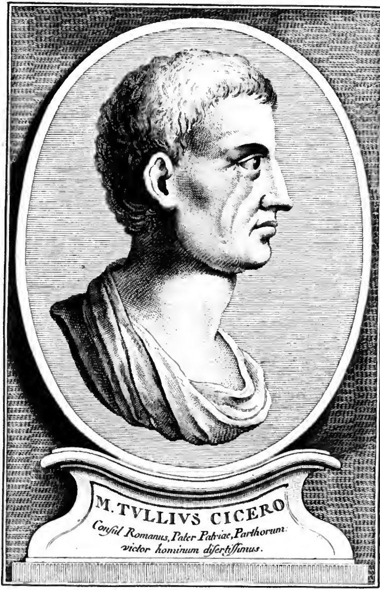
C. 11.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS OPERA

CUM DELECTU COMMENTARIORUM

IN USUM

SERENISSIMI DELPHINI

TOMUS PRIMUS

QUO RHETORICA CONTINENTUR

Adjectis ad Oratorias Partitiones nunc primum Adnotationibus

Editio Noviſsima

Cum Pariſienſi, ac Patavinâ accuratiſsime Collata

APUD ANTONIUM GRAZIOSI

TYPOGRAPHUM AC BIBLIOPOLAM VENETUM.

MDCCLXXII.

Digitized by Google

Digitized by Google

JOSEPHUS OLIVETUS

L E C T O R I.

POST impenſum a tot ac tantis viris illuſtrando Ciceroni laborem, quid ego novæ utilitatis afferam, operæ pretium eſt declarare: ne quis forte aut expectet, quæ dare nolui; aut, quæ volui, non ex æquo æſtimet. Res autem erit perſpicua, modo id, quod præ ſe fert titulus, explicetur. Primum indicat Ciceronis *Opera:* deinde *Commentariorum* in ea *delectum*. Quapropter de utriſque dicam.

Ac primo quidem de Ciceronis, ut vulgo loquuntur, *textu* quem repræſentari quam probatiſſimum, ut præcipuæ res utilitatis erat, ita difficultatis. Quam multis enim, quam deformibus mendis ſcateant veterum exemplaria, nemo neſcit; & dolendum certe, haud mirandum eſt, cum toties a librariis exſcripta ſint, non incurioſis modo, quales jam ætate Tullii, de quibus ipſe (1) quadam in epiſtola queritur; ſed, quæ poſteriorum fuit temporum infelicitas, etiam imperitis.

Quanquam quid unos accuſamus librarios, ubi ab alio hominum genere profecta ſunt flagitia, quæ graviori animadverſione digna cenſeas? Abundabant iſti quidem ingenio, ac doctrina: ſed cum auctoris ſenſum a ſuis vel conjecturis vel ariolationibus pendere vellent, quæcumque non ſatis probabant, aut minus intelligebant, continuo immutabant: neque aliquando deerat pulverulentæ ac laceræ ſuffragatio membranæ, qua ſe tuerentur; quippe nulla eſt lectio, ſive prava, ſive recta, quam non fulciat codex aliquis manu exaratus. Vulnera itaque & reſ.icabant vetera, & infligebant nova. Ut quemadmodum moriens quidam de medicis dixit,

Πολλῶν ἰατρῶν εἴσοδοί μ' ἀπώλεσαν.

(1) Ad Q. Fratrem, III. 5.

ita, teſte Henrico (1) Stephano, de ſcriptis ſuis exclamaturus ſit Tullius, ſi reviviſcat,

Πολλῶν διορθωτῶν θράσος μ' ἀπώλεσεν.

Ac fuit tempus illud, cum niſi coerceretur & regeretur hominum iſtorum audacia, *paucis annis in Cicerone minima* (2) *pars Ciceronis* futura erat. Tum exorti ſunt viri, non ſolum ingenio, verum etiam, quod magis expediret, judicio excellentes: qui, ut in populari motu boni cives ad Capitolii, ſic ad Ciceronis tuitionem experrecti, ſtatuerunt eum accuratis editionibus, tanquam propugnaculis eſſe muniendum. Quod laboris onus maxime ſuſceptum fuit ab egregiis quatuor Criticis, quorum nomina cum Tullio non magis, quam cum æternitate conjuncta ſunt.

Princeps habetur, tam operis præſtantia, quam ſuperior, Petrus VICTORIUS, qui Ciceronem e Florentinis codicibus ita expreſſit, ut hæc editio ſit etiam nunc aliis, quas tam multas a ducentis annis accepimus, caſtigatior. *Victorio uni*, ſi Grævio, ut par eſt, creditur, *plus Cicero debet, quam reliquis omnibus, qui in eo perpoliendo ſtudium poſuerunt*. Reliquis *cultum* refert acceptum, ſed Victorio (3) *ſalutem*.

Paulus MANUTIUS, aliis adjutus codicibus, præſertim Venetis, non infeliciter quidem hanc ipſam aliquanto poſt navavit operam: ſed non eodem tamen plauſu, quippe non eadem fide. Quamvis enim (4) Mureto dubium videatur, *pluſne ipſe Ciceroni, an ipſi Cicero debeat*; contra dicunt tamen idonei teſtes, & deprehenſam a ſe in eo clamitant *audaciam valde* (5) *periculoſam*.

Audacior certe Dionyſius LAMBINUS, qui, triceſimo poſt Victorium anno, Ciceronem edidit: veterum non deſtitutus librorum copia, quanta Pariſienſibus tum in bibliothecis erat: ſed quorum auctoritatem & conſenſum haud raro contemneret. Itaque (6) *librariorum errata non tollebat, ſed Ciceronem ipſum, quando non ſatis commode locutus videbatur, corrigebat*. Tamen, cum in eo ſumma eſſet vis ingenii, & acutiſſime, quæ cæteros fugerant, plurima indagare & odorari ſoleret; non deſunt, qui hunc nolint (7) *fuiſſe minus audacem*.

Janus denique GRUTERUS, & Ciceronianam adeptus Jani Gulielmii ſupellectilem e Belgicis maxime bibliothecis collectam, & plura ipſe e Palatinis manu ſcriptis libris, quos ultra ducentos ſibi præſto fuiſſe, ait, improbo labore decerpens, Ciceronem edidit *mille amplius locis* (8) *illuſtratum, correctum, auctum*. Vellem hoc e Criticis quiſpiam dixiſſet, non Gruterus ipſe. Quod autem Lambino tam ſæpe obtrectet, tam raro aſſentiat, id forſitan arbitratus eſt pertinere ad aliquod gentis ſuæ decus. Ut ut eſt, hoc vere mihi videor dicere, cum ab utroque multa in Ciceronem exſtent at-

(1) In Pſeudocicer. pag. 228.
(2) Muret. Var. Lect. IX. 19.
(3) Præfat. in Epiſt. ad Famil.
(4) Var. Lect. lib. I. cap.
(5) H. Stephanus, Pſeudoc. p. 59.
(6) Muret. Var. Lect. XVIII. 7.
(7) Pearce. in lib. I. de Orat. cap. 38.
(8) Gruter. Præfat. in Cicer.

atque inſignia plane merita, potuiſſe tamen plura exiſtere, ſi quod alteri ſupererat, habuiſſet alter; pluſque veteribus membranis Lambinus tribuiſſet, Gruterus aliquanto minus.

Quæ cum ita ſint, diu multumque dubitavi, quem ex illis quatuor hic ego potiſſimum ſequerer ducem: & ad Victorium inclinabat ſane præclara doctorum omnium de ſolertia ejus ac fide opinio. Quis tamen putet unum illum vidiſſe omnia; tres alios nihil? Victorio, fateor, ſalutem debet Cicero: an etiam integritatem, ac valetudinem? Homineſne ingenio præſtantes, literis excultos, neque in veteribus illis membranis tirones, perſuaſiſſe ſibi in exornando illo aliquid poſſe poſt Victorium effici; in eam incubuiſſe curam ſingulari ſtudio, aſſidua contentione, immenſo doctrinarum apparatu; neque tot vigiliis ac laboribus profeciſſe quidquam? Itaque non debui applicare memet ad unum aliquem, reliquis omiſſis: ſed poſteaquam editiones quatuor ſumma cura & diligentia recognitæ & collatæ ſunt, ego leges mihi duas impoſui. Alteram, ut nunquam, ubi congruunt, ab earum conſenſu vel latum, ut ajunt, unguem (1) recedam. Alteram, ut quotieſcumque diſſident, nihil in contextum admittam, quod non occurrat in earum aliqua: tum aliarum varietates magna fide lectori annumerem. Qua ratione id mihi conſecuturus videor novæ utilitatis ac propriæ, ut principes quatuor, eaſque laudatiſſimas editiones una hæc repræſentet.

At enim, inquies, abſtineri a codicibus manu ſcriptis non oportuit. Equidem, ſi res mihi ſit cum ſcriptore plebejo, facile adducar ut credam in bibliothecis latere chartas edentulas, quæ ſint alicujus pretii. Verum de Cicerone quid eſſe ſpei reliquum poteſt, in quo jam a renaſcentium literarum ſeculo, & typographicæ artis exortu, ſtudioſorum oculos ita defixit admiratio, ut quidquid in tenebris jaceret, eruere properaverint? Atqui paucis poſt *annis*, & ſpirante adhuc (2) Victorio, meliores unquam libros inveniri poſſe vix ſperabant: nunc, ne vix quidem.

Quia tamen libris manu ſcriptis quotidie aliquid detrahit temporis edacitas, idcirco videtur e communi fore literarum bono, ſi excutiantur ſemel tandem quotquot ætatem tulerunt, univerſi, & quidquid illuſtrandis veterum monumentis opportunum recondunt, typorum ope vulgatum communicetur cum eruditis, ne quid detrimenti reſpublica in poſterum a blattis & pulvere capiat. Hujuſmodi autem id eſt, ut magis optandum, quam ſperandum putem. Quando enim ut fiat, conſpirabunt reges, collegia, privati, in quorum theſauris opes illæ deliteſcunt?

Jam ergo ad id, unde digreſſus ſum, revertor. Primariarum, ut modo pollicebar, quatuor editionum varietates lectori annumerabuntur: ſed non eodem in loco, cum generis ejuſdem non ſint omnes. Aliæ faciunt ad ſententiam, quæ, verbis immutatis, & ipſa quoque immutatur. Aliæ, in-

 tegra

(1) Aut ſi quando, quod rariſſimum, his me legibus ſolverit neceſſitas, notatam habebit Lector & confeſſionem meam, & vulgatam lectionem.

(2) Vide Petri Victorii epiſtolam, ſuæ Ciceronis editioni præfixam.

Digitized by Google

tegra ſententia, vel in ſimilium electione verborum, vel in diverſa eorum collocatione conſiſtunt. Quæ ſunt primi generis, occurrunt rarius: quæ ſecundi, frequentiſſime. Has igitur, ex quibus parva ſit utilitas, vel nulla, curioſis reſervatas, in ultimam ſingulorum voluminum partem amandavi. Illas vero, quæ momenti habent ac ponderis aliquid, ima quælibet pagina exhibebit.

Aliæ ſunt etiam lectiones, eæque non contemnendæ, quæ recentioribus Criticis debentur. Quamvis enim quatuor illis principibus, quos nominavi, ſemper adhæream; nolim certe illorum ſucceſſoribus quidquam detrahi: neque vero poſterorum retardari alacritatem, quos ad laborioſam exercitationem non impellat libido captandæ neſcio glorioIæ, reducta vocula, quam priores bene conſulti exploſerant, aut, quam admiſerant, expuncta. Recentiorum igitur Criticorum ſuſpiciones collocabo, non in textu quidem, ſed in commentariis: de quorum delectu jam dicendi eſt locus.

Omnino debuerunt, quoties mecum ea de re deliberavi, verſibus Horatianis perſonare aures meæ:

Quid dem? quid non dem? Renuis tu, *quod jubet alter.*
Quod petis, id ſane eſt inviſum, acidumque duobus.

Tibi, docto inter paucos, videbor in meridie lucernam accendere: dum clamabit alter, nempe unus multorum, in tenebris errare ſe ſine facula. Quid? hic æſtimat hiſtorica, cantilenas e trivio: iſte grammatica, rus merum: ille philoſophica, nugas difficiliores. Placere omnibus ſi quis poſſit in alio quodam opere, certe in hoc, quod aggredior, nemo. Placere me ſtudeo *bonis*, ut ait poeta, *quam plurimis*. Ad bonos igitur me converto, eoſque, ut de conſilio a me ſuſcepto judicent, etiam atque etiam obteſtor. Quid poteram, quod magis, vel tenuitati meæ, vel communi literarum bono conveniret, quam quod inſtitui, nihil (*) de meo in hunc delectum includere; nihil, inquam, de meo; at ſelectos duntaxat e doctiſſimorum ætatis cujuſque ac gentis hominum lucubrationibus, illuſtrando Ciceroni locos utiles? An vero melius de lectoribus merear, ſi recoctas, ut fere fit, commentationes veterum oſtentem, quaſi novas, & domi mihi natas? Itaque nihil afferam, quod non prolatum ſit ab idoneo & celebri auctore: neque ulla erit annotatiuncula, quæ ſubſcriptum non habeat magnum aliquod nomen, cujus claritas merito allicere lectorem poſſit.

Primum inter Ciceronis interpretes locum obtinet ASCONIUS PEDIANUS, cujus vetuſtati datum eſt, ut nulla ejus pars a collectione noſtra excludatur. Poſtrema vero ætas, itemque antecedens, innumerabiles tulit, e quibus nobiliſſimos ſelegi: neque ex illis arripui omnia, ſed illa tantum, quæ ad rem maxime. Aderunt Victorius, Manutius, Lambinus, Gruterus, quip-

(*) Præter Commentarium *de Theologia Græcanica*, quem olim exaravi, cum libros de Natura Deorum popularibus noſtris interpretarer.

quippe interpretis munere ipſi etiam functi ſunt. Age cæteros, quorum fontibus noſtri hortuli probe irrigantur, appellemus jam ſingulos: nulla quidem ætatis, qua quiſque vixit, vel famæ, qua fruitur, habita ratione; ſed ordinem ſecuti, quem prima nominum elementa definiunt.

Nicolaus ABRAMUS, Lotharingus, e Societate JESU. *Orationes* tredecim ex iis, quæ in tertio illarum volumine leguntur, commentariis illuſtravit, eruditis quidem certe, ſed ita grandibus, ut in eum vere cadat, quod ait Carolus (1) Ruæus: *Fuit iis hominibus, qui ſcripta veterum explanarunt, hoc in omni ætate familiare vitium, ut ſe primum, auctorem deinde ſuum, illuſtrandos ornandoſque ſuſceperint.*

Simeo BOSIUS, Lemovicum Prætor, cujus animadverſiones in Epiſtolas *ad Atticum* prodierunt anno MDLXXX. *Quamvis*, inquit (2) Grævius, *multi, iique primarii in republica literaria viri, in iſtis epiſtolis integritati reſtituendis, adhibitis omnibus ingenii, doctrinæ, induſtriæque præſidiis, elaborarint; nemo tamen plus opis ad præclaram hanc rem contulit, nemo plures fœdioriſque maculas delevit, & plura dilucidavit obſcuriſſima loca, quam Simeo Boſius*, a quo nuſquam Gruterus diſceſſit. Variæ igitur Boſii lectiones a me repræſentabuntur, cum editione ſcilicet Gruteri, in quam immigraverunt.

Joannes BUCHERIUS, in Senatu Divionenſi Præſes, meuſque in Academia Gallica ſodalis, cui, pro diuturna animorum ſtudiorumque conjunctione, & multis magniſque officiis, etſi debeo plurimum, nihil de illo tamen dicam quod non cæteri omnes: parem eſſe Criticorum ſagaciſſimis, plures ab eo ſuperatos, ipſum a nemine. Annotationes illius in *Catilinarias*, in *Tuſculanas*, & in libros *De natura Deorum*, quaſcumque capiet inſtituti operis modus ac ratio, velim omnes, e Gallico ſermone, cujus includebantur anguſtis finibus, in Latinum translatas hic dabo, ut legantur ubicumque eſt Latinis pretium literis, &, dum manebit, ipſæ vivant.

Joachimus CAMERARIUS, Bambergenſis. Ob ſingularem doctrinam dictus Gerardo Joanni Voſſio, *Phœnix Germaniæ*; Adriano Turnebo, *Europæ ornamentum*; Annotationes ſcripſit in omnia Tullii opera: ſed, ut plurimum, ſi primam excipias *Tuſculanam*, jejunas nimis, ac ſtrigoſas.

Sebaſtianus CORRADUS, Italus; qui cum veteris Romæ familias tam bene noſſet, quam ſuam, multa in *Epiſtolis* obſcura patefecit, & illuminavit; ſed maxime in libro *de claris Oratoribus*. Poterit etiam utiliter legi ejus *Quæſtura*, ſive Dialogus de quatuor Ciceronibus, qui prodiit Bononiæ, anno MDLV.

Joannes DAVISIUS, Anglus. His viginti annis pleraque Ciceronis *Philoſophica* edidit, operis Græviani perfectorem ſe profeſſus. Verum, ut erumpat aliquando ex me vera vox, & dicam ſine circuitione quod ſentio, *Homini homo quid præſtat!* Quæ in Grævio modeſtia! quam ingenuus pudor! In altero quæ confidentia! aut, ne dixerim mollius, quæ procacitas! Tamen

(1) Præf. in Virgil. (2) Præf. in Epiſt. ad Atticum.

men fateor, & libenter quidem, fuit in eo ingenium perſpicax, acutum, ſolers: itaque locos aliquot feliciter explicuit. At minime ferendus eſt, qui antiquis lectionibus e textu exterminatis, ſuis autem in earum locum ſomniis, ſi diis placet, inducendis, novum velit architectari Ciceronem: adeo ut, ſi qua ejus volumina ſecundis, tertiiſve curis retractata in lucem redierint, ultima editio ſit etiam peſſima: ſuſcepto quaſi certamine cum populari ſuo Richardo Bentlejo, quem ſuarum ad *Tuſculanas* emendationum approbatorem amplificatoremque habuerat, uter eſſet in contaminandis veterum exemplaribus licentior.

Petrus FABER, Arvernus, Turnebi auditor Lutetiæ, cum eſſet adoleſcens. Reliquam ætatem exegit apud Rupellenſes, Collegii præfecturam ibi adeptus, & Hebraicæ linguæ magiſterium. Admodum ſenex, commentarios vulgavit in libros *Academicos*, & in orationem *pro Cæcina*, anno MDCXI.

Antonius GOVEANUS, Luſitanus. Præclare & ſcienter Ciceronis quædam tractavit: *Topica* præſertim, ut hominem decebat antiqui Juris peritia excellentem. *Unus enim, communi doctorum ſuffragio, hoc adſecutus erat, ut & poeta elegantiſſimus, & ſummus philoſophus, & præſtantiſſimus juris interpres haberetur. Quod cælo Gallico, in quo a teneris probe inſtitutus fuerat, vir gratus acceptum referri volebat.* Hæc, & longe plura de illo Thuanus, lib. XXXVIII. cap. 14.

Joannes Georgius GRÆVIUS, ortu Germanus, domicilio Batavus, Trajecti ad Rhenum obiit ineunte anno MDCCIII. Quam partibus quibuſdam Ciceronis adhibuit, ſi curam adhibuiſſet eandem omnibus, vix aliam fortaſſis operam reliquiſſet poſteris, quam edendi commodius, quæ in tomos patum habiles congeſſit. Verum nullam Rhetoricorum partem attigit, Philoſophicorum modicam. Quid videtur in iis, quas tractavit, viam iniiſſe ſatietati ac tædio finitimam. Voluit enim colligere annotationes diverſorum omnes, eaſque totas. Quare neceſſe erat, ut multa lectoribus offerret, quæ diverſis verbis, ſi tamen diverſis, unum ſonant; multa, quæ ſunt primo aſpectu falſa; multa, quæ nihil momenti habent. Obſequi modeſtiæ maluit, quam judicio, vir omni laude præſtans: ne ſcilicet in Criticis illuſtribus, ſi non reciperet omnia, damnaſſe aliqua videretur. Quod mihi fuiſſet quoque tum facilius, tum jucundius: niſi feciſſet ſperata multorum utilitas, ut aliquando ſeligere, non tantum colligere, auderem.

Franciſcus HOTOMANUS, Pariſinus; de quo non pauca Hiſtorici, nam ſic vocantur, Lexicographi. Perite & diligenter primam Ciceronis epiſtolam *ad Q. fratrem*, ſed maxime *Orationes* quinque & viginti, cum Aſconii fragmentis in eaſdem, interpretatus eſt.

Leonardus MALASPINA, Florentinus, ex divini Servatoris familia, ut ipſe ſe inſcripſit, Canonicus. Prodierunt illius emendationes ac ſuſpiciones in epiſtolas *ad Atticum*, *Brutum*, & *Q. fratrem*, anno MDLXIII. Utrum ab homine docto profectæ ſint, nemo doctus dubitet. Plurima enimvero huic fuiſſe cognita, vel illud argumento eſt, quod aliqua ſibi incognita eſſe fateatur. Victorius ingenuæ confeſſionis exemplum illi dederat. Ac, niſi

mea

mea me fallit opinio, quo quiſque in Cicerone magis profecerit, eo facilius agnoſcet, eſſe multa quæ non intelligat. Quod velim lectores cogitent iterum atque iterum: qui litem interpreti, niſi plana, aperta, perſpicua faciat omnia, magno tumultu inferunt. Aliqua ſciant in Cicerone, ut nunc quidam ſe habet, ſuſpecta eſſe, manca, depravata, ἀνακόλουθα, quæ ſanos torquere non debeant, otioſos exercere poſſint.

Jacobus MENARDUS, Burdigalenſis: cujus in priores ſex *Orationes* commentarii *facile cæteris omnibus*, qui ad eaſdem ſpectant, *palmam*, teste (1) Grævio, *præripiunt*. Quo tempore autem vixerit Menardus, etſi nuſquam eſt obſervatum, colligi tamen inde poteſt, quod ſe profitetur auditorem fuiſſe Franciſci Balduini, quem obiiſſe conſtat anno MDLXXII.

Gulielmus MORELIUS, Tillianus, in agro Caletenſi. Prodiit Lutetiæ, anno MDXLV. *Obſervationum in libros quinque de finibus bonorum & malorum Commentarius*, quem titulus huic Morelio aſſerit, ſed Pithœus Turnebo vindicat. Reclamant certe (2) pro Morelio viri docti. Ac mihi quidem ſi neceſſe eſt ſententiam dicere, non videtur ineſse in ea lucubratione ſubtilis & acuta brevitas illa, quæ Turnebi propria eſt. Verum cujuſcumque eſt auctoris hoc opus, qui neget magni pretii eſse, quod Pithœus Turnebo dignum judicavit?

Marcus Antonius MURETUS, gente Lemovix. Quam terſus, elegans, concinnus! Vix ipſe Cicero magis. Annotationes ediderat ad *Catilinarias*, & ad *Philippicas*, multoſque aliorum operum locos enodaverat in aureolis illis, quos confecerunt Muſæ & Gratiæ, *variarum lectionum* libris. Pretium autem cum ſit fragmentis omnibus viri tam diſerti, prodierunt Ingolſtadii, eo mortuo, quæ in *Philoſophicorum* partes aliquot curſim ſcripſerat. Prodibunt nunc primum breviores & rariores quam tu velis, ejuſdem notæ in *Rhetorica*, quas Ciceroniani, quo utebatur, exempli marginibus ipſe illeverat; ego pridem, cum Romæ eſsem, deſcripſi.

Joannes PASSERATIUS, Trecenſis: qui, ut erat Regius Eloquentiæ Profeſsor, legendo in ſcholis Cicerone diu exercitatus, non pauca in eum congeſſit. Quæ ad *Orationes* pertinebant, protulit in lucem Grævius: ego, quæ ad *Philoſophica*, ſtudioſis non invidebo.

Andreas PATRICIUS, Polonus. *Fragmenta* Ciceronis diligenter collegit, atque illa ipſa docte illuſtravit, & *Orationes* item aliquot. Reducem ex Italia, ubi ætatem in literis egerat, Polonia ſacris infulis honeſtavit.

Zacharias PEARCIUS, Anglus: qui tres *de Oratore* libros emendavit, notiſque illuſtravit, anno MDCCXVI. Hic vero laude digniſſimus, quod facere cum bonis temperantibuſque Criticis maluit, quam cum iis, qui Tullium Cantabrigiæ tum decorare voluerunt. Quamvis enim Bentlejum ſuum laudibus videatur ad cælum extollere, non imitatur tamen, neque unquam verecundiæ fines tranſit: homo excellentis ut ingenii, ſic judicii, & a quo non niſi magna expectes.

Dionyſius PETAVIUS, Aurelianenſis, e Societate JESU. Ornabunt hunc

(1) Præf. in Orat.

(2) *Anti-Baillet*, cap. LXVIII.

hunc delectum ea, quæ olim dictaverat in tertium *de Oratore* librum vir ultra humanam ſortem eruditus, cum dicendi artem apud Remos profiteretur, anno MDCIX. Vindicatas ab indigna oblivione chartas ad me tranſmiſit Franciſcus Odinus, ejuſdem ſodalitii, homo vere Petavianus, antiquis imbutus perinde ſtudiis ac moribus; quem juvenis ut magiſtrum colui; grandior habui devinctum arctiſſima neceſſitudine & habebo ſemper.

Jacobus PRUSTEUS, Pariſinus: qui Rhetor in regio Ludovici Magni collegio, Rhetoricos omnes libros edidit in uſum Delphini. Ut is majorum gentium non eſt, ita nec quintæ claſſis: quod ſignificat tamen Jacobus (*) Gronovius; ac, per eam cauſam, Gallorum gentem univerſam allatrat, Scioppianæ ferocitatis heres, non latinitatis. At, mi homo, cujates erant Mureti, Hotomani, Boſii, Turnebi? Quo illa tibi Ciceronis editio, in qua te ſolus jactas? Hauſiſſes ſaltem ex uberrimo fonte urbanitatis aliquid, ne laudatiſſimi parentis adeo eſſes diſſimilis.

Carolus SIGONIUS, Mutinenſis, Romanarum antiquitatum indagator ſagax, & diſertus explicator, inſignia reliquit multis conſignata voluminibus monumenta præſtantis doctrinæ. Quod huc facit; commentariola edidit, tum in *Fragmenta*, tum uſurpato (**) nomine alieno, in *Agrarias*, & in epiſtolas *ad Familiares*.

Joannes Ludovicus STREBÆUS, Remenſis. *Oratorem*, *Partitiones oratorias*, tres *de Oratore* libros illuſtravit commentariis bene longis, & qui videantur in tironum ſcripti gratiam; ſed accurate tamen, & ab homine artis rhetoricæ peritiſſimo.

Adrianus TURNEBUS, Andelii ad Sequanam natus. Quis eum laudandi erit finis, ſi pro ſuis in Ciceronem immortalibus meritis laudetur?

Fulvius URSINUS, Romanus. Veteribus nummis, aliiſque id genus, quibus Roma tum maxime abundabat, monumentis, cum is magnam elegantioris doctrinæ copiam ſibi paraſſet, multa in toto Cicerone explicuit, quæ propter vetuſtatem a cæteris ignorabantur.

His igitur ad quinque illos (1) principes, quos ante commemoravi, adjunctis; ſymbolarum collatores habeo, ſi bene calculos ſubduxi, omnino triginta, qui lectoribus quæ opus erunt, ſine meo ſumptu præbeant. Advocabo tamen alios quoque; ſed parcius, & quaſi ſubſidiarios.

Reſtat, ut in diſponendis ejus operibus dicam quid auſus ſim. Rhetorica *ad Herennium*, quæ Ciceroni abjudicat Criticorum conſenſus, alii atque alii tribuit ſuſpicio, a Ciceronianis ſegregavi. Illis erit locus aptior in poſtremo volumine, cum aliis quibuſdam, vel ſuppoſititiis, vel, quod ad res Ciceronis cognoſcendas pertineant, in ejus ſocietatem & quaſi familiam receptis. Opera enim Ciceronis pollicitus, cur illud oſtendam primum, quod ipſius non eſſe ultro fateor, & admoneo? Aut cur formoſo corpori caput præfigam non ejuſdem formæ? Atque hoc unum me volente mutatum eſt.

Typo-

(*) Præf. in Cicer.

(**) Alias *Lauredani*, alias *Ragazonii*.

(1) Aſconium, Victorium, P. Manutium, Lambinum, Gruterum.

Digitized by Google

Typographorum autem poſtulationi dedi, ut ſecundum Tullii Rhetorica, primus hic locus eſſet Philoſophicis, quæ tamen in cæteris editionibus nonniſi poſtremum occupant. Cum enim ſua intereſſe arbitrarentur, ut ab iis, quæ Grævius non divulgavit, initium ducerent; nolui eſſe, in re ſatis levi, nimis pugnax contra homines, qui meum ad nutum in reliquis totos ſe fingunt & accommodant. Quinetiam, ſi quis Tullii velit ſcripta omnia, non primoribus, ut ajunt, labris attingere, ſed habere penitus cognita, planeque perſpecta, debet ea legere hoc eodem, quo diſpoſuimus, ordine. Plurima enim occurrunt in Orationibus, nec pauca etiam in Epiſtolis, quæ, niſi Philoſophicis tinctus, haud ſatis capias. Philoſophia, quæ res dicendæ ſint, docet. Rhetorica, quo modo dicendæ. Rhetorem igitur & Philoſophum oportet noveris, priuſquam ad Oratorem accedas.

Omni denique prologi munere videbor mihi defunctus, ubi ſignificavero, quæ me auctoritas & impulerit ad opus iſtud ſuſcipiendum, & confirmet in exequendo. Res igitur ita ſe habet. Viri non tam honoribus ampliſſimis, quam doctrina & ſapientia florentes, in quorum diſciplinam traditus eſt SERENISSIMUS DELPHINUS, ut facilius regii alumni manibus verſentur Ciceronis opera, hæc novo quaſi ornatu comitata prodire voluerunt; atque ut negotium ego in me reciperem, juſſerunt. Quidni morem geram? neque enim ut ſuſtineatur id oneris, requiruntur vires ingenii, quas in me ſcio quam ſint exiguæ; ſed fides, ac diligentia, quas præſtare ſi quis velit, poteſt.

Priuſquam finem dicendi facio, decet honoris cauſa nominari ſcriptores illos, ſive interpretes, de quibus in hac præfatione, cum brevitati conſulerem, pluribus verbis dicere non licuit, ſed in commentariis tamen, ubi erit opus, apparebunt.

Richardus BENTLEJUS.	*Petrus* LESCALOPERIUS.
Iſaacus CASAUBONUS.	*Theodorus* MARCILIUS.
Chriſtoph. CELLARIUS.	*Naſcimb.* NASCIMBÆNIUS.
Deſiderius ERASMUS.	*Auſonius* POPMA.
Joan. Aug. ERNESTUS.	*Martialis* ROGERIUS.
Franciſcus FABRITIUS.	*Claudius* SALMASIUS.
Jacobus FACCIOLATUS.	*Andreas* SCHOTTUS.
Gabriel FAERNUS.	*Achilles* STATIUS.
M. Ant. FERRATIUS.	*Franciſcus* SYLVIUS.
Joan. Fred. GRONOVIUS.	*Henricus* VALESIUS.
Nicolaus HORTENSIUS.	*Iſaacus* VERBURGIUS.
Carolus LANCIUS.	*Hieronymus* WOLFIUS.

ORDO

ORDO OPERUM.

TOMO PRIMO,

RHETORICA, *ſcilicet*

De Inventione Rhetorica Lib. I. II.
De Oratore Lib. I. II. III.
Brutus, ſive *De Claris Oratoribus*.
Orator.
Topica.
Oratoriæ Partitiones.
De Optimo Genere Oratorum.

TOMO SECUNDO,

PHILOSOPHICORUM I.

Academicorum, Libri II.
De finibus bonorum & malorum Libri V.
Tuſculanarum quæſtionum Libri V.
De Natura Deorum Libri III.

TOMO TERTIO,

PHILOSOPHICORUM II.

De Divinatione Libri II.
De Fato.
De Legibus Libri III.
De Officiis Libri III.
Cato Major, ſeu de Senectute.
Paradoxa.
Philoſophicorum Fragmenta.

TOMO QUARTO,

ORATIONUM I.

Pro Q. Quintio.
Pro Sext. Roſcio Amerino.
Pro Q. Roſcio Comœdo.
In Q. Cæcilium, Divinatio.
Actio prima in Verrem.
Actionis ſecundæ Libri V.
Pro M. Fonteio.
Pro A. Cæcina.

TOMO QUINTO,

ORATIONUM II.

Pro lege Manilia.
Pro A. Cluentio Avito.
De Lege Agraria Libri III.
Pro C. Rabirio, perduellionis reo.
In L. Catilinam Libri IV.
Pro L. Muræna.
Pro L. Flacco.
Pro P. Sylla.
Pro A. Licinio Archia, Poeta.
Poſt reditum ad Quirites.
—— in Senatu.
Pro Domo ſua.
De Haruſpicum Reſponſis.
Pro Cn. Plancio.

TOMO SEXTO,

ORATIONUM III.

Pro P. Sextio.
In Vatinium.
Pro M. Cœlio.
De Provinciis Conſularibus.
Pro L. Cornelio Balbo.
In L. Calpurnium Piſonem.

Pro

Pro T. Annio Milone.
Pro C. Rabirio Poſtumo.
Pro M. Marcello.
Pro Q. Ligario.
Pro Rege Deiotaro.
Philippicæ XIV.
Orationum fragmenta.

TOMO SEPTIMO,

EPISTOLÆ AD FAMILIARES.

TOMO OCTAVO,

Libri XIV. Epiſtolar. ad Atticum, Antonium, Cæſarem, Capitonem, Cupienium, Dolabellam, Plancum, Pompejum, & alios.

TOMO NONO,

Epiſtolæ ad Quintum Fratrem & ad Brutum.
Fragmenta Ciceronis.
Hiſtoria Ciceronis.
IV. Indices locupletiſſimi.

M. LUT-

M. TULLII CICERONIS
DE INVENTIONE RHETORICA (1)
LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Diſſerit Tullius de eloquentiæ utilitate, principio, progreſſu, abuſu, ſtudio, & arte quæ certis continetur præceptis.

De ejuſdem officio, fine, materia, & partibus.

De inventione, quæ præcipua pars eſt; & qualis eſſe debeat in omni cauſarum conſtitutione, tum conjecturali, tum definitiva, tum generali.

De exordio, narratione, partitione, confirmatione, refutatione, concluſione, earumque omnium orationis partium variis generibus, partibus, virtutibus ac vitiis. PRUSTEUS.

I. SÆPE & multum hoc mecum cogitavi, bonine, an mali plus attulerit hominibus & civitatibus copia dicendi, ac ſummum eloquentiæ ſtudium. Nam cum & noſtræ reipublicæ detrimenta conſidero, & maximarum civitatum veteres animo calamitates colligo, non minimam video per diſertiſſimos homines invectam eſſe partem incommodorum. Cum autem res a noſtra memoria propter vetuſtatem remotas ex literarum monumentis repetere inſtituo, multas urbes conſtitutas, plurima bella reſtincta, firmiſſimas ſocietates, ſan-

DELECTUS COMMENTARIORUM.

(1) De Arte Rhetorica, fere præſcriptum his libris omnium editionum reperimus, ſed alicubi tamen, *De Inventione*, non *De Arte Rhetorica*, quod & Venetum exemplum ſecutum

ctiſſimas amicitias intelligo tum animi ratione, tum facilius eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantem ratio ipſa in hanc potiſſimum ſententiam ducit, ut exiſtimem, ſapientiam ſine eloquentia parum prodeſſe civitatibus, eloquentiam vero ſine ſapientia nimium obeſſe plerumque, prodeſſe nunquam. Quare ſi quis, omiſſis rectiſſimis atque honeſtiſſimis ſtudiis rationis & officii, conſumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis ſibi, perniciosus patriæ civis alitur: qui vero ita ſeſe armat eloquentia, ut non oppugnare commoda patriæ, ſed pro his pugnare poſſit, is mihi vir & ſuis, & publicis rationibus utiliſſimus, atque amiciſſimus civis fore videtur.

Ac ſi volumus hujus rei, quæ vocatur eloquentia, ſive artis, ſive ſtudii, ſive exercitationis cujuſdam, ſive facultatis a natura profectæ conſiderare principium; reperiemus id ex honeſtiſſimis cauſis natum, atque optimis rationibus profectum.

II. Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines paſſim beſtiarum more vagabantur, & ſibi victu ferino vitam propagabant; nec ratione animi quidquam, ſed pleraque viribus corporis adminiſtrabant. Nondum divinæ religionis, non humani officii ratio colebatur: nemo nuptias viderat legitimas: non certos quiſquam inſpexerat liberos: non jus æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem, atque inſcitiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, ad ſe explendam viribus corporis abutebatur, perniciosiſſimis ſatellitibus. Quo tempore quidam, magnus videlicet vir & ſapiens, cognovit, quæ materia eſſet, & quanta ad maximas res opportunitas animis ineſſet hominum, ſi quis eam poſſet elicere, & præcipiendo meliorem reddere: qui diſperſos homines in agris, & in tectis ſilveſtribus abditos, ratione quadam compulit unum in locum, & congregavit, & eos in unamquamque rem inducens utilem atque honeſtam, primo propter inſolentiam reclamantes, deinde propter rationem, atque orationem ſtudioſius audientes, ex feris & immanibus, mites reddidit & manſuetos.

Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi ſapientia perficere potuiſſe, ut homines a conſuetudine ſubito converteret, & ad diverſas vitæ rationes traduceret. Age vero, urbibus conſtitutis, ut fidem colere,

---

tum eſt. Aliqui *artem veterem* hanc vocarunt. De his omnibus nihil magnopere retulerit quodcunque retinere voluerimus. Nam & Rhetoricæ certe artis præcepta his libris traduntur, & ea inventionis, non collocationis, neque diſpoſitionis, aut pronuntiationis. Et ante alios libros rhetoricos hoc ſcriptum a Cicerone compoſitum fuiſſe, dubium non eſt. *Camerarius*.

Tantus eſt in hiſce *de Inventione* commentariis, & libris *ad Herennium*, tum præceptionum & exemplorum, tum rerum prope omnium conſenſus, ut ſcriptorem utrumque, Ciceronem & Cornificium, non caſu in eadem incurriſſe veſtigia, ſed præeuntem alterum, Hermagoram ſcilicet, dedita opera ſecutos eſſe, non temere poſſit affirmari. *Pruſtous*.

Quintilianus, lib. III. cap. 5. *Ipſe*, ait, *hos libros Cicero improbat*. Et cap. 6. *Sunt enim velut res .... quas adoleſcens deduxerat ſcholæ: & ſi qua eſt in his culpa, tradentis eſt.... Sed Cicero quidem his pulcherrimos illos de* Oratore *ſubſtituit; ideoque culpari, tanquam falſa præcipiat, non poteſt*.

lere, & juſtitiam retinere diſcerent, & aliis parere ſua voluntate conſueſcerent, ac non modo labores excipiendos communis commodi cauſa, ſed etiam vitam amittendam exiſtimarent; qui tandem fieri potuit, niſi homines ea, quæ ratione inveniſſent, eloquentia perſuadere potuiſſent? Profecto nemo, niſi gravi ac ſuavi commotus oratione, cum viribus plurimum poſſet, ad jus voluiſſet ſine vi deſcendere: ut inter quos poſſet excellere, cum iis ſe pateretur æquari, & ſua voluntate a jucundiſſima conſuetudine recederet, quæ præſertim jam naturæ vim obtineret propter vetuſtatem. Ac primo quidem ſic & nata & progreſſa longius eloquentia videtur; & item poſtea maximis in rebus pacis & belli cum ſummis hominum utilitatibus eſſe verſata. Poſtquam vero commoditas quædam, prava virtutis imitatrix, ſine ratione officii, dicendi copiam conſecuta eſt; tum ingenio freta malitia, pervertere urbes, & vitas hominum labefactare aſſuevit.

III. Atque hujus quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Veriſimillimum mihi videtur, quodam tempore neque in publicis rebus infantes & inſipientes homines ſolitos eſſe verſari, nec vero ad privatas cauſas magnos ac diſertos homines accedere: ſed cum a ſummis viris maximæ res adminiſtrarentur, arbitror alios fuiſſe non incallidos homines, qui ad parvas controverſias privatorum accederent. Quibus in controverſiis cum ſæpe a mendacio contra verum homines ſtare conſueſcerent, dicendi aſſiduitas aluit audaciam, ut neceſſario ſuperiores illi propter injurias civium reſiſtere audacibus, & opitulari ſuis quiſque neceſſariis cogerentur. Itaque cum in dicendo ſæpe par, nonnunquam etiam ſuperior viſus eſſet is, qui, omiſſo ſtudio ſapientiæ, nihil ſibi præter eloquentiam comparaſſet, fiebat, ut & multitudinis & ſuo judicio dignus, qui rempublicam gereret, videretur. Hinc nimirum non injuria, cum ad gubernacula reipublicæ temerarii atque audaces homines acceſſerant; maxima ac miſerrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odii atque invidiæ ſuſcepit eloquentia, ut homines ingenioſiſſimi, quaſi ex aliqua turbida tempeſtate in portum, ſic ex ſeditioſa & tumultuoſa vita ſe in ſtudium aliquod traderent quietum. Quare mihi videntur poſtea cætera ſtudia recta atque honeſta, per otium concelebrata ab optimis, enituiſſe: hoc vero a pleriſque eorum deſertum obſoleviſſe eo tempore, quo multo vehementius erat retinendum, & ſtudioſius adaugendum. Nam quo indignius rem honeſtiſſimam & rectiſſimam violabat ſtultorum & improborum temeritas & audacia, ſummo cum reipublicæ detrimento; eo ſtudioſius & illis reſiſtendum fuit, & reipublicæ conſulendum.

IV. Quod noſtrum illum non fugit Catonem, neque Lælium, neque horum (ut vere dicam) diſcipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat ſumma virtus, & ſumma virtute amplificata auctoritas, &, quæ his rebus ornamento, & reipublicæ præſidio eſſet, eloquentia. Quare, meo quidem animo, nihilo minus eloquentiæ ſtudendum eſt, etſi ea quidam & privatim, & publice perverſe abutuntur: ſed eo quidem vehementius, ne mali magno cum detrimento bonorum, &

communi omnium pernicie plurimum poſſint: cum præſertim hoc unum ſit, quod ad omnes res & privatas, & publicas maxime pertineat; hoc tuta, hoc honeſta, hoc illuſtris, hoc eodem vita jucunda fiat. Nam hinc ad rempublicam plurima commoda veniunt, ſi moderatrix omnium rerum præſto eſt ſapientia: hinc ad ipſos, qui eam adepti ſunt, laus, honor, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certiſſimum ac tutiſſimum præſidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines, cum multis rebus humiliores & infirmiores ſint, hac re maxime beſtiis præſtare, quod loqui poſſunt. Quare præclarum mihi quiddam videtur adeptus is, qui, qua re homines beſtiis præſtent, ea in re hominibus ipſis antecellat. Hoc ſi forte non natura modo, neque exercitatione conficitur, verum etiam artificio quodam comparatur; non alienum eſt videre, quæ dicant ii, qui quædam ejus rei præcepta nobis reliquerunt. Sed antequam de præceptis oratoriis dicamus, videtur dicendum de genere ipſius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, facilius & expeditius uniuſcujuſque animus ipſam rationem ac viam artis conſiderare poterit.

V. Civilis quædam ratio (2) eſt, quæ multis & magnis ex rebus conſtat. Ejus quædam magna & ampla pars eſt, artificioſa eloquentia, quam Rhetoricam vocant. Nam neque cum iis ſentimus, qui civilem ſcientiam eloquentia non putant indigere; & ab iis, qui eam putant omnem Rhetoris vi & artificio contineri, magnopere diſſentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam civilis ſcientiæ partem eſſe dicamus. Officium autem ejus facultatis videtur eſſe, dicere appoſite ad perſuaſionem: finis, perſuadere dictione. Inter officium autem & finem hoc intereſt, quod in officio, quid fieri; in fine, quid officio conveniat, conſideratur: ut medici officium dicimus eſſe, curare ad ſanandum appoſite; finem, ſanare curatione. Item oratoris quid officium, & quid finem eſſe dicamus, intelligemus, cum id, quod facere debet, officium eſſe dicemus: illud, cujus cauſa facere debet, finem appellabimus.

Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, verſatur. Ut ſi medicinæ materiam dicamus morbos, ac vulnera, quod in his omnis medicina verſetur: item, quibus in rebus ver-

(2) *Civilis quædam ratio*) Ὁ πολιτικὸς λόγος, ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη ἢ τέχνη, id eſt, Reipublicæ conſtituendæ & adminiſtrandæ ſcientia vel ars, quam uno vocabulo *Politicam* ſolemus appellare. Cicero *Civilem ſcientiam* mox dicet. Quintilianus (*edit. Pariſ. in fol. 1725.*) lib. 2. cap. 15. pag. 123. not. 130. *Civilitatem* vocavit. *Capperonnerius*. Quam ſit in Rhetorum intelligendis artibus, Græcorum & Latinorum, ſtudioſe utiliterque verſatus, cognoſci ex ejus Quintiliano poteſt. Quo ſane libro vix quidquam protulit hæc ætas in Gallia excellentius. De quo bene mihi exiſtimare videntur, qui ajunt, tum oportuiſſe illum in lucem venire, cum libri excolendis hominum ingeniis uſui erant, non porticibus exornandis. Hic igitur cum earum ſit artium homo, conventus a me, non recuſavit, quin pro noſtra neceſſitudine, & conſtanti ſua voluntate promovendi bonas literas, mecum illa communicaret, quæ ad Ciceronis libros de Inventione annotata habebat. Ne tamen plus æquo Commentariorum hic delectus excreſceret, ſæpe indicavit tantum, quo ſui in Quintilianum Commentarii loco, Ciceronianum quemque nodum explicarit. *Olivetus*.

verſatur ars, & facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res, alii plures, alii pauciores exiſtimaverunt. Nam Gorgias Leontinus, (3) antiquiſſimus fere rhetor, omnibus de rebus oratorem optime poſſe dicere exiſtimavit. Hic infinitam, & immenſam huic artificio materiam ſubjicere videtur. Ariſtoteles autem, qui huic arti plurima adjumenta atque ornamenta ſubminiſtravit, tribus in generibus rerum verſari rhetoris officium putavit, demonſtrativo, deliberativo, judiciali. Demonſtrativum (4) eſt, quod tribuitur in alicujus certæ perſonæ laudem, aut vituperationem. Deliberativum (5) eſt, quod poſitum in diſceptatione, & conſultatione civili, habet in ſe ſententiæ dictionem. Judiciale (6) eſt, quod poſitum in judicio, habet in ſe accuſationem & defenſionem, aut petitionem & recuſationem. Et, quemadmodum noſtra quidem fert opinio, oratoris ars & facultas in hac materia tripartita verſari exiſtimanda eſt.

VI. Nam Hermagoras (7) quidem, nec quid dicat, attendere, nec quid polliceatur, intelligere videtur; qui oratoris materiam in cauſam & in quæſtionem dividat. Cauſam eſſe dicit (8) rem, quæ habeat in ſe controverſiam in dicendo poſitam cum perſonarum certarum interpoſitione; quam nos quoque oratori dicimus eſſe attributam. Nam ei tres partes, quas ante diximus, ſupponimus, judicialem, deliberativam, demonſtrativam. Quæſtionem autem (9) eam appellat, quæ habeat in ſe controverſiam in dicendo poſitam, ſine certarum perſonarum interpoſitione, ad hunc modum: Ecquid ſit bonum præter honeſtatem. Verine ſint ſenſus. Quæ ſit mundi forma.

(3) *Gorgias Leontinus*) Charmantidæ filius, Rhetor, Empedoclis diſcipulus fuit. Cum Rhetoricam docere cœpiſſet, non minus, quam centum minas a ſingulis exigebat: unde tantum nummorum acquiſivit, ut Delphis in templo ſtatuam ſibi, & quidem auream poſuerit. Athenis, quo legatus cum Tiſia veniſſe dicitur, & Lariſſæ in Theſſalia diu commoratus eſt. Hunc purpureis veſtibus uſum fuiſſe teſtatur Ælianus: nec deſunt, qui ſcribant ejus orationes Athenienſibus uſque adeo admirabiles viſas fuiſſe, ut dies, quibus habitæ fuiſſent, ἑορτάς, & orationes ipſas *lampadas* vocarint. In hunc etiam tanquam patrem Philoſtratus artem ſophiſtarum refert. Hic, ut eſt apud Platonem & Ciceronem, de omni re, quæcunque in diſceptationem quæſtionemque vocaretur, ſe copioſiſſime dicturum profitebatur. Vixit Gorgias annis centum & quinque, ut ait Pauſanias: centum & novem, ut Quintilianus, Diogenes, & Suidas ſcribunt: centum & octo, ut Plinius, Lucianus, & Philoſtratus arbitrantur: centum & ſeptem, ut vult Cicero: quanquam loquitur ita, (de Senect. cap. 5.) *centum & ſeptem complevit annos*, ut eum quaſi oſtendat ad centum & octo annos perveniſſe. Quo quidem tempore cum debilitate quadam correptus, aliquantulum ſomni cœpiſſet, a neceſſario quodam rogatus, ecquid ageret: *Somnus*, inquit, *venit, ut me fratri commendet*; nec ita multo poſt media vitam finivit. *Corradus*, in *Brut. cap.* 8.

(4) *Demonſtrativum*) Τὸ ἐπιδεικτικόν; & ἐγκωμιαστικόν, de quo vide Quintilian. lib. 3. cap. 7. *Capperonnerius*.

(5) *Deliberativum*) Τὸ συμβουλευτικόν; quod aliquando etiam δημηγορικὸν & δημηγορητικὸν, id eſt *concionale*, appellatur. Lege Quintilian. lib. 3. cap. 8. *Idem*.

(6) *Judiciale*) Τὸ δικανικόν, quod nequaquam confundendum eſt cum τῷ *juridiciali* δικαιολογικῷ. Vide Quintilian. lib. 3. cap. 9. *Idem*.

(7) *Hermagoras*) Floruit poſt Ariſtotelis & Theophraſti tempora, ut ex Quintiliano, lib. 3. cap. 1. intelligi poteſt: *fecitque*, ut idem tradit, *velut propriam* in oratoriis inſtitutionibus *viam*, *quam plurimi ſecuti ſunt*. Hic ipſe eſt, quem corrupto, ut opinor, nomine, *Hermetem* ſæpius vocat Cornificius ad Herennium. *Pruſteus*. Vide Quintilianum, lib. 3. cap. 5. ubi ab Hermagora ſtat contra Tullium. *Muretus*.

(8) *Cauſam eſſe dicit*) Quam Græci Rhetores ὑπόθεσιν appellant. *Capper*.

(9) *Quæſtionem autem*) Hanc Græci θέσιν vocant. *Idem*.

ma. Quæ ſit ſolis magnitudo. Quas quæſtiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere exiſtimamus. Nam, quibus in rebus ſumma ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumpta intelligimus, eas ſicut aliquas parvas res, oratori attribuere, magna amentia videtur. Quod ſi magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio & diſciplina comparatam, videretur fretus ſua ſcientia, falſum quiddam conſtituiſſe de oratoris officio, & non quid ars, ſed quid ipſe poſſet, expoſuiſſe. Nunc vero ea vis eſt in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quam philoſophiam conceſſerit. Neque eo dico, quod ejus ars quam edidit, mihi mendoſiſſime ſcripta videatur (nam ſatis in ea videtur ex antiquis artibus ingenioſe & diligenter electas res collocaſſe; & nonnihil ipſe quoque novi protuliſſe) verum oratori minimum eſt de arte loqui, quod hic fecit; multo maximum ex arte dicere, quod eum minime potuiſſe omnes videmus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ videtur ea, quam Ariſtoteli viſam eſſe diximus.

VII. Partes autem hæ ſunt, quas plerique dixerunt, inventio, diſpoſitio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Inventio eſt (10) excogitatio rerum verarum, aut veriſimilium, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio (11) eſt rerum inventarum in ordinem diſtributio. Elocutio (12) eſt idoneorum verborum, & ſententiarum (13) ad inventionem accommodatio. Memoria (14) eſt firma animi rerum ac verborum ad inventionem perceptio. Pronuntiatio (15) eſt ex rerum & verborum dignitate, vocis & corporis moderatio. Nunc his rebus breviter conſtitutis, eas rationes, quibus oſtendere poſſimus genus, & officium & finem hujus artis, aliud in tempus differemus. Nam & multorum verborum indigent, & non tantopere ad artis deſcriptionem & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam ſcribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus ſcribere oportere exiſtimamus. Ac mihi quidem videtur conjuncte agendum de materia ac partibus. Quare inventio, quæ princeps eſt omnium partium, potiſſimum in omni cauſarum genere, qualis debeat eſſe, conſideretur.

VIII. Omnis res, quæ habet in ſe poſitam in dictione, aut diſceptatione aliquam controverſiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæſtionem. Eam igitur quæſtionem, ex qua cauſa naſcitur, conſtitutionem appellamus. Conſtitutio (16), eſt prima conflictio cauſarum ex depulſione (17) intentionis (18) profecta, hoc modo: Feciſti, non feci,

(10) *Inventio eſt*) Ἡ εὕρισις. *Idem*.
(11) *Diſpoſitio*) Ἡ οἰκονομία. *Idem*.
(12) *Elocutio*) Ἡ φράσις, ἡ ἑρμηνεία, ἡ ἀπαγγελία. *Idem*.
(13) *Sententiarum*) Τῶν διανοιῶν, vulgo *des penſées*; non autem τῶν γνωμῶν, quas vocamus *ſentences*, *maximes* &c. Latina vox utrumque ſignificat. Vide Quintilian. pag. 322. not. 6. & pag. 505. not. 1. 2. 3. *Idem*.
(14) *Memoria*) Ἡ μνήμη. *Idem*.
(15) *Pronuntiatio*) Ἡ ὑπόκρισις. *Idem*.
(16) *Conſtitutio eſt*) Ἡ ϛάσις, cujus nominis rationem & etymologiam vide apud Quintilian. edit. 1725. pag. 160. not. 16. *Idem*.
(17) *Ex debulſione*) Id eſt, refutatione, quæ & *deprecatio* quandoque dicitur, ut mox patebit cap. 10. Fortunatianus Rhetor (pag. 39. Rhetor. Pith.) ἀπόφασιν vocat, id eſt *negationem*. Idem.
(18) *Intentionis*) Id eſt accuſationis, ſive actio-

ci, aut jure feci. Cum facti controverſia eſt, quoniam conjecturis cauſa firmatur, conſtitutio conjecturalis (19) appellatur: Cum autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiva (20) nominatur. Cum vero, qualis ſit res, quæritur, quia & de vi, & de genere negotii controverſia eſt, conſtitutio generalis (21) vocatur. At cum cauſa ex eo pendet, quod non aut is agere videtur, quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, translativa dicitur (22) conſtitutio: quia actio translationis & commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in omne cauſæ genus incidere neceſſe eſt. Nam in quam non inciderit, in ea nihil eſſe poterit controverſiæ. Quare eam ne cauſam quidem convenit putari.

Ac facti quidem controverſia in omnia tempora poteſt diſtribui. Nam quid factum ſit, poteſt quæri, hoc modo: Occideritne Ajacem Ulyſſes. Et quid fiat, hoc modo: Bonone animo ſint erga populum Romanum Fregellani. Et quid futurum ſit, hoc modo: Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid ſit incommodi ad rempublicam perventurum. Nominis controverſia eſt, cum de facto convenit, & quæritur, id quod factum eſt, quo nomine appelletur. Quo in genere neceſſe eſt ideo nominis eſſe controverſiam, non quod de re ipſa non conveniat, non quod de facto non conſtet, ſed quod id, quod factum ſit, aliud alii videatur eſſe, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in hujuſmodi generibus definienda res erit verbis, & breviter deſcribenda: ut, ſi quis ſacrum ex privato ſurripuerit, utrum fur, an ſacrilegus ſit judicandus. Nam id cum quæritur, neceſſe erit definire utrumque, quid ſit fur, quid ſacrilegus, & ſua deſcriptione oſtendere alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque adverſarii dicunt.

IX. Generis eſt controverſia, cum & quid factum ſit, convenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, conſtat: & tamen, quantum, & cujuſmodi, & omnino quale ſit, quæritur; hoc modo: Juſtum, an injuſtum: utile, an inutile; & omnia, in quibus, quale ſit id quod factum eſt,

quæ-

actionis, qua crimen cuipiam intenditur. Fortunatianus Rhetor (pag. 39. Rhet. Pith.) *κατάφασιν* appellat, hoc eſt, *affirmationem*. Idem.

(19) *Conſtitutio conjecturalis*) Ὁ στοχασμός, ἡ στοχαστική, ἡ οὐσία, λόγος οὐσιώδης, ἡ νόησις τὸ πραγματικόν, τὸ κατ᾽ αἴσθησιν, ἡ συντελικὴ στάσις. Vulgo dicitur *Quæſtio facti*, vel *de facto*. Vide Quintilian. pag. 167. not. 163. & pag. 181. not. 468. Alias dicitur *inficialis*, & *de ſubſtantia*, teſte Quintiliano pag. 535. not. 41. *Idem*.

(20) *Conſtitutio definitiva*) Ὅρος, ὁρισμός, ὁριστικὴ στάσις, περὶ τῆς ἰδιότητος, περὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑτέρου. Latini dicunt etiam *finem*, *de fine*. Donatus in Terent. Eunuch. V. 5. 18. *cauſam finalem*. Vide Quintil. pag. 253. not. 18. & pag. 181. not. 468. *Idem*.

(21) *Conſtitutio generalis*) A Latinis Rhetoribus vocari ſolet ſtatus qualitatis, vel qualitas, ἡ ποιότης. Apud nos quæſtio juris vel de jure appellatur. Lege Quintil. pag. 155. not. 28. pag. 181. not. 468. & pag. 424. not. 170. Idem.

(22) *Translativa dicitur Conſtitutio*) Quintiliano translatio, tranſſumptiva, tranſpoſitiva, græce μετάληψις, & aliquando παραγραφή, *præſcriptio*; vulgo dicimus exceptionem judicii vel fori declinatoriam. Lege Quintil. pag. 171. not. 243. 246. & pag. 181. not. 468. *Idem*.

Digitized by Google

quæritur, ſine ulla nominis controverſia. Huic generi Hermagoras partes quatuor ſuppoſuit, deliberativam, demonſtrativam, juridicialem (23), negotialem. Quod ejus, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum videtur: verum brevi, ne, aut ſi taciti præterierimus, ſine cauſa non ſecuti eum putemur; aut ſi diutius in hoc conſtiterimus, moram atque impedimentum reliquis præceptis intuliſſe videamur. Si deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte partes alicujus generis cauſæ putari. Eadem enim res alii genus eſſe, alii pars poteſt: eidem genus eſſe & pars non poteſt. Deliberatio autem & demonſtratio genera ſunt cauſarum. Nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut judiciale ſolum, aut & judiciale, & demonſtrativum, & deliberativum. Nullum dicere cauſæ eſſe genus, cum cauſas eſſe multas dicat, & in eas præcepta det, amentia eſt. Unum autem judiciale ſolum eſſe qui poteſt, cum deliberatio, & demonſtratio, neque ipſæ ſimiles inter ſe ſint, & a judiciali genere plurimum diſſideant, & ſuum quæque finem habeat, quo referri debeat? Relinquitur ergo, ut omnia tria genera ſint cauſarum. Deliberatio igitur, & demonſtratio non poſſunt recte partes alicujus generis cauſæ putari. Male igitur eas generalis conſtitutionis partes eſſe dixit.

X. Quod ſi generis cauſæ partes non poſſunt recte putari, multo minus recte partis cauſæ partes putabuntur. Pars autem cauſæ, conſtitutio eſt omnis. Non enim cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur. Sed demonſtratio & deliberatio, generis cauſæ partes non poſſunt recte putari, quod ipſa ſunt genera. Multo igitur minus recte partis ejus, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde ſi conſtitutio, & ipſa, & pars ejus quælibet, intentionis depulſio eſt; quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. At ſi, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt; demonſtratio, & deliberatio, neque conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Si igitur conſtitutio, & ipſa, & pars ejus, intentionis depulſio eſt; deliberatio, & demonſtratio, neque conſtitutio, neque pars conſtitutionis eſt. Placet autem ipſi, intentionis non eſſe depulſionem. Placeat igitur oportet, non eſſe conſtitutionem, nec partem conſtitutionis. Atque hoc eodem urgebitur, ſive conſtitutionem, primam cauſæ accuſatoris confirmationem dixerit, ſive defenſoris primam deprecationem. Nam eum eadem omnia incommoda ſequentur.

Deinde conjecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadem parte, eodem in genere & conjecturalis eſſe, & definitiva. Rurſus nec definitiva cauſa poteſt ſimul ex eadem parte, eodem in genere, & definitiva eſſe, & translativa. Et omnino nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe vim continere: ideo quod unaquæque ex ſe, & ex ſua natura ſimpliciter conſideratur: altera aſſumpta, numerus con-

(23) *Juridicialem, negotialem*). Dum hæc vocabula Tullius ipſe paulo poſt explicabit, & ad ipſius explicationem quædam annotabimus. *Idem*.

conſtitutionum duplicatur, non vis conſtitutionis augetur. At deliberativa cauſa ſimul ex eadem parte, eodem in genere & conjecturalem, & generalem, & definitivam, & translativam ſolet habere conſtitutionem, & unam aliquam, & plures nonnunquam. Ergo ipſa neque conſtitutio eſt, nec pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet uſu evenire. Genera igitur, ut ante diximus, hæc cauſarum putanda ſunt, non partes alicujus conſtitutionis.

XI. Hæc ergo conſtitutio, quam generalem nominamus, partes nobis videtur duas habere, juridicialem, & negotialem. Juridicialis eſt (24), in qua (*) æqui & iniqui natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis (25) eſt, in qua, quid juris ex civili more, & æquitate ſit, conſideratur: cui diligentiæ præeſſe apud nos juriſconſulti exiſtimantur.

Ac juridicialis quidem ipſa in duas diſtribuitur partes, abſolutam, & aſſumptivam. Abſoluta eſt (26), quæ ipſa in ſe continet juris & injuriæ quæſtionem. Aſſumptiva eſt (27), quæ ipſa ex ſe nihil firmi dat ad recuſationem; foris autem aliquid defenſionis aſſumit. Ejus partes ſunt quatuor, conceſſio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Conceſſio, cum reus (28) non id, quod factum eſt, defendit, ſed, ut ignoſcatur, poſtulat. Hæc in duas partes dividitur, purgationem, & deprecationem. Purgatio eſt, cum factum conceditur, culpa removetur. Hæc partes habet tres, imprudentiam, caſum, neceſſitatem. Deprecatio eſt (29), cum & peccaſſe, & conſulto peccaſſe reus ſe confitetur, & tamen, ut ignoſcatur, poſtulat: quod genus perraro poteſt accidere. Remotio criminis eſt (30), cum id crimen, quod infertur, ab ſe, & a ſua culpa, vi, & poteſtate in alium reus removere conatur. Id dupliciter fieri poterit, ſi aut cauſa, aut factum in alium transferetur. Cauſa transfertur, cum aliena dicitur vi & poteſtate factum. Factum autem, cum alius aut debuiſſe, aut potuiſſe facere dicitur. Relatio criminis (31) eſt, cum ideo jure factum dicitur, quod

(24) *Juridicialis eſt*) Τὸ δικαιολογικὸν, ἡ δικαιολογικὴ στάσις, cujus vocabuli varias ſignificationes vide apud Quintil. pag. 174. not. 311. Cave autem confundas τὸ δικαιολογικὸν *juridiciale* cum τῷ δικανικῷ *judiciali*. Status ille juridicialis eſt de re jam facta, de actione jam perpetrata, ideoque præteritum tempus ſpectat. *Idem*.

(*) *Æqui & iniqui*) Vict. Man. Lamb. *æqui & recti natura*.

(25) *Negotialis eſt*) Τὸ πραγματικὸν, ἡ πραγματικὴ στάσις, cujus vocabuli varios expoſui ſignificatus in Quintil. pag. 174. not. 311. Status ille negotialis eſt de re facienda, ſicque ad futurum tempus pertinet. *Idem*.

(26) *Abſoluta eſt*) Ἀντίληψις, vel ἀντιληπτικὴ στάσις. Lege Quintil. pag. 181. not. 468. *Idem*.

(27) *Aſſumptiva eſt*) Ἀντίθεσις, vel ἀντιθετικὴ στάσις. Vide Quintil. pag. 181. not. 468. A Naſcimbenio fol. 12. perperam vocatur κατ' ἀντίστασις, (ubi tamen mendum videtur eſſe typographicum pro τῷ κατ' ἀντίστασιν) idque ex depravata lectione Quintilianæi contextus lib. 7. cap. 4. pag. 437. ubi quidam codices MSS. habent κατὰ ἀντίστασιν. Sed veram ac genuinam lectionem aſtruximus ad Quint. pag. 437. not. 34. ubi excudendum curavimus, κατ' ἀντίθεσιν. *Idem*.

(28) *Conceſſio, cum Reus*) Συγγνώμη. Aliàs dicitur venia & ſtatus venialis, itemque deprecatio. Vide Quintil. pag. 181. not. 468. *Idem*.

(29) *Deprecatio eſt*) Quam proprie συγγνώμην Græci Rhetores appellant. Hic autem τὸ *deprecatio* non idem ſignificat, quod cap. 10. ubi uſurpatur pro depulſione, ſive refutatione accuſationis. *Idem*.

(30) *Remotio criminis eſt*) Ἡ μετάθεσις. Lege Quintil. pag. 181. not. 468. Naſcimbenius, fol. 104. perperam vocavit μετάθεσιν, ut demonſtravi ad Quintilian. pag. 439. not. 65. *Idem*.

(31) *Relatio criminis*) Ἀντέγκλημα. Vide Quintil. loco mox indicato. *Idem*.

alius ante injuria laceſſierit. Comparatio eſt (32), cum aliud aliquod factum rectum, aut utile contenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum.

In quarta conſtitutione, quam translativam nominamus, ejus conſtitutionis eſt controverſia, cum aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo jure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Hujus conſtitutionis Hermagoras inventor eſse exiſtimatur, non quia non uſi ſint ea veteres oratores ſæpe multi, ſed quia non animadverterint artis ſcriptores eam ſuperiores, nec retulerint in numerum conſtitutionum. Poſt autem ab hoc inventam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus (res enim perſpicua eſt) quam invidia, atque obtrectatione quadam impediri.

XII. Et conſtitutiones quidem, & earum partes expoſuimus: exempla autem cujuſque generis tunc commodius expoſituri videmur, cum in unumquodque eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum cauſæ ſtatim poterit accommodari.

Conſtitutione cauſæ reperta, ſtatim placet conſiderare, utrum cauſa ſit ſimplex, an conjuncta; & ſi conjuncta erit, utrum ſit ex pluribus quæſtionibus juncta, an ex aliqua comparatione. Simplex eſt, quæ abſolutam in ſe continet unam quæſtionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus, an non? Conjuncta ex pluribus quæſtionibus, in qua plura quæruntur, hoc pacto: Utrum Carthago diruatur, an Carthaginenſibus (33) reddatur, an eo colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potiſſimum ſit, quæritur, ad hunc modum: Utrum exercitus in Macedoniam contra Philippum (34) mittatur, qui ſociis ſit auxilio; an teneatur in Italia ut quam maximæ contra Annibalem copiæ ſint.

XIII. Deinde conſiderandum eſt, an in ratione, an in ſcripto ſit controverſia (35). Nam ſcripti controverſia eſt ea, quæ ex ſcriptionis genere naſcitur. Ejus autem genera, quæ ſunt ſeparata a conſtitutionibus, quinque ſunt,

(32) *Comparatio eſt*) Ἡ ἀντίστασις. Vide Quintilianum ibidem. *Idem*.

(33) *Carthaginenſibus*,) *Carthaginenſis* in proſa dicendum, ut ἀναλογία evincit. Aldus tamen obtendit Priſciani, Lapidum, & Pandectarum auctoritatem. Sed decepit ſic ſcribentes Ennii auctoritas, cujus eſt: *Hoſtem qui feriet, mihi erit Carthaginienſis*. Nec cogitarunt, ſic Ennium ſcribere coactum metri cauſa, quod non recipit *Carthaginenſis*. Voſſius, Grammat. lib. 1. cap. 43.

(34) *Contra Philippum*) Non Alexandri Magni patrem, ſed alium Macedoniæ regem, qui tempore belli Punici ſecundi, fœdus cum Annibale inierat; verum a Lævino prætore coercitus, cum jam Italiæ immineret, in Macedoniam incenſis ultro navibus ſe recipere coactus eſt. *Pruſteus*.

(35) *An in ratione, an in ſcripto ſit controverſia*) Alludit hic Tullius ad celeberrimam veterum Rhetorum diviſionem, qua oratoriarum quæſtionum ſtatus dividuntur in *Rationales* τῆς λογικῆς, & *legales* τῆς νομικῆς. De his fuſe Quintilianus agit lib. 3. cap. 5. & ipſe Cicero lib. 11. de Invent. cap. 12. & 15. Omnis autem quæ in ſcripto poſita eſt controverſia, *ſtatus legalis*, ideo vocatur, quia inter varii generis ſcripta præcipuum quemdam locum Lex ὁ νόμος videtur obtinere. Lege etiam Quintilian. pag. 181. not. 467. 468. *Capperonner*.

ſunt. Nam tum verba ipſa videntur cum ſententia ſcriptoris diſſidere, tum inter ſe duæ leges, aut plures diſcrepare, tum id, quod ſcriptum eſt, duas aut plures res ſignificare : tum ex eo, quod ſcriptum eſt, aliud quoque, quod non ſcriptum eſt, inveniri ; tum vis verbi quaſi in definitiva conſtitutione, in quo poſita ſit, quæri. Quare primum genus, de ſcripto & ſententia (36) ; ſecundum, ex contrariis legibus (37) ; tertium, ambiguum (38) ; quartum, ratiocinativum (39) ; quintum, definitivum (40) nominamus.

Ratio autem eſt, cum omnis quæſtio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. Ac tum conſiderato genere cauſæ, & cognita conſtitutione, cum, ſimplexne, an conjuncta ſit, intellexeris, & ſcripti, an rationis habeat controverſiam, videris, deinceps erit videndum, quæ quæſtio, quæ ratio, quæ judicatio, quod firmamentum cauſæ ſit : quæ omnia a conſtitutione proficiſcantur oportet. Quæſtio eſt, quæ ex conflictione cauſarum gignitur controverſia, hoc modo: Non jure feciſti: jure feci. Cauſarum autem hæc eſt conflictio, in qua conſtitutio conſtat. Ex ea igitur naſcitur controverſia, quam quæſtionem dicimus, hoc modo : Jurene fecerit. Ratio eſt (41) ea, quæ continet cauſam, quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa controverſiæ relinquetur, hoc modo, ut docendi cauſa in facili, & pervulgato exemplo conſiſtamus : Oreſtes ſi accuſetur matricidii, niſi hoc dicat, Jure feci ; illa enim patrem meum occiderat : non habet defenſionem. Qua ſublata, omnis quoque controverſia ſublata ſit. Ergo ejus cauſæ ratio eſt, quod illa Agamemnonem occiderit. Judicatio (42) eſt, quæ ex infirmatione & confirmatione rationis naſcitur controverſia. Nam ſit ea nobis expoſita ratio, quam paulo ante expoſuimus. Illa enim, inquit, patrem occiderat. At non, inquit adverſarius, abs te filio matrem necari oportuit : potuit enim ſine tuo ſcelere illius factum puniri.

XIV. Ex hac deductione rationis illa ſumma naſcitur controverſia, quam judicationem appellamus. Ea eſt hujuſmodi: Rectumne fuerit ab Oreſte matrem occidi, cum illa Oreſtis patrem occidiſſet. Firmamentum (43), eſt

 fir-

(36) *Primum genus de ſcripto, & ſententia*) Περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας, quem ſtatum exponunt Tullius 11. de Invention. cap. 12. & Quintil. lib. 7. c. 6. *Idem*.

(37) *Secundum, ex contrariis legibus*) Ἀντινομίαν: quo de ſtatu præ cæteris legendi ſunt Cicero 11. de Invent. cap. 15. & Quintil. lib. 7. cap. 7. *Idem*.

(38) *Tertium, ambiguum*) Ἀμφιβολίαν. Legalem hunc ſtatum pluribus explanant Tullius 11. de Invent. cap. 12. & Quintil. lib. 7. cap. 9. *Idem*.

(39) *Quartum, ratiocinativum*) Τὸν συλλογισμόν, qui ſtatus legalis fuſius explicatur a Tullio 11. de Invention. cap. 15. & a Quintiliano, lib. 7. cap. 8. *Idem*.

(40) *Quintum, definitivum*) Alias definitionem legalem, τὸν ὅρον vel ὁρισμὸν νομικόν, qui ſtatus proprius ac ſpecialis eſt Tullio 11. de Invent, cap. 16. & Herenniano Rhetori lib. 1. cap. 11. Vide Quintil. pag. 181. not. 468. *Idem*.

(41) *Ratio eſt*) Αἰτία vel αἴτιον ex parte τοῦ Rei ſecundum Ciceronem, aut etiam ex parte Actoris vel Accuſatoris ſecundum alios, de quibus Quintilian. lib. 3. cap. 11. vide, & pag. 206. num. 2. & 5. *Idem*.

(42) *Judicatio*) Τὸ κρινόμενον, hoc eſt, id ipſum de quo judices ferunt, aut ſaltem ferre debent ſententiam. Lege Quintil. pag. 206. num. 4. *Idem*.

(43) *Firmamentum eſt*) Quod alias vocatur *continens*, τὸ συνέχον, hoc ex parte τοῦ Rei deſumit Tullius. Contra Herennianus Rhetor

firmiſſima argumentatio defenſoris, & aptiſſima ad judicationem: ut ſi velit Oreſtes dicere, ejuſmodi animum matris ſuæ fuiſſe in patrem ſuum, in ſe ipſum, in ſorores, in regnum, in famam generis & familiæ, ut ab ea pœnas liberi ſui potiſſimum petere debuerint. Et in cæteris quidem conſtitutionibus ad hunc modum judicationes reperiuntur: in conjecturali autem conſtitutione, quia ratio non eſt (factum enim non conceditur) non poteſt ex deductione rationis naſci judicatio. Quare neceſſe eſt eandem eſſe quæſtionem, & judicationem: ut, factum eſt, factum non eſt; factumne ſit. Quot autem in cauſa conſtitutiones, aut earum partes erunt, totidem neceſſe erit quæſtiones, rationes, judicationes, firmamenta reperiri (44) His omnibus in cauſa repertis, tum denique ſingulæ partes totius cauſæ conſiderandæ ſunt. Nam non ut quidque dicendum primum, ita primum animadvertendum videtur: ideo quod illa, quæ prima dicuntur, ſi vehementer velis congruere, & cohærere cum cauſa, ex eis ducas oportet, quæ poſt dicenda ſunt. Quare cum judicatio, & ea, quæ ad judicationem oportet inveniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura & cogitatione pertractata; tunc denique ordinandæ ſunt cæteræ partes orationis.

Hæ partes ſex eſſe omnino nobis videntur; exordium (45), narratio (46), partitio (47), confirmatio (48), reprehenſio (49), concluſio (50). Nunc quoniam exordium princeps omnium eſſe debet, nos quoque primum in rationem exordiendi præcepta dabimus:

XV. Exordium eſt oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem (51): quod eveniet, ſi eum benevolum, attentum, docilem fecerit. Quare, qui bene exordiri cauſam volet, eum neceſſe eſt genus ſuæ cauſæ diligenter ante cognoſcere. Genera cauſarum quinque ſunt, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum (52). Honeſtum genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra auditoris favet animus. Admirabile, a quo alienatus eſt animus eorum, qui audituri ſunt. Humile, quod negligitur

ab

tor lib. 1. cap. 16. ex parte Actoris; ait enim: *Firmamentum quærendum eſt, id eſt, quod continet accuſationem, quod affertur contra rationem defenſionis.* Unde, ut cætera omittam argumenta, ſatis patet Rhetoricos ad Herennium libros non eſſe genuinum Romani Oratoris fœtum. Lege Quintil. lib. 3. c. 11. *Idem.*

(44) *Totidem neceſſe erit quæſtiones.... judicationes, firmamenta reperiri.*) De his tamen Quintilianus ita ſtatuit lib. 3. cap. 11. *Verius & brevius, qui ſtatum & continens & judicationem idem eſſe voluerunt.* Idem.

(45) *Exordium*) Προοίμιον, de quo Quintil. lib. 4. cap. 1. *Idem.*

(46) *Narratio*) Διήγησις, de qua idem Rhetor. lib. 4. cap. 2. *Idem.*

(37) *Partitio*) Διαίρεσις, vel διαμερισμός

(48) *Confirmatio*) Κατασκευή, de qua Quintil. lib. 5. a cap. 1. ad 13. *Idem.*

(49) *Reprehenſio*) Alias dicitur infirmatio, & *refutatio* ἀνασκευή, de qua lege Quintil. lib. 5. a cap. 13. ad uſque libri finem. *Idem.*

(50) *Concluſio*) Alias vocatur *peroratio*, ἐπίλογος. Lege Quintilian. lib. 6. cap. 1. *Idem.*

(51) *Ad reliquam dictionem*) Tò *dictio* quandoque totam ſignificat orationem. Sic Tullius de Clar. Orat. cap. 74. *Malim mihi L. Craſſi unam pro M. Curio dictionem, quam caſtellanos triumphos duos.* Et I. de Orat. cap. 34. Lege etiam auctorem Dialogi de Orat. apud Tacit. num. 2. & 34. Marius Victorin. in I. Ciceronis de Invent. *Scire debemus in dialogis ſermonem eſſe, non dictionem; dictionem autem eſſe in civilibus cauſis... Sermo, philoſophi: dictio, oratoris.* Idem.

(52) *Honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum*) Ἔνδοξον, παράδοξον, ἄδοξον, ἀμφίδοξον, δυσπαρακολούθητον. De his lege Quintil. pag. 217. 218. Naſcimbenius, fol. 16. male habet δυσπαρακόλουθον. *Idem.*

ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. Anceps, in quo aut judicatio dubia eſt; aut cauſa, & honeſtatis, & turpitudinis particeps: ut & benevolentiam pariat, & offenſionem. Obſcurum, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcendum negotiis cauſa implicita eſt. Quare, cum tam diverſa ſint genera cauſarum, exordiri quoque diſpari ratione in unoquoque genere neceſſe eſt. Igitur exordium in duas partes dividitur, in principium, & inſinuationem (53). Principium, eſt oratio perſpicue & protinus perficiens auditorem benevolum, aut docilem, aut attentum. Inſinuatio, eſt oratio quadam diſſimulatione, & circuitione obſcure ſubiens auditoris animum.

In admirabili genere cauſæ, ſi non omnino infeſti auditores erunt, principio benevolentiam comparare licebit. Sin erunt vehementer abalienati, confugere neceſſe erit ad inſinnationem. Nam ab iratis ſi perſpicue pax, & benevolentia petitur; non modo ea non invenitur, ſed augetur atque inflammatur odium. In humili autem genere cauſæ, contemptionis tollendæ cauſa, neceſſe erit attentum efficere auditorem. Anceps genus cauſæ, ſi dubiam judicationem habebit, ab ipſa judicatione exordiendum eſt. Sin autem partem turpitudinis & partem honeſtatis habebit, benevolentiam captare oportebit, ut in genus honeſtum cauſa tranſlata videatur. Cum autem erit honeſtum cauſæ genus, vel præteriri principium poterit, &, ſi commodum fuerit, aut a narratione incipiemus, aut a lege, aut ab aliqua firmiſſima ratione noſtræ dictionis: vel ſi uti principio placebit, benevolentiæ partibus utendum eſt, ut id, quod eſt, augeatur.

XVI. In obſcuro cauſæ genere, per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc, quoniam, quas res exordio conficere oporteat, dictum eſt; reliquum eſt, ut oſtendatur, quibus quæque res rationibus confici poſſit.

Benevolentia quatuor ex locis comparatur: a noſtra, ab adverſariorum, a judicum perſona, ab ipſa cauſa. A noſtra, ſi de noſtris factis, & officiis ſine arrogantia dicemus: ſi crimina illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones injectas diluemus: ſi, quæ incommoda acciderint, aut quæ inſtent difficultates, proferemus: ſi prece, & obſecratione humili, ac ſupplici utemur. Ab adverſariorum autem, ſi eos aut in odium, aut in invidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium adducentur, ſi quid eorum ſpurce, ſuperbe, crudeliter, malitioſe factum proferetur. In invidiam, ſi vis eorum, potentia, divitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum uſus arrogans, & intolerabilis; ut his rebus magis videantur, quam cauſæ ſuæ confidere. In contemptionem adducentur, ſi eorum inertia, negligentia, ignavia, deſidioſum ſtudium, & luxurioſum otium proferetur. Ab auditorum perſona benevolentia captabitur, ſi res ab his fortiter, ſapienter, manſuete geſtæ proferentur, ut ne qua aſſentatio nimia ſignificetur: & ſi de his quam honeſta exiſtimatio, quantaque eorum judicii, & au-

(53) *In principium, & inſinuationem*) Sic & Heteanianus Rhetor lib. 1. num. 6. Exordiorum duo ſunt genera; principium quod Græce προοίμιον appellatur, & inſinuatio quæ ἔφοδος nominatur. Vide Quintilian. pag. 218. not. 153. *Idem*.

auctoritatis exſpectatio ſit, oſtendetur. A rebus ipſis, ſi cauſam noſtram laudando extollemus; adverſariorum cauſam per contemptionem deprimemus.

Attentos autem faciemus, ſi demonſtrabimus, ea, quæ dicturi erimus, magna, nova, incredibilia eſſe, aut ad omnes, aut ad eos, qui audiunt, aut ad aliquos illuſtres homines, aut ad deos immortales, aut ad ſummam reipublicæ pertinere: & ſi pollicebimur, nos brevi noſtram cauſam demonſtraturos, atque exponemus judicationem, aut judicationes, ſi plures erunt. Dociles auditores faciemus, ſi aperte & breviter ſummam cauſæ exponemus; hoc eſt, in quo conſiſtat controverſia. Nam & cum docilem velis facere, ſimul attentum facias oportet. Nam is maxime docilis eſt, qui attentiſſime eſt paratus audire.

XVII. Nunc inſinuationes quemadmodum tractari conveniat, deinceps dicendum videtur. Inſinuatione igitur utendum eſt, cum admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt, ut ante diximus, cum animus auditoris infeſtus eſt. Id autem tribus ex cauſis fit maxime: ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædam turpitudo; aut ſi ab iis, qui ante dixerunt, jam quiddam auditori perſuaſum videtur; aut eo tempore locus dicendi datur, cum jam illi, quos audire oportet, defeſſi ſunt audiendo. Nam ex hac quoque re non minus, quam ex primis duabus, in oratorem nonnunquam animus auditoris offenditur.

Si cauſæ turpitudo contrahet offenſionem; aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur; aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur: & diſſimulare id te defenſurum, quod exiſtimeris defenſurus. Deinde, cum jam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defenſionem, & dicere, ea, quæ indignantur adverſarii, tibi quoque indigna videri. Deinde, cum lenieris eum, qui audiet, demonſtrare, nihil eorum ad te pertinere, & negare te quidquam de adverſariis eſſe dicturum, neque hoc, neque illud: ut neque aperte lædas eos, qui diliguntur, & tamen id obſcure faciens, quoad poſſis, alienes ab eis auditorum voluntatem: & aliquorum judicium ſimili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam. Deinde aut eandem, aut conſimilem, aut majorem, aut minorem agi rem in præſentia demonſtrare.

Sin oratio adverſariorum fidem videbitur auditoribus feciſſe, id quod ei, qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu; oportet aut de eo, quod adverſarii ſibi firmiſſimum putarint, & maxime ii qui audierint, probarint, primum te dicturum polliceri, aut ab adverſarii dicto exordiri, & ab eo potiſſimum, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione uti, quid primum dicas, aut cui potiſſimum loco reſpondeas, cum admiratione. Nam auditor cum eum, quem adverſarii perturbatum putant oratione, videt animo fortiſſimo contra dicere paratum, plerumque ſe potius temere aſſenſiſſe, quam illum ſine cauſa confidere arbitratur. Sin auditoris ſtudium defatigatio abalienavit a cauſa, te brevius, quam paratus fueris, eſſe dicturum,

Digitized by Google

rum, commodum eſt polliceri; non imitaturum adverſarium. Sin res dabit, non inutile eſt ab aliqua re nova, aut ridicula incipere: aut ex tempore quæ nata ſit; quod genus, (*) ſtrepitu, acclamatione: aut jam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irriſionem: aut, ſi rei dignitas adimet jocandi facultatem, aliquid triſte, novum, horribile, ſtatim non incommodum eſt injicere. Nam ut cibi ſatietas, & faſtidium aut ſubamara aliqua re relevatur, aut dulci mitigatur: ſic animus defeſſus audiendo, aut admiratione integratur, aut riſu renovatur.

XVIII. Ac ſeparatim quidem, quæ de principio, & inſinuatione dicenda videbantur, hæc fere ſunt. Nunc quiddam breviter, & communiter de utroque præcipiendum videtur. Exordium, ſententiarum & gravitatis plurimum debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, continere in ſe, propterea quod id optime faciendum eſt, quod oratorem auditori maxime commendat: ſplendoris, & feſtivitatis, & concinnitudinis minimum, propterea quod ex his ſuſpicio quædam apparitionis atque artificioſæ diligentiæ naſcitur: quæ maxime orationi fidem, oratori adimit auctoritatem.

Vitia vero hæc ſunt certiſſima exordiorum, quæ ſummopere vitare oportebit; vulgare, commune, commutabile, longum, ſeparatum, translatum, contra præcepta. Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, ut convenire videatur. Commune eſt, quod nihilominus in hanc, quam in contrariam partem cauſæ poteſt convenire. Commutabile, quod ab adverſario poteſt, leviter mutatum, ex contraria parte dici. Longum eſt, quod pluribus verbis, aut ſententiis, ultra quam ſatis eſt, producitur. Separatum, quod non ex ipſa cauſa ductum eſt, nec, ſicut aliquod membrum, annexum orationi. Translatum eſt, quod aliud conficit, quam cauſæ genus poſtulat: ut ſi quis docilem faciat auditorem, cum benevolentiam cauſa deſideret: aut, ſi principio utatur, cum inſinuationem res poſtulat. Contra præcepta eſt, quod nihil eorum efficit, quorum cauſa de exordiis præcepta traduntur: hoc eſt, quod eum, qui audit, neque benevolum, neque attentum, neque docilem efficit: aut, quo profecto nihil pejus eſt, ut contra ſit, facit. Ac de exordio quidem ſatis dictum eſt.

XIX. Narratio eſt rerum geſtarum, aut ut geſtarum, expoſitio. Narrationum tria ſunt genera. Unum genus eſt, in quo ipſa cauſa, & omnis ratio controverſiæ continetur. Alterum, in quo digreſſio aliqua extra cauſam, aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, de quo agitur, aut amplificationis cauſa, interponitur. Tertium genus eſt remotum a civilibus cauſis, quod delectationis cauſa, non inutili cum exercitatione dicitur, & ſcribitur. Ejus partes ſunt duæ, quarum altera in negotiis, altera in perſonis maxime verſatur. Ea, quæ in negotiorum expoſitione poſita eſt, tres habet partes, fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula eſt, in qua nec veræ, nec veriſimiles res continentur. Cujuſmodi eſt,

An.

(*) *Strepitu, acclamatione*) Vict. Man. Lamb. *ſtrepitum, acclamationem*.

Digitized by Google

Angues ingentes alites, junčti jugo (54).

Hiſtoria eſt geſta res, ab ætatis noſtræ memoria remota. Quod genus, Appius indixit Carthaginenſibus bellum. Argumentum, eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit. Hujuſmodi apud Terentium:

Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis, Soſia (55).

Illa autem narratio, quæ verſatur in perſonis, ejuſmodi eſt, ut in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermones, & animi perſpici poſſint, hoc modo:

(56) *Venit ad me ſæpe, clamitans: Quid agis, Mitio?*
Cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus ſumptum ſuggeris?
Veſtitu nimio indulges: nimium ineptus es.
Nimium ipſe durus eſt, præter æquum & bonum.

Hoc in genere narrationis multa ineſſe debet feſtivitas, confecta ex rerum varietate, animorum diſſimilitudine, gravitate, lenitate, ſpe, metu, ſuſpicione, deſiderio, diſſimulatione, errore, miſericordia, fortunæ commutatione, inſperato incommodo, ſubita lætitia, jucundo exitu rerum. Verum hæc ex iis, quæ poſtea de elocutione præcipientur, ornamenta ſumuntur. Nunc de narratione, ea, quæ cauſæ continet expoſitionem, dicendum videtur.

XX. Oportet igitur eam tres habere res, ut brevis, ut aperta, ut probabilis ſit. Brevis erit, ſi, unde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, & non ab ultimo repeſetur (54), & ſi cujus rei ſatis erit ſummam dixiſſe, ejus partes non dicentur. Nam ſæpe ſatis eſt, quod factum ſit, dicere, (*) ut non enarres, quemadmodum ſit factum: & ſi non longius, quam quod ſcitu opus eſt, in narrando procedetur: & ſi nullam in rem aliam tranſibitur:

(54) *Angues ingentes alites*) Ita tamen a Cerere factum fuiſſe poetæ fictis fabulis memoriæ prodiderunt. Ovid. in 4. de Faſtis:

. . . . frenatos curribus angues
Junxit, & æquoreas ſicca pererrat aquas.

Hic verſus, jambicus ſenarius, eſt ex aliquo poeta vetuſtiſſimo deſumptus, &, ut arbitror, ex Ennio, qui cum non Cereris, ſed Medeæ Tragœdiam ſcripſerit, facile conjicio de Medea potius quam de Cerere intelligendum eſſe. De curru Medeæ meminit Euripides in Tragœdia ejus nominis, prope finem. *Naſcimbenius*.

(55) *Nam is poſtquam*) Terent. Andr. I. 1. 24.

(56) *Venit ad me*) Terent. Adelph. I. 1. 35.

(57) *Brevis erit, ſi . . . . non ab ultimo repetetur*) Idem præcipit Horatius:

Nec gemino bellum Trojanum orditur ab ovo.

Cave itaque, quod hic *ultimum* vocat Tullius, extremum interpreteris: immo primum eſt. Quo ſenſu de primo Latini regis progenitore Saturno apud Virgilium dicitur Æneid. 7. 49.

Tu ſanguinis ultimus auctor. Pruſt.

(*) *Ut non enarres*) Vict. Man. Grut. *non ut enarres*.

bitur: & ſi ita dicetur, ut nonnunquam ex eo, quod dictum ſit, id, quod dictum non ſit, intelligatur: & ſi non modo id, quod obeſt, verum etiam id, quod nec obeſt, nec adjuvat, præteribitur: & ſi ſemel unumquodque dicetur: & ſi non ab eo, in quo proxime deſitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit brevitatis, ut, cum ſe breves putent eſſe, longiſſimi ſint: cum dent operam, ut res multas breviter dicant, non ut omnino paucas res dicant, & non plures, quam neceſſe ſit. Nam plerisque breviter dicere videtur, qui ita dicit: Acceſſi ad ædes, puerum evocavi: reſpondit: quæſivi dominum: domi negavit eſſe. Hic tametſi tot res brevius non potuit dicere, tamen, quia ſatis fuit dixiſſe, Domi negavit eſſe, fit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda eſt brevitatis imitatio, & non minus rerum non neceſſariarum, quam verborum multitudine ſuperſedendum eſt.

Aperta autem narratio poterit eſſe, ſi, ut quidque primum geſtum erit, ita primum exponetur, & rerum ac temporum ordo ſervabitur, ut ita narrentur, ut geſtæ res erunt, aut ut potuiſſe geri videbuntur. Hic erit conſiderandum, ne quid perturbate, ne quid contorte dicatur, ne quam in aliam rem tranſeatur, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur: & omnino, quæ præcepta de brevitate ſunt, hoc quoque in genere ſunt conſervanda. Nam ſæpe res parum eſt intellecta longitudine magis, quam obſcuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis utendum eſt: quo de genere dicendum eſt in præceptis elocutionis.

XXI. Probabilis erit narratio, ſi in ea videbuntur ineſſe ea, quæ ſolent apparere in veritate: ſi perſonarum dignitates ſervabuntur; ſi cauſæ factorum exſtabunt; ſi fuiſſe facultates faciundi videbuntur; ſi tempus idoneum; ſi ſpatii ſatis; ſi locus opportunus ad eandem rem, qua de re narrabitur, fuiſſe oſtendetur; ſi res & ad eorum, qui agunt, naturam, & ad vulgi (*) rumorem, & ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur. Ac veri quidem ſimilis ex his rationibus eſſe poterit.

Illud autem præterea conſiderare oportebit, ne, aut cum obſit narratio, aut cum nihil proſit, tunc interponatur: aut non loco, aut non, quemadmodum cauſa poſtulat, narretur. Obeſt tum, cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem, quam argumentando, & cauſam agendo leniri oportebit. Quod cum acciderit, membratim oportebit partes rei geſtæ diſpergere in cauſam, & ad unamquamque confeſtim rationem accommodare, ut vulneri præſto medicamentum ſit, & odium ſtatim defenſio mitiget. Nihil prodeſt narratio tunc, cum ab adverſariis re expoſita, noſtra nihil intereſt iterum, aut alio modo narrare: aut cum ab iis, qui audiunt, ita tenetur negotium, ut noſtra nihil interſit, eos alio pacto docere. Quod cum acciderit, omnino narratione ſuperſedendum eſt. Non loco dicitur, cum in ea parte orationis collocatur, in qua res poſtulat: quo de genere agemus tum, cum de diſpoſitione dicemus; nam hoc ad diſpoſitionem pertinet. Non quemadmodum cauſa po-

(*) *Rumorem*) Lamb. *morem*.

ſtulat, narratur, cum aut id, quod adverſario prodeſt, dilucide & ornate exponitur, aut id quod (*) ſeipſum adjuvat, obſcure dicitur & negligenter. Quare, ut hoc vitium vitetur, omnia torquenda ſunt ad commodum ſuæ cauſæ; contraria, quæ præteriri poterunt, prætereundo; quæ illius erunt, leviter attingendo; ſua diligenter & enodate narrando. Ac de narratione quidem ſatis dictum videtur. Deinceps ad partitionem tranſeamus.

XXII. Recte habita in cauſa partitio illuſtrem & perſpicuam totam efficit orationem. Partes ejus duæ ſunt, quarum utraque magnopere ad aperiendam cauſam, & conſtituendam pertinet controverſiam. Una pars eſt, quæ, quid cum adverſariis conveniat, & quid in controverſia relinquatur, oſtendit: ex qua certum quiddam deſignatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera eſt, in qua rerum earum, de quibus crimen dicturi, breviter expoſitio ponitur diſtributa: ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis intelligat fore peroratum.

Nunc utroque genere partitionis quemadmodum conveniat uti, breviter dicendum videtur. Quæ partitio, quid conveniat, aut quid non conveniat, oſtendit; hæc debet illud, quod convenit, inclinare ad ſuæ cauſæ commodum, hoc modo: Interfectam matrem eſſe a filio, convenit mihi cum adverſariis. Item contra: Interfectum eſſe a Clytemneſtra Agamemnonem, convenit. Nam hic uterque & id poſuit, quod conveniebat, & tamen ſuæ cauſæ commodo conſuluit. Deinde, quid controverſiæ ſit, ponendum eſt in judicationis expoſitione: quæ quemadmodum inveniretur, ante dictum eſt.

Quæ autem partitio rerum diſtributam continet expoſitionem, hæc habere debet brevitatem, abſolutionem, paucitatem. Brevitas eſt, cum, niſi neceſſarium, nullum aſſumitur verbum. Hæc in hoc genere idcirco utilis eſt, quod rebus ipſis, & partibus cauſæ, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus eſt. Abſolutio eſt, per quam omnia, quæ incidunt in cauſam, genera, de quibus dicendum eſt, amplectimur. In qua partitione videndum eſt, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut ſero extra partitionem, id quod vitioſiſſimum ac turpiſſimum eſt, inferatur. Paucitas in partitione ſervatur, ſi genera ipſa rerum ponuntur, neque permiſte cum partibus implicantur. Nam genus eſt, quod plures partes amplectitur, ut animal. Pars eſt, quæ ſubeſt generi, ut equus. Sed ſæpe eadem res alii genus, alii pars eſt. Nam homo, animalis pars eſt; Thebani, aut Trojani, genus.

XXIII. Hæc ideo diligentius inducitur præſcriptio, ut aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione ſervari poſſit. Nam qui ita partitur, Oſtendam, propter cupiditatem, & audaciam, & avaritiam adverſariorum, omnia incommoda ad rempublicam perveniſſe, is non intellexit, in partitione, expoſito genere, partem ſe generis admiſcuiſſe. Nam genus eſt omnium nimirum libidinum cupiditas; ejus autem generis ſine dubio

(*) *Seipſum*) Lamb. *ipſam*.

bio pars eſt avaritia. Hoc igitur vitandum eſt, (58) ne, cujus genus poſueris, ejus ſecum aliquam, ſicuti diverſam ac diſſimilem partem ponas in eadem partitione. Quod ſi quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione cauſæ erit ſimpliciter expoſitum, diſtribuetur eo tempore commodiſſime, cum ad ipſum ventum erit explicandum in cauſæ dictione poſt partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura, quam ſatis eſt, demonſtraturos nos dicamus, hoc modo: Oſtendam, adverſarios, quod arguimus, & potuiſſe facere, & voluiſſe, & feciſſe. Nam feciſſe, oſtendere ſatis eſt. Aut, cum in cauſa partitio nulla ſit, & cum ſimplex quiddam agatur, tamen utamur diſtributione: idque perraro poteſt accidere. Ac ſunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc uſum oratorium non tantopere pertinent: quæ verſantur in Philoſophia, ex quibus hæc ipſa tranſtulimus, quæ convenire videbantur: quorum nihil in cæteris artibus inveniebamus.

Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminiſſe oportebit, ut & prima quæque pars, ut expoſita eſt in partitione, ſic ordine tranſigatur: & omnibus explicatis, peroratum ſit, hoc modo, ut ne quid poſterius præter concluſionem inferatur. Partitur apud Terentium breviter & commode ſenex in Andria, quæ cognoſcere libertum velit:

Eo pacto & gnati vitam, & conſilium meum
Cognoſces, & quid facere in hac re te velim (59).

Itaque quemadmodum in partitione propoſuit, ita narrat, primum gnati vitam:

Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis, Soſia,
Liberius vivendi fuit poteſtas.

Deinde ſuum conſilium:

Et nunc id operam do.

Deinde quid Soſiam velit facere, id quod poſt remum poſuit in partitione, poſtremum dicit:

Nunc tuum eſt officium.

Quemadmodum igitur hic & ad primam quamque partem primum acceſſit, & omnibus abſolutis, finem dicendi fecit, ſic nobis placet, & ad ſingulas partes accedere, & omnibus abſolutis, perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita ut ordo ipſe poſtulat, præcipiendum videtur.

XXIV. Confirmatio eſt, per quam argumentando, noſtræ cauſæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adjungit oratio. Hujus partis certa ſunt præcepta, quæ in ſingula cauſarum genera dividentur. Verumtamen non incommodum videtur, quandam ſilvam, atque materiam univerſam ante

 per-

(58) *Hoc igitur vitandum eſt*) Sic lego: *Hoc igitur vitandum eſt, ne, cum genus poſueris, ejus* ſpeciem, *ſicuti aliquam diverſam partem ac diſſimilem, ponas in eadem partitione*. Beeichemus.

(59) *Eo pacto*) Terent. Andr. I. 1. 22.

permiſtam, & confuſam exponere omnium argumentationum: poſt autem tradere, quemadmodum unumquodque genus cauſæ, omnibus hinc argumentandi rationibus tractis, confirmari oporteat. Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod perſonis, aut ex eo, quod negotiis eſt attributum. Ac perſonis has res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes. Nomen eſt, quod unicuique perſonæ datur, quo ſuo quæque proprio & certo vocabulo appellatur. Naturam ipſam definire difficile eſt: partes autem ejus enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius eſt. Hæ autem partim divino, partim mortali in genere verſantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in beſtiarum genere numeratur. Atque hominum genus & in ſexu conſideratur, virile, an muliebre ſit: & in natione, patria, cognatione, ætate. Natione, Grajus, an Barbarus (60); patria, Athenienſis, au Lacedæmonius; cognatione, quibus majoribus, quibus conſanguineis; ætate, puer, an adoleſcens, natu grandior, an ſenex.

Præterea commoda, & incommoda conſiderantur a natura data animo, aut corpori, hoc modo: Valens, an imbecillus; longus, an brevis; formoſus, an deformis; velox, an tardus ſit; acutus, an hebetior; memor, an oblivioſus; comis, officioſus, pudens, patiens, an contra. Et omnino quæ a natura data animo & corpori conſiderabuntur, in natura conſideranda ſunt. Nam quæ induſtria comparantur, ad habitum pertinent, de quo poſterius dicendum eſt.

XXV. In victu conſiderare oportet, apud quem, & quo more, & cujus arbitratu ſit educatus, quos habuerit artium liberalium magiſtros, quos vivendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæſtu, artificio ſit occupatus: quo modo rem familiarem adminiſtret, qua conſuetudine domeſtica ſit. In fortuna quæritur, ſervus ſit, an liber: pecunioſus, an tenuis: privatus, an cum poteſtate: ſi cum poteſtate, jure, an injuria: felix, clarus, an contra: quales liberos habeat. Ac ſi de non vivo quæretur, etiam quali morte ſit affectus, erit conſiderandum.

Habitum (61) autem appellamus, animi, aut corporis conſtantem, & abſolutam aliqua in re perfectionem; ut virtutis, aut artis perceptionem alicujus, aut quamvis ſcientiam. Et item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, ſed ſtudio & induſtria partam. Affectio, eſt animi, aut corporis ex tempore, aliqua de cauſa, commutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem, eſt animi aſſidua, & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, ut philoſophiæ, poetices, geometriæ, literarum. Conſilium, eſt aliquid faciendi, aut non faciendi vere excogi-

(60) *Barbarus*) Dicebatur quiſquis Græcus non erat, ut ait Feſtus. Hinc *arbare* pro *Latine* dixit Plautus in Prologo Trinummi:
Huic nomen Græce eſt Theſauro fabulæ:
Philemo ſcripſit, Plautus vertit Barbare.
Idem fere in Prol. Aſinariæ. *Pruſteus.*

(61) *Habitum*) τὴν ἕξιν eodem ſenſu Græci dicunt. Vide Quint. pag. 619. not. 2. & 3. *Capper.*

cogitata ratio. Facta autem, & caſus, & orationes tribus ex temporibus conſiderabuntur: quid fecerit, aut quid ipſi acciderit, aut quid dixerit: aut quid faciat, quid ipſi accidat, quid dicat: aut quid facturus ſit, quid ipſi caſurum ſit, qua ſit uſurus oratione. Ac perſonis quidem hæc videntur eſſe attributa.

XXVI. Negotiis autem quæ ſunt attributa, partim ſunt continentia cum ipſo negotio, partim in geſtione negotii conſiderantur, partim adjuncta negotio ſunt, partim geſtum negotium conſequuntur. Continentia cum ipſo negotio ſunt ea, quæ ſemper affixa eſſe videntur ad rem, neque ab ea poſſunt ſeparari. Ex his prima eſt brevis complexio totius negotii, quæ ſummam continet facti, hoc modo: Parentis occiſio, patriæ proditio. Deinde cauſa ejus ſummæ, per quam, & quamobrem, & cujus rei cauſa factum ſit, quæritur. Deinde ante rem geſtam quæ facta ſunt, continenter uſque ad ipſum negotium. Deinde in ipſo gerendo negotio quid actum ſit. Deinde quid poſtea factum ſit.

In geſtione autem negotii, qui locus ſecundus erat de iis, quæ negotiis attributa ſunt, quæretur locus, tempus, modus, occaſio, facultas. Locus conſideratur, in quo res geſta ſit, ex opportunitate, quam videatur habuiſſe ad negotium adminiſtrandum. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, intervallo, longinquitate, propinquitate, ſolitudine, celebritate, natura ipſius loci, & vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus: ſacer, an profanus: publicus, an privatus: alienus, an ipſius, de quo agitur, locus ſit, an fuerit.

Tempus autem, eſt id, quo nunc utimur, (nam ipſum quidem generaliter definire difficile eſt) pars quædam æternitatis cum alicujus annui, menſtrui, (62) diurni, nocturnive ſpatii certa ſignificatione. In hoc & quæ prætererunt, conſiderantur, & eorum ipſorum, quæ propter vetuſtatem obſoleverunt, ut incredibilia videantur, & jam in fabularum numerum reponantur: & quæ jam diu geſta, & a memoria noſtra remota, tamen faciant fidem, vere tradita eſſe, quod eorum monumenta certa in literis extent: & quæ nuper geſta ſint, quæ ſcire plerique poſſint: & item quæ inſtent in præſentia, & quæ maxime fiant, & quæ conſequantur. In quibus poteſt conſiderari, quid ocyus, & quid ſerius futurum ſit. Et item communiter in tempore perſpiciendo longinquitas ejus eſt conſideranda. Nam ſæpe oportet commetiri cum tempore negotium, & videre, potueritne aut magnitudo negotii, aut multitudo rerum in eo tranſigi tempore. Conſideratur autem tempus & anni, & menſis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicujus horum.

XXVII. Occaſio autem eſt pars temporis, habens in ſe alicujus rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem. Quare cum tempore hoc differt.

(62) *Menſtrui*) Priſcorum ſi audis, non *menſtrui*, ſed *menſurni* legeris. Quercus, ait, etiam *quernus*, corylus *colurnus*, tacitus *taciturnus*, menſis *menſurnus*. Sic enim Cicero in primo Rhetor. *Muretus*.

differt. Nam genere quidem utrumque idem eſſe intelligitur: verum in tempore ſpatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte ſpectatur: in occaſione, ad ſpatium temporis, faciendi quædam opportunitas intelligitur adjuncta. Quare cum genere idem ſit, ſit aliud, quod parte quadam, & ſpecie, ut diximus, differat. Hæc diſtribuitur in tria genera, publicum, commune, ſingulare. Publicum eſt, quod civitas univerſa aliqua de cauſa frequentat, ut ludi, dies feſtus, bellum. Commune, quod accidit omnibus eodem fere tempore, ut meſſis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem eſt, quod aliqua de cauſa privatim ſolet alicui accidere, ut nuptiæ, ſacrificium, funus, convivium, ſomnus.

Modus autem eſt, in quo, quemadmodum, & quo animo factum ſit, quæritur. Ejus partes ſunt, prudentia & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex iis, quæ clam, palam, vi, perſuaſione fecerit. Imprudentia autem in purgationem confertur, cujus partes ſunt inſcientia, caſus, neceſſitas: & in affectionem animi, hoc eſt, moleſtiam, iracundiam, amorem, & cætera, quæ in ſimili genere verſantur.

Facultates ſunt, aut quibus facilius ſit, aut ſine quibus aliquid confici non poteſt.

XXVIII. Adjunctum autem negotio id intelligitur, quod majus, & quod minus, & quod ſimile erit ei negotio, quo de agitur, & quod æque magnum, & quod contrarium, & quod diſparatum, & genus, & pars, & eventus.

Majus, & minus, & æque magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negotii, ſicut ex ſtatura corporis, conſideratur. Simile autem ex ſpecie comparabili: comparabile autem ex conferenda, atque aſſimilanda natura judicatur. Contrarium eſt, quod poſitum in genere diverſo, ab eodem, cui contrarium eſſe dicitur, plurimum diſtat, ut frigus calori, vitæ mors. Diſparatum (63) autem eſt id, quod ab aliqua re per oppoſitionem negationis ſeparatur, hoc modo: ſapere, & non ſapere. Genus eſt, quod partes aliquas amplectitur, (*) ut cupiditas. Pars eſt, quæ ſubeſt generi, ut amor, avaritia. Eventus, eſt alicujus exitus negotii, in quo quæri ſolet, quid ex quaque re evenerit, eveniat, eventurumque ſit. Quare hoc in genere, ut commodius, quid eventurum ſit, ante animo colligi poſſit, quid quaque ex re ſoleat evenire, conſiderandum eſt, hoc modo: Ex arrogantia odium, ex inſolentia arrogantia.

Quarta autem pars eſt ex iis, quas negotiis dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In hac eæ res quæruntur, quæ geſtum negotium conſequuntur. Pri-

(63) *Diſparatum autem eſt id*) Diſparata vocat Tullius quæ hujus ætatis Dialectici *contradictoria* vocarunt, id eſt, ea quæ cum negationis oppoſitione enunciantur. Noſtri autem Logici ea *diſparata* dicunt, quæ cum nec relativa ſint, nec privativa, nec contraria, nec contradictoria, tamen inter ſe diſcrepant, ut *homo* & *lapis*. Tullianam locutionem uſu ſuo comprobavit Quintilianus lib. 5. cap. 11. pag. 314. ubi vide Turnebiani commentatoris notam 156. *Capper.*

(*) *Ut cupiditas*) Lamb. *Ut cupiditas amorem, avaritiam. Pars eſt .... avaritia cupiditati.*

Primum, quod factum eſt, quo id nomine appellari conveniat. Deinde, ejus facti qui ſint principes & inventores, qui denique auctoritatis ejus, & inventionis comprobatores, atque æmuli. Deinde ecquæ ea de re, aut ejus rei ſit lex, conſuetudo, actio, judicium, ſcientia, artificium. Deinde natura ejus evenire vulgo ſoleat (64), an inſolenter ac raro. Poſtea homines id ſua auctoritate comprobare, an offendi in his conſueverint; & cætera, quæ factum aliquod ſimiliter confeſtim, aut ex intervallo ſolent conſequi. Deinde poſtremo attendendum eſt, num quæ res ex iis rebus, quæ ſunt poſitæ in partibus honeſtatis, aut utilitatis, conſequantur: de quibus in deliberativo genere cauſæ diſtinctius erit dicendum. Ac negotiis quidem fere res eæ, quas commemoravimus, ſunt attributæ.

XXIX. Omnis autem argumentatio, quæ ex iis locis, quos commemoravimus, ſumetur, aut probabilis, aut neceſſaria debebit eſſe. Etenim, ut breviter deſcribamus, argumentatio videtur eſſe inventum aliquo ex genere, rem aliquam aut probabiliter oſtendens, aut neceſſarie demonſtrans. Neceſſarie demonſtrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari poſſunt, hoc modo: Si peperit, cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in neceſſaria demonſtratione verſatur, maxime tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per ſimplicem concluſionem.

Complexio eſt (65), in qua, utrum conceſſeris, reprehendetur, ad hunc modum: Si improbus eſt, cur uteris? ſi probus, cur accuſas? Enumeratio eſt, in qua, pluribus rebus expoſitis, & cæteris infirmatis, una reliqua neceſſario confirmatur, hoc pacto: Neceſſe eſt aut inimicitiarum cauſa ab hoc eſſe occiſum, aut metu, aut ſpe, aut alicujus amici gratia; aut ſi horum nihil eſt, ab hoc non eſſe occiſum. Nam ſine cauſa maleficium ſuſceptum eſſe non poteſt. Sed neque inimicitiæ fuerunt, nec metus ullus, nec ſpes, ex morte illius, alicujus commodi, neque ad amicum hujus aliquem mors illius pertinebat. Relinquitur igitur, ut ab hoc non ſit occiſus. Simplex autem concluſio ex neceſſaria conſecutione conficitur, hoc modo: Si vos me iſtud eo tempore feciſſe dicitis, ego autem eo ipſo tempore trans mare fui: relinquitur, ut id, quod dicitis, non modo non fecerim, ſed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli poſſit, & ne confirmatio modum in ſe argumentationis ſolum habeat, & quandam ſimilitudinem neceſſariæ concluſionis, verum ipſa argumentatio ex neceſſaria ratione conſiſtat.

Probabile autem eſt id, quod fere fieri ſolet, aut quod in opinione poſitum eſt, aut quod habet in ſe ad hæc quandam ſimilitudinem, ſive id falſum

(64) *Deinde natura ejus evenire vulgo ſoleat*) Victorinus Rhetor, ut ex vetuſto illius codice intellexi, legebat: *Deinde* quid *ex natura ejus evenire vulgo ſoleat*. Optime. *Muretus*.

(65) *Complexio eſt*) Quod argumentandi genus vulgo *dilemma*, δίλημμα, dicitur. Tullianam loquendi formulam ſecuti ſunt Aſconius Pædianus, Anonymus Ciceronianarum orationum interpres, & Servius ad lib. 2. Æneid. 627. *Capp.*

ſum eſt, ſive verum. In eo genere, quod fere ſolet fieri, probabile hujuſmodi eſt: Si mater eſt, diligit filium: ſi avarus eſt, negligit jusjurandum. In eo autem, quod in opinione poſitum eſt, hujuſmodi ſunt probabilia: Impiis apud inferos pœnas eſſe præparatas; Eos, qui philoſophiæ dent operam, non arbitrari deos eſſe.

XXX. Similitudo autem in contrariis, & paribus, & in iis rebus, quæ ſub eandem cadunt rationem, ſpectatur. In contrariis, hoc modo: Nam ſi iis, qui imprudentes læſerunt, ignoſci convenit, iis, qui neceſſario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari, ſic: Nam ut locus ſine portu navibus eſſe non poteſt tutus; ſic animus ſine fide ſtabilis amicis non poteſt eſſe. In iis rebus, quæ ſub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile conſideratur: Nam ſi Rhodiis turpe (66) non eſt portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe eſt conducere. Hæc tum vera ſunt, hoc pacto: Quoniam cicatrix eſt, fuit vulnus; tum veriſimilia, hoc modo: Si multus erat in calceis pulvis, ex itinere eum venire oportebat. Omne autem, (67) (ut certas quaſdam in partes diſtribuamus) probabile, quod ſumitur ad argumentationem, aut ſignum eſt, aut credibile, aut judicatum, aut comparabile.

Signum eſt, (68) quod ſub ſenſum aliquem cadit, & quiddam ſignificat, quod ex ipſo profectum videtur, quod aut ante fuerit, aut in ipſo negotio, aut poſt ſit conſecutum, & tamen indiget teſtimonii, & gravioris confirmationis; ut cruor, fuga, pallor, pulvis, & quæ his ſunt ſimilia. Credibile eſt, quod ſine ullo teſte, auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo eſt, qui non liberos ſuos incolumes & beatos eſſe cupiat. Judicatum, eſt res aſſenſione aut auctoritate, aut judicio alicujus, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus ſpectatur, religioſo, communi, approbato. Religioſum eſt, quod jurati legibus judicarunt. Commune eſt, quod omnes vulgo probarunt, & ſecuti ſunt, hujuſmodi: ut majoribus natu aſſurgatur, ut ſupplicum miſereatur (69). Approbatum eſt, quod homines, cum dubium eſſet, quale haberi oporteret, ſua conſtituerunt auctoritate: velut Gracchi patris factum, (70) quem populus Romanus ob id, quod inſciente collega in cenſura nihil geſſit, poſt cenſuram conſulem fecit.

Com-

(66) *Si Rhodiis turpe non eſt*) Locus ex Ariſtotele, Rhet. lib. II. cap. 25. ubi neſcio quis Diomedo publicanus accuſatus, quod redimendis publicis vectigalibus rem familiarem amplificaret, ita cauſam peroravit: Si vobis turpe non eſt vectigalia vendere, neque publicania ea redimere turpe fuerit. *Pruſteus*.

(67) *Omne autem . . . . . probabile*) De probabilibus, quæ εἰκότα dicuntur, agit Quintilianus, lib. 5. cap. 10. pag. 284. & ſeq. *Capperonnerius*.

(68) *Signum eſt quod*) Σημεῖον. De ſignis hæc habet Quintilian. lib. 3. cap. 9. pag. 278. *Eorum* (nempe ſignorum) *alia ſunt quæ neceſſaria ſunt, quæ Græci vocant τεκμήρια, alia non neceſſaria, quæ σημεῖα. Idem*.

(69) *Ut ſupplicum miſereatur*) *Miſereatur* poſitum paſſive & imperſonaliter; quod rarum eſt. *Lambinus*.

(70) *Velut Gracchi patris factum*) C. Claudius Appius Pulcher, & T. Sempronius Gracchus Cenſores, cum, in Equitibus recenſendis, multis Equos ademiſſent, publica invidia, annitentibus Tribunis plebis, flagrarunt. Odioſior omnibus Appius populi ſententia unus damnandus erat. Gracchus conceptis verbis juravit, ſi quid in Collegam decerneretur, non expectato de ſe judicio, comitem exi-

Comparabile autem eſt, quod in rebus diverſis ſimilem aliquam rationem continet. Ejus partes ſunt tres, imago, collatio, exemplum (71). Imago eſt oratio demonſtrans corporum, aut naturarum ſimilitudinem. Collatio eſt oratio, rem cum re ex ſimilitudine conferens. Exemplum eſt, quod rem auctoritate, aut caſu alicujus hominis, aut negotii confirmat, aut infirmat. Horum exempla, & deſcriptiones in præceptis elocutionis cognoſcentur.

Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus eſt, nec minus dilucide, quam rei natura ferebat, demonſtratus eſt. Quemadmodum autem quæque conſtitutio, & pars conſtitutionis, & omnis controverſia, ſive in ratione, ſive in ſcripto verſetur, tractari debeat, & quæ in quaſque argumentationes conveniant, ſingillatim in ſecundo libro de unoquoque genere dicemus. In præſentia tantummodo numeros, & modos, & partes argumentandi confuſe & permixte diſperſimus. Poſt deſcripte & electe in genus quodque cauſæ, quid cuique conveniat, ex hac copia digeremus.

Atque inveniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: inventam exornari, & certas in partes diſtingui, & ſuaviſſimum eſt, & ſumme neceſſarium, & ab artis ſcriptoribus maxime neglectum. Quare & de ea præceptione nobis in hoc loco dicendum viſum (72) eſt, ut ad inventionem argumenti, abſolutio quoque argumentandi adjungeretur. Et magna cum cura, & diligentia locus hic omnis conſiderandus eſt, quod non ſolum rei magna utilitas eſt, ſed præcipiendi quoque ſumma difficultas.

XXXI. Omnis igitur argumentatio, aut per inductionem tractanda eſt, aut per ratiocinationem. Inductio eſt oratio (73), quæ rebus non dubiis captat aſſenſionem ejus, quicum inſtituta eſt: quibus aſſenſionibus facit, ut illi dubia quædam res, propter ſimilitudinem earum rerum, quibus aſſenſit, probetur: velut apud Socraticum Æſchinem (74) demonſtrat Socrates, cum Xenophontis uxore, & cum ipſo Xenophonte Aſpaſiam locutam. Dic mihi, quæſo, Xenophontis uxor, ſi vicina tua melius habeat aurum, quam tu habes, utrum illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quod ſi veſtem, & cæterum ornatum muliebrem pretii majoris habeat, quam tu habes, tuu-

exilii futurum. Conſtans Gracchi integritas populum ad abſolvendum Appium commovit, anno U.C. DLXXXV. Pighius, ex aſteriſcis, qui in antiquis libris notantur, locum hunc truncum arbitratur, & ſic fere ſupplendum conjicit. *Velut Gracchi patris factum, Collegam reum non deſerentis, ſed utriuſque cauſam unam eſſe volentis. Quem populus Romanus ob id factum, & quod inſciente Collega in Cenſura nihil geſſit, poſt Cenſuram iterum Conſulem fecit.* Pruſſeus.

(71) *Imago, collatio, exemplum*) Εἰκὼν, παραβολή, vel σύγκρισις, παράδειγμα, de quibus lege Quintil. lib. 5. cap. 11. pag. 307. 312. & quæ ibi annotata ſunt. *Capper.*

(72) *Viſum*) Hanc vocem omiſit Gruterus, non omittendam tamen. Meminerit vero lector, non hanc ante dictorum repetitionem eſſe, ſed propoſitionem mox dicendorum. Cum enim locos expoſuerit Cicero, ex quibus omnis inveniri poſſit argumentatio, confert ſe jam ad explicandum, quibus modis tractari quæque oporteat. *Olivetus.*

(73) *Inductio eſt oratio, quæ*) Ἐπαγωγή de qua Quint. lib. 5. cap. 10. pag. 297. *Capperonnerius.*

(74) *Apud Socraticum Æſchinem*) Exemplum hoc ſive ῥητορικὴν ἐπαγωγὴν adduxit etiam Quintil. lib. 5. cap. 11. pag. 308. & 313. *Idem.*

tuumne, an illius malis? Illius vero, reſpondit. Age, inquit, ſi virum illa meliorem habeat, quam tu habes, utrumne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit. (75)

Aſpaſia autem cum ipſo Xenophonte ſermonem inſtituit. Quæſo, inquit, Xenophon, ſi vicinus tuus meliorem equum habeat, quam tuus eſt, tuumne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quod ſi fundum meliorem habeat, quam tu habes, utrum tandem fundum habere malis? Illum, inquit, meliorem ſcilicet. Quod ſi uxorem meliorem habeat, quam tu habes, utrum illius malis? Atque hic Xenophon quoque ipſe tacuit. Poſt Aſpaſia: Quoniam uterque veſtrum, inquit, id mihi ſolum non reſpondit, quod ego ſolum audire volueram, egomet dicam, quid uterque cogitet. Nam & tu mulier optimum virum mavis habere, & tu Xenophon uxorem habere lectiſſimam maxime vis. Quare, niſi hoc perfeceritis, ut neque vir melior, neque fœmina lectior in terris ſit, profecto id ſemper, quod optimum putabitis eſſe, multo maxime requiretis, ut & tu maritus ſis quam optimæ mulieris, & hæc quam optimo viro nupta ſit.

Hic cum rebus non dubiis eſſet aſſenſum, factum eſt propter ſimilitudinem, ut etiam illud, quod dubium videbatur, ſi quis ſeparatim quæreret, id pro certo, propter rationem rogandi, concederetur. Hoc modo ſermonis plurimum Socrates uſus eſt, propterea quod nihil ipſe afferre ad perſuadendum volebat, ſed ex eo, quod ſibi ille dederat, quicum diſputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod jam conceſſiſſet, neceſſario approbare deberet.

XXXII. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur, primum, ut illud quod inducemus per ſimilitudinem, ejuſmodi ſit, ut ſit neceſſe concedi. Nam ex quo poſtulabimus nobis illud, quod dubium ſit, concedi; dubium eſſe idipſum, quod inducimus, non oportebit. Deinde illud, cujus confirmandi cauſa fiet inductio, videndum eſt, ut ſimile iis rebus ſit, quas res, quaſi non dubias, ante induxerimus: Nam ante aliquid nobis conceſſum eſſe nihil proderit, ſi ei diſſimile erit id, cujus cauſa illud concedi primum voluerimus. Deinde non intelligatur, quo ſpectent illæ primæ inductiones, & ad quem ſint exitum perventuræ. Nam qui videt, ſi ei rei, quæ primo rogetur, recte aſſenſerit, illam quoque rem, quæ ſibi diſpliceat, eſſe neceſſario concedendam, plerumque aut non reſpondendo, aut male reſpondendo longius procedere rogationem non ſinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo, quod conceſſit, ad id, quod non vult concedere, deducendus eſt.

Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut oſtendenda eſt ſimilitudo earum rerum, quæ ante conceſſæ ſunt, aut alia utendum inductione. Si concedetur, concludenda eſt argumen-

(75) *Hic mulier erubuit*) Quintilianus, eodem loco: *Mulier erubuit merito; male enim reſponderat, ſe malle alienum aurum, quam ſuum: nam id eſt improbum. At ſi reſpondiſſet malle ſe aurum ſuum talem eſſe, quale illud eſſet, potuiſſet pudice reſpondere, malle ſe virum ſuum talem eſſe, qualis melior eſſet.*

mentatio. Si tacebitur, aut elicienda eſt reſponſio; aut, quoniam taciturnitas imitatur confeſſionem, pro eo, ac ſi conceſſum ſit, concludere oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum. Prima pars ex ſimilitudine conſtat una, pluribuſve. Altera ex eo, quod concedi volumus, cujus cauſa ſimilitudines adhibitæ ſunt. Tertia ex concluſione, quæ aut confirmat conceſſionem, aut, quid ex ea conficiatur, oſtendit.

XXXIII. Sed quia non ſatis videbitur alicui dilucide demonſtratum, niſi quod ex civili cauſarum genere exemplum ſubjecerimus: videtur hujuſmodi quoque utendum exemplo, non quo præceptio differat; aut aliter hoc in ſermone, atque in dicendo ſit utendum: ſed ut eorum voluntati ſatisfiat, qui, quod aliquo in loco viderint, alio in loco, niſi demonſtratum eſt, nequeunt cognoſcere. Ergo in hac cauſa, quæ apud Græcos eſt pervagata, quod Epaminondas, Thebanorum imperator, ei, qui ſibi ex lege prætor ſucceſſerat, exercitum non tradidit, & cum paucos ipſe dies contra legem exercitum tenuiſſet, Lacedæmonios funditus vicit, poterit accuſator argumentatione uti per inductionem, cum ſcriptum legis contra ſententiam defendat, ad hunc modum: Si, Judices, id, quod Epaminondas ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, adſcribat ad legem, & addat exceptionem hanc, EXTRA QUAM SI QUIS REIPUBLICÆ CAUSA EXERCITUM NON TRADIDERIT, patiemini? non opinor. Quod ſi voſmetipſi, quod a veſtra religione & ſapientia remotiſſimum eſt, iſtius honoris cauſa hanc eandem exceptionem, injuſſu populi, ad legem adſcribi jubeatis, populus Thebanus patieturne id fieri? profecto non patietur. Quod ergo adſcribi ad legem nefas eſt, id ſequi, quaſi adſcriptum ſit, rectum vobis videatur? Novi veſtram intelligentiam, non poteſt ita videri, Judices. Quod ſi literis corrigi neque ab illo, neque a vobis ſcriptoria voluntas poteſt; videte ne multo indignius ſit, id re & judicio veſtro mutari, quod ne verbo quidem commutari poteſt.

Ac de inductione quidem ſatis in præſentia dictum videtur. Nunc deinceps ratiocinationis vim, & naturam conſideremus.

XXXIV. Ratiocinatio, (76) eſt oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens, quod expoſitum & per ſe cognitum, ſua ſe vi & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius conſiderandum putaverunt, cum idem uſu dicendi ſequerentur, paulum in præcipiendi ratione diſſenſerunt. Nam partim quinque ejus partes eſſe dixerunt; partim non plus, quam in tres partes poſſe diſtribui putaverunt. Eorum controverſiam non incommodum videtur cum utrorumque ratione exponere. Nam & brevis eſt, & non ejuſmodi, ut alteri prorſus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minime negligendus videtur.

D 2 Qui

(76) *Ratiocinatio, eſt oratio*) Ratiocinationis nomine complectitur hic Tullius omnia quæ Græci ἐνθυμήματα, ἐπιχειρήματα, ἀποδείξεις vocant, quanquam apud illos eſt aliqua horum nominum differentia, etiamſi vis eodem fere tendit. Verbis utor Quintiliani, qui de his copioſe agit lib. 5. cap. 10. *Capperonnerius.*

Qui putant in quinque diſtribui partes oportere, ajunt primum convenire exponere ſummam argumentationis, ad hunc modum: Melius accurantur, quæ conſilio geruntur, quam quæ ſine conſilio adminiſtrantur. Hanc primam partem numerant. Eam deinceps rationibus variis, & quam copioſiſſimis verbis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus inſtructior eſt rebus & apparatior, quam ea, quæ temere, & nullo conſilio adminiſtratur. Exercitus is, cui præpoſitus eſt ſapiens & callidus imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is, qui ſtultitia, & temeritate alicujus adminiſtratur. Eadem navigii ratio eſt: nam navis optime curſum conficit ea, quæ ſcientiſſimo gubernatore utitur.

Cum propoſitio ſit (77) hoc pacto approbata, & duæ partes tranſierint ratiocinationis, tertia in parte ajunt, quod oſtendere velis, id ex vi propoſitionis oportere aſſumere, hoc pacto: Nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus, adminiſtratur.

Hujus aſſumptionis (78) quarto in loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo: Nam & ſignorum ortus & obitus definitum quendam ordinem ſervant, & annuæ commutationes, non modo quadam ex neceſſitate ſemper eodem modo fiunt, verum ad utilitates quoque rerum omnium ſunt accommodatæ, & diurnæ, nocturnæque viciſſitudines, nulla in re unquam mutatæ quidquam nocuerunt. Quæ ſigno ſunt omnia, non mediocri quodam conſilio naturam mundi adminiſtrari.

Quinto inducunt loco complexionem eam, (79) quæ aut id infert ſolum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Conſilio igitur mundus adminiſtratur: aut unum in locum cum conduxerit breviter propoſitionem & aſſumptionem, id adjungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quod ſi melius geruntur ea, quæ conſilio, quam quæ ſine conſilio adminiſtrantur: nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus adminiſtratur: conſilio igitur mundus adminiſtratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant eſſe argumentationem.

XXXV. Qui autem tripartitam eſſe dicunt, ii non aliter putant tractari oportere argumentationem, ſed partitionem horum reprehendunt. Negant enim neque a propoſitione, neque ab aſſumptione approbationes earum ſeparari oportere; neque propoſitionem abſolutam, neque aſſumptionem ſibi perfectam videri, quæ approbatione confirmata non ſit. Quare quas illi duas partes numerant, propoſitionem & approbationem, ſibi unam partem videri, propoſitionem: quæ ſi approbata non ſit, propoſitio non ſit argumentationis.

(77) *Cum propoſitio ſit &c.*) Propoſitionis vocabulo Tullius eam intelligit, quam in ſcholis vulgo *Majorem* vocant: eandem Quintilianus *intentionis* nomine deſignat libr. 5. cap. 14. pag. 337. ubi vide Notas. *Idem*

(78) *Hujus aſſumptionis*) Quam *Minorem* appellare ſolent ſcholaſtici, & Quintilianus aliquando *Rationem* vocat. Ipſum lege lib. 5. cap. 14. *Idem.*

(79) *Complexionem eam*) In præcedentibus complexio Ciceroni erat ea ratiocinandi formula, cui nomen dilemma, δίλημμα. Sed hoc in loco complexionis nomine argumenti concluſionem, ut nunc loquimur, intelligit; quam & connexionem appellat Quintil. loco mox indicato. *Idem.*

Digitized by Google

tionis. Item, quæ ab illis aſſumptio, & aſſumptionis approbatio dicitur, eandem ſibi aſſumptionem ſolam videri. Ita fit, ut eadem ratione argumentatio tractata, aliis tripartita, aliis quinquepartita videatur. Quare evenit, ut res non tam ad uſum dicendi pertineat, quam ad rationem præceptionis.

Nobis autem commodior illa partitio videtur eſſe, quæ in quinque partes diſtributa eſt, quam omnes ab Ariſtotele & Theophraſto profecti maxime ſecuti ſunt. Nam quemadmodum illud ſuperius genus argumentandi, quod per inductionem ſumitur, maxime Socrates & Socratici tractaverunt: ſic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, ſumme eſt ab Ariſtotele, atque a Peripateticis, & Theophraſto frequentatum; deinde a rhetoribus iis, qui elegantiſſimi, atque artificioſiſſimi putati ſunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temere ſecuti putemur: & breviter dicendum, ne in hujuſmodi diutius, quam ratio præcipiendi poſtulat, commoremur.

XXXVI. Si quadam in argumentatione ſatis eſt uti propoſitione, & non oportet adjungere approbationem propoſitioni; quadam autem in argumentatione infirma eſt propoſitio, niſi adjuncta ſit approbatio; ſeparatum quiddam eſt a propoſitione approbatio. Quod enim adjungi & ſeparari ab aliquo poteſt, id non poteſt idem eſſe, quod eſt id, ad quod adjungitur, & a quo ſeparatur. Eſt autem quædam argumentatio, in qua propoſitio non indiget approbatione; & quædam, in qua nihil valet abſque approbatione, ut oſtendemus. Separata eſt igitur a propoſitione approbatio. Oſtendemus autem id, quod polliciti ſumus, hoc modo: Quæ propoſitio in ſe quiddam continet perſpicuum, eo quod conſtare inter omnes neceſſe eſt, hanc velle approbare & firmare nihil attinet. Ea eſt hujuſmodi: Si, quo die iſta cædes Romæ facta eſt, ego Athenis eo die fui, intereſſe in cæde non potui. Hoc quia perſpicue verum eſt, nihil attinet approbari. Quare aſſumi ſtatim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die. Hoc ſi non conſtat, indiget approbationis: qua inducta, complexio conſequetur: Igitur in cæde intereſſe non potui. Eſt igitur quædam propoſitio, quæ non indiget approbatione. Nam eſſe quidem quandam, quæ indigeat, quid attinet oſtendere, quod cuivis facile perſpicuum eſt? Quod ſi ita eſt, ex hoc, & ex eo, quod propoſueramus, hoc conficitur, ſeparatum eſſe quiddam a propoſitione approbationem. Si autem ita eſt, falſum eſt non eſſe plus, quam argumentationem.

Simili modo liquet alteram quoque approbationem ſeparatam eſſe ab aſſumptione. Nam ſi quadam in argumentatione ſatis eſt uti aſſumptione, & non oportet adjungere approbationem aſſumptioni; quadam autem in argumentatione infirma eſt aſſumptio, niſi adjuncta ſit approbatio: ſeparatum quiddam eſt extra aſſumptionem approbatio. Eſt autem argumentatio quædam, in qua aſſumptio non indiget approbationis; quædam autem, in qua nihil valet ſine approbatione, ut oſtendemus. Separata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Oſtendemus autem id, quod polliciti ſumus, hoc modo: Quæ perſpicuam omnibus veritatem continet aſſumptio, nihil indiget approbationis. Ea eſt hujſmodi: Si oportet ſapere, dare operam Philoſophiæ convenit. Hæc propoſi-

poſitio indiget approbationis. Non enim perſpicua eſt, neque conſtat inter omnes, propterea quod multi nihil prodeſſe Philoſophiam, plerique etiam obeſſe arbitrantur. Aſſumptio perſpicua eſt hæc: Oportet autem ſapere. Hoc autem quia ipſum ex re perſpicitur, & verum eſſe intelligitur, nihil attinet approbari. Quare ſtatim concludenda eſt argumentatio: Igitur dare operam Philoſophiæ convenit. Eſt ergo aſſumptio quædam, quæ approbationis non indiget. Nam quandam indigere, perſpicuum eſt. Separata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Falſum ergo eſt, non eſſe plus quam tripartitam argumentationem.

XXXVII. Atque ex his illud jam perſpicuum eſt, eſſe quandam argumentationem, in qua neque propoſitio, neque aſſumptio indigeat approbationis. Hujuſmodi, ut certum quiddam, & breve, exempli cauſa, ponamus: ſi ſummopere ſapientia petenda eſt, ſummopere ſtultitia vitanda eſt. Summo autem opere ſapientia petenda eſt: ſummo igitur opere ſtultitia vitanda eſt. Hic & aſſumptio, & propoſitio perſpicua eſt: quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perſpicuum eſt, approbationem tum adjungi, tum non adjungi. Ex quo cognoſcitur, neque in propoſitione, neque in aſſumptione contineri approbationem, ſed utramque ſuo loco poſitam, vim ſuam, tanquam certam & propriam obtinere. Quod ſi ita eſt, commode partiti ſunt illi, qui in quinque partes diſtribuerunt argumentationem.

Quinque ſunt igitur partes ejus argumentationis (80), quæ per ratiocinationem tractatur. Propoſitio, per quam locus is breviter exponitur, ex quo vis omnis oportet emanet ratiocinationis. Propoſitionis approbatio, per quam id, quod breviter expoſitum eſt, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit. Aſſumptio, per quam id, quod ex propoſitione ad oſtendendum pertinet, aſſumitur. Aſſumptionis approbatio, per quam id, quod aſſumptum eſt, rationibus affirmatur. Complexio, per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breviter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio partes, ea conſtat ex his quinque partibus. Secunda eſt quadripartita. Tertia tripartita. Dein bipartita, quod in controverſia eſt. De una quoque parte poteſt alicui videri poſſe argumentationem conſiſtere.

XXXVIII. Eorum igitur, quæ conſtant, exempla ponemus: horum, quæ dubia ſunt, rationes afferemus. Quinquepartita argumentatio eſt hujuſmodi: Omnes leges, Judices, ad commodum reipublicæ referre oportet, & eas ex utilitate communi, non ex ſcriptione, quæ in literis eſt, interpretari. Ea enim virtute & ſapientia majores noſtri fuerunt, ut in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud, niſi ſalutem, atque utilitatem reipublicæ proponerent. Neque enim ipſi, quod obeſſet, ſcribere volebant: &, ſi ſcripſiſſent,

cum

(80) *Quinque ſunt partes argumentationis.*) A Cicerone, quod rarum & mirum eſt, hoc quidem in loco diſſentit Quintilianus, cujus rationum momenta lege & expende lib. 5. cap. 14. pag. 337. & ſeq. *Idem*.

Digitized by Google

cum eſſet intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum cauſa ſalvas eſſe vult, ſed reipublicæ, quod ex legibus omnes reſpublicas optime putant adminiſtrari. Quam ob rem igitur leges ſervari oportet, ad eam cauſam ſcripta omnia interpretari convenit: hoc eſt, quoniam reipublicæ ſervimus, ex reipublicæ commodo atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis utilitatem ſpectat, quoniam ejus cauſa eſt inſtituta; ſic a legibus nihil convenit arbitrari, niſi quod reipublicæ conducat, proficiſci, quoniam ejus cauſa ſunt comparatæ. Ergo in hoc quoque judicio definite literas legis perſcrutari; & legem, ut æquum eſt, ex utilitate reipublicæ (*) conſiderate. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quam Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminondam, Thebanorum imperatorem, quam victoriæ Thebanorum conſulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato tropæo carius, atque antiquius habere convenit? Scripto videlicet legis omiſſo, ſcriptoris ſententiam conſiderare debebat. Atque hoc quidem ſatis conſideratum eſt, nullam eſſe legem, niſi reipublicæ cauſa ſcriptam. Summam igitur amentiam eſse exiſtimabat, quod ſcriptum eſset reipublicæ ſalutis cauſa, id non ex reipublicæ ſalute interpretari. Quod ſi leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri convenit, hic autem ſaluti reipublicæ profuit, profecto non poteſt eodem facto & communibus fortunis conſuluiſse, & legibus non obtemperaſse.

XXXIX. Quatuor autem partibus conſtat argumentatio, cum aut proponimus (81), aut aſsumimus (82) ſine approbatione. Id facere oportet, cum aut propoſitio ex ſe intelligitur, aut aſsumptio perſpicua eſt, & nullius approbationis indiget. Propoſitionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur ad hunc modum: Judices, qui ex lege jurati judicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non poteſtis, niſi quod ſcriptum eſt in lege, ſequamini. Quod enim certius legis ſcriptor teſtimonium voluntatis ſuæ relinquere potuit, quam quod ipſe magna cum cura atque diligentia ſcripſit? Quod ſi literæ non exſtarent, magnopere eas requireremus, ut ex his ſcriptoris voluntas cognoſceretur; nec tamen Epaminondæ permitteremus, ne ſi extra judicium quidem eſset, ut is nobis ſententiam legis interpretaretur, nedum nunc iſtud patiamur, cum præſto lex ſit, non ex eo, quod apertiſſime ſcriptum eſt, ſed ex eo, quod ſuæ cauſæ convenit, ſcriptoris voluntatem interpretari. Quod ſi vos, Judices, legibus obtemperare debetis, & id facere non poteſtis, niſi quod ſcriptum eſt in lege, ſequamini, quid cauſæ eſt, quin iſtum contra legem feciſse judicetis?

Aſsum-

(*) *Conſiderate*) Man. Lamb. *conſiderate: quod hic fecit. Quid enim.*

(81) *Proponimus*) Hoc eſt, cum propoſitionem efformamus, quæ vulgo *Major* in ſcholis appellatur. *Idem.*

(82) *Aſſumimus*) Id eſt, eam propoſitionem conficimus, quam ætatis noſtræ Logici *Minorem* vocant. *Idem.*

Digitized by Google

Aſſumptionis autem approbatione præterita, quadripartita ſic fiet argumentatio: Qui ſæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Si quid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit, præter noſmetipſos, quem jure accuſare poſſimus. Ac primum quidem decipi incommodum eſt: iterum, ſtultum: tertium, turpe. Carthaginenſes autem perſæpe jam nos fefellerunt. Summa igitur amentia eſt in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis.

Utraque approbatione præterita, tripartita fit, hoc pacto: Aut metuamus Carthaginenſes oportet, ſi incolumes eos reliquerimus; aut eorum urbem diruamus. Ac metuere quidem non oportet. Reſtat igitur, ut urbem diruamus.

XL. Sunt autem qui putant nonnunquam poſſe complexione & oportere ſuperſederi, cum id perſpicuum ſit, quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod ſi fiat, bipartitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non eſt. Peperit autem. Hic ſatis eſſe dicunt proponere, & aſſumere: quoniam perſpicuum ſit, quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem videtur & omnis ratiocinatio concludenda eſſe; & illud vitium, quod illis diſplicet, magnopere vitandum, ne, quod perſpicuum ſit, id in complexionem inferamus.

Hoc autem fieri poterit, ſi complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propoſitionem & aſſumptionem (83), hoc modo: Quod ſi leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri convenit, hic autem ſaluti reipublicæ profuit; profecto non poteſt eodem facto, & ſaluti communi conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe. Aut ita, ut ex contrario ſententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Aut ita, ut id ſolum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum: Urbem igitut diruamus. Aut ut id, quod eam rem, quæ conficitur, ſequatur, neceſſe eſt. Id eſt hujuſmodi: Si peperit, cum viro concubuit. Peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum viro. Hoc ſi nolis inferre, & inferas id, quod ſequitur: Fecit igitur inceſtum: & concluſeris argumentationem, & perſpicuam fugeris complexionem.

Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario complecti (84) oportet: in brevibus id ſolum, quod conficitur, exponere: in iis, in quibus exitus perſpicuus eſt, conſecutione (85) uti. Si qui autem ex una quoque parte putabunt conſtare argumentationem, poterunt dicere,

---

(83) *Ita complectemur, ut in unum conducamus propoſitionem & aſſumptionem*) Id eſt, ut uſitato noſtris in ſcholis more loquar, argumenti noſtri concluſio erit hujuſmodi, ut ambas præmiſſas, ſive majorem & minorem, in unam periodum conducamus. *Idem*.

(84) *Ex conductionibus . . . . . complecti*) Hoc eſt, argumentum ita concludere, ut ambæ præmiſſæ, ſive major & minor, unam in periodum conducantur. A qua explicatione non multum abludit Marius Victorinus, qui Tullianum illud *ex conductionibus* exponit *κατὰ συναγωγὴν καὶ ἀνακεφαλαίωσιν*, id eſt, per rerum congregationem (ut loquitur Quintil. lib. 6. cap. 1.) & enumerationem per ſumma capita. *Idem*.

(85) *Conſecutione*) Quæ alias complexio, connexio, concluſio dicitur. Vulgo *Conſequentia*. Idem.

cere, ſæpe ſatis eſse hoc modo argumentationem facere : Quoniam peperit , cum viro concubuit . Nam hoc nullius neque approbationis , neque aſſumptionis, vel ejus approbationis, neque complexionis indiget . Sed nobis ambiguitate nominis videntur errare. Nam argumentatio nomine uno res duas ſignificat , ideo quod & inventum aliquam in rem probabile , aut neceſſarium , argumentatio vocatur , & ejus inventi artificioſa expolitio. Quando igitur proferent aliquid hujuſmodi : Quoniam peperit , cum viro concubuit: inventum proferent , non expolitionem . Nos autem de expolitionis partibus loquimur.

XLI. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit : atque hac diſtinctione , alia quoque , quæ videbuntur officere huic partitioni , propulſabimus, ſi qui aut aſſumptionem aliquando tolli poſſe putent , aut propoſitionem. Quæ ſi quid habet probabile , aut neceſſarium , quoquo modo commoveat auditorem neceſſe eſt . Quod ſi ſolum id , quod inventum eſt , ſpectaretur , ac nihil , quo pacto tractaretur id , quod eſſet excogitatum , referret ; nequaquam tantum inter ſummos oratores , & mediocres intereſſe exiſtimaretur.

Variare autem orationem magnopere oportebit. Nam omnibus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. Id fieri poterit , ſi non ſimiliter ſemper ingrediamur in argumentationem . Nam primum omnium generibus ipſis diſtinguere convenit orationem , hoc eſt , tum inductione uti , tum ratiocinatione. Deinde in ipſa argumentatione non ſemper a propoſitione incipere , nec ſemper quinque partibus abuti , neque eadem ratione partitiones expolire : ſed tum ab aſſumptione incipere licet , tum ab approbatione alterutra , tum utraque , tum hoc , tum illo genere complexionis uti . Id ut perſpiciatur, aut ſcribamus, aut in quolibet exemplo de iis, quæ propoſita ſunt, hoc idem exerceamus , ut quam facile ſit factu.

Ac de partibus quidem argumentationis ſatis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi , nos probe tenere , aliis quoque rationibus tractari argumentationes in Philoſophia multis , & obſcuris , de quibus certum eſt artificium conſtitutum . Verum illa nobis abhorrere ab uſu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quam cæteros , attendiſſe non affirmamus , ſed perquiſitius & diligentius conſcripſiſſe pollicemur . Nunc , ut inſtituimus , proficiſci ordine ad reliqua pergemus.

XLII. Reprehenſio eſt (86) , per quam argumentando adverſariorum confirmatio (87) diluitur , aut infirmatur , aut levatur . Hæc fonte inventionis eodem utetur , quo utitur confirmatio, propterea quod, quibus ex locis aliqua res confirmari poteſt, iiſdem poteſt ex locis infirmari. Nihil enim conſiderandum eſt in his omnibus inventionibus, niſi id, quod perſonis, aut negotiis attributum eſt. Quare inventionem , & argumentationum expolitio-

(86) *Reprehenſio eſt*) Alias infirmatio & refutatio, ἀνασκευή. *Idem*.

(87) *Confirmatio*) Κατασκευή, quam Quintilianus *probationem* paſſim vocat. *Idem*.

nem ex illis, quæ ante præcepta ſunt, hanc quoque in partem orationis transferri oportebit. Verumtamen, ut quædam præceptio detur hujus quoque partis, exponemus modos reprehenſionis; quos qui obſervabunt, facilius ea, quæ contra dicentur, diluere, aut infirmare poterunt.

Omnis argumentatio reprehenditur, ſi aut ex iis, quæ ſumpta ſunt, non conceditur aliquod unum, plurave: aut, his conceſſis, complexio confici ex his negatur: aut ſi genus ipſum argumentationis vitioſum oſtenditur: aut ſi contra firmam argumentationem, alia æque firma, aut firmior ponitur. Ex iis, quæ ſumuntur, aliquid non conceditur, cum aut id, quod credibile dicunt, negatur eſſe hujuſmodi: aut quod comparabile putant; diſſimile oſtenditur: aut judicatum aliam in partem traducitur, aut omnino judicium improbatur: aut, quod ſignum eſſe adverſarii dixerunt, id ejuſmodi negatur eſſe: aut ſi complexio, aut una, aut utraque ex parte reprehenditur: aut ſi enumeratio falſa oſtenditur: aut ſi ſimplex concluſio falſi aliquid continere demonſtratur. Nam omne, quod ſumitur ad argumentandum, ſive pro probabili, ſive pro neceſſario, neceſſe eſt ſumatur ex his locis, ut ante oſtendimus.

XLIII. Quod pro credibili ſumptum erit, id infirmabitur, ſi aut perſpicue falſum erit, hoc modo: Nemo eſt, qui non pecuniam, quam ſapientiam malit. Aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo: Quis eſt, qui non officii cupidior ſit, quam pecuniæ? Aut erit omnino incredibile, ut ſi quis, quem conſtet eſſe avarum, dicat, alicujus mediocris officii cauſa, ſe maximam pecuniam neglexiſſe. Aut ſi, quod in quibuſdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur uſu evenire, hoc pacto: Qui pauperes ſunt, iis antiquior officio pecunia eſt. Qui locus deſertus eſt, in eo cædem factam eſſe oportet. In loco celebri homo occidi qui potuit? Aut ſi id, quod raro fit, fieri omnino negatur; ut Curio (88) pro Fulvio: Nemo poteſt uno aſpectu, neque præteriens, in amorem incidere.

Quod autem pro ſigno ſumetur, id ex iiſdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in ſigno, primum verum eſſe oſtendi oportet: deinde ejus eſſe rei ſignum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cædis: deinde factum eſse, quod non oportuerit; aut non factum, quod oportuerit; poſtremo ſciſse eum, de qua quæritur, ejus rei legem & conſuetudinem. Nam eæ res ſunt ſigno attributæ: quas diligentius aperiemus, cum ſeparatim de ipſa conjecturali conſtitutione (89) dicemus. Ergo horum unumquodque in reprehenſione, aut non eſse ſigno, aut parum magno eſse, aut a ſe potius, quam ab adverſariis ſtare, aut omnino falſo dici, aut in aliam quoque ſuſpicionem duci poſse, demonſtrabitur.

XLIV.

(88) *Curio*) Vulgo *Curius*: ſed manifeſtum eſt hic legendum eſſe *Curio*. Nam hæc verba, *Nemo poteſt*, ſunt ex Curionis oratione pro Fulvio de inceſtu, quam extitiſſe ſuis temporibus Cicero in *Bruto*, cap. 32. dicit, nobilemque habitam eſſe. *Erneſtus*.

(89) *Conjecturali conſtitutione*) Στοχασμῷ στοχαστικῇ στάσει. Status eſt Oratoriæ quæſtionis, quam vulgo *facti* vel *de facto quæſtionem* appellamus. Vide quæ annotavimus ad cap. 8. not. 19. *Capperonnerius*.

XLIV. Cum autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniam id per ſimilitudinem maxime tractatur, in reprehendendo conveniet ſimile id negare eſse, quod conferetur, ei quicum conferetur. Id fieri poterit, ſi demonſtrabitur diverſum eſse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione: ac ſi, quo in numero illud, quod per ſimilitudinem afferetur, & quo in loco hoc genus, cujus cauſa afferetur, haberi conveniat, oſtendetur. Deinde quid res cum re differat, demonſtrabitur. Ex quo docebimus, aliud de eo, quod comparabitur, & de eo, quicum comparabitur, exiſtimari oportere. Hujus facultatis maxime indigemus, cum ea ipſa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Si judicatum aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maxime firmatur; laude eorum, qui judicarunt; ſimilitudine ejus rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de judicatum eſt, commemorando non modo non eſse reprehenſum judicium, ſed ab omnibus approbatum; & demonſtrando, difficilius, & majus fuiſse id judicatum, quod afferatur, quam id, quod inſtet: ex contrariis locis, ſi res aut vera, aut veriſimilis permittet, infirmari oportebit. Atque erit obſervandum diligenter, ne nihil ad id, quod agatur, pertineat id, quod judicatum ſit: & videndum eſt, ne ea res proferatur, in qua ſit offenſum, ut de ipſo, qui judicarit, judicium fieri videatur.

Oportet autem animadvertere, ne, cum aliter multa ſint judicata, ſolitarium aliquod, aut rarum judicatum afferatur: nam his rebus auctoritas judicati maxime poteſt infirmari. Atque ea quidem argumenta, quæ quaſi probabilia ſumuntur, ad hunc modum tentari oportebit.

XLV. Quæ vero ſicuti neceſsaria inducentur, ea ſi forte imitabuntur modo neceſsariam argumentationem, neque erunt ejuſmodi, ſic reprehendentur. Primum complexio (90), quæ, utrum conceſseris, debet tollere, ſi vera eſt, nunquam reprehendetur; ſin falſa, duobus modis, aut converſione, aut alterius partis infirmatione. Converſione (91), hoc modo:

Nam ſi veretur (92), quid eum accuſes, qui eſt probus?
Sin inverecundum animi ingenium poſſidet,
Quid eum accuſes, qui id parvi auditu æſtimet?

Hic, ſive vereri dixeris (93), ſive non vereri, concludendum hoc putat,

 ut

(90) *Complexio*) Quæ vox hoc in loco non argumenti concluſionem, ut ſupra, ſed eam argumentandi formulam, cui nomen *Dilemma* δίλημμα, ſignificat. Vide notam ad cap. 29. n. 65. *Idem*.

(91) *Converſione*) Qua voce Tullius hoc refutandi genus imprimis firmum intelligit, quod Græci ἀντίςρεφον (id eſt convertens, contra vertens, retorquens) appellant, atque id ipſum eſt quod in ſcholis vulgo dicimus *retorquere argumentum*. Hanc refellendi formulam memorat Aulus Gellius lib. 5. Noct. Attic. cap. 9. & 11. ubi & illuſtre profert ejus exemplum. *Idem*.

(92) *Nam ſi veretur*) Jambici ſenarii ſunt, ex Ennio ſumpti. Nam auctor ad Herennium hos verſus ipſe quoque citat ex Ennio, lib. 2. cap. 26. *Naſcimb.*

(93) *Sive vereri*) Ita legendum: non, *ſi vereri*, ut ediderunt Lamb. & Grut. Quis vero neſciat hoc fuiſse ſcriptoribus librariis familiare erratum, ut quæ ſyllaba bis eodem in contextu legeretur, eam ſemel tantum deſcriberent? *Olivetus*.

ut neges eſse accuſandum. Quod converſione ſic reprehendetur: Immo vero accuſandus eſt. Nam ſi veretur, accuſes: non enim parvi auditu æſtimabit. Sin inverecundum animi ingenium poſſidet, tamen accuſes. Non enim probus eſt. Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehendetur: Verum ſi veretur, accuſatione tua correctus, ab errato recedet.

Enumeratio vitioſa intelligitur, ſi aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contra dici poſſit, aut cauſa non ſit quare non honeſte poſſimus concedere. Præteritur quiddam in ejuſmodi enumerationibus: Quoniam habes iſtum equum, aut emeris oportet, aut hereditate poſſideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus ſit, aut, ſi horum nihil eſt, ſurripueris neceſse eſt. Sed neque emiſti, neque hereditate venit, neque domi natus eſt, neque donatus eſt: neceſse eſt ergo ſurripueris. Hoc commode reprehenditur, ſi dici poſſit ex hoſtibus equus eſse captus, cujus (*) prædæ ſectio non venierit (94): quo illato, infirmatur enumeratio, quoniam id ſit inductum, quod præteritum ſit in enumeratione.

XLVI. Altero autem modo reprehendetur, ſi aut contra aliquid dicetur: hoc eſt, ſi, exempli cauſa, ut in eodem verſemur, poterit oſtendi hereditate veniſse. Aut ſi extremum illud non erit turpe concedere; ut ſi quis, cum dixerint adverſarii: Aut inſidias facere voluiſti, aut amico morem geſſiſti, aut cupiditate elatus es; amico ſe morem geſſiſse fateatur.

Simplex autem concluſio reprehenditur, ſi id, quod ſequitur, non videatur neceſsario cum eo, quod anteceſſit, cohærere. Nam hoc quidem, Si ſpiritum ducit, vivit: Si dies eſt, lucet: ejuſmodi eſt, ut cum priore neceſsario poſterius cohærere videatur. Hoc autem, Si mater eſt, diligit: Si aliquando peccavit, nunquam corrigetur: ſic conveniet reprehendi, ut demonſtretur non neceſsario cum priore poſterius cohærere. Hoc genus, & cætera neceſsaria, & omnino omnis argumentatio, & ejus reprehenſio majorem quandam vim continet, & latius patet, quam hic exponitur: ſed ejus artificii cognitio hujuſmodi eſt, ut non ad hujus artis partem aliquam adjun-

(*) *Prædæ ſectio*) Man. *præda ſectione venierit*. Lamb. *ſectio venerit*.

(94) *Cujus prædæ ſectio non venierit*) Ita Veneti libri, id quod verum eſſe exiſtimo: nam ſectio vendi dicta. Ea autem erat pars bonorum vel damnatorum vel hoſtium, quæ veluti *reſecta* eſſet de reliquis. Quid enim vetat hinc etiam vocabulum deducere, quamvis Aſconii interpretationem non ignorem, quæ vulgo adfertur. Ille igitur equus, qui in publicam prædam non eſſet deductus, jure belli acquiri potuit. Deduci autem non fuit neceſſe, non propoſita prædæ ſectione. *Camerar.* Gothofredus legendum cenſet *qui præda ſectione venerit*, aut potius *quive præda ſectione venerit*. Ego autem melius videor mihi intelligere quid voluerit dicere Cicero, quam quibus id verbis dixerit. Nempe equus pervenit ad poſſeſſorem, neque iſtis modis, quos accuſator enumeravit, neque etiam furto, ſed quodam modo, qui in enumeratione non erat; qui eſt, equum ex hoſtibus eſſe captum & apud poſſeſſorem manſiſſe, quoniam prædæ, cujus pars erat equus, ſectio non venierat. Nec minus Latine dicitur *venire ſectio*, quam Cæſar ipſe *vendere univerſi oppidi ſectionem*, loco ſatis noto apud eum de B. G. lib. 2. c. 33. Parum igitur refert quomodocunque locus conſtituatur, quoniam de ſenſu, ut credo, nobis ſecuris eſſe licet. Cæterum gaudeo meæ ſententiæ aſſentiri Camerarium, cujus adnotatio mihi demum lecta fuit, poſtquam huic loco jam adſcripta erant ſuperiora. *Verburg.* Vide P. Nannii Miſcellan. lib. 9. cap. 1.

jungi poſſit, ſed ipſa ſeparatim longi temporis, & magnæ atque arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore atque ad aliud inſtitutum, ſi facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad uſum oratorium contentos nos eſse oportebit. Cum igitur ex iis, quæ ſumuntur, aliquid non conceditur, ſic infirmabitur.

XLVII. Cum autem, his conceſſis, complexio ex his (95) non conficitur, hæc erunt conſideranda; num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si, cum aliquis dicat ſe profectum eſse ad exercitum, contraque eum quis velit hac argumentatione uti: Si veniſses ad exercitum, a tribunis militaribus viſus eſses. Non es autem ab his viſus. Non es igitur profectus (96) ad exercitum. Hic cum conceſseris propoſitionem & aſsumptionem (97), complexio eſt infirmanda. Aliud enim, quam cogebatur, illatum eſt.

Ac nunc quidem, quo facilius res cognoſceretur, perſpicuo & grandi vitio præditum poſuimus exemplum: ſed ſæpe obſcurius poſitum vitium pro vero probatur, cum aut parum memineris quod conceſseris, aut ambiguum aliquod pro certo conceſseris. Ambiguum ſi conceſseris ex ea parte, quam ipſe intellexeris, eam partem ſi adverſarius ad aliam partem per complexionem velit accommodare; demonſtrare oportebit, non ex eo, quod ipſe conceſseris, ſed ex eo, quod ille ſumpſerit, confici complexionem, ad hunc modum: Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis. Si pecuniam non habetis, pauperes eſtis. Indigetis autem pecuniæ: mercaturæ enim, niſi ita eſſet, operam non daretis. Pauperes igitur eſtis. Hoc ſic reprehenditur: Cum dicebas, Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis; hoc intelligebam, Si propter inopiam in egeſtate eſtis, pecuniam non habetis: & idcirco concedebam. Cum autem hoc ſumebas, Indigetis autem pecuniæ; illud accipiebam, Vultis autem pecuniæ plus habere. Ex quibus conceſſionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur eſtis. Conficeretur autem, ſi tibi primo quoque hoc conceſſiſsem, Qui pecuniam majorem vellet habere, eum pecuniam non habere.

XLVIII. Sæpe autem oblitum putant, quid conceſseris, & idcirco id, quod non conficitur, quaſi conficiatur, in concluſione infertur, hoc modo: Si ad illum hereditas veniebat, veriſimile eſt ab illo eſse necatum. Deinde hoc approbant plurimis verbis. Poſt aſsumunt, Ad illum autem hereditas veniebat. Deinde infertur, Ille igitur occidit. Id ex iis, quæ ſumpſerant, non

(95) *Complexio ex his*) Quod vocabulum hoc in loco & in ſequentibus *argumenti concluſionem* ſignificat. *Capperonnerius*.

(96) *Non es igitur profectus*) Concludi debuit: Igitur ad exercitum non veniſti. Aliud eſt ad exercitum proficiſci, ſive itineri ſe committere ad exercitum; aliud eſt venire, ſive pedem inferre in ipſa caſtra. Vitioſiſſima igitur concluſio, qua colligitur id quod nullatenus poſitum fuit ſive in propoſitione, ſive in aſſumptione. Nota eſt hæc Logicorum regula: *Nihil debet eſſe in conſequente, quod non fuerit in antecedente*. Pruſtens.

(97) *Propoſitionem & aſſumptionem*) Id eſt, ambas præmiſſas; ſive *Majorem* & *Minorem*, ut in ſcholis nunc loqui amant. *Capperonnerius*.

non conficitur. Quare obſervare diligenter oportet, & quid ſumatur, & quid ex his conficiatur. Ipſum autem genus argumentationis, vitioſum his de cauſis oſtendetur, ſi aut in ipſo vitium erit, aut ſi non ad id, quod inſtituitur, accommodabitur. Atque in ipſo vitium erit, ſi omnino totum falſum erit, ſi commune, ſi vulgare, ſi leve, ſi remotum, ſi mala definitio, ſi controverſum, ſi perſpicuum, (98) ſi non conceſſum, ſi turpe, ſi offenſum, ſi contrarium, ſi inconſtans, ſi adverſum.

Falſum eſt, in quo perſpicue mendacium eſt, hoc modo: Non poteſt eſſe ſapiens, qui pecuniam negligit. Socrates autem pecuniam negligebat. Non igitur ſapiens erat. Commune eſt, quod nihilo magis ab adverſariis, quam a nobis facit, hoc modo: Idcirco, Judices, quia veram cauſam habebam, brevi peroravi. Vulgare eſt, quod in aliam quoque rem non probabilem, ſi nunc conceſſum ſit, transferri poſſit, hoc modo: Si veram cauſam non haberet, vobis ſe, Judices, non commiſiſset. Leve eſt, quod aut poſt tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem veniſset, non commiſiſset: aut perſpicue rem turpem levi tegere vult defenſione, hoc modo:

> *Cum te expetebant omnes, florentiſſimo*
> *Regno reliqui: nunc deſertum ab omnibus,*
> *Summo periclo, ſola ut reſtituam, paro.* (99)

XLIX. Remotum eſt, quod ultra quam ſatis eſt, petitur, hoc modo: Quod ſi non P. Scipio Corneliam filiam Tib. Graccho collocaſset, atque ex ea duos Gracchos procreaſset, tantæ ſeditiones natæ non eſsent. Quare hoc incommodum Scipioni adſcribendum videtur. Hujuſmodi eſt illa quoque conqueſtio:

> *Utinam ne in nemore Pelio ſecuribus*
> *Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes!* (100)

Longius enim repetita eſt, quam res poſtulabat. Mala definitio eſt, cum aut communia deſcribit, hoc modo: Seditioſus eſt is, qui malus atque inutilis eſt civis. Nam hoc non magis ſeditioſi, quam ambitioſi, quam calumniatoris, quam alicujus improbi hominis vim deſcribit. Aut falſum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia eſt pecuniæ acquirendæ intelligentia. Aut aliquid non grave, nec magnum continens, ſic: Stultitia eſt immenſæ gloriæ cupiditas. Eſt hæc quidem ſtultitia, ſed ex parte quadam, non ex omni

(98) *Si perſpicuum*) Quomodo ipſo in argumento, ſi perſpicuum erit, vitium tamen eſſe poſſit, magna cum perſpicuitate docebit infra Tullius. *Capper.*

(99) *Cum te expetabant, &c.*) Verba Atrei ad Thyeſtem, ex Ennio in tragœdia Thyeſte. Aut levis, aut nulla eſt defenſio. Omnes te ſuffragiis adjuvabant: mea opera non erat adeo utilis: te deſerui. *Pruſt.*

(100) *Utinam ne in nemore, &c.*) Verſus ex Ennii Medea. Vide longiorem ῥῆσιν, lib. 2. ad Heren. cap. 22.

omni genere, definita. Controverſum eſt, in quo ad dubium demonſtrandum, dubia cauſa aſſertur (101), hoc modo:

Eho tu, Dii, quibus eſt poteſtas motus ſuperum atque inferum,
Pacem inter ſeſe conciliant, conferunt concordiam.

Perſpicuum eſt, de quo non eſt controverſia: ut, ſi quis, cum Oreſtem accuſet, planum faciat, ab eo matrem eſſe occiſam. Non conceſſum eſt, cum id, quod augetur, in controverſia eſt, ut, ſi quis, cum Ulyſſem accuſet, in hoc maxime commoretur: Indignum eſſe, ab homine ignaviſſimo virum fortiſſimum, Ajacem, necatum. Turpe eſt, quod aut eo loco, in quo dicitur; aut eo homine, qui dicat; aut eo tempore, quo dicitur; aut iis, qui audiunt; aut ea re, de qua agitur, indignum, propter inhoneſtam rem, videtur. Offenſum eſt, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit: ut, ſi quis apud equites Romanos, cupidos judicandi, Cæpionis legem (102) judiciariam laudet.

L. Contrarium eſt, quod contra ea dicitur, quæ ii, qui audiunt, fecerunt: ut, ſi quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem urbis expugnatorem diceret, nihil eſſe crudelius, quam urbes diruere, cum ipſe Alexander Thebas diruiſſet. Inconſtans eſt, quod ab eodem de eadem re diverſe dicitur: ut, ſi quis, cum dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad bene vivendum indigere, neget poſtea ſine bona valetudine poſſe bene vivere: aut ſe amico adeſſe propter benevolentiam; ſperare enim aliquid commodi ad ſe perventurum. Adverſum eſt, quod ipſi cauſæ aliqua ex parte officit, ut ſi quis hoſtium vim, & copias, & felicitatem augeat, cum ad pugnam milites hortetur.

Si non ad id, quod inſtitutum eſt, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonſtrabit; aut ſi, cum totum debebit oſtendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus avarum eſt; nam Eriphyle auro viri vitam vendidit. Aut, ſi non id, quod accuſabitur, defendet: ut, ſi quis, cum ambitus accuſabitur, manu ſe fortem eſſe defendet; ut Amphion apud Euripidem (103): item apud Pacuvium, qui, vituperata muſica, ſapientiam

(101) *Dubia cauſa aſſertur*) Argumentatio: Mihi ſuccenſere non debes: nam ut Dii inter ſe conveniunt, ita neque inter nos diſſidium eſſe deceat. Rem dubiam confirmaturus, adducit rem maxime dubiam; Deorum ſcilicet concordiam. Verſus Ennii ſunt, ex Euripidis Chreſphonte. *Muret.*

(102) *Cæpionis legem*) Q. Servilius Cæpio, Conſul anno U. C. 648. legem tulit, qua judicia quæ ad ſolos Equites C. Gracchus tranſtulerat, cum Senatoribus communicarentur. *Pruſteus.*

(103) *Ut Amphion apud Euripidem*) Adducit ſimilitudinem. Non enim Amphion apud Euripidem accuſatus de ambitu, manu ſe fortem eſſe defendit. Sed Amphion apud Euripidem in tragœdia, quæ non extat, & apud Pacuvium, cum ſermonem de Muſica cum Zetho inſtituiſſet, non in eo, quod cœperat, deſinit, ſed ipſorum diſputatio in ſapientiæ laudem conſumitur. Quod autem Zethus cum Amphionis fratre apud Euripidem de Muſica diſputet, Athenæus teſtis eſt, lib. 8. Huc fortaſſe ſpectant Horatiani verſus, Epiſt. 18. lib. 1. ad Lollium, 41. *Naſcimb.* Diſtingue igitur ſic, *apud Pacuvium: qui* . . . . ut referas τὸ *qui*, non ad Pacuvium, ſed ad Amphionem.

tiam laudat. Aut ſi res ex hominis vitio vituperabitur, ut, ſi quis doctrinam ex alicujus docti vitiis reprehendat. Aut ſi quis, cum aliquem volet laudare, de felicitate ejus, non de virtute dicat. Aut ſi quis rem cum re ita comparabit, ut alteram ſe non putet laudare, niſi alteram vituperarit: aut ſi alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem. Aut ſi, cum de certa re quæretur, de communi inſtituetur oratio: ut, ſi quis, cum aliqui deliberent, bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile eſſe demonſtret. Aut, ſi ratio alicujus rei reddetur falſa, hoc modo: Pecunia bonum eſt, propterea quod ea maxime vitam beatam efficiat. Aut ſi infirma, ut Plautus:

Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
Immune eſt facinus; verum in ætate utile
Et conducibile. Nam ego amicum hodie meum
Concaſtigabo pro commerita noxia,
Invitus, ni me id invitet ut faciam fides. (104).

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum eſt avaritia; multos enim (105) magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum eſt amicitia; plurimæ enim delectationes ſunt in amicitia.

LI. Quartus modus erat reprehenſionis, per quem contra firmam argumentationem, æque firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime verſatur, cum aliquid, quod contra dicatur, æquum eſſe concedimus; ſed id, quod non defendimus, neceſſarium eſſe demonſtramus. Aut cum id, quod illi defendant, utile eſſe fateamur; quod nos dicamus, demonſtremus eſſe honeſtum. Ac de reprehenſione hæc quidem exiſtimavimus eſſe dicenda. Deinceps nunc de concluſione ponemus.

Hermagoras digreſſionem deinde, tum poſtremam concluſionem ponit. In hac autem digreſſione ille putat oportere quandam inferri orationem, a cauſa, atque a judicatione ipſa remotam, quæ aut ſui laudem, aut adverſarii vituperationem contineat, aut in aliam cauſam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehenſionis, non argumentando, ſed augendo per quandam amplificationem. Hanc ſi quis partem putarit orationis, ſequatur Hermagoram licebit. Nam & augendi, & laudandi, & vituperandi præcepta a nobis partim data ſunt, partim ſuo loco dabuntur. Nobis autem non placet hanc partem in numero reponi, quod de cauſa digredi, niſi per locum communem (106), diſplicet: quo de genere poſte-

(104) *Amicum caſtigare, &c.*) In Trinummo; Actu I. Sc. I. verſu 1.

(105) *Aut eadem. Malum eſt avaritia: multos enim*) Ταυτολογία. *Muretus.*

(106) *Niſi per locum communem*) Locus communis hic ſignificat orationis particulam, aut etiam oratiunculam, quæ habetur de virtutibus, aut in vitia, perſonis non nominatis, & pertinet ad quoddam Rhetorices *progymnaſma*, quod Hermogeni ſextum eſt. Tres autem *loci communis* ſignificatus expoſuimus ad Quintil. lib. 5. cap. 1. p. 263. not. 15. & cap. 13. pag. 326. not. 103. *Capperonnerius.*

ſterius eſt dicendum. Laudes autem, & vituperationes non ſeparatim placet tractari, ſed in ipſis argumentationibus eſſe implicitas. Nunc de concluſione dicemus.

LII. Concluſio eſt exitus & determinatio totius orationis. Hæc habet partes tres, enumerationem, indignationem, conqueſtionem. Enumeratio eſt (107), per quam res diſperſe & diffuſe dictæ, unum in locum coguntur, & reminiſcendi cauſa, unum ſub aſpectum ſubjiciuntur. Hæc ſi ſemper eodem modo tractabitur, perſpicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur. Sin varie fiet, & hanc ſuſpicionem & ſatietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, ſingillatim unamquamque rem attingere, & ita omnes tranſire breviter argumentationes (108): tum autem id, quod difficilius eſt, dicere, quas partes expoſueris in partitione, de quibus te pollicitus ſis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus unamquamque partem confirmaris: tum ab iis, qui audiunt, quærere, quid ſit, quod ſibi velle debeant demonſtrari, hoc modo: Docuimus hoc, illud planum fecimus. Ita ſimul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil eſſe præterea, quod debeat deſiderare.

Atque in his generibus (ut ante dictum eſt) tum tuas argumentationes tranſire ſeparatim, tum id, quod artificioſius eſt, cum tuis contrarias conjungere; & cum tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, oſtendere. Ita per brevem comparationem, auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehenſione redintegrabitur. Atque hæc aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nam cum ex tua perſona enumerare poſſis, ut, quid, & quo quidque loco dixeris, admoneas: tum vero perſonam, aut rem aliquam inducere (109), & enumerationem ei totam attribuere. Perſonam, hoc modo: Nam ſi legis ſcriptor exiſtat, & quærat a vobis, quid dubitetis; quid poſſitis dicere, cum vobis hoc & hoc ſit demonſtratum? Atque hic, item ut in noſtra perſona, licebit alias ſingillatim tranſire omnes argumentationes; alias ad partitiones ſingula genera referre; alias ab auditore, quid deſideret, quærere; alias hæc facere per comparationem ſuarum, & contrariarum argumentationum.

Res autem inducetur, ſi alicui rei hujuſmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid? ſi leges lo-

---

(107) *Enumeratio eſt*) Ἀνακεφαλαίωσιν Græci vocant, quia per ſumma dictarum rerum capita decurrit, ut docet Quintilian. lib. 6. cap. 1. pag. 351. ubi vide notas 5. & 8. *Idem*.

(108) *Omnes tranſire breviter argumentationes*) Ubi nota ſpecialem verbi τοῦ *tranſire* ſignificatum. Græci dicerent διέρχεσθαι, διεξοδεύειν, μετέρχεσθαι, id eſt, *dicendo percurrere*. Eodem ſenſu dixit Tullius pro Roſc. Amer. cap. 32. *Sed in animo eſt leviter tranſire ac tantummodo perſtringere unamquamque rem*. Idem.

(109) *Perſonam, aut rem aliquam inducere*) Idque per eam ſententiarum figuram, cui nomen *Proſopopœja*. Idem.

loqui poſſent, nonne hæc apud vos quererentur? Quidnam amplius deſideratis, Judices, cum vobis hoc & hoc planum factum ſit? In hoc quoque genere omnibus eiſdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non poteſt, id eligatur, quod erit graviſſimum, & unumquodque quam breviſſime tranſeatur; ut memoria, non oratio, renovata videatur.

LIII. Indignatio eſt oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem gravis offenſio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus, poſſe omnibus ex locis iis, quos in confirmandi præceptis poſuimus, tractari indignationem. Nam ex iis rebus, quæ perſonis, atque negotiis attributæ ſunt, quævis amplificationes, & indignationes naſci poſſunt: ſed tamen ea, quæ ſeparatim de indignatione præcipi poſſunt, conſideremus.

Primus locus ſumitur ab auctoritate, cum commemoramus, quantæ curæ res ea fuerit Diis immortalibus, aut eis, quorum auctoritas graviſſima debet eſſe. Qui locus ſumetur ex ſortibus, ex oraculis, vatibus, oſtentis, prodigiis, reſponſis, ſimilibus rebus. Item ex majoribus noſtris, regibus, civitatibus, gentibus, hominibus ſapientiſſimis, ſenatu, populo, legum ſcriptoribus. Secundus locus eſt, per quem, illa res ad quos pertineat, cum amplificatione, per indignationem, oſtenditur: an ad omnes, an ad majorem partem, quod atrociſſimum eſt; an ad ſuperiores, quales ſunt ii, quorum ex auctoritate indignatio ſumitur, quod indigniſſimum eſt; an ad pares animo, fortuna, corpore, quod iniquiſſimum eſt; an ad inferiores, quod ſuperbiſſimum eſt. Tertius locus eſt, per quem quærimus, quidnam ſit eventurum, ſi idem cæteri faciant: & ſimul oſtendimus, huic ſi conceſſum ſit, multos æmulos ejuſdem audaciæ futuros: ex quo, quid mali ſit eventurum, demonſtrabimus. Quartus locus eſt, per quem demonſtramus, multos alacres exſpectare, quid ſtatuatur, ut ex eo, quod uni conceſſum ſit, ſibi quoque tali de re quid liceat, intelligere poſſint. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus, cæteras res perperam conſtitutas, intellecta veritate, commutatas corrigi poſſe: hanc eſſe rem, quæ ſi ſit ſemel judicata, neque alio commutari judicio, neque ulla poteſtate corrigi poſſit. Sextus locus eſt, per quem conſulto, & de induſtria factum eſſe demonſtratur, & illud adjungitur, voluntario maleficio veniam dari non oportere: imprudentiæ concedi nonnunquam convenire. Septimus locus eſt, per quem indignamur, quod tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum eſſe dicamus, per vim, per manum opulentam, quæ res ab legibus, & ab æquabili jure remotiſſima ſit.

LIV. Octavus eſt locus, per quem demonſtramus, non vulgare, neque factitatum eſſe, ne ab audaciſſimis quidem hominibus, id maleficium, de quo agitur. Atque id a feris quoque hominibus, & a barbaris gentibus, & immanibus beſtiis remotum eſſe. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, conjuges, conſanguineos, ſupplices, crudeliter facta dicentur; & deinceps ſi qua proferantur in majores natu, in hoſpites, in vicinos, in ami-

Digitized by Google

amicos; in eos, quibuſcum vitam egeris; in eos, apud quos educatus ſis; in eos, quibus eruditus; in mortuos, in miſeros, & miſericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore uſos; in eos, qui neque lædere alium, nec ſe defendere potuerunt, ut in pueros, ſenes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio, ſummum in eum, qui violarit horum aliquid, odium commovere poterit. Nonus locus eſt, per quem cum aliis, quæ conſtat eſſe peccata, hoc quo de quæſtio eſt, comparatur; & ita per contentionem, quanto atrocius & indignius ſit illud, de quo agitur, oſtenditur. Decimus locus eſt, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta ſunt, quæque poſt negotium conſecuta ſunt, cum uniuſcujuſque indignatione, & criminatione colligimus, & rem verbis quam maxime ante oculos ejus, apud quem dicitur, ponimus, ut id, quod indignum eſt, perinde illi videatur indignum, ac ſi ipſe interfuerit, ac præſens viderit. Undecimus locus eſt, per quem oſtendimus, ab eo factum, a quo minime oportuerit, & a quo, ſi alius faceret, prohiberi conveniret. Duodecimus locus eſt, per quem indignamur, quod nobis hoc primis acciderit, nec alicui unquam uſu evenerit. Tertiuſdecimus locus eſt, ſi cum injuria contumelia juncta demonſtratur, per quem locum in ſuperbiam & arrogantiam odium concitatur. Quartuſdecimus locus eſt, per quem petimus ab iis, qui audiunt, ut ad ſuas res noſtras injurias referant: ſi ad pueros pertinebit, de liberis ſuis cogitent: ſi ad mulieres, de uxoribus: ſi ad ſenes, de patribus, aut parentibus. Quintuſdecimus locus eſt, per quem dicimus, inimicis quoque & hoſtibus ea, quæ nobis acciderint, indigna videri ſolere. Et indignatio quidem his fere de locis graviſſime ſumetur.

LV. Conqueſtionis autem hujuſmodi de rebus partes petere oportebit. Conqueſtio eſt oratio auditorum miſericordiam captans. In hac primum animum auditoris mitem & miſericordem conficere oportet, quo facilius conqueſtione commoveri poſſit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omnes, & hominum infirmitas oſtenditur: qua oratione habita graviter & ſententioſe, maxime demittitur animus hominum, & ad miſericordiam comparatur; cum in alieno malo ſuam infirmitatem conſiderabit.

Deinde primus locus eſt miſericordiæ, per quem quibus in bonis fuerint, & nunc, quibus in malis ſint, oſtenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & ſint, & futuri ſint, demonſtratur. Tertius, per quem unumquodque deploratur incommodum, ut in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, ſpes, ſolatium, educatio, &, ſi qua ſimili in genere, quolibet de incommodo per conqueſtionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, priſtino honore, beneficiis; quas paſſi, perpeſſurive ſint. Quintus eſt, per quem omnia ante oculos ſingillatim incommoda ponentur, ut videatur is, qui audit, videre, & re quoque ipſa, quaſi adſit, non verbis ſolum, ad miſericordiam ducatur. Sextus, per quem, præter ſpem in miſeriis demonſtratur eſſe; &, cum aliquid exſpectaret, non modo id non adeptum eſſe, ſed in ſummas miſe-

Digitized by Google

rias incidiſſe. Septimus, per quem ad ipſos, qui audiunt, ſimilem caſum convertimus, & petimus, ut de ſuis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat eſſe, nos cum videant, recordentur. Octavus, per quem aliquid dicitur eſſe factum, quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non vidi, non poſtremam ejus vocem audivi, non extremum ejus ſpiritum excepi. Item, Inimicorum in manibus mortuus eſt, hoſtili in terra turpiter jacuit inſepultus, a feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas & expertes animi res refertur; ut, ſi ad equum, domum, veſtem, ſermonem alicujus accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, vehementer commovetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, ſolitudo demonſtratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut ſui corporis ſepeliendi, aut alicujus ejuſmodi rei commendatio ſit. Duodecimus, per quem disjunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, quicum libentiſſime vixeris, ut a parente, filio, fratre, familiari. Tertiuſdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab iis, a quibus minime conveniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus beneſecerimus, quos adjutores fore putaverimus, aut a quibus indignum eſt, ut ſervis, libertis, clientibus, ſupplicibus.

LVI. Quartuſdecimus, qui per obſecrationem ſumitur: in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili & ſupplici oratione, ut miſereantur. Quintuſdecimus, per quem non noſtras, ſed eorum, qui cari nobis debent eſſe, fortunas conqueri nos demonſtramus. Sextuſdecimus eſt, per quem animum noſtrum in alios miſericordem eſſe oſtendimus; & tamen amplum, & excelſum, & patientem incommodorum eſſe, & futurum, ſi quid acciderit, demonſtramus. Nam ſæpe virtus & magnificentia, in qua gravitas & auctoritas eſt, plus proficit ad miſericordiam commovendam, quam humilitas & obſecratio. Commotis autem animis, diutius in conqueſtione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, *lacryma nihil citius areſcit*. Sed quoniam & ſatis, ut videmur, de omnibus partibus orationis diximus; & hujus voluminis magnitudo longius proceſſit; quæ ſequuntur deinceps, in ſecundo libro dicemus.

DE

DE
INVENTIONE RHETORICA
LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

Tullius ab eleganti narratiuncula exorſus, deinceps diſſerit
De judiciali genere, & conſtitutione conjecturali, hujuſque tractandæ locis tum ab actore, tum a reo.
De conſtitutione definitiva.
De translativa conſtitutione.
De generali conſtitutione, cujus duæ partes, negotialis & juridicialis explicantur.
De ſcripti controverſiis.
De genere deliberativo, deque honeſto & utili.
De genere demonſtrativo. PRUSTEUS.

I. CROTONIATÆ quondam, cum florerent omnibus copiis, & in Italia cum in primis beati numerarentur, templum Junonis, (1) quod religioſiſſime colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt. Itaque Heracleotem Zeuxim, qui tum longe cæteris excellere pictoribus exiſtimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is & cæteras complures tabulas pinxit, quarum nonnulla pars uſque ad noſtram memoriam propter fani religionem remanſit: &, ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in ſeſe imago contineret, Helenæ ſe pin-

(1) *Templum Junonis*) Junonis Laciniæ templum, prope Crotonem urbem, ſanctum omnibus circa populis, ex LIVIO, lib. 24. Ruæus, *in Æneid.* III. 552.

Attolit ſe diva Lacinia &c.

pingere ſimulacrum velle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimum aliis præſtare ſæpe accepiſſent, libenter audierunt. Putaverunt enim eum ſi, quo in genere plurimum poſſet, in eo magnopere elaboraſſet, egregium ſibi opus illo in fano relicturum. Neque tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeuxis illico quæſivit ab eis, quaſnam virgines formoſas haberent. Illi autem ſtatim hominem duxerunt in palæſtram, atque ei pueros oſtenderunt multos, magna præditos dignitate. Etenim quodam tempore Crotoniatæ multum omnibus corporum viribus & dignitatibus anteſteterunt, atque honeſtiſſimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt. Cum puerorum igitur formas, & corpora magno (2) hic opere miraretur: Horum, inquiunt illi, ſorores ſunt apud nos virgines: quare, qua ſint illæ dignitate, potes ex his ſuſpicari. Præbete igitur mihi, quæſo, inquit, ex illis virginibus formoſiſſimas, dum pingo id, quod pollicitus ſum vobis, ut mutum in ſimulacrum ex animali exemplo veritas transferatur. Tunc Crotoniatæ publico de conſilio virgines unum in locum conduxerunt, & pictori, quas vellet, eligendi poteſtatem dederunt. Ille autem quinque delegit; quarum nomina multi poetæ memoriæ tradiderunt, quod ejus eſſent judicio probatæ, qui veriſſimum pulchritudinis habere judicium debuiſſet. Neque enim putavit, omnia, quæ quæreret ad venuſtatem, uno in corpore ſe reperire poſſe; ideo quod nihil ſimplici in genere omnibus ex partibus perfectum natura expolivit. Itaque, tanquam cæteris non ſit habitura quod largiatur, ſi uni cuncta conceſſerit, aliud alii commodi aliquo adjuncto incommodo muneratur.

II. Quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, ut artem dicendi perſcriberemus, non unum aliquod propoſuimus exemplum, cujus omnes partes, quocunque eſſent in genere, exprimendæ nobis neceſſario viderentur: ſed, omnibus unum in locum coactis ſcriptoribus, quod quiſque commodiſſime præcipere videbatur, excerpſimus, & ex variis ingeniis excellentiſſima quæque libavimus. Ex iis enim, qui nomine & memoria digni ſunt, nec nihil optime, nec omnia præclariſſime quiſquam dicere nobis videbatur. Quapropter ſtultitia nobis viſa eſt, aut a bene inventis alicujus recedere, ſi quo in vitio ejus offenderemur; aut ad vitia quoque ejus accedere, cujus aliquo bene præcepto duceremur.

Quod ſi in cæteris quoque ſtudiis a multis eligere homines commodiſſimum quodque; quam ſeſe uni alicui certo vellent addicere, minus in arrogantiam offenderent; non tantopere in vitiis perſeverarent; aliquanto levius ex inſcitia laborarent. Ac ſi par in nobis hujus artis, atque in illo picturæ, ſcientia fuiſſet, fortaſſe magis hoc ſuo in genere opus noſtrum, quam ille in ſua pictura nobilis eniteret. Ex majore enim copia nobis, quam illi,

(2) *Cum puerorum igitur formas, & corpora magno*) Eſt verſus longus, quem deſtruendum putabat Gulielmius fide libri Grevenb. *corpora, & formas*. Pall. adhærent vulgatæ. Grut.

li, fuit exemplorum eligendi poteſtas. Ille una ex urbe, & ex eo numero virginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quicunque fuerunt, ab ultimo principio hujus præceptionis, uſque ad hoc tempus, expoſitis copiis, quodcunque placeret, eligendi poteſtas fuit.

Ac veteres quidem ſcriptores artis uſque a principe illo atque inventore Tiſia (3) repetitos, unum in locum conduxit Ariſtoteles, & nominatim cujuſque præcepta magna conquiſita cura perſpicue conſcripſit, atque enodata diligenter expoſuit: ac tantum inventoribus ipſis ſuavitate & brevitate dicendi præſtitit, ut nemo illorum præcepta ex ipſorum libris cognoſcat, ſed omnes, qui, quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc, quaſi ad quendam multo commodiorem explicatorem, revertantur. Atque hic quidem ipſe, & ſeſe ipſum nobis, & eos, qui ante ſe fuerant, in medio poſuit, ut cæteros, & ſeipſum per ſe cognoſceremus. Ab hoc autem qui profecti ſunt, quanquam in maximis philoſophiæ partibus operæ plurimum conſumpſerunt, ſicut & ipſe, cujus inſtituta ſequebantur, fecerat; tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanaverunt, qui item permultum ad dicendum, ſi quid ars proficit, opitulati ſunt. Nam fuit tempore eodem, quo Ariſtoteles, magnus & nobilis rhetor Iſocrates: cujus ipſius quam conſtet eſſe artem, non invenimus. Diſcipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac ſunt diſciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus.

III. Ex his duabus diverſis ſicuti familiis (4), quarum altera cum verſaretur in philoſophia, nonnullam rhetoricæ quoque artis ſibi curam aſſumebat, altera vero omnis in dicendi erat ſtudio & præceptione occupata; unum quoddam eſt conflatum genus a poſterioribus, qui ab utriſque ea, quæ commode dici videbantur, in ſuas artes contulerunt: quos ipſos ſimul, atque illos ſuperiores, nos nobis omnes, quoad facultas tulit, propoſuimus, & ex noſtro quoque nonnihil in commune contulimus.

Quod ſi ea, quæ in his libris exponuntur, tantopere eligenda fuerunt, quanto ſtudio electa ſunt, profecto neque nos, neque alios induſtriæ noſtræ pœnitebit. Sin autem temere aliquid alicujus prætériiſſe, aut non ſatis eleganter ſecuti videbimur: docti ab aliquo, facile & libenter ſententiam commutabimus. Non enim parum cognoviſſe, ſed in parum cognito ſtulte & diu perſeveraſſe, turpe eſt: propterea quod alterum communi hominum infirmitati, alterum ſingulari uniuſcujuſque vitio eſt attributum. Quare nos quidem ſine ulla affirmatione, ſimul quærentes, dubitanter unumquodque dicemus, ne, dum parvulum hoc conſequimur, ut ſatis commode hæc perſcripſiſſe videamur, illud amittamus, quod maximum eſt, ut ne cui rei teme-

(3) *Tiſia*) Cum hoc Tiſia, Coracis diſcipulo, legatum Gorgiam Leontinum Athenas profectum ſcribit Pauſanias, lib. 6. Hic multa in orationem contulit, & perſuadendi peritiſſimus omnium ſuo tempore habitus eſt. Hunc in Phædro Platonis Socrates deridet: cujus tamen auditorem Iſocratem fuiſſe ſcribit Plutarchus. *Corradus*, in *Brut.* cap. 12.

(4) *Ex his duabus diverſis ſicuti familiis*) Ariſtotelis & Iſocratis.

temere atque arroganter aſſenſerimus. Verum hoc quidem nos, & in hoc tempore, & in omni vita ſtudioſe, quoad facultas feret, conſequemur: nunc autem, ne longius oratio progreſſa videatur, de reliquis, quæ præcipienda videntur eſſe, dicemus.

Igitur primus liber expoſito genere hujus artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controverſiarum, & inventiones (5), & conſtitutiones, & judicationes continebat. Deinde partes orationis, & in eas omnes omnia præcepta. Quare cum in eo cæteris de rebus diſtinctius dictum ſit, diſperſe autem de confirmatione, & de reprehenſione: nunc certos confirmandi & reprehendendi in ſingula cauſarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conveniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expoſitum eſt, hic tantum ipſa inventa unamquamque in rem exponentur ſimpliciter ſine ulla exornatione, ut ex hoc inventa ipſa, ex ſuperiore autem expolitio inventorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmationis & reprehenſionis partes referre oportebit.

IV. Omnis & demonſtrativa, & deliberativa, & judicialis cauſa, neceſſe eſt in aliquo eorum, quæ ante expoſita ſunt, conſtitutionis genere uno, pluribusve verſetur. Hoc quanquam ita eſt, tamen cum communiter quædam de omnibus præcipi poſſint, ſeparatim quoque aliæ ſunt cujuſque generis, & diverſæ præceptiones. Aliud enim laus, aut vituperatio, aliud ſententiæ dictio, aliud accuſatio, aut recuſatio, conficere debet. In judiciis, quid æquum ſit, quæritur: in demonſtrationibus, quid honeſtum: in deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honeſtum ſit, & quid utile. Nam cæteri utilitatis modo finem in ſuadendo & in diſſuadendo exponi oportere arbitrati ſunt.

Quorum igitur generum fines & exitus diverſi ſunt, eorum præcepta eadem eſſe non poſſunt. Neque nunc hoc dicimus, (a) non eaſdem incidere conſtitutiones: verumtamen oratio quædam ex ipſo fine & genere cauſæ naſcitur, quæ pertineat ad vitæ alcujus demonſtrationem, aut ad ſententiæ (b) dictionem. Quare nunc in exponendis controverſiis, in judiciali genere cauſarum & præceptorum verſabimur. Ex quo pleraque in cætera quoque cau-

(5) *Et inventiones*) Victorinus explicans hunc locum, *Nam*, inquit, *de quinque partibus orationis ſolam inventionem tractat*. Quibus verbis quid ſibi velit, non intelligo; ſatiſque apparet, vim hujus loci ignoraſse. Ego vero crediderim *inventiones*, non argumentum, ut quidam falſo exiſtimant, ſed intentionem in primis, & depulſionem eſse intelligendas. Nam propoſita controverſia, conſiderandum eſt primum, an cauſa conſiſtat; quod ex intentione, & depulſione cognoſcitur. *Intentio* eſt prima pars, cum Actor ponit & facit litem. *Depulſio*, eſt reſponſio Rei. Cum igitur ex intentione & depulſione omnis controverſia, id eſt conſtitutio, ſive quæſtio fiat, merito *inventiones* appellantur. Hoc autem ita eſse, facile ex textu intelligi poteſt: nam ſequitur, & *conſtitutiones*. Naſcimbenius.

(a) *Non eaſdem*) Lamb. *non eaſdem in unumquodque genus cauſæ incidere*.

(b) *Dictionem*) Lamb. *dictionem, aut ad judicium. Quare*

cauſarum genera ſimili implicata controverſia, nulla cum difficultate transferentur: poſt autem ſeparatim de reliquis dicemus.

(*a*) Nunc a conjecturali conſtitutione proficiſcemur, cujus exemplum ſit hoc expoſitum: In itinere quidam proficiſcentem ad mercatum quendam, & ſecum aliquantum nummorum ferentem, eſt comitatus. Cum hoc, ut fere fit, in via ſermonem contulit, ex quo factum eſt, ut illud iter familiarius facere vellent. Quare cum in quandam tabernam divertiſſent, ſimul cœnare, & in eodem loco ſomnum capere voluerunt. Cœnati diſcubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur poſt inventum, cum in alio maleficio deprehenſus eſſet) cum illum alterum, videlicet qui nummos haberet, animadvertiſſet: noctu, poſtquam illos arctius jam, ut fit, ex laſſitudine dormire ſenſit, acceſſit, & alterius eorum, qui ſine nummis erat, gladium propter appoſitum e vagina eduxit, & illum alterum occidit, nummos abſtulit, gladium cruentum in vaginam recondidit, ipſe ſeſe in lectum ſuum recepit. Ille autem, cujus gladio occiſio erat facta, multo ante lucem ſurrexit, comitem illum ſuum inclamavit ſemel & ſæpius. Illum ſomno impeditum non reſpondere exiſtimavit: ipſe gladium, & cætera, quæ ſecum attulerat, ſuſtulit; ſolus profectus eſt. Caupo non multo poſt conclamavit, hominem eſſe occiſum, & cum quibuſdam diverſoribus illum, qui ante exierat, conſequitur. In itinere hominem comprehendit, gladium ejus e vagina educit, reperit cruentum, homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio eſt criminis, Occidiſti. Depulſio. Non occidi. Ex quibus conſtitutio eſt. Quæſtio eadem in conjecturali, quæ judicatio, Occideritne.

V. Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem conjecturalem incidit controverſiam. Hoc autem & in horum locorum expoſitione, & in cæterorum, oportebit attendere, non omnes in omnem cauſam convenire. Ut enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus literis ſcribitur: ſic omnem in cauſam non omnis argumentorum copia, ſed eorum neceſſaria pars aliqua conveniet. Omnis igitur, ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo, conjectura capienda eſt.

Cauſa diſtribuitur in impulſionem, & in ratiocinationem. Impulſio eſt, quæ ſine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor, iracundia, ægritudo, vinolentia, & omnino omnia, in quibus animus ita videtur affectus fuiſſe, ut rem perſpicere cum conſilio & cura non potuerit: & id, quod fecit, impetu quodam animi potius, quam cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem, eſt diligens & conſiderata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interfuiſſe, cum aliquid faciendum, aut non faciendum, certa de cauſa vitaſſe, aut ſecutus eſſe animus videtur, ut, ſi amicitiæ quid cauſa factum dicetur, ſi inimici ulciſcendi, ſi metus, ſi gloriæ, ſi pecuniæ, ſi denique, ut omnia genera-

(*a*) *Nunc a conjecturali*) Lamb. *Nunc ad conjecturalem conſtitutionem proficiſcamur.*

tim ampleſtamur, alicujus retinendi, augendi, adipiſcendive commodi; aut contra rejiciendi, diminuendi, devitandive incommodi cauſa. Nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquod majoris vitandi incommodi cauſa, aut majoris adipiſcendi commodi ſuſcipitur: aut commodum aliquod majoris adipiſcendi commodi, aut majoris vitandi incommodi, prætermittur.

Hic locus ſicut aliquod fundamentum eſt hujus conſtitutionis: nam nihil factum eſſe cuiquam probatur, niſi aliquid, quare factum ſit, oſtenditur. Ergo accuſator, cum aliquid impulſione factum eſſe dicit, illum impetum, & quandam commotionem animi, affectionemque verbis & ſententiis amplificare debebit, & oſtendere, quanta vis amoris ſit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua cauſa earum, qua impulſum aliquem id feciſſe dicet. Hic & exemplorum commemoratione, qui ſimili impulſu aliquid commiſerint, & ſimilitudinum collatione, & ipſius animi affectionis explicatione, curandum eſt, ut non mirum videatur, ſi quod ad facinus tali perturbatione commotus animus acceſſerit.

VI. Cum autem non impulſione, verum ratiocinatione aliquem commiſiſſe quid dicet; quid commodi ſit ſecutus, aut quid incommodi fugerit, demonſtrabit, & id augebit quam maxime poterit, ut, quoad ejus fieri poſſit, idonea quam maxime cauſa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ cauſa; quantam gloriam conſecuturam exiſtimarit. Item ſi dominationis, ſi pecuniæ, ſi amicitiæ, ſi inimicitiarum: & omnino quidquid erit, quod cauſæ fuiſſe dicet, id ſumme augere debebit. Et hoc eum magnopere conſiderare oportebit, non quid in veritate modo, verum etiam vehementius, quid in opinione ejus, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuiſſe, aut non eſſe aliquid commodi, aut incommodi, ſi oſtendi poteſt ei viſum eſſe, qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines: cum aut res aliuſmodi eſt, ac putatur, aut non is eventus eſt, quem arbitrati ſunt: Res aliuſmodi eſt tum, cum aut id, quod bonum eſt, malum putant: aut contra, quod malum eſt, bonum: aut quod nec malum eſt, nec bonum, malum, aut bonum: aut quod malum, aut bonum eſt, nec malum, nec bonum. Hoc intellecto, ſi quis negabit, ullam eſſe pecuniam, fratris, aut amici vita, aut denique officio ſuo antiquiorem, aut ſuaviorem, non erit hoc accuſatori negandum. Nam in eum culpa, & ſummum odium transferetur, qui id, quod tam vere & pie dicetur, negabit. Verum illud dicendum erit, illi non eſſe ita viſum: quod ſumi oportet ex iis, quæ ad perſonam pertinent, de quo poſt dicendum eſt.

VII. Eventus autem tum fallit, cum aliter accidit, atque ii, qui arguuntur, arbitrati eſſe dicuntur; ut, ſi quis dicatur alium occidiſſe, ac voluerit, quod aut ſimilitudine, aut ſuſpicione, aut demonſtratione falſa deceptus ſit: aut eum necaſſe, cujus teſtamento non ſit heres, quod ejus teſtamento ſe heredem arbitratus ſit. Non enim ex eventu cogitationem ſpectari oportet, ſed qua cogitatione, animo, & ſpe ad maleficium profectus ſit, conſiderare: & quo animo quid quiſque faciat, non quo caſu utatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco, caput illud erit accuſatori, ſi demon-

monſtrare poterit, alii nemini cauſam fuiſſe faciendi. Secundarium, ſi tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuiſſe aliis quoque cauſa faciendi videbitur: aut poteſtas aliis defuiſſe demonſtranda eſt, aut facultas, aut voluntas. Poteſtas, ſi aut neſciſſe, aut non affuiſſe, aut conficere aliquid non potuiſſe dicetur. Facultas, ſi ratio, adjutores, adjumenta, & cætera, quæ ad rem pertinebunt, defuiſſe alicui demonſtrabuntur. Voluntas, ſi animus a talibus factis vacuus & integer eſſe dicetur. Poſtremo, quas ad defenſionem rationes reo dabimus, iis accuſator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id brevi faciendum eſt, & in unum multa ſunt conducenda, ut ne alterius defendendi cauſa hunc accuſare, ſed hujus accuſandi cauſa defendere alterum videatur.

VIII. Atque accuſatori quidem hæc fere ſunt in cauſa facienda, & conſideranda. Defenſor autem ex contrario primum impulſionem aut nullam fuiſſe dicet, aut, ſi fuiſſe concedet, extenuabit, & parvulam quandam fuiſſe demonſtrabit, aut non ex ea ſolere hujuſmodi facta naſci docebit. Quo erit in loco demonſtrandum, quæ vis & natura ejus ſit affectionis, qua impulſus aliquid reus commiſiſſe dicetur: in quo & exempla, & ſimilitudines erunt proferendæ, & ipſa diligenter natura ejus affectionis quam leviſſime quietiſſimam ad partem explicanda, ut & res ipſa a facto crudeli & turbulento ad quoddam mitius & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum ejus, qui audiet, & ad animi quendam intimum ſenſum accommodetur.

Ratiocinationis autem ſuſpiciones infirmabit, ſi aut commodum nullum fuiſse, aut parvum, aut aliis magis fuiſse, aut nihilo ſibi magis, quam aliis, aut incommodum ſibi majus, quam commodum dicet: ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo, quod accidetit, aut cum illo periculo, quod ſubeatur, comparanda: qui omnes loci ſimiliter in incommodi quoque vitatione tractabuntur.

Sin accuſator dixerit, eum id eſse ſecutum, quod ei viſum ſit commodum, aut id fugiſse, quod putarit eſse incommodum, quanquam in falſa fuerit opinione: demonſtrandum rite defenſori, neminem tantæ eſse ſtultitiæ, qui tali in re poſſit veritatem ignorare. Quod ſi id concedatur, illud non conceſsum iri; ne dubitaſse quidem hunc quid ejus juris eſset, ſed id, quod falſum fuerit, ſine ulla dubitatione pro falſo; quod verum, pro vero probaſse. Quod ſi dubitaverit, ſummæ fuiſse amentiæ, dubia ſpe impulſum, certum in periculum ſe committere.

Quemadmodum autem accuſator, cum ab aliis culpam dimovebit, defenſoris locis utetur: ſic iis locis, qui accuſatori dati ſunt, utetur reus, cum in alios a ſe crimen volet transferrre.

IX. Ex perſona autem conjectura capietur, ſi eæ res, quæ perſonis attributæ ſunt, diligenter conſiderabuntur, quas omnes in primo libro expoſuimus. Nam & de nomine nonnunquam aliquid ſuſpicionis naſcitur. Nomen autem cum dicimus, (a) cognomen quoque intelligatur oportet. De

G 2 ho-

(a) *Cognomen*) Lamb. *cognomen quoque & agnomen*.

hominis enim certo & proprio vocabulo agitur: ut ſi dicamus, idcirco aliquem Caldum vocari, quod temerario & repentino conſilio ſit; aut ſi ea de re hominibus (a) Græcis imperitis verba dediſſe, quod Clodius, (6) aut Cæcilius, aut Mutius, vocarentur.

Et de natura licet aliquantulum ducere ſuſpicionis. Omnia enim hæc, vir, an mulier; hujus, an illius civitatis ſit; quibus ſit majoribus (7), quibus conſanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ ſunt attributa, ad aliquam conjecturam faciendam pertinebunt. Et ex victu multæ trahuntur ſuſpiciones, cum, quemadmodum, & apud quos, & a quibus educatus & eruditus ſit, quæritur, & quibuſcum vivat, qua ratione vitæ, quo more domeſtico vivat. Et ex fortuna ſæpe argumentatio naſcitur, cum ſervus, an liber; pecunioſus, an pauper; nobilis, an ignobilis; felix, an infelix; privatus, an cum poteſtate ſit, aut fuerit, aut futurus ſit, conſideratur: aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ eſſe attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua & perfecta & conſtanti animi, aut corporis abſolutione conſiſtit; quo in genere eſt virtus, ſcientia, & quæ contraria ſunt, res ipſa, cauſa poſita, docebit, ecquid hic quoque locus ſuſpicionis oſtendat. Nam affectionis quidem ratio perſpicuam ſolet præ ſe gerere conjecturam, ut, amor, iracundia, moleſtia: propterea quod & ipſorum vis intelligitur, &, quæ res harum aliquam rem conſequantur, faciles cognitu ſunt.

Studium autem quoniam eſt aſſidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipſa deſiderabit in cauſa. Item ex conſilio ſumetur aliquid ſuſpicionis. Nam conſilium eſt, aliquid faciendi, non faciendive excogitata ratio. Item facta, & caſus, & orationes, quæ ſunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum eſt) in tria tempora diſtributa, facile erit videre, ecquid afferant ad conjecturam confirmandam ſuſpicionis.

X. Ac perſonis quidem res eæ ſunt attributæ, ex quibus omnibus unum in locum coactis, accuſatoris erit improbatione hominis uti. Nam cauſa facti parum firmitudinis habet, niſi animus ejus qui inſimulatur, in eam ſuſpicionem adducetur, ut a tali culpa non videatur abhorruiſſe. Ut enim animum alicujus improbare nihil attinet, cum cauſa, quare peccaverit, non interceſſerit: ſic cauſam peccati intercedere leve eſt, ſi animus nulli minus honeſtæ rationi affinis oſtenditur. Quare vitam ejus, quem arguit, ex ante factis accuſator improbare debebit; & oſtendere, ſi quo in pari ante peccato convictus ſit. Si id non poterit; ſi quam in ſimilem ante ſuſpicionem ve-

(a) *Græcis*) Vict. Man. *Græcos*.

(6) *Quod Clodius*) *Clodius*, quod claudicet, vel corpore, vel animo. *Cæcilius*, quod cæcutiat. *Mutius*, quod mutus. Has vero nugas in Oratore quis ferat? *Muretus*. Proderit tamen ad ridiculum: quo modo Tullius in Verrem, IV. 24. *Quod unquam hujuſmodi* verriculum *fuit*? Prutteus.

(7) *Quibus ſit majoribus*) Ita Demoſthenes in Oratione pro Corona accuſatus ab Æſchine ſe defendit a genere, & indicium facit ſe virum optimum eſſe, quod optimis majoribus ſit natus: Æſchinem vero peſſimum, quod infimo genere ſit natus. *Naſcimb.*

venerit, ac maxime, ſi fieri poterit, ſimili aliquo in genere ejuſdem modi cauſa aliqua commotum peccaſſe, aut in æque magna re, aut in majore, aut in minore: ut ſi, quem pecunia dicat inductum feciſſe, poſſit demonſtrare, aliqua in re, ejus aliquod factum avarum.

Item in omni cauſa naturam, aut victum, aut ſtudium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ perſonis attributa ſunt, ad eam cauſam, qua commotum peccaſſe dicet, adjungere, atque ex diſpari quoque genere culparum, ſi ex pari ſumendi facultas non erit, improbare animum adverſarii oportebit: ut ſi avaritia inductum arguas feciſſe, & avarum eum, quem accuſes, demonſtrare non poſſis; aliis affinem eſſe vitiis doceas, & ex ea re non eſſe mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquiſſe. Quantum enim de honeſtate & auctoritate ejus, qui arguitur, detractum eſt, tantum de facultate totius eſt defenſionis diminutum.

Si nulli affinis poterit vitio reus ante admiſſo demonſtrari: locus inducetur ille, per quem hortandi judices erunt, ut veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. Nam cum ante celaſſe, nunc manifeſto teneri. Quare non oportere hanc rem ex ſuperiori vita ſpectari, ſed ſuperiorem vitam ex hac re improbari, & aut poteſtatem ante peccandi non fuiſſe, aut cauſam. Aut, ſi hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non eſſe mirum, ſi nunc primum deliquerit. Nam neceſſe eſt, eum, qui velit peccare, aliquando primum delinquere. Sin vita ante acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur, demonſtrato, argumentis accuſationem ſtatim confirmare oportebit.

XI. Defenſor autem primum, ſi poterit, debebit vitam ejus, qui inſimulabitur, quam honeſtiſſimam demonſtrare. Id faciet, ſi oſtendet aliqua ejus nota & communia officia: quod genus, in parentes, cognatos, amicos, affines, neceſſarios: etiam quæ magis rara & eximia ſunt, ſi ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraque re, cum neceſſe non eſſet, officii cauſa, aut in rempublicam, aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expoſiti ſunt, facta eſſe dicet. Deinde ſi nihil deliquiſſe, nulla cupiditate impeditum ab officio receſſiſſe. Quod eo confirmatius erit, ſi, cum poteſtas impune aliquid faciendi minus honeſte fuiſſe dicetur, voluntas ei faciendi demonſtrabitur abſuiſſe.

Hoc autem ipſum genus erit eo firmius, ſi eo ipſo in genere, quo arguetur, integer antea fuiſſe demonſtrabitur: ut ſi, cum avaritiæ cauſa feciſſe arguatur, miuime omni in vita pecuniæ cupidus fuiſſe doceatur. Hic illa magna cum gravitate inducetur indignatio, juncta conqueſtioni, per quam miſerum facinus eſſe, & indignum demonſtrabitur, cum animus omni in vita fuerit a vitiis remotiſſimus, eam cauſam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere ſoleat, calliſſimum quoque hominem ad peccandum potuiſſe impellere: aut iniquum eſse, & optimo cuique pernicioſiſſimum, non vitam honeſte actam tali in tempore quam plurimum prodeſſe, ſed ſubita ex criminatione, quæ confingi facile poſſit, non ex ante acta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque ullo modo immutari poſſit, facere judicium.

Sin

Sin autem in ante acta vita aliquæ turpitudines erunt; aut falſo veniſſe in eam exiſtimationem dicetur, aut ex aliquorum invidia, aut obtrectatione, aut falſa opinione: aut imprudentiæ, neceſſitudini, aut perſuaſioni, adoleſcentiæ, aut alicui non malitioſæ animi affectioni attribuentur, aut diſſimili in genere vitiorum, ut animus non omnino integer, ſed a tali culpa remotus eſſe videatur. Ac ſi nullo modo vitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione; negare oportebit de vita ejus, & moribus quæri, ſed de eo crimine, quo de arguatur: quare, ante factis omiſſis, illud, quod inſtet, agi oportere.

XII. Ex facto autem ipſo ſuſpiciones ducentur, ſi totius adminiſtratio negotii ex omnibus partibus pertentabitur: atque hæ ſuſpiciones partim ex negotio ſeparatim, partim communiter ex perſonis, atque ex negotio proficiſcentur.

Ex negotio duci poterunt, ſi eas res, quæ negotiis attributæ ſunt, diligenter conſiderabimus. Ex iis igitur in hanc conſtitutionem convenire videntur genera eorum omnia, partes generum pleræque. Videre igitur primum oportebit, quæ ſunt continentia cum ipſo negotio, hoc eſt, quæ a re ſeparari non poſſunt. Quo in loco ſatis erit diligenter conſiderare, quid ſit ante rem factum, ex quo ſpes perficiendi nata, & faciendi facultas quæſita videatur; quid in ipſa re gerenda; quid poſtea conſecutum ſit. Deinde ipſius eſt negotii geſtio pertractanda: nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributæ ſunt, ſecundo in loco nobis eſt expoſitum. Hoc ergo in genere ſpectabitur locus, tempus, occaſio, facultas: quorum uniuſcujuſque vis diligenter in confirmationis præceptis explicata eſt. Quare, ne aut hic non admonuiſſe, aut ne eadem iterum dixiſſe videamur, breviter demonſtrabimus, quid quaque in parte conſiderari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occaſione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & poteſtas earum rerum, propter quas aliquid facilius ſit, aut ſine quibus omnino confici non poteſt, conſideranda eſt.

Deinde videndum eſt, quid adjunctum ſit negotio, hoc eſt, quid majus, quid minus, quid æque magnum ſit, quid ſimile: ex quibus conjectura quædam ducitur, ſi, quemadmodum res majores, minores, æque magnæ, ſimileſque agi ſoleant, diligenter conſiderabitur. Quo in genere eventus quoque videndus erit: hoc eſt, quid ex unaquaque re ſoleat evenire, magnopere conſiderandum eſt; ut metus, lætitia, titubatio.

Quarta autem pars erat ex iis, quas negotiis dicebamus eſse attributas, conſecutio. In ea quæruntur ea, quæ geſtum negotium conſeſtim, aut ex intervallo conſequuntur. In qua videbimus ecquæ conſuetudo ſit, ecquæ actio, ecquod ejus rei artificium ſit, aut uſus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offenſio; ex quibus nonnunquam elicitur aliquid ſuſpicionis.

XIII. Sunt autem aliquæ ſuſpiciones, quæ communiter & ex negotiorum, & ex perſonarum attributionibus ſumuntur. Nam & ex fortuna, & ex natura, & ex victu, ſtudio, factis, caſu, orationibus, conſilio, & ex habi-

habitu animi, aut corporis pleraque pertinent ad eaſdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere poſſunt, & cum facti ſuſpicione junguntur. Maxime enim quæri oportet in hac conſtitutione, primum potueritne aliquid fieri: deinde ecquo ab alio potuerit: deinde facultas, de qua ante diximus: deinde utrum id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſse: item quod ſpem celandi (*) haberet: deinde neceſſitudo, in qua, num neceſse fuerit id aut fieri, aut ita fieri, quæritur. Quorum pars ad conſilium pertinet, quod perſonis attributum eſt, ut in ea cauſa, quam expoſuimus. Ante rem erit, quod in itinere ſe tam familiariter applicaverit, quod ſermonis cauſam quæſiverit, quod ſimul diverterit, cœnarit. In re, nox, ſomnus. Poſt rem, quod ſolus exierit, quod illum tam familiarem comitatum tam æquo animo reliquerit, quod cruentum gladium habuerit.

Horum pars ad conſilium pertinet. Quæritur enim, utrum videatur diligenter ratio faciendi eſſe habita & excogitata, an ita temere, ut non veriſimile ſit, quemquam tam temere ad maleficium acceſſiſse. In quo quæritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel a fortuna adminiſtrari. Nam ſæpe ſi pecuniæ adjumenta, ſi adjutores deſint, facultas fuiſse faciendi non videtur. Hoc modo ſi diligenter attendamus, apta inter ſe eſse intelligimus hæc, quæ negotiis, & illa, quæ perſonis ſunt attributa.

Hic neque facile eſt, neque neceſsarium diſtinguere, ut in ſuperioribus partibus, quo pacto quidque accuſatorem, & quo modo defenſorem tractare oporteat. Non neceſsarium, propterea quod, cauſa poſita, quid in quamque conveniat, res ipſa docebit eos, qui non omnia hic ſe inventures putabunt, ſed ad ea, quæ præcepta ſunt, comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent. Non facile autem, quod & infinitum eſt, tot de rebus utramque in partem ſingillatim de unaquaque explicare, & alias aliter hæc in utramque partem cauſæ ſolent convenire.

XIV. Quare conſiderare hæc, quæ expoſuimus, oportebit. Facilius autem ad inventionem animus incedet, ſi geſti negotii, & ſuam, & adverſarii narrationem ſæpe & diligenter pertractabit, & quid quæque pars ſuſpicionis habebit, eliciens, conſiderabit. Quare, quo conſilio, qua ſpe perficiendi quidque factum ſit: cur hoc modo potius, quam illo: cur ab hoc potius, quam ab illo: cur nullo adjutore, aut cur hoc: cur nemo ſit conſcius, aut cur ſit, aut cur hic ſit: cur hoc ante factum ſit: cur hoc in ipſo negotio: cur hoc poſt negotium: aut quid factum de induſtria: aut quid rem ipſam conſecutum ſit: conſtetne oratio aut cum re, aut ipſa ſecum: hoc hujuſne rei ſit ſignum, an illius, an hujus & illius, & utrius potius: quid factum ſit quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit.

Cum animus hac intentione omnes totius negotii partes conſiderabit, tum

(*) *Haberet*) Lamb. *non haberet*.

Digitized by Google

tum illi ipſi in medium (8) conſervati loci procedent, de quibus ante dictum eſt: & cum ex ſingulis, tum ex conjunctis argumenta certa naſcentur. Quorum argumentorum pars probabili, pars neceſſario in genere verſabitur. Accedunt autem ad conjecturam ſæpe quæſtiones (9), teſtimonia, rumores: quæ contra omnia uterque ſimili via præceptorum torquere ad ſuæ cauſæ commodum debebit. Nam & ex quæſtione ſuſpiciones, & ex teſtimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex cauſa, & ex perſona, & ex facto duci oportebit.

Quare nobis & ii videntur errare, qui hoc genus ſuſpicionum artificii non putant indigere, & ii, qui aliter hoc de genere ac de omni conjectura præcipiendum putant. Omnis enim iiſdem ex locis conjectura ſumenda eſt. Nam & ejus, qui in quæſtione aliquid dixerit, & ejus, qui in teſtimonio, & ipſius rumoris cauſa, & veritas ex iiſdem attributionibus reperietur. Omni autem in cauſa pars argumentorum eſt adjuncta ei cauſæ ſolum, quæ dicitur, & ab ipſa ita ducta, ut ab ea ſeparatim in omnes ejuſdem generis cauſas transferri non ſatis commode poſſit: pars autem eſt pervagatior, & aut in omnes ejuſdem generis, aut in pleraſque cauſas accommodata.

XV. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas cauſas poſſunt, locos communes nominamus. Nam locus communis aut certæ rei (10) quandam continet amplificationem: ut ſi quis hoc velit oſtendere, cum, qui parentem necarit, maximo ſupplicio eſſe dignum: quo loco, niſi perorata, & probata cauſa, non eſt utendum. Aut dubiæ (11), quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi: ut ſuſpicionibus credi oportere, & contra, ſuſpicionibus credi non oportere.

Ac pars locorum communium, aut per indignationem, aut per conqueſtionem inducitur, de quibus ante dictum eſt: pars, per aliquam probabilem utraque ex parte rationem.

Diſtinguitur autem oratio, atque illuſtratur maxime, raro inducendis locis communibus, & aliquo loco jam certioribus (*) illis argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquis proprius cauſæ locus tractatus eſt; & auditoris animus, aut renovatur ad ea, quæ reſtant, aut omnibus jam dictis exſuſcitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & ſuavitatis, & gravitatis plurimum conſiſtit,

(8) *Tum illi ipſi in medium* (Senſus eſt: Tum reconditi loci conjecturarum efferent ſe in lucem: & cum ex iis ſeparatim ſumptis, tum ex iis ſimul ſumptis fient argumenta. *Pruſteus*.

(9) *Quæſtiones*) Id eſt, tormenta quæ adhibito corporis cruciatu veritatem exprimunt. De quæſtionibus his ſive tormentis, itemque de teſtimoniis & rumoribus agit ex profeſſo Quintilian. lib. 5. cap. 3. 4. 7. pag. 265. 268. & ſeq. *Capperonnerius*.

(10) *Locus communis, aut certæ rei &c.*) Hunc *communis loci* ſignificatum ſupra explicuimus ad cap. 51. lib. 1. n. 106. *Idem*.

(11) *Aut dubiæ*) Alterum hunc *communis loci* ſignificatum expoſuimus in Quintil. pag. 263. not. 15. ubi quatuor τοῦ *communis loci* ſignificationes explanavimus. *Idem*.

(*) *Illis*) Vict. Grut. *illis auditoribus*, & *argumentis*.

ſiſtit, & omnia, quæ in inventione verborum, & ſententiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur.

Quare, non ut cauſarum, ſic oratorum quoque multorum communes loci ſunt: nam niſi ab iis, qui multa exercitatione magnam ſibi & verborum & ſententiarum copiam comparaverint, tractari non poterunt ornate & graviter, quemadmodum natura ipſorum deſiderat. Atque hoc ſit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium.

XVI. Nunc exponemus, in conjecturalem conſtitutionem (12) qui loci communes incidere ſoleant: ſuſpicionibus credi oportere, & non oportere: rumoribus credi oportere, & non oportere: teſtibus credi oportere, & non oportere: quæſtionibus credi oportere, & non oportere: vitam ante actam ſpectari oportere, & non oportere: ejuſdem eſſe, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admiſiſſe, & non eſſe ejuſdem: maxime ſpectari cauſam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & ſi qui ejuſmodi ex proprio argumento communes loci naſcentur, in contrarias partes diducentur.

Certus autem locus eſt accuſatoris, per quem auget facti atrocitatem; & alter, per quem negat malorum miſereri oportere. Defenſoris, per quem calumnia accuſatorum cum indignatione oſtenditur; & per quem cum conqueſtione miſericordia captatur. Hi & cæteri omnes loci communes ex iiſdem præceptis ſumuntur, quibus cæteræ argumentationes: ſed illæ tenuius, & acutius, & ſubtilius tractantur: hi autem gravius, & ornatius, & cum verbis, tum etiam ſententiis excellentibus. In illis enim finis eſt, ut id, quod dicitur, verum eſſe videatur: in his, tametſi hoc quoque videri oportet, tamen finis eſt amplitudo. Nunc ad aliam conſtitutionem tranſeamus.

XVII. Cum eſt nominis controverſia, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiva (13) dicitur. Ejus generis exemplo nobis poſita ſit hæc cauſa: C. Flaminius is, qui conſul rempublicam male geſſit bello Punico ſecundo, cum tribunus plebis eſſet, invito ſenatu, & omnino contra voluntatem omnium optimatum, per ſeditionem ad populum legem agrariam ferebat. Hunc pater ſuus concilium plebis habentem de templo deduxit: arceſſitur majeſtatis. Intentio eſt (14): Majeſtatem minuiſti, quod tribunum plebis de templo deduxiſti. Depulſio eſt (15): Non minui majeſtatem. Quæſtio eſt: Majeſtatemne minuerit. Ratio (16): In filium enim quam habebam poteſtatem, ea uſus ſum. Rationis infirmatio: At enim, qui patria poteſtate, hoc eſt, privata quadam, tribunitiam poteſtatem, hoc eſt, populi poteſtatem infirmat, minuit is majeſtatem. Judicatio (17) eſt,

(12) *In conjecturalem conſtitutionem*) De qua vide quæ annotavimus ad lib. 1. cap. 8. n. 19. *Idem*.

(13) *Conſtitutio definitiva*) De qua vide ad cap. 8. n. 20. *Idem*.

(14) *Intentio eſt*) Hoc eſt, accuſatio, ſive accuſatoris actio. *Idem*.

(15) *Depulſio eſt*) Id eſt, accuſationis refutatio, ſive τοῦ Rei defenſio. *Idem*.

(16) *Ratio*) Αἰτία vel αἴτιον, id eſt, cauſa quam Reus ad ſui defenſionem profert. Vide quæ annotavimus ad lib. cap. 13. n. 41. *Idem*.

(17) *Judicatio*) Τὸ κρινόμενον, id eſt, hoc ipſum de quo judices laturi ſunt ſententiam Vide ad cap. 13. n. 42. *Idem*.

Digitized by Google

Minuatne is majeſtatem, qui in tribunitiam poteſtatem patria poteſtate utatur. Ad hanc judicationem argumentationes omnes afferri oportebit.

Ac, ne quis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoque incidere conſtitutionem in hanc cauſam, eam nos partem ſolam ſumimus, in qua præcepta nobis danda ſunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quivis omni in cauſa, ſi diligenter attendet, omnes videbit conſtitutiones, & earum partes, & controveſias, ſi quæ forte in eas incident. Nam de omnibus perſcribemus. Primus ergo accuſatoris locus eſt, ejus nominis, cujus de vi quæritur, brevis, & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: Majeſtatem minuere, eſt de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorum, quibus populus poteſtatem dedit, aliquid derogare. Hoc ſic breviter expoſitum, pluribus verbis eſt & rationibus confirmandum, & ita eſſe, ut deſcripſeris, oſtendendum. Poſtea ad id, quod definieris, factum ejus, qui accuſabitur, adjungere oportebit; & ex eo, quod oſtenderis eſſe, verbi cauſa, majeſtatem minuere, docere, adverſarium majeſtatem minuiſſe; & hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipſius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur.

Poſt erit infirmanda adverſariorum deſcriptio (18). Ea autem infirmabitur, ſi falſa demonſtrabitur. Hoc ex opinione hominum ſumetur, cum, quemadmodum, & quibus in rebus homines in conſuetudine ſcribendi, aut ſermocinandi eo verbo uti ſoleant, conſiderabitur. Item infirmabitur, ſi turpis, aut inutilis eſſe oſtendetur ejus deſcriptionis approbatio, & ſi, quæ incommoda conſecutura ſint, eo conceſſo, oſtendetur. Id autem ex honeſtatis & utilitatis partibus ſumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et ſi cum definitione noſtra adverſariorum definitionem conferemus, & noſtram, veram, honeſtam, utilem eſſe demonſtrabimus: illorum, contra. Quæremus autem res, aut majori, aut minori, aut pari in negotio ſimiles, ex quibus affirmetur noſtra deſcriptio.

XVIII. Jam ſi res plures erunt definiendæ: ut, ſi quæratur, fur ſit, an ſacrilegus, qui vaſa ex privato ſacra ſurripuerit; erit utendum pluribus definitionibus: deinde ſimili ratione cauſa tractanda. Locus autem communis in ejus malitiam, qui non modo rerum, verum etiam verborum poteſtatem ſibi arrogare conetur, ut & faciat quod velit, & id, quod fecerit, quo velit nomine appellet. Deinde defenſoris primus locus eſt, item nominis brevis, & aperta, & ex opinione hominum deſcriptio, hoc modo: Majeſtatem minuere, eſt aliquid de republica, cum poteſtatem non habeas, adminiſtrare. Deinde hujus confirmatio ſimilibus, & exemplis, & rationibus. Poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio. Deinde locus communis, per quem facti utilitas, aut honeſtas adaugetur.

De-

(18) *Deſcriptio*) Hoc eſt, definitio ejus vocabuli, cujus vis inquiritur, & ſignificatio venit in controverſiam. *Idem*.

Digitized by Google

Deinde (*a*) ſequitur adverſariorum definitionis reprehenſio, quæ iiſdem ex locis omnibus, quos accuſatori præſcripſimus, conficitur; & cætera poſt eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defenſoris is, per quem indignabitur, accuſatorem ſui periculi cauſa, non res ſolum convertere, verum etiam verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accuſatorum demonſtrandæ, aut miſericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut a miſericordia deterrendi cauſa ſumuntur, ex periculi magnitudine, non ex cauſæ genere, ducuntur. (*b*) Quare non in omnem cauſam, ſed in omne cauſæ genus incidunt. Eorum mentionem in conjecturali conſtitutione fecimus. Inductione autem eorum, cum cauſa poſtulabit, utemur.

XIX. Cum autem actio, translationis, aut commutationis indigere videtur, quod non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet, conſtitutio translativa (19) appellatur. Hujus nobis exempla permulta opus ſunt, ſi ſingula translationum genera quæramus: ſed quia ratio præceptorum ſimilis eſt, exemplorum multitudine ſuperſedendum eſt. Atque in noſtra quidem conſuetudine multis de cauſis fit, ut rarius incidant translationes. Nam & prætoriis exceptionibus (20) multæ excluduntur actiones, & ita jus civile habemus conſtitutum, ut cauſa cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit.

Quare in jure plerumque verſantur. Ibi enim & exceptiones poſtulantur, & quodammodo agendi poteſtas datur, & omnis conceptio (21) privatorum judiciorum conſtituitur. In ipſis autem judiciis rarius incidunt, & tamen ſi quando incidunt, ejuſmodi ſunt, ut per ſe minus habeant firmitudinis: confirmentur autem aſſumpta alia aliqua conſtitutione (22). Ut in quodam judicio, cum venefici cujuſdam nomen eſſet delatum, &, quia parricidii cauſa ſubſcripta eſſet, extra ordinem eſſet acceptum, cum in accuſatione alia quædam crimina teſtibus & argumentis confirmarentur, parricidii autem ſolum mentio facta eſſet: defenſor in hoc ipſo multum oportet, ut diu conſiſtat: cum de nece parentis nihil demonſtratum ſit, indignum facinus eſſe ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur. Id autem, ſi damnaretur, fieri neceſſe eſſet, quoniam & id cauſæ ſubſcriptum, & ex ea re nomen extra ordinem ſit acceptum. Ea igitur pœna ſi affici reum

(a) *Sequitur*) Lamb. *Sequetur*.

(b) *Quare*) Lamb. *Quare non in omne cauſa genus incidunt. Eorum*

(19) *Conſtitutio translativa*) De qua vide quæ annotavimus ad lib. 1. cap. 8. not. 22. *Idem*.

(20) *Prætoriis exceptionibus*) Excipere, proprie eſt detrahere: & inde dicta exceptio eſt, quod partem aliquam de univerſo Actoris jure detrahat vulgari formula *Niſi ſi*, vel *Si non*, vel *Extra quam*; quaſi defenſor aliqua ex parte veram eſſe actoris intentionem fateretur, ſed tamen cum exceptione. *Prætoria* exceptiones erant, quia Prætor expoſita cauſa actionis formulam præſcribebat. *Pruſteus*.

(21) *Conceptio*) A jureconſultis dicitur formula. *Idem*.

(22) *Aſſumpta alia aliqua conſtitutione*) Id eſt, aſſumendo quemdam alium ſtatum quæſtionis. *Capperonnerius*.

non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea pœna damnationem neceſſario conſequatur. Hic defenſor pœnæ commutationem ex translativo genere inducendo, totam infirmabit accuſationem. Verumtamen cæteris quoque criminibus defendendis conjecturali conſtitutione translationem confirmabit (23).

XX. Exemplum autem translationis in cauſa nobis poſitum ſit hujuſmodi: Cum ad vim faciendam quidam armati veniſſent, armati contra præſto fuerunt, & cuidam equiti Romano quidam ex armatis reſiſtenti, gladio manum præcidit. Agit is, cui manus præciſa eſt, injuriarum. Poſtulat is, quicum agitur, a prætore exceptionem, *Extra quam (24) in reum capitis præjudicium fiat*. Hic is, qui agit, judicium purum poſtulat. Ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæſtio eſt, Excipiendum ſit, an non. Ratio (25), Non enim oportet, in recuperatorio judicio (26), ejus maleficii, de quo inter ſicarios quæritur, præjudicium fieri. Infirmatio rationis, Ejuſmodi ſunt injuriæ, ut de his indignum ſit non primo quoque tempore judicari. Judicatio (27), Atrocitas injuriarum ſatiſne cauſæ ſit, quare, dum ea judicetur, de aliquo majore maleficio, de quo judicium comparatum ſit, præjudicetur. Atque exemplum quidem hoc eſt. In omni autem cauſa ab utroque quæri oportebit, a quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut judicari, aut quid ſtatui, de ea re conveniat.

Id ex partibus juris, de quibus poſt dicendum eſt, ſumi oportebit, & ratiocinari, quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat, & videre, utrum malitia quod aliud agatur, aliud ſimuletur, an ſtultitia, an neceſſitudine, quod alio modo agi non poſſit, an occaſione agendi ſic ſit judicium, aut actio conſtituta, an recte ſine ulla re ejuſmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet, fugere judicium ac pœnam, quia cauſæ diffidat. A translatione autem, omnium fore perturbationem, ſi non ita res agatur, & in judicium veniat, quo pacto oporteat: hoc eſt, ſi aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore: atque hanc rationem ad perturbationem judiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ conſtitutiones, quæ partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem conſtitutionem, & partes ejus conſideremus.

XXI.

(23) *Conjecturali conſtitutione translationem confirmabit*) Id eſt, confirmabit translativam illam cauſæ conſtitutionem, movendo quæſtionem facti, vel de facto. *Idem*.

(24) *Extra quam*) Vid P. Nannii Miſcellan. lib. 9. cap. 6. ut & Briſſonium de Formulis.

(25) *Ratio*) Vide quæ notavimus ad lib. 2. cap. 17. n. 16. *Capperonnerius*.

(26) *In recuperatorio judicio*) Recuperatorium judicium dicebatur, quod ferebant Recuperatores. Hi porro judices quidam erant a Prætore privatis in controverſiis de re qualibet dati; quos etiam a recuperando ita vocatos ajunt, quod per eos ſuum quiſque jus recuperare poſſet, vel quod de bonorum inique ablatorum recuperatione, æſtimandiſque injuriis cognoſcerent. *Idem*.

(27) *Judicatio*) Vide quæ notata ſunt ad lib. 2. cap. 17. n. 17. *Idem*.

Digitized by Google

XXI. Cum & facto, & facti nomine conceſſo, neque ulla actionis illata controverſia (28), vis, & natura, & genus negotii ipſius quæritur; conſtitutionem generalem (29) appellamus. Hujus primas eſſe partes duas nobis videri diximus, negotialem & juridicialem. Negotialis eſt (30), quæ in ipſo negotio juris civilis habet implicitam controverſiam. Ea eſt hujuſmodi: Quidam pupillum heredem fecit; pupillus autem ante mortuus eſt, quam in ſuam tutelam veniret (31). De hereditate ea, quæ pupillo venit, inter eos qui patris pupilli heredes ſecundi ſunt, & inter agnatos pupilli controverſia eſt. Poſſeſſio heredum ſecundorum eſt. Intentio eſt (32) agnatorum: Noſtra pecunia eſt, de qua is, cujus agnati ſumus, teſtatus non eſt. Depulſio (33) eſt: Immo noſtra, qui heredes ſecundi teſtamento patris ſumus. Quæſtio eſt: Utrorum ſit. Ratio eſt (34). Pater enim & ſibi & filio teſtamentum ſcripſit, dum is pupillus eſſet. Quare, quæ filii fuerunt, teſtamento patris noſtra fiant neceſſe eſt. Infirmatio eſt rationis: Immo pater ſibi ſcripſit, & ſecundum heredem non filio, ſed ſibi juſſit eſſe. Quare, præterquam quod ipſius fuit in teſtamento, ullius veſtrum eſſe non poteſt. Judicatio (35): Poſſitne quiſquam de filii pupilli re teſtari. An heredes ſecundi, ipſius patrisfamilias, non filii quoque ejus pupilli heredes ſint.

Atque hoc non alienum eſt, quod ad multa pertineat, ne aut nuſquam, aut uſquequaque dicatur, hic admonere. Sunt cauſæ, quæ plures habent rationes in ſimplici conſtitutione (36): quod ſit, cum id, quod factum eſt, aut quod defenditur, pluribus de cauſis rectum, aut probabile videri poteſt, ut in hac ipſa cauſa. Supponatur enim ab heredibus hæc ratio: Unius enim pecuniæ pluribus diſſimilibus de cauſis heredes eſſe non poſſunt, nec unquam factum eſt, ut ejuſdem pecuniæ alius teſtamento, alius lege heres eſſet. Infirmatio autem hæc erit: Non eſt una pecunia, propterea quod altera jam erat pupilli adventitia: cujus heres non, illo tempore, in teſtamento quiſquam ſcriptus erat, ſi quid pupillo accidiſſet: & de altera, patris etiam nunc mortui voluntas plurimum valebat, quæ jam mortuo pupillo ſuis heredibus concedebat. Judicatio eſt: Unane pecunia fuerit. Aut, ſi hac

(28) *Actionis illata controverſia*) Ea ipſa eſt quæ alias *translatio & translativa cauſa conſtitutio* appellatur, ἡ μετάληψις, ἡ παραγραφὴ, de qua vide cap. 8. lib. 1. n. 22. *Idem*.

(29) *Conſtitutionem generalem*) De hac vide quæ notavimus ibid. *Idem*.

(30) *Negotialis eſt*) De qua lege quæ ſupra notata ſunt ad cap. 11. lib. 1. n. 25. *Idem*.

(31) *Quam in ſuam tutelam, &c.*) Id eſt antequam pubes factus eſſet, & teſtari poſſet: *in ſuam* enim *tutelam* venire, vel *ſuæ tutelæ fieri*, nihil aliud eſt quam ad pubertatem venire. 5. l. *ſi filiafamilias* 51. *ff. de legat.* 3. l. 5. §. 2. *ff. quibus ex cauſis in poſſeſſionem*. Gothofredus.

(32) *Intentio eſt*) Hoc eſt, petitio, ſive poſtulatio. *Capperonnerius*.

(33) *Depulſio*) Id eſt, recuſatio, refutatio, denegatio. *Idem*.

(34) *Ratio eſt*) Vide quæ notata ſunt ad cap. 17. lib. 2. n. 16. *Idem*.

(35) *Judicatio*) Vide ſupra ibid. not. 17. *Idem*.

(36) *Conſtitutione*) Τῇ στάσει. Vulgo dicunt ſtatum quæſtionis oratoriæ in genere judiciali. Jam vero quot ſint hujuſmodi ſtatus, & quam varia ſint de his veterum Rhetorum ſyſtemata, fuſius expoſuimus ad Quintilian. lib. 3. cap. 6. pag. 181. not. 468. *Idem*.

ſi hac erunt uſi infirmatione, Poſse plures eſse unius heredes pecuniæ diſſimilibus de cauſis; de eo ipſo judicatio naſcitur: Poſſintne ejuſdem pecuniæ plures diſſimilibus generibus eſse heredes.

XXII. Ergo una in conſtitutione intellectum eſt, quomodo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea judicationes plures fiant. Nunc hujus generis præcepta videamus. Utriſque, aut etiam omnibus, ſi plures ambigent, jus ex quibus rebus conſtet, eſt conſiderandum. Initium ergo ejus a natura ductum videtur: quædam autem ex utilitatis ratione aut perſpicua nobis, aut obſcura, in conſuetudinem veniſse: poſt autem, approbata quædam a conſuetudine, aut vero utilia viſa, legibus eſse firmata. Ac naturæ quidem jus eſt, quod nobis non opinio, ſed quædam innata vis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſervantiam, veritatem.

Religionem, eam, quæ in metu & cæremonia deorum ſit, appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios ſanguine conjunctos officium conſervare moneat. Gratiam, quæ in memoria, & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum, obſervantiam teneat. Vindicationem, per quam vim & contumeliam, defendendo, aut ulciſcendo, propulſamus a nobis, & a noſtris, qui nobis eſse cari debent, & per quam peccata punimus. Obſervantiam, per quam ætate, aut ſapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reveremur, & colimus.

Veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter, quam confirmaverimus, fiat, aut factum, aut futurum ſit.

Ac naturæ quidem jura minus ipſa quæruntur ad hanc controverſiam, quod neque in hoc civili jure verſantur, & a vulgari intelligentia remotiora ſunt: ad ſimilitudinem vero aliquam, aut ad rem amplificandam ſæpe ſunt inferenda. Conſuetudinis autem jus eſse putatur id, quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit. In ea autem jura ſunt quædam ipſa jam certa propter vetuſtatem. Quo in genere & alia ſunt multa, & eorum multo maxima pars, quæ prætores edicere conſueverunt. Quædam autem genera juris, jam certa conſuetudine facta ſunt. Quod genus, pactum, par, judicatum.

Pactum eſt, quod inter aliquos convenit, quod jam ita juſtum putatur, ut juri præſtare dicatur. Par, quod in omnes æquabile eſt. Judicatum, de quo jam ante ſententia alicujus, aut aliquorum conſtitutum eſt. Jam jura legitima ex legibus cognoſci oportebit. His ergo ex partibus juris, quidquid aut ex ipſa re, aut ex ſimili, aut ex majore, aut ex minore, naſci videbitur, quiſque attendere, atque elicere pertentando unamquamque partem juris debebit. Locorum autem communium, quoniam (ut ante dictum eſt) duo ſunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ (37) continet amplificationem, quid ipſa cauſa det, & quid augeri per communem lo-

(37) *Locorum communium . . . . duo ſunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ*) Vide quæ de his notavimus ad cap. 15. lib. 2. n. 10. *Idem.*

Digitized by Google

locum poſſit, & oporteat, conſiderabitur. Nam certi, qui in omnes incidant, loci præſcribi non poſsunt: in pleriſque fortaſse ab auctoritate juriſconſultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum eſt autem & in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos expoſuimus, ipſa res oſtendat. Nunc juridiciale genus, & partes ejus conſideremus.

XXIII. Juridicialis eſt (38), in qua æqui & iniqui natura, & præmii aut pœnæ ratio quæritur. Hujus partes ſunt duæ, quarum alteram abſolutam, aſſumptivam alteram nominamus. Abſoluta eſt (39), quæ ipſa in ſe, non ut negotialis implicite & abſcondite, ſed patentius & expeditius recti & non recti quæſtionem continet. Ea eſt hujuſmodi: Cum Thebani Lacedæmonios bello ſuperaviſſent, & fere mos eſſet Grajis, cum inter ſe bellum geſſiſſent, ut ii, qui viciſſent, tropæum aliquod in finibus ſtatuerent, victoriæ modo in præſentia declarandæ cauſa, non ut in perpetuum belli memoria maneret; æneum ſtatuerunt tropæum. Accuſantur apud Amphictyonas, id eſt, apud commune Græciæ concilium.

Intentio eſt (40), Non oportuit. Depulſio eſt (41), Oportuit. Quæſtio eſt, Oportueritne. Ratio eſt (42): Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, ut ejus æterna inſignia poſteris noſtris relinquere vellemus. Infirmatio eſt: Attamen æternum inimicitiarum monumentum Grajos de Grajis ſtatuere non oportet. Judicatio eſt (43): Cum ſummæ virtutis celebrandæ cauſa Graji de Grajis æternum inimicitiarum monumentum ſtatuerint, rectene, an contra fecerint. Hanc ideo rationem ſubjecimus, ut hoc cauſæ genus ipſum, de quo agimus, cognoſceretur. Nam ſi eam ſuppoſuiſſemus, qua fortaſſe uſi ſunt: Non enim juſte, neque pie bellum geſſiſtis; in relationem criminis (44) dilaberemur; de qua poſt loquemur.

Utrumque autem cauſæ genus in hanc cauſam incidere perſpicuum eſt. In hanc argumentationes ex iiſdem locis ſumendæ ſunt, atque in cauſam negotialem, de qua ante dictum eſt. Locos autem communes & ex cauſa ipſa, ſi quid inerit indignationis aut conqueſtionis, & ex juris utilitate, & natura multos & graves ſumere licebit, & oportebit, ſi cauſæ dignitas videbitur poſtulare.

XXIV. Nunc aſſumptivam partem juridicialis conſideremus. Aſſumptiva (45) igitur tunc dicitur, cum ipſum ex ſe factum probari non poteſt: aliquo autem foris adjuncto argumento defenditur. Ejus partes ſunt quatuor

---

(38) *Juridicialis eſt*) De qua vide quæ ſupra notavimus ad cap. 11. lib. 1. not. 24. *Idem*.

(39) *Abſoluta eſt*) Vide ibid. n. 26. *Idem*.

(40) *Intentio eſt*) Id eſt, accuſatio, accuſatoris actio, qua cuipiam crimen intendit. *Idem*.

(41) *Depulſio*) Id eſt, accuſationis refutatio, ſeu τȣ̃ Rei defenſio. *Idem*.

(42) *Ratio eſt*) Vide c. 17. lib. 2. n. 16. *Id.*

(43) *Judicatio*) Vide ibid. n. 27. *Idem*.

(44) *Relationem criminis*) Τὸ ἀντέγκλημα. Herennianus Rhetor ſtatum hunc vocat *Translationem criminis*. Vide Quintil. pag. 181. not. 468. Vide etiam Ciceronem ipſum hoc in libro, cap. 26. *Idem*.

(45) *Aſſumptiva*) Ἀντίθεσις, vel ἀντιθετικὴ στάσις. Lege Quintilian. pag. 181. not. 468. *Idem*.

tuor; comparatio, relatio criminis, remotio criminis, conceſſio (46);

Comparatio eſt (47), cum aliquod factum, quod per ſe ipſum non ſit probandum, ex eo, cujus id cauſa factum eſt, defenditur. Ea eſt hujuſmodi: Quidam imperator, cum ab hoſtibus circumſideretur, neque effugere ullo modo poſſet, depactus eſt cum eis, ut arma & impedimenta relinqueret, milites educeret, itaque fecit: armis & impedimentis amiſſis, præter ſpem milites conſervavit. Accuſatur majeſtatis (48). Incurrit huc definitio (49). Sed nos hunc locum, de quo agitur, conſideremus.

Intentio eſt, Non oportuit arma & impedimenta relinquere. Depulſio eſt, Oportuit. Quæſtio eſt, Oportueritne. Ratio eſt, Milites enim omnes periiſſent. Infirmatio eſt, aut conjecturalis (50), Non periiſſent: aut altera conjecturalis, Non ideo feciſti. Ex quibus ſunt judicationes, Periiſſentne; &, Ideone fecerit: aut hæc comparativa, cujus nunc indigemus, At enim ſatius fuit amittere milites, quam arma & impedimenta hoſtibus concedere. Ex qua judicatio naſcitur: Cum omnes perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent, utrum ſatius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem venire. Hoc cauſæ genus ex his locis tractari conveniet.

Oportebit adhibere cæterarum quoque conſtitutionum rationem, atque præcepta, ac maxime conjecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo, quod crimini dabitur, ii, qui accuſabuntur, comparabunt. Id fiet, ſi aut id, quod dicent defenſores futurum fuiſſe, niſi id factum eſſet, quo de facto judicium eſt, futurum fuiſſe negabitur: aut ſi alia ratione, & aliam ob cauſam, ac dicet ſe reus feciſſe, demonſtrabitur eſſe factum. Ejus rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio, ex conjecturali conſtitutione (51) ſumetur. Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in judicium, ſicut in hac cauſa (nam majeſtatis arceſſitur,) definitione & definitionis præceptis uti oportet.

XXV. Atque (*) hæc quidem plerumque in hoc genere incidunt, ut conjectura & definitione (52) utendum ſit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, ejus generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accuſatori maxime eſt in hoc elaborandum, ut id ipſum factum, propter quod

(46) *Comparatio, relatio criminis, remotio criminis, conceſſio*) De horumce vocabulorum ſenſu, vide ſupra cap. 11. lib. 1. n. 28. & ipſum Ciceronem hic cap. 24. 26. 29. & 31. *Idem*.

(47) *Comparatio eſt*) Ἀντίστασιν Græci Rhetores vocant. Vide Quintil. pag. 181. not. 468. *Idem*.

(48) *Majeſtatis*) Subauditur *læſæ*. *Idem*.

(49) *Definitio*) Id eſt, quæſtionis oratoriæ ſtatus, cui nomen *Definitiva conſtitutio*, ὅρος, ὁρισμός. Vide ſupra cap. 8. lib. 1. n. 20. *Idem*.

(50) *Conjecturalis*) Id eſt, movendo quæſtionem facti vel de facto. *Idem*.

(51) *Ex conjecturali conſtitutione*) Id eſt, ex eo quæſtionis oratoriæ ſtatu, quem vulgo vocamus *facti vel de facto quæſtionem*. Græci Rhetores στοχασμὸν, στοχαστικὴν στάσιν. Alia ejuſdem nomina vide ſupra cap. 8. lib. 1. n. 14. *Idem*.

(*) *Hac*) Grut. *hoc quidem plerumque in genere accidit*.

(52) *Conjectura & definitione*) Hoc eſt, iis quæſtionum oratoriarum ſtatibus, quorum alter vocatur *conjecturalis*, στοχασμός, vulgo *facti quæſtio*; alter definitivus, ὅρος, ὁρισμός; de quibus vide ut ſup. 19. n. & 20. *Idem*.

Digitized by Google

quod ſibi reus concedi putat oportere , quam plurimis infirmet rationibus . Quod facile eſt, ſi quam plurimis conſtitutionibus (53) aggrediatur id improbare.

Ipſa autem comparatio ſeparata a cæteris generibus controverſiarum ſic ex ſua vi conſiderabitur, ſi illud, quod comparabitur, aut non honeſtum , aut non utile, aut non neceſſarium fuiſſe, aut non tantopere utile, aut non tantopere honeſtum, aut non tantopore neceſſarium fuiſſe demonſtrabitur . Deinde oportet accuſatorem, illud, quod ipſe arguat, ab eo, quod defenſor comparat, ſeparare. Id autem faciet , ſi demonſtrabit non ita fieri ſolere , neque oportere, neque eſse rationem , quare hoc propter hoc fiat , ut propter ſalutem militum ea , quæ ſalutis cauſa comparata ſunt , hoſtibus tradantur. Poſtea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id quod arguitur , cum eo quod factum a defenſore laudatur , aut faciendum fuiſse demonſtratur, contendere, & hoc extenuando, maleficii magnitudinem ſimul adaugere. Id fieri poterit, ſi demonſtrabitur, honeſtius , utilius , magis neceſsarium fuiſse illud quod vitarit reus , quam illud quod fecerit . Honeſti autem, & utilis, & neceſsarii vis & natura in deliberationis præceptis cognoſcetur. Deinde oportebit ipſam illam comparativam judicationem exponere, tanquam cauſam deliberativam , & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere . Sit enim hæc judicatio , quam ante expoſuimus : Cum omnes perituri milites eſsent, niſi ad hanc pactionem veniſsent, utrum ſatius fuerit perire milites , an ad hanc pactionem venire . Hoc ex locis deliberationis , quaſi aliquam in conſultationem res veniat , tractari oportebit.

§ XXVI. Defenſor autem, quibus in locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones erunt inductæ , in iis ipſe quoque ex iiſdem conſtitutionibus defenſionem comparabit: cæteros autem omnes locos, qui ad ipſam comparationem (54) pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt , Accuſatoris, in eum, qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroque fateatur, quærat tamen aliquam defenſionem , & facti inutilitatem , aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defenſoris eſt , nullum factum inutile, neque turpe, neque item utile , neque honeſtum putari oportere , niſi, quo animo, quo tempore, qua de cauſa factum ſit, intelligatur. Qui locus ita communis eſt, ut bene tractatus in hac cauſa , magno ad perſuadendum momento futurus ſit. Et alter locus , per quem magna cum amplificatione , beneficii magnitudo ex utilitate , aut honeſtate , aut facti neceſſitudine demonſtratur . Et tertius , per quem res expreſsa verbis , ante oculos eorum , qui audiunt , ponitur , ut ipſi ſe quoque idem facturos fuiſse arbitrentur , ſi ſibi illa res , atque ea faciendi cauſa per idem tempus accidiſſet.

---

(53) *Conſtitutionibus*) Id eſt, oratoriarum quæſtionum ſtatibus in genere judiciali. *Idem* .

(54) *Ad ipſam comparationem*) Hoc eſt, ad eum qualitatis aſſumptivæ ſtatum , cui nomen *comparatio* , *ἀντίστασις* . Vide cap. 11. lib. 1. n. 32. *Idem* .

Relatio criminis (55) eſt, cum reus id, quod arguitur, confeſſus, alterius ſe inductum peccato, jure feciſſe demonſtrat. Ea eſt hujuſmodi: Horatius occiſis tribus Curiatiis, & duobus amiſſis fratribus, domum ſe victor recepit. Is animadvertit ſororem ſuam de fratrum morte non laborantem: ſponſi autem nomen appellantem identidem Curiatii cum gemitu & lamentatione. Indigne paſſus, virginem occidit. Accuſatur. Intentio eſt, Injuria ſororem occidiſti. Depulſio eſt, Jure occidi. Quæſtio eſt, Jurene occiderit. Ratio eſt: Illa enim hoſtium mortem lugebat, fratrum negligebat: me & populum Romanum viciſſe moleſte ferebat. Infirmatio eſt: Tamen a fratre indemnatam necari non oportuit. Ex qua judicatio fit: Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hoſtium lugeret, de fratris & populi Romani victoria non gauderet, oportuitne eam a fratre indemnatam necari.

XXVII. Hoc in genere cauſæ, primum ſi quid ex cæteris dabitur conſtitutionibus, ſumi oportebit, ſicut in comparatione præceptum eſt. Poſtea ſi qua facultas erit, per aliquam conſtitutionem illum, in quem crimen transfertur, defendere. Deinde levius eſſe illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quam quod ipſe ſuſceperit. Poſtea translationis (56) partibus uti, & oſtendere a quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut judicari, aut ſtatui de ea re convenerit: ac ſimul oſtendere, non oportuiſſe ante ſupplicium, quam judicium, interponere. Tum leges quoque & judicia demonſtranda ſunt, per quæ potuerit id peccatum, quod ſponte ſua reus punitus ſit, moribus & judicio vindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipſe, qui conferat, judicium fieri noluerit: & id, quod judicatum non ſit, pro infecto haberi oportere. Poſtea impudentiam demonſtrare eorum, qui eum nunc apud judices accuſent, quem ſine judicibus ipſi condemarint; & de eo judicium faciant, de quo jam ipſi ſupplicium ſumpſerint. Poſtea perturbationem judicii futuram dicemus, & judices longius, quam poteſtatem habeant, progreſſuros, ſi ſimul & de reo, & de eo, quem reus arguat, judicarint. Deinde, hoc ſi conſtitutum ſit, ut peccata homines peccatis, & injurias injuriis ulciſcantur, quantum incommodorum conſequatur. Ac ſi idem facere ipſe, qui nunc accuſat, voluiſſet; ne hoc quidem ipſo quidquam opus fuiſſet judicio: ſi vero cæteri quoque idem faciant, omnino judicium nullum futurum. Poſtea demonſtrabitur, ne, ſi judicio quidem illa damnata eſſet; in quam id crimen a reo conferatur, potuiſſe hunc ipſum de illa ſupplicium ſumere. Quare eſſe indignum, eum, qui ne de damnata quidem pœnas ſumere potuiſſet, de ea ſupplicium ſumpſiſſe, quæ ne adducta quidem ſit in judicium. Deinde poſtulabit, ut legem, qua lege fecerit

(55) *Relatio criminis*) Græci vocant ἀντέγκλημα, quaſi dicas *recriminationem*. Vide ut ſup. n. 31. *Idem.*

(56) *Translationis*) Quam Tullius alibi vocat *translativam cauſæ conſtitutionem*, Græci μετάληψιν, & aliquando παραγραφήν. Tunc autem locum habet hic quæſtionis oratoriæ ſtatus, cum litigantium alter contendit non apud hos judices, aut non hoc tempore, aut non hac lege ſecum agi oportere. Vide ſupra cap. 8. lib. 1. n. 22. *Capperonnerius.*

rit, proferat. Deinde quemadmodum in comparatione præcipiebamus, ut illud quod comparabatur, extenuaretur ab accuſatore quam maxime: ſic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum hujus maleficio, qui ſe jure feciſſe dicat, comparare. Poſtea demonſtrandum eſt, non eſſe illud ejuſmodi, ut ob id hoc fieri conveniret. Extrema eſt, ut in comparatione, aſſumptio judicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis (57) præceptis dictio.

XXVIII. Defenſor autem, quæ per alias conſtitutiones inducentur, ex iis locis, qui traditi ſunt, infirmabit. Ipſam autem relationem (58) comprobabit, primum augendo ejus, in quem refert crimen, culpam & audaciam, & quam maxime per indignationem, ſi res feret, juncta conqueſtione, ante oculos ponendo. Poſtea levius demonſtrando reum punitum, quam ſit ille promeritus, & ſuum ſupplicium cum illius injuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accuſatore tractati, ut refelli, & contrariam in partem converti poſſint, quo in genere ſunt tres extremi, contrariis rationibus infirmare.

Illa autem acerrima accuſatorum criminatio, per quam perturbationem fore omnium judiciorum demonſtrant, ſi de indemnato ſupplicii ſumendi poteſtas data ſit, levabitur. Primum ſi ejuſmodi demonſtrabitur injuria, ut non modo viro bono, verum omnino homini libero videatur non fuiſſe toleranda. Deinde ita perſpicua, ut ne ab ipſo quidem, qui feciſſet, in dubium vocaretur. Deinde ejuſmodi, ut in eam is maxime debuerit animadvertere, qui animadverterit: ut non tam rectum, non tam fuerit honeſtum, in judicium illam rem pervenire, quam eo modo, atque ab eo vindicari, quo modo, & a quo ſit vindicata. Poſtea ſic rem fuiſſe apertam, ut judicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atque hic demonſtrandum eſt rationibus, & rebus ſimilibus, permultas ita atroces, & perſpicuas res eſſe, ut de his non modo non neceſſe ſit, ſed ne utile quidem, quin mox judicium fiat, exſpectare. Locus communis accuſatoris in eum, qui cum id, quod arguitur, negare non poſſit, tamen aliquid ſibi ſpei comparet ex judiciorum perturbatione.. Atque hic utilitatis judiciorum demonſtratio, & de eo conqueſtio, qui ſupplicium dederit indemnatus; in ejus autem, qui ſumpſerit, audaciam & crudelitatem, indignatio.

A defenſore, in ejus, quem ultus ſit, audaciam (*) conqueſtio: rem non ex nomine ipſius negotii, ſed ex conſilio ejus, qui fecerit, & cauſa, & tempore conſiderari oportere: quid mali futurum ſit, aut ex injuria, aut ex ſcelere alicujus, niſi tanta, & tam perſpicua audacia ab eo, ad

I 2 cujus

(57) *Deliberationis*) Id eſt, earum orationum, quæ verſantur in genere deliberativo. Vide ſupra cap. 5. lib. 1. n. 5. *Idem*.

(58) *Relationem*) Id eſt, eum qualitatis aſſumptivæ ſtatum, quem Cicero *relationem criminis*, Herennianus Rhetor *translationem criminis*, Græci ἀντίγκλημα (quaſi recriminationem) appellant. Vide ſupra cap. 11. lib. 1. n. 31. & cap. 26. lib. 2. n. 55. *Idem*.

(*) *Conqueſtio*) Vict. Man. Grut. *ſui conqueſtione*.

cujus famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam caram eſse omnibus, aut neceſse eſt, aut oportet eſse, fuerit vindicata.

XXIX. Remotio criminis (59) eſt, cum ejus intentio facti, quod ab adverſario infertur, in alium, aut in aliud dimovetur. Id fit bipartito: nam tum cauſa, tum res ipſa removetur.

Cauſæ remotionis hoc nobis exemplo ſit: Rhodii quoſdam legarunt Athenas. Legatis quæſtores ſumptum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non ſunt. Accuſantur. Intentio eſt, Proficiſci oportuit. Depulſio eſt, Non oportuit. Quæſtio eſt, Oportueritne. Ratio eſt, Sumptus enim qui de publico dari ſolet, is a quæſtore non eſt datus. Infirmatio eſt, Vos tamen id, quod publice vobis datum erat negotii, conficere oportebat. Judicatio eſt, Cum iis, qui legati erant, ſumptus, qui de publico debebatur, non daretur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primum, ſicut in cæteris, ſi quid aut ex conjecturali, aut ex alia conſtitutione (60) ſumi poſſit, videri oportebit. Deinde pleraque ex comparatione (61) & ex relatione criminis (62) in hanc quoque cauſam convenire poterunt.

Accuſator autem illum, cujus culpa id factum reus dicet, primum defendet, ſi poterit. Sin minus poterit, negabit, (*) ad hoc judicium, illius, ſed hujus, quem ipſe accuſet, culpam pertinere. Poſtea dicet, Suo quemque officio conſulere oportere: nec, ſi ille peccaſſet, hunc oportuiſſe peccare. Deinde ſi ille deliquerit, ſeparatim illum, ſicut hunc, accuſari oportere, & non cum hujus defenſione conjungi illius accuſationem. Defenſor autem cum cætera, ſi qua ex aliis incident conſtitutionibus, pertractarit, de ipſa remotione ſic argumentabitur. Primum cujus acciderit culpa, demonſtrabit: Deinde, cum id aliena culpa accidiſſet, oſtendet ſe aut non potuiſſe, aut non debuiſſe id facere, quod accuſator dicat oportuiſſe. Quod non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus eſt neceſſitudinis vis implicata, demonſtrabit. Quod non debuerit, ex honeſtate conſiderabitur. De utroque diſtinctius in deliberativo genere dicetur. Deinde omnia facta eſſe a reo, quæ in ipſius fuerint poteſtate: quod minus, quam convenerit, factum ſit, culpa id alterius accidiſſe. Deinde in alterius culpa exponenda demonſtrandum eſt, quantum voluntatis, & ſtudii fuerit in ipſo: & id ſignis confirmandum hujuſmodi, ex cætera diligentia, ex ante factis, aut dictis; atque hoc ipſi utile fuiſſe facere, inutile autem non facere; & cum cætera vita magis hoc fuiſſe conſentaneum, quam quod propter alterius culpam non fecerit.

XXX.

(59) *Remotio criminis*) Unus eſt e qualitatis aſſumptivæ ſtatibus, cui nomen μετάστασις apud Græcos Rhetores. Legeſis Quintilian. lib. 3. cap. 6. pag. 181. not. 468. *Idem*.

(60) *Ex conjecturali .... conſtitutione*) Vide hic cap. 24. lib. 2. n. 51. *Idem*.

(61) *Ex comparatione*) Vide ibid. n. 47. & cap. 26. n. 54 *Idem*.

(62) *Ex relatione criminis*) Vide hic cap. 26. n. 55. & cap. 28. n. 58. *Idem*.

(*) *Negabit*) Lamb. *negabit hoc ad judicium illius, ſed ad hujus .... culpam pertinere*.

Google

XXX. Sin autem non in hominem certum, ſed in rem aliquam cauſa dimovebitur, ut in hac eadem re, ſi quæſtor mortuus eſſet, & idcirco legatis pecunia data non eſſet; accuſatione alterius, & culpæ depulſione dempta, cæteris ſimiliter uti locis oportebit, & ex conceſſionis *(63)* partibus quæ convenient, aſſumere: de quibus poſt nobis dicendum erit. Loci autem communes, iidem utriſque fere, qui ſuperioribus aſſumptivis (64), incident. Hi tamen certiſſimi: accuſatoris, facti indignatio; defenſoris, cum in alio culpa ſit, in ipſo non ſit, ſupplicio reum affici non oportere.

Ipſius autem rei ſit remotio, cum id, quod datur crimini, negat neque ad ſe, neque ad officium ſuum reus pertinuiſſe: nec, ſi quod in eo ſit delictum, ſibi attribui oportere. Id genus cauſæ eſt hujuſmodi: In eo fœdere, quod factum eſt quondam cum Samnitibus, quidam adoleſcens nobilis porcam ſuſtinuit (65) juſſu imperatoris. Fœdere autem a ſenatu improbato, & imperatore Samnitibus dedito *(66)*, quidam in ſenatu eum quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio eſt, Dedi oportet. Depulſio eſt, Non oportet. Quæſtio eſt, Oporteatne. Ratio eſt, Non enim meum fuit officium, nec mea poteſtas, cum & id ætatis, & privatus eſſem, & eſset ſumma cum auctoritate & poteſtate imperator, qui videret, ut ſatis honeſtum fœdus feriretur. Infirmatio eſt, Attamen quoniam tu particeps es in turpiſſimo fœdere ſummæ religionis, dedi te convenit. Judicatio eſt, Cum is, qui poteſtatis nihil habuerit, juſsu imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendusue ſit hoſtibus, necne. Hoc genus cauſæ a ſuperiore hoc differt, quod in illo concedit ſe reus oportuiſſe facere id, quod fieri dicat accuſator oportuiſse, ſed alicui rei, aut homini cauſam attribuit, quæ voluntati ſuæ fuerit impedimento ſine conceſſionis partibus. Nam earum major quædam vis eſt; quod paulo poſt intelligetur.

In hoc autem non accuſare alterum, nec culpam in alium transferre debet, ſed demonſtrare, eam rem nec ad ſe, nec ad poteſtatem, neque ad officium ſuum pertinuiſse, aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit

(63) *Conceſſionis*) Conceſſio unus eſt e qualitatis aſſumptivæ ſtatibus, cui apud Græcos nomen eſt *συγγνώμη*, venia; unde a Latinis dicitur etiam *ſtatus venialis*, & *deprecatio*. Vide ſupra cap. 11. lib. 1. n. 28. & cap. 31. lib. 2. n. 67. *Idem*.

(64) *Superioribus aſſumptivis*) Quatuor ſunt qualitatis aſſumptivæ ſtatus, comparatio, relatio criminis, remotio criminis, & conceſſio. Duos priores his verbis Tullius deſignavit. *Idem*.

(65) *Porcam ſuſtinuit*) Nam, ut ait Virgilius, Æneid. VIII. 641.

Caſa jungebant fœdera porca.

Mirifice hic locus illuſtratur denario quodam argenteo, quem ab Italicis populis, quo tempore bellum Marſicum motum eſt, cuſum, exiſtimare poſſumus ex eo, quod ITALIA inſcriptum in eo ſit, & in medio militum fœdus ferientium vir inc ſus, qui porcam hujuſmodi ſuſtinet. *Urſinus*. De hoc denario, & alio non diſſimilis typi conſulendus eſt Spanhemius, Diſſert. x. de Uſu & Præſtantia Numiſm. *Verburg*.

(66) *Imperatore Samnitibus dedito*) Si quando Imperator, præter S. P. Q. R. voluntatem ac ſententiam, fœdus cum hoſtibus feriſſet, ut populus Romanus ea fœderis religione ſolveretur, Imperator ipſe in hoſtium poteſtatem vinctus tradebatur. *Naſeimbenius*.

dit novi, quod accuſator quoque ſæpe ex remotione criminationem conficit. Ut ſi quis eum accuſet, qui, cum prætor eſset, in expeditionem ad arma populum vocarit, cum conſules adeſsent. Nam ut in ſuperiore exemplo reus a ſuo officio, ac poteſtate factum dimovebat; ſic in hoc ab ejus officio ac poteſtate, qui accuſatur, ipſe accuſator factum removendo, hac ipſa ratione confirmat accuſationem. In hac ab utroque ex omnibus honeſtatis, & utilitatis partibus, exemplis, ſignis, ratiocinando, quid cujuſque officii, juris, poteſtatis ſit, quæri oportebit, &, fueritne ei, quo de agitur, id juris, officii, poteſtatis attributum, necne. Locos autem communes ex ipſa re, ſi quid indignationis, ac conqueſtionis habebit, ſumi oportebit.

XXXI. Conceſſio eſt (67) per quam non factum ipſum probatur a reo: ſed ut ignoſcatur, id petitur (68). Cujus partes ſunt duæ, purgatio, & deprecatio. Purgatio eſt, per quam ejus, qui accuſatur, non factum ipſum, ſed voluntas defenditur. Ea habet partes tres, imprudentiam, caſum, neceſſitudinem.

Imprudentia eſt, cum ſciſsa aliquid is, qui arguitur, negatur: ut apud quoſdam lex erat, Ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam, cum adverſa tempeſtate in alto jactarentur, voverunt; ſi eo portu, quem conſpiciebant, potiti eſsent, ei deo, qui ibi eſset, ſe vitulum immolaturos. Caſu erat in eo portu fanum Dianæ ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exiſsent, vitulum immolaverunt. Accuſantur. Intentio eſt, Vitulum immolaſtis ei deo, cui non licebat. Depulſio eſt in conceſſione poſita. Ratio eſt, Neſcivi non licere. Infirmatio eſt, Tamen, quoniam feciſti quod non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Judicatio eſt, Cum id fecerit quod non oportuerit, & id non oportere neſcierit, ſitne ſupplicio dignus.

Caſus autem inferetur in conceſſionem, cum demonſtrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obſtitiſse, ut in hac: Cum Lacedæmoniis lex eſset, ut hoſtias niſi ad ſacrificium quoddam redemptor præbuiſset, capitale eſset; hoſtias is, qui redemerat, cum ſacrificii dies inſtaret, in urbem ex agro cœpit agere. Tum ſubito magnis (*) commotis tempeſtatibus fluvius Eurotas is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus eſt, ut eo traduci victimæ nullo modo poſſent. Redemptor, ſuæ voluntatis oſtendendæ cauſa, hoſtias conſtituit omnes in litore, ut, qui trans flumen eſſent, videre poſſent. Cum omnes ſtudio ejus ſubitam fluminis magnitudinem

(67) *Conceſſio eſt*) Alias dicitur venia, ſtatus venialis, Græce συγγνώμη. Vide cap. 11. lib. 1. n. 28. & cap. 30. lib. 2. n. 63. *Capperonnerius*.

(68) *Per quam non factum ipſum improbatur a reo, ſed ut ignoſcatur, id petitur*) Quem locum ne quidem gentium Deus Hermes poſſit ἑρμηνεύειν. Nam conceſſionem dividit Tullius in purgationem, & deprecationem: purgatio vero ei definitur, per quam ejus, qui accuſatur, *non factum, ſed voluntas defenditur*. Pugnant autem hæc; in conceſſione voluntatem *improbari*; in purgatione, quæ conceſſionis pars eſt, voluntatem defendi. Itaque *conceſſionis* definitionem leniter, leviterque immuto, ac lego: *per quam non factum ipſum probatur a reo*, &c. *Voſſius*, Inſt. Orat. l. 9.

(*) *Commotis*) Man. Lamb. *commotus*.

nem ſcirent fuiſſe impedimento, tamen quidam capitis arceſſierunt. Intentio eſt, Hoſtiæ, quas debuiſti, ad ſacrificium præſto non fuerunt. Depulſio eſt, conceſſio. Ratio, Flumen enim ſubito accrevit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio eſt, Tamen, quoniam, quod lex jubet, factum non eſt; ſupplicio dignus es. Judicatio eſt, Cum in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re ſtudio ejus ſubita fluminis obſtiterit magnitudo, ſupplicione dignus ſit.

XXXII. Neceſſitudo autem infertur, cum vi quadam reus id, quod fecerit, feciſſe defenditur, hoc modo: Lex eſt apud Rhodios, ut, ſi qua roſtrata in portu navis deprehenſa ſit, publicetur. Cum magna in alto tempeſtas eſſet; vis ventorum, invitis nautis, Rhodiorum in portum navim coegit. Quæſtor navim populi vocat. Navis dominus negat publicari oportere. Intentio eſt; Roſtrata navis in portu deprehenſa eſt. Depulſio eſt, conceſſio. Ratio, Vi & neceſſario ſumus in portum coacti. Infirmatio eſt, Navim ex lege tamen populi eſſe oportet. Judicatio eſt, Cum roſtratam navim in portu deprehenſam lex publicarit, cumque hæc navis, invitis nautis, vi tempeſtatis in portum conjecta ſit; oporteatne eam publicari.

Horum trium generum idcirco unum in locum contulimus exempla, quod ſimilis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primum, ſi quid res ipſa dabit facultatis, conjecturam *(69)* induci ab accuſatore oportebit, ut id, quod voluntate factum negabitur, conſulto factum ſuſpicione aliqua demonſtretur. Deinde inducere definitionem neceſſitudinis, aut caſus, aut imprudentiæ, & exempla ad eam definitionem adjungere, in quibus imprudentia fuiſſe videatur, aut caſus, aut neceſſitudo, & ab his id quod reus inferat, ſeparare, id eſt, oſtendere diſſimile, quod levius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non neceſſarium fuerit. Poſtea demonſtrare, potuiſſe vitari, & hac ratione provideri potuiſſe, ſi hoc aut illud *(a)* feciſſet, aut niſi feciſſet, præcaveri: & definitionibus oſtendere, non hanc imprudentiam, aut caſum, aut neceſſitudinem, ſed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere.

Ac ſi qua neceſſitudo turpitudinem videbitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonſtrare, quodvis perpeti, mori denique ſatius fuiſſe, quam ejuſmodi neceſſitudini obtemperare. Atque tum ex his locis, de quibus in negotiali parte (70) dictum eſt, juris & æquitatis naturam oportebit quærere, &, quaſi in abſoluta juridiciali (71), per ſe hoc ipſum a rebus omnibus ſeparatim conſiderare. Atque hoc in loco, ſi facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in ſimili excuſatione

non

(69) *Conjecturam*) Id eſt, illum quæſtionis oratoriæ ſtatum, qui dicitur *conjecturalis*; στοχασμὸς, στοχαστικὴ στάσις; vulgo *quæſtio facti* vel *de facto*. Vide cap. 8. lib. 1. n. 19. *Capperonnerius*.

(a) *Feciſſet*) Lamb. *Feciſſet, ac ne ſic faceret, præcaveri*.

(70) *Negotiali parte*) Quid ſit pars negotialis, vide cap. 11. lib. 1. n. 25. *Idem*.

(71) *Abſoluta juridiciali*) Quid ſit pars juridicialis abſoluta, quæ opponatur aſſumptivæ, vide ibid. n. 24. *Idem*.

non ſit ignotum: & contentione, magis illis ignoſcendum fuiſſe: & ex deliberationis (72) partibus, turpe aut inutile eſſe concedi eam rem, quæ ab adverſario commiſſa ſit; permagnum eſſe, & magno futurum detrimento, ſi ea res ab iis, qui poteſtatem habent (*) vindicandi, neglecta ſit.

XXIII. Defenſor autem converſis omnibus his partibus poterit uti. Maxime autem in voluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ voluntati fuerit impedimento: & ſe plus, quam fecerit, facere non potuiſſe: & in omnibus rebus voluntatem ſpectari oportere: & ſe convinci non poſſe, quod non abſit a culpa: & ex ſuo nomine communem hominum infirmitatem poſſe damnari. Deinde nihil indignius eſſe, quam eum, qui culpa careat, ſupplicio non carere. Loci autem communes accuſatoris, unus in confeſſione, & alter, quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel inſtitutum ſit, ut non de facto, ſed de facti cauſa quæratur. Defenſoris autem, conqueſtio calamitatis ejus, quæ non culpa, ſed vi majore quadam acciderit, & de fortunæ poteſtate, & hominum infirmitate, & uti ſuum animum, non eventum conſiderent. In quibus omnibus conqueſtionem ſuarum ærumnarum, & crudelitatis adverſariorum indignationem ineſſe oportebit.

Ac neminem mirari conveniet, ſi aut in his, aut in aliis exemplis ſcripti quoque controverſiam (73) adjunctam videbit. Quo de genere poſt erit nobis ſeparatim dicendum, propterea quod quædam genera cauſarum, ſimpliciter, & ex ſua vi conſiderantur: quædam autem ſibi aliud quoque aliquod controverſiæ genus aſſumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile in unamquamque cauſam transferre, quod ex eo quoque genere conveniet: ut in his exemplis conceſſionis ineſt omnibus ſcripti controverſia ea, quæ ex ſcripto & ſententia nominatur (74): ſed quia de conceſſione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de ſcripto & ſententia dicemus. Nunc in alteram conceſſionis partem conſiderationem intendemus.

XXXIV. Deprecatio eſt, in qua non defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio continetur. Hoc genus vix in judicio probari poteſt, ideo quod conceſſo peccato, difficile eſt ab eo, qui peccatorum vindex eſſe debet, ut ignoſcat impetrare. Quare (*) parte ejus generis, cum cauſam non in eo

con-

(72) *Deliberationis*) Id eſt, generis deliberativi. Alludit enim ad celeberrimam orationum diviſionem, ſecundum quam aliæ dicuntur eſſe in genere demonſtrativo ἐπιδεικτικῷ, aliæ in genere deliberativo δημηγορικῷ, vel συμβουλευτικῷ, aliæ denique in genere judiciali δικανικῷ. Vide cap. 5. lib. 1. n. 5. *Idem*.

(*) *Vindicandi*) Vict. Man. *judicandi*.

(73) *Scripti controverſiam*) Conſiderandum eſt, ait Tullius pag. 33. an in ratione, an in ſcripto ſit controverſia. Nam ſcripti controverſia eſt ea, quæ ex ſcriptionis genere naſcitur. Quintilian. lib. 3. cap. 5. ſtatus alios rationales, alios legales vocat, idque Græcorum Rhetorum exemplo, qui στάσεις λογικὰς & νομικὰς appellant. Vide cap. 13. lib. 1. n. 35. *Idem*.

(74) *Controverſia quæ ex ſcripto & ſententia nominatur*) Ea Græce dicitur περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας, quaſi dicas *de dicto & ſententia*. Hoc controverſiæ ſeu ſtatus legalis genus fuſius exponunt Tullius hic, cap. 42. & Quintilian. lib. 7. cap. 6. *Idem*.

(*) *Parte*) Lamb. *parce eo genere, cum cauſam in eo, ut depreceris, conſtitueris*.

Digitized by Google

conſtitueris, uti licebit. Ut ſi pro aliquo claro, aut forti viro, cujus in rempublicam multa ſint beneficia, dixeris: poſſis, cum videaris non uti deprecatione, uti tamen ad hunc modum: Quod ſi, Judices, hic pro ſuis beneficiis, pro ſuo ſtudio, quod in vos habuit ſemper: tali ſuo tempore, multorum ſuorum recte factorum cauſa, uni delicto ut ignoſceretis poſtularet, tamen dignum veſtra manſuetudine, dignum virtute hujus eſſet, Judices, a vobis hanc rem, hoc poſtulante, impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & judices per locum communem ad ignoſcendi voluntatem ducere.

Quare hoc genus, quamquam in judiciis non verſatur, niſi quadam ex parte: tamen quia & pars ipſa inducenda nonnunquam eſt, & in ſenatu, aut concilio ſæpe omni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. Nam in ſenatu, & in concilio de Syphace (75) diu deliberatum eſt; & de Q. Numitorio Pullo (76) apud L. Opimium (77), & ejus concilium diu dictum eſt. Et magis in hoc quidem ignoſcendi, quam cognoſcendi poſtulatio valuit. Nam ſemper animo bono ſe in populum Romanum fuiſſe non tam facile probabat, cum conjecturali conſtitutione (78) uteretur, quam ut, propter poſterius beneficium, ſibi ignoſceretur, cum deprecationis partes (a) adjungeret.

XXXV. Oportebit igitur eum, qui ſibi ut ignoſcatur, poſtulabit, commemorare, ſi qua ſua poterit beneficia, & ſi poterit, oſtendere, ea majora eſſe, quam hæc, quæ deliquerit, ut plus ab eo boni quam mali profectum eſſe videatur. Deinde majorum ſuorum beneficia, ſi qua exſtabunt, proferre. Deinde oſtendere, non odio, neque crudelitate feciſſe quod fecerit, ſed aut ſtultitia, aut impulſu alicujus, aut aliqua honeſta, aut probabili cauſa. Poſtea polliceri, & confirmare, ſe & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui ſibi ignoverint, confirmatum, omni tempore a tali ratione abſfuturum. Deinde ſpem oſtendere, aliquo ſe in loco, magno iis, qui ſibi conceſſerint, uſui futurum. Poſtea, ſi facultas erit, ſe aut (b) conſanguineum, aut jam a majoribus in primis amicum eſſe demonſtrabit; & amplitudinem ſuæ voluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui ſe ſalvum velint, & dignitatem oſtendere, & cætera ea, quæ perſonis ad honeſtatem,

(75) *De Syphace*) Syphax Maſſylorum in Numidia rex ſocietatem primum iniit cum P. Scipione; fracta deinde fide, Haſdrubali adhæſit: tandem devictus, captus, ac per triumphum a Scipione, ſi Polybium audias, circumductus, paulo poſt in cuſtodia Tibure obiit, anno U. C. 553. *Pruſtens*.

(76) *De Q. Numitorio Pullo*) Proditore in bello Fregellano: de quo Philipp. III. cap. 6. *Idem*.

(77) *Apud L. Opimium*) Amicus meus addit *Prætorem*. Recte, ſi ex libro aliquo manuſcripto. Conſentit hiſtoria. Livius in Epitoma. Lib. LX. *L. Opimius Prætor Fregellanos, qui defecerant, in deditionem accepit, Fregellas diruit*. Urſinus.

(78) *Conjecturali conſtitutione*) Τῇ στοχαστικῇ στάσει. Vide cap. 32. n. 69. *Capperonnerius*.

(a) *Adjungeret*) Lamb. *adjungeret, petebat*.

(b) *Conſanguineum*) Lamb. *conſanguineum majoribus in primis eorum, qui ſe ſalvum velint, aut amicum eſſe demonſtrabit; & amplitudinem ſuæ voluntatis, & notabilitatem generis, & dignitatem oſtendet*.

& amplitudinem ſunt attributa, cum conqueſtione, ſine arrogantia in ſe eſſe demonſtrabit, ut honore potius aliquo, quam ullo ſupplicio dignus eſſe videatur. Deinde cæteros proferre, quibus majora delicta conceſſa ſint. Ac multum proficiet, ſi ſe miſericordem in poteſtate, & propenſum ad ignoſcendum fuiſſe oſtendet. Atque ipſum illud peccatum erit extenuandum, ut quam minimum obfuiſse videatur; & aut turpe, aut inutile demonſtrandum, tali de homine ſupplicium ſumere. Deinde locis communibus miſericordiam captare oportebit ex iis præceptis, quæ in primo libro ſunt expoſita.

XXXVI. Adverſarius autem malefacta augebit: nihil imprudenter, ſed omnia ex crudelitate & malitia facta dicet. Ipſum immiſericordem, ſuperbum fuiſſe, &, ſi poterit, oſtendet ſemper inimicum fuiſse, & amicum fieri nullo modo poſſe. Si beneficia proferet: aut aliqua de cauſa facta, non propter benevolentiam demonſtrabit; aut poſtea odium eſſe acre ſuſceptum; aut illa omnia maleficiis eſſe deleta; aut leviora beneficia, quam maleficia; aut, cum beneficiis honos habitus ſit, pro maleficio pœnam ſumi oportere. Deinde turpe eſſe, aut inutile, ignoſci. Deinde, de quo, ut poteſtas eſſet, ſæpe optarint, in eum poteſtate non uti, ſummam eſſe ſtultitiam: & cogitare oportere, quem animum in eum, vel quale odium habuerint. Locus autem communis (*) erit, indignatio maleficii; & alter, eorum miſereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miſeriis ſint.

Quoniam igitur in generali conſtitutione (79) tamdiu propter ejus partium multitudinem commoramur, ne forte varietate & diſſimilitudine rerum deductus alicujus animus in quendam errorem deferatur: quid etiam nobis ex eo genere reſtet, & quare reſtet, admonendum videtur. Juridicialem (80) cauſam eſſe dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmii aut pœnæ ratio quæreretur. Eas cauſas, in quibus de æquo & iniquo quæritur, expoſuimus.

XXXVII. Reſtat nunc, ut de præmio, & de pœna explicemus. Sunt enim multæ cauſæ, quæ ex præmii alicujus petitione conſtant. Nam & apud judices de præmio ſæpe accuſatorum quæritur, & a ſenatu, aut concilio aliquod præmium ſæpe petitur. Ac neminem conveniet arbitrari, nos, cum aliquod exemplum ponamus, quod in ſenatu agatur, a judiciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem, ſententiarum quoque ratio accommodetur, id non, ſi per ſententiæ dictionem agitur, deliberativum eſt: ſed quia de homine ſtatuitur, judiciale eſt habendum (81). Omnino autem qui dili-

(*) *Erit*) Lamb. *erit hic, indignatio*.

(79) *In generali conſtitutione*) Id eſt, in eo quæſtionis oratoriæ ſtatu, qui & ſtatus qualitatis, & qualit... ποιότης appellari ſolet. Vulgo dicimus quæſtionem juris, vel de jure. Vide cap. 8. lib. 1. n. 21. *Idem*.

(80) *Juridicialem*) Δικανικὴν quæ τῷ negotiali πραγματικῷ opponitur. De his vide ſupra, cap. 11. lib. 1. n. 24. *Idem*.

(81) *Deliberativum eſt .... juridiciale eſt habendum*) Græci dicunt συμβουλευτικὸν & δικανικὸν, de quibus vid. cap. 5. lib. 1. n. 4. 5. 6. *Idem*.

diligenter omnium cauſarum vim & naturam cognoverit, cum genere primo, tum etiam forma eas intelliget diſſidere. Cæteris autem partibus aptas inter ſe omnes, & aliam in aliam implicatam videbit,

Nunc de præmiis conſideremus. L. Licinius Craſsus conſul quoſdam in citeriore Gallia, nullo illuſtri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, ut digni eſsent qui hoſtes populi Romani eſse dicerentur; quod tamen excurſionibus & latrociniis infeſtam provinciam redderent, conſectatus eſt, & confecit: Romam rediit: triumphum a ſenatu poſtulat. Hic, ut & in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum ſupponendis, ad judicationem pervenire: propterea quod, niſi alia quoque incidet conſtitutio (82), aut pars conſtitutionis, ſimplex erit judicatio (83), & in quæſtione ipſa continebitur. In deprecatione, hujuſmodi: Oporteatne pœna affici: in hac, hujuſmodi: Oporteatne præmium dari. Nunc ad præmii quæſtionem appoſitos locos exponemus.

XXXVIII. Ratio igitur præmii quatuor eſt in partes diſtributa: in beneficia, in hominem, in præmii genus, in facultates. Beneficia ex ſua vi, ex tempore, ex animo ejus qui fecerit, (*) ex caſu conſiderantur. Ex ſua vi quærentur, hoc modo: Magna, an parva; facilia, an difficilia; ſingularia ſint, an vulgaria; vera, an falſa quadam ex oratione honeſtentur. Ex tempore autem, Si tum, cum indigeremus; cum cæteri non poſſent, aut nollent opitulari; ſi tum, cum ſpes deſeruiſſet, opitulatus ſit. Ex animo, Si non ſui commodi cauſa, ſed eo conſilio fecit omnia, ut hoc conficere poſſet. Ex caſu, Si non fortuna, ſed induſtria factum videbitur, aut ſi induſtriæ fortuna obſtiterit.

In hominem autem, Quibus rationibus vixerit, quid ſumptus in eam rem, aut laboris inſumpſerit; & ſi quid aliquando tale fecerit; num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium ſibi poſtulet; num aliquando ipſe talem ob cauſam præmio aliquem affici negarit oportere; aut num jam ſatis pro eo, quod fecerit, honos habitus ſit; aut num neceſſe fuerit ei facere id, quod fecerit; aut num hujuſmodi ſit factum, ut, niſi feciſſet, ſupplicio dignus eſſet, non, quia fecerit, præmio; aut num ante tempus præmium petat, & ſpem incertam certo venditet pretio; aut num, quo ſupplicium aliquod vitet, eo præmium poſtulet, uti de ſe præjudicium factum eſſe videatur.

XXXIX. In præmii autem genere, quid, & quantum, & quamobrem poſtuletur, & quo, & quanto quæque res præmio digna ſit, conſiderabitur. Deinde apud majores, quibus hominibus, & quibus de cauſis talis honos ſit habitus, quæretur. Deinde ne is honos nimium pervagetur. Atque hic ejus, qui contra aliquem præmium poſtulantem dicet, locus erit communis, Præmia virtutis & officii, ſancta & caſta eſſe oportere; neque ea aut cum im-

K 2 pro-

(82) *Conſtitutio*) Στάσις, id eſt, quæſtionis oratoriæ ſtatus. Vide cap. 8. lib. 1. n. 16. *Idem*.

(83) *Judicatio*) Τὸ κρινόμενον. Vide cap. 17. lib. 2. n. 17. *Idem*.

(*) *Ex caſu*) Vict. Grut. *ex cauſa*.

probis communicari, aut in mediocribus hominibus pervulgari. Et alter, Minus homines virtutis cupidos fore, virtutis præmio pervulgato: quæ enim rara, & ardua ſint, ea ex præmio pulchra, & jucunda hominibus videri. Et tertius, Si exſiſtant, qui apud majores noſtros ob egregiam virtutem tali honore dignati ſunt, nonne de ſua gloria, cum pari præmio tales homines affici videant, delibari (84) putent? & eorum enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, comparatio. Ejus autem, qui præmium petet, facti ſui amplificatio, & eorum qui præmio affecti ſunt, cum ſuis factis contentio. Deinde cæteros a virtutis ſtudio repulſum iri, ſi ipſe præmio non ſit affectus. Facultates autem conſiderantur, cum aliquod pecuniarium præmium poſtulatur: in quo utrum copiane ſit agri, vectigalium, pecuniæ, an penuria, conſideratur. Loci communes, Facultates augere, non minuere, oportere, & impudentem eſſe, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem poſtulet: contra autem de pecunia ratiocinari, ſordidum eſſe, cum de gratia referenda deliberetur: & ſe non pretium pro facto, ſed honorem, ita ut factitatum ſit, pro beneficio poſtulare. Ac de conſtitutionibus quidem ſatis dictum eſt: nunc de iis controverſiis, quæ in ſcripto verſantur (85), dicendum videtur.

XL. In ſcripto verſatur controverſia, cum ex ſcriptionis ratione aliquid dubii naſcitur. Id fit ex ambiguo (86), ex ſcripto & ſententia (87), ex contrariis legibus (88), ex ratiocinatione (89), ex definitione (90). Ex ambiguo autem naſcitur controverſia, cum quid ſenſerit ſcriptor, obſcurum eſt, quod ſcriptum duas pluresve res ſignificat, ad hunc modum: Paterfamilias, cum filium heredem faceret, vaſorum argenteorum pondo centum uxori ſuæ ſic legavit: *Heres meus uxori meæ vaſorum argenteorum pondo centum, quæ volet, dato.* Poſt mortem ejus vaſa magnifica, & pretioſe cælata petit a filio mater: ille ſe, quæ ipſe vellet, debere dicit. Primum, ſi fieri poterit, demonſtrandum eſt, non eſſe ambigue ſcriptum, propterea quod omnes

(84) *Delibari*) Vulgo *deliberari*: pro quo Muretus in Ciceroniani, de quo in Præfatione dicebam, exempli marginibus, *delibari*, ſcripſerat. Repoſuit Lambinus, *delibrari*, quod interpretatur, *detrahi*, *deteri*: ut apud Lucretium III. 1101.

. . . . . nec delibrare valemus
Tempore de mortis.

Quanquam & ibi apud Lucretium, *delibrare*, legi vult Tan. Faber. Judicium eſto doctorum: neque enim hic ego me criticum, ſed editorem debeo profiteri. *Olivetus*.

(85) *De conſtitutionibus ſatis. . . . nunc de iis controverſiis quæ in ſcripto verſantur*) Vide ut ipſe Tullius *conſtitutiones* τὰς ϛάσεις, id eſt, oratoriarum quæſtionum ſtatus proprie dictos & ſtricte ſumptos legalibus quæſtionibus quadantenus opponat. Vide varia Rhetorum ſyſtemata de *ſtatibus* in Quintil. pag. 181. not. 468. *Capperonnerius*.

(86) *Ex ambiguo*) Ἀμφιβολίαν Græci Rhetores vocant. Legalem hunc ſtatum fuſius explicat Quintil. lib. 7. cap. 9. *Idem*.

(87) *Ex ſcripto & ſententia*) Περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας. Vide ipſum Ciceronem hic cap. 42. & Quintil. lib. 7. cap. 6. *Idem*.

(88) *Ex contrariis legibus*) Ἀντινομία. Legalem hunc ſtatum (vel potius quæſtionem) exponunt Tullius hic cap. 45. & Quintilian. lib. 7. cap. 7. *Idem*.

(89) *Ex ratiocinatione*) Συλλογισμὸς qui ſtatus (vel, ſi mavis, quæſtio) legalis pluribus explicatur a Cicerone hic, cap. 50. & a Quintil. lib. 7. cap. 8. *Idem*.

(90) *Ex definitione*) Ὅρος. ὁ θεσμὸς νομικός, qui ſtatus (aut quæſtio) legalis proprius ac peculiaris eſt Tullio hic, num. 51. & Herenn. I. 18. 19. 24. Vide & Quintilian. pag. 181. num. 468. *Idem*.

omnes in conſuetudine ſermonis ſic uti ſolent eo verbo uno, pluribuſve in ea ſententia, in qua is, qui dicet, accipiendum eſſe demonſtrabit. Deinde ex ſuperiore, & ex inferiore ſcriptura docendum, id, quod quæratur, fieri perſpicuum. Quare ſi ipſa ſeparatim ex ſe verba conſiderentur, omnia, aut pleraque, ambigua viſum iri. Quæ autem ex omni conſiderata ſcriptura perſpicua fiant, hæc ambigua non oportere exiſtimari. Deinde qua in ſententia ſcriptor fuerit, ex cæteris ejus ſcriptis, factis, dictis, animo, atque vita ejus ſumi oportebit, & eam ipſam ſcripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, ſi quid aut ad id appoſitum ſit, quod nos interpretemur, aut ei, quod adverſarius intelligat, adverſetur. Nam facile, quid veriſimile ſit eum voluiſſe, qui ſcripſit, ex omni ſcriptura, & ex perſona ſcriptoris, atque iis rebus, quæ perſonis attributæ ſunt, conſiderabitur.

Deinde erit demonſtrandum, ſi quid ex ipſa re dabitur facultatis, id, quod adverſarius intelligat, multo minus commode fieri poſſe, quam id, quod nos accipimus, quod illius rei neque adminiſtratio, neque exitus ullus exſtet: nos quod dicamus, facile & commode tranſigi poſſe. Ut in hac lege, (nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur) *Meretrix coronam auream ne habeto. Si habuerit, publica eſto.* Contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, poſſet dici, neque adminiſtrationem eſſe ullam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda: aut in auro publicando & adminiſtrationem, & exitum facilem eſſe, & incommodi nihil ineſſe.

XLI. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num, illo probato, quod adverſarius intelligat, utilior res, aut honeſtior, aut magis neceſsaria, a ſcriptore neglecta videatur. Id fiet, ſi id, quod nos demonſtrabimus, honeſtum, aut utile, aut neceſſarium demonſtrabimus: &, ſi id, quod ab adverſariis dicetur, minime ejuſmodi dicemus eſse. Deinde ſi in lege erit ex ambiguo controverſia, dare operam oportebit, ut de eo, quod adverſarius intelligat, alia in lege cautum eſse doceatur.

Permultum autem proficiet illud demonſtrare, quemadmodum ſcripſiſset, ſi id, quod adverſarius accipiat, fieri, aut intelligi voluiſset: ut in hac cauſa, in qua de vaſis argenteis quæritur, poſſit mulier dicere, nihil attinuiſse adſcribi, *quæ volet*, ſi heredis voluntati permitteret. Eo enim non adſcripto nihil ineſse dubitationis, quin heres, quæ ipſe vellet, daret. Amentiæ igitur fuiſse, cum heredi vellet cavere, id adſcribere, quo non adſcripto, nihilominus heredi caveretur.

Quare hoc genere magnopere talibus in cauſis uti oportebit: ſi hoc modo ſcripſiſset, iſto verbo uſus non eſset, non iſto loco verbum iſtud collocaſset. Nam ex his ſententia ſcriptoris maxime perſpicitur. Deinde quo tempore ſcriptum ſit, quærendum eſt, ut, quid eum voluiſse in ejuſmodi tempore veriſimile ſit, intelligatur. Poſt ex deliberationis partibus (91), quid

(91) *Ex deliberationis partibus*) Id eſt, quæ pertinent ad genus orationis deliberativum, *συμβουλευτικὸν*. Vide cap. 5. lib. 1. n. 5. *Idem*.

quid utilius, & quid honeſtius, & illi ad ſcribendum, & his ad comprobandum ſit, demonſtrandum: & ex his ſi quid amplificationis dabitur, communibus utrinque locis uti oportebit.

XLII. Ex ſcripto & ſententia (92) controverſia conſiſtit, cum alter verbis ipſis, quæ ſcripta ſunt, utitur: alter ad id, quod ſcriptorem ſenſiſse dicet, omnem adjungit dictionem. Scriptoris autem ſententia, ab eo, qui ſententia ſe defendet, tum ſemper ad idem ſpectare, & idem velle demonſtrabitur: tum aut ex facto, aut ex eventu aliquo ad tempus id, quod inſtituit, accommodabitur. Semper ad idem ſpectare, hoc modo: Paterfamilias cum liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in teſtamento ita ſcripſit: *Si mihi filius genitus unus, pluresve, is mihi heres eſto*. Deinde quæ aſsolent. Poſtea, *Si filius ante moritur, quam in tutelam ſuam venerit, tu mihi*, dicebat, *ſecundus heres eſto*. Filius non eſt natus. Ambigunt agnati cum eo, qui eſt ſecundus heres, ſi filius ante, quam in tutelam veniat, mortuus ſit. In hoc genere non poteſt hoc dici, ad tempus, aut ad eventum aliquem ſententiam ſcriptoris oportere accommodari: propterea quod ea ſola demonſtratur, qua fretus ille, qui contra ſcriptum dicet, ſuam eſse hereditatem defendit.

Alterum autem genus eſt eorum, qui ſententiam inducunt: in quo non ſimplex voluntas ſcriptoris oſtenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem valeat; ſed ex quodam facto, aut eventu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus juridicialis aſsumptivæ (93) maxime ſuſtinetur. Nam tum inducitur comparatio (94), ut in eum, qui, cum lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hoſtibus opprimerentur, ſi foris eſsent, quod prope muros caſtra hoſtes haberent.

Tum relatio criminis (95), ut in eo, qui, cum communis lex omnium hominem occidere vetaret, tribunum militum (96) ſuum, qui vim ſibi inferre conaretur, occidit. Tum remotio criminis (97), ut in eo, qui, cum lex, quibus diebus in legationem proficiſceretur, præſtituerat; quia ſumptum non

(92) *Ex ſcripto & ſententia*) Περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας, id eſt, de dicto & ſententia. V. de Quintilian. lib. 7. cap. 6. *Idem*.

(93) *Juridicialis aſſumptiva*) Δικαιολογικῆς ἀντιθετικῆς. Ubi τὸ *juridicialis* opponitur τῷ negotiali, πραγματικῇ, & τὸ *aſſumptiva* opponitur τῇ abſolutæ, ἀντιληπτικῇ. Vide cap. 11. lib. 1. n. 24. 25. 26. 27. *Idem*.

(94) *Comparatio*) Ἀντίστασις, quæ una eſt e quatuor partibus qualitatis aſſumptivæ. Vide cap. 11. lib. 1. n. 32. & cap. 24. lib. 2. n. 47. *Idem*.

(95) *Relatio criminis*) Ἀντέγκλημα. Altera pars eſt qualitatis aſſumptivæ, de qua vide cap. 11. lib. 1. n. 31. & cap. 26. lib. 2. n. 55. *Id*.

(96) *Tribunus militum*) Tangit Plutarchus in Mario hanc rem, & ipſe Cicero in Orat. pro Milone, his verbis: *Pudicitiam cum eriperet militi Tribunus militaris in exercitu C. Marii, propinquus ejus Imperatoris, interfectus ab eo eſt, cui vim afferebat. Facere enim probus adoleſcens periculoſe, quam perpeti turpiter maluit: atque hunc ille vir ſummus, ſcelere ſolutum, periculo liberavit*. Lambinus.

(97) *Remotio criminis*) Μετάστασις. Tertia pars eſt qualitatis aſſumptivæ. De hac vide cap. 11. lib. 1. n. 30. & cap. 29. lib. 2. n. 59. lin. 2. *Capperonnerius*.

non dedit quæſtor, profectus non eſt. Tum conceſſio (98) per purgationem, & per imprudentiam, ut in vituli immolatione: & per vim, ut in navi roſtrata: & per caſum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut in ſententia inducetur, ut unum quoddam voluiſse ſcriptor demonſtretur: aut ſic, ut in eiuſmodi re, & tempore hoc voluiſse doceatur.

Ergo is, qui ſcriptum defendit, his locis plerumque omnibus, majore autem parte ſemper poterit uti. Primum ſcriptoris collaudatione, & loco communi, nihil eos, qui judicent, niſi id, quod ſcriptum ſit, ſpectare oportere; & hoc eo magis, ſi legitimum ſcriptum proferetur, id eſt, aut lex ipſa, aut ex lege aliquid. Poſtea, quod vehementiſſimum eſt, facti, aut intentionis adverſariorum cum ipſo ſcripto contentione, quid ſcriptum ſit, quid factum, quid juratus judex: quem locum multis modis variare oportebit. Tum ipſum ſecum admirantem, quidnam contra dici poſſit: tum ad judicis officium revertentem, & ab eo quærentem, quid præterea audire, aut exſpectare debeat: tum ipſum adverſarium, quaſi intentantis loco, producendo, hoc eſt, interrogando, utrum ſcriptum neget eſse eo modo, an a ſe contra factum eſse, aut contra contendi neget: utrum negare auſus ſit, ſe dicere deſiturum. Si neutrum neget, & contra tamen dicat: nihil eſse, quo hominem impudentiorem quiſqam ſe viſurum arbitretur. In hoc ita commorari conveniet, quaſi nihil præterea dicendum ſit, & quaſi contra dici nihil poſſit, ſæpe id, quod ſcriptum eſt, recitando; ſæpe cum ſcripto factum adverſarii confligendo; atque interdum acriter ad judicem ipſum revertendo. Quo in loco judici demonſtrandum eſt, quid juratus ſit, quid ſequi debeat: duabus de cauſis judicem dubitare oportere, ſi aut ſcriptum ſit obſcure, aut neget aliquid adverſarius.

XLIV. Cum & ſcriptum ſit aperte, & adverſarius omnia confiteatur, tum judicem legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contra dici poterant, oportebit. Contra autem dicetur, ſi aut prorſus aliud ſenſiſſe ſcriptor, & ſcripſiſſe aliud demonſtrabitur: ut in illa de teſtamento, quam poſuimus, controverſia: aut cauſa aſſumptiva (99) inferetur, quamobrem ſcripto non potuerit, aut non oportuerit obtemperari.

Si aliud ſenſiſſe ſcriptor, aliud ſcripſiſſe dicetur, is, qui ſcripto utetur, hoc dicet, non oportere de ejus voluntate non argumentari, qui, ne id facere poſſemus, indicium nobis reliquerit ſuæ voluntatis: multa incommoda conſequi, ſi inſtituatur, ut a ſcripto recedatur. Nam & eos, qui aliquid ſcribant, non exiſtimaturos, id, quod ſcripſerint, ratum futurum, & eos, qui judicent, certum, quod ſequantur, nihil habituros, ſi ſemel a ſcripto recedere conſueverint. Quod ſi voluntas ſcriptoris conſervanda ſit,

ſe,

(98) *Conceſſio*) Quæ alias dicitur ſtatus venialis, & venia, συγγνώμη. Vide cap. 11. lib. 1. n. 28. cap. 31. lib. 2. n. 67. *Idem*.

(99) *Aſſumptiva*) Ἀντιθετικὴ quæ opponitur τῇ abſolutæ ἀντιληπτικῇ, & quatuor habet partes in pagina proxime præcedenti expoſitas. Vide cap. 11. lib. 1. n. 27. &c. *Idem*.

ſe, non adverſarios, a voluntate ejus ſtare. Nam multo propius accedere ad ſcriptoris voluntatem, eum, qui ex ipſius eam literis interpretetur; quam illum, qui ſententiam ſcriptoris non ex ipſius ſcripto ſpectet, quod ille ſuæ voluntatis quaſi imaginem reliquerit, ſed domeſticis ſuſpicionibus perſcrutetur.

Sin cauſam afferet is, qui a ſententia ſtabit, primum erit contra dicendum: quam abſurdum, non negare contra legem feciſſe, ſed quare fecerit, cauſam aliquam invenire. Deinde converſa omnia eſſe: ante ſolitos eſſe accuſatores judicibus perſuadere, affinem eſſe alicujus culpæ eum, qui accuſaretur: cauſam proferre, quæ eum ad peccandum impuliſſet: nunc ipſum reum cauſam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cujus in ſingulas partes multæ convenient argumentationes. Primum nulla in lege ullam cauſam contra ſcriptum accipi convenire: deinde ſi in cæteris legibus conveniat, hanc eſſe hujuſmodi legem, ut in ea non oporteat: poſtremo ſi in hac quoque lege oporteat, hanc quidem cauſam accipi minime oportere.

XLV. Prima pars his fere locis confirmabitur, ſcriptori neque ingenium, neque operam, neque ullam facultatem defuiſſe, quo minus poſſet aperte perſcribere id, quod cogitaret: non fuiſſe ei grave, nec difficile, eam cauſam excipere, quam adverſarii proferant, ſi quicquam excipiendum putaſſet: conſueviſſe eos, qui leges ſcribant, exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus ſcriptas, & maxime videre, ſi quæ in ea ipſa lege, qua de agitur, ſit exceptio aliquo in capite, ut apud eundem legis ſcriptorem, quo magis eum probetur fuiſſe excepturum, ſi quid excipiendum putaret: & oſtendere, cauſam accipere nihil aliud eſſe, niſi legem tollere: ideo quod, cum ſemel cauſa conſideretur, nihil attineat eam ex lege conſiderare, quippe quæ in lege ſcripta non ſit. Quod ſi ſit inſtitutum; omnibus cauſam dari, & poteſtatem peccandi, cum intellexerint, vos ex ingenio ejus, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam jurati ſitis, rem judicare. Deinde & ipſis judicibus judicandi, & cæteris civibus vivendi rationes perturbatum iri, ſi ſemel a legibus receſſum ſit. Nam & judices neque quid ſequantur, habituros, ſi ab eo, quod ſcriptum ſit, recedant: neque, quo pacto (*a*) aliis improbare poſſint, quod contra legem judicarint, & cæteros cives, quid agant, ignoraturos, ſi ex ſuo quiſque conſilio, & ex ea ratione, quæ in mentem, aut in libidinem venerit, non ex communi præſcripto civitatis unamquamque rem adminiſtrabit. Poſtea quærere a judicibus ipſis, quare in alienis detineantur negotiis: cur reipublicæ munere impediantur, cum (*b*) ſæpius ſuis rebus & commodis ſervire poſſint: cur in certa verba jurent: cur certo tempore conveniant, certo diſcedant: nihil quiſquam afferat cauſæ, quo minus frequenter operam reipublicæ det, niſi quæ cauſa in lege excepta ſit: an ſe legibus

(a) *Aliis*) Lamb. *in aliis*. (b) *Sæpius*) Grut. *Serius ſuis rebus*.

Digitized by Google

bus obſtrictos in tantis moleſtiis eſſe æquum cenſeant, adverſarios noſtros leges negligere concedant. Deinde item quærere a judicibus, ſi (a) ejus rei cauſam, propter quam ſe reus contra legem feciſſe dicat, exceptionem ipſe in lege adſcribat, paſſurine ſint. Poſtea hoc, quod faciat, indignius & impudentius eſſe, quem ſi adſcribat. Age porro, quid ſi ipſi velint judices adſcribere, paſſuruſne ſit populus? Atque hoc eſſe indignius, quam rem verbo & literis mutare non poſſint, eam re ipſa, & judicio maxime commutare. Deinde indignum eſse de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cum populo cognoſcendi, & probandi, aut improbandi poteſtas nulla fiat: hoc ipſis judicibus invidioſiſſimum futurum. Non hunc locnm eſse, neque hoc tempus legum corrigendarum: apud populum hoc, & per populum agi convenire. Quod ſi nunc id agant, velle ſe ſcire, qui lator ſit, qui ſint accepturi: ſe actiones videre, & diſsuadere velle. Quod ſi hæc cum ſumme inutilia, tum multo turpiſſima ſint; legem cujuſmodi ſit, in præſentia conſervari a judicibus; poſt, ſi diſpliceat, a populo corrigi convenire. Deinde, ſi ſcriptum non exſtaret, magnopere quæreremus: neque iſti, ne ſi extra periculum quidem eſset, crederemus. Nunc cum ſcriptum ſit, amentiam eſse, ejus qui peccarit, potius quam legis ipſius, verba cognoſcere. His, & hujuſmodi rationibus oſtenditur, cauſam extra ſcriptum accipi non oportere.

XLVI. Secunda pars eſt, in qua eſt oſtendendum, ſi in cæteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonſtrabitur, ſi lex aut ad res maximas, utiliſſimas, honeſtiſſimas, religioſiſſimas videbitur pertinere; aut inutile, aut turpe, aut nefas eſse tali in re non diligentiſſime legi obtemperare: aut ita lex diligenter perſcripta demonſtrabitur, ita cautum unaquaque de re, ita quod oportuerit, exceptum, ut minime conveniat quidquam in tam diligenti ſcriptura præteritum arbitrari.

Tertius locus eſt ei, qui pro ſcripto dicet, maxime neceſsarius, per quem oſtendat oportet, ſi conveniat cauſam contra ſcriptum accipi, eam tamen minime oportere, quæ ab adverſariis afferatur. Qui locus idcirco eſt huic neceſsarius, quod ſemper is, qui contra ſcriptum dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. Nam ſumma impudentia eſt, eum, qui contra quod ſcriptum ſit, aliquid probare velit, non æquitatis præſidio id facere conari. Si quid igitur ex hac ipſa accuſator deroget, omnibus partibus juſtius, & probabilius accuſare videatur. Nam ſuperior oratio hoc omnis faciebat, uti judices etiamſi nollent, neceſse eſset; hæc autem, etiamſi neceſse non eſſet, ut vellent contra judicare.

Id autem fiet, ſi, quibus ex locis culpa demonſtrabitur non eſse in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut conceſſionis partibus (1) ſe defendit, de quibus ante, ut potuimus, diligenter perſcripſimus:

(a) *Ejus* Lamb. *ejus cauſa, propter*

(1) *Comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut conceſſionis partibus*) Quatuor hæ ſunt qualitatis aſſumptivæ partes, quas ſigillatim expoſuimus paulo ſupra ad cap. 42. n. 94. 95. 97. 98. *Gapperonnerius.*

mus: ſi de his locis quæ res poſtulabit, ad cauſam adverſariorum improbandam transferemus: aut ſi cauſæ & rationes afferentur, quare, & quo conſilio ita ſit in lege, aut in teſtamento ſcriptum, ut ſententia quoque & voluntate ſcriptoris, non ipſa ſolum ſcripturæ cauſa confirmatum eſse videatur. Aut aliis quoque conſtitutionibus factum coarguetur.

XLVII. Contra ſcriptum autem qui dicet, primum eum inducet locum, per quem æquitas cauſæ demonſtretur: aut oſtendet, quo animo, quo conſilio, qua de cauſa fecerit: &, quamcumque cauſam aſsumet, aſsumptionis (2) partibus ſe defendet, de quibus ante dictum eſt. Atque hoc in loco cum diutius commoratus, ſui facti rationem, & æquitatem cauſæ exornaverit, tum ex his locis fere contra adverſarios dicet oportere cauſas accipi. Demonſtrabit, nullam eſse legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit: omnia ſupplicia, quæ a legibus proficiſcantur, culpæ ac malitiæ vindicandæ cauſa conſtituta eſse: ſcriptorem ipſum, ſi exiſtat, factum hoc probaturum: & idem ipſum, ſi ei talis res accidiſset, facturum fuiſse: & ea re legis ſcriptorem certo ex ordine judices, certa ætate præditos conſtituiſse, ut eſsent, non qui ſcriptum ſuum recitarent, quod quivis puer facere poſset, ſed qui cogitationem aſsequi poſsent, & voluntatem interpretari. Deinde illum ſcriptorem, ſi ſcripta ſua ſtultis hominibus, & barbaris judicibus committeret, omnia ſumma diligentia perſcripturum fuiſſe: nunc vero, quod intelligeret, quales viri judicaturi eſsent, idcirco eum, quæ perſpicua videret eſse, non adſcripſiſse: neque enim vos ſcripti ſui recitatores, ſed voluntatis interpretes fore putavit.

Poſtea quærere ab adverſariis, Quid ſi hoc feciſſem? quid ſi hoc accidiſſet? eorum aliquid, in quibus aut cauſa ſit honeſtiſſima, aut neceſſitudo certiſſima; tumne accuſaretis? Atqui hoc lex nuſquam excepit. Non ergo omnia ſcriptis, ſed quædam, quæ perſpicua ſunt, tacitis exceptionibus caveri. Deinde nullam rem neque legibus, neque ſcriptura ulla, denique ne in ſermone quidem quotidiano, atque imperiis domeſticis recte poſſe adminiſtrari, ſi unuſquiſque velit verba ſpectare, & non ad voluntatem ejus, qui verba habuerit, accedere.

XLVIII. Deinde ex utilitatis & honeſtatis partibus oſtendere, quam inutile, aut quam turpe ſit id, quod adverſarii dicant (*) fieri oportuiſſe, aut oportere: & id, quod nos fecerimus, aut poſtulemus, quam utile, aut quam honeſtum ſit. Deinde leges nobis caras eſſe non propter literas, quæ tenues & obſcuræ notæ ſint voluntatis, ſed propter earum rerum, quibus de ſcriptum eſt, utilitatem, & eorum, qui ſcripſerint, ſapientiam & diligentiam. Poſtea, quid ſit lex, deſcribere, ut ea videatur in ſententiis, non in verbis conſiſtere: & judex is videatur legi obtemperare, qui ſententiam ejus

(2) *Aſſumtionis partibus*) Intellige quatuor illas qualitatis aſſumptivæ partes, nempe comparationem, remotionem, relationem criminis, & conceſſionem; de quibus paulo ſupra ad cap. 11. lib. 1. 27. *Idem*.

(*) *Fieri*) Lamb. *fieri potuiſſe*, *aut oportuiſſe*: *& id*.

ejus, non qui ſcripturam ſequatur. Deinde, quam indignum ſit, eodem affici ſupplicio eum, qui propter aliquod ſcelus & audaciam contra legem fecerit, & eum, qui honeſta, aut neceſſaria de cauſa, non a ſententia, ſed a literis legis receſſerit. Atque his, & hujuſmodi rationibus, & accipi cauſam, & in hac lege accipi, & eam cauſam, quam ipſe afferat, oportere accipi demonſtrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui a ſcripto diceret, hoc fore utiliſſimum, ſi quid de æquitate ea, quæ cum adverſario ſtaret, derogaſſet: ſic huic, qui contra ſcriptum dicet, plurimum proderit, ex ipſa ſcriptura aliquid ad ſuam cauſam convertere, aut ambigue aliquid ſcriptum oſtendere. Deinde ex illo ambiguo (3) eam partem quæ ſibi proſit, defendere, aut verbi definitionem inducere (4), & illius verbi vim, quo urgeri videatur, ad ſuæ cauſæ commodum traducere, aut ex ſcripto non ſcriptum aliquod inducere per ratiocinationem (5), de qua poſt dicemus. Quacumque autem in re, quamvis leviter probabili, ſcripto ipſe ſe defenderit, etiam cum æquitate cauſa abundabit, neceſſario multum proficiet, ideo quod, ſi id, quo nititur adverſariorum cauſa, ſubduxerit, omnem illam ejus vim, & acrimoniam lenierit ac diluerit. Loci autem communes certis ex aſſumptionis partibus (*6*) in utramque partem convenient. Præterea ejus, qui a ſcripto dicet, leges ex ſe, non ex ejus, qui contra commiſerit, utilitate ſpectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra ſcriptum, leges in conſilio ſcriptoris, & utilitate communi, non in verbis conſiſtere. Quam indignum ſit, æquitatem literis urgeri, quæ voluntate ejus, qui ſcripſerit, defendatur.

XLIX. Ex contrariis autem legibus (7) controverſia naſcitur, cum inter ſe duæ videntur leges, aut plures diſcrepare, hoc modo: Lex eſt, *Qui tyrannum occiderit*, *Olympionicarum* (8) *præmium capito*, *& quam volet ſibi rem a magiſtratu depoſcito*, *& magiſtratus ei concedito*. Et altera lex, *Tyranno occiſo*, *quinque ejus proximos cognatione*, *magiſtratus necato*. Alexandrum, (9) qui apud Pheræos in Theſſalia tyrannidem occuparat, uxor ſua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum ſimul cubaret, occidit. Hæc filium

(3) *Ex illo ambiguo*) Alludit Tullius ad legalem eum ſtatum vel quæſtionem, cui apud Græcos nomen eſt *ἀμφιβολία*. Vide hic ad cap. 40. n. 86. *Idem*.

(4) *Verbi definitionem inducere*) Id eſt, illum ſtatum (vel potius quæſtionem) legalem, cui nomen ὅρος, vel *ὁρισμὸς νομικὸς*, de quo vide ad cap. 40. n. 88. *Idem*.

(5) *Per ratiocinationem*) Τὸν *συλλογισμὸν*, quo de ſtatu vel quæſtione, lege cap. 40. n. 89. *Idem*.

(6) *Aſſumptionis partibus*) Quatuor ſunt, quas expoſuimus ſupra cap. 42. n. 94. 95. 97. 98. *Idem*.

(7) *Ex contrariis legibus*) Ἀντινομίαν vocant Rhetores Græci. Vide ad cap. 40. n. 88. *Idem*.

(8) *Olympionicarum*) Non arbitror hic de corona eſſe intelligendum, ſed de ſtatua, quæ erigenda eſſet ei, qui tyrannum occidiſſet, quemadmodum Athenis Harmodio & Ariſtogitoni factum fuiſſe ſcriptores memoriæ prodiderunt. Nam Olympionicæ non corona tantum ex oleaſtro, verum etiam ſtatua ornari ſolebant. Quod Plinius indicare videtur. (*Edit. Hard. Tom.* II. *pag.* 642.) *Naſcimb.*

(9) *Alexandrum, qui apud Pheraos*) Inde Pheræus dictus eſt. Cicero, lib. II. de Off. cap. 7. ejus pene vitam paucis deſcribit. *Idem*.

lium ſuum, quem ex tyranno habebat, ſibi præmii loco depoſcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in judicio eſt. In hoc genere utramque in partem iidem loci, atque eadem præcepta convenient, ideo quod uterque ſuam legem confirmare, contrariam infirmare debebit.

Primum igitur leges oportet contendere; conſiderando, utra lex ad majores, hoc eſt, ad utiliores, ad honeſtiores, ac magis neceſſarias res pertineat. Ex quo conficitur, ut, ſi leges duæ, aut ſi plures, aut, quotquot erunt, conſervari non poſſint, quia diſcrepent inter ſe; ea minime conſervanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde utra lex jubeat aliquid, utra permittat. Nam id, quod imperatur, neceſſarium: illud, quod permittitur, voluntarium eſt. Deinde in utra lege, ſi non obtemperatum ſit, pœna afficiatur, aut in utra major pœna ſtatuatur. Nam maxime conſervanda eſt ea, quæ diligentiſſime ſancta eſt. Deinde utra lex jubeat, utra vetet. Nam ſæpe ea, quæ vetat, quaſi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ jubet. Deinde utra lex de genere omni; utra de parte quadam; utra communiter in plures; utra in aliquam certam rem ſcripta videatur. Nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem ſcripta eſt, propius ad cauſam accedere videtur, & ad judicium magis pertinere. Deinde ex lege utrum ſtatim fieri neceſſe ſit: utrum habeat aliquam moram, & ſuſtentationem. Nam id, quod ſtatim faciendum ſit, perfici prius oportet. Deinde operam dare, ut ſua lex ipſo ſcripto videatur niti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem (10) induci; quo ſanctius & firmius id videatur eſſe, quod apertius ſcriptum ſit. Deinde ſuæ legis ad ſcriptum, ipſam ſententiam quoque adjungere; contrariam legem item ad aliam ſententiam traducere; ut, ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidem videantur inter ſe. Poſtremo facere, ſi cauſa dabit facultatem, ut noſtra ratione utraque lex conſervari videatur; & adverſariorum ratione, altera ſit neceſſario negligenda. Locos autem communes, & quos ipſa cauſa det, videre oportebit, & ex utilitatis & honeſtatis ampliſſimis partibus ſumere, demonſtrantem per amplificationem, ad utram potius legem accedere oporteat.

L. Ex ratiocinatione naſcitur controverſia (11), cum ex eo, quod uſpiam eſt, ad id quod nuſquam ſcriptum eſt, pervenitur, hoc pacto: Lex eſt, *Si furioſus eſt, agnatorum gentiliumque in eo, pecuniaque ejus poteſtas eſto*. Et lex: *Paterfamilias uti ſuper familia pecuniaque ſua legaverit, ita jus eſto*. Et lex: *Si paterfamilias inteſtato moritur, familia pecuniaque ejus agnatorum gentiliumque eſto*.

Quidam judicatus eſt parentem occidiſſe. Ei ſtatim, quod effugiendi poteſtas non fuit, ligneæ ſoleæ in pedes inductæ ſunt: os autem obvolutum eſt

(10) *Per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem*) Tres intelligit ſtatus vel quæſtiones legales, de quibus ſupra ad cap. 40. n. 87. & 89. *Capperonnerius*.

(11) *Ex ratiocinatione naſcitur controverſia*) Συλλογισμὸς dicitur. Vide ſupra cap. 40. n. 89. & Quintilian. lib. 7. cap. 8. *Idem*.

eſt folliculo, & præligatum: deinde eſt in carcerem deductus, ut ibi eſſet tantiſper, dum culeus, in quem conjectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam ejus familiares in carcerem tabulas afferunt, & teſtes adducunt. Heredes, quos ipſe jubet, ſcribunt: tabulæ obſignantur. De illo poſt ſupplicium ſumitur. Inter eos, qui heredes in tabulis ſcripti ſunt, & inter agnatos, de hereditate controverſia eſt. Hic certa lex, quæ teſtamenti faciendi iis, qui in eo loco ſint, adimat poteſtatem, nulla profertur. Ex cæteris legibus, & quæ hunc ipſum ſupplicio hujuſmodi afficiunt, & quæ ad teſtamenti faciendi poteſtatem pertinent, per ratiocinationem veniendum eſt ad ejuſmodi rationem, ut quæratur, habueritne teſtamenti faciendi poteſtatem.

Locos autem communes hoc in genere argumentandi, hos, & hujuſmodi quoſdam eſſe arbitramur. Primum, ejus ſcripti, quod proferas, laudationem & confirmationem. Deinde ejus rei, qua de quæratur, cum eo, de quo conſtat, collationem ejuſmodi, ut id, de quo quæritur, rei, de qua conſtet, ſimile eſſe videatur. Poſtea admirationem percontatione, qui fieri poſſit, ut, qui hoc æquum eſſe concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem ſit in genere. Deinde idcirco de hac re nihil eſſe ſcriptum, quod, cum de illa eſſet ſcriptum, de hac is, qui ſcribebat, neminem dubitaturum arbitratus ſit. Poſtea multis in legibus multa eſſe præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur, quod ex cæteris, de quibus ſcriptum ſit, intelligi poſſint. Deinde æquitas rei demonſtranda eſt, ut in juridiciali abſoluta (12).

Contra autem qui dicet, ſimilitudinem infirmare debebit: quod faciet, ſi demonſtrabit, illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diverſum eſſe genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione: ſi, quo in numero illud, quod per ſimilitudinem affertur, & quo in loco illud, cujus cauſa affertur, haberi conveniat, oſtendetur. Deinde, quid res cum re differat, demonſtrabitur, ut non idem videatur de utraque exiſtimari oportere. Ac, ſi ipſe quoque poterit ratiocinationibus uti, iiſdem ratiocinationibus, de quibus ante dictum eſt, utetur: ſi non poterit, negabit oportere quidquam, niſi quod ſcriptum ſit, conſiderare: periclitari omnia jura, ſi ſimilitudines accipiantur: nihil eſſe pene, quod non alteri ſimile eſſe videatur: multis diſſimilibus rebus, in unamquamque rem tantum ſingulas eſſe leges: omnia poſſe inter ſe vel ſimilia, vel diſſimilia demonſtrari.

Loci communes a ratiocinatione, oportere conjectura ex eo quod ſcriptum ſit, ad id quod non ſit ſcriptum, pervenire: & neminem poſſe omnes res per ſcripturam amplecti, ſed eum commodiſſime ſcribere, qui curet, ut quædam ex quibuſdam intelligantur. Contra ratiocinationem: hujuſmo-

(12) *In juridiciali abſoluta*) δικαιολογικῇ ἀντιληπτικῇ, ubi τὸ *juridiciali* opponitur τῇ *negotiali* πραγματικῇ, & τὸ *abſoluta* opponitur τῇ *aſſumptivæ* ἀντιθετικῇ. De his plura vide ad cap. 11. lib. 1. n. 24. &c. *Idem*.

juſmodi conjecturam divinationem eſſe, & ſtulti ſcriptoris eſſe, non poſſe omnibus de rebus cavere, quibus velit.

LI. Definitio eſt (13), cum in ſcripto verbum aliquod eſt poſitum, cujus de vi quærirur, hoc modo: Lex, *Qui in adverſa tempeſtate navim reliquerint, omnia amittunto: eorum navis & onera ſunto, qui in navi remanſerint*. Duo quidam, cum jam in alto navigarent, & eorum alterius navis, alterius onus eſſet, naufragum quendam natantem, & manus ad ſe tendentem animadverterunt: miſericordia commoti, navim ad eum applicaverunt: hominem ad ſe ſuſtulerunt. Poſtea aliquanto, ipſos quoque tempeſtas vehementius jactare cœpit, uſque adeo, ut dominus navis, cum idem gubernator eſſet, in ſchapham confugeret, & inde funiculo, qui a puppi religatus ſcapham annexam trahebat, navim, quoad poſſet, moderaretur: ille autem, cujus merces erant, in gladium in navi ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum acceſſit, & navi, quoad potuit, eſt opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempeſtate jam commutata, navis in portum provehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leviter ſaucius facile eſt ex vulnere recreatus. Navim cum onere, horum trium ſuam quiſque eſſe dicit. Hic omnes ſcripto ad cauſam accedunt, & ex nominis vi naſcitur controverſia. Nam & relinquere navem, & remanere in navi, denique navis ipſa quid ſit, definitionibus quæritur. Iiſdem autem ex locis omnibus, quibus definitiva conſtitutio (14), tractabitur.

Nunc, expoſitis iis argumentationibus, quæ in judiciale cauſarum genus accommodantur, deinceps in deliberativum genus & demonſtrativum, argumentandi locos & præcepta dabimus; non quo non in aliqua conſtitutione (15) omnis ſemper cauſa verſetur; ſed quia proprii tantum harum cauſarum quidam loci ſunt, non a conſtitutione ſeparati, ſed ad fines horum generum accommodati. Nam placet, in judiciali genere finem eſſe æquitatem, hoc eſt, partem quandam honeſtatis. In deliberativo autem Ariſtoteli placet utilitatem, nobis & honeſtatem & utilitatem. In demonſtrativo autem, honeſtatem. Quare in hoc quoque genere cauſæ quædam argumentationes communiter, ac ſimiliter tractabuntur: quædam ſeparatius ad finem, quo referri omnem rationem oportet, adjungentur. Atque uniuſcujuſque conſtitutionis exemplum ſupponere non gravaremur, niſi illud videremus, quemadmodum res obſcuræ dicendo fierent apertiores, ſic res apertas obſcuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis (16) præcepta pergamus.

LII.

(13) *Definitio eſt*) Intellige definitionem legalem, ſeu ſtatum definitivum legalem, ὅρον, ὁρισμὸν νομικὸν,, ubi agitur de definiendis & explicandis legum, aliorumve ſcriptorum vocabulis. Hic porro ſtatus Ciceroni & Herenniano Rhetori proprius eſt ac peculiaris. Vide ſupra ad cap. 40. n. 90. & Quintil. pag. 181. not. 468. *Idem*.

(14) *Definitiva conſtitutio*) Hic ſimplex eſt definitivus ſtatus rationalis ὅρος, ὁρισμὸς λογικὸς, de quo plura vide ad cap. 8. lib. 1. n. 20. *Idem*.

(15) *Conſtitutione*) Τῇ στάσει, id eſt, in aliquo quæſtionis oratoriæ ſtatu, de quo vide ibid. n. 16. *Idem*.

(16) *Deliberationis*) Id eſt, earum orationum, quæ verſantur in genere deliberativo, quod Græci συμβουλευτικὸν, & aliquando δημηγορικὸν (concionale) appellant. *Idem*.

LII. Rerum expetendarum tria genera ſunt. Par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam eſt quiddam, quod ſua vi nos alliciat ad ſeſe, non emolumento captans aliquo, ſed trahens ſua dignitate; quod genus virtus, ſcientia, veritas eſt. Aliud autem non propter ſuam vim & naturam, ſed propter fructum, atque utilitatem, petendum; quod genus pecunia eſt. Eſt porro quiddam ex horum partibus junctum, quod & ſua vi, & dignitate nos inductos ducit, & præ ſe quandam gerit utilitatem, quo magis expetatur; ut amicitia, bona exiſtimatio. Atque ex his horum contraria facile, tacentibus nobis, intelligentur.

Sed ut expeditius ratio tradatur, ea, quæ poſuimus, brevi nominabuntur. Nam in primo genere quæ ſunt, honeſta appellabuntur: quæ autem in ſecundo, utilia. Hæc autem tertia, quia partem honeſtatis continent, & quia major eſt vis honeſtatis, junctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: ſed in meliorem partem vocabuli conferantur, & honeſta nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes ſint honeſtas & utilitas: vitandarum, turpitudo & inutilitas. His igitur duabus res duæ grandes ſunt attributæ, neceſſitudo, & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re & perſonis conſideratur. De utraque poſt apertius perſcribemus. Nunc honeſtatis rationes primum explicemus.

LIII. Quod autem totum, aut aliqua ex parte propter ſe petitur, honeſtum nominabimus. Quare cum ejus duæ partes ſint, quarum altera ſimplex, altera juncta ſit, ſimplicem prius conſideremus. Eſt igitur in eo genere omnes res una vi, atque uno nomine amplexa virtus. Nam virtus eſt animi habitus, naturæ modo, rationi conſentaneus. Quamobrem omnibus ejus partibus cognitis, tota vis erit ſimplicis honeſtatis conſiderata. Habet igitur partes quatuor; prudentiam, juſtitiam, fortitudinem, temperantiam.

Prudentia eſt rerum bonarum, & malarum, neutrarumque ſcientia. Partes ejus, memoria, intelligentia, providentia. Memoria eſt, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia eſt, per quam ea perſpicit, quæ ſunt. Providentia eſt, per quam futurum aliquid videtur ante quam factum ſit.

Juſtitia eſt habitus animi, communi utilitate conſervata, ſuam cuique tribuens dignitatem. Ejus initium eſt a natura profectum: deinde quædam in conſuetudinem ex utilitatis ratione venerunt: poſtea res & a natura profectas, & a conſuetudine probatas, legum metus, & religio ſanxit.

Natura jus eſt, quod non opinio genuit, ſed quædam innata vis inſeruit, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſervantiam, veritatem. Religio eſt, quæ ſuperioris cujuſdam naturæ (quam divinam vocant) curam, cæremoniamque affert. Pietas, per quam ſanguine conjunctis, patriæque benevolis officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio eſt, per quam vis & injuria, & omnino omne, quod obfuturum eſt, defendendo, aut ulciſcendo propulſatur. Obſervantia eſt, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam & honore di-

Digitized by Google

dignantur. Veritas eſt, per quam, immutata ea, quæ ſunt, aut ante fuerunt, aut futura ſunt, dicuntur.

LIV. Conſuetudine jus eſt, quod aut leviter a natura tractum aluit, & majus fecit uſus, ut religionem: aut ſi quid eorum, quæ ante diximus, a natura profectum, majusfactum propter conſuetudinem videmus, aut quod in morem vetuſtas vulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum, par, judicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos convenit. Par, quod in omnes æquabile eſt. Judicatum, de quo alicujus, aut aliquorum jam ſententiis conſtitutum eſt. Lege jus eſt, quod in eo ſcripto, quod populo expoſitum eſt, ut obſervet, continetur.

Fortitudo, eſt conſiderata periculorum ſuſceptio, & laborum perpeſſio. Ejus partes, magnificentia, fidentia, patientia, perſeverantia. Magnificentia eſt rerum magnarum & excelſarum cum animi ampla quadam & ſplendida propoſitione agitatio, atque adminiſtratio. Fidentia eſt, per quam magnis & honeſtis in rebus multum ipſe animus in ſe fiduciæ certa cum ſpe collocavit. Patientia eſt honeſtatis, aut utilitatis cauſa, rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perpeſſio. Perſeverantia eſt in ratione bene conſiderata ſtabilis & perpetua permanſio.

Temperantia, eſt rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi, firma & moderata dominatio. Ejus partes ſunt, continentia, clementia, modeſtia. Continentia eſt, per quam cupiditas conſilii gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temere in odium alicujus invectionis (17) concitati comitate retinentur. Modeſtia, per quam pudor honeſtus claram & ſtabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter ſe ſolum, ut nihil adjungatur emolumenti, petenda ſunt. Quod ut demonſtretur, neque ad hoc noſtrum inſtitutum pertinet, & a brevitate præcipiendi remotum eſt.

Propter ſe autem vitanda ſunt, non ea modo, quæ his contraria ſunt, ut fortitudini ignavia, & juſtitiæ injuſtitia; verum etiam illa, quæ propinqua videntur & finitima eſſe, abſunt autem longiſſime: quod genus, fidentiæ contrarium, eſt diffidentia, & ea re vitium eſt: audacia non contrarium, ſed appoſitum eſt, ac propinquum, & tamen vitium eſt. Sic unicuique virtuti finitimum vitium reperietur, aut certo jam nomine appellatum; ut audacia, quæ fidentiæ; pertinacia, quæ perſeverantiæ finitima eſt; ſuperſtitio, quæ religioni propinqua eſt: aut ſine ullo certo nomine. Quæ omnia item uti contraria rerum bonarum, in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honeſtatis, quod omni ex parte propter ſe petitur, ſatis dictum eſt.

LV. Nunc de eo, in quo utilitas quoque adjungitur, quod tamen honeſtum

(17) *In odium alicujus invectionis*) *Alicujus inferioris*, reſtitui conjectura ductus. Nam vox, *invectionis*, quæ reperitur in omnibus libris, ſine dubio corrupta eſt. Quod autem Michael Brutus ſic emendandum cenſuit, *temere in odium alicujus invectio concitata, comitate retinetur*, pace ejus dixerim, non probo. *Lambin.*

Digitized by Google

ſtum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum ſtuctu quoque ſuo ducunt ad ſe; quo in genere eſt gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria eſt frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicujus honeſta, & cultu, & honore, & verecundia digna auctoritas. Amplitudo, potentiæ, aut majeſtatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipſius cauſa, quem diligit, cum ejus pari voluntate.

Hic, quia de civilibus cauſis loquimur, fructus ad amicitiam adjungimus, ut eorum quoque cauſa petenda videatur: ne forte qui nos de omni amicitia dicere exiſtimant, reprehendere incipiant. Quanquam ſunt qui propter utilitatem modo petendam putant amicitiam: ſunt qui propter ſe ſolum: ſunt qui propter ſe, & utilitatem. Quorum quid veriſſime conſtituatur, alius locus erit conſiderandi. Nunc hoc ſic ad uſum oratorium relinquatur, utramque propter rem amicitiam eſse expetendam.

Amicitiarum autem ratio, quoniam partim ſunt religionibus junctæ, partim non ſunt; quia partim veteres ſunt, partim novæ, partim ab illorum, partim a noſtro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles; ex cauſarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officiis, ex religionibus, ex vetuſtatibus habebitur.

LVI. Utilitas autem aut in corpore poſita eſt, aut in extraneis rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum revertitur. Ut in republica quædam ſunt, quæ (ut ſic dicam) ad corpus pertinent civitatis, ut agri, portus, pecunia, claſses, nautæ, milites, ſocii; quibus rebus incolumitatem, ac libertatem retinent civitates: alia vero, quæ jam quiddam magis amplum, & minus neceſsarium conficiunt, ut urbis egregia exornatio, atque amplitudo, ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac ſocietatum multitudo; quibus rebus non illud ſolum conficitur, ut ſalvæ & incolumes, verum etiam, ut amplæ, atque potentes ſint civitates. Quare utilitatis duæ partes videntur eſse, incolumitas, & potentia. Incolumitas eſt ſalutis tuta atque integra conſervatio. Potentia eſt ad ſua conſervanda, & alterius obtinenda, idonearum rerum facultas. Atque in iis omnibus, quæ ante dicta ſunt, quid difficulter fieri & quid facile fieri poſſit, oportet conſiderare. Facile id fieri dicimus, quod ſine magno, aut ſine ullo labore, ſumptu, moleſtia, quam breviſſimo tempore confici poteſt. Difficile autem fieri, quod quanquam laboris, ſumptus, moleſtiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas cauſas habet difficultatis; tamen, his ſuſceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum perduci poteſt. Quoniam ergo de honeſtate, & de utilitate diximus, nunc reſtat, ut de iis rebus, quas his attributas eſse dicebamus, neceſſitudine & affectione, perſcribamus.

LVII. Puto igitur eſſe hanc neceſſitudinem, cui nulla vi reſiſti poteſt; quæ neque mutari, neque leniri poteſt. Atque, ut apertius hoc ſit, exemplis licet vim rei, qualis & quanta ſit, cognoſcamus. Uri poſſe flamma ligneam materiam neceſſe eſt: corpus mortale aliquo tempore interire neceſſe eſt: atque ita neceſſe, ut vis ea poſtulat, quam modo deſcribebamus, neceſ-

neceſſitudinis, cui nulla vi reſiſti poteſt, quæ neque mutari, neque leniri poteſt. Hujuſmodi neceſſitudines, cum in dicendi rationes incident, recte neceſſitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles, in illa ſuperiori, poſſitne fieri, quæſtione conſiderabimus.

Atque etiam hoc mihi videor videre, eſſe quaſdam cum adjunctione neceſſitudines, quaſdam ſimplices & abſolutas. Nam aliter dicere ſolemus, Neceſſe eſt Caſſilinenſes ſe dedere Annibali: aliter autem, Neceſſe eſt Caſſilinum (18) venire in Annibalis poteſtatam. Illic in ſuperiore adjunctio eſt hæc, Niſi malint fame perire: ſi enim id malunt, non eſt neceſſe. Hoc inferius non item, propterea quod ſive velint Caſſilinenſes ſe dedere, ſive famem perpeti, atque ita perire, neceſſe eſt Caſſilinum venire in Annibalis poteſtatem. Quid igitur perficere poteſt hæc neceſſitudinis diſtributio? Prope dicam, plurimum, cum is locus neceſſitudinis videbitur incurrere. Nam cum ſimplex erit neceſſitudo, nihil erit quod multa dicamus, cum eam nulla ratione lenire poſſimus. Cum autem ita neceſſe erit, ut aliquid effugere, aut adipiſci velimus, tum adjunctio illa, quid habeat utilitatis, aut quid honeſtatis, erit conſiderandum. Nam ſi velis attendere, ita tamen, ut id quæras, quod conveniat ad uſum civitatis; reperias nullam eſſe rem quam facere neceſſe ſit, niſi propter aliquam cauſam, quam adjunctionem nominamus. Pariter autem invenias eſſe multas res neceſſitudinis, ad quas ſimilis adjunctio non accedit. Quod genus, ut homines mortales intereant, neceſſe eſt ſine adjunctione: ut cibo utantur, non neceſſe eſt, niſi cum illa exceptione, Extra quam, ſi nolint fame perire. Ergo, ut dixi, illud, quod adjungitur, ſemper, cujuſmodi ſit, erit conſiderandum. Nam omni tempore id pertinebit, aut ad honeſtatem, ut hoc modo exponenda neceſſitudo ſit, Neceſſe eſt hoc faciamus, ſi honeſte volumus vivere: aut ad incolumitatem, hoc modo, Neceſſe eſt, ſi incolumes volumus eſſe: aut ad commoditatem, hoc modo, Neceſſe eſt, ſi ſine incommodo volumus vivere.

LVIII. Ac ſumma quidem neceſſitudo videtur eſſe honeſtatis: huic proxima, incolumitatis: tertia ac leviſſima, commoditatis, quæ cum his nunquam poterit duabus contendere. Haſce autem inter ſe ſæpe neceſſe eſt comparari, ut quanquam præſtet honeſtas incolumitati, tamen, utri potiſſimum conſulendum ſit, deliberetur. Cujus rei certum quoddam præſcriptum videtur in perpetuum dari poſſe. Nam, qua in re fieri poterit, ut, cum incolumitati conſuluerimus, quod ſit in præſentia de honeſtate delibatum, virtute aliquando & induſtria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cum autem id non poterit, honeſtatis. Ita in ejuſmodi quoque re, cum incolumitati videbimur conſulere, vere poterimus dicere, nos honeſtatis rationem habere, quoniam ſine incolumitate eam nullo tempore poſ-

(18) *Caſſilinum*) Alludit ad hiſtoriam: nam Caſſilinum, oppidum Campaniæ, cum ab Annibale obſideretur, milites eo inopiæ pervenerunt, ut mures, & lora, detractaſque ſcutis pelles, ubi fervida molliſſent aqua, mandere conarentur. Livius, l. 23. c. 19. *Naſcimb.*

poſſumus adipiſci. Qua in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius deſcendere, & in præſentia quieſcere, atque aliud tempus exſpectare oportebit.

In commoditatis vero ratione, modo illud attendatur, dignane cauſa videatur ea, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honeſtate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur eſſe, ut quæramus, quid ſit illud, quod ſi adipiſci, aut effugere velimus, aliqua res nobis ſit neceſſaria, hoc eſt, quæ ſit adjunctio, ut proinde, uti quæque res erit, laboremus, & graviſſimam quamque cauſam vehementiſſime neceſſariam judicemus.

Affectio (19), eſt quædam ex tempore, aut ex negotiorum eventu, aut adminiſtratione, aut hominum ſtudio, commutatio rerum, ut non tales, quales ante habitæ ſint, aut plerumque haberi ſoleant, habendæ videantur eſſe: ut ad hoſtes tranſire turpe videtur eſse: at non illo animo, quo Ulyſses tranſiit (20): & pecuniam in mare dejicere, inutile; at non eo conſilio, quo Ariſtippus (21) fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex conſilio, non ex ſua natura conſiderandæ: quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid perſonis dignum ſit, conſiderandum eſt: & non quid, ſed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quamdiu fiat, attendendum eſt. His ex partibus ad ſententiam dicendam locos ſumi oportere arbitramur.

LIX. Laudes autem, & vituperationes ex iis locis ſumentur, qui loci perſonis ſunt attributi, de quibus ante dictum eſt. Sin diſtributius tractare quis volet, partiatur in animum, & corpus, & extrarias res licebit. Animi eſt, virtus, cujus de partibus paulo ante dictum eſt. Corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas. Extrariæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cætera, quæ ſimili eſse in genere intelligentur. Atque in his, id, quod in omnia valet, valere oportebit: contraria quoque, & quæ, & qualia ſint, intelligentur. Videre autem in laudando, & in vituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extrariis rebus habuerit is, de quo agetur, quam quo pacto his rebus uſus ſit. Nam fortunam quidem & laudare, ſtultitia; & vituperare ſuperbia eſt. Animi autem, & laus honeſta, & vituperatio vehemens eſt.

Nunc quoniam omne in cauſæ genus argumentandi ratio tradita eſt, de in-

(19) *Affectio*) Græce dici poſſet σχέσις, πάθος, συμβεβηκὸς (accidens) & περίστασις, quam *circumſtantiam* vulgo appellant, idque auctore ipſo Quintiliano, pag. 303. not. 523. *Capperonnerius*.

(20) *At non illo animo, quo Ulyſſes tranſiit*) Ulyſſes ſub habitu mendici Trojam ingreſſus diligenter omnia exploravit: id quod ex Euripide in Hecuba ſatis liquet. *Naſcimb.*

(21) *Ariſtippus*) Bion, apud Laertium in Ariſtippo, ſcriptum reliquit, Ariſtippum, cum aliquando navigaſſet, didiciſſetque navem, qua vehebatur, eſſe piraticam, acceptum aurum numeraſſe: deinde, quaſi imprudenti & invito lapſum e manibus projeciſſe in mare, ingemuiſſeque graviter. Sunt qui illum hæc addidiſſe memorent: *Melius eſt, ut hæc ab Ariſtippo, quam Ariſtippus propter iſta pereat*. Idem.

inventione prima ac maxima parte Rhetoricæ, ſatis dictum videtur. Quare quoniam & una pars (22) ad exitum hunc a ſuperiore libro perducta eſt, & hic liber non parum continet literarum, quæ reſtant, in reliquis dicemus.

---

(22) *Una pars*) Neſcio, an hoc loco nimis audax fuerit Lambinus; illud ſcio, mihi arridere emendationem, quam exhibuit in margine editionis ſuæ: *Una pars ad exitum, hoc & ſuperiore libro, perducta eſt, &c.* Cæterum, Gothofredus hic annotavit, videri ex hoc loco poſſe colligi, Ciceronem plures de Inventione libros ſcripſiſſe. Illud quidem non tantum jam diu inter eruditos conſtat, plures fuiſſe perſcriptos a Cicerone libros de Inventione, ſed etiam eos fuiſſe quatuor, e quibus duos poſteriores nobis longinquitas temporis invidit. Vid. Voſs. de Natura Rhet. c. 13. *Verburg.*

DE

DE ORATORE

AD Q. FRATREM

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Ut ex hiſce libris legendis majores fructus Lector percipiat, non inutile credidi fore, totius Operis formam & quaſi figuram breviter depingere. De Rhetorica Cicero omnium Romanorum eloquentiſſimus tradit præcepta; nec ea quidem, Rhetorum aliorum more, nuda & inornate tradit, ſed oratione ita limata, & doctrina ita liberali, ut ſcias ipſum id aſſecutum eſſe, quod vellet aliis præcipere. Plerumque fit, ut cum invidia audiatur, qui aliis præcipit: qui enim eos conatur docere, ſe iis ſuperiorem fore in eo, quod docet, pollicetur. Hanc igitur invidiam a ſe Cicero artificio quodam removit, cum ſub perſonis Lucii Licinii Craſſi, & M. Antonii, oratorum ſuperioris ſæculi principum, ſuam de Eloquentia ſententiam explicavit. His ſenibus duos juvenes, ſorumque vix ingreſſos, Cottam, & Sulpicium, comites adjunxit: prudenter quidem; niſi enim in hanc diſputationem veniſſent ſenes, minus auctoritatis & gravitatis haberent ea, quæ præciperentur: & niſi juvenes adeſſent, qui & audiendi cupidi eſſent, & nondum ſatis uſu forenſi inſtructi, ſenes non potuiſſent hunc ſermonem ſine ineptiarum crimine inſtituere. Vide, quam elegans ſit exordium diſputationis: Artificum erat & levium Græcorum Rhetorum, ſe de Eloquentia dicturos eſſe profiteri. Hi ſenes, & ingenui, & in Rep. verſati, non, niſi fortuito, in hanc diſputationem incidunt; nihil de ſe promittunt, ſed curſu orationis, vel caſu potius, in Rhetoricæ campos incurrunt. Nec in perſonis ſolum, ſed in loco decorum ſervat Cicero: non enim Romæ, ſed ruri diſputant; non in urbis occupat[illegible], ubi

mi-

Digitized by Google

mollioribus his ſtudiis ſe dedere non licet, ſed in otio receſſus Tuſculani, quo proficiſcentem curæ Reique publicæ negotia, etiam cum bonorum venia, non ſequuntur.

In primo libro quæritur, quæ ſit oratoris materia, quæque artes ſint illi ad cognoſcendum neceſſariæ. Craſſus, cujus in perſona explicatur ipſius Ciceronis ſententia, perfectum oratorem inſtituit, eique omnium artium cognitionem ſubjungit: ſingulas percurrit, probatque & exemplis & rationibus, quam utilis ſit unaquæque oratori: Antonius vero, cujus diſputatio ad mentem Quinti formatur, contra Craſſum diſputat, & cum indoctus a pleriſque haberetur, ſolaque natura ad dicendum inſtructus, Eloquentiam a cæteris artibus ſegregat, eique ſolam bene dicendi ſcientiam adjungit. Quæ argumenta attulerat Craſſus, ea omnia percurrit Antonius, & verbo magis, quam re diſſolvit. Aderat etiam huic diſputationi Scævola ſenex.; quem Cicero a ſequentibus libris dimovit, & quia infirma valetudine fuit, (ut ait ipſe) & quia in hoc libro diſputatio de jure civili a Scævolæ ſtudiis non abhorrebat: tantum vero virum proximæ de jocis diſputationi intereſſe non decebat.

In ſecundo libro partes Inventionis Antonio traduntur; in qua potius, quam in ornatu orationis excelluit. Omnia igitur præcepta ponit, ex quibus argumenta poſſimus eruere, quibus animos judicum movere & nobis conciliare: tria illa genera, judiciale, deliberativum, demonſtrativum, tractat, digitumque ad fontes intendens docet, quomodo ea, quæ univerſe dicuntur, ad unamquamque cauſam referri poſſint. Ad Inventionem pertinent joci; Cæſar igitur, qui in iis omnibus præſtitit, huic diſputationi adeſt, & ea omnia, quæ de jocis didicerat aut obſervarat, in medium profert. Deinde Antonius loquitur de memoria, ſcilicet artificiali (nam ea ſola Inventionis eſt propria,) brevibuſque omnia, quæ ad illam ſpectant, præceptis concludit.

In tertio partes Elocutionis Craſſo deferuntur: in verbis enim magis, quam in ſententiis eligendis elaboravit. Prius igitur de univerſo genere dicendi pauca loquitur; deinde ad eas quatuor partes, quibus elocutio continetur, pure, dilucide, ornate, & apte dicendi, ſeſe revocat; has ſingulas percurrit, præcipue vero ornatum orationis. Docet, quæ verba eligenda ſint, quæ figuræ, qui tropi adhibendi, quos numeros & pedes oratio poſtulet. Tum ad extremum de Actione quærit, docetque, quomodo & vox, & geſtus, & vultus ad orationem accommodari debeat. Omnes denique hi libri ita venuſti, ita elegantes ſunt, ut ab illis non ſolum præcepta, ſed exempla Eloquentiæ petenda ſint. PEARCIUS.

I. COGITANTI mihi ſæpenumero, & memoria vetera repetenti, perbeati fuiſſe, Quinte frater, illi videri ſolent, qui in optima republica, cum & honoribus, & rerum geſtarum gloria florerent, eum vitæ curſum tenere potuerunt, ut vel in negotio ſine periculo, vel in otio cum dignitate eſse poſsent. Ac fuit tempus illud, cum mihi quoque initium requieſcendi, atque animum ad utriuſque noſtrum præclara ſtudia referendi fore juſtum, & prope ab omnibus conceſsum arbitrarer, ſi infinitus forenſium rerum labor, & ambitionis occu-

occupatio, decurſu honorum, etiam ætatis flexu conſtitiſſet. Quam ſpem cogitationum & conſiliorum meorum, cum graves communium temporum, tum varii noſtri caſus fefellerunt. Nam qui locus quietis & tranquillitatis pleniſſimus fore videbatur, in eo maximæ moles moleſtiarum, & turbulentiſſimæ tempeſtates extiterunt. Neque vero nobis cupientibus, atque exoptantibus fructus otii datus eſt ad eas artes, quibus a pueris dediti fuimus, celebrandas, inter noſque recolendas (1). Nam prima ætate (2) incidimus in ipſam perturbationem diſciplinæ veteris: & conſulatu devenimus in medium rerum omnium certamen, atque diſcrimen: & hoc tempus omne (3) poſt conſulatum objecimus iis fluctibus, qui, per nos a communi peſte depulſi, in noſmetipſos redundarunt. Sed tamen in his vel aſperitatibus rerum, vel anguſtiis temporis, obſequar ſtudiis noſtris: &, quantum mihi vel fraus inimicorum, vel reſpublica tribuet otii, ad ſcribendum potiſſimum conferam. Tibi vero, frater, neque hortanti deero, neque roganti. Nam neque auctoritate quiſquam apud me plus valere te poteſt, neque voluntate.

II. Ac mihi repetenda eſt veteris cujuſdam memoriæ non ſane ſatis explicata recordatio, ſed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoſcas, quæ viri omnium eloquentiſſimi, clariſſimique ſenſerint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut mihi ſæpe dixiſti; quoniam quæ pueris, aut adoleſcentulis nobis ex commentariolis noſtris (4) inchoata, ac rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc uſu, quem ex cauſis, quas diximus, tot tantiſque conſecuti ſumus; aliquid iiſdem de rebus politius a nobis, perfectiuſque proferri: ſoleſque nonnunquam hac de re a me in diſputationibus noſtris diſſentire, quod ego prudentiſſimorum (5) hominum artibus eloquentiam contineri ſtatuam; tu autem illam ab elegantia doctrinæ ſegre-

---

(1) *Inter noſque recolendas*) Trajecit copulandi particulam, maluitque, *inter noſque*, quam illud, *& inter nos recolendas*, uſurpare: ne, quod in oratione vitioſum eſt, in heroici carminis finem decideret. Quæ componendi manifeſta diligentia, ut in foro & in curia celatur, ita in hoc ſcripti genere diſſimulari non debet. Sunt qui legant, *Interque nos recolendas*, virtutis hujus ignari, qui neſciant auribus atque rationi cedere præcepta. *Strebaus*...

(2) *Prima ætate*) Anno U. C. DCLXVII. & conſequenti, cum Tullius ageret annum vicelimum, exarſere bella civilia Cinnæ, Marii, & Syllæ, qui contra priſtinum morem oppreſſa patriæ libertate, principatum invadere tentabant. *Pruſt.*

(3) *Et hoc tempus omne*) Hos de Oratore Dialogos Cicero ſcripſiſſe putatur anno ætatis ſuæ 58. & U. C. 698. ſecundo vero anno poſt ejus reditum, cum Clodianorum furore actus in exilium ceſſiſſet. *Pearcius*.

(4) *Ex commentariolis noſtris*) Libros de Inventione ſub annum ætatis viceſimum Cicero ſcripſerat, rudes & impolitos, ſi cum his conferantur. Porro commentarius, liber eſt, in quem referimus breviter aliquid memoriæ cauſa. *Pruſteus*.

(5) *Prudentiſſimorum*) Hoc eſt, doctiſſimorum, vel (ut noſter loquitur in ſequenti ſententia) eorum, qui habent *elegantiam doctrinæ*: ſæpius in hoc opere doctos diſertis, & *prudentiam* eloquentiæ oppoſuit: & hic per *prudentiſſimos* intelligi voluit eos, qui omnibus artibus, ſc. Philoſophia, Jure civili, &c. inſtructi eſſent. Sic l. 1. c. 49. *Prudentia rerum magnarum magis, quam dicendi arte nititur*. Lib. 3. c. 35. *Malim equidem indiſertam* prudentiam, *quam ſtultitiam loquacem*. Et l. 1. c. 14. *Sine ſumma rerum civilium cognitione & prudentia*. *Pearcius*.

ſegregandam putes, & in quodam ingenii atque exercitationis genere ponendam.

Ac mihi quidem ſæpenumero in ſummos homines, ac ſummis ingeniis præditos intuenti, quærendum eſſe viſum eſt, quid eſſet, cur plures in omnibus artibus, quam in dicendo admirabiles extitiſſent. Nam, quocunque te animo, & cogitatione converteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non mediocrium artium, ſed prope maximarum. Quis enim eſt, qui, ſi clarorum hominum ſcientiam, rerum geſtarum vel utilitate vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una civitate præſtantiſſimos pene innumerabiles, in dicendo autem excellentes vix paucos proferre poſſimus? Jam vero conſilio, ac ſapientia qui regere, ac gubernare rempublicam poſſent, multi noſtra, plures patrum memoria, atque etiam majorum extiterunt: cum boni perdiu nulli, vix autem ſingulis ætatibus ſinguli tolerabiles oratores invenirentur. Ac, ne quis forte cum aliis ſtudiis, quæ reconditis in artibus, atque in quadam varietate literarum verſentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum imperatoris laude, aut cum boni ſenatoris prudentia comparandam putet; convertat animum ad ea ipſa artium genera, circumſpiciatque qui in iis floruerint, quamque multi: ſic facillime, quanta oratorum ſit, ſemperque fuerit paucitas, judicabit.

III. Neque enim te fugit, laudatarum artium omnium procreatricem quandam, & quaſi parentem eam, quam φιλοσοφίαν Græci vocant, ab hominibus doctiſſimis judicari; in qua difficile eſt enumerare, quot viri, quanta ſcientia, quantaque in ſuis ſtudiis varietate, & copia fuerint: qui non una aliqua in re ſeparatim elaborarint, ſed omnia, quæcumque (*) eſſent, vel ſcientiæ pervestigatione, vel diſſerendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ii, qui mathematici vocantur, quanta in obſcuritate rerum, & quam recondita in arte, & multiplici, ſubtilique verſentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines extiterunt, ut nemo fere ſtuduiſſe ei ſcientiæ vehementius videatur, quin, quod voluerit, conſecutus ſit. Quis muſicis, quis huic ſtudio literarum, quod profitentur ii, qui grammatici vocantur, penitus ſe dedidit, quin omnem illarum artium pene infinitam vim, & materiam, ſcientia & cogitatione comprehenderit? Vere mihi hoc videor eſſe dicturus, ex omnibus iis, qui in harum artium ſtudiis liberaliſſimis ſint, doctrinisque verſati, minimam copiam poetarum egregiorum extitiſſe: atque in hoc ipſo numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, ſi diligenter & ex noſtrorum, & ex Græcorum copia comparare voles, multo tamen pauciores oratores, quam poetæ boni reperientur. Quod hoc etiam mirabilius debet videri, quia cæterarum artium ſtudia fere reconditis atque abditis e fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio poſita, communi quodam in uſu, atque in hominum more

& ſer-

(*) *Eſſent*) Man. Grut. *poſſent*.

Digitized by Google

& ſermone verſatur: ut in cæteris id maxime excellat, quod longiſſime ſit ab imperitorum intelligentia, ſenſuque disjunctum: in dicendo autem vitium vel maximum ſit a vulgari genere orationis, atque a conſuetudine communis ſenſus abhorrere.

IV. Ac ne illud quidem vere dici poteſt, aut plures cæteris artibus inſervire, aut majore delectatione, aut ſpe uberiore, aut præmiis ad perdiſcendum amplioribus commoveri. Atque ut omittam Græciam, quæ ſemper eloquentiæ princeps eſſe voluit, atque illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus ſumma dicendi vis & inventa eſt, & perfecta: in hac ipſa civitate profecto nulla unquam vehementius, quam eloquentiæ ſtudia viguerunt. Nam poſteaquam, imperio omnium gentium conſtituto, diuturnitas pacis otium confirmavit, nemo fere laudis cupidus adoleſcens non ſibi ad dicendum ſtudio omni enitendum putavit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam viam, neque aliquod præceptum artis eſſe arbitrarentur, tantum, quantum ingenio & cogitatione poterant, conſequebantur. Poſt autem, auditis oratoribus Græcis, cognitiſque eorum literis, adhibitiſque doctoribus, incredibili quodam noſtri homines dicendi ſtudio flagraverunt. Excitabat eos magnitudo & varietas, multitudoque in omni genere cauſarum, ut ad eam doctrinam, quam ſuo quiſque ſtudio aſſecutus eſſet, adjungeretur uſus frequens, qui omnium magiſtrorum præcepta ſuperaret. Erant autem huic ſtudio maxima, quæ nunc quoque ſunt, expoſita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem. Ingenia vero (ut multis rebus poſſimus judicare) noſtrorum hominum multum cæteris hominibus omnium gentium præſtiterunt. Quibus de cauſis, quis non jure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, civitatum, tam exiguum oratorum numerum inveniri? Sed nimirum majus eſt hoc quidam, quam homines opinantur, & pluribus ex artibus ſtudiiſque collectum.

V. Quis enim aliud in maxima diſcentium multitudine, ſumma magiſtrorum copia, præſtantiſſimis hominum ingeniis, infinita cauſarum varietate, ampliſſimis eloquentiæ propoſitis præmiis, eſſe cauſæ putet, niſi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Eſt enim & ſcientia comprehendenda rerum plurimarum, ſine qua verborum volubilitas inanis atque irridenda eſt: & ipſa oratio conformanda non ſolum electione, ſed etiam conſtructione verborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoſcendi, quod omnes vis ratioque dicendi, in eorum, qui audiunt, mentibus, aut ſedandis, aut excitandis expromenda eſt. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæque, & eruditio libero digna, celeritaſque & brevitas & reſpondendi, & laceſſendi, ſubtili venuſtate, atque urbanitate conjuncta. Tenenda præterea eſt omnis antiquitas, exemplorumque vis: neque legum, aut juris civilis ſcientia negligenda eſt. Nam quid ego de actione ipſa plura dicam? quæ motu corporis, quæ geſtu, quæ vultu, quæ vocis conformatione, ac varietate moderanda eſt: quæ ſola per ſe ipſa quanta ſit, hiſtrionum levis ars & ſcena declarat: in qua cum omnes in oris, & vocis, & motus mo-

moderatione elaborent, quis ignorat, quam pauci ſint, fuerintque, quos animo æquo ſpectare poſſimus? Quid dicam de theſauro rerum omnium memoria, quæ niſi cuſtos inventis, cogitatiſque rebus, & verbis adhibeatur, intelligimus, etiam ſi præclariſſima fuerint, in oratore peritura.

Quamobrem mirari deſinamus, quæ cauſa ſit eloquentium paucitatis, cum ex iis rebus univerſis eloquentia conſtet, quibus in ſingulis elaborare permagnum eſt; hortemurque potius liberos noſtros, cæteroſque, quorum gloria nobis & dignitas cara eſt, ut animo rei magnitudinem complectantur, neque iis aut præceptis, aut magiſtris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, ſed aliis quibuſdam ſe id, quod expetunt, conſequi poſſe confidant.

VI. Ac mea quidem ſententia nemo poterit eſſe omni laude cumulatus orator, niſi erit omnium rerum magnarum, atque artium ſcientiam conſecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat & redundet oportet oratio: quæ, niſi ſubeſt res ab oratore percepta & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & pene puerilem. Neque vero ego hoc tantum oneris imponam noſtris præſertim oratoribus, in hac tanta occupatione urbis, ac vitæ, nihil ut iis putem licere neſcire: quanquam vis oratoris, profeſſioque ipſa bene dicendi, hoc ſuſcipere, ac polliceri videatur, ut omni de re, quæcunque ſit propoſita, ab eo ornate, copioſeque dicatur. Sed quia non dubito, quin hoc pleriſque immenſum, infinitumque videatur, & quod Græcos homines non ſolum ingenio, & doctrina, ſed etiam otio, ſtudioque abundantes, partitionem quandam artium feciſſe video, neque in univerſo genere ſingulos elaboraſſe, ſed ſepoſuiſſe a cæteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forenſibus diſceptationibus judiciorum, aut deliberationum verſaretur, & id unum genus oratori reliquiſſe; non complectar in his libris amplius, quam quod huic generi, re quæſita, & multum diſputata, ſummorum hominum prope conſenſu eſt tributum: repetamque non ab incunabulis noſtræ veteris puerilisque doctrinæ quendam ordinem præceptorum, ſed ea, quæ quondam accepi in noſtrorum hominum eloquentiſſimorum, & omni dignitate principum, diſputatione eſſe verſata: non quod illa contemnam, quæ Græci, dicendi artifices, & doctores reliquerunt; ſed cum illa pateant, in promptuque ſint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatius explicari, aut planius exprimi poſſint, dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus ſumma dicendi laus a noſtris hominibus conceſſa eſt, auctoritatem Græcis anteponam.

VII. Cum igitur vehementius inveheretur (6) in cauſam principum con-

(6) *Cum igitur vehementius inveheretur*) C. Sempronius Gracchus, tribunus plebis, anno U. C. DCXXXII. legem tulerat, qua judicia publica a ſenatu, penes quem a regum tempore fuerant, quaſi ab his non ſatis caſte exercerentur, transferrentur ad equites Romanos. Verum cum in iis non ſatis integra fide verſarentur equites, ea rurſus ſibi vindicare conati ſunt ſenatores anno U. C. DCLXIII. adnitente in primis M. Livio Druſo, tribuno plebis, qui populum pernicioſa ſpe largitionis, ſocios Italiæ populos, promiſſa ipſis civitate, in equeſtrem ordinem concitavit, ac demum legem tulit, ut æqua ex

conſul Philippus, Druſique tribunatus pro ſenatus auctoritate ſuſceptus, infringi jam, ac debilitari videretur: dici memini, ludorum Romanorum diebus L. Craſſum (7), quaſi colligendi ſui cauſa, ſe in Tuſculanum contuliſſe. Veniſſe eodem, ſocer ejus (8) qui fuerat, Quintus Mucius (9) dicebatur, & M. Antonius (10), homo & conſiliorum in republica ſocius, & ſumma cum Craſſo familiaritate conjunctus. Exierant autem cum ipſo Craſſo, adoleſcentes duo, & Druſi maxime familiares, & in quibus magnam tum ſpem majores natu dignitatis ſuæ collocarant, C. Cotta (11), qui tum tribunatum plebis petebat, & P. Sulpicius (12), qui deinceps eum magiſtratum petiturus putabatur.

Hi primo die de temporibus illis, deque univerſa republica, quam ob cauſam venerant, multum inter ſe uſque ad extremum tempus diei collocuti ſunt. Quo quidem in ſermone multa divinitus a tribus illis conſularibus Cotta deplorata, & commemorata narrabat; ut nihil incidiſſet poſtea civitati mali, quod non impendere illi tanto ante vidiſſent. Eo autem omni ſermone confecto, tantam in Craſſo humanitatem fuiſſe, ut, cum lauti accubuiſſent, tolleretur omnis illa ſuperioris triſtitia ſermonis: eaque eſſet in homine jucunditas, & tantus in jocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuiſſe videretur, convivium Tuſculani.

N 2 Po-

ex parte judicia penes ſenatum & equeſtrem ordinem eſſent, ſive trecentos equites & totidem ſenatores. Eam ob rem tota graviter Italia turbatum eſt, maxime a ſociis populis, qui cum promiſſum a Druſo jus civitatis non obtinerent, bellum ſociale ſeu Italicum conflaverunt. Druſus in ſenatu ut caput malorum accuſatus, cum domum inde ſe reciperet, inter turbam, incerto auctore, cultro vulneratus, in atrio corruit, ac paulo poſt obiit. Philippus tum erat conſul, tam ſenatui ac Druſo infenſus, quam addictus equitibus, a quibus exerceri judicia volebat. *Vellejus, Livius, Florus, Appianus, &c. Pruſteus.*

(7) *L. Craſſum*) L. Licinius Craſſus, celeberrimus orator, præcipuas in his dialogis partes agit. Natus eſt, ut ex Ciceronis Bruto patet, C. Lælio & Q. Cæpione Conſſ. ſive anno U. C. DXCIV. Qua morte defunctus fuerit, fuſe refert Tullius ſub initium libri tertii de Oratore, cap. 2. *Idem.*

(8) *Socer ejus* (*qui* fuerit *Q. Mucius*) Ita manuſcripti Mag. Mead. Gonv. & Harl. duo; nec inuſitatum eſt Noſtro poſt vocem *qui* uti ſubjunctivo modo. Vulgatum *fuerat* parum placet; tunc enim temporis, cum Mucius ad Craſſi Tuſculanum venerit, tam ſocer fuit Craſſi quam antea: Craſſumque poſtea appellat *generum* ſuum in c. 9. *Pearcius.*

(9) *Q. Mucius*) Q. Mucius Scævola, Q. Scævolæ conſulis anno DLXXX. filius, C. Lælii gener, in Stoica diſciplina, juriſque ſcientia, & omni literarum genere verſatiſſimus. Ad quem audiendum a patre deductus eſt Cicero ſumpta virili toga. Augur fuit anno U. C. DCXXI. Obſervent eruditi eum cum Q. Mucio pontifice, ad quem, hoc Q. Mucio augure mortuo, ſe conferebat Tullius, minime confundendum eſſe. *Pruſteus.*

(10) *M. Antonius*) Orator eximius, natus Conſſ. Appio Pulchro & Q. Cæcilio anno U. C. DCXI. de quo plura ſubinde his in libris occurrunt, & præcipue in Bruto cap. 37. De ejus morte vide lib. 3. de Orat. c. 3. *Idem.*

(11) *C. Cotta*) C. Aurelius Cotta dicendi laude præſtans his temporibus petiit tribunatum, & obtinuit, a quo poſt Craſſi mortem per invidiam depulſus, immo civitate deinde ejectus eſt. *Appian.* &c. Poſtea tamen conſulatum geſſit anno U. C. DCLXXIV. Cum illi decretus eſſet triumphus, mortuus eſt ante diem triumphi, ut refert Aſconius in notis ad Piſonianam, cum cicatrix vulneris ejus, quod ante plures annos acceperat, reſciſſa eſſet repente. De quo plurima inferius, & in Bruto cap. 55. *Idem.*

(12) *P. Sulpicius*) Cujus in Bruto Tullius dicendi characterem deſcribit, & ſub initium lib. 3. de Oratore funeſtam mortem deplorat. *Idem.*

Digitized by Google

Poſtero autem die, cum illi majores natu ſatis (*) quieſſent, & in ambulationem ventum eſſet; dicebat tum Scævolam duobus ſpatiis tribuſve factis, dixiſſe, Cur non imitamur (13), Craſſe, Socratem illum, qui eſt in Phædro Platonis? Nam me hæc tua platanus admonuit; quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis eſt diffuſa ramis, quam illa, cujus umbram ſecutus eſt Socrates, quæ mihi videtur non tam ipſa aquula, quæ deſcribitur, quam Platonis oratione creviſſe: &, quod ille duriſſimis pedibus fecit, ut ſe abjiceret in herbam, atque ita illa, quæ philoſophi divinitus ferunt eſſe dicta, loqueretur, id meis pedibus certe concedi eſt æquius. Tum Craſſum, Immo vero commodius etiam; pulvinoſque popoſciſſe, & omnes in iis ſedibus, quæ erant ſub platano, conſediſſe dicebat.

VIII. Ibi, ut ex priſtino ſermone relaxarentur animi omnium, ſolebat Cotta narrare, Craſſum ſermonem quendam de ſtudio dicendi intuliſſe. Qui cum ita eſſet exorſus: Non ſibi cohortandum Sulpicium & Cottam, ſed magis utrumque collaudandum videri, quod tantam jam eſſent facultatem adepti, ut non æqualibus ſuis ſolum anteponerentur, ſed cum majoribus natu compararentur. Neque vero mihi quidquam, inquit, præſtabilius videtur, quam poſſe dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere quo velis: unde autem velis, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximeque in pacatis, tranquilliſque civitatibus, præcipue ſemper floruit, ſemperque dominata eſt. Quid enim eſt aut tam admirabile, quam ex infinita multitudine hominum exſiſtere unum, quid id, quod omnibus natura ſit datum, vel ſolus, vel cum paucis facere poſſit? aut tam jucundum cognitu atque auditu, quam ſapientibus ſententiis gravibuſque verbis ornata oratio, & perpolita? aut tam potens, tamque magnificum, quam populi motus, judicum religiones, ſenatus gravitatem, unius oratione converti? Quid porro tam regium, tam liberale, tam munificum, quam opem ferre ſupplicibus, excitare afflictos, dare ſalutem, liberare periculis, retinere homines in civitate? Quid autem tam neceſſarium, quam tenere ſemper arma, quibus vel tectus ipſe eſſe poſſis, vel provocare improbos, vel te ulciſci laceſſitus?

Age vero, ne ſemper forum, ſubſellia (14), roſtra, curiamque meditere, quid eſſe poteſt in otio aut jucundius, aut magis proprium humanitatis, quam ſermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim uno præſtamus vel maxime feris, quod colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo ſenſa poſſumus. Quamobrem quis hoc non jure miretur, ſummeque in eo

(*) *Quieſſent*) Vict. Man. *quieſſent, in ambulationem ventum eſſe dicebat: tum*

(13) *Cur non imitamur*) Apud Platonem in dialogo, qui Phædrus inſcribitur, Socrates ad Iliſſum, Atticæ fluvium, molliter in herba recumbens, ſub alta & patulis diffuſa ramis platano, multa diſſerit. *Idem*.

(14) *Forum, ſubſellia*, &c.) In foro jus dicebant prætores, & judices ab iis dati: unde cauſæ forenſes appellabantur. *Subſellia* eſſe tribunorum, triumvirorum, quæſtorum, & aliorum minora judicia exercentium ſcribit Aſconius. *Roſtra*, locus erat, ex quo dicebant oratores ad populum. *Curia*, ubi ſenatores & principes civitatis de rep. adminiſtranda inter ſe agebant. *Idem*.

eo elaborandum eſſe arbitretur, ut, quo uno homines maxime beſtiis præſtent, in hoc hominibus ipſis antecellat? Ut vero jam ad illa ſumma veniamus; quæ vis alia potuit aut diſperſos homines unum in locum congregare, aut a fera, agreſtique vita ad hunc humanum cultum, civilemque deducere, aut jam conſtitutis civitatibus, leges, judicia, jura deſcribere?

Ac, ne plura, quæ ſunt pene innumerabilia, conſecter, comprehendam brevi; ſic enim ſtatuo, perfecti oratoris moderatione & ſapientia non ſolum ipſius dignitatem, ſed & privatorum plurimorum, & univerſæ reipublicæ ſalutem maxime contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adoleſcentes: atque in id ſtudium in quo eſtis, incumbite, ut & vobis honori, & amicis utilitati, & reipublicæ emolumento eſſe poſſitis.

IX. Tum Scævola comiter, ut ſolebat, Cætera, inquit, aſſentior Craſſo, ne aut de C. Lælii, ſoceri mei, aut de hujus generis, aut arte, aut gloria detraham: ſed illa duo, Craſſe, vereor, ut tibi poſſim concedere. Unum, quod ab oratoribus civitates & ab initio conſtitutas, & ſæpe conſervatas eſſe dixiſti. Alterum, quod, remoto foro, concione, judiciis, ſenatu, ſtatuiſti, oratorem in omni genere ſermonis, & humanitatis eſſe perfectum.

Quis enim tibi hoc conceſſerit, aut initio genus hominum in montibus ac ſilvis diſſipatum, non prudentum conſiliis compulſum potius, quam diſertorum oratione delinitum, ſe oppidis, mœnibuſque ſepſiſſe? aut vero reliquas utilitates, aut inſtituendis, aut conſervandis civitatibus, non a ſapientibus & fortibus viris, ſed a diſertis, & ornate dicentibus eſſe conſtitutas? An vero tibi Romulus ille aut paſtores & convenas congregaſſe, aut Sabinorum connubia conjunxiſſe, aut finitimorum vim repreſſiſſe eloquentia videtur, non conſilio, & ſapientia ſingulari? Quid? in Numa Pompilio, quid? in Ser. Tullio, quid? in cæteris regibus, quorum multa ſunt eximia ad conſtituendam rempublicam, num quod eloquentiæ veſtigium apparet? Quid? exactis regibus, (tametſi ipſam exactionem mente, non lingua, perfectam L. Bruti eſſe cernimus) ſed deinceps omnia, nonne plena conſiliorum, inania verborum videmus? Ego vero ſi velim & noſtræ civitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre poſſim detrimenta publicis rebus, quam adjumenta per homines eloquentiſſimos importata: ſed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis, Craſſe, vobis duobus, eloquentiſſimos audiſſe Tib. & C. Sempronios, quorum pater, homo prudens, & gravis, haudquaquam eloquens, & ſæpe alias, & maxime cenſor, ſaluti reipublicæ fuit. Atque is non accurata quadam orationis copia, ſed nutu atque verbo libertinos in urbanas tribus tranſtulit; quod niſi feciſſet, rempublicam, quam nunc vix tenemus, jamdiu nullam haberemus. At vero ejus filii diſerti, & omnibus vel naturæ vel doctrinæ præſidiis ad dicendum parati, cum civitatem vel paterno conſilio, vel avitis armis florentiſſimam accepiſſent, iſta præclara gubernatrice, ut ais, civitatum, eloquentia rempublicam diſſipaverunt.

X. Quid? leges veteres, moreſque majorum: quid? auſpicia, quibus & ego,

ego, & tu, Craſſe, cum magna reipublicæ ſalute præſumus: quid? religiones & cæremoniæ: quid? hæc jura civilia, quæ jampridem in noſtra familia ſine ulla eloquentiæ laude verſantur, num aut inventa ſunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Ser. Galbam memoria teneo, divinum hominem in dicendo, & M. Æmilium Porcinam, & C. ipſum Carbonem, quem tu adoleſcentulus perculiſti (15), ignarum legum, hæſitantem in majorum inſtitutis, rudem in jure civili: & hæc ætas noſtra, præter te, Craſſe, qui tuo magis ſtudio, quam proprio munere aliquo diſertorum, jus a nobis civile didiciſti, quod interdum pudeat, juris ignara eſt.

Quod vero in extrema oratione, quaſi tuo jure, ſumpſiſti, oratorem in omnis ſermonis diſputatione copioſiſſime poſſe verſari, id, niſi hic in tuo regno eſſemus, non tuliſſem, multiſque præeſſem, qui aut interdicto tecum contenderent (16), aut te ex jure manum conſertum (17) vocarent, quod in alienas poſſeſſiones tam temere irruiſſes. Agerent enim tecum lege primum Pythagorei omnes, atque Democritici, (*) cæterique in ſuo genere phyſici, vindicarentque ornati homines in dicendo & graves, quibuſcum tibi juſto ſacramento (18) contendere non liceret. Urgerent præterea philoſophorum greges, jam ab illo fonte & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didiciſſe, nihil omnino quæſiſſe, nihil ſcire convincerent: &, cum univerſi in te impetum feciſſent, tum ſingulæ familiæ litem tibi intenderent. Inſtaret Academia, quæ, quidquid dixiſſes, id te ipſum ſcire negaret. Stoici vero noſtri diſputationum ſua-

(15) *Perculiſti*) Id eſt, evertiſti, ſeu dejeciſti. Simile eſt illud lib. 11. cap. 70. Scipionis illius, qui Tib. Gracchum perculit. *Pearcius*.

(16) *Interdicto tecum contenderent*) Interdictum, prætoris eſt edictum quo jubet aliquid vel fieri, vel omitti. Sententia eſt: Multi litem tibi intenderent, & lege, ac prætoris edicto tecum agerent, quod eam rem, quæ pertinet ad alias artes, nimirum in omni diſputatione copioſe verſari, tanquam oratori propriam, vindices illi, ac tribuas. *Pruſteus*.

(17) *Ex jure manum* (alii, *manu*) *conſertum*) Manum conſerrere eſt proprie in prælio venire ad manus. Transfertur autem a militiæ certaminibus ad fori contentiones. Scilicet petitor, & is a quo petebatur, dicto die, in agrum litigioſum conveniebant, ſimulatoque conflictu, quaſi per vim expellebatur ex agro petitor: hic deinde ad prætorem appellabat de vi, ac petebat ut ſua ſibi reſtituerentur. De hac locutione plura Gellius lib. xx. cap. 10. *Manu* pro *manus* dicitur, e puncta more veterum *s*: *conſertum* in ſupino a *conſero*, quod eſt committo. Cæterum hujus loci ſententia eſt: Multi repeterent ac reſtitui poſtularent, adhibita ſolemni juris formula, rem a te contra jus faſque occupatam. *Idem*.

(*) *Cæterique*) Lamb. *cæterique ſuo jure phyſici vindicarent, ornati*

(18) *Juſto ſacramento*) *Sacramentum litis genus erat, ſimile ſponſionis*. Varro. Et qui petebat, & qui inficiabatur, de aliis rebus utrique quingentos æris apud Pontificem deponebant, de aliis item rebus certum numerum aſſium. Qui judicio autem vicerat, ſuum ſacramentum a ſacro auferebat, victi ad ærarium redibant. Sacramentum dixit pecuniam lite depoſitam apud Pontificem. Decepti ſunt qui legerunt hic *apud pontem*, non *apud Pontificem*. Senſus eſt igitur: Philoſophi diſciplinarum poſſeſſione dejecti, tecum interdicto contenderent, quemadmodum ii qui ab agro dejecti ſunt: aut vindiciarum litem tibi intenderent, & diſciplinas ſuas aſſererent: aut jure poſſent agere tecum, & depoſita pecunia contendere. *Strebans*.

Digitized by Google

ſuarum atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipſa, quæ propria oratorum putas eſſe adjumenta, atque ornamenta dicendi, a ſe peti vincerent oportere: ac non ſolum meliora, ſed etiam multo plura Ariſtotelem, Theophraſtumque de his rebus, quam omnes dicendi magiſtros ſcripſiſſe oſtenderent. Miſſos facio mathematicos, grammaticos, muſicos, quorum artibus veſtra iſta dicendi vis ne minima quidem ſocietate conjungitur. Quamobrem iſta tanta, tamque multa, profitenda, Craſſe, non cenſeo. Satis id eſt magnum, quod potes præſtare, ut in judiciis ea cauſa, quamcumque tu dicis, melior & probabilior eſse videatur: ut in concionibus, ut in ſententiis dicendis ad perſuadendum tua plurimum valeat oratio: denique ut prudentibus diſerte, ſtultis etiam vere dicere videaris. Hoc amplius ſi quid poteris, non id mihi videbitur orator, ſed Craſſus ſua quadam propria, non communi oratorum facultate poſſe.

XI. Tum ille, Non ſum, inquit, neſcius, Scævola, iſta inter Græcos dici, & diſceptari ſolere. Audivi enim ſummos homines, cum quæſtor ex Macedonia veniſſem Athenas, florente Academia, ut temporibus illis ferebatur, quod eam Charmadas (19), & Clitomachus, & Æſchines obtinebant.

(19) *Charmadas*) Vulgo pro *Chalmadas* legimus *Carneades*, male omnino: hic enim Craſsus dicit ſe Quæſtorem, *poſtea* vero Antonius ſe Proconſulem, vidiſſe *Carneadem*, contra auctoritatem veterum Scriptorum. Laertius enim ex Apollodoro ſcribit *Carneadem* mortuum eſſe (Olymp. CLXII. ann. 4.) anno U. C. 625. Craſſus vero Quæſtor fuit an. U. C. 643. & Antonius Proconſul an. U. C. 652. Immo Cicero ipſe in Acad. Quæſt. dicit *Carneadis* legationem incidiſse in an. U. C. 599. Si igitur Craſsus Quæſtor vidit *Carneadem*, *Carneades* poſt legationem vixit annos 44. & ſi Antonius Proconſul, eum vidit, vixit annos 53. poſt legationem: quod veriſimile non videtur. Sed ulterius ex ipſo Cicerone probaturus ſum, neque Craſsum, neque Antonium vidiſse *Carneadem*. Primo, in lib. III. c. 18. Craſsus dicit, *cujus* (Carneadis) *etſi ego multos auditores cognovi Athenis* &c. Ex quo loco colligo Craſsum non vidiſse Carneadem; quia ſi eum vidiſſet, non ſoceri, aut Metelli uſus eſset judicio, ſed ſuo. Porro dicit ibi Craſsus Metellum *adoleſcentem* fuiſse, cum audiret *Carneadem affectum ætate*: Metellus vero Conſul fuit an. 645.; ergo non credibile eſt *Carneadem* vixiſse uſque ad Quæſturam Craſſi, hoc eſt, pene ad conſulatum Metelli, multo autem minus ad Proconſulatum Antonii. Secundo, in l. 2. c. 37. itemque in hoc ipſo loco non de homine, quem novit, Craſsus loquitur, ſed dicit *hominem, ut ferebant*, &c. Tertio, ut ſe habet vulgata lectio, *Carneades Carneadis* auditor fuit, quo quid ineptius? His rationibus adductus vulgatam lectionem rejicio. Cur autem *Charmadas* repoſui, paucis ſciat Lector. 1. Mſs. Cant. habet *Carmeades*, Bod. *Carniadas* (quæ vox ſi punctum literæ *i* tollas, eſt *Carmadas*); Mſs. vero Joan. & Harl. 1. habent *Charmadas* in hoc loco, & tribus ſequentibus, de quibus mox dicturus ſum. 2. In Oratore c. 16. cum dicitur, *ſcitum eſt enim, quod Carneades dicere ſolebat, Clitomachum eadem dicere*, Carneadem *eodem etiam modo dicere*; nonnulli, quos vidi, Mſs. habent ibi *Charmadam*, poſcente etiam ſenſu. Patet idem ex l. 2. c. 88. ubi, Jonſio primum notante & Gronovio approbante, pro *Paraeadem* jam legimus *Charmadam*, teſtimonio Plinii & auctoritate Mſs. 3. Sextus Empiricus non ſemel dicit *Pharmadam* (vel *Pharmidam*) Academicum fuiſse, & Academiæ principem, 4. Idem ſcriptis mandavit diſputationem quandam *Pharmada*, in qua Academicus ille probat Rhetoricam non eſse artem, & Rhetores exagitat; quæ omnia Sex. Empirici teſtimonia huic loco optime conveniunt. Utile fore credidi hunc locum luculentis argumentis explicare, qui Petavio, Stanlejo noſtro, aliiſque Chronologiam docentibus, magnas olim turbas excitaverit. *Pearcius*. Vide in eandem ſententiam, Henrici *Valeſii* Emendat. I. 29.

bant. Erat etiam Metrodorus, qui cum illis una ipſum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum, & copioſiſſimum. Vigebat auditor Panætii illius tui Mneſarchus; & Peripatetici (20) Critolaus & Diodorus. Multi erant præterea præclari in philoſophia, & nobiles, a quibus omnibus una pene repelli voce oratorem a gubernaculis civitatum, excludi ab omni doctrina, rerumque majorum ſcientia, ac tantum in judicia & conciunculas, tanquam in aliquod piſtrinum, detrudi, & compingi videbam. Sed ego neque illis aſſentiebar, neque harum diſputationum inventori, & principi longe omnium in dicendo graviſſimo, & eloquentiſſimo, Platoni, cujus tum Athenis diligentius legi cum Charmada Gorgiam (21): quo in libro, hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in oratoribus irridendis ipſe eſſe orator ſummus videbatur. Verbi enim controverſia (22) jamdiu torquet Græculos homines contentionis cupidiores quam veritatis. Nam ſi quis hunc ſtatuit eſſe oratorem, qui tantummodo in jure, aut in judiciis poſſit, aut apud populum, aut in ſenatu copioſe loqui, tamen huic ipſi multa tribuat, & concedat neceſſe eſt. Neque enim ſine multa pertractatione omnium rerum publicarum (23), neque ſine legum, morum, juris ſcientia, neque natura hominum incognita, ac moribus, in his ipſis rebus ſatis callide verſari, & perite poteſt. Qui autem hæc cognoverit, ſine quibus ne illa quidem minima in cauſis quiſquam recte tueri poteſt, quid huic abeſſe poterit de maximarum rerum ſcientia? Sin oratoris nihil vis eſſe, niſi compoſite, ornate, copioſe eloqui: quæro id ipſum qui poſſit aſſequi ſine ea ſcientia, quam ei non conceditis? Dicendi enim virtus, niſi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta ſint, exſtare non poteſt.

Quamobrem, ſi ornate locutus eſt, ſicut fertur, & mihi videtur, phyſicus

(20) *Peripatetici Pritolaus & Diodorus*) Ita vulgati omnes. Sed, *Peripatetici* Pritolai *Diodorus*, eſt lectio Mſs. duorum Pall. & trium Gulielmii, nec non Joan. Mag. & Harl. duorum: teſtaturque Cicero de Fin. l. 5. c. 5. *Diodorum* fuiſse auditorem *Critolai*. Porro, ea argumenta, quibus probavi *Carneadem* ad Quæſturam Craſſi non vixiſse, ſatis docebunt ne *Critolaum* quidem in Craſſi Quæſtura viguiſse; quod tamen præ ſe fert vulgata lectio, & *Peripatetici Critolaus & Diodorus*. Pearc.

(21) *Gorgiam*) Gorgias Platonis dialogus, in quo rationem educet, qua futiles rhetorum ſophiſtarum argutiæ refellantur. Tullius ſive ex ſua, ſive ex Craſſi ſententia non recte cenſuit in illo dialogo derideri oratores. Non veram rhetoricam, ſed adulterinam tantum, ut cuivis legenti patet, traducit. Neque vero paucos induxit in errorem hic dialogus, ut obſervavit Quintilian. lib. 11. cap. 15. *Plerique*, inquit, *dum pauca ex Gorgia Platonis a prioribus imperite excerpta legere contenti, neque alia ejus volumina evolvunt, in maximum errorem inciderunt: creduntque eum in hac eſſe opinione, ut rhetoricam non artem, ſed peritiam quandam gratia ac voluptatis exiſtimet*, &c. *Pruſtens*.

(22) *Verbi controverſia*) Maximo animorum æſtu contendunt inter ſe Græci, quia orator dicendus ſit, an ille qui tantum in cauſis forenſibus valeat, an qui de re qualibet ornate poſſit dicere. *Idem*.

(23) *Omnium rerum publicarum*) In vulgatis duæ poſtremæ voces male conjunguntur: neque enim neceſse eſt, ut is omnes Reſpublicas cognoſcat, qui Romanam velit cognoſcere: neceſse eſt autem, ut publicas res omnes Romani imperii ſciat, qui de eo adminiſtrando dicturus eſt. *Pearcius*.

cus ille Democritus; materies illa fuit phyſici, de qua dixit: ornatus vero ipſe verborum, oratoris putandus eſt. Et, ſi Plato de rebus a civilibus controverſiis remotiſſimis divinitus eſt locutus, quod ego concedo: ſi item Ariſtoteles, ſi Theophraſtus, ſi Carneades in rebus iis, de quibus diſputaverunt, eloquentes, & in dicendo ſuaves atque ornati fuerunt: ſint hæ res, de quibus diſputant, in aliis quibuſdam ſtudiis: oratio quidem ipſa propria eſt hujus unius rationis, de qua loquimur, & quærimus. Etenim videmus, iiſdem de rebus jejune quoſdam, & exiliter, ut eum, quem acutiſſimum ferunt, Chryſippum, diſputaviſſe; neque ob eam rem philoſophiæ non ſatis feciſſe, quod non habuerit hanc dicendi (*a*) ex arte alienam facultatem.

XII. Quid ergo intereſt? aut qui diſcernes eorum, quos nominavi, ubertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate & elegantia non utuntur? Unum erit profecto, quod ii, qui bene dicunt, afferunt proprium: compoſitam orationem, & ornatam, & artificio quodam & expolitione diſtinctam. Hæc autem oratio, ſi res non ſubeſt ab oratore percepta & cognita, aut nulla ſit neceſſe eſt, aut omnium irriſione ludatur. Quid eſt enim tam furioſum, quam verborum, vel optimorum atque ornatiſſimorum, ſonitus inanis, nulla ſubjecta ſententia, nec ſcientia? Quicquid erit igitur quacumque ex arte, quocumque de genere, id orator, ſi, tanquam clientis cauſam, didicerit, dicet melius & ornatius, quam ille ipſe ejus rei inventor, atque artifex.

Nam ſi quis erit, qui hoc dicat, eſſe quaſdam oratorum proprias ſententias atque cauſas, & certarum rerum forenſibus cancellis circumſcriptam ſcientiam; fatebor equidem in his magis aſſidue verſari hanc noſtram dictionem: ſed tamen in his ipſis rebus permulta ſunt, quæ iſti magiſtri, qui rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim neſcit, maximam vim exſiſtere oratoris in hominum mentibus vel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hiſce iiſdem permotionibus ad lenitatem, miſericordiamque revocandis? (*b*) Quare niſi qui naturas hominum, vimque omnem humanitatis, cauſaſque eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perſpexerit; dicendo, quod volet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philoſophorum putatur proprius: neque orator, me auctore, unquam repugnabit: ſed, cum illis cognitionem rerum conceſſerit, quod in ea ſolum illi voluerint elaborare; tractationem orationis, quæ ſine illa ſcientia nulla eſt, ſibi aſſumet. Hoc enim eſt proprium oratoris, quod ſæpe jam dixi, oratio gravis, & ornata, & hominum ſenſibus, ac mentibus accommodata.

XIII. Quibus de rebus Ariſtotelem, & Theophraſtum ſcripſiſſe fateor. Sed vide, ne hoc, Scævola, totum ſit a me. Nam ego, quæ ſunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis: iſti quæ de his rebus diſputant,

(a) *Ex arte*) Grut. *in arte aliena*. (b) *Quare niſi*) Vict. Man. Grut. *qua niſi*.

oratorum eſſe concedunt. Itaque cæteros libros, artis iſti ſuæ nomine, hos Rhetoricos & inſcribunt, & appellant. Etenim cum illi in dicendo inciderint loci (quod perſæpe evenit) ut de diis immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi civium, de hominum, de gentium jure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere ſit dicendum, clamabunt, credo, omnia gymnaſia, atque omnes philoſophorum ſcholæ, ſua hæc eſſe (*a*) omnia propria; nihil omnino ad oratorem pertinere. Quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis, conſumendi otii cauſa, diſſerant, cum conceſſero, illud tamen oratori tribuam, & dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam, exanguique ſermone diſputant, hic cum omni gravitate & jucunditate explicet. Hæc ego cum ipſis philoſophis tum Athenis diſſerebam. Cogebat enim me M. Marcellus (24) hic noſter, qui nunc ædilis curulis eſt: & profecto, niſi ludos nunc faceret, huic noſtro ſermoni intereſſet: ac jam tum erat adoleſcentulus his ſtudiis mirifice deditus.

Jam vero de legibus inſtituendis, de bello, de pace, de ſociis, de vectigalibus, de jure civium generatim in ordines, ætateſque deſcripto (25), dicant vel Græci, ſi volunt, Lycurgum, aut Solonem (quanquam illos quidem cenſemus in numero eloquentium reponendos) ſciſſe melius, quam Hyperidem aut Demoſthenem, perfectos jam homines in dicendo, & perpolitos: vel (*) noſtri, decemviros, qui XII. tabulas (26) perſcripſerunt, quos neceſſe eſt fuiſſe prudentes, anteponant in hoc genere & Ser. Galbæ, & ſocero tuo C. Lælio, quos conſtat dicendi gloria præſtitiſſe. Nunquam enim negabo, eſse quaſdam artes proprias eorum, qui in his cognoſcendis, atque tractandis ſtudium ſuum omne poſuerunt: ſed oratorem plenum atque perfectum eſſe eum dicam, qui de omnibus rebus poſsit varie, copioſeque dicere.

XIV. Etenim ſæpe in iis cauſis, quas omnes proprias eſſe oratorum confitentur, eſt aliquid, quod non ex uſu forenſi, quem ſolum oratoribus conceditis, ſed ex obſcuriore aliqua ſcientia ſit promendum & aſſumendum. Quæro enim, num poſſit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici ſine rei militaris uſu, aut ſæpe etiam ſine regionum terreſtrium aut maritimarum ſcientia? num apud populum de legibus jubendis, aut vetandis? num in ſenatu de omni reipublicæ genere dici ſine ſumma rerum civilium cognitione, & prudentia? num admoveri poſſit oratio ad ſenſus animorum, at-

(*a*) *Omnia propria*) Lamb. *omnia; proprie nihil*.

(24) *M. Marcellus*) Quem Cicero ſervatum a Cæſare poſt bella civilia gratulatus eſt inſigni oratione. *Pruſteus*.

(25) *Deſcriptio*) Lamb. legit, *deſcriptorum*, id eſt, civium: non enim *jus*, ſed *cives* in ordines ætateſque deſcribebantur. *Pearcius*.

(*) *Noſtri*) Vict. Grut. *noſtros decemviros*

(26) *Decemviros, qui XII. tabulas, &c.*) Sublatis regum decretis, & populo per viginti annos nullis legibus aſtricto, conſtituti ſunt anno U. C. CCCIV. decemviri, qui a Græcis leges peterent; quas acceptas tabulis decem æreis inſcripſere. Cum autem in primis legibus aliquid deſideraretur, anno ſequenti alias duas adjecere tabulas: unde & dictæ ſunt leges XII. tabularum. *Pruſteus*.

atque motus vel inflammandos, vel etiam extinguendos, (quod unum in oratore dominatur) ſine diligentiſſima perveſtigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis ac moribus a philoſophis explicantur?

Atque haud ſcio an minus hoc vobis ſim probaturus; equidem non dubitabo, quod ſentio, dicere. Phyſica iſta ipſa quæ paulo ante, & mathematica, & cæterarum artium propria poſuiſti, ſcientiæ ſunt eorum, qui illa profitentur: illuſtrare autem oratione ſi quis iſtas ipſas artes velit, ad oratoris ei confugiendum eſt facultatem. Neque enim, ſi Philonem (27) illum architectum, qui Athenienſibus armamentarium fecit, conſtat perdiſerte populo rationem operis ſui reddidiſse, exiſtimandum eſt architecti potius artificio diſertum, quam oratoris, fuiſse. Nec, ſi huic M. Antonio pro Hermodoro fuiſset de navalium opere dicendum, non, cum ab illo cauſam didiciſset, ipſe ornate de alieno artificio, copioſeque dixiſset. Neque vero Aſclepiades (28) is, quo nos medico amicoque uſi ſumus, tum, cum eloquentia vincebat cæteros medicos, in eo ipſo, quod ornate dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud eſt probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere ſolebat, omnes in eo, quod ſcirent, ſatis eſse eloquentes. Illud verius, neque quemquam in eo diſertum eſse poſse, quod neſciat; neque, ſi id optime ſciat, ignaruſque ſit faciundæ ac poliendæ orationis, diſerte id ipſum poſse, de quo ſciat, dicere.

XV. Quamobrem ſi quis univerſam, & propriam oratoris vim definire complectique vult; is orator erit, mea ſententia, hoc tam gravi dignus nomine, qui, quæcumque res inciderit, quæ ſit dictione explicanda, prudenter, & compoſite, & ornate, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate.

Sin cuipiam nimis infinitum videtur, quod ita propoſui, *quacumque de re*, licet hinc, quantum cujque videbitur, circumcidat, atque amputet: tamen illud tenebo, ſi, quæ cæteris in artibus aut ſtudiis ſita ſunt, orator ignoret, tantumque ea teneat, quæ ſint in diſceptationibus, aut in uſu forenſi; tamen his de rebus ipſis ſi ſit ei dicendum, cum cognoverit ab iis, qui tenent, quæ ſint in quaque re; multo oratorem melius, quam ipſos illos, quorum eæ ſunt artes, eſſe dicturum. Ita ſi de re militari dicendum huic erit Sulpicio, quæret a C. Mario (29) affini noſtro, &, cum accepe-

O 2 rit,

(27) *Philonem*) De Philone architecto Plinius, VII. 37. Vide etiam, & de Hermodoro, Turnebi Adverſ. XI. 2.

(28) *Aſclepiades*) Patria Pruſianſis, primum rhetoricæ, deinde preſſus inopia, medicinæ operam dedit. Tantum arti ſuæ fidebat, ut ſponſionem quandam cum fortuna feciſſet, ne medicus crederetur, ſi unquam invalidus fuiſſet ipſe; & victor ſuprema in ſenecta lapſu ſcalarum exanimatus eſt. Craſſo & Pompejo familiaris, eorum ætate floruit circa annum U.C. DCL. Plinius lib. VII. *Pruſteus*.

(29) *C. Mario*) Hic ille eſt C. Marius, celebris Romanorum imperator, *in bello hoſtibus, in otio civibus infeſtiſſimus, quietiſque impatientiſſimus*, ut refert Paterculus; quem humili loco natum ad ampliſſimos reip. magiſtratus ſingularis virtus evexit. Apud Salluſtium dum loquitur, artis oratoriæ imperitum ſe dicit; & a Plutarcho reprehenditur, quod literas Græcas contempſerit. Inopiam eloquentiæ compenſavit fortitudo. Confecit bel-

rit, ita pronuntiabit, ut ipſi C. Mario pene hic melius, quam ipſe (*) ille ſcire videatur. Sin de jure civili; tecum communicabit, teque hominem prudentiſſimum, & peritiſſimum in iis ipſis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte ſuperabit. Sin quæ res inciderit, in qua de natura, de vitiis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum ſit: forſitan, ſi ei ſit viſum (etſi hæc quidem noſſe debet orator) cum Sex. Pompejo, erudito homine in philoſophia, communicabit. Hoc profecto efficiet, ut quamcumque rem a quoque cognorit, de ea multo dicat ornatius, quam ille ipſe, unde cognorit. Sed ſi me audierit, quoniam philoſophia in tres partes eſt diſtributa, in naturæ obſcuritatem, in diſſerendi ſubtilitatem, in vitam atque mores; duo illa relinquamus, idque largiamur inertiæ noſtræ: tertium vero, quod ſemper oratoris fuit, niſi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus eſſe poſſit, relinquemus. Quare hic locus de vita & moribus totus eſt oratori perdiſcendus: cætera ſi non didicerit, tamen poterit, ſi quando volet, ornate dicendo, cum erunt ad eum delata, & ei tradita.

XVI. Etenim ſi conſtat inter doctos, hominem ignarum aſtrologiæ, ornatiſſimis, atque optimis verſibus, Aratum, de cælo, ſtelliſque dixiſſe: ſi de rebus ruſticis hominem ab agro remotiſſimum, Nicandrum Colophonium, poetica quadam facultate, non ruſtica, ſcripſiſſe præclare: quid eſt, cur non orator de rebus iis eloquentiſſime dicat, quas ad certam cauſam, tempuſque cognorit? Eſt enim finitimus oratori poeta, numeris adſtrictior paulo, verborum autem licentia liberior, multis vero ornandi generibus ſocius, ac pene par: in hoc quidem certe prope idem, nullis ut terminis circumſcribat, aut definiat jus ſuum, quo minus ei liceat eadem illa facultate & copia vagari, qua velit.

Namque illud quæro, Scævola, negaſti te fuiſſe laturum, niſi in meo regno eſſes; quod in omni genere ſermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum eſſe debere? Nunquam mehercule hoc dicerem, ſi eum, quem fingo, me ipſum eſſe arbitrarer. Sed, ut ſolebat C. Lucilius ſæpe dicere, (homo tibi ſubiratus, mihi propter eam ipſam cauſam minus, quam volebat, familiaris, ſed tamen & doctus & perurbanus) ſic ſentio, neminem eſſe in oratorum numero habendum, qui non ſit omnibus iis artibus, quæ ſunt libero dignæ, perpolitus: quibus ipſis, ſi in dicendo non utimur, tamen apparet, atque exſtat, utrum ſimus earum rudes, an didicerimus. Ut, qui pila ludunt, non utuntur in ipſa luſione artificio proprio palæſtræ, ſed indicat ipſe motus, didicerintne palæſtram, an neſciant: & qui

bellum Jugurthinum: Teutones & Ambrones, Germaniæ populos, interfectis millibus ducentis, & paulo poſt Cimbros ingenti ſtrage delevit. Cum provinciam belli Mithridatici ſuſcipere contenderet, a Sylla, ſuo quondam legato, expulſus ex urbe, in quam paulo poſt irrupit, &, Syllanis omnibus obtruncatis, ſeptimum conſul renunciatus in magiſtratu obiit anno U. C. DCLXVIII. *Pruſteus*.

(*) *Quam ipſe* ille *ſcire*) *Quam ipſe*, illa *ſcire*. Pearcius.

qui aliquid fingunt, etſi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum ſciant pingere, an neſciant, non obſcurum eſt: ſic in orationibus hiſce ipſis judiciorum, concionum, ſenatus, etiamſi propriæ cæteræ non adhibentur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio ſit opere jactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus inſtructus acceſſerit.

XVII. Tum ridens Scævola, Non luctabor, inquit, tecum, Craſſe, amplius: id enim ipſum, quod contra me locutus es, artificio quodam es conſecutus, ut & mihi, quæ ego vellem non eſſe oratoris, concederes; & ea ipſa, neſcio quomodo, rurſus detorqueres, atque oratori propria traderes. Hæc, cum ego prætor Rhodum veniſſem, & cum ſummo illo doctore iſtius diſciplinæ Apollonio, ea, quæ a Panætio acceperam, contuliſſem: irriſit ille quidem, ut ſolebat, philoſophiam, atque contempſit, multaque non tam graviter dixit, quam facete. Tua autem fuit oratio ejuſmodi, non ut ullam artem, doctrinamve contemneres, ſed ut omnes comites ac miniſtras oratoris eſſe diceres. Quas ego, ſi quis ſit unus complexus omnes, idemque ſi ad eas facultatem iſtam ornatiſſimæ orationis adjunxerit; non poſſum dicere, eum non egregium quendam hominem, atque admirandum fore. Sed is, ſi quis eſſet, aut ſi etiam unquam fuiſſet, aut vero ſi eſſe poſſet, tu eſses unus profecto, qui & meo judicio, & omnium, vix ullam cæteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquiſti. Verum ſi tibi ipſi nihil deeſt, quod in forenſibus rebus, civilibuſque verſetur, quin ſcias; neque eam tamen ſcientiam, quam adjungis oratori, complexus es; videamus, ne plus ei tribuas, quam res & veritas ipſa concedat.

Hic Craſsus, Memento, inquit, me non de mea, ſed de oratoris facultate dixiſse. Quid enim nos aut didicimus, aut ſcire potuimus, qui ante ad agendum, quam ad cognoſcendum venimus? quos in foro, quos in ambitione, quos in republica, quos in amicorum negotiis res ipſa ante confecit, quam poſsemus aliquid de rebus tantis ſuſpicari? Quod ſi tibi tantum in nobis videtur eſse, quibus etiamſi ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe, & otium, & hercule etiam ſtudium illud diſcendi acerrimum defuit: quid cenſes, ſi ad alicujus ingenium vel majus illa, quæ ego non attigi, acceſserint? qualem illum, & quantum oratorem futurum?

XVIII. Tum Antonius, Probas mihi, inquit, iſta, Craſse, quæ dicis: nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus ſit, ſi quis omnium rerum atque artium rationem, naturamque comprehederit. Sed primum id difficile eſt factu, prætertim in hac noſtra vita, noſtriſque occupationibus: deinde illud etiam verendum eſt, ne abſtrahamur ab hac exercitatione, & conſuetudine dicendi populari & forenſi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis eſse videtur eorum hominum, de quibus paulò ante dixiſti, quamvis illi ornate & graviter aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus eſt verborum, & lætum, ſed palæſtræ magis, & olei, quam hujus civilis turbæ, ac fori. Namque egomet, qui ſero, ac leviter Græcas literas attigiſsem, tamen cum proconſul

in

Digitized by Google

in Ciliciam proficiſcens Athenas veniſsem, complures tum ibi dies ſum propter navigandi difficultatem commoratus: ſed, cum quotidie mecum haberem homines doctiſſimos, eos fere ipſos, qui abs te modo ſunt nominati, cumque hoc, neſcio quomodo, apud eos increbuiſset, me in cauſis majoribus, ſicuti te, ſolere verſari; pro ſe quiſque ut poterat, de officio & ratione oratoris diſputabat. Horum alii, ſicut iſte ipſe Mneſarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil eſse dicebat, niſi quoſdam operarios lingua celeri & exercitata: oratorem autem, niſi qui ſapiens eſset, eſse neminem: atque ipſam eloquentiam, quod ex bene dicendi ſcientia conſtaret, unam quandam eſse virtutem, &, qui unam virtutem haberet, omnes habere, eaſque ipſas eſse inter ſe æquales & pares. Ita, qui eſset eloquens, eum virtutes omnes habere, atque eſse ſapientem. Sed hæc erat ſpinoſa quædam & exilis oratio, longeque a noſtris ſenſibus abhorrebat: Charmadas vero multo uberius iiſdem de rebus loquebatur: non quo aperiret ſententiam ſuam, (hic enim mos erat patrius Academiæ, adverſari ſemper omnibus in diſputando) ſed tum maxime tamen hoc ſignificabat, eos, qui Rhetores nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil plane tenere, neque poſse quemquam facultatem aſsequi dicendi, niſi qui philoſophorum inventa didiciſset.

XIX. Diſputabant contra diſerti homines, Athenienſes, & in republica cauſiſque verſati, in quibus erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus, hoſpes meus: qui cum diceret eſse quandam prudentiam, quæ verſaretur in perſpiciendis rationibus conſtituendarum, & regendarum rerum publicarum, excitabatur (30) homo promptus ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili varietate rerum atque copia. Omnes enim partes illius ipſius prudentiæ petendas eſse a philoſophia docebat, neque ea, quæ ſtatuerentur in republica de diis immortalibus, de diſciplina juventutis, de juſtitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, cæteraque, ſine quibus civitates aut eſse, aut bene moratæ eſse non poſſent, uſquam in eorum libris inveniri.

Quod ſi tantam vim rerum maximarum arte ſua rhetorici illi doctores complecterentur; quærebat, cur de prœmiis, & de epilogis, & de hujuſmodi nugis (ſic enim appellabat) referti eſsent eorum libri: de civitatibus inſtituendis, de ſcribendis legibus, de æquitate, de juſtitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de conformandis hominum moribus, litera in eorum libris nulla inveniretur.

Ipſa vero præcepta ſic illudere ſolebat, ut oſtenderet, non modo eos illius expertes eſse prudentiæ, quam ſibi aſciſcerent, ſed ne hanc quidem ipſam dicendi rationem ac viam noſse. Caput enim eſse arbitrabatur oratoris,

(30) *Excitabatur*) Hotomanus conjecit legendum eſſe, *excipiebatur*: ſed vulgata lectio defendi poteſt. Senſus eſt enim: Homo abundans doctrina, (nempe Charmadas philoſophus) ita reſpondebat iis, quæ dixerat Menedemus (homo promptus, utpote diſertus orator) ut Menedemum excitaret, & ad ſuam opinionem defendendam acueret. *Idem*.

Digitized by Google

ris, ut & ipſis, apud quos ageret, talis, qualem ſe ipſe optaret, videretur; id fieri vitæ dignitate, de qua nihil rhetorici iſti doctores in præceptis ſuis reliquiſsent, & uti eorum, qui audirent, ſic afficerentur animi, ut eos affici vellet orator; quod item fieri nullo modo poſse, niſi cognoſceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamque partem moverentur. Hæc autem eſse penitus in media philoſophia retruſa, atque abdita, quæ iſti rhetores ne primoribus quidem labris attigiſsent.

Ea Menedemus exemplis magis, quam argumentis, conabatur refellere. Memoriter enim multa ex orationibus Demoſthenis præclare ſcripta pronuncians, docebat, illum in animis vel judicum, vel populi, in omnem partem dicendo promovendis, non fuiſse ignarum, quibus ea rebus conſequeretur, quæ negaret ille ſine philoſophia quemquam ſcire poſse.

XX. Huic reſpondebat (31) non ſe negare, Demoſthenem ſummam prudentiam, ſummamque vim habuiſſe dicendi: ſed ſive ille hoc ingenio potuiſſet, ſive, id quod conſtaret, Platonis ſtudioſus audiendi fuiſſet; non, quid ille potuiſſet, ſed quid iſti docerent, eſſe quærendum.

Sæpe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino diſputaret, nullam artem eſſe dicendi. Idque cum argumentis docuerat, quod ita nati eſſemus, ut & blandiri ſuppliciter iis, a quibus eſſet petendum, & adverſarios minaciter terrere poſſemus, & rem geſtam exponere, & id, quod intenderemus confirmare, & id, quod contra diceretur, refellere, & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri; quibus in rebus omnis oratorum verſaretur facultas: & quod conſuetudo, exercitatioque, & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur. Nam primum, quaſi dedita opera, neminem ſcriptorem artis ne mediocriter quidem diſertum fuiſſe dicebat, cum repeteret uſque a Corace neſcio quo, & Tiſia, quos artis illius inventores & principes fuiſſe conſtaret: eloquentiſſimos autem homines, qui iſta nec didiciſſent, nec omnino ſciſſe curaſſent, innumerabiles quoſdam nominabat: in quibus etiam (ſive ille irridens, ſive quod ita putaret, atque ita audiſſet) me in illo numero, qui illa non didiciſſem, & tamen (ut ipſe dicebat) poſſem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum ego illi alterum facile aſſentiebar, nihil me didiciſſe: in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipſum errare arbitrabar.

Artem vero negabat eſſe ullam, niſi quæ cognitis, penituſque perſpectis, & in unum exitum ſpectantibus, & nunquam fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia eſſe & incerta: cum & dicerentur ab iis, qui ea omnia non plane tenerent, & audirentur ab iis, quibus non ſcientia eſset tradenda, ſed exigui temporis aut falſa, aut certe obſcura opinio.

Quid

(31) *Huic reſpondebat*) Charmadas Menedemo.

Quid multa? ſic mihi tum perſuadere videbatur, neque artificium ullum eſse dicendi, neque quemquam poſse, niſi qui illa, quæ a doctiſſimis hominibus in philoſophia dicerentur, cognoſcet, aut callide aut copioſe dicere. Quibus dicere (32) Charmadas ſolebat, ingenium tuum, Craſse, vehementer admirans, me ſibi perfacilem in audiendo (33), te perpugnacem in diſputando eſse viſum.

XXI. Tumque ego hac eadem opinione adductus, ſcripſi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente, & invito (34) excidit, & pervenit in manus hominum, *diſertos* me cognoſſe nonnullos, *eloquentem* adhuc neminem: quod eum ſtatuebam diſertum, qui poſſet ſatis acute atque dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere: eloquentem vero, qui mirabilius & magnificentius augere poſſet, atque ornare quæ vellet, omneſque omnium rerum quæ ad dicendum pertinerent, fontes animo ac memoria contineret. Id ſi eſt difficile nobis, qui ante, quam ad diſcendum ingreſſi ſumus, obruimur ambitione & foro; ſit tamen in re poſitum, atque natura. Ego enim, quantum auguror conjectura, quantaque ingenia in noſtris hominibus eſſe video, non deſpero fore (35) aliquem aliquando, qui & ſtudio acriore, quam nos ſumus, atque fuimus, & otio ac facultate diſcendi majore, ac maturiore, & labore atque induſtria ſuperiore, cum ſe ad audiendum, legendum, ſcribendumque majore opera dediderit, exiſtat talis orator, qualem quærimus: qui jure non ſolum diſertus, ſed etiam eloquens dici poſſit: qui tamen, mea ſententia, aut hic eſt jam Craſſus, aut, ſi quis pari fuerit ingenio, pluraque quam hic, & audierit, & lectitarit, & ſcripſerit, paulum huic aliquid poterit addere.

Hoc loco Sulpicius, Inſperanti mihi, inquit, & Cottæ, ſed valde optanti utrique noſtrum, cecidit, ut in iſtum ſermonem, Craſſe, delaberemini. Nobis enim huc venientibus jucundum ſatis fore videbatur, ſi, cum vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex ſermone veſtro memoria dignum excipere poſſemus: ut vero penitus in eam ipſam totius hujus vel ſtudii, vel artificii, vel facultatis diſputationem pene intimam perveniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim, qui ab ineunte ætate incenſus eſſem ſtudio utriuſque veſtrum, Craſſi vero etiam amore, cum ab eo nuſquam diſcederem, verbum ex eo nunquam elicere potui de vi ac ratione dicendi (36), cum

(32) *Quibus dicere*) Vulnus hic video, remedium non ita. *Muretus*. Lambinus edidit, *quibus adjicere . . . ſolebat*: quod eſt conjectaneum Hotomani. *Grut.*

(33) *Perfacilem in audiendo*) Nam cum rudem artium omnium ſe diceret Antonius, non erat cur de artibus cum hominibus doctiſſimis æque pugnaciter atque Craſſus, qui ſe multa didicìſse; fatebatur, contenderet. *Strebeus*.

(34) *Me imprudente, & invito.*) M. Antonius *idcirco ſe ajebat nullam orationem ſcripſiſſe, ut, ſi quid ſuperiore judicio actum, ei, quem poſtea defenſurus eſſet, nociturum ferret, non dictum a ſe affirmare poſſet*. Valer. Maximus lib. VII. c. 3. *Pruſteus*.

(35) *Aliquem*) De ſe ipſo id ex Antonii perſona videtur Cicero prædicere.

(36) *De vi ac ratione dicendi*) Malim cum Guilielmio legere *de* via, *ac ratione*: facillime ultima litera vocis *via* a ſequentis vocis *ac* prima litera abſorberi potuit. Manutius olim edidit *via*, & ſic Cicero ſæpiſſime. L. 1. c. 25. *Non* rationem *dicendi &* viam, *ſed naturam* de-

Digitized by Google

cum & per meipſum egiſſem, & per Druſum ſæpe tentaſſem: quo in genere tu, Antoni, (vere loquar) nunquam mihi percontanti, aut quærenti aliquid, defuiſti, & perſæpe me, quæ ſoleres in dicendo obſervare, docuiſti. Nunc quoniam uterque veſtrum patefecit earum rerum ipſarum aditum, quas quærimus, & quoniam princeps Craſſus ejus ſermonis ordiendi fuit, date nobis hanc veniam, ut ea, quæ ſentitis de omni genere dicendi, ſubtiliter perſequamini. Quod quidem ſi erit a vobis impetratum, magnam habebo, Craſſe, huic palæſtræ & Tuſculano tuo gratiam, & longe Academiæ illi ac Lyceo tuum hoc ſuburbanum gymnaſium anteponam.

XXII. Tum ille, Immo vero, inquit, Sulpici, rogemus Antonium, qui & poteſt facere id, quod requiris, & conſuevit, ut te audio dicere. Nam fateor me quidem ſemper a genere hoc toto ſermonis refugiſse, & tibi cupienti atque inſtanti ſæpiſsime negaſse, ut tute paulo ante dixiſti. Quod ego non ſuperbia, neque inhumanitate faciebam, neque quo tuo ſtudio rectiſſimo atque optimo non obſequi vellem, præſertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxime natum, aptumque cognoſſem; ſed mehercule iſtius diſputationis inſolentia, atque earum rerum, quæ quaſi in arte traduntur, inſcitia.

Tum Cotta, quoniam id quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Craſſe, loquerere, aſſecuti ſumus: de reliquo jam noſtra culpa fuerit, ſi te, niſi omnia, quæ percontati erimus, explicaris, dimiſerimus. De his, credo, rebus, inquit Craſſus, ut in cretionibus ſcribi ſolet (37) *Quibus ſciam, poteroque*. Tum ille, Namque quod tu non poteris, aut

defuiſſe. L. 3. c. 36. *Ancipites* vias, rationeſque *diſputandi*. Facile plura exempla proferri poſſunt. *Pearcius*.

(37) *Ut in cretionibus ſcribi ſolet*.) Cum in aliis libris manuſcriptis reperiſſem ſcriptum, *certionibus*, in aliis, *Craſſi orationibus*, in aliis, *certioribus*: ego *cretionibus* repoſui, præſertim cum meminiſſem jam pridem ita a Fr. Duareno eſse emendatum. Eſt autem *cretio*, ut docet Ulpianus, Titul. 22. Iſid. 5. Varro 5. de ling. Lat. 13. ad Attic. 44. certorum dierum ſpatium, quod datur heredi ad deliberandum, utrum expediat adire hereditatem, necne: veluti Titius heres eſto, cernitoque hereditatem in diebus centum proximis, quibus ſcierit, poteritque; niſi ita creverit, exheres eſto. *Lambin.* Eſt autem *cernere*, non modo conſtituere ſe heredem eſse (ut Varro 6. ling. Latin. explicat) verum etiam legitima cretionis verba dicere, hunc in modum: *Cum me Manius heredem inſtituerit, eam hereditatem cerno*. Adeoque Ulp. 22. *Cretio* duplex: *vulgaris*, in qua adjiciebantur hæc verba, *quibus ſciam, poteroque*: *continua*, in qua non adjiciebantur. Ulp. tit. 23. Unde his verbis, *quibus ſciam, poteroque*, tempus bonorum poſseſs. admittendæ utile, nec continuum oſtenditur l. 1. ff. *Quis ordo in bonorum poſſeſſ.* Gothofredus. Vera lectio fuit, *conditionibus*. Quid enim ad *cretiones* formula hæc: *De iis rebus quibus ſciam, poteroque?* Quæ ipſa in conditionibus apertiſſima eſt. Et verbum, *conditio*, etiam juridicum eſt; quod indicat caput illud Juris, *De conditionibus & demonſtrationibus*. Et lectionem priorem, quam Lambinus ejecit, tuetur verbum *conditionis*, quo mox utitur Craſsus. *Jam vero*, inquit, *iſta conditione, dum mihi liceat negare poſſe quod non potero, & fateri neſcire, quod neſciam, licet veſtro arbitratu percontemini*. Et ſane quæ huc affert Lambinus de cretionibus hereditatum, ſcilicet heredi cernendam eſse hereditatem in diebus centum proximis, quibus ſcierit, poteritque, non valde huc pertinent. Neque enim, poſtquam ſciverit quis cernendam eſse hereditatem, amplius datur temporis, poſſit, necne poſſit. Præterea non idem eſt *ſcire* in herede, & *ſcire* hic in Craſso. Nam in herede *ſcire* eſt reſcire, certiorem fieri: at hic Craſsus: *De iis rebus*, inquit, *quibus ſciam, poteroque*: id eſt, de iis, quæ ego intelligam. *Anonymus*.

Digitized by Google

aut neſcies, quis noſtrum tam impudens eſt, qui ſe ſcire, aut poſſe poſtulet? Jam vero iſta conditione, dum mihi liceat negare poſſe quod non potero, & fateri neſcire quod neſciam, licet, inquit Craſſus, veſtro arbitratu percontemini.

Atque, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius expoſuit, quid ſentias, quærimus: exiſtimeſne artem aliquam eſſe dicendi. Quid mihi nunc vos, inquit Craſſus, tanquam alicui Græculo otioſo & loquaci, & fortaſſe docto atque erudito, quæſtiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? Quando enim me iſti curaſſe, aut cogitaſſe arbitramini, & non ſemper irriſiſſe potius eorum hominum impudentiam, qui cum in ſchola aſſediſſent, ex magna hominum frequentia dicere juberent, ſi quis quid quæreret? Quod primum ferunt Leontinum feciſſe Gorgiam: qui permagnum quiddam ſuſcipere ac profiteri videbatur, cum ſe ad omnia, de quibus quiſque audire vellet, eſſe paratum denuntiaret. Poſtea vero vulgo hoc facere cœperunt, hodieque faciunt; ut nulla ſit res, neque tanta, neque tam improviſa, neque tam nova, de qua ſe non omnia, quæ dici poſſint, profiteantur eſſe dicturos.

Quod ſi te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de iis rebus audire velle, adduxiſſem huc Græcum aliquem, qui (*a*) vos iſtiuſmodi diſputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factu eſt. Eſt enim apud M. Piſonem, adoleſcentem jam huic ſtudio deditum, ſummo hominem ingenio, noſtrique cupidiſſimum, Peripateticus Staſeas, homo nobis ſane familiaris, &, ut inter homines peritos conſtare video, in illo ſuo genere omnium princeps.

XXIII. Quem tu mihi, inquit Mucius, Staſeam, quem Peripateticum narras? Gerendus eſt tibi mos adoleſcentibus, Craſſe: qui non Græci alicujus quotidianam loquacitatem ſine uſu, neque ex ſcholis cantilenam requirunt, ſed ex homine omnium ſapientiſſimo atque eloquentiſſimo, atque ex eo, qui non in libellis, ſed in maximis cauſis, & in hoc domicilio imperii & gloriæ, ſit conſilio linguaque princeps: cujus veſtigia (*b*) perſequi cupiunt, ejus ſententiam ſciſcitantur. Equidem te cum in dicendo ſemper putavi deum, tum vero tibi nunquam eloquentiæ majorem tribui laudem, quam humanitatis: qua nunc te uti vel maxime decet, neque defugere eam diſputationem, ad quam te duo excellentis ingenii adoleſcentes cupiunt accedere.

Ego vero, inquit, iſtis obſequi ſtudeo, neque gravabor breviter meo more, quid quaque de re ſentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam auctoritatem tuam negligere, Scævola, fas mihi eſſe non puto) reſpondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem videri, ſed omnem eſſe contentionem inter homines doctos in verbi controverſia poſitam. Nam ſi ars ita definitur, ut paulo ante expoſuit Antonius, ex rebus penitus perſpectis, pla-

(a) *Vos*) Vict. Man. Giut. *nos* (b) *Perſequi*) Vict. *qui perſequi*

planeque cognitis, atque ab opinionis arbitrio ſejunctis, ſcientiaque comprehenſis; non mihi videtur ars oratoris eſſe ulla. Sunt enim varia, & ad vulgarem popularemque ſenſum accommodata, omnia genera hujus forenſis noſtræ dictionis. Sin autem ea, quæ obſervata ſunt in uſu ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis ac peritis animadverſa ac notata, verbis deſignata, generibus illuſtrata, partibus diſtributa ſunt, (id quod fieri potuiſſe video) non intelligo, quamobrem non, ſi minus illa ſubtili definitione, at hac vulgari opinione, ars eſſe videatur. Sed ſive eſt ars, ſive artis quædam ſimilitudo, non eſt quidem ea negligenda: verum intelligendum eſt, alia quædam ad conſequendam eloquentiam eſſe majora.

XXIV. Tum Antonius vehementer ſe aſſentiri Craſſo dixit, quod neque ita amplecteretur artem, ut ii ſolerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent; neque rurſum eam totam, ſicut plerique philoſophi facerent, repudiaret. Sed exiſtimo, inquit, gratum te his, Craſſe, facturum, ſi iſta expoſueris, quæ putas ad dicendum plus, quam ipſam artem, poſſe prodeſſe.

Dicam equidem, quoniam inſtitui, petamque a vobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: quanquam moderabor ipſe, ne, ut quidam magiſter atque artifex, ſed quaſi unus e togatorum numero, atque ex forenſi uſu homo mediocris, neque omnino rudis, videar non ipſe aliquid a me prompſiſſe (38), ſed fortuito in ſermonem veſtrum incidiſſe.

Equidem, cum peterem magiſtratus, ſolebam in prenſando (39) dimittere a me Scævolam, cum ei ita dicerem, Me velle eſſe ineptum. Id erat petere blandius: quod niſi inepte fieret, bene non poſſet fieri. Hunc autem eſſe hominem unum ex omnibus, quo præſente, ego ineptus eſſe minime

 vel-

(38) *Aliquid* a me prompſiſſe) Annon & qui ſponte, & qui inviti loquuntur, omnia *a ſe promunt*? an vero *a ſe promere* ſignificat ſponte promere? hæc ſignificatio præpoſitionis *a* cum verbo *promo* nullibi mihi occurrit. Vide igitur, Lector, annon editio Ven. & Mſs. Norf. Mag. Mead. Harl. 1. Cant. Bal. VVag. Nov. & Joan. vetuſtiſſimus ſuggerant veriſſimam lectionem, *promiſiſſe*: quibus ſi fides adhibenda ſit, ſic locum refingas. *Non ipſe aliquid* de *me* promiſiſſe, *ſed fortuito in ſermonem veſtrum incidiſſe*. Literæ *e* & *a* in Mſs. ſæpe confunduntur, & litera *d* vocis *de* facile abſorberi potuit a litera poſtrema præcedentis vocis *aliquid*. Eodem modo loquitur Horatius Serm. l. 1. Sat. 4.

....*Ut ſi quid* promittere de me
Poſſum aliud vere, promitto.

Porro hæc lectio optime quadrat iis, quæ ſupra dicta ſunt; innuit enim Craſſus ſe nolle imitari Græcos, quos in præcedenti capite arguit impudentiæ, quod nulla erat res de qua non ſe omnia, quæ dici poſſent, profiterentur eſſe dicturos, id eſt, promittebant ſe omnibus quæſtiunculis reſponſuros eſſe. Craſſus igitur illis Græcis magiſtris, atque artificibus dicendi opponit ſe, quem vocat *unum e togatorum numero, atque ex forenſi uſu hominem*. Ut illi, inquit Craſſus, artifices ſunt, & magiſtri dicendi, ego vero tantum, quantum mihi opus eſt, didici; ſic illi de ſe omnia promittunt, ego vero nunquam ſponte, nunquam, niſi fortuito, in hujuſmodi diſputationes venio. *Pearcius*.

(39) *Solebam in prenſando*) Id paulo fuſius explicat Valerius Maximus lib. IV. cap. 5. *Conſulatum petens L. Craſſus, cum omnium candidatorum more circum forum ſupplex populo ire cogeretur, nunquam adduci potuit, ut id, præſente Q. Scævola, graviſſimo & ſapientiſſimo viro, ſocero ſuo, faceret. Itaque rogabat eum, ut a ſe, dum inepta rei deſerviret, diſcederet: majorem verecundiam dignitatis ejus, quam candida toga ſuæ reſpectum agens*. Pruſteus.

vellem : quem quidem nunc mearum ineptiarum teſtem & ſpectatorem fortuna conſtituit . Nam quid eſt ineptius , quam de dicendo dicere , cum idipſum, dicere, nunquam ſit non ineptum, niſi cum eſt neceſſarium?

Perge vero, Craſſe, inquit Mucius. Iſtam enim culpam , quam vereris , ego præſtabo.

XXV. Sic igitur ſentio, inquit Craſſus , naturam primum atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam: neque vero iſtis, de quibus paulo ante dixit Antonius, ſcriptoribus artis , rationem dicendi & viam , ſed naturam defuiſſe. Nam & animi atque ingenii celeres quidam motus eſſe debent, qui & ad excogitandum acuti, & ad explicandum , ornandumque ſint uberes, & ad memoriam firmi atque diuturni . Et ſi quis eſt , qui hæc putet arte accipi poſſe, quod falſum eſt, (præclare enim ſe res habeat, ſi hæc accendi, aut commoveri arte poſſint : inſeri quidem , & donari ab arte non poſſunt omnia; ſunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet , quæ certe cum ipſo homine naſcuntur ? linguæ ſolutio , vocis ſonus , latera , vires , conformatio quædam , & figura totius oris & corporis? Neque hæc ita dico , ut ars aliquid limare non poſſit : neque enim ignoro , & quæ bona ſint , fieri meliora poſſe doctrina , & quæ non optima , aliquo modo acui tamen , & corrigi poſſe : ſed ſunt quidam aut ita lingua hæſitantes, aut ita voce abſoni, aut ita vultu, motuque corporis vaſti, atque agreſtes , ut , etiamſi ingeniis , atque arte valeant , tamen in oratorum numerum venire non poſſint . Sunt autem quidam (*a*) ita naturæ muneribus in iiſdem rebus habiles, ita ornati, ut non nati, ſed ab aliquo deo ficti eſſe videantur.

Magnum quoddam eſt onus atque munus , ſuſcipere , atque profiteri , ſe eſſe, omnibus ſilentibus, unum maximis de rebus , magno in conventu hominum, audiendum. Adeſt enim fere nemo, quin acutius atque acrius vitia in dicente, quam recta videat . Ita , quidquid eſt , in quo offenditur , id etiam illa, quæ laudanda ſunt , obruit . Neque hæc in eam ſententiam diſputo, ut homines adoleſcentes, ſi quid naturale forte non habeant, omnino a dicendi ſtudio deterream . Quis enim non videat , C. Cœlio , æquali meo, magno honori fuiſſe, homini novo, illam ipſam, quamcumque aſſequi potuerit, in dicendo mediocritatem ? (*b*) Quis veſtrum æqualem , Q. Varium (40), vaſtum hominem, atque fœdum, non intelligit illa ipſa facultate , quamcumque habuit, magnam eſſe in civitate gratiam conſecutum?

XXVI.

(a) *Ita natura*) Lamb. *ita in iiſdem rebus habiles, ita natura muneribus ornati*

(b) *Quis veſtrum*) Vict. Lamb. Grut. *Quis veſtrum æqualem meum*, Q.

(40) *Quis veſtrum æqualem Q. Varium* &c.) Lapſi ſunt iterum plerique librarii , & editores ; Mſs. tamen Bod. Harl. 2. & Gonv. & Manutius veram lectionem retinent ; delent enim vocem *meum* , quæ vulgo legitur poſt *æqualem* . Et Car. Stephanus teſtatur vocem *meum* a quibuſdam veteribus libris abeſſe . Veram autem hanc lectionem voco , quia *Q. Varius* non ſuit æqualis Craſſi , ſed Cottæ, & Sulpicii , ut patet ex libro de Cl. Oratoribus c. 49. *Æquales propemodum fuerunt C. Cotta . P. Sulpicius*, Q. Varius, &c. Porro ſi rejiciatur *meum* , non inelegans eſt antitheſis: Craſſus enim duo exempla profert, C. Cœlium æqualem ſuum , & Q. Varium Cottæ ac Sulpicii æqualem. *Pearc.*

XXVI. Sed quia de oratore quærimus, fingendus eſt nobis oratione noſtra, detractis omnibus vitiis, orator, atque omni laude cumulatus. Neque enim, ſi multitudo litium, ſi varietas cauſarum, ſi hæc turba, & barbaria forenſis dat locum vel vitioſiſſimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaque in iis artibus, in quibus non utilitas quæritur neceſſaria, ſed animi libera quædam oblectatio, quam diligenter, & quam prope faſtidioſe judicamus? Nullæ enim lites, neque controverſiæ ſunt, quæ cogant homines, ſicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti.

Eſt igitur oratori diligenter providendum, non uti illis ſatisfaciat, quibus neceſſe eſt: ſed ut iis admirabilis eſſe videatur, quibus libere liceat judicare. Ac, ſi quæritis, plane, quid ſentiam, enuntiabo apud homines familiariſſimos, quod adhuc ſemper tacui, & tacendum putavi. Mihi etiam quique optime dicunt, quique id facillime, atque ornatiſſime facere poſſunt, tamen, niſi timide ad dicendum accedunt, & in exordienda oratione perturbantur, pene impudentes videntur: tametſi (*) id accidere non poteſt. Ut enim quiſque optime dicit, ita maxime dicendi difficultatem, varioſque eventus orationis, expectationemque hominum pertimeſcit. Qui vero nihil poteſt dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere, is mihi, etiamſi commovetur in dicendo, tamen impudens videtur. Non enim pudendo, ſed non faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. Quem vero non pudet, (id quod in pleriſque video) hunc ego non reprehenſione ſolum, ſed etiam pœna dignum puto. Equidem & in vobis animadvertere ſoleo, & in me ipſo ſæpiſſime experior, ut exalbeſcam in principiis dicendi, & tota mente atque omnibus artubus contremiſcam. Adoleſcentulus vero ſic initio accuſationis exanimatus ſum, ut hoc ſummum beneficium Q. Maximo debuerim, quod continuo conſilium dimiſerit, ſimul ac me fractum ac debilitatum metu viderit.

Hic omnes aſſenſi, ſignificare inter ſeſe, & colloqui cœperunt. Fuit enim mirificus quidam in Craſſo pudor, qui tamen non modo non obeſſet ejus orationi, ſed etiam probitatis commendatione prodeſſet.

XXVII. Tum Antonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animadverti, Craſſe, & te, & cæteros ſummos oratores, quanquam tibi par, mea ſententia, nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoveri. Cujus quidem rei cum cauſam quærerem, quidnam eſſet, cur, ut in quoque oratore plurimum eſſet, ita maxime is pertimeſceret, has cauſas inveniebam duas: Unam, quod intelligerent iis, quos uſus ac natura docuiſſet, nonnunquam ſummis oratoribus non ſatis ex ſententia eventum dicendi procedere: ita non injuria, quotieſcumque dicerent, id, quod aliquando poſſet accidere, ne tum accideret, timere. Altera eſt hæc, de quo queri ſæpe ſoleo: cæterarum homi-

(*) *Id accidere*) Man. *id non accidere non poteſt*.

Digitized by Google

homines artium ſpectati & probati, ſi quando aliquid minus bene fecerunt, quam ſolent, aut noluiſſe, aut valetudine impediti non potuiſse conſequi, id quod ſcirent, putantur. Noluit, inquiunt, hodie agere Roſcius; aut, Crudior fuit. Oratoris peccatum, ſi quod eſt animadverſum, ſtultitiæ peccatum videtur, Stultitia autem excuſationem non habet: quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, ſtultus fuiſse. Quo etiam gravius judicium in dicendo ſubimus. Quoties enim dicimus, toties de nobis judicatur: &, qui ſemel in geſtu peccavit, non continuo exiſtimatur neſcire geſtum: cujus autem in dicendo aliquid reprehenſum eſt, aut æterna in eo, aut certe diuturna valet opinio tarditatis.

XXVIII. Illud vero, quod a te dictum eſt, eſſe permulta, quæ orator, niſi a natura haberet, non multum a magiſtro adjuvaretur; valde tibi aſſentior, inque eo vel maxime probavi ſummum illum doctorem, Alabandenſem Apollonium, qui cum mercede doceret, tamen non patiebatur, eos, quos judicabat non poſſe oratores evadere, operam apud ſeſe perdere, dimittebatque; & ad quam quemque artem putabat eſſe aptum, ad eam impellere atque hortari ſolebat. Satis eſt enim cæteris artificiis percipiendis, tantummodo ſimilem eſſe hominis; & id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, ſi quis forte ſit tardior, poſſe percipere animo, & memoria cuſtodire. Non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis non poſſumus fingere, facies, vultus, ſonus. In oratore autem acumen dialecticorum, ſententiæ philoſophorum, verba prope poetarum, memoria juriſconſultorum, vox tragœdorum, geſtus pene ſummorum actorum eſt requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inveniri poteſt. Quæ enim ſingularum rerum artifices ſingula ſi mediocriter adepti ſunt, probantur, ea, niſi omnia ſumma ſunt in oratore, probari non poſſunt.

Tum Craſſus, Atqui vide, inquit, in artificio perquam tenui & levi, quanto plus adhibeatur diligentiæ, quam in hac re, quam conſtar eſſe maximam. Sæpe enim ſoleo audire Roſcium, cum ita dicat, ſe adhuc reperire diſcipulum, quem quidem probaret, potuiſſe neminem: non quo non eſſent quidam probabiles, ſed quia, ſi aliquid modo eſſet vitii, id ferre ipſe non poſſet. Nihil eſt enim tam inſigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ ſtabile, quam id, in quo aliquid offenderis.

Itaque ut ad hanc ſimilitudinem hujus hiſtrionis, oratoriam laudem dirigamus; videtiſne, quam nihil ab eo, niſi perfecte, nihil niſi cum ſumma venuſtate fiat? nihil niſi ita, ut deceat, & uti omnes moveat atque delectet? Itaque hoc jamdiu eſt conſecutus, ut, in quo quiſque artificio excelleret, is in ſuo genere Roſcius diceretur. Hanc ego abſolutionem, perfectionemque in oratore deſiderans, a qua ipſe longe abſum, facio impudenter. Mihi enim volo ignoſci; cæteris ipſe non ignoſco. Nam qui non poteſt, qui vitioſe facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius jubebat) ad id, quod facere poſſit, detrudendum puto.

XXIX. Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam, jus civile, aut rem militarem jubes diſcere: nam quis ad iſta ſumma, atque in

omni

omni genere perfecta poteſt pervenire? Tum ille, Ego vero, inquit, quod in vobis egregiam quandam, ac præclaram indolem ad dicendum eſſe cognovi, idcirco hæc expoſui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non poſſent, quam ad vos, qui poſſetis, exacuendos accommodavi orationem meam: & quanquam in utroque veſtrum ſummum eſſe ingenium ſtudiumque perſpexi, tamen hæc, quæ ſunt in ſpecie poſita, de quibus plura fortaſſe dixi, quam ſolent Græci dicere, in te, Sulpici, divina ſunt. Ego enim neminem, nec motu corporis, neque ipſo habitu atque forma aptiorem, nec voce pleniorem, aut ſuaviorem mihi videor audiſſe: quæ quibus a natura minora data ſunt, tamen illud aſſequi poſſunt, ut iis, quæ habeant, modice & ſcienter utantur, & ut ne dedeceat. Id enim eſt maxime vitandum, & de hoc uno minime eſt facile præcipere, non mihi modo, qui ſicut unus paterfamilias his de rebus loquor, ſed etiam ipſi illi Roſcio, quem ſæpe audio dicere, caput eſſe artis, DECERE: quod tamen unum id eſſe, quod tradi arte non poſſit. Sed, ſi placet, ſermonem alio transferamus, & noſtro more aliquando, non rhetorico, loquamur.

Minime vero, inquit Cotta. Nunc enim te jam exoremus neceſſe eſt, quoniam retines nos in hoc ſtudio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid eſt iſtud, quod tu in dicendo potes. Neque enim ſumus nimis avidi: iſta tua mediocri eloquentia contenti ſumus; idque ex te quærimus, (ut ne plus nos aſſequamur, quam quantulum tu in dicendo aſſecutus es) quoniam, quæ a natura expetenda ſunt, ea dicis non nimis deeſſe nobis, quid præterea eſſe aſſumendum putes?

XXX. Tum Craſſus arridens, Quid cenſes, inquit, Cotta, niſi ſtudium & ardorem quendam amoris? ſine quo cum in vita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam aſſequetur. Neque vero vos ad eam rem video eſſe cohortandos: quos, cum mihi quoque ſitis moleſti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profecto ſtudia nihil proſunt perveniendi aliquo, niſi illud, quod eo, quo intendas, ferat, deducatque, cognoris. Quare, quoniam mihi levius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, ſed de hac mea, quantulacumque eſt, facultate quæritis, exponam vobis quandam, non aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem rationem conſuetudinis meæ, quæ quondam ſolitus ſum uti, cum mihi in iſto ſtudio verſari adoleſcenti licebat.

Tum Sulpicius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! quod enim neque precibus unquam, nec inſidiando, nec ſpeculando aſſequi potui, ut, quid Craſſus ageret, meditandi, aut dicendi cauſa, non modo videre mihi, ſed ex ejus ſcriptore, & lectore Diphilo ſuſpicari liceret; id ſpero nos eſſe adeptos, omniaque jam ex ipſo, quæ diu cupimus, cogituros.

XXXI. Tum Craſſus, Atqui arbitror, Sulpici, cum audieris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quam exiſtimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, cauſam, cur cuperes, non fuiſſe. Nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione veſtra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam novum. Nam principio illud, quod eſt homine ingenuo, liberaliterque

que educato dignum , non negabo me iſta omnium communia & contrita præcepta didiciſſe.

Primum , oratoris officium eſſe , dicere ad perſuadendum accommodate. Deinde eſſe omnem orationem aut de infinitæ rei quæſtione , ſine deſignatione perſonarum & temporum ; aut de re certis in perſonis ac temporibus locata. In utraque autem re quidquid in controverſiam veniat, in eo quæri ſolere , aut factumne ſit , aut , ſi eſt factum , quale ſit , aut etiam quo nomine vocetur , aut , quod nonnulli addunt , rectene factum eſſe videatur . Exiſtere autem controverſias etiam ex ſcripti interpretatione , in quo aut ambigue quid ſit ſcriptum , aut contrarie , aut ita , ut a ſententia ſcriptum diſſideat : his autem omnibus partibus ſubjecta quædam eſſe argumenta propria . Sed cauſarum , quæ ſint a communi quæſtione ſejunctæ , partim in judiciis verſari, partim in deliberationibus: eſſe etiam genus tertium, quod in laudandis , aut vituperandis hominibus poneretur : certoſque eſſe locos , quibus in judiciis uteremur , in quibus æquitas quæritur : alios in deliberationibus , qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum , quibus conſilium daremus : alios item in laudationibus , in quibus ad perſonarum dignitatem omnia referrentur. Cumque eſſet omnis oratoris vis ac facultas in quinque partes diſtributa, ut deberet reperire primum, quid diceret; deinde inventa non ſolum ordine , ſed etiam momento quodam , atque judicio diſpenſare atque diſponere ; tum ea denique veſtire, atque ornare oratione ; poſt memoria ſepire; ad extremum agere cum dignitate & venuſtate. Etiam illa cognoram & acceperam , antequam de re diceremus , initio conciliandos eorum eſſe animos , qui audirent : deinde rem demonſtrandam : poſtea controverſiam conſtituendam : tum id , quod nos intenderemus, confirmandum: poſt, quæ contra dicerentur, refellenda: extrema autem oratione ea , quæ pro nobis eſſent , amplificanda & augenda ; quæque eſſent pro adverſariis , infirmanda atque frangenda .

XXXII. Audieram etiam , quæ de orationis ipſius ornamentis traderentur ; in qua præcipitur primum , ut pure & Latine loquamur : deinde ut plane & dilucide: tum ut ornate: poſt ad rerum dignitatem apte, & quaſi decore: ſingularumque rerum præcepta cognoram.

Quin etiam , quæ maxime propria eſſent naturæ , tamen his ipſis artem adhiberi videram . Nam de actione , & memoria quædam brevia , ſed magna cum exercitatione præcepta guſtaram . In his enim fere rebus omnis iſtorum artificum doctrina verſatur , quam ego ſi nihil dicam adjuvare , mentiar. Habet enim quædam quaſi ad commonendum oratorem, quo quidque referat , & quo intuens , ab eo , quodcumque ſibi propoſuerit , minus aberret .

Verum ego hanc vim intelligo eſse in præceptis omnibus , non ut ea ſecuti oratores, eloquentiæ laudem ſint adepti, ſed quæ ſua ſponte homines eloquentes facerent , ea quoſdam obſervaſse , atque (*) id egiſse : ſic eſse non

(*) *Id egiſſe*) Man. *atque ſelegiſſe*. Lamb. *atque in artem redegiſſe*.

non eloquentiam ex artificio, ſed artificium ex eloquentia natum; quod tamen, ut ante dixi, non ejicio. Eſt enim, etiamſi minus neceſſarium ad bene dicendum, tamen ad cognoſcendum non illiberale.

Ea exercitatio quædam ſuſcipienda vobis eſt: quanquam vos quidem jampridem eſtis in curſu: ſed iis, qui ingrediuntur in ſtadium, quique ea, quæ agenda ſunt in foro, tanquam in acie, poſſunt etiam nunc exercitatione quaſi ludicra prædiſcere, ac meditari.

Hanc ipſam, inquit Sulpicius, noſſe volumus: attamen iſta, quæ abs te breviter de arte decurſa ſunt, audire cupimus, quanquam ſint nobis quoque non inaudita. Verum illa mox: nunc de ipſa exercitatione quid ſentias, quærimus.

XXXIII. Equidem probo iſta, Craſſus inquit, quæ vos facere ſoletis, ut, cauſa aliqua poſita conſimili cauſarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quam maxime ad veritatem accommodate. Sed plerique in hoc vocem modo, neque eam ſcienter, & vires exercent ſuas, & linguæ celeritatem incitant, verborumque frequentia delectantur: in quo fallit eos, quod audierunt, *dicendo homines, ut dicant, efficere ſolere*. Vere enim etiam illud dicitur, *perverſe dicere, homines, perverſe dicendo, facillime conſequi*. Quamobrem in iſtis ipſis exercitationibus, etſi utile eſt, etiam ſubito ſæpe dicere, tamen illud utilius, ſumpto ſpatio ad cogitandum, paratius atque accuratius dicere. Caput autem eſt, quod (ut vere dicam) minime facimus, (eſt enim magni laboris; quem plerique fugimus) quam plurimum ſcribere. *Stylus* (41) *optimus*, & *præſtantiſſimus dicendi effector, ac magiſter:* neque injuria: nam ſi ſubitam & fortuitam orationem commentatio & cogitatio facile vincit; hanc ipſam profecto aſſidua ac diligens ſcriptura ſuperabit.

Omnes enim ſive artis ſunt loci, ſive ingenii cujuſdam atque prudentiæ, qui modo inſunt in ea re, de qua ſcribimus, acquirentibus nobis, omnique acie ingenii contemplantibus oſtendunt ſe & occurrunt; omneſque ſententiæ, verbaque omnia, quæ ſunt cujuſque generis maxime illuſtria, ſub acumen ſtyli ſubeant, & ſuccedant neceſſe eſt: tum ipſa collocatio, conformatioque verborum perficitur in ſcribendo, non poetico, ſed quodam oratorio numero & modo. Hæc ſunt, quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt; neque ea quiſquam, niſi diu, multumque ſcriptitarit, etiamſi vehementiſſime ſe in his ſubitis dictionibus exercuerit, conſequetur: & qui a ſcribendi conſuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut, etiam ſubito ſi dicat, tamen illa, quæ dicantur, ſimilia ſcriptorum eſſe videantur; atque etiam, ſi quando in dicendo ſcriptum attulerit

(41) *Stylus*) Proprie ſignificat graphium, hoc eſt, acum ferream, qua Romani veteres, cum in obductis cera tabulis ſcriberent, utebantur ad formandas in cera literas. Hic ſtylus ſumitur pro exercitatione ſcribendi frequenter, & per otium. Vulgo ſtylus eſt ipſe modus & ratio ſcribendi, ſeu conformatio certa ſententiarum & verborum in oratione: quomodo Ciceronianus, Virgilianuſque ſtylus dicitur. Interdum etiam accipitur pro reprehenſione, quo ſenſu Tullius ait, cenſorium ſtylum pertimeſcere. *Pruſtens*.

lerit aliquid, cum ab eo diſceſſerit, reliqua ſimilis oratio conſequetur. Ut concitato navigio, cum remiges inhibuerunt (42), retinet tamen ipſa navis motum & curſum ſuum, intermiſſo impetu, pulſuque remorum: ſic in oratione perpetua, cum ſcripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua curſum, ſcriptorum ſimilitudine & vi concitata.

XXXIV. In quotidianis autem (*) commentationibus equidem mihi adoleſcentulus proponere ſolebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem noſtrum illum inimicum ſolitum eſſe uti ſciebam, ut aut verſibus propoſitis quam maxime gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria poſſem comprehendere, eam rem ipſam, quam legiſſem, verbis aliis quam maxime poſſem lectis pronuntiarem. Sed poſt animadverti, hoc eſſe in hoc vitii, quod ea verba, quæ maxime cujuſque rei propria, quæque eſſent ornatiſſima atque optima, occupaſſet, aut Ennius, ſi ad ejus verſus me exercerem, aut Gracchus, ſi ejus orationem mihi forte propoſuiſſem: ita, ſi iiſdem verbis uterer, nihil prodeſſe; ſi aliis, etiam obeſſe, cum minus idoneis uti conſueſcerem. Poſtea mihi placuit, eoque ſum uſus adoleſcens, ut ſummorum oratorum Græcas orationes explicarem: quibus lectis hoc aſſequebar, ut, cum ea, quæ legerem Græce, Latine redderem, non ſolum optimis verbis uterer, & tamen uſitatis, ſed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova noſtris eſſent, dummodo eſſent idonea. Jam vocis, & ſpiritus, & totius corporis, & ipſius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent, quam laboris: quibus in rebus habenda eſt ratio diligenter, quos imitemur, quorum ſimiles velimus eſſe. Intuendi nobis ſunt non ſolum oratores, ſed etiam actores, ne mala conſuetudine ad aliquam deformitatem pravatatemque veniamus. Exercenda eſt etiam memoria, ediſcendis ad verbum quam plurimis & noſtris ſcriptis, & alienis. Atque in ea exercitatione non ſane mihi diſplicet adhibere, ſi conſueris, etiam iſtam locorum (43) ſimulacrorumque rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio eſt ex hac domeſtica exercitatio-

(42) *Cum remiges inhibuerunt*) Lamb. notavit legendum *ſuſtinuerunt*; non, ut vulgo, *inhibuerunt*. Lambini lectionem probo, cauſaſque, quas ille omiſit, inſuper affero. Cicero hos Oratorios Libros prius, quam Academicas Quæſtiones ſcripſit: ex libro autem 13. Ep. ad Att. ep. 21. colligere poſſumus ipſum in iſtis Acad. Libris, qui nunc deſunt, monitu Attici ſcripſiſſe *inhibere remos*, pro *ſuſtinere*: poſtea vero obſervata nautarum formulis, jubet Atticum legere *ſuſtinere*. Dicit enim; *inhibitio remigum motum habet, & vehementiorem quidem, remigationis, navim convertentis ad puppim*. Quod igitur de illo in Acad. Quæſt. loco Cicero dicit, de hoc ipſo loco, quem expendimus, dicendum eſt: hic enim caremus voce, quæ ſignificet curſum navis eſſe tardatum: ipſius igitur Ciceronis monitu vox, *ſuſtinuerunt*, recipienda eſt. *Pearcius*.

(*) *Commentationibus*) Vict. Grut. *cogitationibus*. Lamb. *concertationibus*.

(43) *Locorum, ſimulacrorumque rationem*) Memoria artificialis, de qua conſulendus lib. 3. ad Herennium, cap. 21. maxime in eo continetur, ut loca, & imagines quædam animo informentur, quibus velut imponantur & inhæreant ea, quorum volumus meminiſſe. Loca ſunt, verbi gratia, domus aliqua, ubi limen, cubicula, feneſtræ, &c. Imagines, aliæ ſunt hominum & ferarum, aliæ rerum anima & motu carentium, ut arborum, lapidum, &c. Quæ imagines certo inter ſe ordine collocatæ res ipſis affixas facilius exhibent. Vide Fabium lib. xi. cap. 2. *Pruſteus*.

tatione, & umbratili, medium in agmen, in pulverem, in clamorem, in caſtra, atque aciem forenſem. Subeundus uſus omnium, & periclitandæ vires ingenii; & illa commentatio incluſa, in veritatis lucem proferenda eſt. Legendi etiam poetæ, & cognoſcenda hiſtoria, omnium bonarum artium ſcriptores ac doctores & legendi & pervolutandi, & exercitationis cauſa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi; diſputandumque de omni re in contrarias partes, &, quidquid erit in quaque re, quod probabile videri poſſit, eliciendum atque dicendum. Perdiſcendum jus civile, cognoſcendæ leges, percipienda omnis antiquitas, ſenatoria conſuetudo, diſciplina reipublicæ, jura ſociorum, fœdera, pactiones, cauſa imperii cognoſcenda eſt. Libandus eſt etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos: quo, tanquam ſale, perſpergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia, quæ ſentiebam; quæ fortaſſe, quemcumque patremfamilias arripuiſſetis ex aliquo circulo, eadem vobis percontantibus reſpondiſſet.

XXXV. Hæc cum Craſſus dixiſſet, ſilentium eſt conſecutum. Sed quanquam ſatis iis, qui aderant, ad id, quod erat propoſitum, dictum videbatur, tamen ſentiebant celerius eſſe multo, quam ipſi vellent, ab eo peroratum. Tum Scævola, quid eſt, Cotta? inquit, quid tacetis? nihilne vobis in mentem venit, quod præterea a Craſſo requiratis?

Immo id mehercule, inquit, ipſum attendo. Tantus enim curſus verborum fuit, & ſic evolavit oratio, ut ejus vim atque incitationem aſpexerim; veſtigia, ingreſſumque vix viderim: & tanquam in aliquam locupletem ac refertam domum venerim, non explicata veſte, neque propoſito argento, neque tabulis & ſignis propalam collocatis, ſed his omnibus multis, magnificiſque rebus (*) conſtructis ac reconditis: ſic modo in oratione Craſſi divitias, atque ornamenta ejus ingenii per quædam involucra, atque integumenta perſpexi; ſed ea cum contemplari cuperem, vix aſpiciendi poteſtas fuit. Ita neque hoc poſſum dicere, me omnino ignorare quid poſſideat, neque plane noſſe, ac vidiſſe.

Quin tu igitur facis idem, inquit Scævola, quod faceres, ſi in aliquam domum, plenam ornamentorum illam, veniſſes. Si ea ſepoſita, ut dicis, eſſent, tuque valde ſpectandi cupidus eſſes; non dubitares rogare dominum, ut proferri juberet, præſertim ſi eſſet familiaris: ſimiliter nunc petes a Craſſo, ut eam copiam ornamentorum ſuorum, quam conſtructam uno in loco, quaſi per tranſennam (44) prætereuntes ſtrictim aſpeximus, in lucem proferat, & ſuo quidque loco collocet.

Ego vero, inquit Cotta, a te peto, Scævola: me enim, & hunc Sulpicium

(*) *Conſtructis*) Lamb. *conſtrictis*, & paulo infra *conſtrictam*

(44) *Quaſi per tranſennam*) Per cancellos feneſtris oppoſitos, viſui tamen pervios. Metaphora ducta eſt a mercatoribus, qui mercibus pretioſis, quas a prætereuntibus nolunt contrectari, tales cancellos objiciunt. Itaque per tranſennam aſpicere, idem eſt, quod nec propius, nec ſigillatim intueri. *Pruſtens.*

cium impedit pudor ab homine omnium graviſſimo, qui genus hujuſmodi diſputationis ſemper contempſerit, hæc, qui iſti forſitan puerorum elementa videantur, exquirere. Sed tu nobis da, Scævola, & perfice, ut Craſſus hæc, quæ coarctavit, & peranguſte referſit in oratione ſua, dilatet nobis, atque explicet.

Ego mehercule, inquit Mucius, antea veſtra magis hoc cauſa volebam, quam mea: neque enim tantopere hanc a Craſſo diſputationem deſiderabam, quantopore ejus in cauſis oratione delector. Nunc vero, Craſſe, mea quoque etiam cauſa rogo, ut quoniam tantum habemus otii, quantum jamdiu nobis non contigit, ne graveris exædificare id opus, quod inſtituiſti. Formam enim totius negotii opinione majorem, melioremque video; quam vehementer probo.

XXXVI. Enimvero, inquit Craſſus, mirari ſatis non queo, etiam te hæc, Scævola, deſiderare, quæ neque ego teneo, uti ii, qui docent; neque ſunt ejus generis, ut, ſi optime tenerem, digna eſſent iſta ſapientia, ac tuis auribus. An tu, (*) inquit ille, ſi de iſtis communibus & pervagatis vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere poſſumus, quæ tu oratori cognoſcenda eſſe dixiſti, de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur, de hiſtoria, de antiquitate, de adminiſtratione reipublicæ, denique de noſtro ipſo jure civili? Hanc enim ego omnem ſcientiam, & copiam rerum in tua prudentia ſciebam ineſſe: in oratoris vero inſtrumento tam lautam ſupellectilem nunquam videram.

Potes igitur, inquit Craſſus, (ut alia omittam innumerabilia & immenſa, & ad ipſum tuum jus civile veniam) oratores putare eos, quos multas horas expectavit, cum in campum properaret, & ridens & ſtomachans Scævola (45), cum Hypſeus (46) maxima voce, plurimis verbis a M.

(*) *An tu*) Lambinus, *Ain' tu?* quod & in Pal. ſeptimo: nam octavus, *Quin tu*. Grut.

(45) *Scævola*) Non ille Q. Scævola augur, Craſſi ſocer, quo præſente Craſſus hic diſſeruit; ſed alter Q. Scævola, pontifex, juriſconſultus peritiſſimus, & tum, cum hoc judicium diſceptaretur, tribunus erat plebis, anno ſcilicet U. C. DCXLIX. *Pruſteus*.

(46) *Hypſeus*) Cauſam integram accipe. Ibat Scævola pontifex in campum Martium ad comitia; iter illi per forum fuit; in eo reperit oratores duos inter ſe litigantes, & graviter ignoratione juris civilis peccantes. Horum uni nomen Hypſeus erat, alteri Cn. Octavius, qui conſulatum geſſerat anno U. C. DCXXVI. Hypſeus accuſabat aliquem tutorem, quod pupilli fortunas male adminiſtraſſet. Hoc *judicium tutelæ* appellatur. Octavius tutorem defendebat. Judex hujus controverſiæ M. Craſſus, qui tum prætor urbanus erat, nempe anno U. C. DCXLVIII. Qui judicio tutelæ damnabatur, cogebatur pupillo, cujus rebus male conſuluiſſet, pecuniam ſolvere, ac damnum reſarcire; deinde lege duodecim tabularum jubebatur aliquid ultra pendere, mulctæ nomine. Quod ſi pupillus, cur ejus patronus plus a reo peteret, quam deberetur, cadebat cauſa. Hoc petebat Hypſeus, & plus petebat, quam par eſſet, adeoque debebat cauſa cadere. Contendebat, inquit L. Craſſus, ut ei, quem defendebat, nempe ſuo pupillo, cauſa cadere liceret: hoc eſt, petebat, ut edicto prætoris tribueretur pupillo ſuo major pecuniæ ſumma, quam deberetur; quod erat velle cauſam amittere. Octavius, tutoris accuſati defenſor imperitus, cum deberet hoc ipſo vehementer lætari, quod plus, quam fas erat, peteretur; id enim ſi objeciſſet poſtea, & probaſſet, cauſam obtinuiſſet, ac reum tutorem turpi judicio tutelæ male adminiſtratæ, atque omni moleſtia, & periculo liberaſſet: Octavius, inquam, lon-

Digitized by Google

a M. Craſſo prætore contenderet, ut ei, quem defendebat, cauſa cadere liceeret (47): Cn. autem Octavius, homo conſularis, non minus longa oratione recuſaret, ue adverſarius cauſa caderet, ac ne is, pro quo ipſe diceret, turpi tutelæ judicio, atque omni moleſtia, ſtultitia adverſarii, liberaretur?

Ego vero iſtos, inquit, (nemini enim mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, ſed ne foro quidem dignos putarim. Atqui non deſuit illis patronis, inquit Craſſus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, ſed juris civilis prudentia; quod alter plus, lege agendo, petebat, quam quantum lex in XII. tabulis permiſerat; quod cum impetraſſet, cauſa caderet: alter iniquum putabat plus ſecum agi, quam quod eſſet in actione; neque intelligebat, ſi ita eſſet actum, litem adverſarium perditurum.

XXXVII. Quid? his paucis diebus, nonne, nobis in tribunali Q. Pompeji, prætoris urbani, familiaris noſtri, ſedentibus, homo ex numero diſertorum poſtulabat (48), ut illi, unde peteretur, vetus atque uſitata exceptio daretur, *Cujus pecuniæ dies fuiſſet?* quod petitoris cauſa comparatum eſſe non intelligebat: ut, ſi ille inficiator probaſſet judici, ante petitam eſſe pecuniam, quam eſſet cœpta deberi, petitor, rurſus cum peteret, exceptione excluderetur, *Quod ea res in judicium antea veniſſet*. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici poteſt, quam eum, qui hanc perſonam ſuſceperit, ut amicorum controverſias, cauſaſque tueatur, laborantibus ſuccurrat, ægris me-

longa oratione recuſabat, ne plus peteretur, hoc eſt, ne Hypſeus cauſa caderet, atque ipſe litem obtineret. *Idem.*

(47) *Cauſa cadere liceret*) Ut naturam hujus litis, ejuſque quæ in ſequenti capite occurrit, bene intelligamus, audi Eraſmum in Adag. Chil. 5. Cent. 2. Prov. 15. „ Cauſa cadere is videbatur qui male agendo jus „ agendi perdidiſſet. *Si quis* (inquit Juſti„ nianus lib. 4. tit. de Action. paragr. *Si quis* „ &c.) *agens in intentione ſua plus comple„ xus fuerit, quam ad eum pertineret, cau„ ſa cadebat*, i. e. rem amittebat: in proxi„ mo vero paragrapho oſtendit (ſc. Juſtinia„ nus) vocem hanc plus quadrifariam intel„ ligi, re, tempore, loco, & cauſa: re, ſi „ quis pro decem Aureis petat viginti, qua„ le Hypſeus iſte fecerat; tempore, ſi quis „ ante diem vel conditionem petat; quod in ſequenti capite patronum quendam feciſſe dicit Craſſus. *Pearcius.*

(48) *Poſtulabat, ut illi*) Hæc fuit cauſa. Debebat quidam alteri certam pecuniæ ſummam, ſolvendam, verbi gratia, ineunte menſe Januario, alter, ſeu petitor non expectavit ad illud tempus, ſed petiit ut ſibi ſolveretur, verbi gratia, menſe Decembri ineunte, & accuſavit debitorem quod pecuniam non ſolveret. Cauſidicus imperitus, qui debitorem defendebat, cum litem inferre petitori debuiſſet eo nomine, quod ante tempus peteret pecuniam, (erant enim graves pœnæ poſitæ illis, qui ante tempus pactionis, vel obligationis litem intenderent) id enim ſi feciſſet, cauſa cecidiſſet petitor; hoc poſtulavit tantum, ut ſibi liceret, ſe debitori, quem defendebat, uti beneficio legis, & exceptione, quæ vetabat ne pecunia peteretur ante illam diem, qua cœpta eſſet deberi. Quod cum poſtulabat, non intelligebat homo juris ignarus, comparatum hoc eſſe in utilitatem petitoris, & adverſario ſuo prodeſſe. Hinc enim factum, ut petitor poſtea litem de integro intulerit, tanquam ſi ea res nunquam in judicium antea veniſſet; quam litem inferre non potuiſſet, ſi inficiator, hoc eſt debitor probaſſet judici, ante petitam eſſe pecuniam, quam deberi cœpiſſet. Petitor enim, cum poſtea pecuniam ſuam peteret apud judicem, excluſus fuiſſet lege, hoc eſt impeditus ne ageret, ac moveret litem: lex enim excipit, hoc eſt prohibet, ne agatur iterum ex de re, quæ jam in judicium venit, ſeu quæ jam dijudicata eſt. *Pruſt.*

Digitized by Google

medeatur, afflictos excitet; hunc in minimis tenuiſſimiſque rebus ita labi, ut aliis miſerandus, aliis irridendus eſſe videatur?

Equidem propinquum noſtrum P. Craſſum illum Divitem, & multis aliis in rebus elegantem hominem & ornatum, & præcipue in hoc efferendum & laudandum puto, quod, cum P. Scævolæ frater eſſet, ſolitus eſt ei perſæpe dicere, neque illum in jure civili ſatis illi arti facere poſſe, niſi dicendi copiam aſſumpſiſſet; (quod quidem hic, qui mecum conſul fuit, filius ejus eſt conſecutus) neque ſe ante cauſas amicorum tractare, atque agere cœpiſſe, quam jus civile didiciſſet.

Quid vero ille M. Cato? nonne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac civitate ferre maximam potuit, & juris civilis omnium peritiſſimus? Verecundius hac de re jamdudum loquor, quod adeſt vir in dicendo ſummus, quem ego unum oratorem maxime admiror: ſed tamen idem hoc ſemper jus civile contempſit. Verum quoniam ſententiæ, atque opinionis meæ voluiſtis eſſe participes, nihil occultabo; & quoad potero, vobis exponam, quid de quaque re ſentiam.

XXXVIII. Antonii incredibilis quædam, & prope ſingularis, & divina vis ingenii videtur, etiamſi hac ſcientia juris nudata ſit, poſſe facile cæteris armis prudentiæ cauſas tueri atque defendere. Quamobrem hic nobis ſit exceptus: cæteros vero non dubitabo primum inertiæ condemnare ſententia mea, poſt etiam impudentiæ. Nam volitare in foro, hærere in jure ac prætorum tribunalibus, judicia privata magnarum rerum obire, in quibus ſæpe non de facto, ſed de æquitate ac jure certetur, jactare ſe in cauſis centumviralibus, (49), in quibus uſucapionum (50), tutelarum (51), gentilitatum (52), agnationum (53), alluvionum, circumluvionum (54), nexo-

(49) *In cauſis centumviralibus*) Centumviri erant minores judices apud Romanos e ſingulis tribubus lecti ad exercenda privata de cauſis minoris, ut plurimum, momenti judicia. Porro erant illi centum quinque, terni ſcilicet ex unaquaque tribu; tribus autem erant triginta quinque; attamen, quo facilius nominarentur, centumviri ſunt appellati. His præſidebat prætor, ut colligimus ex Plinio juniore, ex quo etiam intelligimus centumvirorum numerum ad centum octoginta excreviſſe. *Idem*.

(50) *Uſucapionum*) Uſucapio, ſive uſuſcapio, eſt jus poſſidendi, & capiendi rem aliquam, quia uſus illa fuiſti per certum tempus lege conſtitutum, eamque poſſediſti. *Idem*.

(51) *Tutelarum*) Tutela a Servio Sulpitio definitur, vis ac poteſtas in capite libero ad defendendum eum, qui per ætatem ſe ipſe defendere nequit, jure civili data ac permiſſa. *Idem*.

(52) *Gentilitatum*) Gentilitas eſt ordo & ſeries hominum, qui ſunt ex eadem familia, quique ob eam cauſam jura quædam habent ſibi propria; verbi gratia, hereditatis adeundæ, ſuſcipiendæ tutelæ, &c. Hæc autem jura non obtinebant, neque gentilitate gaudebant, ſervi, liberti, libertini, & capite diminuti. *Cicero in Topicis*. Idem.

(53) *Agnationum*) Agnati virilis ſexus propinquitate juncti ſunt, quibus, ut gentilibus, propria jura ſunt. *Idem*.

(54) *Alluvionum, circumluvionum*) Alluit prædium, vel agrum, fluvius, quando præter illum it: circumluit, quando totum inſtar inſulæ cingit. *Alluvio*, inquit Juſtinianus Inſtit. lib. II. cap. 1. *eſt incrementum latens. Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligere non poſſis, quantum quoque momento temporis adjiciatur*. Ex alluvione autem, & circumluvione, variæ controverſiæ naſcuntur; verbi gratia, ſi vis fluminis de prædio tuo partem aliquam detraxerit, & vicini prædio adjunxerit, cuja ſit ea pars: ſi arbo-

nexorum (55), mancipiorum (56), parietum, luminum (57), ſtillicidiorum (58), teſtamentorum ruptorum (59), aut ratorum, cæterarumque rerum innumerabilium jura verſentur, cum omnino, quid ſuum, quid alienum, quare denique civis an peregrinus, ſervus an liber quiſpiam ſit, ignoret, inſignis eſt (*) Impudentiæ. Illa vero deridenda arrogantia eſt, in minoribus navigiis rudem eſſe ſe confiteri; quinqueremes, aut etiam majores, gubernare didiciſſe. Tu mihi cum in circulo decipiare adverſarii ſtipulatiuncula (60); & cum obſignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id ſit ſcriptum, quo ille capiatur; ego tibi ullam cauſam majorem committendam putem? Citius hercule is, qui duorum ſcalmorum naviculam in portu everterit, in Euxino ponto Argonautarum navem gubernarit.

Quid, ſi ne parvæ quidem cauſæ ſunt, ſed ſæpe maximæ, in quibus cernatur de jure civili; quod tandem os eſt illius patroni, qui ad eas cauſas ſine ulla ſcientia juris audet accedere? Quæ potuit igitur eſſe cauſa major, quam illius militis? de cujus morte, cum domum falſus ab exercitu nuntius veniſſet, & pater ejus, re credita, teſtamentum mutaſſet, & quem ei viſum eſſet, feciſſet heredem, eſſetque ipſe mortuus: res delata eſt ad centumviros, cum miles domum reveniſſet, egiſſetque lege in heredita-

---

arbores tuæ in vicini prædium delatæ fluvio, in eo prædio radices egerint, fructum tulerint, &c. *Idem*.

(55) *Nexorum*) Nexum, ſive nexus, eſt obligatio civilis, quæ cum contrahebatur, aliquis libram & æs manu tenebat, qui vocabatur libripens. Vide Topica, cap. 5. Præterea civis ille nexus dicebatur, qui cum eſſet liber, pecuniamque alteri deberet, illi addicebatur in ſervitutem, ut ipſi pro pecunia, quam deberet, nec poſſet ſolvere, ſervilem operam præſtaret, dum æs alienum diſſolveret. Nexus autem dicebatur, quod necteretur, id eſt, compedibus, aut nervo vinctus, & clauſus teneretur. *Livius lib.* VIII. Addictus etiam vocabatur. *Idem*.

(56) *Mancipiorum*) Mancipium, inquit Iſidorus, eſt quidquid manu capi poteſt. Aliquando ſumitur pro quolibet ſervo; hic pro aliqua re, quæ accipitur, aut alteri poſſidenda traditur, vel pro actione, qua id fit. *Idem*.

(57) *Parietum*, *luminum*) De pariete communi ſæpe incidit controverſia; de tigno in parietem immiſſo, de alio pariete aut adjuncto, aut ſupra communem exædificato, &c. Item de luminibus; verbi gratia, ſi quis altius ædificet, ac vicini luminibus officiat; ſi quis proſpectum in ædes tuas habeat, &c. *Idem*.

(58) *Stillicidiorum*) Stillicidium eſt aquæ pluviæ lapſus e tecto. Unde poſſunt oriri lites de ſervitute ſtillicidii, de immittendis & recipiendis ſtillicidiis. *Idem*.

(59) *Teſtamentorum ruptorum*, aut ratorum, *cæterarumque*) Ita Mſs. Bod. Bal. Mag. Harl. duo, & ad oram Nov. necnon editiones Ven. Mediol. Roberti Stephani, Manutii, & Lambini, aliorumque: Mſs. vero ſeptem, *ruptorum*, *aut raptorum*, a vera lectione non multum abhorrentes: horum igitur auctoritate voces, *aut ratorum*, inſerui. Teſtamenta *rupta* ſignificant ea teſtamenta, quæ, aliqua conditione interveniente, aut legibus ea illo modo fieri vetantibus, decreto Centumvirum ſuam vim amittebant: ſic Cicero in hujus libri c. 57. *conſtat agnaſcendo rumpi teſtamentum*. His autem teſtamentis *ruptis* opponuntur ea, quæ vim ſuam obtinebant decreto Centumvirum, & quæ *rata* eſſe dicebantur. De his igitur ambobus Valerius Maximus in 7. libro tractat; in c, 7. de *reſciſſis*, id eſt, *ruptis*, & c. 8. de *ratis*. Immo exempla utriuſque generis Craſſus hic profert; nempe teſtamenti *rati* in proximo capite, cum M. Curius M. Coponium cauſa vicit, hereſque factus fuit: teſtamenti vero *rupti* exemplum habes in hoc capite, cum miles a Centumviris obtinebat, ut patris ſui teſtamentum reſcinderetur: Valerio enim Maximo teſte, miles ſuperior in cauſa diſceſſit. *Pearcius*.

(*) *Impudentia*) Man. Lamb. *imprudentia*.

(60) *Stipulatiuncula*) Obligatio eſt, quam aliqui in ſe recipit, cum certis verbis interrogatus reſpondet: Spondes? ſpondeo: fide jubes? fide jubeo. *Prouſteus*.

ditatem paternam teſtamento exheres filius (61). Neque in ea cauſa quæſitum eſt de jure civili, poſſetne paternorum bonorum exheres eſſe filius, quem pater teſtamento neque heredem, neque exheredem ſcripſiſſet nominatim?

XXXIX. Quid, qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios centumviri judicarunt? cum Marcelli a liberti filio ſtirpe (62) Claudii, patricii ejuſdem nominis, hereditatem gente ad ſe rediiſſe dicerent, nonne in ea cauſa fuit oratoribus de toto ſtirpis ac gentilitatis jure dicendum? Quid, quod item in centumvirali judicio certatum eſſe accepimus? qui Romam (63) in exilium veniſſet, cui Romæ exulare jus eſſet, ſi ſe ad aliquem quaſi patronum applicaviſſet, inteſtatoque eſſet mortuus, nonne in ea cauſa jus applicationis, obſcurum ſane & ignotum, patefactum in judicio, atque illuſtratum eſt a patrono? Quid nuper, cum ego C. Sergii Auratæ contra hunc noſtrum Antonium judicio privato cauſam defenderem, nonne omnis noſtra in jure verſata defenſio eſt? Cum enim Marius (64) Gratidianus ædes Auratæ vendidiſſet, neque ſervire quandam earum ædium partem in mancipii lege dixiſſet: defendebamus, quidquid fuiſſet incommodi in mancipio, id ſi venditor ſciiſſet, neque declaraſſet, præſtare debere.

Quo quidem in genere familiaris noſter M. Bucculejus, homo neque meo judi-

(61) *Teſtamento exheres filius*) Clariſſimus Lambinus audax Scriptorum cenſor, ſed quem non velis fuiſſe minus audacem, cenſet hæc tria verba delenda eſſe, *teſtamento exheres filius*: teſtatur idem ea ab uno Mſs. quem vidit, abeſſe. Talæus etiam dicit ea a nonnullis exemplaribus abeſse. Utinam quidem in meis Mſs. idem obſervaſsem: cum enim *miles* præceſſerat, redundat caſus nominativus: & cum in dubio fuit, utrum exheres eſset miles necne, non eleganter dici poteſt *exheres filius*. Porro notandum eſt me notam interrogationis poſt vocem *filius* poſuiſſe. *Pearcius*.

(62) *A liberti filio ſtirpe*) Filius liberti cujuſdam e Claudiorum gente inteſtato deceſſit, ejuſque hereditas lege rediit ad Claudios; quorum duæ familiæ erant, altera patricia, altera plebeja. Claudii patricii vocabantur Pulchri, plebeji vero Marcelli: hi de inteſtato mortui hereditate certabant. Claudii patricii (quorum familia iſtius gentis maxima natu fuit,) ſibi hereditatem vindicarunt jure Gentilitatis, quia libertus iſte e gente Claudia eſset, ipſorumque familia eſset prima: &, quamvis ſervitutem ſerviiſset, tamen Claudii patricii contendebant eam injuſtam fuiſse, ideoque ſe jure Gentilitatis privari non potuiſse. Claudii vero plebeii, ſc. Marcelli, eandem ſibi vindicarunt hereditatem quia libertus iſte ſtirpe propior Marcellis fuit, quam Pulchris, & quia iſta ſervitute (quam ſerviiſset, & quam juſtam fuiſse ii contendebant) jus Gentilitatis Claudiis patriciis amiſsum fuiſse videbatur. De ſignificatione vocis *Gentiles* audi ipſum Ciceronem in Topicis c. 6. *Gentiles ſunt*, Qui inter ſe eodem nomine ſunt. *Non eſt ſatis*. Qui ab ingenuis oriundi ſunt. *Ne id quidem ſatis eſt*. Quorum majorum nemo ſervitutem ſervivit. *Abeſt etiam nunc*. Qui capite non ſunt diminuti. *Hoc fortaſſe ſatis eſt*. Idem.

(63) *Qui Romam*) Quidam peregrinus (ſic appellatur quicunque civis non eſt) Romam venit, in exilium ejectus ex urbe ſua, & patria. Applicuit ſeſe, id eſt, adjunxit ad Romanum civem, quem coleret, obſervaretque, ut cliens patronum, & a quo viciſſim defendebatur, ac ſi civis & cliens ſuus fuiſſet. Contigit ut ille peregrinus teſtamento nullo facto moreretur. Civis Romanus, cui peregrinus ille tanquam patrono addictus fuerat, ejus hereditatem poſtulavit apud Centumviros, ea de cauſa, quod iſte peregrinus ad ipſum applicuiſset ſeſe, & veluti ipſi dediſset. Hoc, applicationis jus appellat Cicero. De illo jure antea obſcuro, quia raræ ſunt hujuſmodi cauſæ, dicendum cauſidico fuit, adeoque illuſtrandum & patefaciendum. *Pruſteus*. Vide Turneb. Adverſ. xxiv. 32.

(64) *Cum enim Marius*) Rem omnem paulo fuſius explicat Cicero lib. 3. de Officiis, cap. 20. *Pruſteus*.

judicio ſtultus, & ſuo valde ſapiens, & a juris ſtudio non abhorrens, ſimili in re quodam modo nuper erravit. Nam cum ædes L. Fuſio venderet, in mancipio (65) lumina, uti tum eſſent, ita recepit. Fuſius autem, ſimul atque ædificari cœptum eſt in quadam parte urbis, quæ modo ex illis ædibus conſpici poſſet, egit ſtatim cum Bucculejo, quod, cuicumque particulæ cæli officeretur, quamvis eſſet procul, mutari lumina putabat.

Quid vero? clariſſima M. Curii cauſa (66), & M. Coponii nuper apud centumviros, quo concurſu hominum, qua exſpectatione defenſa eſt? cum Q. Scævola, æqualis, & collega meus, homo omnium & diſciplina juris civilis eruditiſſimus, & ingenio prudentiaque acutiſſimus, & oratione maxime limatus atque ſubtilis, atque, ut ego ſoleo dicere, juris peritorum eloquentiſſimus, eloquentium juris peritiſſimus, ex ſcripto teſtamentorum jura defenderet, negaretque, niſi poſthumus & natus, &, antequam in ſuam tutelam veniſſet, mortuus eſſet, heredem eum eſſe poſse, qui eſset ſecundum poſthumum & natum, & mortuum, heres inſtitutus; ego autem defenderem, hac eum tum mente fuiſse, qui teſtamentum fecifset, ut, ſi filius non eſset, qui in tutelam veniret, M. Curius eſset heres. Num deſtitit uterque noſtrum in ea cauſa, in auctoritatibus, in exemplis, in teſtamentorum formulis, hoc eſt, in medio jure civili verſari?

XL. Omitto jam plura exempla cauſarum ampliſſimarum, quæ ſunt innumerabilia. Capitis noſtri (67) ſæpe poteſt accidere ut cauſæ verſentur

(65) *In mancipio*) Id eſt, in venditione ædium. Controverſia illa hujuſinodi fuit. Bucculejus, cum venderet ædes ſuas Fuſio, hæc verba in pactiune ſcribi voluit, *Lumina* (id eſt, feneſtras) *uti nunc ſunt, ita recipio*: quibus verbis id unum in ſe ſuſcepit, ut ne quis vicinus earum feneſtrarum uſum vel tolleret, vel ædificiis altioribus obſcuraret. In hoc Bucculejus erravit, quod verbis ambiguis uſus eſset: nam Fuſius ei litem intendit, ſimul atque ædificari cœptum eſt in quadam remotiori urbis parte, quæ ex ædibus, quas emerat, conſpici poſset. Egit igitur cum Bucculejo, quia jam ex illis ædibus non idem erat cæli proſpectus, & (ut ille putabat) *mutabantur lumina*, nec tum *ita erant, uti in mancipio* ea Bucculejus *receperat*. Peare.

(66) *Clariſſima M. Curii cauſa*) Coponius quidam moriens cum uxorem gravidam putaret, filium, qui ſe mortuo naſceretur, (is poſthumus dicitur, quaſi poſtremo loco, ſeu, qui poſt humatum patrem, natus) reliquit heredem; ſubſtituit illi heredem ſecundum M. Curium, ea conditione, ut M. Curius eſset heres, ſi filius poſthumus ante moreretur, quam ſui juris eſset. Deceſſit ſubinde Coponius: ſed cum uxor ejus revera gravida non eſset, nullus ei natus eſt filius poſthumus. Statim M. Coponius, agnatus mortui, apud centumviros egit, ut ſibi liceret hereditatem adire: oratorem & patronum delegit Q. Scævolam. Contra M. Curius, ſecundus heres teſtamento relictus, ſibi hanc hereditatem poſtulabat, eo nomine, quod heres fuiſset inſtitutus, ſi poſthumus ante moreretur, quam poſset per ætatem e tutoris cuſtodia & poteſtate exire: perinde autem eſse, quod nullus fuiſset poſthumus, ac ſi natus revera foret, ac mortuus ante tempus a patre conſtitutum. Erat Curii patronus L. Craſſus, quem Cicero nunc loquentem facit. Q. Scævola ſcripto nitebatur: hæc eſſe verba teſtamenti, ut Curius tantum heres eſſet, ſi poſthumus ante certum tempus moreretur: mori eum non poſſe qui natus non ſit: natum non eſſe poſthumum: itaque hereditatem M. Coponio agnationis jure adſcribendam eſſe, non M. Curio, qui conditione teſtamenti excluderetur. Craſſus contra, voluntatem ejus, qui teſtamentum feciſſet, ac ſcripti ſententiam ſpectandam eſſe contendebat, non ipſa verba, & apices ſcripti. Hanc fuiſſe mentem teſtatoris: Si filius ſibi non eſſet, qui hereditatem paternam adiret, ut M. Curius heres eſset. Cauſam obtinuit L. Craſſus, ut refert Cicero oratione pro Cæcina, cap. 18. *Pruſteus*.

(67) *Capitis noſtri*) Cauſa capitis apud Romanos ea dicebatur, in qua agebatur de ſta-

in jure. Etenim ſic C. Mancinum (68), nobiliſſimum, atque optimum virum, ac conſularem, eum cum propter invidiam Numantini fœderis paterpatratus (69) ex SC. Numantinis dediſset, eumque illi non recepiſsent, poſteaque Mancinus domum reveniſset, neque in ſenatum introire dubitaſſet; P. Rutilius, M. filius, tribunus plebis de ſenatu juſſit educi, quod eum civem negaret eſse: quia memoria ſic eſset proditum, quem pater ſuus, aut populus vendidiſset, aut paterpatratus dedidiſset, ei nullum eſse poſtliminium (70).

Quam poſsumus reperire ex omnibus rebus civilibus cauſam, *contentionemque majorem* (71), quam de ordine, de civitate, de libertate, de capite hominis conſularis, præſertim cum hæc non in crimine aliquo, quod ille poſset inficiari, ſed in civili jure conſiſteret? Similique in genere, inferiore ordine, ſi quis apud (72) nos ſerviiſset ex populo fœderato, ſeſeque liberaſset, ac poſtea domum reveniſset; quæſitum eſt apud majores noſtros, num is ad ſuos poſtliminio rediiſset, & amiſiſset hanc civitatem.

Quid? de libertate, quo judicium gravius eſse nullum poteſt; nonne ex jure civili poteſt eſse contentio, cum quæritur, is, qui domini voluntate cen-

ſtatus mutatione, ſive capitis diminutione. Triplex eſt autem capitis diminutio: maxima, cum aliquis ſimul & civitatem, & libertatem amittit: minor, ſive media, cum civitas quidem amittitur, libertas vero retinetur: minima, cum & civitas, & libertas retinetur, ſed ſtatus hominis commutatur. Maxima ſervum facit; media peregrinum; minima filiumfamilias, vel patremfamilias. *Juſtinianus lib. 1. Inſtit. cap.* 16. Idem.

(68) *Mancinum*) C. Hoſtilius Mancinus conſul anno U. C. DCXVII. prodigiorum contemptor, a Numantinis victus, & caſtris exutus, pacem cum iis ignominioſam fecit. Sed hanc ratam eſse vetuit ſenatus: itaque ipſe ſciens ac volens illis deditus eſt. Cum autem non eſset ab iiſdem receptus, Romam rediit. Quæſitum eſt, an pro cive habendus eſset, ſive an ullum ei poſtliminium eſse poſset. Negabat P. Rutilius, tribunus plebis, ob eam cauſam, quam Cicero commemorat. Affirmabant alii, quia non erat receptus ab hoſtibus; deditionem enim, aut donationem ſine acceptione non poſse intelligi; Mancinum igitur non habendum eſse pro dedito, quem hoſtis accipere nollet. Pro Mancino judicavit populus Romanus, illumque obtinuiſse præturam anno U. C. DCXX. tradit Pomponius juriſconſultus. *Florus in Epitome, Appianus*, &c. *Idem*.

(69) *Paterpatratus*) Is unus e fecialibus erat, ſanctiori quadam ornatus dignitate, atque auctoritate, ad patrandum, hoc eſt, ſanciendum aliquod fœdus, res repetendas, bellum indicendum hoſti, &c. Feciales autem fidei publicæ inter populos præerant; nec licebat bellum inferre, niſi ipſi juſtis de cauſis ſuſceptum declaraſsent, atque indixiſsent. *Livius lib.* 1. Idem.

(70) *Poſtliminium*) Cic. in Topic. c. 8. *Quæ a nobis alienata ſunt, cum ad hoſtem pervenerint, & ex ſuo tanquam limine exierint, dein cum redierint poſt ad idem limen, poſtliminio videntur rediiſſe.* Vide Cujacium, lib. XI. Obſervat. cap. 23. *Pearcius*.

(71) *Majorem*) Illa ſcilicet Mancini cauſa, in qua agebatur de illius ordine, civitate, & libertate: de ordine, an ſenator eſſet, quo in ordine erat antequam hoſti dederetur: de civitate, an habendus eſset in numero civium; de libertate, an ſervus eſset, an liber: de capite, an capite diminutus eſset, proindeque in exilium pellendus, aut etiam omnino perdendus. *Pruſteus*.

(72) *Si quis apud*) Aliquis e populo fœderato, homo inter ſuos liber & ingenuus, Romam venerat; ibi ſervitutem ſerviit; ea ſervitute liberatus ad ſuos rediit; ab iis receptus non eſt. Quæſitum eſt, an is dicendus eſset ad ſuos redire poſtliminio, an deſiiſset civis Romanus eſse. Cauſa quærendi hæc erat, quod inter fœderatos poſtliminium non eſt, ſed tantum inter hoſtes: itaque ſi ille aſsertus in libertatem, factus erat civis Romanus, ſine poſtliminio poterat redire ad ſuos. Non poterat tamen amplius eſse civis Romanus, quia jure Romano nemo poterat, ut ait Cicero pro Corn. Balbo, duarum civitatum civis eſse. *Idem*.

cenſus ſit (73), continuone, an ubi luſtrum conditum (74), liber ſit? Quid, quod uſu, memoria patrum, venit, ut paterfamilias, qui ex Hiſpania Romam veniſset, cum uxorem prægnantem in provincia reliquiſset, Romæque alteram duxiſset, neque nuntium priori remiſiſset, mortuuſque eſset inteſtato, & ex utraque filius natus eſset; mediocriſne res in controverſiam adducta eſt? cum quæreretur de duobus civium capitibus, & de puero, qui ex poſteriore natus erat, & de ejus matre: quæ, ſi judicaretur certis quibuſdam verbis (75), non novis nuptiis (76), fieri cum ſuperiore divortium, in concubinæ locum duceretur. Hæc igitur, & horum ſimilia jura ſuæ civitatis ignorantem, erectum & celſum, alacri & prompto ore, ac vultu, huc atque illuc intuentem, vagari magna cum caterva toto foro, præſidium clientibus, atque opem amicis, & prope cunctis civibus lucem ingenii, & conſilii ſui porrigentem, atque tendentem, nonne in primis flagitioſum putandum eſt?

XLI. Et quoniam de impudentia dixi, caſtigemus etiam ſegnitiem hominum, atque inertiam. Nam ſi eſset iſta cognitio juris magna ac difficilis, tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad ſuſcipiendum diſcendi laborem impellere. Sed, o dii immortales, non dicerem hoc audiente Scævola, niſi ipſe dicere ſoleret, nullius ſibi artis faciliorem cognitionem videri. Quod quidem certis de cauſis a pleriſque aliter exiſtimatur: primum quia veteres illi, qui huic ſcientiæ præfuerunt, obtinendæ atque augendæ potentiæ ſuæ cauſa, pervulgari artem ſuam noluerunt: deinde, poſteaquam eſt editum, expoſitis a Cn. Flavio (77) primum actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificioſe digeſta generatim componerent. Nihil eſt enim, quod ad

 artem

(73) *Domini voluntate cenſus ſit*) Quinto quoque anno a Cenſoribus in tabulas referebantur civium Romanorum tam nomina, quam opes. Si quis dominus tunc temporis ſervo ſuo permiſit, ut in civium numero ab iis magiſtratibus recenſeretur, is liber factus eſt: ſed inter juriſconſultos quærebatur, utrum *continuo*, id eſt, eo ipſo die recenſendi, is liber eſset, an nonniſi poſt totum cenſum abſolutum, ſive *luſtrum conditum*, quod ſolenni ſacrificio finiebatur. *Pearcius*.

(74) *Ubi luſtrum conditum*) Condi luſtrum dicebatur, cum cenſus perfectus erat & abſolutus: abſolvebatur autem ſacrificio ſolemni. Luſtrum eſt ipſe cenſus, ſeu recenſio civium: a luſtrando dicitur, tunc enim velut luſtrabantur, & recognoſcebantur cives omnes. Aliquando luſtrum eſt ſpatium annorum quinque: quia exactis quinque annis fiebat cenſus. *Pruſteus*. Vide Cujacium, lib. XVII. Obſerv. cap. 20.

(75) *Certis quibuſdam verbis*) His fere verbis, cum vir uxorem repudiabat, utebatur: Res tuas tibi habeto, tuas tibi res agito: quorum altero reſtituit dotem, altero tutoris munus in rebus uxoris deponebat. *Pruſteus*.

(76) *Non novis nuptiis*) Videtur is, qui nuptias cum altera uxore contrahit, priorem repudiare: hunc tamen tacitum conſenſum recentiores juriſperiti negant ſufficere. Lis igitur hæc, & controverſia erat, an verbis, an mente ſola, & novis nuptiis factis divortium fieri cenſeretur. *Idem*.

(77) *Expoſitis a Cn. Flavio*) *Poſſet agi lege, necne*, inquit Cicero pro Muræna, cap. 11. *pauci quondam ſciebant. Faſtos enim vulgo non habebant. Erant enim in magna potentia qui conſulebantur: a quibus etiam dies, tanquam a Chaldæis petebantur. Inventus eſt ſcriba quidam Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit*, id eſt, oſtenderit doctrinam veterum illorum juriſconſultorum non admodum reconditam fuiſse, *& ſingulis diebus ediſcendos faſtos populo propoſuerit, & ab ipſis cautis juriſconſultis eorum ſapientiam compilarit*. Cn. iſte Flavius, patre libertino natus, ob faſtos populo promulgatos fuit ædilis curulis a forenſi turba creatus anno U. C. CDXLVIII. *Livius lib.* IX. *& Pomponius de origine juris*. Idem.

artem redigi poſſit, niſi ille prius, qui illa tenet, quorum artem inſtituere vult, habeat illam ſcientiam, ut ex iis rebus, quarum ars nondum ſit, artem efficere poſſit. Hoc video, dum breviter voluerim dicere, dictum a me eſse paulo obſcurius: ſed experiar, & dicam, ſi potero, planius.

XLII. Omnia fere, quæ ſunt concluſa nunc artibus, diſperſa & diſſipata quondam fuerunt; ut in muſicis, numeri, & voces, & modi, in geometria, lineamenta, formæ, intervalla, magnitudines: in aſtrologia, cæli converſio, ortus, obitus, motuſque ſiderum: in grammaticis, poetarum pertractatio, hiſtoriarum cognitio, verborum interpretatio, pronuntiandi quidam ſonus. In hac denique ipſa ratione dicendi, excogitare, ornare, diſponere, meminiſse, agere; ignota quondam omnibus, & diffuſa late videbantur. Adhibita eſt igitur ars quædam extrinſecus ex alio genere quodam, quod ſibi totum philoſophi aſsumunt, quæ rem diſſolutam divulſamque conglutinaret, & ratione quadam conſtringeret.

Sit ergo in jure civili finis hic, legitimæ atque uſitatæ in rebus cauſiſque civium, (*) æquabilitatis conſervatio. Tum ſunt notanda genera (78), & ad certum numerum paucitatemque revocanda. Genus autem eſt id, quod ſui ſimiles communione quadam, ſpecie autem differentes, duas, aut plures complectitur partes: partes autem ſunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, ſubjiciuntur: omniaque, quæ ſunt vel generum vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, eſt exprimendum. Eſt enim definitio, earum rerum, quæ ſunt ejus rei propriæ, quam definire volumus, brevis & circumſcripta quædam explicatio.

Hiſce ego rebus exempla adjungerem, niſi, apud quos hæc haberetur oratio, cernerem. Nunc complectar quod propoſui, brevi. Si enim aut mihi facere licuerit, quod jamdiu cogito (79), aut alius quiſpiam, aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit, ut primum omne jus civile in genera digerat, quæ perpauca ſunt; deinde eorum generum quaſi quædam membra diſpertiat; tum propriam cujuſque vim definitione declaret; perfectam artem juris civilis habebitis, magis magnam atque uberem, quam difficilem atque obſcuram. Atque interea tamen, dum hæc, quæ diſperſa ſunt, coguntur, vel paſſim licet carpentem & colligentem undique, repleri juſta juris civilis ſcientia (80).

XLIII.

(*) *Æquabilitatis*) Vict. Man. *æqualitatis*.

(78) *Notanda genera*) Juris genera iſta ſunt: aliud publicum eſt jus, aliud privatum. Rurſus publicum aliud ſpectat res ſacras; aliud magiſtratus, ordinemque civitatis; aliud continetur legibus: aliud ſenatuſconſultis, &c. aliud civium eſt; aliud exterorum, &c. Vide Ciceronem in Topicis. *Idem*.

(79) *Quod jamdiu cogito*) Hoc in perſona Craſſi de ſe ipſe Cicero dicere videtur: eum enim ſcripſiſse librum de jure civili in artem redigendo teſtis eſt Gellius lib. 1. cap. 22. *Idem*. Vide Philoſophicorum Fragmenta, Tom. III.

(80) *Juſta* (vulgo, *iſta*) *juris civilis ſcientia*) Id eſt, quæ ſufficit, cui nihil deeſt ad tuendum nomen ſcientiæ. Sic in Oratore, c. 41. *juſta excuſatio*, idem valet ac ſatis bona, & in epiſtol. ad Famil. l. 2. ep. 10. *victoria juſta* eodem dicitur ſenſu. Non opus eſt igitur, ut cum Gulielmio ſententiam refingamus. *Pearcius*.

XLIII. Nonne videtis, equitem Romanum, hominem acutiſſimo omnium ingenio, ſed minime cæteris artibus eruditum, C. Aculeonem (81), qui mecum vivit, ſemperque vixit, ita tenere jus civile, ut ei, cum ab hoc diſceſſeritis (82), nemo de iis, qui peritiſſimi ſunt, anteponatur? Omnia enim ſunt poſita ante oculos, collocata in uſu quotidiano, in congreſſione hominum, atque in foro: neque ita multis literis, aut voluminibus magnis continentur. Eadem enim ſunt elata (83) primum a pluribus: deinde, paucis verbis commutatis, etiam ab iiſdem ſcriptoribus ſcripta ſunt ſæpius.

Accedit vero, quo facilius percipi cognoſcique jus civile poſſit, (quod minime plerique arbitrantur) mira quædam in cognoſcendo ſuavitas & delectatio. Nam, ſive quem aliena ſtudia delectant, plurima eſt & in omni jure civili, & in pontificum libris, & in XII. tabulis, antiquitatis effigies; quo & verborum priſca vetuſtas cognoſcitur, & actionum genera quædam, majorum conſuetudinem vitamque declarant. Sive quis civilem ſcientiam contempletur, (quam Scævola non putat oratoris eſſe propriam, ſed cujuſdam ex alio genere prudentiæ) totam hanc, deſcriptis omnibus civitatis utilitatibus ac partibus, XII. tabulis contineri videbitis. Sive quem iſta præpotens & glorioſa philoſophia delectat, (dicam audacius,) hoſce habet fontes omnium diſputationum ſuarum, qui jure civili & legibus continentur. Ex his enim & dignitatem maxime expetendam videmus, cum verus, juſtus, atque honeſtus labor honoribus, præmiis, atque ſplendore decoratur; vitia autem hominum atque fraudes, damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exiliis, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationumque plenis diſputationibus, ſed auctoritate, nutuque legum domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, noſtra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abſtinere.

XLIV. Fremant omnes licet, dicam quod ſentio: bibliothecas mehercule omnium philoſophorum unus mihi videtur XII. tabularum libellus, ſi quis legum fontes & capita viderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate ſuperare. Ac ſi nos, id quod maxime debet, noſtra patria delectat, cujus rei tanta eſt vis, ac tanta natura, ut Ithacam illam in aſperrimis ſaxulis, tanquam nidulum, affixam, ſapientiſſimus vir (84) immortalitati anteponeret; quo amore tandem inflammati eſse debemus in ejuſmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus eſt virtutis, imperii, dignitatis? Cujus primum nobis mens, mos, diſciplina, nota eſse debet; vel quia eſt patria parens omnium noſtrum, vel quia tanta ſapientia fuiſse in jure conſtituendo putanda eſt, quanta fuit in his tantis opibus imperii comparandis.

Per-

(81) C. *Aculeonem*) Hic eques Romanus Ciceronis materteram duxit uxorem: propterea filios Aculeonis Cicero conſobrinos ſuos vocat lib. II. de Oratore. *Pruſteus*.

(82) *Cum ab hoc diſceſſeritis*) Scilicet, a Scævola. *Strebæus*.

(83) *Elata*) Quid ſi, *relata*? Muret.

(84) *Sapientiſſimus vir*) Ulyſſes ſcilicet, cui Calypſo pollicita eſt immortalitatem, modo ſecum manere perpetuo vellet. Odyſſ. lib. V.

Percipietis etiam illam ex cognitione juris lætitiam & voluptatem, quod, quantum præſtiterint noſtri majores prudentia cæteris gentibus, tum facillime intelligetis, ſi cum illorum Lycurgo, & Dracone (85), & Solone noſtras leges conferre volueritis. Incredibile eſt enim „ quam ſit omne jus civile, præter hoc noſtrum, inconditum, ac pene ridiculum: de quo multa ſoleo in ſermonibus quotidianis dicere, cum hominum noſtrorum prudentiam cæteris hominibus, & maxime Græcis, antepono. His ego de cauſis dixeram, Scævola, iis, qui perfecti oratores eſse vellent, juris civilis cognitionem eſse neceſsariam.

XLV. Jam vero ipſa per ſe quantum aſſerat iis, qui ei præſunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ut apud Græcos infimi homines, mercedula adducti, miniſtros ſe præbent in judiciis oratoribus, ii, qui apud illos πραγματικοὶ vocantur; ſic in noſtra civitate contra ampliſſimus quiſque & clariſſimus vir, ut ille, qui propter hanc juris civilis ſcientiam ſic appellatus a ſummo poeta eſt,

Egregie cordatus homo, catus Ælius Sextus,

multique præterea, qui, cum ingenio ſibi auctore dignitatem (86) reperiſsent, perfecerunt, ut in reſpondendo jure, auctoritate plus etiam, quam ipſo ingenio, valerent.

Senectuti vero celebrandæ & ornandæ quod honeſtius poteſt eſse perfugium, quam juris interpretatio? Equidem mihi hoc ſubſidium jam inde ab adoleſcentia comparavi, non ſolum ad cauſarum uſum forenſem, ſed etiam ad decus atque ornamentum ſenectutis; ut, cum me vires (quod fere jam tempus adventat) deficere cœpiſsent, a ſolitudine domum meam vindicarem. Quid eſt enim præclarius, quam honoribus & reipublicæ muneribus perfunctum ſenem poſse ſuo jure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, ſe eſse eum, unde ſibi, ſi non populi & reges, at omnes ſui cives conſilium expetant,

Suarum rerum incerti? quos ego mea ope ex
Incertis certos, compoteſque conſili
Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas (87).

Eſt

(85) *Dracone*) Draco primus Athenienſium legiſlator, cujus ſeveriores leges ſanguine, non atramento, ſcriptas, draconis, non hominis, eſſe dicebant: tanta ſcilicet fuit illarum immanitas, ut in levia pariter, & gravia delicta capitali pœna animadverterent; nec minus addicerent morti eum, qui otii convictus eſſet, quam qui parricidium admiſiſſet. Cum in theatrum aliquando prodiiſſet, conjectis in eum undique ſtragulis & veſtimentis ſuffocatus eſt. Floruit, ut tradit lib. 1. Strom. Clemens Alexandrinus, XXXIX. Olymp. anno 1. quo leges tulit. Eum perhibent tribus verſuum millibus vitæ præcepta tradidiſſe. *Pruſteus*.

(86) *Cum ingenio ſibi auctore dignitatem* &c.) Vix Ciceronianum videtur dicere, *ingenio auctore aliquid facere*. De perſonis ſæpius, nullibi vero (opinor) Noſter de rebus quaſi auctoribus loquitur. Fortaſſe igitur delenda eſt vox *auctore*, utpote quæ ex voce *auctoritate* in ſequenti linea huc ab inſcientibus librariis adducta videtur. *Pearcius*.

(87) *Suarum rerum*) Verſus tres jambici ex tragœdia quadam Enniana. *Pruſteus*.

Eſt enim ſine dubio domus juriſconſulti, totius oraculum civitatis. Teſtis eſt hujuſce Q. Mucii janua & veſtibulum, quod in ejus infirmiſſima valetudine, affectaque jam ætate, maxima quotidie frequentia civium, ac ſummorum hominum ſplendore celebratur.

XLVI. Jam vero illa non longam orationem deſiderant, quamobrem exiſtimem publica quoque jura, quæ ſunt propria civitatis atque imperii, tum monumenta rerum geſtarum, & vetuſtatis exempla, oratori nota eſse debere. Nam ut in rerum privatarum cauſis atque judiciis depromenda ſæpe oratio eſt ex jure civili, & idcirco, ut ante diximus, oratori juris civilis ſcientia neceſsaria eſt: ſic in cauſis publicis judiciorum, concionum, ſenatus, omnis hæc & antiquitatis memoria, & publici juris auctoritas, & regendæ reipublicæ ratio ac ſcientia, tanquam aliqua materies, iis oratoribus, qui verſantur in republica, ſubjecta eſse debent. Non enim cauſidicum neſcio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc ſermone noſtro conquirimus, ſed eum virum, qui primum ſit ejus artis antiſtes, cujus cum ipſa natura magnam homini facultatem daret, tamen eſse deus putatur; ut & ipſum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, ſed divinitus ad nos delatum videretur: deinde qui poſſit non tam caduceo (88), quam nomine oratoris ornatus, incolumis vel inter hoſtium tela verſari: tum qui ſcelus, fraudemque nocentis poſſit dicendo ſubjicere odio civium, ſupplicioque conſtringere: idemque ingenii præſidio, innocentiam judiciorum pœna liberare: idemque languentem labentemque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos, mitigare: qui denique, quemcumque in animis hominum motum res & cauſa poſtulet, eum dicendo vel excitare poſſit, vel ſedare.

Hanc vim ſi quis exiſtimat, aut ab iis, qui de dicendi ratione ſcripſerunt, expoſitam eſſe, aut a me poſſe exponi tam brevi, vehementer errat: neque ſolum inſcientiam meam, ſed ne rerum quidem magnitudinem perſpicit. Equidem vobis, quoniam ita voluiſtis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipſa putavi eſſe demonſtranda, non ut ipſe dux eſſem, (quod & infinitum eſt, & non neceſſarium) ſed ut commonſtrarem tantum viam, &, ut fieri ſolet, digitum ad fontes intenderem.

XLVII. Mihi vero, inquit Mucius, ſatis ſuperque abs te videtur iſtorum ſtudiis, ſi modo ſunt ſtudioſi, eſſe factum. Nam, ut Socratem illum ſolitum ajunt dicere, perfectum ſibi opus eſse, ſi quis ſatis eſset concitatus cohortatione ſua ad ſtudium cognoſcendæ percipiendæque virtutis: quibus enim id perſuaſum eſset, ut nihil mallent ſe eſse, quam bonos viros, iis reli-

(88) *Caduceo*) Caduceus erat virga, quam feciales gerebant, cum ad hoſtes Romanorum mitterentur, ſeu belli, ſeu pacis cauſa; quamque præ ſe ferentes, ſacri & ideo non violandi putabantur. *Pearcius*. Qui virgam illam, inſigne pacis, geſtabant, erant jure gentium ubique tuti & incolumes. Hæc eſt porro hujus loci ſententia: Orator non tam oratoris perſona, quam orationis auctoritate tutus ſit. *Pruſteus*.

reliquam facilem eſse doctrinam: ſic ego intelligo, ſi in hæc quæ patefecit oratione ſua Craſsus, intrare volueritis, facillime vos ad ea, quæ cupitis, perventuros ab hoc aditu, januaque patefacta.

Nobis vero, inquit Sulpicius, iſta ſunt pergrata perque jucunda: ſed pauca etiam requirimus, in primiſque ea, quæ valde breviter a te, Craſſe, de ipſa arte percurſa ſunt, cum illa te & non contemnere, & didiciſse confiterere. Ea ſi paulo latius dixeris, expleris omnem expectationem diuturni deſiderii noſtri. Nam nunc, quibus ſtudendum rebus eſset, accepimus, quod ipſum eſt tamen magnum; ſed vias earum rerum, rationemque cupimus cognoſcere.

Quid ſi, inquit Craſsus, quoniam ego, quo facilius vos apud me tenerem, veſtræ potius obſecutus ſum voluntati, quam aut conſuetudini aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum ſibi excidiſse jamdudum queſtus eſt, explicet nobis, & illa dicendi myſteria enuntiet? Ut videtur, inquit Sulpicius. Nam Antonio dicente, etiam quid tu intelligas, ſentiemus. Peto igitur, inquit Craſsus, a te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id ætatis, oneris ab horum adoleſcentium ſtudiis imponitur, ut exponas, quid iis de rebus, quas a te quæri vides, ſentias.

XLVIII. Deprehenſum equidem me, inquit Antonius, plane video atque ſentio, non ſolum quod ea requiruntur a me, quorum ſum ignarus atque inſolens, ſed quia, quod in cauſis valde fugere ſoleo, ne tibi, Craſſe, ſuccedam, id me nunc iſti vitare non ſinunt. Verum hoc ingrediar ad ea, quæ vultis, audacius, quod idem mihi ſpero uſu eſse venturum in hac diſputatione, quod in dicendo ſolet, ut nulla expectetur ornata oratio. Neque enim ſum de arte dicturus, quam nunquam didici, ſed de mea conſuetudine; ipſaque illa, quæ in commentarium meum retuli, ſunt ejuſmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, ſed in rerum uſu cauſiſque tractata: quæ ſi vobis, hominibus eruditiſſimis, non probabuntur, veſtram iniquitatem accuſatote, qui ex me ea quæſieritis, quæ ego neſcirem: meam facilitatem laudatote, cum vobis non meo judicio, ſed veſtro ſtudio inductus non gravate reſpondero.

Tum Craſſus, Perge modo, inquit, Antoni. Nullum eſt enim periculum, ne quid tu eloquare, niſi ita prudenter, ut neminem noſtrûm pœniteat ad hunc te ſermonem impuliſſe. Ego vero, inquit, pergam: & id faciam, quod in principio fieri in omnibus diſputationibus oportere cenſeo, ut, quid illud ſit, de quo diſputetur, explanetur; ne vagari & errare cogatur oratio, ſi ii, qui inter ſe diſſenſerint, non idem eſſe illud, de quo agitur, intelligent. Nam, ſi forte quæreretur, quæ eſſet ars imperatoris, conſtituendum putarem principio, qui cum eſſet conſtitutus adminiſtrator quidam belli gerendi, tum adjungeremus de exercitu, de caſtris, de agminibus, de ſignorum collocationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de inſidiis faciendis atque vitandis, de reliquis rebus, quæ eſſent propriæ belli adminiſtrandi: quarum qui eſſent animo & ſcientia compotes, eos eſſe imperatores dicerem; uterer que exemplis Africanorum, & Ma-

& Maximorum: Epaminondam, atque Annibalem, atque ejus generis homines nominarem. Sin autem quæreremus, quis eſſet is, qui ad rempublicam moderandam uſum, & ſcientiam, & ſtudium ſuum contuliſſet, definirem hoc modo: Qui, quibus rebus utilitas reipub. pararetur, augereturque, teneret, iiſque uteretur, hunc reipublicæ rectorem, & conſilii publici auctorem eſſe habendum; prædicaremque P. Lentulum, principem illum, & Tib. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios cum ex noſtra civitate, tum ex cæteris. Sin autem quæreretur, quiſnam juriſconſultus vere nominaretur; eum dicerem, qui legum, & conſuetudinis ejus, qua privati in civitate uterentur, & ad reſpondendum, & ad agendum, & ad cavendum, peritus eſſet; & ex eo genere Sex. Ælium, M. Manilium, P. Mucium nominarem.

XLIX. Atque, ut jam ad leviora artium ſtudia veniam, ſi muſicus, ſi grammaticus, ſi poeta quæratur, poſſim ſimiliter explicare, quid eorum quiſque profiteatur, & quo non amplius a quoque ſit poſtulandum. Philoſophi denique ipſius, qui de ſua vi ac ſapientia unus omnia pene profitetur, eſt tamen quædam deſcriptio: ut is, qui ſtudeat omnium rerum divinarum atque humanarum vim, naturam, cauſaſque noſſe, & omnem bene vivendi rationem tenere & perſequi, nomine hoc appelletur.

Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem, quem Craſſus; qui mihi viſus eſt omnem omnium rerum, atque artium ſcientiam comprehendere uno oratoris officio ac nomine: atque eum puto eſſe, qui & verbis ad audiendum jucundis, & ſententiis ad probandum accommodatis uti poſſit in cauſis forenſibus, atque communibus. Hunc ego appello oratorem, eumque eſſe præterea inſtructum voce, & actione, & lepore quodam volo.

Craſſus vero mihi noſter viſus eſt oratoris facultatem non illius artis terminis, ſed ingenii ſui finibus, immenſis pene, deſcribere. Nam & civitatum regendarum oratori gubernacula ſententia ſua tradidit: in quo per mihi mirum viſum eſt, Scævola, te hoc illi concedere; cum ſæpiſſime tibi ſenatus breviter impoliteque dicenti maximis ſit de rebus aſſenſus. M. vero Scaurus, quem non longe ruri apud ſe eſſe audio, vir regendæ reipublicæ ſcientiſſimus, ſi audierit, hanc auctoritatem gravitatis & conſilii ſui vindicari a te, Craſſe, quod eam oratoris propriam eſſe dicas; jam, credo, huc veniat, & hanc loquacitatem noſtram vultu ipſo, aſpectuque conterreat: qui quanquam eſt in dicendo minime contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, quam dicendi arte, nititur.

Neque vero, ſi quis utrumque poteſt, aut ille conſilii publici auctor, ac ſenator bonus, ob eam ipſam cauſam orator eſt; aut hic diſertus, atque eloquens, ſi eſt idem in procuratione civitatis egregius, illam ſcientiam dicendi copia eſt conſecutus. Multum inter ſe diſtant iſtæ facultates, longeque ſunt diverſæ atque ſejunctæ; neque eadem ratione ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem ſuam, & reipublicæ dignitatem exornabant.

L. Neque enim eſt interdictum aut a rerum natura, aut a lege aliqua, atque

atque more, ut ſingulis hominibus ne amplius, quam ſingulas artes, noſſe liceat. Quare non, etſi eloquentiſſimus Athenis Pericles, idemque in ea civitate plurimos annos princeps conſilii publici fuit, idcirco ejuſdem hominis, atque artis utraque facultas exiſtimanda eſt: nec, ſi P. Craſſus idem fuit eloquens, & juris peritus, ob eam cauſam ineſt in facultate dicendi juris civilis ſcientia.

Nam ſi quiſque, ut in aliqua arte & facultate excellens, aliam quoque artem ſibi aſſumpſerit, is perficiet, ut, quod præterea ſciet, id ejus, in quo excellet, pars quædam eſſe videatur: licet iſta ratione dicamus, pila bene duodecim ſcriptis ludere (89), proprium eſſe juris civilis, quoniam utrumque eorum P. Mucius optime fecerit; eademque ratione dicantur, & quos φυσικοὺς Græci nominant, iidem poetæ, quoniam Empedocles phyſicus egregium poema fecerit. At hoc ne philoſophi quidem ipſi, qui omnia, ſicut propria, ſua eſſe, atque a ſe poſſideri volunt, dicere audent, geometriam aut muſicam philoſophi eſſe, quia Platonem omnes in illis artibus præſtantiſſimum fuiſſe fateantur.

Ac, ſi jam placet omnes artes oratori ſubjungere, tolerabilius eſt ſic potius dicere, ut, quoniam dicendi facultas non debeat eſſe jejuna atque nuda, ſed aſperſa atque diſtincta multarum rerum jucunda quadam varietate, ſit boni oratoris multa auribus accepiſſe, multa vidiſſe, multa animo & cogitatione, multa etiam legendo percurriſſe: neque ea, ut ſua poſſediſſe; ſed, ut aliena, libaſſe. Fateor enim, callidum quendam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atque hoſpitem in agendo eſſe debere.

LI. Neque vero iſtis tragœdiis tuis (90), quibus uti philoſophi maxime ſolent, Craſſe, perturbor, quod ita dixiſti, neminem poſſe eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas reſtinguere, cum eo maxime vis oratoris magnitudoque cernatur, niſi qui rerum omnium naturam, mores hominum, ac rationes penitus perſpexerit: in quo philoſophia ſit oratori neceſſario percipienda: quo in ſtudio hominum quoque ingenioſiſſimorum otioſiſſimorumque totas ætates videmus eſſe contritas: quorum ego copiam, magnitudinemque cognitionis, atque artis non modo non contemno, ſed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo foroque verſamur, ſatis eſt ea de moribus hominum & ſcire, & dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus.

Quis enim unquam orator magnus & gravis, cum iratum adverſario judicem facere vellet, hæſitavit ob eam cauſam, quod neſciret quid eſſet iracundia, fervorne mentis, an cupiditas puniendi doloris? (91) Quis, cum cæteros animorum motus aut judicibus, aut populo dicendo miſcere, atque

(89) *Duodecim* ſcriptis *ludere*) Vide Victorium, Var. Lect. lib. 5. cap. 13. & 50.

(90) *Iſtis tragœdiis tuis*) Tragœdias in nugis agere dicuntur, qui rem parvam clamitando, ut fieri ſolet a tragœdiarum actoribus, magnam faciunt. *Pruſteus.*

(91) *Cupiditas puniendi doloris*) Id eſt, ulciſcendi doloris, quem aliorum injuriæ nobis

atque agitare vellet, ea dixit, quæ a philoſophis dici ſolent? qui partim omnino motus negant in animis ullos eſſe debere, quique eos in judicum mentibus concitent, ſcelus eos ajunt nefarium facere; partim, qui tolerabiliores volunt eſſe, & ad veritatem vitæ propius accedere, permediocres, ac potius leves motus debere eſſe dicunt.

Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi vitæ conſuetudine mala, ac moleſta, & fugienda, multo majora & acerbiora verbis facit: itemque ea, quæ vulgo expetenda atque optabilia videntur, dicendo amplificat atque ornat: neque vult ita ſapiens inter ſtultos videri, uti, qui audiant, aut illum ineptum, aut Græculum putent (92), aut, etiamſi valde probent ingenium oratoris, ſapientiam admirentur, ſe eſſe ſtultos moleſte ferant: ſed ita peragrat per animos hominum, ita ſenſus menteſque pertractat, ut non deſideret philoſophorum deſcriptiones, neque exquirat oratione, ſummum illud bonum in animone ſit, an in corpore; virtute, an voluptate definiatur; an hæc inter ſe jungi copularique poſſint; an vero, ut quibuſdam viſum, nihil certum ſciri, nihil plane cognoſci & percipi poſſit: quarum rerum fateor magnam, multiplicemque eſſe diſciplinam, & multas, copioſas, variaſque rationes. Sed aliud quiddam, longe aliud, Craſſe, quærimus: acuto homine nobis opus eſt, & natura, uſuque callido, qui ſagaciter perveſtiget, quid ſui cives, iique homines, quibus aliquid dicendo perſuadere velit, cogitent, ſentiant, opinentur, expectent.

LII. Teneat oportet venas cujuſque generis, ætatis, ordinis; & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes, ſenſuſque deguſtet. Philoſophorum autem libros reſervet ſibi ad hujuſcemodi Tuſculani requiem atque otium, ne, ſi quando ei dicendum erit de juſtitia & fide, mutuetur a Platone; qui, cum hæc exprimenda verbis arbitraretur, novam quandam finxit in libris civitatem: uſque eo illa, quæ dicenda de juſtitia putabat, a vitæ conſuetudine, & a civitatum moribus abhorrebant.

Quod ſi ea probarentur in populis, atque in civitatibus, quis tibi, Craſſe, conceſſiſſet, clariſſimo viro, & ampliſſimo principi civitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum civium, quæ dixiſti? *Eripite nos* (93) *ex miſeriis, eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas noſtro ſanguine non poteſt expleri: nolite ſinere nos cuiquam ſervire, niſi vobis univerſis, quibus & poſſumus & debemus.* Omitto *miſerias*, in quibus, ut illi ajunt, vir fortis eſſe non poteſt: omitto *fauces*, ex quibus te eripi vis, ne judi-

bis fecerunt. Simili modo locutus eſt Cicero in Orat. pro Milone: *Fecit iratus, fecit inimicus, fecit ultor injuriæ, punitor doloris ſui.* Pearcius.

(92) *Ineptum & Græculum*) Ita legendum cenſeo: & ita in Tuſc. Diſp. lib. 1. c. 35. habemus, *ineptum ſane negotium & Græcul.* Idem.

(93) *Eripite nos*) Verba ſunt deprompta ex oratione quadam, quam Craſſus paulo ante ad populum habuerat; qua vehementer conquerebatur de equitibus Romanis, qui cum judicia impotentius & iniquius exercerent, tum vero ſenatum vehementer vexabant. Craſſus igitur, qui ſenatorum partes & cauſam tuebatur, ita alloquebatur populum: *Eripite nos,* &c. *Pruſtens.*

Digitized by Google

cio iniquo exſorbeatur ſanguis tuus; quod ſapienti negant accidere poſſe. *Servire* vero non modo te, ſed univerſum ſenatum, cujus tum cauſam agebas, auſus es dicere? Poteſtne virtus, Craſſe, ſervire (94), iſtis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ & ſemper (95), & ſola libera eſt, quæque, etiamſi corpora capta ſint armis, aut conſtricta vinculis, tamen ſuum jus atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ vero addidiſti, non modo ſenatum ſervire *poſſe* populo, ſed etiam *debere*, quis hoc philoſophus tam mollis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad voluptatem corporis, doloremque referens, probare poſſit? Senatum ſervire populo, cui populus ipſe moderandi & regendi ſui poteſtatem, quaſi quaſdam habenas, tradidiſſet?

LIII. Itaque hæc, cum a te divinitus & ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus (96), homo doctus, & philoſophiæ deditus, non modo parum commode, ſed etiam turpiter & flagitioſe dicta eſſe dicebat. Idem Q. Servium Galbam (97), quem hominem probe noſſe, & comminiſſe ſe ajebat, pergraviter reprehendere ſolebat, quod is, L. Scribonio quæſtionem in eum ferente, populi miſericordiam concitaſſet, cum M. Cato, Galbæ gravis atque acer inimicus, aſpere apud populum Romanum & vehementer eſſet locutus: quam orationem in Originibus ſuis expoſuit ipſe. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpicii Galli, propinqui ſui, Q. pupillum filium ipſe pene in humeros ſuos extuliſſet, qui patris clariſſimi recordatione & memoria fletum populo moveret, & duos filios ſuos parvos tutelæ populi commendaſſet, ac ſe, tanquam in procinctu (98) teſtamentum faceret, ſine libra atque tabulis (99) populum Romanum tutorem

(94) *Servire*) Plerique omiſerunt ſignum diſtinctionis poſt hoc verbum. Atqui ſenſum pervertere omiſſio illa poteſt, & parum cautos inducere, ut putent, *Iſtis auctoribus* eſſe tertium caſum, quem ducat verbum *ſervire*, cum ſextus ſit caſus, iſque, ut Grammatici loquuntur, abſolutus. Eſt enim hic ſenſus: Iſti, Craſſe, philoſophi, quorum tu præcepta ad oratoris facultatem pertinere cenſes, an auctores ſunt tibi, dicunt, pronuntiant, poſſe fieri ut virtus ſerviat, & non ſit libera? *Olivetus*.

(95) *Quæ & ſemper*) Videndum Ciceronis paradoxum, cujus hæc eſt inſcriptio: *Omnes ſapientes liberi, omnes ſtulti ſervi*. Pruſteus.

(96) *P. Rutilius Rufus*) De quo in Bruto, cap. 30.

(97) *Q. Servium Galbam*) De quo in Bruto, cap. 21.

(98) *Tanquam in procinctu*) Milites Romani pugnam commiſſuri, tribus pluribuſve commilitonibus audientibus, heredem nominare ſolebant, ut, ſi caderent in prælio, teſtamento condito morerentur; hoc eſt *in procinctu teſtamentum facere*. Vide Gellium, 15. 27. Quinct. Inſt. Or. l. 12. c. 9. occurrit *in procinctu ſtare*, & Ovidius de Ponto lib. 1. ep. 8. att.

Hæc in procinctu carmina facta puta,

id eſt, ſine multa meditatione, & quaſi ex tempore facta. *Pearcius*.

(99) *Sine libra, atque tabulis*) Aliud erat teſtamenti genus per familiæ emancipationem; quo paterfamilias imaginaria venditione jus omne ſuum, ac bona transferebat in alium. Is porro ritus erat: Quinque teſtibus, ac libripende præſentibus, futurus heres imaginarii pretii nummum æneum dabat patrifamilias, ac ſolemnem verborum formulam pronunciabat: *Hujus ego familiam, quæ mihi empta eſt hoc ære, æneaque libra, jure Quiritium, meam eſſe ajo*. Deinde ære percutiens libram, illud æs dabat patrifamilias, qui tum hereditatis adeundæ jus emptori concedebat. Is autem, qui emebat, vocabatur emptor familiæ: eaque teſtamenta in tabulis ſcribebantur. Tertium teſtamenti genus calatis comitiis in populi concione fiebat. Conſule Gellium, lib. xv. cap. 27. *Pruſteus*.

torem inſtituere dixiſſet illorum orbitati. Itaque cum & invidia & odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragœdiis liberatum ferebat; quod item apud Catonem ſcriptum eſſe video, *niſi pueris & lacrimis uſus eſſet, pœnas eum daturum fuiſſe*. Hæc Rutilius valde vituperabat, & huic humilitati dicebat vel exilium fuiſſe vel mortem anteponendam. Neque vero hoc ſolum dixit, ſed ipſe & ſenſit, & fecit. Nam cum eſſet ille vir exemplum, ut ſcitis, innocentiæ; cumque illo nemo neque integrior eſſet in civitate, neque ſanctior; non modo ſupplex judicibus eſſe noluit, ſed ne ornatius quidem, aut (*) liberius cauſam dici ſuam, quam ſimplex oratio veritatis ferebat. Paulum huic Cottæ tribuit partium (1), diſertiſſimo adoleſcenti, ſororis ſuæ filio. Dixit item cauſam illam quadam ex parte Q. Mucius, more ſuo, nullo apparatu, pure & dilucide.

Quod ſi tu tunc, Craſſe, dixiſſes, qui ſubſidium oratori ex illis diſputationibus, quibus philoſophi utuntur, ad dicendi copiam, petendum eſſe paulo ante dicebas; &, ſi tibi pro P. Rutilio non philoſophorum more, ſed tuo licuiſſet dicere: quamvis ſcelerati illi fuiſſent, ſicuti fuerunt, peſtiferi cives, ſupplicioque digni, tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus evelliſſet vis orationis tuæ. Nunc talis vir amiſſus eſt, dum cauſa ita dicitur, ut ſi in illa commentitia Platonis civitate res ageretur. Nemo ingemuit, nemo inclamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo eſt queſtus, nemo rempublicam imploravit, nemo ſupplicavit. Quid multa? pedem nemo (2) in illo judicio ſupploſit, credo, ne Stoicis renuntiaretur.

LIV. Imitatus eſt homo Romanus & conſularis veterem illum Socratem, qui, cum omnium ſapientiſſimus eſſet, ſanctiſſimeque vixiſſet, ita in judicio capitis pro ſe ipſe dixit, ut non ſupplex aut reus, ſed magiſter aut dominus videretur eſſe judicum. Quin etiam, cum ei ſcriptam orationem (3) diſertiſſimus orator Lyſias attuliſſet, quam, ſi ei videretur, ediſceret, ut ea pro ſe in judicio uteretur, non invitus legit, & commode ſcriptam eſſe dixit: ſed, inquit, ut, ſi mihi calceos Sicyonios (4) attuliſſes, non uterer, quamvis eſſent habiles & apti ad pedem, quia non eſſent viriles; ſic illam orationem diſertam ſibi & oratoriam videri, fortem & virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus eſt: neque ſolum primis ſententiis, quibus tantum ſtatuebant judices, damnarent an abſolverent, ſed

(*) *Liberius*) Man. *uberius*

(1) *Tribuit partium*) Oratores & patroni alii erant primarum partium, qui principem cauſæ locum, ac defenſionis, habebant, qui primi dicebant, vel de rebus præcipuis; alii ſecundarum, alii tertiarum, &c. *Idem*.

(2) *Pedem nemo*) Valet pedis ſupploſio, ut Cicero monet, in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Si fuerit crebrior, inepti hominis eſt, ut docet Fabius. *Idem*.

(3) *Scriptam orationem*) Vetitum olim Athenis fuit, ne quis ad ſuam defenſionem oratorem adhiberet. Igitur Lyſias orator cum optimus ſcribebat orationes, quas eloquentiæ rudes, quia pro ſe ipſi dicere jubebantur, ediſcerent, ac pronuntiarent. Ea cauſa fuit, cur ſcriptam orationem obtulerit Socrati. *Idem*.

(4) *Sicyonios*) Sicyon urbs Peloponneſi, in Græcia, Corinthum inter & Athenas. Hic olim muliebres calcei elegantiſſimi conficiebantur. *Idem*.

ſed etiam illis, quas iterum (5) legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, ſi fraus capitalis non eſſet, quaſi pœnæ æſtimatio (6). Ex ſententia, cum judicibus daretur, interrogabatur reus, quam quaſi æſtimationem commeruiſſe ſe maxime confiteretur: quod cum interrogatus Socrates eſſet, reſpondit, ſeſe meruiſſe, ut ampliſſimis honoribus & præmiis decoraretur, & ut ei victus quotidianus in Prytaneo (7) publice præberetur; qui honos apud Græcos maximus haberetur. Cujus reſponſo ſic judices exarſerunt, ut capitis hominem innocentiſſimum condemnarent. Qui quidem ſi abſolutus eſſet, (quod mehercule etiamſi nihil ad nos pertinet, tamen propter ejus ingenii magnitudinem vellem) quonam modo iſtos philoſophos ferre poſſemus, qui nunc, cum ille damnatus eſt nullam aliam ob culpam, niſi propter dicendi inſcitiam, tamen a ſe oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuſcum ego non pugno, utrum ſit melius aut verius: tantum dico, & aliud illud eſſe atque hoc, & hoc ſine illo ſummum eſſe poſſe.

LV. Nam quod jus civile, Craſſe, tam vehementer amplexus es, video quid egeris: tum, cum dicebas, videbam. Primum Scævolæ te dedidiſti, quem omnes amare meritiſſimo pro ejus eximia ſuavitate debemus; cujus artem cum indotatam eſſe, atque incomitatam, & incomptam videres, verborum eam dote locupletaſti & ornaſti. Deinde quod in ea tu plus operæ, laboriſque conſumpſeras, cum ejus ſtudii tibi & hortator, & magiſter eſſet domi, veritus es, niſi illam artem oratione exaggeraſſes, ne operam perdidiſſes. Sed ego ne cum iſta quidem arte pugno. Sit ſane tanta, quantam tu illam eſſe vis: etenim ſine controverſia & magna eſt, & late patet, & ad multos pertinet, & ſummo in honore ſemper fuit, & clariſſimi cives ei ſtudio etiam hodie præſunt: ſed vide, Craſſe, ne, dum novo & alieno ornatu velis ornare juris civilis ſcientiam, ſuo quoque eam conceſſo & tradito ſpolies atque denudes. Nam, ſi ita diceres, qui juriſconſultus eſſet, eſſe eum oratorem; itemque qui eſſet orator, juris eundem eſſe conſultum; præclaras duas artes conſtitueres, atque inter ſe pares, & eiuſdem ſocias dignitatis. Nunc vero juriſconſultum ſine hac eloquentia,

de

(5) *Quas iterum*, &c.) Quibus de pœna ſtatuerent, & æſtimarent quam gravis deberet eſſe. Id autem fiebat, cum fraus capitalis non erat, ſeu cum crimen capite plectendum non erat. Alioquin gravioribus delictis erat pœna capitis legibus conſtituta. Bis igitur ſententiam ferebant judices; ſemel cum damnabant reum; iterum, cum pœnam conſtituebant. *Idem*.

(6) *Quaſi* pœnæ *æſtimatio*) Lamb. delet iſtud *pœna*, recte quidem: hæc enim *æſtimatio* non fuit *pœna*, ſed *fraudis*, id eſt, criminis, de quo reus damnatus eſſet. Sic paulo infra legimus, *quam quaſi æſtimationem* &c. nulla *pœna* mentione facta. Apud Romanos *æſtimare litem* (de quo Cicero ſæpius loquitur) ſignificavit, computare quantum pecuniæ is, qui in privatis judiciis cauſa cecidiſſet, adverſario ſolvere deberet: cum vere apud Athenienſes reus damnaretur de publico quodam crimine, non capitali, judicibus aliquando licuit, vice *pœnæ* (ut vocant) corporalis, multam illi irrogare. Hoc Cicero vocat *quaſi æſtimationem*. Pearcius.

(7) *Prytaneo*) Locus Athenis, ubi publico ſumptu alebantur ii, qui de rep. optime meriti eſsent. *Pruſtens*.

de qua quærimus, fateris eſſe poſſe, fuiſſeque plurimos: oratorem negas, niſi illam ſcientiam aſſumpſerit, eſse poſse. Ita & tibi juriſconſultus ipſe per ſe nihil, niſi legulejus (8) quidam cautus & acutus, præco actionum (9), cantor formularum (10), anceps ſyllabarum (11). Sed quia ſæpe utitur orator ſubſidio juris in cauſis, idcirco iſtam juris ſcientiam eloquentiæ, tanquam ancillulam pediſsequamque, adjunxiſti.

LVI. Quod vero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cum parva neſcirent, magna profiterentur, aut ea, quæ maxima eſſent in jure civili, tractare auderent in cauſis, cum ea neſcirent, nunquamque didiciſſent; utriuſque rei facilis eſt, & prompta defenſio. Nam neque illud eſt mirandum, qui, quibus verbis coemptio fiat (12), neſciat, eundem ejus mulieris, quæ coemptionem fecerit, cauſam poſſe defendere. Nec ſi parvi navigii, & magni eadem eſt in gubernando ſcientia; idcirco qui, quibus verbis herctum (13) cieri oporteat, neſciat, idem herciſcundæ familiæ cauſam agere non poſſit. Nam, quod maximas centumvirales cauſas in jure poſitas protuliſti: quæ tandem earum cauſa fuit, quæ ab homine eloquenti, juris imperito, non ornatiſſime potuerit dici? quibus quidem in cauſis omnibus, ſicut in ipſa M. Curii, quæ abs te nuper eſt dicta, & in C. Hoſtilii Mancini controverſia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remiſſo nuntio ſuperiori, fuit inter petitiſſimos homines ſumma de jure diſſenſio.

Quæro igitur, quid adjuverit oratorem in his cauſis juris ſcientia, cum hic juriſconſultus ſuperior fuerit diſceſſurus, qui eſſet non ſuo artificio, ſed alieno, hoc eſt, non juris ſcientia, ſed eloquentia, ſuſtentatus. Equidem hoc ſæpe audivi, cum ædilitatem P. Craſſus peteret, eumque major natu, etiam conſularis, Ser. Galba aſſectaretur, quod Craſſi filiam C. filio ſuo deſpondiſſet, acceſſiſſe ad Craſſum conſulendi cauſa quendam ruſticanum: qui cum Craſſum ſeduxiſſet, atque ad eum retuliſſet, reſponſumque ab eo verum magis, quam ad ſuam rem accommodatum abſtuliſſet; ut eum tri-

---

(8) *Leguleius*) Is eſt, qui legum apices, minutaſque formulas juris callet, & ſequitur. *Idem*.

(9) *Præco actionum*) Qui denuntiat imperitis juris, quando agi lege, necne poſſit; quo genere actionis ſuum quiſque jus perſequatur; qui hic intereſt actionibus & litibus, ut præco auctionibus ac venditionibus. *Strebæus*.

(10) *Cantor formularum*) Qui juris formulas recitat. Formulæ autem ſunt concepta verba, quibus vel patroni, vel judices utuntur in foro: quæ quia ſemper eandem formam retinent, & ex iis informantur lites, ideo formulæ appellantur: interdum etiam dicuntur carmina. *Pruſt.*

(11) *Anceps ſyllabarum*) Qui ſyllabas & interpunctiones omnes, puta legis alicujus, teſtamenti, &c. expendit, ac, velut auceps aviculas, obſervat, & perſequitur. *Idem*.

(12) *Quibus rebus coemptio fiat*) Coemptio fuit formula quædam matrimonii contrahendi, qua mulier (teſte Varrone) aſsem unum, tanquam emendi cauſa, marito dare ſolebat; verbiſque quibuſdam ſolemnibus uti, quibus *coemptionem fecerit*. Pearcius.

(13) *Herctum* (vulgo *erctum*) *cieri*) Erciſci, ſive herciſci, verbum vetus, ſignificat dividere: herciſcundæ familiæ judicium illud eſt, quod fit in rei, vel pecuniæ hereditariæ, diviſione. *Erctum*, ut ait Donatus citatus a Servio in 3. Æneid. hereditatem ſignificat, & *citum* diviſionem. *Pruſteus*.

Digitized by Google

triſtem Galba vidit, nomine appellavit, quaſivitque, qua de re ad Craſſum retuliſſet: ex quo ut audivit, commotumque ut vidit hominem, Suſpenſo, inquit, animo, & occupato Craſſum tibi reſpondiſſe video. Deinde ipſum Craſſum manu prehendit, &, Heus tu, inquit, tibi in mentem venit ita reſpondere? Tum ille fidenter, homo peritiſſimus, confirmare, ita ſe rem habere, ut reſpondiſſet; nec dubium eſſe poſſe. Galba autem alludens varie & copioſe, multas ſimilitudines afferre, multaque pro æquitate contra jus (14) dicere: atque illum, cum diſſerendo par eſſe non poſſet, (quanquam fuit Craſſus in numero diſertorum, ſed par Galbæ nullo modo) ad auctores confugiſſe, & id, quod ipſe diceret, & in P. Mucii fratris ſui libris, & in Sex. Ælii commentariis ſcriptum protuliſſe; ac tamen conceſſiſſe, Galbæ diſputationem ſibi probabilem & prope veram videri.

LVII. Attamen quæ cauſæ ſunt ejuſmodi, ut de earum jure dubium eſſe non poſſit, omnino in judicium vocari non ſolent. Num quis eo teſtamento, quod paterfamilias ante fecit, quam ei filius natus eſt, hereditatem petit? nemo: quia conſtat, agnaſcendo rumpi teſtamentum (15). Ergo in hoc genere juris judicia nulla ſunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem juris in controverſiis (16) ignorare, quæ pars ſine dubio multo maxima eſt. In eo autem jure, quod ambigitur inter peritiſſimos, non eſt difficile oratori, ejus partis, quamcumque defendat, auctorem aliquem invenire: a quo cum amentatas haſtas acceperit, ipſe eas oratoris lacertis, viribuſque torquebit. Niſi vero (bona venia hujus optimi viri dixerim Scævolæ) tu libellis, aut præceptis ſoceri tui cauſam M. Curii defendiſti. Nonne arripuiſti patrocinium æquitatis, & defenſionem teſtamentorum, ac voluntatis mortuorum? Ac mea quidem ſententia, (frequens enim te audivi atque affui) multo majorem partem ſententiarum ſale tuo, & lepore, & politiſſimis facetiis pellexiſti, cum & illud nimium acumen illuderes, & admirarere ingenium Scævolæ, qui excogitaſſet, naſci prius oportere, quam emori: cumque multa colligeres & ex legibus, & ex ſenatusconſultis, & ex vita ac ſermone communi, non modo acute, ſed etiam ridicule ac facete; ubi ſi verba, non rem ſequeremur, confici nihil poſſet. Ita-

(14) *Pro æquitate contra jus*) Æquitatis nomine intelligitur ἐπιείκεια, benignitas, qua lex ſcripta mitigatur, ratione habita rerum, perſonarum, ac temporum: jus autem, ut hic ſumitur, eſt exacta & ſevera legis ad verbum interpretatio. *Idem*.

(15) *Agnaſcendo rumpi teſtamentum*) Si paterfamilias ante fecit teſtamentum, quam natus ei ſit filius, irritum eſt nato filio, & amittit jus omne ad hereditatem is, qui illo teſtamento heres fuerat inſtitutus: filius enim naſcendo, quia inter agnatos prior eſt ac potior, jus omne ad hereditatem ſibi vindicat. Agnaſci dicitur, qui naſcitur cum aliis qui ex eadem ſtirpe per viros deinceps ducta nati & ſanguine conjuncti ſunt. *Idem*.

(16) *Juris in controverſiis*) Lambinus legit *juris incontroverſi*, eumque omnes deinde editiones ſecutæ ſunt: ſed libens eam lectionem revoco, quæ in omnibus Mſs. & vet. cod. invenitur. Senſus eſt: *Oratori licet impune* & ſine damno *in controverſiis*, id eſt, cauſis, *ignorare omnem hanc partem juris*, ſcilicet de qua *dubium eſſe non poſſit*, & in qua *judicia nulla ſunt*. Pearcius.

Itaque hilaritatis plenum judicium, ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo; dicendi vis egregia, ſumma feſtivitate, & venuſtate conjuncta profuit.

Ipſe ille Mucius paterni juris defenſor, & quaſi patrimonii propugnator ſui, quid in illa cauſa, cum contra te diceret, attulit, quod de jure civili depromptum videretur? quam legem recitavit? quid patefecit dicendo, quod fuiſſet imperitis occultius? Nempe ejus omnis oratio verſata eſt in eo, ut ſcriptum plurimum valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magiſtros exercentur omnes, cum in ejuſmodi cauſis alias ſcriptum, alias æquitatem defendere docentur. Et credo in illa militis cauſa (17), ſi tu aut heredem, aut militem defendiſſes, ad Hoſtilianas te actiones (18), non ad tuam vim & oratoriam facultatem contuliſſes. Tu vero, vel ſi teſtamentum defenderes, ſic ageres, ut omne omnium teſtamentorum jus in eo judicio poſitum videretur: vel ſi cauſam ageres militis, patrem ejus, ut ſoles, dicendo a mortuis excitaſſes; ſtatuiſſes ante oculos; complexus eſſet filium, flenſque eum centumviris commendaſſet; lapides mehercule omnes flere ac lamentari coegiſſet; ut totum illud, *Uti lingua nuncupaſſet* (19), non in XII. tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, ſed in magiſtri carmine (20) ſcriptum videretur.

LVIII. Nam quod inertiam accuſas adoleſcentium, qui iſtam (*) artem primum facillimam non ediſcant; quæ quam ſit facilis, illi viderint, qui ejus artis arrogantia, quaſi difficillima ſit, ita ſubnixi ambulant: deinde etiam tu ipſe videris, qui eam artem facilem eſſe dicis, quam concedis adhuc artem omnino non eſſe, ſed aliquando, ſi quis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere poſſit, tum eſſe illam artem futuram. Deinde,

(17) *In illa militis cauſa*) De qua dictum ſuperius. Pater filium, qui erat in exercitu, obiiſse falſo audivit; alium inſtituit heredem: rediit miles: egit lege in paternam hereditatem. *Pruſtens.*

(18) *Hoſtilianas actiones*) Quis Hoſtilius iſte ſit ambigitur. Pomponius inter juriſperitos non recenſuit. Actiones Hoſtilianas interpretantur nonnulli præſcriptas Hoſtilia lege, quæ anno U. C. DLXXXIII. lata eſt de furtis: ut furti agere liceret eorum nomine, qui apud hoſtes eſsent, &c. *Idem.*

(19) *Uti lingua nuncupaſſet*) Legunt alii *nuncupaſſit*, hoc eſt, nuncupaverit. Hæc erant concepta verba duodecim tabularum. *Uti lingua nuncupaſſet, ita jus eſto.* Cujus formulæ & carminis ea ſententia eſt, in dicendo jure ac ſtatuendo habendam eſse verborum & ſcripti rationem, & ita judicandum, verbi gratia, de pactione, ſtipulatione, venditione, uti ea pactio & venditio verbis concepta fuerit, ſeu uti lingua vendentium & contrahentium nuncupaverit, ſeu pronuntieverit. *Idem.*

(20) *In magiſtri carmine*) *Carmen magiſtri* interpretor, tabellam, quam magiſter proponebat, & qua perſeribebat ſe alicujus bona venditurum. Ejus enim olim, qui multis debebat, latitabatque, neque defendebatur, creditores prætorem adibant, apud quem querebantur, bonorumque poſseſſionem petebant: quam & prætor dabat, atque in diem certam ea poſſidebant. Quæ cum venerat, prætorem rurſus adibant, petebantque ſibi ut liceret unum e ſuo numero deligere, qui bonorum venditioni præeſſet, qui *magiſter* dicebatur: is in compitis celebribus, & frequentibus urbis locis tabulam proponebat, ſe debitoris bona vendìturum, his verbis: *Titius debitor noſter incidit in cauſam venditionis bonorum: nos creditores ejus bona vendemus: qui volet emptor accedat.* Hanc, ut opinor, proſcriptionem Cicero hic appellat *magiſtri carmen*. Turneb. Adverſ. XXIII. 34.

(*) *Artem primum*) Lamb. *artem facillimam non ediſcant; quam ſit facilis, primum illi viderint.*

quod ſit plena delectationis; in qua tibi remittunt omnes iſtam voluptatem, & ea ſe carere patiuntur, nec quiſquam eſt eorum, qui, ſi jam ſit ediſcendum ſibi aliquid, non Teucrum Pacuvii malit, quam Manilianas venalium vendendorum leges ediſcere. Tum autem, quod amore patriæ cenſes nos noſtrorum majorum inventa noſſe debere non vides, veteres leges aut ipſas ſua vetuſtate conſenuiſſe, aut novis legibus eſſe ſublatas? Quod vero viros bonos jure civili fieri putas, quia legibus & præmia propoſita ſint virtutibus & ſupplicia vitiis; equidem putabam, virtutem hominibus (ſi modo tradi ratione poſſit) iuſtituendo & perſuadendo, non minis, & vi, ac metu tradi. Nam ipſum quidem illud, etiam ſine cognitione juris, quam ſit bellum cavere malum, ſcire poſſumus.

De me autem ipſo, cui uni tu concedis, ut ſine ulla juris ſcientia tamen cauſis ſatisfacere poſſim, tibi hoc, Craſſe, reſpondeo, neque me unquam jus civile didiciſſe, neque tamen in iis cauſis, quas in jure poſſem defendere, unquam iſtam ſcientiam deſideraſſe. Aliud eſt enim eſſe artificem cujuſdam generis atque artis, aliud in communi vita & vulgari hominum conſuetudine nec hebetem, nec rudem. Cui noſtrum non licet fundos noſtros obire, aut res ruſticas vel fructus cauſa, vel delectationis, inviſere? tamen nemo tam ſine oculis, tam ſine mente vivit, ut, quid ſit ſementis ac meſſis, quid arborum putatio ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino neſciat. Num igitur, ſi cui fundus inſpiciendus, aut ſi mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico ſit (21), Magonis Carthaginenſis ſunt libri perdiſcendi? an hac communi intelligentia contenti eſſe poſſumus? Cur ergo non iidem in jure civili, præſertim cum in cauſis, & in foro conteramur, ſatis inſtructi eſſe poſſimus ad hoc duntaxat, ne in noſtra patria peregrini atque advenæ eſſe videamur?

Ac ſi jam ſit cauſa aliqua ad nos delata obſcurior, difficile, credo, ſit cum hoc Scævola communicare; quanquam ipſi omnia, quorum negotium eſt, conſulta ad nos, & exquiſita deferunt. An vero ſi de re ipſa, ſi de finibus, cum in rem præſentem non venimus, ſi (22) de tabulis, & (23) præſcriptionibus controverſia eſt, contortas res, & ſæpe difficiles neceſ-

---

(21) *Magonis*) Mago Carthaginenſis ſcripſit Punice libros octo & viginti de re ruſtica. quos ex Senatuſconſulto Caſſius Dionyſius Uticenſis convertit. *Varro lib. 1. de re ruſtica cap. 1.* & *Columella*, qui eundem ruſticationis parentem appellat. *Idem*.

(22) *De tabulis*) Tabulæ ſunt chartæ, ſcripta, inſtrumenta litis: & quidem hic privatæ tabulæ intelliguntur; publicæ enim tabulæ ſunt libri, & literæ, quæ publicam memoriam continent. *Idem*.

(23) *Præſcriptionibus*) Præſcriptio, hoc loco ſ. (nam alio fere ſenſu nunc illa vox uſurpatur) idem ſignificat quod exceptio, ſeu excluſio. Exceptio eſt appoſita quædam clauſula, quæ vel prohibet, ne quis agat, hoc eſt, litem intendat; vel conditionem apponit, qua conditione via & ſignificatio legis actionem permittentis, certis limitibus circumſcribitur. *Pruſteus*. Vulgo *præſcriptionibus*, qua voce ſignificantur Senatuſconſulta, in quibus Senatorum nomina præſcribebantur: ſed vox iſtius ſignificationis huic loco minime convenit: veram lectionem *perſcriptionibus* protulit Lambinus, ſecutus auctoritatem duorum Mſs. quibus conſentiunt Mſs. Bod. Nov. VVag. Norf. Cant. Mead. & editio Veneta. Nomen *perſcriptionis* (inquit Lam-

Digitized by Google

ceſſario perdiſcimus: ſi leges nobis, aut ſi hominum peritorum reſponſa cognoſcenda ſunt, veremur ne ea, ſi ab adoleſcentia juri civili minus ſtuduerimus, non queamus cognoſcere?

LIX. Nihilne igitur prodeſt oratori juris civilis ſcientia? Non poſſum negare prodeſse ullam ſcientiam, ei præſertim, cujus eloquentia copia rerum debeat eſse ornata: ſed multa, & magna, & difficilia ſunt ea, quæ ſunt oratori neceſsaria; ut ejus induſtriam in plura ſtudia diſtrahere nolim.

Quis neget opus eſse oratori in hoc oratorio motu, ſtatuque, Roſcii geſtum, & venuſtatem? tamen nemo ſuaſerit ſtudioſis dicendi adoleſcentibus in geſtu diſcendo hiſtrionum more elaborare. Quid eſt oratori tam neceſſarium, quam vox? tamen me auctore nemo dicendi ſtudioſus, Græcorum more, & tragœdorum voci ſerviet, qui & annos complures ſedentes declamitant, & quotidie, antequam pronuntient, vocem cubantes ſenſim excitant, eandemque, cum egerunt, ſedentes ab acutiſſimo ſono uſque ad graviſſimum ſonum recipiunt, & quaſi quodammodo colligunt. Hoc nos ſi facere velimus, ante condemnentur ii, quorum cauſas receperimus, quam toties, quoties præſcribitur, (24) Pæanem, (25) aut Munionem citarimus.

T 2   Quod

Lambinus) locum habet in nominibus, tabulis, & rationibus. Lib. 4. Ep. ad Att. ep. ultima: *Hac pactio, non verbis, ſed nominibus, & perſcriptionibus, multorum tabulis cum eſſe facta diceretur, a Memmio prolata eſt*. Or. pro Roſcio Comœdo: *Nam quemadmodum turpe eſt, ſcribere, quod non debeatur; ſic improbum eſt non referre, quod debeas: æque enim tabulæ condemnantur ejus, qui non retulit; & ejus, qui falſum* perſcripſit. Vides, Lector, *perſcribere* idem ſignificare, ac in tabulis accepti & expenſi ſcriptione res notare; earum vero notationes, *perſcriptiones* dicebantur. *Pearcius*.

(24) *Pæanem*) Pæan hymnus in honorem Apollinis, qui re bene geſta canebatur. Virgil. VI. Æneid.

Lætumque choro Pæana canentes.

Apollo dicebatur Pæan vel ἀπὸ τοῦ παίειν, *a feriendo*, quod radiis feriat, vel ἀπὸ τοῦ παύειν τὰς ἀνίας, *a ſedandis moleſtiis*. Pruſt.

(25) *Aut Munionem*) Petrus Victorius, cujus ego diligentiæ & doctrinæ plurimum meritiſſimo defero, refert, etſi aliena fide, quibuſdam in libris reperiri, *muniorem*: quæ utraque ſcriptura, etſi depravata eſt, tamen ad conjecturam movendam fortaſſe non inutilis eſt. Ego igitur ex iis veſtigiis legendum cenſeo, *minuritionem*. Exiſtimo enim Ciceronem verba Græca convertere voluiſſe, παιανίζειν & μινυρίζειν, ut *pæan* ſit cantio (nam pro pede hic non cenſeam accipi) quæ clara, exultanti, contentaque voce editur, id eſt, canitur: *minuritio*, cantio quæ tenui, leniore, remiſſioreque. Proinde *minuritiones* interpretatur Pompejus, *minorum avium cantus*. Apud Ariſtophanem μινυρίζειν canere eſt. Λύχνους ἔχοντες, μινυρίζοντες μέλη, & apud Plutarchum, ποιηταὶ δὲ καὶ λυρικοὶ μινυρίζουσιν, ὥσπερ ἄρα, χρῆσθαι παίζοντες. *Turneb. in Jocos Cic.* Videtis ejus Adverſ. I. 12. Putant nonnulli hic legendum, *Pæanem, aut Nomium*. Nomium autem genus cantionis ſeu carminis fuiſſe docet Athenæus, lib. XIV. *Gruter.* Lego, *Nomionem*. Alter erat hic hymnus eidem Apollini ſacer, qui olim ad Amphryſum greges Admeti paverat: νομεὺς paſtor eſt; unde Nomion quaſi paſtoricius. Legunt alii hoc loco *Munionem*, nec quid ſit explicant: divinant alii *Munychionem*, & interpretantur hymnum Dianæ, quam Athenienſes olim Munychiam appellabant: alii *minuritionem* conjiciunt, ut ſit cantio, quæ leni, & remiſſiore voce edatur. Hymnos ejuſmodi, ſive Pæanem, ſive Nomionem, idoneis numeris ac modis comparatos habebant Græculi, qui vocem declamandi cauſa fingebant; eos citabant ſæpius, & exercitationis cauſa cantabant. *Pruſteus*.

Digitized by Google

Quod ſi in geſtu, qui multum oratorem adjuvat, & in voce, quæ una maxime eloquentiam vel commendat, vel ſuſtinet, elaborare nobis non licet; ac tantum in utroque aſsequi poſsumus, quantum, in hac acie quotidiani muneris, ſpatii nobis datur: quanto minus eſt ad juris civilis perdiſcendi occupationem deſcendendum? Quod & ſummatim percipi ſine doctrina poteſt, & hanc habet ab illis rebus diſſimilitudinem, quod vox & geſtus ſubito ſumi, & aliunde arripi non poteſt; juris utilitas ad quamque cauſam, quamvis repente, vel a peritis, vel de libris depromi poteſt.

Itaque illi diſertiſſimi homines miniſtros habent in cauſis juris peritos, (cum ipſi ſint (*) imperitiſſimi) & qui, ut abs te paulo ante dictum eſt, *pragmatici* vocantur. In quo noſtri omnino melius multo, quod clariſſimorum hominum auctoritate leges, & jura tecta eſse voluerunt. Sed tamen non fugiſset hoc Græcos homines, ſi ita neceſse arbitrati eſsent, oratorem ipſum erudire in jure civili, non ei pragmaticum adjutorem dare.

LX. Nam quod dicis *ſenectutem a ſolitudine vindicari juris civilis ſcientia*, fortaſſe etiam pecuniæ magnitudine. Sed nos non quid nobis utile, verum quid oratori neceſſarium ſit, quærimus. Quanquam, quoniam multa ad oratoris ſimilitudinem ab uno artifice ſumimus, ſolet idem Roſcius dicere, ſe, quo plus ſibi ætatis accederet, eo (26) tardiores tibicinis modos, & cantus remiſſiores eſſe facturum. Quod ſi ille, adſtrictus certa quadam numerorum moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem ſenectutis excogitat; quanto facilius nos non laxare modos, ſed totos mutare poſſumus? Neque enim hoc te, Craſſe, fallit, quam multa ſint, & quam varia genera dicendi; quod haud ſciam, an tu primus oſtenderis, qui jamdiu multo dicis remiſſius & lenius, quam ſolebas: neque minus hac tamen tua graviſſimi ſermonis lenitas, quam illa ſumma vis & contentio probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, & Lælium, qui omnia ſermone conficerent paulo intentiore, nunquam, ut Servius Galba, lateribus aut clamore contenderent.

Quod ſi jam hoc facere non poteris, aut noles: vereris, ne tua domus, talis & viri, & civis, ſi a litigioſis hominibus non colatur, a cæteris deſeratur? Equidem tantum abſum ab iſta ſententia, ut non modo non arbitrer ſubſidium ſenectutis, in eorum, qui conſultum veniant, multitudine eſſe ponendum, ſed tanquam portum aliquem, expectem iſtam, quam tu times, ſolitudinem. Subſidium enim belliſſimum exiſtimo eſſe ſenectuti otium.

Re-

(*) *Imperitiſſimi*) Vict. Man. Grut. *peritiſſimi*.

(26) *Tardiores tibicinis*) Solebant hiſtriones, cum dicerent, vel agerent, adhibere tibicinem, ad cujus modos, vocem geſtumque accommodarent. Itaque Roſcius dicebat ſe, cum ſenior foret, ac proinde lentius caneret, ac remiſſius ageret, adhibiturum quoque tibicinem lentiorem, qui modos tardiores faceret. *Idem*.

Reliqua vero etiamſi adjuvant , (hiſtoriam dico, & prudentiam juris publicit, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam) ſi quando opus erit, a viro optimo , & iſtis rebus inſtructiſſimo , familiari meo , Longino mutuabor. Neque repugnabo, quo minus (id quod modo hortatus es) omnia legant , omnia audiant , in omni recto ſtudio atque humanitate verſentur : ſed mehercule non ita multum ſpatii mihi videtur , ſi modo ea facere & perſequi volent , quæ a te , Craſſe , præcepta ſunt : qui mihi prope etiam nimis duras leges imponere viſus es huic ætati , ſed tamen ad id , quod cupiunt, adipiſcendum prope neceſſarias. Nam & ſubitæ ad propoſitas cauſas exercitationes , & accuratæ & meditatæ commentationes , ac ſtylus iſte tuus , quem tu vere dixiſti *perfectorem dicendi eſſe ac magiſtrum*, multi ſudoris eſt ; & illa orationis ſuæ cum ſcriptis alienis comparatio , & de alieno ſcripto ſubita vel laudandi , vel vituperandi , vel comprobandi , vel refellendi cauſa , diſputatio , non mediocris contentionis eſt , vel ad memoriam, vel ad imitandum.

LXI. Illud vero fuit horribile , quod mehercule vereor ne majorem vim ad deterrendum habuerit, quam ad cohortandum. Voluiſti enim in ſuo genere unumquemque noſtrum quaſi quendam eſſe Roſcium ; dixiſtique , non tam ea, quæ recta eſſent, probati, quam quæ prava ſunt, faſtidiis adhæreſcere: quod ego non tam faſtidioſe in nobis , quam in hiſtrionibus, ſpectari puto . Itaque nos raucos ſæpe attentiſſime audiri video : tenet enim res ipſa , atque cauſa : at Æſopum , ſi paulum irrauſerit , explodi . A quibus enim nihil prætet voluptatem aurium quæritur , in iis offenditur, ſimul atque imminuitur aliquid de voluptate . In eloquentia autem multa ſunt , quæ teneant: quæ ſi omnia ſumma non ſunt , (& pleraque tamen magna ſunt,) neceſſe eſt, ea ipſa, quæ ſunt, mirabilia videri.

Ergo, ut ad primum illud revertar, ſit orator nobis is, qui, ut Craſſus deſcripſit, accommodate ad perſuadendum poſſit dicere. Is autem concludatur in ea , quæ ſunt in uſu civitatum vulgari ac forenſi: remotiſque cæteris ſtudiis , quamvis ea ſint ampla atque præclara , in hoc uno opere , ut ita dicam , noctes & dies urgeatur : imiteturque illum , cui ſine dubio ſumma vis dicendi conceditur , Athenienſem Demoſthenem, in quo tantum ſtudium fuiſſe tantuſque labor dicitur , ut primum impedimenta naturæ diligentia induſtriaque ſuperarit : cumque ita balbus eſset , ut ejus ipſius artis , cui ſtuderet , primam literam non poſset dicere , perfecit meditando , ut nemo planius eo locutus putaretur . Deinde cum ſpiritus ejus eſset anguſtior , tantum continenda anima in dicendo eſt aſsecutus , ut una continuatione verborum (id quod ejus ſcripta declarant) binæ ei contentiones vocis, & remiſſiones continerentur. Qui etiam (ut memoriæ proditum eſt) conjectis in os calculis , ſumma voce verſus multos uno ſpiritu pronuntiare conſueſcebat; neque is conſiſtens in loco, ſed inambulans, atque aſcenſu ingrediens arduo.

Hiſce ergo cohortationibus , Craſse, ad ſtudium , & ad laborem incitandos juvenes vehementer aſsentior : cætera , quæ collegiſti ex variis & diverſis

verſis ſtudiis, & artibus, tametſi ipſe es omnia conſecutus, tamen ab oratoris proprio officio atque munere ſejuncta eſse arbitror.

LXII. Hæc cum Antonius dixiſset, ſane dubitare viſus eſt Sulpicius & Cotta, utrius orario propius ad veritatem videretur accedere.

Tum Craſsus, Operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis; atque haud ſcio, an aliter ſentias. & utare tua illa mirifica ad refellendum conſuetudine, qua tibi nemo unquam præſtitit: cujus quidem ipſius facultatis exercitatio oratorum propria eſt, ſed jam in philoſophorum conſuetudine verſatur, maximeque eorum, qui de omni re propoſita in utramque partem ſolent copioſiſſime dicere. Verum ego non ſolum arbitrabar, his præſertim audientibus, a me informari oportere, qualis eſse poſset is, qui habitaret in ſubſelliis, neque quidquam amplius afferret, quam quod cauſarum neceſſitas poſtularet: ſed majus quiddam videbam, cum cenſebam, oratorem, præſertim in noſtra republica, nullius ornamenti expertem eſse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibuſdam finibus totum oratoris munus circumdediſti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officiis, præceptiſque oratoris quæſita ſunt: ſed, opinor, ſecundum hunc diem. Satis enim multa a nobis hodie dicta ſunt. (27) Nunc & Scævola, quoniam in Tuſculanum ire conſtituit, paulum requieſcet, dum ſe calor frangat: & nos ipſi, quoniam id temporis eſt, valetudini demus operam.

Placuit ſic omnibus. Tum Scævola, Sane, inquit, vellem non conſtituiſsem, (28) in Tuſculanum me hodie venturum eſse, Lælio: libenter audirem Antonium: &, cum exſurgeret, ſimul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi moleſtus fuit, quod jus noſtrum civile pervellit, quam jucundus, quod ſe id neſcire confeſsus eſt.

---

(27) *Nunc & Scævola*) Cur in his dialogis non perſtet Scævola, cauſam affert ipſe Tullius lib. IV. ad Atticum epiſt. 16. „ Quod „ in iis libris, quos laudas, perſonam deſideras Scævolæ; non eam temere dimovi: „ ſed feci idem, quod in πολιτείᾳ deus ille „ noſter Plato, cum in Piræeum Socrates „ veniſſet ad Cephalum locupletem, & feſtivum ſenem: quoad primus ille ſermo haberetur, adeſt in diſputando ſenex; deinde „ cum ipſe quoque commodiſſime locutus eſſet, ad rem divinam dicit ſe velle diſcedere: neque poſtea revertitur. Credo Platonem vix putaſſe ſatis conſonum fore, ſi „ hominem id ætatis in tam longo ſermone „ diutius retinuiſſet. Multo ego ſatius hoc „ mihi cavendum putavi in Scævola; qui & „ ætate & valetudine erat ea, qua meminiſti, „ & iis honoribus, ut vix ſatis decorum videretur, eum plures dies eſſe in Craſſi Tuſculano: & erat primi libri ſermo non alienus a Scævolæ ſtudiis. Reliqui libri τεχνολογίαν habent, ut ſcis. Huic juculatoriæ „ diſputationi ſenem illum, ut noras, intereſſe nolui. *Idem.*

(28) *In Tuſculanum*) Aliam quandam agri Tuſculani partem intelligit, ab ea disjunctam in qua erant. *Idem.*

D E

DE
ORATORE
LIBER SECUNDUS.

I. MAGNA nobis pueris, Quinte frater, ſi memoria tenes, opinio fuit, L. Craſsum non plus attigiſse doctrinæ, quam quantum prima illa puerili inſtitutione potuiſſet: M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuiſse: erantque multi, qui, quanquam non ita ſe rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incenſos ſtudio dicendi a doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent; ut, ſi homines non eruditi ſummam eſsent prudentiam atque incredibilem eloquentiam conſecuti, inanis omnis noſter eſse labor, & ſtultum in nobis erudiendis patris noſtri, optimi ac prudentiſſimi viri, ſtudium videretur. Quos tum, ut pueri, refutare domeſticis teſtibus, patre, & C. Aculeone propinquo noſtro, & L. Cicerone patruo, ſolebamus; quod de Craſſo pater, & Aculeo, (1) quocum erat noſtra matertera, quem Craſſus dilexit ex omnibus plurimum, & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus una (2) deceſſerat, multa nobis de ejus ſtudio doctrinaque ſæpe narravit: cumque nos cum conſobrinis noſtris, Aculeonis filiis, & ea diſceremus, quæ Craſſo placerent, & ab his doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud ſæpe intelleximus (cum eſſemus ejuſmodi, quod vel pueri ſentire poteramus) illum & Græce ſic loqui, nullam ut noſſe

(1) *Quocum erat noſtra matertera*) Qui matris noſtræ ſororem habebat in matrimonio. *Pruſteus*.

(2) *Deceſſerat*) Id eſt, itineri ſe commiſerat; non autem, ut quidam interpretantur, mortuus fuerat: Cicero enim ille patruus, in patriam redux, narrabat, quemadmodum Antonius Athenis & Rhodi ſe doctiſſimorum hominum ſermonibus dediſſet. *Idem*.

noſſe aliam linguam videretur , & doctoribus noſtris ea ponere in percotando , eaque ipſum omni in ſermone tractare , ut nihil eſſe ei novum , nihil inauditum videretur . De Antonio vero , quanquam ſæpe ex humaniſſimo homine , patruo noſtro , acceperamus , quemadmodum ille vel Athenis , vel Rhodi ſe doctiſſimorum hominum ſermonibus dediſſet ; tamen ipſe adoleſcentulus , quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor , multa ex eo ſæpe quæſivi . Non erit profecto tibi , quod ſcribo , hoc novum , (nam jam tum ex me audiebas) mihi illum ex multis , variiſque ſermonibus , nullius rei , quæ quidem eſſet in his artibus , de quibus aliquid exiſtimare poſſem , rudem aut ignarum eſſe viſum . Sed fuit hoc in utroque eorum , ut Craſſus , non tam exiſtimari vellet non didiciſſe , quam illa deſpicere , & noſtrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre : Antonius autem (3) probabiliorem hoc populo orationem fore cenſebat ſuam , ſi omnino didiciſſe nunquam putaretur : atque ita ſe uterque graviorem fore , ſi alter contemnere , alter ne noſſe quidem Græcos videretur . Quorum conſilium quale fuerit , nihil ſane ad hoc tempus . Illud autem eſt hujus inſtitutæ ſcriptionis ac temporis , neminem eloquentia , non modo ſine dicendi doctrina , ſed ne ſine omni quidem ſapientia , florere unquam & præſtare potuiſſe .

II. Etenim cæteræ fere artes ſe ipſæ per ſe tuentur ſingulæ (4) bene dicere autem , quod eſt ſcienter , & perite , & ornate dicere , non habet definitam aliquam regionem , cujus terminis ſepta teneatur . Omnia , quæcumque in hominum diſceptationem cadere poſſunt , bene ſunt ei dicenda , qui hoc ſe poſſe profitetur ; aut eloquentiæ nomen relinquendum eſt . Quare equidem & in noſtra civitate , & in ipſa Græcia , quæ ſemper hæc ſumma duxit , multos & ingeniis , & magna laude dicendi ſine ſumma rerum omnium ſcientia fuiſſe fateor : talem vero exiſtere eloquentiam , qualis fuerit in Craſſo & Antonio , non cognitis rebus omnibus , quæ ad tantam prudentiam pertinerent , tantamque dicendi copiam , quanta in illis fuit , non potuiſſe confirmo .

Quo etiam feci libentius , ut eum ſermonem , quem illi quondam inter ſe

(3) *Probabiliorem* hoc *populo*) Ut ſe habet vulgata lectio , vox *hoc* eodem ſenſu , quo *eo* ponitur adverbialiter : ſed utræque ſemper comparativis præponuntur , ut ſæpe apud Ciceronem habes *hoc facilius* , *hoc magis* , *hoc inferiores* &c. Adde etiam , quod *hoc* ſemper habet vel præcedentem , vel ſequentem particulam *quod* , vel *quia* , ſed in hoc loco vox *hoc* poſtponitur comparativo , & non aliam habet particulam , quam *ſi* , inſequentem . Facili igitur mutatione locum ſic licet reſtituere ; *Antonius autem probabiliorem* huic *populo orationem fore cenſebat ſuam* , *ſi* , &c. *huic* populo , id eſt , populo Romano . Nota hæc eſt , & vulgata Ciceronis locutio . Sic l. 1. c. 51. *qui in* hoc populo *foroque verſamur* . Omnem autem dubitationem , opinor , eximet l. 2. c. 36. ubi ſuæ diſſimulationis rationem reddens Antonius dicit : *ſemper ego exiſtimavi jucundiorem & probabiliorem huic* populo *oratorem fore* , &c. *Pearcius* .

(4) *Bene dicere autem . . . cujus terminis* ſepta *teneatur*) Lambinus legit *ſeptum* : quod veriſſimum puto . *Dicere* enim eſt modus infinitivus ſubſtantive acceptus , & neutrius generis . Imino *quod* neutrius eſt generis ; vox igitur *ſepta* feminini generis ferri non poteſt . *Pearcius* . Si vera lectio eſt , *ſepta* ; *ars* intelligitur , ex illis antecedentibus : *Etenim cætera fere artes* . Anonymus .

Digitized by Google

ſe de his rebus habuiſſent, mandarem literis; vel ut illa opinio, quæ ſemper fuiſſet, tolleretur, alterum non doctiſſimum, alterum plane indoctum fuiſſe: vel ut ea, quæ exiſtimarem a ſummis oratoribus de eloquentia divinitus eſſe dicta, cuſtodirem literis; ſi ullo modo aſſequi, complectique potuiſſem: vel mehercule etiam ut laudem eorum jam prope ſeneſcentem, quantum ego poſſem, ab oblivione hominum, atque a ſilentio vindicarem. Nam ſi ex ſcriptis cognoſci ipſi ſuis potuiſſent, minus hoc fortaſſe mihi eſſe putaſſem laborandum. Sed cum alter non multum, (quod quidem extaret,) & idipſum adoleſcens; alter nihil admodum ſcripti reliquiſſet: deberi hoc a me tantis hominum ingeniis putavi, ut, cum etiam nunc vivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, ſi poſſem.

Quod hoc etiam ſpe aggredior majore ad probandum, quia non de Servii Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia ſcribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, ſi quid velim, nullius memoria jam refellente: ſed ego hæc iis cognoſcenda, qui eos ipſos, de quibus loquor, ſæpe audierunt; ut duos ſummos viros, iis qui neutrum illorum viderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti ſint, vivorum & præſentium memoria teſte, commendemus.

III. Nec vero te, cariſſime frater, atque optime, rhetoricis nunc quibuſdam libris, quos tu agreſtes putas, inſequor ut erudiam. Quid enim tua poteſt oratione aut ſubtilius, aut ornatius eſſe? Sed quoniam ſive judicio, ut ſoles dicere; ſive, ut ille pater eloquentiæ de ſe Iſocrates ſcripſit ipſe, pudore, a dicendo, & timiditate ingenua quadam refugiſti; ſive, ut ipſe jocari ſoles, unum putaſti ſatis eſſe non modo in una familia rhetorem, ſed pene in tota civitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito propter eorum, qui de dicendi ratione diſputarunt, jejunitatem bonarum artium poſſit illudi. Nihil enim mihi quidem videtur in Craſſi, & Antonii ſermone eſſe prætermiſſum, quod quiſquam ſummis ingeniis, acerrimis ſtudiis, optima doctrina, maximo uſu cognoſci, ac percipi potuiſſe arbitraretur: quod tu facillime poteris judicare, qui prudentiam, rationemque dicendi per te ipſum; uſum autem per nos percipere voluiſti. Sed quo citius hoc, quod ſuſcepimus, non mediocre munus conficere poſſimus, omiſſa noſtra adhortatione, ad eorum, quos propoſuimus, ſermonem, diſputationemque veniamus.

Poſtero igitur die, quam illa erant acta, hora fere ſecunda, cum etiam tum in lecto Craſſus eſſet, & apud eum Sulpicius ſederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente eo Q. Catulus ſenex cum C. Julio fratre venit: quod ubi audivit, commotus Craſſus ſurrexit; omneſque admirati, majorem aliquam eſſe cauſam eorum adventus ſuſpicati ſunt. Qui cum inter ſe, ut ipſorum uſus ferebat, amiciſſime conſalutaſſent, Quid vos tandem? Craſſus; num quidnam, inquit, novi? Nihil ſane, inquit Catulus. Etenim vides eſſe ludos. Sed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel moleſtos putes. Cum ad me in Tuſculanum, inquit, heri veniſſet Cæſar de Tuſculano ſuo, dixit mihi, a ſe Scævolam hinc euntem eſſe conventum, ex quo mira quædam ſe audiſſe dicebat: te, quem ego toties omni ratione

Digitized by Google

tentans ad diſputandum elicere non potuiſſem, permulta de eloquentia cum Antonio diſſeruiſſe, & tanquam in ſchola prope ad Græcorum conſuetudinem diſputaſſe. Ita frater exoravit meipſum, non quidem a ſtudio audiendi nimis abhorrentem, ſed mehercule verentem tamen, ne moleſti vobis interveniremus, ut huc ſecum venirem. Scævolam enim ita dicere ajebat, bonam partem ſermonis in hunc diem eſſe dilatam. Hoc ſi tu cupidius factum exiſtimas, Cæſari attribues: ſi familiarius, utrique noſtrum. Nos quidem, niſi forte moleſti intervenimus, veniſſe delectat.

IV. Tum Craſsus, Equidem, quæcumque cauſa vos huc attuliſset, lætarer, cum apud me viderem homines mihi cariſſimos & amiciſſimos: ſed tamen vere dicam; quævis mallem fuiſset, quam iſta, quam dicis. Ego enim, (ut, quemadmodum ſentio, loquar,) nunquam mihi minus, quam heſterno die, placui: magis adeo id facilitate, quam alia ulla culpa mea contigit; qui, dum obſequor adoleſcentibus, me ſenem eſse ſum oblitus: fecique id, quod ne adoleſcens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, diſputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod, tranſactis jam meis partibus, ad Antonium audiendum veniſtis,

Tum Cæſar, Equidem, inquit, Craſse, ita ſum cupidus te in illa longiore ac perpetua diſputatione audiendi, ut, ſi id mihi minus contingat, vel hoc ſim quotidiano tuo ſermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta, plus quam ego apud te valere videantur, & te exorabo profecto, ut mihi quoque & Catulo tuæ ſuavitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus licebit, non te urgebo, neque committam, ut, dum vereare ne tu ſis ineptus, me eſse judices.

Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cæſar, ex omnibus Latinis verbis hujus verbi vim vel maximam ſemper putavi. Quem enim nos ineptum vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quod non ſit aptus; idque in ſermonis noſtri conſuetudine perlate patet. Nam qui aut, tempus quid poſtulet, non videt; aut plura loquitur; aut ſe oſtentat; aut eorum, quibuſcum eſt, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet; aut denique in aliquo genere, aut inconcinnus, aut multus eſt; is *ineptus* eſse dicitur. Hoc vitio cumulata eſt eruditiſsima illa Græcorum natio. Itaque quod vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio impoſuerunt: ut enim quæras omnia, quomodo Græci *ineptum* appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ ſunt innumerabiles, haud ſcio, an ulla ſit major, quam, ut illi ſolent, quocumque in loco, quoſcumque inter homines viſum eſt, de rebus aut difficillimis, aut non neceſsariis argutiſsime diſputare. Hoc nos ab iſtis adoleſcentibus facere, inviti & recuſantes, heri coacti ſumus.

V. Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Craſse, qui in civitatibus ſuis clari, & magni fuerunt, ſicuti tu es, noſque omnes in noſtra republica volumus eſse, horum Græcorum, qui ſe inculcant auribus noſtris, ſimiles fuerunt: nec tamen in otio ſermones hujuſmodi, diſputationeſque fugiebant. Ac ſi tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum ratio-

Digitized by Google

tionem non habent, inepti, ſicut debent videri; num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipſa, ubi inambulamus, & palæſtra, & tot locis ſeſſiones, gymnaſiorum, & Græcarum diſputationum memoriam quodam modo commovent? aut importunum tempus in tanto otio, quod & raro datur, & nunc peroptato nobis datum eſt? aut homines ab hoc genere diſputationis alieni, qui omnes hi ſumus, ut ſine his ſtudiis vitam nullam eſſe dicamus?

Omnia iſta, inquit Craſſus, ego alio modo interpretor, qui primum palæſtram, & ſedes, & porticus, etiam ipſos, Catule, Græcos, exercitationis & delectationis cauſa, non diſputationis inveniſſe arbitror. Nam & ſeculis multis ante gymnaſia inventa ſunt, quam in his philoſophi garrire cœperunt; & hoc ipſo tempore, cum omnia gymnaſia philoſophi teneant, tamen eorum auditores (5) diſcum audire, quam philoſophum, malunt: qui ſimul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus & graviſſimis diſputantem philoſophum omnes unctionis cauſa relinquunt. Ita leviſſimam delectationem graviſſimæ, ut ipſi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quod dicis eſse, aſsentior: vérum otii fructus eſt, non contentio animi, ſed relaxatio.

VI. Sæpe ex ſocero meo audivi, cum is diceret, ſocerum ſuum Lælium ſemper fere cum Scipione ſolitum ruſticari, eoſque incredibiliter repueraſcere eſse ſolitos, cum rus ex urbe, tanquam e vinculis, evolaviſsent. Non audeo dicere de talibus viris, ſed tamen ita ſolet narrare Scævola, conchas eos, & (6) umbilicos ad Cajetam, & ad Laurentum legere conſueſse, & ad omnem animi remiſſionem ludumque deſcendere. Sic enim ſe res habet: ut, quemadmodum volucres videmus procreationis atque utilitatis ſuæ cauſa fingere & conſtruere nidos; eaſdem autem, cum aliquid effecerint, levandi laboris ſui cauſâ, paſſim ac libere ſolutas opere volitare: ſic noſtri animi forenſibus negotiis, atque urbano opere defeſsi, geſtiunt, ac volitare cupiunt, vacui cura ac labore. Itaque illud, quod ego (7) in cauſa Curiana Scævolæ dixi, non dixi ſecus ac ſentiebam. Nam ſi, inquam, Scævola, nullum erit teſtamentum recte factum, niſi quod tu ſcripſeris, omnes ad te cives cum tabulis veniemus; omnium teſtamenta tu ſcribes unus. Quid igitur? inquam: quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi: Mihi enim liber eſse non videtur, qui non aliquando nihil agit.

(5) *Diſcum audire*) Diſcus aſt molas farri vel plumbi, val atiam lapidis, quam juvenes ceriatim ultra metam aliquam, & finem conſtitutum, alius alio longius, projicera conabantur. Quod ludi ganus eleganter deſcripſit Homerus Odyſs. lib. VIII. Diſcum, quam philoſophum audire malle, non ſine provarbii ſpecia dicitur de eo, qui ad inaptas voluptates propanſior eſt, quam ad utilia. *Pruſteus*

(6) *Umbilicos*) Id aſt, lapillos umbilicorum inſtar habantes. Quod noſter hic vocat *conchas & umbilicos*, Val. Maximus lib. 1. c. 8. vocat *conchulas & calculos*. Pearcius.

(*) *Laurentum*) Man. *Lucrinum*.

(7) *In cauſa Curiana*) In oratione quam habui pro Curio, cujus cauſa expoſita eſt libro ſuperiore, cap. 39. *Pruſt.*

In qua permaneo, Catule, ſententia; meque, cum huc veni, hoc ipſum nihil agere, & plane ceſsare, delectat.

Nam, quod addidiſti tertium, vos eos eſse, qui vitam inſuavem ſine his ſtudiis putaretis, id me non modo non hortatur ad diſputandum, ſed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius, homo doctus & perurbanus, dicere ſolebat, ea, quæ ſcriberet, neque ab indoctiſſimis, neque a doctiſsimis legi velle; alteri nihil intelligerent, alteri plus fortaſse, (*) quam ipſe; quo etiam ſcripſit, (8) *Perſium non curo legere*: (hic enim fuit, ut noramus, omnium fere noſtrorum hominum doctiſsimus:) (9) *Lælium Decimum volo*, (quem cognovimus virum bonum, & non illiteratum, ſed nihil ad Perſium;) ſic ego, ſi jam mihi diſputandum ſit de his noſtris ſtudiis, nolim equidem apud ruſticos, ſed multo minus apud vos. Malo enim non intelligi orationem meam, quam reprehendi.

VII. Tum Cæſar, Equidem, inquit, Catule, jam mihi videor navaſse operam, quod huc venerim. Nam hæc ipſa recuſatio diſputationis, diſputatio quædam fuit mihi quidem perjucunda. Sed cur impedimus Antonium, cujus audio eſſe partes, ut de tota eloquentia diſſerat, quemque jamdudum Cotta & Sulpicius expectant?

Ego vero, inquit Craſſus, neque Antonium verbum facere patiar, & ipſe obmuteſcam, niſi prius a vobis impetraro. Quidnam? inquit Catulus. Ut hic ſitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, quod ad fratrem promiſerat, Ego, inquit Julius, pro utroque reſpondeo: ſic faciemus: atque iſta quidem conditione, vel ut verbum nullum faceres, *me teneres*.

Hic Catulus arriſit: & ſimul, *Præciſa*, inquit, *mihi* quidem dubitatio eſt, quoniam neque domi imperaram; & hic, apud quem eram futurus, ſine mea ſententia tam facile promiſit. Tum omnes oculos in Antonium conjecerunt: & ille, Audite vero, audite, inquit. Hominem enim audietis de ſchola, atque a magiſtro, & Græcis literis eruditum: & eo quidem loquar confidentius, quod Catulus auditor acceſſit; cui non ſolum nos Latini ſermonis, ſed etiam Græci ipſi ſolent ſuæ linguæ ſubtilitatem elegantiamque concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid eſt, ſive artificium, ſive ſtudium dicendi, (10) niſi acceſſit os, nullum poteſt eſſe; doce-

(*) *Quam ipſe*) Lamb. *quam ipſe de ſe intelligi vellet; quo*

(8) *Perſium*) De quo in Bruto, cap. 26. *Idem*.

(9) *Lælium Decimum volo*) Neſcio, conſultone, an errore in vulgatis editionibus comma poſt *Lælium* ponatur. Tam manifeſtum vero vitium non paſſus ſum diutius Ciceroni adhæreſcere. Quippe Cicero ſingulos ſingulis opponit, Decimum Perſio; additque relativum *quem*, non *quos*. Omnes veteres editiones omittunt iſtud comma: in quo delendo nihil dubii eſt. Reſtat tamen alius nodus: nuſquam enim *Decimus* cognomen eſt. Sed præclare ad hanc rem facit, quod Cl. Spanhemius in ſuo tractatu de Re Nummaria obſervavit, nempe ſæpiſſime prænomen poſtponi nomini gentis: ſic in Dionyſio Halicarn. habes Πίσων Λεύκιος, & Γέλλιος Γναῖος, l. 2. Antiq. Romanarum. Apud Dionem quoque, ipſumque Ciceronem vir idem doctiſſimus obſervavit parilem ordinis mutationem. Porro Onuphr. Panvinius in libro de Nom. Romin. dicit ſe legiſſe *Manlium Cnæum*. Ergo *Lælius Decimus* idem valet, ac *Decimus Lælius*. Pearcius.

(10) *Niſi acceſſit os*) Os in hoc loco confidentiam, audaciam & impudentiam quandam ſigi-

docebo vos, diſcipuli, id, quod ipſe non didici, quid de omni genere dicendi ſentiam.

Hic poſteaquam arriſerunt, Res mihi videtur eſse, inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum eſt, quæ ſciuntur. Oratoris autem omnis actio opinionibus, non ſcientia continetur. Nam & apud eos dicimus, qui neſciunt; & ea dicimus, quæ neſcimus ipſi. Itaque & illi alias aliud iiſdem de rebus & ſentiunt, & judicant; & nos contrarias ſæpe cauſas dicimus: non modo ut Craſsus contra me dicat aliquando, aut ego contra Craſsum, cum alterutri neceſse ſit falſsum dicere; ſed etiam ut uterque noſtrum eadem de re alias aliud defendat, cum plus uno verum eſse non poſſit. Ut igitur in ejuſmodi re, quæ mendacio nixa ſit, quæ ſæpe ad ſcientiam non perveniat, quæ opiniones hominum & ſæpe errores aucupetur, ita dicam, ſi cauſam putatis eſse, cur audiatis.

VIII. Nos vero, & valde quidem, Catulus inquit, putamus; atque eo magis, quod nulla mihi oſtentatione videris eſse uſurus. Exorſus es enim non glorioſe; magiſque, ut tu putas, a veritate, quam a neſcio qua dignitate. Ut igitur de ipſo genere ſum confeſsus, inquit Antonius, artem eſse non maximam: ſic illud affirmo, præcepta poſse quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & (11) ad excipiendas eorum voluntates. Hujus rei ſcientiam ſi quis volet magnam quandam artem eſse dicere, non repugnabo. Etenim cum plerique temere ac nulla ratione cauſas in foro dicant; nonnulli autem propter exercitationem, aut propter conſuetudinem aliquam callidius id faciant; non eſt dubium, quin, ſi quis animadverterit, quid ſit quare alii melius quam alii dicant, id poſſit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is ſi non plane artem, at quaſi artem quandam invenerit.

Atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro atque in cauſis, ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, poſſim vobis exponere! Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi perſuaſi, quamvis ars non ſit, tamen nihil eſse perfecto oratore præclarius. Nam, ut uſum dicendi omittam, qui in omni pacata & libera civitate dominatur, tanta oblectatio eſt in ipſa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus aut mentibus jucundius percipi poſſit. Qui enim cantus moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inveniri poteſt? quod carmen artificioſa verborum concluſione aptius? qui actor in imitanda, quam orator in ſuſcipienda veritate jucundior? Quid autem

ſignificat. Oportet, inquit, me pene eſſe impudentem, qui velim docere quod ipſe nunquam didicerim: ſed quoniam oratores audaciam hanc in laude ponunt, neque orator eſſe bonus quiſquam poteſt, niſi ſit idem ore durior, & paulo confidentior, aggrediar ſane ad dicendum, quid ſentiam de eloquentia. *Pruſteus.*

(11) *Ad excipiendas eorum voluntates*) Forſaſſe, *ad excitandas*. Muret. Lambini Mſs. habuit *captandas*: ſed cave quid mutes; illa enim vox idem valet ac hæc; ut in Horatii epiſt. lib. 1. ep. 1. v. 78.

... Pomis viduas venantur avaras,
Excipiuntque *ſenes, quos in vivaria mittant.*
Pearcius.

tem ſubtilius, quam acutæ, crebræque ſententiæ? quid admirabilius, quam res ſplendore illuſtrata verborum? quid plenius, quam omni rerum genere cumulata oratio? Neque enim ulla non propria oratoris eſt res, quæ quidem ornate dici graviterque debeat.

IX. Hujus eſt in dando conſilio de maximis rebus cum dignitate explicata ſententia: ejuſdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate & fraus hominum ad perniciem, & integritas ad ſalutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentius, quis a vitiis acrius revocare, quis vituperare improbos aſperius, quis laudare bonos ornatius, quis cupiditatem vehementius frangere accuſando poteſt? quis mœrorem levare mitius conſolando?

Hiſtoria vero teſtis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magiſtra vitæ, nuntia vetuſtatis, qua voce alia, niſi oratoris, immortalitati commendatur? Nam ſi qua eſt ars alia, quæ verborum, aut faciendorum, aut deligendorum ſcientiam profiteatur: aut ſi quiſquam dicitur, niſi orator, formare orationem, eamque variare, & diſtinguere quaſi quibuſdam verborum ſententiarumque inſignibus: aut ſi via ulla, niſi ab hac una arte, traditur, aut argumentorum, aut ſententiarum, aut denique deſcriptionis atque ordinis: fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum eſse, aut ei cum aliqua alia arte eſse commune.

Sed, ſi in hac una eſt ea ratio atque doctrina: non, ſi qui aliarum artium bene locuti ſunt, eo minus id eſt hujus unius proprium. Sed, ut orator de iis rebus, quæ cæterarum artium ſunt, ſi modo eas cognorit, (ut heri Craſsus dicebat) optime poteſt dicere: ſic cæterarum artium homines ornatius illa ſua dicunt, ſi quid ab hac arte didicerunt. Neque enim ſi de ruſticis rebus agricola quiſpiam, aut etiam, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diſerte dixerit, aut ſcripſerit, idcirco illius artis putanda ſit eloquentia: in qua quia vis magna eſt in hominum ingeniis, eo multi etiam ſine doctrina aliquid omnium generum atque artium conſequuntur: ſed, quod cujuſque ſit proprium, etſi ex eo judicari poteſt, cum videris quid quæque doceant, tamen hoc certius nihil eſse poteſt, quam quod omnes artes aliæ ſine eloquentia ſuum munus præſtare poſsunt, orator ſine ea nomen ſuum obtinere non poteſt: ut cæteri, ſi diſerti ſint, aliquid ab hoc habeant; hic niſi domeſticis ſe inſtruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non poſſit.

X. Tum Catulus, Etſi, inquit, Antoni, minime impediendus eſt interpellatione iſte curſus orationis tuæ, patiere tamen, mihique ignoſces. Non enim poſsum, quin exclamem, (12) ut ait ille in Trinummo: ita mihi vim oratoris cum exprimere ſubtiliter viſus es, tum laudare copioſiſſime; quod quidem eloquentem vel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet. De-

(12) *Ut ait ille in Trinummo*) Ut ait ſervus in comœdia Plauti, quæ Trinummus inſcribitur, actu III. Sc. 2. verſ. 78.

Digitized by Google

Debet enim ad eam laudandam, ipſam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porro: tibi enim aſsentior, veſtrum eſse hoc totum, diſerte dicere, idque ſi quis in alia arte faciat, eum aſsumpto aliunde uti bono, non proprio, nec ſuo.

At Craſsus, Nox te, inquit, nobis, Antoni, expolivit, hominemque reddidit: nam heſterno ſermone unius cujuſdam operis, ut ait (13) Cæcilius, remigem aliquem, aut bajulum, nobis oratorem deſcripſeras, inopem quendam humanitatis, atque inurbanum.

Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi propoſueram, ut, ſi te refelliſſem, hos a te diſcipulos abducerem: nunc, Catulo audiente, & Cæſare, videor debere non tam pugnare tecum, quam, quid ipſe ſentiam, dicere. Sequitur igitur, quoniam nobis eſt hic, de quo loquimur, in foro, atque in oculis civium conſtituendus, ut videamus, quid ei negotii demus, cuique eum muneri velimus eſſe præpoſitum. Nam Craſſus heri, cum vos, Catule & Cæſar, & non adeſſetis, poſuit breviter in artis diſtributione idem, quod Græci plerique poſuerunt: neque ſane quid ipſe ſentiret, ſed quid ab illis diceretur, oſtendit: duo prima genera quæſtionum eſſe, in quibus eloquentia verſaretur, unum infinitum, alterum certum.

Infinitum mihi videbatur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo: Expetendane eſſet eloquentia: expetendine honores. Certum autem, in quo quid in perſonis, & in conſtituta re, & definita quæreretur: cujuſmodi ſunt, quæ in foro, atque in civium cauſis, diſceptationibuſque verſantur. Ea mihi videntur aut in lite ordinanda, aut in conſilio dando eſſe poſita. Nam illud tertium, quod & a Craſſo tactum eſt, &, ut audio, ille ipſe Ariſtoteles, qui hæc maxime illuſtravit, adjunxit, etiamſi opus eſt, tamen minus eſt neceſſarium.

Quidnam? inquit Catulus, an laudationes? id enim video poni genus tertium.

XI. Ita, inquit Antonius, & in eo quidem genere ſcio & me, & omnes, qui affuerunt, delectatos eſſe vehementer, cum abs te eſt Popilia, mater veſtra, laudata; cui primum mulieri hunc honorem in noſtra civitate tributum puto: ſed non omnia, quæcumque loquimur, mihi videntur ad artem & ad præcepta eſſe revocanda. Ex his enim fontibus, unde omnia ornate dicendi præcepta ſumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa deſiderare, quæ ut nemo tradat, quis eſt, qui neſciat, quæ ſint in homine laudanda? Poſitis enim iis rebus, quas Craſ-

(13) *Cæcilius*) Natione inſuper Gallus, profeſſione comicus poeta. Quod ſervus fuiſſet, ſervile nomen habuit *Statius*, ut notat Gellius lib. IV. cap. 20. Vixit Romæ, & comœdiæ princeps habitus eſt ætate ſua. Eum licet dicat Cicero malum Latinitatis auctorem, tamen ei primas inter comicos tribuit Volcatius Sedigitus, quod refert Gellius lib. XV. cap. 24. Ipſe Tullius lib. de opt. gen. Orat. cap. 1. videtur ipſi primum inter comicos locum dare. Sane apud Nonium in verbo *poſcere* Varro principatum in argumentis Cæcilio dedit. *In argumentis Cæcilius poſcit palmam, in ἤθεσι Terentius, in ſermonibus Plautus*. Claruit Cæcilius anno U.C. DLXXVII. De illo plura Voſſius. *Idem*.

Craſſus in illius orationis ſuæ, quam (14) contra collegam cenſor habuit, principio dixit, *Quæ natura, aut fortuna darentur hominibus, in iis rebus ſe vinci, poſſe animo æquo pati; quæ ipſi ſibi homines parare poſſent, in iis rebus ſe pati vinci non poſſe:* qui laudabit quempiam, intelliget, exponenda ſibi (*a*) eſſe fortunæ bona. Ea ſunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, virium, ingenii, cæterarumque rerum, quæ ſunt aut corporis, aut extraneæ: ſi habuerit, bene his uſum: ſi non habuerit, (*b*) ſapienter caruiſſe: ſi amiſerit, moderate tuliſſe. Deinde quid ſapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid juſte, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc, & quæ ſint ejus generis, facile videbit, qui volet laudare quempiam: & qui vituperare, contraria.

Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam ineſt in ratione rerum? non enim, ſi eſt facilius, eo de numero quoque eſt excerpendum.

Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamvis exigua ſint, ea ſic tractare, quaſi nihil poſſit dici ſine præceptis ſuis. Nam & teſtimonium ſæpe dicendum eſt, ac nonnunquam etiam accuratius, ut mihi neceſſe fuit in (15) Sex. Titium, ſeditioſum civem, & turbulentum: explicavi in eo teſtimonio dicendo, omnia conſilia conſulatus mei, quibus illi tribuno plebis pro republica reſtitiſſem; quæque ab eo contra rempublicam facta arbitrarer, expoſui. Diu retentus ſum, multa audivi, multa reſpondi. Num igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de teſtimoniis dicendis, quaſi in arte tradere? Nihil ſane, inquit Catulus, neceſſe eſt.

XII. Quid ſi (quod ſæpe ſummis viris accidit) mandata ſint exponenda, aut in ſenatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem a ſenatu? num quia genere orationis in hujuſmodi cauſis accuratiore eſt utendum, idcirco pars etiam hæc cauſarum numeranda videtur, aut propriis præceptis inſtruenda? Minime vero, inquit Catulus: non enim deerit homini diſerto in ejuſmodi rebus facultas, ex cæteris rebus & cauſis comparata.

Ergo item, inquit; illa, quæ ſæpe diſerte agenda ſunt, & quæ ego paulo ante (cum eloquentiam laudarem) dixi oratoris eſſe, neque habent ſuum locum ullum in diviſione partium, neque certum præceptorum genus, & agen-

(14) *Contra collegam*) Cn. Domitium Ahenobarbum, Neronis imperatoris atavum, de quo dicebatur non eſſe mirandum, quod barbam haberet aheneam, cui os ferreum, & cor plumbeum esset. Cenſor fuit anno U. C. DCLXII. Cum L. Craſſo graves exercuit inimicitias. Vide Plinium lib. XVII. cap. I. & Valerium Maximum lib. IX. cap. I. *Idem*.

(a) *Eſſe*) Lamb. *eſſe natura & fortunæ*.

(b) *Sapienter*) Lamb. *patienter*.

(15) *Sex. Titium*) Hic tribunus plebis fuit anno U. C. DCLV. Cum agraria lege lata plebem ſibi vellet demereri, conſulem Antonium, qui hic loquitur, acrem habuit adverſarium. *Julius Obſequens*. Idem.

Digitized by Google

agenda ſunt non minus diſerte, quam quæ in lite dicuntur, objurgatio, cohortatio, conſolatio: quorum nihil eſt, quod non ſumma dicendi ornamenta deſideret: ſed ex artificio res iſtæ præcepta non quærunt. Plane, inquit Catulus, aſſentior.

Age vero, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas eſſe hiſtoriam ſcribere? Si, ut Græci ſcripſerunt, ſummi, inquit Catulus: ſi, ut noſtri, nihil opus eſt oratore. Satis eſt non eſſe mendacem. Atqui, ne noſtros contemnas, inquit Antonius, Græci ipſi ſic initio ſcriptitarunt, (16) ut noſter Cato, ut Pictor, ut Piſo. Erat enim hiſtoria nihil aliud, niſi annalium confectio: cujus rei, memoriæque publicæ retinendæ cauſa, ab initio rerum Romanarum uſque ad P. Mucium, pontificem maximum, res omnes ſingulorum annorum mandabat literis pontifex maximus, afferebatque in album, & proponebat tabulam domi, poteſtas ut eſſet populo cognoſcendi, ii qui etiam nunc Annales maximi nominantur. Hanc ſimilitudinem ſcribendi multi ſecuti ſunt, qui ſine ullis ornamentis monumenta ſolum temporum, hominum, locorum, geſtarumque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos (17) Pherecydes, (18) Hellanicus, (19) Acuſilas fuit, aliique permulti; talis noſter Cato, & Pictor, & Piſo, qui neque tenent quibus rebus ornetur oratio, (modo enim huc iſta ſunt importata) &, dum intelligatur quid dicant, unam dicendi laudem putant eſſe, brevitatem. Paululum ſe erexit, & addidit hiſtoriæ majorem ſonum vocis vir optimus, Craſſi familiaris, (20) Antipater. Cæteri non exornatores rerum, ſed tantummodo narratores fuerunt.

XIII. Eſt, inquit Catulus, ut dicis. Sed iſte ipſe Cælius neque diſtinxit hiſtoriam (21) varietate locorum; neque verborum collocatione, & tractu orationis leni & æquabili perpolivit illud opus; ſed ut homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum, ſicut potuit, dolavit: vicit tamen, ut dicis, ſuperiores.

Minime mirum, inquit Antonius, ſi iſta res adhuc noſtra lingua illu-

(16) *Ut noſter Cato, ut Pictor, ut Piſo*) De quibus in Bruto.

(17) *Pherecides*) Athenienſis hiſtoricus, alius a Pherecyde Scyrio antiquiore, phyſico, & theologo, hiſtoriam primus oratione numeris ſoluta ſcripſit, Darii, Hyſtaſpis filii, temporibus, adeoque floruit circa Olympiad. lxviii. Euſebium & Suidam, qui duos agnoſcunt Pherecydas hiſtoricos, graviter errare obſervavit Scaliger, & recte probat Voſſius lib. iv. de hiſtoricis Græcis cap. 4. *Idem*.

(18) *Hellanicus*) Hellanici duo ſunt. Alter Mitylenæus, ſive Lesbius, ſcripſit de antiquiſſimis gentium principibus, & alia quam plurima. Herodotum annis duodecim præceſſit, ut ex Pamphila referi Gellius lib. xv. cap. xxiii. adeoque natus eſt anno 1. Olympiadis lxxi. nec niſi octoginta quinque poſt annis obiit, ut teſtatur Lucianus in Macrobiis. Alter Mileſius fuit. De utroque ſuo more Voſſius erudite differit. *Idem*.

(90) *Acuſilas*) Argivus hiſtoricus: quæ vincta numeris oratione Heſiodus, eadem ſoluta ſcripſit; aut potius hujus carmina pedeſtrem in ſermonem tranſtulit, & tanquam ſua edidit, ut docet Clemens Alexandrinus lib. vi. Stromatum. Paulo ante Perſarum in Græcos expeditionem, hoc eſt, Olympiade circiter lxxii. vixiſſe tradit Joſephus lib. 1. contra Apionem. *Idem*.

(20) *Antipater*) In Bruto, c. 26.

(21) *Varietate locorum*) Id eſt, regionum: & ita Cicero in cap. ſequenti, cum de Hiſtoriæ legibus ſermo eſt, dicit, *Rerum ratio ordinem temporum deſiderat, regionum deſcriptionem*. Pearcius.

ſtrata non eſt. Nemo enim ſtudet eloquentiæ noſtrorum hominum, niſi ut in cauſis atque in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentiſſimi homines, remoti a cauſis forenſibus, cum ad cæteras res illuſtres, tum ad ſcribendam hiſtoriam maxime ſe applicaverunt. Namque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornavit, in cauſis nihil omnino verſatum eſſe accepimus: atqui tanta eſt eloquentia, ut me quidem, quantum ego Græce ſcripta intelligere poſſum, magnopere delectet. Et poſt illum Thucydides omnes dicendi artificio, mea ſententia, facile vicit: qui ita creber eſt rerum frequentia, ut verborum prope numerum ſententiarum numero conſequatur; ita porro verbis aptus & preſſus, ut neſcias, utrum res oratione, an verba ſententiis illuſtrentur. Atqui ne hunc quidem, quanquam eſt in republica verſatus, ex numero accepimus eorum, qui cauſas dictitarunt: & hos libros tum ſcripſiſſe dicitur, cum a republica remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere ſolitum eſt, in exilium pulſus eſſet. Hunc conſecutus eſt Syracuſius Philiſtus, qui cum Dionyſii tyranni familiariſſimus eſſet, otium ſuum conſumpſit in hiſtoria ſcribenda, maximeque Thucydidem eſt, ſicut mihi videtur, imitatus. Poſtea vero, (22) quaſi ex clariſſima rhetoris officina, duo præſtantes ingenio, Theopompus, & Ephorus, ab Iſocrate magiſtro impulſi, ſe ad hiſtoriam contulerunt: cauſas omnino nunquam attigerunt.

XIV. Denique etiam a philoſophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille; poſt ab Ariſtotile (23) Calliſthenes, comes Alexandri, ſcripſit hiſtoriam: & hic quidem rhetorico pene more: ille autem ſuperior leniore quodam ſono eſt uſus, & qui illum impetum oratoris non habeat: vehemens fortaſſe minus, ſed aliquanto tamen eſt, ut mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium (24) Timæus, quantum autem judicare poſſum, longe eruditiſſimus, & rerum copia & ſententiarum varietate abundantiſſimus, & ipſa compoſitione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad ſcribendum attulit, ſed nullum uſum forenſem.

Hæc

(22) *Quaſi ex clariſſima rhetoris officina*) Mſs. Harl. 1. hunc ordinem verborum ſervat, *ex clariſſima* quaſi *rhetoris officina*. Bene: cum enim vox *quaſi* ad vim ſolius vocis *officina* levandam uſurpetur, longe ab ea abeſſe non debet. Sic Cicero de Leg. lib. 1. c. 13. *Philoſophi* quaſi officinas *inſtruxerunt ſapientiæ*: & in Bruto c. 8. *Domus Iſocratis*, quaſi ludus *quidam atque* officina *dicendi* &c. *Idem*.

(23) *Calliſthenes*) Olynthius, Ariſtotelis non modo diſcipulus, verum etiam conſobrinus, ut narrat Laertius, tantæ fuit arrogantiæ, ut ſcripta ſua factis Alexandri Magni ſuperiora eſſe prædicaret. Odioſus Alexandro, quod divinos ipſi decerni honores diſſuaſiſſet, minimeque aulæ & aſſentantium accommodatus ingenio, initæ in caput regis conjurationis falſo ſuſpectus, ante tortus interiit Olympiade CXIII. *Curtius*, lib. VIII. *Pruſteus*.

(24) *Timæus*) Tauromenii in Sicilia natus, trecentis circiter ante Chriſtum annis floruit, regnante Agathocle: cui, ob indictum exilium, ulciſcendi ſtudio fuit præter modum infenſus, adeo ut in hujus principis rebus nullam, auctore Suida, fidem mereatur. Varia fuit de ipſo veterum ſententia: hic eximie laudatur a Cicerone. Eum alii cenſent nullo delectu quidlibet in ſuas hiſtorias infarſiſſe, Heſychiuſque & Suidas eum γραοσυλλέκτριαν, *anum collectricem*, appellatum fuiſſe referunt. Longinus libro περὶ ὕψους Timæum dicit ſæpe frigidum, & ad puerilia delabi. Ait Diodorus Siculus propter intempeſtivas reprehenſiones nuncupatum eſſe Ἐπιτίμαιον, id eſt reprehenſorem. Annos XCVI. vixit, teſte Luciano in Macrobiis. *Idem*.

Hæc cum ille dixiſſet , Quid eſt , inquit Catule , Cæſar ? ubi ſunt , qui Antonium Græce negant ſcire ? quot hiſtoricos nominavit ? quam ſcienter ? quam proprie de nnoquoque dixit ? Id mehercule , inquit Catulus , admirans , illud jam mirari deſino , quod multo magis ante mirabar , hunc , cum hæc neſciret , in dicendo poſſe tantum. Atqui , Catule , inquit Antonius , non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans , horum libros , & nonnullos alios , ſed delectationis cauſa , cum eſt otium , legere ſoleo. Quid (*) ergo eſt ? fatebor aliquid tamen : ut , cum in ſole ambulem , etiamſi aliam ob cauſam ambulem , fieri natura tamen , ut colorer : ſic , cum iſtos libros ad (25) Miſenum (nam Romæ vix licet) ſtudioſius legerim , ſentio orationem meam illorum cantu quaſi colorari . Sed ne latius hoc vobis parere videatur , hæc duntaxat in Græcis intelligo , quæ ipſi , qui ſcripſerunt, voluerunt a vulgo intelligi. In philoſophos veſtros ſi quando incidi , deceptus indicibus librorum , quod ſunt fere inſcripti de rebus notis & illuſtribus , de virtute , de juſtitia , de honeſtate , de voluptate , verbum prorſus nullum intelligo : ita ſunt anguſtis & conciſis diſputationibus illigati. Poetas omnino , quaſi aliena quadam lingua locutos , non conor attingere . Cum his me (ut dixi) oblecto , qui res geſtas , aut qui orationes ſcripſerunt ſuas, aut qui ita loquuntur , ut videantur voluiſſe eſſe nobis, qui non ſumus eruditiſſimi, familiares. Sed illuc redeo.

XV. Videtiſne , quantum munus ſit oratoris hiſtoria ? haud ſcio, an flumine orationis , & varietate maximum. Neque tamen eam reperio uſquam ſeparatim inſtructam rhetorum præceptis. (26) Sita ſunt enim ante oculos. Nam quis neſcit, primam eſſe hiſtoriæ legem, ne quid falſi dicere audeat ; deinde ne quid (*) veri non audeat ; ne qua ſuſpicio gratiæ ſit in ſcribendo ; ne qua ſimultatis? Hæc ſcilicet fundamenta noſtra ſunt omnibus.

Ipſa autem exædificatio poſita eſt in rebus & verbis. Rerum ratio ordinem temporum deſiderat , regionum deſcriptionem : vult etiam , quoniam in rebus magnis , memoriaque dignis conſilia primum ; deinde acta , poſtea eventus expectantur , & de conſiliis ſignificari quid ſcriptor probet , & in rebus geſtis declarari non ſolum quid actum , aut dictum ſit , ſed etiam quomodo : & cum de eventu dicatur , ut cauſæ explicentur omnes , vel caſus, vel ſapientiæ , vel temeritatis : hominumque ipſorum non ſolum res geſtæ , ſed etiam , qui fama ac nomine excellant, de cujuſque vita , atque natura.

Verborum autem ratio , & genus orationis , fuſum atque tractum , & cum lenitate quadam æquabili profluens , ſine hac judiciali aſperitate , &

 ſine

(*) *Quid ergo*) Lamb. *Quid ergo? Eſt, fateor, aliquid tamen:*

(25) *Miſenum*) Miſenus , mons Campaniæ: oppidum vocant Joſephus & Oroſius: a Miſeno qui Æneam in Italiam ſecutus erat, nomen accepit . *Virgilius Æneid.* lib. VI. *Idem* .

(26) *Sita ſunt enim ante oculos*) Neſcio an rectius legi debeat : *iſta ſunt* . Nam quo referes illud *ſita* ? Conjecturam confirmat , quod mox dicit: *Hæc ſcilicet fundamenta noſtra ſunt omnibus*. Mur.

(*) *Veri*) Vict. Man. Grut. *vere*

Digitized by Google

ſine ſententiarum forenſium aculeis perſequendum eſt. Harum tot, tantarumque rerum videtiſne nulla eſſe præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem ſilentio multa alia oratorum officia jacuerunt, cohortationes, conſolationes, præcepta, admonita, quæ tractanda ſunt omnia diſertiſſime: ſed locum ſuum in illis artibus, quæ traditæ ſunt, habent nullum.

Atque in hoc genere illa quoque eſt infinita ſilva, quod oratori plerique (ut etiam Craſſus oſtendit) duo genera ad dicendum dederunt. Unum, de certa definitaque cauſa, quales ſunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus verſantur: addat, ſi quis volet, etiam laudationes. Alterum, quod appellant omnes fere ſcriptores, explicat nemo, infinitam generis ſine tempore, & ſine perſona, quæſtionem. Hoc quid, & quantum ſit, cum dicunt, intelligere mihi non videntur. Si enim eſt oratoris, quæcumque res infinite poſita ſit, de ea poſſe dicere, dicendum erit ei, quanta ſit ſolis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de muſicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere ſuſcepto, recuſare. Denique ei, qui profitetur eſſe ſuum, non ſolum de iis controverſiis, (27) quæ temporibus, & perſonis notæ ſunt, hoc eſt, de omnibus forenſibus, ſed etiam de generum infinitis quæſtionibus dicere, nullum poteſt eſſe genus orationis quod ſit exceptum.

XVI. Sed ſi illam quoque partem quæſtionum oratori volumus adjungere vagam, & liberam, & late patentem, ut de rebus bonis aut malis, expetendis aut fugiendis, honeſtis aut turpibus, utilibus aut inutilibus, de virtute, de juſtitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de cæteris virtutibus, contrariiſque vitiis, dicendum oratori putemus: itemque de republica, de imperio, de re militari, de diſciplina civitatis, de hominum moribus: aſſumamus eam quoque partem, ſed ita, ut ſit circumſcripta modicis regionibus.

Equidem omnia, quæ pertinent ad uſum civium, morem hominum, quæ verſantur in conſuetudine vitæ, in ratione reipublicæ, in hac ſocietate civili, in ſenſu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda eſſe oratori puto: ſi minus, ut ſeparatim de his rebus philoſophorum more reſpondeat, at certe ut in cauſa prudenter poſſit intexere: hiſce autem ipſis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui jura, qui leges, qui civitates conſtituerunt, locuti ſunt, ſimpliciter & ſplendide, ſine ulla ſerie diſputationum, & ſine jejuna concertatione verborum.

Hoc

(27) *Quæ temporibus & perſonis* notæ *ſunt*) Inuſitatam hanc eſſe locutionem arbitratus eſt Lambinus, & legit *notata*; quod vehementer probo. Sic enim olim edidit Manutius, & ſic Cicero in lib. 1. de Or. c. 31. diſtinguit infinitam quæſtionem a finita, quia illa *non* deſignatur *temporibus ac perſonis*. Sic in Part. Orat. *Alterum infinitum, nullis neque perſonis, neque temporibus* notatum. Et alibi: *Ita diſceptationes eæ, quæ in iis controverſiis oriuntur, quæ ſunt certis perſonis & temporibus* notatæ &c. *Pearcius*.

Hoc loco, ne qua ſit admiratio, ſi tot, tantarumque rerum nulla a me præcepta ponentur, ſic ſtatuo. Ut in cæteris artibus, cum tradita ſunt cujuſque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut ſimilia ſint, tradi non neceſſe eſſe: ut in pictura, qui hominis ſpeciem pingere perdidicerit, poſſe eum cujuſvis vel formæ, vel ætatis, etiamſi non didicerit, pingere: neque eſſe periculum, qui leonem aut taurum pingat egregie, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non poſſit: neque enim eſt omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici poſſunt, a doctore tradantur; ſed qui primarum & certarum rerum genera ipſa didicerunt, reliqua non incommode perſequuntur: ſimiliter arbitror, in hac ſive ratione, ſive exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus ſit, ut eorum mentes, qui aut de republica, aut de ipſius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, aliqua ſtatuendi poteſtate audiant, ad ſuum arbitrium movere poſſit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæſiturum eſſe quid dicat, quam Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiamſi hæc nunquam ſeparatim facere didiciſſet.

XVII. Tum Catulus: Præclare mihi videris, Antoni, poſuiſſe ante oculos, quid diſcere oporteret eum, qui orator eſſet futurus; (28) quid, etiamſi non didiciſſet, ex eo, quod didiciſſet, aſſumeret. Deduxiſti enim totum hominem in duo ſolum genera cauſarum; cætera innumerabilia exercitationi & ſimilitudini reliquiſti. Sed videto, ne in iſtis duobus generibus hydra tibi ſit & pellis: Hercules autem, & alia opera majora, ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquantur. Non enim mihi minus operis videtur de univerſis generibus rerum, quam de ſingulorum cauſis, ac multo etiam majus de natura deorum, quam de hominum litibus dicere.

Non eſt ita, inquit Antonius. Dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quam (id quod eſt majus) expertus. Omnium cæterarum rerum oratio, mihi crede, ludus eſt homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium literarum, & politioris humanitatis experti. In cauſarum contentionibus magnum eſt quoddam opus, atque haud ſciam an de humanis operibus longe maximum: in quibus vis oratoris plerumque ab imperiti exitu & victoria judicatur: ubi adeſt armatus adverſarius, qui ſit & feriendus & repellendus: ubi ſæpe is, qui rei dominus futurus eſt, alienus atque iratus, aut etiam amicus adverſario, & inimicus tibi eſt: cum aut docendus is eſt, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad cauſam oratione moderandus: in quo ſæpe benevolentia ad odium, odium autem ad benevolentiam deducendum

(28) *Quid, etiamſi non didiciſſet*) Lambinum ſecutus ſum, elegantioremque cenſeo orationem fore, ſi ſic eam interpungas, *Quid* etiam, *ſi non didiciſſet, ex eo, quod didiciſſet, aſſumeret*. Vulgo *Quid, etiamſi* &c. *Idem*.

dum eſt: qui tanquam machinatione aliqua, tum ad ſeveritatem, tum ad remiſſionem animi, tum ad triſtitiam, tum ad lætitiam eſt contorquendus. Omnium ſententiarum gravitate, omnium verborum ponderibus eſt utendum. Accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena ſpiritus, plena doloris, (29) plena veritatis. In his operibus ſi quis illam artem comprehenderit, ut, tanquam Phidias, Minervæ ſignum efficere poſſit; non ſane, (30) quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere diſcat, laborabit.

XVIII. Tum Catulus: Quo iſta majora ac mirabiliora feciſti, eo me major expectatio tenet, quibuſnam rationibus, quibuſve præceptis ea tanta vis comparetur: non quo mea quidem jam interſit, (neque enim ætas id mea deſiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos ſecuti ſumus, qui nunquam ſententias de manibus judicum vi quadam orationis extorſimus, ac potius placatis eorum animis, tantum quantum ipſi patiebantur accepimus) ſed tamen iſta tua, nullum ad uſum meum, tantum cognoſcendi ſtudio adductus, requiro. Nec mihi opus eſt Græco aliquo doctore, qui mihi pervulgata præcepta decantet, cum ipſe nunquam forum, nunquam ullum judicium aſpexerit; ut Peripateticus ille dicitur Phormio; cum Annibal Carthagine expulſus Epheſum ad Antiochum veniſſet exul; proque eo, quod ejus nomen erat magna apud omnes gloria, invitatus eſſet ab hoſpitibus ſuis, ut eum, quem dixi, ſi vellet, audiret; cumque ſe non nolle dixiſſet; locutus eſſe dicitur homo copioſus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum, cum cæteri, qui illum audierant, vehementer eſſent delectati, quærebant ab Annibale, quidnam ipſe de illo philoſopho judicaret. Hic Pœnus non optime Græce, ſed tamen libere reſpondiſſe fertur, multos ſe deliros ſenes ſæpe vidiſſe: ſed qui magis, quam Phormio, deliraret, vidiſſe neminem. Neque mehercule injuria: quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quam Annibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano omnium gentium victore certaſſet, Græcum hominem, qui nunquam hoſtem, nunquam caſtra vidiſſet, nunquam denique minimam partem ullius publici muneris attigiſſet, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes iſti,

(29) *Plena veritatis*) Id eſt, plena iis affectibus, quos non præ ſe fert, ſed revera habet Orator. Quinctil. Inſt. Or. lib. 6. c. 2. Hiſtrionum affectus *falſos* vocat, Oratorum *veros*; additque, *nec agamus* (ſc. nos Oratores) *rem quaſi alienam, ſed aſſumamus illum dolorem*. Vide etiam quæ de eadem re loquitur Noſter in hujus libri c. 45. 46. 47. *Idem*.

(30) *Quemadmodum in clypeo idem ille artifex*) Metuo, ut ſit hic locus integer. Per voces *idem ille artifex* ſignificatur Phidias: num igitur hoc dici Antonius, neminem ſculptorem laboraturum eſſe, quemadmodum *Phidias* diſcat facere illa opera minora? Nihil minus: ſed quemadmodum ipſe diſcat. Emendandum igitur locum hoc modo cenſeo. *Non ſane, quemadmodum in clypeo, ut idem ille artifex, minora illa opera facere diſcat, laborabit*. Indoctus librarius voces *ut* & *quemadmodum* idem ſignificare forſitan videbantur. Nunc vero poſterior ſententia priori bene reſpondet. Senſus autem eſt: Si quis poſſit efficere ſignum Minervæ, ut effecit Phidias, facile diſcet minora illa opera, quæ in clypeo erant, facere, ut idem Phidias facere didicit. *Idem*.

iſti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur. Quod enim ipſi experti non ſunt, id docent cæteros. Sed hoc minus fortaſſe errant, quod non te, ut Annibalem, ſed pueros, aut adoleſcentulos docere conantur.

XIX. Erras, Catule, inquit Antonius. Nam egomet in multos jam Phormiones incidi. Quis enim eſt iſtorum Græcorum, qui quenquam noſtrum quidquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita moleſti ſunt; facile omnes perpetior & perfero. Nam aut aliquid afferunt, quod mihi non diſpliceat: aut efficiunt, ut me non didiciſſe minus pœniteat. Dimitto autem eos non tam contumelioſe, quam philoſophum illum Annibal, & eo fortaſſe plus habeo etiam negotii: ſed tamen eſt eorum doctrina, quantum ego judicare poſſum, perridicula. Dividunt enim totam rem in duas partes, in cauſæ controverſiam, & in quæſtionis. *Cauſam* appellant, rem poſitam (*) in diſceptatione rerum & controverſia: *quæſtionem* autem, rem poſitam in infinita dubitatione. De cauſa præcepta dant: de altera parte dicendi mirum ſilentium eſt. Denique faciunt quaſi membra eloquentiæ, invenire quid dicas, inventa diſponere, deinde ornare verbis, poſt memoriæ mandare, tum ad extremum agere, ac pronuntiare: rem ſane non reconditam. Quis enim hoc non ſua ſponte viderit, neminem poſſe apte dicere, niſi & quid diceret, & quibus verbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminiſſet? Atque hæc ego non reprehendo: ſed ante oculos poſita eſſe dico, ut eas item quatuor, quinque, ſexve partes, vel etiam ſeptem, (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas eſt ab his omnis oratio diſtributa. Jubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat benevolum nobis faciamus, & docilem, & attentum. Deinde rem narrare, ita ut veriſimilis narratio ſit, ut aperta, ut brevis. Poſt autem dividere cauſam, aut proponere: noſtra confirmare argumentis ac rationibus: deinde contraria refutare. Tum autem alii concluſionem orationis, & quaſi perorationem collocant: alii jubent, antequam peroretur, ornandi, aut augendi cauſa, digredi: deinde concludere, ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo: ſunt enim concinne diſtributa: ſed tamen, id quod neceſſe fuit hominibus expertibus veritatis, non perite. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum eſſe voluerunt, ea in totis orationibus ſunt conſervanda. Nam & ego mihi benevolum judicem facilius facere poſſum in curſu orationis; quam cum omnia ſunt inaudita: docilem autem, non cum polliceor me demonſtraturum, ſed tum, cum doceo, & explano: attentum vero, crebro tota actione excitandis mentibus judicum, non prima denuntiatione efficere poſſumus.

Jam vero narrationem quod jubent veriſimilem eſſe, & apertam, & brevem, recte nos admonent. Quod hæc narrationis magis putant eſſe propria, quam totius orationis, valde mihi videntur errare: omninoque in hoc omnis eſt error, quod exiſtimant, artificium eſſe hoc quoddam non diffi-

(*) *In diſcept.*) Lamb. *in diſceptatione finita rerum controverſarum:*

diſſimile exterorum; cujuſmodi de ipſo jure civili heſterno die Craſſus componi poſſe dicebat: ut genera rerum primum exponerentur, in quo vitium eſt, ſi genus ullum prætermittatur: deinde ſingulorum generum partes, in quo & deeſſe aliquam partem, & ſuperare, mendoſum eſt: tum verborum omnium definitiones, in quibus neque abeſſe quidquam decet, neque redundare.

XX. Sed hoc in jure civili, ſi etiam in parvis aut mediocribus rebus doctiores aſſequi poſſunt; non idem ſentio tanta hac in re, tamque immenſa poſſe fieri. Sin autem qui arbitrantur, deducendi ſunt ad eos, qui hæc docent. Omnia jam explicata & perpolita aſſequentur. Sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obſcuri. Sed videant quid velint, ad ludendumne, an ad pugnandum arma ſint ſumpturi. Aliud enim pugna & acies: aliud ludus campuſque noſter deſiderat. Attamen ars ipſa ludicra armorum, & gladiatori, & militi prodeſt aliquid: ſed animus acer, & præſens, & acutus idem atque verſutus invictos viros efficit, non difficilius arte conjuncta.

Quare ego tibi oratorem ſic jam inſtituam, ſi potuero, ut, quid efficere poſſit, ante perſpiciam. Sit enim mihi (31) tinctus literis; audierit aliquid, legerit, iſta ipſa præcepta acceperit: tentabo quid eum deceat, quid voce, quid viribus, quid ſpiritu, quid lingua efficere poſſit. Si intelligam poſſe ad ſummos pervenire: non ſolum hortabor, ut elaboret, ſed etiam, ſi vir quoque mihi bonus videbitur, obſecrabo. Tantum ego in excellente oratore, & eodem viro bono, pono eſſe ornamenti univerſæ civitati: Sin videbitur, (32) eum omnia ſumma fecerit, tamen ad mediocres oratores eſſe venturus: permittam ipſi, quid velit; moleſtus magnopere non ero. Sin plane abhorrebit, & erit abſurdus: ut ſe contineat, aut ad aliud ſtudium transferat, admonebo. Nam neque is, qui optime poteſt, deſerendus ullo modo eſt a cohortatione noſtra; neque is, qui aliquid poteſt, deterrendus: quod alterum, divinitatis mihi cujuſdam videtur: alterum, vel non facere quod non optime poſſis, vel facere quod non peſſime facias, humanitatis: tertium vero illud, clamare contra quam deceat, & quam poſſit, hominis eſt, ut tu, Catule, de quodam declamatore dixiſti, ſtultitiæ ſuæ quam plurimos teſtes domeſtico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus adjuvanduſque ſit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos uſus docuit, ut nobis ducibus veniat eo, quo ſine duce ipſi pervenimus, quoniam meliora docere non poſſumus.

XXI.

(31) *Tinctus literis*) Contra Budæum iſtæc explicat P. Victorius, Var. Lect. x. 17. *Grut.*

(32) *Cum omnia* ſumme *fecerit* &c.) Ut ſe habet vulgata lectio *ſumma*, ni fallor, Cicero aliud dicit, ac dicere vult. *Omnia ſumma facere*, eſt, eſſe perfectum in iis rebus, quas quis aggreditur. Sed patet ex verbis ſequentibus, *tamen ad mediocres* &c. non hoc Ciceronem velle. Lege igitur cum Mſs. Cant. VVag. Harl. & Joan. *cum omnia* ſumme *fecerit*, id eſt, cum omnia tentaverit obnixe, & manibus (ut ajunt) pedibuſque. Fieri vero poteſt, ut, aliquis totis viribus conetur, nihil tamen proficiat. Paſſim apud Ciceronem occurrunt, *ſumme* ſollicitare, *ſumme* contendere &c. *Pearcius.*

Digitized by Google

XXI. Atque, ut a familiari noſtro exordiar, hunc ego, Catule, Sulpicium, cum primum in cauſa parvula adoleſcentulum audivi, voce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quærimus: oratione autem celeri & concitata, (quod erat ingenii) & verbis efferveſcentibus, & paulo nimium redundantibus (quod erat ætatis) non ſum aſpernatus. Volo enim ſe efferat in adoleſcente fecunditas. Nam facilius, ſicut in vitibus, revocantur ea, quæ ſeſe nimium profuderunt, quam, ſi nihil valet materies, nova ſarmenta cultura excitantur; ita volo eſſe in adoleſcente, unde aliquid amputem: non enim poteſt in eo eſſe ſuccus diuturnus, quod nimis celeriter eſt maturitatem aſſecutum. Vidi ſtatim indolem, neque dimiſi tempus, & eum ſum cohortatus, ut forum ſibi ludum putaret eſſe ad diſcendum: magiſtrum autem, quem vellet, eligeret: me quidem ſi audiret, L. Craſſum. Quod iſte arripuit, & ita ſeſe facturum confirmavit, atque etiam addidit, gratiæ ſcilicet cauſa, me quoque ſibi magiſtrum futurum. Vix annus intercesſerat ab hoc ſermone cohortationis meæ, cum iſte accuſavit C. Norbanum, defendente me. Non eſt credibile, quid intereſſe mihi ſit viſum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat. Omnino in illud genus cum Craſſi magnificum, atque præclarum natura ipſa ducebat: ſed ea non ſatis proficere potuiſſet, niſi eodem, ſtudio atque imitatione, intendiſſet, atque ita dicere conſueſſet, ut tota mente Craſſum atque omni animo intueretur.

XXII. Ergo hoc ſit primum in præceptis meis, ut demonſtremus, quem imitetur, atque ita, ut, quæ maxime excellant in eo quem imitabitur, ea diligentiſſime perſequatur. Tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores ſæpe cognovi, qui aut ea, quæ facilia ſunt, aut etiam illa, quæ inſignia, ac pene vitioſa, conſectantur imitando. Nihil eſt facilius, quam amictum imitari alicujus, aut ſtatum, aut motum. Si vero etiam vitioſe aliquid eſt, id ſumere, & in eo vitioſum eſſe, non magnum eſt: ut ille, qui nunc etiam, amiſſa voce, furit in republica Fuſius, nervos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non aſſequitur; oris parvitatem, & verborum latitudinem imitatur. Sed tamen ille nec deligere ſcivit, cujus potiſſimum ſimilis eſſet, & in eo ipſo, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit.

Qui autem ita faciet, ut oportet, primum vigilet neceſſe eſt in deligendo: deinde, quem probavit, in eo, quæ maxime excellent, ea diligentiſſime perſequatur. Quid enim cauſæ cenſetis eſſe, cur ætates extulerint ſingula prope genera dicendi? quod non tam facile in noſtris oratoribus poſſumus judicare, quia ſcripta, ex quibus judicium fieri poſſet, non multa ſane reliquerunt, quam in Græcis: ex quorum ſcriptis, cujuſque ætatis quæ dicendi ratio, voluntaſque fuerit, intelligi poteſt.

Antiquiſſimi fere ſunt, quorum quidem ſcripta conſtent, Pericles, atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides; ſubtiles, acuti, breves, ſententiis magis, quam verbis abundantes. Non potuiſſet accidere, ut unum eſſet omnium genus, niſi aliquem ſibi proponerent ad imitandum. Conſecuti ſunt

Digitized by Google

hos Critias, Theramenes, Lyſias. Multa Lyſiæ ſcripta ſunt, nulla Critiæ, de Theramene audivimus. Omnes etiam tum retinebant illum Periclis ſuccum, ſed erant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus eſt Iſocrates, magiſter iſtorum omnium, cujus e ludo, tanquam ex equo Trojano, (*) meri principes exierunt; ſed eorum partim in pompa, partim in acie illuſtres eſſe voluerunt.

XXIII. Itaque & illi, Theopompi, Ephori, Philiſti, Naucratæ, multique alii naturis differunt: voluntate autem (33) ſimiles ſunt inter ſeſe, & magiſtri: & ii, qui ſe ad cauſas contulerunt, ut Demoſthenes, Hyperides, Lycurgus, Æſchines, Dinarchus, aliique complures, etſi inter ſe pares non fuerunt, tamen ſunt omnes in eodem veritatis imitandæ genere verſati, quorum quamdiu manſit imitatio, tamdiu genus illud dicendi, ſtudiumque vixit.

Poſteaquam, extinctis his, omnis eorum memoria ſenſim obſcurata eſt & evanuit, alia quædam dicendi molliora, ac remiſſiora genara viguerunt. Inde Demochares, quem ajunt ſororis filium fuiſſe Demoſthenis; tum *Phalereus* ille Demetrius, omnium iſtorum, mea ſententia, politiſſimus, aliique eorum ſimiles extiterunt. Quæ ſi volemus uſque ad hoc tempus perſequi, intelligemus, ut hodie Alabandenſem illum Meneclem, & ejus fratrem Hieroclem, quos ego audivi, tota imitatur Aſia: ſic ſemper fuiſſe aliquem, cujus ſe ſimiles plerique eſſe vellent.

Hanc igitur ſimilitudinem qui imitatione aſſequi volet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum ſcribendo maxime perſequatur. Quod ſi hic noſter Sulpicius faceret, multo ejus oratio eſſet preſſior: in qua nunc interdum, ut in herbis ruſtici ſolent dicere, in ſumma ubertate ineſt luxuries quædam, quæ ſtylo depaſcenda eſt.

Hic Sulpicius: Me quidem, inquit, recte mones, idque mihi gratum eſt: ſed ne te quidem, Antoni, multum ſcriptitaſſe arbitror. Tum ille: Quaſi vero, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipſi deſunt. (34) Sed tamen (35) ne tabulas quidem conficere exiſtimor: verum & in hoc, ex

(*) *Meri*) Man. *innumeri*.

(33) *Similes ſunt & inter ſeſe, & magiſtri*) Gruterus obnixe nimis contendit pro vulgata lectione, *& inter ſeſe magiſtri*: ſed, quid velit *inter ſeſe magiſtri*, neſcio. Auctoritate igitur Mſſ. Cant. Norf. Bod. Bal. Nov. VVag. necnon omnium veterum editionum ſic locum reſinxi, *voluntate autem ſimiles ſunt & inter ſeſe, & magiſtri*. Hoc ſenſu: Omnes illi diſcipuli Iſocratis idem ſcribendi genus ſecuti ſunt: omneſque Iſocratis, magiſtri ſui, in ſcribendo ſimiles ſunt. Sequitur ergo quod hoc exemplo probare voluit Antonius, eos omnes aliquem, nempe Iſocratem, ſibi imitandum propoſuiſſe. *Idem*.

(34) *Sed tamen ne*, &c.) Hæc eſt Antonii ſententia. Non tamen ſum in ſcribendo iam negligens, quam dicis. Quemadmodum enim exiſtimor non conficere tabulas, quas tamen a me confici ſatis probat res mea familiaris recte adminiſtrata: ſic ſcribendi exercitationem penitus a me non omitti, ſatis declarat hæc mea, quantulacumque eſt, dicendi facultas & copia, quam videlicet nunquam, niſi crebro multumque ſcribendo, aſſecutus eſſem. *Pruſteus*.

(35) *Ne tabulas quidem conficere*) Veteres Romani tabulas rei familiaris ſuæ conficere ſolebant: qui eas non conficerent, ſuarum rerum negligentiores putabantur. De tabulis domeſticis Romanorum vide Teſtim. Aſconii in Lex. Hoffmanni Tom. 4. *Pearcius*.

ex re familiari mea, & in illo, ex eo, quod dico, quantulum id cumque eſt, quid faciam, judicari poteſt.

Atque eſſe tamen multos videmus, qui neminem imitentur, & ſuapte natura, quod velint, ſine cujuſquam ſimilitudine conſequantur: quod & in vobis animadverti recte poteſt, Cæſar, & Cotta, quorum alter inuſitatum quidem noſtris oratoribus leporem quendam, & ſalem; alter acutiſſimum, & ſubtiliſſimum dicendi genus eſt conſecutus. Neque vero (*) veſter æqualis Curio, patre, mea ſententia, vel eloquentiſſimo temporibus illis, quemquam mihi magnopere videtur imitari: qui tamen verborum gravitate, & elegantia, & copia, ſuam quandam expreſſit quaſi formam, figuramque dicendi; quod ego maxime potui judicare in ea cauſa, quam ille contra me apud centumviros pro fratribus Coſſis dixit. In qua nihil illi defuit, quod non modo copioſus, ſed etiam ſapiens orator habere deberet.

XXIV. Verum, ut aliquando cauſas deducamus illum, quem conſtituimus, & eas quidem, in quibus pluſculum negotii eſt, judiciorum atque litium, (riſerit aliquis fortaſſe hoc præceptum: eſt enim non tam acutum, quam neceſſarium; magiſque monitoris non fatui, quam eruditi magiſtri) hoc ei primum præcipiemus, quaſcumque cauſas erit acturus, ut eas diligenter, penituſque cognoſcat. Hoc in ludo non præcipitur: faciles enim cauſæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murum aſcendere: aſcendit: hoſtes repulit: accuſatur: nihil eſt negotii, hujuſmodi cauſam cognoſcere. Recte igitur nihil de cauſa diſcenda præcipiunt. Hæc eſt enim in ludo cauſarum fere formula. At vero in foro, tabulæ, teſtimonia, (36) pacta, conventa, ſtipulationes, cognationes, affinitates, decreta, reſponſa, vita denique eorum, qui in cauſa verſantur, tota cognoſcenda eſt: quarum rerum negligentia pleraſque cauſas, & maxime privatas (ſunt enim multo ſæpe obſcuriores) videmus amitti. Ita nonnulli, dum operam ſuam multam exiſtimari volunt, ut toto foro volitare, & a cauſa ad cauſam ire videantur, cauſas dicunt incognitas. In quo eſt illa quidem magna offenſio, vel negligentiæ, ſuſceptis rebus; vel perfidiæ, receptis: ſed etiam illa major opinione, quod nemo poteſt de ea re, quam non novit, non turpiſſime dicere. Ita dum (37) inertiæ vituperationem, quæ major eſt, contemnunt, aſſequuntur etiam illam, quam magis ipſi fugiunt, tarditatis.

Equidem ſoleo dare operam, ut de ſua quiſque re me ipſe doceat, &

 ut

(*) *Veſter*) Lamb. *noſter*.

(36) *Pacta*, *conventa*) Lambinus & in hoc loco, & nunnullis aliis ſimilibus comma delevit, & ſic legit, *pacta conventa*. Strebæus etiam dicit doctiſſimos quoſdam viros ſic olim legiſſe. Nec aliter Ulpianus in libro juris gentium. *Solemus enim dicere* pacta conventa *ineſſe bonæ fidei judiciis*. Immo hodie inter Polonos *pacta conventa*, nonnihil mutato tamen ſenſu, uſitate dicuntur. *Idem*.

(37) *Inertia*) Locus hic Lambinum & alios exercuit, cum non viderent, quomodo inertiæ vituperatio poſſet dici major, quam tarditatis. *Inertia* nihil aliud deſignat, quam artis ignorantiam, quæ in oratore ſane eſt vitium maximum. *Verb.*

ut ne quis alius adſit, quo liberius loquatur ; & agere adverſarii cauſam , ut ille agat ſuam , & , quidquid de ſua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cum ille diſceſſit, tres perſonas unus ſuſtineo ſumma animi æquitate, meam, adverſarii , judicis. Qui locus eſt talis , ut plus habeat adjumenti , quam incommodi, hunc judico eſſe dicendum: ubi plus mali, quam boni reperio, id totum abjudico atque ejicio. Ita aſſequor , ut alio tempore cogitem , quid dicam, & alio dicam : quæ duo plerique ingenio freti, ſimul faciunt . Sed certe iidem illi melius aliquanto dicerent , ſi aliud ſumendum ſibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent . Cum rem penitus cauſamque cognovi , ſtatim occurrit animo, quæ ſit cauſa ambigui . Nihil eſt enim , quod inter homines ambigatur : ſive ex crimine cauſa conſtet, ut facinoris: ſive ex controverſia , ut hereditatis : ſive ex deliberatione , ut belli : ſive ex perſona , ut laudis : ſive ex diſputatione , ut de ratione vivendi: in quo non aut quid factum ſit, aut fiat, futurumve ſit, quæratur, aut quale ſit, aut quid vocetur.

XXV. Ac noſtræ fere cauſæ, quæ quidem ſunt criminum, plerumque inficiatione defenduntur. Nam & de pecuniis repetundis, quæ maximæ ſunt, neganda fere ſunt omnia : & de ambitu raro illud datur , ut *poſſis liberalitatem* ac benignitatem ab ambitu atque largitione ſejungere . *De ſicariis* , de veneficiis, de peculatu, inficiari neceſſe eſt. Id eſt igitur genus primum cauſarum in judiciis, ex controverſia facti . In deliberationibus plerumque ex futuri , raro etiam ex inſtantis aut facti.

Sæpe autem res non, ſit, necne, ſed qualis ſit, quæritur: ut cum (38) L. Opimii cauſam defendebat apud populum , audiente me , C. Carbo conſul, nihil de C. Gracchi nece negabat ; ſed id jure pro ſalute patriæ factum eſſe dicebat; ut eidem Carboni tribuno plebis alia tum mente rempublicam capeſſenti P. Africanus de Tib. Graccho interroganti reſponderat , jure cæſum videri. Jure autem omnia defenduntur, quæ ſunt ejus generis, ut aut oportuerit, ut licuerit, aut neceſſe fuerit, aut imprudentia , aut caſu facta eſſe videantur.

Jam quid vocetur , quæritur , cum , quo verbo quid appellandum ſit , contenditur : ut mihi ipſi cum hoc Sulpicio fuit in (39) Norbani cauſa ſumma contentio . Pleraque enim de iis , quæ ab iſto objiciebantur , cum confiterer, tamen ab illo majeſtatem imminutam negabam : ex quo verbo lege Apuleja tota illa cauſa pendebat.

At-

(38) *L. Opimii cauſam*) Anno U. C. DCXXXIII. L. Opimius conſul C. Gracchum in tertii tribunatum plebis petitione repulſum, ac vim parantem oppreſſit. Conſulatu perfunctus, a P. Decio tribuno plebis accuſatus eſt majeſtatis, quod cives indemnatos occidiſſet: verum a C. Carbone defenſus, frequentibus ſuffragiis eſt abſolutus, *Livii epitome* &c. *Pruſleus*.

(39) *Norbani cauſa*) Anno U. C. DCLX. C. Norbanus, quod tribunus plebis Q. Servilium Cæpionem a Cimbris victum ſeditioſis concionibus ultra modum vexaſſet, reus majeſtatis a P. Sulpicio Rufo juvene peractus eſt. Hominis nocentiſſimi cauſam ſuſcepit M. Antonius ejus olim quæſtor, & tum eloquentia ſua, tum etiam equitum favore obtinuit. De hoc judicio pluribus infra cap. 48. diſſerit Antonius Sulpicium alloquens. *Idem*.

Digitized by Google

Atque in hoc genere cauſarum nonnulli præcipiunt, ut verbum illud, quod cauſam facit, lucide breviterque uterque definiat. Quod mihi quidem perquam puerile videri ſolet. Alia eſt enim, cum inter doctos homines de his ipſis rebus, quæ verſantur in artibus, diſputatur, verborum definitio: ut, cum quæritur, quid ſit ars, quid ſit lex, quid ſit civitas. In quibus hoc præcipit ratio atque doctrina, ut vis ejus rei, quam definias, ſic exprimatur, ut neque abſit quidquam, neque ſuperſit. Quod quidem in illa cauſa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus ſum. Nam, quantum uterque noſtrum potuit, omni copia dicendi dilatavit, quid eſſet majeſtatem minuere. Etenim definitio primum reprehenſo verbo uno, aut addito, aut dempto, ſæpe extorquetur e manibus: deinde genere ipſo doctrinam redolet, exercitationemque pene puerilem: tum in ſenſum & in mentem judicis intrare non poteſt. Ante enim prælabitur quam percepta eſt.

XXVI. Sed in eo genere, in quo, quale ſit quid, ambigitur, exiſtit etiam in ſcripti interpretatione ſæpe contentio; in quo nulla poteſt eſſe, niſi ex ambiguo, controverſia. Nam illud ipſum, cum ſcriptum a ſententia diſcrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, cum ea verba, quæ deſunt, ſuggeſta ſunt: quibus additis defenditur, ſententiam ſcripti perſpicuam fuiſſe: & ex contrariis ſcriptis ſi quid ambigitur, non novum genus naſcitur, ſed ſuperioris generis cauſa duplicatur. Itaque aut nunquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut referendis præteritis verbis, id ſcriptum, quodcumque defendimus, ſuppleatur. Ita fit, ut unum genus in iis cauſis, quæ propter ſcriptum ambiguntur, relinquatur, ſi eſt ſcriptum aliquid ambigue.

Ambiguorum autem complura genera ſunt, quæ mihi videntur ii melius noſſe, qui dialectici appellantur: hi autem noſtri ignorare, qui non minus noſſe debeant: tum illud eſt frequentiſsimum in omni conſuetudine vel ſermonis, vel ſcripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quod aut verbum, aut verba ſint prætermiſſa.

Iterum autem peccant, cum genus hoc cauſarum, quod in ſcripti interpretatione verſatur, ab illis cauſis, in quibus, qualis quæque res ſit, diſceptatur, ſejungunt. Nuſquam enim tam quæritur, quale ſit genus ipſum rei, quam in ſcripto, quod totum a facti controverſia ſeparatum eſt.

Ita tria ſunt omnino genera, quæ in diſceptationem & controverſiam cadere poſſunt; Quid fiat, factum, futurumve ſit, aut Quale ſit, aut Quomodo nominetur. Nam & illud quidem, quod quidam Græci adjungunt, Rectene factum ſit, totum in eo eſt, quod, Quale ſit, quærimus.

XXVII. Sed jam ad inſtitutum revertar meum. Cum igitur, accepto cauſæ genere, & cognito, rem tractare cœpi, nihil prius conſtituo, quam quid ſit illud, quo mihi referenda ſit omnis illa oratio, quæ ſit propria quæſtionis & judicii: deinde illa duo diligentiſſime conſidero, quorum alterum commendationem habet noſtram, aut eorum, quos defendimus; alterum eſt accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus, commovendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad perſuadendum rebus eſt nixa: ut probemus vera eſſe ea, quæ defendimus: ut conciliemus no-

nobis eos, qui audiunt: ut animos eorum, ad quemcumque cauſa poſtulabit motum, vocemus.

Ad probandum autem duplex eſt oratori ſubjecta materies. Una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, ſed in re poſitæ, ratione tractantur: ut tabulæ, teſtimonia, pacta, conventa, quæſtiones, leges, ſenatuſconſulta, res judicatæ, decreta, reſponſa, & reliqua, ſi quæ ſunt, quæ non reperiuntur ab oratore, ſed ad oratorem a cauſa, atque a reis deferuntur. Altera eſt, quæ tota in diſputatione & argumentatione oratoris collocata eſt. Ita in ſuperiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inveniendis cogitandum eſt. Atque iſti quidem, qui docent, cum cauſas in plura genera ſecuerunt, ſingulis generibus argumentorum copiam ſuggerunt. Quod etſi ad inſtituendos adoleſcentulos magis aptum eſt, ut, ſimul ac poſita ſit cauſa, habeant quo ſe referant, unde ſtatim expedita poſſint argumenta depromere; tamen & tardi ingenii eſt rivulos conſectari, fontes rerum non videre: & jam ætatis eſt uſuſque noſtri, a capite, quod velimus, arceſſere, &, unde omnia manant, videre. Et primum genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem uſum ſimilium rerum eſſe debebit. Nam pro tabulis & contra tabulas, pro teſtibus & contra teſtes; pro quæſtionibus & contra quæſtiones; & item de cæteris rebus ejuſdem generis, vel ſeparatim dicere ſolemus de genere univerſo, vel definite de ſingulis temporibus, hominibus, cauſis: quos quidem locos (vobis hoc, Cotta, & Sulpici, dico) multa commentatione, atque meditatione paratos atque expeditos habere debetis. Longum eſt enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare teſtes, tabulas, quæſtiones oporteat. Hæc ſunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autem maximæ: artem quidem, & præcepta duntaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur.

Itemque illa, quæ ſunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illuſtrem perpolitamque deſiderant. Itaque cum hæc duo nobis quærenda ſint in cauſis, primum, quid; deinde, quomodo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum videtur, tametſi artem requirit, tamen prudentiæ eſt pene mediocris, quid dicendum ſit, videre: alterum eſt, in quo oratoris vis illa divina virtuſque cernitur, ea, quæ dicenda ſunt, ornate, copioſe, varieque dicere.

XXVIII. Quare illam partem ſuperiorem, quoniam ſemel ita vobis placuit, non recuſabo, quo minus perpoliam atque conficiam: quantum conſequar, vos judicabitis: quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam ſolæ valent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moveantur. Hæc ſunt enim tria numero. Ea vero quemadmodum illuſtrentur, præſto eſt, qui omnes docere poſſit, qui hoc primus in noſtros mores induxit, qui maxime auxit, qui ſolus effecit. Namque ego, Catule, (dicam enim non reverens aſſentandi ſuſpicionem) neminem eſſe oratorem paulo illuſtriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas noſtra tulerit, quem non & ſæpe & diligenter audierim. Itaque, ſi quid eſt in me, quod jam ſperare videor, quoniam quidem vos, his ingeniis ho-

Digitized by Google

homines, tantum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo eſt, quod nihil quiſquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus inſederit. Atque ego is, qui ſum, quantuſcumque ſum ad judicandum, omnibus auditis oratoribus, ſine ulla dubitatione ſic ſtatuo & judico, neminem omnium tot, & tanta, quanta ſint in Craſſo, habuiſſe ornamenta dicendi. Quamobrem, ſi vos quoque hoc idem exiſtimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, ſi, cum ego hunc oratorem, quem nunc ſingo, ut inſtitui, crearo, aluero, confirmaro; tradam eum Craſſo, & veſtiendum, & ornandum.

Tum Craſſus: Tu vero, inquit, Antoni, perge, ut inſtituiſti. Neque enim eſt boni, neque liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non & veſtire, & ornare; præſertim cum te locupletem eſſe negare non poſſis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in cauſa peroranda non dubitavit excitare (40) reum conſularem, & ejus diloricare tunicam, & judicibus (41) cicatrices adverſas ſenis imperatoris oſtendere? Qui idem, hoc accuſante Sulpicio, cum hominem ſeditioſum furioſumque defenderet, non dubitavit ſeditiones ipſas ornare, ac demonſtrare graviſſimis verbis, multos ſæpe impetus populi non injuſtos eſſe, quos præſtare nemo poſſit: multas etiam e republica ſeditiones ſæpe eſſe factas: ut cum reges eſſent exacti, ut cum tribunitia poteſtas eſſet conſtituta: illam Norbani ſeditionem, ex luctu civium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiſerat, neque reprimi potuiſſe, & jure eſſe conflatam. Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam novus, ſine quadam incredibili vi ac facultate dicendi tractari? Quid ego de (42) Cn. Manlii, (43) quid de Q. Regis commiſeratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc non maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam ſingulare; ſed hæc ipſa, quæ nunc ad me delegare vis, ea ſemper in re eximia & præſtantia fuerunt.

XXIX. Tum Catulus: Ego vero, inquit, in vobis hoc maxime admirari ſoleo, quod, cum inter vos in dicendo diſſimillimi ſitis, ita tamen uterque veſtrum dicat, ut ei nihil neque a natura denegatum, neque a doctrina non delatum eſſe videatur. Quare, Craſſe, neque tu tua ſuavitate nos priva-

(40) *Reum conſularem*) M. Aquilium, qui poſt ſervile bellum in Sicilia confectum de repetundis pecuniis cauſam dixit. Cum judicum miſericordiam implorare nollet, M. Antonius, qui pro eo perorabat, tunicam ab ejus pectore diſcidit, ut honeſtas cicatrices bello acceptas oſtenderet. Quibus conſpectis reus abſolutus eſt. *Praſteus*.

(41) *Cicatrices adverſas*) Quæ in pectore, vel alia parte anteriori, accipiebantur vulnera, dicebantur *adverſa*, erantque glorioſa: ut contra *averſa* inhoneſta, utpote in fuga, & tergo accepta.

(42) *Cn. Manlii*) A Cimbris Cn. Manlius & Q. Servilius Cæpio proconſules victi prælio, caſtriſque binis exuti ſunt: octoginta millia militum occiſa, calonum ac lixarum quadraginta millia. *Livii epitome lib.* lxvii. Ea clades incidit in annum U. C. DCXLIX. *Idem*.

(43) *Quid de Q. Regis commiſeratione dicam?*) Antonius in cauſa Quinti Regis in commiſerationem movit judices: de qua nihil alibi, quod meminerim, legi. Nomen eſt hic proprium *Rex*, nec officium comprehendit. Q. Martius Rex conſul fuit cum M. Catone Nepote, Auctor eſt Gell. lib. xiii. cap. 18. & Plinius lib. ii. cap. 31. *Strebaus*.

vabis, ut, ſi quid ab Antonio aut prætermiſſum, aut relictum ſit, non explices: neque, te Antoni, ſi quid non dixeris, exiſtimabimus non potuiſſe potius, quam a Craſſo dici maluiſſe.

Hic Craſſus: Quin tu, inquit, Antoni, omittis iſta, quæ propoſuiſti, quæ nemo horum deſiderat: quibus ex locis ea, quæ dicenda ſint in cauſis, reperiantur. Quæ quanquam abs te novo quodam modo, præclareque dicuntur, ſunt tamen & re faciliora, & præceptis pervagata: illa depromme nobis, unde afferas quæ ſæpiſſime tractas, ſemperque divinitus.

Depromam equidem, inquit Antonius, & quo facilius id a te exigam, quod peto, nihil tibi a me poſtulanti recuſabo. Meæ totius orationis, & iſtius ipſius in dicendo facultatis, quam modo Craſſus in cælum verbis extulit, tres ſunt rationes, ut ante dixi; una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima lenitatem orationis, ſecunda acumen, tertia vim deſiderat. Nam hoc neceſſe eſt, ut is, qui nobis cauſam adjudicaturus ſit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defenſionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipſarum explicatio ac defenſio poſita eſt, videtur omnem hujus generis quaſi doctrinam continere, de ea primum loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim ſunt, quæ uſu jam tractata, & animo quaſi habere notata videamur.

XXX. Ac tibi ſapienter monenti, L. Craſſe, libenter aſſentiemur, ut ſingularum cauſarum defenſiones, quas ſolent magiſtri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & cauſam, & orationem diſputatio ducitur. Neque enim, quoties verbum aliquod eſt ſcribendum nobis, toties ejus verbi literæ ſunt cogitatione conquirendæ: nec quoties cauſa dicenda eſt, toties ad ejus cauſæ ſepoſita argumenta revolvi nos oportet: ſed habere certos locos, qui, ut literæ ad verbum ſcribendum, ſic illi ad cauſam explicandam, ſtatim occurrant.

Sed hi loci ei demum oratori prodeſſe poſſunt, qui eſt verſatus in rebus, vel uſu, quem ætas denique affert; vel auditione, & cogitatione, quæ ſtudio & diligentia præcurrit ætatem. Nam ſi tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem & acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, ſi erit idem in conſuetudine civitatis, in exemplis, in inſtitutis, in moribus ac voluntatibus civium ſuorum hoſpes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. (44) Subacto mihi ingenio opus eſt, ut agro non ſemel arato, ſed novato, & iterato, quo meliores fœtus poſſit & grandiores edere. Subactio autem eſt uſus, auditio, lectio, literæ.

Ac primum naturam cauſæ videat, quæ nunquam latet. Factumne ſit,

quæ-

(44) *Subacto*) Translatio ducta ab agricultura. Ut ager non ſemel aratus, ſed iterum ac tertio proſciſſus poteſt meliores & grandiores fructus afferre: ita perdomitum & excultum ingenium & plura & meliora producit. *Pruſteus*.

quæratur; an, Quale ſit; an, Quod nomen habeat: quo perſpecto, ſtatim occurrit naturali quadam prudentia, non his ſubductionibus, quas iſti docent, quid faciat cauſam, id eſt, quo ſublato, controverſia ſtare non poſſit: deinde, quid veniat in judicium, quod iſti ſic jubent quærere: Interfecit (45) Opimius Gracchum. Quid facit cauſam? quod reipublicæ cauſa, cum ex ſenatusconſulto ad arma vocaſſet: hoc tolle, cauſa non erit. At id ipſum negat contra leges licuiſſe Decius. Veniet igitur in judicium, Licueritne ex ſenatusconſulto, ſervandæ reipublicæ cauſa. Perſpicua ſunt hæc quidem, & in vulgari prudentia ſita: ſed illa quærenda, quæ ab accuſatore & defenſore argumenta, ad id, quod in judicium venit, ſpectantia, debeant afferri.

XXXI. Atque hic illud videndum eſt, in quo ſummus eſt error iſtorum magiſtrorum, ad quos liberos noſtros mittimus, non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, ſed tamen ut videatis, quam ſit genus hoc eorum, qui ſibi eruditi videntur, hebes atque impolitum. Conſtituunt enim in partiendis orationum modis duo genera cauſarum. Unum appellant, in quo ſine perſonis atque temporibus de univerſo genere quæratur; alterum, (*) quod perſonis certis, & temporibus definiatur: ignari omnes controverſias ad univerſi generis vim & naturam referri. Nam in ea ipſa cauſa, de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii perſona, nihil Decii. De ipſo enim univerſo genere infinita quæſtio eſt, num pœna videatur eſſe afficiendus, qui civem ex ſenatusconſulto patriæ conſervandæ cauſa interemerit, cum id per leges non liceret. Nulla denique eſt cauſa, in qua id, quod in judicium venit, ex reorum perſonis, ac non ex generum ipſorum univerſa diſputatione quæratur. Quin etiam in iis ipſis, ubi de facto ambigitur, Ceperitne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum & defenſionis revocentur oportet ad genus, & ad naturam univerſam: quod ſumptuoſus, de luxuria: quod alieni appetens, de avaritia: quod ſeditioſus, de turbulentis & malis civibus: quod a multis arguitur, de genere teſtium: contraque, quæ pro reo dicentur, omnia neceſſario a tempore atque homine ad communes rerum & generum ſummas revolventur.

Atque hæc forſitan homini, non omnia, quæ ſunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in judicium tum, cum de facto quæratur, ſed tamen criminum eſt multitudo, non defenſionum, aut locorum infinita.

(45) *Opimius*) Anno U. C. DCXXXIII. *C. Gracchus ſeditioſo tribunatu acto, cum Aventinum armata quoque multitudine occupaviſſet, a L. Opimio conſule, ex ſenatusconſulto vocato ad arma populo, pulſus, interemptus eſt.* Anno conſequente, *L. Opimius accuſatus apud populum a Q. Decio tribuno plebis, quod indemnatos cives in carcerem conjeciſſet, liberatus eſt.* Epitome Livi lib. lxi. *Idem.*

(*) *Quod perſonis*) Lamb. *quod propriis nominibus perſonarum, locorum, ac temporum diſtinctum eſt: in quo uno illi occupati ſunt. Superius vero illud, quod totum eſt in ratione generis poſitum, quaſi non neceſſarium ſit, nullis præceptis aperiunt, ignari.*

Digitized by Google

XXXII. Quæ vero, cum de facto non ambigitur, quæruntur, qualia ſint, ea ſi ex reis numeres, & innumerabilia ſunt, & obſcura: ſi ex rebus, valde & modica, & illuſtria. Nam ſi Mancini cauſam in uno Mancino ponimus, quotieſcumque is, quem paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties cauſa nova naſcetur. Sin illa controverſia cauſam facit, Videaturne ei, quem paterpatratus dediderit, ſi is non ſit receptus, poſtliminium eſſe: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defenſionis, Mancini nomen pertinet. Ac, ſi quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæſtionem eſt, & ea tamen ipſa oratio ad univerſi generis diſputationem referatur neceſſe eſt. Hæc ego non eo conſilio diſputo, ut homines eruditos redarguam: quanquam reprehendendi ſunt, qui in genere definiendo iſtas cauſas deſcribunt in perſonis & in tempotibus poſitas eſſe. Nam etſi incurrunt tempora & perſonæ, tamen intelligendum eſt, non ex iis, ſed ex genere quæſtionis pendere cauſas. Sed hoc nihil ad me. Nullum enim nobis certamen cum iſtis eſſe debet. Tantum ſatis eſt intelligi, ne hoc quidem eos conſecutos, quod in tanto otio, etiam ſine hac forenſi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum diſcernerent, eaque paulo ſubtilius explicarent. Verum hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad vos, Cotta noſter, & Sulpici.

Quomodo nunc ſe iſtorum artes habent, pertimeſcenda eſt multitudo cauſarum: eſt enim infinita. Si in perſonis ponitur; quot homines, tot cauſæ. Sin ad generum univerſas quæſtiones referuntur; ita modicæ & paucæ ſunt, ut omnes eas, diligentes, & memores, & ſobrii oratores percurſas animo, & prope decantatas habere debeant: niſi forte exiſtimatis, (46) a M. Curio cauſam didiciſſe L. Craſſum; & ea re multa attuliſſe, quamobrem poſthumo non nato Curium tamen heredem Coponii eſſe opotteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad cauſæ vim ac naturam nomen Coponii, aut Curii, pertinuit. In genere erat univerſo rei negotiique, non in tempore ac nominibus omnis quæſtio, cum ſcriptum ita ſit, *Si mihi filius gignitur, iſque prius moritur*, & cætera, *tum ut mihi ille ſit heres:* Si natus filius non ſit, videaturne is, qui filio mortuo inſtitutus heres ſit, heres eſſe.

XXXIII. Perpetui juris, & univerſi generis quæſtio non hominum nomina,

(46) *A. M. Curio cauſam didiciſſe L. Craſſum, & ea re multa attuliſſe* &c.) Verba *ea re* ſignificant, ob eam cauſam, ob eam rem. Sic Cicero in l. 4. Tuſcul. Diſp. c. 38. Ea neque *ſuſcipit, quod ita rectum eſſe videatur*. Sic etiam in epiſt. Bruti ad Atticum: *An hoc ipſum ea re facit, quod illi propter amplitudinem omnia jam, ultroque deferenda putat?* Sed verba iſtius ſignificationis huic loco non conveniunt; nulla enim ratio, aut cauſa ſignificatur, cur Craſſus multa attulit. Mſ. Bod. legit, *& ex re multa* &c. unde ſuſpicor legendum, *& ex reo multa attuliſſe*. Sic in initio hujus capitis; *ea, ſi ex reis numeres, innumerabilia ſunt*. Sic in cap. præcedente: *Nulla denique eſt cauſa, in qua id, quod in judicium venit, ex reorum perſonis, ac non generum ipſorum diſputatione quæratur*. Nempe Antonius voluit dicere, Craſſum non ex ipſa perſona Curii, neque ex reo argumenta deprompſiſſe; ſed omnia ab homine ad naturam univerſam quæſtionis retuliſſe. *Pearcius*.

mina, ſed rationem dicendi, & argumentorum fontes deſiderat. In quo etiam iſti nos juriſconſulti impediunt, a diſcendoque deterrent. Video enim in Catonis & Bruti libris nominatim fere referri, quid alicui de jure viro aut mulieri reſponderint: credo, ut putaremus, in hominibus, non in re, conſultationis aut dubitationis cauſam aliquam fuiſſe; ut, quod homines eſſent innumerabiles, (47) debilitati a jure cognoſcendo, voluntatem diſcendi ſimul cum ſpe perdiſcendi abjiceremus. Sed hæc Craſſus aliquando nobis expediet, & exponet deſcripta generatim. Eſt enim, ne forte neſcias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, ſe jus civile, quod nunc diffuſum & diſſipatum eſt, in certa genera coactutum, & ad artem facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam id eſt difficile Craſſo, qui & quod diſci potuit de jure, didicit: & quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipſe afferet; ut, quæ ſint in jure, vel (*a*) apte deſcribere, vel ornate illuſtrare poſſit. Ergo iſta, inquit Antonius, tum a Craſſo diſcemus, cum ſe de turba, & a ſubſelliis, in otium (ut cogitat,) (*b*) ſoliumque (48) contulerit.

Jam id quidem ſæpe, inquit Catulus, ex eo audivi, cum diceret, ſibi certum eſſe a judiciis cauſiſque diſcedere: ſed, ut ipſi ſoleo dicere, non licebit. Neque enim ipſe auxilium ſuum ſæpe a viris bonis fruſtra implorari, patietur, neque id æquo animo feret civitas: quæ ſi voce L. Craſſi carebit, ornamento quodam ſeſe ſpoliatam putabit. Nam hercle, inquit Antonius, ſi hæc vere a Catulo dicta ſunt, tibi mecum in eodem eſt piſtrino, Craſſe, vivendum: & iſtam oſcitantem & dormitantem ſapientiam, Scævolarum & cæterorum beatorum otio concedamus. Arriſit hic Craſſus leniter, &, Pertexe modo, inquit, Antoni, quod exorſus es. Me tamen iſta oſcitans ſapientia, ſimul atque ad eam confugero, in libertatem vindicabit.

XXXIV. Hujus quidem loci, quem modo ſum exorſus, hic eſt finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus perſonis, neque in infinita temporum varietate, ſed in generum cauſis atque naturis omnia ſita eſſe, quæ in dubium vocarentur: genera autem eſſe definita non ſolum numero, ſed etiam paucitate: ut eam materiem orationis, quæ cujuſque eſſet generis, ſtudioſi qui eſſent dicendi, omnibus locis deſcriptam, inſtructam, ornatamque comprehenderent, rebus dico, & ſen-

(47) *Debilitati a jure cognoſcendo*) Vox *debilitatus*, cum ſine ablativo caſu ponitur, ſignificat nihil aliud, quam *fractus*, *imminutus*: ſed huic loco parum convenit iſta ſignificatio. Antonius paulo ſupra dixerat: *nos Juriſconſulti impediunt, a diſcendoque deterrent*: idemque dicere etiam in hoc loco voluit, loquendi tamen formula variata. Legendum igitur cenſeo: *debilitati metu a jure cognoſcendo* &c. Sic l. 1. c. 26. *ſimul ac me fractum ac* debilitatum motu *viderit*. Immo Mſs. Cant. & VVag. exhibent reliquias hujus lectionis, leguntque, *debilitati* a me *a jure cognoſcendo*. Idem.

(a) *Apte*) Vict. Man. *acute*

(b) *Solium*) Vict. Man. Lamb. *ſolitudinemque*.

(48) *Soliumque*) Id eſt, ſella, vel lectulus domi poſitus: de quo Noſter lib. 3. c. 33. *In ſolio ſedentes* &c. *Idem*.

& ſententiis. Ex vi ſua verba parient, quæ ſemper ſatis ornata mihi quidem videri ſolent, ſi ejuſmodi ſunt, ut ea res ipſa peperiſſe videatur.

Ac, ſi verum quæritis, quod mihi quidem videatur, (nihil enim aliud affirmare poſſum, niſi ſententiam, & opinionem meam) hoc inſtrumentum cauſarum & generum univerſorum in ſorum deferre debemus, neque, ut quæque res delata ad nos erit, tum denique ſcrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo conſiderarint, ſtudio adhibito & uſu pertractata eſſe poſſunt: ſed tamen animus referendus eſt ad ea capita, & ad illos, quos ſæpe jam appellavi, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur. Atque hoc totum eſt ſive artis animadverſionis, ſive conſuetudinis, noſſe regiones, (49) intra quas venire debeas, ut perveſtiges quod quæras, (50) Ubi eum locum omnem cogitatione ſepſeris, ſi modo uſum rerum percallueris, nihil te effugiet, atque omne quod erit in re, occurret atque incidet.

XXXV. Et ſic, cum ad inveniendum in dicendo tria ſint; acumen, deinde ratio, quam licet (ſi volumus) appellemus artem, tertium diligentia: non poſſum equidem non ingenio primas concedere: ſed tamen ipſum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. Diligentia, inquam, cum omnibus rebus, tum in cauſis defendendis plurimum valet. Hæc præcipue colenda eſt nobis; hæc ſemper adhibenda; hæc nihil eſt quod non aſſequatur. Cauſa ut penitus, quod initio dixi, nota ſit, diligentia eſt: ut adverſarium attente audiamus, atque ut ejus non ſolum ſententias, ſed etiam verba omnia excipiamus, vultus denique perſpiciamus omnes, qui ſenſus animi plerumque indicant, diligentia eſt. Id tamen diſſimulanter facere, ne ſibi ille aliquid proficere videatur, prudentia eſt. Deinde ut in iis locis, quos proponam paulo poſt, pervolvatur animus, ut ſe penitus inſinuet in cauſam, ut ſit cura & cogitatione intentus, diligentia eſt: ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires: hæc magna ſunt.

Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaululum loci reliquum eſt arti. Ars demonſtrat tantum, ubi quæras, atque ubi ſit illud, quod ſtudeas invenire: reliqua ſunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, aſſiduitate, labore; complectar uno verbo, quo ſæpe jam uſi ſumus, diligentia: qua una virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia videmus ut abundent philoſophi, qui, ut opinor, (ſed tu hæc, Catule, melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus,

quæ-

(49) *Intra quas venire debeas*) Manutius, & Gruterus, *intra quas venere*, ut ſit tranſlatio a venatione ducta. *Idem*.

(50) *Ubi cum locum omnem* &c.) Familiaris meus Johannes VValker pro *eum* repoſuit *enim*, & conjectura placet: in vulgata enim lectione nihil eſt, quod hanc ſententiam priori connectat, etſi manifeſte hic ratio redditur eorum, quæ jam præceſſerant. *Idem*.

quæcumque res propoſita eſt, ſuſcipiunt, de qua copioſe & abundanter loquantur.

XXXVI. Tum Catulus, Eſt, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philoſophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen, quid de quaque re dicant. Sed Ariſtoteles is, quem maxime ego admiror, propoſuit quoſdam locos, ex quibus omnis argumentatio, non modo ad philoſophorum diſputationem, ſed etiam ad hanc, qua in cauſis utimur, inveniretur: a quo quidem homine jamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua, ſive tu ſimilitudine illius divini ingenii in eadem incurris veſtigia, ſive etiam illa ipſa legiſti atque didiciſti: quod quidem magis veriſimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dediſſe rebus video, quam putaram.

Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Catule: ſemper exiſtimavi, jucundiorem, & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quam minimam artificii alicujus, deinde nullam Græcarum rerum ſignificationem daret. Atque ego idem exiſtimavi, pecudis eſſe, non hominis, cum tantas res Græci ſuſciperent, profiterentur, agerent, ſeſeque & videndi res obſcuriſſimas, & bene vivendi, & copioſe dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admovere aurem, &, ſi palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos cives auctoritatem tuam, ſubauſcultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid narrarent, attendere. Itaque feci, Catule, & iſtorum omnium ſummatim cauſas & genera ipſa guſtavi.

XXXVII. Valde hercule, inquit Catulus, timide, tanquam ad aliquem libidinis ſcopulum, ſic tuam mentem ad philoſophiam appuliſti: quam hæc civitas aſpernata nunquam eſt. Nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cum erat in hac gente magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompilium, regem noſtrum, fuiſſe Pythagoreum ferunt; qui annis permultis ante fuit, quam ipſe Pythagoras: quo etiam major vir habendus eſt, cum illam ſapientiam conſtituendæ civitatis duobus prope ſeculis ante cognovit, quam eam Græci natam eſſe ſenſerunt. Et certe non tulit ullos hæc civitas aut gloria clariores, aut auctoritate graviores, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui ſecum eruditiſſimos homines ex Græcia palam ſemper habuerunt. Atque ego ex iſtis ſæpe audivi, cum dicerent, pergratum Athenienſes & ſibi feciſſe, & multis principibus civitatis, quod, cum ad ſenatum legatos de ſuis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobiliſſimos philoſophos miſiſſent, (51) Carneadem, & Critolaum, & Diogenem. Itaque eos, dum Ro-

(51) *Carneadem, & Critolaum, & Diogenem*) Legati Romam Athenis miſſi ſunt, uti multam remitti civitati peterent quingentorum talentum, quam fecerat propter Oropi vaſtationem, Sicyoniis damnantibus, quibus illius cauſæ judicium a Senatu permiſſum fuerat. Legationis illius tempus mira auctorum diſſenſione traditur. Gellius, lib. XVII. cap. ult. ſub bellum Punicum alterum illos adveniſſe refert; ac poſteriorem eorum adventu facit Ennium, quod ego falſum arbitror: ſiquidem obiit Ennius anno U. C. DLXXXV. At Cicero (in Lucullo cap. 45.) legationem illam aſſignat P. Scipioni & M. Marcello Coſs. qui

Romæ eſſent, & a ſe, & ab aliis frequenter auditos. Quos tu cum haberes auctores, Antoni, miror, cur philoſophiæ, ſicut Zethus ille Pacuvianus, prope bellum indixeris.

Minime, inquit Antonius: ac ſic decrevi philoſophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, *paucis: nam omnino haud placet*. Sed tamen hæc eſt mea ſententia, quam videbar expoſuiſſe. Ego iſta ſtudia non improbo, moderata modo ſint: opinionem iſtorum ſtudiorum, & ſuſpicionem artificii apud eos, qui res judicent, oratori adverſariam eſſe arbitror: imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem.

XXXVIII. Sed, ut eo revocetur, unde huc declinavit, oratio; ex tribus iſtis clariſſimis philoſophis, quos Romam veniſſe dixiſti, videſne Diogenem fuiſſe, qui diceret, artem ſe tradere bene diſſerendi, & vera ac falſa dijudicandi, quam verbo Græco διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, ſi modo eſt hæc ars, nullum eſt præceptum quo modo verum inveniatur, ſed tantum eſt quo modo judicetur. Nam & omne, quod eloquimur, ſic, ut id aut eſſe dicamus, aut non eſſe; & ſi ſimpliciter dictum ſit, ſuſcipiunt dialectici, ut judicent verumne ſit an falſum: & ſi conjuncte ſit elatum, & adjuncta ſint alia, judicent rectene adjuncta ſint, & verane ſumma ſit uniuſcujuſque rationis: & ad extremum ipſi ſe compungunt ſuis acuminibus, & multa quærendo, reperiunt non modo ea, quæ jam non poſſint ipſi diſſolvere, ſed etiam quibus ante exorſa, & potius detexta prope retexantur. Hic nos igitur Stoicus iſte nihil adjuvat, quoniam quemadmodum inveniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quod & multa reperit, quæ neget ullo modo poſſe diſſolvi; & genus ſermonis affert non liquidum, non fuſum ac profluens, ſed exile, aridum, conciſum ac minutum: quod ſi quis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non eſſe fateatur. Hæc enim noſtra oratio multitudinis eſt auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non aurificis ſtatera, ſed quadam populari trutina examinantur.

Quare iſtam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimium eſt, in judicandis nimium loquax. Critolaum iſtum, quem ſimul cum Diogene veniſſe commemoras, puto plus huic ſtudio noſtro prodeſſe potuiſſe. Erat enim ab iſto Ariſtotele, a cujus inventis tibi ego videor non longe aberrare. Atque inter hunc Ariſtotelem, cujus & illum legi librum, in quo expoſuit dicendi artes omnium ſuperiorum, & illos, in quibus ipſe ſua quædam de eadem arte dixit, & hos germanos hujus artis magiſtros, hoc mihi viſum eſt intereſſe, quod ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim naturamque viderat, hæc quoque adſpexit, quæ ad dicendi artem, quam ille deſpiciebat, pertinebant: illi autem, qui hoc ſolum

---

qui eſt ann. DIC. Verum Pauſanias in Achaicis ſub annum U. DCIII. illos adveniſſe ſignificat. *Petavius*, *Rat. Temp.* lib. IV. cap. 12. Eodem anno U. DCIII. id eveniſſe putat Caſaubonus in Synopſi ad Polyb.

lum colendum ducebant, habitarunt in hac una ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, ſed uſu in hoc uno genere, ſtudioque majore. Carneadis vero vis incredibilis illa dicendi, & varietas, perquam eſſet optanda nobis; qui nullam unquam in illis ſuis diſputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnavit, quam non everterit. Sed hoc majus eſt quiddam, quam ab iis, qui hæc tradunt & docent, poſtulandum ſit.

XXXIX. Ego autem, ſi quem nunc plane rudem inſtitui ad dicendum velim, his potius tradam aſſiduis uno opere eandem incudem diem noctemque tundentibus, qui omnes tenuiſſimas particulas, atque omnia minima manſa, ut nutrices infantibus pueris, in os inſerant. Sin ſit is, qui & doctrina mihi liberaliter inſtitutus, & aliquo jam imbutus uſu, & ſatis acri ingenio eſſe videatur: illuc eum rapiam, ubi non ſecluſa aliqua aquula teneatur, ſed unde univerſum flumen (*) erumpat: qui illi ſedes, & tanquam domicilia omnium argumentorum commonſtret, & ea breviter illuſtret, verbiſque definiat.

Quid enim eſt, in quo hæreat, qui viderit, omne, quod ſumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex ſua ſumi vi atque natura, aut aſſumi foris? Ex ſua vi, cum aut res, quæ ſit tota, quæratur, aut pars ejus, aut vocabulum quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat. Extrinſecus autem, cum ea, quæ ſunt foris, neque inhærent in rei natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione univerſa vis explicanda eſt, ſic: Si majeſtas eſt amplitudo ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui exercitum hoſtibus populi Romani tradidit, non qui eum, qui id feciſſet, populi Romani poteſtati tradidit. Sin pars; partitione, hoc modo: Aut ſenatui parendum de ſalute reipublicæ fuit, aut aliud conſilium inſtituendum, aut ſua ſponte faciendum: aliud conſilium, ſuperbum; ſuum, arrogans; utendum igitur fuit conſilio ſenatus. Sin ex vocabulo, ut Carbo: Si conſul eſt, qui conſulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures ſunt argumentorum ſedes ac loci: nam & conjuncta quæremus, & genera, & partes generibus ſubjectas, & ſimilitudines, & diſſimilitudines, & contraria, & conſequentia, & conſentanea, & quaſi præcurrentia, & repugnantia, & cauſas rerum veſtigabimus, & ea, quæ ex cauſis orta ſunt; & majora, paria, minora quæremus.

XL. Ex conjunctis ſic argumenta ducuntur: Si pietati ſumma tribuenda laus eſt, debetis moveri, cum (52) Q. Metellum tam pie lugere videatis. Ex genere autem: Si magiſtratus in populi Romani poteſtate eſſe debent, quid Norbanum accuſas, cujus tribunatus voluntati paruit civitatis? Ex par-

(*) *Erumpat*) Man. *erumpat: ne illi.... commonſtrem.... illuſtrem.... definiam.*

(52) *Q. Metellum*) Anno U. C. DCLVII. præturam obtinuit Q. Metellus, Pii cognomentum adeptus, quod, ut ait ſcriptor de Viris illuſtribus, patrem Numidicum precibus ac lacrimis aſſiduis ab exilio revocaſſet. Qua ſingulari pietate facilem ad ſummos honores aditum paravit. *Pruſteus.*

parte autem ea, quæ eſt ſubjecta generi: (53) Si omnes, qui reipublicæ conſulunt, cari nobis eſſe debent, certe in primis imperatores, quorum conſiliis, virtute, periculis, retinemus & noſtram ſalutem, & imperii dignitatem. Ex ſimilitudine autem: Si feræ partus ſuos diligunt, qua nos in liberos noſtros indulgentia eſſe debemus? At ex diſſimilitudine: Si barbarorum eſt in diem vivere, noſtra conſilia ſempiternum tempus ſpectare debent. Atque utroque in genere & ſimilitudinis, & diſſimilitudinis, exempla ſunt ex aliorum factis, aut dictis, aut eventis, & fictæ narrationes ſæpe ponendæ. Jam ex contrario: Si Gracchus nefarie, præclare Opimius. Ex conſequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus ejus cum gladio cruento comprehenſus es in illo ipſo loco, & nemo præter te ibi viſus eſt, & cauſa nemini, & tu ſemper audax; quid eſt, quod de facinore dubitare poſſimus? Ex conſentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, ut olim Craſſus adoleſcens: Non ſi Opimium defendiſti, Carbo, idcirco te iſti bonum civem putabunt: ſimulaſſe te, & aliud quid quæſiſſe perſpicuum eſt, quod Tib. Gracchi mortem ſæpe in concionibus deploraſti, quod P. Africani necis ſocius fuiſti, (54) quod eam legem in tribunatu tuliſti, quod ſemper a bonis diſſenſiſti. Ex cauſis autem rerum ſic: Avaritiam ſi tollere vultis, mater ejus eſt tollenda, luxuries. Ex iis autem, quæ ſunt orta de cauſis: Si ærarii copiis & ad belli adjumenta, & ad ornamenta pacis utimur, vectigalibus ſerviamus. Majora autem, & minora, & paria comparabimus, ſic: Ex majore: Si bona exiſtimatio divitiis præſtat, & pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis eſt expetenda? Ex minore ſic:

(55) Hic, parvæ conſuetudinis
Cauſa, mortem hujus tam fert familiariter:
Quid, ſi ipſe amaſſet? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari ſic: Eſt ejuſdem, & eripere contra rempublicam, & largiri pecunias.

Foris autem aſſumuntur ea, quæ non ſua vi, ſed extranea ſublevantur, ut hæc: Hoc verum eſt; dixit enim Q. Lutatius. Hoc falſum eſt; habita enim quæſtio eſt. Hoc ſequi neceſſe eſt: recito enim tabulas. De quo genere toto paulo ante dixi. Hæc, ut breviſſime dici potuerunt, ita a me dicta ſunt.

XLI.

(53) *Si omnes, qui Republica conſulunt*) Senſus eſt: Si illi, qui Remp. adjuvant conſiliis, cari eſse debent; multo magis Imperatores illi, qui non ſolum conſiliis, ſed & aliis rebus, ſcilicet fortitudine & periculis ſubeundis, ejus ſalutem & dignitatem tuentur. *Pearcius.*

(54) *Quod eam legem*) Pighius ad annum Urbis DCXXXIV. ante hæc verba deeſse nonnihil ſuſpicatur, ſicque ex varia manuſcriptorum codicum lectione locum eſse reſtituendum putat: *Quod P. Africani necis ſocius fuiſti, quod C. Graccho dux & auctor repetendæ per ſeditiones tribunitiæ poteſtatis fuiſti, quod eam legem &c. Pruſteus.*

(55) *Hic, parvæ conſuetudinis*) Terent. Andr. act. 2. ſc. 1.

Digitized by Google

XLI. Ut enim ſi aurum cui, quod eſſet multifariam defoſſum, commonſtrare vellem, ſatis eſſe deberet, ſi ſigna & notas oſtenderem locorum, quibus cognitis illis ſibi ipſe foderet, & id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore inveniret: ſic has ego argumentorum novi notas, quæ illa mihi quærenti demonſtrant, ubi ſint; reliqua cura & cogitatione eruuntur.

Quod autem argumentorum genus cuique cauſarum generi maxime conveniat, non eſt artis exquiſitæ perſcribere, ſed eſt mediocris ingenii judicare. Neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, ſed ut doctiſſimis hominibus uſus noſtri quaſi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum poſita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere poſſit, non modo in forenſibus diſceptationibus, ſed omnino in ullo genere dicendi. Si vero aſſequetur, ut talis videatur, qualem ſe videri velit, & animos eorum ita afficiet, apud quos aget, ut eos, quocumque velit, vel trahere, vel rapere poſſit; nihil profecto præterea ad dicendum requiret.

Jam illud videmus, nequaquam ſatis eſſe, reperire quid dicas, niſi id inventum tractare poſſis. Tractatio autem varia eſſe debet, ne aut cognoſcat artem qui audiat; aut defatigetur ſimilitudinis ſatietate. Proponi oportet, quid afferas: & id quare ita ſit, oſtendere: & ex iiſdem illis locis interdum concludere: relinquere aliis, alioque transire: ſæpe non proponere, ac ratione ipſa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: ſi cui quid ſimile dicas, prius ut ſimile confirmes: deinde quod agitur, adjungas: puncta argumentorum plerumque ut occulas, ne quis ea numerare poſſit, ut re diſtinguantur, verbis confuſa eſſe videantur.

XLII. Hæc ut & properans, & apud doctos, & ſemidoctus ipſe percurro, ut aliquando ad illa majora veniamus. Nihil eſt enim in dicendo, Catule, majus, quam ut faveat oratori is, qui audiet, utque ipſe ſic moveatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quam judicio aut conſilio, regatur. Plura enim multo homines judicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut ſpe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam veritate, aut præſcripto, aut juris norma aliqua, aut judicii formula, aut legibus. Quare, niſi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus.

Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deeſſe videtur iis rebus, Antoni, quas expoſuiſti, quod ſit tibi ante explicandum, quam illuc proficiſcare, quo te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, & quæ diſpoſitio argumentorum, in qua tu mihi ſemper deus videri ſoles.

Vide quam ſim in iſto genere, inquit, Catule, deus. Non mehercule mihi, niſi admonito, veniſſet in mentem: ut poſſis exiſtimare, me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere videor, uſu ſolere in dicendo, vel caſu potius incurrere. Ac res quidem iſta, quam ego, quia non noram, ſic tanquam ignotum hominem præteribam, tantum poteſt in dicendo, ut ad vincendum nulla plus poſſit. Sed tamen mihi videris ante tempus a me rationem ordinis, & diſponendarum rerum requiſiſſe. Nam ſi ego omnem

vim oratoris in argumentis, & in re ipſa per ſe comprobanda poſuiſſem, tempus eſſet jam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere. Sed cum tria ſint a me propoſita, de uno dictum; cum de duobus reliquis dixero, tum erit denique de diſponenda tota oratione quærendum.

XLIII. Valet igitur multum ad vincendum, probari mores, inſtituta, & facta, & vitam eorum, qui agent cauſas, & eorum, pro quibus: & item improbari adverſariorum: animoſque eorum, apud quos agitur, conciliari quam maxime ad benevolentiam cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliatur autem animi dignitate hominis, rebus geſtis, exiſtimatione vitæ: quæ facilius ornari poſſunt, ſi modo ſunt, quam fingi, ſi nulla ſunt. Sed hæc adjuvant in oratore, lenitas vocis, (56) vultus, pudoris ſignificatio, verborum comitas: ſi quid perſequare acrius, ut invitus, & coactus facere videare. Facilitatis, liberalitatis, manſuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi, ſigna proferri perutile eſt: eaque omnia, quæ proborum, demiſſorum, non acrium, non pertinacium, non litigioſorum, non acerborum ſunt, valde benevolentiam conciliant, abalienantque ab iis, in quibus hæc non ſunt. Itaque eadem ſunt in adverſarios ex contrario conferenda.

Sed genus hoc totum orationis in iis cauſis excellet, in quibus minus poteſt inflammari animus judicis acri & vehementi quadam incitatione. Non enim ſemper fortis oratio quæritur, ſed ſæpe placida, ſummiſſa, lenis, quæ maxime commendat reos. Reos autem appello non eos modo, qui arguuntur, ſed omnes, quorum de re diſceptatur: ſic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, juſtos, integros, religioſos, timidos, perferentes injuriarum, mirum quiddam valet: & hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in peroranda, tantam habet vim, ſi eſt ſuaviter, & cum ſenſu tractatum, ut ſæpe plus, quam cauſa, valeat. Tantum autem efficitur ſenſu quodam, ac ratione dicendi, ut quaſi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam ſententiarum, & genere verborum, adhibita etiam actione leni, facilitatemque ſignificanti, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni viri eſſe videantur.

XLIV. Huic autem eſt illa diſpar adjuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes judicum permovet, impellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut ſalvum velint, (57) aut metuant, aut ſpernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut mi-

---

(56) *Vultus pudoris ſignificatio*) Ita legendum puto, deleto commate poſt vocem *vultus*: ut tam *vultus*, quam *pudoris*, ſit genitivi caſus, & regatur a voce *ſignificatio*. Hæc loquendi formula ſæpius ad Ciceronem occurrit: exemplo ſit iſtud in initio Orat. in Piſonem, *Jamne ſentis, quæ ſit hominum querela frontis tuæ*? Pearcius.

(57) *Aut metuant, aut ſpernant*) Mſſ. Bod. Mag. Norf. Pal. quart. quint. & octav. itemque Lambinus, Aſc. & editiones Ven. & Mediol. aliæque exhibent, *ſperent*. Recte ſane, Lector: vides enim contrarias animi permotiones ſibi invicem opponi, amorem odio, invidiam favori; contraria vero permotio *metus* eſt *ſpes*. Nec aliter Cicero eas opponit c. 42. hujus libri, *aut dolore, aut lætitia, aut ſpe, aut timore*. *Idem*.

miſereantur, aut punire velint, aut ad eos motu adducantur, ſi qui finitimi ſunt, & propinqui his ac talibus animi perturbationibus.

Atque illud optandum eſt oratori, ut aliquam permotionem animorum ſua ſponte ipſi afferant ad cauſam judices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. Facilius eſt enim currentem (ut ajunt) incitare, quam commovere languentem. Sin id, aut non erit, aut erit obſcurius, ſicut medico diligenti, priuſquam conetur ægro adhibere medicinam, non ſolum morbus ejus, cui mederi volet, ſed etiam conſuetudo valentis, & natura corporis cognoſcenda eſt: ſic equidem cum aggredior ancipitem cauſam, & gravem ad animos judicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaque verſor, ut odorer quam ſagaciſſime poſſim, quid ſentiant, quid exiſtiment, quid expectent, quid velint, quo deduci oratione facillime poſſe videantur. Si ſe dant, &, ut ante dixi, ſua ſponte, quo impellimus, inclinant, atque propendent, accipio quod datur, & ad id, unde aliquis flatus oſtenditur, vela do. Sin eſt integer, quietuſque judex: plus eſt operis. Sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adjuvante natura. Sed tantam vim habet illa, quæ recte a bono poeta dicta eſt *flexanima, atque omnium regina rerum*, oratio, ut non modo inclinantem erigere, aut ſtantem inclinare, ſed etiam adverſantem & repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere poſſit.

XLV. Hæc ſunt illa, quæ me ludens Craſſus modo flagitabat, quæ a me divinitus tractari ſolere diceret, & in cauſa M. Aquilii, Cajique Norbani, nonnulliſque aliis, quaſi præclare acta, laudaret. Quæ mehercule ego, Craſſe, cum a te tractantur in cauſis, horrere ſoleo: tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, vultu, geſtu, (58) digito denique iſto tuo ſignificari ſolet: tantum eſt flumen graviſſimorum optimorumque verborum, tam integræ ſententiæ, tam veræ, tam novæ, tam ſine pigmentis, fucoque puerili, ut mihi non ſolum tu incendere judicem, ſed ipſe ardere videaris. Neque fieri poteſt, ut doleat is qui audit, ut oderit, ut invideat, ut pertimeſcat aliquid, ut ad fletum, miſericordiamque peducatur: niſi omnes ii motus, quos orator adhibere volet judici, in ipſo oratore impreſſi eſſe, atque inuſti videbuntur. Quod ſi fictus aliquis dolor ſuſcipiendus eſſet, & ſi in ejuſmodi genere orationis nihil eſſet, niſi falſum, atque imitatione ſimulatum, major ars aliqua forſitan eſſet requirenda. Nunc ego, quid tibi, Craſſe, quid cæteris accidat, neſcio: de me autem cauſa nulla eſt, cur apud homines prudentiſſimos, atque amiciſſimos mentiar. Non mehercule unquam apud judices, aut dolorem, aut miſericordiam, aut invidiam, aut odium excitare dicendo volui; quin ipſe in commovendis judicibus, iis ipſis ſenſibus, ad quos illos adducere vellem, permoverer. Neque enim facile eſt perficere, ut iraſcatur, cui velis, judex,

(58) *Digito denique) Cum tres contracti digiti pollice premuntur, tum digitus ille, quo uſum optime Craſſum Cicero dicit, explicari ſolet. Is in exprobrando & indicando, unde ei nomen eſt, valet.* Fabius, lib. xi. cap. 2. *Pruſteus.*

ſi tu ipſe id lente ferre videare : neque ut oderit eum , quem tu velis , niſi teipſum flagrantem odio ante viderit : neque ad miſericordiam adducetur , niſi ei tu ſigna doloris tui , verbis , ſententiis , voce , vultu , collacrimatione denique oſtenderis . Ut enim nulla materies tam facilis ad exardeſcendum eſt , quæ , niſi admoto igni , ignem concipere poſſit : ſic nulla mens eſt tam ad comprehendendam vim oratoris parata , quæ poſſit incendi, niſi inflammatus ipſe ad eam , & ardens acceſſeris.

XLVI. Ac , ne forte hoc magnum ac mirabile eſſe videatur , hominem toties iraſci , toties dolere , toties omni animi motu concitari , præſertim in rebus alienis ; magna vis eſt earum ſententiarum , atque eorum locorum , quos agas tractesque dicendo , ut nihil opus ſit ſimulatione & fallaciis . Ipſa enim natura orationis ejus , quæ ſuſcipitur ad aliorum animos permovendos, oratorem ipſum magis etiam , quam quenquam eorum, qui audiunt, permovet . Et ne hoc in cauſis , in judiciis , in amicorum periculis , in concurſu hominum , in civitate , in foro accidere miremur , cum agitur non ſolum ingenii noſtri exiſtimatio , (nam id eſſet levius : quanquam, cum profeſſus ſis , te id poſſe facere , quod pauci , ſic id quidem negligendum eſt) ſed alia ſunt majora multo , fides , officium , diligentia : quibus rebus adducti , etiam cum alieniſſimos defendimus , tamen eos alienos , ſi ipſi viri boni volumus haberi , exiſtimare non poſſumus . Sed , ut dixi , ne hoc in nobis mirum eſſe videatur , quid poteſt eſſe tam fictum , quam verſus , quam ſcena , quam fabulæ ? tamen in hoc genere ſæpe vidi , cum ex perſona mihi ardere oculi hominis hiſtrionis viderentur (59) ſpondalia illa dicentis ,

> (60) *Segregare abs te auſus , aut ſine illo Salamina ingredi ?*
> *Neque paternum aſpectum es veritus ?*

Nunquam illud *aſpectum* dicebat , quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur . Ut idem inflexa ad miſerabilem ſonum voce ,

> . . . . *Quem ætate exacta indignum*
> *Liberum laceraſti , orbaſti , exſtinxiſti ; neque fratris necis ,*
> *Neque gnati ejus parvi , qui tibi in tutelam eſt traditus ?*

flens atque lugens dicere videbatur . Quæ ſi ille hiſtrio , quotidie cum ageret ,

(59) *Spondalia*) An legendum hic *Sophoclea* , ut cenſet Auratus , quod hi verſus ex Sophoclis Teucro a Pacuvio e Græco in Latinum ſermonem converſi ? an *ſpondalia* , ut Turnebus , ſeu potius , quemadmodum Salmaſius & Voſſius putant eſſe magis ſecundum analogiam , *ſpondaulia* ? Σπονδαῦλαι ſunt tibicines , αὐλὸς enim tibia eſt . Atque hic σπονδαυλεῖν μέλος verſus inter ſacrificandum ad tibiam cani ſoliti , ne quid male ominatum audiretur . *Idem* .

(60) *Segregare*) Sic in Teucro tragœdia Telamonem inducit loquentem Pacuvius . Telamon rex Salaminis ad bellum Trojanum filios miſerat Ajacem & Teucrum , ut alter alterum tueretur . Ut audivit Ajacem , ob negata Achillis arma , ſibi manus intuliſſe , Teucrum , qui fratris necem ultus non fuerat , reverſum ejecit . *Idem* .

Digitized by Google

ret, tamen recte agere ſine dolore non poterat; quid? Pacuvium putatis in ſcribendo leni animo ac remiſſo fuiſſe? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audivi, poetam bonum neminem (id quod a Democrito & Platone in ſcriptis relictum eſſe dicunt) ſine inflammatione animorum exiſtere poſſe, & ſine quodam afflatu quaſi furoris.

XLVII. Quare nolite exiſtimare meipſum, qui non heroum veteres caſus, fictoſque luctus vellem imitari atque adumbrare dicendo; neque actor eſſem alienæ perſonæ, ſed auctor meæ, cum mihi M. Aquilius in civitate retinendus eſſet, quæ in illa cauſa peroranda fecerim, ſine magno dolore feciſſe. Quem enim ego conſulem fuiſſe, imperatorem ornatum a ſenatu, ovantem in Capitolium aſcendiſſe meminiſſem, hunc cum afflictum, debilitatum, mœrentem, in ſummum diſcrimen adductum viderem, non prius ſum conatus miſericordiam aliis commovere, quam miſericordia ſum ipſe captus. Senſi equidem tum magnopere moveri judices, cum excitavi mœſtum ac ſordidatum ſenem, & cum iſta feci, quæ tu, Craſſe, laudas, non arte, de qua quid loquar neſcio, ſed motu magno animi ac dolore, ut diſcinderem tunicam, ut cicatrices oſtenderem: cum C. Marius mœrorem orationis meæ præſens ac ſedens multum lacrimis ſuis adjuvaret: cumque ego illum crebro appellans, collegam ei ſuum commendarem, atque ipſum advocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam invocarem. Non fuit hæc ſine meis lacrimis, non ſine dolore magno miſeratio, omniumque deorum, & hominum, & civium, & ſociorum imploratio. Quibus omnibus verbis, quæ a me tum ſunt habita, ſi dolor abfuiſſet meus, non modo miſerabilis, ſed etiam irridenda fuiſſet oratio mea.

Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet atque eruditus magiſter, ut in dicendo iraſci, ut dolere, ut flere poſſitis: quanquam te quidem quid hoc doceam, qui in accuſando ſodali, & quæſtore meo, tantum incendium non oratione ſolum, ſed multo etiam magis vi, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id reſtringendum vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in cauſa ſuperiora: vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribuniciam, in Cæpionis gravi miſerabilique caſu, in judicium vocabas: deinde principem & ſenatus, & civitatis, M. Æmilium lapide percuſſum eſſe conſtabat: vi pulſum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cum intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare.

XLVIII. Accedebat, ut hæc tu adoleſcens pro republica queri ſumma cum dignitate exiſtimarere: ego homo cenſorius vix ſatis honeſte viderer ſeditioſum civem, & in hominis conſularis calamitate crudelem poſſe defendere. Erant optimi cives judices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quædam venia daretur excuſationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi quæſtor fuiſſet. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuiſſe? quid fecerim, narrabo. Si placuerit, vos meam defenſionem in aliquo artis loco reponetis.

Omnium ſeditionum genera, vitia, pericula collegi eamque orationem ex omni reipublicæ noſtræ temporum varietate repetivi; concluſique ita, ut

ut dicerem, etſi omnes moleſtæ ſemper ſeditiones fuiſſent, juſtas tamen fuiſſe nonnullas & prope neceſſarias. Tum illa, quæ modo Craſſus commemorabat, egi: neque reges ex hac civitate exigi, neque tribunos plebis creari, neque plebiſcitis toties conſularem poteſtatem minui, neque provocationem, patronam illam civitatis, ac vindicem libertatis, populo Romano dari ſine nobilium diſſenſione potuiſſe: ac, ſi illæ ſeditiones ſaluti huic civitati fuiſſent, non continuo, ſi quis motus populi factus eſſet, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali eſſe ponendum. Quod ſi unquam populo Romano conceſſum eſſet, ut jure concitatus videretur, id quod docebam ſæpe eſſe conceſſum, nullam illa cauſam juſtiorem fuiſſe. Tum omnem rationem traduxi & converti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. Sic & eorum dolorem, qui lugebant ſuos, oratione refricabam, & animos equitum Romanorum, apud quos tum judices cauſa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, a quo erant ipſi propter judicia abalienati, renovabam atque revocabam.

XLIX. Quod ubi ſenſi me in poſſeſſione judicii, ac defenſionis meæ conſtitiſſe, quod & populi benevolentiam mihi conciliaram, cujus jus etiam cum ſeditionis conjunctione defenderam, & judicum animos totos vel calamitate civitatis, vel luctu, ac deſiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem ad cauſam noſtram converteram: tunc admiſcere huic generi orationis vehementi atque atroci genus illud alterum, de quo ante diſputavi, lenitatis & manſuetudinis cœpi; me pro meo ſodali, qui mihi in liberum loco more majorum eſſe deberet; & pro mea omni fama prope, fortunisque decernere: nihil mihi ad exiſtimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere poſſe, quam ſi is, qui ſæpe alieniſſimis a me, ſed meis tamen civibus, ſaluti exiſtimarer fuiſſe, ſodali meo auxilium ferre non potuiſſem.

Petebam a judicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus geſtis, ſi juſto, ſi pio dolore me eſſe affectum viderent, concederent: præſertim ſi in aliis cauſis intellexiſſent, omnia me ſemper pro amicorum periculis, nihil unquam pro meipſo deprecatum. Sic in illa omni defenſione atque cauſa, quod eſſe in arte poſitum videbatur, ut de lege Apuleja dicerem, ut, quid eſſet minuere majeſtatem, explicarem, perquam breviter perſtrinxi, atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minime præceptis artium ſunt perpolitæ, omnis eſt a me illa cauſa tractata, ut & acerrimus in Cæpionis invidia renovanda, & in meis moribus erga meos neceſſarios declarandis manſuetiſſimus viderer. Ita, magis affectis animis judicum, quam doctis, tua, Sulpici, eſt a nobis tum accuſatio victa.

L. Hic Sulpicius, Vere hercule, inquit, Antoni, iſta commemoras. Nam ego nihil unquam vidi, quod tam e manibus elaberetur, quam mihi tum eſt elapſa illa cauſa. Cum enim (quemadmodum dixiſti) tibi ego non judicium, ſed incendium tradidiſſem; quod tuum principium, dii immortales, fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæſitatio, tractuſque verborum? Ut illud initio, quod tibi unum ad ignoſcendum homines dabant, tenuiſti;

te

Digitized by Google

te pro homine pernecesſario, quæſtore tuo, dicere: quam tibi primum munisti ad te audiendum viam. Ecce autem, cum te nihil aliud profeciſſe arbitrarer, niſi ut homines tibi, civem improbum defendenti, ignoſcendum propter neceſſitudinem arbitrarentur; ſerpere occulte cœpiſti, nihildum aliis ſuſpicantibus, me vero jam pertimeſcente, ut illam non Norbani ſeditionem, ſed populi Romani iracundiam, neque eam injuſtam, ſed meritam ac debitam fuiſſe defenderes. Deinde qui locus abs te prætermiſſus eſt in Cæpionem? Ut tu illa omnia odio, invidia, miſericordia miſcuiſti? Neque hæc ſolum in defenſione, ſed etiam in Scauro, cæteriſque meis teſtibus, quorum teſtimonia non refellendo, ſed ad eundem impetum populi confugiendo, refutaſti. Quæ cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla præcepta deſiderabam. Iſtam enim ipſam demonſtrationem defenſionum tuarum abs te ipſo commemoratam, doctrinam eſſe non mediocrem puto.

Atqui, ſi ita placet, inquit Antonius, tradémus etiam, quæ nos ſequi in dicendo, quæque maxime ſpectare ſolemus. Docuit enim jam nos longa vita uſuſque rerum maximarum, ut quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus.

LI. Equidem primum conſiderare ſoleo, poſtuletne cauſa. Nam neque parvis in rebus adhibendæ ſunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere poſſimus: ne aut irriſione, aut odio digni putemur, ſi aut tragœdias agamus in nugis, aut convellere adoriamur ea, quæ non poſſint commoveri. Nunc quoniam hæc fere maxime ſunt in judicum animis, aut, quicumque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, invidia, miſericordia, ſpes, lætitia, timor, moleſtia; ſentimus amorem conciliari, ſi id velle videare, quod ſit utile ipſis, apud quos agas, defendere: ſi aut pro bonis viris, aut certe pro iis, qui illis boni atque utiles ſint, laborare. Namque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defenſio caritatem: pluſque proficit, ſi proponitur ſpes utilitatis futuræ, quam præteriti beneficii commemoratio. Enitendum eſt, ut oſtendas, in ea re quam defendas, aut dignitatem ineſſe, aut utilitatem; eumque, cui concilies hunc amorem, ſignifices nihil ad utilitatem ſuam retuliſſe, ac nihil omnino feciſſe cauſa ſua. Invidetur enim commodis hominum ipſorum; ſtudiis autem eorum cæteris commodandi favetur. Videndumque hoc loco eſt, ne, quos ob benefacta diligi volemus, eorum laudem atque gloriam, cui maxime invideri ſolet, nimis efferre videamur. Atque iiſdem his ex locis & odium in alios ſtruere diſcemus, & a nobis, ac noſtris, dimovere. Eademque hæc genera tractanda ſunt in iracundia vel excitanda, vel ſedanda. Nam ſi, quod ipſis, qui audiunt, pernicioſum, aut inutile ſit, id factum augeas, odium creatur: (61) ſin, quod aut in bonos viros, aut in eos, in quos quiſque minime

(61) *Sin, quod aut in bonos viros &c.*) Vitioſa certe eſt ſententia, quam Lambinus ſic corrigit: *Sin, quod aut bonis viris, aut iis quos quiſque minime lædere debuerit, aut* rei-

nime debueris, aut in rempublicam, tum excitatur, ſi non tam acerbum odium, tamen aut invidiæ, aut odii non diſſimilis offenſio. Item timor incutitur aut ex ipſorum periculis, aut ex communibus. Interior eſt ille proprius: ſed hic quoque communis ad eandem ſimilitudinem eſt perducendus.

LII. Par, atque una ratio eſt ſpei, lætitiæ, moleſtiæ. Sed haud ſciam, an acerrimus longe ſit omnium motus invidiæ: nec minus virium opus ſit in ea comprimenda, quam in excitanda. Invident autem homines maxime paribus, aut inferioribus, cum ſe relictos ſentiunt, illos autem dolent evolaſſe. Sed etiam ſuperioribus invidetur ſæpe vehementer, & eo magis, ſi intolerantius ſe jactant, & æquabilitatem communis juris, præſtantia dignitatis, aut fortunæ ſuæ tranſeunt: quæ ſi inflammanda ſunt, maxime dicendum eſt, non eſſe virtute parta; deinde etiam vitiis atque peccatis. Tum ſi erunt honeſtiora atque graviora, tamen non eſſe tanti ulla merita, quanta inſolentia hominis, quantumque faſtidium. Ad ſedandum autem, magno illa labore, magnis periculis eſſe parta, nec ad ſuum commodum, ſed ad aliorum eſſe collata; ſeſeque, ſi quam gloriam peperiſſe videatur, tametſi ea non ſit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totamque abjicere atque deponere: omninoque perficiendum eſt, (quoniam plerique ſunt invidi, maximeque eſt hoc commune vitium & perpetuum: invidetur autem præſtanti florentique fortunæ) ut hæc opinio minuatur, & illa excellens opinione fortuna cum laboribus & miſeriis permiſta eſſe videatur.

Jam miſericordia movetur, ſi is, qui audit, adduci poteſt, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad ſuas res revocet, quas aut tulerit acerbas; aut timeat: aut intuens alium, crebro ad ſeipſum revertatur. Ita cum ſinguli caſus humanarum miſeriarum graviter accipiuntur, ſi dicuntur dolenter, tum afflicta & proſtrata virtus maxime luctuoſa eſt: &, ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni viri debet ſpeciem tueri, lenis (ut ſæpe jam dixi) atque ſummiſſa, ſic hæc, quæ ſuſcipitur ab oratore ad commutandos animos atque omni ratione flectendos, intenta ac vehemens eſſe debet.

LIII. Sed eſt quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum vehemens eſſe volumus, difficilis ad diſtinguendum ſimilitudo. Nam ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eoſdem excitamus, influat oportet aliquid; & ex hac vi nonnunquam animi aliquid (*) infundendum eſt illi lenitati: neque eſt ulla tem-

republica &c. Sed alia, opinor, aggrediendum eſt via: iſtud *factum*, quod in priore parte ſententiæ, plane otioſum eſt, ex illo loco ſuſpicor huc afferri debere. Lego igitur, *Nam ſi quod ipſis, qui audiunt, perniciosum aut inutile ſit, id augeas, odium creatur: ſin, quod aut in bonos viros* factum, *aut in eos* &c. Certe ſi vox *factum* in poſteriori ſententiæ parte in textum recipi non debet, ſubintelligi debet: ut *factum* in *bonos viros* idem ſit ac *contra* bonos viros. Sic Noſter de Amic. c. 12. *Quid in P. Scipionem effecerint, ſine lacrimis non queo dicere*: Sic & Terent. Heaut. Act. 1. Sc. 1. *Ego, quod me in te ſit facere dignum, invenero*: & ibidem Sc. 2. *Vereor, ne quid in illum iratus plus ſatis faxit pater*. Pearcius.

(*) *Infundendum*) Vict. Man. *influendum*: Grut. *inflammandum*

temperatior oratio, quam illa, in qua aſperitas contentionis, oratoris ipſius humanitate conditur; remiſſio autem lenitatis quadam gravitate & contentione firmatur.

In utroque autem genere dicendi, & illo, in quo vis atque contentio quæritur, & hoc, quod ad vitam & mores accommodatur, & principia tarda ſunt, & exitus tamen ſpiſſi & producti eſſe debent. Nam neque aſſiliendum ſtatim eſt ad illud genus orationis, (abeſt enim totum a cauſa; & homines prius ipſum illud, quod proprium ſui judicii eſt, audire deſiderant) nec cum in eam rationem ingreſſus ſis, celeriter diſcedendum eſt. Non enim, ſicut argumentum, ſimul atque poſitum eſt, arripitur, alterumque, & tertium poſcitur: ita miſericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, ſimul atque intuleris, poſſis commovere. Argumentum enim ratio ipſa confirmat, quæ ſimul atque emiſſa eſt, adhæreſcit. Illud autem genus orationis non cognitionem judicis, ſed magis perturbationem requirit, quam conſequi, niſi multa, & varia, & copioſa oratione, & ſimili contentione actionis, nemo poteſt. Quare qui aut breviter, aut ſummiſſe dicunt, docere judicem poſſunt, commovere non poſſunt, in quo ſunt omnia.

Jam illud perſpicuum eſt, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iiſdem ſuppeditari locis. Sed argumento reſiſtendum eſt, aut iis, quæ comprobandi ejus cauſa ſumuntur, reprehendendis, aut demonſtrando, id, quod concludere illi velint, non effici ex propoſitis, nec eſſe conſequens: aut, ſi ita non refellas, afferendum eſt in contrariam partem, quod ſit aut gravius, aut æque grave. Illa autem, quæ aut conciliationis cauſa leniter, aut permotionis vehementer aguntur, (62) contrariis commotionibus inferenda ſunt, ut odio benevolentia, ut miſericordia invidia tollatur.

LIV. Suavis autem eſt, & vehementer ſæpe utilis jocus, & facetiæ: quæ, etiam ſi alia omnia tradi arte poſſunt, naturæ ſunt propria certe, neque ullam artem deſiderant: in quibus tu longe aliis, mea ſententia,

(62) *Contrariis commotionibus* inferenda *ſunt*) Verbum *inferre* ſemper apud Ciceronem opponitur illi verbo, quod magis huic loco convenit, *diluere*, ſive *propulſare*. Invito igitur, ut opinor, ſenſu hæc lectio retinetur. Vult enim Cicero ſignificare affectus omnes contrariis affectibus tollendos, amovendos, frangendos, imminuendos eſſe. Placet igitur conjectura Johannis VValker, qui cenſet Ciceronem ſic ſcripſiſſe, *contrariis commotionibus* infirmanda *ſunt*. Nempe verbum *tollatur* ſatis nos docet, quid velit Cicero. Sic etiam in Oratore: *Cumque animos in prima aggreſſione occupaverit*, infirmabit, *excludetque contraria*. Sed & has duas voces ſæpe Cicero conjungit. Lib. 2. de Nat. Deor. *Quæ vos, Academici*, infirmatis & tollitis. Lib. 4. Acad. Quæſt. *Hæc cum* infirmat tollitque *Philo*. Livius, lib. xxxiv. in Catonis oratione: *Ut unam* tollendo *legem, cæteras* infirmetis. Sed digna interim notatu eſt lectio, quam ſervant Mſs. Joan. Nov. Mead. Harl. duo & Bal. *contrariis commotionibus* efferenda *ſunt*. Si vox *efferenda* ſignificat *vincenda, ſuperanda*, &c. omnino retineri debet. Videtur autem hoc ſignificare in Tuſc. Diſp. l. 4. c. 29. *Quod non natura humana patiendo* efferat. Calepinus in Lex. dicit *efferre* ſignificare, *vincere, ſuperare, quaſi extra ferre*: & ad eam ſignificationem iſtius vocis probandam hunc locum ſic citat; *contrariis commotionibus* efferenda *ſunt*. Unde conſtat in veteribus libris, quibus uſus eſt Calepinus, *efferenda*, extitiſſe. Carolus etiam Steph. invenit *efferenda* in ſuis veteribus libris. *Idem*.

Cæſar, excellis: quo magis mihi etiam teſtis eſſe potes, aut nullam eſſe artem ſalis, aut, ſi qua eſt, eam nos tu potiſſimum docebis.

Ego vero, inquit Cæſar, omni de re facetius puto poſſe ab homine non inurbano, quam de ipſis facetiis, diſputari. Itaque cum quoſdam Græcos inſcriptos libros eſſe vidiſſem de ridiculis, nonnullam in ſpem veneram, poſſe me aliquid ex iſtis diſcere. Inveni autem ridicula, & ſalſa multa Græcorum: nam & Siculi in eo genere, & Rhodii, & Byzantii, & præter cæteros, Attici excellunt: ſed qui ejus rei rationem quandam conati ſunt, artemque tradere, ſic inſulſi extiterunt, ut nihil aliud eorum, niſi ipſa inſulſitas, rideatur. Quare mihi quidem nullo videtur modo doctrina iſta res poſſe tradi. Etenim cum duo genera ſint facetiarum, alterum æquabiliter in omni ſermone fuſum, alterum peracutum & breve: illa a veteribus ſuperior, *cavillatio*, hæc altera, *dicacitas* nominata eſt. Leve nomen habet utraque res: quippe leve enim eſt totum hoc, riſum movere.

Verumtamen (ut dicis, Antoni) multum in cauſis perſæpe lepore, & facetiis profici vidi. Sed cum in illo genere perpetuæ feſtivitatis ars non deſideretur, (natura enim fingit homines, & creat imitatores & narratores facetos, & vultu adjuvante, & voce, & ipſo genere ſermonis) tum vero in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cum ante illud facete dictum emiſſum hærere debeat, quam cogitari potuiſſe videatur? Quid enim hic meus frater ab arte adjuvari potuit, cum (63) a Philippo interrogatus, quid latraret, *Furem ſe videre* reſpondit? Quid in omni oratione Craſſus, vel apud centumviros contra Scævolam, vel contra accuſatorem Brutum, cum pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Craſſo eſt, omnium ſententia, concedendum. Non enim fere quiſquam reperietur, præter hunc, in utroque genere leporis excellens, & illo, quod in perpetuitate ſermonis; & hoc, quod in celeritate, atque dicto eſt. Nam hæc perpetua contra Scævolam Curiana defenſio tota redundavit hilaritate quadam & joco; dicta illa brevia non habuit. Parcebat enim adverſarii dignitati, in quo ipſo ſervabat ſuam; quod eſt hominibus facetis & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem & temporum, & ea quæ occurrant, cum ſalſiſſime dici poſſint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipſum non inſulſe interpretantur. Dicere enim ajunt Ennium, *flammam a ſapiente facilius ore in ardente opprimi*, (64) *quam bona dicta te-*

(63) *A Philippo interrogatus quid latraret*) Depeculatorem Philippum fuiſſe Catulus notavit, & ærarii furem: ſolent autem canes noctu fures allatrare. Sic Cato privatorum furtorum fures dixit *in nervo* ætatem agere: fures publicos, id eſt depeculatores, *in auro atque purpura*. Cato etiam Uticenſis apud Salluſtium fures ærarii appellat. Aut certe furem & ſpoliatorem provincialium: non enim hic cenſeam alia Philippo furta objici. *Turnebus*.

(64) *Quam bona dicta teneat*) Verſus eſt trochaicus integer, & hemiſtichium. Itaque legi debet, *a ſapienti*, ut verſus conſtet. Citatur hæc Enniana ſententia a Symmacho in epiſtolis: quanquam Socratica potius eſt; nam Socratis verbum illud refertur: Σωκράτης ἔλεγεν, ὅτι ῥᾷον ἄν τις διάπυρον ἄνθρακα ἐπὶ τῆς γλώττης κατάσχοι, ἢ λόγον ἀπόρρητον, id eſt, *Socrates dicebat, facilius homines ardentem carbonem in lingua retenturos, quam quod arcano commiſſum ſit*. Os autem ſi ar-

teneat: hæc ſcilicet bona dicta, quæ ſalſa ſint: nam ea *dicta* appellantur proprio jam nomine.

LV. Sed ut in Scævola continuit ea Craſſus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, cauſam illam diſputationemque (65) luſit: ſic in Bruto, quem oderat, & quem dignum contumelia judicabat, utroque genere pugnavit. Quam multa de balneis, quas nuper ille vendiderat; quam multa de amiſſo patrimonio dixit? Atque illa brevia, cum ille diceret, *ſe ſine cauſa ſudare*: (66) *Minime mirum*, inquit, *modo enim exiſti de balneis*. Innumerabilia hujuſcemodi fuerunt, ſed non minus jucunda illa perpetua. (97) Cum enim Brutus duos lectores excitaſſet, & alteri de colonia Narbonenſi Craſſi orationem legendam dediſſet, alteri de lege Servilia; & cum contraria inter ſeſe de republica capita contuliſſet; noſter hic facetiſſime tres patris Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo, FORTE EVENIT, UT IN PRIVERNATI ESSEMUS. *Brute, teſtificatur pater ſe tibi Privernatem fundum reliquiſſe*. Deinde ex libro ſecundo, IN ALBANO ERAMUS EGO ET MARCUS FILIUS. *Sapiens videlicet homo cum primis noſtræ civitatis, norat hunc gurgitem; metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil eſſe ei relictum putaretur*. Tum ex libro tertio, in quo finem ſcribendi fecit, tot enim, ut audivi Scævolam dicere, ſunt veri Bruti libri) IN TIBURTI FORTE ASSEDIMUS EGO ET MARCUS FILIUS. *Ubi ſunt ii fundi, Brute, quos tibi pater bli-*

ſi ardeat, id eſt, in ore ſi ſit flamma, qui nolit uri & lædi, os non occludat, ſed quam maxime hiante flammam expuat. Ennius autem bona dicta, bonas ſententias intellexerat, quas ſapiens tenere ſe non poteſt, quin loquatur. At homines faceti idem de dicacibus uſurpare ſolebant, & aliter verſum interpretari. Ab eadem mente Ennius docta dicta appellavit: *Haud doctis dictis certantes, ſed maledictis*. Et Catullus. xi. 15. *Pauca nunciate, mea puella, non bona dicta*, cum ſcripſit, maledicta ſignificavit. Sunt etiam alia ſignificatione dicta, dicacitates, & verba falſa. Plautus, Cap. III. 1. 23. *Dico unum ridiculum dictum ae dictis melioribus, Qui* (Gronov. *Quibus*) *ſolebam menſtruales epulas ante adipiſcier*. In quem ſenſum verſum Ennianum faceti homines, ut dixi, accipiebant. *Idem*.

(65) *Luſit*) Galli ſic dicerent, *tourna en plaiſanterie*.

(66) *Minime mirum, inquit, modo enim exiſti de balneis*) Ni fallor, non modo non jocus, ſed ne ſenſus in hac lectione inveniri poteſt. Brutus dixerat, *ſe ſine cauſa ſudare*: reſpondit autem Craſſus, non eſſe mirum illum ſine cauſa ſudare; modo enim exierat e balneis. Voces *minime mirum* non ſolum ad *ſudare*, ſed etiam ad *ſine cauſa* referri debent, ſi vulgatæ lectioni hæreamus. Solebant ii, qui e balneis exierant, ſudare, & aqua diffluere. Vides igitur, Lector, in hac vulgata lectione Craſſum negare, Brutum habere cauſam ſudandi, & tamen cauſam, cur ſudet Brutus, afferre. Quis ferre poſſit hæc tam ſecum pugnantia? Mſs. Joan. & Harl. 1. omittunt voces *mirum* & *inquit*: unde ſtatim ſic locum emendavi. *Atque illa brevia; cum ille diceret, ſe ſine cauſa ſudare: Minime, inquit; modo enim exiſti de balneis*. Clara nunc exhibetur ſententia. Brutus dixerat, ſe ſine cauſa ſudare, id eſt, in impugnanda Planci contra Craſſum cauſa nimis vehementer agere, cum ſine ſudore accuſari Plancus & vinci Craſſus potuerit. *Minime*, inquit Craſſus, *non ſudas ſine cauſa: modo enim exiſti* &c. Jocus eſt in ancipiti ſignificatione verbi *exiſti*, quod ſignificat, & vendere balnea, & e balneis lotum egredi. Voces *minime*, & *mirum*, adeo ſimili literarum ductu, ſcribuntur, ut feſtinantes librarii facile poſſint errare. *Pearcius*.

(67) *Cum Brutus duos lectores excitaſſet*) Hujus rei pro Cluentio Cicero meminit, cap. 51. De colonia Narbonenſi, in Bruto, cap. 43.

publicis commentariis conſignatos reliquit? Quod niſi (68) *puberem te*, inquit, *jam haberet, quartum librum compoſuiſſet, & ſe etiam in balneis lotum cum filio, ſcriptum reliquiſſet.*

Quis eſt igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his facetiis non minus refutatum eſſe Brutum, quam illis tragœdiis, quas egit idem, cum caſu in eadem cauſa funere efferretur anus (69) Junia? Pro dii immortales, quæ fuit illa, quanta vis? quam inexpectata? quam repentina, cum, conjectis oculis, geſtu omni imminenti, ſumma gravitate & celeritate verborum: *Brute, quid ſedes? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid majoribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberavit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti ſtudere? Patrimonione augendo? at id non eſt nobilitatis. Sed fac eſſe, nihil ſupereſt; libidines totum diſſipaverunt. An juri civili? eſt paternum: ſed dicet, te, cum ædes venderes, ne in rutis quidem & cæſis* (70) *ſolium tibi paternum recepiſſe. An rei militari? qui nunquam caſtra videris. An eloquentiæ? quæ nulla eſt in te: &, quidquid eſt vocis ac linguæ, omne in iſtum turpiſſimum calumniæ quæſtum contuliſti. Tu lucem aſpicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in civium eſſe conſpectu? tu illam mortuam, tu imagines ipſas non perhorreſcis? quibus non modo imitandis, ſed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquiſti.*

LIV. Sed hæc tragica, atque divina: faceta autem & urbana, innumerabilia ex una concione meminiſtis. Nec enim concio major unquam fuit, nec

(68) *Puberem*) Patri cum filio pubere in balneis lavari non licebat, nec ſocero cum genero. Cicero de Off. I. 35. *Noſtro quidem more cum parentibus puberes filii, cum ſoceris generi non lavantur.* Turneb.

(69) *Junia*) Popilia omnium prima Romæ in funere laudationem meruit, cum ante honoratis tantum viris ea tribueretur. Ac Ciceroni diſplicet, lib. II. de Legibus, c. 24. laudatio mulierum, cum legem tantum de viris hanc ſanciat: *Honoratorum*, inquit, *virorum laudes in concione memorantor.* Quanquam Plutarchus jam inde uſque a Camilli ætate honeſtis matronis eam fuiſſe dicit tributam, ob collatum ornamentorum ſuorum aurum in Apollinis crateram: cum Livius tamen ſcribat, tantum eis conceſsum, ut ſacrorum & ludorum cauſa pilentis carpentiſque uterentur. Paulo poſt Popiliam, idem honos eſt tributa Juniæ, quæ ex Brutorum erat familia. Ducebantur autem in forum funera laudationis cauſa: quod quomodo heret, ex Polybio ſubjicere placet: Ὅταν γὰρ μεταλλάξῃ τις παρ' αὐτοῖς τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν. &c. Id eſt: „Cum apud eos illuſtris vir aliquis ex hac „migravit vita, in funere cum reliquo ornatu in forum fertur, ad roſtra quæ vo„cantur, interdum ſtans ante omnium ocu„los, raro recubans. Circumfuſa autem po„puli corona, in roſtra aſcendit filius, ſi „quem puberem reliquerit, qui forte adſit: „ſin minus, propinquus aliquis, & de mor„tui virtutibus dicit, rebuſque quas is proſ„pere geſserit. Eo deinde ſepulto, juſtiſque „factis, mortui imaginem in illuſtriſſimo do„mus loco ponunt, in cellula lignea condi„tam. Imago autem perſona eſt ad ſimilitu„dinem egregie expreſsa, & forma, & li„neamentis. Has imagines & in publicis fe„riis aperiunt, ornantque magnifice: & cum „ex familia clarus aliquis moritur, in funus „producunt. *Idem.*

(70) *Solium tibi paternum*) In excipiendis rutis & cæſis, quæ in mancipatione prædiorum excipi ſolent, non retinuiſse ſellam patris, in qua ille jus reſpondere ſolebat. Hic enim *recipere* eſt excipere. Cicero, lib. I. de legibus, cap. 3. *Præſertim cum non recuſarem, quominus more patrio ſedens, in ſolio conſulentibus reſponderem.* Ita qui ſolium vendiderit, jus non reſpondebit. *Idem.*

Google

nec apud populum gravior oratio, quam hujus (71) contra collegam in cenſura nuper, neque lepore & feſtivitate conditior. Quare tibi, Antoni, utrumque aſſentior, & multum facetias in dicendo prodeſſe ſæpe, & eas artes nullo modo poſſe tradi: & illud quidem admiror, tu nobis in eo genere tribuiſſe tantum, & non hujus rei quoque palmam, ut cæterarum, Craſſo detuliſſe.

Tum Antonius, Ego vero ita feciſsem, inquit, niſi interdum in hoc Craſso paulum inviderem. Nam eſse quamvis facetum atque ſalſum, non nimis eſt per ſeipſum invidendum: ſed, cum omnium ſis venuſtiſſimus & urbaniſſimus, omnium graviſſimum & ſeveriſſimum & eſse, & videri, quod iſti contigit uni, id mihi vix ferendum videbatur.

Hic cum arriſiſset ipſe Craſsus, Attamen, inquit Antonius, cum artem eſse facetiarum, Juli, negares, aperuiſti quiddam, quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixiſti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid jocus de gravitate decerperet; quod quidem in primis a Craſso obſervari ſolet. Sed hoc præceptum prætermittendum eſt facetiarum, cum his nihil opus ſit: nos autem quomodo utamur, cum opus ſit, quærimus; ut in adverſarium, & maxime, ſi ejus ſtultitia poterit agitari, in teſtem ſtultum, cupidum, levem, ſi facile homines audituri videbuntur.

Omnino probabiliora ſunt, quæ laceſſiti dicimus, quam quæ priores: nam & ingenii celeritas major eſt, quæ apparet in reſpondendo, & humanitatis eſt reſponſio. Videmur enim quieturi fuiſse, niſi eſsemus laceſſiti: ut in iſta ipſa concione nihil fere dictum eſt ab hoc, quod quidem facetius dictum videretur, quod non provocatus reſponderit. Erat autem tanta gravitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod eſset ab eo objectum, lepore magis elevandum, quam contentione frangendum videretur.

LVII. Tum Sulpicius, Quid igitur? inquit, patiemur, Cæſarem, qui quanquam Craſso facietas concedit, tamen multo in eo ſtudio magis ipſe elaborat, non explicare totum nobis genus hoc jocandi, quale ſit, & unde ducatur; præſertim cum tantam vim & utilitatem ſalis & urbanitatis eſse (*) fateatur? Quid ſi, inquit Julius, aſsentior Antonio, dicenti nullam eſse artem ſalis?

Hic cum Sulpicius reticuiſset, Quaſi vero, inquit Craſsus, horum ipſorum, de quibus Antonius tamdiu loquitur, ars ulla ſit, Obſervatio quædam eſt, ut ipſe dixit, earum rerum, quæ in dicendo valent: quæ ſi eloquentes facere poſſit, quis eſset non eloquens? Quis enim hæc vel non facile, vel certe aliquo modo poſset ediſcere? Sed ego in his præceptis hanc vim, & hanc utilitatem eſse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, ſed ut ea, quæ natura, quæ ſtudio, quæ exercitatione conſequimur, aut recta eſse confidamus, aut parva intelligamus, cum, quo

(71) *Contra collegam*) Domitium. In Bruto, cap. 44.

(*) *Fateatur*) Vict. Man. Grut. *fateamur?*

quo referenda ſint, didicerimus. Quare, Cæſar, ego quoque a te hoc peto, ut, ſi tibi videtur, diſputes de hoc toto jocandi genere, quid ſentias; ne qua forte dicendi pars, quoniam ita voluiſtis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato ſermone præterita eſse videatur.

Ego vero, inquit ille, quoniam (72) collectam a conviva, Craſse, exigis, non committam, ut, ſi defugerim, tibi cauſam aliquam dem recuſandi. Quanquam ſoleo ſæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in ſcena geſtum, ſpectante Roſcio. Quis enim ſeſe commovere poteſt, cujus ille vitia non videat? Sic ego nunc, Craſso audiente, primum loquar de facetiis, & *docebo ſus* (ut ajunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audiſset, (73) *fœnum alios* ajebat *eſſe oportere*. Tum ille, Jocabatur, inquit, Catulus, præſertim cum ita dicat ipſe, ut ambroſia alendus eſse videatur. Verum te, Cæſar, audiamus, ut ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi reſtant, inquit: ſed tamen defeſsus jam labore atque itinere diſputationis, requieſcam in Cæſaris ſermone, quaſi in aliquo peropportuno diverſorio.

LVIII. Atqui, inquit Julius, non nimis liberale hoſpitium meum dices: nam te in viam, ſimul ac perpaululum (74) guſtaris, extrudam, & ejiciam. Ac, ne diutius vos demorer, de omni iſto genere quid ſentiam, perbreviter exponam. De riſu quinque ſunt, quæ quærantur: unum, quid ſit: alterum, unde ſit: tertium, ſitne oratoris velle riſum movere: quartum, quatenus: quintum, quæ ſint genera ridiculi.

Atque illud primum, quid ſit ipſe riſus, quo pacto concitetur, ubi ſit, quomodo exiſtat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, & quomodo ſimul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderit Democritus: neque enim ad hunc ſermonem hoc pertinet; &, ſi pertineret, neſcire me tamen id non puderet, quod ne ipſi quidem illi ſcirent, qui pollicerentur.

Lo-

(72) *Collectam*) Græci συμβολὴν appellant, id quod confertur in cœnam a convivis; quo verbo Plautus utitur, cum ſcribit jocans: *Parata ſunt ſcapulis meis ſymbola*. Sic collativum prandium dicunt Latini, quod Græci ἔρανον: & collativum ventrem eleganti translatione dixit Plautus. Vocant etiam Græci ἔρανον & συμβολὴν, pecuniam quæ exigitur a convivis. Proinde in Terentio, Andr. I. 1. 61. *Quid Pamphilus? cœnavit, ſymbolam dedit*, legendum cenſeo, non ut vulgo, *Symbolum*. Collectrix etiam apud Plautum eſt, quæ religionis cauſa ſtipem colligit: *Præcantrici, collectrici, ariolæ, atque haruſpicæ*. Turnebus.

(73) *Fœnum*) Significavit alios videri Craſso comparatos pecudes eſse, proinde fœno paſcendos: Craſsum autem divinum plane hominem, ut ambroſia paſcendus ſit, qui cibus eſt deorum. *Idem*.

(74) *Guſtaris*) Guſtus cum alia ſignificat, tum interdum id quod venditores guſtandi & explorandi cauſa dant emptoribus vini, quod γεῦμα dicitur a Græcis: ut cum quid oſtenditur, ſpecimen a Latinis, a Græcis δεῖγμα vocatur; a quo per translationem dixit Seneca, *Dedit enim nobis guſtum, ad quem reſpondebit*. A qua etiam translatione illud Ciceronis profectum eſt. *Et deguſtabit genus exercitationum mearum*. Significat enim Paradoxa guſtum Bruto fore earum exercitationum quibus uti ſolet. Eſt & guſtus interdum primus prandii miſsus. Martialis, (XI. 32. 4.) *Guſtus protinus has edes in ipſo, Has prima feret, alterave cœna*. Sed & guſtare multo minus eſt, quam vel jentare, vel prandere: quo ſane hic modo intelligendum eſt. *Idem*.

Locus autem, & regio quaſi ridiculi (nam id proxime quæritur) turpitudine & deformitate quadam continetur. Hæc enim ridentur vel ſola, vel maxime, quæ notant & deſignant turpitudinem aliquam non turpiter.

Eſt autem, ut ad illud tertium veniam, eſt plane oratoris movere riſum; vel quod ipſa hilaritas benevolentiam conciliat ei, per quem excitata eſt: vel quod admirantur omnes acumen uno ſæpe in verbo poſitum, maxime reſpondentis, nonnunquam etiam laceſſentis: vel quod frangit adverſarium, quod impedit, quod elevat, quod deterret, quod refutat: vel quod ipſum oratorem, politum eſſe hominem ſignificat, quod eruditum, quod urbanum: maximeque quod triſtitiam, ac ſeveritatem mitigat & relaxat, odioſaſque res ſæpe, quas argumentis dilui non facile eſt, joco riſuque diſſolvit.

Quatenus autem ſint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter videndum eſt: id quod in quarto loco quærendi poſueramus. Nam nec inſignis improbitas & ſcelere juncta, nec rurſus miſeria inſignis agitata ridetur. Facinoroſos enim majore quadam vi, quam ridiculi, vulnerari volunt: miſeros illudi nolunt, niſi ſi ſe forte jactant. Parcendum eſt autem maxime caritati hominum, ne temere in eos dicas, qui diliguntur.

LIX. Hæc igitur adhibenda eſt primum in jocando moderatio. Itaque ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, neque miſericordia maxima digna ſunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum eſt in iſtis vitiis, quæ ſunt in vita hominum neque carorum, neque calamitoſorum, neque eorum, qui ob facinus ad ſupplicium rapiendi videntur; eaque belle agitata ridentur.

Eſt etiam deformitatis, & corporis vitiorum ſatis bella materies ad jocandum. Sed quærimus idem, quod in cæteris rebus maxime quærendum eſt, quatenus. In quo non modo illud præcipitur, ne quid inſulſe; ſed etiam, ſi quid perridicule poſſis. Vitandum eſt oratori utrumque, ne aut ſcurrilis jocus ſit, aut mimicus. Quæ cujuſmodi ſint, facilius jam intelligemus, cum ad ipſa ridiculorum genera venerimus.

Duo enim ſunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, ſi quando quid, tanquam aliqua fabella, narratur: ut olim tu, Craſſe, in Memmium, *comediſſe eum lacertum Largii*, cum eſſet cum eo Tarracinæ de amicula rixatus. Salſa tota, ac tamen a teipſo ficta, narratio. Addidiſti clauſulam, tota Tarracina tum omnibus in parietibus inſcriptas fuiſſe literas, tria *LLL*, duo *MM*. Cum quæreres id quid eſſet, ſenem tibi quendam oppidanum dixiſſe, (75) *Lacerat Lacertum Largii*

(75) *Lacerat lacertum*) Hunc verſum Craſſus orator uſque adeo vulgo jactatum ait, ut Tarracinæ paſſim in omnibus parietibus inſcriptus viſeretur. Fabula, unde natum eſt adagium, ſic habet. Memmius quidam Romanus cum ageret Tarracinæ, mulierculam quandam deperibat, ſed non citra rivalem. Cum hoc igitur cum aliquando rixa incidiſset, eo iracundiæ provectus eſt Memmius, ut Largii (nam id rivali nomen) brachium mordicus

gii Mordax Memmius. Perſpicitis, hoc genus quam ſit facetum, quam elegans, quam oratorium, ſive habeas vere, quod narrare poſſis, quod tamen eſt mendaciunculis aſpergendum, ſive ſingas. Eſt autem hæc hujus generis virtus, ut ita facta demonſtres, ut mores ejus, de quo narres, ut ſermo, ut vultus omnes exprimantur, ut iis, qui audiunt, tum geri illa fierique videantur.

In re eſt item ridiculum, quod ex quadam depravata imitatione ſumi ſolet: ut idem Craſſus, *Per tuam nobilitatem, per veſtram familiam*. Quid aliud fuit, in quo concio rideret, niſi illa vultus & vocis imitatio? *Per tuas ſtatuas* vero cum dixit, & extento brachio paulum etiam de geſtu addidit, vehementius riſimus. Ex hoc genere eſt illa Roſciana imitatio ſenis: (76) *Tibi ego, Antipho, has ſero*, inquit: ſenium eſt, cum audio. Atque ita eſt totum hoc ipſo genere ridiculum, ut cautiſſime tractandum ſit. (77) Mimorum eſt enim ethologorum, (78) ſi nimia eſt imitatio, ſicut obſcœnitas. Orator ſurripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quam videat: præſtet idem ingenuitatem & ruborem ſuum, verborum turpitudine, & rerum obſcœnitate vitanda.

LX. Ergo hæc duo genera ſunt ejus ridiculi, quod in re poſitum eſt: quæ ſunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus deſcribuntur hominum mo-

---

cus arriperet. Ea res poſteaquam in popularem abiit jocum, faceti quidam & φιλόγελοι ſenarium hunc in omnibus ejus parietibus quinque literis notarunt, depictis tribus LLL, & duobus MM, videlicet ut advenis percontandi miniſtrarent occaſionem. Itaque cum M. Craſsus Tarracinam aliquando veniſset, admiratus novum literarum ænigma, ſenem quemdam oppidanum percontatus eſt, quidnam ſibi vellent ejuſmodi literæ. Atque is, expoſita fabula, verſiculum explicuit. *Lacerat lacertum Largii mordax Memmius*. Tametſi Cæſar, qui hæc loquitur apud Ciceronem, exiſtimat narrationem hanc totam in Memmium adverſarium dedita opera confictam fuiſſe. *Eraſmus*, Adag. Chil. I. Cent. ix.

(76) *Tibi ego, Antipho*) Videntur hæc verba fuiſſe ſenis cujuſdam arbores ſerentis, filioque ſuo dicentis, ſe non tam diu victurum eſſe, ut eas arbores maturitatem ſuam aſſecutas videat: juvenem illum, & vigentem olim ex illis fructus percepturum. Tum quod addit, *Senium eſt, cum audio*, hoc vult: Ita perfecta eſt iſta Roſciana ſenis tuſſientis, & fracta voce ac tremula utentis imitatio ut non hiſtrionem imitantem ſenem, ſed Senectutem ipſam videar audire. *Pearcius*.

(77) *Mimorum*) Sic eos appellat, qui mores & affectus perſonarum exprimunt: nec *mimos* tantum dixit, ut hoc libro poſtea, & in Antonium fecit, & alii ſcriptores vocant, ſed *ethologos* addidit, ne ambigue loqueretur, ac fabula ſignificari videretur, quam Mimum Græci, Latini Planipedem vocant, quales erant Mimi Publii & Laberii. Quanquam Cicero pro Cælio mimum hujuſmodi, fabulam, id eſt, comœdiam appellare non vult: *Mimi ergo*, inquit, *eſt jam exitus, non fabula*. Pantomimorum hic non meminit. Exorti enim poſtea ſunt imperante Auguſto: erantque ſaltatores, qui geſtu hiſtorias & fabulas ita exprimebant, ut ſub oculos ſubjicerent, ad quam ſaltationem reſpexit Horatius, cum ſcripſit,

Paſtorem ſaltaret uti cyclopa rogabat.

Et Juvenalis, Sat. VI. 63.

Chironomon Ledam molli ſaltante Batyllo.
Turnebus.

(78) *Si nimia eſt imitatio, ſicut obſcœnitas*) Videtur oratio hiulca. Quæ tamen verba deſiderentur, non facile dixerim. Vellem ita legi: *Si nimia eſt imitatio. Si erit obſcœnitas; orator*, &c. Muretus.

mores, & ita effinguntur, ut aut, re narrata aliqua, quales ſunt, intelligantur: aut imitatione (a) brevi injecta, in aliquo inſigni ad irridendum vitio reperiantur.

In dicto autem ridiculum eſt id, quod verbi, aut ſententiæ quodam acumine movetur: ſed ut in illo ſuperiore genere vel narrationis, vel imitationis, vitanda eſt mimorum ethologorum ſimilitudo; ſic in hoc ſcurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda eſt. Qui igitur diſtinguemus a Craſſo, a Catulo, a cæteris familiarem (b) veſtrum, (79) Granium, aut Vargulam, amicum meum? Non mehercule in mentem mihi quidem venit: ſunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior. Hoc, opinior, primum, ne, quotieſcumque potuerit dictum dici, neceſſe habeamus dicere.

Puſillus teſtis proceſſit. *Licet*, inquit, *rogare*, Philippus? Tum quæſitor properans, *Modo breviter*. Hic ille, *Non accuſabis; perpuſillum rogabo*. Ridicule. Sed ſedebat judex L. Aurifex, brevior etiam, quam ipſe teſtis: omnis eſt riſus in judicem converſus: viſum eſt totum ſcurrile judicium. Ergo hæc, quæ cadere poſſunt in quos nolis, quamvis ſint bella, ſunt tamen ipſo genere ſcurrilia.

Ut iſte, qui ſe vult dicacem, & mehercule eſt, Appius, ſed nonnunquam in hoc vitium ſcurrile delabitur. *Cœnabo*, inquit, *apud te*, huic luſco, familiari meo, C. Sextio. (80) *Uni enim locum eſſe video*. Eſt hoc ſcurrile, & quod ſine cauſa laceſſivit: & tamen id dixit, quod in omnes luſcos conveniret. Ea, quia meditata putantur eſſe, minus ridentur. Illud egregium Sextii, & ex tempore: (81) *Manus lava*, inquit, *& cœna*.

Temporis igitur ratio, & ipſius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum diſtingnet oratorem a ſcurra: &, quod nos cum cauſa dicimus, non ut ridiculi videamur, ſed ut proficiamus aliquid; illi totum diem, & ſine cauſa. Quid enim eſt Vargula aſſecutus, cum eum candidatus A. Sempronius cum Marco ſuo fratre complexus eſſet; (82) *Puer*

(a) *Brevi*) Lamb. *breviter*

(b) *Veſtrum*) Lamb. *noſtrum*.

(79) *Granium*) Præconem, cujus multa dicta verſibus erat complexus Lucilius. *Conjicere in verſus dictum præconis volebam Granî*, apud Gellium, (IV. 17.) Vide Orat. pro Planco, (cap. 14.) *Turnebus*.

(80) *Uni enim locum eſſe video*) Jocus eſt ſumptus ex communi illorum temporum conſuetudine loquendi, qua aliquot convivis vocatis, ei quem præterea invitatum vellent, locum ſupereſſe dicebant. Plautus in Sticho, *Ædepol tibi etiam, opinor, uni locum conſpicor, ubi accubes*. Id ſcurriliter ad vitium oculi convertit Appius. *Idem*.

(81) *Manus lava*) Appius irridens C. Sextium, qui altero oculo captus erat, ait, *Cœnabo apud te, eſt enim uni locus*: ita carpebat hominis vitium, cujus in vultu erat locus uni oculo; quaſi in ejus triclinio & convivio uni fuiſſet homini locus vacuus. Reſpondit Sextius ſubtili ac ſubito joco: *Cœnabis enimvero apud me, ſed prius manus lava*: quo dicto, hominis impuritatem notabat. *Pruſteus*.

(82) *Puer abige muſcas*) Propinqui & amici, qui gratioſi erant aut clari, deducere ſolebant candidatos, qui prenſatum ibant, ut petitio & gratiam & auctoritatem majorem haberet. Igitur cum A. Sempronius Longus cum fratre Vargulam eſſet complexus, Vargula ſcurriliter luſit, jubens abigi muſcas. *Turnebus*.

abige muſcas? Riſum quæſivit, qui eſt, mea ſententia, vel tenuiſſimus ingenii fructus. Tempus igitur dicendi prudentia & gravitate moderabimur: quarum utinam artem aliquam haberemus! ſed domina natura eſt.

LXI. Nunc exponamus genera ipſa ſummatim, quæ riſum maxime moveant. Hæc igitur ſit prima partitio; quod facete dicatur, id alias in re habere, alias in verbo facetias: maxime autem homines delectari, ſi quando riſus conjuncte re verboque moveatur. Sed hoc mementote, quoſcumque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iiſdem locis fere etiam graves ſententias poſſe duci. Tantum intereſt, quod gravitas honeſtis in rebus ſevere, jocus in turpiculis & quaſi deformibus ponitur: velut in iiſdem verbis & laudare frugi ſervum poſſumus, &, ſi eſt nequam, jocari. Ridiculum eſt illud (83) Neronianum vetus in furace ſervo, *Solum eſſe, cui domi nihil ſit nec obſignatum, nec occluſum:* quod idem in bono ſervo dici ſolet; ſed hoc iiſdem etiam verbis.

Ex iiſdem autem locis omnia naſcuntur. Nam quod (84) Sp. Carvilio graviter claudicanti ex vulnere ob rempublicam accepto, & ob eam cauſam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, *Quin prodis, mi Spuri, ut quotieſcumque gradum facies, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem?* præclarum & grave eſt. Quod (85) Calvino Glaucia claudicanti, *Ubi eſt vetus illud?* (86) *num claudicat? at hic claudicat*: hoc ridiculum eſt; & utrumque ex eo, quod in claudicatione animadverti potuit, eſt dictum. *Quid hoc* (87) *Nævio ignavius?* ſevere Scipio. At in male olentem, (88)

(83) *Neronianum*) Illius, ut reor, Neronis, qui res adverſus Annibalem geſſit; eſtque exemplum hoc, ut pleraque hujus loci priſca, ſumptum ex libro Apophthegmatum Catonis. Dictum autem hoc & de furace accipi poteſt, ut a Nerone uſurpatum fuerat, qui omnia reſignet & recludat: & de ſervo frugi, cujus fidei omnia herus committat, cui nihil annulo obſignet, cui nihil claudat ſera. In quodam libro ſcripto legitur *Nævianum*, ut a Nævio poeta ſumptum, quod fortaſſe verius. *Idem.*

(84) *Sp. Carvilio*) Puto hunc eſſe qui primus apud Romanos uxorem dimiſit. Vir fuit illuſtris, qui ex equeſtri loco natus ad ſummum pervenit dignitatem, ut Paterculus ſcribit. Conſul autem fuit cum Fabio Maximo. Auctor Cicero de Senectute. *Idem.*

(85) *Calvino*) C. Sextius Calvinus, ut ait Cicero in Bruto, ingenio & ſermone eleganti, ſed valetudine incommoda fuit, etſi cum remiſerant dolores pedum, non deerat in cauſis. Is igitur ex podagra plerumque claudicabat. *Idem.*

(86) *Num claudicat? at hic claudicat.*) Sunt qui ſcribant hoc modo: *at hic clodicat.* Et ſic interpretantur: Calvinus etſi claudicat pede, non tamen tam claudicat, quam Clodicat, id eſt Clodio favet. Iſtorum ſententiæ non habeo fidem, quia Cicero confert exempla duo, quæ non ſic ſunt ex immutatione literæ, ut ea quæ ſequuntur. Præterea immutant codices ſine ratione. Ad hæc, quando fingitur Cæſar hæc tractaviſſe, cumque vixit Glaucia homo impurus, ut ait Cicero in Orat. pro Rabirio Poſthumo, nullus erat Clodius, cui deforme eſſet favere. Nondum ceperat Rempublicam P. Clodius, quem Milo interemit. Ego igitur ſic interpretor: Glaucia impurus homo cum videret Calvinum pede claudicantem, recordatus eſt antiqui proverbii, quo veteres utebantur in hominem errantem, vel dubiæ fidei. Quærebant enim: *Num claudicat?* hoc eſt conſtatne ſibi, an potius errat, aut variat? Ex tranſlatione verbi & ambiguitate objecit homini mentis errorem, vel dubiam fidem. *Strebæus.*

(87) *Nævio*) Dictum eſt Africani, ut opinor, ſuperioris in Nævium, a quo fuerat accuſatus, quod præda bello Antiochi capta ærarium fraudaſſet: alii tamen a Petilio accuſatum fuiſſe ſcribunt. Locus annominationem habet. Nominatur a Livio oratio P. Africani, in M. Nævium, in qua, ut opinor, hoc dixerat. *Turnebus.*

(88) *Video me a te circumveniri*, ſubridicule Philippus. At utrumque genus continet verbi ad literam immutati ſimilitudo.

Ex ambiguo dicta, vel argutiſſima putantur, ſed non ſemper in joco, ſæpe etiam in gravitate verſantur. Africano illi majori, coronam ſibi in convivio ad caput accommodanti, cum ea ſæpius rumperetur, P. Licinius Varus, *Noli mirari*, inquit, *ſi non convenit*. (89) *Caput enim magnum eſt*: laudabile & honeſtum. At ex eodem genere eſt: (90) *Calvus ſatis eſt*; *quod dicit parum*. Ne multa: nullum genus eſt joci, quo non ex eodem ſevera & gravia ſumantur.

Atque hoc etiam animadvertendum, non eſſe omnia ridicula faceta. Quid enim poteſt eſſe tam ridiculum, quam (91) Sannio eſt? Sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ridetur ipſo. Salſum hunc poſſum dicere, atque ita, non ut ejuſmodi oratorem eſſe velim, ſed ut mimum.

LXII. Quare (92) primum genus hoc, quod riſum vel maxime mo-

(88) Vulgo *Vides me a te circumveniri*) Cæſar dicit hæc duo Scipionis & Philippi dicta *verbi ad literam immutati ſimilitudine continere*. In joco Scipionis verba *Nævius* & *ignavius* idem prope ſonant, eædemque fere ſunt verborum literæ. In hoc vero Philippi, cui verbo ſimile eſt verbum *circumveniri*? Prorſus neſcio: jocus igitur non erit, niſi cum vulgatis nonnullis editionibus, & cum Lamb. & Steph. legamus, *Video me a te* non conveniri, ſed *circumveniri*. Memento, lector, hoc in male olentem quendam dictum eſſe. Senſus autem eſt: Cum gravis eſt tibi halitus, quoties mihi occurris, non videris mihi *convenire*, ſed inſidias mihi parare, & mali aliquid mihi inferre velle. *Pearcius*.

(89) *Caput magnum*) Ambiguum eſt, nam ſignificatur & magnitudo partis, & amplitudo hominis. Publius autem ille Licinius Varus bello ſecundo Punico ædilis cum Veturio fuit ut Livius ſcribit. Poſtea etiam præturam eodem bello adeptus eſt, in qua tulit ad populum, ut ludi Apollinares in ſtatum diem in perpetuum voverentur. *Turnebus*.

(90) *Calvus ſatis eſt*) Hic *Calvum* eſſe nomen proprium non cenſeam, ſed appellativum. Jocus ex eo eſt, vel quod veteres calvos fallaces cenſebant, vel quod calvi mimi, ut Nonius ait, omnibus erant fruſtratui: unde *calvor*, quod eſt fruſtror, decipio. *Satis eſt* igitur *quod dicit parum*, eſt ambiguum. Id eſt enim quod parum loquitur, vel quod parum orator eſt. Nam *dicere parum* pro *oratorem non eſſe*, dicere ſolebant. Cicero in Bruto; *Nam T. Aufidius qui vixit ad ſummam ſenectutem, volebat ſimilis eſſe horum; eratque & bonus vir, & innocens, ſed dicebat parum*. Qui de Licinio Calvo oratore & poeta intelligunt, peccant ignoratione temporis. Si quis tamen, *Calvum*, nomen proprium, quod verum non puto, cenſeat, eandem ſervare poterit ambiguitatem. Satis eſt quod parum loquatur, & parum ſit eloquens, ne nos fallat verbis, homo præſertim ineptus & moleſtus. *Idem*.

(91) *Sannio*) Sanna, inquit vetus Perſii interpres, dicitur os diſtortum cum vultu: quod facimus cum alios irridemus: unde *Sanniones* dicti ſunt, qui non rectum vultum habent. Hic tamen doctiſſimus Budæus animadvertit, mimorum quoddam genus ſignificari. Verum, ut reor, ſanna & ſannio ab homine ſtulto & inepto Sanna originem ſumpſere qui tam fatuus fuit, ut Cratinus Comicus ſannam pro ſtulto uſurpaverit, quemadmodum relatum eſt ab Euſtathio: quo etiam auctore deduci poteſt utrumque a Sannis populis Aſiæ, quos conſuetudo Græcorum erat ejus ætate Tzanos vocare, qui moribus erant barbaris & incultis, ac proinde inſulſis & inſcitis. Affert & aliam originem a verbo σαίνειν *Idem*.

(92) *Primum genus hoc . . . non eſt noſtrum, moroſum, &c.*) Hæc ſunt Sannionum ridicula. Suſtinent enim perſonas eorum, qui mores duos ſequuntur & agreſtes, qualis eſt Demea apud Terentium: qui nimia religione, & vano Deorum metu laborant, cujuſmodi fere ſunt mulierculæ, qui nihil non ſuſpicantur, ut ſenes: qui gloriam avide captant, ut Thraſo Terentianus: qui ſtulti ſunt, ut Phædria. Hujuſcemodi perſonas non ſuſtinebit Orator, ſed agitabit. Suſtinere, eſt agere & imitari: agitare vero, faceto aliquo dicto, aut lepida narratione perſtringere. *Strebæus*.

vet, non eſt noſtrum, moroſum, ſuperſtitioſum, ſuſpicioſum, glorioſum, ſtultum. Naturæ ridentur ipſæ, quas perſonas agitare ſolemus, non ſuſtinere. Alterum genus eſt imitatione admodum ridiculum, ſed nobis tantum licet furtim, ſi quando, & curſim: aliter enim minime eſt liberale. Tertium, oris depravatio, non digna nobis. Quartum, obſcœnitas, non ſolum non foro digna, ſed vix convivio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio (*) loco, facetiæ reliquæ ſunt, quæ aut in re, ut ante diviſi, poſitæ videntur eſse, aut in verbo. Nam quod, quibuſcumque verbis dixeris, facetum tamen eſt, re continetur: quod mutatis verbis ſalem amittit, in verbis habet leporem omnem.

Ambigua ſunt in primis acuta, atque in verbo poſita, non in re; ſed non ſæpe magnum riſum movent: magiſque ut belle & literate dicta laudantur: ut in illum Titium, qui cum ſtudioſe pila luderet, & idem ſigna ſacra noctu frangere putaretur, gregaleſque eum, (93) cum in campum non veniſset, requirerent, excuſavit Veſpa Terentius, quod eum *brachium fregiſſe* diceret. Ut illud Africani, quod eſt apud Lucilium:

(94) *Quid? Decius, Nuculam an confixum vis facere? inquit.*

Ut tuus amicus, Craſse, Granius, (95) *non eſſe ſextantis*. Et, ſi quæritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit: ſed riſus movent alia majores. Ambiguum per ſeipſum probatur id quidem, ut ante dixi,

(*) *Loco* Lamb. *joco*.

(93) *Cum in campum non veniſſet*) In campo Martio juventus Romana cum aliis ludis, tum pila ſe exercebat, cujus ſtudioſus erat Titius. Frangere autem brachium ambigue dixit Veſpa Terentius, vel ſuum, vel ſigna ſacra. Apparet illum Titium quadam religionis opinione imbutum fuiſſe, qua ſimulacra damnabat, aut certe non ſatis pium fuiſſe, qui ſigna ſacra frangeret. Veſpa proprium nomen non eſt meo judicio, ſed appellativum ſignificatque veſpillonem. Pompejus, *Veſpæ dicuntur, qui funerandis corporibus officium gerunt*, non a minutis illis volucribus, ſed quia veſpertino tempore eos efferunt, qui funebri pompa duci propter inopiam nequeunt. Itaque, ut reor, hic dicitur *veſpa* Terentius, ut in Miloniana *popa* Licinius, id eſt ſacrificulus. Si cui tamen Veſpa proprium nomen eſſe videatur, non vehementer contra pugnabo. Tantum quid ſentiam, teſtificor. *Turnebus*.

(94) *Quid? Decius, Nuculam &c.*) Africani dicterium, quidam interpretari voluerunt, & ad obſcœnitatem turpitudinemque retulerunt. Satius eſſe duxerunt, effutire nugas aniles, quam ſe neſcire quod neſcirent, confiteri: quaſi vero turpe ſit ignorare, quod non culpa tua, ſed temporum injuria ignores. Si Lucilii Satyræ extarent, non eſſet difficile rem videre, quam Cicero tanquam notam attigit, non explicavit. Perierunt vel caſu, vel majorum negligentia. Quid facias? unde ſumas notionem? divinabiſne, & incerta pro certis habebis? Tantine tibi eſt verſiculus maxime ridiculus, ut propter illum impudentiam tuam atque temeritatem vendites? Non placet mihi temere augurari: & ſi placeret, non referrem ad obſcœnitatem, quia nec obſcœne loqueretur Africanus, nec obſcœna inter faceta collocaret Cicero. *Strebæus*.

(95) *Non eſſe ſextantis*) Jocus eſt ex ambiguo. Dicitur enim non eſse ſextantis, quod pluris eſt, id eſt, quod eſt magni pretii: & non eſse ſextantis etiam dicitur, quod minoris eſt, id eſt, quod nullius prope pretii. Nam non putem diduci & diſtrahi verbum debere, ut ſex tantis dicatur, quo fere modo interpretantur. Sic illuſit hominem nihili Granius, cum eum laudare videretur. Pretium enim in hominibus dicebant orta conſuetudine ab emptione ſervorum. *Turnebus*.

Digitized by Google

dixi, vel maxime: ingenioſi enim videtur, vim verbi in aliud, atque cæteri accipiant, poſſe ducere: ſed admirationem magis, quam riſum movet, niſi ſi quando incidit in aliud genus ridiculi.

LXIII. Quæ genera percurram equidem: ſed ſcitis eſse notiſſimum ridiculi genus, cum aliud expectamus, aliud dicitur. Hic nobiſmetipſis noſter error riſum movet. Quod ſi admixtum eſt etiam ambiguum, fit ſalſius: ut apud Nævium videtur eſse miſericors ille, qui (96) judicatum duci videns, percontatur ita:

(97) *Quanti addictus? mille nummum.*

Si addidiſſet tantummodo, *Ducas licet*; eſſet illud genus ridiculi præter expectationem: ſed quia addidit,

Nihil addo, ducas licet.

addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem videtur, ſalſiſſimus. Hoc tum eſt venuſtiſſimum, cum in altercatione arripitur ab adverſario verbum, & ex eo, ut a Catulo in Philippum, in eum ipſum aliquid, qui laceſſivit, infligitur. Sed cum plura ſint ambigui genera, de quibus eſt doctrina quædam ſubtilior, attendere & aucupari verba oportebit: in quo, ut ea, quæ ſint frigidiora, vitemus, (etenim cavendum eſt, ne arceſſitum dictum putetur) permulta tamen acute dicemus.

Alterum genus eſt, quod habet parvam verbi immutationem, quod in litera poſitum, Græci vocant παρονομασίαν, ut (98) *Nobiliorem*, *mobiliorem* Cato: aut ut idem, cum cuidam dixiſſet, *Eamus* (99) *deambulatum*: & ille, *Quid opus fuit DE? Immo vero*, inquit, *quid opus fuit te?* aut ejuſdem reſponſio illa, *Si tu* (1) *& adverſus, & averſus impudicus es.*

Etiam

(96) *Judicatum duci*) Id eſt, condemnatum. Plautus, *Male cubandum eſt, judicatum me uxor abducet domum:* & apud Gellium, Æris confeſſi & debiti judicatis triginta dies ſunt dati. Sententia eſt; qui damnatum pecuniæ duci videt a creditore. *Idem.*

(97) *Quanti addictus*) Verſus eſt trochaicus catalecticus. *Quanti addictus? Mille nummum. Nihil addo, ducas licet.* Ille qui rogabat, videbatur judicatum ſoluta ſumma aut promiſsa vindex liberaturus. Præter expectationem igitur, *ducas licet*, creditori dixit, ſignificans ſe illi nullam facere moram. Addidit etiam ambiguum, cum dixit, *Nihil addo*, quod eſt, Nihil præterea rogo. Tantum enim ſcire volebam, quanti eſset addictus, nec peto ut a prætore pluris addicatur mea cauſa. Nihil enim mihi debet, nec quicquam addo ſummæ. *Idem.*

(98) *Nobiliorem*) Fulvium *Nobiliorem*. (cum accuſaverat Cato, eique ut probrum objecerat, quod poetas in provinciam duxiſset) *Mobiliorem* Cato appellavit, ejus levitatem notans, quod maximum apud Romanos crimen erat, ſtudioſos gravitatis & conſtantiæ. *Idem.*

(99) *Deambulatum*) Reprehendebat, quod male eſset Latine locutus, cum *ambulatum* dicere debuiſset. Plerumque tamen compoſita idem quod ſimplicia ſignificant, ut *deambulare* pro *ambulare* Cato dixerat Latine *Idem.*

(1) *Et adverſus & averſus*) Objicit obſcœnitatem oris, cum *adverſum* dicit, & muliebria, cum *averſum*: ne quis ſcortatorem aut adulterum cogitet, quos Latini non vocant impudicos. Nam impudicitia eſt in patiendo. Simile quiddam Arceſilæ refertur in hominem caſtum illum quidem & integrum,

vo-

Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ego nuper, Nummium diviſorem, ut Neptolemum ad Trojam, ſic (2) illum in campo Martio nomen inveniſſe.

LXIV. Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam verſus facete interponitur, vel ut eſt, vel paululum immutatus, aut aliqua pars verſus, ut Statius Scaurc (3) ſtomachanti; ex quo ſunt nonnulli, qui tuam legem de civitate natam, Craſſe, dicant:

St, tacete, quid hoc clamoris? quibus nec mater, nec pater,
Tanta confidentia eſtis? auferte iſtam enim ſuperbiam.

Nam in Cælio ſane etiam ad cauſam utile fuit tuum illud, Antoni, cum ille a ſe pecuniam profectam diceret teſtis, & haberet filium delicatiorem: abeunte jam illo,

Sentin' ſenem eſſe tactum triginta minis? (4)

In hoc genus conjiciuntur proverbia (5): ut illud Scipionis, cum Aſellus

voce tamen infracta, & capillo compoſito, & oculis illecebroſis, Nihil intereſse quibus membris homines cinædi ſint poſterioribus, an prioribus. *Turneb.* Nec te moveat obſcœnitas indigna liberali joco. Non enim jocabatur Cato, cum diceret hæc. In verbis, quæ cadunt jucunde, non in re, hoc dictum facetum eſt. *Strebaus*.

(2) *Illum in campo Martio*) Romæ forum in campo Martio habeatur, ubi tabulæ nummulariorum erant, & ubi Diviſores nummum ſeu pecuniam populo dividebant: a nummo igitur *Nummius* hic nomen ſuum traxiſse jocoſe dicitur. *Pearcius*.

(3) *Ut Statius Scauro*) Gellius, IV. 20. *Cæcilius quoque ille comœdiarum poeta inclytus, ſervus fuit, & propterea nomen habuit Statius.* Is forte, aut potius alius ejuſdem nominis libertinus, Scauro ſtomachanti, paupertatem patris objecerat, qui, quamvis patricius, & nobilis, carbonariam tamen exercuiſset. Ex eo natam ferunt legem Liciniam & Mutiam, de regundis civibus, quæ bellum Italicum magna ex parte concitavit, quod qui vix liber eſset & civis, aut ne civis quidem, tam ſuperbe principem ſenatus appellaſset. Huic uſurpationi non admodum diſſimilis eſt *παρῳδία*, cum verſum paulum immutamus, aut ad verſus Poetæ nobilis ſimilitudinem verſum condimus, ut ad imitationem verſuum Homeri Hegemon Thaſius poema totum (unde parodus poeta appellatus eſt) & Matron apud Athenæum, lib. 4. *Turnebus*.

(4) *Sentin' ſenem*) Antonius orator cenſor factus de ambitu cauſam dixit, accuſatus a M. Duronio, Cælius, cujus filius erat intemperantior in libidioes, (cum enim hic delicatum vocat) pecuniam quandam a ſe profectam dicebat, qua corrupta eſsent ab Antonio ſuffragia: dixit Antonius ab adoleſcente in meretriculas inſumptam emuncto patre, ut in comœdiis adoleſcentes facere ſolent. *Tangere* enim hic fallere & circumvenire eſt. Plautus, *Quia amare cernit, tangere hominem vult bolo*. Sic ferire dicebant, ut Terentius: *Ferietur alio munere Geta*. M. autem Antonius & L. Flaccus cenſores hunc Duronium poſtea ſenatu moverunt, quod legem de coercendis conviviorum ſumptibus latam Trib. plebis abrogaverat. *Idem*.

(5) *Proverbia*) Proverbium eſt, *Agat aſellum, ſi bovem agere non queat*, quod tum de Claudio Aſello, quocum gerebat inimicitias, uſurpavit Scipio. Græce ſic effertur, *εἰ μὴ δύναιο βῶν ἔλαυνε γ᾽ οὖν ὄνον*, quo monemur, ut ſi bubulci eſse non poſſimus, nec queamus vel plauſtrum vel aratrum agere, aſinarii ſimus ſaltem. Sigoificavit ab imperatoribus cum inopia meliorum ductum iuiſse; nec tam ductum militem ab imperatore, quam aſinum ab agaſone actum eſse. Nonnulli hic; *Agaſo aſellum*, legunt eodem ſenſu, quod ab aſinariis potius quam ab imperatoribus ductus ſit: ſed, niſi fallor, proverbium quod protuli, veriſſimum ſenſum aperit. *Idem*.

Digitized by Google

lus omnes provincias ſtipendia merentem ſe peragraſſe gloriaretur, *Agas aſellum*, & cætera. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis non poſſunt retinere eandem venuſtatem, non in re, ſed in verbis poſita ducantur.

Eſt etiam in verbo poſitum non inſulſum genus, ex eo, cum ad verbum, non ad ſententiam rem accipere videare: ex quo uno genere totus eſt Tutor, mimus (6) vetus, oppido ridiculus. Sed abeo a mimis; tantum genus hujus ridiculi inſigni aliqua, & nota re notari volo. Eſt autem ex hoc genere illud, quod tu, Craſſe, nuper ei, qui te rogaſſet, num tibi moleſtus (7) eſſet futurus, ſi ad te bene ante lucem veniſſet: *Tu vero*, inquiſti, *moleſtus non eris*. *Jubebis igitur te*, inquit, *ſuſcitari*? & tu, *Certe negaras te moleſtum futurum*. Ex eodem hoc vetus illud eſt, quod ajunt Maluginenſem illum M. Scipionem, cum ex centuria ſua renuntiaret Acidinum conſulem, præcoque dixiſſet, *Dic de L. Manlio*: (8) *Virum bonum*, inquit, *egregiumque civem eſſe arbitror*. Ridicule etiam illud L. Porcius Naſica cenſori Catoni, cum ille, *Ex tui animi ſententia tu uxorem habes*? (9) *Non hercule*, inquit, *ex animi mei ſententia*. Hæc aut frigida ſunt, aut tum ſalſa, cum aliud eſt expectatum. Natura enim nos (ut ante dixi) noſter delectat error: ex quo cum quaſi decepti ſumus expectatione, ridemus.

LXV.

(6) *Tutor, mimus*) Titulus eſt fabulæ mimicæ. *Idem*.

(7) *Num moleſtus*) Quanquam ſermo in interrogatione eſt, tamen apparet a Cicerone ſcriptum fuiſſe *Non*, alioqui non eſſet locus joco: dicebantque *non* in interrogatione etiam, ut in negatione. Quod autem percontator dixerat interrogando, quaſi inficiando dictum accepit Craſſus, verba, non ſententiam ſecutus. *Idem*.

(8) *De L. Manlio*) Comitiis centuriatis conſules & prætores creabantur. Conſul autem factus eſt L. Manlius Acidinus cum Q. Fulvio Flacco, anno ab U. C. DLXXIV. quanquam alii etiam forte Acidini ante conſulatum ſunt adepti, de quibus jocus forte accipi poſſit. In comitiis autem rogatores dicebantur conſules, qui comitia habebant: ſed & illi qui in centuria aliqua ſuffragia rogabant & renunciabant conſuli comitia habenti interrogante præcone, ut tum Scipio Maluginenſis in ſua centuria fuit. Meminit etiam Livius M. Cornelii Maluginenſis lib. IV. qui conſul fuit cum L. Papirio Craſſo, multis ante hujus ætatem ſeculis, ſi de eo Manlio quem dixi, jocum interpreteris. Ac voce tum ſuffragia, non tabella ferebantur, nondum latis legibus tabellariis. Rogatores autem renunciatores centuriarum fuiſſe, ita docet Cicero lib. II. de Divin. *Quos cum Tib. Gracchus propter mortem repentinam ejus qui in prærogativa referenda ſubito concidiſſet, in ſenatum introduxiſſet, non juſtum rogatorem comitiorum fuiſſe dixerunt. Primum vide ne in eum dixerint, qui rogator centuriæ fuiſſet. Is enim erat mortuus*. Sed & conſul renunciabat, ut Cicero Murænam ſe renunciaſſe dixit. Præco etiam populo renunciabat quem centuria quæque retulit & renunciata a rogatoribus conſuli conſulem faceret. Cum ergo Maluginenſis a præcone rogaretur, ut de candidato L. Manlio diceret, quid ipſius centuria cenſuiſſet, ille tanquam non de renunciatione interrogatus eſſet, ſed de Manlii moribus, reſpondit, *Virum bonum & egregium civem eſſe reor*. Quod eo feſtivius eſt, quia non tantum de hominum moribus, ſed & de candidatis ea verba vulgo uſurpare ſolebant. *Idem*.

(9) *Ex animi tui ſententia, tu uxorem habes*) Interpunctione mutata recte jocum hunc ſic explicat Lipſius. Cenſores, cum luſtrum conderent, diligenter cavebant, ne quis civis ſine uxore eſſet. Cicero de Legibus cenſorum officia deſcribens, *cælibes*, inquit, *eſſe prohibento*. Solebant porro in exigendo jurejurando hæc verba præmittere: *Ex animi tui ſententia*: id eſt, reſponde ad id quod rogabo, ita ut ſentis: ac deinde addebant, *Tun' equum habes*? aut, *tu uxorem habes*? Quod idem in omni juramento ſervatum auctor Cicero in Academicis. Hinc facilis hujus loci interpretatio. Cum enim cenſor Cato in luſtro condendo a neſcio quo Naſica ſolemnibus verbis de more petiiſſet, *Ex animi tui ſententia* dicit videlicet, *tu uxorem habes*? ille intempeſtive dicax, & in alium ſenſum verba cenſoria detorquens reſpondit, *non hercle ex animi mei ſententia*. Quaſi cenſor non rogaſſet utrum uxorem haberet, ſed utrum morigeram & bonam, & ex animi ſui ſententia haberet. Quis iſte fuerit L. Naſica incertum: cenſorem autem cui id contigit fuiſſe M. Catonem illum cenſorium Lipſius exiſtimat. *Pruſteus*.

LXV. In verbis etiam illa ſunt, quæ aut ex immutata oratione (10) ducuntur, aut ex unius verbi tranſlatione, aut ex inverſione verborum. Ex immutatione: ut olim Ruſca (11) cum legem ferret Annalem, diſſuaſor M. Servilius, *Dic mihi*, inquit, *M. Pinari, num, ſi contra te dixero, mihi male dicturus es, ut cæteris feciſti? Ut ſementem feceris, ita metes*, inquit. Ex tranſlatione autem: ut, cum Scipio ille major Corinthiis ſtatuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum eſſent imperatorum, *turmales* (12), dixit, *diſplicere*. Invertuntur autem verba: ut Craſſus apud M. Perpernam judicem pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Helvius Lamia, deformis, ut noſtis, qui cum interpellaret odioſe: *Audiamus*, inquit, *pulchellum puerum*; Craſſus. Cum eſſet arriſum, *Non potui mihi*, inquit Lamia, *formam ipſe fingere: ingenium potui*. Tum hic, *Audiamus*, inquit, *diſertum*. Multo etiam arriſum eſt vehementius.

Sunt etiam illa venuſta, ut in gravibus ſententiis, ſic in facetiis. Dixi enim dudum, materiam aliam eſſe joci, aliam ſeveritatis: gravium autem, & jocorum, unam eſſe rationem. Ornant igitur in primis orationem verba relata contrarie: quod idem genus ſæpe eſt etiam facetum: ut Servius ille Galba, cum judices L. Scribonio (13) tribuno plebis ferret familiares ſuos, & dixiſſet Libo, *Quando tandem, Galba, de triclinio tuo exibis? Cum tu*, inquit, *de cubiculo alieno*. A quo genere ne illud quidem plurimum diſtat, quod Glaucia Metello, *Villam in Tiburte* (14) *habes, chortem in Palatio* (15).

LXVI.

(10) *Immutata oratione*) Sic allegoriam convertit, quæ non in verbo, ſed oratione poſita eſt. Lib. III. de Oratore, traductionem & immutationem vocat, quam Græci ὑπαλλαγὴν appellant. Hæc immutatio orationis, *permutatio* ad Herennium dicitur. *Turnebus*.

(11) *Olim Ruſca*) Legem Annalem M. Pinarius Ruſca tulit, cum eſset Tribunus plebis anno U. C. DCXXIII. *Erneſtus*.

(12) *Turmales*) Statuæ turmales proprie dicuntur, & tranſlate. Proprie dictæ ſunt ſtatuæ equeſtres: nam turmæ ſunt equitum, non peditum. Improprie, & tranſlatitie dicuntur gregales, & in turba collocatæ, cujuſmodi non expetebat Scipio. *Strebaus*.

(13) *L. Scribonio*) Magnas inter ſe ſimultates & odia exercuerunt Galba orator & Scribonius Libo, adeo ut tribunus tandem Libo in eum rogationem ferret privilegii ſimilem, quod Luſitanorum magnam manum perfidioſe interemiſset, tribuniciæ actioni Catone ſubſcribente, qua de re in Bruto ſcribitur. In quadam igitur altercatione, ac forte in concione, Galba de Libone conquerens, in eum invehens, poſtremo judices ferebat: quod ſolent homines fere in magna cauſæ fiducia adverſarium provocantes, cum aut judicem ei ferunt, aut ab eo petunt. Ferebat autem, id eſt, offerebat, & dabat ei Galba familiares ſuos, quibuſcum eſset epulari ſolitus. *Suum* & *alienum* contrarie relata ſunt. Cubiculum alienum dicit objiciens ei adulteria. *Turnebus*.

(14) *Villam in Tiburte*) Villæ Tiburtinæ in maximo erant pretio, adeo ut doleat Catullus ſuum fundum Sabinum potius, quam Tiburtem, dici:

O funde noſter, ſeu Sabine, ſeu Tiburs:
Nam te eſſe Tiburtem autumant, quibus non eſt
Cordi Catullum lædere: at quibus cordi eſt,
Quovis Sabinum pignore eſſe contendunt.

Illic villam habebat magnificentiſſimam & elegantiſſimam, ideoque invidioſam Metellus. Ergo Glaucia vir improbiſſimus objicit illi invidioſe villam Tiburtinam, ut & infra Cæſar. *Ego vero, inquam, a porta exquilina video villam tuam*. Idem Metellus in Palatio habitabat, ubi, ut ex oratione pro Cælio intelligi poteſt, Metellorum domus fuit: cumque *chors* villæ ſit, non domus, in qua *impluvium* dicitur potius, illum dicit chortem habere in Palatio, ei objiciens crimen affectati regni. Chortem enim hominum intelligit, Palatio autem occupato Romam fere habere potuiſset in poteſtate. Itaque periculoſis temporibus ei præſidium imponebatur. Cicero in Catilinam: (I. 1.) *Nihil te nocturnum præſidium Palatii*. In Metellum aut Numidicum illud dictum eſt, qui exulare maluit quam in Saturnini leges jurare. Glaucia Saturnini factionem ſequebatur, *Idem*.

(15) *Chortem in Palatio*) Cn. Apulejus Saturninus, Tribunus plebis ſeditioſiſſimus ac turbulentus, cum legem agrariam per vim tuliſset, Metello Numidico, eo quod in eam

ma-

LXVI. Ac verborum quidem genera quæ eſsent faceta, dixiſse me puto. Rerum plura ſunt, eaque magis (ut dixi ante) ridentur, in quibus eſt narratio: res ſane difficilis. Exprimenda enim ſunt, & ponenda ante oculos ea, quæ videantur & veriſimilia, quod eſt proprium narrationis, & quæ ſint, quod ridiculi proprium eſt, ſubturpia: cujus exemplum, ut breviſſimum, ſit ſane illud, quod ante poſui, Craſſi de Memmio. Et ad hoc genus adſcribamus etiam narrationes apologorum.

Trahitur etiam aliquid ex hiſtoria, ut, cum Sex. Titius ſe Caſsandram (16) eſſe diceret, *Multos*, inquit Antonius, *poſſum tuos Ajaces Oileos nominare*. Eſt etiam ex ſimilitudine: quæ aut collationem habet, aut tanquam imaginem. Collationem: ut ille Gallus olim teſtis (17) in Piſonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixiſſet datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret: *Erras*, inquit, *Scaure. Ego enim Magium non conſervaſſe dico, ſed, tanquam nudus nuces legeret, in ventrem abſtuliſſe*. Ut illud M. Cicero ſenex (18), hujus viri optimi, noſtri familiaris, pater,

minime juraſſet, diem dixit. Qui cum a bonis civibus defenderetur, ne cauſa malorum certaminum eſſet, in voluntarium exilium Rhodum profectus eſt. Hæc ex Floro, lib. III. cap. 16. Qui defendebant Metellum, & vim parabant, conveniebant in Palatium, Conſuleſque vocabant adverſus Saturninum, & Glauciam, Prætorem, ſocium ejuſdem furoris. Quamobrem Glaucia homo dicax, & tum infeſtus Metello, *Villam*, inquit, *in Tiburte habes*, chortem in Palatio. *Chortem* dixit ut cohortem, pro multitudine eorum qui conveniebant in unum, quo Metellum tuerentur. Eſt autem *chors*, ſpatium intra villæ maceriem. Varro, *de Re ruſt.* Chortem barbari *curiam* vocant. A chorte dicta eſt *cohors*, quæ eſt decima pars legionis, & aliquando incerta multitudo. Uſus Glaucia translatione. Tranſtulit enim chortem villicam ad ſignificandum hominum cohortem, ut ſit ſenſus: Qui villas habent; in illis habent chortes, in quibus aves & pecudes alunt. Tu vero villam in agro habes, chortem Romæ in Palatio. *Strebaus*.

(16) *Caſſandram*) Ita ſe vaticinatum eſſe dicebat, ſed neminem crediſiſſe. Nec enim Trojani fidem habebant Caſſandræ vati. Propertius, II. 13. 62.

Vera loquor, ſed nulla fides: neque enim Ilia quondam
Verax Pergameis Manas habenda viris.

Quod & a Marone ſcribitur. Eam Ajax Oilei filius capta Troja in Templo Minervæ conſtupravit, ut multi poetæ canunt: quod tamen Homerus non ſcribit, aliamque affert naufragii Græcorum cauſam, ut auctor eſt Strabo. Objicit autem iſtam obſcœnitatem Titio Antonius propter mollitiem fracti & ſoluti geſtus & viro indigni: adeo ut ex ejus nomine ſaltatio quædam mollis & delicata *Titius* diceretur. In Sextum Titium virum turbulentum & ſeditioſum ſe teſtimonium accuratiſſime dixiſſe, narrat hoc libro II. Antonius. *Turnebus*.

(17) *Gallus olim teſtis*) Confirmabat innumerabilem ab illo pecuniam Magio præfecto per corruptelam eſſe datam. Scaurus, qui patronus aderat Piſoni, teſtimonium refellere conabatur tenuitate, id eſt, paupertate Magii: non eſſe veriſimile, eum qui innumerabilem pecuniam recepiſſet, tam pauperem eſſe. Tum Gallus facete: *Erras*, inquit, *Scaure, in hac tua refutatione. Ego enim Magium non conſervaſſe pecuniam dico, ſed tanquam nudus nuces legeret, in ventrem abſtuliſſe*. Qui nuces legit, id eſt, colligit nudus, non poteſt auferre vel in ſinum, vel in manicas: mittit in ventrem. Sic ille Magius in compotando omnem pecuniam dicebatur abſumpſiſſe. *Strebaus*.

(18) *M. Cicero ſenex*) Is avus Ciceronis oratoris fuit, qui in municipali republica M. Gratidio legem Tabellariam ferenti reſtitit; pater autem Ciceronis Cæſari, Craſſo, Antonio, familiaris fuit, ſed & patruus. Itaque qui de patre Ciceronis intelligunt, peccant. *Turnebus*. Urſinus cenſuit legendum eſſe *Cato*, quia notæ ſunt Catonis cum Græcis & Græce ſcientibus inimicitiæ: ſed cur non fieri potuit, ut ejuſdem eſſet ſententiæ *M. Cicero ſenex*, ſcilicet avus noſtri Ciceronis? De avo ejus hoc dictum puto, non de patre;

Digitized by Google

Noſtros homines ſimiles eſſe Syrorum venalium (19) : *ut quiſque optime Græce ſciret, ita eſſe nequiſſimum*.

Valde autem ridentur etiam imagines, quæ fere in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum ſimilitudine turpioris: ut meum illud in Helmium Manciam, *Jam oſtendam, cujuſmodi ſis*; cum ille, *Oſtende, quæſo*: demonſtravi digito pictum Gallum (20) in Mariano ſcuto Cimbrico ſub Novis (21) diſtortum ejecta lingua, buccis fluentibus. Riſus eſt commotus: nihil tam Manciæ ſimile viſum eſt. Ut cum Teſtio Penario (22) mentum in dicendo intorquenti, *Tum ut diceret, ſi quid vellet, ſi nucem fregiſſet*.

Etiam illa, quæ minuendi, aut augendi cauſa ad incredibilem admirationem efferuntur: velut tu, Craſſe, in concione, ita ſibi ipſum magnum videri Memmium, *ut in forum deſcendens caput ad fornicem Fabii* (23) *demitteret*. Ex quo genere etiam illud eſt, quod Scipio apud Numantiam, cum ſtomacharetur cum C. Metello, dixiſſe dicitur, *Si quintum* (24) *pareret mater ejus, aſinum fuiſſe parituram*.

Arguta etiam ſignificatio eſt, cum parva re, & ſæpe verbo res obſcura & latens illuſtratur: ut, cum C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut exiſtimaba-

---

is enim qui iſtius *M. Ciceronis ſenis* filius fuit, quique hic vocatur *vir optimus* & Cæſaris *familiaris*, non fuit Cicero Orator, (nam tunc temporis non niſi decimum ſextum annum ætatis agebat,) ſed pater Oratoris, qui, ut diſcimus ex lib. II. c. I. familiaris Craſſi & Antonii fuit. *Pearcius*.

(19) *Syrorum venalium*) Venalitiarii magnam vim ſervorum Syrorum Romam advehebant. Hinc illud Ciceronis, in Piſon. cap. 1. *Nemo queritur Syrum neſcio quem de grege noviciorum factum eſſe conſulem*. Nam prædones Cilices oram Syriæ infeſtam habebant, & prædas illinc agebant, captaque corpora Delum deportabant ad mercatum, unde Romani emebant. Qui autem Syri optime loquebantur Græce, diu ſervierant in Græcia, veteratoreſque & nequam evaſerant, nec novitii erant: ſed quod ſervituti diuturnæ, quæ improbos & callidos reddit, attribuendum fuit, id in Græcorum mores conferebat Ciceronis avus, qui infeſtus Græcis fuiſſe videtur non multo ſecus, ac Cato cenſorius. *Turnebus*.

(20) *Pictum Gallum*) Tabernæ erant circa forum, inquit Fabius: & ſcutum illud ſigni cauſa poſitum. Marianum autem ſcutum Cimbricum vocat, propterea quod Cimbris nuper a Mario victis, in memoriam victoriæ dominus tabernæ ſcutum ſuſpenderat, ſic pictum pro tabernæ ſigno. Solebant etiam ad pompam triumphi ornandam multa hujuſmodi ſcuta traduci, & in foro poni. Scutum igitur pendebat in taberna pro ſigno, in quo Gallus linguam ejiciebat, id eſt, exerebat. Sic enim in contumeliam & deformitatem eum fœde pinxerant: fortaſſe etiam quod in hiſtoria ſcriptum ſcirent, Gallum qui cum Torquato pugnaſſet, linguam exeruiſſe. Livius, *Armatum adornatumque adverſus Gallum ſtolide lætum, & (quoniam id quoque memoria dignum antiquis viſum eſt) linguam etiam ab irriſu exerentem, producunt*. Plinius (XXXV. 4.) hunc jocum non Julio, ſed Craſſo tribuit, nec ſcutum, ſed tabulam nominat. Sic enim ſcribit, *Hinc ille Craſſi oratoris lepos agentis ſub Veteribus, cum teſtis compellatus inſtaret*: Dic ergo, Craſſe, qualem me reris? *Talem*, inquit, *oſtendens in tabula pictum inficetiſſime Gallum exerentem linguam*. Idem.

(21) *Sub Novis*) Ut locus erat in foro, qui *ſub Veteribus*, ſic, qui *ſub Novis* dicebatur, a tabernis. *Idem*.

(22) *Teſtio Penario*) Teſtius Penarius dicendo mentum non aliter intorquebat, quam qui dentibus frangunt nucem: quod cum J. Cæſar animadvertiſſet, excepit adverſarium ridiculo. *Dic*, inquit, *ſi quid velis, poſteaquam nucem fregeris*. Strebæus. Simile eſt illud in Veſpaſianum, qui vultu nitentis erat: *Dicam, cum ventrem exonerare deſieris*. Turnebus.

batur, avarus & furax, ſed egregie fortis & bonus imperator, gratias ageret, quod ſe homo inimicus conſulem feciſſet, bello præſertim magno & gravi; *Nihil eſt, quo mihi gratias agas*, inquit, *ſi malui compilari, quam venire* (25). Ut Aſello Africanus objicienti luſtrum illud infelix, *Noli*, inquit, *mirari. Is enim, qui te ex ærariis exemit* (26), *luſtrum condidit* (27), *& taurum immolavit.* Tanta ſuſpicio eſt, ut religione civitatem obſtrinxiſſe (28) videatur Mummius, quod Aſellum ignominia levarit.

LXVII. Urbana etiam diſſimulatio eſt, cum alia dicuntur ac ſentias; non illo genere, de quo ante dixi, cum contraria dicas (29), ut Lamiæ Craſſus: ſed cum toto genere orationis ſevere ludas, cum aliter ſentias ac loquare: ut noſter Scævola Septumulejo (30) illi Anagnino, cui pro C. Grac-

(23) *Ad fornicem Fabii*) De homine prælongo interpretatur Fabius (vi. 3.) hunc in modum: *Quale refert Cicero de Memmio homine prælongo, caput eum ad fornicem Fabii offendiſſe.* Sed cenſeam potius accipi debere de animi vitio, ut C. Memmium infeſtum patribus tam magnum ſibi videri dicat, ut ad fornicem Fabii, qui altiſſimus erat, caput demittat. Sic enim reprehenduntur magni ejus ſpiritus, & notatur inſolentia hominis ſeſe efferentis ſupra modum. Ut ita intelligam, faciunt & verba Ciceronis ſcribentis ipſum Memmium ita ſibi videri magnum; & hiſtoria. *Idem.*

(24) *Si quintum*) Q. Metellus Macedonicus quatuor habuit filios conſulares, quorum ut quiſque cæteros ætate, ſic ingenio ſuperabat. Omnium igitur minime ingenioſus fuit C. Metellus, cujus tarditatem accuſans Scipio ajebat, ſi mater ejus quintum pareret, aſinum fuiſſe parituram: quaſi ita obtuſus fuiſſet Metellus, ut nullus niſi aſinus ipſi poſſet eſſe inferior. *Pruſteus.*

(25) *Compilari quam venire*) Gellius, lib. iv. cap. 8. refert quoſdam ſcribere id Fabricium, non Ruffino, ſed aliis mirantibus, quod hominem inimicum & avarum conſulem feciſſet, reſpondiſſe. Apud Fabium lib. xii. cap. 1. ſcribitur, *Malui a cive me ſpoliari, quam ab hoſte venire.* Turnebus.

(26) *Ex ærariis exemit*) Cenſores malos cives ſic notabant, ut qui ſenator eſſet, Senatu moveretur, qui eques Romanus, equum publicum amitteret; qui vero plebejus, fieret ærarius, nec eſſet in albo centuriæ ſuæ tanquam civis, ſed tantummodo pro capite ſuo tributi nomine æra penderet. Si quis plebejus hac ignominia levabatur illum *ex ærariis eximi* dicebant. *Strebæus*. Porro notandum eſt morem fuiſſe Cenſoribus taurum immolare, cum luſtrum conderent, & finirent. *Pearcius.*

(27) *Luſtrum condidit*) Cenſu peracto immolatiſque ſue, ove, tauro, luſtrum conditum dicebatur, quod in cenſendo finis eſſet factus: non autem ſemper acto cenſu luſtrum condebatur. Nam ſi quid dirum, & ominoſum, aut ſiniſtrum accidiſſet, luſtrum condi nefas erat. Livius, *Cenſus actus eo anno: luſtrum, propter Capitolium captum, conſulem occiſum, condi religioſum fuit.* Itaque cenſus is, quo luſtrum condebatur, ab Ulpiano cenſus luſtralis appellatur. Significat igitur Scipio, civitati prope opus eſſe expiatione, quod cum Aſellus exemptus ſit ex ærariis, quod ominoſum & dirum videri vult, conditum tamen luſtrum ſit: inde enim infelix luſtrum & calamitoſum fuiſſe, multumque mali poſtea reip. eveniſſe. Verba Africani de Mummio, quæ a Valerio ſcribuntur, hic adſcribam: *Cum haberet*, inquit, *cenſuræ conſortem Mummium, ut nobilem, ita enervis vitæ, pro Roſtris dixit, ſe ex majeſtate reip. omnia geſturum, ſi ſibi cives, vel dediſſent collegam, vel non dediſſent.* Turnebus.

(28) *Religione obſtrinxiſſe*) Religione civitatem obſtringere, eſt eum metum violatæ religionis incutere civibus, ut expiandam civitatem, & Deos eſſe placandos exiſtiment. *Strebæus.*

(29) *Cum contraria dicas*) Genus illud ſuperius dicit, quo per inverſionem quis jocatur, a quo ironiam hic diſtinguit, quam diſſimulationem appellat, ac mox etiam diſſimulantiam. Ea plurimum uſus eſt Socrates in ſermonibus, præſertim cum ſophiſtis diſputans. Nam de ſeipſo detrahens, plurimum tribuebat iis, quos volebat refellere. *Turnebus.*

(30) *Scævola Septumulejo*) C. Gracchus, ſeditioſo Tribunatu acto, cum Aventinum armata multitudine occupaſſet, L. Opimius Conſul ex ſenatuſconſulto perſequens illum, præmium

Gracchi capite erat aurum repenſum, roganti, ut ſe in Aſiam præfectum duceret, *Quid tibi vis*, inquit, *inſane? tanta malorum eſt multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, ſi Romæ manſeris, te paucis annis ad maximas pecunias eſſe venturum*. In hoc genere Fannius in annalibus ſuis Africanum hunc Æmilianum dicit fuiſſe, & cum Græco verbo appellat εἴρωνα: ſed, uti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia diſſimulantiaque longe lepore, & humanitate omnibus præſtitiſſe. Genus eſt perelegans, & cum gravitate ſalſum, cumque oratoriis dictionibus, tum urbanis ſermonibus accommodatum. Et hercule omnia hæc, quæ a me de facetiis diſputantur, non majora forenſium actionum, quam omnium ſermonum condimenta ſunt. Nam quod apud Catonem eſt, qui multa retulit, ex quibus a me exempli cauſa multa ponuntur, per mihi ſcitum videtur, C. Publicium ſolitum dicere, *P. Mummium cuivis tempori* (31) *hominem eſſe*: ſic profecto res ſe habet, nullum ut ſit vitæ tempus, in quo non deceat leporem humanitatemque verſari.

Sed redeo ad cætera. Eſt huic finitimum diſſimulationi, cum honeſto verbo vitioſa res appellatur: ut cum Africanus cenſor tribu movebat eum centurionem, qui in Pauli pugna (32) non affuerat, cum ille ſe cuſtodiæ cauſa diceret in caſtris remanſiſſe, quæreretque cur ab eo notaretur; *Non amo*, inquit, *nimium diligentes*.

Acutum etiam illud eſt, cum ex alterius oratione aliud excipias atque ille vult: ut Salinatori Maximus, cum Tarento amiſſo, arcem tamen Livius retinuiſſet, multaque ex ea prælia præclara feciſſet, cum aliquot poſt annos Maximus id oppidum recepiſſet, rogaretque eum Salinator, ut meminiſſet, opera ſua ſe Tarentum recepiſſe; *Quidni*, inquit, *meminerim? nunquam ego recepiſſem, niſi tu perdidiſſes*.

Sunt etiam illa ſubabſurda, ſed eo ipſo nomine ſæpe ridicula, non ſolum nimis perappoſita, ſed etiam quodammodo nobis:

Homo fatuus,
Poſtquam rem habere cœpit, eſt mortuus.
Quid eſt tibi

Iſta

---

mium pollicitus eſt ei, qui Tribuni caput auferret, ad ſeque deferret. Id fecit Septumulejus Anagninus, & aurum in præmium accepit. Cum Scævola in Aſiam proficiſceretur, & Anagninus rogaret ut eo ſe præfectum duceret: *Quid tibi vis*, inquit, &c. Videtur ſevere & graviter homini conſulere, quem ut avarum crudelemque deludit, quia pro capite malorum civium velit aurum ſibi rependi. *Strebaus*.

(31) *Cuivis tempori*) Simile quiddam de Aſinio Pollione refert Fabius hunc in modum: *Ut de Pollione Aſinio ſeriis jociſque pariter accommodato dictum eſt, eſſe eum omnium horarum*. P. autem Mummius lepidus & facetus cum eſſet, homo cuivis tempori a Publicio dictus eſt, quod in otio, in negotio, in rebus lætis, in aſperis, jucundus hominibus eſſet, & cuicumque tempori aptus. *Turnebus*.

(32) *Pauli pugna*) Prælium illud intelligo, quo conflixit cum Perſe rege Macedoniæ Paulus Æmilius. *Idem*.

Digitized by Google

Iſta mulier? *Uxor.* *Similis medius fidius* (33). & *Quamdiu ad aquas* (34) *fuit, nunquam eſt mortuus.*

LXVIII. Genus hoc levius, &, ut dixi, mimicum; ſed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, ut vel non ſtultus quaſi ſtulte cum ſale dicat aliquid: ut tibi, Antoni, Mancia, cum audiſſet te cenſorem a M. Duronio de ambitu poſtulatum, *Aliquando*, inquit, *tibi tuum negotium* (35) *agere licebit*. Valde hæc ridentur, & hercule omnia, quæ a prudentibus, quaſi per diſſimulationem non intelligendi, ſubabſurde, ſalſeque dicuntur. Ex quo genere eſt etiam, non videri intelligere quod intelligas: ut Pontidius, *Qualem exiſtimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum*. Ut ego, qui in delectu, Metello (36), cum excuſationem oculorum a me non acciperet, & dixiſſet, *Tu igitur nihil vides? Ego vero*, inquam, *a porta Exquilina video villam tuam*. Ut illud Naſicæ, qui cum ad poetam Ennium veniſſet, eique ab oſtio quærenti Ennium, ancilla dixiſſet, domi non eſſe; Naſica ſenſit, illam domini juſſu dixiſſe, & illum intus eſſe. Paucis poſt diebus cum ad Naſicam veniſſet Ennius, & eum a janua quæreret, exclamat Naſica, ſe domi non eſſe. Tum Ennius, *Quid? ego non cognoſco vocem*, inquit, *tuam?* Hic Naſica, *Homo es impudens. Ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non eſſe, tu mihi non credis ipſi?*

Eſt bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipſo genere, quod dixit: ut, cum Q. Opimius conſularis, qui adoleſcentulus male audiſſet, feſtivo homini Egilio, qui videretur mollior, nec eſſet, dixiſ-

(33) *Similis medius fidius*) Quidam cum deformem & fœdam mulierem videret, interrogavit virum qui aderat illi perſimilis: Quid eſt tibi iſta mulier? Soror, an cognata? Cum reſpondiſſet, uxor eſt mea: tum ille, *Similis eſt tibi medius fidius*. Ac ſi diceret, Ex lineamentis corporis judicaveram tuam ſororem eſſe, vel cognatam. Hoc modo facete notavit illius viri fœditatem. *Strebaus*.

(34) *Ad aquas*) Aquas in plurali cum dicunt, aquas calidas & medicatas intelligunt, ut Bajanas & Puteolanas: ægri autem valetudinis cauſa ad aquas Bajanas ibant. Horatius, epiſt. 15. lib. 1. Quidam igitur lento contabeſcens morbo, ad aquas recreatus tandem eſſe videbatur, reverſus paulo poſt obiit. Id abſurdum videri vult cavillator, quod ad aquas potius, ubi valetudinis cauſa tamdiu defederat, mori debuerit. De piſcatore intelligi jocum minime placet. *Turnebus*.

(35) *Tuum negotium*) Erat Antonius admodum occupatus in gerenda cenſura, & negotium multis faceſſebat. Accuſatus de ambitu coactus eſt, ut ſe defenderet, omittere aliena negotia. Viſus eſt illi Mancia quidam gratulari, quod de ſuis tandem negotiis, quæ, ut publica curaret, neglexiſſe videbatur, ſerio ipſi cogitare liceret. Verum clam arguebat his verbis nimiam illius in aliena re ſeveritatem & diligentiam; negligentiam in ſua. *Pruſteus*.

(36) *Metello*) Metellum hunc eſſe puto Numidicum, qui Numidiam ſortitus provinciam bello Jugurthino, delectum, ut Salluſtius ſcribit, Romæ habuit: in quo petenti militiæ vacationem Cæſari, morbumque oculorum juranti, *Tu igitur*, inquit, *nihil vides?* quaſi ſola cæcitas excuſanda eſſet, nec ſatis eſſet morbus oculorum ad vocationem. *Immo vero*, inquit ille, *a porta Exquilina video villam tuam Tiburtinam*. In quo ei objecit invidioſe villam nimis magnificam, nimiſque alte ædificatam; & quid ageretur, diſſimulavit, atque ita reſpondit, quaſi tantum interrogaretur quantum videret, non quam juſta excuſatio eſſet. *Turnebus*.

xiſſet, *Quid tu, Egilia mea? quando ad me venis cum tua colu & lana?* *Non pol*, inquit, *audeo. Nam me ad famoſas vetuit mater accedere.*

LXIX. Salſa ſunt etiam, quæ habent ſuſpicionem ridiculi abſconditam: quo in genere eſt illud Siculi, cui, cum familiaris quidam quereretur, quod diceret, uxorem ſuam ſuſpendiſſe ſe de ficu, *Amabo te*, inquit, *da mihi ex iſta arbore quos ſeram ſurculos*. In eodem genere eſt, quod Catulus dixit cuidam oratori malo; qui cum in epilogo miſericordiam ſe moviſſe putaret, poſtquam aſſedit, rogavit hunc, videreturne miſericordiam moviſſe: *Ac magnam quidem*, inquit; *neminem enim puto eſſe tam durum, cui non oratio tua miſeranda viſa ſit.*

Me quidem hercule valde illa movent ſtomachoſa, & quaſi ſubmoroſa ridicula, non cum a moroſo dicuntur: tum enim non ſal, ſed natura ridetur. In quo, ut mihi videtur, perſalſum illud eſt apud Nævium,

. . . . *Quid ploras pater?*
Mirum ni cantem: condemnatus ſum.

Huic generi quaſi contrarium eſt ridiculi genus patientis ac lenti: ut, cum Cato percuſſus eſſet ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, *Cave:* rogavit, *numquid aliud ferret præter arcam?*

Etiam ſtultitiæ ſalſa reprehenſio: ut ille Siculus, cui prætor Scipio patronum cauſæ dabat hoſpitem ſuum, hominem nobilem, ſed admodum ſtultum, *Quæſo*, inquit, *prætor, adverſario meo da iſtum patronum; deinde mihi neminem dederis.*

Movent illa etiam, quæ conjectura explanantur longe aliter, atque ſunt; ſed acute atque concinne: ut, cum Scaurus accuſaret Rutilium ambitus, cum ipſe conſul eſſet factus, ille repulſam tuliſſet, & in ejus tabulis (37) oſtenderet literas, *A. F. P. R.* idque diceret eſſe, *Actum fide P. Rutilii*; Rutilius autem, *Ante factum, poſt relatum*; C. Canius, eques Romanus, cum Rufo adeſſet, exclamat, neutrum illis literis declarari. *Quid ergo*, inquit Scaurus? *Æmilius fecit, plectitur Rutilius.*

LXX.

(37) *Et in ejus tabulis*) Veteres Romani (ut dixi ad c. 23.) tabulas rei familiaris ſuæ conficere ſolebant: has & Rutilius ille Rufus confecit, & ex his in judicium prolatis Æmilius Scaurus aliquid contra Rutilium attulit. Cauſa hujuſmodi fuit: Scaurus & Rutilius una Conſulatum petebant; Scaurus vero, qui eum obtinuit, accuſavit Rutilium ambitus, & ad id crimen probandum poſtulavit, ut Rutilii tabulæ in judicium afferrentur: in iis tabulis Rutilius retulerat, ea quæ in ſua petitione Conſulatus contigerant, puta turbas populi, ſuffragiaque non ſine ſeditione quadam lata, & in fine addiderat quatuor has litteras, *A. F. P. R.* Eas Æmilius Scaurus malo animo ſic explicavit, *Actum Fide Publii Rutilii*, iiſque innui contendit, id, quod actum fuerit & memoratum in Rutilii tabulis, actum fuiſſe auctoritate Rutilii ejuſque ſponſione, quaſi clam promiſerit vel pecuniam vel ſecuritatem ſuffragia ejuſmodi ferentibus. Rutilius vero dixit ſe his literis ſolum ſignificaſſe, *ante factum, poſt relatum*, id eſt, ea quæ in tabulis ejus memorata præceſſerant, ante (ſcilicet interjecto tempore) facta erant, quam ipſe ea ſcripto mandaſſet. Interim Canius alio modo, quam vel Scaurus vel Rutilius, iſtas literas explicavit, ſc. *Æmilius fecit, plectitur Rutilius*, id eſt, id in quo Scaurus Rutilium accuſat, fecit Scaurus ipſe, quamvis Rutilius ob id plectendus videretur. *Pearcius.*

LXX. Ridentur etiam diſcrepantia. *Quid huic abeſt, niſi res & virtus?* Bella etiam eſt familiaris reprehenſio, quaſi errantis: ut cum objurgavit Albius Granium (38), quod, cum ejus tabulis quiddam Albucio probatum videretur, & valde abſoluto Scævola gauderet, neque intelligeret contra ſuas tabulas eſſe judicatum.

Huic ſimilis eſt etiam admonitio in conſilio dando familiaris: ut, cum patrono malo, cum vocem in dicendo obtudiſſet, ſuadebat Granius, ut mulſum frigidum biberet, ſimul ac domum rediſſet: *Perdam*, inquit, *vocem, ſi id fecero: Melius eſt*, inquit, *quam reum*.

Bellum etiam eſt, cum, quid cuique ſit conſentaneum, dicitur: ut, cum Scaurus nonnullam haberet invidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeji, locupletis hominis, bona ſine teſtamento poſſederat: ſederetque advocatus reo Beſtiæ, cum funus quoddam duceretur, accuſator C. Memmius, *Vide*, inquit, *Scaure, mortuus rapitur, ſi potes eſſe poſſeſſor*.

Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod eſt præter expectationem: cujus innumerabilia ſunt exempla, vel Appii majoris illius, qui in ſenatu, cum ageretur de agris publicis, & de Lege Thoria (39), & premeretur Lucilius (40) ab iis, qui a pecore ejus depaſci agros publicos dicerent, *Non eſt*, inquit, *Lucilii pecus illud: erratis:* (defendere Lucilium videbatur) *ego liberum puto* (41) *eſſe: qua lubet, paſcitur*.

Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Tib. Gracchum perculit. Cum ei M. Flaccus multis probris objectis P. Mucium judicem tuliſſet, *Ejero*, inquit,

(38) *Ut cum objurgavit Albius Granium, &c.*) Sunt qui hunc locum emendandum cenſent; omnes, ut opinor, male interpretati ſunt. Albucius Scævolam de pecuniis repetundis accuſavit, ut dicit Cicero in Bruto, & libro primo de Finibus: ad probanda vero ea, quæ Scævolæ objecerat, Granii tabulas protulit; Scævola judicum ſententiis abſolutus eſt; Granii igitur tabulas falſas eſſe iiſdem ſententiis judicatum eſt; ſi quid enim Albucius ex iſtius tabulis contra Scævolam adhibuit, judices vero Scævolam abſolverunt, manifeſtum eſt iſtas tabulas judicibus viſas fuiſſe falſas. Albius igitur quidam ex iis, qui aderat, objurgavit Granium, qui & gauderet ſuum amicum Scævolam abſolutum fuiſse, & non videret contra ſuas tabulas judicatum fuiſſe. Monuit igitur eum non tam ad Scævolæ res ſecundas, quam ad ſuas adverſas reſpicere. *Idem*.

(39) *De lege Thoria*) *Sp. Thorius*, ut inquit in Bruto Cicero, *valuit in populari genere dicendi, is qui agrum publicum vitioſa & inutili lege vectigali levavit*. Appianus hoc aliter ſcribit, nec ei cum Cicerone convenit. Ait enim a Thorio vectigal agro publico eſse impoſitum, quod plebi viritim divideretur: ab alio deinde tribuno vectigal eſſe ſublatum. Sed Ciceroni fidem habeamus in legibus & inſtitutis patriæ ſuæ, non peregrino nec hoſpiti. Lege igitur Thoria agri publici, qui ante attributi fuerant civibus vectigales, publice poſſideri cœpere, & publicanis elocari, quod minus utile erat, quam ſi poſſeſsores vectigal pendiſsent. Nihilominus tamen Lucilius lege recenti & populo inviſa, in agros ſuum pecus immiſerat, fortaſse non paſcuos, certe non petito a publicanis paſcendi jure. *Turnebus*.

(40) *Lucilius*) Ex veteri codice Pighius ad annum U. C. DCXXXVIII. corrigendum putat *Lucullus*, L. Luculli qui Mithridatem vicit, pater, quem avaritia, luxu, aliiſque vitiis infamem fuiſse ſcribit Plutarchus in Lucullo. *Pruſteus*.

(41) *Liberum puto*) Id eſt, nullius eſse puto, dominum habere non exiſtimo. Videri etiam cuipiam fortaſse poſset ductum a pecudibus, quæ diis conſecrabantur, vocabanturque ἄνετα & ἄφετα ζῶα, quæ ſine cuſtode libere paſcebantur. *Turnebus*.

Digitized by Google

quit: *iniquus eſt* (42). Cum eſſet admurmuratum, *Ab*, inquit, P.C. *non ego mihi illum iniquum ejero, verum omnibus*.

Ab hoc vero Craſſo nihil facetius. Cum læſiſſet teſtis Silus Piſonem, quod ſe in eum audiſſe dixiſſet. *Poteſt fieri*, inquit, *Sile ut is, unde te audiſſe dicis, iratus dixerit*. Annuit Silus. *Poteſt etiam, ut tu non recte intellexeris*. Id quoque toto capite annuit, ut ſe Craſſo daret. *Poteſt etiam, fieri*, inquit, *ut omnino, quod te audiſſe dicis, nunquam audieris*. Hoc ita præter expectationem accidit, ut teſtem omnium riſus obrueret.

Hujus generis eſt plenus (*) Nævius, & jocus eſt familiaris (43) *Sapiens ſi algebis, tremes*: & alia permulta.

LXXI. Sæpe etiam facete concedas adverſario idipſum, quod tibi ille detrahit: ut C. Lælius, cum ei quidam malo genere natus diceret, indignum eſſe ſuis majoribus, *At hercule*, inquit, *tu tuis dignus*. Sæpe etiam ſententioſe ridicula dicuntur: ut M. Cincius, quo die legem de donis & muneribus (44) tulit, cum C. Cento prodiiſſet, & ſatis contumelioſe, *Quid fers, Cinciole?* (45) quæſiſſet: *Ut emas*, inquit, *Caj* (46), *ſi uti velis*.

Sæpe etiam ſalſe quæ fieri non poſſunt, optantur: ut M. Lepidus, cum cæteris ſe in campo exercentibus, in herba ipſe recubuiſſet, *Vellem hoc eſſet*, inquit, *laborare*. Salſum eſt etiam quærentibus, & quaſi percontantibus, lente reſpondere quod nollent: ut cenſor Lepidus, cum M. Antiſtio Pyrgenſi equum ademiſſet, amicique cum vociferarentur, & quærerent, quid ille patri ſuo reſponderet, cur ademptum ſibi equum diceret, cum optimus colo-

(42) *Ejero, inquit, iniquus eſt*) Rejicio, inquit, judicem iniquum. Nam ejerare eſt tanquam jurejurando teſtari, ſe recuſare. Cum autem Naſica ejeraſſet iniquum Scævolam, ſecuta eſt admurmuratio omnium, propter eximiam de Scævola æquitatis & probitatis opinionem. Præter expectationem tamen rurſum eum omnibus Naſica iniquum ejeravit, quod in conſulatu cauſam publicam deſeruiſſet, nec eam armis adverſus Tiberium Gracchum defendiſſet, patribuſque ejus opem implorantibus negaſſet ſe quicquam vi eſſe acturum. *Idem*.

(*) *Nævius*) Lamb. *Nævius*. *Eſt locus, eſt familia*.

(43) *Et jocus eſt familiaris*) Melius in libris veteribus ſcribitur, *Eſt jocus, eſt familia, ſapiens ſi algebis, tremes*. Ita enim ſenarius erit integer, cujus ſenſus erit: Quantumvis urbanum facetuſque ſis, quantumvis bono loco natus, tamen iſta non facient, quin ſi alteras, tremas: quod præter expectationem eſt dictum, cum præſidia non defutura expectaremus homini ingenioſo & bona nato familia. *Idem*.

(44) *De donis & muneribus* Cajus Cincius, vir ætatis Lucilianæ, ut Macrobius ſcribit, legem tulit Muneralem, qua cavebatur, ne quis ob cauſam orandam munus aut donum caperet. De ea loquitur Plautus, cum ſcribit, *Neque Muneralem legem, neque Lenoniam, rogata necne fuerit, flocci æſtimo*. Eam legem admodum ſenex ſuaſit Fabius Maximus. Verba hujus legis quæſtionem attulerunt, quid donum a munere differat. Labeo genus eſſe donum ait a donando dictum, ſpeciem munus. Nam munus eſſe donum cum cauſa, ut puta natalitium, nuptiarum: & quale patronorum fuerit honorarium. *Idem*.

(45) *Quid fers, Cinciole*) Contumelia ineſt in diminutione, & contemptio, quam etiam voce adjuverat. *Idem*.

(46) *Ut emas, Caj*) Ducta eſt hæc ſententia ab iis, qui cum nolunt vicinis commodare vaſa utenda, reſpondent, Eme ſi uti vis: quam ad dona & munera patrociniorum, quibus ditatus erat Cento, traduxit Cincius: illius perſtringens operam venalem. Seſe enim ait laturum, ne quis ei quid donet. *Idem*.

colonus, parciſſimus, modeſtiſſimus, frugaliſſimus eſſet: *Me iſtorum*, (47), inquit, *nihil credere*.

Colliguntur a Græcis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipſa nimis mihi videor multa in genera deſcripſiſſe. Nam illa, quæ verbi ratione & vi continentur, certa fere ac definita ſunt: quæ plerumque, ut ante dixi, laudari magis, quam rideri ſolent.

Hæc autem, quæ ſunt in re & in ipſa ſententia, partibus ſunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipſorum ridicule indicandis, & ſimilitudine turpioris, & diſſimulatione, & ſubabſurda dicendo, & ſtulta reprehendendo, riſus moventur. Itaque imbuendus eſt is, qui jocoſe vult dicere, quaſi natura quadam apta ad hæc genera, & moribus, ut ad cujuſque modi genus ridiculi vultus etiam accommodetur: qui quidem quo ſeverior eſt & triſtior, ut in te, Craſſe, hoc illa, quæ dicuntur, ſalſiora videri ſolent.

Sed jam tu, Antoni, qui hoc diverſorio ſermonis (48) (*) mei libenter acquieturum te eſſe dixiſti, tanquam in Pontinum diverteris, neque amœnum, neque ſalubrem locum, cenſeo ut ſatis diu te putes requieſſe, & iter reliquum conficere pergas. Ego vero, atque hilare quidem a te acceptus, inquit, & cum doctior per te, tum etiam audacior factus ſum ad jocandum. Non enim vereor, ne quis me in iſto genere leviorem jam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protuliſti. Sed habetis ea, quæ voluiſtis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum & cogitandum fuit. Nam cætera faciliora ſunt, atque ex iis, quæ jam dicta ſunt, reliqua naſcuntur omnia.

LXXII. Ego enim cum ad cauſam ſum aggreſſus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, perſecutus; cum & argumenta cauſæ, & eos locos, quibus animi judicum conciliantur, & illos, quibus permoventur, vidi atque cognovi: tum conſtituo, quid habeat quæque cauſa boni, quid mali. Nulla enim fere res poteſt in dicendi diſceptationem, aut controverſiam vocari, quæ non habeat utrumque: ſed quantum habeat, id refert.

Mea autem ratio in dicendo hæc eſſe ſolet, ut, boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem; ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: a malo autem vitioque cauſæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, ſed ut totum bono illo ornando, & augendo diſſimulatum obruatur. Et, ſi cauſa eſt in argumentis, firmiſſima quæque maxime tueor, ſive plu-

(47) *Me iſtorum*) Id eſt, dicat patri ſuo, me non credere, ipſum talem eſſe, qualem prædicatis, ſcilicet parciſſimum, modeſtiſſimum, frugaliſſimum. *Pearcius*.

(48) *Hoc diverſorio ſermonis*) Qua ſermonem abſolverat Antonius metaphora cap. 57. *defeſſus jam labore atque itineris diſputationis, requieſcam in Cæſaris ſermone, quaſi in aliquo peropportuno diverſorio*, eadem deſinit hic Cæſar; ac vereri ſe dicit, ne ſit inamœnum hoc ſermonis ſui diverſorium, ſed potius ſimile Pontinarum paludum, injucundarum, ac minime ſalubrium. Cæterum quod in pleriſque editionibus *ſermonis tui* legitur, mendum non dubitamus, ut ex citatis mox Antonii verbis videre eſt. *Prouſtus*.

(*) *Mei*) Vict. Lamb. Grut. *ſermonis tui*.

ra ſunt, ſive aliquod unum. Sin autem in conciliatione, aut in permotione cauſa eſt; ad eam me potiſſimum partem, quæ maxime commovere animos hominum poteſt, confero.

Summa denique hujus generis hæc eſt, ut, ſi in refellendo adverſario firmior eſſe oratio, quam in confirmandis noſtris rebus, poteſt, omnia in illum conferam tela. Sin noſtra facilius probari, quam illa redargui poſſunt, abducere animos a contraria defenſione, & ad noſtram conor traducere.

Duo denique illa, quæ facillima videntur, quoniam quæ difficiliora ſunt, non poſſum, mihi pro meo jure ſumo. Unum, ut moleſto aut difficili argumento, aut loco nonnunquam omnino nihil reſpondeam: quod forſitan aliquis jure irriſerit: quis enim eſt, qui id facere non poſſit? ſed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate diſputo, confiteorque me, ſi quæ premat res vehementius, ita cedere ſolere, ut non modo non abjecto, ſed ne rejecto quidem ſcuto (49) fugere videar; ſed adhibere quandam in dicendo ſpeciem atque pompam, & pugnæ ſimilem fugam: conſiſtere vero in meo præſidio, ſic ut non fugiendi hoſtis, ſed capiendi loci cauſa ceſſiſſe videar. Alterum eſt illud, quod ego oratori maxime cavendum & providendum puto, quodque me ſollicitare ſumme ſolet: non tam ut proſim cauſis elaborare ſoleo, quam ut ne quid obſim: non quin enitendum ſit in utroque: ſed tamen multo eſt turpius oratori, nocuiſſe videri cauſæ, quam non profuiſſe.

LXXIII. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catule? an hæc, ut ſunt contemnenda, contemnitis? Minime, inquit ille: ſed Cæſar de iſto ipſo quiddam velle dicere videbatur. Me vero lubente, inquit Antonius, dixerit, ſive refellendi cauſa, ſive quærendi.

Tum Julius, Ego mehercule, inquit, Antoni, ſemper is fui, qui de te oratore ſic prædicarem, unum te in dicendo mihi videri (*) lectiſſimum; propriumque hoc eſſe laudis tuæ, nihil a te unquam eſſe dictum, quod obeſſet ei, pro quo diceres. Idque memoria teneo, cum mihi ſermo cum hoc ipſo Craſſo, multis audientibus, eſſet de te inſtitutus, Craſſuſque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixiſſe me, cum cæteris tuis laudibus hanc eſſe vel maximam, quod non ſolum quod opus eſſet, diceres, ſed etiam quod non opus eſſet, non diceres. Tum illum mihi reſpondere memini; cætera in te ſumme eſſe laudanda, illud vero improbi eſſe hominis, & perfidioſi, dicere quod alienum eſſet, & nocere ei, pro quo quiſque diceret. Quare non ſibi eum diſertum, qui id non faceret, videri, ſed improbum, qui faceret. Nunc, ſi tibi videtur, Antoni, demonſtres velim, quare

(49) *Sed ne rejecto quidem ſcuto*) Ad conſuetudinem ſpectat eorum, qui in prælio fugientes clypeos ſuos in tergum reducebant, ne averſi vulnerarentur: neque enim ſolum clypeum abjicere, ſed in tergum rejicere, imbecillitatis fuit. Frequentiſſime apud Homerum hic mos contumelia notatur. *Pearcius*.

(*) *Lectiſſimum*) Man. Lamb. *tectiſſimum*: Grut. *rectiſſimum*.

quare tu hoc ita magnum putes, nihil in cauſa mali facere, ut nihil tibi in oratore majus eſſe videatur.

LXXIV. Dicam equidem, Cæſar, inquit, quid intelligam. Sed & tu, & vos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris divinitate quadam loqui, ſed de exercitationis & conſuetudinis meæ mediocritate. Craſſi quidem reſponſum excellentis cujuſdam eſt ingenii ac ſingularis: cui quiddam portenti ſimile eſſe viſum eſt, poſſe aliquem inveniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obeſſetque ei, quem defenderet. Facit enim de ſe conjecturam: cujus tanta vis ingenii eſt, ut neminem, niſi conſulto, putet, quod contra ſeipſum ſit, dicere. Sed ego non de præſtanti quadam & eximia, ſed prope de vulgari & communi prudentia diſputo. Ut apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine conſilii atque ingenii Athenienſis ille fuiſſe Themiſtocles: ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus acceſſiſſe dicitur, eique artem memoriæ, quæ tum primum proferebatur, pollicitum eſſe ſe traditurum. Cum ille quæſiſſet, quidnam illa ars efficere poſſet, dixiſſe illum doctorem, ut omnia meminiſſet & ei Themiſtoclem reſpondiſſe, gratius ſibi illum eſſe facturum, ſi ſe oblivíſci quæ vellet, quam ſi meminiſſe, docuiſſet. Videſne, quæ vis in homine acerrimi ingenii, quam potens, & quanta mens fuerit? qui ita reſponderit, ut intelligere poſſemus, nihil ex illius animo, quod ſemel eſſet infuſum, unquam effluere potuiſſe: cum quidem ei fuerit optabilius oblivíſci poſſe potius, quod meminiſſe nollet, quam quod ſemel audiſſet, vidiſſetve, meminiſſe. Sed neque propter hoc Themiſtoclis reſponſum, memoriæ nobis opera danda non eſt; neque illa mea cautio & timiditas in cauſis, propter præſtantem prudentiam Craſſi negligenda eſt. Uterque enim iſtorum non mihi attulit aliquam, ſed ſuam ſignificavit facultatem.

Etenim permulta ſunt in cauſis, in omni parte orationis circumſpicienda, ne quid offendas, ne quo irruas. Sæpe aliquis teſtis aut non lædit, aut minus lædit, niſi laceſſatur: orat reus, urgent advocati, ut invehamur, ut maledicamus, denique ut interrogemus: non moveor, non obtempero, non ſatisfacio, neque tamen ullam aſſequor laudem. Homines enim imperiti facilius quod ſtulte dixeris, reprehendere, quam quod ſapienter tacueris, laudare poſſunt. Hic quantum ſit mali, ſi iratum, ſi non ſtultum, ſi non levem teſtem læſeris? habet enim & voluntatem nocendi in iracundia, & vim in ingenio, & pondus in vita. Nec, ſi hoc Craſſus non committit, ideo non multi, & ſæpe committunt: quo quidem mihi videri turpius nihil ſolet, quam cum ex oratoris dicto aliquo, aut reſponſo, aut rogatu, ſermo ille ſequitur, *Occidit ille adverſariumne? immo vero*, ajunt, *ſe, & eum, quem defendit*.

LXXV. Hoc Craſſus non putat niſi perfidia accidere poſſe; ego autem ſæpiſſime video in cauſis aliquid mali facere homines minime malos. Quid illud, quod ſupra dixi, ſolere me cedere, &, ut planius dicam, fugere ea, quæ valde cauſam meam premerent? Cum id non faciunt alii, verſanturque in hoſtium caſtris, ac ſua præſidia dimittunt, mediocriterne cauſis nocent, cum aut adverſariorum adjumenta confirmant, aut ea, quæ

ſanare nequeunt, exulcerant? Quid? cum perſonarum, quas defendunt, rationem non habent? Si, quæ ſunt in his invidioſa, non mitigant extenuando, ſed laudando & efferendo invidioſiora faciunt; quantum eſt in eo tandem mali? Quid? ſi in homines caros, judicibuſque jucundos ſine ulla præmunitione orationis acerbius & contumelioſius invehare, nonne abs te judices abalienes? Quid, ſi, quæ vitia, aut incommoda ſunt in aliquo judice uno, aut pluribus, ea tu in adverſariis exprobrando non intelligas te in judices invehi, mediocre peccatum eſt?

Quid, ſi, cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læſus efferare iracundia, cauſam relinquas, nihilne noceas? In quo ego, non quo libenter male audiam, ſed quia ego cauſam non libenter relinquo, nimium patiens & lentus exiſtimor: ut, cum teipſum, Sulpici, objurgabam, quod miniſtratorem (50) peteres, non adverſarium. Ex quo etiam illud aſſequor, ut, ſi quis mihi maledicat, petulans, aut plane inſanus eſſe videatur.

In ipſis autem argumentis, ſi quid poſueris aut aperte falſum, aut ei, quod dixeris, dicturuſve ſis, contrarium, aut genere ipſo remotum ab uſu judiciorum ac foro, nihilne noceas? Quid multa? omnis cura mea ſolet in hoc verſari ſemper, (dicam enim ſæpius,) ſi poſſim ut boni aliquid efficiam dicendo: ſin id minus, ut certe ne quid mali.

LXXVI. Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paulo ante laudabas, ad ordinem, collocationemque rerum ac locorum. Cujus ratio eſt duplex: altera, quam affert natura cauſarum: altera, quæ oratorum judicio & prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante rem dicamus; deinde, ut rem exponamus; poſt, ut eam probemus noſtris præſidiis confirmandis, contrariis refutandis; deinde ut concludamus, atque ita peroremus; hoc dicendi genus natura ipſa præſcribit.

Ut vero ſtatuamus, ea, quæ probandi, docendi, perſuadendi cauſa dicenda ſunt, quemadmodum componamus; id eſt vel maxime proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta: multa, quæ in dicendo profutura videantur. Sed eorum partim ita levia ſunt, ut contemnenda ſint: partim, etiam ſi quid habent adjumenti, ſunt nonnunquam ejuſmodi, ut inſit in iis aliquid vitii; neque tanti ſit illud, quod prodeſſe videatur, ut cum aliquo malo conjungatur. Quæ autem ſunt utilia atque firma, ſi ea tamen (ut ſæpe fit) valde multa ſunt: ea, quæ ex iis aut leviſſima ſunt, aut aliis gravioribus conſimilia, ſecerni arbitror oportere, atque ex oratione removeri. Equidem cum colligo argumenta cauſarum, non tam ea numerare ſoleo, quam expendere.

LXXVII. Et quoniam (quod ſæpe jam dixi) tribus rebus omnes ad noſtram

(50) *Miniſtratorem*) Miniſtrator is fuit, qui in cauſis advocato ſive patrono ſoleret ſubjicere ea, quæ pro reo dicenda eſſent. Sic in Orat. pro Flacco, c. 22. *Hic mihi Maeandrius, quaſi* miniſtrator, &c. *Pearcius.*

ſtram ſententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permovendo: una ex tribus his rebus res præ nobis eſt ferenda, ut nihil aliud, niſi docere velle videamur: reliquæ duæ, ſicuti ſanguis in corporibus, ſic illæ in perpetuis orationibus fuſæ eſſe debebunt. Nam & principia, & cæteræ partes orationis, de quibus paulo poſt pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, movendas permanare poſſint.

Sed his partibus orationis, quæ etſi nihil docent argumentando, perſuadendo tamen, & commovendo proficiunt plurimum, quanquam maxime proprius eſt locus & in exordiendo & in perorando; digredi tamen ab eo quod propoſueris, atque agas, permovendorum animorum cauſa, ſæpe utile eſt. Itaque vel narratione expoſita ſæpe datur ad commovendos animos digrediendi locus: vel argumentis noſtris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, ſi habet eam cauſa dignitatem atque (*) copiam, recte id fieri poteſt: eæque cauſæ ſunt ad agendum & ad ornandum (51) graviſſimæ atque pleniſſimæ, quæ plurimos exitus dant ad ejuſmodi digreſſionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur.

Atque etiam in illo reprehendo eos qui, quæ minime firma ſunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui, ſi quando (id quod mihi nunquam placuit) plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant eſſe, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc poſtulat, ut eorum expectationi, qui audiunt, quam celerrime occurratur: cui ſi initio ſatisfactum non ſit, multo plus ſit in reliqua cauſa laborandum. Male enim ſe res habet, quæ non ſtatim, ut dici cœpta eſt, melior fieri videtur. Ergo ut in oratore optimus quiſque, ſic & in oratione firmiſſimum quodque ſit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ excellant, ſerventur etiam ad perorandum: ſi quæ erunt mediocria (nam vitioſis nuſquam eſſe oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem conjiciantur.

Hiſce omnibus rebus conſideratis, tum denique id, quod primum eſt dicendum, poſtremum ſoleo cogitare, quo utar exordio. Nam ſi quando id primum invenire volui, nullum mihi occurrit, niſi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare atque commune.

LXXVIII. Principia autem dicendi ſemper cum accurata, & acuta, & inſtructa ſententiis, apta verbis, tum vero cauſarum propria eſſe debent. Prima eſt enim quaſi cognitio & commendatio orationis in principio, quæ continuo eum, qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo admirari ſoleo non equidem iſtos, qui nullam huic rei operam dederunt: ſed hominem

(*) *Copiam*) Lamb. *eamque copiam, recte ut fieri poſſit: eæque .... augendum.*

(51) *Ad agendum & ad ornandum*) Lambinus & Robertus Stephanus impreſſerunt *augendum*: quomodo ſe habet Mſ. Mead. Et recte quidem, ut opinor: loquitur enim Cicero de permovendis animis, quod ſit augendo, & amplificando. *Idem.*

nem in primis diſertum atque eruditum, Philipppum, qui ita ſolet ad dicendum ſurgere, ut, quod primum verbum habiturus ſit, neſciat; & ait idem, cum brachium concalefecerit, tum ſe ſolere pugnare; neque attendit, eos ipſos, unde hoc ſimile ducat, illas primas haſtas ita jactare leniter, ut & venuſtati vel maxime ſerviant, & reliquis viribus ſuis conſulant. Neque eſt dubium, quin exordium dicendi vehemens & pugnax non ſæpe eſſe debeat: ſed ſi in ipſo illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congreſſum multa fiunt, quæ non ad vulnus, ſed ad ſpeciem valere videantur: quanto hoc magis in oratione exſpectandum eſt, in qua non vis potius, ſed delectatio poſtulatur? Nihil eſt denique in natura rerum omnium, quod ſe univerſum profundat, & quod totum repente evolet. Sic omnia, quæ fiunt quæque aguntur acerrime, lenioribus principiis natura ipſa prætexuit.

Hæc autem in dicendo non extrinſecus aliunde quærenda, ſed ex ipſis viſceribus cauſæ ſumenda ſunt. Idcirco tota cauſa pertentata atque perſpecta, locis omnibus inventis, atque inſtructis, conſiderandum eſt, quo principio ſit utendum. Sic & facile reperietur. Sumentur enim ex iis rebus, quæ erunt uberrimæ vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi digredi ſæpe oportere. Ita & momenti aliquid afferent, cum erunt pene ex intima defenſione (*) deprompta, & apparebit ea non modo non eſſe communia, nec in alias cauſas poſſe transferri, ſed penitus ex ea cauſa, quæ tum agatur, effloruiſſe.

LXXIX. Omne autem principium aut rei totius, quæ agetur ſignificationem habere debebit, aut aditum ad cauſam & munitionem, aut quoddam ornamentum & dignitatem. Sed oportet ut ædibus ac templis veſtibula & aditus, ſic cauſis principia proportione rerum præponere. Itaque in parvis atque infrequentibus cauſis (52) ab ipſa re eſt exordiri ſæpe commodius.

Sed cum erit utendum principio (quod plerumque erit) aut ex reo, aut ex adverſario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, ſententias duci licebit. Ex reo, (reos appello, quorum res eſt) quæ ſignificent virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitoſum, quæ miſericordia dignum, quæ valeant contra falſam criminationem. Ex adverſario, iiſdem ex locis fere contraria. Ex re, ſi crudelis, ſi infanda, ſi præter opinionem, ſi immerito, ſi miſera, ſi ingrata, ſi indigna, ſi nova, ſi quæ reſtitui ſanarique non poſſit. Ex iis autem, apud quos agetur, ut benevolos, beneque exiſtimantes efficiamus: quod agendo efficitur melius, quam rogando. Eſt id quidem in totam orationem confundendum, nec minime in extremam: ſed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam & attentum monent Græci ut principio faciamus judicem & docilem; quæ ſunt utilia, ſed non prin-

(*) *Deprompta*) Vict. Grut. *deprompta, & apparebit ... eas ... communes*,

(52) *Atque infrequentibus cauſis*) Per *cauſas infrequentes* intellige cauſas parum frequentatas, ſive eas, quæ non tanti erant momenti*, ut quam plurimi iis judicandis intereſſe ſolerent. *Idem*.

principii magis propria, quam reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quod & attenti tum maxime ſunt, cum omnia exſpectant, & dociles magis initiis eſſe poſſunt. Illuſtriora enim ſunt, quæ in principiis, quam quæ in mediis cauſis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo.

Maxima autem copia principiorum ad judicem aut alliciendum, aut incitandum, ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in cauſa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, ſed tantum impelli primo judicem leviter, ut jam inclinato reliqua incumbat oratio.

LXXX. Connexum autem ita ſit principium conſequenti orationi, ut non tanquam citharœdi procemium affictum aliquod, ſed cohærens cum omni corpore membrum eſſe videatur. Nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt, ſic ad reliqua transſeunt, ut audientiam ſibi fieri velle videantur. Atque ejuſmodi illa proluſio debet eſſe, non ut Samnitum, qui vibrant haſtas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur; ſed ut ipſis ſententiis, quibus proluſerunt, vel pugnare poſſint.

Narrare vero rem quod breviter jubent, ſi brevitas appellanda eſt, cum verbum nullum redundet, brevis eſt L. Craſſi oratio: ſi tum eſt brevitas, cum tantum verborum eſt, quantum neceſſe eſt, aliquando id opus eſt: ſed ſæpe obeſt vel maxime in narrando, non ſolum quod obſcuritatem affert, ſed etiam quod eam virtutem, quæ narrationis eſt maxima, ut jucunda, & ad perſuadendum accommodata ſit, tollit. Ut illa, *Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis*, quam longa eſt narratio? Mores adoleſcentis ipſius, & ſervilis percontatio, mors Chryſidis, vultus & forma, & lamentatio ſororis, reliqua pervarie jucundeque narrantur. Quod ſi hanc brevitatem quæſiſſet,

Effertur, imus, ad ſepulcrum venimus.
In ignem poſita eſt.

fere decem verſiculis totum conficere potuiſſet: quanquam hoc ipſum, *Effertur, imus*, conciſum eſt ita, ut non brevitati ſervitum ſit, ſed magis venuſtati. Quod ſi nihil fuiſſet, niſi, *In ignem poſita eſt*; tamen res tota cognoſci facile potuiſſet. Sed & feſtivitatem habet narratio diſtincta perſonis & interpuncta ſermonibus: & eſt probabilius, quod geſtum eſſe dicas, cum, quemadmodum actum ſit, exponas: & multo apertius ad intelligendum eſt, (*) ſi ſic conſiſtitur aliquando, ac non iſta brevitate percurritur. Apertam enim narrationem tam eſſe oportet, quam cætera: ſed hoc magis in hac elaborandum eſt, quod & difficilius eſt, non eſſe obſcurum in re narranda, quam aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando: & majore periculo hæc pars orationis obſcura eſt, quam cæ-

(*) *Si ſic*) Lamb. *ſi hic . . . aliquamdiu*.

cæteræ: vel quia, ſi quo alio in loco eſt dictum quid obſcurius, tantum id perit, quod ita dictum eſt: narratio obſcura totam obcæcat orationem: vel quod alia poſſis, ſemel ſi obſcurius dixeris, dicere alio loco planius; narrationis unus eſt in cauſa locus. Erit autem perſpicua narratio, ſi verbis uſitatis, ſi ordine temporum conſervato, ſi non interrupte narrabitur.

LXXXI. Sed quando utendum ſit, aut non ſit narratione, id eſt conſilii. Neque enim ſi nota res eſt, nec dubium quid geſtum ſit, narrari oportet; nec ſi adverſarius narravit, niſi ſi refellemus: ac, ſi quando erit narrandum, ne illa, quæ ſuſpicionem & crimen efficient, contraque nos erunt, acriter perſequamur; & quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Craſſus, ſi quando fiat, perfidia, non ſtultitia fieri putat, ut cauſæ noceamus, accidat. Nam ad ſummam totius cauſæ pertinet, caute, an contra, demonſtrata res ſit; quod omnis orationis reliquæ fons eſt narratio.

Sequitur, ut cauſa ponatur: in quo videndum eſt, quid in controverſiam veniat. Tum ſuggerenda ſunt firmamenta cauſæ conjuncte, & infirmandis contrariis, & tuis confirmandis. Namque una in cauſis ratio quædam eſt ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet. Ea autem, & confirmationem, & reprehenſionem quærit: ſed quia neque reprehendi quæ contra dicuntur, poſſunt, niſi tua confirmes; neque hæc confirmari, niſi illa reprehendas; idcirco hæc & natura, & utilitate, & tractatione conjuncta ſunt.

Omnia autem concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando judice, vel mitigando: omniaque cum ſuperioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes judicum quam maxime permovendas, & ad utilitatem noſtram vocandas, conferenda ſunt.

Neque ſane jam cauſa videtur eſſe, cur ſecernamus ea præcepta, quæ de ſuaſionibus tradenda ſunt, aut laudationibus: ſunt enim pleraque communia: ſed tamen ſuadere aliquid, aut diſſuadere, graviſſimæ mihi videtur eſſe perſonæ. Nam & ſapientis eſt, conſilium explicare ſuum de maximis rebus; & honeſti, & diſerti, ut mente providere, auctoritate probare, oratione perſuadere poſſit.

LXXXII. Atque hæc in ſenatu minore apparatu agenda ſunt. Sapiens enim eſt conſilium; multiſque aliis dicendi relinquendus locus. Vitanda etiam (*) ingenii, oſtentationiſque ſuſpicio (53).

Con-

(*) *Ingenii*) Man. Lamb. *ingenii oſtentationis ſuſpicio*. Ut ſit, ne videamur oſtentare ingenium velle.

(53) *Ingenii*, oſtentationiſque *ſuſpicio*) Optimi quique dicendi & ſentiendi magiſtri præceperunt, ut vitaremus ſuſpicionem jactationis, & oſtentationis. Nullibi vero, niſi in hoc loco, præceptis traditur, ut vitanda ſit *ſuſpicio ingenii*. Immo niſi *ingenio* excellere videamur, parum proderit noſtra oratio. Optime igitur Manutius & Lambinus legunt, *Vitanda etiam ingenii* oſtentationis *ſuſpicio*. Nec aliam exhibent lectionem Mſ. Pal. pr. & ſec. Mem. Pith. Joan. Harl. 1. & a pr. manu Norf. Tandem dignum Cicerone præceptum videmus, idemque præcipit Quinctil. Lib. III. c. 1. *In cæteris admiſcere tentavimus aliquid nitoris*, non jactandi ingenii gratia &c. *Idem*.

Concio capit omnem vim orationis, & gravitatem varietatemque deſiderat. Ergo in ſuadendo nihil eſt optabilius, quam dignitas. Nam qui utilitatem putat, non quid maxime velit ſuaſor, ſed quid interdum magis ſequatur, videt. Nemo eſt enim, præſertim in tam clara civitate, quin putet expetendam maxime dignitatem: ſed vincit utilitas plerumque, cum ſubeſt ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem poſſe retineri.

Controverſia autem inter hominum ſententias, aut in illo eſt, utrum ſit utilius: aut etiam cum id convenit, certatur, utrum honeſtati potius, an utilitati conſulendum ſit. Quæ quia pugnare ſæpe inter ſe videntur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præſidii, militum, utilitates cæterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellit, majorum exempla, quæ erunt vel cum periculo glorioſa, colliget: poſteritatis immortalem memoriam augebit: utilitatem ex laude naſci defendet, ſemperque eam cum dignitate eſſe conjunctam.

Sed quid fieri poſſit aut non poſſit, quidque etiam ſit neceſſe aut non ſit, in utraque re maxime eſt quærendum. Inciditur enim omnis jam deliberatio, ſi intelligitur non poſſe fieri, aut ſi neceſſitas aſſertur: & qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimum vidit.

Ad conſilium autem de republica dandum, caput eſt, noſſe rempublicam: ad dicendum vero probabiliter, noſſe mores civitatis; qui quia crebro mutantur, genus quoque orationis eſt ſæpe mutandum. Et, quanquam una fere vis eſt eloquentiæ, tamen, quia ſumma dignitas eſt populi, graviſſima cauſa reipublicæ, maximi motus multitudinis; genus quoque dicendi grandius quoddam, & illuſtrius eſſe adhibendum videtur: maximaque pars orationis admovenda eſt ad animorum motus nonnunquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in ſpem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos; ſæpe etiam a temeritate, iracundia, ſpe, injuria, invidia, crudelitate revocandos.

LXXXIII. Fit autem, ut, quia maxima quaſi oratori ſcena videatur concio, natura ipſa ad ornatius dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo vim quandam talem, ut quemadmodum tibicen ſine tibiis canere, ſic orator, ſine multitudine audiente, eloquens eſſe non poſſit. Et cum ſint populares multi variique lapſus, vitanda eſt acclamatio adverſa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, ſi aſpere, ſi arroganter, ſi turpiter, ſi ſordide, ſi quoquo animi vitio dictum eſſe aliquid videatur; aut hominum offenſione, vel invidia, quæ aut juſta eſt, aut ex criminatione atque fama; aut res ſi diſplicet; aut ſi eſt in aliquo motu ſuæ cupiditatis, aut metus multitudo: hiſque quatuor cauſis totidem medicinæ opponuntur: tum objurgatio, ſi eſt auctoritas: tum admonitio, quaſi lenior objurgatio: tum promiſſio, ſi audierint, probaturos: tum deprecatio, quod eſt (*) infimum, ſed nonnunquam utile. Nullo autem loco plus facetiæ

(*) *Infimum*) Man. *Infirmum*

Digitized by Google

proſunt, & celeritas, & breve aliquod dictum nec ſine dignitate, & cum lepore. Nihil enim tam facile, quam multitudo, a triſtitia, & ſæpe ab acerbitate, commode, ac breviter, & acute, & hilare dicto deducitur.

LXXXIV. Expoſui fere, ut potui, vobis, in utroque genere cauſarum quæ ſequi ſolerem, quæ fugere, quæ ſpectare, quaque omnino in cauſis ratione verſari. Nec illud tertium laudationum genus eſt difficile, quod ego initio quaſi a præceptis noſtris ſecreveram: ſed & quia multa ſunt orationum genera, & graviora, & majoris copiæ, de quibus nemo fere præciperet, & quod nos laudationibus non ita multum uti ſoleremus, totum hunc ſegregabam locum. Ipſi enim Græci legendi; qui magis aut delectationis, aut hominis alicujus ornandi, quam utilitatis hujus forenſis cauſa, laudationes ſcriptitaverunt: quorum ſunt libri, quibus Themiſtocles, Ariſtides, Ageſilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander, aliique laudantur. Noſtræ laudationes, quibus in foro utimur, aut teſtimonii brevitatem habent nudam atque inornatam, aut ſcribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minime accommodata eſt. Sed tamen, quoniam eſt utendum aliquando, nonnunquam etiam ſcribendum, velut Q. Tuberoni Africanum avunculum laudanti ſcripſit C. Lælius, vel ut noſmetipſi, ornandi cauſa, Græcorum more, ſi quos velimus, laudare poſſimus; ſit a nobis quoque tractatus is locus.

Perſpicuum eſt igitur, alia eſſe in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, divitiæ, cæteraque quæ fortuna det, aut extrinſecus, aut corpori, non habent in ſe veram laudem; quæ deberi virtuti uni putatur; ſed tamen quod ipſa virtus in earum rerum uſu ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc ſunt naturæ & fortunæ bona: in quibus eſt ſumma laus, non extuliſſe ſe in poteſtate, non fuiſſe inſolentem in pecunia, non ſe prætuliſſe aliis propter abundantiam fortunæ; ut opes & copiæ non ſuperbiæ videantur ac libidini, ſed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dediſſe.

Virtus autem, quæ eſt per ſe ipſa laudabilis, & ſine qua nihil laudari poteſt, tamen habet plures partes, quarum alia eſt alia ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, & quadam comitate ac beneficentia poſitæ: aliæ, quæ in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. Nam clementia, juſtitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus jucunda eſt auditu in laudationibus. Omnes enim hæ virtutes non tam ipſis, qui eas in ſe habent, quam generi hominum, fructuoſæ putantur. Sapientia & magnitudo animi, qua omnes res humanæ, tenues & pro nihilo putantur; & in excogitando vis quædam ingenii, & ipſa eloquentia, admirationis habet non minus, jucunditatis minus. Ipſos enim magis videtur, quos laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare ac tueri: ſed tamen in laudando jungenda ſunt etiam hæc genera virtutum. Ferunt enim aures hominum, cum illa, quæ jucunda & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia ſunt in virtute, laudari.

LXXXV. Et quoniam ſingularum virtutum ſunt certa quædam officia ac

ac munera, & ſua cuique virtutis laus propria debetur, erit explicandum in laude juſtitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum ejuſmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. Itemque in cæteris res geſtæ ad cujuſque virtutis genus, & vim, & nomen accommodabuntur.

Gratiſſima autem laus eorum factorum habetur, quæ ſuſcepta videntur a viris fortibus ſine emolumento ac præmio: quæ vero etiam cum labore & periculo ipſorum, hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quod & dici ornatiſſime poſſunt, & audiri facillime. Ea enim denique virtus eſſe videtur præſtantis viri, quæ eſt fructuoſa aliis, ipſi autem laborioſa, aut periculoſa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus & admirabilis videri ſolet, tuliſſe caſus ſapienter adverſos, non fractum eſſe fortuna, retinuiſſe in rebus aſperis dignitatem.

Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta virtutis præmia, res geſtæ, judiciis hominum comprobatæ: in quibus etiam, felicitatem ipſam deorum immortalium judicio tribui, laudationis eſt. Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præſtabiles, aut novitate primæ, aut genere ipſo ſingulares. Neque enim parvæ, neque uſitatæ, neque vulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ videri ſolent.

Eſt etiam cum cæteris præſtantibus viris comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum eſt mihi paulo plura, quam oſtenderam, dicere, non tam propter uſum forenſem, qui eſt a me in omni hoc ſermone tractatus, quam ut hoc videretis, ſi laudationes eſſent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori virtutum omnium cognitionem, ſine qua laudatio effici non poſſit, eſſe neceſſariam.

Jam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis ſumenda eſſe perſpicuum eſt. Simul eſt illud ante oculos, nec bonum virum proprie & copioſe laudari, ſine virtutum, nec improbum notari ac vituperari, ſine vitiorum cognitione, ſatis inſignite atque aſpere poſſe. Atque his locis & laudandi, & vituperandi ſæpe nobis eſt utendum in omni genere cauſarum.

Habetis, de inveniendis rebus, diſponendiſque quid ſentiam. Adjungam etiam de memoria, ut labore Craſſum levem, neque ei quidquam aliud, de quo diſſerat, relinquam, niſi ea, quibus hæc exornentur.

LXXXVI. Perge vero, inquit Craſſus. Libenter enim te cognitum jam artificem, aliquandoque evolutum illis integumentis diſſimulationis tuæ, nudatumque perſpicio: & quod mihi nihil, aut quod non multum relinquis, percommode facis, eſtque mihi gratum. Jam iſtuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua poteſtate. Si enim vere agere volueris, omnia tibi relinquo. Sin diſſimulare, tu quemadmodum his ſatisfacias, videris. Sed, ut ad rem redeam, non ſum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themiſtocles fuit, ut oblivionis artem, quam memoriæ, malim: gratiamque habeo Simonidi illi Ceo, quem primum ferunt artem memoriæ protuliſſe. Dicunt enim, cum cœnaret Cranone in Theſſalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem & nobilem, ceciniſſetque id carmen, quod in eum ſcripſiſſet, in quo multa ornandi cauſa poetarum more in Caſtorem ſcripta & Pollucem fuiſſent, nimis illum ſordide

Digitized by Google

Simonidi dixiſſe, ſe dimidium ejus ei, quod pactus eſſet, pro illo carmine, daturum: reliquum a ſuis Tyndaridis, quos æque laudaſſet, peteret, ſi ei videretur. Paulo poſt eſſe ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret: juvenes ſtare ad januam duos quoſdam, qui eum magnopere evocarent; ſurrexiſſe illum, prodiſſe, vidiſſe neminem. Hoc interim ſpatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidiſſe: ea ruina ipſum oppreſſum cum ſuis interiiſſe. Quos cum humare vellent ſui, neque poſſent obtritos internoſcere ullo modo: Simonides dicitur ex eo quod meminiſſet, quo eorum loco quiſque cubuiſſet, demonſtrator uniuſcujuſque ſepeliendi fuiſſe. Hac tum re admonitus inveniſſe fertur, ordinem eſſe maxime, qui memoriæ lumen afferret. Itaque iis, qui hanc partem ingenii exercerent, locos eſſe capiendos, & ea, quæ memoria tenere vellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda: ſic fore, ut ordinem rerum locorum ordo conſervaret; res autem ipſas rerum effigies notaret: atque ut locis pro cera, ſimulacris pro literis uteremur.

LXXXVII. Qui ſit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta vis, quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipienda cauſa, quæ ipſe cogitaris? omnes fixas eſſe in animo ſententias? omnem deſcriptum verborum apparatum? ita audire vel eum, unde dicas (54), vel eum, cui reſpondendum ſit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, ſed in animo videantur inſcribere? Itaque ſoli, qui memoria vigent, ſciunt, quid, & quatenus, & quomodo dicturi ſint, quid reſponderint, quid ſuperſit: iidemque multa ex aliis cauſis aliquando a ſe acta, multa ab aliis audita meminerunt.

Quare confiteor equidem, hujus boni naturam eſſe principem, ſicut earum rerum, de quibus ante locutus ſum, omnium: ſed hæc ars tota dicendi (55), ſive artis imago quædam eſt & ſimilitudo, habet hanc vim, non ut totum aliquid, cujus in ingeniis noſtris pars nulla ſit, pariat & procreet, verum ut ea, quæ ſunt orta jam in nobis & procreata, educet atque confirmet. Verumtamen neque tam acri memoria fere quiſquam eſt, ut non diſpoſitis, notatiſque rebus, ordinem verborum aut ſententiarum complectatur: neque vero tam hebeti, ut nihil hac conſuetudine & exercitatione adjuvetur. Vidit enim hoc prudenter ſive Simonides, ſive alius quis invenit, ea maxime animis (a) effingi noſtris, quæ eſſent a ſenſu tradita atque impreſſa: acerrimum autem ex omnibus noſtris ſenſibus eſſe ſenſum videndi: quare faciliime animo teneri poſſe ea, quæ perciperentur au-

(54) *Vel eum*, unde dicas) Interpretes volunt verba *unde dicas* ſignificare, *pro quo dicas*; ſed nullibi, ut opinor, occurrit apud Ciceronem illa locutio. Malo quidem cum Mſs. Joan. Harl. 1. Norſ. Mag. & excerptis Nov. & vet. libris Caroli Stephani legere *unde diſcas*: quæ lectio procul dubio Ciceroniani coloris eſt. *Idem*.

(55) *Sed hæc ars tota dicendi*) Scripſerat Cicero, ni fallor, *diſcendi*. Pergit enim loqui de arte memoriæ. Si autem *tantum*, ut aiunt, *ſcimus*, *quantum memoria tenemus*; quid mirum, ſi artem memoriæ Cicero artem *diſcendi* vocet? *Muret.*

(a) *Effingi*) Lamb. *affigi*,

Digitized by Google

auribus, aut cogitatione, ſi etiam oculorum commendatione animis traderentur; ut res cæcas, & ab aſpectus judicio remotas, conformatio quædam & imago & figura ita notaret, ut ea, quæ cogitando complecti (a) non poſſemus, intuendo quaſi teneremus.

His autem formis atque corporibus, ſicut omnibus, quæ ſub aſpectum veniunt, ſedes opus eſt: etenim corpus intelligi ſine loco non poteſt. Quare ne in re nota & pervulgata multus & inſolens ſim, locis eſt utendum multis, illuſtribus, explicatis, modicis intervallis: imaginibus autem agentibus, acribus, inſignitis, quæ occurrere, celeriterque percutere animum poſſint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua conſuetudo gignitur, & ſimilium verborum converſa & immutata caſibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & unius verbi imagine totius ſententiæ informatio, pictoris cujuſdam ſummi ratione & modo, formarum varietate locos diſtinguentis.

LXXXVIII. Sed verborum memoria (56), quæ minus eſt nobis neceſſaria, majore imaginum varietate diſtinguitur. Multa enim ſunt verba, quæ, quaſi articuli, connectunt membra orationis, quæ formari ſimilitudine nulla poſſunt: eorum fingendæ nobis ſunt imagines, quibus ſemper utamur. Rerum memoria propria eſt oratoris. Eam ſingulis perſonis bene poſitis (57) notare poſſumus, ut ſententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neque verum eſt, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, & obſcurari etiam id, quod per ſe natura tenere potuiſſet. Vidi enim ego ſummos homines, & divina prope memoria, Athenis Charmadam; in Aſia, quem vivere hodie ajunt, Sceptium Metrodorum; quorum uterque tanquam literis in cera, ſic ſe ajebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminiſſe vellet, perſcribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria eſt, ſi eſt nulla naturalis: ſed certe, ſi latet, evocanda eſt.

Habetis ſermonem bene longum hominis utinam non impudentis: illud quidem certe, non nimis verecundi: qui quidem cum te, Catule, tum etiam L. Craſſo audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. Nam iſtorum ætas minus me fortaſſe movere debuit. Sed mihi ignoſcetis profecto, ſi modo, quæ cauſa me ad hanc inſolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis.

LXXXIX.

(a) *Non*) Vict. Man. Lamb. *vix*.

(56) *Sed verborum memoria &c.*) Ut hunc locum intelligamus, obſervandum eſt, *imagines* aliud quiddam ſignificare, ac ſimulacra & ſimilitudinem. Non enim neceſſe eſt, ut *imagines* ſemper ſimiles ſint iis rebus, quas ad memoriam adjuvandam repræſentant. Dicit igitur Antonius, multa verba, ut adverbia, præpoſitiones, &c. ſimilitudine nulla ſignificari poſſe. Si igitur eorum meminiſſe velimus, neceſſe eſt in promptu habere quam plurimas quaſi arbitrarias imagines, quæ, quamvis nihil ſimile habeant, longo tamen uſu perceptæ ea verba, quibus opus eſt, ob oculos noſtros ponere. Hanc autem veram eſſe interpretationem confirmant verba Quinct. lib. II. c. 2. *Mitto, quod quædam* (verba) *nullis ſimulacris ſignificari poſſunt; habemus enim ſane, ut qui notis ſcribunt, certas* imagines *omnium &c.* Pearcius.

(57) *Eam ſingulis perſonis bene poſitis &c.*) Perſonæ in hoc loco ſignificant imagines, facies fictas. Sic Lucret. l. 4. 2. 29. *Idem.*

LXXXIX. Nos vero, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre reſpondeo) non modo tibi ignoſcimus, ſed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam: & cum humanitatem & facilitatem agnoſcimus tuam, tum admiramur iſtam ſcientiam & copiam. Equidem etiam hoc me aſſecutum puto; quod magno ſum levatus errore, & illa admiratione liberatus, quod multis cum aliis ſemper admirari ſolebam, unde eſſet illa tanta tua in cauſis divinitas. Nec enim te iſta attigiſſe arbitrabar, quæ diligentiſſime cognoſſe, & undique collegiſſe, uſuque doctum partim correxiſſe video, partim comprobaſſe. Neque eo minus eloquentiam tuam, & multo magis virtutem & diligentiam admiror: & ſimul gaudeo, judicium animi mei comprobari, quod ſemper ſtatui, neminem ſapientiæ laudem & eloquentiæ ſine ſummo ſtudio, & labore, & doctrina, conſequi poſſe. Sed tamen quidnam eſt id, quod dixiſti, fore ut tibi ignoſceremus, ſi cognoſſemus, quæ te cauſa in hunc ſermonem impuliſſet? Quæ eſt enim alia cauſa, niſi quod nobis, & horum adoleſcentium ſtudio, qui te attentiſſime audierunt, morem gerere voluiſti?

Tum ille, Adimere, inquit, omnem recuſationem Craſſo volui, quem ego paulo ſciebam, vel pudentius, vel invitius, (nolo enim dicere de tam ſuavi homine, faſtidioſius) ad hoc genus ſermonis accedere. Quid enim poterit dicere? Conſularem ſe eſſe hominem & cenſorium? eadem noſtra cauſa eſt. An ætatem afferet? quadriennio minor eſt. An ſe neſcire? quæ ego ſero, quæ curſim arripui, quæ ſubſicivis operis, ut ajunt: iſte a puero, ſummo ſtudio, ſummis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit. Etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam ſui deſpiciens fuit, quin ſperaret aut melius, aut eodem modo ſe poſſe dicere: Craſſo dicente, nemo tam arrogans, qui ſimiliter ſe unquam dicturum eſſe confideret. Quamobrem, ne fruſtra hi tales viri venerint, te aliquando, Craſſe, audiamus.

XC. Tum ille, Ut ita iſta eſſe concedam, inquit, Antoni, quæ ſunt longe ſecus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici poſſit, reliquiſti? Dicam enim vere, amiciſſimi homines, quod ſentio. Sæpe ego doctos homines, quid dico ſæpe? immo nonnunquam: ſæpe enim qui potui, qui puer in forum venerim, neque inde unquam diutius, quam quæſtor, abfuerim? ſed tamen audivi, ut heri dicebam, & Athenis cum eſſem, doctiſſimos viros, & in Aſia iſtum ipſum Scepſium Metrodorum, cum de his ipſis rebus diſputaret. Neque vero mihi quiſquam copioſius unquam viſus eſt, neque ſubtilius in hoc genere dicendi, quam iſte hodie, eſſe verſatus. Quod ſi eſſet aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermiſſum: non eſſem tam inurbanus, ac pene inhumanus, uti eo gravarer, quod vos cupere ſentirem.

Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es, Craſſe, Antonium ita partitum eſſe tecum, ut ipſe inſtrumentum oratoris exponeret, tibi ejus diſtinctionem atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primum, quis Antonio permiſit, inquit, ut & partes faceret, &, utram vellet, prior ipſe ſumeret? deinde, ſi ego recte intellexi, cum valde libenter audirem, mihi conjun-

Digitized by Google

juncte eſt viſus de utraque re dicere. Ille vero, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipſum invenit. Verba igitur, inquit Craſſus, mihi reliquit Antonius, rem ipſe ſumpſit.

Tum Cæſar, Si, quod difficilius eſt, id tibi reliquit: eſt nobis, inquit, cauſa, cur te audire cupiamus. Sin, quod facilius, tibi cauſa non eſt, cur recuſes. Et Catulus, Quid, quod dixiſti, inquit, Craſſe, ſi hic hodie apud te maneremus, te morem nobis eſſe geſturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Poſſem tibi, inquit, Craſſe concedere: ſed vide, ne quid Catulus attulerit religionis: opus hoc cenſorium eſt: id autem committere, vide quam ſit homini turpe cenſorio. Agite vero, ille inquit, ut vultis. Sed nunc quidem, quoniam id temporis eſt, ſurgendum cenſeo, & requieſcendum: poſt meridiem, ſi ita vobis eſt commodum, loquemur aliquid, niſi forte in craſtinum differre mavultis. Omnes ſe vel ſtatim, vel, ſi ipſe poſt meridiem mallet, quam primum tamen audire velle dixerunt.

DE

Digitized by Google

DE ORATORE

LIBER TERTIUS.

I. INſtituenti mihi, Quinte frater, eum ſermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem poſt Antonii diſputationem Craſſus habuiſſet, acerba ſane recordatio veterem animi curam, moleſtiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Craſſi, morte extincta ſubita eſt, vix diebus decem poſt eum diem, qui hoc & ſuperiore libro continetur. Ut enim Romam rediit extremo ſcenicorum ludorum die (1), vehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita eſſe in concione a Philippo (2); quem dixiſſe conſtabat,

(1) *Extremo ſcenicorum ludorum die*) Eo enim tempore colligendi ſui cauſa Craſſus cum Antonio reliquiſque in Tuſculanum ſe receperat. Per *ſcenicos ludos* Romanos intellige, ut ex primo libro palam eſt: qui & Circenſes & Magni appellati. Hoſce a Regibus inſtitutos ſcribit Aſconius, & *magnos* appellatos, quod magnis impenſis primum facti, id eſt, ducentis millibus nummum, vel quia diis magnis ſacri, id eſt, Laribus urbis Romæ. Eoſdem cum Conſualibus facit, quod videtur etiam indicare S. Cyprianus lib. de Spectac. *Romulus*, inquit, *Conſo, quaſi conſilii Deo, ob raptiendas Sabinas, Circenſes primus conſecravit*. Tamen ex veteri Calendario diverſis temporibus celebratos illos ludos colligimus. Nam Conſualia XII. Calendas Septemb. vel potius XVIII. Auguſti, hoc eſt XV. Cal. Septemb. ut docet Plutarchus in Romulo. *Raptus*, inquit, *ille patratus eſt* 18. *die Sextilis, qui nunc Auguſtus, in quo Conſualia nunc quoque celebrantur*. Jam vero in eodem Calendario ludi Romani leguntur, pridie Nonas Septembres. Quod autem non nemo ludos illos Magnos ſeu Romanos a Tarquinio inſtitutos aſſerit, ſi quidem primitus ab eo factos intelligat, non obſcure errat, cum Livius, lib. 1. contrarium aſſerat his verbis: *Ludos opulentius inſtruit.uſque, quam priores Reges fecit, &c.* Cæterum cum ante hi ludi *Circenſes* eſſent, hoc eſt gladiatorii, atque a *ſcenicis* diſtinguerentur, poſtea etiam factos ſcenicos, & ex hoc loco colligitur, & Auguſtinus etiam indicat lib. 1. de Civitate Dei, cap. 32. Celebrabantur hi ludi primo quidem uno vel altero die; tum triduo; deinceps pluribus diebus. *Petavius*.

(2) *A Philippo*) De gravi illa Philippum conſulem inter & Druſum tribunum plebis contentione, egimus in notis ad lib. I. de Orat. cap. 7. *Pruſſeus*.

ſtabat, *videndum ſibi aliud eſſe conſilium* (3), *illo ſenatu ſe rempublicam gerere non poſſe:* mane idibus Septembris & ille & ſenatus frequens, vocatu Druſi, in curiam venit. Ibi cum Druſus multa de Philippo queſtus eſſet, retulit ad ſenatum de illo ipſo, quod conſul in eum ordinem tam graviter in concione eſſet invectus. Hic, ut ſæpe inter homines ſapientiſſimos conſtare vidi, quanquam hoc Craſſo, cum aliquid accuratius dixiſset, ſemper fere contigiſset, ut nunquam dixiſse melius putaretur, tamen omnium conſenſu ſic eſse tum judicatum, cæteros a Craſso ſemper omnes, illo autem die etiam ipſum a ſeſe ſuperatum. Deploravit enim caſum atque orbitatem ſenatus: cujus ordinis a conſule, qui quaſi parens bonus, aut tutor fidelis eſse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neque vero eſse mirandum, ſi, cum ſuis conſiliis rempublicam profligaſset, conſilium ſenatus a republica repudiaret. Hic cum homini & vehementi, & diſerto, & in primis forti ad reſiſtendum, Philippo, quaſi quaſdam verborum faces admoviſset, non tulit ille, & graviter exarſit, pignoribuſque ablatis (4) Craſsum inſtituit coercere. Quo quidem ipſo in loco multa a Craſso divinitus dicta efferebautur, cum ſibi illum conſulem eſse negaret, cui ſenator ipſe non eſset. *An tu, cum omnem auctoritatem univerſi ordinis pro pignore putaris, eamque in conſpectu populi Romani conciderís; me his pignoribus exiſtimas poſſe terreri? Non tibi illa ſunt cædenda, ſi Craſſum vis coercere: hæc tibi eſt excidenda lingua: qua vel evulſa, ſpiritu ipſo libidinem tuam libertas mea refutabit.*

II. Permulta tum vehementiſſima contentione animi, ingenii, virium, ab eo dicta eſse conſtabat; ſententiamque eam, quam (5) ſenatus frequens ſecutus eſt, ornatiſſimis & graviſſimis verbis, Ut populo Romano ſatisfieret, nunquam ſenatus neque conſilium reipublicæ neque fidem defuiſse, ab eo dictam: & eundem (id quod in auctoritatibus perſcriptis (6) exſtat) ſcribendo adfuiſse.

Illa tanquam cycnea fuit divini hominis vox (7) & oratio, quam qua-

(3) *Aliud eſſe conſilium*) Per vocem *conſilium* (pro qua alii edidere *concilium*) intellige cœtum vel congregationem, ſive eos qui conſulunt, non id quod conſulentes ſequuntur. *Pearcius*.

(4) *Pignoribuſque ablatis*) Val. Maximus, lib. VI. cap. 2. dicit *Philippum conſulem juſſiſſe lictorem manum L. Craſſo injicere*. Iſte conſul jubendo bona Craſſi fiſco addici, decrevit eum multare; *pignora* vero ea, quæ ſic a magiſtratu caperentur & *auferrentur*, dicebantur fuiſse *conciſa* vel *caſa*, ut in ſequentibus patet. *Idem*.

(5) *Sententiamque eam, quam*) In ſenatusconſultis ejus nomen, qui ſententiæ princeps eſſet, inſcribebatur: quod ex Cicerone & Aſconio conſtat. Factum eſse idem Athenis ex Demoſthene colligimus & ex Plutarcho. *Petavius*.

(6) *In auctoritatibus perſcriptis*) Auctoritates hic pro decretis ſeu ſenatusconſultis ne ſimpliciter acceperis: nam aliud auctoritas vocatur, aliud ſenatusconſultum fuit, ut erudite Sigonius obſervavit ad IV. Livii. Nam ſenatusconſultum magis ratum erat, quam auctoritas. Si enim vel ſenatorum numerus juſtus defuiſset, vel magiſtratus interceſſiſset; decretum quidem perſcribebatur, ut ſenatorum de ea re judicium extaret: nondum tamen ratum erat; ſed auctoritas tantum dicebatur. Idipſum fiebat, ſi vel non idoneo tempore, vel non legitimum in locum ſenatus convocaretur: quæ omnia diſerte explicat Dio, lib. IV. *Idem*.

(7) *Cycnea vox*) Græcum proverbium, κύκνειον μέλος. De cycnorum cantu nota fabula eſt; quam tamen aſseverare non dubitat Ariſtoteles IX. de H. A. 16. Idem habet Plato

ſi (*) exſpectantes, poſt ejus inte itum veniebamus in curiam, ut veſtigium illud ipſum, in quo ille poſtremum inſtitiſſet, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluiſſe, ſudoremque multum conſecutum eſſe audiebamus: ex quo cum cohorruiſſet, cum febri domum rediit, dieque ſeptimo lateris dolore conſumptus eſt.

O fallacem hominum ſpem, fragilemque fortunam, & inanes noſtras contentiones! quæ in medio ſpatio ſæpe franguntur & corruunt, & ante in ipſo curſu obruuntur, quam portum conſpicere potuerunt. Nam, quamdiu Craſſi fuit, ambitionis labore, vita diſtricta, tamdiu privatis magis officiis, & ingenii laude floruit, quam fructu amplitudinis, aut reipublicæ dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum, omnium conceſſu, ad ſummam auctoritatem dabat, is ejus omnem ſpem, atque omnia vitæ conſilia, morte pervertit. Fuit hoc luctuoſum ſuis, acerbum patriæ, grave bonis omnibus: ſed ii tamen rempublicam caſus ſecuti ſunt, ut mihi non erepta L. Craſſo a diis immortalibus vita, ſed donata mors eſſe videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam (8), non ardentem invidia ſenatum (9), non ſceleris nefarii principes civitatis reos, non luctum filiæ, non exilium generi, non acerbiſſimam C. Marii fugam, non illam poſt reditum ejus cædem omnium crudeliſſimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in qua ipſe florentiſſima multum omnibus gloria præſtitiſſet.

III. Sed quoniam attigi cogitatione vim, varietatemque fortunæ, non vagabitur oratio mea longius, atque eis fere ipſis definietur viris, qui hoc ſermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non jure beatam L. Craſſi mortem illam, quæ eſt a multis ſæpe defleta, dixerit, cum horum ipſorum ſit, qui tum cum illo poſtremum fere collocuti ſunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoria (10), Q. Catulum, virum omni lau-

---

to in Phædone. Nam quid poetas commemorem, apud quos nihil eſt frequentius? Sed fabuloſum hunc eſse cantum exiſtimat Plinius, x. 23. *Idem*.

(*) *Exſpectantes*) Lamb. *reſpectantes*.

(8) *Non flagrantem bello Italiam*) Bellum ſociale intelligit, de quo Appianus, lib. 1. de Bell. civilibus, & alii. Conciatum autem eſt poſt Druſi mortem, quoniam Latini ſocii oblatam ſibi ſpem civitatis impetrare non poterant. *Idem*.

(9) *Non ardentem invidia ſenatum*) Quanam invidia? ejuſdem, opinor, criminis, quod ſcelus nefarium ſubinde vocat. Sollicitati ſcilicet ad defectionem Latini nominis. De quo ita Appianus. Sublato per inſidias Druſo, qui Latinos ad ſpem civitatis impulerat; equites, ut ſenatum ulciſcerentur, Q. Valerium, vel potius, ut Latini ſcriptores appellant, Varium, tribunum plebis ſubornant, qui rogationem ferret ad populum, de iis quorum ope & conſilio Latini ſocii concitati eſsent: (in quo lapſus eſt Strebæus, qui quæſtionem illam contra Italos exercendam fuiſse dicit) qua per vim lege lata, conſtitutaque quæſtione, multis ſtatim ex ſenatoribus diem dixerunt. Quam ut infamiam fugerent, ſponte urbe ceſsere plerique; interque alios Aurelius Cotta, & everſor ille Corinthi Mummius. Niſi forte aberravit in hoc quoque vocabulo Appianus, atque ut antea Valerium Vario, ita hic Memmio ſubſtituit Mummium. Facti mox populum pœnituit. Ὅ τε δῆμος ἤχθετο, τοιῶνδε ἢ τοσῶνδε εἰργασμένων ἄνδρας ἀθρόως ἀφαιρέμενος. Ubi pro τοσῶν corrigendum videtur τόσα, ut ſtet ſententia. Populus vero dolebat, talibus viris, quique tantas res egerant, ſimul omnibus ſpoliatus. *Idem*.

(10) *Tenemus enim memoria*) Clariſſimorum deinceps hominum necem atrociſſimam proponit; eorum duntaxat, qui in hoc dialogo

laude præſtantem, cum ſibi non incolumem fortunam, ſed exilium & fugam deprecaretur, eſſe coactum, ut vita ſe ipſe privaret. Jam M. Antonii in his ipſis roſtris (11), in quibus ille rempublicam conſtantiſſime conſul defenderat, quæque cenſor imperatoriis manubiis ornarat, poſitum caput illud fuit, a quo erant multorum civium capita ſervata. Neque vero longe ab eo C. Julii caput, hoſpitis Etruſci (12) ſcelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit: ut ille, qui hæc non vidit, & vixiſſe cum republica pariter, & cum illa ſimul extinctus eſſe videatur. Neque enim propinquum (13) ſuum, maximi animi virum, P. Craſſum, ſuapte interfectum manu, neque collegæ ſui, pontificis (14) maximi, ſanguine ſimulacrum Veſtæ reſperſum eſſe vidit: cui mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimiciſſimi (15) hominis, eodem illo die mors nefaria fuiſſet. Non vidit eorum ipſorum, qui tum adoleſcentes Craſſo ſe dicarant, horribiles miſeroſque caſus. Ex quibus C. Cotta (16), quem ille florentem reliquerat, paucis diebus poſt mortem Craſſi depulſus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore menſibus ejectus eſt e civitate. Sulpicius autem, qui in eadem invidiæ flamma fuiſſet, quibuſcum privatus conjunctiſſime vixerat, hos in tribunatu ſpoliare inſtituit omni dignitate: cui quidem

 ad

---

logo inducuntur. In primis Catuli, qui Marii in conſulatu collega, Cimbrici triumphi particeps fuit. In illa vero Mariana flamma multis nequicquam mortem illius deprecantibus, cum hoc ſolum Marius reſponderet, moriendum illi eſſe; recenti calce illito, multoque igni percalefacto cubiculo ſe incluſum peremit. Hæc Valerius lib. 9. cap. 12. præter ſupra citatos auctores. *Idem.*

(11) *Jam M. Antonii in illis ipſis roſtris*) De hujus obitu adeundi iidem. Auget autem πάθος a loco. Huc facit illud Juvenalis Sat. x. 121.

> . . . . *Nec unquam*
> *Sanguine cauſidici maduerunt roſtra puſilli.* Idem.

(12) *Neque vero longe ab eo C. Julii caput hoſpitis Etruſci, &c.*) Eodem tempore duo fratres C. & L. Julii Cæſares Syllam ſecuti, in via deprehenſi trucidantur. Auctor eſt Appianus. Fugerant in tectum hoſpitis ſui natione Etruſci, & homini perfido ſe commiſerant. Detexit hoſpites, capita amputata, a Mario in roſtris poſita. Locus, ſcelus hoſpitis, fratrum communis calamitas hic ciet affectum. Sunt qui L. Cæſarem domi interfectum ferant; quibus conſonat illud Juſtini: *Caſae & Fimbria in penatibus domorum ſuarum trucidantur.* Strebæus.

(13) *Neque enim propinquum*) *Craſſus*, inquit Appianus, *perſequentibus cum filio ſe militibus, filium quidem occidere anteverterit, ipſe vero ab inſequentibus eſt occiſus.* Videtur tamen falſus Appianus: vel quia de tanto viro nimium eſt atrox illud; vel quia nulla hujus rei a Cicerone facta mentio eſt; quod certe, ad augendum πάθος, non erat omiſſurus; vel denique quoniam contrarium a Floro traditur. In primis lib. 3. cap. 21. Craſſos patrem & filium in mutuo alterum alterius aſpectu occiſos ait. Sed idem, Epitome lib. 80. *Craſſus*, inquit, *filius ab equitibus Fimbriæ interemptus. Pater Craſſus, ne quid indignum virtute ſua pateretur, gladio ſe tranſfixit*: quod poſtremum & veriſimilius eſt, & Ciceroni conſentaneum. *Idem.*

(14) *Neque collegæ ſui Pontificis*) Mucium Scævolam intellige, qui a Mario juniore cæſus eſt: de quo Florus lib. 3. cap. 21. *Petavius.*

(15) *Etiam C. Carbonis inimiciſſimi*) Marianorum hic ſignifer ex Africa a Pompejo Romam ductus, & pro tribunali productus, cum ter conſulatum geſſiſſet, damnatus ab eodem eſt. *Idem.*

(16) *Ex quibus C. Cotta*) Hic in gravi illa ſenatorum invidia ab equitibus concitata, die ſibi dicta, poſtquam in equites graviſſime eſſet invectus, ſolum vertit. Sulpitius vero tribunus plebis fuit turbulentiſſimus, qui nefarias leges in gratiam Marii per vim tulerat, primoque adventu in urbem Syllæ eſt interfectus. Meminerunt ſupra dicti auctores. *Idem.*

ad ſummam gloriam eloquentiæ floreſcenti, ferro erepta vita eſt, & pœna temeritatis non ſine magno reipublicæ malo conſtituta.

Ego vero te, Craſſe, cum vitæ flore, tum mortis opportunitate, divino conſilio & ortum & extinctum eſſe arbitror. Nam tibi aut pro virtute animi, conſtantiaque tua civilis ferri ſubeunda fuit crudelitas, aut, ſi qua te fortuna ab atrocitate mortis vindicaſſet, eadem eſse te funerum patriæ ſpectatorem coegiſset: neque ſolum tibi improborum dominatus, ſed etiam propter admiſſam civium cædem, bonorum victoria mœreri fuiſset.

IV. Mihi quidem, Quinte frater, & eorum caſus, de quibus ante dixi, & ea, quæ noſmetipſi ob amorem in rempublicam incredibilem & ſingularem pertulimus, ac ſenſimus, cogitanti ſententia ſæpe tua vera ac ſapiens videri ſolet, qui propter tot, tantos, tamque præcipites caſus clariſſimorum hominum, atque optimorum virorum, me ſemper ab omni contentione ac dimicatione revocaſti. Sed quoniam hæc jam neque in integro nobis eſse poſsunt, & ſummi labores noſtri, magna compenſati gloria, mitigantur, pergamus ad ea ſolatia, quæ non modo ſedatis moleſtiis jucunda, ſed etiam hærentibus, ſalutaria nobis eſse poſsunt; ſermonemque L. Craſſi reliquum, ac pene poſtremum memoriæ prodamus: atque ei, etſi nequaquam parem illius ingenio, at pro noſtro tamen ſtudio meritam gratiam, debitamque referamus. Neque enim quiſquam noſtrum, cum libros Platonis mirabiliter ſcriptos legit, in quibus omnibus fere Socrates exprimitur, non, quanquam illa ſcripta ſunt divinitus, tamen majus quiddam de illo, de quo ſcripta ſunt, ſuſpicatur. Quod item nos poſtulamus non a te quidem, qui nobis ſumma omnia tribuis, ſed a cæteris, qui hæc in manus ſument, ut majus quiddam de L. Craſso, quam quantum a nobis exprimetur, ſuſpicentur. Nos enim, qui ipſi ſermoni non interfuiſsemus, & quibus C. Cotta tantummodo locos, ac ſententias hujus diſputationis tradidiſset, quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus, idipſum ſumus in eorum ſermone adumbrare conati. Quod ſi quis erit, qui ductus opinione vulgi, aut Antonium jejuniorem, aut Craſsum fuiſse pleniorem putet, quam quomodo a nobis uterque inductus eſt: is erit ex iis, qui aut illos non audierit, aut judicare non poſſit (17). Nam fuit uterque (ut expoſui antea) cum ſtudio, atque ingenio, & doctrina præſtans omnibus, tum in ſuo genere perfectus; ut neque in Antonio deeſset hic ornatus orationis, neque in Craſso redundaret.

V. Ut igitur ante meridiem diſceſserunt, paululumque requierunt, in primis hoc a ſe Cotta animadverſum eſse dicebat, omne illud tempus meridianum Craſsum in acerrima atque attentiſſima cogitatione poſuiſse: ſeſeque,

(17) *Non audierit, aut judicare non poſſit*) Ut bene ſe habeat ſententia, & ad normam linguæ Latinæ procedat, neceſſe videtur legere cum Mſs. Cant. *audierint*, *&* *poſſint*. Cum enim præceſſerit, *is erit ex iis, qui aut illos*, rite ſequitur *non audierint, aut judicare non poſſint*. Facile fieri potuit, ut litera *n* a librariis omitteretur, cum linea brevi ſupra vocalem ducta exprimi ſoleret. *Pearcius*.

que, qui vultum ejus, cum ei dicendum eſset, obtutumque oculorum in cogitando probe noſset, atque in maximis cauſis ſæpe vidiſset, tum dedita opera, quieſcentibus aliis, in eam exhedram (18) veniſse, in qua Craſſus lectulo poſito recubuiſset: cumque eum in cogitatione defixum eſse ſenſiſset, ſtatim receſſiſse, atque in eo ſilentio duas horas fere eſse conſumptas. Deinde, cum omnes, inclinato jam in poſtmeridianum tempus die, veniſsent ad Craſsum, Quid eſt, Craſse, inquit Julius, imuſne ſeſsum? etſi admonitum venimus te, non flagitatum.

Tum Craſsus, An me tam impudentem eſse exiſtimatis, ut vobis hoc præſertim munus putem diutius poſse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in media ſilva placet? eſt enim is maxime & opacus & frigidus. Sane, inquit Craſsus: etenim eſt in eo loco ſedes huic noſtro non inopportuna ſermoni. Cum placuiſset idem cæteris, in ſilvam venitur, & ibi magna cum audiendi exſpectatione conſiditur.

Tum Craſsus, Cum auctoritas, atque amicitia veſtra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea cauſa libertatem recuſandi: quanquam in partienda diſputatione noſtra, cum ſibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, ſumeret; mihi autem relinqueret, ut explicarem quemadmodum illa ornari oporteret; ea diviſit, quæ ſejuncta eſse non poſsunt. Nam cum omnis ex re, atque verbis conſtet oratio; neque verbi ſedem habere poſſunt, ſi rem ſubtraxeris, neque res lumen, ſi verba ſemoveris.

Ac mihi quidem veteres illi, majus quiddam animo complexi, plus multo etiam vidiſse videntur, quam quantum noſtrorum ingeniorum acies intueri poteſt: qui omnia hæc, quæ ſupra & ſubter, unum eſse, & una vi, atque una conſenſione naturæ conſtricta eſse dixerunt. Nullum eſt enim genus rerum, quod aut avulſum a cæteris per ſeipſum conſtare, aut quo cætera ſi careant, vim ſuam atque æternitatem conſervare poſſint.

VI. Sed ſi hæc major eſſe ratio videtur, quam ut hominum poſſit ſenſu aut cogitatione comprehendi, eſt etiam illa Platonis (19) vera, & tibi, Catule, certe non inaudita vox, Omnem doctrinam harum ingenuarum & humanarum artium uno quodam ſocietatis vinculo contineri. Ubi enim perſpecta vis eſt rationis ejus, qua cauſæ rerum atque exitus cognoſcuntur, mirus quidam omnium quaſi conſenſus doctrinarum, concentuſque reperitur. Sed ſi hoc quoque videtur eſſe altius, quam ut id nos humi ſtrati ſuſpicere poſſimus, illud certe tamen, quod amplexi ſumus, quod profitemur,

(18) *Exhedram*) Id eſt, locum triclinio & cœnaculo ſimilem: ubi non lecti ad dormiendum; ſed ſedes aut cathedræ ad ſedendum, vel recumbendum otii cauſa apponerentur. De *exhedris* ſic Vitruvius lib. 5. cap. 11. *Conſtituantur in tribus porticibus* exhedræ *ſpatioſa, habentes ſedes, in quibus philoſophi, rhetores, reliquique, qui ſtudiis delectantur, ſedere poſſint.* Idem.

(19) *Eſt etiam illa Platonis*) Apud Platonem ſæpius ſophiſtæ de rerum natura diſputantes, res omnes unum quiddam eſſe contendunt, ut in Parmenide. Privatim vero quod ad ſcientias pertinet, affines illas eſſe, & naturali vinculo conſtrictas; ſapientiamque ex omnibus conflatam tanquam partibus, in Epinomide fuſius diſſerit. *Petavius.*

mur, quod ſuſcepimus, noſſe & tenere debemus. Una eſt enim, quod & ego heſterna die dixi, & aliquot locis antemeridiano ſermone ſignificavit Antonius, eloquentia, quaſcumque in oras diſputationis, regioneſve delata eſt. Nam ſive de cœli natura loquitur, ſive de terræ, ſive de divina vi, ſive de humana, ſive ex inferiore loco (20), ſive ex æquo, ſive ex ſuperiore; ſive ut impellat homines, ſive ut doceat, ſive ut deterreat, ſive ut concitet, ſive ut reflectat, ſive ut incendat, ſive ut leniat; ſive ad paucos, ſive ad multos, ſive inter alienos, ſive cum ſuis, ſive ſecum, rivis eſt diducta oratio, non fontibus: &, quocumque ingreditur, eodem in inſtructu ornatuque comitata.

Sed quoniam oppreſſi jam ſumus opinionibus non modo vulgi, verum etiam hominum leviter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc facilius divulſa & quaſi diſcerpta contrectant; qui, tanquam ab animo corpus, ſic a ſententiis verba ſejungunt, quorum ſine interitu fieri neutrum poteſt; non ſuſcipiam oratione mea plus quam mihi imponitur: tantum ſignificabo brevi, neque verborum ornatum inveniri poſſe non partitis expreſſiſque ſententiis, neque eſſe ullam ſententiam illuſtrem ſine luce verborum. Sed prius quam illa conor attingere, quibus orationem ornari atque illuminari putem, proponam breviter, quid ſentiam de univerſo genere dicendi.

VII. Natura nulla eſt (21), (ut mihi videtur) quæ non habeat in ſuo genere res complures diſſimiles inter ſe, quæ tamen conſimili laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ, etſi nos vocibus delectant, tamen ita ſunt varia ſæpe, ut id, quod proximum audias, jucundiſſimum eſſe videatur: & oculis colliguntur pene innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum ſenſum diſſimili genere delectent: & reliquos (a) ſenſus voluptates oblectant diſpares, ut ſit difficile judicium excellentis maxime ſuavitatis.

At hoc idem, quod eſt in naturis rerum, transferri poteſt etiam ad artes. Una fingendi eſt ars, in qua præſtantes fuerunt Myro, Polycletus, Lyſippus (22), qui omnes inter ſe diſſimiles fuerunt; ſed ita tamen, ut neminem ſui velis eſſe diſſimilem. Una eſt ars ratioque picturæ, diſſimillimique

---

(20) *Sive ex inferiore loco*) Tria præcipua loca diſtinguit, e quibus dicere ſolebant oratores. In forenſibus controverſiis, accuſator ac defenſor in ſubſelliis conſidebant, hoc eſt inferiori loco: in ſenatu, ex æquo loco dicebant: e ſuperiore magiſtratus, qui ad populum pro roſtris conciones habebant. *Idem*.

(21) *Natura nulla eſt*) Generalem diſputationem præmittit de eloquentiæ, & oratorum in dicendo varietate. Summa autem hæc eſt. Cum una eademque ſit ars dicendi, admirabilem tamen eſſe in eadem arte diſſimilitudinem, pro eo quod alius alio in genere excellit: quod primo ſenſuum exemplo probat, qui cum ſinguli unum quiddam ſint, variis tamen rebus afficiuntur, quæ natura diſpares, delectatione ſunt non minus diverſæ. Idem in fingendi & pingendi arte declarat. *Idem*.

(a) *Senſus*) Lamb. *ſenſus ſingulos ſingula volupt.*

(22) *Myro, Polycletus, Lyſippus*) Operæ pretium eſt videre quemadmodum eundem locum tractet Quintilianus lib. XII. c. 10. quæque de ſtatuariis habet Plinius lib. XXXV. c. 9. ubi prolixe admodum inſignium ſculptorum meminit. *Idem*.

Digitized by Google

mique tamen inter ſe Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quiſquam eſt, cui quidquam in arte ſua deeſſe videatur. Et, ſi hoc in his quaſi mutis artibus eſt mirandum, & tamen verum: quanto admirabilius in oratione atque in lingua? quæ cum in iiſdem ſententiis verbiſque verſetur, ſummas habet diſſimilitudines; non ſic, ut alii (*b*) vituperandi ſint, ſed ut ii, quos conſtet eſſe laudandos, in diſpari tamen genere laudentur. Atque id primum in poetis cerni licet, quibus eſt proxima cognatio cum oratoribus, quam ſint inter ſeſe Ennius, Pacuvius, Acciuſque diſſimiles: quam apud Græcos, Æſchylus, Sophocles, Euripides, quanquam omnibus par pene laus in diſſimili ſcribendi genere tribuatur.

Aſpicite nunc eos homines, atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid interſit inter oratorum ſtudia atque naturas. Suavitatem Iſocrates, ſubtilitatem Lyſias, acumen Hyperides, ſonitum Æſchines, vim Demoſthenes habuit. Quis eorum non egregius? tamen quis cujuſquam niſi ſui ſimilis? Gravitatem Africanus, lenitatem Lælius, aſperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo & canorum. Quis horum non princeps temporibus illis fuit? & ſuo tamen quiſque in genere princeps.

VIII. Sed quid ego vetera conquiram, cum mihi liceat uti præſentibus exemplis atque vivis? Quid jucundius auribus noſtris unquam accidit hujus oratione Catuli? quæ eſt pura ſic, ut Latine loqui pene ſolus videatur: ſic autem gravis, ut in ſingulari dignitate omnis tamen adſit humanitas ac lepos. Quid multa? iſtum audiens equidem ſic judicare ſoleo, quidquid aut addideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitioſius & deterius futurum. Quid noſter hic Cæſar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit prope ſingulare? Quis unquam res, præter hunc, tragicas pene comice, triſtes remiſſe, ſeveras hilare, forenſes ſcenica prope venuſtate tractavit: atque ita, ut neque jocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur? Ecce præſentes duo prope æquales Sulpicius & Cotta: quid tam inter ſe diſſimile? quid tam in ſuo genere præſtans? Limatus alter & ſubtilis, rem explicans propriis aptiſque verbis, hæret in cauſa ſemper: &, quid judici probandum ſit, cum acutiſſime vidit, omiſſis cæteris argumentis, in eo mentem orationemque defigit. Sulpicius autem fortiſſimo quodam animi impetu, pleniſſima & maxima voce, ſumma contentione corporis, & dignitate motus, verborum quoque ea gravitate & copia eſt, ut unus ad dicendum inſtructiſſimus a natura eſſe videatur.

IX. Ad noſmetipſos jam revertor: (quoniam ſic fuimus ſemper comparati, ut hominum ſermonibus quaſi in aliquod contentionis judicium vocaremur) quid tam diſſimile, quam ego in dicendo, & Antonius? cum ille is ſit orator, ut nihil eo poſſit eſſe præſtantius; ego autem, quanquam memet mei pœnitet, cum hoc maxime tamen in comparatione conjungar. Vi-

(b) *Alii*) Lamb. *alii laudandi, alii vituperandi.*

Videtiſne, genus hoc quod ſit Antonii ? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte cauſæ ſeptum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeſte cedens, acriter inſequens, terrens, ſupplicans, ſumma orationis varietate, nulla noſtrarum aurium ſatietate. Nos autem, quicumque in dicendo ſumus, (quoniam eſſe aliquo in numero vobis videmur) certe tamen ab hujus multum genere diſtamus; quod quale ſit, non eſt meum dicere, propterea quod minime quiſque ſibi notus eſt, & difficillime de ſe quiſque ſentit: ſed tamen diſſimilitudo intelligi poteſt, & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quod, quibus veſtigiis primum inſtiti, in iis fere ſoleo perorare; & quod aliquanto me major in verbis, quam in ſententiis eligendis, labor & cura torquet, verentem, ne, ſi paulo obſoletior fuerit oratio, non digna exſpectatione & ſilentio fuiſſe videatur.

Quod ſi in nobis, qui adſumus, tantæ diſſimilitudines, tam certæ res cujuſque propriæ, & in ea varietate fere melius a deteriore, facultate magis (23), quam genere diſtinguitur, atque omne laudatur, quod in ſuo genere perfectum eſt: quid cenſetis, ſi omnes, qui ubique ſunt, aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? numne fore, ut, quot oratores, totidem pene reperiantur genera dicendi? Ex qua mea diſputatione forſitan occurrat illud, ſi pene innumerabiles ſint quaſi formæ figuræque dicendi, ſpecie diſpares, genere laudabiles; non poſſe ea, quæ inter ſe diſcrepant, iiſdem præceptis, atque in una inſtitutione formari. Quod non eſt ita: diligentiſſimeque hoc eſt eis, qui inſtituunt aliquos, atque erudiunt, videndum, quo ſua quemque natura maxime ferre videatur. Etenim videmus, ex eodem quaſi ludo ſummorum in ſuo cujuſque genere artificum & magiſtrorum exiiſſe diſcipulos diſſimiles inter ſe, attamen laudandos; cum ad cujuſque naturam inſtitutio doctoris accommodaretur: Cujus eſt vel maxime inſigne illud exemplum, (ut cæteras artes omittamus) quod dicebat Iſocrates, doctor ſingularis, *ſe calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frenis uti ſolere*. Alterum enim exſultantem verborum audacia reprimebat, alterum cunctantem, & quaſi verecundantem incitabat. Neque eos ſimiles effecit inter ſe, ſed tantum alteri affinxit, de altero limitavit, ut id conformaret in utroque, quod utriuſque natura pateretur.

X. Hæc eo mihi prædicenda fuerunt, ut, ſi non omnia, quæ proponerentur a me, ad omnium veſtrum ſtudium, & ad genus id, quod quiſque veſtrum in dicendo probaret, adhæreſcerent, id a me genus exprimi ſentiretis, quod maxime mihi ipſi probaretur. Ergo hæc & agenda ſunt ab oratore, quæ explicavit Antonius, & dicenda quodam modo. Quinam igitur di-

(23) *Facultate magis*) Senſus eſt: Cum dicimus alium oratorem meliorem eſſe, alium deteriorem, eo judicio non ſignificamus illius oratoris genus dicendi potius eſſe quam hujus; in diſpari enim genere poſſunt eſſe æque laudabiles: ſed intelligi volumus illum oratorem facultate excellere, id eſt, plus in ſuo genere valere, quam hunc in eo, quod ſibi proprium habet. *Pearcius*.

dicendi eſt modus melior, (nam de actione poſt videro) quam ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcumque agetur, apte, congruenterque dicamus?

Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror exſpectari a me, puri, dilucidique ſermonis. Neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui neſciat: (*a*) nec ſperare, qui Latine non poſſit, hunc ornate eſſe dicturum: neque vero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc poſſe, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, uſum neceſſarium. Nam alterum traditur literis, doctrinaque puerili; alterum adhibetur ob eam cauſam, ut intelligatur, quid quiſque dicat: quod videmus ita eſſe neceſſarium, ut tamen eo minus nihil eſſe poſſit.

Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur ſcientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus & poetis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant, quæ dicebant, omnes prope præclare locuti: quorum (*b*) ſermone aſſuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui, niſi Latine. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam conſuetudo noſtra non utitur, niſi quando ornandi cauſa, parce, quod oſtendam: ſed uſitatis ita poterit uti, lectiſſimis ut utatur, is, qui in veteribus erit ſcriptis ſtudioſe & multum volutatus.

XI. Atque, ut Latine loquamur, non ſolum videndum eſt, ut & verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat: & ea ſic & caſibus, & temporibus, & genere, & numero conſervemus, ut ne quid perturbatum, ac diſcrepans, aut præpoſterum ſit: ſed etiam lingua, & ſpiritus, & vocis ſonus eſt ipſe moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obſcurari negligentius: nolo verba exiliter examinata exire, nolo inflata & quaſi anhelata gravius. Nam de voce nondum ea dico, quæ ſunt actionis; ſed hoc, quod mihi cum ſermone quaſi conjunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo eſt, quin effugere cupiat; mollis vox, ut muliebris, aut quaſi extra modum abſona atque abſurda. Eſt autem vitium, quod nonnulli de induſtria conſectantur; ruſtica vox & agreſtis quoſdam delectar, quo magis antiquitatem, ſi ita ſonet, eorum ſermo retinere videatur; ut tuus, Catule, ſodalis, L. Cotta (24), gaudere mihi videtur gravitate linguæ, ſonoque vocis agreſti, & illud quod loquitur, priſcum viſum iri putat, ſi plane fuerit ruſticanum. Me autem tuus ſonus, & ſuavitas iſta delectat: omitto verborum, quanquam eſt caput: verum id affert ratio, docent literæ, confirmat conſuetudo & legendi, & loquendi. Sed hanc dico ſuavitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem, ut apud Græcos, Atticorum, ſic in Latino ſermone, hujus eſt urbis maxime propria. Athenis jam diu

(a) *Nec ſperare*) Lamb. *nec ſperamus*.
(b) *Sermone*) Lamb. *ſermoni*
(24) *Sodalis L. Cotta*) Non ille intelligendus eſt, qui his in libris inducitur, ſed alius, de quo mentio eſt in Bruto, cap. 36. *Peravius*.

diu doctrina (25) ipſorum Athenienſium interiit, domicilium tantum in illa urbe remanet ſtudiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur (26), capti quodammodo nomine urbis & auctoritate: tamen eruditiſſimos homines Aſiaticos quivis Athenienſis indoctus, non verbis, ſed ſono vocis, nec tam bene, quam ſuaviter loquendo, facile ſuperabit. Noſtri minus ſtudent literis, quam Latini: tamen ex iſtis, quos noſtis, urbanis, in quibus minimum eſt literarum, nemo eſt, quin literatiſſimum togatorum omnium, Q. Valerium Soranum (27), lenitate vocis, atque ipſo oris preſſu & ſono facile vincat.

XII. Quare cum ſit quædam certa vox Romani generis urbiſque propria, in qua nihil offendi, nihil diſplicere, nihil animadverti poſſit: nihil ſonare aut olere peregrinum, hanc ſequamur: neque ſolum ruſticam aſperitatem, ſed etiam peregrinam inſolentiam fugere diſcamus. Equidem cum audio ſocrum meam Læliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conſervant (28), quod multorum ſermonis expertes ea tenent ſemper, quæ prima didicerunt) ſed eam ſic audio, ut Plautum mihi, aut Nævium videar audire. Sono ipſo vocis ita recto & ſimplici eſt, ut nihil oſtentationis, aut imitationis afferre videatur: ex quo ſic locutum eſſe ejus patrem judico, ſic majores: non aſpere, ut ille, quem dixi, non vaſte, non ruſtice, non hiulce, ſed preſſe, & æquabiliter, & leniter. Quare Cotta noſter, cujus tu illa lata, Sulpici, nonunquam imitaris, ut *iota* literam tollas, & *e* pleniſſimum dicas, non mihi oratores antiquos, ſed meſſores videtur imitari.

Hic

(25) *Athenis jam diu doctrina*) Ciceronis tempore Athenarum vetus illa gloria conciderat, nec quicquam præter nomen atque memoriam reſtabat: regibus primo, Macedoniæ præſertim, tum Romanis ipſis affligentibus. Quare peregrini in ea homines philoſophiam atque eloquentiam profitebantur: ita tamen ut ſola nominis auctoritate adducti, paſſim ex toto orbe, diſciplinarum ſtudio, Athenas navigarent diu etiam poſt Ciceronis ætatem. Apud Syneſium exſtat elegans epiſtola, qua inanem illam curioſitatem lepide cavillatur. Sane fuiſſe Athenis certam quandam, eamque puriſſimam pronuntiandæ linguæ Græcæ rationem, vel hoc unum indicio eſt, quod cum Theophraſtus, vir alioqui Atticæ eloquentiæ conſectator acerrimus, ſed peregrinus, anum alloqueretur, pro hoſpite facile ſit ab ea deprehenſus. Idem Romæ fuit, quod ad Latinam linguam attinet, pronuntiandi principatus. *Idem.*

(26) *Quibus vacant cives, peregrini fruuntur*) *Quibus*, eſt auferendi caſus; &, *vacant cives*, eſt, *vacui ſunt*, ſive *carent cives*: &, *fruuntur peregrini*, opponitur, tanquam contrarium, huic verbo, *vacant cives*. Vavaſſor, *De vi & uſu &c.*

(27) *Valerium Soranum*) Hunc ſuſpicor eundem eſſe, qui ob evulgatum arcanum patriæ nomen ſit interfectus. Plinius lib. 3. c. 10. de Roma urbe loquens: *Cujus nomen dicere arcanis ceremoniarum nefas habetur; optimaque & ſalutari fide abolitum enuntiavit Valerius Soranus, luitque mox pœnas. Non alienum videtur hoc loco inſerere exemplum religionis antiquæ, ob hoc maxime ſilentium inſtitutæ. Namque Dea Angerona, cui ſacrificatur a. d. XII. Calendas Januarias, ore obligato, obſignatoque ſimulacrum habet.* Fruſtra vero ſunt qui nomen illud arcanum Valentiam fuiſſe putant. Conſtat enim ex Solino aliud nomen fuiſſe; apud quem idem quod apud Plinium legimus: nam poſtquam Romam antea Valentiam dictam meminit, ſubdit: *Traditur etiam proprium Romæ nomen, verumtamen vetitum publicari.* Petavius.

(28) *Facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conſervant*) Videtur hoc ſumpſiſſe ex Cratylo Platonis, in quo ſcriptum eſt: Γυναῖκες μάλιστα τὴν ἀρχαίαν φωνὴν σώζουσι. *Urſin.*

Hic cum arriſiſſet ipſe Sulpicius, Sic agam vobiſcum, inquit Craſſus, ut, quoniam me loqui voluiſtis, aliquid de veſtris vitiis audiatis. Utinam quidem! inquit ille: id enim ipſum volumus, idque ſi feceris, multa (ut arbitror) hic hodie vitia ponemus. At enim non ſine meo periculo, Craſſns inquit, poſſum, Sulpici, te reprehendere, quoniam Antonius mihi te ſimillimum dixit ſibi videri. Tum ille, Tum quod monuit idem, ut ea, quæ in quoque maxima eſſent, imitaremur: ex quo vereor, ne nihil ſim tui, niſi ſupploſionem pedis imitatus, & pauca quædam verba, & aliquem, ſi forte, motum. Ergo iſta, inquit Craſſus, quæ habes a me, non reprehendo, ne meipſum irrideam. Sunt autem mea multo & plura, & majora, quam dicis. Quæ autem ſunt aut tua plane, aut imitatione ex aliquo expreſſa, de iis te, ſi quis me forte locus admonuerit, commonebo.

XIII. Prætereamus igitur præcepta Latine loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, & ſubtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut conſuetudo ſermonis quotidiani ac domeſtici: libri confirmant, & lectio veterum oratorum, & poetarum. Neque vero in illo altero diutius (29) commoremur, ut diſputemus, quibus rebus aſſequi poſſimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur. Latine ſcilicet dicendo, verbis uſitatis, ac proprie demonſtrantibus ea, quæ ſignificari ac declarari volemus, ſine ambiguo verbo aut ſermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis iis, quæ ſimilitudinis cauſa ex aliis rebus transferuntur, non diſcerptis ſententiis, non præpoſteris temporibus, non confuſis perſonis, non perturbato ordine. Quid multa? tam facilis eſt tota res, ut mihi permirum ſæpe videatur, cum difficilius intelligatur, quid patronus velit dicere, quam ſi ipſe ille, qui patronum adhibet, de re ſua diceret. Iſti enim, qui ad nos cauſas deferunt, ita nos plerumque ipſi docent, ut non deſideres planius dici. Eaſdem res autem ſimul ac Fuſius, aut veſter æqualis Pomponius, agere cœpit, non æque, quid dicant, niſi admodum attendi, intelligo: ita confuſa eſt oratio, ita perturbata, nihil ut ſit primum, nihil ut ſecundum: tantaque inſolentia ac turba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obſcuritatem & tenebras afferat, atque ut quodammodo ipſi

 ſibi

(29) *Neque vero in illo altero diutius*) Secundam partem, quæ erat de perſpicuitate orationis, omittit, quoniam ſatis per ſe facilis eſt. Quædam tamen, ex quibus haberi illa poſſit, virtus dicendi, breviter enumerat. Sunt numero decem. Parit enim dilucidam orationem ſermonis proprietas & puritas Latini, quæ erat prima pars. 2. Voces uſitatæ, neque aut vetuſtate obſoletæ, aut ſtudio novitatis inſolentes. 3. Proprie rem declarantes, accommodatæque rebus, quas ſignificant; cum neque majeſtatem earum minuunt, nec obruunt tenuitatem. 4. Reſecanda omnis verbi ac ſermonis ambiguitas. 5. Vitanda nimia verborum circuitio, quoniam auctore etiam Hermogene περίοδον, id eſt, ambitus, & producta comprehenſio cum perſpicuitate repugnat. 6. Tollenda ſimilitudinis continuata translatio, hoc eſt, ne metaphoræ nimium dilatentur, quoniam id in ænigma tranſiret. 7. Non debent minutatim conſcindi ſententiæ; ſed expleri, & ad juſtam menſuram numeri atque ſenſus produci. 8. Temporum ſervanda diſtinctio eſt, ut ſuo quæque tribuantur. 9. Concinna perſonarum diſtinctio ſervanda eſt. Poſtremo argumentorum cæterorumque omnium digerendus eſt ordo. *Petavius.*

ſibi in dicendo obſtrepere videantur. Verum , ſi placet , quoniam hæc ſatis ſpero , vobis quidem certe majoribus , moleſta & putida videri , ad reliqua aliquanto odioſiora pergamus.

XIV. Atque vides , inquit Antonius , cum alias res agamus , quam te inviti audiamus , qui adduci poſſumus (de me enim conjicio) relictis ut rebus omnibus te ſectemur , te audiamus : ita de horridis rebus nitida , de jejunis plena, de pervulgatis nova quædam eſt oratio tua.

Faciles enim, inquit, Antoni , partes eæ fuerunt duæ , quas modo percucurri, vel potius pene præterii , Latine loquendi , planeque dicendi : reliquæ ſunt magnæ, implicatæ, variæ , graves , quibus omnis admiratio ingenii , omnis laus eloquentiæ continetur . Nemo enim unquam eſt oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus. Si eſt aliter, irrident: neque eum oratorem tantummodo , ſed hominem non putant . Nemo extulit eum verbis , qui ita dixiſſet , ut , qui adeſſent , intelligerent quid diceret: ſed contempſit eum , qui minus id facere potuiſſet.

In quo igitur homines exhorreſcunt ? quem ſtupefacti dicentem intuentur ? in quo exclamant ? quem deum , ut ita dicam , inter homines putant? Qui diſtincte , qui explicate , qui abundanter , qui illuminate & rebus, & verbis dicunt , & in ipſa oratione quaſi quendam numerum verſumque conficiunt ; id eſt , quod dico , ornate . Qui idem ita moderantur , ut rerum, ut perſonarum dignitates ferunt , ii ſunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nominem.

Qui ita dicerent , eos negavit adhuc ſe vidiſſe Antonius , & iis hoc nomen dixit eloquentiæ ſolis eſſe tribuendum . Quare omnes iſtos , me auctore , deridete atque contemnite , qui ſe horum , qui nunc ita appellantur , rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos eſſe arbitrantur ; neque adhuc quam perſonam teneant , aut quid profiteantur , intelligere potuerunt. Verum enim oratori, quæ ſunt in hominum vita, (quandoquidem in ea verſatur orator , atque ea eſt ei ſubjecta materies) omnia quæſita , audita , lecta , diſputata, tractata , agitata eſſe debent. Eſt enim eloquentia una quædam de ſummis virtutibus: quanquam ſunt omnes virtutes æquales & pares , ſed tamen eſt ſpecies alia magis alia formoſa & illuſtris : ſicut hæc vis , quæ ſcientiam complexa rerum , ſenſa mentis , & conſilia ſic verbis explicat , ut eos , qui audiunt , quocumque incubuerit , poſſit impellere : quæ quo major eſt vis , hoc eſt magis probitate jungenda , ſummaque prudentia: quarum virtutum expertibus ſi dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus , ſed furentibus quædam arma dederimus.

XV. Hanc, inquam, cogitandi pronuntiandique rationem, vimque dicendi, veteres Græci ſapientiam nominabant. Hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci , hinc Solones; atque ab hac ſimilitudine Coruncanii noſtri , Fabricii , Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortaſſe docti, ſed impetu mentis ſimili & voluntate. Eadem autem alii prudentia , ſed conſilio ad vitæ ſtudia diſpari, quietem atque otium ſecuti, ut Pythagoras, Democritus , Anaxagoras , a regendis civitatibus totos ſe ad cognitionem rerum tranſtulerunt: quæ vi-

ta

ra propter traquillitatem, & propter ipſius ſcientiæ ſuavitatem, qua nihil eſt hominibus jucundius, plures, quam utile fuit rebus publicis, delectavit. Itaque, ut ei ſtudio ſe excellentiſſimis ingeniis homines dediderunt, ex ea ſumma facultate vacui ac liberi temporis, multo plura, quam erat neceſſe, doctiſſimi homines, otio nimio, & ingeniis uberrimis affluentes, curanda ſibi eſſe, ac quærenda, & inveſtiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina eadem videtur & recte faciendi, & bene dicendi magiſtra; neque disjuncti doctores, ſed iidem erant vivendi præceptores, atque dicendi: ut ille apud Homerum Phœnix, qui ſe a Peleo patre Achilli juveni comitem eſſe datum dicit ad bellum, ut illum efficeret (30) *oratorem verborum, actoremque rerum*. Sed ut homines labore aſſiduo & quotidiano aſſueti, cum tempeſtatis cauſa opere prohibentur, ad pilam ſe, aut ad talos, aut ad teſſeras conferunt, aut etiam novum ſibi ipſi aliquem excogitant in otio ludum: ſic illi a negotiis publicis, tanquam ab opere, aut temporibus excluſi, aut voluntate ſua feriati, totos ſe alii ad poetas, alii ad geometras, alii ad muſicos contulerunt; alii etiam, ut dialectici, novum ſibi ipſi ſtudium ludumque pepererunt, atque in iis artibus, quæ repertæ ſunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque virtutem, omne tempus atque ætates ſuas conſumpſerunt.

XVI. Sed, quod erant quidam, iique multi, qui aut in republica propter ancipitem, quæ non poteſt eſſe ſejuncta, faciendi, dicendique ſapientiam, florerent, ut Themiſtocles, ut Pericles, ut Theramenes (31), aut, qui minus ipſi in republica verſarentur, ſed hujus tamen ejuſdem ſapientiæ doctores eſſent, ut Gorgias, Thraſymachus (32), Iſocrates: inventi ſunt, qui cum ipſi doctrina & ingeniis abundarent, a re autem civili, & a negotiis, animi quodam judicio, abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is, qui omnium eruditorum teſtimonio, totiuſque judicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & venuſtate, & ſubtilitate, tum vero eloquentia, varietate, copia, quam ſe cumque in partem dediſſet, omnium fuit facile princeps. Hic iis, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, *philoſophia* nominaretur, hoc commune nomen eripuit, ſapienterque ſentiendi, & ornate dicendi ſcientiam, re cohærentes, diſputationibus ſuis ſeparavit: cujus ingenium, varioſque ſermones immortalitati ſcri-

(30) *Oratorem verborum*) Reſpicit Noſter Homeri Iliad. lib. 9.

Μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων. *Pearcius*.

(31) *Theramenes*) Ejus meminit Cicero in Bruto, cap. 7. & fuſius Xenophon Hiſt. Gr. l. 2. Notatur mobile illius & callidum ingenium vulgato ad id proverbio, Θηραμένης κόθορνος, quod genus iſtud calceamenti utrique pedi conveniret; quemadmodum & ille utrique parti accommodabat ſeſe. *Petavius*.

(32) *Thraſymachus*) Chalcedonius, ait Suidas, is fuit ſophiſta, qui primus periodum invenit, diſcipulus Platonis, & Iſocratis: excellens opinione eloquentiæ. Hinc proverbium apud Græcos: *non difficilius eſſe radere leonem, quam convincere Thraſymachum*. Idem.

ſcriptis ſuis Plato tradidit, cum ipſe literam Socrates nullam reliquiſſet. Hinc diſſidium illud extitit quaſi linguæ atque cordis, abſurdum ſane, & inutile, & reprehendendum; ut alii nos ſapere, alii dicere docerent. Nam, cum eſſent plures orti fere a Socrate, quod ex illius variis, & diverſis, & in omnem partem diffuſis diſputationibus alius aliud apprehenderat, proſeminatæ ſunt quaſi familiæ diſſentientes inter ſe, & multum disjunctæ & diſpares, cum tamen omnes ſe philoſophi Socraticos & dici vellent, & eſſe arbitrarentur.

XVII. Ac primo ab ipſo Platone Ariſtoteles & Xenocrates; quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit. Deinde ab Antiſthene, qui patientiam & duritiam in Socratico ſermone maxime adamarat, Cynici primum, deinde Stoici. Tum ab Ariſtippo, quem illæ magis voluptariæ diſputationes delectarant, Cyrenaica philoſophia manavit: quam ille, & ejus poſteri ſimpliciter defenderant: ii, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundius id agunt, nec dignitati ſatisfaciunt, quam non aſpernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt.

Fuerunt etiam alia genera philoſophorum, qui ſe omnes fere Socraticos eſſe dicebant; Eretriacorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: ſed ea horum vi & diſputationibus ſunt jamdiu fracta & extincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philoſophia, quæ ſuſcepit patrocinium voluptatis, etſi cui vera videatur, procul abeſt tamen ab eo viro, quem quærimus, & quem auctorem publici conſilii, & regendæ civitatis ducem, & ſententiæ, atque eloquentiæ principem, in ſenatu, in populo, in cauſis publicis eſſe volumus. Nec ulla tamen ei philoſophiæ fiet injuria a nobis. Non enim repelletur inde, quo aggredi cupiet: ſed in hortulis quieſcet ſuis, ubi vult; ubi etiam recubans molliter & delicate, nos avocat a roſtris, a judiciis, a curia, fortaſſe ſapienter, hac præſertim republica. Verum ego non quæro nunc, quæ ſit philoſophia veriſſima, ſed quæ oratori conjuncta maxime. Quare iſtos ſine ulla contumelia dimittamus: ſunt enim & boni viri, &, quoniam ſibi ita videntur, beati: tantumque eos admoneamus, ut illud, etiam ſi eſt veriſſimum, tacitum tamen, tanquam myſterium, teneant, quod negant verſari in republica eſſe ſapientis. Nam, ſi hoc nobis, atque optimo cuique perſuaſerint, non poterunt ipſi eſſe, id quod maxime cupiunt, otioſi.

XVIII. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamen, nec eos iratos vereor, quoniam omnino iraſci neſciunt: atque hanc iis habeo gratiam, quod ſoli ex omnibus eloquentiam, virtutem ac ſapientiam eſſe dixerunt. Sed utrumque eſt in his, quod ab hoc (33), quem inſtruimus, ora-

(33) *Sed utrumque eſt in his, quod ab hoc, &c.*) Craſſus Stoicos non omnino improbat, ſed negat eorum philoſophiam utilem eſſe oratori propter duas rationes: quia & ſententiis, & genere dicendi diſcrepat ab eloquentia forenſi, & populari. Diſcrepat ſententiis, quoniam Stoici dicunt inſipientes (quales ſunt omnes) eſſe ſervos, latrones &c. Diſcrepat autem genere dicendi, quoniam illi nimium dialectice loquuntur, & acute con-

oratore valde abhorreat, vel quod omnes, qui ſapientes non ſint, ſervos, latrones, hoſtes, inſanos eſſe dicunt; neque tamen quemquam eſſe ſapientem. Valde autem eſt abſurdum, ei concionem, aut ſenatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adſint, ſanus, nemo civis, nemo liber eſſe videatur. Accedit, quod orationis etiam genus habent fortaſſe ſubtile, & certe acutum; ſed, ut in oratore, exile, inuſitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obſcurum, inane, jejunum, attamen ejuſmodi, quo uti ad vulgus nullo modo poſſis. Alia enim & bona, & mala videntur Stoicis, & cæteris civibus, vel potius gentibus: alia vis honoris, ignominiæ, præmii, ſupplicii. Vere, an ſecus, nihil ad hoc tempus: ſed ea ſi ſequamur, nullam unquam rem dicendo expedire poſſimus.

Reliqui ſunt Peripatetici, & Academici: quanquam Academicorum nomen eſt unum, ſententiæ duæ. Nam Speuſippus Platonis ſororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem, Polemo & Crantor, nihil ab Ariſtotele, qui una audierat Platonem, magnopere diſſenſit: copia fortaſſe & varietate dicendi pares non fuerunt. Arceſilas primum, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, ſermonibuſque Socraticis hoc maxime arripuit, nihil eſſe certi, quod aut ſenſibus, aut animo percipi poſſit: quem ferunt eximio quodam uſum lepore dicendi, aſpernatum eſſe omne animi ſenſuſque judicium, primumque inſtituiſſe (quanquam id fuit Socraticum maxime) non, quid ipſe ſentiret, oſtendere; ſed contra id, quod quiſque ſe ſentire dixiſſet, diſputare.

Hinc hæc recentior Academia emanavit, in qua exſtitit divina quadam celeritate ingenii dicendique copia Carneades: cujus ego etſi multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certiſſimos laudare poſſum, & ſocerum meum Scævolam, qui eum Romæ audivit adoleſcens, & Q. Metellum L. filium, familiarem meum, clariſſimum virum, qui illum a ſe adoleſcente Athenis, jam affectum ſenectute, multo dies auditum eſſe dicebat.

XIX. Hæc autem, ut ex Apennino (34) fluminum, ſic ex communi ſapientium jugo ſunt doctrinarum facta divortia: ut philoſophi, tanquam in ſuperum mare Jonium defluerent, Græcum quoddam & portuoſum; oratores autem in inferum hoc Tuſcum, & Barbarum, ſcopuloſum atque infeſtum, laberentur, in quo etiam ipſe Ulyſſes erraſſet.

Qua-

concludunt, non ſuavitate delectant. Vide, Lector, τὸ ἀνακόλουθον (ut vocant) cum enim Cicero dixerat, *vel quod*, non repetit particulam *vel*, ſed ſententiam ſic variat, *Accedit, quod &c.* Pearcius.

(34) *Ut ex Apennino*) Propoſitam diſputationem apta ſimilitudine concludit. Quemadmodum enim Apenninus mons, qui Italiæ ampliſſimus, perpetuis jugis ab Alpibus tendens ad Siculum fretum, ut ait Plinius lib. 3. cap. 5. alia flumina emittit in ſuperum, hoc eſt, Adriaticum mare, quæ inde in Jonium effluunt; alia in inferum, hoc eſt Tyrrhenum, ſive Tuſcum; quorum illud portuoſum & Græcorum commercio frequens; hoc barbarum, ſcopuloſum, ac infidum: ita omnino eadem ex philoſophia divortia facta ſunt ſtudiorum; ut eloquentiæ ſtudioſi ſimiles ſint eorum fluminum, quæ in procelloſum illud ac ſcopuloſum mare influunt, propter ſollicitam & exercitam eorum hominum conditionem: qui vero philoſophiæ ſeſe dediderunt, cum iis fluminibus conferuntur, quæ in Græcorum mare, tranquillum ac minus infeſtum labuntur. *Petavius.*

Quare ſi hac eloquentia, atque hoc oratore contenti ſumus, qui ſciat aut negare oportere, quod arguare; aut, ſi id non poſsis, tum oſtendere, quod is fecerit, qui inſimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa aut injuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut neceſſario; aut non eo nomine uſurpandum, quo arguatur; aut non ita agi, ut debuerit ac licuerit: &, ſi ſatis eſſe putatis, ea, quæ iſti ſcriptores artis docent, diſcere, quæ multo tamen ornatius, quam ab illis dicuntur, & uberius explicavit Antonius; ſed, ſi his contenti eſtis; atque iis etiam, quæ dici voluiſtis a me: ex ingenti quodam oratorem, immenſoque campo in exiguum ſane gyrum compellitis.

Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter ſcriptorum multitudinem eſt, Demoſthenem, ſequi vultis; &, ſi illam præclaram & eximiam ſpeciem oratoris perfecti, & pulchritudinem adamaſtis; aut vobis hæc Carneadia, aut illa Ariſtotelia vis comprehendenda eſt. Namque (ut antedixi) veteres illi uſque ad Socratem, omnem omnium rerum quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad rempublicam pertinebant, cognitionem & ſcientiam cum dicendi ratione jungebant: poſtea diſſociati (ut expoſui) a Socrate, diſerti a doctis, & deinceps a Socraticis item omnibus: philoſophi eloquentiam deſpexerunt; oratores ſapientiam: neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, niſi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur: ex quo promiſcue haurirent, ſi manere in priſtina communione voluiſſent. Sed, ut pontifices veteres (35), propter ſacrificiorum multitudinem, tres viros epulones eſſe voluerunt, cum eſſent ipſi a Numa, ut etiam illud ludorum epulare ſacrificium facerent, inſtituti: ſic Socratici a ſe cauſarum actores, & a communi philoſophiæ nomine ſeparaverunt, cum veteres dicendi & intelligendi mirificam ſocietatem eſſe voluiſſent.

XX. Quæ cum ita ſint, paululum equidem de me deprecabor, & petam a vobis, ut ea, quæ dicam, non de memetipſo, ſed de oratore dicere putetis. Ego enim ſum is, qui, cum ſummo ſtudio patris in pueritia doctus eſſem, & in forum ingenii tantum, quantum ipſe ſentio, non tantum quantum ipſe forſitan vobis videar, detuliſſem, non poſſim dicere, me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam diſcenda eſſe, didiciſſe: quippe qui omnium maturrime ad publicas cauſas acceſſerim, annoſque natus unum & viginti nobiliſsimum hominem & eloquentiſsimum in judicium vocarim; cui diſciplina fuerit forum; magiſter, uſus, & leges, & inſtituta populi Romani, moſque majorum.

Pau-

(35) *Ut Pontifices veteres*) Alio exemplo, quemadmodum diſſidium illud factum ſit, oſtendit. Epulones initio tres duntaxat creati ſunt, ut prodit Livius lib. 33. Pomponius Lætus duos poſtea ait fuiſſe adjunctos, ut quinque eſſent. Poſtmodum denique ad ſeptem perveniſſe certum eſt. Plerumque enim ſeptemviri epulonum commemorantur. Quanam vero de cauſa, & a quo ſit numerus iſte adauctus, incertum eſt. Munus illorum fuit publicis epulis præeſſe; quæ ſcilicet in ludis publicis præbebantur, ut ex Cicerone de Aruſpicum reſponſis colligitur. *Idem*.

Paulum ſitiens iſtarum artium, de quibus loquor, guſtavi, quæſtor in Aſia cum eſſem, æqualem fere meum ex Academia rhetorem nactus, Metrodorum illum, de cujus memoria commemoravit Antonius; & inde decedens, Athenis; ubi ego diutius eſſem moratus, niſi Athenienſibus, quod myſteria non referrent, ad quæ biduo ſerius veneram, ſuccenſuiſſem. Quare hoc, quod complector tantam ſcientiam vimque doctrinæ, non modo non pro me, ſed contra me eſt potius, (non enim, quid ego, ſed quid orator poſſit, diſputo:) atque hoc omnes, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim de litium genere, & de principiis, & de narrationibus. Illa vis autem eloquentiæ tanta eſt, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omniſque naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, mutationeſque teneat; eadem mores, leges, jura deſcribat, rempublicam regat: omnia, quæ ad quamcumque rem pertineant, ornate copioſeque dicat. In quo genere nos quidem verſamur tantum, quantum poſſumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum uſu valemus: neque tamen iſtis, qui in una philoſophia quaſi tabernaculum vitæ ſuæ collocarunt, multum ſane in diſputatione concedimus.

XXI. Quid enim meus familiaris C. Velleius afferre poteſt, quamobrem voluptas ſit ſummum bonum, quod ego non copioſius poſſim vel tutari, ſi velim, vel refellere ex illis locis, quos expoſuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius eſt rudis, unuſquiſque noſtrum verſatus? Quid eſt, quod aut Sext. Pompejus, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute homines Stoici poſſint dicere, qua in diſputatione ego his debeam, aut veſtrum quiſquam concedere? Non eſt enim philoſophia ſimilis artium reliquarum. Nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in muſicis? aut taceat oportebit, aut ne ſanus quidem judicetur. Hæc vero, quæ ſunt in philoſophia, ingeniis (36) eruuntur ad id, quod in quoque veriſimile eſt, eliciendum, acutis atque acribus, eaque exercitata oratione poliuntur. Hic, hic noſter vulgaris orator, ſi minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipſa exercitatione communi, iſtos quidem noſtros verberabit, neque ſe ab iis contemni ac deſpici ſinet. Sin aliquis extiterit aliquando, qui Ariſtotelico more de omnibus rebus in utramque ſententiam poſſit dicere, & in omni cauſa duas contrarias orationes, præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arceſilæ modo, & Carneadis, contra omne quod propoſitum ſit, diſſerat; quique ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum uſum, moremque exercitationemque dicendi; is ſit verus, is perfectus, is ſolus orator. Nam ne-

(36) *Hæc vero, quæ ſunt in philoſophia, ingeniis &c.*) Id eſt, in cæteris artibus tantum id ſcimus, quod didicimus; elementa vero, ſive principia philoſophiæ natura nobis inſerit: qui ingeniis acutis & acribus præditi ſunt, facile ea, quæ probabilia ſunt in philoſophia invenient. &, ſi iidem in dicendo exercitati ſunt, ea oratione ornabunt. *Pearcius.*

neque ſine forenſibus nervis ſatis vehemens & gravis, nec ſine varietate doctrinæ ſatis politus & ſapiens eſſe orator poteſt.

Quare Coracem iſtum (37) veſtrum patiamur nos quidem pullos ſuos (*) excludere in nido, qui evolent, clamatores odioſi ac moleſti; Pamphilumque (38) neſcio quem ſinamus in inſulis tantam rem, tanquam pueriles delicias aliquas depingere: noſque ipſi hac tam exigua diſputatione heſterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus; dummodo illa res tanta ſit (39), ut omnibus philoſophorum libris (40), quos nemo oratorum iſtorum unquam attigit, comprehenſa eſſe videatur.

XXII. Tum Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Craſſe, mirandum eſt, eſſe in te tantam dicendi vel vim, vel ſuavitatem, vel copiam; quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non ſolum orator ſummus, ſed etiam ſapientiſſimus homo viderere: nunc intelligo illa te ſemper etiam potiora duxiſſe, quæ ad ſapientiam ſpectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxiſſe. Sed tamen, cum omnes gradus ætatis recordor tuæ, cumque vitam tuam, ac ſtudia conſidero; neque, quo tempore iſta didiceris, video; nec magnopere te iſtis ſtudiis, hominibus, libris, intelligo deditum; neque tamen poſſum ſtatuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi perſuades maxima eſſe adjumenta, potuiſſe in tuis tantis occupationibus perdiſcere, an, ſi non potueris, poſſe iſto modo dicere.

Hic Craſſus, Hoc tibi, inquit, Catule, primum perſuadeas velim, me non multo ſecus facere, cum de oratore diſputem, ac facerem, ſi eſſet mihi de hiſtrione dicendum. Negarem enim poſſe eum ſatisfacere in geſtu, niſi palæſtram, niſi ſaltare didiciſſet: neque, ea cum dicerem, me eſſe hiſtrionem neceſſe eſſet, ſed fortaſſe non ſtultum alieni artificii exiſtimatorem. Similiter nunc de oratore, veſtro impulſu, loquor, ſummo ſcilicet. Semper enim

(37) *Quare Coracem iſtum*) Corax ille rhetor, & quem merito cum Græcis φερώνυμον appellares, hoc eſt, dignum ſuo nomine, corvi ſcilicet garrulitate ſimilem; rhetoricæ etiam inventor dicitur apud Suidam. Sed eximiam hanc laudem obſcuratam fuiſſe neceſſe eſt, cum ab eo natum ſit, eodem teſte, dictum illud: κακȣ̃ κόρακος κακὸν ὠόν. Mali corvi malum ovum. Coracis meminit Ariſtoteles, lib. 2. Rhetor. & in epiſtola ad Alexandrum, quæ operi rhetorico ad eum ſcripto præfigitur; ubi ſeſe duo volumina mittere ait; unum a ſe, aliud a Corace ſcriptum. *Petavius.*

(*) *Excludere*) Lamb. *excludere, e nido qui evolent.*

(38) *Pamphilumque*) Multorum hujus nominis meminit Suidas. Inter cæteros, quendam commemorat incertæ patriæ, Amphipoliten, vel Sicyonium, vel Nicopoliten, vel philoſophum, qui de pictura & de illuſtribus pictoribus ſcripſit. Quod quidem huic Pamphilo accommodatum eſt, quia & hic in *infulis*, hoc eſt, faſciis, oratoriam omnem artem, quaſi puerilia crepundia, depinxerat. At enim Nicopolita eſſe non potuit, cum hæc urbs ab Auguſto condita ſit poſt Actiacam victoriam. *Idem.*

(39) *Dummodo illa res tanta ſit*) Senſus eſt; modo illa res credatur tanta eſſe, ut non minori ſpatio, quam omnibus Philoſophorum libris, comprehendatur. *Pearcius.*

(40) *Quos nemo oratorum iſtorum*) Iſti homines, de quibus dixit modo, fuerunt Corax & Pamphilus, non oratores, ſed rhetores: nempe rhetorum horum & aliorum ignorantiam, & impudentiam exagitat Craſſus, qui præcepta eloquentiæ tradebant, cum omnem moralem philoſophiam, quæ maxime oratori neceſſaria eſſet, ignorarent: quare reſcribendum cenſeo, *quos nemo* rhetorum *iſtorum unquam attigit*. Ultima litera vocis *nemo* geminata huic errori locum dedit. *Idem.*

enim quacumque de arte aut facultate quæritur, de abſoluta & perfecta quæri ſolet. Quare ſi jam me vultis eſſe oratorem, ſi etiam ſat bonum, ſi bonum denique, non repugnabo: (quid enim nunc ſim ineptus? ita me exiſtimari ſcio) quod ſi ita eſt: ſummus tamen certe non ſum: neque enim apud homines res eſt ulla difficilior, neque major, neque quæ plura adjumenta doctrinæ deſideret.

Attamen, quoniam de oratore nobis diſputandum eſt, de ſummo oratore dicam neceſſe eſt. Vis enim & natura rei, niſi perfecta ante oculos ponitur, qualis & quanta ſit, intelligi non poteſt. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in iſtis libris, & cum iſtis hominibus vivere: nec vero, id quod tu recte commeminiſti, ullum unquam habuiſſe ſepoſitum tempus ad diſcendum, ac tantum tribuiſſe doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenſes feriæ conceſſerint.

XXIII. At, ſi quæris, Catule, de doctrina iſta quid ego ſentiam; non tantum ingenioſo homini, & ei, qui forum, qui curiam, qui cauſas, qui rempublicam ſpectet, opus eſſe arbitror temporis, quantum ſibi ii ſumpſerunt, quos diſcentes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad uſum transferunt: aliter ab iis, qui ipſarum artium tractatu delectati, nihil in vita ſunt aliud acturi. Magiſter hic Samnitium (41) ſumma jam ſenectute eſt, & quotidie commentatur: nihil enim curat aliud. At Q. Velocius puer addidicerat: ſed quod erat aptus ad illud, totumque cognorat, fuit, ut eſt apud Lucilium,

quamvis bonus ipſe (42)
Samnis in ludo ac rudibus, civis ſatis aſper:

ſed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat: erat enim ſcenicus: quid faceret aliud? At Numerius Furius, noſter familiaris, cum eſt commodum, cantat: eſt enim paterfamilias, eſt

Ii 2 eques

(41) *Magiſter hic Samnitium*) Quantum ab iis qui artes transferunt ad uſum, diſtent qui in earum cognitione conquieſcunt, triplici probat exemplo. Primum eſt duorum laniſtarum, qui tunc temporis celebres erant. Alter quidem, quem apprime noviſtis, magiſter Samnitium, id eſt, gladiatorum magiſter, (Samnites enim, teſte Feſto, gladiatores) totus in arte ſua occupatus, aliud nihil cogitat: alter, Q. Velocius, quantumvis artis numeros omnes calleret, & pugnando cederet nemini; tamen operam foro impendebat, amicis præſtabat obſequium, & rem familiarem curabat. Secundum exemplum eſt Valerii & Furii, muſicorum; hic interdum, ille quotidie cantabat. Tertium eſt Q. Tuberonis & Africani, qui philoſophiæ dabant operam: Tubero impalleſcebat illis ſtudiis, quibus Africanus horis tantum ſubciſivis incumbebat. *Prusteus.*

(42) *Quamvis bonus ipſe*) Verſus ii ex Lucilio Satyrico poeta deſumpti, in quibus Samnitium illum magiſtrum ſignificare videtur acrem hominem, & non ineptum fuiſſe. Verba ipſa obſcura, ac fortaſſe mutila; & quidem alii aliter legunt. Senſus hic eſſe videtur: Samnitem illum in ludo atque umbratili exercitatione bonum & non imperitum. *Quamvis* pro *quantumvis* ſumit Strebæus, & *cauſis* legit; ego *curvis* arbitror retineri poſſe; reſpexiſſeque Lucilium ad gladiaturam. In primis enim nomen ipſius Samnitis proprium generis cujuſdam fuit gladiatorii, ut ex locuplete Livii teſtimonio conſtat lib. IX. ubi ait, Campanos odio Samnitium gladiatores eo ornatu armaſſe, quo ii in acie uſi fuerant, Sa-

eques Romanus : puer didicit, quod diſcendum. Eadem ratio eſt harum artium maximarum. Dies & noctes virum ſumma virtute & prudentia videbamus, philoſopho cum operam daret, Q. Tuberonem : at ejus avunculum vix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Iſta diſcuntur facile, ſi & tantum ſumas, quantum opus ſit, & habeas qui docere fideliter poſſit, & ſcias etiam ipſe diſcere. Sed ſi tota vita nihil velis aliud agere, ipſa tractatio & quæſtio quotidie ex ſe gignit aliquid, quod cum deſidioſa delectatione veſtiges. Ita fit, ut agitatione rerum ſit infinita cognitio, facilis uſus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria ſtudiumque permaneat. Libet autem ſemper diſcere, ut ſi velim ego talis optime ludere, aut pilæ ſtudio tenear, etiam fortaſſe ſi aſſequi non poſſim. At alii, quia præclare faciunt, vehementius, quam cauſa poſtulat, delectantur; ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil eſt, quod quiſquam magnitudinem artium ex eo, quod ſenes diſcunt, pertimeſcat. Namque aut ſenes ad eas acceſſerunt; aut uſque ad ſenectutem in ſtudiis detinentur, ſunt tardiſſimi. Res quidem ſe mea ſententia ſic habet, ut, niſi quod quiſque cito potuerit, nunquam omnino poſſit perdiſcere.

XXIV. Jam, jam, inquit Catulus, intelligo, Craſſe, quid dicas, & hercule aſſentior. Satis video tibi homini ad perdiſcendum acerrimo, ad ea cognoſcenda, quæ dicis, fuiſſe temporis.

Pergiſne, inquit Craſſus, me, quæ dicam, de me, non de re putare dicere? Sed jam, ſi placet, ad inſtituta redeamus. Mihi vero, Catulus inquit, placet.

Tum Craſſus, Quorſum igitur hæc ſpectat, inquit, tam longa, tam alte repetita oratio? Hæ duæ partes, quæ mihi ſuperſunt, illuſtrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici poſtulat ornate, altera apte, hanc habent vim, ut ſit quam maxime jucunda, quam maxime in ſenſus eorum, qui audiunt, influat, & quam plurimis ſit rebus inſtructa. Inſtrumentum autem hoc forenſe, litigioſum, acre, tractum ex vul-

---

Samnitiumque nomine appellaſſe. Ad quos alluſiſſe Lucilium etiam vox, quæ ſequitur, *rudibus*, probat : hoc enim gladiatorium inſtrumentum, & quidem duplex : nam alia fuit rudis laniſtarum propria, ferulæ inſtar : ita enim appellatur : qua donabantur gladiatores qui miſſionem impetrabant. Alia fuit tironum, in enſem ligneum formata; quo genere exercebantur tirones; non gladiatores ſolum, verum etiam milites; quod *batuere* vocabant. Dixi ſenſum hunc videri : propterea quod nullus alius commodior occurrit. Alioqui magiſtrum Samnitium de rhetoricæ profeſſore accipere, quemadmodum Strebæus, neſcio an ridiculum ſit : recte non ita diceret Cicero : quid enim potius Samnitium, quam aliorum doctor appelletur? horridæ præſertim gentis; nec aptæ admodum ad eloquentiam. Quid quod Lipſius lib. I. Saturnalium 15. hoc de gladiatorii ludi magiſtro accipit? Quod autem *commentari* dicatur, bene obſervat gladiatorum magiſtros etiam interdum dictata dare ſolitos. Unde Juvenalis, Sat. XI. 8.

Scripturus leges & regia verba laniſtæ.

Verum quid ſequentibus verbis faciemus : *ſed plus operæ foro tribuebat, &c.* Hoc enim oratorem & rhetorem ſpectare videtur. An idem ille gladiatorum magiſter in foro verſabatur? plane, aut ita dicendum, aut criticorum communi cauſatione utendum, luxatum mutilumve, aut translatum ex alieno locum hunc eſſe. *Petavius.*

Digitized by Google

vulgi opinionibus, exiguum ſane atque mendicum eſt: illud rurſus ipſum, quod tradunt iſti, qui profitentur ſe dicendi magiſtros, non multo eſt majus, quam illud vulgare ac forenſe. Apparatu nobis opus eſt (43), & rebus exquiſitis undique, & collectis, arceſſitis, comportatis, ut tibi, Cæſar, faciendum eſt ad annum; ut ego in ædilitate laboravi, quod quotidianis & vernaculis rebus ſatisfacere me poſſe huic populo non putabam.

Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis eſt vel ratio, vel ſine ratione, ipſa exercitatio. Rerum eſt ſilva magna, quam cum Græci jam non tenerent, ob eamque cauſam juventus noſtra dediſceret pene diſcendo, etiam Latini, ſi diis placet, hoc biennio magiſtri dicendi exſtiterunt: quos ego cenſor edicto (44) meo ſuſtuleram, non quo (ut neſcio quos dicere ajebant) acui ingenia adoleſcentium nollem, ſed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Græcos, cuicuimodi eſſent, videbam tamen eſſe, præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & (*) humanitatem dignam ſcientia. Hos vero novos magiſtros nihil intelligebam poſſe docere, niſi ut auderent; quod etiam cum bonis rebus conjunctum, per ſeipſum eſt magnopere fugiendum. Hoc cum unum traderetur, & cum impudentiæ ludus eſſet; putavi eſſe cenſoris, ne longius id ſerperet, providere. Quanquam non hæc ita ſtatuo ac decerno, ut deſperem, Latine ea, de quibus diſputavimus, tradi ac perpoliri. Patitur enim & lingua noſtra, & natura rerum, veterem illam excellentemque prudentiam Græcorum, ad noſtrum uſum, moremque transferri. Sed hominibus opus eſt eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere noſtri nulli fuerunt. Sin quando exſtiterint; etiam Græcis erunt anteponendi.

XXV. Ornatur igitur oratio (45) genere primum, & quaſi colore quodam, & ſucco ſuo. Nam ut gravis, ut ſuavis, ut erudita ſit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut ſenſus, ut dolores habeat, quantum opus ſit, non eſt ſingulorum articulorum: in toto ſpectantur hæc corpore. Ut por-

(43) *Apparatu nobis opus eſt*) Alludit, quantum opinor, ad ædilitatem, in qua pleraque populo ſpectacula proponebantur; & in eo genere, qui novi aliquid ederet, & hactenus inuſitatum, omne punctum ferebat. Quod idem in aliis magiſtratibus, ſed in illo præcipue valebat. Quare, quemadmodum ibi delectu atque apparatu exquiſitarum rerum opus eſt: eodem modo orator, vulgaribus tritiſque neglectis, id conſectari debet, quod ipſa præſertim novitate delectet. *Idem*.

(44) *Quos ego cenſor edicto*) Juvat ſuper ea re Gellium audire, qui lib. xv. cap. 11. illud his verbis declarat: *Cn. Domitius Ænobarbus & L. Licinius Craſſus cenſores de coercendis rhetoribus Latinis ita edixerunt: Renunciatum eſt nobis eſſe homines, qui novum genus diſciplinæ inſtituerunt, ad quos juventus in ludum conveniat; eos ſibi nomen impoſuiſſe Latinos rhetores; ibi homines adoleſcentulos dies totos deſidere, &c.* Idem.

(*) *Humanitatem*) Man. Lamb. *humanitate dignam ſcientiam*.

(45) *Ornatur igitur oratio*) Inſtitutum deinceps aggreditur, ac de ornatu orationis diſſerit; atque in primis duplex illius genus diſtinguit: unum in toto fuſum corpore orationis; aliud ſpectatur in partibus. Quod ſimilitudine humani corporis explicatur: in quo alia totius eſt pulchritudo: quæ in coloris bonitate, aptaque membrorum proportione cernitur: alia partium ſingularum. *Idem*.

porro conſperſa ſit quaſi verborum ſententiarumque floribus, id non debet eſſe fuſum æquabiliter per omnem orationem, ſed ita diſtinctum, ut ſint quaſi in ornatu diſpoſita quædam inſignia & lumina.

Genus igitur dicendi eſt eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non ſolum delectet, ſed etiam ſine ſatietate delectet. Non enim a me jam exſpectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta ſit veſtra oratio, ne vulgaris, ne obſoleta: aliud quiddam majus, & ingenia me hortantur veſtra, & ætates. Difficile enim dictu eſt (46), quænam cauſa ſit, cur ea, quæ maxime ſenſus noſtros impellunt voluptate, & ſpecie prima acerrime commovent, ab iis celerrime faſtidio quodam & ſatietate abalienemur. Quod colorum pulchritudine (47) & varietate floridiora ſunt in picturis novis pleraque, quam in veteribus? quæ tamen, etiamſi primo aſpectu nos ceperunt, diutius non delectant; cum iidem nos in antiquis tabulis illo ipſo horrido, obſoletoque teneamur. Quanto molliores ſunt, & delicatiores in cantu flexiones, & falſæ voculæ, quam certæ & ſeveræ? quibus tamen non modo auſteri, ſed, ſi ſæpius fiunt, multitudo ipſa reclamat. Licet hoc videre in reliquis ſenſibus. Unguentis minus diu nos delectari, ſumma & acerrima ſuavitate conditis, quam his moderatis: & magis laudari quod terram, quam quod crocum (48) olere videatur. In ipſo tactu eſſe modum & mollitudinis & lævitatis. Quin etiam guſtatus, qui eſt ſenſus ex omnibus maxime voluptarius, quique dulcitudine præter cæteros ſenſus commovetur, quam cito id, quod valde dulce eſt, aſpernatur ac reſpuit? Quis potione uti, aut cibo dulci diutius poteſt? cum utroque in genere ea, quæ leviter ſenſum voluptate moveant, facillime fugiant ſatietatem. Sic omnibus in rebus, voluptatibus maximis faſtidium finitimum eſt: quo hoc minus in oratione miremur: in qua vel ex poetis, vel ex oratoribus poſſumus judicare, concinnam, diſtinctam, ornatam, feſtivam, ſine intermiſſione, ſine (*) reprehenſione, ſine varietate, quamvis cla-

(46) *Difficile enim dictu eſt, &c.*) Non hic ratio redditur, quare Craſſum aliud hortabantur juvenum ingenia & ætates: ſed hæc ſententia pendet ab illa: *Genus igitur dicendi eſt eligendum, quod maxime teneat eos,* &c. Nempe habes rationem, cur ſatietas in delectatione vitanda ſit. Sic igitur ope parentheſeos ſententiam reſtitui: *Sed etiam ſine ſatietate delectet; (non enim a me --- & ætates;) difficile enim dictu eſt* &c. Eodem etiam modo Manutius hunc locum impreſſit. *Pearcius.*

(47) *Quanto colorum pulchritudine*) Exemplis, quod dixerat, illuſtrat. De vario genere picturæ, ſingulorumque generum proprietate, ſuperius dixi. Pictura vetus, etſi rudis, nec ita florida, ipſa tamen antiquitate delectat. Eodem pacto in muſica, vox ad ſuavitatem infracta & inflexa, ſi nimium iteretur, diſplicet. *Petavius.*

(48) *Magis laudari quod terram, quam quod crocum*) Alii *ceram*, pro *terram* hic legunt, ſed perperam. Juvat Plinii locum cum hoc conferre, qui ei lucem præferat. Igitur lib. XVIII. cap. 5. Certe, inquit, *Cicero, lux doctrinarum altera,* Meliora, *inquit*, unguenta ſunt quæ terram, quam quæ crocum ſapiunt. *Hoc enim maluit dixiſſe, quam redolent. Ita eſt profecto: illa erit optima, qua unguenta ſapiat. Quod ſi admonendi ſumus, qualis ſit terræ odor ille qui quæritur; contingit ſæpe etiam quieſcente ea ſub occaſum ſolis, in quo loco arcus cæleſtis dejecerit capita ſua: & cum a ſiccitate continua immaduit imbre: tunc emittit illum ſuum halitum divinum ex ſole conceptum, cui comparari ſuavitas nulla poſſit.* Petav. Tuetur hanc eandem lectionem in ſuis notis & emendat. ad Plin. lib. XIII. n. 6. Harduinus.

(*) *Reprehenſione*) Lamb. *reſpiratione.*

claris ſit coloribus picta vel poeſis vel oratio, non poſſe in delectatione eſſe diuturna. Atque eo citius in oratoris, aut in poetæ cincinnis ac fuco offenditur, quod ſenſus in nimia voluptate natura, non mente ſatiantur (49): in ſcriptis & in dictis non aurium ſolum, ſed animi judicio etiam magis, infucata vitia noſcuntur.

XXVI. Quare, *bene*, & *præclare* (50), quamvis nobis ſæpe dicatur; *belle*, & *feſtive*, nimium ſæpe nolo. Quanquam illa ipſa exclamatio, *Non poteſt melius*, ſit velim crebra: ſed habeat tamen illa in dicendo admiratio ac ſumma laus umbram aliquam & receſſum, quo magis id, quod erit illuminatum, extare, atque eminere videatur.

Nunquam agit hunc verſum Roſcius eo geſtu, quo poteſt,

Nam ſapiens virtuti honorem præmium, haud prædam petit:

ſed abjicit prorſus, ut in proximos,

Ecquid video? ferro ſeptus poſſidet ſedes ſacras,

in-

(49) *Senſus in nimia voluptate* natura, *non* mente ſatiantur) Illum, qui ſatiatur mente aut natura, natura aut mens ſatiat: neque enim alio ſenſu, vox *ſatiatur* cum ablativo intelligi poteſt: ſed non hoc voluit Cicero; immo aliud longe diverſum voluit. Quod ſi intelligere poſſimus *mente ſatiari*, quid, quæſo, eſt natura ſatiari? Lambinus hanc labem vulgatæ lectionis vidit, & ſic corrigere voluit, *quod* ſenſu *in nimia voluptate natura*, *non* mente, ſatiatur: ubi *natura* eſt nominativi caſus. Sed manet interim eadem vitioſa locutio *mente* & *ſenſu ſatiari*; & nec ſententia ſatis numeroſa videtur, nec ordo verborum elegans conſervatur. Reſtat etiam hoc vitium, & in vulgata, & in Lambini lectione, quod hæc verba *in nimia voluptate* nimis univerſa ſunt, & de omnimoda voluptate dicuntur: ſed Cicero de uno ſolo genere voluptatum nunc loquitur, ſc. earum, quæ ex ſenſibus oriuntur. Opus igitur eſſe emendatione, ut opinor, lector fatebitur, ſententiamque leviori, quam illa Lambini, mutatione, ſic forſitan reſtituet: *Quod ſenſus in nimia voluptate* naturæ, *non* mentes *ſatiantur; in ſcriptis & in dictis*, *non aurium ſolum*, *ſed animi judicio etiam magis*, *infucata vitia noſcuntur*. Id eſt: in guſtatu, auditu, reliquiſque voluptatibus, quæ a natura nobis ſunt datæ, ſi nimiæ ſiut, non mentes guſtantium, aut audientium, ſed ſenſus ſoli ſatiantur: in iis autem voluptatibus, quæ ex arte proficiſcuntur, ut in poeſi & oratione, ſi nihil varietatis habeant, iſtud nimiæ ſimilitudinis vitium noſcitur non ſolum aurium, ſed etiam magis animi judicio. *Voluptas natura* eſt *voluptas a natura data*. Sic noſtee de Fin. lib. v. *Quod in pueritia facillime ſe arbitrentur* naturæ voluptatem *poſſe cognoſcere*. Sic lib. ii. de Orat. c. 84. naturæ bona *eadem ſunt*, *quæ in c. 11. dicuntur* natura data hominibus. Facillime autem ultima litera vocis *mentes* a ſequenti *s* abſorberi potuit. *Pearceus*.

(50) *Quare* bene *&* præclare) Solebant non modo in ſcholis auditores, ſed in foro populus oratoribus acclamare, cum aliquid impenſius placeret: atque hæ erant acclamationes uſitatæ, *bene*, *præclare*, *belle*, *feſtive*, *euge*, cujuſmodi aſſentationum inſaniam reprehendit Perſius, Satir. i. 47. & Plutarchus, Tractatu de audiendo. Atque eo etiam morbus iſte pervaſit, ut nonnullos ſubornatos homines haberent, qui in exclamando cæteris præirent. Hinc natum fortaſſe, ut Græci θαυμάζειν, quod eſt *admirari*, pro eo quod eſt diſcipulum eſſe & auditorem, ſumerent, ut eſt apud Heſychium. Cæterum hunc locum ita accipit Strebæus, quaſi *bene*, *præclare*, & *belle* ac *feſtive* ad idem exclamationis & admirationis genus pertineant. Exiſtimo tamen duo illa eſſe genera ac diverſa exclamandi; ut cum alia ſit orationis commendatio, ex eo quod apta ſit, & artificioſa, & accommodata rebus, ex quo *bene* & *præclare* exclamari ſoleat, id in ea deberet eſſe frequentiſſimum; alia vero cum ſit laus ex nitore ac lepore, quæ lumina dicuntur, hoc eſt, inſignior quidam ac fucatior ornatus, ut propterea *belle* ac *feſtive* acclametur; nonnunquam quidem erit iſtud aſpergendum, ſed parcius & rarius. *Petavius*.

incidat, adſpiciat, admiretur, ſtupeſcat. Quid ille alter?

Quid petam præſidi?

quam leniter? quam remiſſe? quam non actuoſe? Inſtat enim,

O pater, o patria, o Priami domus!

in quo tanta commoveri actio non poſſet, ſi eſſet conſumpta ſuperiore motu, & exhauſta. Neque id actores prius viderunt, quam ipſi poetæ, quam denique illi etiam, qui fecerunt modos, a quibus utriſque ſummittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, diſtinguitur.

Ita ſit nobis igitur ornatus & ſuavis orator, (nec tamen poteſt aliter eſſe) ut ſuavitatem habeat auſteram & ſolidam, non dulcem atque decoctam. Nam ipſa ad ornandum præcepta quæ dantur, ejuſmodi ſunt, ut ea quamvis vitioſiſſimus orator explicare poſſit. Quare, ut ante dixi, primum ſilva rerum, ac ſententiarum comparanda eſt: qua de parte dixit Antonius. Hæc formanda ſilo ipſo & genere orationis, illuminanda verbis, varianda ſententiis. Summa autem laus eloquentiæ eſt, amplificare rem ornando: quod valet non ſolum ad augendum aliquid & tollendum altius, dicendo, ſed etiam ad extenuandum atque abjiciendum.

XXVII. Id deſideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cum explanamus aliquid, vel cum conciliamus animos, vel cum concitamus. Sed in hoc, quod poſtremum dixi, amplificatio poteſt plurimum: eaque una laus oratoris eſt, & propria maxime. Etiam major eſt illa exercitatio, quam extremo ſermone inſtruxit Antonius, (primo rejiciebat) laudandi & vituperandi. Nihil eſt enim ad exaggerandam & amplificandam orationem accommodatius, quam utrumque horum cumulatiſſime facere poſſe. Conſequentur etiam illi loci (51), qui quanquam proprii cauſarum, & inhærentes in earum nervis eſſe debent, tamen, quia de univerſa re tractari ſolent, *communes* a veteribus nominati ſunt: quorum partim habent vitiorum & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incuſationem, aut querelam, contra quam dici nihil ſolet, nec poteſt; ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam: quibus uti, confirmatis criminibus, oportet: aliter enim jejuni ſunt atque inanes. Alii autem habent deprecationem, aut miſerationem. Alii vero ancipites diſputatio-

(51) *Conſequentur etiam illi loci*) Uſum locorum communium commendat. Erant hi communes loci ſententiæ quædam, ſive promptuaria argumentorum vel diſputationum variis ſcilicet de rebus inſtitutarum & generalibus, cujuſmodi tria genera diſtinguit. Alii enim loci inſectationes criminum quorundam continebant, de quibus nemo dubitat quin peſſima ſint. Alii, deprecationis aut miſerationis excitandæ rationem continent. Tertium genus habet earum quæſtionum tractationem, quæ utramque in partem diſputando trahuntur, ut ſunt de virtute, de juſtitia, cæteriſque id genus rebus inſtitutæ diſputationes. *Id. m.*

Digitized by Google

tiones, in quibus de univerſo genere in utramque partem diſſeri copioſe licet: quæ exercitatio nunc propria duarum philoſophiarum (52), de quibus ante dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, a quibus omnis de rebus forenſibus dicendi ratio & copia petebatur. De virtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, honore, utilitate, ignominia, præmio, pœna, ſimilibuſque de rebus, in utramque partem dicendi animos & vim & artem habere debemus. Sed, quoniam de noſtra poſſeſſione depulſi, in parvo, & eo litigioſo, prædiolo relicti ſumus, & aliorum patroni, noſtra tenere, tuerique non potuimus: ab iis, (quod indigniſſimum eſt) qui in noſtrum patrimonium irruperunt, quod opus eſt nobis mutuemur.

XXVIII. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parva urbis (53) ac loci, nomen habent, & peripatetici philoſophi, aut Academici nominantur; olim autem, propter eximiam rerum maximarum ſcientiam, a Græcis politici philoſophi appellati, univerſarum rerum publicarum nomine vocabantur; omnem civilem orationem in horum alterutro genere verſari, aut definita controverſia certis temporibus ac reis, hoc modo, Placeatne a Carthaginenſibus captivos noſtros, redditis ſuis, recuperari: aut infinite de univerſo genere quærentis, Quid omnino de captivo ſtatuendum ac ſentiendum ſit. Atque horum ſuperius illud genus, cauſam, aut controverſiam appellant, eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera quæſtio infinita, & quaſi propoſita, conſultatio nominatur. Atque hactenus loquuntur.

Etiam hac (54) inſtituendo diviſione utuntur, ſed ita, non ut jure aut judicio, (*) ut denique recuperare amiſſam poſſeſſionem, ſed ut ex jure civili, ſurculo defringendo (55), uſurpare videantur. Nam illud alterum ge-

(52) *Nunc propria duarum philoſoph.*) Quaſnam ſignificet, planum eſt & facile: Peripateticos enim & Academicos innuit. *Idem.*

(53) *Particula parva urbis*) E Lyceo ſcilicet, quod gymnaſium, Athenis celeberrimum, dicebatur quoque περίπατος, *obambulatio*, quod inter deambulandum inde nominati Peripatetici philoſopharentur. Academia, gymnaſium aliud Athenis, ab Academo Athenienſi nomen habuiſse tradit Plutarchus in Theſeo. *Pruſleus.*

(54) *Atque hactenus loquuntur. Etiam hac*) Omitto, *loquuntur*: ut ſenſus ſit, *Atque hactenus etiam hac inſtituendo diviſione utuntur*, ſcilicet rhetores, etſi in eorum provinciam invaſerint philoſophi. *Muretus.*

(*) *Ut denique*) Lamb. *aut ut denique recuperare.*

(55) *Surculo defringendo*) Ita philoſophos illos de rhetorica tradere aliquid docet, ut non ſibi penitus illam vindicent, neque in eam tanquam poſſeſſionem manus injiciant, ſed de ea etiamnum contendentes imaginaria vindicatione uſurpent in exigua aliqua parte. Olim enim petitor poſseſsorem una cum prætore in rem præſentem ducebat: unde adverſarium manu prehendens, rem, de qua erat contentio, ſibi vindicabat; quod *manum conſerere* appellabant. Poſteaquam vero propagatis Italiæ finibus, prætores negotiis occupati proficiſci ad longinquas res gravabantur, inſtitutum eſt ut litigantes non apud prætores manum consererent, ſed *ex jure*, id eſt, ex eo loco ubi jus reddebatur, *manum conſertum vocarent*, id eſt alter, alterum ad manum conſerendam in rem de qua ageretur, vocaret; atque profecti ſimul in agrum de quo litigabatur, terræ aliquid ex eo, uti unam glebam, in jus in urbem ad prætorem deferrent, & in ea gleba, tanquam in toto agro, vindicarent. Nonnunquam & ſurculum ex arbore detractum ferebant. Multa de eo ritu Briſsonius in Formulis. Itaque ſimilitudo Ciceroniana hæc eſt. Quo illi modo litigantes in parte agri exigua hærent, nec dum totum obtinuerunt; ſic philoſophos, dum particula quædam delibant ex rhetoricis, non veterem poſſeſſionem ex toto uſurpare, quaſi poſtliminio, ſed particulam illius quaſi adhuc alienæ rei arripere. *Petavius.*

genus, quod eſt temporibus, locis, reis definitum, obtinet, atque idipſum lacinia (56). Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime vigere audio, etiam harum jam cauſarum cognitio, exercitatioque celebratur. Alterum vero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris eſſe dicunt: ſed neque vim, neque naturam ejus, nec partes, nec genera proponunt; ut præteriri omnino fuerit ſatius, quam attentatum deſeri. Nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum judicio viderentur.

XXIX. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri & diſceptari poteſt, ſive in infinitis conſultationibus diſceptatur, ſive in iis cauſis, quæ in civitate, & in forenſi diſceptatione verſantur: neque eſt ulla, quæ non aut ad cognoſcendi, aut ad agendi vim rationemque referatur. Nam aut ipſa cognitio rei, ſcientiaque perquiritur, ut, Virtus ſuamne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendi conſilium exquiritur, ut, Sitne ſapienti capeſſenda reſpublica. Cognitionis autem tres modi, conjectura, definitio, &, ut ita dicam, conſecutio. Nam, quid in re ſit, conjectura quæritur: ut illud, Sitne in humano genere ſapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat: ut, ſi quæratur, quid ſit ſapientia. Conſecutio autem tractatur, cum, quid quamque rem ſequatur, inquiritur: ut illud, Sitne aliquando mentiri boni viri.

Redeunt rurſus ad conjecturam, eamque in quatuor genera diſpertiunt. Nam aut quid ſit, quæritur, hoc modo: Naturane ſit jus inter homines, an opinionibus. Aut, quæ ſit origo cujuſque rei: ut, quod ſit initium legum, aut rerum publicarum. Aut cauſa & ratio: ut, ſi quæratur cur doctiſſimi homines de maximis rebus diſſentiant, Aut de immutatione: ut, ſi diſputetur, num interire virtus in homine, aut num in vitium poſſit converti.

Definitionis autem ſunt diſceptationes, ut, cum quæritur (57) quid in communi mente quaſi impreſſum ſit: ut, ſi diſſeratur, idne ſit jus, quod maximæ parti ſit utile. Aut, cum quid cujuſque ſit proprium, exquiritur: ut ornate dicere, propriumne ſit oratoris, an id etiam aliquis præterea poſſit. Aut, cum res diſtribuitur in partes: ut, ſi quæratur, quot ſint genera rerum expetendarum; ut, ſintne tria, corporis, animi, externarumque

(56) *Lacinia*) Lacinia aliquid tenere vel obtinere, idem valet, ac rem nonniſi leviter tenere. Phraſis eadem in Plauti Aſin. 3. 2. 41. *Pearcius*.

(57) *Ut cum quæritur*) Mutavi vulgatum *ut* in *aut*, qua exemplum non ſubjicitur, ſed ſpecies quædam definitionis. Quatuor ejus ſunt ſpecies. Prima eſt, cum quæritur, quid in communi mente quaſi impreſſum ſit, quam Cicero in Topicis vocat notionem, & ejus ſpeciei exemplum eſt, *Idne eſt jus, quod maxima parti ſit utile?* Secunda eſt, cum, quid cujuſque ſit proprium, exquiritur: quod Cicero in Topicis vocat proprietatem. Tertia, cum res diſtribuitur in partes: quod vocat diviſionem. Quarta, cum quæ forma & quaſi naturalis nota cujuſque ſit, deſcribitur: quam vocat deſcriptionem. Vides igitur, Lector, *aut* legendum eſſe; quod præponitur tribus poſtremis ſpeciebus. *Idem*.

que rerum. Aut, cum, quæ forma (58), & quaſi naturalis nota cujuſque ſit, deſcribitur: ut, ſi quæratur avari ſpecies, ſeditioſi, glorioſi.

Conſecutionis autem duo prima quæſtionum genera ponuntur. Nam aut ſimplex eſt diſceptatio, ut, ſi diſſeratur, Expetendane ſit gloria, aut ex comparatione, Laus, an divitiæ magis expetendæ ſint. Simplicium autem ſunt tres modi: de expetendis fugiendiſve rebus, ut, Expetendine honores ſint, num fugienda paupertas: de æquo aut iniquo, Æquumne ſit ulciſci injurias etiam propinquorum: de honeſto aut turpi, ut hoc, Sitne honeſtum, gloriæ cauſa mortem obire. Comparationis autem duo ſunt modi. Unus, cum, idemne ſit, an aliquid interſit, quæritur: ut *metuere*, & *vereri*: ut *rex*, & *tyrannus*: ut *aſſentator*, & *amicus*. Alter, cum, quid præſtet aliud alii, quæritur: ut illud, Optime cujuſque ſapientes, an populari laude ducantur. Atque eæ quidem diſceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, ſic fere a doctiſſimis hominibus deſcribuntur.

XXX. Quæ vero referuntur ad agendum, aut in officii diſceptatione verſantur, quo in genere, quid rectum faciendumque ſit, quæritur; cui loco omnis virtutum vitiorumeſt ſilva ſubjecta: aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut ſedanda, tollendave tractantur. Huic generi ſubjectæ ſunt cohortationes, objurgationes, conſolationes, miſerationes, omniſque ad omnem animi motum & impulſio, &, ſi ita res feret, mitigatio.

Explicatis igitur his generibus ac modis diſceptationum omnium, nihil ſane ad rem pertinet, ſi qua in re diſcrepavit ab Antonii diviſione noſtra partitio. Eadem enim ſunt membra in utriſque diſputationibus, ſed paulo ſecus a me, atque ab illo, partita ac diſtributa. Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum munus penſumque revocabo. Nam ex illis locis, quos expoſuit Antonius, omnia ſunt ad quæque genera quæſtionum argumenta ſumenda: ſed aliis generibus alii loci magis erunt apti; de quo non tam quia longum eſt, quam quia perſpicuum, dici nihil eſt neceſſe.

Ornatiſſimæ ſunt igitur orationes eæ, quæ latiſſime vagantur, & a privata ac ſingulari controverſia ſe ad univerſi generis vim explicandam conferunt & convertunt, ut ii, qui audiant, natura, & genere, & univerſa re cognita, de ſingulis reis, & criminibus, & litibus ſtatuere poſſint. Hanc ad conſuetudinem exercitationis vos, adoleſcentes, eſt cohortatus Antonius, atque a minutis anguſtiſque concertationibus ad omnem vim, varietatemque vos differendi traducendos putavit. Quare non eſt paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui ſcripſerunt de dicendi ratione, arbitrati ſunt, neque Tuſculani, atque hujus ambulationis antemeridianæ, aut no-

(58) *Aut, cum, qua forma*) Notationes, ſive deſcriptiones morum indicat, quos characteres Græci vocant; quando res non ſimplici definitione aperitur, ſed per multiplicia ſigna & quaſi veſtigia explicatur. Cujuſmodi ſunt morales Theophraſti characteres, quæ in oratione collocata ethopœjam faciunt, & præcipue ad comœdias pertinent. *Petavius*.

ſtræ pomeridianæ ſeſsionis. Non enim ſolum acuenda nobis, neque procudenda lingua eſt; ſed onerandum, complendumque pectus maximarum rerum & plurimarum ſuavitate, copia, varietate.

XXXI. Noſtra eſt enim (ſi modo nos oratores ſumus, ſi in civium diſceptationibus, ſi in periculis, ſi in deliberationibus publicis adhibendi auctores & principes ſumus) noſtra eſt, inquam, omnis iſta prudentiæ, doctrinæque poſſeſsio, in quam homines, quaſi caducam atque vacuam, abundantes otio, nobis occupatis, involaverunt; atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eoſque *rhetoricos* inſcribunt: quaſi non illa ſint propria rhetorum, quæ ab iiſdem de juſtitia, de officio, de civitatibus inſtituendis & regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam jam aliunde non poſſumus, ſumenda ſunt nobis ab iis ipſis, a quibus expilati ſumus, dummodo illa ad hanc civilem ſcientiam, quo pertinent, & quam intuentur, transferamus: neque (ut ante dixi) omnem teramus in his diſcendis rebus ætatem, ſed cum fontes viderimus, quos niſi qui celeriter cognorit, nunquam cognoſcet omnino, tum, quotieſcunque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam eſt acris acies in naturis hominum & ingeniis, ut res tantas quiſquam, niſi monſtratas, poſſit videre: neque tanta tamen in rebus obſcuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, ſi modo adſpexerit.

In hoc igitur tanto tamque immenſo campo, cum liceat oratori vagari libere, atque, ubicumque conſtiterit, conſiſtere in ſuo, facile ſuppeditat omnis apparatus, ornatuſque dicendi. Rerum enim copia verborum copiam gignit: &, ſi eſt honeſtas in rebus ipſis, de quibus dicitur, exſiſtit ex rei natura quidam ſplendor in verbis. Sit modo is, qui dicet, aut ſcribet, inſtitutus liberaliter educatione doctrinaque puerili, & flagret ſtudio, & a natura adjuvetur, & in univerſorum generum infinitis diſceptationibus exercitatus, ornatiſſimos ſcriptores oratoreſque ad cognoſcendum imitandumque legerit: ne ille haud ſane, quemadmodum verba ſtruat & illuminet, a magiſtris iſtis requiret. Ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta ſine duce, natura ipſa, ſi modo eſt exercitata, labetur.

XXXII. Hic Catulus, Dii immortales, inquit, quantam rerum varietatem, quantam vim, quantam copiam, Craſſe, complexus es, quantiſque ex anguſtiis oratorem educere auſus es, & in majorum ſuorum regno collocare! Namque illos veteres doctores; auctoreſque dicendi nullum genus diſputationis a ſe alienum putaſſe accepimus, ſemperque eſſe in omni orationis ratione verſatos. Ex quibus Eleus Hippias, cum Olympiam veniſſet, maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus eſt, cuncta pene audiente Græcia, nihil eſſe ulla in arte rerum omnium, quod ipſe neſciret: nec ſolum has artes, quibus liberales doctrinæ atque ingenuæ continerentur, geometriam, muſicam, literarum cognitionem, & poetarum, atque illas, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de rebus publicis dicerentur: ſed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus,

ſtus, ſoccos, quibus indutus eſſet, ſe ſua manu confeciſſe. Scilicet nimis hic quidem eſt progreſſus; ſed ex eo ipſo eſt conjectura facilis, quantum ſibi illi ipſi oratores de præclariſſimis artibus appetierint, qui ne ſordidiores quidem repudiarint. Quid de Prodico Chio? quid de Thraſymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unuſquiſque plurimum temporibus illis, etiam de natura rerum, & diſſeruit & ſcripſit. Ipſe ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato voluit) philoſopho ſuccubuit orator; qui aut non eſt victus unquam a Socrate, neque ſermo ille Platonis verus eſt; aut, ſi eſt victus, eloquentior videlicet fuit & diſertior Socrates, &, ut tu appellas, copioſior & melior orator: ſed hic in illo ipſo Platonis libro, de omni re, quæcumque in diſceptationem quæſtionemque vocaretur, ſe copioſiſſime dicturum eſſe profitetur: iſque princeps ex omnibus auſus eſt in conventu poſcere, qua de re quiſque vellet audire: cui tantus honos habitus eſt a Græcia, ſoli ut ex omnibus Delphis non inaurata ſtatua (59), ſed aurea ſtatueretur. Atque ii, quos nominavi, multique præterea ſummi dicendi doctores uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi poteſt, ita ſe rem habere, ut tu, Craſſe, dicis; oratoriſque nomen apud antiquos in Græcia, majore quadam vel copia, vel gloria floruiſſe.

Quò quidem magis dubito, tibine plus laudis, an Græcis vituperationis eſſe tribuendum ſtatuam: cum tu, in alia lingua ac moribus natus, occupatiſſima in civitate, vel privatorum negotiis pene omnibus, vel orbis terræ procuratione, ac ſummi imperii gubernatione diſtrictus, tantam vim rerum cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum ejus, qui conſilio & oratione in civitate valeat, ſcientia atque exercitatione ſociaris: illi nati in literis, ardenteſque his ſtudiis, otio vero diffluentes, non modo nihil acquiſierint, ſed ne relictum quidem, & traditum, & ſuum conſervaverint.

XXXIII. Tum Craſſus, Non in hac, inquit, una, Catule, re, ſed in aliis etiam compluribus, diſtributione partium ac ſeparatione, magnitudines ſunt artium diminutæ. An tu exiſtimas, cum eſſet Hippocrates ille Cous, fuiſſe tum alios medicos, qui morbis, alios qui vulneribus, alios qui oculis (*) mederentur? Num geometriam Euclide aut Archimede, num muſicam Damone aut Ariſtoxeno, num ipſas literas Ariſtophane aut Callimacho tractante, tam diſcerptas fuiſſe, ut nemo genus univerſum complecteretur, atque ut alius aliam ſibi partem, in qua elaboraret, ſeponeret?

Equidem ſæpe hoc audivi de patre & ſocero meo, noſtros quoque homi-

(59) *Delphis non inaurata ſtatua*) Immo non a Græcis erecta illa ſtatua, ſed ab ipſo ſophiſta ſibi poſita, ſi audiendus Plinius, qui lib. 32. cap. 1. *Hominum*, inquit, *primus & auream ſtatuam & ſolidam Gorgias Leontinus Delphis in templo ſibi poſuit, ſeptuageſima circiter olympiade: tantus erat docendæ oratoriæ artis quæſtus*. Sed nihil hac in parte fidei habeas Plinio. Præſtat & Ciceroni credere, & Valerio lib. 8. cap. 15. & Pauſaniæ, qui tamen non auream, ſed inauratam eſſe ait, lib. x. *Idem*.

(*) *Oculis*) Lamb. *oculis, alios qui auribus mederentur*.

mines, qui excellere ſapientiæ gloria vellent, omnia, quæ quidem tum hæc civitas noſſet, ſolitos eſſe complecti. Meminerant illi Sex. Ælium, M. vero Manlium nos etiam vidimus traſverſo ambulantem foro: quod erat inſigne, eum, qui id faceret, facere civibus omnibus conſilii ſui copiam: ad quos olim & ita ambulantes, & in ſolio ſedentes domi, ſic adibatur, non ſolum ut de jure civili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut negotio referretur. Hæc fuit P. Craſſi illius veteris, hæc T. Coruncanii, hæc proavi, generi mei, Scipionis, prudentiſſimi hominis, ſapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis atque humanis rebus referretur: iidemque & in ſenatu, & apud populum, & in cauſis amicorum, & militiæ conſilium ſuum fidemque præſtabant. Quid enim M. Catoni, præter hanc politiſſimam doctrinam tranſmarinam atque adventitiam, defuit? Num, quia jus civile didicerat, cauſas non dicebat? aut quia poterat dicere, juris ſcientiam negligebat? at utroque in genere & laboravit, & præſtitit. Num propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam tardior in republica capeſſenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior ſenator: idem facile optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis ſciri diſcive potuit, quod ille non cum inveſtigarit & ſcierit, tum etiam conſcripſerit.

Nunc contra plerique ad honores adipiſcendos, & ad rempublicam gerendam nudi veniunt atque inermes; nulla cognitione rerum, nulla ſcientia ornati. Sin aliquis excellit unus e multis, effert ſe, ſi unum aliquid affert, ut bellicam virtutem, aut uſum aliquem militarem; quæ ſane nunc quidem obſoleverunt; aut juris ſcientiam, ne ejus quidem univerſi: nam pontificium, quod eſt conjunctum, nemo diſcit; aut eloquentiam, quam in clamore & in verborum curſu poſitam putant: omnium vero bonarum artium, denique virtutum ipſarum ſocietatem cognationemque non norunt.

XXXIV. Sed, ut ad Græcos referam orationem, (quibus carere in hoc quidem ſermonis genere non poſſumus: nam ut virtutis a noſtris, ſic doctrinæ ſunt ab illis exempla repetenda) ſeptem fuiſſe dicuntur uno tempore, qui ſapientes & haberentur & vocarentur. Hi omnes, præter Mileſium Thalem, civitatibus ſuis præfuerunt. Quis doctior iiſdem illis temporibus, aut cujus eloquentia literis inſtructior fuiſſe traditur, quam Piſiſtrati? qui primus Homeri libros, confuſos antea, ſic diſpoſuiſſe dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus ſuis utilis, ſed ita eloquentia floruit, ut literis doctrinaque præſtaret. Quid Pericles? de cujus dicendi copia ſic accepimus, ut, cum contra voluntatem Athenienſium loqueretur pro ſalute patriæ, ſeverius tamen id ipſum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus & jucundum videretur: cujus in labris veteres comici, etiam cum illi maledicerent, (quod tum Athenis fieri licebat) leporem habitaſſe dixerunt; tantamque in eo vim fuiſſe, ut in eorum mentibus, qui audiſſent, quaſi aculeos quoſdam relinqueret. At hunc non

(*) cla-

(*) clamator aliquis ad clepſydram (60) latrare docuerat, ſed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir ſummus in maximarum rerum ſcientia. Itaque hic doctrina, conſilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis, & urbanis, eodem tempore, & bellicis rebus.

Quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus ſuis quidem non boni ſed certe docti atque eloquentes, nonne Socraticis erant diſputationibus eruditi? Quis Dionem Syracuſium doctrinis omnibus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ ſolum, verum etiam animi ac virtutis magiſter, ad liberandam patriam impulit, inſtruxit, armavit. Aliiſne igitur artibus hunc Dionem inſtituit Plato; aliis Iſocrates clariſſimum virum Timotheum, Cononis, præſtantiſſimi imperatoris, filium, ſummum ipſum imperatorem, hominemque doctiſſimum? aut aliis Pythagoreus ille Lyſis Thebanum Epaminondam, haud ſcio an ſummum virum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Ageſilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipſe Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam Magna vocitata eſt? Equidem non arbitror.

XXXV. Sic enim video, unam quandam omnium rerum, quæ eſſent homine erudito dignæ, atque eo, qui in republica vellet excellere, fuiſſe doctrinam: quam qui accepiſſent, ſi iidem ingenio ad pronuntiandum valuiſſent, & ſe ad dicendum quoque, non repugnante natura, dediſſent, eloquentia præſtitiſſe. Atque ipſe Ariſtoteles, cum florere Iſocratem nobilitate diſcipulorum videret, quod ipſe ſuas diſputationes a cauſis forenſibus & civilibus ad inanem ſermonis elegantiam tranſtuliſſet, mutavit repente totam formam prope diſciplinæ ſuæ, verſumque quendam de Philoctcta paulo ſecus dixit. Ille enim *turpe* ſibi ait *eſſe tacere, cum barbaros*; hic au-

(*) *Clamator*) Vict. Man. *declamator*.

(60) *Ad clepſydram*) Oratoribus ad cauſas agendas certum tempus definiebatur per clepſydram, quo elapſo ſilere neceſſe erat; fiebatque non raro quod ait Quintilianus lib. XII. c. 6. *Laboratam congeſtamque dierum ac noctium ſtudio actionem aqua deficit*. De forma clepſydræ atque uſu nonnulla ſcitu neceſſaria ex antiquis ſcriptoribus juvat hic breviter exponere: præſertimque ex Ariſtophanis interprete, (*Acharn. verſ.* 693. & *Veſp. v.* 93.) Ἡ κλεψύδρα ἀγγεῖον .... Clepſydra vas eſt habens exiguum foramen in fundo, quod in judicio plenum aqua ponebatur, ad quam oratores dicebant: hoc eſt, tamdiu dicere poterant ac perorare, quamdiu aqua per anguſtum foramen fluebat. Apulejus lib. 3. Metamorph. *Præconis amplo boatu citatus accuſator quidam ſenior exſurgit, & ad dicendi ſpatium vaſculo quodam in vicem coli graciliter fiſtulato, ac per hoc guttatim defluo infuſa aqua, populum ſic adorat*. Falſo tibi perſuaderet aliquis, clepſydram noſtris fuiſſe clepſammidiis ſimilem, hoc eſt, horologiis, ut quidam vocant, pulverariis, quibus ſcilicet horarum intervalla partimur effluxu arenæ. Nam neque duobus ex vaſculis veterum clepſydra conſtabat, quorum ex altero aqua in alterum per vices deflueret; ſed uno tantum: Neque in eo aqua erat perpetua; ſed quæ effuſa identidem tranſmitteretur, ſubjecto, ut opinor, vaſe recepta: aut certe quæ ſingulis cauſis nova atque appenſa transfunderetur. Eam publicus lictor appendebat; quæ ubi omnis effluxerat, monebatur orator eſſe deſinendum. Quod ſi ſermonem interrumperet caſu quopiam, aut aliquid de ſcripto recitaret, jubebat præconem aquam ſiſtere. Apulejus in Apolog. *At tu, interea dum legit, aquam ſuſtine*. Πρὸς ὕδωρ λέγειν, ad aquam dicere, perinde eſt, ac dicere ad clepſydram. *Idem*.

autem (61) *cum Iſocratem pateretur dicere*. Itaque ornavit & illuſtravit doctrinam illam omnem; rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit. Neque vero hoc fugit ſapientiſſimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, a quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & loquendi.

Nunc ſive qui volet, eum philoſophum, qui copiam nobis rerum, orationiſque tradat, per me appellet oratorem licet; ſive hunc oratorem, quem ego dico ſapientiam junctam habere eloquentiæ, philoſophum appellari malit, non impediam: dummodo hoc conſtet, neque infantiam ejus, qui rem norit, ſed eam explicare dicendo non queat; neque inſcientiam illius, cui res non ſuppetat, verba non deſint, eſſe laudandam: quorum ſi alterum ſit optandum, malim equidem indiſertam prudentiam, quam ſtultitiam loquacem.

Sin quærimus, quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda eſt. Quem ſi patiuntur eundem eſſe philoſophum, ſublata controverſia eſt. Sin eos disjungent; hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto ineſt illorum omnis ſcientia, in philoſophorum autem cognitione non continuo ineſt eloquentia: quæ quamvis contemnatur ab eis, neceſſe eſt tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cum Craſſus dixiſſet, parumper & ipſe conticuit, & cæteris ſilentium fuit.

XXXVI. Tum Cotta, Equidem, inquit, Craſſe, non poſſum queri, quod mihi videare aliud quiddam, & non id, quod ſuſceperis, diſputaſſe. Plus enim aliquanto attuliſti, quam tibi eſſet tributum a nobis ac denuntiatum. Sed certe & hæ partes fuerunt tuæ, de illuſtranda oratione ut diceres, & eras ipſe jam ingreſſus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem deſcripſeras: cumque de duabus primis nobis quidem ſatis, ſed, ut ipſe dicebas, celeriter, exigueque dixiſſes, duas tibi reliquas feceras; quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte diceremus. Quo cum ingreſſus eſſes, repente te quaſi quidam æſtus ingenii tui procul a terra abripuit, atque in altum a conſpectu pene omnium abſtraxit, omnemque rerum ſcientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidiſti, (neque enim fuit tam exigui temporis) ſed, apud hos quid profeceris, neſcio: me quidem in Academiam totum compuliſti. In qua velim ſit illud, quod ſæpe poſuiſti, ut non neceſſe ſit conſumere ætatem, atque ut poſſit is illa omnia cernere, qui tantummodo adſpexerit: ſed, etiam ſi eſt ali-

(61) *Cum* barbaros; *hic autem*, *&c.*) Verſus, ad quem alludit Cicero, exſtat apud Quinct. lib. 3. c. 1. & Diog. Laertium in vita Ariſtotelis.

Αἰσχρὸν σιωπᾶν, Ἰσοκράτην δ' ἐᾶν λέγειν. Verſus autem ipſius Euripidis in Philocteta ſic ſe habet.

Αἰσχρὸν σιωπᾶν, βαρβάρους δ' ἐᾶν λέγειν.

Ex quo apparet, non *barbaris* (ut vulgo) ſed *barbaros* legendum eſſe; quod & ipſe Cicero indicat, cum dixit in accuſ. caſu *Iſocratem*: nempe ſic expletur ſententia, *cum* barbaros *pateretur dicere*. Hanc mendam ſæpe obſervarunt viri doctiſſimi: nemo tamen adhuc *barbaros* in textum repoſuit. Adde, quod Mſ. Bal. Harl. 1. & Joan. *barbaros* rectiſſime exhibent. *Pearcius*.

aliquanto ſpiſſius, aut ſi ego ſum tardior, profecto nunquam conquieſcam, neque defatigabor ante, quam illorum ancipites vias rationeſque & pro omnibus, & contra omnia diſputandi, percepero.

Tum Cæſar, Unum, inquit, me ex tuo ſermone maxime, Craſſe, commovit, quod eum negaſti, qui non cito quid didiciſſet, unquam omnino poſſe perdiſcere: ut mihi non ſit difficile periclitari, & aut ſtatim percipere iſta, quæ tu verbis ad cælum extuliſti; aut, ſi non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his noſtris poſſim eſſe contentus.

Hic Sulpicius, Ego vero, inquit, Craſſe, neque Ariſtotelem iſtum, neque Carneadem, nec philoſophorum quemquam deſidero: vel me licet exiſtimes deſperare poſſe iſta perdiſcere, vel, id quod facio, contemnere. Mihi rerum forenſium, & communium vulgaris hæc cognitio ſatis magna eſt ad eam, quam ſpecto, eloquentiam; ex qua ipſa tamen permulta neſcio: quæ tum denique, cum cauſa aliqua, quæ a me dicenda eſt, deſiderat, quæro. Quamobrem, niſi forte es jam defeſſus, &, ſi tibi non graves ſumus, refer ad illa te, quæ ad ipſius orationis laudem ſplendoremque pertinent: quæ ego ex te audire volui, non ut deſperarem me eloquentiam conſequi poſſe, ſed ut aliquid addiſcerem.

XXXVII. Tum Craſſus, Pervulgata res requiris, inquit, & tibi non incognitas, Sulpici. Quis enim de iſto genere non docuit, non inſtituit, non etiam ſcriptum reliquit? Sed geram morem, & ea duntaxat, quæ mihi nota ſunt, breviter exponam tibi: cenſebo tamen ad eos, qui auctores & inventores ſunt harum ſane minutarum rerum, revertendum.

Omnis igitur oratio conficitur ex verbis: quorum primum nobis ratio ſimpliciter videnda eſt, deinde conjuncte. Nam eſt quidam ornatus orationis, qui ex ſingulis verbis eſt; alius, qui ex continuatis, conjunctiſque conſtat. Ergo utemur verbis aut iis, quæ propria ſunt, & certa quaſi vocabula rerum, pene una nata cum rebus ipſis: aut iis, quæ transferuntur, & quaſi alieno in loco collocantur: aut iis, quæ novamus, & facimus ipſi.

In propriis eſt igitur verbis illa laus oratoris, ut abjecta atque obſoleta fugiat: lectis atque illuſtribus utatur, in quibus plenum quiddam & ſonans ineſſe videatur. Sed in hoc verborum genere propriorum delectus eſt quidam habendus, atque is aurium quodam judicio ponderandus: in quo conſuetudo etiam bene loquendi valet plurimum. Etiam hoc, quod vulgo de oratoribus ab imperitis dici ſolet, *Bonis is verbis*, aut *aliquis non bonis utitur*, non arte aliqua perpenditur, ſed quodam quaſi naturali ſenſu judicatur: in quo non magna laus eſt vitare vitium, (quanquam id eſt magnum) verum hoc quaſi ſolum quoddam atque fundamentum eſt, verborum uſus & copia bonorum. Sed, quid ipſe ædificet orator, & in quo adjungat artem, id eſſe a nobis quærendum atque explicandum videtur.

XXXVIII. Tria ſunt igitur in verbo ſimplici, quæ orator afferat ad illuſtrandam atque exornandam orationem; aut inuſitatum verbum, aut novatum, aut translatum.

Inuſitata ſunt priſca fere ac vetuſta, & ab uſu quotidiani ſermonis jam-

diu intermiſſa, quæ ſunt poetarum licentiæ liberiora, quam noſtræ. ſed tamen raro habet etiam (62) in oratione poeticum aliquod (63) verbum dignitatem. Neque enim illud fugerim dicere, ut Cœlius, *Qua tempeſtate Pœnus in Italiam venit*: nec *prolem*, aut *ſobolem*, aut *effari*, aut *nuncupari*: aut, ut tu ſoles, Catule, *non rebar*, aut *opinabar*: & alia multa, quibus loco poſitis, grandior atque antiquior oratio ſæpe videri ſolet.

Novantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipſo gignuntur, ac fiunt: vel conjungendis verbis, ut hæc,

Tum pavor ſapientiam mihi omnem exanimato expectorat.
Num non vis hujus me verſutiloquas malitias?

Videtis enim & *verſutiloquas*, & *expectorat*, ex conjunctione facta eſſe verba, non nata. Vel ſæpe ſine conjunctione verba novantur, ut, *ille ſenius*; ut, *Dii genitales*; ut, *baccarum ubertate incurveſcere*.

Tertius ille modus transferendi verbi late patet, quem neceſſitas genuit inopia coacta, & anguſtiis; poſt autem delectatio, jucunditaſque celebravit. Nam ut veſtis frigoris depellendi cauſa reperta primo, poſt adhiberi cœpta eſt ad ornatum etiam corporis & dignitatem: ſic verbi translatio inſtituta eſt inopiæ cauſa, frequentata delectationis. Nam *gemmare vites*, *luxuriem eſſe in herbis*, *lætas ſegetes*, etiam ruſtici dicunt. Quod enim declarari vix verbo proprio poteſt, id translato cum eſt dictum, illuſtrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo poſuimus, ſimilitudo. Ergo hæ translationes quaſi mutuationes ſunt, cum, quod non habeas, aliunde ſumas. Illæ paulo audaciores, quæ non inopiam indicant, ſed orationi ſplendoris aliquid arceſſunt. Quarum ego, quid vobis aut inveniendi rationem, aut genera ponam?

XXXIX. Similitudinis eſt ad verbum (64) unum contracta brevitas, quod verbum in alieno loco, tanquam in ſuo, poſitum, ſi agnoſcitur, de-
le-

(62) *Sed tamen raro habet etiam* &c.) Legendum eſſe, *non rare*, aperte oſtendunt verba illa: *Sed tamen*. Tum ea, *etiam in oratione*. Maretus. Vox *raro*, cum adjecta (ut hic) voce *etiam*, ſignificat, *aliquando*, *nonnunquam*: quo ſenſu iterum Noſter idem adverbium uſurpat cap. 52. *Translatis utamur frequenter*, *interdumque factis*, raro *autem* etiam *pervetuſtis*: & in lib. 2. c. 25. *plerumque ex futuris*, raro etiam *ex inſtantis* &c. *Pearcius*.

(63) *Poeticum aliquod*) Manifeſtum eſt ſingulas hujus loci partes rimanti, Ciceronem de ſolis inuſitatis & priſcis verbis ſermonem habere: &, cum exempla proferat, num *poetica* verba affert? Annon verba quædam, quæ poetis ſunt inaudita, adducit? *Opinabar*, *nuncupare*, & alia nonnulla apud oratores invenienda ſunt, apud poetas nullum habent locum. Si hoc modo locum recudas, *ſed tamen rare habet etiam in oratione* pervetuſtum *aliquod verbum dignitatem*; idem hic dicet Cicero, quod in c. 52. mox dicturus eſt, *ut translatis utamur frequenter*, *interdumque factis*, raro *autem* etiam pervetuſtis. Adde, quod Quinctil. lib. 8. c. 3. dicit, *Propriis* dignitatem *dat* antiquitas: mox addit, *Quædam tamen adhuc vetera* vetuſtate ipſa gratius nitent; *quædam etiam neceſſario interim ſumuntur*, nuncupare, *&* fari. *Idem*.

(64) *Similitudinis eſt ad verbum*) Metaphoram quandam eſſe ſimilitudinem docet Ariſtoteles, Rhet. lib. 3. ſed inter utramque nonnihil tamen intereſſe: nam cum de Achille loquens Homerus dicit, *ut leo proſiliit*, ſimilitudo eſt; ſin dicat *leo proſiliit*, metaphora. *Petavius*. Hic ed. dit Lamb. *Translatio omnis*, *ſimilitudinis* &c.

lectat: ſi ſimile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

Inhorreſcit mare,
Tenebræ conduplicantur, noctiſque & nimbum occæcat nigror,
Flamma inter nubes coruſcat, cælum tonitru contremit,
Grando miſta imbri largifluo ſubita præcipitans cadit,
Undique omnes venti erumpunt, ſævi exſiſtunt turbines,
Fervet æſtu pelagus.

Omnia fere, quo eſsent clariora, translatis per ſimilitudinem verbis dicta ſunt: aut quo ſignificetur magis res tota, ſive facti alicujus, ſive conſilii; ut ille, qui occultantem conſulto, ne id, quod ageretur, intelligi poſset, duobus translatis verbis ſimilitudine ipſa indicat:

Quandoquidem iſte circumveſtit dictis, ſepit ſedulo (65).

Nonnunquam etiam brevitas translatione conficitur, ut illud, *Si telum manu fugit*. Imprudentia teli emiſſi brevius propriis verbis exponi non potuit, quam eſt uno ſignificata translato.

Atque hoc in genere perſæpe mihi admirandum videtur, quid ſit, quod omnes translatis & alienis magis delectantur verbis, quam propriis & ſuis.

XL. Nam ſi res ſuum nomen & proprium vocabulum non habet, ut *pes* in navi (66), ut *nexum* (67), quod per libram agitur, ut in uxore *divortium*; neceſſitas cogit, quod non habeas, aliunde ſumere: ſed in ſuorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multo magis, ſi ſunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, vel quod ingenii ſpecimen eſt quoddam, tranſilire ante pedes poſita, & alia longe repetita ſumere: vel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neque tamen aberrat; quæ maxima eſt delectatio: vel quod ſingulis verbis res, ac totum ſimile conficitur: vel quod omnis translatio; quæ quidem ſumma ratione eſt, ad ſenſus ipſos admovetur, maxime oculorum, qui eſt ſenſus acerrimus. Nam & *odor urbanitatis*, & *mollitudo humanitatis*, & *murmur maris*, & *dulcedo orationis*, ſunt ducta a cæteris ſenſibus. Illa vero oculorum multo acriora, quæ ponunt pene in conſpectu animi, quæ cernere & videre non poſſumus. Nihil eſt enim in rerum natura, cujus nos non in aliis rebus poſſimus uti vocabulo & nomine. Unde enim ſimile duci poteſt, (poteſt autem ex omnibus) indidem verbum unum, quod ſimi-

(65) *Quandoquidem iſte circumveſtit* &c.) Gruterus conjecit legendum diviſim *is se*: ſed ad ſenſum verborum præcedentium parum attendiſse videtur: hæc enim de eo dicuntur, qui *conſulte occultat, ne id quod* (ab ipſo) *ageretur, intelligi poſſet*. Unde ego reſcribendum eſse cenſeo *is ſe*, quæ lectio & ſenſui ſatisfacit, & poſt verbum *circumveſtit* ſupplet accuſativum caſum, quem Gruterus recte vidit hic prorſus defuiſse. *Pearcius*.

(66) *Ut pes in navi*) Pedem in navi partem extremam veli appellant Latini æque ac Græci; quæ pars acutior & inferior ad navis latus religari ſolet. Alii vero funem eſse dicunt, quo velum tenditur aut relaxatur. Virgilius Æn. 5. 830. *Una omnes fecere pedem*, id eſt, vela tetenderunt. Catullus 4. 20. *Sive utrumque Jupiter ſimul ſecundus incidiſſet in pedem*. Petavius.

(67) *Ut nexum*) Quid ſit nexum, ſive nexus, cum ad jus civile pertinet, vide ad Topica, cap. 5. *Idem*.

ſimilitudinem continet, translatum, lumen affert orationi. Quo in genere primum fugienda eſt diſſimilitudo:

Cæli ingentes fornices.

Quamvis ſphæram in ſcenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in ſphæra fornicis ſimilitudo non poteſt ineſſe.

. . . . . . *Vive, Ulyſſes, dum licet,*
Oculis poſtremum lumen radiatum (68) *rape.*

Non dixit, *cape*; non, *pete*: haberet enim moram ſperantis diutius eſſe ſeſe victurum; ſed *rape*. Hoc verbum eſt ad id aptatum, quod ante dixerat, *dum licet*.

XLI. Deinde videndum eſt, ne longe ſimile ſit dictum. *Syrtim patrimonii*, *ſcopulum* libentius dixerim; *Charybdim bonorum*, *voraginem* potius. Facilius enim ad ea, quæ viſa, quam ad illa, quæ audita ſunt, mentis oculi feruntur. Et, quoniam hæc vel ſumma laus eſt verbi transferendi, ut ſenſum feriat id, quod translatum ſit, fugienda eſt omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet ſimilitudo. Nolo morte dici Africani (69) *caſtratam* eſſe rempublicam. Nolo *ſtercus curiæ* dici Glauciam. Quamvis ſit ſimile, tamen eſt in utroque deformis cogitatio ſimilitudinis. Nolo eſſe aut majus, quam res poſtulet, *tempeſtas comiſſationis*: aut minus, *comiſſatio tempeſtatis*. Nolo eſſe verbum anguſtius id, quod translatum ſit, quam fuiſſet illud proprium ac ſuum;

Quidnam eſt, obſecro? quid te adiri abnutas? (70)

Melius eſſet, *vetas*, *prohibes*, *abſterres*: quoniam ille dixerat,

Illico iſtic, ne contagio mea bonis, umbrave obſit.

Atque etiam, ſi vereare ne paulo durior translatio eſſe videatur, molienda eſt, præpoſito ſæpe verbo: ut, ſi olim M. Catone mortuo, *pupillum* ſenatum quis relictum diceret, paulo durius; ſin, *ut ita dicam*, *pupillum*, aliquanto mitius eſt. Etenim verecunda debet eſſe translatio, ut deducta eſſe in alienum locum, non irruiſſe; atque ut precario, non vi, veniſſe videatur.

Modus autem nullus eſt florentior in ſingulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non eſt in uno verbo translato, ſed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum ſit:

. . . . *Neque me patiar iterum*
Ad unum ſcopulum & telum claſſem Achivum offendere.

At-

(68) *Radiatum*) Muretus, Var. Lect. XI. 9. putat legendum *radiantes*, quo nomine ſolem appellabant veteres poetæ.

(69) *Nolo morte dici Africani*) Eadem metaphoræ vitia tanquam ſcopulos caveri oportere monet Ariſtoteles, & ſophiſtam merito reprehendit, qui diceret, non debere religioni eſſe, qua quiſque voce uteretur, etiam in re turpi, cum voces omnes eandem turpitudinem exprimant. Sed quemnam hoc loco Africanum loquitur? Juniorem, opinor; ad idque inducor, quod alterius tempore viri multi, hoc eſt, inſignes duces Romæ fuerunt, nec ejus morte reſpublica evirari potuit: at Africani alterius tempore ferme duces inſtrenui, avari, nihili homines. *Petavius*.

(70) *Quidnam eſt*) Verſus ex Ennii fabula, ut colligitur ex Tuſcul. 3. cap. 12.

Digitized by Google

Atque illud,

Erras, erras: nam exſultantem te, & præſidentem tibi
Repriment validæ legum habenæ, atque imperii inſiſtent jugo.

Sumpta re ſimili, verba ejus rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur.

XLII. Eſt hoc magnum ornamentum orationis, in quo obſcuritas fugienda eſt. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Non eſt autem in verbo modus hic, ſed in oratione, id eſt, in continuatione verborum. Ne illa quidem traductio atque immutatio in verbo quandam fabricationem habet, ſed in oratione,

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris eſt ſumpta Africa. Neque factum verbum eſt, ut,

Mare ſaxifragis undis:

neque translatum, ut, *Mollitur mare:* ſed ornandi cauſa proprium proprio commutatum,

Deſine, Roma, tuos hoſtes ..... &, *Teſtes ſunt campi magni ....*

Gravis eſt modus in ornatu orationis, & ſæpe ſumendus: ex quo genere hæc, ſunt, *Martem belli eſſe communem*; *Cererem* pro frugibus; *Liberum* appellare pro vino; *Neptunum* pro mari; *curiam* pro ſenatu; *campum* pro comitiis; *togam* pro pace; *arma* ac *tela* pro bello.

Quo item in genere & virtutes, & vitia pro ipſis, in quibus illa ſunt, appellantur: *Luxuries* quam in domum irrupit: &, Quo *avaritia* penetravit: aut *Fides* valuit, *Juſtitia* confecit. Videtis profecto genus hoc totum, cum inflexo commutatoque verbo res eadem enuntiatur, ornatius: cui ſunt finitima illa minus ornata, ſed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum, ut, pro ædificiis cum *parietes*, aut *tecta* dicimus: aut ex toto partem, ut, cum unam turmam, *equitatum populi Romani* dicimus: aut ex uno plures,

At Romanus homo, tamen etſi res bene geſta eſt,
Corde ſuo trepidat:

aut cum ex pluribus intelligitur unum,

Nos ſumu' Romani, qui fuimus ante Rudini (71):

aut quocumque modo non ut dictum eſt, in eo genere intelligitur, ſed ut ſenſum eſt.

XLIII. Abutimur ſæpe etiam verbo non tam eleganter, quam in transferendo: ſed etiam ſi licentius, tamen interdum non impudenter: ut cum *grandem orationem* pro magna, *minutum animum* pro parvo dicimus. Verum

(71) *Nos ſumu'*) Non dubitat Lipſius lib. v. Lect. cap. 2. quin hic ſit Enni verſus ſibi data civitate gratulantis. Variæ ſunt lectiones, *Nos ſumu' Romani, qui fuimus Rutuli*. Alter *Rutilli*. Rectius *Rudini* a Rudiis urbe Calabriæ, ex qua oriundus fuit Ennius. *Ergo qui hac fecerat, Rudium hominem* Ennium *majores noſtri in civitatem receperunt*. Cicero pro Archia, cap. 10. Ut verſus conſtet, pro *fuimus* lege *fuvimus*. Pruſteus.

rum illa videtiſne eſſe non verbi, ſed orationis, quæ ex pluribus, ut expoſui, translationibus connexa ſunt? Hæc autem, quæ aut immutata eſſe dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, ſunt translata quodam modo. Ita fit, ut omnis ſingulorum verborum virtus atque laus tribus exſiſtat ex his rebus, ſi aut vetuſtum verbum ſit, quod tamen conſuetudo ferre poſſit: aut factum vel conjunctione, vel novitate, in quo item eſt auribus conſuetudinique parcendum: aut translatum, quod maxime tanquam ſtellis quibuſdam notat, & illuminat orationem.

Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam formamque deſiderat. Collocationis eſt componere & ſtruere verba ſic, ut neve aſper eorum concurſus, neve hiulcus ſit, ſed quodam modo coagmentatus & levis. In quo lepide ſoceri mei perſona luſit is, qui elegantiſſime id facere potuit, Lucilius.

Quam lepide lexeis compoſtæ? ut teſſerulæ omnes (72)
Arte pavimento (73), *atque emblemate vermiculato.*

Quæ cum dixiſſet in Albucium illudens, ne a me quidem abſtinuit,

Craſſum habeo generum, ne rhetoricotero' (74) *tu ſis.*

Quid ergo? iſte Craſſus, quoniam ejus abuteris nomine, quid efficit? idem illud ſcilicet, ut voluit; & ego vellem melius aliquanto, quam Albucius. Verum in me quidem luſit ille, ut ſolet. Sed eſt tamen hæc collocatio conſervanda verborum, de qua loquor, quæ junctam orationem efficit, quæ cohærentem, quæ (*) lenem, quæ æquabiliter fluentem. Id aſſequemini, ſi verba extrema cum conſequentibus primis ita jungetis, ut ne aſpere concurrant, neve vaſtius diducantur.

XLIV. Hanc diligentiam ſubſequitur modus etiam & forma verborum, quod jam vereor ne huic Catulo videatur eſſe puerile. Verſus enim veteres illi in hac ſoluta oratione propemodum, hoc eſt, numeros quoſdam, nobis eſſe adhibendos putaverunt. Interſpirationis (75) enim, non defatigatio-

(72) *Quam lepide lexeis compoſta, &c.*) Senſus eſt: Lexeis, id eſt, verba tua, o Albuti, lepide & eleganter compoſita coagmentataque ſunt in oratione, ut in pavimento, vel in emblemate vermiculato omnes teſſerulæ ſunt arte compoſitæ. Teſſerulæ ſunt lapilli aut lateres quadrati, quibus ædium ſolum conſternitur. Opus teſſerulis apte conſertum, & effigie rerum animaliumque diſtinctum, emblema vermiculatum vocatur. *Strebaus.*

(73) *Arte pavimento*) In veteribus quibuſdam libris, quos ego vidi, pro *arte* ſcriptum eſt *endo*, ut ſit ἐν τῷ, quæ ſcriptura perſpicue exſtat apud Plinium lib. xxxv. cap. 25. Conſtat autem Lucilium Græcas voces Latinis verſibus non ſemel immiſcuiſſe. *Urſinus.*

(74) *Rhetoricotero'*) Vox Græca, ῥητορικώτερος, *artis Rhetoricæ peritior.*

(*) *Lenem*) Lamb. Grut. *levem.*

(75) *Interſpirationis*) Scilicet clauſulas, quæ vox infra occurrit, & hic ſubintelligenda eſt. Interim vix dubito, quin in ſequentibus aliquid inſit vitii: quid enim voluit Cicero per voces *defatigationis noſtræ*? a quo pendent, & (ut grammatici dicunt) reguntur? an a *notis*? at quænam ſunt *notæ defatigationis*? prorſus neſcio. Opinor equidem legendum eſſe, *Interſpirationes enim, non defatigatione noſtra, neque librariorum notis, ſed verborum & ſententiarum modo, interpunctas clauſulas*, &c. Similemque prorſus huic habemus locum in Orator. c. 68. *Oratio, non aut ſpiritu pronunciantis, aut interductu librarii, ſed numero coacta debet inſiſtere*: ubi *inſiſtere ſpiritu pronunciantis* idem eſt ac *defatigatione noſtra* (id eſt noſtri ſpiritus) *interpungi*; & *interductus librarii* non alia res eſt, quam *notæ librariorum*. Pearcius.

Digitized by Google

gationis noſtræ, neque librariorum notis, ſed verborum & ſententiarum modo, interpunctas clauſulas in orationibus eſſe voluerunt: idque princeps Iſocrates inſtituiſſe fertur, ut inconditam antiquorum dicendi conſuetudinem, delectationis, atque aurium cauſa (quemadmodum ſcribit diſcipulus ejus Naucrates) numeris adſtringeret. Namque hæc duo, muſici, qui erant quondam iidem poetæ, machinati ad voluptatem ſunt, verſum atque cantum; ut & verborum numero, & vocum modo, delectatione vincerent aurium ſatietatem. Hæc igitur duo, vocis dico moderationem, & verborum concluſionem, quoad orationis ſeveritas pati poſſit, a poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt.

In quo illud eſt vel maximum, quod verſus in oratione ſi efficitur conjunctione verborum, vitium eſt: & tamen eam conjunctionem, ſicuti verſum, numeroſe cadere, & quadrare, & perfici volumus. Neque eſt ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi ignaroque diſtinguat, quam quod ille rudis incondite fundit, quantum poteſt, & id, quod dicit, ſpiritu, non arte, determinat: orator autem ſic illigat ſententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur, & adſtricto, & ſoluto. Nam cum vinxit (*a*) modis & forma; relaxat (76) & liberat immutatione ordinis, ut verba neque alligata ſint quaſi certa aliqua lege verſus, neque ita ſoluta, ut vagentur.

XLV. Quonam igitur modo tantum (*b*) munus inſiſtemus, ut arbitremur nos hanc vim numeroſe dicendi conſequi poſſe? Non eſt res tam difficilis, quam neceſſaria. Nihil eſt enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile ſequatur, quocumque ducas, quam oratio. Ex hac verſus, ex eadem diſpares numeri conficiuntur: ex hac hæc etiam ſoluta variis modis, multorumque generum oratio. Non enim ſunt alia ſermonis, alia contentionis verba: neque ex alio genere ad uſum quotidianum, alio ad ſcenam pompamque ſumuntur: ſed ea nos cum jacentia ſuſtulimus e medio, ſicut molliſſimam ceram, ad noſtrum arbitrium formamus & fingimus. Itaque tum graves ſumus, tum ſubtiles, tum medium quiddam tenemus: ſic inſtitutam noſtram ſententiam ſequitur orationis genus; idque ad omnem rationem, & aurium voluptatem, & animorum motum, mutatur & vertitur.

Sed ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura eſt ipſa fabricata, ſic in oratione; ut ea, quæ maximam utilitatem in ſe continerent, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel ſæpe etiam venuſtatis. Incolumitatis ac ſalutis omnium cauſa videmus hunc ſtatum eſſe hujus totius mundi, atque naturæ, rotundum ut cælum, terraque ut media ſit, eaque ſua vi nutu-

que

(a) Vict. Grut. *modis, forma & relaxat*,

(76) *Modis* & forma *relaxat*) Sic Man. & Lamb. ſenſus loci erit: Orator non eandem dimenſionem ſententiæ, nec eoſdem pedes ſemper repetit: ſed nonnunquam membris, aut periodis utitur; & alibi alios pedes in principio, & fine ſententiæ collocat. *Idem*.

(b) Lamb. *numeris inſiſtemus*.

que teneatur; ſol ut circumferatur, ut accedat ad brumale ſignum, & inde ſenſim adſcendat in diverſam partem; ut luna acceſſu & receſſu ſuo ſolis lumen accipiat; ut eadem ſpatia quinque ſtellæ diſpari motu curſuque conficiant. Hæc tantam habent vim, ut paulum immutata cohærere non poſſint: tantam pulchritudinem, ut nulla ſpecies ne excogitari quidem poſſit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam cæterarum animantium formam & figuram: nullam partem corporis ſine aliqua neceſſitate affictam, totamque formam quaſi perfectam reperietis arte, non caſu.

XLVI. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia ſunt denique, niſi ad ſuam retinendam conſervandamque naturam? nuſquam tamen eſt ulla pars, niſi venuſta. Linquamus naturam, arteſque videamus. Quid tam in navigio neceſſarium, quam latera, quam carina, quam prora, quam puppis, quam antennæ, quam vela, quam mali? quæ tamen hanc habent in ſpecie venuſtatem, ut non ſolum ſalutis, ſed etiam voluptatis cauſa, inventa eſſe videantur. Columnæ, & templa, & porticus ſuſtinent: tamen habent non plus utilitatis, quam dignitatis. Capitolii faſtigium illud, & cæterarum ædium, non venuſtas, ſed neceſſitas ipſa fabricata eſt. Nam cum eſſet habita ratio, quemadmodum ex utraque tecti parte aqua delaberetur; utilitatem templi faſtigii dignitas conſecuta eſt: ut, etiam ſi in cælo Capitolium ſtatueretur, ubi imber eſſe non poſſet, nullam ſine faſtigio dignitatem habiturum fuiſſe videatur.

Hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilitatem, ac prope neceſſitatem ſuavitas quædam, & lepos conſequatur. Clauſulas enim, atque interpuncta verborum, animæ interclusio, atque anguſtiæ ſpiritus attulerunt. Id inventum ita ſuave, ut, ſi cui ſit infinitus ſpiritus datus, tamen eum perpetuare verba nolimus. Id enim auribus noſtris gratum eſt inventum, quod hominum lateribus non tolerabile ſolum, ſed etiam facile eſſe poſset.

XLVII. Longiſſima eſt igitur complexio verborum, quæ volvi uno ſpiritu poteſt. Sed hic naturæ modus eſt, artis alius. Nam cum ſint numeri plures, jambum, & trochæum frequentem ſegregat ab oratore Ariſtoteles, Catule, veſter, qui natura tamen incurrunt ipſi in orationem, ſermonemque noſtrum: ſed ſunt inſignes percuſſiones eorum numerorum, & minuti pedes. Quare primum (*) ad heroum nos dactyli, & anapæſti, & ſpondei pedem invitat: in quo impune progredi licet duo duntaxat pedes, aut paulo plus, ne plane in verſum, aut ſimilitudinem verſuum incidamus. Aliæ ſunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum verborum ſatis decore cadunt.

Probatur autem ab eodem illo maxime pæon; qui eſt duplex. Nam aut a longa oritur, quam tres breves conſequuntur, ut hæc verba, *definite*, *inci-*

(*) *Ad heroum*) Lamb. *Quare primum ... ſtum, & ſpondeum invitat. ad heroos nos pedes, dactylum, & anapæ-*

incipite, *comprimite*: aut a brevibus deinceps tribus, extrema producta, atque longa, ſicut illa ſunt, *domuerant*, *ſonipedes*. Atque illi philoſopho ordiri placet a ſuperiore pæone, poſteriore finire. Eſt autem pæon hic poſterior non ſyllabarum numero, ſed aurium menſura, (*a*) quod eſt acrius judicium & certius, pars fere Cretico, qui eſt ex longa, & brevi, & longa; ut,

Quid petam præſidii, aut exſequar? quove nunc?

A quo numero exorſus eſt Fannius, *Si*, *Quirites*, *minas illius*. Hunc ille clauſulis aptiorem putat, quas vult longa plerumque ſyllaba terminari.

XLVIII. Neque vero hæc tam acrem curam diligentiamque deſiderant, quam eſt illa poetarum: quos neceſſitas cogit, & ipſi numeri ac modi, ſic verba verſu includere, ut nihil ſit, ne ſpiritu quidem minimo, brevius, aut longius, quam neceſſe eſt. Liberior eſt oratio, & plane, ut dicitur, ſic & eſt vere ſoluta; non ut fugiat tamen, aut erret, ſed ut ſine vinculis ſibi ipſa moderetur. Namque ego illud aſſentior Theophraſto, qui putat orationem, quæ quidem ſit polita atque facta quodammodo, non adſtricte, ſed remiſſius numeroſam eſſe oportere. Etenim, ſicut ille ſuſpicatur, ex illis modis, quibus hic uſitatus verſus efficitur, poſt anapæſtus, procerior quidam numerus, efſloruit: inde ille licentior & divitior fluxit dithyrambus, cujus membra, & pedes, ut ait idem, ſunt in omni locupleti oratione diffuſa. Et, ſi numeroſum eſt id in omnibus ſonis atque vocibus, quod habet quaſdam impreſſiones, & quod metiri poſſumus intervallis æqualibus: recte genus hoc numerorum, dummodo ne continuum ſit, in orationis laude ponetur. Nam ſi rudis & indocta putanda eſt illa ſine intervallis loquacitas perennis & profluens, quid eſt aliud cauſæ, cur repudietur, niſi quod (*b*) hominum aures vocem natura modulantur ipſa? quod fieri, niſi ineſt numerus in voce, non poteſt.

Numerus autem in continuatione nullus eſt. Diſtinctio & æqualium, & ſæpe variorum intervallorum percuſſio, numerum conficit: quem in cadentibus guttis, quod intervallis diſtinguuntur, notare poſſumus; in amni præcipitante non poſſumus. Quod ſi continuatio verborum hæc ſoluta multo eſt aptior atque jucundior, ſi eſt articulis membriſque diſtincta, quam ſi continuata ac producta; membra illa modificata eſſe debebunt; quæ ſi in extremo breviora ſunt, infringitur ille quaſi verborum ambitus. Sic enim has orationis converſiones Græci nominant. Quare aut paria eſſe debent poſteriora ſuperioribus, extrema primis, aut, quod etiam eſt melius & jucundius, longiora.

XLIX. Atque hæc quidem ab iis philoſophis, quos tu maxime diligis, Catule, dicta ſunt: quod eo ſæpius teſtificor, ut auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam.

(a) *Quod eſt*) Lamb. *quarum eſt*.
(b) *Hominum aures*) Lamb. *hominum vocem natura modulatur ipſa*,

Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid diſputatione iſta afferri poteſt elegantius, aut omnino dici ſubtilius? At enim vereor, inquit Craſſus, ne hæc aut difficiliora iſtis ad perſequendum eſſe videantur, aut, quia non traduntur in vulgari iſta diſciplina, nos ea majora, ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Craſſe, ſi aut me, aut horum quenquam putas a te hæc opera quotidiana, & pervaga exſpectare. Iſta, quæ dicis, dici volumus: neque tam dici, quam iſto dici modo: neque tibi hoc pro me ſolum, ſed pro his omnibus ſine ulla dubitatione reſpondeo. Ego vero, inquit Antonius, inveni tandem, quem negaram in eo, quem ſcripſi, libello, me inveniſſe, eloquentem. Sed eo te ne laudandi quidem cauſa interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo ſermonis tui tempore verbo uno meo diminueretur.

Hanc igitur, Craſſus inquit, ad legem cum exercitatione, tum ſtylo, qui & alia, & hoc maxime, ornat ac limat, formanda vobis oratio eſt: Neque tamen hoc tanti laboris eſt, quanti videtur: nec ſunt hæc rhythmicorum, ac muſicorum acerrima norma dirigenda. Et efficiendum eſt illud modo vobis, ne fluat oratio, ne vagetur, ne inſiſtat interius, ne excurrat longius: ut membris diſtinguatur, ut converſiones habeat abſolutas. Neque ſemper utendum eſt perpetuitate, & quaſi converſione verborum; ſed ſæpe carpenda membris minutioribus oratio eſt: quæ tamen ipſa membra ſunt numeris vincienda.

Neque vos pæon, aut herous ille conturbet. Ipſi occurrent orationi: ipſi, inquam, ſe offerent, & reſpondebunt non vocati. Conſuetudo modo illa ſit ſcribendi atque dicendi, ut ſententiæ verbis finiantur, eorumque verborum junctio naſcatur a proceris numeris ac liberis, maxime heroo, & pæone priore, aut Cretico; ſed varie diſtincteque conſidat. Notatur enim maxime ſimilitudo in conquieſcendo: &, ſi primi, & poſtremi illi pedes ſunt hac ratione ſervati, medii poſſunt latere, modo ne circuitus ipſe verborum ſit aut brevior, quam aures exſpectant; aut longior, quam vires atque anima patiatur.

L. Clauſulas autem diligentius etiam ſervandas eſſe arbitror, quam ſuperiora, quod in his maxime perfectio, atque abſolutio judicatur. Nam verſus æque prima, & media, & extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quacumque ſit parte titubatus. In oratione autem prima pauci cernunt, poſtrema plerique. Quæ, quoniam apparent & intelliguntur, varianda ſunt, ne aut animorum judiciis repudientur, aut aurium ſatietate. Duo enim, aut tres ſunt fere extremi ſervandi & notandi pedes, (ſi modo non breviora & præciſa erunt ſuperiora) quos aut choreos, aut heroos, aut alternos eſſe oportebit, (*) aut in pæone illo poſteriore, quem Ariſtoteles probat, aut ei pari Cretico. Horum viciſſitudines efficient, ut neque ii ſatien-

(*) *Aut*) Lamb. *aut pæanem illum poſteriorem, quem Ariſtoteles probat, aut ei parem Creticum.*

tientur, qui audient, faſtidio ſimilitudinis; nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere videamur.

Quod ſi Antipater ille Sidonius, quem tu probe, Catule, meminiſti, ſolitus eſt verſus hexametros, aliosque variis modis atque numeris fundere ex tempore, tantumque hominis ingenioſi ac memoris valuit exercitatio, ut, cum ſe mente ac voluntate conjeciſſet in verſum, verba ſequerentur; quanto id facilius in oratione, exercitatione, & conſuetudine adhibita, conſequemur?

Illud autem ne quis admiretur, quonam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet; cum in omni genere, tum in hoc ipſo magna quædam eſt vis incredibiliſque naturæ. Omnes enim tacito quodam ſenſu, ſine ulla arte aut ratione, quæ ſint in artibus ac rationibus recta ac prava, dijudicant: idque cum faciunt in picturis, & in ſignis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam a natura minus habent inſtrumenti; tum multo oſtendunt magis in verborum, numerorum, vocumque judicio; quod ea ſunt in communibus infixa ſenſibus, neque earum rerum quemquam funditus natura voluit eſſe expertem. Itaque non ſolum verbis arte poſitis moventur omnes, verum etiam numeris ac vocibus. Quotus enim quiſque eſt, qui teneat artem numerorum ac modorum? At in his ſi paulum modo offenſum eſt, ut aut contractione brevius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus, ut a multitudine & populo, non modo catervæ atque conventus, ſed etiam ipſi ſibi ſinguli diſcrepantes ejiciantur?

LI. Mirabile eſt, cum plurimum in faciendo interſit inter doctum & rudem, quam non multum differat in judicando. Ars enim cum a natura profecta ſit, niſi naturam moveat ac delectet, nihil ſane egiſſe videatur. Nihil eſt autem tam cognatum mentibus noſtris, quam numeri atque voces; quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & langueſcimus, & ad hilaritatem, & ad triſtitiam ſæpe deducimur: quorum illa ſumma vis carminibus eſt aptior, & cantibus: non neglecta, ut mihi videtur, a Numa, rege doctiſſimo, majoribuſque noſtris, ut epularum ſolemnium fides ac tibiæ, Saliorumque verſus indicant; maxime autem a Græcia vetere celebrata. Quibus utinam, ſimilibuſque de rebus diſputari, quam de puerilibus his verborum translationibus, maluiſſetis!

Verum, ut in verſu vulgus, ſi eſt peccatum, videt: ſic, ſi quid in noſtra oratione claudicat, ſentit. Sed poetæ non ignoſcit, nobis concedit: tacite tamen omnes non eſse illud, quod diximus, aptum perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, ſicut hodie etiam nonnullos videmus, cum circuitum, & quaſi orbem verborum conficere non poſsent, (nam id quidem nuper vel poſse, vel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli ſingula etiam verba dicebant: qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen; ut & illa eſsent paria, quæ dicerent, & æqualibus interſpirationibus uterentur.

LII. Expoſui fere, ut potui, quæ maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar. Dixi enim de ſingulorum laude verborum; dixi de conjun-

ctione eorum; dixi de numero atque forma. Sed ſi habitum etiam orationis, & quaſi colorem aliquem requiritis, eſt & plena quædam, ſed tamen teres; & tenuis, non ſine nervis ac viribus; & ea, quæ particeps utriuſque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris inſidere quidam venuſtatis, non fuco illitus, ſed ſanguine diffuſus debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus eſt & verbis & ſententiis, ut quemadmodum qui utuntur armis aut palæſtra, non ſolum vitandi, aut feriendi rationem habendam putant, ſed etiam, ut cum venuſtate moveantur: ſic verbis quidem ad aptam compoſitionem & decentiam, ſententiis vero ad gravitatem orationis (*) utatur, ut ii, qui in armorum tractatione verſantur.

Formantur autem & verba & ſententiæ pene innumerabiles; quod ſatis ſcio notum eſſe vobis: ſed inter conformationem verborum & ſententiarum hoc intereſt, quod verborum tollitur, ſi verba mutaris; ſententiarum permanet, quibuſcumque verbis uti velis. Quod quidem vos etſi facitis, tamen admonendos puto, ne quid eſſe aliud oratoris putetis, quod quidem ſit egregium atque mirabile, niſi in ſingulis verbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interdumque factis, raro autem etiam pervetuſtis: in perpetua autem oratione (77), cum & conjunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum quaſi luminibus diſtinguenda, & frequentanda omnis oratio, ſententiarum atque verborum.

LIII. Nam & commoratio una in re permultum movet, & illuſtris explanatio, rerumque, quaſi gerantur, ſub adſpectum pene ſubjectio, quæ & in exponenda re plurimum valet, & ad illuſtrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum, ut iis, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum eſſe videatur: & huic contraria ſæpe præciſio eſt: & plus ad intelligendum, quam dixeris, ſignificatio: & diſtincte conciſa brevitas, & extenuatio: & huic adjuncta illuſio, a præceptis Cæſaris non abhorrens: & a re non longa digreſſio, in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus & concinnus eſſe debebit: propoſitioque quid ſis dicturus: & ab eo, quod eſt dictum, ſejunctio: & reditus ad propoſitum, & iteratio: & rationis apta concluſio: tum augendi, minuendive cauſa, veritatis ſuperlatio, atque trajectio: & rogatio, atque huic finitima quaſi percontatio: expoſitioque ſententiæ ſuæ: tum illa, maxime quaſi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac ſignificantis diſſimulatio, quæ eſt perjucunda, cum in oratione non contentione, ſed ſermone tractatur: deinde dubitatio, tum diſtributio, tum correctio vel ante, vel poſtquam dixeris, vel cum aliquid a te ipſo rejicias: præmunitio eſt etiam

(*) *Utatur*) Quæ vocem hanc ſequuntur, Lambinus delet uſque ad *Formantur*.

(77) *In perpetua autem oratione*) Hunc locum ac deinde cap. 52. 54. & 55. deſcripſit Quintilianus, lib. IX. cap. I. atque ibi τεχνικάς, quæ hic acervatim occurrunt, voces illuſtravit eruditus *Capperonnerius*.

etiam ad id , quod aggrediare, & rejectio in alium : communicatio , quæ eſt quaſi cum iis ipſis, apud quos dicas, deliberatio : morum ac vitæ imitatio , vel in perſonis, vel ſine illis, magnum quoddam ornamentum orationis , & aptum ad animos conciliandos vel maxime , ſæpe autem etiam ad commovendos : perſonarum ficta inductio, vel graviſſimum lumen augendi: deſcriptio, erroris inductio , ad hilaritatem impulſio , ante occupatio: tum duo illa, quæ maxime movent, ſimilitudo, & exemplum : digeſtio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio: vox quædam libera, atque etiam effrenatior , augendi cauſa : iracundia , objurgatio, promiſſio , deprecatio, obſecratio : declinatio brevis a propoſito , non ut ſuperior illa digreſſio: purgatio , conciliatio , læſio, optatio , atque exercitatio . His fere luminibus illuſtrant orationem ſententiæ.

LIV. Orationis autem ipſius, tanquam armorum, eſt vel ad uſum comminatio, & quaſi petitio, vel ad venuſtatem ipſa tractatio. Nam & geminatio verborum habet interdum vim, leporem alias: & paulum immutatum verbum, atque deflexum: & ejuſdem verbi crebra tum a primo repetitio , tum in extremum converſio, & in eadem verba impetus, & concurſio, & adjunctio, & progreſſio : & ejuſdem verbi crebrius poſiti quædam diſtinctio , & revocatio verbi : & illa , quæ ſimiliter deſinunt , aut quæ cadunt ſimiliter , aut quæ paribus paria referuntur , aut quæ ſunt inter ſe ſimilia . Eſt etiam gradatio quædam , & converſio , & verborum concinna tranſgreſſio, & contrarium , & diſſolutum , & declinatio , & reprehenſio , & exclamatio , & imminutio , & quod in multis caſibus ponitur , & quod de ſingulis rebus propoſitis ductum refertur ad ſingula , & ad propoſitum ſubjecta ratio , & item in diſtributis ſuppoſita ratio , & permiſſio , & rurſum alia dubitatio , & improviſum quiddam , & dinumeratio , & alia correctio , & diſputatio , & quod continuatum , & interruptum , & imago, & ſibi ipſi reſponſio, & immutatio, & disjunctio, & ordo, & relatio, & digreſſio , & circumſcriptio. Hæc enim ſunt fere, atque horum ſimilia, vel plura etiam eſſe poſſunt, quæ ſententiis orationem, verborumque conformationibus illuminent.

LV. Quæ quidem te , Craſſe, video , inquit Cotta , quod nota eſſe nobis putes, ſine definitionibus, & ſine exemplis effudiſſe. Ego vero , inquit Craſſus, ne illa quidem , quæ ſupra dixi, nova vobis eſſe arbitrabar , ſed voluntati veſtrum omnium parui . His autem de rebus ſol me ille admonuit , ut brevior eſſem, qui ipſe jam præcipitans, me quoque hæc præcipitem pene evolvere coegit . Sed tamen hujus generis demonſtratio eſt , & doctrina ipſa , vulgaris : uſus autem graviſſimus , & in hoc toto dicendi ſtudio difficillimus.

Quamobrem , quoniam de ornatu omni orationis, ſi non ſunt omnes patefacti, at certe commonſtrati loci: nunc, quid aptum ſit , hoc eſt , quid maxime deceat in oratione , videamus . Quanquam id quidem perſpicuum eſt, non omni cauſæ, nec auditori , neque perſonæ , neque tempori congruere orationis unum genus . Nam & cauſæ capitis alium quendam verborum ſonum requirunt, alium rerum privatarum atque parvarum: & aliud

di-

Digitized by Google

dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud judicia, aliud ſermones, aliud conſolatio, aliud objurgatio, aliud diſputatio, aliud hiſtoria deſiderat. Refert etiam, qui audiant, ſenatus, an populus, an judices: frequentes, an pauci, an ſinguli: & quales ipſi quoque oratores, qua ſint ætate, honore, auctoritate, debet videri: tempus pacis, an belli: feſtinationis, an otii. Itaque hoc loco nihil ſane eſt, quod præcipi poſſe videatur, niſi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris, ad id, quod agimus, accommodatam deligamus. Ornamentis iiſdem uti fere licebit, alias contentius, alias ſummiſſius: omnique in re poſſe, quod deceat, facere, artis & naturæ eſt: ſcire, quid, quandoque deceat, prudentiæ.

LVI. Sed hæc ipſa omnia perinde ſunt, ut aguntur. Actio, inquam, in dicendo una dominatur. Sine hac ſummus orator eſſe in numero nullo poteſt: mediocris, hac inſtructus, ſummos ſæpe ſuperare. Huic primas dediſſe Demoſthenes dicitur, cum rogaretur, quid in dicendo eſſet primum; huic ſecundas, huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Æſchine dictum videri ſolet, qui cum propter ignominiam judicii ceſſiſſet Athenis, & ſe Rhodum contuliſſet, rogatus a Rhodiis, legiſſe fertur orationem illam egregiam, quam in Cteſiphontem contra Demoſthenem dixerat: qua perlecta, petitum eſt ab eo poſtridie, ut legeret illam etiam, quæ erat contra a Demoſthene pro Cteſiphonte edita: quam cum ſuaviſsima & maxima voce legiſſet, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, ſi audiſſetis ipſum? Ex quo ſatis ſignificavit, quantum eſſet in actione, qui orationem eandem, aliam eſſe putaret, actore mutato.

Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, melius meminiſti, quod me puero tantopere ferretur? *Quo me miſer conferam? quo vertam? In Capitoliumne? at fratris ſanguine redundat. An domum? matremne ut miſeram, lamentantemque videam, & abjectam?* Quæ ſic ab illo acta eſſe conſtabat, oculis, voce, geſtu, inimici ut lacrymas tenere non poſſent. Hæc eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui ſunt veritatis ipſius actores, reliquerunt: imitatores autem veritatis hiſtriones occupaverunt.

LVII. Ac ſine dubio in omni re vincit imitationem veritas: ſed, ea ſi ſatis in actione efficeret ipſa per ſeſe, arte profecto non egeremus: verum quia animi permotio, quæ maxime aut declaranda aut imitanda eſt actione, perturbata ſæpe ita eſt, ut obſcuretur, ac pene obruatur, diſcutienda ſunt ea, quæ obſcurant, & ea, quæ ſunt eminentia & prompta, ſumenda. Omnis enim motus animi ſuum quendam a natura habet vultum, & ſonum, & geſtum: totumque corpus hominis, & ejus omnis vultus, omneſque voces, ut nervi in fidibus, ita ſonant, ut a motu animi quoque ſunt pulſæ. Nam voces, ut chordæ ſunt intentæ, quæ ad quemque tactum reſpondeant, acuta, gravis; cita, tarda; magna, parva: quas tamen inter omnes eſt ſuo quæque in genere mediocris. Atque etiam illa ſunt ab his delapſa plura genera, lene, aſperum; contractum, diffuſum; continenti ſpiritu, intermiſſo; fractum, ſciſſum; flexo ſono attenuatum, inflatum. Nullum eſt enim horum ſimilium generum, quod non arte ac moderatione

Digitized by Google

ne tractetur. Hi ſunt actori, ut pictori, expoſiti ad variandum colores.

LVIII. Aliud enim vocis genus iracundia ſibi ſumat: acutum, incitatum, crebro incidens;

Impius hortatur me frater, ut meos malis miſer
Manderem natos:

& ea, quæ tu dudum, Antoni, protuliſti,

Segregare abs te auſus?
Ecquis hoc animadvertit? Vincite . . . .

& Atreus fere totus.

Aliud miſeratio, ac mœror: flexibile, plenum, interruptum, flebili voce;

Quo nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternamne? anne ad Paliæ filias?

& illa?

O pater, o patria, o Priami domus!

& quæ ſequuntur,

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari.

Aliud metus: demiſſum, & hæſitans, & abjectum;

Multi' modis ſum circumventus, morbo, exilio, atque inopia:
Tum pavo' ſapientiam mihi omnem exanimato expectorat:
Alter terribilem minitatur vitæ cruciatum & necem:
Quæ nemo eſt tam firmo ingenio, & tanta confidentia,
Quin refugiat timido ſanguen', atque exalbeſcat metu.

Aliud vis: contentum, vehemens, imminens quadam incitatione gravitatis;

Iterum Thyeſtes Atreum attractum advenit:
Iterum jam aggreditur me, & quietum exſuſcitat.
Major mihi moles, majus miſcendum eſt malum,
Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

Aliud voluptas: effuſum, lene, tenerum, hilaratum, ac remiſſum;

Sed mihi cum tetulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat: cum ſimulabat ſeſe alteri dare,
Tum ad te ludibunda docte, & delicate detulit.

Aliud moleſtia: ſine commiſeratione grave quiddam, & uno preſſu ac ſono obductum;

Qua tempeſtate Paris Helenam innuptis junxit nuptiis,
Ego tum gravida, expletis jam fere ad pariendum menſibus:
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu poſtremo parit.

LIX. Omnes autem hos motus ſubſequi debet geſtus; non hic verba exprimens, ſcenicus, ſed univerſam rem & ſententiam, non demonſtratione, ſed ſignificatione declarans, laterum inflexione hac forti ac virili, non a ſcena & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiam a palæſtra. Manus autem minus arguta, digitis ſubſequens verba, non exprimens: brachium proce-

rius projectum, quaſi quoddam telum orationis: ſupploſio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis.

Sed in ore ſunt omnia. In eo autem ipſo dominatus eſt omnis oculorum: quo melius noſtri illi ſenes, qui perſonatum, ne Roſcium quidem, magnopere laudabant. Animi eſt enim omnis actio: & imago animi vultus eſt, indices oculi. Nam hæc eſt una pars corporis, quæ, quot animi motus ſunt, tot ſignificationes & communicationes poſſit efficere: neque vero eſt quiſpiam, qui, eadem contuens, efficiat. Theophraſtus quidem Tauriſcum quendam dixit actorem averſum ſolitum eſſe dicere, qui in agendo, contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorum eſt magna moderatio: nam oris non eſt nimium mutanda ſpecies, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam deferamur. Oculi ſunt, quorum tum intentione, tum remiſſione, tum conjectu, tum hilaritate, motus animorum ſignificemus apte cum genere ipſo orationis. Eſt enim actio quaſi ſermo corporis: quo magis menti congruens eſſe debet. Oculos autem natura nobis, ut equo & leoni ſetas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac noſtra actione ſecundum vocem vultus valet. Is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ ſunt actionis, ineſt quædam vis a natura data. Quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maxime commoventur. Verba enim neminem movent, niſi eum, qui ejuſdem linguæ ſocietate conjunctus eſt; ſententiæque ſæpe acutæ, non acutorum hominum ſenſus prætervolant. Actio, quæ præ ſe motum animi fert, omnes movet: iiſdem enim omnium animi motibus concitantur; & eos iiſdem notis & in aliis agnoſcunt, & in ſe ipſi indicant.

LX. Ad actionis autem uſum atque laudem, maximam ſine dubio partem vox obtinet: quæ primum eſt optanda nobis; deinde, quæcumque erit, ea tuenda. De quo illud jam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci ſerviatur: equidem magnopere cenſeo ſerviendum. Sed illud videtur ab hujus noſtri ſermonis officio non abhorrere, quod, ut dixi paulo ante, plurimis in rebus quod maxime eſt utile, id neſcio quo pacto etiam decet maxime. Nam ad vocem in dicendo obtinendam (78) nihil eſt utilius, quam cre-

(78) *Nam ad vocem obtinendam*) Corruptus procul dubio locus eſt: paulo enim ante dixerat Craſſus, ſe nolle hic præcepta dare, *quemadmodum voci ſerviatur*, id eſt, quo modo *vox obtineatur*, ſive melior fiat uſu & exercitatione. Illud ſolum hic notat, quam id quod *maxime utile eſt*, *etiam decet maxime*. Ut hoc de voce verum eſſe probet, dicit nihil crebra mutatione utilius, nihil non intermiſſa contentione perniciosius *ad vocem* &c. quid? certe non *obtinendam*: de eo nihil hic dicturus fuit. Tum addit, nihil varietate auribus noſtris ſuavius aptiuſque eſſe: Omnes fere vet. editiones & nonnulli Mſ. habent *ad vocem* in dicendo *obtinendam*: unde Lambinus bene conjecit legendum *ad vocem in dicendo* tuendam. Sic initio hujus cap. de voce Craſſus dicit, *quacunque erit*, *ea* tuenda: & in ſequenti cap. cum doctrinam ſuam de voce breviter repetit, ſic concludit; *Hac varietas & hic per omnes ſonos vocis curſus & ſe tuebitur, & actioni afferet ſuavitatem*. Pearcius.

crebra mutatio: nihil perniciosius, quam effuſa ſine intermiſſione contentio.

Quid? ad aures noſtras & actionis ſuavitatem, quid eſt viciſſitudine, & varietate, & commutatione aptius? Itaque idem Gracchus (79) (quod potes audire, Catule, ex Licino, cliente tuo, literato homine, quem ſervum ſibi ille habuit ad manum) cum eburneola ſolitus eſt habere fiſtula, qui ſtaret occulte poſt ipſum, cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum ſonum, quo illum aut remiſſum excitaret, aut a contentione revocaret. Audivi mehercule, inquit Catulus, & ſæpe ſum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam & ſcientiam. Ego vero, inquit Craſſus, ac doleo quidem illos viros in eam fraudem in republica eſſe delapſos: quanquam ea tela texitur, & ea incitatur in civitate ratio vivendi, ac poſteritati oſtenditur, ut eorum civium, quos noſtri patres non tulerunt, jam ſimiles habere cupiamus. Mitte, obſecro, inquit, Craſſe, Julius, ſermonem iſtum, & te ad Gracchi fiſtulam refer: cujus ego nondum plane rationem intelligo.

LXI. In omni voce, inquit Craſſus, eſt quiddam medium, ſed ſuum cuique voci. Hinc gradatim adſcendere vocem utile & ſuave eſt. Nam a principio clamare, agreſte quiddam eſt, & illud idem ad firmandum eſt vocem ſalutare. Deinde eſt quiddam contentionis extremum, quod tamen inferius eſt, quam acutiſſimus clamor, quo te fiſtula progredi non ſinet; & tamen ab ipſa contentione revocabit. Eſt item contra quiddam in remiſſione graviſſimum, quoque tanquam ſonorum gradibus deſcenditur. Hæc varietas, & hic per omnes ſonos vocis curſus, & ſe tuebitur, & actioni afferet ſuavitatem. Sed fiſtulatorem domi relinquetis; ſenſum hujus conſuetudinis vobiſcum ad forum deferetis.

Edidi quæ potui, non ut volui, ſed ut me temporis anguſtiæ coegerunt Scitum eſt enim, cauſam conferre in tempus, cum afferre plura, ſi cupias, non queas.

Tu vero, inquit Catulus, collegiſti omnia, quantum ego poſſum judicare, ita divinitus, ut non a Græcis didiciſſe, ſed eos ipſos hæc docere poſſe videare. Me quidem iſtius ſermonis participem factum eſſe gaudeo: ac vellem, ut meus gener, ſodalis tuus, Hortenſius affuiſſet: quem quidem ego confido omnibus iſtis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Craſſus, Fore dicis? inquit: ego vero eſſe jam judico, & tum judicavi, cum, me conſule (80), in ſenatu cauſam defendit Africæ; nuperque etiam magis, cum pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem recte vides, Catule: nihil enim iſti adoleſcenti, neque a natura, neque a

(79) *Gracchus*) De C. Gracchi fiſtula concionatoria vide Gellium, lib. 1. cap. 11. *Pruſteus*.

(80) *Me conſule*) Anno ſcilicet U. C. DCLVIII. quo primum tempore, ut refert Tullius in Bruto, in foro dixit Hortenſius *Idem*.

doctrina deeſſe ſentio. Quo magis eſt tibi, Cotta, & tibi, Sulpici, vigilandum ac laborandum. Non enim ille mediocris orator veſtræ quaſi ſuccreſcit ætati: ſed & ingenio peracri, & ſtudio flagranti, & doctrina eximia, & memoria ſingulari. Cui quanquam faveo, tamen illum ætati ſuæ præſtare cupio: vobis vero illum tanto minorem (81) præcurrere vix honeſtum eſt. Sed jam ſurgamus, inquit, noſque curemus, & aliquando ab hac contentione diſputationis animos noſtros, curamque laxemus.

(81) *Tanto minorem*) Cotta & Sulpicius annis decem Hortenſio majores. *Idem*.

BRU-

BRUTUS

SIVE DE

CLARIS ORATORIBUS

ARGUMENTUM

Perfecti Oratoris quam effingit in libris de Oratore ſpeciem, eam omnes omnium ætatum oratores percenſendo, ſi qua poſſit invenire, quærit in hoc de claris Romanis oratoribus libro. Poſt præfationem, quæ de Hortenſii morte conqueritur, & ejus ſermonis occaſionem demonſtrat, qui hoc libro commemoratur, initium ſit diſſerendi a Græcis; atque a Solone inde qui in dicendo valuerunt, breviter commemorantur, cap. 7. 13. *Deinde producuntur, habita temporum ratione, Romani, a L. Bruto uſque ad Ciceronem, atque id magna cum venuſtate, multis cum jocis, tum etiam digreſſionibus admiſtis jucundis, ut ſunt de urbanitatis ſono*, cap. 46. *de populo recte de oratore judicante*, cap. 46. *de Attico dicendi genere*, cap. 82. ERNESTUS.

Eſt ea pleriſque uſitata Interpretibus ratio, ut de quoque homine, quoties ejus nomen occurrerit, toties quæcumque vel alieno habent labore congeſta, vel ſuo, ingerant lectoribus atque inculcent. Illam ego profuſam intemperantemque copiam etſi nunquam probavi: tamen, ut facilius eſt intelligere quid inſit in ea re vitii, quam perſuadere multis, vitioſum id eſſe quod ſibi commodare ſentiunt: hoc ſublevandi laboris remedio carere hanc editionem nolui, quam eſſe cupio omnibus inſtructiſſimam. Tantum hanc peto veniam, ut ne plus ſemel neceſſe mihi ſit ejuſmodi ſingulares hiſtorias deſcribere. Quin etiam, ut denique ſint certi fines, de Græcis non agam, ſed tantum de Romanis. Cum ergo in librum de claris Oratoribus, ſic quaſi in equum Trojanum, uti Sebaſtianus inquit Corradus, omnes propemodum incluſæ ſint perſonæ Ciceronianæ; cumque in ſingularum comparanda notitia nemo hujus ipſius Corradi diligentiam aut vicerit hactenus, aut æquarit, eum hic adhibebo potiſſimum; ſic tamen ut ſupplementi quidpiam aliunde ſi quando fuerit opus, petere non

pigeat. Video ſatis ampla hæc fore excerpta hiſtorica, nihil ut ſpatii criticis relinquant, vel oratoriis: neque horum generum ulla, ſi verum fatemur, hic Brutus admodum deſiderat. Olivetus.

CUM e Cilicia decedens Rhodum veniſsem, & eo mihi de Q. Hortenſii morte eſset allatum, opinione omnium majorem animo cepi dolorem. Nam & amico amiſso, cum conſuetudine jucunda, tum multorum officiorum conjunctione me privatum videbam, & interitu talis auguris dignitatem noſtri collegii diminutam dolebam: qua in cogitatione, & cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo juratus judicium dignitatis meæ fecerat, & inauguratum ab eodem; ex quo, augurum inſtitutis, in parentis eum loco colere debebam. Augebat etiam moleſtiam, quod magna ſapientium civium, bonorumque penuria, vir egregius, conjunctiſſimuſque mecum conſiliorum omnium ſocietate, alieniſſimo reipublicæ tempore extinctus, & auctoritatis, & prudentiæ ſuæ triſte nobis deſiderium reliquerat: dolebamque, quod non, ut plerique putabant, adverſarium, aut obtrectatorem laudum mearum, ſed ſocium potius, & conſortem glorioſi laboris amiſeram. Etenim, ſi in leviorum artium ſtudio memoriæ proditum eſt, poetas nobiles poetarum æqualium morte doluiſse: quo tandem animo ejus interitum ferre debui, cum quo certare erat glorioſius, quam omnino adverſarium non habere? cum præſertim non modo nunquam ſit aut illius a me curſus impeditus, aut ab illo meus, ſed contra ſemper alter ab altero adjutus & communicando & monendo, & favendo. Sed, quoniam perpetua quadam felicitate uſus ille, ceſſit e vita, ſuo magis, quam ſuorum civium tempore; & tum occidit, cum lugere facilius rempublicam poſset, ſi viveret, quam juvare; vixitque tam diu, quam licuit in civitate bene beateque vivere: noſtro incommodo detrimentoque, ſi eſt ita neceſse, doleamus: illius vero mortis opportunitatem benevolentia potius quam miſericordia proſequamur, ut, quotieſcumque de clariſſimo & beatiſſimo viro cogitemus, illum potius, quam noſmetipſos, diligere videamur. Nam, ſi id dolemus, quod eo jam frui nobis non licet; noſtrum eſt id malum: quod modice feramus, ne id non ad amicitiam, ſed ad domeſticam utilitatem referre videamur. Sin, tanquam illi ipſi acerbitatis aliquid acciderit, angimur; ſummam ejus felicitatem non ſatis grato animo interpretamur.

II. Etenim ſi viveret Q. Hortenſius, cætera fortaſse deſideraret una cum reliquis bonis & fortibus civibus: hunc autem & præter cæteros, aut cum paucis ſuſtineret dolorem, cum forum populi Romani, quod fuiſset quaſi theatrum illius ingenii, voce erudita, & Romanis, Græciſque auribus digna, ſpoliatum atque orbatum videret. Equidem angor animo, non conſilii, non ingenii, non auctoritatis armis egere rempublicam, quæ didiceram tractare, quibuſque me aſsuefeceram, quæque erant propria cum præſtantis in republica viri, tum bene moratæ & bene conſtitutæ civitatis. Quod ſi fuit in republica tempus ullum, cum extorquere arma poſset e manibus

ira-

iratorum civium , boni civis auctoritas & oratio ; tum profecto fuit , cum patrocinium pacis excluſum eſt aut errore hominum , aut timore . Ita nobiſmetipſis accidit , ut , quanquam eſſent multo magis alia lugenda , tamen hoc doleremus , quod , quo tempore ætas noſtra perfuncta rebus ampliſſimis tanquam in portum confugere deberet ; non inertiæ , neque deſidiæ , ſed otii moderati atque honeſti : cumque ipſa oratio jam noſtra caneſceret , haberetque ſuam quandam maturitatem , & quaſi ſenectutem ; tum arma ſunt ea ſumpta , quibus illi ipſi , qui didicerant eis uti glorioſe , quemadmodum ſalutariter uterentur , non reperiebant . Itaque ii mihi videntur fortunate beateque vixiſſe , cum in cæteris civitatibus , tum maxime in noſtra , quibus cum auctoritate , rerumque geſtarum gloria , tum etiam ſapientiæ laude perfrui licuit . Quorum memoria & recordatio in maximis noſtris graviſſimiſque curis jucunda ſane fuit , cum in eam nuper ex ſermone quodam incidiſſemus .

III. Nam cum inambularem in xyſto , & eſſem otioſus domi , M. ad me Brutus , ut conſueverat , cum T. Pomponio venerat , homines cum inter ſe conjuncti , tum mihi ita cari , itaque jucundi , ut eorum adſpectu omnis , quæ me angebat de republica , cura conſederit. Quos poſtquam ſalutavi , Quid vos , inquam , Brute & Attice , nunc ? quid tandem novi ? Nihil ſane , inquit Brutus , quod quidem aut tu audire velis , aut ego pro certo dicere audeam.

Tum Atticus , Eo , inquit , ad te animo venimus , ut de republica eſſet ſilentium , & aliquid audiremus potius ex te , quam te afficeremus ulla moleſtia . Vos vero , inquam , Attice , & præſentem me cura levatis , & abſenti magna ſolatia dediſtis : nam veſtris primum literis recreatus , me ad priſtina ſtudia revocavi. Tum ille , Legi , inquit , perlubenter epiſtolam , quam ad te Brutus miſit ex Aſia , qua mihi viſus eſt & monere te prudenter & conſolari amiciſſime . Recte , inquam , eſt viſus . Nam me iſtis ſcito literis , ex diuturna perturbatione totius valetudinis tanquam ad adſpiciendam lucem eſſe revocatum . Atque ut poſt Cannenſem illam calamitatem primum Marcelli ad Nolam prælio , populus ſe Romanus erexit , poſteaque proſperæ res deinceps multæ conſecutæ ſunt : ſic poſt rerum noſtrarum & communium graviſſimos caſus , nihil ante epiſtolam Bruti mihi accidit , quod vellem , aut quod aliqua ex parte ſollicitudines allevaret meas.

Tum Brutus , Volui id quidem efficere certe , & capio magnum fructum , ſi quidem , quod volui , tanta in re conſecutus ſum. Sed ſcire cupio , quæ te Attici literæ delectaverint . Iſtæ vero , inquam , Brute , non modo delectationem mihi , ſed etiam , ut ſpero , ſalutem attulerunt. Salutem ? inquit ille . Quodnam tandem genus iſtuc tam præclarum literarum fuit ? An mihi potuit , inquam , eſſe aut gratior ulla ſalutatio , aut ad hoc tempus aptior , quam illius libri , quo me hic affatus , quaſi jacentem excitavit ? Tum ille , Nempe eum dicis , inquit , quo iſte omnem rerum memoriam breviter , & , ut mihi quidem viſum eſt , perdiligenter complexus eſt ? Illum ipſum , inquam , Brute , dico librum mihi ſaluti fuiſſe.

IV. Tum

Digitized by Google

IV. Tum Atticus, Optatiſſimum mihi quidem eſt quod dicis: ſed quid tandem habuit liber iſte, quod tibi aut novum, aut tanto uſui poſſet eſſe? Ille vero & nova, inquam, mihi quidem multa, & eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, uno in conſpectu omnia viderem: quæ cum ſtudioſe tractare cœpiſſem, ipſa mihi tractatio literarum ſalutaris fuit, admonuitque, Pomponi, ut a te ipſo ſumerem aliquid ad me reficiendum, teque remunerandum, ſi non pari, at grato tamen munere: quanquam illud Heſiodium laudatur a doctis, quod eadem menſura reddere jubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, ſi poſſis. Ego autem voluntatem tibi profecto emetiar: ſed rem ipſam nondum poſſe videor; idque ut ignoſcas, a te peto. Nec enim ex novis (ut agricolæ ſolent) fructibus eſt, unde tibi reddam quod accepi: ſic omnis fœtus repreſſus, exuſtuſque ſiti flos veteris ubertatis exaruit: nec ex conditis, qui jacent in tenebris, & ad quos omnis aditus, qui pene ſolis patuit, obſtructus eſt. Seremus igitur aliquid tanquam in inculto & derelicto ſolo; quod ita diligenter colemus, ut impendiis etiam augere poſſimus largitatem tui muneris: modo idem noſter animus efficere poſſit, quod ager, qui cum multos annos quievit, uberiores efferre fruges ſolet.

Tum ille, Ego vero & exſpectabo ea, quæ polliceris, neque exigam, niſi tuo commodo; & erunt mihi pergrata, ſi ſolveris. Mihi quoque, inquit Brutus, & exſpectanda ſunt ea, quæ Attico polliceris, etſi fortaſſe ego a te hujus voluntarius procurator petam, quod ipſe, cui debes, ſe incommodo exacturum negat.

V. At vero, inquam, tibi ego, Brute, non ſolvam, niſi prius a te cavero, amplius eo nomine neminem, cujus petitio ſit, periturum. Non mehercule, inquit, tibi repromittere illud quidem auſus ſim. Nam hunc, qui negat, video flagitatorem, non illum quidem tibi moleſtum, ſed aſſiduum tamen & acrem fore. Tum Pomponius, Ego vero, inquit, Brutum nihil mentiri puto. Videor enim jam te auſurus eſse appellare: quoniam longo intervallo modo primum animadverti paulo te hilariorem. Itaque, quoniam hic, quod mihi deberetur, ſe exacturum profeſsus eſt; quod huic debes, ego a te peto.

Quidnam id? inquam. Ut ſcribas, inquit, aliquid. Jampridem enim conticuerunt tuæ literæ. Nam ut illos de republica libros edidiſti, nihil a te ſane poſtea accepimus: eiſque noſmetipſi ad veterum annalium memoriam comprehendendam impulſi atque incenſi ſumus. Sed illa cum poteris; atque ut poſſis rogo.

Nunc vero, inquit, ſi es animo vacuo, expone nobis quod quærimus. Quidnam eſt id? inquam. Quod mihi nuper in Tuſculano inchoaſti de oratoribus, quando eſse cœpiſsent, qui etiam, & quales fuiſsent. Quem ego ſermonem cum ad Brutum tuum, vel noſtrum potius, detuliſsem, magnopere hic audire ſe velle dixit. Itaque hunc elegimus diem, cum te ſciremus eſse vacuum. Quare, ſi tibi eſt commodum, ede illa, quæ cœperas, & Bruto, & mihi.

Ego vero, inquam, ſi potuero, faciam vobis ſatis. Poteris, inquit: re-

laxa modo paululum animum, aut ſane, (ſi potes) libera. Nempe igitur hinc tum, Pomponi, ductus eſt ſermo, quod erat a me mentio facta, cauſam Dejotari, fideliſſimi atque optimi regis, ornatiſſime & copioſiſſime a Bruto me audiſse defenſam.

VI. Scio, inquit, ab iſto initio tractum eſse ſermonem, teque Bruti dolentem vicem, quaſi defleviſse judiciorum vaſtitatem, & fori. Feci, inquam, iſtuc quidem, & ſæpe facio. Nam mihi, Brute, in te intuenti crebro in mentem venit vereri, ecquodnam curriculum aliquando ſit habitura tua & natura admirabilis, & exquiſita doctrina, & ſingularis induſtria. Cum enim in maximis cauſis verſatus eſses, &, cum tibi ætas noſtra jam cederet, faſceſque ſubmitteret, ſubito in civitate cum alia ceciderunt; tum etiam ea ipſa, de qua diſputare ordimur, eloquentia obmutuit.

Tum ille, Cæterarum rerum cauſa, inquit, iſtuc & doleo, & dolendum puto: dicendi autem me non tam fructus, & gloria, quam ſtudium ipſum, exercitatioque delectat: quod mihi nulla res eripiet, te præſertim tam ſtudioſo. Etenim dicere bene nemo poteſt, niſi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiæ veræ dat operam, dat prudentiæ, qua ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quiſquam poteſt.

Præclare, inquam, Brute, dicis, eoque magis iſta dicendi laude delector, quod cætera, quæ ſunt quondam habita in civitate pulcherrima, nemo eſt tam humilis, qui ſe non aut poſſe adipiſci, aut adeptum putet: eloquentem neminem video factum eſſe victoria. Sed quo facilius ſermo explicetur, ſedentes, ſi videtur, agamus. Cum idem placuiſſet illis, tum in pratulo propter Platonis ſtatuam conſedimus.

Hic ego, Laudare igitur eloquentiam, & quanta vis ſit ejus, expromere, quantamque iis, qui ſint eam conſecuti, dignitatem afferat, neque propoſitum nobis eſt hoc loco, neque neceſſarium. Hoc vero ſine ulla dubitatione confirmaverim, ſive illa arte pariatur aliqua, ſive exercitatione quadam, ſive natura; rem unam eſſe omnium difficillimam. Quibus enim ex quinque rebus conſtare dicitur, earum unaquæque eſt ars ipſa magna per ſeſe. Quare quinque artium concurſus maximarum quantam vim, quantamque difficultatem habeat, exiſtimari poteſt.

VII. Teſtis eſt Græcia, quæ cum eloquentiæ ſtudio ſit incenſa, jamdiuque excellat in ea, præſtetque cæteris, tamen omnes artes vetuſtiores habet, & multo ante non inventas ſolum, ſed etiam perfectas, quam hæc eſt a Græcis elaborata dicendi vis atque copia. In quam cum intueor, maxime mihi occurrunt, Attice, & quaſi lucent Athenæ tuæ: qua in urbe primum ſe orator extulit, primumque etiam monumentis & literis oratio eſt cœpta mandari. Tamen ante Periclem, cujus ſcripta quædam feruntur, & Thucydidem, qui non naſcentibus Athenis, ſed jam adultis fuerunt, litera nulla eſt, quæ quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris eſſe videatur. Quanquam opinio eſt & eum, qui multis annis ante hos fuerit, Piſiſtratum, & paulo ſeniorem etiam Solonem, poſteaque Cliſthenem multum, ut temporibus illis, valuiſſe dicendo. Poſt hanc ætatem aliquot annis, ut ex Atticis monumentis poteſt perſpici, Themiſtocles fuit; quem

con-

conſtat cum prudentia, tum etiam eloquentia præſtitiſſe: poſt Pericles, qui cum floreret omni genere virtutis, hac tamen fuit laude clariſſimus. Cleonem etiam temporibus illis, turbulentum illum quidem civem, ſed tamen eloquentem conſtat fuiſſe. Huic ætati ſuppares Alcibiades, Critias, Theramenes: quibus temporibus quod dicendi genus viguerit, ex Thucydidis ſcriptis, qui ipſe tum fuit intelligi maxime poteſt. Grandes erant verbis, crebri ſententiis, compreſſione rerum breves, & ob eam ipſam cauſam interdum ſubobſcuri.

VIII. Sed ut intellectum eſt, quantam vim haberet accurata, & facta quodam modo oratio; tum etiam magiſtri dicendi multi ſubito exſtiterunt: tum Leontinus Gorgias, Thraſymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Ceus, Hippias Eleus in honore magno fuit; aliique multi temporibus eiſdem docere ſe profitebantur, arrogantibus ſane verbis, quemadmodum cauſa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri ſuperior poſſet. Iis oppoſuit ſeſe Socrates, qui ſubtilitate quadam diſputandi refellere eorum inſtituta (a) ſolebat verbis. Hujus ex uberrimis ſermonibus exſtiterunt doctiſſimi viri: primumque tum philoſophia, non illa de natura, quæ fuerat antiquior, ſed hæc, in qua de bonis rebus & malis, deque hominum vita & moribus diſputatur, inventa dicitur. Quod quoniam genus ab hoc, quod propoſuimus, abhorret, philoſophos aliud in tempus rejiciamus: ad oratores, a quibus digreſſi ſumus, revertamur.

Exſtitit igitur jam ſenibus illis, quos paulo ante diximus, Iſocrates, cujus domus cunctæ Græciæ, quaſi ludus quidam patuit, atque officina dicendi, magnus orator, & perfectus magiſter, quanquam forenſi luce caruit, intraque parietes aluit eam gloriam, quam nemo quidem meo judicio (b) eſt poſtea conſecutus. Is & ipſe ſcripſit multa præclare, & docuit alios: & cum cætera melius, quam ſuperiores, tum primus intellexit, etiam in ſoluta oratione, dum verſum effugeres, modum tamen & numerum quendam oportere ſervari. Ante hunc enim verborum quaſi ſtructura, & quædam ad numerum concluſio, nulla erat; aut, ſi quando erat, non apparebat eam dedita opera eſſe quæſitam; quæ forſitan laus ſit; verumtamen natura (*) magis tum, caſuque nonnunquam, quam aut ratione aliqua aut obſervatione fiebat. Ipſa enim natura circumſcriptione quadam verborum comprehendit, concluditque ſententiam: quæ cum aptis conſtricta verbis eſt, cadit etiam plerumque numeroſe. Nam & aures ipſæ quid plenum, quid inane ſit, judicant, & ſpiritu, quaſi neceſſitate aliqua, verborum comprehenſio terminatur: in quo non modo defici, ſed etiam laborare turpe eſt.

IX. Tum fuit Lyſias, ipſe quidem in cauſis forenſibus non verſatus, ſed egregie ſubtilis ſcriptor atque elegans: quem jam prope audeas orato-

rem

(a) *Solebat*) Vict. *ſolebat vir is, cujus.*
(b) *Eſt poſtea*) Grut. *eſt poeta.*

(*) *Magis tum*) Vict. Man. *magis; tum caſu nonnunquam.*

rem perfectum dicere. Nam plane quidem perfectum, & cui nihil admodum deſit, Demoſthenem facile dixeris. Nihil acute inveniri potuit in eis cauſis, quas ſcripſit, nihil (ut ita dicam) ſubdole, nihil verſute, quod ille non viderit; nihil ſubtiliter dici, nihil preſſe, nihil enucleate, quo fieri poſſit aliquid limatius: nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum vel verborum gravitate, vel ſententiarum, quo quidquam eſſet elatius.

Huic Hyperides proximus, & Æſchines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cujus nulla exſtant ſcripta, Demades, aliique plures. Hæc enim ætas effudit hanc copiam; &, ut opinio mea fert, ſuccus ille & ſanguis incorruptus uſque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis ineſſet, non fucatus nitor.

Phalereus enim ſucceſſit eis ſenibus adoleſcens, eruditiſſimus ille quidem horum omnium, ſed non tam armis inſtitutus, quam palæſtra. Itaque delectabat magis Athenienſes, quam inflammabat. Proceſſerat enim in ſolem & pulverem, non ut e militari tabernaculo, ſed ut e Theophraſti, doctiſſimi hominis, umbraculis. Hic primus inflexit orationem, & eam mollem, teneramque reddidit: & ſuavis, ſicut fuit, videri maluit, quam gravis, ſed ſuavitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret; & tantum ut memoriam concinnitatis ſuæ, non (quemadmodum de Pericle ſcripſit Eupolis) cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, a quibus eſſet auditus.

X. Videſne igitur, ut in ea ipſa urbe, in qua & nata & alta ſit eloquentia, quam ea ſero prodierit in lucem? ſiquidem ante Solonis ætatem, & Piſiſtrati, de nullo, ut diſerto, memoriæ proditum eſt. At hi quidem, ut populi Romani ætas eſt, ſenes: ut Athenienſium ſecula numerantur, adoleſcentes debent videri. Nam etſi Servio Tullio regnante viguerunt, tamen multo diutius Athenæ jam erant, quam eſt Roma ad hodiernum diem: nec tamen dubito, quin habuerit vim magnam ſemper oratio. Neque enim jam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Ulyſſi tribuiſſet Homerus, & Neſtori, (quorum alterum vim habere voluit, alterum ſuavitatem) niſi jam tum eſſet honos eloquentiæ; neque ipſe poeta hic tam idem ornatus in dicendo, ac plane orator fuiſſet: cujus etſi incerta ſunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: ſiquidem non infra ſuperiorem Lycurgum fuit, a quo eſt diſciplina Lacedæmoniorum adſtricta legibus.

Sed ſtudium ejus generis majorque vis agnoſcitur in Piſiſtrato. Denique hunc proximo ſeculo Themiſtocles inſecutus eſt; ut apud nos, perantiquus; ut apud Athenienſes, non ita ſane vetus. Fuit enim regnante jam Græcia, noſtra autem civitate non ita pridem dominatu regio liberata. Nam bellum Volſcorum illud graviſſimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodem fere tempore, quo Perſarum bellum, fuit, ſimiliſque fortuna clarorum virorum: ſiquidem uterque, cum civis egregius fuiſſet, populi ingrati pulſus injuria, ſe ad hoſtes contulit, conatumque iracundiæ ſuæ morte ſedavit. Nam etſi aliter eſt apud te, Attice, de Coriolano, concede tamen, ut huic generi mortis potius aſſentiar.

XI. At ille ridens, Tuo vero, inquit, arbitratu: quoniam quidem conceſſum eſt rhetoribus ementiri in hiſtoriis, ut aliquid dicere poſſint argutius. Ut enim tu nunc de Coriolano, ſic Clitarchus, ſic Stratocles de Themiſtocle finxit. Nam, quem Thucydides, qui & Athenienſis erat, & ſummo loco natus, ſummuſque vir, & paulo ætate poſterior, tantum mortuum ſcripſit, & in Attica clam humatum; addidit, fuiſſe ſuſpicionem veneno ſibi conſciviſſe mortem: hunc iſti ajunt, cum taurum immolaviſſet, excepiſſe ſanguinem patera, & eo poto, mortuum concidiſſe. Hanc enim mortem rhetorice, & tragice ornare potuerunt: illa mors vulgaris nullam præbebat materiem ad ornatum. Quare, quoniam tibi ita quadrat, omnia fuiſſe in Themiſtocle paria & Coriolano, pateram quoque a me ſumas licet: præbebo etiam hoſtiam, ut Coriolanus ſit plane alter Themiſtocles.

Sit ſane, inquam, ut lubet, de iſto: & ego cautius poſthac hiſtoriam attingam, te audiente: quem rerum Romanarum auctorem laudare poſſum religioſiſſimum. Sed tum fere Pericles, Xantippi filius, de quo ante dixi, primus adhibuit doctrinam: quæ quanquam tum nulla erat dicendi, tamen ab Anaxagora phyſico eruditus, exercitationem mentis a reconditis abſtruſiſque rebus ad cauſas forenſes popularesque facile traduxerat. Hujus ſuavitate maxime hilaratæ ſunt Athenæ, hujus ubertatem & copiam admiratæ, ejuſdem vim dicendi terroremque timuerunt.

XII. Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem prope perfectum tulit. Nec enim in conſtituentibus rempublicam, nec in bella gerentibus, nec in impeditis ac regum dominatione devinctis, naſci cupiditas dicendi ſolet. Pacis eſt comes, otiique ſocia, & jam bene conſtitutæ civitatis quaſi alumna quædam, eloquentia. Itaque ait Ariſtoteles, cum ſublatis in Sicilia tyrannis, res privatæ longo intervallo judiciis repeterentur, tum primum, quod eſſet acuta illa gens & controverſa natura, artem & præcepta Siculos, Coracem & Tiſiam, conſcripſiſſe. Nam antea neminem ſolitum via, nec arte, ſed accurate tamen, & de ſcripto pleroſque dicere: ſcriptaſque fuiſſe, & paratas a Protagora rerum illuſtrium diſputationes, quæ nunc communes appellantur loci. Quod idem feciſſe Gorgiam, cum ſingularum rerum laudes, vituperationeſque conſcripſiſſet: quod judicaret hoc oratoris eſſe maxime proprium, rem augere poſſe laudando, vituperandoque rurſus affligere. Huic Antiphontem Rhamnuſium ſimilia quædam habuiſſe conſcripta, quo neminem unquam melius ullam oraviſſe capitis cauſam, cum ſe ipſe defenderet, ſe audiente, locuples auctor ſcripſit Thucydides. Nam Lyſiam primo profiteri ſolitum artem eſſe dicendi: deinde, quod Theodorus eſſet in arte ſubtilior, in orationibus autem jejunior, orationes eum ſcribere aliis cœpiſſe, artem removiſſe. Similiter Iſocratem primo artem dicendi eſſe negaviſſe, ſcribere autem aliis ſolitum orationes, quibus in judiciis uterentur: ſed, cum ex eo (quia quaſi committeret contra legem, quo quis judicio circumveniretur) ſæpe ipſe in judicium vocaretur; orationes aliis deſtitiſſe ſcribere, totumque ſe ad artes componendas tranſtuliſſe.

XIII. Et Græciæ quidem oratorum partus, atque fontes vides, ad noſtrum annalium rationem, veteres, ad ipſorum, ſane recentes. Nam antequam

quam delectata eſt Athenienſium civitas hac laude dicendi , multa jam memorabilia & in domeſticis & in bellicis rebus effecerat . Hoc autem ſtudium non erat commune Græciæ, ſed proprium Athenarum . Quis enim aut Argivum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum ſcit fuiſſe temporibus illis? niſi quid de Epaminonda, docto homine , ſuſpicari libet. Lacedæmonium vero uſque ad hoc tempus audivi fuiſſe neminem. Menelaum ipſum , dulcem illum quidem tradit Homerus , ſed pauca dicentem . Brevitas autem, laus eſt interdum in aliqua parte dicendi, in univerſa eloquentia laudem non habet.

At vero extra Græciam magna dicendi ſtudia fuerunt ; maximeque huic laudi habiti honores, illuſtre oratorum nomen reddiderunt . Nam ut ſemel e Piræeo eloquentia evecta eſt , omnes peragravit inſulas , atque ita peregrinata tota Aſia eſt, ut ſe externis oblineret moribus, omnemque illam ſalubritatem Atticæ dictionis quaſi ſanitatem perderet , ac loqui pene dediſceret . Hinc Aſiatici oratores non contemnendi quidem nec celeritate, nec copia, ſed parum preſſi, & nimis redundantes . Rhodii ſaniores , & Atticorum ſimiliores. Sed de Græcis hactenus : etenim hæc ipſa forſitan fuerint non neceſſaria.

Tum Brutus, Iſta vero, inquit, quam neceſſaria fuerint , non facile dixerim : jucunda certe mihi fuerunt , neque ſolum non longa , ſed etiam breviora, quam vellem . Optime , inquam : ſed veniamus ad noſtros , de quibus difficile eſt plus intelligere, quam quantum ex monumentis ſuſpicari licet.

XIV. Quis enim putet aut celeritatem ingenii L. Bruto (1) illi , nobilitatis veſtræ principi, defuiſſe ? qui de matre ſuavianda (2) ex oraculo Apollinis tam acute, arguteque conjecerit : qui ſummam prudentiam ſimulatione ſtultitiæ texerit; qui potentiſſimum regem , clariſſimi regis filium expulſerit ; civitatemque perpetuo dominatu liberatam magiſtratibus annuis , legibus, judiciiſque devinxerit; qui collegæ ſuo imperium abrogaverit, ut e civitate regalis nominis memoriam tolleret. Quod certe effici non potuiſſet , niſi eſſet oratione perſuaſum.

Videmus item paucis annis poſt reges exactos , cum plebes prope ripam Anienis ad tertium milliarium conſediſſet, eumque montem , qui Sacer ap-

(1) *Bruto*) L. Junio Bruto, qui Marci filius fuit. Marcus vero Junius cum, ut auctor eſt Dionyſius, duceret originem ab uno eorum, qui cum Ænea coloniam deduxerant in Italiam, & dives eſſet , dignus eſt judicatus, cui Tarquinius Priſcus Tarquiniam filiam uxorem daret : ex qua duos filios ſuſtulit, M. Junium, ut nos putamus , & hunc L. Junium , qui poſtea *Brutus* eſt appellatus ; quod cum patrem primum , deinde Marcum fratrem , quod divites & prudentes eſſent , a Tarquinio Superbo & quidem avunculo ſuo interfectos intellexiſſet , ne & ipſe interficeretur , ſe ſtultum eſſe ſimulavit. *Corradus*.

(2) *De matre ſuavianda*) Cum vox, inquit Livius, ex infimo ſpecu ſic reddita fuiſſet : *Imperium ſummum Romæ habebit , qui veſtrum primus , o juvenes , oſculum matri tulerit* : cumque Tarquinii de oſculo matri ſuæ ferendo cogitarent , L. Brutus alio ratus ſpectare Pythicam vocem, velut ſi prolapſus cecidiſſet, terram oſculo contigit , ſcilicet quod ea communis mater omnium mortalium eſset. *Idem*.

pellatus eſt, occupaviſſet, M. Valerium (3) dictatorem dicendo ſedaviſſe diſcordias, eique ob eam rem honores ampliſſimos habitos, & eum primum ob eam ipſam cauſam Maximum eſſe appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum (4) arbitror non aliquid potuiſſe dicendo, qui poſt decemviralem invidiam, plebem in patres incitatam, legibus & concionibus ſuis mitigaverit.

Poſſumus Appium Claudium (5) ſuſpicari diſertum, quia ſenatum jam jam inclinatum, a Pyrrhi pace revocaverit. Poſſumus C. Fabricium (6), quia ſit ad Pyrrhum de captivis recuperandis miſſus orator: T. Coruncanium (7), quod ex pontificum commentariis longe plurimum ingenio valuiſſe videatur: M. Curium (8), quod is tribunus plebis, interrege Appio Cæco, diſerto homine, comitia contra leges habente, cum de plebe con-

(3) *M. Valerium*) M. Valerium Voleſi filium, & P. Valerii Publicolæ fratrem, ut Livius & Dionyſius ſunt auctores. *Idem*. Hunc non M. ſed M. appellaudum dicit. *Erneſtus*.

(4) *L. Valerium Potitum*) P. Valerii, qui conſul iterum Ap. Herdonium Capitolium tenentem obſedit, & interfectus fuit, filium: & P. Valerii Publicolæ, qui reges ejecit, nepotem, ut docet Dionyſius lib. XI. ubi ſcribit ille quidem hunc cognomine *Potitum* dictum fuiſse; ſed cauſam nec ipſe, nec alius, quem nos viderimus, refert. *Corradus*.

(5) *Appium Claudium*) Appium Claudium Craſsum, cui *Cæco* cognomen fuit. *Idem*.

(6) *C. Fabricium*) Hic eſt C. Fabricius Luſcinus, qui cum Q. Æmilio bis conſul, & cenſor fuit; cui paupertas, quam negant alii ſe ferre poſse, ut ait Cicero, tolerabilis fuit; & quidem ita, ut cum Samnites, quos univerſos in clientelam habebat, ad eum decem æris, & quinque pondo argenti, totidemque ſervos miſiſsent, ipſe in Samnium, ut ſcribit Valerius, IV. 3. remiſerit; illud, quod refert Gellius, I. 14. præfatus: ſibi, dum membris, quæ cupiditate moventur, obſiſtere atque imperare poſset, nunquam quidquam defuturum. Hinc miſsus ad Pyrrhum regem, ut de redimendis captivis ageret, fruſtra, ut patriam deſereret, ab eo tentatus eſt. Ejus enim amicitiam & aurum, atque adeo quartam regni partem, ut ſcribit Eutropius, ſprevit. Illud etiam Fabricii factum laudatur, de quo Cicero lib. III. de Offic. ita ſcribit: *Perfuga a Pyrrho venit in caſtra Fabricii, eique eſt pollicitus, ſi præmium ſibi propoſuiſſet, ſe, ut clam veniſſet, ſic clam in Pyrrhi caſtra rediturum, & eum veneno necaturum. Hunc Fabricius reducendum curavit ad Pyrrhum, idque ejus factum a ſenatu laudatum eſt*. Cum Cicerone Livius, Eutropius, & Frontinus ſentiunt, Quadrigarium, ut arbitror, ſecuti; ſed alii ſcriptores, pene omnes, diſſentiunt. Nam Valerius Maximus & A. Gellius, Valerium Antiatem ſecuti, dicunt Timocharem medium Ambracienſem id Fabricio pollicitum, quod ipſius filii vinum regi miſcerent. *Idem*.

(7) *T. Coruncanium*) Hinc anno U. C. CCCCLXXIII. conſul cum P. Valerio Lævino fuit: & primus ex plebe Pontifex Maximus creatus eſt, ut lib. XVIII. refert Livius, qui tamen lib. X. ſcripſerat, legem latam fuiſse multo ante, ut quatuor Pontifices de plebe adlegerentur: ſed illi Pontifices erant minores, hic Pontifex Maximus appellabatur. Hinc ſunt illa Ciceronis verba in Orat. pro Domo: *Omnia ex Coruncanii ſcientia, qui peritiſſimus Pontifex fuiſſe dicitur, acta eſſe conſtaret*. Hunc ſapientem veteres judicabant, ut in Lælio Cicero teſtatur; ubi illum cum Fabricio, & Curio etiam conjungit. *Idem*.

(8) M'. *Curium*) Hic eſt Manius Curius, *Dentatus* appellatus, quod, ut ait Plinius, cum dentibus ſit natus, vir ab omnibus ſcriptoribus magnopere commendatus: qui conſul cum P. Cornelio Rufino, Samnitibus cæſis, & Sabinis, qui rebellarant, victis, atque, ut Livius lib. XI. refert, in deditionem acceptis, bis in eodem magiſtratu triumphavit: ac conſul iterum factus cum L. Cornelio Lentulo, cum delectum, ut Livius & Valerius ſcribunt, haberet, ejus qui citatus non reſponderat, bona vendidit: Pyrrhum iterum ex Sicilia in Italiam reverſum vicit, & Italia expulit; atque de illo triumphavit. Primus etiam, ut auctor eſt Eutropius, Romam quatuor elephantes duxit, Lucas boves tunc appellatos, quod in Lucanis tum primum viſi fuiſsent. Extremum vero tempus ætatis in vita ruſtica conſumpſit, ita quidem, ut agrum, quod ait Plutarchus in Catone, foderet: cui ad

conſules non accipiebat, patres ante auctores fieri coegerit; quod fuerit permagnum, nondum lege Mænia (9) lata.

Licet aliquid etiam de M. Popilii (10) ingenio ſuſpicari, qui cum conſul eſſet, eodemque tempore ſacrificium publicum cum læna faceret, quod erat flamen Carmentalis, plebis contra patres concitatione & ſeditione nunciata, ut erat læna amictus, ita venit in concionem, ſeditionemque cum auctoritate, tum oratione ſedavit. Sed eos oratores habitos eſſe, aut omnino tum ullum eloquentiæ primum fuiſſe, nihil ſane mihi legiſſe videor: tantummodo conjectura ducor ad ſuſpicandum.

Dicitur etiam C. Flaminius (11), is, qui tribunus plebis legem de agro Gallico & Piceno viritim dividendo tulerit, qui conſul apud Thraſimenum ſit interfectus, ad populum valuiſſe dicendo. Q. etiam Maximus (12) Verrucoſus, orator habitus eſt temporibus illis; & Q. Metellus (13), is, qui bello Punico ſecundo cum L. Veturio Philone conſul fuit.

XX. Quem vero exſtet, & de quo ſit memoriæ proditum, eloquentem fuiſſe, & ita eſſe habitum, primus eſt M. Cornelius Cethegus: cujus eloquentiæ eſt auctor, & idoneus quidem mea ſententia, Q. Ennius, præſertim cum & ipſe eum audiverit, & ſcribat de mortuo; ex quo nulla ſuſpi-

---

ad focum ſedenti magnum auri pondus cum Samites attuliſsent repudiati ſunt. Non enim aurum habere præclarum ſibi videri dixit, ſed iis qui habent aurum, imperare. *Idem.*

(9) *Lege Mænia*) Lata a Mænio tribuno plebis, An. U. C. CCCCLVII., ut patres ante inita a populo ſuffragia, fierent auctores ejus rei, quam populus juſsurus eſset, neque adeo reprehendere comitia, hoc eſt, irrita facere poſsent. Vide Gronovium, Obſerv. L. 25. qui locum hunc Ciceronis egregie illuſtrat. *Erneſtus.*

(10) *M. Popilii*) Qui quater conſul fuit, & in primo quidem & ſecundo conſulatu Tiburtes vicit; in tertio vero cum Gallis bellum geſſit, in quo etiam vulnus accepit, ſed eos tandem cum viciſset, triumphavit; in quarto, cum foris pax & domi concordia eſſet, nihil, quod magni fuerit momenti, geſſit. Popilii autem erant plebeji, ut Livius oſtendit, vel de hoc M. Popilio iſta verba ſcribens: *M. Popilius Lænas a plebe conſul, a patribus L. Cornelius Scipio datus.* Et Paterculus P. Lænatem tribunum plebis vocat. *Corradus.*

(11) *C. Flaminius*) C. Quintius Flaminius. Fuit enim ex Quintiis, quos ſcribit Livius a Tullo rege in patres lectos, cum inter Albanorum principes eſsent, unde poſtea ſemper ea gens patricia fuit: in qua, quod refert Plinius, aurum ne feminas quidem habere ſuos ſuit, tantum aberat, ut viri haberent. Quintia gens, inquam, fuit patricia: ſed cum Flaminius hic dicatur tribunus plebis, apparet vel eam duplicem, patriciam & plebejam, vel eum ex alia gente potius fuiſſe. *Idem.*

(12) *Q. etiam Maximus*) Q. Fabius Maximus Verrucoſus, Ovicula, Cunctator. Fabios patricios fuiſse cum veterum monumenta pene omnia, tum Livius lib. 11. ſæpe teſtatur. *Verrucoſus* autem dictus eſt a verruca in labris, ut ait auctor libelli de Viris Illuſtr. A Plutarcho vero ſcribitur Βερρούκωσος, quod in ſuperiore labro carunculam haberet. *Ovicula* dictus eſt a clementia, ut inquit idem auctor de Viris Illuſtr. & Plutarchus. *Cunctator* autem, quod, ut inquit Ennius, *unus homo nobis cunctando reſtituit rem.* Idem.

(13) *Q. Metellus*) Quintus Cæcilius Metellus; Cæculus enim Præneſte condidit, unde putant Cæcilios ortos, quorum erat nobilis apud Romanos familia. Alii aliter ſentiunt. Hic autem Q. Cæcilius Metellus ædilis cum C. Servilio, legatus cum L. Veturio M. Livii & C. Claudii conſulum, magiſter equitum ejuſdem M. Livii Dictatoris: conſul cum eodem L. Veturio, dictator comitiorum cauſa, ac tandem decemvir apud Livium cognoſcitur. Plura invenire non potuimus, quamvis etiam diligenter quæſiverimus. Itaque ne ſcire quidem potuimus, quare orator ſit habitus. *Idem.*

ſpicio eſt, amiciæ cauſa eſſe mentitum. Eſt igitur ſic apud illum in nono (ut opinor) annali:

Additur orator Corneliu' ſuaviloquenti
Ore Cethegus Marcu', Tuditano collega,
Marci filius . . . .

Et oratorem appellat, & ſuaviloquentiam tribuit: quæ nunc quidem non tam eſt in pleriſque. Latrant enim jam quidam oratores, non loquuntur. Sed eſt ea laus eloquentiæ certe maxima.

Is dictus ollis popularibus olim,
Qui tum vivebant homines, atque ævum agitabant,
Flos delibatus populi.

Probe vero. Ut enim hominis decus, ingenium; ſic ingenii ipſius lumen eſt eloquentia, qua virum excellentem præclare tum illi homines florem populi eſſe dixerunt;

Suadæque medulla.

Πειθὼ quam vocant Græci, cujus effector eſt orator, hanc *Suadam* appellavit Ennius. Ejus autem Cethegum (14) medullam fuiſſe vult, ut, quam deam in Periclis labris ſcripſit Eupolis ſeſſitaviſſe, hujus hic medullam noſtrum oratorem fuiſſe dixerit. At hic Cethegus conſul cum P. Tuditano fuit bello Punico ſecundo, quæſtorque his conſulibus M. Cato, modo plane annis CXL. ante me conſulem: & idipſum niſi unius eſſet Ennii teſtimonio cognitum, hunc vetuſtas, ut alios fortaſſe multos, oblivione obruiſſet. Illius autem ætatis qui ſermo fuerit, ex Nævianis ſcriptis intelligi poteſt. His enim conſulibus, ut in veteribus commentariis ſcriptum eſt, Nævius eſt mortuus: quanquam Varro noſter, diligentiſſimus inveſtigator antiquitatis, putat in hoc erratum, vitamque Nævii producit longius. Nam (*a*) Plautus P. Claudio, L. Porcio, viginti annis poſt illos, quos ante dixi, (*b*) conſules mortuus eſt, Catone (15) cenſore. Hunc igitur Cethegum conſecutus eſt ætate Cato, qui annis IX. poſt eum fuit conſul. Eum nos ut perveterem habemus, qui L. Marcio, M'. Manilio conſulibus mortuus eſt annis (*c*) LXXXIII. ipſis ante me conſulem.

XVI.

(14) *Cethegum*) Is eſt M. Cornelius Cethegus, qui cenſor ante conſulatum fuit, deinde conſul Etruriam provinciam ſortitus eſt; poſtremo proconſul in Gallia cum Magone collatis ſignis feliciter pugnavit: quæ quidem omnia tu apud Liv. XXVII. XXIX. & XXX. invenies. Horatius poeta Cethegos *cinctutos* appellat, quod is mos eſſet Cethegis, ut cincti & pene nudi in bellum proficiſcerentur; unde Lucanus & Silius eos nudos & exſertos vocarunt. *Idem*.

(a) *Plautus*) Lamb. *Plautus P. Claudio, L. Porcio Coſſ. quatuor annis poſt Nævii mortem, viginti poſt illos, quos ante dixi, conſules*.

(b) *Conſules*) Man. *Conſulibus*.

(15) *Catone*) Marcus Porcius Cato, de quo Plinius, lib. VII. cap. 27. *Primus*, inquit, *Porciæ gentis, tres ſummas in homine res præſtitiſſe exiſtimatus; ut eſſet optimus orator, optimus imperator, optimus ſenator*. Quartam addit Valerius Max. VIII. 7. *ut eſſet juris civilis quoque peritiſſimus*. Vide Livium, lib. XXXIX. cap. 40., ubi multa de illius indole, atque inter cætera: *huic verſatile ingenium ſic pariter ad omnia fuit, ut natum ad id unum diceres, quodcumque ageret*. Anonymus.

(c) LXXXIII.) Man. LXXXVI.

XVI. Nec vero habeo quenquam antiquiorem, cujus quidem ſcripta proferenda putem, niſi quem Appii Cæci oratio hæc ipſa de Pyrrho, & nonnullæ mortuorum laudationes forte delectant. Et hercule hæ quidem exſtant. Ipſæ enim familiæ ſua quaſi ornamenta, ac monumenta ſervabant, & ad uſum, ſi quis ejuſdem generis occidiſſet, & ad memoriam laudum domeſticarum, & ad illuſtrandam nobilitatem ſuam, quanquam his laudationibus hiſtoria rerum noſtrarum eſt facta mendoſior. Multa enim ſcripta ſunt in eis, quæ facta non ſunt: falſi triumphi, plures conſulatus, genera etiam falſa, & a plebe tranſitiones, cum homines humiliores in alienum ejuſdem nominis infunderentur genus: ut, ſi ego me a M'. Tullio eſſe dicerem, qui patricius cum Servio Sulpicio conſul, anno x. poſt exactos reges, fuit.

Catonis autem orationes non minus multæ fere ſunt, quam Attici Lyſiæ: cujus arbitror plurimas eſſe. Eſt enim Atticus, quoniam certe Athenis eſt & natus & mortuus, & functus omni civium munere: quanquam Timæus eum, quaſi Licinia & Mucia lege, repetit Syracuſas: & quodammodo eſt nonnulla in iis etiam inter ipſos ſimilitudo. Acuti ſunt, elegantes, faceti, breves. Sed ille Græcus ab omni laude felicior. Habet enim certos ſui ſtudioſos, qui non tam habitus corporis opimos, quam gracilitates conſectentur; quos, valetudo modo bona ſit, tenuitas ipſa delectat. Quanquam in Lyſia ſunt ſæpe etiam lacerti, ſic ut eo fieri nihil poſſit valentius: verum certe genere toto ſtrigoſior: ſed habet tamen ſuos laudatores, qui hac ipſa ejus ſubtilitate admodum gaudeant.

XVII. Catonem vero quis noſtrorum oratorum, qui quidem nunc ſunt, legit? aut quis novit omnino? At quem virum? dii boni! mitto civem, aut ſenatorem, aut imperatorem: oratorem enim hoc loco quærimus. Quis illo gravior in laudando? acerbior in vituperando? in ſententiis argutior? in docendo, edilferendoque ſubtilior? Refertæ ſunt orationes amplius centum quinquaginta (quas quidem adhuc invenerim & legerim) & verbis, & rebus illuſtribus. Licet ex his eligant ea, quæ notatione & laude digna ſint; omnes oratoriæ virtutes in eis reperientur. Jam vero Origines ejus quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? Amatores huic deſunt, ſicuti multis jam ante ſeculis & Philiſto Syracuſio, & ipſi Thucydidi. Nam ut horum conciſis ſententiis, interdum etiam non ſatis apertis cum brevitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione, atque altitudine orationis ſuæ: quod idem Lyſiæ Demoſthenes: ſic Catonis luminibus obſtruxit hæc poſteriorum quaſi exaggerata altius oratio. Sed in noſtris inſcitia eſt, quod ii ipſi, qui in Græcis antiquitate delectantur, eaque ſubtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone non (*) noverunt quidem. Hyperidæ volunt eſſe & Lyſiæ. Laudo. Sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi ſe gaudere dicunt. Sapienter id quidem: atque utinam

(*) *Noverunt*) Man. *Noverant*. *Quid enim? Hyperidæ*.

nam imitarentur, nec oſſa ſolum, ſed ſanguinem! Gratum eſt tamen, quod volunt. Cur igitur Lyſias & Hyperides amatur, cum penitus ignoretur Cato? Antiquior eſt hujus ſermo, & quædam horridiora verba. Ita enim tum loquebantur. Id muta: quod tum ille non potuit: & adde numeros; & aptior ſit oratio: ipſa verba compone, & quaſi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres factitaverunt: jam neminem antepones Catoni. Ornari orationem Græci putant, ſi verborum immutationibus utantur, quos appellant τρόπους, & ſententiarum orationiſque formis, quæ vocant σχήματα. Non veriſimile eſt, quam ſit in utroque genere & creber & diſtinctus Cato.

XVIII. Nec vero ignoro, nondum eſſe ſatis politum hunc oratorem, & quærendum eſſe aliquid perfectius: quippe cum ita ſit ad noſtrorum temporum rationem vetus, ut nullius ſcriptum exſtet dignum quidem lectione, quod ſit antiquius. Sed majore honore in omnibus artibus, quam in hac una dicendi, verſatur antiquitas. Quis enim eorum, qui hæc minora animadvertunt, non intelligit, Canachi ſigna rigidiora eſſe, quam ut imitentur veritatem? Calamidis dura illa quidem, ſed tamen molliora, quam Canachi. Nondum Myronis ſatis ad veritatem adducta; jam tamen quæ non dubites pulchra dicere. Pulchriora etiam Polycleti, & jam plane perfecti quidem videri ſolent. Similis in pictura ratio eſt, in qua Zeuxim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum, qui non ſunt uſi plus quam quatuor coloribus, formas & lineamenta laudamus. At in Aetione, Nicomacho, Protogene, Apelle, jam perfecta ſunt omnia: & neſcio an reliquis in rebus omnibus idem eveniat. Nihil eſt enim ſimul & inventum, & perfectum.

Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetæ: quod ex eis carminibus intelligi poteſt, quæ apud illum, & in Phæacum, & in procorum epulis canuntur. Quid? noſtri veteres verſus ubi ſunt?

Quos olim Fauni, vateſque canebant,
Cum neque Muſarum ſcopulus quiſquam ſuperarat,
Nec dicti ſtudioſus erat....
Ante hunc.....

ait ipſe de ſe: nec mentitur in gloriando. Sic enim ſeſe res habet. Nam & Odyſſea Latina eſt, ſic, tanquam opus aliquod Dædali, & Livianæ fabulæ, non ſatis dignæ quæ iterum legantur. Atque hic Livius, qui primus fabulam, C. Clodio Cæci filio & M. Tuditano conſulibus, docuit, anno ipſo antequam natus eſt Ennius; poſt Romam conditam autem quartodecimo & quingenteſimo, ut hic ait, quem nos ſequimur: eſt enim inter ſcriptores de numero annorum controverſia. Accius autem a Q. Maximo quintum conſule captum Tarento ſcripſit Livium annis xxx., poſtquam eum fabulam docuiſſe & Atticus ſcribit, & nos in antiquis commentariis invenimus. Docuiſſe autem fabulam annis poſt xı. C. Cornelio, Q. Minucio conſulibus, ludis Juventatis, quos Salinator Senenſi prælio voverat. In quo tantus error Accii fuit, ut, his conſulibus, xl. annos natus Ennius fuerit,

Digitized by Google

ſit : cui (*) ſi æqualis fuerit Livius, minor fuit aliquanto is qui primus fabulam dedit, quam ii, qui multas docuerant ante hos conſules, & Plautus, & Nævius.

XIX. Hæc ſi minus apta videntur huic ſermoni, Brute, Attico aſſigna, qui me inflammavit ſtudio illuſtrium huminum ætates & tempora perſequendi. Ego vero, inquit Brutus, & delector iſta quaſi notatione temporum, & ad id, quod inſtituiſti, oratorum genera diſtinguere ætatibus, iſtam diligentiam eſſe accommodatam puto.

Recte, inquam, Brute, intelligis. Atque utinam exſtarent illa carmina, quæ multis ſeculis ante ſuam ætatem in epulis eſſe cantitata a ſingulis convivis de clarorum virorum laudibus, in Originibus ſcriptum reliquit Cato! Tamen illius (16), quem in vatibus & Faunis enumerat Ennius, bellum Punicum, quaſi Myronis opus, delectat. Sit Ennius ſane, ut eſt certe, perfectior: qui ſi illum, ut ſimulat, contemneret, non, omnia bella perſequens, primum illud Punicum acerrimum bellum reliquiſſet. Sed ipſe dicit, cur id faciat: *Scripſere*, inquit, *alii rem verſibu'*: & luculente quidem ſcripſerunt, etiamſi minus, quam tu, polite. Nec vero tibi aliter videri debet; qui a Nævio vel ſumpſiſti multa, ſi fateris: vel, ſi negas, ſurripuiſti.

Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro (17), Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus (18), P. Craſſus (19), qui cum ſuperiore Africano conſul fuit. Ipſum Scipionem (20) accepimus non infantem fuiſſe. Filius quidem ejus (21), is, qui hunc minorem Scipionem

(*) *Si æqualis*) Vict. Lamb. Grut. *cum æqualis*.

(16) *Illius*) Nævii.

(17) *C. Varro*) C. Terentius Varro, qui ut ait Livius, loco non humili ſolum, ſed etiam ſordido ortus eſt. Patrem lanium fuiſſe ferunt, ipſumque inſtitorem mercis, filioque hoc ipſo in ſervili ejus artis miniſterio uſum. Is juvenis, ubi ex eo genere quæſtus pecunia a patre relicta, animum ad ſpem liberalioris fortunæ adjecit, conſul cum L. Æmilio Paulo factus, apud Cannas culpa ſua vires P. Romani, ut ait Val. Max. exhauſit. *Corradus*.

(18) *P. Lentulus*) P. Cornelius Lentulus Caudinus, qui cum C. Licinio Varrone anno ab U. C. DXVII. conſul fuit. Nullus enim præter eum fuit his temporibus, qui conſul, major natu Catone, fuerit, & P. Lentulus ſit dictus. Duos quidem P. Lentulos apud Livium, ſed prætores agnoſcimus. An vero Cicero hic inter tot conſulares prætorium nominarit, dubitari ut poteſt, ita veriſimile non videtur. *Idem*.

(19) *P. Craſſus*) P. Licinius Craſſus, Dives, Pontifex Maximus: qui cum ante nec prætor nec conſul fuiſſet, magiſter tamen equitum & cenſor eſt factus. Ex ædilitate enim gradum ad cenſuram fecit, ſed cum L. Veturius collega deceſſiſſet, cenſura ſe abdicavit: cui poſtea prætori facto provincia peregrina evenit, & quæ ſenatus cenſuiſset, ut ait Livius. Hunc Cicero in Catone Pontificii & civilis juris fuiſse peritiſſimum oſtendit. Quin vero *Dives* hic etiam ſit appellatus, qui veterum monumenta viderit, dubitare non poterit. *Idem*.

(20) *Scipionem*) P. Cornelium Scipionem, qui Africanus primus eſt appellatus, cujus res geſtas & totam denique vitam, præter alios Livius & Plutarchus ſcripſerunt, ſi modo Plutarchus unquam ſcripſit eam, quæ circumfertur. *Idem*.

(21) *Filius quidem ejus*) Qui Cn. Scipio a Val. Maximo vocatur, & inter eos etiam numeratur, qui a parentibus degenerarunt; atque in eo potiſſimum accuſatur, quod in tanta domeſtica gloria ortus, a parvulo admodum regis Antiochi præſidio capi ſuſtinuit. Et captum quidem Livius, Juſtinus, Plutarchus, & alii conſentiunt; de cauſa diſſentiunt. *Idem*.

a Paulo adoptavit, ſi corpore valuiſſet, in primis habitus eſſet diſertus. Indicant cum oratiunculæ, tum hiſtoria quædam Græca, ſcripta dulciſſime.

XX. Numeroque eodem fuit Sex. Ælius (22), juris quidem civilis omnium peritiſſimus, ſed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem, C. Sulpicius Gallus (23), qui maxime omnium nobilium Græcis literis ſtuduit, iſque & oratorum in numero eſt habitus, & fuit reliquis rebus ornatus atque elegans. Jam enim erat unctior quædam, ſplendidiorque conſuetudo loquendi. Nam, hoc prætore ludos Apollini (24) faciente, cum Thyeſtem fabulam docuiſſet, Q. Marcio, Cn. Servilio conſulibus, mortem obiit Ennius.

Erat iiſdem temporibus Tib. Gracchus (25), P. filius, qui bis conſul & cenſor fuit, cujus eſt oratio Græca apud Rhodios: quem civem cum gravem, tum etiam eloquentem (26) conſtat fuiſſe. P. etiam Scipionem Na-

(22) *Sex. Ælius*) Pætus, Catus; nam gentis cognomine Pætus a Livio, & ſuo Catus ab Ennio illo carmine fuit appellatus *Egregie cordatus homo, Catus Æliu' Sextus:* quod apud Ciceronem Tuſc. I. & lib. 1. de Oratore invenies. Hic conſul cum T. Quintio Flaminio Galliam provinciam ſortitus eſt, ſed nihil memorabilis rei geſſit, ut Livius loquitur. Cenſuram vero cum C. Cornelio Cethego præclare adminiſtravit, quod Livius lib. xxxiv. refert. Ælii plebeji fuerunt: quod cum multi oſtendunt, tum P. Ælius, qui fuit ædilis plebis, & Q. Ælius Tubero, qui fuit tribunus plebis. Scriptores eos laudant, quod nobiles, & pauperes fuerint. *Idem.*

(23) *C. Sulpicius Gallus*) Hunc & L. Æmilium Paulum patronos populi ulterioris Hiſpaniæ olim ſumpſerunt, ut Liv. lib. xliii. ſcribit, qui teſtatur, illum etiam non ita multo poſt prætorem factum fuiſse. Multa de eo paſſim apud auctores reperiuntur. Hunc Sulpicium Gallum affirmo ſignificari lib. 14. Famil. ubi ſcribitur: *Veſter Gallus.* Scribit enim ad Ser. Sulpicium, qui fuit ex eadem gente Sulpicis, quæ duplex videtur fuiſse. *Idem.*

(24) *Ludos Apollini*) Hæc ſunt verba ex carminibus Marcii vatis a Livio lib. xxv. relata. *Apollini vovendos cenſeo ludos, qui quotannis comiter Apollini fiant: cum populus dederit ex publico partem: privati uti conferant pro ſe ſuiſque. Iis ludis faciendis praerit prætor is, qui jus populo plebique dabit ſummum.* Q. igitur Fulvio Flacco & App. Claudio Pulchro conſulibus, id eſt, anno ab U.C. DXLII. ludi Apollinares a P. Cornelio Sylla prætore urbis primum facti ſunt: inde omnes deinceps prætores urbani fecerunt, ſed in unum annum vovebant, dieque incerto faciebant. Conſulibus vero M. Claudio Marcello, & T. Quintio Criſpino, id eſt anno ab U. C. DXLVI. P. Licinius Varus prætor urbis legem ferre ad populum juſsus eſt, ut hi ludi in perpetuum in ſtatum diem voverentur. Itaque ipſe primus ita vovit, fecitque ante diem ter. Non. Quint. Is dies deinde ſolennis ſervatus eſt. *Idem:*

(25) *Tib. Gracchus*) Hic eſt Tib. Sempronius Gracchus, qui magnam laudem eſt adeptus, quod tribunus plebis ſolus ex toto illo collegio L. Scipioni fuit auxilio, inimiciſſimus & ipſius & fratris ejus Africani. *Idem.*

(26) *Eloquentem*) Lib. 1. de Orat. inquit: *Haudquaquam eloquens:* hic tamen eloquentem vocat, ut rem ſuam agat, id eſt, ut, quos hic enumerat, oſtendat eloquentes fuiſſe: ut Catonem hic ſummum facit oratorem, quem tamen alibi in eloquentia non tantopere commendat. Accedit, quod in libris Oratoris oratorem perfectiorem quærebat, hic quemlibet oratorem nominat. Atque hic quidem Gracchum Naſicæ, in Lælio vero Naſicam Graccho præponit: ſed ibi Cicero vel generis nobilitatem, vel uxorum ætates ſecutus videri poteſt. Naſica enim patricius; Gracchus vero plebejus fuit, & Naſica Corneliam majorem, Gracchus vero minorem duxit, ut Liv. lib. xxxix. eſt auctor. Hoc vero loco Cicero, ubi ætates oratorum, & tempora, ut ſupra dixit, perſequitur, eo ponit ordine, quo conſules fuerunt: unde cognoſci etiam poteſt Naſicam Graccho minorem natu fuiſſe, qui poſt ſecundum Gracchi conſulatum conſul ipſe primum fuerit. *Idem.*

Naſicam (27) qui eſt *Corculum* appellatus, qui item bis conſul & cenſor fuit, habitum eloquentem ajunt, illius, qui ſacra acceperit (28), filium. Dicunt etiam L. Lentulum (29), qui cum C. Figulo conſul fuit: Q. Nobiliorem (30), M. filium, jam patrio inſtituto deditum ſtudio literarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre ejus in Ætolia militaverat, civitate donavit, cum triumvir coloniam deduxiſſet: & T. Annium Luſcum (31), hujus Q. Fulvii collegam; non indiſertum dicunt fuiſſe.

Atque etiam L. Paulus (32) Africani pater, perſonam principis civis facile dicendo tuebatur; & vero etiam tum Catone vivo, qui annos quinque & octoginta natus exceſſit e vita, cum quidem eo ipſo anno contra Ser. Galbam ad populum ſumma contentione dixiſſet: quam etiam orationem ſcriptam reliquit.

XXI. Sed vivo Catone minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. Nam & A. Albinus (33), is, qui Græce ſcripſit hiſtoriam (34),

Pp 2 qui

(27) *P. Scipionem Naſicam*) P. Cornelius Scipio Naſica, cognomento *Corculum* ob egregiam humanitatem, bis conſul, primum anno Urbis DXCII. deinde anno DXCIX. quo tempore de Dalmatis triumphavit. Præterea cenſura functus eſt anno DXCV. *Pruſtens*. Fuit etiam hic Naſica Pontifex Maximus, quod hic omittit Cicero, ſed in Catone teſtatur, & lib. III. de Oratore. *Corradus*.

(28) *Sacra acceperit*) Eandem rem tangit in Orat. de Aruſp. reſp. & Liv. lib. XXIX. pluribus verbis deſcribit, & quidem P. Sempronio, M. Cornelio conſulibus, hoc eſt anno ab U. C. DL. ex quo tempore ad conſulatum P. Scipionis Naſicæ, qui Jugurthæ bellum indixit, anni minimum XCII. numerantur. Unde facile apparet error Val. Maximi, qui lib. VII. c. 5. Naſicam eundem fuiſſe credidit, qui ſacra accepit, & bellum Jugurthæ indixit, & repulſam paſſus eſt, quod in manum ruſtici jocatus eſſet: quem tamen errorem ne Plinius quidem, diligens ſcriptor, vitavit, Val. Max. fortaſſe imitatus. Unus Paterculus recte diſtinxit. *Idem*.

(29) *L. Lentulum*) L. Cornelium Lentulum Lupum, Cn. F. L. N. ut in veteribus Coll. ſcriptum vidimus. Is mihi videtur eſſe, qui M. Catoni, ut Cicero Tuſc. III. refert, de bello Punico eſt adverſatus: de quo quidem præterea nihil dicere poſſumus: niſi, quod omnes ſciunt, Lentulos a ſerendis lentibus appellatos fuiſſe. *Idem*.

(30) *Q. Nobiliorem*) Q. Fulvium Nobiliorem, qui cum T. Annio conſul fuit, anno ab U. C. DCI. qui bellum in Hiſpania non ſatis feliciter geſſit, quod Appianus in lib. de Reb. Hiſp. ſcribit. *Idem*.

(31) *T. Annium Luſcum*) Ita Livius lib. XLII. vocat, cum inter legatos, qui in Macedoniam ad res repetendas miſſi ſunt, numerat, & quidem annis duodeviginti ante conſulatum. Viderint igitur, qui in conſulibus T. Annium Fuſium ſcribunt, an recte faciant. Anniorum gentem plebejam fuiſſe cognoſcimus ex eo potiſſimum, quod T. Annius Milo apud Ciceronem, & L. Annius apud Salluſtium, tribuni plebis leguntur. *Idem*.

(32) *L. Paulus*) L. Æmilius Paulus, cujus res geſtæ notiores ſunt, quam ut ſit neceſſe nunc quidquam de illis dicere, præſertim cum Livius, Plutarchus, Florus, & alii res illas diligentiſſime ſint perſecuti. Quare illud tantum, quod hodie quoque Romæ in tabula ærea legitur, huc transferemus: *Paulus Æmilius Imp. Macedoniam terrarum imperio poſitam cepit, cujus uno die LXXII. urbes vendidit, etiam India victor per veſtigia Liberi patris atque Herculis, Romana ſigna circumtulit*. Idem.

(33) *Albinus*) A. Poſthumius Albinus, qui P. Scipione & M. Marcello coſſ. prætor fuit, ut legimus apud Ciceronem in Lucullo. Poſthumii vero patricii fuerunt, cum a principio multi ex his conſules fuerint. *Idem*.

(34) *Græce ſcripſit hiſtoriam*) In cujus principio veniam petiit, ſi Romanus homo minus eleganter Græce ſcripſiſſet: quam cum legiſſet M. Cato, Næ tu, inquit, Aule, nimium nugator es, qui maluiſti culpam deprecari, quam culpa vacare. Hoc apud Gellium lib. XI. c. 8. & Macrob. lib. I. Saturn. leges. *Idem*.

Digitized by Google

qui conſul cum L. Lucullo fuit, & literatus & diſertus fuit: & tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fulvius (35), & una Ser. Fabius Pictor (36), & juris, & literarum, & antiquitatis bene peritus. Quintuſque Fabius Labeo (37) fuit ornatus iiſdem fere laudibus. Nam Q. Metelus (38), is, cujus quatuor filii conſulares fuerunt (39), in primis eſt habitus eloquens: qui pro L. Cotta dixit, accuſante Africano: cujus & aliæ ſunt orationes, & contra Tib. Gracchum expoſita eſt in C. Fannii annalibus.

Tum

(35) *Fulvius*) Ser. Fulvius Flaccus. Is enim mihi videtur eſſe, qui cum Calpurnio Piſone ann. DCIX. conſul fuit, & de Vardæis triumphaſſe dicitur. Is etiam fortaſse fuit, quem C. Curio defendit: qua de re tempore Ciceronis extabat oratio, ut infra dicitur. *Idem*.

(36) *Fabius Pictor*) Qui fuerit, ne Corradus quidem Bruti explanator exponit. Quamobrem, & de hoc quod ſentimus, aperiamus. Fuerunt igitur tres Pictores, qui literarum, & quidem, antiquitatis cognitione floruerint, Q. Fabius Pictor, N. Fabius Pictor, & Ser. Fabius Pictor. Q. Fabius omnium antiquiſſimus bello Gallico Ciſalpino, ut ait Oroſius, & poſt Punico bello, ut inquit Livius, interfuit. Ex ejus Annalibus Latinis Gellius, lib. v. cap. 4. teſtimonium profert. Idcirco autem, *Latinis*, addidi, ut eos redarguerem, qui hunc Q. Fabium Græce ſcripſiſse exiſtimarunt, in quo alterius Fabii Pictoris, prænomine *Numeris*, ſimilitudine, ut credo, decepti ſunt: cujus meminit Cicero, in lib. 1. de Divinat. cap. 21. Serv. autem Fabius Pictor, quem *juris, & antiquitatis bene peritum* vocat Cicero, is eſt, cujus meminit Macrobius lib. III. *Primo*, inquit, *pontificii juris libro apud Pictorem hoc verbum poſitum eſt, Vitulari*. Et Nonius: *Fabius Pictor rerum geſtarum libro primo .... Idem juris Pontifex libro tertio ....* Quibus in verbis illud eſse peccati puto, quod *Pontifex* pro *Pontificii* ſcriptum ſit. Quare cum dixit Cicero, eum *antiquitatis* bene peritum eſse, libros ejus rerum geſtarum intellexit; cum *juris*, de jure Pontificio. *Sigonius*, in *Fragm.*

(37) *Q. Fabius Labeo*) Dubitamus, an is ſit, quem Cicero lib. 1. de Officiis, & Val. Maximus ſcribunt, a ſenatu Nolanis, & Neapolitanis arbitrum de finibus datum, ita terminaſse, ut multum agri, quod in medio eſſet relictum, populo Romano adjudicarit. Cæteras res ejus deſideramus: niſi forte Cicero regreditur ad eum, qui conſul cum M. Claudio Marcello, ann. DLXXI. fuit: quem Donatus etiam poetam vocat. *Idem*.

(38) *Q. Metellus*) Qui Andriſcum, Pſeudophilippum vocatum, vicit, Macedoniam domuit, Achæos prælio fudit, & de Andriſco, ſive Macedonia triumphavit, ut oſtendit Cicero in Orat. in Piſonem; atque hæc quidem omnia fecit, cum prætor eſset, ut Livius, Paterculus, & auctor Libelli de Viris Illuſtr. ſcribunt. Unde cognoſcitur error Flori, & aliorum, qui credunt Metellum tunc conſulem fuiſse, cum Macedoniam domuit, a qua *Macedonicus* eſt appellatus. Quod ſi nullus ſcriptor nominatim dicat, eum tunc prætorem fuiſse, ex ordine tamen hiſtoriæ & temporum id ipſum cognoſcimus. Livii ætate extabat oratio Metelli, quam Cæſar Auguſtus, cum de maritandis ordinibus ageret, velut eo tempore ſcriptam in ſenatu recitavit, ut teſtatur etiam Suetonius in Auguſto; quo tamen loco interpretes putant orationem Metelli Numidici, non Macedonici ſignificari, Gellium ſecuti, qui lib. 1. c. 6. multa, tanquam ex oratione Metelli Numidici, recitat. Sed vel Gellius erravit, vel male deſcriptus eſt liber, & *oratio Metelli Macedonici* legi debet: vel dicendum Metellum quoque Numidicum ea de re orationem ſcriptam reliquiſse. *Idem*.

(39) *Conſulares fuerunt*) Fuerunt illi quidem conſulares, ut ait Philippica VIII. ſed non omnes ante patris mortem; ſiquidem Cic. lib. v. de Fin. ita ſcribit: *Q. Metellus tres filios conſules vidit, e quibus unum etiam cenſorem & triumphantem: quartum autem prætorem*. Quæ verba Val. Max. VII. 1. videtur ita male deſcripſiſse: *Fecit, ut eodem tempore tres filios conſulares, unum etiam cenſorium, duos triumphales, & quartum prætorium videret*. Reliquit etiam tres filias nuptas, hinc Cicero Tuſcul. I. ſic ait: *Metellum multi filii, filiæ, nepotes, neptes in rogum impoſuerunt*. Idem propemodum Valerius Max. & Plinius teſtantur. *Idem*.

Tum ipſe L. Cotta (40) veterator (41) habitus, ſed C. Lælius (42), P. Africanus (43) in primis eloquentes: quorum exſtant orationes, ex quibus exiſtimari de ingeniis oratorum poteſt. Sed inter hos ætate paulum his antecedens ſine controverſia Ser. Galba (44) eloquentia præſtitit: & nimirum is princeps ex Latinis, illa oratorum propria, & quaſi legitima opera tractavit, ut egrederetur a propoſito ornandi cauſa, ut delectaret animos, ut permoveret, ut augeret rem, ut miſerationibus, ut communibus locis uteretur. Sed neſcio quomodo hujus, quem conſtat eloquentia præſtitiſſe, exiliores orationes ſunt, & redolentes magis antiquitatem, quam aut Lælii, aut Scipionis, aut etiam ipſius Catonis: itaque exaruerunt, vix jam ut appareant.

De ipſius Lælii & Scipionis ingenio, quanquam ea eſt jam opinio, ut plurimum tribuatur ambobus; dicendi tamen laus eſt in Lælio illuſtrior. At oratio Lælii de collegiis (45), non melior, quam de multis quam voles, Scipionis: non quo illa Lælii quidquam ſit dulcius, aut quod de religione dici poſſit auguſtius; ſed multo tamen vetuſtior, & horridior ille, quam Scipio: &, cum ſint in dicendo variæ voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, & lubenter verbis etiam uti paulo magis priſcis Lælius. Sed eſt mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere. Nam ut ex bellica laude adſpirare ad Africanum nemo poteſt, in qua ipſa egregium Viriati bello (46) reperimus fuiſſe Lælium: ſic ingenii, literarum,

(40) *L. Cotta*) L. Aurelius Cotta, qui cum Ser. Sulpicio Galba conſul ann. DCX. fuit: qui cum in ſenatu contenderent, uter adverſus Viriatum in Hiſpaniam mitteretur, Scipio dicto, ut neuter in provinciam mitteretur, obtinuit, ut refert Val. Maximus, VI. 4. *Idem*.

(41) *Veterator*) *Veteratores*, inquit Sex. Pompejus, *callidi, dicti a multa rerum gerendarum vetuſtate*. Ob id hunc eum eſſe credimus, qui nihil habebat, ut Africanus ait apud Valer. Max. VI. c. 5. cumque tribunus plebis eſſet, fiducia ſacroſanctæ poteſtatis creditoribus ſuis ſatisfacere nolebat, niſi a collegis fuiſſet coactus, ut Val. Max. lib. VI. cap. 5. ſcribit. Unde cognoſcimus Aureliam gentem plebejam fuiſſe, in qua fuit cognomen *Cotta*, dictum, ut quidam volunt; ἀπὸ τῦ κάτυ, quod iracundus, & oris torvi fuerit is, qui primus Cotta fuerit appellatus. *Idem*.

(42) *C. Lælius*) Hic, ut Cicero Philipp. XI. refert, fuit filius illius C. Lælii, qui majoris Africani in Hiſpania & in Africa ſemper comes fuit, ita ut a multis *Africanus* ipſe quoque ſit appellatus. Certe cum Africano majore arctiſſima familiaritate junctus fuit; ut Lælius hic & Africanus amicitiam, tanquam hereditatem quandam creviſſe, & poſtea ſic auxiſſe videantur, ut ea maxime illuſtris habeatur, quod Lælius Ciceronis oſtendit. Fuit igitur hic Lælius prætor, fuit conſul cum Q. Servilio Cæpione, an. DCXIV. fuit augur, & *Sapiens* eſt appellatus. Hic ante Scipionem ponitur, quia major natu fuit. *Idem*.

(43) *P. Africanus*) P. Cornelius Scipio Africanus Æmilianus, de quo præſtat ſilere, quam pauca dicere. *Idem*.

(44) *Ser. Galba*) Servius Sulpicius Galba, qui prætor male adverſus Luſitanos pugnavit, ut Liv. lib. XLVIII. ſcripſit. Deinde cum L. Aurelio Cotta anno ab U. C. DCX. conſul fuit. Sciendum eſt prænomen *Servium* frequenter in gente Sulpicia inveniri. Male igitur faciunt, qui deſcribunt, vel legunt uſquam *Sergium Galbam*, cum *Sergius* ſit nomen gentis, non autem prænomen, ut ſatis conſtat. Male igitur Plutarchus in Catone hunc Σερωΐλιον Γάλβαν vocat. *Idem*.

(45) *Oratio Lælii de collegiis*) Vide lib. de Amicitia, cap. 25.

(46) *Viriati bello*) Viriatus ex paſtore venator, e venatore latro, mox juſti quoque exercitus dux factus, univerſam Luſitaniam occupavit, & bellum cum Romanis per quatuordecim annos, ut Florus & Oroſius ſcribunt, vel octo continuos, ut placet Appiano,

rum, eloquentiæ, ſapientiæ denique, etſi utrique primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. Nec mihi cæterorum judicio ſolum videtur, ſed etiam ipſorum inter ipſos conceſſu ita tributum fuiſſe. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, ſic in hoc ipſo humanior: ut faciles eſſent in ſuum cuique tribuendo.

XXII. Memoria teneo, Smyrnæ me ex P. Rutilio Rufo audiſſe, cum diceret adoleſcentulo ſe accidiſſe, ut ex ſenatuſconſulto P. Scipio & D. Brutus (ut opinor) conſules de re atroci, magnaque quærerent. Nam cum in ſilva Scantia (47) facta cædes eſſet, notique homines interfecti; inſimulareturque familia, partim etiam liberi ſocietatis ejus, quæ picarias (48) de P. Cornelio, L. Mummio cenſoribus redemiſſet; decreviſse ſenatum, ut de ea re cognoſcerent & ſtatuerent conſules: cauſam pro publicanis accurate, ut ſemper ſolitus eſset, eleganterque dixiſse Lælium. Cum conſules, re audita, *amplius* de conſilii ſententia pronuntiaviſsent; paucis interpoſitis diebus iterum Lælium multo diligentius, meliuſque dixiſse, iterumque eodem modo a conſulibus rem eſse prolatam. Tum Lælium, cum eum ſocii domum reduxiſsent, egiſsentque gratias, &, ne defatigaretur, oraviſsent, locutum eſse ita, ſe, quæ feciſset, honoris eorum cauſa, ſtudioſe, accurateque feciſse; ſed ſe arbitrari, cauſam illam a Ser. Galba, quod is in dicendo (*) fortior acriorque eſset, gravius & vehementius poſse defendi. Itaque auctoritate C. Lælii publicanos cauſam detuliſse ad Galbam. Illum autem, quod ei viro ſuccedendum eſset, verecunde & dubitanter recepiſse. Unum, quaſi comperendinatus, medium diem fuiſse, quem totum Galbam in conſideranda cauſa, componendaque poſuiſse: &, cum cognitionis dies eſset, & ipſe Rutilius rogatu ſociorum domum ad Galbam mane veniſset, ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret; uſque illum, quoad ei nuntiatum eſset conſules deſcendiſse, omnibus excluſis commentatum in

qua-

no, geſſit, multoſque Romanos duces vicit; ac tandem a ſuis, quos Servilius Cæpio corruperat, eſt interfectus. Hiſtoria eſt apud Liv. lib. LII. & LIV. & alios. Aliter *Viriatico*, fortaſſe recte, ut *bellum Viriaticum* dicatur, ut *bellum Mithridaticum*; quanquam Suetonius *bellum Viriatinum* vocat. *Idem*.

(47) *Scantia*) Turnebus, *Sila*, quem vide Adverſ. lib. XI. cap. 1. & XXVI. 12.

(48) *Picarias*) Fortaſſe loca ubi pix fieret, cujus apud veteres magnus fuit uſus, cum ad alias res, tum ad vina condienda. Et fortaſſe tum cenſores picarias locabant, quod nos tamen adhuc non legimus: illud legimus, quod ſcribit Plin. in tabulis cenſoriis paſcua dicta fuiſſe omnia, ex quibus populus reditus haberet; quia diu hoc ſolum vectigal fuerat. Hoc ſignificat Cicero, cum in Orat. I. contra Rull. ita ſcribit: *Veniat*, inquit, *ſilva Scantia: utrum tandem hanc ſilvam in relictis poſſeſſionibus, an in cenſorum paſcuis inveniſti?* Ex his exiſtimamus legi oportere, vel *pecuaria*, ut hic etiam ſcriptum vidimus, vel *pecuarias*, præſertim cum in aliis libris *picarias*, in aliis *piarias* hoc loco legamus. Et *pecuaria*, loca ubi pecora nutriantur, id eſt paſcua, interpretamur: *pecuarias* vero, eodem pene modo, quod Varro lib. II. de RR. ita ſcribat: *Facilius faciam, quod & ipſe pecuarias habui grandes, in Apulia ovarias, & Reatino equarias*. Itaque rem ſic explicare poſſumus: ſilva Scantia erat in paſcuis cenſorum: pecuaria item, ſive pecuariæ erant in iiſdem paſcuis. Cum igitur publicani redemiſſent has pecuarias, ſive pecuaria, in ſilva Scantia, quæ in his erat, facta eſt cædes. *Corradus*.

(*) *Fortior* Lamb. Grut. *ornatior*.

Digitized by Google

quadam teſtudine cum ſervis literatis fuiſse: quorum aliud alii dictare eodem tempore ſolitus eſset. Interim cum eſset ei nuntiatum tempus eſse, exiſse in ædes eo colore, & iis oculis, ut egiſse cauſam, non commentatum putares. Addebat etiam, idque ad rem pertinere putabat, ſcriptores illos male mulcatos exiſse cum Galba. Ex quo ſignificabat, illum non in agendo ſolum, ſed etiam in meditando vehementem atque incenſum fuiſse. Quid multa? magna expectatione, plurimis audientibus, coram ipſo Lælio ſic illam cauſam tanta vi, tantaque gravitate dixiſse Galbam, ut nulla fere pars orationis ſilentio præteriretur. Itaque multis querelis, multaque miſeratione adhibita, ſocios, omnibus approbantibus, illa die quæſtione liberatos eſse.

XXIII. Ex hac Rutiliana narratione ſuſpicari licet, cum duæ ſummæ ſint in oratore laudes, una ſubtiliter diſputandi, ad docendum; altera graviter agendi, ad animos audientium permovendos; multoque plus proficiat is qui inflammet judicem, quam ille qui doceat: elegantiam in Lælio, vim in Galba fuiſſe. Quæ quidem vis tum maxime cognita eſt, cum, Luſitanis (49) a Ser. Galba prætore contra interpoſitam, ut exiſtimabatur, fidem, interfectis, L. Libone (50) tribuno plebis populum incitante, & rogationem in Galbam privilegii ſimilem ferente, ſumma ſenectute (ut ante dixi) M. Cato legem ſuadens in Galbam multa dixit: quam orationem in Origines ſuas retulit, paucis antequam mortuus eſt, an diebus, an menſibus? Tum igitur recuſans Galba pro ſeſe (51), & populi Romani fidem implorans, cum ſuos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat; cujus orbitas & fletus mire miſerabilis fuit propter recentem memoriam clariſſimi patris: iſque ſe tum eripuit flamma, propter pueros miſericordia populi commota, ſicut idem ſcriptum reliquit Cato. Atque etiam

(49) *Luſitanis*) Ser. Galba eſt accuſatus a Libone, quod Luſitanorum magnam manum, **interpoſita fide, prætor in Hiſpania** interemiſset, ut Valer. Max. lib. VIII. cap. 1. refert, qui lib. IX. cap. 6. ſcribit ad hunc modum: *Ser. quoque Galba ſumma perfidia: trium enim Luſitaniæ civitatum convocato populo, tanquam de commodis ejus acturus, novem millia, in quibus flos juventutis conſiſtebat, electa, & armis exuta, partim trucidavit, partim vendidit: quo facinore maximam cladem barbarorum magnitudine criminis anteceſſit*. Triginta millia Luſitanorum trucidata fuiſse Suetonius in Galba teſtatur; Appianus vero, in libro de rebus in Hiſp. geſtis, rem pluribus exponit. *Idem*.

(50) *L. Libone*) Aliter *L. Scribonio*. Utrumque recte. Is enim dicebatur L. Scribonius Libo, ut invenies lib. I. & II. de Orat. ep. 5. lib. XII. ad Attic. apud Val. Max. lib. VIII. cap. 1. & apud Liv. lib. XLIX. Scribonii plebeji fuerunt, ut vel ex hujus Scribonii Libonis tribunatu conſtat. Libo vero cognomen etiam in aliis gentibus, ut Petiliis & Octaviis, invenitur. *Idem*.

(51) *Tum igitur recuſans Galba pro ſeſe*) *Miſerabiliter pro ſe Galba locutus*, inquit Liv. lib. XLIX. Quanquam vereor ego, ne legendum ſit hoc loco: *Tum nihil recuſans Galba pro ſe*. Nam *recuſare* verbo ſic utitur Cicero; & Valer. Max. qui non res modo, ſed verba etiam ſolet mutuari, hanc rem ſic in ſuum lib. VIII. tranſtulit: *Reus Galba pro ſe jam nihil recuſans, parvulos liberos ſuos, & Galli ſanguine conjunctum ſibi filium, flens commendare cœpit*. Quæ vero lib. I. de Orat. de Galba referuntur, oſtendunt, eum de ſe prorſus deſperaſse, ut merito dici poſſit hoc loco, ***nihil pro ſe recuſans***. Idem.

tiam ipſum Liboaem non infantem video fuiſſe, ut ex orationibus ejus intelligi poteſt.

Cum hæc dixiſſem, & paulum interquieviſſem, Quid igitur, inquit, eſt cauſæ, Brutus, ſi tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus ejus appareat? quod mirari non poſſum in eis, qui nihil omnino reſcripti liquerunt.

XXIV. Nec enim eſt eadem, inquam, Brute, cauſa non ſcribendi, & non tam bene ſcribendi, quam dixerint. Nam videmus alios oratores inertia nihil ſcripſiſſe, ne domeſticus etiam labor accederet ad forenſem: pleræque enim ſcribuntur orationes habitæ jam, non ut habeantur. Alios non laborare, ut meliores fiant: nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum ſcriptio: memoriam autem in poſterum ingenii ſui non deſiderant, cum ſe putant ſatis magnam adeptos eſſe dicendi gloriam, eamque etiam majorem viſum iri, ſi in exiſtimantium arbitrium ſua ſcripta non venerint. Alios, quod melius putent dicere ſe poſſe, quam ſcribere: quod peringenioſis hominibus, neque ſatis doctis, plerumque contigit, ut ipſi Galbæ: quem fortaſſe vis non ingenii ſolum, ſed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatque, ut & incitata, & gravis, & vehemens eſſet oratio: dein cum otioſus ſtylum prehenderat, motuſque omnis animi, tanquam ventus, hominem defecerat, flacceſcebat oratio: quod iis, qui limatius dicendi conſectantur genus, accidere non ſolet, propterea quod prudentia nunquam deficit oratorem, qua ille utens eodem modo poſſit & dicere & ſcribere. Ardor animi non ſemper adeſt, iſque cum conſedit, omnis illa vis & quaſi flamma oratoris exſtinguitur. Hanc igitur ob cauſam videtur Lelii mens ſpirare etiam in ſcriptis, Galbæ autem vis occidiſſe.

XXV. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & Sp. Mummii (52), fratres, quorum exſtant amborum orationes. Simplex quidem L. & antiquus: Sp. autem nihilo ille quidem ornatior, ſed tamen adſtrictior; fuit enim doctus ex diſciplina Stoicorum. Multæ ſunt Sp. Albini (53) ora-

(52) *L. & Sp. Mummii*) L. Mummius novus, ut ait Paterculus, & pene ignobilis a principio fuit, quando τρίτον ȣ'κ ἔχομεν αὐτῶν ὄνομα, ut Plutarch. in Mario ſcribit, cum Romani nobiliores nomina minimum tria haberent. Nam quod L. Mummius *Achaicus* poſtea dictus eſt, quartum potius quam tertium nomen eſt, & a quibuſdam agnomen appellatur. Hic L. Mummius cum Cn. Cornelio Lentulo conſul fuit, anno ab U. C. DCVIII. quamvis alii collegam L. non Cn. vocent. Conſul Achæos vicit, unde Achaicus eſt appellatus, & Corinthum delevit, ac triumphavit. Hoc bellum ſcripſerunt Liv. lib. LI. LII. Juſtinus lib. xxxiv. Auctor libelli de Viris Illuſtr. cap. 60. & alii. Sp. Mummius bellum in Hiſpania geſſit, & de Luſitanis triumphavit, ut Appian. in lib. de Reb. in Hiſp. geſtis ſcribit, & fuit in decem legatis L. Mummio fratri, ut lib. xiii. ad Att. ep. 30. Cicero docet. Fuit hic Sp. Mummius etiam legatus in Ægypto cum Africano, quod Juſtinus lib. xxxii. refert. Quare autem Mummii ſint dicti, nos adhuc invenire non potuimus. Illud quidem ſatis auctore Paterculo conſtat, eos homines novos fuiſse ac plebejos, quando L. quidam Mummius apud Ciceronem in Orat. poſt Redit. tribunus plebis agnoſcitur, quem tamen Dio, lib. xxxix. Λεύκιον Πίννιον Κυαδράτον, opinor, appellat. *Idem*.

Digitized by Google

(53) orationes. Sunt etiam L. & C. Aureliorum Oreſtarum (54), quos aliquo video in numero oratorum fuiſſe.

P. etiam Popilius (55) cum civis egregius, tum non indiſertus fuit. C. vero, filius ejus, diſertus. Cajuſque Tuditanus (56) cum omni vita, atque victu excultus, atque expolitus, tum ejus elegans eſt habitum etiam orationis genus. Eodemque in genere eſt habitus is, qui injuria accepta fregit Tib. Gracchum patientia, civis in rebus optimis conſtantiſſimus, M. Octavius (57). At vero M. Æmilius (58) Lepidus (59), qui eſt Porcina dictus, iiſdem temporibus fere, quibus Galba, ſed paulo minor natu, & ſummus orator eſt habitus, & fuit, ut apparet ex orationibus, ſcriptor ſane bonus. Hoc in oratore Latino primum mihi videtur & lenitas apparuiſſe illa Græcorum, & verborum comprehenſio, etiam artifex (ut ita dicam) ſtylus. Hunc ſtudioſe duo adoleſcentes ingenioſiſſimi, & prope æquales, C. Carbo, & Tib. Gracchus audire ſoliti ſunt: de quibus jam dicendi locus erit, cum de ſenioribus pauca dixero. Q. enim Pompejus (60) non contemptus orator temporibus illis fuit, qui ſummos hono-

(53) *Sp. Albini*) Sp. Poſthumii Albini, qui cum M. vel, ut eſt in Salluſtio, Q. Minucio Ruſo conſul anno ab U. C. DCXLIV. fuit, unde conſularem infra Cicero vocat. Hic eſt enim Sp. Albinus, qui, quod ſcribit Salluſtius, Maſſiniſsæ perſuaſit, ut regnum Numidiæ a ſenatu peteret, & alia geſſit, quæ apud eundem poſsunt legi. *Idem*.

(54) *L. & C. Aureliorum Oreſtarum*) Lucius cum M. Æmilio Lepido conſul fuit, anno b U. C. DCXXVIII. & Sardos ſubegit. Alicui tamen poſset ille videri, qui conſul cum Sex. Julio Cæſare fuit an. DXCVII. De Cajo adhuc nihil ſcriptum videre potuimus, ſed conjicimus tantum hunc Lucii fratrem fuiſse, ut hic L. & C. Aurelios fratres conjungat, ut ſtatim L. & Sp. Mummios conjunxit. *Idem*.

(55) *P. etiam Popilius*) P. Popilius Lænas, qui cum P. Rutilio conſul fuit, anno ab U. C. DCXXII. Hic igitur Popilius conſul fuit, quo anno in judicium vocati ſunt, qui cum T. Graccho ſenſerant. Ergo cum quoſdam T. Gracchi amicos, ut refert Plutarchus, urbe ejeciſset, poſtea cognovit latam eſse legem a C. Graccho ſimilem privilegii, ut in judicium vocaretur quicumque in magiſtratu conſtitutus indicta cauſa quempiam ejeciſset. Quare ipſe ex urbe diſceſſit; nec ita multo poſt fuit reſtitutus. Hinc ait infra Cicero: *L. Beſtia bonis initiis orſus tribunatus, nam P. Popilium vi C. Gracchi expulſum ſua rogatione reſtituit*. Idem.

(56) C. *Tuditanus*) C. Sempronius Tuditanus, qui cum M. Aquilio, quem Paulus Oroſius M. Acilium Capitonem vocat, conſul fuit anno ab U. C. DCXXI. His conſulibus novendialibus feriis ſermo de Rep. fuit a Cicerone inſtitutus paulo ante mortem Africani, ut lib. III. ad Q. Fratrem refert. Hunc Tuditanum prætorem P. Popilio & P. Rutilio conſulibus fuiſſe ſcribit Libo, ut Cicero teſtatur lib. XIII. ad Attic. ubi dubitat, an hic in decem legatis Mummio fuerit. *Idem*.

(57) *M. Octavius*) M. Octavius Cecinna vocatur a Julio Obſequente. De familia vero Octaviorum nihil ad ea, quæ Suetonius in Auguſto ſcribit, videtur addendum. *Idem*.

(58) *M. Æmilius*) Ex Æmilia gente, quam ſcribit Sex. Pompejus appellatam a Mamerco Pythagoræ philoſophi filio, cui propter unicam humanitatem cognomen fuerit *Æmilos*: alii, quod ab Aſcanio deſcendat, qui duos habuit filios, Julium, & *Æmilon*. Idem.

(59) *Lepidus*) Idem pene ſignificat *Lepidus*, unde credimus veteres *Æmilium* per *Lepidum* interpretatos, & ſic deinceps Lepidum cognomen Æmiliorum fuiſſe. Hic M. Æmilius Lepidus Porcina cum C. Hoſtilio Mancino conſul fuit, anno ab U. C. DCXVII. Appianus libro de rebus in Hiſp. geſtis, pluribus de eo agit, & eum ob cladem in pugna adverſus Vaccæos acceptam condemnatum fuiſſe: ſed Val. Max. lib. VIII. cap. I. ſcribit a L. Caſſio accuſatum crimine nimis ſublime ſtructæ villæ in Allienſi agro, gravi multa affectum fuiſſe. Quare *Porcina* ſit dictus, nos adhuc quærimus. *Idem*.

(60) *Q. Pompejus*) Is, quem Val. Max. lib. VIII. cap. 5. Q. Pompejum Aufidium vo-

cat,

res, homo per ſe cognitus (61), ſine ulla commendatione majorum eſt adeptus.

Tum L. Caſſius (62) multum potuit, non eloquentia, ſed dicendo tamen; homo non liberalitate, ut alii, ſed ipſa triſtitia & ſeveritate (63) popularis: cujus quidem legi tabellariæ (64) M. Antonius Briſo, tribunus plebis, diu reſtitit, M. Lepido conſule adjuvante. Eaque res P. Africano vituperationi fuit, quod ejus auctoritate de ſententia deductus Briſo putabatur. Tum duo Cæpiones (65) multum clientes conſilio & lingua, plus auctoritate tamen & gratia ſublevabant. Sed Pompeji ſunt ſcripta nec nimis extenuata, (quanquam veterum eſt ſimilis) & plena prudentiæ.

XXVI. P. Craſſum (66) valde probatum oratorem iiſdem fere temporibus

---

cat, qui conſul cum eſſet cum Cn. Servilio Cæpione, anno ab U. C. DCXIII. in Hiſpaniam profectus, Thermeſtinos, ut Livius lib. LIV. videtur ſcripſiſſe, cum Termantini ab Appiano vocentur, ſubegit: deinde, non ſemel a Numantinis cum fuiſſet victus, veritus, ne poſtea Romæ accuſaretur, clam cum illis de pace cœpit agere; deinde vero cum M. Popilius Lænas ſucceſſor veniſſet, ille jam metu belli præſentia ſucceſſoris liberatus, inficiatus eſt quidquid fecerat. Cicero lib. II. de Finib. illum *callide improbum* vocat, quod fœdus cum Numantinis ſit inficiatus. Hunc etiam Cicero lib. II. Acad. Quæſt. inter populares ponit. *Idem*.

(61) *Per ſe cognitus*) Sua, non majorum, virtute nobilitatus. Q. enim Pompejus humili atque obſcuro loco natus eſt, ut Cicero ait Verrina VII. *Εδοκει γὰρ ὁ Πομπήιος υἱὸς αὐλητοῦ γεγονέναι*, ut ſcribit Plutarch. in Apopht. ubi jocus eſt Scipionis. Hinc a Cicerone in Oratione pro Fontejo, & in Orat. pro Murena Q. hic Pompejus *homo novus* appellatur. Inimicitias cum Cæpionibus & Metellis geſſit, ut in Orat. pro Fontejo & apud Valer. Max. videbis. Ab ejus etiam amicis Scipio Lælii nomine ſe removit, ut Lælius apud Ciceronem teſtatur, ob eam fortaſſe cauſam, quam Plutarchus in Apopht. ſcribit, quod, cum Lælio conſulatum petentem, pollicitus Scipioni fuiſſet ſe non petiturum, poſtea tamen petierat. *Idem*.

(62) *L. Caſſius*) L. Caſſius Longinus, a quibuſdam *Ravilla* dictus, qui fuit conſul cum L. Cornelio Cinna, an. ab U.C. DCXXVI. & cenſor cum Cn. Servilio Cæpione, ut Frontinus refert in libris de Aquæductibus. Gens vero Caſſia duplex videtur fuiſſe, patricia & plebeja; nam multi Caſſii inter primos conſules, & multi tribuni plebis in veterum ſcriptis inveniuntur. *Idem*.

(63) *Triſtitia & ſeveritate*) Idem pene bis videtur dicere *κατ' ἐπεξήγησιν*, nam *triſtis* & *ſeverus* ſæpe convertuntur, ut oſtendit etiam Servius, illud Virgilii interpretatus: *Amnemque ſeverum*. Et Donatus apud Terentinum ita ſcribit: *Triſtis ad laudem interdum ſumitur, non ad amaritudinem*. Cicero, *judex triſtis & integer*. L. igitur Caſſius ita triſtis & ſeverus fuit, ut, quod Val. Max. lib. III. cap. 7. ſcribit, olim cum prætor eſſet, ejus tribunal, propter nimiam ſeveritatem, ſcopulus reorum diceretur. Hinc Cicero Verrina V. ita ſcribit: *Non quæro judices Caſſianos, veterem judiciorum ſeveritatem non requiro*. Nec ita multo ante ibidem. Potamonem judicem *Caſſianum* & hominem ſeverum *ἀρχαϊκῶς* appellat. *Idem*.

(64) *Legi tabellariæ*) Tabella data, inquit infra, quam legem L. Caſſius, Lepido & Mancino coſſ. id eſt ann. ab U. C. DCXVII. tulit. Voce Romani ſuffragium tulerunt uſque ad annum fere DCXIV. Tunc enim Gabinia lex de ſuffragiis per tabellam ferendis eſt lata; ſecuta biennio poſt Caſſia eſt, tertia Papiria; quarta Cœlia: quæ tabellariæ ſunt appellatæ: quibus *latebra* populo data eſt, in qua, bonis ignorantibus, quid quiſque ſentiret, tabella vitioſum occultaret ſuffragium, ut Cicero lib. III. de Leg. ſcribit. Sic enim quiſque ſuam tabellam in ciſtam conjiciebat, ut occulte poſſet adverſari. *Idem*.

(65) *Duo Cæpiones*) Cn. & Q. ut ipſe Cicero in Orat. pro Fontejo, & Val. Max. lib. VIII. cap. 5. vocant. Illud addit Valerius Maximus, iiſdem parentibus illos natos fuiſſe, & per omnes honorum gradus ad ſummam amplitudinem perveniſſe. *Idem*.

(66) *P. Craſſum*) P. Licinium Craſſum Mucianum Divitem; nam cum P. Mucii Scævolæ filius fuiſſet a P. Licinio Craſſo adoptatus, ita de more fuit appellatus. Anno ab U. C. DCXXIII. conſul fuit, quo tempore Claudius conſul deſignatus de C. Carbonis ſeditione retulit, & ſenatus id decrevit, quod Cicero lib. III. de Leg. ſcribit. *Idem*.

bus accepimus, qui & ingenio valuit, & ſtudio, & habuit quaſdam etiam domeſticas diſciplinas. Nam & cum ſummo illo oratore Servio Galba, cujus C. filio filiam ſuam collocaverat, affinitate ſeſe devinxerat: &, cum eſſet P. Mucii filius, fratremque haberet P. Scævolam, domi jus civile cognoverat. In eo induſtriam conſtat ſummam fuiſſe, maximamque gratiam, cum & conſuleretur plurimum, & diceret. Horum ætatibus adjuncti duo C. Fannii (67), C. & M. filii fuerunt: quorum Caji filius, qui conſul cum Domitio fuit, unam orationem de ſociis, & nomine Latino, contra Gracchum (68) reliquit; ſane & bonam, & nobilem.

Tum Atticus, Quid ergo? eſtne iſta Fannii? nam varia opinio pueris nobis erat. Alii a C. Perſio (69), literato homine, ſcriptam eſſe ajebant, illo, quem ſignificat valde doctum eſſe Lucilius: alii multos nobiles, quod quiſque potuiſſet, in illam orationem contuliſſe. Tum ego, Audivi equidem iſta, inquam, de majoribus natu, ſed nunquam ſum adductus, ut crederem; eamque ſuſpicionem propter hanc cauſam credo fuiſſe, quod Fannius in mediocribus oratoribus habitus eſſet: oratio autem vel optima eſſet illo quidem tempore orationum omnium. Sed nec ejuſmodi eſt, ut a pluribus confuſa videatur. Unus enim ſonus eſt totius orationis, & idem ſtylus. Nec de Perſio reticuiſſet Gracchus, cum & Fannius de Menelao (70) Maratheno, & de cæteris objeciſſet, præſertim cum Fannius nunquam ſit habitus elinguis. Nam & cauſas defenſitavit, & tribunatus ejus, arbitrio & auctoritate P. Africani geſtus, non obſcurus fuit.

Alter autem C. Fannius (71), M. filius, C. Lælii gener, & motibus, & ipſo genere dicendi durior. Is ſoceri inſtituto, (quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præſertim cum ille Q. Scævolam ſibi minorem natu generum prætuliſſet: cui tamen Lælius ſe excuſans, non genero minori dixit ſe illud, ſed majori filiæ detu-

(67) *Duo C. Fannii, Caji & M. filii*) Victorius, Manutius, & Corradus ediderunt, *Duo C. Fannii, Caji Marci filii*, omiſſa inter hæc duo *Caji Marci* particula *&*, quam admittunt Lambinus & Gruterus, & admittere, ni fallor, debuerunt, cum duo ſint Caji Fannii, quorum unus orator, Caji filius de quo nunc agitur; alter hiſtoricus, Marci filius, de quo paulo poſt. Qui erat Caji filius, conſul creatus eſt anno U. C. DCXXXII. cum Domitio, *Anonymus*.

(68) *Contra Gracchum*) C. Gracchum. Sic enim Cicero ſæpe propter excellentiam vocat: ut infra, & lib. III. de Orat. videre licet. Hic vero illum ſignificari, res etiam ipſa docet, quod cum ipſe C. Gracchus C. Fannium conſulem faciendum curaſſet, ille tamen a patribus ſtetit; nam cum C. Gracchus leges quaſdam promulgaſſet, & quotidie magna ſociorum multitudo ad eum conveniret, ſenatus Fannio conſuli perſuaſit, ut juberet omnes, præter Romanos, urbe exire: id quod fecit. Gracchus vero contra edictum fecit, & ſociis, ſi manerent, opem contra conſulem pollicebatur; hinc nata ſimultas. *Corradus*.

(69) *C. Perſio*) C. Perſius Flaccus, ætate ſua Romanorum eruditiſſimus, cujus cenſuram reformidabat Lucilius poeta, (*de Orat.* II. 6.) quæſtor fuit anno Urbis DCIX. tribunus plebis, ann. DCXIV. ac denique prætor, ann. DCXX. *Pruſteus*.

(70) *Menelao*) Menelaus, Marathenus, a Maratho antiqua Phœnicum urbè, rhetor Græcus, cujus opera C. Gracchus in orationibus ſuis uti putabatur. *Erneſtus*.

(71) *C. Fannius*) Marci filius, qui ſcripſit Annales: de quo plura Voſſius, lib. 7. de Hiſtoricis Latinis.

liſſe) is tamen inſtituto Lælii Panætium audiverat. Ejus omnis in dicendo facultas ex hiſtoria ipſius non ineleganter ſcripta perſpici poteſt: quæ neque nimis eſt infans, neque perfecte diſerta.

Mucius (72) autem augur, quod pro ſe opus erat (73), ipſe dicebat, ut de pecuniis repetundis (74) contra T. Albucium. Is oratorum in numero non fuit: juris civilis intelligentia, atque omni prudentiæ genere præſtitit. L. Cœlius Antipater (75), ſcriptor (quemadmodum videtis) fuit, ut temporibus illis, luculentus, juris valde peritus, multorum etiam, ut L. Craſſi, magiſter.

XXVII. Utinam in Tib. Graccho, Cajoque Carbone talis mens ad rempublicam bene gerendam fuiſſet, quale ingenium ad bene dicendum fuit! Profecto nemo his viris gloria præſtitiſſet. Sed eorum alter propter turbulentiſſimum tribunatum (76), ad quem ex invidia fœderis (77) Numantini bonis iratus acceſſerat, ab ipſa republica eſt interfectus: alter (78) propter perpetuam in populari ratione levitatem, morte voluntaria ſe a ſe-

(72) *Mucius*) Q. Mucius Scævola, qui fuit alter Lælii gener, ut in Lælio ſcribitur, & L. Licinii Craſſi oratoris ſocer, ut lib. 1. de Orat. cognoſcitur, ubi teſtatur ipſe ſe Panætium audiviſſe, & quædam, quæ ab eo acceperat, cum Rhodum veniſſet, cum Apollonio contuliſſe. Fuit hic conſul cum L. Cæcilio Metello, anno ab U. C. DCXXXVII. *Corradus*.

(73) *Quod pro ſe opus erat &c.*) Sic viri eruditi emendarunt, qui videbunt, an Latine dicatur, *quod opus erat pro ſe*. Quod ſi, cognoſcentes id non recte dici, velint *pro ſe* ad verbum *dicebat* referre, ut ſit *dicebat pro ſe*, videant, ne ſit ὑπέρβατον, ac rem aliter intelligant, atque Cicero videtur ſcripſiſſe. Nos igitur libenter ita legeremus: *quod opus erat, per ſe ipſe dicebat*: hoc eſt, dicebat quod opus erat, & dicebat per ſe, non ut alii, quibus orationes ſcribebantur, ut ſupra de Fannio dubitavit, & infra de Cæpione confirmabit. *Idem*.

(74) *De pecuniis repetundis*) De quibus T. Albucius, ut opinor, a Scævola fuerat accuſatus, ut Apulejus etiam in II. Apolog. videtur oſtendere, quamvis ibi C. Mucius & A. Albucius legatur. Cicero, in Orat. in Piſonem, ita ſcribit: *Albucius, cum in Sardinia triumphaſſet, Romæ damnatus eſt*. C. enim Julius Cæſar a Sardis rogatus eum accuſavit, quamvis Cn. Pompejus Strabo, qui fuerat Albucii quæſtor, accuſare voluiſſet, ut Cicero Verrina I. ſcribit. Unde nos lib. II. de Offic. ita legendum putamus: *Pro Sardis, in Albucium Julius Cæſar*. Ipſi Cæſari credimus, Q. Mucium augurem ſubſcripſiſſe, præſertim cum inimicitias cum T. Albucio gereret, ex quo tempore Athenis illum Scævola Græce ſalutavit: quam rem Lucilius complexus eſt carminibus, quæ lib. 1. de Finib. leguntur; quo tamen loco nos illa verba ſic legimus: *A Scævola eſt prætore ſalutatus Athenis Albucius*, ut prætor ſit Scævola, non Albucius, qui fuit Athenis adoleſcens. *Idem*.

(75) *L. Cælius Antipater*) De quo lib. 1. de Leg. leges. In Oratore ſimplex & rudis appellatur, quod in procemio belli Punici negaſſet ſe, niſi neceſſario, facturum, ut orationis numerum ſervaret. Hunc tamen Hadrianus Salluſtio prætulit, quamvis apud Spartianum in Hadriani vita *Cæcilium* non *Cælium* deſcriptum videamus. Cœlia porro familia plebeja fuit, ut Cœlius Caldus, qui *novus homo* a Cicerone ſolet dici, & M. Cœlii tribunatus plebis oſtendit. *Idem*.

(76) *Turbulentiſſimum tribunatum*) In quo leges agrarias promulgavit, M. Octavio collegæ magiſtratum abrogavit, leges tulit, & triumviros ad dividendum agrum creavit, ac iterum tribunus plebis fieri voluit: ut Livius lib. LVII. Plutarchus, & alii ſcripſerunt. *Idem*.

(77) *Ad quem ex invidia fœderis &c.*) Hæc verba Vell. Patere. interpretatur lib. 11. cap. 2. ſed & ipſe Cicero Orat. pro Domo. Plura Plutarch. & alii hiſtorici ſcribunt. *Idem*.

(78) *Alter*) C. Papirius Carbo, qui cum Tib. Gracchum fuiſſet ſecutus, ut in Lælio ſcribitur, poſtea tribunus plebis fuit, Claudio & Perpenna conſulibus, anno ab U. C. DCXXIV. vel anno ſuperiore, ipſo Claudio conſule deſignato. *Idem*.

ſeveritate judicum vindicavit. Sed fuit uterque ſummus orator, atque hoc memoria patrum teſte dicimus. Nam & Carbonis, & Gracchi habemus orationes, nondum ſatis ſplendidas verbis, ſed acutas, prudentiæque pleniſſimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris (79) a puero doctus, & & Græcis literis eruditus. Nam ſemper habuit exquiſitos e Græcia magiſtros: in eis jam adoleſcens Diophanem Mitylenæum (80), Græciæ, temporibus illis, diſertiſſimum. Sed & breve tempus ingenii augendi & declarandi fuit. Carbo, quoad vita ſuppeditavit, eſt in multis judiciis, cauſiſque cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noſter L. Gellius, qui ſe illi contubernalem in conſulatu fuiſſe narrabat, canorum oratorem, & volubilem, & ſatis acrem, atque eundem & vehementem, & valde dulcem, & perfacetum fuiſſe dicebat. Addebat, induſtrium etiam & diligentem, & in exercitationibus commentationibuſque multum operæ ſolitum eſſe ponere. Hic optimus illis temporibus eſt patronus habitus, eoque forum tenente plura fieri judicia cœperunt. Nam & quæſtiones perpetuæ (81) hoc adoleſcente conſtitutæ ſunt, quæ antea nullæ fuerunt, (L. enim Piſo (82), tribunus plebis legem primus de pecuniis repetundis, Cenſorino & Manilio conſulibus, tulit. Ipſe etiam Piſo & cauſas egit, & multarum legum aut auctor, aut diſſuaſor (83) fuit: iſque & orationes reliquit, quæ jam

(79) *Diligentia Corneliæ matris*) De qua videndus Plutarchus in Gracchis. Quintilianus quoque lib. 1. cap. 1. ſic ait: *Gracchorum eloquentiæ multum contuliſſe accepimus Corneliam matrem, cujus doctiſſimus ſermo in poſteros quoque epiſtolis traditus eſt*. Et Cicero infra: *Legimus epiſtolas Corneliæ matris Gracchorum: apparet filios non tam in gremio educatos, quam in ſermone matris*. Illa autem fuit Scipionis Africani majoris filia, & Tib. Sempronio Graccho nupſit, cui duodecim filios, ut Plutarchus ſcripſit, genuit, quos tanti fecit, ut eorum cauſa Ptolemæi regis nuptias ſpreverit. A populo Romano non minus ob virtutem filiorum, quam ob patris memoriam colebatur. Unde ſtatuam illi poſitam Plinius & Plutarchus teſtantur. Et ſane mulier illa digna fuit immortalitate: quæ non ſolum in cæteris rebus prudentiſſimæ feminæ officio eſt functa, ſed caſus etiam filiorum ita fortiter tulit, ut viri etiam fortiſſimi mirarentur. *Idem*.

(80) *Diophanem Mitylenæum*) Rhetorem tunc in Italia exulantem, ut ſcribit Plutarchus, qui refert item illum, & Bloſſium Cumanum Antipatri Tarſenſis philoſophi diſcipulum, auctores fuiſſe, ut Tib. Gracchus actionem illam ſuſciperet. Quare paulo poſt ipſius Tib. Gracchi mortem Diophanes necatus eſt, & Bloſſius aufugit. *Idem*.

(81) *Quæſtiones perpetuæ*) Quibus Romani perpetuo uterentur. Unde queritur Cicero in Orat. pro Milone, novam quæſtionem latam fuiſſe, cum veteres eſſent quæſtiones. Sic, opinor, JCti *perpetuum edictum*. Videor tamen mihi audiviſſe, eſſe, qui *perpetuas quæſtiones* interpretentur, in quibus patroni perpetuis orationibus uterentur. Nos, ut nunc eſt, librum veterem libenter ſequimur, in quo ſcriptum eſt *P.* ut interpretemur *Publicæ*, quod quæſtiones eſſent publicæ. *Corradus*. Videndus eſt Janus Vincentius *Gravina*, de Ortu & progreſſu Juris civilis, num. XXXVII.

(82) *Piſo*) L. Calphurnius Piſo. Calphurnii, auctore Sex. Pompejo, a Calpo, Numæ regis filio, ſunt oriundi. Unde dixit Horatius; *Vos o Pompilius ſanguis*. Sed cum Calpurnius a Calpo deducatur, *Calpurnius*, non *Calphurnius* ſcribi deberet. Ita quoque ſcribitur apud ſcriptores Græcos & in veterum monumentis. Hanc gentem multi putant patriciam fuiſſe, ſed plebejam vel hujus Piſonis tribunatus plebis fuiſſe demonſtrat. Niſi forte a principio patricia fuit, ſed poſtea paulatim, ut fieri ſolet, defecit. Certe conſtat eam jacuiſſe, donec eam L. hic Piſo primus excitavit: quare poſt illum multi Calpurnii Piſones celebrantur. *Corradus*.

(83) *Diſſuaſor*) Diſſuaſor legum, ut legis frumentariæ C. Gracchi, de qua re Tuſc. III. (cap. 20.) ſcriptum videbis. Lege Orationem pro Fontejo. Cenſorium etiam Dionyſius lib. 11. videtur vocare, ſed quicum

jam evanuerunt, & annales, ſane exiliter ſcriptos) & judicia populi, quibus aderat Carbo, jam magis patronum deſiderabant, tabella data: quam legem L. Caſſius, Lepido & Mancino conſulibus, tulit.

XXVIII. Veſter etiam D. Brutus (84), M. filius, ut ex familiari ejus L. Accio poeta ſum audire ſolitus, & dicere non inculte ſolebat, & erat cum literis Latinis, tum etiam Græcis, ut temporibus illis, eruditus. Quæ tribuerat idem Accius etiam Q. Maximo (85), L. Pauli nepoti. Et vero ante Maximum illum Scipionem (86), quo duce privato Tib. Gracchus occiſus eſſet, cum omnibus in rebus vehementem, tum acrem ajebat in dicendo fuiſſe.

Tum etiam P. Lentulus ille princeps (87), ad rempublicam duntaxat quod opus eſſet, ſatis habuiſſe eloquentiæ dicitur. Iiſdemque temporibus L. Furius Philus (88) perbene Latine loqui putabatur, literatiuſque quam cæteri.

cum cenſor fuerit, nos invenire non potuimus. *Idem*.

(84) *D. Brutus*) D. Junius Brutus qui cum P. Cornelio Scipione Naſica Serapione anno ab U. C. DCXVI. conſul fuit. De Gallecis & Luſitanis, ut auctor eſt Eutropius, cum magna gloria triumphavit: unde *Gallecius*, ut ait Paterculus, eſt appellatus, quamvis apud Strabonem lib. III. *Callaicus* legitur. Augurem fuiſſe e Lælio Ciceronis intelligimus, & apud Plutarchum eſt hujuſcemodi quæſtio: *Quid eſt quod cum cæteri Romani Februario mortuis inferias mittere, & parentare conſueſſent, D. Brutus, ut ſcribit Cicero, id Decembri faciebat?* Id Cicero lib. II. de Leg. ſcripſit, ſed nunc ea res pene tota deſideratur, vix ut intelligi poſſit; nec intelligeretur omnino, niſi Accium ibi quoque nominaret. *Idem*.

(85) *Q. Maximo*) Q. Fabio Maximo Q. F. ejus, qui cum L. Æmilii Pauli filius eſſet, adoptatus a neſcio quo Fabio Q. Fabius Maximus Æmilianus eſt appellatus, & cum L. Hoſtilio Mancino, anno ab U. C. DCIX. conſul fuit. Hic vero filius cum L. Opimio, anno ab U. C. DCXXXIII. conſul fuit, & adverſus Allobroges, & Bituitum regem Arvernorum feliciter pugnavit. Ex hac victoria cognomen *Allobrogico* eſt inditum: quod Paterculum refert. *Idem*.

(86) *Scipionem*) P. Cornelium Naſicam Serapionem, ejus, qui Corculum eſt appellatus; filium; ejus, qui ſacra accepit, quique vir optimus eſt judicatus, nepotem. Hunc Scipionem nos arbitramur in Orat. pro Planc. his verbis ſignificari: *Avus tuus P. Naſica tibi ædilitiam prædicaret repulſam: quo cive ego neminem ſtatuo in hac Rep. fortiorem*, Idem.

(87) *Lentulus ille princeps*) P. Cornelius Lentulus, de quo Valer. Max. lib. V. cap. 3. Hunc Cicero Orat. IV. in Catil. his verbis ſignificat: *Illo tempore hujus avus Lentuli clariſſimus vir, armatus Gracchum eſt perſecutus. Ille grave tum vulnus accepit, ne quid de ſumma dignitate Reſp. imminueretur.* Hic P. Lentulus olim miſſus eſt, ut privatos agros, qui in publicum Campanum incurrebant, coemeret, ut in Oratione ſecunda contra Rullum ſcribitur, e qua, atque e Verrina I. patet eum principem ſenatus fuiſſe: atque ita putant eruditi Philippica VIII. legendum eſſe, quamvis librarii multi *principem ſenatorem* deſcripſerint. Quod tamen dici poſſe oſtendunt frequentes illæ locutiones, *princeps locus*, *princeps civis*. Illud me magis movet, quod hic Lentulus tam ſæpe *princeps ſenatus* a Cicerone dicitur, & in conſulibus illius temporis, quantum ego legere potui, non invenitur: cum tamen is eſſet mos, ut qui primus cenſor ex iis, qui viverent, fuiſset, is princeps legeretur: & raro fiebat cenſor, qui conſul ante non fuiſſet. Suſpicari poſsumus igitur hunc conſulem fuiſse, ſed vel ejus annum deſiderari; vel cum C. Claudio, qui cum M. Perpenna conſul fuit, ſuffectum fuiſse, & ob id cognomen ejus in conſulibus ad Claudium fuiſse translatum: quod in aliis etiam factum animadvertimus, ut in conſulibus an. ab U. C. DLXXVIII. quivis facile videre poterit. *Idem*.

(88) *Philus*) Philus eſt gentis Furiæ cognomen, ut *Philo* Veturiæ. Quare qui Furium Philonem ſcribunt in conſulibus, errant, cum Furii ſemper a Livio Phili vocentur; hic tamen etiam *Pilus* legitur, ut in ſcholiis libri IV. ad Atticum monuimus, & nunc eo magis monemus, quod in veteribus conſulibus, anno ab U. C. DXXXI. ſic legitur: *P. Furius Sp. F. M. N. Philus*. Hic

vero.

teri. P. Scævola valde prudenter & acute, paulo etiam copioſius. Nec multo minus prudenter M. Manilius (89). Appii Claudii (90) volubilis, ſed paulo fervidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fulvius Flaccus (91), & C. Cato (92) Africani ſororis filius, mediocres oratores; etſi Flacci ſcripta ſunt, ſed ut ſtudioſi literarum. Flacci autem æmulus P. Decius (93) fuit, non infans ille quidem: ſed ut vita, ſic oratione etiam turbulentus.

M. Druſus (94), C. filius, qui in tribunatu C. Gracchum, collegam, iterum tribunum, fregit, vir & oratione gravis, & auctoritate; eique proxime adjunctus C. Druſus (95) frater fuit. Tuus etiam gentilis (96), Brute, M. Pennus (97) facile agitavit in tribunatu C. Gracchum, paulum

---

vero conſul fuit, ſi modo conſul fuit, anno ab U. C. DCXVIII. cum Sex. Atilio Serrano. Hic eſt certe is, qui in libris de Rep. contra juſtitiam diſputavit, ut in ſcholiis libri IV. ad Atticum retulimus. *Idem*.

(89) *M. Manilius*) Manilia familia, inquit Sextus Pompejus, lib. XI. progenita fuit a Manilia filia Telegoni, quam Tuſculi procreavit, cum id oppidum ipſe condidiſſet. Hic vero Manilius is eſt; de quo in Somnio Scipionis. Conſul anno Urbis DCIV. *Idem*.

(90) *Apii Claudii*) Hic Appius Claudius Pulcher cum Q. Cæcilio Metello Macedonico, anno ab U. C. DCXI. conſul fuit, & Salaſſos, gentem Alpinam, ut lib. LIII. Livius ait, domuit: qua de re etiam Paulus Oroſius ſcribit. Hunc Plutarchus in Gracchis ſcribit fuiſſe non modo ὑπατικὸν, ſed τιμητικὸν etiam, & προγεγραμμένον κατ' ἀξίωμα τῆς Ῥωμαίων βυλῆς: qui Tib. Graccho Claudiam filiam ultro deſpondit, a quo poſtea triumvir ipſe creatus eſt. *Idem*.

(91) *M. Fulvius Flaccus*) Qui cum M. Plautio Hypſæo, anno ab U. C. DCXXIX. conſul fuit, & quod Liv. lib. LX. ſcripſit, primus omnium tranſalpinos Ligures bello domuit, miſſus auxilio Maſſilienſibus adverſus Felanios Gallos, qui populabantur fines Maſſilienſium. Et de his, ut apud Plutarchum cognoſces, triumphavit; unde Paterculus illum triumphalem vocat. Non veriſimile videtur mihi, quod ſcribit Appianus, eum poſt conſulatum tribunum plebis fieri, hoc eſt ab equis ad aſinos, quod ajunt, tranſire voluiſſe, aut cum C. Graccho in Africam eſſe profectum, cum Plutarchus oſtendat Romæ manſiſſe, & tunc ejus calumniis Druſi potentiam creviſſe. Reverſum certe C. Gracchum ſemper incitavit, donec ipſe quoque cum reliquis pœnas dedit. Armatus enim in Aventino, ut Paterculus ait, ad pugnam ciens, cum filio majore jugulatus eſt. Nec ita multo poſt alter filius, quem pater legatum de conditionibus miſerat, ab Opimio interemptus eſt. *Idem*.

(92) *C. Cato*) C. Porcius Cato, qui, cum M. Acilio Balbo, fuit conſul anno Urbis DCXL. *Idem*.

(93) *P. Decius*) Videtur oriundus a Deciis, qui *Mures* cognomine ſunt dicti, & plebeji fuerunt, ut e lib. IX., & X. Livii cognoſcitur, ubi Decios plebejos vocat, in quibus fuerunt illi, qui ſe pro patria devoverunt. Prætor fuit M. Æmilio Scauro & M. Cæcilio Metello conſulibus, ut Auctor libelli de Viris Illuſtriſs. in Scauro docet. *Idem*.

(94) *M. Druſus*) Marcus Livius Druſus, qui ob eximiam adverſus Gracchos operam patronus ſenatus eſt dictus, ut ait in Tiberio Suetonius. Tribunus enim plebis, ut refert Plutarchus, partes ſenatus eſt ſecutus, & C. Graccho collegæ ſemper eſt adverſatus. Prætor Urbanus hic fuit, ut auctor Rhet. ad Herenn. oſtendit: & Cicero lib. VII. ad Atticum. Conſul anno ab U. C. DCXLII. cum L. Piſone fuit, & adverſus Scordiſcos gentem a Gallis oriundam in Thracia feliciter pugnavit; magnumque honorem tulit, quod Livius lib. LXIII. ſcripſit. *Idem*.

(95) *C. Druſus*) C. Livius Druſus, qui cum P. Africano conſul anno U. C. DCVII. fuit. *Idem*.

(96) *Gentilis*) Quod M. Junius Brutus ipſe quoque, ut tu, ſit appellatus; & ex eadem gente Junia, ex qua tu quoque, ſit natus. Nos ita ſentimus. Si quis tamen ſententiam noſtram minus probat, videat ille, quid viri eruditi hac ipſa de re ſcripſerunt, & in primis, quid dicat Bartholomæus Riccius in libello, quem hac de re ſcripſit, vir, quem nos multis nominibus obſervamus. *Idem*.

(97) *M. Pennus*) M. Junius Brutus Pennus, qui tamen *Pœnus* a quibuſdam ſcribitur;

lum ætate antecedens. Fuit enim, M. Lepido, & L. Oreſte conſulibus, quæſtor Gracchus, tribunus Pennus, illius M. filius, qui cum Q. Ælio conſul fuit: ſed omnia is ſumma ſperans, ædilitius eſt mortuus. Nam de T. Flaminino (98), quem ipſe vidi, nihil accepi, niſi Latine diligenter locutum.

XXIX. Iis adjuncti ſunt C. Curio (99), M. Scaurus (1), P. Rutilius (2), C. Gracchus (3). De Scauro & Rutilio breviter licet dicere, quorum neuter ſummi oratoris habuit laudem, & uterque in multis cauſis (*a*) verſatus erat. In quibuſdam laudandis viris, etiamſi maximi ingenii non eſſent, probabilis tamen induſtria: quanquam iis quidem non omnino ingenium, ſed oratorium ingenium defuit. Neque enim refert videre, quid dicendum ſit, niſi id queas ſolute & ſuaviter dicere. Ne id quidem ſatis eſt, niſi id, quod dicitur, fit voce, vultu, motuque conditius. Quid dicam opus eſſe doctrina? ſine qua etiam ſi quid bene dicitur adjuvante natura, tamen id, quia fortuito fit, ſemper paratum eſſe non poteſt. In Scauri oratione, ſapientis hominis, & (*b*) recti, gravitas ſumma, & naturalis quædam inerat auctoritas, non ut cauſam, ſed ut teſtimonium dicere putares, cum pro reo diceret. Hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum videbatur: ad ſenatoriam vero ſententiam, cujus erat ille princeps, vel maxime. Significabat enim non prudentiam ſolum, ſed, quod maxime rem continebat, fidem. Habebat hoc a natura ipſa, quod a doctrina non facile poſſet. quanquam hujus quoque ipſius rei, quemadmodum ſcis, præcepta ſunt. Hujus & orationes ſunt, & tres ad L. Fufidium libri ſcripti de vita ipſius acta, ſane utiles, quos nemo legit. At Cyri vitam & diſciplinam legunt, præclaram illam quidem, ſed neque tam rebus no-

---

tur; ſed cum Pœnus cognomen Quintiorum fuerit, ut lib. xv. Livius oſtendit, & hic *Pennus* ſemper ſcribatur, & pater hujus eodem modo in veteribus conſulibus legatur, nos nihil mutandum cenſemus. *Idem*.

(98) *T. Flaminino*) T. Quintius Flamininus, qui cum Q. Metello conſul fuit, ut dicetur infra, cap. 74. Plerique, & Corradus ipſe, *Flaminium*, non *Flamininum* legunt: ſed male, ſi Langium ac Lambinum audiamus in cap. 5. de Senectute. *Flamininus*, inquit Langius, Quintiorum cognomen eſt, qui patricii erant. *Flaminii* familiæ nomen, ſed plebejæ & ſine cognomine. *Anonymus*.

(99) *C. Curio*) C. Scribonius Curio, quem ſupra in ordine M. Scauro, P. Rutilio & C. Graccho præpoſuerat. Hic pater fuit ejus, qui poſtea cum Cn. Octavio conſul fuit: avus ejus, qui poſtea tribun. pleb. & tribunicius Remp. Cæſaris cauſa perturbavit: de quibus ſuo loco dicetur, præſertim cum pater, filius, & nepos oratores fuerint, ut auctor eſt Plioius lib. VII. cap. 41. Et pater hic quidem lib. II. de Orat. ab Antonio dicitur fuiſſe eloquentiſſimus illis temporibus. *Corradus*.

(1) *M. Scaurus*) M. Æmilius Scaurus, qui cum M. Cæcilio Metello an. DCXXXIX. conſul fuit; etſi bis conſul videatur fuiſſe. Hujus vitam auctor libelli de Viris Illuſtribus breviter eſt complexus. *Idem*.

(2) *P. Rutilius*) P. Rutilius Rufus, qui cum C. Manlio anno DCXLIX. conſul fuit. Rutilius, inquit Sextus Pompejus, rufum ſignificat: hinc Rutilii Rufi videntur appellati: qui plebeji fuerunt, ut oſtendit vel hic P. Rutilius, quem Cicero in Orat. pro Plancio, & lib. I. de Orat. tribunum plebis fuiſſe demonſtrat. *Idem*.

(3) *C. Gracchus*) C. Sempronii Gracchi vitam Plutarchus ſcripſit.

(a) *Verſatus*) Lamb. *verſatus. Erat in* &c.

(b) *Recti*) Vict. Man. Grut. *tecti*.

noſtris aptam , nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipſe etiam Fuſidius (4) in aliquo patronorum numero fuit.

XXX. Rutilius autem in quodam triſti & ſevero genere dicendi verſatus eſt, & uterque natura vehemens & acer. Itaque cum una conſulatum petiviſſent , non ille ſolum , qui repulſam tulerat, accuſavit ambitus deſignatum competitorem , ſed Scaurus etiam abſolutus Rutilium in judicium vocavit: multaque opera , multaque induſtria Rutilius fuit , quæ erat propterea gratior, quod idem magnum munus de jure reſpondendi ſuſtinebat. Sunt ejus orationes jejunæ : multa præclara de jure : doctus vir, & Græcis literis eruditus , Panætii auditor , prope perfectus in Stoicis, quorum peracutum , & artis plenum orationis genus, ſed tamen exile , nec ſatis populari aſſenſioni accommodatum . Itaque illa , quæ propria eſt hujus diſciplinæ , philoſophorum de ſe ipſorum opinio , firma in hoc (*) viro & ſtabilis inventa eſt : qui cum innocentiſſimus in judicium vocatus eſſet , (quo judicio convulſam penitus ſcimus eſſe rempublicam) cum eſſent eo tempore eloquentiſſimi viri L. Craſſus , & M. Antonius conſulares , eorum adhibere neutrum voluit. Dixit ipſe pro ſeſe; & pauca C. Cotta, quod ſororis erat filius (5) , & is quidem tamen, ut orator, quanquam erat admodum adoleſcens. Sed Q. Mucius (6) enucleate ille quidem , & polite, ut ſolebat ; nequaquam autem ea vi atque copia , quam genus illud judicii, & magnitudo cauſæ poſtulabat . Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis. Utrumque tamen laudemus , quoniam per illos ne hæc quidem in civitate genera hac oratoria laude caruerunt. Volo enim, ut in ſcena , ſic etiam in foro , non eos modo laudari , qui celeri motu & difficili utantur, ſed eos etiam, quos ſtatarios appellant (7), quorum ſit illa ſimplex in agendo veritas, non moleſta.

XXXI. Et quoniam Stoicorum eſt facta mentio, Q. Ælius Tubero (8)

(4) *L. Fuſidius*) Forte patrem illius Fuſidii, equitis Romani, quem L. Piſo ſuis debitoribus addixit , ut in Orat. in Piſonem ſcriptum eſt . Aliter *Fuſidium* , ut Plinius lib. XXXIII. c. I. vocat. *Idem*.

(*) *Viro*) Lamb. *uno*

(5) *Sororis erat filius*) Rutiliæ , de qua Seneca in Conſol. ad Albinam ita ſcribit : *Rutilia Cottam filium ſecuta eſt in exilium , & uſque eo fuit indulgentia conſtricta , ut mallet exilium pati , quam deſiderium : nec ante in patriam , quam cum filio rediit : eundem jam reductum , & in rep. florentem tam fortiter amiſit , quam ſecuta eſt . Nec quiſquam lacrimas ejus poſt elatum filium notavit. In expulſo virtutem oſtendit , in amiſſo prudentiam*. Hanc hiſtoriam Cicero lib. XII. ad Attic. quæſivit, & Atticus ipſe dubitavit. Videtur tamen Cicero illam poſtea alicunde in ſuum librum de luctu minuendo tranſtuliſſe, unde Seneca ſit mutuatus . *Idem*.

(6) *Q. Mucius*) Q. Mucius Scævola pontifex , qui Aſiam ſanctiſſime adminiſtravit , ut Valer. Maxim. lib. VIII. c. ult. ſcribit . Quanquam nos augurem potius ſignificari credimus. Id enim verba demonſtrant , quibus hic & lib. I. de Orat. teſtatur , Rutilium a Q. Mucio nullo apparatu defenſum fuiſſe : quod auguri convenit , quem ſupra dixit in Oratorum numero non fuiſſe , ut hic etiam ſeparat ab oratoribus , cum oſtendit non ut oratorem dixiſse : at Scævolam Pontificem infra deſcribit , & lib. I. de Orat. vocat eloquentiſſimum . Veriſimile item eſt , ab eo defenſum fuiſse , cujus ipſe quæſtor fuiſſet. *Idem*.

(7) *Quos ſtatarios appellant*) Interpretatur Turnebus lib. I. Adverſariorum, cap. 10. *Gruterus*.

(8) *Quintus Ælius Tubero*) Panætii auditor , & Stoicorum doctrina morum & orationis triſtitiam ſuſcepit cum dialectica ſubtili-

fuit illo tempore L. Pauli nepos, nullo in oratorum numero, ſed vita ſeverus & congruens cum ea diſciplina, quam colebat: paulo etiam durior: qui quidem in triumviratu judicaverit contra P. Africani, avunculi ſui, teſtimonium, vacationem (9) augures, quo minus judicii operam darent, non habere: ſed ut vita, ſic oratione durus, incultus, horridus. Itaque honoribus majorum reſpondere non potuit. Fuit autem conſtans civis, & fortis, & in primis Graccho (10) moleſtus, quod indicat Gracchi in eum oratio. Sunt etiam in Gracchum, Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctiſſimus in diſputando.

Tum Brutus, Quam hoc idem in noſtris contingere intelligo, quod in Græcis? ut omnes fere Stoici prudentiſſimi in differendo ſint, & id arte faciant, ſintque architecti pene verborum: iidem traducti a diſputando ad dicendum, inopes reperiantur. Unum excipio Catonem, in quo, perfectiſſimo Stoico, ſummam eloquentiam non deſiderem: quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullam video fuiſſe. Et ego, non, inquam, Brute, ſine cauſa: propterea quod iſtorum in dialecticis omnis cura conſumitur: vagum illud orationis, & fuſum, & multiplex non adhibetur genus. Tuus autem avunculus, quemadmodum ſcis (11), habet a Stoicis id, quod ab illis petendum fuit: ſed dicere didicit a dicendi magiſtris, eorumque more ſe exercuit. Quod ſi omnia a philoſophis eſſent petenda; Peripateticorum inſtitutis commodius fingeretur oratio. Quo magis tuum, Brute, judicium probo, qui eorum, id eſt ex vetere Academia philoſophorum, ſectam ſecutus es, quorum in doctrina atque præceptis differendi ratio conjungitur cum ſuavitate dicendi & copia. Quanquam

---

ſtitiate. Avita decora, & honores, honorum ipſe contemptu longe ſuperavit. Nam paupertatem generis a ſuis majoribus, faſcibus & triumphis ornatam, ipſe, prælata honoribus continentia, magis nobilitavit per acceptam repulſam. Epulum enim P. Africani nomine populo Rom. cum daret Fab. Maximus, ipſe rogatus ut triclinium ſterneret, lectulos ligneos Punicano pellibus texit hædinis, & fictilia veterum pro argenteis vaſis expoſuit. Quam ſolitam jam frugalitatem populus mirari malebat, quam experiri, pluſque apud eum valuit tenuis illius apparatus indignatio, quam Lucii Pauli Tuberonis avi, ejuſque avunculi Africani merita: quibus hic in comitiis prætoriis, juſtum ſuffragiorum numerum minime tulit. Doctrina juris præſtitit omnibus quotquot ante ſe floruerant. Scripſit hiſtorias, & librum de Officio judicis ad Cajum Oppium. Hunc vero conſulem fuiſſe, a nullo veterum, præter Pomponium, accepimus. Gravina, *de Ortu Juris*.

(9) *Vacationem*) Q. Tubero judicavit augures vacationem non habere, quo minus judiciis operam darent. Tempore certe Ciceronis non videntur habuiſſe: nam Cicero ipſe, cum eſſet augur, verebatur tamen, ne ſors de judicatu ſua educeretur, ut lib. XII. ad Attic. videre poteris. Q. igitur Tubero contra P. Africani teſtimonium judicavit, augures cogi poſſe, ut judices fierent, & ſic judiciis operam darent: quod hujus rei nullam vacationem haberent. *Idem*:

(10) *Graccho*) Tiberiumne an Cajum ſignificet, vix ſciri poteſt; niſi quis putet Tiberium ſignificari, quod ejus mentio ſupra ſit facta ſuo loco, & ea dicta, quæ fuerunt dicendi: Cajus vero in ſuum locum dilatus. Nec ego contendam, ſi quis hunc dicat eſſe Cajum, vel ob id, quod Cicero ſæpe Gracchum, cum ſine prænomine dicit, Cajum, ut lib. III. de Orat. ſignificet. *Idem*.

(11) *Tuus autem avunculus, quemadmodum ſcis*) M. ipſe Cato, Serviliæ matris tuæ frater, ut Cicero lib. III. de Fin. & Plut. in Bruto ſcribunt. Dicit, *ſcis*, ut ſororis ſcilicet filius, ipſius in Cypro comes, & tandem gener, ut Plutarchus oſtendit. Sic lib. III. de Fin. *Erat, ut ſcis, in Catone inexhauſta aviditas legendi*. *Idem*.

Digitized by Google

quam ea ipſa Peripateticorum Academicorumque conſuetudo in ratione dicendi talis eſt, ut nec perficere oratorem poſſit ipſa per ſeſe, nec ſine ea orator eſſe perfectus. Nam, ut Stoicorum adſtrictior eſt oratio, aliquantoque contractior, quam aures populi requirunt: ſic illorum liberior & latior, quam patitur conſuetudo judiciorum, & fori.

Quis enim uberior in dicendo Platone? Jovem ajunt philoſophi, ſi Græce loquatur, ſic loqui. Quis Ariſtotele nervoſior? Theophraſto dulcior? Lectitaviſſe Platonem ſtudioſe, audiviſſe etiam Demoſthenes dicitur: idque apparet in genere, & granditate verborum. Dicit etiam in quadam epiſtola hoc ipſe de ſeſe. Sed & hujus oratio in philoſophiam translata, pugnacior (ut ita dicam) videtur, & illorum in judicia pacatior.

XXXII. Nunc reliquorum oratorum ætates, ſi placet, & gradus perſequamur. Nobis vero, inquit Atticus, & vehementer quidem, ut pro Bruto etiam reſpondeam. Curio fuit igitur ejuſdem ætatis fere, ſane illuſtris orator, cujus de ingenio ex orationibus ejus exiſtimari poteſt. Sunt enim & aliæ, & pro Ser. Fulvio, de inceſtu, nobilis oratio. Nobis quidem pueris, hæc omnium optima putabatur, quæ vix jam comparet in hac turba novorum voluminum.

Præclare, inquit Brutus, teneo qui iſtam turbam voluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo, Brute, quem dicas. Certe enim & boni aliquid attulimus juventuti, magnificentius, quam fuerat, genus dicendi, & ornatius: & nocuimus fortaſſe, quod veteres orationes poſt noſtras, non a me quidem, (meis enim illas antepono) ſed a pleriſque legi ſunt deſitæ. Enumera, inquit, me in pleriſque. Quanquam video mihi multa legenda jam te auctore, quæ antea contemnebam.

Atqui hæc, inquam, de inceſtu laudata oratio puerilis eſt locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci ſane inanes: verumtamen nondum tritis noſtrorum hominum auribus, nec erudita civitate, tolerabiles. Scripſit etiam alia nonnulla, & multa dixit, & illuſtria, & in numero patronorum fuit: ut eum mirer, cum & vita ſuppeditaviſſet, & ſplendor ei non defuiſſet, conſulem non fuiſſe.

XXXIII. Sed ecce in manibus vir, & præſtantiſſimo ingenio, & flagranti ſtudio, & doctus a puero, C. Gracchus. Noli enim putare, quenquam, Brute, pleniorem & uberiorem ad dicendum fuiſſe. Et ille, Sic prorſus, inquit, exiſtimo; atque iſtum de ſuperioribus pene ſolum lego. Immo plane, inquam, Brute, legas cenſeo. Damnum enim illius immaturo interitu res Romanæ, Latinæque literæ fecerunt. Utinam non tam fratri pietatem, quam patriæ, præſtare voluiſſet! Quam ille facile tali ingenio, diutius ſi vixiſſet, vel paternam eſſet vel avitam gloriam conſecutus! Eloquentia quidem neſcio an habuiſſet parem neminem. Grandis eſt verbis, ſapiens ſententiis, genere toto gravis: manus extrema non acceſſit operibus ejus: præclare inchoata multa, perfecta non plane. Legendus, inquam, eſt hic orator, Brute, ſi quiſquam alius, juventuti. Non enim ſolum acuere, ſed etiam alere ingenium poteſt.

Digitized by Google

Huic ſucceſſit ætati C. Galba (12), Servii illius eloquentiſſimi viri filius, P. Craſſi eloquentis, & juriſperiti gener. Laudabant hunc patres noſtri, favebant etiam propter patris memoriam, ſed cecidit in curſu. Nam rogatione (13) Mamilia, Jugurthinæ conjurationis invidia, cum pro ſeſe ipſe dixiſſet, oppreſſus eſt. Extat ejus peroratio, qui epilogus dicitur: qui tanto in honore, pueris nobis, erat, ut eum etiam ediſceremus. Hic, qui in collegio ſacerdotum eſſet, primus poſt Romam conditam judicio publico eſt condemnatus.

XXXIV. P. Scipio (14), qui eſt in conſulatu mortuus, non multum ille quidem, nec ſæpe dicebat: ſed & Latine loquendo, cuivis erat par, & omnes ſale facetiiſque ſuperabat. Ejus collega L. Beſtia (15), bonis initiis orſus tribunatus, (nam P. Popilium vi C. Gracchi expulſum ſua rogatione reſtituit) vir & acer & non indiſertus, triſtes exitus habuit conſulatus. Nam invidioſa lege Mamilia C. Galbam ſacerdotem, & quatuor conſulares, L. Beſtiam, C. Catonem, Sp. Albinum, civemque præſtantiſſimum L. Opimium (16), Gracchi interfectorem, a populo abſolutum, cum is contra populi ſtudium ſtetiſſet, Gracchani judices ſuſtulerunt.

Hujus diſſimilis in tribunatu, reliquaque omni vita, civis improbus C. Licinius Nervi (17) non indiſertus fuit. C. Fimbria (18) temporibus iiſdem fere, ſed longius ætate provectus, habitus eſt ſane (ut ita dicam) luculen-

(12) *C. Galba*) C. Sulpicius Galba, de quo nihil ſcriptum invenio, præter hoc ipſum, quod hoc loco ſcribit Cicero. *Idem*.

(13) *Rogatione*) Uti quæreretur in eos, quorum conſilio Jugurtha ſenatus decreta neglexiſſet, quique ab eo in legationibus aut imperiis pecunias accepiſſent, qui elephantos, quique perfugas tradidiſſent, itemque, qui de pace aut bello cum hoſtibus pactiones feciſſent, ut ſcribit Salluſtius.

(14) *P. Scipio*) P. Cornelius Scipio Naſica, P. illius, qui Tib. Gracchi conatus perditos vindicavit, filius, ut lib. 1. de Officiis dicitur: qui cum L. Calpurnio Beſtia conſul fuit anno DCXIII. *Idem*.

(15) *L. Beſtia*) L. Calpurnius Beſtia, qui conſul bellum cum Jugurtha gerere juſſus, pacem cum eo injuſſu populi & ſenatus fecit, ut Liv. lib. lxiv. ſcripſit, quod ipſe quoque, ut Salluſtius oſtendit, pecunia fuiſſet a rege corruptus: qui poſtea, ut ex lib. 11. de Orat. cognoſcitur, a C. Memmio fuit accuſatus. Fuit autem conſul cum P. Cornelio Scipione Naſica, anno ab U. C. DCXLIII. *Idem*.

(16) *L. Opimium*) Qui prætor & conſul maximis Rempub. periculis liberavit, ut in Orat. in Piſonem dicitur. Nam prætor Fregellanos, qui defecerant, in deditionem accepit, Fregellas diruit, ut ſcripſerunt Liv. lib. lx. & Aſcon. in Orat. in Piſonem. Conſul vero L. Opimius cum Q. Fabio Maximo, anno ab U. C. DCXXIII. C. Gracchum interfecit. Hic eſt Opimius, a quo Conſule celeberrimum Opimiani vini nomen eſt: de quo Cicero infra meminit, Paterculus lib. 11. Plin. lib. xiv. cap. 4. Credimus Opimiorum cognomen Panſam fuiſſe, quod Liv. lib. x. L. Opimium Panſam quæſtorem agnoſcat. *Idem*.

(17) *Nerva*) Credimus hunc eſſe C. Licinium Narvam, quem Varro lib. 11. cap. 4. de Re ruſt. ſcribit in Macedonia prætorem fuiſſe. Nerva porro fuit cognomen Liciniorum, Cocceiorum, & Sylliorum, ductum a *nervis*, id eſt a robore, ut quidam ſcribunt. *Idem*.

(18) *C. Fimbria*) C. Flavius Fimbria. In conſulibus enim, apud Paterculum, Frontinum, & alios ita legitur. Et Flavii quidem plebeji fuerunt, ut vel hic C. Flavius Fimbria oſtendit, qui tribunatum plebis petiit, & repulſam tulit, ſed poſtea conſul, ut ait in Orat. pro Plancio, factus eſt, & quidem anno ab U. C. DCL. Quin Cicero in Oratione pro Cluentio C. Flavium Puſionem inter robora populi Romani tempore M. Druſi fuiſſe ſcribit. *Idem*.

Digitized by Google

culentus patronus, aſper, maledicus, genere toto paulo fervidior atque commotior: diligentia tamen, & vitute animi atque vita, bonus auctor in ſenatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis (19) in jure civili, & cum virtute, tum etiam ipſo orationis genere liber: cujus orationes pueri legebamus, quas jam reperire vix poſſumus.

Atque etiam ingenio, & ſermone eleganti, valetudine incommoda, C. Sextius Calvinus (20) fuit: qui etſi cum remiſerant dolores pedum, non deerat in cauſis, tamen id non ſæpe faciebat. Itaque conſilio ejus, cum volebant, homines utebantur: patrocinio, cum licebat.

Iiſdem temporibus M. Brutus: (21) in quo magnum fuit, Brute, dedecus generi veſtro: qui cum tanto nomine eſſet, patremque optimum virum habuiſſet, & juris peritiſſimum, accuſationem factitaverit, ut Athenis Lycurgus. Is magiſtratus non petivit, ſed fuit accuſator vehemens & moleſtus; ut facile cerneres naturale quoddam ſtirpis bonum degeneraviſſe vitio depravatæ voluntatis.

Atque eodem tempore accuſator de plebe L. Cæſulenus (22) fuit, quem ego audivi jam ſenem, cum a L. Sabellio multam lege Aquilia de injuria petiviſſet. Non feciſſem hominis pene infimi mentionem, niſi judicarem, qui ſuſpicioſius aut criminoſius diceret, audiviſſe me neminem.

XXXV. Doctus etiam Græcis T. Albutius (23), vel potius, pene Græcus. Loquor, ut opinor: ſed licet ex orationibus judicare. Fuit autem Athenis adoleſcens: perfectus Epicureus evaſerat, minime aptum ad dicendum genus.

Jam Q. Catulus (24), non antiquo illo more, ſed hoc noſtro (niſi quid fieri poteſt perfectius) eruditus. Multæ literæ; ſumma non vitæ ſolum atque naturæ, ſed orationis etiam comitas; incorrupta quædam Latini ſer-

(19) *Idem tolerabilis patronus, nec rudis &c.*) Aſſentior Pighio noſtro autumanti illud *tolerabilis patronus*, introductam a margine gloſſulam. *Gruterus*.

(20) *C. Sextius Calvinus*) De hoc nos adhuc nihil reperire potuimus, niſi forte putet aliquis, eum eſſe quem Cicero lib. II. de Orat. luſcum fuiſſe refert. *Corradus*.

(21) *M. Brutus*) Quem graphice deſcribit Cicero, lib. II. de Orat. c. 55. *Pruſtens*.

(22) *L. Caſulenus*) Opinor *Caſidienus* ſcribendum eſſe; nam a Cæſio Cæſidius; ut a Juſio Juſidius, & inde Cæſidienus, ut a Naſidio Naſidienus, deductum eſt. *Urſinus*. De quo dici nihil a nobis poteſt, qui non ſane multum operæ in quærendo ponendum putavimus: quod ille indignus videatur, de quo multum laboremus. *Corradus*.

(23) *T. Albutius*) Eques Romanus, admodum levis, & morum peregrinitate odioſus, Sardiniam prætor obtinuit, anno Urbis DCXLIX. Cum ſibi non exſpectato ſenatus judicio triumphum arrogaſſet homo vaniſſimus, ejus temeritas ſupplicatione denegata notata eſt. *Pruſtens*.

(24) *Q. Catulus*) Q. Lutatius Catulus, Κάτουλος Λυτάτιος fere ſemper a Plutarcho dictus: idcirco *Lutatius* Latine ſcribi debet, præſertim cum ſemper in veterum monumentis, & in libris etiam manuſcriptis ita ſcribatur. Cum C. Mario, an. ab U. C. DCLII. conſul fuit, & cum eodem Mario de Cimbris triumphavit, ut ſcribit Plutarchus. Poſtea vero in civili bello victor Marius, neceſſariis Q. Catuli deprecantibus, non ſemel reſpondit: *Moriatur*, ut Cicero Tuſcul. V. refert. Vita igitur ſe ipſe privavit, ut Valer. Max. lib. IX. c. 12. ſcribit, recenti calce illito, multoque igni percalefacto cubiculo. De hac re videndus etiam Paterculus. *Corradus*.

ſermonis integritas: quæ perſpici cum ex orationibus eius poteſt, tum facillime ex eo libro, quem de conſulatu & de rebus geſtis ſuis conſcriptum molli & Xenophonteo genere ſermonis, miſit ad A. Furium, poetam, familiarem ſuum: qui liber nihilo notior eſt, quam illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri.

Tum Brutus, Mihi quidem nec iſte notus eſt, nec illi: ſed nec mea culpa eſt (25): nunquam enim in manus inciderunt. Nunc autem & a te ſumam, & conquiram iſta poſthac curioſius. Fuit igitur in Catulo ſermo Latinus: quæ laus dicendi non mediocris ab oratoribus pleriſque neglecta eſt. Nam de ſono vocis, & ſuavitate appellandarum literarum, quoniam filium cognoviſti (26), noli exſpectare quid dicam. Quanquam filius quidem non fuit in oratorum numero, ſed non deerat ei tamen in ſententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam & eruditum orationis genus. Nec habitus eſt tamen pater ipſe Catulus princeps in numero patronorum; ſed erat talis, ut, cum quoſdam audires, qui tum erant præſtantes, videretur eſſe inferior: cum autem ipſum audires ſine comparatione, non modo contentus eſſes, ſed melius non quæreres.

Q. Metellus Numidicus (27), & ejus collega M. Silanus (28), dicebant de republica quod eſſet illis viris, & conſulari dignitati ſatis. M. Aurelius Scaurus (29) non ſæpe dicebat, ſed polite: Latine vero in primis eſt eleganter locutus. Quæ laus eadem in A. Albino (30) bene loquendi fuit. Nam

(25) *Sed nec mea culpa eſt*) Sic enim corrigitur a doctis, & deſcribitur, ut ſit ſententia: Illi libri mihi non ſunt noti, ſed nec mea culpa eſt; nunquam enim in manus inciderunt meas; quod illi ſeſe ultro ad legendum offerre debuerunt; quod ſine joco ita frigide dicitur, ut ne cum joco quidem ſatis probem, malimque libros veteres ſequi, in quibus eſt ſcriptum: *ſed hæc mea culpa eſt*. Idem.

(26) *Filium cognoviſti*) Q. Lutatius Q. F. Catulum, qui fuit conſul cum M. Æmilio Lepido, anno ab U. C. DCLXXVII. quo tempore M. Lepidus, cum acta Syllæ tentaret reſcindere, bellum excitavit, & ab ipſo Q. Catulo collega Italia pulſus eſt, & in Sardinia fruſtra bellum molitus, periit. *Idem*.

(27) *Q. Metellus Numidicus*) Q. Cæcilius Metellus Numidicus, quem Cicero lib. I. Famil. & in Orat. pro Corn. Balbo L. filium vocat, qui conſul cum M. Silano anno ab U. C. DCXLV. cum duobus prælis Jugurtham fudiſſet, & univerſam Numidiam vaſtaſſet, triumphavit, & *Numidicus* eſt appellatus. Multa de eo paſſim Cicero, qui cum hoc uno potiſſimum ſe conferre ſolet, quod uterque in exilium fuerit actus, & poſtea in civitatem reſtitutus, ſed ita tamen, ut rem ſuam præferat. Hic Metellus adoleſcens Athenis Carneadem jam affectum ſenectute multos dies audivit, ut L. Craſſus ejus familiaris lib. III. de Orat. teſtatur. Itaque ut docto doctus Archias illi jucundus erat, ut in Orat. pro Archia ſcriptum videmus. Ob id hic a Cicerone & a Paterculo lib. II. inter Oratores numeratur. *Idem*.

(28) *M. Silanus*) Hic eſt M. Junius Silanus, qui adverſus Cimbros infeliciter pugnavit, ut Liv. lib. lxv. & Aſcon. in Orat. pro Cornelio ſcribunt; quamvis Eutropius dicat Cimbros ab eo in Italia victos fuiſſe. Hic plures leges, quibus militiæ ſtipendia minuebantur, abrogavit, quod Aſcon. ibid. refert. *Idem*.

(29) *M. Aurelius Scaurus*) Is eſt M. Aurelius Scaurus, quo poſtulante, quod is Epheſi ſe quæſtorum vi prohibitum eſſe diceret, quo minus e fano Dianæ ſervum ſuum, qui in illud aſylum confugiſſet, abduceret, Pericles Epheſius, homo nobiliſſimus Romam evocatus eſt, quod auctor injuriæ illius fuiſſe arguerctur; ut Verrina III. relatum eſt. Huic nominis deferendi in L. Flaccum poteſtas non eſt data, quod quæſtor ejus fuiſſet. *Idem*.

(30) *A. Albino*) Sp. Albini, ut nos putamus, fratre, qui cum eſſet fratris in Africa legatus, proprætor ab eo relictus, infeliciter præ-

Nam flamen Albinus (31) etiam in numero eſt habitus diſertorum. Q. etiam Cæpio (32) vir acer & fortis, cui fortuna belli, crimini; invidia populi, calamitati fuit.

XXXVI. Tum etiam C. & L. Memmii (33) fuerunt, oratores mediocres, accuſatores acres atque acerbi. Itaque in judicium capitis multos vocaverunt, pro reis non ſæpe dixerunt. Sp. Thorius (34) ſatis valuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum, vitioſa & inutili lege, vectigali levavit. M. Marcellus Æſernini pater (35) non ille quidem in patronis, ſed & in promptis tamen, & non in exercitatis ad dicendum, fuit, ut filius ejus P. Lentulus (36).

L. etiam Cotta (37), prætorius, in mediocrium oratorum numero dicen-

prælio adverſus Jugurtham geſto conflixit, pacemque etiam maritum ignominioſam adjecit, quam quidem minime eſse ſervandam ſenatus cenſuit, ut Liv. lib. LXIV. ſcriptum reliquit. Ob eam cauſam nos credimus eum poſt fratris conſulatum annos decem jacuiſſe, ac tandem cum M. Antonio conſulem anno ab U. C. DCLV. factum fuiſse; cujus conſulatus Cicero in Orat. poſt reditum ad Quirit. Plin. lib. VIII. c. 7. & Gell. lib. IV. c. 7. meminerunt: niſi forte quis alium Albinum fuiſse putet. *Idem*.

(31) *Flamen Albinus*) Quærimus hiſtoriam.

(32) *Q. etiam Cæpio*) Q. Servilius Cæpio cum C. Atilio Serrano conſul anno ab U. C. DCXLVIII. fuit, &, ut ſcribit Caſſiodor. judicia equitibus & ſenatoribus communicavit; quam rem Cicero de Invent. lib. 1. ſignificavit. Hic proconſul, vel, ut eſt apud Gellium, conſul, capta urbe Gallorum, cui nomen eſt Toloſæ, centum M. ponderis auri, & argenti CX. M. e templo Apollinis ſuſtulit: quod cum ad Maſſiliam, amicam populo Romano urbem, cum præſidiis miſiſſet, interfectis clam (ſicut quidam conteſtantur) quibus ea cuſtodienda & pervehenda commiſerat, cuncta per ſcelus furatus fuiſſe narratur. Unde etiam magna quæſtio poſt Romæ eſt acta, ut apud Oroſium lib. V. c. 15. legimus. Vid. Gell. lib. III. cap. 9. & Strabon. lib. IV. *Idem*.

(33) *C. & L. Memmii*) Memmii a Mneſtheo Trojano dicti, ut Poeta lib. V. 127. ſic oſtendit:

Mox Italus Mneſtheus, genus a quo nomine Memmi.

qui plebeji fuerunt, ut tribunatus oſtendunt, & Cicero epiſt. 16. lib. IV. ad Atticum teſtatur. Memmii tamen a Lucretio lib. 1. *clara propago* vocatur. *Corradus*. C. Memmius Gallus, trib. pl. anno Urbis DCXIII. Jugurtham reum pro concione fecit. *Salluſtius*. L. Memmius eundem magiſtratum geſſit quatuor poſt annis. *Pruſteus*.

(34) *Sp. Thorius*) Tribunus plebis, anno DCXLVII. De lege Thoria, vide lib. II. de Orat. cap. 36.

(35) *M. Marcellus Æſernini pater*) M. Claudius Marcellus. Fuerunt vero duæ familiæ Claudiæ: ea quæ Marcellorum appellata eſt, plebeja; quæ Pulchrorum, patricia, ut Aſconius in Orat. pro Scauro, & Sueton. in Tiberio docent. Hic videtur eſſe Marcellus, de quo L. Craſſus lib. 1. de Orat. loquitur. Quia deditus erat eloquentiæ ſtudiis, hic illum Cicero inter oratores ponit: quamquam dubitari poteſt, cum ante L. Craſſum collocet. Ille enim L. Craſſo multo erat junior. Quare fortaſſe ſit ille Marcellus, qui cum L. Craſſo ipſe geſſit inimicitias; & in quem teſtimonium dixit; ut Orat. pro Font. refertur. Filius ejus forte Æſerninus eſt appellatus, quod patrem cum Æſerniæ captum liberarit, ut ex Liv. lib. LXXXIII. conjicere licet. *Corradus*.

(36) *Ut filius ejus, P. Lentulus*) Dubitari poſſe video, quo pacto, cum & Marcellus eſſet ipſe, & Marcelli Æſernini pater eſſet, nunc etiam P. Lentulum filium habere dicatur; cum Claudia & Cornelia gentes ſint diverſæ. Sed hic aliqua fuerit adoptio neceſſe eſt; ut vel hic P. Lentulus, cum eſſet prius Claudius Marcellus, ut Claudii Marcelli filius, ab aliquo Cornelio Lentulo fuerit adoptatus, & ita P. Cornelius Lentulus appellatus: vel certe M. ipſe Marcellus pater, poſtquam jam Marcellum Æſerninum habuerat filium, in Corneliam familiam ſit adſcitus, & Cn. Cornelius Lentulus Clodianus ſic appellatus, qui fuerit conſul anno ab U. C. DCLVII. cujus poſtea filius hic P. Lentulus fuerit. *Corradus*.

(37) *L. Cotta*) L. Aurelius Cotta, quæſtor anno DCLIV. octavo poſt anno prætor. *Pruſteus*. Illius, ut puto, filius, qui anno DCX. fuit conſul. *Corradus*.

cendi non ita multum laude proceſſerat : ſed de induſtria , cum verbis , tum etiam ipſo ſono quaſi ſubruſtico perſequebatur atque imitabatur antiquitatem . Atque ego & in hoc ipſo Cotta , & in aliis pluribus intelligo , me non ita diſertos homines & retuliſſe in oratorum numerum , & relaturum. Eſt enim propoſitum colligere eos, qui hoc munere in civitate functi ſint, ut tenerent oratorum locum: quorum quidem quæ fuerit aſcenſio, & quam in omnibus rebus difficilis optimi perfectio atque abſolutio, ex eo, quod dicam , exiſtimari poteſt . Quam multi enim jam oratores commemorati ſunt, & quam diu in eorum enumeratione verſamur, cum tamen ſpiſſe , atque vix , ut dudum ad Demoſthenem & Hyperidem , ſic nunc ad Antonium Craſſumque pervenimus ? Nam ego ſic exiſtimo , hos oratores fuiſſe maximos , & in his primum cum Græcorum gloria Latine dicendi copiam æquatam.

XXXVII. Omnia veniebant Antonio (38) in mentem ; eaque ſuo quæque loco , ubi plurimum proficere & valere poſſunt . Ut ab imperatore equites , pedites , levis armatura : ſic ab illo in maxime opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria ſumma , nulla meditationis ſuſpicio . Imparatus ſemper aggredi ad dicendum videbatur : ſed ita erat paratus , ut judices, illo dicente , nonnunquam viderentur non ſatis parati ad cavendum fuiſſe . Verba ipſa , non illa quidem elegantiſſimo ſermone : itaque diligenter loquendi laude caruit : neque tamen eſt admodum inquinate locutus: ſed illa, quæ proprie laus oratoris eſt in verbis . Nam ipſum Latine loqui , eſt illud quidem , ut paulo ante dixi , in magna laude ponendum: ſed non tam ſua ſponte , quam quod eſt a pleriſque neglectum .

Non

(38) *Antonio*) M. Antonius , cum eſſet prætor , vel potius conſul deſignatus , quo anno Saturninus eſt interfectus , extra urbem cum præſidio fuit , *Orat. pro C. Rabirio*. Anno ſequenti , id eſt DCLV. , cum A. Poſthumio Albino conſul fuit , *Orat. poſt reditum ad Quir.* Deinde proconſul in Ciliciam eſt profectus , *lib.* I. *&* II. *de Orat.* ubi etiam cenſor fuiſſe dicitur . Fuit etiam legatus , ut infra dicitur . Hunc Cicero lib. II. de Orat. putat nullius rei , quæ quidem eſſet in his artibus , de quibus aliquid exiſtimare ipſe poſſet , rudem aut ignarum fuiſſe ; ſed quia nolebat ipſe videri didiciſſe, opinio fuit , illum omnino omnis eruditionis expertem , atque ignarum fuiſſe , uſque adeo , ut ne tabulas quidem conficere exiſtimaretur , ut lib. eodem II. de Orat. ſcribitur : quæ fuit opinio falſa , *Verr.* III. quamvis Aſconius alium Antonium ſignificari male putet . Ipſe M. Antonius lib. 2. de Orat. ſe literas Græcas ſero ac leviter attigiſſe teſtatur . Eas vero ſic attigit , ut cum lib. II. de Oratore hiſtoricos Græcos nominaſset , ac ſcienter & proprie de unoquoque dixiſset , ita Cæſar exclamarit : *Ubi ſunt , qui Antonium Græce negant ſcire ?* Jus certe civile affirmat ipſe , neque ſe unquam didicisſe, neque tamen in his cauſis , quas in jure poſset defendere , unquam iſtam ſcientiam deſideraſse . Nihil ſe arbitrabatur ad judicia cauſaſque amicorum , præter fidem & ingenium, afferre oportere, *Verr.* I. & quaſcumque cauſas erat acturus , eas diligenter penituſque volebat cognoſcere , id quod omnibus faciendum ipſe lib. II. de Orat. præcipit . Cicero Tuſc. V. ſcribit Cinnam juſſiſse caput M. Antonii præcidi , cum Plutarchus & Appianus affirment id juſsu Marii factum fuiſse ; ſed Val. Max. lib. VIII. c. 9. demonſtrat utrumque verum fuiſse ; caput certe M. Antonii abſciſsum ſuis manibus Marius inter epulas per ſummam animi ac verborum inſolentiam aliquamdiu tenuit , quod Valer. Max. lib. IX. c. 2. Liv. lib. LXXX. Flor. lib. III. c. 21. & Lucan. lib. II. ſcripſerunt . Libellum unum reliquit , in quo dixit illud , quod refertur in Oratore , ac lib. I. & II. de Orat. *Diſertos ſe vidiſſe multos , eloquentem omnino neminem* . Idem.

Non enim tam præclarum eſt ſcire Latine, quam turpe neſcire: neque tam id mihi oratoris boni, quam civis Romani proprium videtur. Sed tamen Antonius in verbis & eligendis, (neque id ipſum tam leporis cauſa, quam ponderis) & collocandis, & comprehenſione devinciendis, nihil non ad rationem, & tanquam ad artem dirigebat: verum multo magis hoc idem in ſententiarum ornamentis & conformationibus. Quo genere quia præſtat omnibus Demoſthenes, idcirco a doctis oratorum eſt princeps judicatus. Σχήματα enim quæ vocant Græci, ea maxime ornant oratorem: eaque non tam in verbis pingendis habent pondus, quam in illuminandis ſententiis.

XXXVIII. Sed cum hæc magna in Antonio, tum actio ſingularis: quæ ſi partienda eſt in geſtum atque vocem; geſtus erat non verba exprimens, ſed cum ſententiis congruens. Manus, humeri, latera, ſupploſio pedis, ſtatus, inceſſus, omniſque motus cum verbis, ſententiiſque conſentiens: vox permanens, verum ſubrauca natura: ſed hoc vitium huic uni in bonum vertebat. Habebat enim flebile quiddam in conqueſtionibus, aptumque cum ad fidem faciendam, tum ad miſericordiam commovendam: ut verum videretur in hoc illud, quod Demoſthenem ferunt ei, qui quæſiviſſet quid primum eſſet in dicendo, actionem; quid ſecundum, idem; & idem tertium, reſpondiſſe. Nulla res magis penetrat in animos, eoſque fingit, format, flectit: taleſque oratores videri facit, quales ipſi ſe videri volunt.

Huic alii parem eſſe dicebant, alii anteponebant L. Craſſum (39). Illud quidem certe omnes ita judicabant, neminem eſſe, qui, horum alterutro patrono, cujuſquam ingenium requireret. Equidem, quanquam Antonio tantum tribuo, quantum ſupra dixi, tamen Craſſo nihil ſtatuo fieri potuiſſe perfectius. Erat ſumma gravitas, erat cum gravitate junctus facetiarum, & urbanitatis oratorius, non ſcurrilis, lepos. Latine loquendi accurata, & ſine moleſtia diligens elegantia. In diſſerendo mira explicatio. Cum de jure civili, cum de æquo & bono diſputaretur, argumentorum & ſimilitudinum copia.

XXXIX. Nam, ut Antonius conjectura movenda, aut ſedanda ſuſpicione, aut excitanda, incredibilem vim habebat, ſic in interpretando, in definiendo, in explicanda æquitate, nihil erat Craſſo copioſius: idque cum ſæpe alias, tum apud centumviros in M. Curii cauſa (40) cognitum eſt. Ita enim multa tum contra ſcriptum pro æquo & bono dixit, ut hominem acutiſſimum, Q. Scævolam, & in jure, in quo illa cauſa vertebatur, paratiſſimum, obrueret argumentorum exemplorumque copia: atque ita tum ab his patronis æqualibus, etiam conſularibus, cauſa illa dicta eſt, cum uterque ex contraria parte jus civile defenderet, ut eloquentium juriſperitiſſimus Craſſus, juriſperitorum eloquentiſſimus Scævola putaretur: qui quidem cum per-

(39) *L. Craſſum*) De quo vide Commentarium, 1. de Orat. 7. pag. 502. tarium in lib. 1. de Orat. cap. 39. & infra c. 52.

(40) *In M'. Curii cauſa*) Vide Commen-

peracutus eſset ad excogitandum, quid in jure, aut in æquo verum aut eſset, aut non eſset, tum verbis erat ad rem cum ſumma brevitate mirabiliter aptus. Quare ſit nobis orator in hoc interpretandi, explanandique, & diſserendi genere mirabilis, ſic ut ſimile nihil viderim, in augendo, in ornando, in refellendo magis exiſtimator metuendus, quam admirandus orator. Verum ad Craſsum revertamur.

XL. Tum Brutus, Etſi ſatis, inquit, mihi videbar habere cognitum Scævolam ex iis rebus, quas audiebam ſæpe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem Scævolæ noſtri (41), tamen iſta mihi ejus dicendi tanta laus nota non erat. Itaque cepi voluptatem, tam ornatum virum, tamque excellens ingenium fuiſse in noſtra republica.

Hic ego, Noli, inquam, Brute, exiſtimare, his duobus quidquam fuiſse in noſtra civitate præſtantius. Nam, ut paulo ante dixi, conſultorum alterum diſertiſſimum, diſertorum alterum conſultiſſimum fuiſse: ſic in reliquis rebus ita diſſimiles erant inter ſeſe, ſtatuere ut tamen non poſses, utrius te malles ſimiliorem. Craſsus erat elegantium parciſſimus: Scævola parcorum elegantiſſimus. Craſsus in ſumma comitate habebat etiam ſeveritatis ſatis: Scævolæ multa in ſeveritate non deerat tamen comitas. Licet omnia hoc modo: ſed vereor, ne fingi videantur hæc, ut dicantur a me quodam modo; res ſe tamen ſic habet. Cum omnis virtus ſit, ut veſtra, Brute, vetus Academia dixit, mediocritas; uterque horum medium quiddam volebat ſequi: ſed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterque autem ſuam totam haberet.

Tum Brutus, Cum ex tua oratione mihi videor, inquit, bene Craſſum & Scævolam cognoviſſe, tum de te, & de Ser. Sulpicio (42) cogitans, eſſe quandam vobis cum illis ſimilitudinem judico. Quonam, inquam, iſtuc modo? Quia mihi & tu videris, inquit, tantum juris civilis ſcire voluiſſe, quantum ſatis eſſet oratori; & Servius eloquentiæ tantum aſſumpſiſſe, ut jus civile facile poſſit tueri: ætateſque veſtræ, ut illorum, nihil, aut non fere multum differunt (43).

XLI. Et ego, De me, inquam, dicere nihil eſt neceſſe: de Servio autem & tu probe dicis, & ego dicam quod ſentio. Non enim facile quem dixerim plus ſtudii, quam illum, & ad dicendum, & ad omnes bonarum rerum diſciplinas adhibuiſſe. Nam & in iiſdem exercitationibus, ineunte ætate, fuimus; & poſtea una Rhodum ille etiam profectus eſt, quo melior eſſet

(41) *Scævolæ noſtri*) Aliter *Scævolæ*, omiſſo *noſtri*. Hoc ait: Scævola Pontifex utebatur Rutilio, propter familiaritatem, quam habebat cum altero Scævola, quicumque is fuerit, quanquam locus non caret mendi ſuſpicione. *Corradus*.

(42) *De Ser. Sulpicio*) Vide Gravinam, de Ortu Juris, num. LXV.

(43) *Nihil, aut non fere multum differunt*) Nam Cicero, quod ſcribit ipſe, ſuo, id eſt quadrageſimo tertio ætatis anno conſul fuit; & Ser. Sulpicius conſulatum petiit, ut ſuo anno conſul eſset, id eſt anno, qui Ciceronis conſulatum ſecutus eſt; ſed repulſam tulit, ut in Orat. pro Murena videmus. Itaque Cicero videtur anno duntaxat major fuiſse, ſi modo Ser. Sulpicius anno ſuo prætor fuerat. *Corradus*.

eſſet & doctior : & , inde ut rediit , videtur mihi in ſecunda arte primus eſſe maluiſſe, quam in prima ſecundus. Atque haud ſcio, an par principibus eſſe potuiſſet: ſed fortaſſe maluit, id quod eſt adeptus, longe omnium, non ejuſdem modo ætatis, ſed eorum etiam, qui fuiſſent, in jure civili eſſe princeps.

Hic Brutus, Ain tu? inquit. Etiamne Q. Scævolæ Servium noſtrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute, exiſtimo, juris civilis magnum uſum & apud Scævolam, & apud multos fuiſse; artem, in hoc uno, quod nunquam effeciſset ipſius juris ſcientia, niſi eam præterea didiciſset artem, quæ doceret rem univerſam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obſcuram explanare interpretando; ambigua primum videre, deinde diſtinguere, poſtremo habere regulam, qua vera & falſa judicarentur; & quæ quibus poſitis eſsent, quæque non eſsent conſequentia. Hic enim attulit hanc artem omnium artium maximam, quaſi lucem, ad ea, quæ confuſe ab aliis aut reſpondebantur, aut agebantur.

XLII. Dialecticam mihi videris dicere, inquit. Recte, inquam, intelligis. Sed adjunxit etiam & literarum ſcientiam, & loquendi elegantiam, quæ ex ſcriptis ejus, quorum ſimilia nulla ſunt, facillime perſpici poteſt. Cumque diſcendi cauſa duobus periciſſimis operam dediſset, L. Lucilio Balbo (44), C. Aquilio Gallo (45), Galli, hominis acuti & exercitati, promptam, & paratam in agendo, & in reſpondendo celeritatem ſubtilitate, diligentiaque ſuperavit: Balbi, docti & eruditi hominis, in utraque re conſideratam tarditatem vicit, expediendis, conficiendiſque rebus. Sic & habet quod uterque eorum habuit, & explevit quod utrique defuit. Itaque, ut Craſsus mihi videtur ſapientius feciſse, quam Scævola: (hic enim cauſas ſtudioſe recipiebat, in quibus a Craſso ſuperabatur: ille ſe conſuli nolebat (46), ne qua in re inferior eſset, quam Scævola) ſic Servius ſapientiſſi-

(44) *L. Lucilio Balbo*) Credimus L. Lucilium, quem lib. III. Fam. commendat, hujus filium. Q. vero Lucilium Balbum, qui in libris de Nat. Deor. loquitur, fratrem fuiſſe: atque Lucilios, post Lucilium poetam, qui dicitur alumnus Auruncæ a Juvenale, Romæ eſse cœpiſse: quidquid alii ſcribant. *Idem*.

(45) *C. Aquilio Gallo*) Cum C. Aquilius Gallus fuerit Ciceronis collega in prætura, & ob id etiam Ciceronis & Sulpicii æqualis, quæri poteſt, an idem Sulpicii præceptor eſſe potuerit; an potius pater Sulpicii præceptor, & filius Ciceronis collega: quod ut ſimile vero videatur, nihil tamen affirmemus, præſertim cum Pomponius oſtendat Sulpicium jam grandem juri operam dare cœpiſſe, ita ut etiam filium audire potuerit. Et filium dicimus, quoniam ſupra, ubi de lege Aquilia mentio facta eſt, oſtendimus duos Aquilios fuiſse, quamvis recentiores ſcriptores uni omnia tribuant. Aquilii porro patricii videntur fuiſse, quando C. Aquilius a Livio lib. II. conſul dicitur, multo ante quam plebeji conſules fierent, quamvis Ulpianus lib. IX. titul. 2. Digeſtor. ſcribat, legem Aquiliam ab Aquilio trib. plebis fuiſse latam. Nam ſi Aquilius trib. plebis fuit, certe plebejus fuit. Dicamus igitur, quod ſæpe diximus, duplicem gentem fuiſse, vel Ulpianum eſse deceptum. *Idem*.

(46) *Nolebat*) Aliter *ſolebat* (ſic Vict.) aliter *volebat* (ita Man. & Lamb.) ſed *nolebat* rectum eſt. Nolebat certe Craſsus de jure reſpondere, ne, cum in orandis cauſis ſuperior eſset, ſi de jure reſpondiſset, aliqua in re videri poſset Scævola ipſo, qui diſciplina juris civilis omnium eſset eruditiſſimus, inferior. Malebat igitur Craſsus in arte dicendi primus, quam in jure civili ſecundus eſse: ut Ser. Sulpicius contra maluit in ſecunda primus, quam in prima ſecundus eſſe; ut ſupra dixit. *Idem*.

Digitized by Google

me. Cum enim duæ civiles artes ac forenſes plurimum & laudis haberent & gratiæ; perfecit, ut altera præſtaret omnibus: ex altera tantum aſsumeret, quantum eſset, & ad tuendum jus civile, & ad obtinendam conſularem dignitatem, ſatis.

Tum Brutus, Ita prorſus, inquit, & antea putabam. Audivi enim nuper (47) eum ſtudioſe & frequenter Sami, cum ex eo jus noſtrum pontificium, qua ex parte cum jure civili conjunctum eſset, vellem cognoſcere; & nunc meum judicium multo magis confirmo teſtimonio & judicio tuo: ſimul illud gaudeo, quod & æqualitas veſtra, & pares honorum gradus (48), & artium, ſtudiorumque quaſi finitima vicinitas, tantum abeſt ab obtrectatione invidiaque, quæ ſolet lacerare pleroſque, uti ea non modo non exulcerare veſtram gratiam, ſed etiam conciliare videatur. Quali enim te erga illum perſpicio, tali illum in te voluntate, judicioque cognovi. Itaque doleo & illius conſilio, & tua voce populum Romanum carere tam diu: quod cum per ſe dolendum eſt, tum multo magis conſideranti, ad quod iſta non translata ſint, ſed neſcio quo pacto devenerint.

Hic Atticus, Dixeram, inquit, a principio, de republica ut ſileremus: itaque faciamus. Nam ſi iſto modo volumus ſingulas res deſiderare, non modo quærendi, ſed ne lugendi quidem finem reperiemus.

XLIII. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, & inſtitutum ordinem perſequamur. Paratus igitur veniebat Craſsus, exſpectabatur, audiebatur: a principio ſtatim, (quod erat apud eum ſemper accuratum) exſpectatione dignus videbatur: non multa jactatio corporis, non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non crebra ſupploſio pedis; vehemens, & interdum irata, & plena juſti doloris oratio: multæ, & cum gravitate facetiæ: quodque difficile eſt, idem & perornatus & perbrevis. Jam in altercando invenit parem neminem: verſatus eſt in omni fere genere cauſarum: mature in locum principum oratorum venit. Accuſavit C. Carbonem, eloquentiſſimum hominem, admodum adoleſcens: ſummam ingenii non laudem modo, ſed etiam admirationem eſt conſecutus. Defendit poſtea Liciniam virginem (49), cum annos

(47) *Audivi enim nuper*) Etſi videtur pene *ἀδύνατον* de tempore hoc ipſo divinare, nos tamen conjicimus annum fuiſse, quo Cæſar conſul IV. fuit, & bellum in Hiſpania cum Pompeji filiis geſſit; quo quidem anno Tullia Ciceronis deceſſit, & Brutus ac Ser. Sulpicius in Aſia fuerunt. Et quidem Brutus ita, ut literas inde conſolatorias ad Ciceronem ſcripſerit; Ser. vero Sulpicius ſcripſit, cum ex Aſia rediiſset, ut ex ejus literis cognoſces. Fieri igitur potuit, ut vel ſimul ex Aſia decedentes Samum venerint, vel alter decedens, alter in Aſiam proficiſcens, Sami obvii ſint facti, & ita ſint collocuti. Sic etiam Marcellum Mitylenis Brutus vidit. *Idem*.

(48) *Pares honorum gradus*) Nam fuit uterque quæſtor, ædilis, prætor, & conſul. De magiſtratibus Ser. Sulpicii in Orat. pro Mur. & Famil. *Idem*.

(49) *Liciniam virginem*) Ut propinquam; nam Craſſus erat Licinius; certe ſummo loco natam, ac ſanctiſſimo ſacerdotio præditam, ut in Orat. pro Domo dicitur; de inceſtu vero accuſatam. L. enim Veturius eques Romanus Æmiliam virginem Veſtalem furtivo ſtupro polluit. Duas præterea virgines Veſtales eadem Æmilia ad participationem inceſti ſollicitatas contubernalibus ſui corruptoris expoſuit ac tradidit. Videant tamen eruditi, an is fuerit T. Betutius. Indicium per ſervum eſt factum. Hiſtoria legitur apud Paulum Oroſium lib. v. c. 15. Tunc igitur L. Craſſus, ut hic ait Cicero, Liciniam defendit.

annos XXVII. natus eſset: in ea ipſa cauſa fuit eloquentiſſimus, orationiſque ejus ſcriptas quaſdam partes reliquit. Voluit adoleſcens in colonia (50) Narboneuſi cauſæ popularis aliquid attingere, eamque coloniam (ut fecit) ipſe deducere: exſtat in eam legem ſenior, (ut ita dicam) quam illa ætas ferebat, oratio. Multæ deinde cauſæ, ſed ita tacitus tribunatus, ut, niſi in eo magiſtratu cœnaviſset apud præconem Granium (51), idque nobis narraviſset Lucilius, tribunum plebis neſciremus fuiſse.

Ita prorſus, inquit Brutus: ſed ne de Scævolæ quidem tribunatu quidquam audiviſse videor, & eum collegam Craſſi credo fuiſse. Omnibus quidem aliis, inquam, in magiſtratibus, ſed tribunus anno poſt fuit, eoque in roſtris ſedente ſuaſit Serviliam legem Craſsus. Nam cenſuram ſine Scævola geſſit. Eum enim magiſtratum nemo unquam Scævolarum petivit. Sed hæc Craſſi cum edita oratio eſt, quam te ſæpe legiſse certo ſcio, quatuor & triginta tum habebat annos, totidemque annis mihi ætate præſtabat. His enim conſulibus eam legem ſuaſit, quibus nati ſumus, cum ipſe eſset Q. Cæpione conſule natus, & C. Lælio, triennio ipſo minor, quam Antonius. Quod idcirco poſui, ut dicendi Latine prima maturitas in qua ætate exſtitiſset, poſset notari; & intelligeretur jam ad ſummum pene eſse perductam, ut eo nihil ferme quiſquam addere poſset, niſi qui a philoſophia, a jure civili, ab hiſtoria fuiſset inſtructior.

XLIV. Erit, inquit M. Brutus, aut jam (52) eſt iſte, quem exſpectas? Neſcio, inquam. Sed eſt etiam L. Craſſi in conſulatu, pro Q. Cæpione, defenſione juncta non brevis, ut laudatio; ut oratio autem, brevis; poſtrema cenſoris oratio, qua anno duodequinquageſimo uſus eſt. In his omnibus ineſt quidam ſine ullo fuco veritatis color. Quin etiam comprehenſio, & ambitus ille verborum (ſi ſic periodum appellari placet) erat apud illum contractus, & brevis; & in membra quædam, quæ κῶλα Græci vocant, diſpertiebat orationem lubentius.

Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu iſtos oratores, inquit, tantopere laudas

dit. Itaque Æmilia condemnata eſt, ſed Licinia & Marcia ſunt abſolutæ, poſtea tamen cum pluribus aliis condemnatæ, ut refert Aſconius. *Idem*.

(50) *Coloniæ*) Civium Romanorum, ut in Orat. pro Fonteio leges. *Decumanorum*, inquit Plinius lib. III. cap. 4. quod, ut quidam volunt, milites decimæ legionis in eam coloniam ſint deducti. Alii tamen putant a Cæſare dictatore milites Martiæ legionis in eam coloniam miſſos, & ob id Narbonem *Martium* a ſcriptoribus appellari; nec vident a Cicerone *Marcium* dici in Orat. pro Fonteio, quæ dicta fuit multos annos ante quam Cæſar dictator fieret. Nec me movet, quod in Tiberio ſcribit Sueton. Tiberii patrem ad eam coloniam deducendam miſſum fuiſse. Sic enim interpretor. Prius a L. Craſso deducta eſt colonia, & Narbo Marcius forte a Q. Marcio, qui tunc erat conſul, appellata: deinde a Cæſare miſſis novis colonis quaſi inſtaurata. *Idem*.

(51) *Granium*) Quo nemo fuit dicacior, ut lib. II. de Orat. deſcribitur. Is L. Craſſi & M. Antonii voluntatem aſperioribus facetiis ſæpe perſtrinxit impune, ut in Orat. pro Plancio ſcribitur; quamvis illorum eſset familiaris, ut hic cognoſcitur, & lib. II. de Orat. dicitur. Is eſt Granius, de quo multa Lucilius, ut ait infra, ſcripſit. *Idem*.

(52) *Aut jam*) Quaſi correctio: & hæc particula videtur oſtendere, legendum eſſe ſine interrogatione, quod affirmet, non quærat, & affirmans eum ſignificat eſſe Ciceronem; ut M. Antonius lib. I. de Orat. eodem pene modo, ita quaſi divinat: *Qui eloquens dici poſſet, aut hic eſt jam Craſſus; aut ſi quis pars fuerit ingenio, &c.* Per me tamen licet, ut quivis cum interrogatione legat, præſertim cum Cicero quaſi rogatus reſpondeat. *Idem*.

das, vellem aliquid Antonio, præter illum de ratione dicendi ſane exilem libellum, plura Craſſo libuiſſet ſcribere. Cum enim omnibus memoriam ſui, tum etiam diſciplinam dicendi, nobis reliquiſſent. Nam Scævolæ dicendi elegantiam (53) ſatis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego, Mihi quidem a pueritia quaſi magiſtra fuit, inquam, illa in legem Cæpionis oratio: in qua & auctoritas ornatur ſenatus, quo pro ordine illa dicuntur; & invidia concitatur in judicum, & in accuſatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. Multa in illa oratione graviter, multa leniter, multa aſpere, multa facete dicta ſunt: plura etiam dicta quam ſcripta, quod ex quibuſdam capitibus expoſitis, nec explicatis, intelligi poteſt. Ipſa illa cenſoria contra Cn. Domitium collegam non eſt oratio, ſed quaſi capita rerum, & orationis commentarium paulo plenius. Nulla eſt enim altercatio clamoribus unquam habita majoribus. Et vero fuit in hoc & popularis dictio excellens. Antonii genus dicendi multo aptius judiciis, quam concionibus.

XLV. Hoc loco ipſum Domitium (54) non relinquo. Nam etſi non fuit in oratorum numero, tamen pono ſatis in eo fuiſſe orationis atque ingenii, quo & magiſtratus perſonam, & conſularem dignitatem tueretur. Quod iidem de Cœlio (55) dixerim, induſtriam in eo ſummam fuiſſe, ſummaſque virtutes: eloquentiæ tantum, quod eſſet in rebus privatis, amicis ejus; in republica, ipſius dignitati ſatis.

Eodem tempore M. Herennius (56) in mediocribus oratoribus, Latine & diligenter loquentibus, numeratus eſt: qui tamen ſumma nobilitate homi-

(53) *Scævola dicendi elegantiam*) P. Scævolæ filius fuit, quod etſi difficile cognoſcitur, tu tamen ita colliges: P. Licinius Craſſus P. Scævolæ frater fuit. Porro Scævola Pontifex hujus P. Scævolæ fratris filius fuit, ut L. Craſſus lib. I. de Orat. dicit. Quare dubium non eſt, quin is ſignificetur lib. III. de Officiis, illis verbis: *Q. Scævola, P. filius, cum poſtulaſſet, ut ſibi fundus, cujus emptor erat, ſemel indicaretur, idque venditor ita feciſſet, dixit, ſe pluris æſtimare, & addidit centum millia.* Hic eſt, quem Fimbria vulneravit, quem poſtea Damaſippus interfecit, velut faventem Syllæ partibus, & quidem ante ſimulacrum Veſtæ, Carbone III. Mario filio conſulibus. *Idem*.

(54) *Domitium*) C. Domitium Ænobarbum, qui tribunus pleb. Cajo Mario III. L. Aurelio Oreſte conſulibus legem tulit, ut ſacerdotes, quos antea collegæ ſufficiebant, populus crearet, quod Paterc. lib. II. refert. Pontificibus enim offenſior, quod alium potius quam ſe in patris ſui locum cooptaſſent, jus ſacerdotum ſubrogandum a collegis ad populum tranſtulit, ut Suet. in Nerone teſtatur. In conſulatu vero, quem geſſit cum C. Caſſio Longino, anno ab U. C. DCLVIII. Allobrogibus, Arverniſque ſuperatis, elephanto per provinciam invectus eſt, turba militum quaſi inter ſolennia triumphi proſequente: quod Sueton. in Nerone refert. Tanta in eo fuit gravitas, tanta auctoritas, ut quod eſſet ab eo objectum L. Craſſo in cenſura collegæ, lepore magis elevandum, quam contentione frangendum videretur, ut lib. II. de Orat. dicitur. *Idem*.

(55) *C. Cœlio*) C. Cœlio Caldo, qui fuit homo novus, ut leges lib. I. de Orat. & Verr. VII. & apud Q. Frat. in libro de Petit. Conſul. Fuit æqualis Craſſi, cui maximo honori fuit illa ipſa, quamcumque aſſequi potuit, in dicendo mediocritas, lib. I. de Orat. Hic judex abſolvit eum injuriarum, qui Lucilium poetam in ſcena nominatim læſerat. lib. II. ad Herenn. Conſulatum anno ab U. C. DCLX. cum L. Domitio Ænobarbo geſſit. *Idem*.

(56) *M. Herennius*) Decurſis cæterorum magiſtratuum gradibus, ad conſulatum homo novus pervenit, anno Urbis DCLXI. *Pruſteus*.

minem, cognatione, ſodalitate, collegio, ſumma etiam eloquentia, L. Philippum, in conſulatus petitione ſuperavit. Eodem tempore C. Clodius (57), etſi propter ſummam nobilitatem, & ſingularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiæ quandam mediocritatem afferebat. Ejuſdem fere temporis fuit eques Romanus C. Titius (58), qui, meo judicio, eo perveniſſe videtur, quo potuit fere Latinus orator ſine Græcis literis, & ſine multo uſu pervenire. Hujus orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habent, ut pene Attico ſtilo ſcriptæ eſſe videantur. Eaſdem argutias in tragœdia ſatis quidem ille acute, ſed parum tragice tranſtulit. Quem ſtudebat imitari L. Afranius poeta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut ſcitis, diſertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro (59), qui a ſenatu hoſtis cum C. Mario judicatus eſt, acer & vehemens accuſator. In eo genere ſane probabilis, doctus autem Græcis literis, propinquus noſter (60), factus ad dicendum, M. Gratidius (61), M. Antonii perſamiliaris: cujus præfectus cum eſſet in Cilicia, eſt interfectus: qui accuſavit C. Fimbriam, M. Marii Gratidiani (62) pater.

XLVI. Atque etiam, apud ſocios & Latinos, oratores habiti ſunt Q. Vectius Vectianus (63), e Marſis, quem ipſe cognovi, prudens vir, & in dicendo brevis: Q. & D. Valerii Sorani (64), vicini & familiares mei, non

(57) *C. Clodius*) C. Clodius Ap. F. Pulcher, qui magnificentiſſime ædilitate lib. II. de Offic. functus eſſe dicitur. Hinc Verr. VI. ſic ait: *C. Clodius, cujus ædilitatem magnificentiſſimam ſcimus fuiſſe, &c.* Prætor in Sicilia fuit, & leges Halefinis dedit, *Verr.* IV. Deinde cum M. Perpenna, anno DCLII. conſul fuit.

(58) *Titius*) De quo ſcriptum nihil nos præterea vidimus. *Corradus*. Viro docto ac diligenti (Corrado) non venit in mentem Macrobius, Saturn. lib. II. c. 12. *Muretus*.

(59) *Q. Rubrius Varro*) Tribunus plebis anno DCLVIII. Hoſtis poſtea a Senatu cum Mario & aliis undecim ſenatoribus judicatus eſt. *Pruſteus*.

(60) *Propinquus noſter*) Avus enim noſter Marii Gratidii ſororem in matrimonio habuit. lib. III. de Leg.

(61) *M. Gratidius*) M. Marinus Gratidius: cujus videtur is vel filius, vel propinquus fuiſſe, qui fuit Q. fratris legatus, ut epiſt. I. lib. 1. ad Q. fratrem, & in Orat. pro Flacco legitur; quem Cicero magni faciebat, *Famil.* VII. 1. 2. 3. 4.

(62) *M. Marii Gratidiani*) Non dubito, quin hic ſit ille, qui lib. 1. de Orat. & lib. III. de Offic. dicitur cum Sergio Aurata de venditis ædibus litigaſſe; quem poſtea Sergius Catilina, vel ob id fortaſſe, quod cum ſuo propinquo litigaſſet, vel quod Marianus eſſet, interfecit, ut Q. frater in libello de Petit. Conſul. Aſcon. in Orat. contra Catilinam, & alii teſtantur. Nunc quærimus, qua ratione M. Marius Gratidianus dicatur; nam ſi natus e M. Mario Gratidio eſt, & a Fimbria adoptatus, C. Flavius Fimbria Gratidianus debuit appellari; ſive Fimbria natus, & in Marios ſive Gratidios per adoptionem tranſlatus, Marius Gratidius Flavianus debuit vocari; niſi Cicero, ut alii, vetus nomen voluit retinere, ut in T. Pomponio Attico fecit, quamvis ſciret illum Q. Cæcilium Pomponianum Atticum vocari debere. Diximus autem, videri a Fimbria adoptatum fuiſſe, quia in libris veteribus ita legimus: *qui accuſavit C. Fimbriam, M. Marii Gratidiani patrem.* (Atque ita Victorius & Lamb.) Verum, ſi *pater* legatur, ut in pluribus Libris legitur, non erit dubium, quin M. Marius Gratidianus M. Gratidii, de quo loquitur Cicero, filius fuerit, a quocumque ſit adoptatus. *Corradus*.

(63) *Q. Vectius Vectianus*) de quo quidem nihil nos invenimus. *Idem*.

(64) *Q. & D. Valerii Sorani*) Q. Valerium Soranum togatorum ætatis ſuæ literatiſſimum refert apud Ciceronem L. Craſſus. Fuit item, ut auctor eſt Plutarchus in Pompejo, philoſophus inſignis. De violenta ejus morte conſentiunt Hiſtorici, de modo & cauſa diſſentiunt. Illi porro Valerii Sorani dicuntur a Sora Latii urbe & colonia, quæ etiamnum vetus nomen retinet. *Pruſteus*.

non tam in dicendo admirabiles, quam docti & Græcis literis, & Latinis: C. Ruſticellus, Bononienſis (65), is quidem & exercitatus, & natura volubilis. Omnium autem eloquentiſſimus extra hanc Urbem T. Betucius Barrus (66), Auſculanus, cujus ſunt aliquot orationes Aſculi habitæ. Illa Romæ contra Cæpionem, nobilis ſane, cui orationi Cæpionis ore reſpondit Ælius; qui ſcriptitavit orationes multas, orator ipſe nunquam fuit. Apud majores noſtros video diſertiſſimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum (67), Tib. Gracchi, P. Filii, fere ætate: ejus etiam oratio eſt pro Fregellanis, coloniiſque Latinis, habita in ſenatu.

Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis iſtis externis quaſi oratoribus? Quid cenſes, inquam, niſi idem, quod urbanis, præter unum, quod non eſt eorum urbanitate quadam quaſi colorata oratio? Et *Brutus*, Qui eſt, inquit, iſte tandem urbanitatis color? Neſcio, inquam. Tantum eſſe quendam ſcio. Id tu, Brute, jam intelliges, cum in Galliam veneris. Audies tu quidem etiam verba quædam non trita Romæ: ſed hæc mutari, dediſcique poſſunt. Illud eſt majus, quod in vocibus noſtrorum oratorum recinit quiddam, & reſonat urbanius. Nec hoc in oratoribus modo apparet, ſed etiam in cæteris. Ego memini T. Tincam Placentinum (68 a), hominem facetiſſimum, cum familiari noſtro Q. Granio præcone dicacitate certare. Eon', inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Iſto ipſo: ſed Tincam non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat neſcio quo ſapore vernaculo: ut ego jam non mirer, illud Theophraſto accidiſſe, quod dicitur: cum percontaretur ex anicula quadam, quanti aliquid venderet; & reſpondiſſet illa, atque addidiſſet, *Hoſpes, non pote minoris*: tuliſſe eum moleſte, ſe non effugere hoſpitis ſpeciem, cum ætatem ageret Athenis, optimeque loqueretur. Omnino ſic (ut opinor) in noſtris eſt quidam urbanorum, ſicut ille Atticorum, ſonus. Sed domum redeamus, id eſt, ad noſtros revertamur.

XLVII. Duobus igitur ſummis, Craſſo & Antonio, L. Philippus (68 b) proximus accedebat, ſed longo intervallo, tamen proximus. Itaque eum, etſi nemo intercedebat, qui ſe illi anteferret, neque ſecundum tamen, neque tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum ſecundum numeraverim, aut

(65) C. *Ruſticellus, Bononienſis*) *Ruſticelius* corrigendum eſt ex auctoritate vetuſtiſſimi numiſmatis ærei, quod eſt apud me cum inſcriptione C. *Ruſticelius Cordus IIvir*. Urſinus.

(66) *T. Betucius Barrus*) Is fortaſſe, quem maledicum & mordacem ſignificat Horat. Sat. VII. & Porphyrion ejus interpres Sat. VI. ſcribit inceſtum cum Æmulia Veſtali feciſſe. *Corradus*.

(67) *L. Papirium Fregellanum*) De quo ſcriptum nihil legimus. *Idem*.

(68 a) *T. Tincam Placentinum*) De quo Quintilianus, lib. 1. cap. 5.

(68 b) *L. Philippus*) L. Marcius Philippus, qui gloriari ſolebat, ſe ſine ullo munere adeptum eſſe omnia, quæ haberentur ampliſſima, lib. II. de Offic. Primum in conſulatus petitione a M. Herennio fuit ſuperatus; deinde tamen conſul eſt factus cum Sexto Julio Cæſare, anno ab U. C. DCLXIII. Hujus Philippi exſtat oratio apud Salluſt. in qua cenſet, ut Appius Claudius interrex cum Q. Catulo proconſule & cæteris, quibus imperium eſt, urbi præſidio ſint: operam dent, ne quid reſp. detrimenti capiat. *Idem*.

aut tertium, qui vix a carceribus exierit, cum palmam jam primus acceperit: nec in oratoribus, qui tantum abſit a primo, vix ut in eodem curriculo eſſe videatur. Sed tamen erant ea in Philippo, quæ, qui ſine comparatione illorum ſpectaret, ſatis magna diceret: ſumma libertas in oratione, multæ facetiæ, ſatis creber in reperiendis, ſolutus in explicandis ſententiis: erat etiam in primis, ut temporibus illis, Græcis doctrinis inſtitutus, in altercando cum aliquo aculeo, & maledicto facetus.

Horum ætati prope conjunctus L. Gellius, (69), non tam vendibilis orator, quam ut neſcires quid ei deeſſet. Nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum immemor, & verbis ſolutus ſatis; ſed in magnos oratores inciderat ejus ætas: multam tamen operam amicis, & utilem præbuit; atque ita diu vixit, ut multarum ætatum oratoribus implicaretur, multum etiam in cauſis verſaretur.

Iiſdem fere temporibus D. Brutus (70), is, qui conſul cum Mamerco fuit, homo & Græcis doctus literis, & Latinis. Dicebat etiam L. Scipio (71) non imperite: Cnæuſque Pompejus (72), Sexti filius, aliquem numerum obtinebat. Nam Sextus, frater ejus, præſtantiſſimum ingenium contulerat ad ſummam juris civilis, & ad perfectam geometriæ, & rerum Stoicarum ſcientiam. Item in jure, & ante hos M. Brutus (73), & paulo poſt eum C. Bilienus, homo per ſe magnus, prope ſimili ratione ſummus evaſerat: qui conſul factus eſſet, niſi in Marianos conſulatus, & in eas petitionis anguſtias incidiſſet. Cn. autem Octavii (74) eloquentia, quæ fuerat ante con-

(69) *L. Gellius*) L. Gellius Publicola, qui omnibus honoribus ad cenſuram uſque defunctus eſt, ut Val. Max. lib. V. c. 9. refert. Nam prætor fuit, & ex prætura proconſul in Græciam venit, ut lib 1. de Leg. eſt ſcriptum. Conſul item fuit cum Cn. Cornelio Lentulo, anno ab U. C. DCLXXXII. & Chryſum acerrime pugnantem prælio oppreſſit, ut ait Oroſ. lib. v. c. 24. ſed ipſe a Spartaco victus eſt acie, ut Liv. lib. XCVI. ſcripſit. Nos igitur credimus Verr. IV. ſic legi oportere: *Cn. Lentulus & L. Gellius conſules*, non autem *Cn. Lentulus & Lucullus*, ut nunc legitur. Bello Piratico Gellius idem Pompeji fuit legatus, ut Florus lib. 111. c. 6. & Appianus in Mithridatico ſcribunt. *Idem*.

(70) *D. Brutus*) Qui Julianus in conſulibus appellatur. Fuit conſul an. DCLXXVIII. *Idem*.

(71) *L. Scipio*) L. Cornelius Scipio Aſiaticus, ut in conſulibus legitur, quem tamen alii Naſicam vocant, quod in Dione Græco lib. XL. Scipionem Pompeji ſocerum Naſicæ filium dici videant, quem hunc eſſe arbitrantur. *Idem*.

(72) *Cnæus Pompejus*) Cn. Pompejus Strabo, qui prætor a Picentibus victus, non ita multo poſt eoſdem fudit, Liv. auctor lib. LXXIV. & Oroſius lib. V. cap. 18. Conſul cum L. Porcio Catone, anno ab Urb. C. DCLXV. Marſos acie vicit, quo tempore Cicero in exercitu fuit, *Philippica* XII. & multi nobiles legati, in *Orat. pro Fonteja*: & Veſtinos in deditionem accepit, ut Liv. lib. LXXIV. & ſequenti retulit. Tunc, ut opinor, etiam tranſpadanas colonias deduxit, ut Aſconius eſt teſtis. Cum bellum, quod Cinna & Marius inferebant urbi, opprimi inter initia potuiſſet, ejuſdem fraude confirmatum eſt, qui utramque partem fovendo Cinnæ vires dedit, nec, niſi profligatis optimatium rebus, auxilium tulit, ut ait Liv. lib. LXXIX. Hic tandem fulgure, ut ſcribit Appianus, eſt extinctus; cujus cadaver e lecto detraxit, & projecit populus, qui illum oderat tantum, quantum poſtea filium dilexit. *Plutarch.* in Pompejo. *Idem*.

(73) *M. Brutus*) Credimus hunc eſſe patrem Bruti Accuſatoris, de quo ſupra. *Idem*.

(74) *Cn. Octavii*) Hunc nos putamus filium fuiſſe illius Cn. Octavii, qui lib. 1. de Orat. conſularis appellatur. Conſul armis ex urbe collegam ſuum L. Cinnam expulit, in *Orat.* III. *in Catilin.* qui quidem Cinna non ita

conſulatum ignorata, in conſulatu multis concionibus eſt vehementer probata. Sed ab eis, qui tantum in dicentium numero, non in oratorum fuerunt, jam ad oratores revertamur.

Cenſeo, inquit Atticus. Eloquentes enim videbare, non ſedulos velle conquirere.

XLVIII. Feſtivitate igitur, & facetiis, inquam, C. Julius (75), L. filius, & ſuperioribus, & æqualibus ſuis omnibus præſtitit, oratorque fuit minime ille quidem vehemens, ſed nemo unquam urbanitate, nemo lepore, nemo ſuavitate conditior. Sunt ejus aliquot orationes, ex quibus, ſicut ex ejuſdem tragœdiis, lenitas ejus ſine nervis perſpici poteſt.

Ejus æqualis P. Cethegus (76), cui de republica ſatis ſuppeditabat oratio. Totam enim tenebat eam, penituſque cognorat. Itaque in ſenatu conſularium auctoritatem aſſequebatur. Sed in cauſis publicis nihil, in privatis ſatis veterator videbatur. Erat in privatis cauſis Q. Lucretius Veſpillo (77) & acutus & juriſperitus. Nam Aphilia (78) concionibus aptior, quam judiciis. Prudens etiam T. Annius Velina (79), & in ejus generis cauſis orator ſane tolerabilis.

In eodem genere cauſarum multum erat T. Juventius (80), nimis ille quidem lentus in dicendo, & pene frigidus: ſed & callidus, & in capiendo adverſario verſutus, & præterea nec indoctus, & magna cum juris civilis intelligentia. Cujus auditor P. Orbius (81), meus fere æqualis, in dicendo non nimis exercitatus, in jure autem civili non inferior, quam magiſter fuit. Nam T. Aufidius (82), qui vixit ad ſummam ſenectutem, volebat eſſe ſimilis horum, eratque & bonus vir & innocens, ſed dicebat pa-

---

ita multo poſt reverſus, illi præcidi caput juſſit, *Tuſc.* V. & exponi pro roſtris, ut Flor. III. cap. 21. ſcribit. *Idem*.

(75) *C. Julius*) C. Julius Cæſar Strabo, ut a Paterculo & Suetonio vocatur; qui rogatus a Sardis T. Albutium accuſavit, Verrina I. & lib. II. de Offic. & orationem pro Sardis, ut ait Sueton. in Cæſare, reliquit. Ædilis curulis, L. Cæſare, P. Rutilio conſulibus, fuit, & ædilicius quidem occiſus eſt: ſed tantum in civitate potuit, ut cauſa belli civilis contentio ejus cum Sulpicio tribuno pleb. fuerit. Nam ſperabat, & id agebat hic Cæſar, ut omiſſa prætura conſul fieret: cui cum primis temporibus jure Sulpicius reſiſteret, poſtea nimia contentione ad ferrum & arma proceſſit, ut ait Aſconius: eam petitionem extraordinariam infra Cicero vocat. Ob hæc illi poſtea Cinna præcidi caput juſſit, *Tuſc.* V. *Idem*.

(76) *P. Cethegus*) P. Cornelius Cethegus prætor an. U. C. DCLXXXI. *Pruſt.*

(77) *Q. Lucretius Veſpillo*) Quis hic fuerit, ignoramus: illud ſcire videmur, Lucretios patricios fuiſſe, cum tot Lucretii conſules legantur ante, quam plebeji crearentur. *Corradus*.

(78) *Aphilia*) Legunt alii *Aſella* Lucretio, de quo epitome Livii lib. LXXXVIII. Alii *Oſello* Lucretio, cujus meminit Paterculus. Divinant alii *Oſilius*, quem inter juriſconſultos recenſet Pomponius. *Pruſteus*.

(79) *T. Annius Velina*) Ex tribu Velina. Velia Romæ collis editior. *Idem*.

(80) *T. Juventius*) Invenire adhuc hiſtoriam non potuimus: illud in Orat. pro Plancio invenimus, Juventiam gentem ex municipio Tuſculano oriundam conſularem fuiſſe, ſed tamen plebejam, quando Juventius Laterenſis ibi dicitur petere tribunatum plebis cœpiſſe. *Corradus*.

(81) *P. Orbius*) Proconſul Aſiam ſortitus obtinuit anno Urbis DCXCI. *Pruſteus*.

(82) *T. Aufidius*) Frater M. Virgilii, ſed tantum ex eadem matre, quæ, ut cenſet Pighius, Aufidium & Virgilium maritos habuerat, & ex utriſque filios. Quæſtor fuit anno DCLXX., ac ſeptimo poſt anno ædilis plebis. *Idem*.

parum. Nec ſane plus frater ejus M. Virgilius, qui tribunus plebis L. Syllæ imperatori diem dixit. Ejus collega P. Magius, (83) in dicendo paulo tamen copioſior.

Sed omnium oratorum, ſive rabularum, qui & plane indocti, aut inurbani, aut ruſtici etiam fuerunt, quos quidem ego cognoverim, ſolutiſſimum in dicendo, & acutiſſimum judico noſtri ordinis Q. Sertorium (84), equeſtris C. Gorgonium (85). Fuit etiam facilis & expeditus ad dicendum, & vitæ ſplendore multo, & ingenio ſane probabili, T. Junius (86), L. filius, tribunicius: quo accuſante P. Sextius (87), prætor deſignatus, damnatus eſt ambitus. Is proceſſiſſet honoribus longius, niſi ſemper infirma, atque etiam ægra valetudine fuiſſet.

XLIX. Atque ego præclare intelligo, me in eorum commemoratione verſari, qui nec habiti ſint oratores, neque fuerint, prætererique a me aliquot ex veteribus, commemoratione, aut laude dignos: ſed hoc quidem ignoratione. Quid enim eſt ſuperioris ætatis, quod ſcribi poſſit de iis, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipſorum? De iis autem, quos ipſi vidimus, neminem fere prætermittimus eorum, quos aliquando dicentes vidimus. Volo enim ſciri, in tanta & tam vetere republica, maximis præmiis eloquentiæ propoſitis, omnes cupiſſe dicere, non plurimos auſos eſſe, potuiſſe paucos. Ego tamen ita de unoquoque dicam, ut intelligi poſſit, quem exiſtimem clamatorem, quem oratorem fuiſſe. Iiſdem fere temporibus, ætate inferiores paulo, quam Julius, ſed æquales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius (88), Q. Varius (89), Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fuſius, M. Druſus, P. Antiſtius: nec ulla ætate uberior oratorum fœtus fuit. Ex his Cotta & Sulpicius, cum meo judicio, tum omnium, facile primas tulerunt.

Hic Atticus, Quomodo iſtuc dicis, inquit, cum tuo judicio, tum omnium? Semperne in oratore probando, aut improbando, vulgi judicium cum intelligentium judicio congruit? An alii probantur a multitudine, alii autem ab iis, qui intelligunt?

Recte requiris, inquam, Attice: ſed audies ex me fortaſſe, quod non

(83) *P. Magius*) P. Magius Philo in tribunatu Virgilii collega anno DCLXVII. *Idem*.

(84) *Q. Sertorium*) Cujus vitam ſcripſit Plutarchus.

(85) *C. Gorgonium*) Hominem nobis prorſus ignotum. *Corradus*.

(86) *T. Junius*) Tribunus plebis anno Urbis DCLII.

(87) *P. Sextius*) Exiſtimabamus olim hunc eſſe P. Seſtium, pro quo Ciceronis exſtat oratio: nunc vero aliter ſentimus, & P. Seſtium, quem Cicero defendit, non poſſe ſignificari, e temporum ratione colliges. Poſſet igitur hic videri vel pater P. Seſtii, præſertim cum P. dicatur, ut filius patris prænomen, quaſi de more, referat: niſi Cicero P. Seſtium L. filium vocet, epiſt. 6. lib. v. Famil. quæ res facit, ut ego nunc demum putem hunc, de quo nunc loquitur, vel illum eſſe, vel potius patrem illius P. Seſtii eſſe, ad quem epiſt. 18. lib. v. Familiar. ſcribit. *Idem*.

(88) *C. Cotta, P. Sulpicius*) Quos in libris de Oratore loquentes inducit: ubi de illis dictum eſt.

(89) *Q. Varius, &c.*) De ſingulis inferius, ubi ſeorſum appellabuntur.

omnes probent. An tu, inquit, id laboras, ſi huic modo Bruto probaturus es?

Plane, inquam, Attice, diſputationem hanc de oratore probando, aut improbando, multo malim tibi, & Bruto placere: eloquentiam autem meam populo probari velim. Etenim neceſſe eſt, qui ita dicat, ut a multitudine probetur, eundem doctis probari. Nam, quid in dicendo rectum ſit, aut pravum, ego judicabo, ſi modo is ſum, qui id poſſim, aut ſciam judicare: qualis vero ſit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria ſunt enim (ut quidem ego ſentio) quæ ſint efficienda dicendo: ut doceatur is, apud quem dicetur, ut delectetur, ut moveatur vehementius. Quibus virtutibus oratoris horum quidque efficiatur, aut quibus vitiis orator aut non aſſequatur hæc, aut etiam in his labatur, & cadat, artifex aliquis judicabit. Efficiatur autem ab oratore, necne, ut ii, qui audiunt, ita afficiantur, ut orator velit; vulgi aſſenſu, & populari approbatione judicari ſolet. Itaque nunquam de bono oratore, aut non bono, doctis hominibus cum populo diſſenſio fuit.

An cenſes, dum illi viguerunt, quos ante dixi, non eoſdem gradus oratorum vulgi judicio, & doctorum fuiſſe? De populo ſi quem ita rogaviſſes, *Quis eſt in hac civitate eloquentiſſimus?* In Antonio & Craſſo aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret. Nemone Philippum, tam ſuavem oratorem, tam gravem, tam facetum, his anteferret, quem noſmetipſi, qui hæc arte aliqua volumus expendere, proximum illis fuiſſe diximus? Nemo profecto. Id enim ipſum eſt ſummi oratoris, ſummum oratorem populo videri. Quare tibicen Antigenidas dixerit diſcipulo ſane frigenti ad populum, *Mihi cane, & Muſis:* ego huic Bruto dicenti, ut ſolet, apud multitudinem, *Mihi cane, & populo, mi Brute*, dixerim; ut, qui audient, quid efficiatur, intelligam. Credit iis, quæ dicuntur, qui audit oratorem; vera putat; aſſentitur; probat; fidem facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? Delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione, & quaſi voluptate quadam perfunditur. Quid habes quod diſputes? Gaudet, dolet, ridet, plorat, favet, odit, contemnit, invidet; ad miſericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum; iraſcitur, miratur, ſperat, timet: hæc perinde accidunt, ut eorum, qui adſunt, mentes verbis, & ſententiis, & actione tractantur. Quid eſt, quod exſpectetur docti alicujus ſententia? Quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum eſt. Denique hoc ſpecimen eſt popularis judicii, in quo nunquam fuit populo cum doctis intelligentibuſque diſſenſio. Cum multi eſſent oratores in vario genere dicendi, quis unquam ex his excellere judicatus eſt vulgi judicio, qui non idem a doctis probaretur? Quando autem dubium fuiſſet apud patres noſtros, eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Craſſum? Aderant multi alii; tamen utrum de his potius, dubitaſſet aliquis: quin alterum, nemo. Quid adoleſcentibus nobis, cum eſſet Cotta, & Hortenſius, num quis, cui quidem eligendi poteſtas eſſet, quemquam his anteponebat?

LI. Tum Brutus, Quid tu, inquit, quæris alios? de te ipſo nonne, quid optarent rei, quid ipſe Hortenſius judicaret, videbamus? qui cum par-

partiretur tecum cauſas, (ſæpe enim interfui) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, ſemper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam: & mihi, benevolentia, credo, ductus, tribuebat omnia. Sed ego, quæ de me populi ſit opinio, neſcio: de reliquis hoc affirmo, qui vulgi opinione diſertiſſimi habiti ſint, eoſdem intelligentium quoque judicio fuiſſe probatiſſimos. Nec enim poſſet idem Demoſthenes dicere, quod dixiſſe Antimachum Clarium poetam ferunt, qui, cum, convocatis auditoribus, legeret eis magnum illud, quod noviſtis, volumen ſuum, & eum legentem omnes, præter Platonem, reliquiſſent, *Legam*, inquit, *nihilo minus: Plato enim mihi unus inſtar eſt omnium millium*. Et recte. Poema enim reconditum, paucorum approbatione; oratio popularis ad ſenſum vulgi debet moveri. At, ſi eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demoſthenes, cum eſſet relictus a cæteris, verbum facere non poſset. Quid tu, Brute, poſſes, ſi te, ut Curionem quondam, concio reliquiſſet? Ego vero, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam cauſis, in quibus omnis res nobis cum judicibus eſt, non cum populo, tamen ſi a corona relictus ſim, non queam dicere. Ita ſe, inquam, res habet. Ut, ſi tibiæ inflatæ non referant ſonum, abjiciendas eas ſibi tibicen putet: ſic oratori populi aures tanquam tibiæ ſunt: eæ ſi inflatum non recipiunt, aut ſi auditor omnino tanquam equus non facit (90), agitandi finis faciendus eſt.

LII. Hoc tamen intereſt, quod vulgus interdum non probandum oratorem probat, ſed probat ſine comparatione, cum a mediocri, aut etiam a malo delectatur: eo eſt contentus: eſſe melius non ſentit: illud, quod eſt, qualecumque eſt, probat. Tenet enim aures vel mediocris orator, ſit modo aliquid in eo: nec res ulla plus apud animos hominum, quam ordo & ornatus orationis valet. Quare quis ex populo, cum Q. Scævolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea cauſa, de qua ante dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut exſpectaret, aut poſſe fieri putaret? Cum is hoc probare vellet, M'. Curium, cum ita heres inſtitutus eſſet, ſi pupillus ante mortuus eſſet, quam in ſuam tutelam veniſſet, pupillo non nato heredem eſſe non poſſe: quid ille non dixit de teſtamentorum jure? de antiquis formulis? quid, quemadmodum ſcribi oportuiſſet, ſi etiam filio non nato heres inſtitueretur? Quam captioſum eſſe populo, quod ſcriptum eſſet, negligi, & opinione quæri voluntates; & interpretationes diſertorum, ſcripta ſimplicium hominum pervertere? Quam ille multa de auctoritate patris ſui, qui ſemper jus illud eſſe defenderat? quam omnino multa de conſervando jure civili? Quæ quidem omnia cum perite, & ſcienter,

(90) *Aut ſi auditor omnino tanquam equus non facit*) Id ſine omni gratia leporeque dictum videtur: ſed & varie explicatur. Ego ne quem reprehendam, qui ſatis ipſe pecco, ut cenſores potius fatigare debeam, quam in aliis cenſendis me occupare: puto *facere* verbum eſſe circenſe: quod ex eo apparet, quia *factiones*, quæ a *faciendo* nomen adeptæ ſunt, in circo quatuor erant: & in luſu pilæ *factores* etiam Plautus dicit. Equum igitur puto non *facere*, qui aurigæ non paret: nec curriculo corripit ſpatium, nec adjuvat in partem ad victoriam: ſed ſegnis & ignavus eſt, nec ſentit ſtimulos, nec aurigam audit. *Turneb.* Adverſ. XIV. 22.

ter, tum & breviter, & preſſe, & ſatis ornate, & pereleganter diceret; quis eſſet in populo, qui aut exſpectaret, aut fieri poſſe quidquam melius putaret?

LIII. At vero, ut contra Craſſus ab adoleſcente delicato, qui in litore ambulans, ſcalmum reperiſſet, ob eamque rem ædificare navem concupiviſſet, exorſus eſt: ſimiliter Scævolam ex uno ſcalmo captionis, centumvirale judicium hæreditatis effeciſſe: hoc in illo initio conſecutus, multis ejuſdem generis ſententiis delectavit, animoſque omnium, qui aderant, in hilaritatem a ſeveritate traduxit: quod eſt unum ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc voluiſſe eum, qui teſtamentum feciſſet, hoc ſenſiſſe, quoquo modo filius non eſſet, qui in ſuam tutelam veniret, ſive non natus, ſive ante mortuus, Curius heres ut eſſet: ita ſcribere pleroſque, & id valere, & valuiſſe ſemper. Hæc, & multa ejuſmodi dicens, fidem faciebat: quod eſt ex tribus oratoris officiis alterum. Deinde æquum bonum, teſtamentorum ſententias, voluntateſque tutatus eſt: quanta eſſet in verbis captio, cum in cæteris rebus, tum in teſtamentis, ſi negligerentur voluntates: quantam ſibi potentiam Scævola aſſumeret, ſi nemo auderet teſtamentum facere poſtea, niſi de illius ſententia. Hæc cum graviter, tum ab exemplis copioſe, tum varie, tum etiam ridicule, & facete explicans, eam admirationem, aſſenſionemque commovit, dixiſſe ut contra nemo videretur. Hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de populo judex, qui ſeparatim alterum admiratus eſſet, idem, audito altero, judicium ſuum contemneret. At vero intelligens & doctus, audiens Scævolam, ſentiret eſſe quoddam uberius dicendi genus & ornatius. Ab utroque autem, cauſa perorata, ſi quæreretur uter præſtaret orator, nunquam profecto ſapientis judicium a judicio vulgi diſcreparet.

LIV. Qui præſtat igitur intelligens imperito? magna re & difficili: ſi quidem magnum eſt ſcire, quibus rebus efficiatur, amittaturve dicendo illud quidquid eſt, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Præſtat etiam illo doctus auditor indocto, quod ſæpe, cum oratores duo, aut plures populi judicio probantur, quod dicendi genus optimum ſit, intelligit. Nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari poteſt. Ut enim ex nervorum ſono in fidibus, quam ſcienter ei pulſi ſint, intelligi ſolet; ſic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. Itaque intelligens dicendi exiſtimator, non aſſidens, & attente audiens, ſed uno adſpectu, & præteriens, de oratore ſæpe judicat. Videt oſcitantem judicem, loquentem cum altero, nonnunquam etiam circulantem, mittentem ad horas; quæſitorem, ut dimittat, rogantem: intelligit, oratorem in ea cauſa non adeſſe, qui poſſit animis judicum admovere orationem, tanquam fidibus manum. Idem ſi præteriens adſpexerit erectos intuentes judices, ut aut doceri de re, idque etiam vultu probare videantur: aut, ut avem cantu aliquo, ſic illos viderit oratione, quaſi ſuſpenſos, teneri: aut, id quod maxime opus eſt, miſericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos eſſe vehementius: ea ſi præteriens (ut dixi) adſpexerit, ſi nihil audierit, tamen oratorem verſari in illo judicio, & opus oratorium fieri, aut perfectum jam eſſe, profecto intelliget.

LV.

Digitized by Google

LV. Cum hæc diſſeruiſſem, uterque aſsenſus eſt, & ego tanquam ab integro ordiens. Quando igitur, inquam, a Cotta & Sulpicio hæc omnis fluxit oratio, cum hos maxime judicio illorum hominum, & illius ætatis dixiſsem probatos, revertar ad eos ipſos: tum reliquos, ut inſtitui, deinceps perſequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quærimus) duo genera ſunt, unum attenuate, preſseque; alterum ſublate, ampleque dicentium: etſi id melius eſt, quod ſplendidius & magnificentius, tamen in bonis omnia, quæ ſumma ſunt, jure laudantur. Sed cavenda eſt preſso illi oratori inopia & jejunitas: amplo autem, inflatum & corruptum orationis genus. Inveniebat igitur acute Cotta, dicebat pure ac ſolute: & ut ad infirmitatem laterum perſcienter contentionem omnem remiſerat, ſic ad virium imbecillitatem dicendi accommodabat genus. Nihil erat in ejus oratione niſi ſincerum, nihil niſi ſiccum, atque ſanum: illudque maximum, quod, cum contentione orationis flectere animos judicum vix poſset, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent a ſe commoti, quod a Sulpicio concitati. Fuit enim Sulpicius vel maxime omnium, quos quidem ego audiverim, grandis, &, ut ita dicam, tragicus orator. Vox cum magna, tum ſuavis & ſplendida; geſtus & motus corporis ita venuſtus, ut tamen ad forum, non ad ſcenam inſtitutus videretur: incitata & volubilis, nec ea redundans tamen, nec circumflueus oratio. Craſsum hic volebat imitari, Cotta malebat Antonium: ſed ab hoc vis aberat Antonii, Craſſi ab illo lepos.

LVI. O magnam, inquit, artem! Brutus: ſi quidem iſtis, cum ſummi eſsent oratores, duæ res maxime, altera alteri defuit.

Atque in his oratoribus illud animadvertendum eſt, poſse eſse ſummos, qui inter ſe ſint diſſimiles. Nihil enim tam diſſimile, quam Cotta Sulpicio; (*a*) & uterque æqualibus ſuis plurimum præſtitit. Quare hoc doctoris intelligentis eſt, videre, quo ferat natura ſua quemque: & ea duce utentem ſic inſtituere, ut Iſocratem in acerrimo ingenio Theopompi, & leniſſimo Ephori dixiſse traditum eſt, alteri ſe calcaria adhibere, alteri frenos. Sulpicii orationes, quæ feruntur, eas poſt mortem ejus ſcripſiſse P. Canutius putatur, æqualis meus, homo extra noſtrum ordinem, meo judicio, diſertiſſimus. Ipſius Sulpicii nulla oratio eſt: ſæpeque ex eo audivi, cum ſe ſcribere neque conſueſse, neque poſse diceret. Cottæ (*b*) pro ſe lege Varia quæ inſcribitur, eam L. Ælius ſcripſit Cottæ rogatu. Fuit is omnino vir egregius, & eques Romanus cum primis honeſtus, idemque eruditiſſimus & Græcis literis & Latinis: antiquitatiſque noſtræ & in invent s rebus, & in actis, ſcriptorumque veterum literate peritus. Quam ſcientiam Varro noſter acceptam ab illo, auctamque per ſeſe, vir ingenio præſtans, omnique doctrina, pluribus & illuſtrioribus literis explicavit. Sed idem Ælius, Stoicus, eſse voluit; orator autem nec ſtuduit unquam, nec fuit. Scribebat tamen ora-

(a) *Et uterque*) Lamb. *at uterque*. (b) *Pro ſe lege*) Lamb. delet *ſe*.

Digitized by Google

orationes, quas alii dicerent; ut Q. Metello (91) filio, ut Q. Cæpioni, ut Q. Pompejo Rufo (92): quanquam is etiam ipſe ſcripſit eas, quibus pro ſe eſt uſus, ſed non ſine Ælio. His enim (a) criptis etiam ipſe interfui, cum eſsem apud Ælium adoleſcens, eumque audire perſtudioſe ſolerem. Cottam autem miror ſummum ipſum oratorem, minimeque ineptum, Ælianas leves oratiunculas voluiſse exiſtimari ſuas.

LVII. His duobus ejuſdem ætatis annumerabatur nemo tertius: ſed mihi placebat Pomponius maxime; vel dicam, minime diſplicebat. Locus erat omnino in maximis cauſis, præter eos, de quibus ſupra dixi, nemini: propterea quod Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in cauſis recipiendis erat; faſtidioſior Craſsus, ſed tamen recipiebat. Horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere, aut ad (b) Cæſarem: Cotta & Sulpicius expetebantur. Ita ab iis ſex patronis cauſæ illuſtres agebantur: neque tam multa, quam noſtra ætate, judicia fiebant: neque hoc, quod nunc fit, ut cauſæ ſingulæ defenderentur a pluribus; quo nihil eſt vitioſius. Reſpondemus iis, quos non audivimus: in quo primum ſæpe aliter elt dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni intereſt coram videre me, quemadmodum adverſarius de quaque re aſseveret; maxime autem, quemadmodum quæque res audiatur. Sed nihil vitioſius, quam, cum unum corpus debeat eſse defenſionis, naſci de integro cauſam, cum ſit ab altero perorata. Omnium enim cauſarum unum eſt naturale principium, una peroratio: reliquæ partes, quaſi membra ſuo quæque loco locata, ſuam & vim, & dignitatem tenent. Cum autem difficile ſit in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut ſibi ipſe non conveniat; quanto difficilius cavere, ne quid dicas quod non conveniat ejus orationi, qui ante te dixerit? Sed quia & labor multo major eſt, totam cauſam, quam partem dicere, & quia plures ineuntur gratiæ, ſi uno tempore dicas pro pluribus, idcirco hanc conſuetudinem lubenter adſcivimus.

LVIII. Erant tamen, quibus videretur illius ætatis tertius Curio (93), quia

(91) *Q. Metello*) Vix ſciri poſſe certo credimus, quis hic Q. Metellus fuerit, cum tot eo tempore fuerint Metelli: quia tamen cum duobus conſularibus numeratur, & videtur accuſatus fuiſſe, ſic ut L. Ælii oratione uſus ad ſe defendendum dicatur, putamus hunc eſſe Q. Cæcilium Metellum Nepotem, Balearici filium, qui conſul cum T. Didio, anno ab U. C. DCLVI. fuit, & a C. Curione patre fuit accuſatus, ut Aſconius ſcribit. *Corradus*.

(92) *Q. Pompejo Rufo*) Qui prætor urbanus paucis diebus antequam L. Craſſus de Oratore loqueretur, lib. 1. de Orat. & poſtea conſul cum L. Cornelio Sylla, anno ab U. C. DLXVI. fuit, ut Cicero Orat. I. & II. contra Rullum meminit: cujus etiam conſulis filium, eundemque Syllæ generum P. Sulpicius per emiſſarios factionis ſuæ interfecit, ut Liv. lib. LXXVII. & Paterc. lib. II. ſcribunt. Nec ita multo poſt Q. ipſe Pompejus adhuc conſul ab exercitu Cn. Pompeji, Strabonis proconſulis ſeditione, ſed quam dux excitaverat, interfectus eſt. *Idem*.

(a) *Scriptis*) Lamb. *ſcribendis*.

(b) *Cæſarem*) Lamb. *Cæſarem: ſecundum Philippum, & Cæſarem, Cotta &*

(93) *Curio*) C. Scribonius Curio, Curionis oratoris filius. Tribunus pleb. fuit, L. Cæſare, P. Rutilio coſs. Videtur prætor in Aſia fuiſse: certe ibi cum eſset, illi Sylla imperavit, ut Nicomedem & Ariobarzanem in Cappadociam deduceret, ut Appianus in Mithridatico refert. Ejus etiam opera in capiendis Athenis uſum Syllam fuiſse teſtis eſt Plutarchus. Deinde cum Cn. Octavio, anno ab U. C. DCLXXVIII. conſul fuit, ut Plinius oſtendit lib. II. c. 35. Proconſul poſtea Dar-

quia ſplendidioribus fortaſſe verbis utebatur: & quia Latine non peſſime loquebatur, uſu, credo, aliquo domeſtico? Nam literarum admodum nihil ſciebat. Sed magni intereſt, quos quiſque audiat quotidie domi, quibuſcum loquatur a puero, quemadmodum patres, pædagogi, matres etiam loquantur. Legimus epiſtolas Corneliæ, matris Gracchorum: apparet filios non tam in gremio educatos, quam in ſermone matris. Auditus eſt nobis Læliæ Caji filiæ ſæpe ſermo. Ergo illam patris elegantia tinctam vidimus: & filia ejus Mucias ambas (94), quarum ſermo mihi fuit notus: & neptes Licinias (95), quas nos quidem ambas, hanc vero Scipionis etiam tu, Brute, credo, aliquando audiſti loquentem. Ego vero, ac lubenter quidem, inquit Brutus; & eo lubentius, quod L. Craſſi erat filia.

Quid Craſſum, inquam, illum cenſes iſtius Liciniæ filium, Craſſi teſtamento qui fuit adoptatus? Summo iſte quidem dicitur ingenio fuiſſe, inquit. Et vero hic Scipio (96), collega meus, mihi ſane bene & loqui videtur, & dicere. Recte; inquam, judicas, Brute. Etenim iſtius genus eſt ex ipſius ſapientiæ ſtirpe generatum. Nam & de duobus avis jam diximus, Scipione & Craſſo: & de tribus proavis, Q. Metello, cujus quatuor filii: P. Scipione, qui ex dominatu Tib. Gracchi privatus in libertatem rempublicam vindicavit: Q. Scævola augure, qui peritiſſimus juris, idemque (a) percomis eſt habitus. Jam duorum abavorum quam eſt illuſtre nomen: P. Scipionis, qui bis conſul fuit, qui eſt *Corculum* dictus; alterius omnium ſapientiſſimi, C. Lælii (97)? O generoſam, inquit, ſtirpem!

Dardanos in Thracia domuit, ut Frontinus lib. IV. c. 5. refert, ubi tamen *M. Curio*, pro *C. Curione* male legitur. Videndus etiam Marcellin. lib. XXIX. ex quo cognoſcimus in eo fuiſſe prudentiam, quam Cicero in Orat. pro Leg. Manil. commendat. Fuit etiam Pontifex, ut in Orat. de Reſponſis apparet: cujus locum tum filius videtur petiiſſe, cum Cicero lib. II. Fam. ſcripſerit ad eum, ſe de ſacerdotio laboraſſe; etſi ſcio auguratum poſſe ſignificari. Hic Ciceronis amiciſſimus fuit, ita ut ejus conſulatum ἀποθέωσιν, ut lib. I. ad Attic. leges, appellaret. Cicero tamen illum ſæpe mordebat. Deceſſit non ita multo ante quam Cicero in Ciliciam proficiſceretur, ut ex lib. II. Famil. cognoſcimus: cum vir optimus fuiſſet, ut Val. Max. lib. IX. c. I. oſtendit. *Idem*.

(94) *Mucias ambas*) M. Mucii Scævolæ auguris & Læliæ filias, & *Mucias* a patre de more nominatas, quarum altera L. Craſſo nupſit, lib. I. de Orat. altera C. Mario, ut nos putamus. Certe Plutarchus Mucium Marii πενθερὸν vocat. Ob id fortaſſe Marius L. Craſſi affinis a Cic. lib. I. de Orat. & in Orat. pro Corn. Balbo vocatur. Scimus quidem quod idem Plutarch. in Cæſare ſcribit, Marium Juliam uxorem habuiſſe, ſed duas habere potuit. Videtur etiam Marius filius L. Craſſi filiam uxorem duxiſſe, unde Marius quidam, qui ſe M. filium eſſe dicebat, L. Craſſum avum ſuum vocabat, ut ep. 41. lib. XII. ad Attic. leges. *Idem*.

(95) *Licinias*) L. Licinii Craſſi & Muciæ filias. *Idem*.

(96) *Scipio*) Publius, ut putamus, vel Lucius, ut eſt apud Appianum lib. II. Scipio, L. Scipionis & Liciniæ alter filius, qui & ipſe adoptatus, Q. Metellus Q. F. Pius Scipio fuit appellatus: ut epiſt. 8. lib. VIII. Famil. legitur: qui cum fuiſſet conſul cum Pompejo genero, & bellum cum Cæſare in Africa geſſiſſet, ſe ipſe tandem interfecit: quod etſi factum eſt antequam Dialogus hic fieret, Brutus tamen de illo tanquam vivo loquitur; niſi forte prius hic Dialogus fuerit cœptus, & poſtea abſolutus: vel hic alius ſit Scipio, cujus hiſtoriam nos invenire non potuerimus. Brutus autem illum vocat collegam ſuum, nam Brutus Pontifex fuit. *Idem*.

(a) *Percomis*) Man. *idemque pat[illegible] eſt*

(97) *C. Lælii*) De quo jam ſupra. Is pater fuit Læliæ, quæ nupſit Q. Scævolæ auguri: unde nata eſt Mucia L. Craſſi uxor, & mater Liciniæ, ex qua natus eſt hic Scipio, cujus ipſe Lælius ob id avus fuit. *Idem*.

peia! & tanquam in unam arborem plura genera; ſic in iſtam domum multorum inſitam atque (*a*) illuminatam ſapientiam!

LIX. Similiter igitur ſuſpicor, (ut conferamus parva magnis) Curionis, etſi pupillus relictus eſt, patrio fuiſſe inſtituto puro ſermone aſſuefactam domum: & eo magis hoc judico, quod neminem ex iis quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognovi in omni genere honeſtarum artium tam indoctum, tam rudem. Nullum ille poetam noverat, nullum legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat: non publicum jus, non privatum & civile cognoverat: quanquam id quidem fuit etiam in aliis, & magnis quidem oratoribus, quos parum his inſtructos artibus vidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. Sed ii tamen unum illud habebant, dicendi opus elaboratum: idque cum conſtaret ex quinque notiſſimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat. In quacumque enim una plane claudicaret, orator eſſe non poſſet. Sed tamen alius in alia excellebat magis: reperiebat, quid dici opus eſſet, & quo modo præparari, & quo loco locari: memoriaque ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione: erantque ei quædam ex his paria cum Craſſo, quædam etiam ſuperiora. At Craſſi magis enitebat oratio. Nec vero Sulpicio, neque Cottæ dicere poſſumus, neque cuiquam bono oratori, rem ullam ex illis quinque partibus plane, atque omnino defuiſſe. Itaque in Curione hoc veriſſime judicari poteſt, nulla re una magis oratorem commendari, quam verborum ſplendore & copia. Nam cum tardus in cogitando, tum in inſtruendo diſſipatus fuit.

LX. Reliqua duo ſunt, agere, & meminiſſe. In utroque cachinnos irridentium commovebat. Motus erat is, quem & C. Julius in perpetuum notavit, cum ex eo, in utramque partem toto corpore vacillante, quæſivit, *quis loqueretur e lintre* (98): & Cn. Sicinius (99), homo impurus, ſed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris ſimile quidquam. Is cum tribunus plebis Curionem & Octavium conſules produxiſſet, Curioque multa diceret, ſedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat faſciis, & multis medicamentis, propter dolorem artuum, delibutus, *Nunquam*, inquit, *Octavi, collegæ tuo gratiam referes, qui niſi ſe ſuo more jactaviſſet, hodie te iſtic muſcæ comediſſent*. Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria cum propoſuiſſet, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. Qui in judicio privato vel maximo, cum ego pro Titinia Cottæ peroraviſſem, ille contra me pro Ser. Nævio diceret, ſubito totam cauſam oblitus eſt, idque veneficiis & cantionibus Titiniæ factum eſſe dicebat. Magna hæc immemoris

(*a*) *Illuminatam*) *illimitatam*

(98) *Loqueretur e lintre*) Nam qui vacillant in utramque partem loquentes, e lintre loqui videntur: quod linter, cum ſit navicula, facile in utramque partem vacillat, ſi quis modo velit in eo ſtare & loqui. *Idem*.

(99) *Cn. Sicinius*) Illum eſſe credimus; de quo Plutarchus in Craſſo. Sicinii vero plebeji fuerunt. Nam Sicinius primus tribunus plebis fuit, ut Liv. lib. II. ſcribit: & hic Sicinius tribunus plebis hoc loco dicitur. *Idem*.

Digitized by Google

ris ingenii ſigna: ſed nihil turpius, quam quod etiam in ſcriptis obliviſcebatur, quid paulo ante poſuiſſet; ut in eo libro, ubi ſe exeuntem e ſenatu, & cum Panſa noſtro, & cum Curione filio colloquentem facit, cum ſenatum Cæſar conſul habuiſſet, omniſque ille ſermo ductus e percontatione filii, quid in ſenatu eſſet actum. In quo multis verbis cum inveheretur in Cæſarem Curio, diſputatioque eſset inter eos, ut eſt conſuetudo dialogorum, cum ſermo eſset inſtitutus ſenatu miſso, quem ſenatum Cæſar conſul habuiſset, reprehendit eas res, quas idem Cæſar anno poſt, & deinceps reliquis annis adminiſtraviſset in Gallia.

LXI. Tum Brutus admirans, Tantamne fuiſse oblivionem, inquit, in ſcripto præſertim, ut ne legens quidem unquam ſenſerit, quantum flagitii commiſiſset! Quid autem, inquam, Brute, ſtultius, quam, ſi ea vituperare volebat, quæ vituperavit, non eo tempore inſtituere ſermonem, cum illarum rerum jam tempora præteriiſsent? Sed ita totus errat, ut in eodem ſermone dicat, in ſenatum ſe, Cæſare conſule, non accedere, ſed id dicat ipſo conſule exiens e ſenatu. Jam qui hac parte animi, quæ cuſtos eſt cæterarum ingenii partium, tam debilis eſset, ut ne in ſcripto quidem meminiſset, quid paulo ante poſuiſset, huic minime mirum eſt ex tempore dicenti ſolitam effluere mentem. Itaque cum ei nec officium deeſset, & flagraret ſtudio dicendi, perpaucæ ad eum cauſæ deferebantur. Orator autem, vivis ejus æqualibus, proximus optimis numerabatur, propter verborum bonitatem, ut ante dixi, & expeditam ac profluentem quodam modo celeritatem. Itaque ejus orationes adſpiciendas tamen cenſeo. Sunt illæ quidem languidiores; verumtamen poſsunt augere, & quaſi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuiſse concedimus: quod habet tantam vim, ut ſolum ſine aliis in Curione ſpeciem oratoris alicujus effecerit. Sed ad inſtituta redeamus.

LXII. In eodem igitur numero ejuſdem ætatis C. Carbo (1) fuit, illius eloquentiſsimi viri filius, non ſatis acutus orator; ſed tamen orator numeratus eſt. Erat in verbis gravitas, & facile dicebat, & auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius (2) rebus inveniendis,

Vv 2 nec

(1) *C. Carbo*) Hunc inſerit hoc loco, cum ſupra de illo cum aliis non propoſuerit: ſed facit, ut opinor, ne meditatus in dialogo dicere videatur. Hic tribunus pleb. fuit, ut eſt in Oratore; de quo etiam Val. Max. lib. III. cap. 7. Haud equidem certo ſcio, an ille ſit, quem Damaſippus interfecit, ut legimus apud Ciceronem epiſt. 21. lib. IX. Famil. *Idem*.

(2) *Q. Varius*) Q. Varius *Sucronenſis* a Quintiliano lib. V. cap. 12. & ab auctore libelli de Viris Illuſtribus appellatus, ab oppido Hiſpaniæ. De Vario Craſſus lib. I. de Oratore ita loquitur: *Quis veſtrum æqualem meum Q. Varium, &c.* Nec me movet, quod Craſſus ſuum vocet æqualem, & hic Cicero Cottæ & Sulpicio faciat æqualem; quoniam potuit aliquanto minor natu Craſſo, & aliquanto major Cotta & Sulpicio ita eſſe, ut & Craſso & his duobus æqualis appellari poſſet: niſi, quod ego minus probo, credat aliquis alterum fuiſſe. Hic *ſummo cruciatu ſuppliciisque periit*, ut legimus lib. III. de Nat. Deorum, c. 33. Val. Max. quoque lib. IX. cap. 2. hominem ſeditioſiſſimum & abjectiſſimum vocat, qui etiam videndus eſt lib. VIII. cap. 6. *Idem*.

nec minus verbis expeditus: fortis vero actor, & vehemens, & verbis nec inops, nec abjectus, & quem plane oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius (3) lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminoſus.

Multum ab iis aberat L. Fuſius (4): tamen ex accuſatione M'. Aquilii diligentiæ fructum ceperat (5). Nam M. Druſum (6), tuum magnum avunculum (7), gravem oratorem, ita duntaxat cum de republica diceret; L. autem Lucullum etiam acutum; patremque tuum, Brute, juris quoque & publici, & privati ſane peritum; M. Lucullum (8); M. Octavium

(3) *Cn. Pomponius*) Quæſtor, tribunus plebis, ac denique prætur anno DCLVII. *Pruleus*.

(4) *L. Fuſius*) Quem furere dicit Antonius, lib. II. de Orat. cap. 22. ad nomen ejus reſpiciens. *Furius* enim & *Fuſius*, quemadmodum *Valerius* & *Valeſius* commutantur, ut obſervat Quintilianus lib. 1. cap. 4. *Idem*.

(5) *Ex accuſatione M'. Aquilii diligentiæ fructum ceperat*) Fuit M'. Aquilius conſul cum C. Mario, anno ab U.C. DLIII. unde Marii collegam lib. II. de Orat. vocat. Illum Romani multis avaritiæ criminibus, teſtimoniiſque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum geſſerat, liberarunt, ut ait in Orat. pro Flacco. *Corradus*.

(6) *M. Druſum*) M. Livium Druſum, M. Druſi & Corneliæ, ut in Conſol. ad Marciam Seneca refert, filium; qui pupillus adhuc cum eſſet & prætextatus, judicibus reos commendabat, & ſe ſic interponebat, ut quædam judicia ab illo rapta conſtet. Unde ſolebat dicere, ſibi uni, ne puero quidem, unquam ferias contigiſſe: quod Seneca in lib. de Brev. Vitæ ſcribit. Ob id Cicero lib. 1. de Offic. dixit, in eo adoleſcente gravitatem ſingularem fuiſſe. Hic quæſtor in Aſia nullis inſignibus uti voluit, ne quid ipſo eſſet inſignius. Morbo comitiali helleboro in Anticyra inſula conſtat eſſe liberatum, ut Plinius lib. xxv. c. 5. & Gellius lib. xvii. cap. 15. retulerunt. Inter hunc & Cæpionem ex annulo in auctione venali inimicitiæ cœperunt; unde origo ſocialis belli & exitia rerum, ut ait Plin. lib. xxv. cap. 5. & Gell. lib. xvii. c. 15. In atrio domus ſuæ cultello eſt percuſſus, quod ſcribunt Paterculus lib. II. Liv. lib. LXX. Appianus lib. 1. Oroſ. lib. v. c. 18. & Cicero ipſe Orat. pro Milone. *Idem*.

(7) *Magnum avunculum*) Maternæ aviæ fratrem, ut Grammatici docent, & tu ita colliges: M. Livius Druſus, qui ſenatus eſt patronus appellatus, habuit filios M. Livium Druſum, de quo loquimur, & Liviam, quæ mater fuit Catonis. Illa Druſus pater, Catonis fuit avus maternus: lib. IV. *de Fin.* Druſus vero filius ejuſdem Catonis avunculus fuit, ut Liviæ matris frater, ut a Cicerone in Orat. pro Milone, a Valer. Max. lib. III. cap. 1. & a Plutarcho vocatur. Eadem porro Livia, mortuo priore marito, nupſit Q. Servilio Cæpioni, unde nata eſt Servilia mater Bruti, quæ ex matre ſoror fuit Catonis. Et ſic Cato, ut Serviliæ frater, Bruti fuit avunculus: Livia fuit avia materna, & M. Druſus, ejus frater, magnus avunculus. *Idem*.

(8) *M. Lucullum*) L. Luculli fratrem, ut Plutarch. in Lucullo docet, quamvis Eutropius conſobrinum vocet. In lapidibus certe Romanis L. Lucullus, L. F. & hic M. F. dicitur, qui L. Syllæ imperatoris quæſtor fuit, & poſtea, ut unus e Syllanis ducibus ad Fidentiam feliciter pugnavit. Cum fratre fuit ædilis; apud Plinium, VIII. 7. Hic prætor inter peregrinos jus dixit, & contra C. Antonium, quod Græci poſtulabant, decrevit, ut Aſconius oſtendit. Conſul cum C. Caſſio fuit, ut in Orat. pro Cluent. legimus; unde Verrina III. ſic eſſe legendum cognoſcimus: *Nobis reſpondit, cum ab eo tabulas poſtularemus, uſque ad M. Lucullum & C. Caſſium coſſ. confeciſſe, poſtea deſtitiſſe*. Proconſul hic in Macedonia Curioni ſucceſſit, & totam Beſſorum gentem, bello appetitam, in deditionem accepit, ut auctor eſt Oroſius lib. VI. c. 3. & ad terminum gentium Tanaim lacumque Mæotin pervenit, ut Flor. lib. III. cap. 4. refert. Huic poſtea L. Luculli fratris tutela permiſſa eſt, cum ille alienata mente deſipere cœpiſſet. Ante Ciceronis exilium videtur L. Lucullus vel deceſſiſſe vel ſeceſſiſſe, vel certe nihil curaſſe, quando nuſquam dicitur Ciceronem adjuviſſe, ut ſi vixiſſet vel valuiſſet, prorſus adjuviſſet: ab eo in triumpho adjutus, lib. IV. Acad. Quæſt. at M. ipſe Lucullus adjuvit, ut teſtatur in Orat. in Piſonem, & de Har. *Reſp.* ubi Pontifex etiam vocatur, ut epiſt. 2. *lib.* IV. ad Attic. ſignificatur. Hic. M. Lucullus ante bellum civile deceſſit, cui vel ob id Paterculus gratulatur. *Idem*.

Digitized by Google

vium (9), Cnæi filium, qui tantum auctoritate dicendoque valuit, ut legem Sempronium frumentariam, populi frequentis ſuffragiis abrogaverit; Cn. Octavium, M. filium; M. Catonem (10) patrem; Q. etiam Catulum (11) filium abducamus ex acie, id eſt, a judiciis, & in præſidiis reipublicæ, cui facile ſatisfacere poſſint, collocemus.

Eodem Q. Cæpionem referrem, niſi nimis equeſtri ordini deditus, a ſenatu diſſediſſe. Cn. Carbonem (12), M. Marium (12 *a*), & ex eodem genere complures minime dignos elegantis conventus auribus, aptiſſimos cognovi turbulentis concionibus. Quo in genere (ut in iis perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quintius (13) fuit: aptior autem etiam Palicanus (14) auribus imperitorum. Et, quoniam hujus generis facta mentio eſt, ſeditioſorum omnium poſt Gracchos, L. Apulejus Saturninus (15) eloquentiſſimus viſus eſt: magis ſpecie tamen & motu, atque ipſo amictu capiebat homines, quam aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. Longe autem poſt natos homines improbiſſimus C. Servilius Glaucia (16), ſed

(9) *M. Octavium*) Illum fortaſse, quem Verrina III. Ligurem vocat, & laudat: vel illum, quem cum C. Cotta conſulem anno DCLXXIX. eſse, & Lucium vocari videmus. Ille certe Cn. F. in lapidibus Romanis appellatur. *Idem*.

(10) *M. Catonem*) M. Porcium Catonem, qui tribunus plebis fuit, & præturam petens, mortem obiit, ut Gellius lib. XIII. cap. 19. ſcribit. *Idem*.

(11) *Q. Catulum*) Viri conſularis & triumphalis filium. Quæſtor fuit, tribunus plebis, ædilis, & prætor. *Pruſteus*.

(12) *Cn. Carbonem*) Cn. Papirium Carbonem, qui Marianus fuit, etiam ante, quam conſul fieret, ut Liv. lib. LXXIX. & ſeq. ſcripſit; deinde cum L. Cinna & ipſe Carbo a ſe ipſis conſules per biennium creati, bellum contra Syllam paraſsent, ac tandem Cinna ab exercitu ſuo interemptus eſset, conſulatum Carbo ſolus geſſit, ut Liv. lib. LXXXIII. & Patere. lib. II. præter alios oſtendunt. Tandem illum conſulem III. cum C. Mario C. F. Sylla, exercitu ejus ad Cluſium, ad Faventiam, Fidentiamque cæſo, Italia expulit, ut ait Liv. lib. LXXXVIII. quem Pompejus in Sicilia captum occidit. Auctores laudo Livium, Valer. Max., Paterculum, Plutarchum, & Appianum, qui res illas pluribus explicarunt. *Corradus*.

(12 a) *M. Marium*) M. Marium Gratidianum, M. Marii Gratidiani filium, cujus caput abſciſsum per urbem ſua manu Catilina tulit, & alia fecit, quæ ſcribunt Q. Cicero de Petit. Conſul. & alii. Hunc bis prætorem fuiſse ſcribit Aſconius. Cum vero prætor eſset, collegas, tribunoſque plebis eo modo decepit, quem Cicero, qui fuit affinis lib. III. de Offic. non probavit. Lis ei cum Sergio Aurata fuit ea, quam Cicero lib. I. de Orat. & lib. III. de Offic. ponit. *Idem*.

(13) *Quintius*) Tribunus plebis, anno DCLXXX.

(14) *Palicanus*) M. Lollius Palicanus, qui & ipſe tribunus pleb. fuit, annis duobus poſt L. Quintium, L. Gellio & Cn. Lentulo conſulibus. Val. Max. lib. III. cap. 8. teſtatur ita ſeditioſum fuiſse, ut C. Piſo conſul illum ſuffragiis populi conſulem creatum renunciare noluerit, quod diceret non exiſtimare ſe, tantis tenebris offuſam eſse Remp. ut huc indignitatis veniretur. Hinc Cicero epiſt. I. lib. I. ad Attic. ſcripſit: *De Palicano non puto te expectare, dum ſcribam*: quod veriſimile non eſset illum, qui tam turpiter repulſus fuiſset, iterum conſulatum petiturum. Lollius ab Aſconio dicitur, & ita gens Lollia plebeja cognoſcitur: *Corradus*.

(15) *L. Apulejus Saturninus*) Tribunus pleb. per vim creatus, non minus violenter tribunatum, quam petierat, geſſit. Gracchanas enim leges aſserere non deſtitit, ut ait Flor. lib. III. cap. 16. Nam legem agrariam tulit, ut Liv. lib. LXIX. ſcripſit, quam Plutarchus in Mario τον περὶ τῆς χώρας νόμον appellare videtur. Turbulentiſſimi hujus hominis res narrantur a Livio, Paterculo, Appiano, Floro, Oroſio, & aliis. *Idem*.

(16) *C. Servilius Glaucia*) De quo loquuntur omnes hiſtorici, qui de L. Apulejo Saturnino ſcribunt. Is populum ſolebat monere, ut, cum lex aliqua recitaretur, primum ver-

ſed peracutus & callidus, cum primiſque ridiculus. Is, ex ſummis & fortunæ & vitæ ſordibus in prætura, conſul factus eſset, ſi rationem ejus haberi licere judicatum eſset. Nam & plebem tenebat, & equeſtrem ordinem beneficio legis (17) devinxerat. Is prætor eodem die, quo Saturninus tribunus plebis, Mario & Flacco conſulibus, publice eſt interfectus; homo ſimillimus Athenienſis Hyperboli (18), cujus improbitatem veteres Atticorum comœdiæ notaverunt.

Quos Sex. Titius (19) conſecutus, homo loquax ſane & ſatis acutus, ſed tam ſolutus & mollis in geſtu, ut ſaltatio quædam naſceretur, cui ſaltationi Titius nomen eſſet. Ita cavendum eſt, ne quid in agendo dicendove facias, cujus imitatio redeatur.

LXIII. Sed ad paulo ſuperiorem ætatem revecti ſumus: nunc ad eam, de qua aliquantum ſumus locuti, revertamur. Conjunctus igitur Sulpicii ætati P. Antiſtius (20) fuit, rabula ſane probabilis, qui multos cum tacuiſſet annos, neque contemni ſolum, ſed irrideri etiam ſolitus eſſet, in tribunatu primum contra C. Julii illam conſulatus petitionem extraordinariam, veram cauſam agens, eſt probatus: & eo magis quod eandem cauſam cum ageret ejus collega ille ipſe Sulpicius, hic plura & acutiora dicebat. Itaque poſt tribunatum primo multæ ad eum cauſæ, deinde omnes, maximæ quæcumque erant, deferebantur. Rem videbat acute, componebat diligenter; memoria valebat: verbis non ille quidem ornatis utebatur, ſed tamen non abjectis. Expedita autem erat, & perfacile currens oratio. Et erat ejus quidem tanquam habitus non inurbanus: actio paulum cum vitio vocis, tum etiam ineptiis claudicabat. Hic temporibus floruit iis, quibus inter profectionem reditumque L. Syllæ ſine jure fuit & ſine ulla dignitate reſpublica. Hoc etiam autem magis probabatur, quod erat ab oratoribus quæ-

verſum attenderet: ſi eſset dictator, conſul, prætor, magiſter equitum, ne laboraret: ſciret nihil ad ſe pertinere: ſin autem, *Quicumque poſt hanc legem*; videret ne qua nova quæſtione alligaretur. Hæc Cicero in Orat. pro Rabirio Poſthumo ſcribit. *Idem.*

(17) *Legis*) Quam primus ipſe Glaucia tulit, ut comperendinaretur res. Verrina III. quam legem *Glauciam* vocat Aſconius, ob id fortaſse, ne, ſi lex *Servilia*, ut debuit, diceretur, cum legibus aliis Serviliis confunderetur. Tulit certe legem ad judicia pertinentem, quæ tunc equites exercebant. Hinc Aſconius ita ſcribit: *Q. Servilius Cæpio Scaurum ob legationis Aſiaticæ invidiam, & adverſus leges pecuniarum captarum, reum fecit repetundarum, lege, quam tulit Servilius Glaucia.* In quibus quidem verbis Aſconii, *legationis Africæ*, de qua ſcribit Salluſtius, videtur legendum. *Idem.*

(18) *Hyperboli*) Lucernarum faber improbus; quippe qui faciendis lucernis non ære ſolum, ſed plumbo etiam uteretur, quo pluris eas, ut graviores, venderet, & ſic emptores decipiebat; qui tamen μετὰ τὴν τοῦ Κλέωνος δυναςείαν διεδέξατο τὴν δημαγωγίαν, ut Ariſtophanis interpres in Nubib. & in Pace ſcribit. Fuit etiam ςρατηγὸς Ἀθηναίων, ut idem interpres ait in Acharn. Ἀπώλετο δὲ περὶ τὴν Σάμον, πολεμούντων αὐτῷ τῶν Σαμίων, ut interpres idem in Ranis refert. *Idem.*

(19) *Sex. Titius*) Tribunus plebis anno DCLV.

(20) *P. Antiſtius*) P. Antiſtius Labeo tribunus plebis cum collega P. Sulpicio Rufo acriter reſtitit C. Cæſari Straboni conſulatum contra leges petenti. Triennio poſt prætor Pompejo cum filiam collocaſset, quaſi Syllæ partibus addictus, a Damaſippo in ſenatu interfectus eſt. *Plut. in Pompejo.* Pruſteus.

quædam in foro ſolitudo. Sulpicius occiderat, Cotta aberat, & Curio: vivebat e reliquis patronis ejus ætatis nemo præter Carbonem & Pomponium: quorum utrumque facile ſuperabat.

LXIV. Inferioris autem ætatis erat proximus L. Siſenna (21), doctus vir, & ſtudiis optimis deditus, bene Latine loquens, ignarus reipublicæ, non ſine facetiis: ſed neque laboris multi, nec ſatis verſatus in cauſis; interjectuſque inter duas ætates, Hortenſii, & Sulpicii, nec majorem conſequi poterat, & minori neceſſe erat cedere. Hujus omnis facultas ex hiſtoria ipſius perſpici poteſt: quæ cum facile omnes vincat ſuperiores, tum indicat tamen, quantum abſit a ſummo, quamque genus hoc ſcriptionis nondum ſit ſatis Latinis literis illuſtratum. Nam Q. Hortenſii admodum adoleſcentis ingenium, ut Phidiæ ſignum, ſimul adſpectum & probatum eſt.

Is L. Craſſo, Q. Scævola conſulibus primum in foro dixit, & apud hos ipſos quidem conſules, & cum eorum, qui affuerunt, tum ipſorum conſulum, qui omnes intelligentia anteibant, judicio diſceſſit probatus. Undeviginti annos natus erat eo tempore. Eſt autem L. Paulo, C. Marcello conſulibus mortuus: ex quo videmus eum in patronorum numero annos quatuor & quadraginta fuiſſe. Hoc de oratore paulo poſt plura dicemus. Hoc autem loco voluimus ætatem ejus in diſparem oratorum ætatem includere. Quanquam id quidem omnibus uſu venire neceſſe fuit, quibus paulo longior vita contigit, ut & cum multo majoribus natu, quam eſſent ipſi, & cum aliquanto minoribus compararentur. Ut Accius iiſdem ædilibus ait ſe & Pacuvium docuiſſe fabulam, cum ille octoginta, ipſe triginta annos natus eſſet: ſic Hortenſius non cum ſuis æqualibus ſolum, ſed & mea cum ætate, & cum tua, Brute, & cum aliquanto ſuperiore conjungitur. Siquidem & Craſſo vivo dicere ſolebat: & magis jam etiam vigebat cum Antonio, & cum Philippo jam ſene, pro Cn. Pompeji bonis dicente. In illa cauſa adoleſcens cum eſſet, princeps fuit, & in eorum, quos in Sulpicii ætate poſui, numerum facile pervenerat: & ſuos inter æquales M. Piſonem, M. Craſſum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram longe præſtitit: & me adoleſcentem nactus octo annis minorem, quam erat ipſe, multos annos (a) in ſtudio ejuſdem laudis exercuit: & tecum ſimul, ſicut ego pro multis, ſic ille pro Appio Claudio dixit, paulo ante mortem.

LXV. Vides igitur, ut ad te oratorem, Brute, pervenerimus, tam multis inter noſtrum, tuumque initium dicendi interpoſitis oratoribus? ex quibus,

(21) *L. Siſenna*) Siſennam cognomen in Gabiniis apud Valer. Max. lib. VIII. cap. 1. & Dion. lib. XXXIX. & in Statiliis apud Paterculum lib. II. invenio, neque tamen ſcire certo poſſum, ex qua gente L. hic Siſenna fuerit, de quo Paterculus ita ſcribit: *Hiſtoriarum auctor jam tum Siſenna erat juvenis, ſed opus belli civilis Syllani poſt aliquot annos ab eo ſeniore editum eſt.* Videtur Latine Siſenna id bellum ſcripſiſſe, ut patet ex lib. I. & II. de Divin. Ovid. lib. II. de Triſt. hoc addit:

Vertit Ariſtidem Siſenna, nec obfuit illi
Hiſtoriæ turpes inſeruiſſe jocos. Corr.

(a) *In ſtudio*) Lamb. *in ſtadio*.

bus, quoniam in hoc ſermone noſtro ſtatui neminem eorum, qui viverent, nominare, ne vos curioſius eliceretis ex me, quid de quoque judicarem: eos, qui jam ſunt mortui, nominabo.

Tum Brutus, Non eſt, inquit, iſta cauſa, quam dicis, quamobrem de iis, qui vivunt, nihil velis dicere. Quænam igitur, inquam, eſt? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic ſermo tuus emanet, & tibi ii ſuccenſeant, quos præterieris. Quid? vos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillime; ſed tamen te arbitror malle (*a*) idipſum tacere, quam taciturnitatem noſtram experiri. Tum ego, Vere, inquam, tibi, Brute, dicam: non me exiſtimavi in hoc ſermone uſque ad hanc ætatem eſſe venturum: ſed ita traxit ordo ætatum orationem, ut jam ad minores etiam pervenerim. Interpone igitur, inquit, ſi quos videtur: deinde redeamus ad te, & ad Hortenſium. Immo vero, inquam, ad Hortenſium: de me alii dicent, ſi qui volent. Minime vero, inquit. Nam etſi me facile omni tuo ſermone tenuiſti, tamen is mihi longior videtur, quod propero audire de te: nec vero tam de virtutibus dicendi tuis, quæ cum omnibus, tum certe mihi notiſſimæ ſunt, quam quod gradus tuos, & quaſi proceſſus (*b*) diſcendi ſtudeo cognoſcere. Geretur, inquam, tibi mos: quoniam me non ingenii prædicatorem eſſe vis, ſed laboris mei. Verum interponam, ut placet, alios, & a M. Craſſo (22), qui fuit æqualis Hortenſii, exordiar.

LXVI. Is igitur medioctiter a doctrina inſtructus, anguſtius etiam a natura; labore & induſtria, & quod adhibebat ad obtinendas cauſas curam etiam & gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In hujus oratione ſermo Latinus erat, verba non abjecta, res compoſitæ diligenter: nullus flos tamen, neque lumen ullum: animi magna, vocis parva contentio, omnia fere ut ſimiliter atque uno modo dicerentur. Nam hujus æqualis, & inimicus C. Fimbria (23), non ita diu jactare ſe potuit: qui omnia

(*a*) *Idipſum*) Vict. *malle ipſum*.

(*b*) *Diſcendi*) Vict. Man. Grut. *dicendi*.

(22) *M. Craſſo*) M. Licinius Craſſus, Romanorum ditiſſimus, ampliſſimis magiſtratibus ipſoque conſulatu iterum perfunctus, Syriam proconſul obtinuit anno DCCI. belloque adverſus Parthos infeliciter geſto, amiſſa maxima exercitus parte, occiſus eſt. Aurum liquidum in os cadaveris infuderunt barbari, *ut cujus animus*, inquit Florus, *arſerat auri cupiditate, ejus etiam mortuum & exangue corpus exureretur*. Proſteus.

(23) *C. Fimbria*) C. Flavius Fimbria, qui L. Valerii Flacci conſulis legatus fuit, ut Liv. lib. LXXXII. ſcripſit. Cum L. Valerium Flaccum in Bithynia apud Nicomediam interfeciſſet, & imperium ad ſe tranſtuliſſet, Ilium, quod ſibi portas clauſiſſet, undecimo die cepit, & evertit: & cum ob id gloriaretur, quod quam urbem Agamemnon decimo anno vix cepit, cum mille navium claſſem & univerſam Græciam ſecum haberet: eam ipſe undecimo die cepiſſet, reſpondit quidam ex Ilienſibus: *Non enim Hector aderat, qui pro civitate pugnaret*. Sed ille paulo poſt apud Thyatiram, cum ab exercitu Syllæ obſideretur, in templo Æſculapii ſua & ſervi manu interfectus eſt, ut videbis apud Liv. lib. LXXXIII. Strabonem lib. XIII. Plutarchum in Sylla, Appian. in Bell. Mithrid. Oroſium lib. VI. cap. 2. & Paterc. lib. II. Addit autem Cicero: *Non ita diu jactare ſe potuit*, quod ſcilicet *ſe interemit, adoleſcens, quæ auſus erat, fortiter exſecutus*, ut ait Paterc. loco citato, & recte *auſus erat*, quoniam fuit *homo longe audaciſſimus*, ut ait Cicero in Orat. pro Roſcio Amerino. Vide Val. Max. IX. 11. *Corradus*.

omnia magna voce dicens, verborum ſane bonorum curſu quodam incitato, ita furebat tamen, ut mirarere tam alias res agere populum, ut eſſet inſano inter difertos locus.

Cn. autem Lentulus multo majorem opinionem dicendi actione faciebat, quam quanta in eo facultas erat: qui cum eſſet nec peracutus, (quanquam & ex facie & ex vultu videbatur) nec abundans verbis, etſi fallebat in eo ipſo: ſic intervallis, exclamationibus, voce ſuavi & canora, (*) admirando irridebat, calebat in agendo, ut ea, quæ deerant, non deſiderarentur. Ita tanquam Curio copia nonnulla verborum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum; ſic Cn. Lentulus (24) cæterarum virtutum dicendi mediocritatem actione occultavit, in qua excellens fuit. Neque multo ſecus P. Lentulus (25), cujus & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus & artis, & venuſtatis, vocis & ſuavitas & magnitudo. Sic in hoc nihil præter actionem fuit; cætera etiam minora, quam in ſuperiore.

LXVII. M. Piſo (26) quidquid habuit, habuit ex diſciplina; maximeque ex omnibus, qui ante fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit a natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limaverat, quod erat in reprehendendis verbis verſutum, & ſolers; ſed ſæpe ſtomachoſum, non-

(*) *Admirando*) Lamb. *admirando, irridendo, latebat in agendo*.

(24) *Cn. Lentulus*) Multa huic cum L. Gellio, de quo ſupra, ſunt communia, cum & in cenſura, & in conſulatu collegæ fuerint; illud eſt hujus proprium, quod male adverſus Spartacum pugnavit, ut Liv. lib. xcvi. & Oroſius lib. v. cap. 24. ſcripſerunt. Cenſor dicitur Verrina VII. in Orat. pro Flacco, & in Orat. pro Domo. In eo vero ſummum conſilium, & ſummam gravitatem fuiſſe, teſtatur in Orat. pro lege Manil. Is videtur eſſe, qui Philippo & Marcellino coſſ. deceſſit, epiſt. 6. lib. iv. ad Attic. quamvis aliter olim ſcripſerimus. Temporibus Marianis abfuit. *Idem*.

(25) *P. Lentulus*) P. Cornelius Lentulus Sura, is qui cum L. Sergio Catilina conjuravit; quem putat Aſconius P. Lentuli illius, quem Cicero Verrina I. Principem ſenatus appellat; filium fuiſſe: quod tempora non pati videntur, ut hic Sura filius fuerit illius, quem Cicero loco citato, & lib. 1. de Oratore, P. Africano vel majorem natu vel æqualem fuiſſe oſtendit. M. Antonius certe lib. 1. de Orat. de illo ſic loquitur, ut de homine, qui tot annis ante obiiſſet, ut hujus Lentuli pater vix eſſe potuerit. Quin ſi vir tantus hujus P. Lentuli pater fuiſſet, Cicero ei aliquando objeciſſet, ut avum in Orat. III. in Catilinam; cujus imaginem Sura non potius quam patris in annulo geſtaſſet, ſi talem patrem habuiſſet. Videri poteſt igitur M. Marcelli filius. Quæſtor Syllæ fuit, poſtea prætor, ac deinde conſul cum Cn. Aufidio Oreſte, anno ab U. C. DCLXXXII. Sed cum vita ejus ſemper, ut ait Porcius Latro, in obeundis libidinibus verſaretur, ac ſocietate turpiſſimorum hominum nobilitaretur, bis accuſatus, &, ut lib. 1. ad Attic. Cicero ſcribit, abſolutus eſt; quod judices, ut auctor eſt Plutarchus in Cicerone, corrupiſſet. Non ita multo poſt tamen ſenatu motus eſt, & ut amiſſam dignitatem recuperaret, prætor iterum factus fuerat, quando cum L. Catilina conjuravit. *Idem*.

(26) *M. Piſo*) M. Pupius Piſo Calpurnianus, ſic appellatus a quibuſdam, quod eum M. Pupius in Orat. pro Domo dicatur adoptaſſe. Hic quæſtor cum L. Piſoni conſuli obtigiſſet, non attigit pecuniam, non ad exercitum profectus eſt, *Verr.* III. Hic idem in ædilitate offenſiuncula (nam populus illi M. Sejum prætulit) accepta, ſummos a populo honores, ut in Orat. pro Plancio legimus, eſt adeptus. Nam proconſul in Hiſpania fuit, unde triumphavit, ut Cic. in Orat. pro Flacco, & in Piſon. ſignificat. Illum, lib. 1. ad Att. hominem perverſum, vitioſum, inertem, ſomni plenum, imperitum appellat: quod forte facit iratus: alibi certe fere ſemper illum laudat. *Idem*.

nunquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem, quaſi curſum, forenſem diutius non tulit, quod & corpore erat infirmo, & hominum ineptias ac ſtultitias, quæ devorandæ nobis ſunt, non ferebat, iracundiuſque reſpuebat, ſive moroſe, ut putabatur, ſive ingenuo liberoque faſtidio. Is cum ſatis floruiſſet adoleſcens, minor haberi eſt cœptus poſtea. Deinde ex virginum judicio (27) magnam laudem eſt adeptus, & ex eo tempore quaſi revocatus in curſum, tenuit locum tam diu, quam ferre potuit laborem: poſtea, quantum detraxit ex ſtudio, tantum amiſit ex gloria.

P. Muræna (28) mediocri ingenio, ſed magno ſtudio rerum veterum: literarum & ſtudioſus & non imperitus: multæ induſtriæ, & magni laboris fuit. C. Cenſorinus (29) Græcis literis ſatis doctus: quod propoſuerat, explicans expedite: non invenuſtus actor, ſed iners, & inimicus fori. L. Turius (30) parvo ingenio, ſed multo labore, quoquo modo poterat, ſæpe dicebat. Itaque ei paucæ centuriæ ad conſulatum defuerunt.

C. Macer (31) auctoritate ſemper eguit, ſed fuit patronus propemodum diligentiſſimus: hujus ſi vita, ſi mores, ſi vultus denique non omnem commendationem ingenii everteret, majus nomen in patronis fuiſſet. Non erat abundans, non inops tamen: non valde nitens, non plane horrida oratio: vox, geſtus, & omnis actio ſine lepore: at in inveniendis; componendiſque rebus mira accuratio; ut non facile in ullo diligentiorem majoremque cognoverim: ſed eam ut citius veteratoriam, quam oratoriam diceres. Hic etſi etiam in publicis cauſis probabatur, tamen in privatis illuſtriorem obtinebat locum.

LXVIII. C. deinde Piſo (32), ſtatarius, & ſermonis plenus orator, minime

(27) *Ex virginum judicio*) Poſt quarum abſolutionem decimus annus fuit in Ciceronis conſulatu, ut ait in Orat. III. in Catilin. Accuſatus enim fuit Catilina inceſti; quod cum Fabia virgine Veſtali commiſiſſe arguebatur: ſed Catuli gratia ſultus evaſit; ut Oroſius lib. VI. cap. 3. ſcribit. Sed & Fabia ipſa cauſam inceſti dixerat, cum ei Catilina objiceretur, eratque abſoluta hæc Fabia, quia ſoror erat Terentiæ Ciceronis, ut ait Aſconius. Virgines vero ipſas P. Clodius accuſavit, & M. Cato defendit, ut Plutarchus in Catone ſcribit. In eo judicio M. hic Piſo magnam laudem eſt adeptus, ut hic ait. *Idem*.

(28) *P. Muræna*) P. Licinius Muræna, qui ſublatus infra fuiſſe dicitur: cujus hiſtoriam quærent alii. Nos apud Macrob. lib. III. Saturn. invenimus, Varronem aſſeruiſſe, eodem modo Licinios appellatos Murænas, quo Sergius *Aurata* cognominatus; quod ei piſces, qui auratæ vocantur, cariſſimi fuerint. Hanc gentem plebejam fuiſſe Cicero in Orat. pro Muræna teſtatur. *Idem*.

(29) *C. Cenſorinus*) Quæſtor an. DCLXIV. Marianæ factioni addictus, Cn. Octavium conſulem occidit, & ipſe viciſſim occiſus eſt reverſo Sylla, anno DCLXXII. *Pruſteus*.

(30) *L. Turius*) De quo nihil, quod ſciam, extat. *Corradus*.

(31) *C. Macer*) C. Licinius Macer, de quo Cicero prætor incredibili ac ſingulari populi voluntate tranſegit. Damnatus eſt autem, ut χειρώμενος κλοπῆς, ut ait Plut. in Cicerone, id eſt *repetundarum*, ut ſcribit Valer. Max. lib. IX. cap. 12. *Idem*.

(32) *C. Piſo*) C. Calpurnius Piſo, quo prætore Cicero Q. Roſcii comœdi cauſam defendit, quemque in cauſa Cæcinæ adverſarium habuit. Is cum M'. Glabrione conſul fuit, anno ab U. C. DCLXXXVII. & cum Pompejum voluit impedire, ne adverſus piratas proficiſceretur. Tunc etiam legem Calpurniam de ambitu tulit, in qua præter alias pœnas pecuniaria quoque eſt adjecta, ut ſcribit Aſconius, & Cicero meminit in Orat. pro Muræna. Poſtea proconſul in Galliam profectus eſt, ſed domum cum rediiſſet, repetundarum poſtulatus eſt, & a C. Julio Cæſare oppugnatus propter cujuſdam Tranſpadani inju-

nime ille quidem tardus in excogitando, verumtamen vultu & ſimulatione multo etiam acutior, quam erat, videbatur. Nam ejus æqualem M'. Glabrionem (33), bene inſtitutum avi Scævolæ diligentia, ſocors ipſius natura negligenſque tardaverat. Etiam L. Torquatus (34) elegans in dicendo, in exiſtimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem æqualis Cn. Pompejus, vir ad omnia ſumma natus, majorem dicendi gloriam habuiſſet, niſi eum majoris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abſtraxiſſet. Erat oratione ſatis amplus: rem prudenter videbat: actio vero ejus habebat & in voce magnum ſplendorem, & in motu ſummam dignitatem.

Noſter item æqualis D. Silanus, vitricus tuus (35), ſtudii ille quidem habuit non multum, ſed acuminis, & orationis ſatis. Q. Pompejus, A. filius, qui Bithynicus dictus eſt (36), biennio quam nos fortaſſe major, ſummo ſtudio (*) diſcendi, multaque doctrina, incredibili labore atque induſtria: quod ſcire poſſum: fuit enim mecum, & cum M. Piſone cum amicitia, tum ſtudiis, exercitationibuſque conjunctus. Hujus actio non ſatis commendabat orationem. In hac enim ſatis erat copiæ, in illa autem leporis parum.

Erat ejus æqualis P. Antronius (37), voce peracuta atque magna, nec

 alia

juſtum ſupplicium; quare poſtea cum illo graves exercuit inimicitias, ita ut impellere Ciceronem tentarit, ut Cæſar inter conjuratos nominaretur, ut ait Salluſtius. Piſo, Cicerone conſule defendente, quia conſul fortis conſtanſque fuerat, incolumis eſt Reip. conſervatus, ut leges in Orat. pro Flacco. Nondum mihi ſatis conſtat, an is ille ſit, quem Plutarchus ἄνδρα ἱςορικὸν vocat, cum Cicero nihil hac de re dicat: quod mirum ſit, cum Plutarchus teſtetur illum de Mario ſcripſiſse, ne quis forte putet illum eſse, quem ſupra diximus L. Piſonem vocatum fuiſse, & multo ante vixiſse. *Idem*.

(33) *M'. Glabrionem*) M'. Acilium Glabrionem, & Acilium, non Attilium, ut in libris ſæpe leges, ſcribere debemus, quoniam gens hujus Glabrionis Acilia fuit, & pater ab Aſconio M'. Acilius appellatur, qui legem Aciliam tulit de pecuniis repetundis ſeveriſſimam, in qua ne comperendinari quidem licebat reum, ut legitur Verrina II. Hujus gens plebeja fuit, ut oſtendit Livius, qui lib. xxxv. ſcribit, P. Scipioni de plebe M'. Acilium Glabrionem collegam additum fuiſſe. Hoc vero M'. Glabrione prætore Cicero Verrem accuſavit, ut Aſconius ſcribit, & in ipſis Verrinis apparet. Hic & cum C. Piſone conſul fuit, &, ut Plutarchus ſcribit, in Bithyniam profectus eſt. *Idem*.

(34) *L. Torquatus*) L. Manlius Torquatus, & quidem patricius, ut in Orat. pro P. Sylla cognoſces, cum Manliorum familia duplex eſset, ut ſupra diximus. Hic Ciceronis & Attici condiſcipulus, ut Nepos ait in Attico, fuit. Cum L. Aurelio Cotta conſul eſt factus anno ab U. C. DCLXXXIX. quos Antronius, Catilina, & alii in Capitolio Cal. Jan. ut ſcribit Salluſtius, interficere pararunt. Poſt conſulatum videtur in Macedonia res ita magnas geſſiſse, ut Cicerone, jam tum conſule, referente, abſens imperator ſit appellatus, ut in Orat. in Piſone dicitur. *Idem*.

(35) *D. Silanus, vitricus tuus*) Bruti mater Servilia, cum eſset vidua, ipſi Silano nupſit. Silanus autem conſul deſignatus cenſuit eos, qui Remp. delere conati fuerant, morte eſse multandos. Lege Orat. IV. in Catilin. Fuit vero conſul cum L. Muræna, anno ab U. C. DCXCII. *Idem*.

(*) *Diſcendi*) Vict. Man. Grut. *dicendi*.

(36) *Q. Pompejus, A. F. qui Bithynicus dictus eſt*) De quo nullam mentionem, niſi in hoc dialogo, fieri vidimus, & apud Oroſ. lib. vi. cap. 15. in Ægypto interfectum fuiſſe legimus. *Auli filius*: credimus eum eſse iſtius filium, qui obiit in Capitolio, cum Deos ſalutaſset, ut Plin. lib. vii. cap. 53. ſcribit. *Idem*.

(37) *P. Antronius*) Qui ſe Ciceronis condiſcipulum in pueritia, familiarem in adoleſcentia, collegam in quæſtura commemorabat fuiſse: qui conſul deſignatus, cum accuſaretur

alia re ulla probabilis. Er L. Octavius Reatinus (38), qui cum multas jam cauſas diceret, adoleſcens eſt mortuus. Is tamen ad dicendum veniebat magis audacter, quam parate. Er C. Stalenus (39), qui ſe ipſe adoptaverat, & de Staleno Ælium fecerat, fervido quodam, & petulanti, & furioſo genere dicendi: quod quia multis gratum erat, & probabatur, adſcendiſſet ad honores, niſi in facinore manifeſto deprehenſus, pœnas legibus & judicio dediſſet.

LXIX. Eodem tempore C. & L. Cæpaſii (40) fratres fuerunt, qui multa opera, ignoti homines & repentini, quæſtores celeriter facti ſunt, oppidano quodam & incondito genere dicendi (41). Addamus huc etiam, ne quem vocalem præteriiſſe videamur, C. Coſconium (42) Calidianum, qui nullo acumine, eam tamen verborum copiam, ſi quam habebat, præbebat populo cum multa concurſatione, magnoque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius (43), qui fuit M. Craſſi quaſi ſecundarius. Is omnibus exemplo debet eſſe, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorumque vel honori vel periculo ſervire. His enim rebus, infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam conſecutus, etiam in patronorum, ſine doctrina, ſine ingenio, aliquem numerum pervenerat. Sed ut pugiles inexercitati, etiam ſi pugnos & plagas, Olympiorum cupidi, ferre poſſunt, ſolem tamen ſæpe ferre non poſſunt: ſic ille, cum omni jam fortuna

---

tur ambitus, judicium tollere ac diſturbare primo conflicto voluit gladiatorum ac fugitivorum tumultu, deinde lapidatione atque concurſu, ſed damnatus ita ſe geſſit, ut Cicero in Orat. pro P. Sylla ſcribit: ubi nobis illum hominem, ut paucis dicam, ſceleſtiſſimum deſcribit. *Idem*.

(38) *L. Octavius Reatinus*) De quo nihil nos aliud invenimus. *Idem*.

(39) *C. Stalenus*) C. Stalenus Pætus. Hoc enim ſibi cognomen ex imaginibus Æliorum delegerat, ne ſi ſe Ligurem feciſſet, nationis magis ſuæ, quam generis uti cognomine videretur, ut ait in Orat. pro Cluentio. Sed in Orat. pro Sextio ita ſcribit: *Ex novem tribunis plebis, quos tunc habueram, unus, me abſente, deſluxit, qui cognomen ſibi ex Æliorum imaginibus arripuit, quo magis nationis ejus eſſe quam generis videretur*. De eo pluribus agit Cicero in Orat. pro Cluentio, & in Topicis. *Idem*:

(40) *C. & L. Cæpaſii*) Homines induſtrii, atque eo animo, ut quæcumque dicendi poteſtas eſſet data, in honore atque beneficio ponerent, ut in Orat. pro Cluentio loquitur; ubi ita de illis verba facit, ut eos irridere potius quam laudare videatur. *Idem*.

(41) *Oppidano genere dicendi*) Oratio eſt non urbana, nec elegans, nec nitida: ſed velut vicana & municipalis aut caſtellana: quod in oppidis, vicis, caſtellis, municipiis non tam integre incorrupteque, quam in urbe loqui ſolerent. Sed & *homo repentinus* ibidem dicitur homo novus, qui ſubito repenteque in hominum cognitionem, famam, commendationemque pervenit. Sic autem ſcribit: *Ignoti homines & repentini, quæſtores celeriter facti ſunt, oppidano quodam & incondito genere dicendi*. Turneb. Adverſ. xiv. 22.

(42) *C. Coſconium*) Qui in Orat. pro Sylla videtur prætor fuiſſe, conſule Cicerone; cum tamen eodem Cicerone prætore fortaſſe extra ordinem in Illyrico proconſul fuiſſet; niſi fuit alter, præſertim cum *Cneus*, non *Cajus* ab Eutropio lib. vi. ille dicatur. Hic certe in Orat. pro Cluent. Cajus appellatur. *Idem*.

(43) *Q. Arrius*) Is videtur eſſe, qui prætor Chryſum fugitivorum ducem cum viginti millibus hominum cecidit, ut Liv. lib. xcvii. ſcripſit; quique C. Verri ſucceſſurus putabatur, ut Verrina iv. & vi. dicitur. Is cum eſſet loco infimo natus, ut hic ait, poſt præturam diu jacuit: ſed Cæſare & Bibulo conſulibus, cum Pompejus, Craſſus, & ipſe Cæſar Remp. tenerent, ſe conſulem fieri poſſe ſperavit: verum deſtitutus ægre tulit ſibi ereptum fuiſſe conſulatum, ut epiſt. 5. & 6. lib. ii. ad Attic. videbis. *Idem*.

tuna proſpere functus, labores etiam magnos excepiſſet, illius judicialis anni (44) ſeveritatem, quaſi ſolem, non tulit.

Tum Atticus, Tu quidem de fæce, inquit, hauris, idque jam dudum: ſed tacebam: hoc vero non putabam, te uſque ad Stalenos & Antronios eſſe venturum. Non puto, inquam, exiſtimare te, ambitione me labi, quippe de mortuis: ſed ordinem ſequens in memoriam notam & æqualem neceſſario incurro. Volo autem hoc perſpici, omnibus conquiſitis, qui in multitudine dicere auſi ſint, memoria quidem dignos perpaucos; verum, qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuiſſe. Sed ad ſermonem inſtitutum revertamur.

LXX. T. Torquatus (45), T. filius, & doctus vir ex Rhodia diſciplina Molonis, & a natura ad dicendum ſatis ſolutus atque expeditus, (cui ſi vita ſuppeditaviſſet, ſublato ambitu conſul factus eſſet) plus facultatis habuit ad dicendum, quam voluntatis. Itaque ſtudio huic non ſatisfecit: officio vero nec in ſuorum neceſſariorum cauſis, nec in ſententia ſenatoria defuit.

Etiam M. Pontidius (46), municeps noſter, multas privatas cauſas actitavit, celeriter ſane verba volvens, nec hebes in cauſis, vel dicam, plus etiam quam non hebes, ſed effervеſcens in dicendo ſtomacho ſæpe, iracundiaque vehementius; ut non cum adverſario ſolum, ſed etiam (quod mirabile eſſet) cum judice ipſo, cujus delinitor eſſe debet orator, jurgio ſæpe contenderet. M. Meſſala (47) minor natu, quam nos, nullo modo inops, ſed non nimis ornatus genere verborum: prudens, acutus, minime incautus, patronus in cauſis cognoſcendis componendiſque diligens, magni laboris, multæ operæ, multarumque cauſarum.

Duo etiam Metelli, Celer & Nepos (48), nihil in cauſis verſati, nec ſine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus aſſecuti. Cn. autem Lentulus Marcellinus (49), nec unquam indiſertus, & in conſulatu

(44) *Judicialis anni*) An, quemadmodum ſuſpicantur Corradus & Manutius, intelligendus annus DCCII. quo Cn. Pompejus tertium conſul, teſte Aſconio, breviorem judiciorum formam reis lege præſcripſit? *Pruſtens.*

(45) *T. Torquatus*) Alii quærent hiſtoriam. *Corradus.*

(46) *M. Pontidius*) Idem fortaſſe, qui laudatur in II. de Orat. 68.

(47) *M. Meſſala*) M. Valerius Meſsala, quem Cicero conſul conſtituit cum aliis, qui omnia judicum dicta perſcriberent, cum tunc ille præturam peteret, ut in Orat. pro P. Sylla teſtatur. Hic poſtea cum M. Piſone, anno ab U. C. DCXCIII. conſul fuit, & quidem egregius, fortis, conſtans, diligens, Ciceronis laudator, amator, imitator, ut lib. 1. ad Attic. deſcribitur. *Idem.*

(48) *Duo Metelli, Celer & Nepos*) Duo fratres, aut potius patrueles, ut conjicit Corradus. *Q. Metellus Celer*, prætor urbanus, vir ſtrenuus, egregiam Cicerone conſule adverſus Catilinæ copias operam Reip. navavit. Triennio poſt conſulatum adeptus eſt. Eum a Clodia uxore veneno ſublatum eſſe in Cœliana Cicero deplorat. *Q. Cæcilius Metellus Nepos*, tribun. pleb. anno DCXCII. graves cum Cicerone inimicitias exercuit: cui, cum abiret e conſulatu, de rebus a ſe geſtis diſserere paranti ſilentium impoſuit, quod indicta cauſa cives condemnaſset accuſans: cumque jurare tantummodo permitteret, Cicero juravit Remp. ſua unius opera eſse ſalvam. Conſul fuit hic Metellus anno DCXCVII. *Pruſtens.*

(49) *Cn. autem Lentulus Marcellinus*) Hunc nos a principio credimus (laudium Marcellum fuiſse, ſed ab aliquo Cornelio ado-

latu pereloquens viſus eſt, non tardus ſententiis, non inops verbis, voce canora, facetus ſatis. C. Memmius (50) L. filius, perfectus literis, ſed Græcis: faſtidioſus ſane Latinarum: argutus orator, verbiſque dulcis, ſed fugiens non modo dicendi, verum etiam cogitandi laborem, tantum ſibi de facultate detraxit, quantum imminuit induſtriæ.

Hoc loco Brutus, quam vellem, inquit, de his etiam oratoribus, qui hodie ſunt, tibi dicere luberet. Et, ſi de aliis minus, de duobus tamen, quos a te ſcio laudari ſolere, Cæſare (51) & Marcello (52), audirem non minus lubenter, quam audivi de iis, qui fuerunt. Cur tandem, inquam? an exſpectas, quid ego judicem de iſtis, qui tibi ſunt æque noti, ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus ſatis eſt notus; Cæſar autem parum. Illum enim ſæpe audivi: hic, cum ego judicare jam aliquid poſſem, abfuit.

Quid igitur de illo judicas, quem ſæpe audiſti? Quid cenſes, inquit, niſi id, quod habiturus es ſimilem tui? Næ ego, inquam, ſi ita eſt, velim tibi eum placere quam maxime. Atqui & ita eſt, inquit, & vehementer placet: nec vero ſine cauſa. Nam & didicit, &, omiſſis cæteris ſtudiis, unum id egit, ſeſeque quotidianis commentationibus acerrime exercuit. Ita-

---

adoptatum, Cn. Cornelium Lentulum Marcellinum, non autem Cn. Cornelium Lentulum Clodianum, ut mos erat, appellatum, ut cognoſci poſſet), utra ex familia fuiſſet, cum duæ familiæ Claudiæ eſſent; quarum quæ Marcellorum appellata eſt, plebeja; quæ Pulchrorum, patricia fuit. Cicero certe lib. xv. Famil. & Verrina I. Marcellos & Marcellinos ita conjungit, ut fuiſſe propinquos oſtendat. Conſulatum iniit cum L. Marcio Philippo anno ab U. C. DCXCVIII. *Corradus*.

(50) *C. Memmius*) C. Memmius Gemellus, epiſt. 19. lib. xiii. Famil. Tribunus pleb. M. Lucullum accuſavit, & diu prohibuit, ne L. Lucullus triumpharet, ut Plutarch. in Lucullo & Catone ſcribit; atque id ipſum triennio ante Ciceronis conſulatum. Nam Cicero conſul, ut ait lib. ii. Acad. Quæſt. currum Luculli in urbem introduxit. L. Piſone & A. Gabinio conſulibus prætor fuit, ut epiſt. 2. lib. 1. ad Q. Fratr. cognoſcimus. Poſt vero præturam Bithyniam provinciam ſortitus eſt: quo ſecum Val. Catullum poetam duxit; ut ipſe Catullus ad Verannium & Fabullum ſcribens, teſtatur, quo loco illos Piſonis comites vocat. Inde reverſus cum M. Scauro, M. Meſſala, Cn. Domitio conſulatum petiit, & quidem Cæſaris auxilio fretus, cujus opibus & militia confirmabatur, & commendabatur, ut lib. iv. ad Attic. & lib. iii. ad Q. Fratrem videre licet. Ille tamen repulſam tulit, & ambitus a Q. Curtio fuit accuſatus, & Pompejo conſule *III.* fuit condemnatus, ut Appian. lib. II. ſcribit; quamvis Ciceronis eſſet cliens, ut epiſt. 19. lib. xiii. Fam. refert Cicero, & oſtendit illum Patria exulaſſe. Lucretius huic, ut poeta poetæ, & Epicureus Epicureo ſuos libros de Rerum Nat. ſcripſit. Nam C. Memmius poeta fuit etiam laſcivus, ut Plin. epiſt. 3. lib. v. & Ovid. lib. ii. de Triſt. affirmant. *Idem*.

(51) *Cæſare*) C. Julio Cæſare dictatore. *Idem*.

(52) *Marcello*) M. Claudio Marcello, quem Cicero in Orat. I. Catilin. Catilinæ quidem ſodalem, ſed virum tamen optimum & fortiſſimum vocat; de cujus magiſtratibus nihil pene poſſumus affirmare, niſi illum anno ab U. C. DCCIII. cum Servio Sulpicio Rufo conſulem fuiſſe. Poſt bellum civile, in quo Pompejum ſecutus eſt, timens Cæſarem veterem ſuum inimicum Marcellus exulabat; quo tempore Cæſar ejus acerbitatem accuſavit, ſed tamen repente præter ſpem dixit, ſe ſenatui roganti de Marcello, ne hominis quidem cauſa negaturum. Quare, cum reliqui gratias Cæſari egiſſent, Cicero longa ſatis oratione, quæ nunc extat, idem fecit, ut ait lib. iv. Famil. ubi ſæpe monet illum, ut domum revertatur: quod cum ille jam facere cogitaret & vellet, a P. Magio Chilone, familiari ſuo, fuit interfectus, ut lib. iv. Famil. lib. xiii. ad Attic. & apud Liv. lib. cxv. & apud alios etiam leges. *Idem*.

Itaque & lectis utitur verbis, & frequentibus: & ſplendore vocis, & dignitate motus fit ſpecioſum & illuſtre, quod dicitur: omniaque ſic ſuppetunt, ut ei nullam deeſſe virtutem oratoris putem: maximeque laudandus eſt, qui hoc tempore ipſo, cum (*) liceat, in hoc communi noſtro, & quaſi fatali malo, conſoletur ſe cum conſcientia optimæ mentis, tum etiam uſurpatione & renovatione doctrinæ. Vidi enim Mytilenis nuper virum, atque (ut dixi) vidi plane virum. Itaque cum eum antea tui ſimilem in dicendo viderim, tum vero nunc a doctiſſimo viro, tibique, ut intellexi, amiciſſimo Cratippo inſtructum omni copia, multo videbam ſimiliorem.

Hic ego, Etſi, inquam, de optimi viri, nobiſque amiciſſimi laudibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam communium miſeriarum, quarum oblivionem quærens, hunc ipſum ſermonem produxi longius. Sed de Cæſare cupio audire, quid tandem Atticus judicet.

LXXII. Et ille, Præclare, inquit, tibi conſtans, ut de iis, qui nunc ſint, nihil velis ipſe dicere: & hercle ſi ſic ageres, ut de iis egiſti, qui jam mortui ſunt, neminem ut prætermitteres, næ tu in multos Antronios, & Stalenos incurreres. Quare ſive hanc turbam effugere voluiſti, ſive veritus es, ne quis ſe aut præteritum, aut non ſatis laudatum queri poſſit: de Cæſare tamen potuiſti dicere, præſertim cum & tuum de illius ingenio notiſſimum judicium eſſet, nec illius de tuo obſcurum.

Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Cæſare & ipſe ita judico, & de hoc hujus generis acerrimo æſtimatore ſæpiſſime audio, illum omnium fere oratorum Latine loqui elegantiſſime. Nec id ſolum domeſtica conſuetudine, ut dudum de Læliorum & Muciorum familiis audiebamus: ſed, quanquam id quoque credo fuiſſe, tamen ut eſſet perfecta illa bene loquendi laus, multis literis, & iis quidem reconditis & exquiſitis, ſummoque ſtudio & diligentia eſt conſecutus. Quin etiam in maximis occupationibus, cum ad te ipſum (inquit, in me intuens) de ratione Latine loquendi accuratiſſime ſcripſerit; primoque in libro dixerit, verborum delectum originem eſse eloquentiæ; tribueritque, mi Brute, huic noſtro, qui me de illo maluit, quam ſe dicere, laudem ſingularem: (nam ſcripſit his verbis, cum hunc nomine eſset affatus: *Ac, ſi, (a) ut cogitata præclare eloqui poſſent, nonnulli ſtudio & uſu elaboraverunt, cujus te pene principem copiæ atque inventorem, bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum exiſtimare debemus*) hunc facilem & quotidianum noviſse ſermonem, (*b*) nunc pro relicto eſt habendum.

LXXIII. Tum Brutus, Amice, hercule, inquit, & magnifice te laudatum puto, quem non ſolum principem atque inventorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, ſed etiam bene meritum de populi Romani nomine & di-

(*) *Liceat*) Lamb. *cum jaceat in hoc*.
(a) *Ut cogitata*) Abeſse non videtur poſſe illud *ut*, quod unus tamen Lambinus agnovit. Infra, pro *cujus*, vide an *hujus* reponendum ſit. *Olivetus*.
(b) Lamb, *non pro derelicto*.

& dignitate. Quo enim uno vincebamur a victa Græcia, id aut ereptum illis eſt, aut certe nobis cum illis communicatum. Hanc autem, inquit, gloriam teſtimoniumque Cæſaris tuæ quidem ſupplicationi (c) non, ſed triumphis multorum antepono.

Et recte quidem, inquam, Brute, modo ſit hoc Cæſaris judicii, non benevolentiæ teſtimonium. Plus enim certe attulit huic populo dignitatis quiſquis eſt ille ſi modo eſt aliquis, qui non illuſtravit modo, ſed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quam illi, qui Ligurum caſtella expugnaverunt: ex quibus multi ſunt, ut ſcitis, triumphi.

Verum quidem ſi audire volumus, omiſſis illis divinis conſiliis, quibus ſæpe conſtituta eſt imperatorum ſapientia ſalus civitatis aut belli, aut domi; multo magis orator præſtat minutis imperatoribus. At prodeſt plus imperator. Quis negat? Sed tamen, (non metuo ne mihi acclametis: eſt autem quod ſentias, dicendi liber locus) malim mihi L. Craſſi unam pro M'. Curio dictionem, quam caſtellanos triumphos duos. At plus interſuit reipublicæ caſtellum capi Ligurum, quam bene defendi cauſam M'. Curii Credo. Sed Athenienſium quoque plus interſuit firma tecta in domiciliis habere, quam Minervæ ſignum ex ebore pulcherrimum; tamen ego me Phidiam eſſe mallem, quam vel optimum fabrum tignarium. Quare non, quantum quiſque proſit, ſed quanti quiſque ſit, ponderandum eſt: præſertim cum pauci pingere egregie poſſint, aut fingere; operarii autem, aut bajuli deeſſe non poſſint.

LXXIV. Sed perge, Pomponi, de Cæſare, & redde quæ reſtant. Solum quidem, inquit ille, & quaſi fundamentum oratoris vides, locutionem emendatam & Latinam: cujus penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut ſcientiæ, ſed quaſi bonæ conſuetudinis. Mitto C. Lælium, P. Scipionem. Ætatis illius iſta fuit laus, tanquam innocentiæ, ſic Latine loquendi; nec omnium tamen. Nam illorum æquales, Cæcilium & Pacuvium, male locutos videmus. Sed omnes tum fere, qui nec extra urbem hanc vixerant, nec eos aliqua barbaries domeſtica infuſcaverat, recte loquebantur. Sed hanc certe rem deteriorem vetuſtas fecit & Romæ, & in Græcia. Confluxerunt enim & Athenas, & in hanc urbem multi inquinate loquentes ex diverſis locis. Quo magis expurgandus eſt ſermo, & adhibenda, tamquam obruſſa, ratio, quæ mutari non poteſt; nec utendum praviſſima conſuetudinis regula.

T. Flaminium, qui cum Q. Metello conſul fuit, pueri vidimus. Exiſtimabatur bene Latine, ſed literas neſciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut a te paulo eſt ante dictum: ſed tamen ſuavitas vocis, & lenis appellatio literarum, bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia ſe valde dilatandis literis a ſimilitudine Græcæ locutionis abſtraxerat, ſonabatque contrarium Catulo, ſubagreſte quiddam, planeque ſubruſticum: alia qui-

(a) Vict. *non ſolum, ſed.*

Digitized by Google

quidem, quaſi inculta & ſilveſtri via, ad eandem laudem pervenerat. Siſenna autem, quaſi emendator ſermonis uſitati cum eſſe vellet, ne a C. Rufio quidem accuſatore deterreri potuit, quo minus inuſitatis verbis uteretur. Quidnam iſtuc eſt? inquit Brutus: aut quis eſt iſte C. Rufius? Et ille, Fuit accuſator, inquit, vetus, quo accuſante Chritilium, Siſenna defendens, dixit, quædam ejus *ſputatilica* eſſe crimina. Tum C. Rufius, *Circumvenior*, inquit, *Judices*, *niſi ſubvenitis*. *Siſenna quid dicas*, *neſcio*: *metuo inſidias*. Sputatilica, *quid eſt hoc*? ſputa *quid ſit ſcio*, tilica *neſcio*, Maximi riſus: ſed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat eſſe, inuſitate loqui.

LXXV. Cæſar autem orationem adhibens, conſuetudinem vitioſam & corruptam pura & incorrupta conſuetudine emendat. Itaque cum ad hanc elegantiam verborum Latinorum (quæ etiam ſi orator non ſis, & ſis ingenuus civis Romanus, tamen neceſſaria eſt) adjungit illa oratoria ornamenta dicendi: tum videtur tamquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. Hanc cum habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere. Splendidam quandam, minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu: forma etiam magnifica, & generoſa quodam modo.

Tum Brutus, Orationes quidem ejus mihi vehementer probantur; complures autem legi. Atque etiam commentarios quoſdam ſcripſit rerum ſuarum. Valde quidem, inquam, probandos: nudi enim ſunt, recti & venuſti, omni ornatu orationis, tanquam veſte, detracto. Sed dum voluit, alios habere parata, unde ſumerent, qui vellent ſcribere hiſtoriam: ineptis gratum fortaſſe fecit, qui volunt illa calamiſtris inurere: ſanos quidem homines a ſcribendo deterruit. Nihil enim eſt in hiſtoria, pura & illuſtri brevitate dulcius. Sed ad eos, ſi placet, qui vita exceſſerunt, revertamur.

LXXVI. C. Sicinius (53) igitur, Q. Pompeji illius, qui cenſor fuit, ex filia nepos, quæſtorius mortuus eſt, probabilis orator: jam vero etiam probatus, ex hac inopi ad ornandum, ſed ad inveniendum expedita, Hermagoræ diſciplina. Ea dat rationes certas & præcepta dicendi: quæ ſi minorem habent apparatum, (ſunt enim exilia) tamen habent ordinem, & quoſdam errare in dicendo non patientes vias. Has ille tenens, & paratus ad cauſas veniens, verborum non egens, ipſa illa comparatione diſciplinaque dicendi jam in patronorum numerum pervenerat.

Erat etiam vir doctus in primis C. Viſellius Varro (54), conſobrinus meus,

(53) *C. Sicinius*) Quæſtor an. DCLXXVII. *Pruſ.*

(54) *C. Viſellius Varro*) In Aſia tribunus militum fuit C. Nerone prætore, cum Verres legatus eſſet Dolabellæ, ut Verr. III. videre licet. Huic cum J. Cæſare magna fuit conſuetudo, ut in Orat. de Provinc. conſularibus oſtenditur. Atque niſi cognoſceretur hic ante mortuus, dicerem ipſum eum Cicerone in Ciliciam profectum fuiſse, dicat Cicero epiſt. 7. lib. III. Famil. ſe Varronem App. Claudio obviam miſiſſe; nec M. Varronem illum doctum poſſit ſignificare, qui tum Romæ fuit, ut epiſt. 11. lib. v. ad Attic. cognoſces, nec ita multo poſt ivit legatus in Hiſpaniam ulteriorem. Hunc Viſellium Valer. Max. lib. VIII. cap. 2. ſcribit gravi morbo correptum trecenta millia nummum ab Octacilia Laterenſi, cum qua commercium libidi-

meus, qui fuit cum Sicinio ætate conjunctus. Is cum poſt curulem ædilitatem judex quæſtionis eſſet, eſt mortuus: in quo fateor vulgi judicio meo diſſenſiſſe. Nam populo non erat ſatis vendibilis: præceps quædam, & cum idcirco obſcura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate cæcata oratio: ſed neque verbis aptiorem cito alium dixerim, neque ſententiis crebriorem. Præterea perfectus in literis, juriſque civilis jam a patre Aculeone traditam tenuit diſciplinam.

Reliqui ſunt, qui mortui ſint, L. Torquatus (55), quem tu non tam cito rhetorem dixiſſes, (etſi non deerat oratio) quam ut Græci dicunt, πολιτικόν. Erant in eo plurimæ literæ, nec eæ vulgares, ſed interiores quædam, & reconditæ: divina memoria, ſumma verborum & gravitas, & elegantia. Atque hæc omnia vitæ decorabat dignitas & integritas. Me quidem admodum delectabat etiam Triarii (56), in illa ætate plena literatæ ſenectutis oratio. Quanta ſeveritas in vultu! quantum pondus in verbis! quam nihil non conſideratum exibat ex ore!

Tum Brutus, Torquati & Triarii mentione commotus, (utrumque enim eorum admodum dilexerat) Næ ego, inquit, (ut omittam cætera, quæ ſunt innumerabilia) de iſtis duobus cum cogito, doleo, nihil tuam perpetuam auctoritatem de pace valuiſſe: nam nec iſtos excellentes viros, nec multos alios præſtantes cives reſpublica perdidiſſet. Sileamus, inquam, Brute, de iſtis, ne augeamus dolorem. Nam & præteritorum recordatio eſt acerba, & acerbior exſpectatio reliquorum. Itaque omittamus lugere, & tantum, quid quiſque dicendo potuerit, (quoniam id quærimus) prædicemus.

LXXVII. Sunt etiam ex iis, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus (57), qui & ſcriptitavit accurate, cum præſertim non eſſet orator, & egit mul-

---

bidinis habuerat, expenſa ferri ſibi paſſum fuiſſe, & ab Aquilio, cum poſtea convaluiſſet, abſolutum. *Corradus.*

(55) *L. Torquatus*) L. Manlius L. F. Torquatus, qui adoleſcentulus eripuit P. Syllæ conſultum, & ad patrem ſuum retulit. De hoc Cicero in Orat. pro P. Sylla ita ſcribit: *Harum omnium rerum, quas ego in conſulatu pro ſalute omnium ſuſcepi & geſſi, L. ille Torquatus, cum eſſet meus contubernalis in conſulatu, cum ſignifer eſſet juventutis, atque in pretura fuiſſet, auctor, adjutor, particeps extitit.* Idem.

(56) *Triarii*) C. Valerii Triarii, qui in Sardinia contra M. Lepidum arma tulit, ut ait Aſconius; unde nos ſuſpicati ſumus Verr. III. ita eſſe legendum: *P. Lentulo, C. Triario quæſtoribus urbanis*. Hic, ut auctor eſt Aſconius, poſtea L. Luculli in Aſia Pontoque legatus fuit: & ut Liv. lib. XCVIII. ſcribit, adverſus Mithridatem parum proſpere pugnavit, & quidem apud Zielam, quæ nobilis clade Triarii ob id, opinor, a Plin. lib. VI. c. 3. dicitur; quam quidem cladem Plutarch. in Lucullo, & Appian. in Mithridat. pluribus deſcribunt. Triarios vero e gente Valeria fuiſſe, oſtendit etiam Valeria, quæ Triarii ſoror epiſt. 7. lib. VIII. Famil. vocatur. *Idem.*

(57) *M. Bibulus*) M. Calphurnius Bibulus a Plutarcho in Cæſare vocatur, quanquam Bibulus cognomen in gente Publicia frequentius, ut apud Liv. lib. XXII. & XXVII. & apud Plut. in Marcello, reperiatur. *Is* igitur Bibulus, ut Cæſar lib. *III.* de Bello Civ. refert, iracundia ſumma fuit, inimicitiaſque habuit privatas cum Cæſare ex ædilitate conceptas & pretura. Bibulus conſul factus Cæſari collegæ ferenti legem agrariam cœpit adverſari & obnunciare, ſed armis foro pulſus eſt. Ac poſtero die Bibulum in ſenatu conqueſtum, nec quoquam reperio, qui ſuper tali conſternatione referre aut cenſere auderet, qualia ſæpe multa in levioribus turbis

multa conſtanter: Appius Claudius (58), ſocer tuus, collega & familiaris meus; hic jam & ſatis ſtudioſus, & valde cum doctus, tum etiam exercitatus orator, & cum auguralis, tum omnis publici juris, antiquitatiſque noſtræ bene peritus fuit. L. Domitius (59) nulla ille quidem arte, ſed Latine tamen, & multa cum libertate dicebat. Duo præterea Lentuli (60) conſulares, quorum Publius ille, noſtrarum injuriarum ultor, auctor ſalutis, quidquid habuit, quantumcumque fuit, illud totum habuit ex diſciplina: inſtrumenta naturæ deerant: ſed tantus animi ſplendor, & tanta magnitudo, ut ſibi omnia, quæ clarorum virorum eſſent, non dubitaret adſci-

bis decreta erant, in eam Cæſar coegit deſperationem, ut, quoad poteſtate abiret, domo abditus nihil aliud quam per edicta obnunciaret: in quibus Cæſarem inter conjuratos fuiſſe dicebat, eumque Bithynicam reginam vocabat, ut ſcribit Sueton. quæ quidem edicta vel ob id Cicero lib. II. ad Attic. *Archilochia* vocat. De rebus hujus Bibuli Plutarch. Dion. & Appian. plura ſcribunt. *Idem*.

(58) *Appius Claudius*) Appius Claudius Pulcher, ejus Appii, qui cum P. Servilio conſul fuit, filius, ut in Orat. de Reſponſis agnoſces. Hic pauper cum duobus fratribus & duabus ſororibus eſt relictus, ut Varro lib. III. cap. 16. de R. Ruſt. teſtis eſt. P. Clodium ejus fratrem fuiſſe cognoſces ex orationibus pro Domo, & in Piſonem. Tandem cum L. Domitio conſul fuit, ad quod uſque tempus videtur duraſſe, quod inter eum & Ciceronem ſimultatis fuit. Tunc enim demum ſunt reconciliati, vel paulo ante, ut lib. I. Famil. cognoſcimus: atque ad ipſum per Cn. Pompejum, ut ad Brutum ſcripſit, quod Quintil. lib. IX. cap. 3. refert; vel per Grajos, ut epiſt. 10. lib. II. ad Q. Fratrem ſcribit: quem reditum in gratiam *illuſtrem* vocat epiſt. 10. lib. III. Famil. A Pompejo Achajæ cum eſſet præfectus, eventum graviſſimi motus explorare, ut ait Val. Max. lib. I. cap. 8. cupiens, Pythici oraculi fidem voluit experiri, quod Oroſ. lib. VI. cap. 15. ſcribit; & oraculum accepit, quod Lucanus lib. V. ſic explicat:

Effugis ingentes; tanti diſcriminis expers,
Bellorum, Romane, minas, ſoluſque quietem
Euboici vaſta lateris convalle tenebis.

Et ſane ibi, ante Pharſalicum certamen, morbo conſumptus, prædictum a deo locum pro ſepultura poſſedit, ut Val. Max. lib. I. cap. 8. ſcribit. Ob id fortaſſe Cicero poſtea Tuſc. I. ſcripſit Appium νεκρομάντια feciſſe, & lib. I. de Divin. ſortilegis & ψυχομαντίᾳ uti ſolitum fuiſſe. *Idem*.

(59) *L. Domitius*) L. Domitius Ænobarbus, qui filius fuit Cn. Domitii, quem ſupra diximus cum L. Craſſo cenſorem fuiſſe. Hunc adoleſcentem clariſſimum, ac principem juventutis Verr. III. vocat; ubi ſcribit in eo tantum pudorem fuiſſe, ut Chelidonem meretricem a ſe nominari vix ſibi honeſtum eſſe arbitraretur. Dedit vero, quam contemneret populares inſanias, jam ab adoleſcentia documenta maxima, ut ait Cicero in Orat. pro Milone. Dion. lib. XLI. ſcribit eum admodum divitem fuiſſe, quod Syllanis temporibus ſibi divitias ingentes comparaſſet; quod vereor ne ſit falſum, cum Domitius illis temporibus admodum adoleſcens, & pene puer eſſet; ita ut vix rem familiarem curare poſſet; niſi forte pater eo modo divitias filio comparavit. De morte ejus non una eſt apud veteres ſcriptores ſententia, cum Suetonius & Lucanus in acie Pharſalica cecidiſſe dicant, quamvis aliter legas apud Appianum. *Idem*.

(60) *P. Lentulus*) Cornelius Lentulus Spinter, ædilis curulis, Cicerone conſule, omnium illius conſiliorum particeps, periculorumque ſocius fuit, ut in Orat. poſt Redit. ad Quirit. eſt ſcriptum. Cæſare & Bibulo conſulibus, ipſius Cæſaris beneficio in collegium Pontificum venit, & hinc Cicero in Orat. de Reſp. illum Pontificem vocat, & in Orat. pro Domo cum illo, tanquam Pontifice, loquitur. In Ciliciam proconſul profectus rem ſic præclare geſſit, ut imperator ſit appellatus, ut oſtendunt inſcriptiones epiſtolarum lib. I. Famil. quas eo tempore Cicero ſcripſit. Quin, ut ego ex epiſt. 21. lib. V. ad Atticum conjicio, triumphavit; ſed ob id tantum æris alieni videtur feciſſe, ut Cicero in Cilicia proconſul audiverit, quod epiſt. I. lib. VI. ad Attic. ſcripſit, eum prædium Tuſculanum proſcripſiſſe. In bello civili Pompejo adhæſit, ſed quid poſtea illi factum ſit, neſcimus: id ſcimus, Ciceronem multo poſt audiviſſe illum Rhodi eſſe, quod epiſt. 13. lib. XI. ad Attic. ſcripſit. *Idem*.

ſciſcere, eaque omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus (61) ſatis erat fortis orator, ſi modo orator, ſed cogitandi non ferebat laborem. Vox canora, verba non horrida ſane, ut plena eſſet animi & terroris oratio (62). Quæreres in judiciis fortaſſe melius: in republica, quod erat, eſſe judicares ſatis. Ne T. quidem Poſtumius (63) contemnendus in dicendo: de republica vero non minus vehemens orator, quam bellator fuit: effrenatus, & acer nimis, ſed bene juris publici leges atque inſtituta cognoverat.

Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit, ambitioſum eſſe, ſi, (ut dixiſti) ii, quos jamdiu colligis, viverent. Omnes enim commemoras, qui auſi aliquando ſunt ſtantes loqui; ut mihi imprudens M. Servilium (64) præteriiſſe videare.

LXXVIII. Non, inquam, ego iſtuc ignoro, Pomponi, multos fuiſſe, qui verbum nunquam in publico feciſſent, cum melius aliquanto poſſent, quam iſti oratores, quos colligo, dicere: ſed his commemorandis etiam illud aſſequor, ut intelligatis, primum ex omni numero, quam non multi auſi ſint dicere, deinde ex iis ipſis quam pauci fuerint laude digni. Itaque ne hos quidem equites Romanos, amicos noſtros, qui nuper mortui ſunt, P. Cominium Spoletinum, quo accuſante defendi C. Cornelium (65); in quo & compoſitum dicendi genus, & acre, & expeditum fuit: T. Accium Piſaurenſem (66), cujus accuſationi reſpondi pro A. Cluentio; qui & accurate dicebat, & ſatis copioſe, eratque præterea doctus Hermagoræ præceptis: quibus etſi ornamenta non ſatis optima dicendi, tamen, ut haſtæ velitibus amentatæ, ſic apta quædam & parata ſingulis cauſarum generibus argumenta traduntur.

Studio autem neminem, nec induſtria majore cognovi; quanquam ne in-

(61) *L. Lentulus*) Ne longum faciam, mittam conjecturas, quæ multæ ſunt, cur ego credam hunc eſſe L. Cornelium Lentulum flaminem Martialem, quem Aſconius Nigrum vocat, quemque Cicero dicit in Orat. in Vatin. Gabinii competitorem fuiſſe; cum multo plures ſint, cur arbitrer, atque adeo affirmem, eſſe L. Cornelium Lentulum Cruſcellum, qui Piſone & Gabinio conſulibus prætor fuit, ut epiſt. 2. lib. 1. ad Q. Fratrem, & in Orat. in Piſonem leges. Ejus res reperiuntur paſſim apud Plutarchum, Appianum, Dionem, Val. Max. & alios. *Idem*.

(62) *Verba non horrida ſane, ut plena eſſet animi, & terroris oratio*) Fuit qui perſuadere vellet aut mutandam eſſe vocem *terroris*: aut delendam negationem. At non cogitabat particulam *ut* eodem eſſe ſenſu intelligendam, quo *etiamſi*, *quamvis*. Hoc ergo vult Cicero, P. Lentuli *verba* fuiſſe *non horrida*, etiamſi *plena* eſſet *terroris oratio*. Ipſe autem ſine horrore illo verborum, & cum ſuavitate orationis terrorem conſiſtere, docuit ipſe ſupra (cap. 11.) ubi hæc de Pericle: *Hujus ſuavitate maxime hilaratæ ſunt Athenæ: hujus ubertatem & copiam admiratæ, ejuſdem vim dicendi, terroremque timuerunt*. Anonymus.

(63) *T. Poſtumius*) Is mihi videtur eſſe, de quo, belli civilis initio, nominatim ſenatus decrevit, ut ſtatim in Siciliam iret, ut epiſt. 15. lib. VII. ad Att. ſcribitur. *Idem*.

(64) *M. Servilium*) M. Servilius Geminus, tribunus pleb. An. DCXIV.

(65) *C. Cornelium*) Qui Pompeji quæſtor fuerat, dein tribunus plebis, quem Cicero prætor defendit, ut ipſe in Orat. in Vaticinium, & alibi ſæpe teſtatur. *Idem*.

(66) *T. Accium Piſaurenſem*) Quem bonum adoleſcentem & diſertum vocat in Orat. pro Cluent. *Idem*.

ingenio quidem qui præſtiterit, facile dixerim, C. Piſoni, genero meo (67). Nullum tempus illi unquam vacabat aut a forenſi dictione, aut a commentatione domeſtica, aut a ſcribendo, aut a cogitando. Itaque tantos proceſſus efficiebat, ut evolare, non excurrere videretur: eratque verborum & delectus elegans, & apta, & quaſi rotunda conſtructio: cumque argumenta excogitabantur ab eo multa, & firma ad probandum, tum concinnæ acutæque ſententiæ, geſtuſque natura ita venuſtus, ut ars etiam, quæ non erat, & e diſciplina motus quidam videretur accedere. Vereor, ne amore videar plura, quam fuerint in illo, dicere: quod non ita eſt. Alia enim de illo majora dici poſſunt. Nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere virtutis quemquam ejuſdem ætatis cum illo conferendum puto.

LXXIX. Nec vero M. Cœlium (68) prætereundum arbitror quæcumque ejus in exitu vel fortuna, vel mens fuit: qui quamdiu auctoritati meæ paruit, talis tribunus plebis fuit, ut nemo contra civium perditorum popularem, turbulentamque dementiam, a ſenatu, & a bonorum cauſa ſteterit conſtantius: quam ejus actionem, multum tamen & ſplendida, & grandis, & eadem in primis faceta, & perurbana commendabat oratio. Graves ejus conciones aliquot fuerunt, acres accuſationes tres, eæque omnes ex reipublicæ contentione ſuſceptæ: defenſiones, etſi illa erant in eo meliora, quæ dixi, non contemnendæ tamen, ſaneque tolerabiles. Hic cum ſumma voluntate bonorum ædilis curulis factus eſſet, neſcio quomodo diſceſſu meo diſceſſit a ſeſe, ceciditque poſteaquam eos imitari cœpit, quos ipſe perverterat.

Sed de M. Calidio (69) dicamus aliquid, qui non fuit orator unus e multis; potius inter multos prope ſingularis fuit: ita reconditas exquiſitaſque

(67) *Genero meo*) Primo. Nam Cicero tribus viris, Piſoni, Craſſipedi, & Dolabellæ Tulliam filiam collocavit, ut in Quæſtura diximus. Conſulibus L. Julio Cæſare & C. Marcio Figulo eam C. Piſoni deſpondit, anno antequam conſul ipſe fieret, ut lib. I. ad Attic. ſcribit. Sed tamen Piſo eam non videtur duxiſſe, epiſt. 4. lib. XIV. Famil. & priuſquam Cicero Romam rediret, vel paulo poſt reditum, deceſſiſſe. *Idem*.

(68) *M. Cœlium*) Significat M. Cœlium, M. F. Rufum, cujus vitam magnam partem Cicero ſcribit in Orat. quam pro illo dixit. Extant quædam illius epiſtolæ. Fortuna ei fuit adverſa, nam ſenatus decreto a Rep. remotus, a conſule ſenatu prohibitus & de roſtris, cum vellet concionari, deductus. Turios pervenit, ubi ab equitibus Gallis atque Hiſpanis, qui eo miſſi fuerant, interfectus fuit, ut Cæſar lib. III. de Bel. Civ. Livius lib. CXI. & Pater. lib. II. ſcribunt. Quod ad mores attinet ejus, vide Senecam lib. III. cap. 8 de Ira. *Idem*.

(69) *M. Calidio*) M. Calidio Q. F. ut ait Aſconius: Apollodori diſcipulo, ut ſcribit Euſebius. Is fuit ex ordine equeſtri: Cn. enim Calidius eques Romanus Verr. VI. nominatur, & Q. Calidius trib. pleb. ſua lege Metellum Numidicum reſtituit; unde cognoſci poteſt gentem Calidiam plebejam fuiſſe. Is Lentulo & Metello coſſ. prætor fuit, qui ſtatim deſignatus ſententia ſua, quam ſibi eſſet cara Ciceronis ſalus, declaravit; ut in Orat. poſt Redit. in ſenatu legimus. Is poſtea conſulatum cum L. Paulo & C. Marcello videtur petiiſſe, & repulſam tuliſſe. Nos certe ſic epiſt. 4. lib VIII. Famil. legendum putamus: *M. Calidium a repulſa poſtulatum a duobus Gallis*. In bello civili Cæſarianas partes ſecutus Placentiæ obiit, ut ſcribit Euſebius. *Idem*.

que ſententias mollis & pellucens veſtiebat oratio . Nihil tam tenerum , quam illius comprehenſio verborum : nihil tam flexibile : nihil , quod magis ipſius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æque in poteſtate fuerit : quæ primum ita pura erat, ut nihil liquidius: ita libere fluebat, ut nuſquam adhæreſceret: nullum, niſi loco poſitum, & tanquam *in vermiculato emblemate*, ut ait Lucilius, ſtructum verbum videres. Nec vero ullum aut durum, aut inſolens, aut humile, aut longius ductum : ac non propria verba rerum, ſed pleraque translata : ſic tamen , ut ea non irruiſse in alienum locum, ſed immigraſse in ſuum diceres . Nec vero hæc ſoluta , nec diffluentia, ſed adſtricta numeris , non aperte , non eodem modo ſemper , ſed varie, diſſimulanterque concluſis. Erant autem & verborum & ſententiarum illa lumina , quæ vocant Græci σχήματα , quibus tanquam inſignibus in ornatu diſtinguebatur omnis oratio. Qua de re agitur autem illud , quod multis locis in juriſconſultorum includitur formulis , & ubi eſset , videbat . Accedebat ordo rerum plenus artis , actio liberalis , totumque dicendi placidum, & ſanum genus.

LXXX. Quod ſi eſt optimum ſuaviter dicere ; nihil eſt , quod melius hoc quærendum putes. Sed cum a nobis paulo ante dictum ſit , tria videri eſse, quæ orator efficere deberet , ut doceret , ut delectaret , ut moveret : duo ſumme tenuit, ut rem illuſtraret diſſerendo , & animos eorum , qui audirent , devinciret voluptate. Aberat tertia illa laus , qua permoveret, atque incitaret animos, quam plurimum pollere diximus. Nec erat ulla vis , atque contentio : ſive conſilio , quod eos , quorum altior oratio , actioque eſset ardentior , furere & bacchari arbitraretur ; ſive quod natura non eſset ita factus , ſive quod non conſueſset ; ſive quod non poſset . Hoc unum illi , ſi nihil utilitatis habebat , abſuit : ſi opus erat , defuit . Quin etiam memini , cum in accuſatione ſua Q. Gallio crimini dediſset , ſibi eum venenum paraviſse , idque a ſe eſse deprehenſum , ſeſeque chirographa, teſtificationes , indicia, quæſtiones , manifeſtam rem deferre diceret, deque eo crimine accurate & exquiſite diſputaviſſet : me in reſpondendo, cum eſſem argumentatus, quantum res ferebat ; hoc ipſum etiam poſuiſſe pro argumento, quod ille, cum peſtem capitis ſui, cum indicia mortis ſe comperiſſe manifeſto & manu tenere diceret, tam ſolute egiſſet , tam leniter, tam oſcitanter. *Tu iſtuc , M. Calidi, niſi fingeres , ſic ageres ? præſertim cum iſta eloquentia, alienorum hominum pericula defendere acerrime ſoleas, tuum negligeres ? Ubi dolor ? ubi ardor animi , qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces , & querelas ſolet ? Nulla perturbatio animi , nulla corporis, frons non percuſſa , non femur : pedis (quod minimum eſt) nulla ſupploſio. Itaque tantum abfuit , ut inflammares noſtros animos ; ſomnum iſto loco vix tenebamus.* Sic nos ſummi oratoris vel ſanitate, vel vitio, pro argumento ad diluendum crimen uſi ſumus.

Tum Brutus, Atqui dubitamus , inquit , utrum iſta ſanitas fuerit , an vitium? Quis enim non fateatur, cum ex omnibus oratoris laudibus longe iſta ſit maxima, inflammare animos audientium , & , quocumque res poſtu-

poſtulet modo, flectere, qui hac virtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuiſſe?

LXXXI. Sit ſane ita, inquam: ſed redeamus ad eum, qui jam unus reſtat, Hortenſium: tum de nobiſmetipſis, quoniam id etiam, Brute, poſtulas, pauca dicemus. Quanquam facienda mentio eſt, ut quidem mihi videtur, duorum adoleſcentium: qui ſi diutius vixiſſent, magnam eſſent eloquentiæ laudem conſecuti.

C. Curionem (70) te, inquit Brutus, & C. Licinium Calvum (71) arbitror dicere. Recte, inquam, arbitraris: quorum quidem alter, quod veriſimile dixiſſet, ita facile, ſoluteque verbis volvebat ſatis interdum acutas, crebras quidem certe ſententias, ut nihil poſſet ornatius eſſe, nihil expeditius. Atque hic a magiſtris parum inſtitutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum: induſtriam non ſum expertus: ſtudium certe fuit: qui ſi me audire voluiſſet, ut cœperat, honores, quam opes, conſequi maluiſſet. Quidnam eſt, inquit, iſtud? & quemadmodum diſtinguis? Hoc modo, inquam. Cum honos ſit præmium virtutis, judicio, ſtudioque civium delatum ad aliquem, qui eum ſententiis, qui ſuffragiis adeptus eſt: is mihi & honeſtus & honoratus videtur. Qui autem occaſione aliqua, etiam invitis ſuis civibus, nactus eſt imperium, ut ille cupiebat: hunc nomen honoris adeptum, non honorem puto. Quæ ſi ille audire voluiſſet, maxima cum gratia & gloria ad ſummam amplitudinem perveniſſet, adſcendens gradibus magiſtratuum, ut pater ejus fecerat, ut reliqui clariores viri. Quæ quidem etiam cum P. Craſſo, M. filio, cum initio ætatis ad amicitiam ſe meam contuliſſet, ſæpe egiſſe me arbitror, cum eum vehementer hortarer, ut eam laudis viam rectiſſimam eſſe duceret, quam majores ejus ei tritam reliquiſſent. Erat enim cum inſtitutus optime, tum etiam perfecte, planeque eruditus: ineratque & ingenium ſatis acre, & orationis non inelegans copia: præterea que ſine arrogantia gravis eſſe videbatur, & ſine ſegnitia verecundus. Sed hunc quoque abſorbuit æſtus quidam non inſolitæ adoleſcentibus gloriæ: qui quia navarat miles operam imperatori, imperatorem ſe ſtatim eſſe cupiebat: cui muneri mos majorum ætatem certam, ſortem incertam reliquit,

(70) *C. Curionem*) C. Scribonius Curio, patris conſularis ac triumphalis eloquentia & ingenio ſimilis, perditis moribus diſſimillimus; quem Vellejus lib. II. egregie deſcribit: *Vir nobilis, eloquens, audax, ſuæ alienæque & fortunæ & pudicitiæ prodigus, homo ingenioſiſſime nequam, & facundus malo publico; cujus animo, voluptatibus, vel libidinibus neque opes ullæ, neque civitates ſufficere poſſent.* Pruſteus.

(71) *C. Licinium Calvum*) C. Licinium Calvum, C. Licinii Macri filium, ut apud Valer. Max. lib. IX. cap. 12. videre poteris. Hujus vitam Crinitus & Lilius ſcripſerunt. Catullus eundem non ſemel ut oratorem & poetam deſcribit. Ut poeta igitur verſus in Cæſarem ſcripſit, ut Suetonius oſtendit. Scripſit & in Tigellium; unde verſum refert interpres Horat. *Sardi Tigelli putidum caput venit.* Hinc Cicero de Tigellio loquens epiſt. 25. lib. VII. Famil. ſcribit ita: *Eum addictum jam tum puto Calvi Licinii Hipponacteo praconio.* Hic amavit Quintiliam, ut Catullus, & Propertius lib. II. ſunt auctores, & carmina cum ingentis animi plena, ut ait Seneca lib. IV. Controv. tum ſæpe etiam laſciva ſcripſit, ut Ovid. lib. II. de Triſtib. oſtendit. *Corradus.*

Digitized by Google

liquit. Ita graviſſimo ſuo caſu, dum Cyri & Alexandri ſimilis eſſe voluit, qui ſuum curſum tranſcurrerant; & L. Craſſi & multorum Craſſorum inventus eſt diſſimillimus.

LXXXII. Sed ad Calvum (is enim nobis erat propoſitus) revertamur: qui orator fuiſſet cum literis eruditior, quam Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi & exquiſitius afferebat genus, quod quanquam ſcienter, eleganterque tractabat, nimium tamen inquirens in ſe, atque ipſe ſeſe obſervans, metuenſque ne vitioſum colligeret, etiam verum ſanguinem deperdebat. Itaque ejus oratio nimia religione attenuata, doctis, & attente audientibus erat illuſtris: a multitudine autem, & a foro, cui nata eloquentia eſt, devorabatur.

Tum Brutus, Atticum ſe, inquit, Calvus noſter dici oratorem *volebat*. Inde erat iſta exilitas, quam ille de induſtria conſequebatur. *Dicebat*, inquam, ita: ſed & ipſe errabat, & alios etiam errare cogebat. Nam, ſi quis eos, qui nec inepte dicunt, nec odioſe, nec putide, Attice putat dicere, is recte, niſi Atticum, probat neminem. Inſulſitatem enim & inſolentiam, tanquam inſaniam quandam orationis, odit: ſanitatem autem & integritatem, quaſi religionem & verecundiam oratoris probat. Hæc omnium debet oratorum eadem eſſe ſententia. Sin autem jejunitatem, & ſiccitatem, & inopiam, dummodo ſit polita, dum urbana, dum elegans, in Attico genere ponit; hoc recte duntaxat; ſed quia ſunt in Atticis alia meliora, videat ne ignoret & gradus, & diſſimilitudines, & vim, & varietatem Atticorum. Atticos, inquit, volo imitari. Quos? nec enim eſt unum genus. Nam quid eſt tam diſſimile, quam Demoſthenes & Lyſias? quam idem, & Hyperides? quam omnium horum Æſchines? Quem igitur imitaris? Si aliquem, cæteri ergo Attice non dicebant. Si omnes; qui potes, cum ſint ipſi diſſimillimi inter ſe? In quo etiam illud quæro, Phalereus ille Demetrius Atticene dixerit? Mihi quidem ex illius orationibus redolere ipſæ Athenæ videntur. At eſt floridior, ut ita dicam, quam Hyperides, quam Lyſias: natura quædam, aut voluntas ita dicendi fuit.

LXXXIII. Et quidem duo fuerunt per idem tempus diſſimiles inter ſe; ſed Attici tamen: quorum Chariſius multas orationes ſcribebat alii, cum cupere videretur imitari Lyſiam: Demochares autem, qui fuit Demoſthenis ſororis filius, & orationes ſcripſit aliquot, & earum rerum hiſtoriam, quæ erant Athenis ipſius ætate geſtæ, non tam hiſtorico, quam oratorio genere perſcripſit. At Chariſii vult Hegeſias eſſe ſimilis, iſque ſe ita putat Atticum, ut veros illos præ ſe pene agreſtes putet. At quid eſt tam *fractum*, tam minutum, tam in ipſa, quam tamen conſequitur, *concinnitate* puerile? Atticorum ſimiles eſſe volumus. Optime. Suntne igitur *ii Attici* oratores? Quis negare poteſt? Hos imitamur. Quo modo, qui ſunt & inter ſe diſſimiles, & aliorum? Thucydidem, inquit, imitamur. Optime, ſi hiſtoriam ſcribere, non ſi cauſas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum geſtarum pronuntiator ſincerus, & grandis etiam fuit. Hoc forenſe, concertatorium, judiciale non tractavit genus. Orationes autem, quas interpoſuit, (multæ enim ſunt,) eas ego laudare ſoleo: imitari neque poſſim, ſi ve-

Digitized by Google

velim; nec velim fortaſſe, ſi poſſim. Ut, ſi quis Falerno vino delectetur, ſed eo nec ita novo, ut proximis conſulibus natum velit; nec rurſus ita vetere, ut Opimium, aut Anicium conſulem quærat. Atqui eæ notæ ſunt optimæ. Credo: ſed nimia vetuſtas nec habet eam, quam quærimus, ſuavitatem, nec eſt jam ſane tolerabilis. Num igitur qui hoc ſentiat, ſi is potare velit, de dolio ſibi hauriendum putet? Minime: ſed quandam ſequatur ætatem'.' Sic ego iſtis cenſuerim, & novam iſtam quaſi de muſto ac lacu fervidam orationem, fugiendam; nec illam præclaram Thucydidi nimis veterem, tanquam Anicianam notam, perſequendam. Ipſe enim Thucydides ſi poſterius fuiſſet, multo maturior fuiſſet, & mitior.

LXXXIV. Demoſthenem igitur imitemur. O dii boni! quid, quæſo, nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? At non aſſequimur. Iſti enim videlicet Attici noſtri, quod volunt, aſſequuntur. Ne illud quidem intelligunt, non modo ita memoriæ proditum eſſe, ſed ita neceſſe fuiſſe, cum Demoſthenes dicturus eſſet, ut concurſus, audiendi cauſa, ex tota Græcia fierent. At cum iſti Attici dicunt, non modo a corona, (quod eſt ipſum miſerabile) ſed etiam ab advocatis relinquuntur. Quare ſi anguſte, & exiliter dicere, eſt Atticorum, ſint ſane Attici: ſed in comitium veniant, ad ſtantem judicem dicant. Subſellia grandiorem, & pleniorem vocem deſiderant.

Volo hoc oratori contingat, ut cum auditum ſit eum eſſe dicturum, locus in ſubſelliis occupetur, compleatur tribunal, gratioſi ſcribæ ſint in dando & cedendo loco, corona multiplex, judex erectus: cum ſurgit is, qui dicturus ſit, ſignificetur a corona ſilentium, deinde crebræ aſſenſiones, multæ admirationes: riſus, cum velit; cum velit, fletus: ut, qui hæc procul videat, etiamſi, quid agatur, neſciat; at placere tamen, & in ſcena eſſe Roſcium intelligat. Hæc cui contingant, eum ſcito Attice dicere, ut de Pericle audivimus, ut de Hyperide, ut de Æſchine, de ipſo quidem Demoſthene maxime.

Sin autem acutum, prudens, & idem ſincerum, & ſolidum, & exſiccatum genus orationis probant, nec illo graviore ornatu oratorio utuntur, & hoc proprium eſſe Atticorum volunt; recte laudant. Eſt enim in arte tanta, tamque varia, etiam huic minutæ ſubtilitati locus. Ita fiet, ut non omnes, qui Attice, iidem bene; ſed, ut omnes, qui bene, iidem etiam Attice dicant. Sed redeamus rurſus ad Hortenſium.

LXXXV. Sane quidem, inquit Brutus: quanquam iſta mihi tua fuit perjucunda a propoſita oratione digreſſio. Tum Atticus, Aliquoties ſum, inquit, conatus, ſed interpellare nolui. Nunc, quoniam ad perorandum ſpectare videtur ſermo tuus, dicam, opinor, quod ſentio. Tu vero, inquam, Tite. Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuiſſe, qua ille in Platonis, & Xenophontis, & Æſchinis libris utitur, facetam & elegantem puto. Eſt enim & minime inepti hominis, & ejuſdem etiam faceti, cum de ſapientia diſceptetur, hanc ſibi ipſum detrahere, eis tribuere illudentem, qui eam ſibi arrogant: ut apud Platonem Socrates in cælum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, cæteros;

ros; ſe autem omnium rerum inſcium fingit & rudem. Decet hoc neſcio quomodo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, aſſentior. Sed in hiſtoria, qua tu es uſus in omni ſermone, cum, qualis quiſque orator fuiſſet, exponeres, vide, quæſo, inquit, ne tam reprehendenda ſit ironia, quam in teſtimonio.

Quorſus, inquam, iſtuc? non enim intelligo. Quia primum, inquit, ita laudaviſti quoſdam oratores, ut imperitos poſſes in errorem inducere. Equidem in quibuſdam riſum vix tenebam, cum Attico *Lyſiæ* Catonem noſtrum comparabas, magnum mehercule hominem, vel potius ſummum, & ſingularem virum: nemo dicet ſecus: ſed oratorem? ſed etiam *Lyſiæ* ſimilem, quo nihil poteſt eſſe pictius? bella ironia, ſi jocaremur: ſin afſeveramus, vide, ne religio nobis tam adhibenda ſit, quam ſi teſtimonium diceremus.

Ego enim Catonem tuum, ut civem, ut ſenatorem, ut imperatorem, ut virum denique cum prudentia, & diligentia, tum omni virtute excellentem probo: orationes autem ejus, ut illis temporibus, valde laudo: ſignificant enim quandam formam ingenii, ſed admodum impolitam, & plane rudem. Origines vero cum omnibus oratoris laudibus refertas diceres, & Catonem cum Philiſto & Thucydide comparares, Brutone te id cenſebas, an mihi probaturum? Quos enim ne e Græcis quidem quiſquam imitari poteſt, iis tu comparas hominem Tuſculanum, nondum ſuſpicantem quale eſſet copioſe & ornate dicere.

LXXXVI. Galbam laudas. Si ut illius ætatis principem, aſſentior: ſic enim accepimus. Sin ut oratorem, cedo, quæſo, orationes, (ſunt enim) & dic, hunc, quem tu plus, quam te, amas, Brutum, velle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes: paulum hic tibi aſſentior, modo ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Lælio, cujus tu oratione negas fieri quidquam poſſe dulcius. Addis etiam neſcio quid auguſtius: nomine nos capi volens ſummi viri, vitæque elegantiſſimæ veriſſimis laudibus. Remove hæc: næ iſta dulcis oratio ita ſit abjecta, ut eam adſpicere nemo velit. Carbonem in ſummis oratoribus habitum ſcio: ſed cum in cæteris rebus, tum in dicendo, ſemper, quo nihil eſt melius, id laudari, qualecumque eſt, ſolet. Dico idem de Gracchis: etſi de iis ea ſunt a te dicta, quibus ego aſſentior. Omitto cæteros: venio ad eos, in quibus jam perfectam putas eſſe eloquentiam, quos ego audivi, ſine controverſia magnos oratores, Craſſum & Antonium. De horum laudibus tibi prorſus aſſentior: ſed tamen non iſto modo, ut Polycleti Doryphorum ſibi *Lyſippus* ajebat, ſic tu ſuaſionem legis Serviliæ tibi magiſtram fuiſſe. *Hæc germana* ironia eſt. Cur ita ſentiam, non dicam, ne me tibi aſſentari putes. Omitto igitur, quæ de iis ipſis, quæ de Cotta, quæ de Sulpicio, quæ modo de Cœlio dixeris. Ii enim fuerunt certe oratores. Quanti autem, & quales, tu videris. Nam illud minus curo, quod congeſſiſti operarios omnes: ut mihi videantur mori voluiſſe nonnulli, ut a te in oratorum numerum referrentur.

LXXXVII. Hæc cum ille dixiſſet, Longi ſermonis initium detuliſti, inquam,

quam, Attice, remque commoviſti, nova diſputatione dignam, quam in aliud tempus differamus. Volvendi enim ſunt libri cum aliorum, tum in primis Catonis. Intelliges, nihil illius lineamentis, niſi eorum pigmentorum, quæ inventa nondum erant, florem, & colorem defuiſſe. Nam de Craſſi oratione ſic exiſtimo, ipſum fortaſſe melius potuiſſe ſcribere: alium, ut arbitror, neminem. Nec in hoc ironiam duxeris eſſe, quod eam orationem mihi magiſtram fuiſſe dixerim. Nam etſi tu melius exiſtimare videris de ea, ſi quam nunc habemus, facultate; tamen, adoleſcentes quid in Latinis potius imitaremur, non habebamus. Quod autem plures a nobis nominati ſunt, eo pertinuit (ut paulo ante dixi) quod intelligi volui, in eo, cujus omnes cupidiſſimi eſſent, quam pauci digni nomine evaderent. Quare εἴρωνα me, ne ſi Africanus quidem fuit, (ut ait in hiſtoria ſua C. Fannius) exiſtimari velim.

Ut voles, inquit, Atticus. Ego enim non alienum a te putabam, quod & in Africano fuiſſet, & in Socrate. Tum Brutus, De iſto poſtea: ſed tu (inquit, me intuens) orationes nobis veteres explicabis? Vero, inquam, Brute: ſed in Cumano, aut in Tuſculano, aliquando, ſi modo licebit: quoniam utroque in loco vicini ſumus. Sed jam ad id, unde digreſſi ſumus, revertamur.

LXXXVIII. Hortenſius (72) igitur, cum admodum adoleſcens orſus eſſet in foro dicere, celeriter ad majores cauſas adhiberi cœptus eſt. Quanquam inciderat in Cottæ, & Sulpicii ætatem, qui annis decem majores, excellente tum Craſſo, & Antonio, deinde Philippo, poſt Julio, cum iis

Z z 2 ipſis

(72) *Hortenſius igitur &c.*) Hic fuit eques Romanus, ut ait Aſconius. Quæſtor Verr. III. & V. fuiſse dicitur. Ædilis Verr. III. ſignificatur, & ab Aſconio vocatur; & ſane fuit Octavio & Cotta coſs. Prætor Verr. II. cognoſcitur, & ab Aſconio in III. nominatur. Ædilis, vel prætor, cum ſeſquimodios populo Romano in capita deſcripſiſset, gratiſſimum omnibus fecit, Verr. V. Conſul fuit cum C. Cæcilio Metello Cretico, ut Aſconius ſcribit. Fuit etiam augur, & Ciceronem in augurum collegium cooptavit, ut initio diximus; unde Cicero epiſt. 8. lib. III. Famil. ſuum collegam vocat & familiarem, quod eſsent conjunctiſſimi omnium conſiliorum ſocietate. Cicero illum ſæpe laudavit, ut hic, lib. III. de Oratore, & in Orat. pro Milone, ubi vocat illum lumen & ornamentum Reip. & de nomine ipſius librum, in quo cohortatus eſt ad philoſophiæ ſtudium, *Hortenſium* inſcripſit, ut oſtendit lib. I. de Fin. Tuſcul. II. & III. & lib. II. de Divin. Atque in his quidem omnibus videtur Cicero βλαθύτητα, qua de loquitur epiſt. 6. lib. IV. ad Attic. ſervaſse; cum revera ſe ab Hortenſio ſceleſtiſſime & inſidioſiſſime tractatum eſse ſentiret, ut epiſt. 3. lib. I. ad Q. Frat. & epiſt. 9. lib. III. ad Attic. declarat. Dives admodum videtur fuiſse, qui Tuſculanum haberet, ut Plin. oſtendit lib. XXXV. cap. II. villam ad Baulos, ut Cicero lib. II. Acad. Quæſt. & Varro lib. III. cap. 17. de L. L. teſtantur; quædam ad portam Flumentanam, epiſt. 3. lib. 7. ad Attic. villam in Laurenti agro cum ſylva magna, ut Varro lib. III. cap. 13. de R. R. teſtis eſt; & domum tam pulchram, ut poſtea L. Lentulus eam ſibi in bello civili deſponderit, epiſt. 6. lib. XI. ad Attic. & ſuper decem millia cadum heredi reliquit, ut Plin. lib. XIV. cap. 14. ſcribit. Fuit certe ſumptuoſus ita, ut, quod Dion lib. XXXIV. ſcribit, conſulibus legem ſumptuariam ferre volentibus ſit adverſatus. Male audivit, & quod judices corrumperet, ut Cicero in Verrinis ſignificat & Aſconius interpretatur, & quod munera a clientibus acciperet. Solitus erat gloriari, quod nunquam bello civili interfuiſset, ut epiſt. 16. lib. II. Famil. ſcriptum videbis *idem*.

ipſis dicendi gloria comparabatur. Primum memoria tanta, quantam in nullo cognoviſſe me arbitror, ut, quæ ſecum commentatus eſſet, ea ſine ſcripto verbis eiſdem redderet, quibus cogitaviſſet. Hoc adjumento ille tanto ſic utebatur, ut ſua & commentata, & ſcripta, &, nullo referente, omnia adverſariorum dicta meminiſſet. Ardebat autem cupiditate ſic, ut in nullo unquam flagrantius ſtudium viderim. Nullum enim patiebatur eſſe diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum. Sæpiſſime autem eodem die utrumque faciebat. Attuleratque minime vulgare genus dicendi: duas quidem res, quas nemo alius; partitiones, quibus de rebus dicturus eſſet, & collectiones, memor & quæ eſſent dicta contra, quæque ipſe dixiſſet). Erat in verborum ſplendore elegans, compoſitione aptus, facultate copioſus: eaque erat cum ſummo ingenio, tum exercitationibus maximis conſecutus. Rem complectebatur memoriter, dividebat acute, nec prætermittebat fere quidquam, quod eſſet in cauſa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum. Vox canora & ſuavis. Motus & geſtus etiam plus artis habebat, quam erat oratori ſatis. Hoc igitur floreſcente, Craſſus eſt mortuus, Cotta pulſus, judicia intermiſſa bello, nos in forum venimus.

LXXXIX. Erat Hortenſius in bello, primo anno miles, altero tribunus militum: Sulpicius legatus aberat, etiam M. Antonius: exercebatur una lege judicium Varia, cæteris propter bellum intermiſſis: qui frequentes aderant (quanquam pro ſe ipſi dicebant) oratores non illi quidem principes L. Memmius, & Q. Pompejus, ſed oratores tamen, teſte diſerto uterque Philippo, cujus in teſtimonio contentio & vim accuſatoris habebat, & copiam. Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magiſtratibus erant, quotidieque fere a nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus plebis tum C. Curio: quanquam is quidem ſilebat, ut erat ſemel a concione univerſa relictus. Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, ſed tamen non infans: diſerti autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius: & ii quidem habitabant in roſtris. C. etiam Julius, ædilis curulis, quotidie fere accuratas conciones habebat. Sed me cupidiſſimum audiendi primus dolor percuſſit, Cotta cum eſt expulſus. Reliquos frequenter audiens accerrimo ſtudio tenebar, quotidieque & ſcribens, & legens, & commentans, oratoriis tamen exercitationibus contentus non eram. Jam conſequente anno Q. Varius ſua lege damnatus exceſſerat. Ego autem, juris civilis ſtudio, multum operæ dabam Q. Scævolæ, P. filio, qui quanquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen, conſulentibus reſpondendo, ſtudioſos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sylla conſule, & Pompejo fuit. Tum P. *Sulpicii in* tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus *cognovimus*. Eodemque tempore cum princeps Academiæ Philo cum Athenienſium optimatibus Mithridatico bello domo profugiſſet, Romamque veniſset, totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philoſophiam ſtudio concitatus: in quo hoc etiam commorabar attentius, quod, etſi rerum ipſarum varietas & magnitudo ſumma me delectatione retinebat, tamen ſublata jam eſſe in perpetuum ratio judiciorum videbatur. Occiderat Sulpicius illo anno, treſque proximo trium ætatum oratores erant crudeliſſime interfecti, Q. Catulus, M. An-

M. Antonius, C. Julius.. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, & actori ſummo cauſarum, & magiſtro.

XC. Hæc etſi videntur eſſe a propoſita ratione diverſa, tamen idcirco a me proferuntur, ut noſtrum curſum perſpicere quoniam voluiſti, Brute, poſſis, (nam Attico hæc nota ſunt) & videre, quemadmodum ſimus in ſpatio Q. Hortenſium ipſius veſtigiis perſecuti,

Triennium fere fuit urbs ſine armis, ſed oratorum aut interitu, aut diſceſſu, aut fuga, (nam aberant etiam adoleſcentes M. Craſſus, & Lentuli duo) primas in cauſis agebat Hortenſius: magis magiſque quotidie probabatur. Antiſtius, Piſo ſæpe dicebant; minus ſæpe Pomponius; raro Carbo; ſemel aut iterum Philippus. At vero ego hoc tempore omni noctes & dies in omnium doctrinarum meditatione verſabar. Eram cum Stoico Diodoto: qui cum habitaviſſet apud me, mecumque vixiſſet, nuper eſt domi meæ mortuus. A quo cum in aliis rebus, tum ſtudioſiſſime in dialectica exercebar; quæ quaſi contracta, & adſtricta eloquentia putanda eſt: ſine qua etiam tu, Brute, judicaviſti, te illam juſtam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam eſſe putant, conſequi non poſſe. Huic ego doctori, & ejus artibus variis atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus eſſet. Commentabar declamitans (ſic enim nunc loquuntur) ſæpe cum M. Piſone, & cum Q. Pompejo, aut cum aliquo quotidie: idque faciebam multum etiam Latine, ſed Græce ſæpius: vel quod Græca oratio plura ornamenta ſuppeditans, conſuetudinem ſimiliter Latine dicendi afferebat: vel quod a Græcis ſummis doctoribus, niſi Græce dicerem, neque corrigi poſſem, neque doceri.

Tumultus interim pro recuperanda republica: & crudelis interitus oratorum trium, Scævolæ, Carbonis, Antiſtii: reditus Cottæ, Curionis, Craſſi, Lentulorum, Pompeji: leges & judicia conſtituta: recuperata reſpublica: ex numero autem oratorum Pomponius, Cenſorinus, Murena ſublati. Tum primum nos ad cauſas & privatas, & publicas adire cœpimus, non ut in foro diſceremus, quod plerique fecerunt, ſed ut, quantum nos efficere potuiſſemus, docti in forum veniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam. Dictatore enim Sylla, legatus ad ſenatum de Rhodiorum præmiis venerat. Itaque prima cauſa publica, pro Sex. Roſcio dicta, tantum commendationis habuit, ut non ulla eſſet, quæ non digna noſtro patrocinio videretur. Deinceps inde multæ, quas non minus diligenter elaboratas & tanquam elucubratas afferebamus.

XCI. Nunc, quoniam totum me non nævo aliquo, aut crepundiis, ſed corpore omni videris velle cognoſcere, complectar nonnulla etiam, quæ fortaſſe videantur minus neceſſaria. Erat eo tempore in nobis ſumma gracilitas & infirmitas corporis; procerum & tenue collum: qui habitus, & quæ figura non procul abeſſe putatur a vitæ periculo, ſi accedit labor, & laterum magna contentio. Eoque magis hoc eos, quibus eram carus, commovebat, quod omnia ſine remiſſione, ſine varietate, vi ſumma vocis, & totius corporis contentione dicebam. Itaque cum me & amici & medici hortarentur, ut cauſas agere deſiſterem: quodvis potius periculum mihi adeun-

Digitized by Google

adeundum, quam a ſperata dicendi gloria diſcedendum putavi. Sed, cum cenſerem, remiſſione & moderatione vocis, & commutato genere dicendi, me & periculum vitare poſſe, & temperatius dicere: ut conſuetudinem dicendi mutarem, ea cauſa mihi in Aſiam proficiendi fuit. Itaque cum eſſem biennium verſatus in cauſis, & jam in foro celebratum meum nomen eſſet, Roma ſum profectus.

Cum veniſſem Athenas, ſex menſes cum Antiocho, veteris Academiæ nobiliſſimo & prudentiſſimo philoſopho, fui, ſtudiumque philoſophiæ nunquam intermiſſum, a primaque adoleſcentia cultum, & ſemper auctum, hoc rurſus ſummo auctore, & doctore renovavi. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum, veterem, & non ignobilem dicendi magiſtrum, ſtudioſe exerceri ſolebam. Poſt a me Aſia tota peragrata eſt, cum ſummis quidem oratoribus, quibuſcum exercebar ipſis lubentibus: quorum erat princeps Menippus Stratonicenſis, meo judicio, tota Aſia, illis temporibus, diſertiſſimus: &, ſi nihil habere moleſtiarum, nec ineptiarum, Atticorum eſt, hic orator in illis numerari recte poteſt.

Aſſiduiſſime autem mecum fuit Dionyſius Magnes. Erat etiam Æſchylus Cnidius, Adramytenus Xenocles. Hi tum in Aſia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus, Rhodum veni, meque ad eundem, quem Romæ audiveram, Molonem, applicavi, cum auctorem in veris cauſis, ſcriptoremque præſtantem, tum in notandis animadvertendiſque vitiis, & inſtituendo docendoque prudentiſſimum. Is dedit operam (ſi modo id conſequi potuit) ut nimis redundantes nos, & ſuperfluentes juvenili quadam dicendi impunitate & licentia, reprimeret, & quaſi extra ripas diffluentes coerceret. Ita recepi me biennio poſt, non modo exercitatior, ſed prope mutatus. Nam & contentio nimia vocis reciderat, & quaſi deferbuerat oratio, lateribuſque vires, & corporis mediocris habitus acceſſerat.

XCII. Duo tum excellebant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta & Hortenſius: quorum alter remiſſus & lenis, & propriis verbis comprehendens ſolute & facile ſententiam; alter ornatus, acer, & non talis, qualem tu eum, Brute, jam defloreſcentem cognoviſti, ſed verborum, & actionis genere commotior. Itaque cum Hortenſio mihi magis arbitrabar rem eſſe, quod & dicendi ardore eram propior, & ætate conjunctior. Etenim videram in iiſdem cauſis, ut pro M. Canulejo, pro Cn. Dolabella conſulari, cum Cotta princeps adhibitus eſſet, priores tamen agere partes Hortenſium. Acrem enim oratorem, incenſum, & agentem, & canorum, concurſus hominum, forique ſtrepitus deſiderat.

Unum igitur annum, cum rediiſſemus ex Aſia, cauſas nobiles egimus, cum quæſturam nos, conſulatum Cotta, ædilitatem peteret Hortenſius. Interim me quæſtorem Sicilienſis excepit annus: Cotta ex conſulatu eſt profectus in Galliam: princeps & erat & habebatur Hortenſius. Cum autem anno poſt e Sicilia me recepiſſem, jam videbatur illud in me, quidquid eſſet, eſſe perfectum, & habere maturitatem quandam ſuam. Nimis multa videor de me, ipſe præſertim: ſed omni huic ſermoni propoſitum eſt,

eſt , non ut ingenium , & eloquentiam meam perſpicias , unde longe abſum , ſed ut laborem , & induſtriam . Cum igitur eſſem in plurimis cauſis, & in principibus patronis quinquennium fere verſatus , tum in patrocinio Sicilienſi maxime in certamen veni deſignatus ædilis cum deſignato conſule Hortenſio .

XCIII. Sed quoniam omnis hic ſermo noſter non ſolum enumerationem oratoriam, verum etiam præcepta quædam deſiderat : quid tanquam notandum , & animadvertendum ſit in Hortenſio, breviter licet dicere.

Nam is poſt conſulatum (credo quod videret , ex conſularibus neminem eſſe ſecum comparandum, negligeret autem eos qui conſules non fuiſſent) ſummum illud ſuum ſtudium remiſit, quo a puero fuerat incenſus, atque in omnium rerum abundantia voluit beatius, ut ipſe putabat, remiſſius certe , vivere . Primus, & ſecundus annus , & tertius tantum quaſi de picturæ veteris colore detraxerat, quantum non quivis unus ex populo , ſed exiſtimator doctus , & intelligens poſſet cognoſcere . Longius autem procedens , & in cæteris eloquentiæ partibus , tum maxime in celeritate & continuatione verborum adhæreſcens , ſui diſſimilior videbatur fieri quotidie.

Nos autem non deſiſtebamus, cum omni genere exercitationis, tum maxime ſtylo, noſtrum illud, quod erat, augere , quantumcumque erat . Atque (ut multa omittam) in hoc ſpatio , & in iis poſt ædilitatem annis , & prætor primus , & incredibili populari voluntate ſum factus. Nam cum propter aſſiduitatem in cauſis & induſtriam , tum propter exquiſitius , & minime vulgare orationis genus , animos hominum ad me dicendi novitate converteram . Nihil de me dicam: dicam de cæteris , quorum nemo erat , qui videretur exquiſitius , quam vulgus hominum , ſtuduiſſe literis, quibus fons perfectæ eloquentiæ continetur: nemo, qui philoſophiam complexus eſſet, matrem omnium bene factorum , beneque dictorum : nemo , qui jus civile didiciſset , rem ad privatas cauſas , & ad oratoris prudentiam , maxime neceſsariam: nemo , qui memoriam rerum Romanarum teneret , ex qua , ſi quando opus eſset , ab inferis locupletiſſimos teſtes excitaret: nemo , qui breviter , arguteque , incluſo adverſario , laxaret judicum animos, atque a ſeveritate paulliſper ad hilaritatem , riſumque traduceret: nemo, qui dilatare poſset , atque a propria ac definita diſputatione hominis , ac temporis, ad communem univerſi generis orationem traduceret : nemo , qui delectandi gratia digredi parumper a cauſa: nemo , qui ad iracundiam magnopere judicem , nemo , qui ad fletum poſset adducere : nemo , qui animum ejus (quod unum eſt oratoris maxime proprium) quocumque res poſtularet, impelleret.

XCIV. Itaque, cum jam pene evanuiſſet Hortenſius , & ego anno meo, ſexto autem poſt illum conſulem , conſul factus eſſem , revocare ſe ad induſtriam cœpit: ne, cum pares honore eſſemus , aliqua re ſuperiores videremur. Sic duodecim poſt meum conſulatum annos in maximis cauſis , cum ego mihi illum, ſibi me ille anteferret , conjunctiſſime verſati ſumus: conſulatuſque meus, qui illum primo leviter perſtrinxerat, idem nos rerum mea-

Digitized by Google

mearum geſtarum, quas ille admirabatur, laude conjunxerat. Maxime vero perſpecta eſt utriuſque noſtrum exercitatio paulo ante, quam perterritum armis hoc ſtudium, Brute, noſtrum conticuit ſubito, & obmutuit: cum lege Pompeja ternis horis ad dicendum datis, ad cauſas ſimillimas inter ſe, vel potius eaſdem, novi veniebamus quotidie. Quibus quidem cauſis tu etiam, Brute, præſto fuiſti, compluresſque & nobiſcum, & ſolus egiſti: ut qui non ſatis diu vixerit Hortenſius, tamen hunc curſum confecerit. Annis ante decem cauſas agere cœpit, quam tu es natus: idem quarto & ſexageſimo anno, perpaucis ante mortem diebus, una tecum ſocerum tuum difendit Appium.

Dicendi autem genus, quod fuerit in utroque, orationes utriuſque etiam poſteris noſtris indicabunt.

XCV. Sed, ſi quærimus, cur adoleſcens magis floruerit dicendo, quam ſenior Hortenſius; cauſas reperiemus veriſſimas duas. Primum, quod genus erat orationis Aſiaticum, adoleſcentiæ magis conceſſum, quam ſenectuti. Genera autem Aſiaticæ dictionis duo ſunt. Unum ſententioſum & argutum, ſententiis non tam gravibus & ſeveris, quam concinnis & venuſtis: qualis in hiſtoria Timæus, in dicendo autem, pueris nobis, Hierocles Alabandeus, magis etiam Menecles, frater ejus, fuit; quorum utriuſque orationes ſunt in primis, ut Aſiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus eſt non tam ſententiis frequentatum, quam verbis volucre, atque incitatum; quali eſt nunc Aſia tota; nec flumine ſolum orationis, ſed etiam exornato, & faceto genere verborum: in quo fuit *Æſchylus* Cnidius, & meus æqualis Mileſius Æſchines. In iis erat admirabilis orationis curſus, ornata ſententiarum concinnitas non erat. Hæc autem (ut dixi) genera dicendi aptiora ſunt adoleſcentibus: in ſenibus gravitatem non habent. Itaque Hortenſius utroque genere florens, clamores faciebat adoleſcens. Habebat enim & Meneclinm illud ſtudium crebrarum, venuſtarumque ſententiarum: in quibus, ut in illo Græco, ſic in hoc, erant quædam magis venuſtæ, dulceſque ſententiæ, quam aut neceſſariæ, aut interdum utiles. Et erat oratio cum incitata, & vibrans, tum etiam accurata & polita. Non probantur hæc ſenibus. Sepe videbam cum irridentem, tum etiam iraſcentem & ſtomachantem Philippum: ſed mirabantur adoleſcentes, multitudo movebatur.

Erat excellens judicio vulgi, & facile primas tenebat adoleſcens. Etſi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen aptum eſſe ætati videbatur: & certe, quod & ingenii quædam forma *lucebat*, & exercitatione perfecta erat, verborumque adſtricta comprehenſio, ſummam hominum admirationem excitabat. Sed, cum jam honores, & illa ſenior auctoritas gravius quiddam requireret, remanebat idem, nec decebat idem: quodque exercitationem, ſtudiumque dimiſerat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa, crebritaſque ſententiarum priſtina manebat, ſed ea veſtitu illo orationis, quo conſueverat, ornata non erat. Hoc tibi ille, Brute, minus fortaſſe placuit, quam placuiſſet, ſi illum flagrantem ſtudio & florentem facultate audire potuiſſes.

XCVI.

XCVI. Tum Brutus, ego vero, inquit, & iſta, quæ dicis, video qualia ſint, & Hortenſium magnum oratorem ſemper putavi, maximeque probavi pro Meſſala dicentem; cum tu abſuiſti. Sic ferunt, inquam, idque declarat totidem, quot dixit, (ut ajunt) ſcripta verbis oratio. Ergo ille a Craſſo conſule & Scævola uſque ad Paulum & Marcellum conſules floruit: nos in eodem curſu fuimus a Sylla dictatore ad eoſdem fere conſules. Sic Q. Hortenſii vox extincta fato ſuo eſt, noſtra publico.

Melius, quæſo, ominare, inquit Brutus. Sit ſane ut vis, inquam; & id non tam mea cauſa, quam tua: ſed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit cum fierent, quæ providit futura. Sæpe inter nos impendentes caſus deflevimus, cum belli civilis cauſas in privatorum cupiditatibus incluſas, pacis ſpem a publico conſilio eſſe excluſam videremus. Sed illum videtur felicitas ipſius, qua ſemper eſt uſus, ab eis miſeriis, quæ conſecutæ ſunt, morte vindicaviſſe.

Nos autem, Brute, quoniam poſt Hortenſii, clariſſimi oratoris, mortem orbæ eloquentiæ quaſi tutores relicti ſumus, domi teneamus eam ſeptam liberali cuſtodia: & hos ignotos atque impudentes procos repudiemus, tueamurque, ut adultam virginem, caſte, & ab (*) amatorum impetu, quantum poſſumus, prohibeamus. Equidem, etſi doleo me in vitam paulo ſerius, tanquam in viam, ingreſſum, priuſquam confectum iter ſit, in hanc reipublicæ noctem incidiſſe: tamen ea conſolatione ſuſtentor, quam tu mihi, Brute, adhibuiſti tuis ſuaviſſimis literis; quibus me forti animo eſſe oportere cenſebas, quod ea geſſiſſem, quæ de me, etiam me tacente, ipſa loquerentur, mortuoque viverent. Quæ, ſi recte eſſet, ſalute reipublicæ; ſin ſecus, interitu ipſo, teſtimonium meorum de republica conſiliorum darent.

XCVII. Sed in te intuens, Brute, doleo; cujus in adoleſcentiam, per medias laudes quaſi quadrigis vehentem, tranſverſa incurrit miſera fortuna reipublicæ. Hic me dolor tangit, hæc me cura ſollicitat, & hunc mecum, ſocium ejuſdem & amoris & judicii. Tibi favemus, te tua frui virtute cupimus: tibi optamus eam rempublicam, in qua duorum generum ampliſſimorum renovare memoriam, atque augere poſſis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum: tu illuc veneras unus, qui non linguam modo acuiſſes exercitatione dicendi, ſed & ipſam eloquentiam locupletaviſſes graviorum artium inſtrumento, & iiſdem artibus decus omne virtutis cum ſumma eloquentiæ laude junxiſses. Ex te duplex nos afficit ſollicitudo, quod & ipſe republica careas, & illa te. Tu tamen (etſi curſum ingenii tui, Brute, premit hæc importuna clades civitatis) contine te in tuis perennibus ſtudiis, & effice, id, quod jam propemodum, vel plane potius effeceras, ut te eripias ex ea, quam ego congeſſi in hunc ſermonem, turba patronorum. Nec enim decet te, ornatum uberrimis artibus, quas cum

(*) *Amatorum*) Vict. Man. Grut. *armatorum*.

domo haurire non poſses, arceſſiviſti ex urbe ea, quæ domus eſt ſemper habita doctrinæ, numerari in vulgo patronorum. Nam quid te exercuit Paimmenes, vir longe eloquentiſſimus Græciæ? quid illa vetus Academia, atque ejus heres Ariſtus, hoſpes, & familiaris meus, ſi quidem ſimiles majoris partis oratorum futuri ſumus? Nonne cernimus, vix ſingulis ætatibus binos oratores laudabiles conſtitiſse? Galba fuit inter tot æquales unus excellens; cui (quemadmodum accepimus) & Cato cedebat ſenior, & qui temporibus illis ætate inferiores fuerunt, Lepidus poſtea, deinde Carbo: nam Gracchi in concionibus multo faciliore, & liberiore genere dicendi; quorum tamen ipſorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit: Antonius, Craſsus, poſt Cotta, Sulpicius, Hortenſius; *nihil* dico amplius: tantum dico, ſi mihi accidiſset, ut numerarer *in multis* *** ſi operoſa eſt concurſatio magis opportunorum *** (73).

(73) *Si operoſa eſt concurſatio magis opportunorum*) Hic multi multa deeſſe, aliqui aliquid, nonnulli nonnihil, omnes fere locum mendoſum eſſe putant; nos, ut aliquid concedamus, multa tamen non credimus deeſſe, cum facta & dicta ſint omnia, quibus dialogi texi & finiri ſoleant; & Tacit. in Dial. de Orat. hanc extremam partem fuiſſe docear. Fieri igitur poteſt, ut aliquod verbum deſit, aut, quæ ſunt hic verba, ita ſint mendoſa, ut ſenſus elici non poſſit; etſi videtur hoc modo elici poſſe: Tantum dico, ſi mihi accidiſſet, ut numerarer in multis, me non magni hoc ſtudium dicendi facturum fuiſse, ſi tamen operoſa eſt concurſatio magis opportunorum ita, ut difficile ſit cognoſcere, qui ſint oratores magis opportuni: cum quivis id poſſit intelligere, & ita judicare, an ego in multis ſim numerandus, an inter paucos collocandus. Ἀποσιώπησις vero poſt verbum, *multis*, loco & dedita opera facta eſt, ne ſi totam rem protuliſſet, arroganter loqui videretur. Itaque reliquit nobis intelligendum, aut addendum *non magni facturum*, aut tale quid. Quod autem pertineat ad illa verba: *Si operoſa*, video etiam legi poſſe: *etſi operoſa*, vel *ſed operoſa*, præſertim cum Cicero hac particula, *ſed*, poſt ἀποσιώπησιν frequenter utatur. *Idem*.

ORA-

O R A T O R

AD M. BRUTUM.

A R G U M E N T U M.

Hujus libri ſummum conſilium hoc eſt, ut perfecti ab omnibus partibus & abſoluti oratoris ſpecies quædam & forma effingatur, quam intuens futurus orator, ad perfectam eloquentiam conformare orationem poſſit. Summa autem totius diſputationis huc redit, ut orator perfectus is ſit, qui tria illa dicendi genera ita habeat in poteſtate, ut parva ſummiſſe, modica temperate, magna graviter dicere poſſit. Vide cap. 29. *Hanc diſputationem ita inſtruxit, ut poſito tanquam fundamento eloquentiæ, philoſophiæ ſtudio*, cap. 3. 4. *primo de tribus dicendi generibus agat, eaque occaſione verum Atticum dicendi genus hoc eſſe ajat, quod omnia apte poſſit eloqui, non aridum illud & jejunum, quod quidam conſectarentur*, cap. 5. 9. *Deinde vero tria oratori videnda oſtendat, quid, quo loco, & quo modo dicat: quorum primum in inventione, alterum in diſpoſitione, tertium in elocutione verſetur*, cap. 10. 19. *Ac ſummam eloquentiæ vim in elocutione poſitam doceat, quæ tum quidem perfecta ſit, cum ſit ad docendum, delectandum, flectendum accommodata, hoc eſt, tribus illis generibus commode utatur: cujuſmodi elocutio quibus quaſi ſignis agnoſcatur & judicetur, fuſe perſequitur*, cap. 19. 38. *Tandem ipſa forma ac character orationis traditur, & de verborum ſententiarumque luminibus*, cap. 39. 40. *ac de collocatione verborum*, cap. 44. *& ſeq. Ea autem cernitur, vel cum extrema primis apte cohærent, & enuntiantur ſuaviſſimis vocibus; vel cum forma ipſa concinnitaſque verborum conficit orbem ſuum; vel tertio cum periodi apte numeroſeque cadant. Itaque tandem agitur de numero, cujus*

origo, cap. 52. *cauſa*, cap. 53. *natura*, cap. 53. & *uſus*, cap. 61. *declaratur*. Ernestus.

I. UTRUM difficilius, aut majus eſſet negare tibi ſæpius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu multumque, Brute, dubitavi. Nam & negare ei, quem unice diligerem, cuique me cariſſimum eſſe ſentirem, præſertim & juſta petenti, & præclara cupienti, durum admodum mihi videbatur: & ſuſcipere tantam rem, quantam non modo facultate conſequi difficile eſſet, ſed etiam cogitatione complecti; vix arbitrabar eſſe ejus, qui vereretur reprehenſionem doctorum, atque prudentium. Quid enim eſt majus, quam cum tanta ſit inter oratores bonos diſſimilitudo, judicare, quæ ſit optima ſpecies, & quaſi figura dicendi? Quod quoniam me ſæpius rogas, aggrediar, non tam perficiendi ſpe, quam experiendi voluntate. Malo enim, cum ſtudio tuo ſim obſecutus, deſiderari a te prudentiam meam, quam, ſi id non fecerim, benevolentiam.

Quæris igitur, idque jam ſæpius, quod eloquentiæ genus probem maxime, & quale mihi videatur illud, cui nihil addi poſſit, quod ego ſummum & perfectiſſimum judicem. In quo vereor, ne, ſi id, quod vis, effecero, eumque oratorem, quem quæris, expreſſero, tardem ſtudia multorum, qui deſperatione debilitati, experiri id nolent, quod ſe aſſequi poſſe diffidant. Sed par eſt omnes omnia experiri, qui res magnas, & magno opere expetendas concupiverunt. Quod ſi quem aut natura ſua, aut illa præſtantis ingenii vis forte deficiet, aut minus inſtructus erit magnarum artium diſciplinis: teneat tamen eum curſum, quem poterit. Prima enim ſequentem, honeſtum eſt in ſecundis, tertiiſque conſiſtere. Nam in poetis, non Homero ſoli locus eſt (ut de Græcis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro: ſed horum vel ſecundis, vel etiam infra ſecundos. Nec vero Ariſtotelem in philoſophia deterruit a ſcribendo amplitudo Platonis: nec ipſe Ariſtoteles admirabili quadam ſcientia & copia cæterorum ſtudia reſtrinxit.

II. Nec ſolum ab optimis ſtudiis excellentes viri deterriti non ſunt, ſed ne opifices quidem ſe artibus ſuis removerunt, qui aut Ialyſi (1), quem Rhodi vidimus, non potuerunt, aut Coæ Veneris (2) pulchritudinem imitari. Nec ſimulacro Jovis Olympii (3), aut Doryphori (4) ſtatua deterriti, reliqui minus experti ſunt, quid efficere, aut quo progredi poſſent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in ſuo cujuſque genere laus, ut cum ſum-

(1) *Ialyſi*) De hac Ialyſi imagine vide Gellium, lib. xv. cap. 41.

(2) *Coa Veneris*) De hac Venere Plinius, lib. xxxv. cap. 10.

(3) *Jovis Olympii*) De quo Plinius, xxxv. 8. & Pauſanias in Eliac.

(4) *Doryphori*) Plin. ibid.

ſumma miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus vero, Græcis quidem, admirabile eſt, quantum inter omnes unus excellat. Attamen, cum eſſet Demoſthenes, multi oratores magni & clari fuerunt, & antea fuerant, nec poſtea defecerunt. Quare non eſt, cur eorum, qui ſe ſtudio eloquentiæ dediderunt, ſpes infringatur, aut langueſcat induſtria. Nam neque illud ipſum, quod eſt optimum, deſperandum eſt: & in præſtantibus rebus, magna ſunt ea, quæ ſunt optimis proxima.

Atque ego in ſummo oratore fingendo talem informabo, qualis fortaſſe nemo fuit. Non enim quæro, quis fuerit, ſed quid ſit illud, quo nihil poſſit eſſe præſtantius: quod in perpetuitate dicendi non ſæpe, atque haud ſcio an unquam, in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios denſius, apud alios fortaſſe rarius. Sed ego ſic ſtatuo, nihil eſſe in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id ſit (5), unde illud, ut ex ore aliquo, quaſi imago, exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo ſenſu percipi poteſt; cogitatione tantum, & mente complectimur. Itaque & Phidiæ ſimulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, & his picturis, quas nominavi, cogitare tamen poſſumus pulchriora. Nec vero ille artifex, cum faceret Jovis formam, aut Minervæ, contemplabatur aliquem, e quo ſimilitudinem duceret: ſed ipſius in mente inſidebat ſpecies pulchritudinis eximia quædam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius ſimilitudinem artem & manum dirigebat.

III. Ut igitur in formis & figuris eſt aliquid perfectum & excellens, cujus ad cogitatam ſpeciem imitando referuntur ea, quæ ſub oculos ipſa cadunt: ſic perfectæ eloquentiæ ſpeciem animo videmus, effigiem auribus quærimus. Has rerum formas appellat *ideas* (6) ille non intelligendi ſolum, ſed etiam dicendi graviſſimus auctor & magiſter, Plato: eaſque gigni negat, & ait ſemper eſſe, ac ratione & intelligentia contineri: cætera naſci, occidere, fluere, labi, nec diutius eſſe uno & eodem ſtatu. Quicquid eſt igitur, de quo ratione & via diſputetur, id eſt ad ultimam ſui generis formam ſpeciemque redigendum.

Ac

(5) *Quo non pulchrius id ſit, &c.*) Methodum hic Platonicam ab Ariſtotelea diverſam ſequitur Tullius. Plato via ſapientiæ altiſſimas rerum cauſas inveſtigat; ideas rerum perfectiſſimas mente exprimit, & ab univerſalibus, ut ajunt, ad ſingularia deſcendit. Ariſtoteles via ſcientiæ proximas rerum cauſas inquirit, & a ſingularibus ad univerſalia progreditur. De perfecto oratore ſi diſſerendum ſit Ariſtoteleo more, videndum quid in ſingulis oratoribus ſit eximium, & collatis ſingulorum virtutibus, exprimenda generatim oratoris imago. At ſi dicendum ſit more Platonico, perfectæ eloquentiæ ſpecies cogitatione comprehendenda, ad quam ſingulos oratores dirigamus. *Pruſteus.*

(6) *Appellat ideas*) Idea Platonica aliud nihil eſt, niſi rei naturalis exemplum: ut enim prudens artifex ex imagine quam animo informavit, opus dirigit & efficit; ita Deus, cujus infinita eſt providentia, ex ſpecie, quæ divinæ menti inſidet, omnia molitur. Hæc porro ſpecies eſt idea, quæ non gignitur, ſed ſemper eſt, ac ratione & intelligentia continetur. Quo propius ad illam ideam accedit opus aliquod, eo perfectius cenſetur. Exempli gratia, pulchritudo in corporibus eſt magis expreſſa ideæ ſimilitudo. Ejuſmodi rerum ideæ utrum hominum animis innatæ ſint, an adventitiæ, & uſu acquirendæ, diſceptant Platonici. Vide Platonem in Parmenide, in Timæo, lib. x. de Rep. &c. *Idem.*

Ac video, hanc primam ingreſſionem meam non ex oratoris diſputationibus ductam, ſed e media philoſophia (7) repetitam, & eam quidem cum antiquam, tum ſubobſcuram, aut reprehenſionis aliquid, aut certe admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus: quibus ſatisfaciet res ipſa cognita, ut non ſine cauſa alte repetita videatur: aut reprehendent, quod inuſitatas vias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem & me ſæpe nova videri dicere intelligo, cum pervetera dicam, ſed inaudita pleriſque: & fateor, me oratorem, ſi modo ſim, aut etiam quicumque ſim, non ex rhetorum officinis, ſed ex Academiæ ſpatiis extitiſſe. Illa enim ſunt curricula multiplicium variorumque ſermonum, in quibus Platonis primum impreſſa ſunt veſtigia: ſed & hujus, & aliorum philoſophorum diſputationibus, & exagitatus maxime orator eſt, & adjutus. Omnis enim ubertas, & quaſi ſilva dicendi, ducta ab illis eſt, nec ſatis tamen inducta ad forenſes cauſas: quas, ut illi ipſi dicere ſolebant, agreſtioribus Muſis reliquerunt. Sic eloquentia hæc forenſis ſpreta a philoſophis & repudiata, multis quidem illa adjumentis magniſque caruit; ſed tamen ornata verbis atque ſententiis, jactationem habuit in populo, nec paucorum judicium reprehenſionemque pertimuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & diſertis elegans doctrina defuit.

IV. Poſitum ſit igitur in primis, (quod poſt magis intelligetur) ſine philoſophia non poſſe effici, quem quærimus, eloquentem: non ut in ea tamen omnia ſint, ſed ut ſic adjuvet, ut palæſtra hiſtrionem (8). Parva enim magnis ſæpe rectiſſime conferuntur. Nam nec latius, nec copioſius de magnis, variiſque rebus ſine philoſophia poteſt quiſquam dicere. Siquidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclem præſtitiſſe cæteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagoræ phyſici fuerit auditor: a quo cenſet, eum, cum alia præclara quædam & magnifica didicisset, uberem & fecundum fuiſſe, gnarumque (quod eſt eloquentiæ maximum) quibus orationis modis quæque animorum partes pellerentur. Quod idem de Demoſthene exiſtimari poteſt: cujus ex epiſtolis intelligi licet, quam frequens fuerit Platonis auditor. Nec vero ſine philoſophorum diſciplina, genus & ſpeciem cujuſque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partes poſſumus; nec judicare, quæ vera, quæ falſa ſint: neque cernere conſequentia, repugnantia videre, ambigua diſtinguere. Quid dicam de natura re-

(7) *E media philoſophia*) Mediam philoſophiam dicit illam ſecretiſſimam, quia ſecretiora ſunt ea quæ rebus in mediis latent. *Antiquam*, accipe Platonicam. *Subobſcuram*, quod idearum ſpecies non cadit in ſenſum, ſed in mentem & cogitationem. *Strebæus*.

(8) *Ut palæſtra hiſtrionem*) Hiſtriones ſunt actores fabularum, qui mitti ſolebant ad palæſtritas. Et id Quintilianus fieri ſuadet, ut exercitatione palæſtræ membra decentius & corpus moverent, aptiuſque geſtum componerent: cujus exactores ſeveros Athenienſes fuiſſe conſtat, atque Romanos, recepta celebritate & magnificentia ludorum ſcenicorum. Ut igitur in ſcena videntes hiſtrionem prudentiores, operamne palæſtræ dederit, intelligunt: ita qui dicentem audiunt oratorem, ſentiunt quantum diſciplina & eruditione profecerit: utque plus habet hiſtrio quam palæſtrita, ſic ſummus orator, quam philoſophus ille cui popularis eloquentia deeſt. *Idem*.

rerum, cujus cognitio magnam orationis ſuppeditat copiam? de vita, de officiis, de virtute, de moribus? ſine multa earum ipſarum rerum diſciplina, aut dici, aut intelligi poteſt?

V. Ad has tot tantaſque res adhibenda ſunt ornamenta inumerabilia, quæ ſola tum quidem tradebantur ab iis, qui dicendi numerabantur magiſtri. Quo fit, ut veram illam, & abſolutam eloquentiam nemo conſequatur, quod alia intelligendi, alia dicendi diſciplina eſt: & ab aliis rerum, ab aliis verborum doctrina quæritur. Itaque M. Antonius, cui vel primas eloquentiæ patrum noſtrorum tribuebat ætas, vir natura peracutus & prudens, in eo libro, quem unum reliquit, *diſertos* ait ſe vidiſse multos, *eloquentem* omnino neminem. Inſidebat videlicet in ejus mente ſpecies eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipſa non videbat. Vir autem acerrimo ingenio (ſic enim fuit) multa & in ſe & in aliis deſiderans, neminem plane, qui recte appellari eloquens poſſet, videbat.

Quod ſi ille nec ſe, nec L. Craſsum eloquentem putavit: habuit profecto comprehenſam animo quandam formam eloquentiæ, cui quoniam nihil deerat, eos, quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Inveſtigemus hunc igitur, Brute, ſi poſsumus, quem nunquam vidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit: quem ſi imitari, atque exprimere non poſsumus, quod idem ille vix deo conceſſum eſſe dicebat; at qualis eſse debeat, poterimus fortaſse dicere.

VI. Tria ſunt omnino genera dicendi (9), quibus in ſingulis quidam floruerunt: peræque autem (id quod volumus) perpauci in omnibus. Nam & grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla & ſententiarum gravitate, & majeſtate verborum, vehementes, varii, copioſi, graves: ad permovendos, & convertendos animos inſtructi, & parati. Quod ipſum alii aſpera, triſti, horrida oratione, neque perfecta, neque concluſa: alii lævi, & inſtructa, & terminata. Et contra tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora, facientes, ſubtili quædam & preſsa oratione limati. In eodemque genere alii callidi, ſed impoliti, & conſulto rudium ſimiles & imperitorum: alii in eadem jejunitate concinniores, id eſt, faceti, florentes etiam, & leviter ornati.

Eſt autem quidam interjectus, inter hos medius, & quaſi temperatus, nec acumine poſteriorum, nec fulmine utens ſuperiorum, ut cinnus (10) am-

(9) *Tria ſunt genera dicendi*) Hæc eſt Græcorum doctrina, qui triplicem dicendi characterem ſtatuunt, ἁδρὸν, ἰσχνὸν, μέσον *uberem*, *gracilem*, *mediocrem*. Uberi dignitas eſt & amplitudo: gracili venuſtas & ſubtilitas; medius in confinio eſt, utriuſque modi particeps. His ſingulis virtutibus vitia agnata ſunt. Suſflati atque tumidi fallunt pro uberibus, ſqualentes & jejuni dicti pro gracilibus, incerti & ambigui pro mediocribus. *Gellius lib.* VII. cap. 14. Grandiloquus eſt Cicero in oratione pro Milone, tenuis & acutus cum dicit pro Cecinna, temperatus in oratione pro lege Manilia. *Pruſteus.*

(10) *Ut cinnus*) Perperam nonnullis in editionibus habetur *vicinus*. Veram lectionem ex Nonio Marcello ab eruditis detectam attulimus. *Cinnus*, inquit, *eſt commiſſio plurimorum, unde & concinnare dicitur*. Deinde locum hunc integrum ſubjicit. *Idem.*

amborum, in neutro excellens, utriuſque particeps; vel utriuſque (ſi verum quærimus) potius expers. Iſque uno tenore, ut ajunt, in dicendo fluit, nihil afferens præter facilitatem & æquabilitatem: aut addit aliquos, ut in corona, toros (11), omnemque orationem ornamentis modicis verborum, ſententiarumque diſtinguit. Horum ſingulorum generum quicumque vim ſingulis conſecuti ſunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Sed quærendum eſt, ſatiſne id, quod volumus, effecerint.

VII. Videmus enim fuiſſe quoſdam, qui iidem ornate, ac graviter, iidem verſute, & ſubtiliter dicerent. Atque utinam in Latinis talis oratoris ſimulacrum reperire poſsemus! Eſset egregium non quærere externa, domeſticis eſse contentos. Sed ego idem, qui in illo ſermone noſtro, qui eſt expoſitus in Bruto, multum tribuerim Latinis, vel ut hortarer alios, vel quod amarem meos, recordor longe omnibus unum anteferre Demoſthenem, qui vim accommodarit ad eam, quam ſentiam, eloquentiam; non ad eam, quam in aliquo ipſe cognoverim. Hoc nec gravior exſtitit quiſquam, nec callidior, nec temperatior. Itaque nobis monendi ſunt ii, quorum ſermo impetitus increbuit, qui aut dici ſe deſiderant Atticos, aut ipſi Attice volunt dicere, ut mirentur hunc maxime, quo ne Athenas quidem ipſas magis credo fuiſse Atticas. Quid enim ſit Atticum, diſcant, eloquentiamque ipſius viribus, non imbecillitate ſua, metiantur. Nunc enim tantum quiſque laudat, quantum ſe poſse ſperat imitari. Sed tamen eos ſtudio optimo, judicio minus firmo præditos, docere, quæ ſit propria laus Atticorum, non alienum puto.

VIII. Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim, qui probari volunt, voluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamque, & ad eorum arbitrium & nutum totos ſe fingunt & accommodant. Itaque Caria, & Phrygia, & Myſia, quod minime politæ, minimeque elegantes ſunt, adſciverunt aptum ſuis auribus opimum quoddam, & tanquam adipatæ dictionis genus, quod eorum vicini (non ita lato (12) interjecto mari) Rhodii nunquam probaverunt, Græci autem multo minus, Athenienſes vero funditus repudiaverunt: quorum ſemper fuit prudens, ſincerumque judicium, nihil ut poſsent, niſi incorruptum, audire, & elegans. Eorum religioni cum ſerviret orator, nullum verbum inſolens, nullum ponere audebat.

Itaque hic, quem præſtitiſse diximus cæteris, in illa pro Cteſiphonte oratione longe optima, ſummiſſius a primo: deinde, dum de legibus diſputat, preſſius: poſt ſenſim incedens, judices ut vidit ardentes, in reliquis exſultavit audacius. Ac tamen in hoc ipſo, diligenter examinante verborum omnium pondera, reprehendit Æſchines quædam, & exagitat; illudenſque, dura,

(11) *Ut in corona, toros*) Volubile genus orationis & rotundum ut corona, ſuſcipit ad ornamentum partes eminentiores, quaſi toros, ne tanquam politum marmor, varietatis jucunditate careat. *Strebæus*.

(12) *Non ita lato*) Decem fere leucis Gallicis Rhodus diſtat a litoribus Cariæ. *Pruſteus*.

dura, odioſa, intolerabilia eſſe dicit. Quin etiam quærit ab ipſo, cum quidem eum belluam appellet, utrum illa verba, an portenta ſint: ut Æſchini ne Demoſthenes quidem videatur Attice dicere. Facile eſt enim verbum aliquod ardens (ut ita dicam) notare, idque reſtinctis jam animorum incendiis irridere. Itaque ſe purgans jocatur Demoſthenes (13), negat in eo poſitas eſſe fortunas Græciæ, in hoc eum, huc, an illuc manum porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Myſus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demoſthenes exagitetur, ut putidus? Cum vero inclinata ululantique voce, more Aſiatico, canere cœpiſſet, quis eum ferret? aut quis potius non juberet auferri?

IX. Ad Atticorum igitur aures teretes (14) & religioſas qui ſe accommodant, ii ſunt exiſtimandi Attice dicere. Quorum genera plura ſunt; hi unum modo (*) quale ſit (15), ſuſpicantur. Putant enim, qui horride inculteque dicat, modo id eleganter enucleateque faciat, eum ſolum dicere. Errant, quod ſolum: quod Attice, non falluntur. Iſtorum enim judicio, ſi ſolum illud eſt Atticum, ne Pericles quidem dixit Attice, cui primæ ſine controverſia deferebantur. Qui ſi tenui genere uteretur, nunquam ab Ariſtophane poeta fulgere, tonare, permiſcere Græciam dictus eſſet. Dicat igitur Attice venuſtiſſimus ille ſcriptor ac politiſſimus Lyſias. Quis enim id poſſit negare? dum intelligamus, hoc eſſe Atticum in Lyſia, non quod tenuis ſit, atque inornatus, ſed quod nihil habeat inſolens, aut ineptum. Ornate vero, & graviter, & copioſe dicere, aut Atticorum ſit, aut ne ſit Æſchines, neve Demoſthenes Atticus.

Ecce autem aliqui ſe Thucydidios eſſe profitentur, novum quoddam imperitorum & inauditum genus. Nam qui Lyſiam ſequuntur, cauſidicum quendam ſequuntur: non illum quidem amplum atque grandem; ſubtilem & elegantem tamen, & quidem amplum atque grandem; ſubtilem & elegantem tamen, & qui in forenſibus cauſis poſſit præclare conſiſtere. Thucydides autem res geſtas & bella narrat & prælia, graviter ſane & probe: ſed nihil ab eo transferri poteſt ad forenſem uſum & publicum. Ipſæ

(13) *Jocatur Demoſthenes*) Verba Demoſthenis ſunt: Πάνυ γὰρ παρὰ τοῦτο οὐχ ὀρθῶς γέγονε τὰ τῶν Ἑλλήνων πράγματα, εἰ ταυτὶ τὸ ῥῆμα, ἀλλὰ μὴ ταυτὶ διελέχθην ἐγὼ· ἢ δευρὶ, τὴν χεῖρα, ἀλλὰ μὴ δευρὶ, παρήνεγκα. *Præclare ſane ſe habeant fortunæ Græcorum, uti videri potes, hoc ſi verbum, non illud locutus ſim: aut ſi manum huc, non illuc, protulerim.* Ex his facile eſt intelligere, locum Ciceronis eſſe corruptum, & hoc modo legendum. *Negat in eo poſitas eſſe fortunas Græciæ, hoc an illud dixerit verbum, huc an illuc manum porrexerit.* Strebæus. Emendavit Lamb. *hoc an illud locutus ſit.* Quæ ſit ſententia, vident omnes: quæ fuerint Ciceronis verba, nemo.

(14) *Atticorum igitur aures teretes*) Dixit hic Cicero *teretes aures*, ſicut Horatius os rotundum:

> ..... *Grajis dedit ore rotundo*
> *Muſa loqui.*

Acron interpretatur os perfectum. Aures ergo *teretes*, perfectæ, perpolitæ, delicatæ, quæque ſonis aſperioribus facillime læduntur. *Religioſæ* vero, quæ nihil corruptum, nihil fœdum, nihil putidum admittunt: contra legunt pura omnia, ſancta, & incorrupta, ut fieri ſolet in obſervatione cæremoniarum. *Idem.*

(*) *Quale*) Lamb. *quale id cumque.*

(15) *Hi unum modo quale ſit*) Senſus eſt: Attice dicentium plura ſunt genera; ſed Latini qui ſe dicere Attice putant, unum ſibi genus qualecumque ſit, fingunt. *Pruſteus.*

Digitized by Google

illæ conciones ita multas habent obſcuras abditaſque ſententias, vix ut intelligantur: quod eſt in oratione civili vitium vel maximum. Quæ eſt autem in hominibus tanta perverſitas, ut, inventis frugibus, glande veſcantur? An victus hominum, Athenienſium beneficio (16) excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro unquam Græcorum rhetorum a Thucydide quidquam duxit? At laudatus eſt ab omnibus. Fateor: ſed ita, ut rerum explicator prudens, ſeverus, gravis: non ut in judiciis verſaret cauſas, ſed ut in hiſtoriis bella narraret. Itaque nunquam eſt numeratus orator. Nec vero, ſi hiſtoriam non ſcripſiſſet, nomen ejus non exſtaret (17), cum præſertim fuiſſet honoratus & nobilis. Hujus nemo neque verborum, neque ſententiarum gravitatem imitatur: ſed, cum mutila quædam & hiantia locuti ſunt, quæ vel ſine magiſtro facere potuerunt, germanos ſe putant eſſe Thucydidas. Nactus ſum etiam qui Xenophontis ſimilem eſſe ſe cuperet: cujus ſermo eſt ille quidem melle dulcior, ſed a forenſi ſtrepitu remotiſſimus. Referamus nos igitur ad eum, quem volumus, inchoandum, & eadem eloquentia informandum, quam in nullo cognovit Antonius.

X. Magnum opus omnino & arduum, Brute, conamur: ſed nihil difficile amanti puto. Amo autem, & ſemper amavi ingenium, ſtudia, mores tuos. Incendor porro quotidie magis, non deſiderio ſolum (quo quidem conficior) congreſſus noſtros, conſuetudinem victus, doctiſſimos ſermones requirens tuos, ſed etiam admirabili fama virtutum incredibilium, quæ ſpecie diſpares, prudentia conjunguntur. Quid enim tam diſtans, quam a ſeveritate comitas? Quis tamen unquam te aut ſanctior eſt habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quam in plurimorum controverſiis dijudicandis ab omnibus diligi? conſequeris tamen, ut eos ipſos, quos contra ſtatuas, æquos, placatoſque dimittas. Itaque efficis, ut, cum gratiæ cauſa nihil facias, omnia tamen ſint grata, quæ facis. Ergo omnibus terris (18) una Gallia (19) communi non ardet incendio: in qua frueris ipſe te, cum in Italiæ luce (20) cognoſceris, verſariſque in optimorum civium vel flore vel

(16) *Athenienſium beneficio*) Primos omnium Athenienſes agriculturæ rationem a Triptolemo edoctos fuiſſe, memoriæ proditum eſt. *Idem*.

(17) *Nomen ejus non exſtaret*) Ita Lambini editiones, quod cum verbis ſequentibus magis congruit. Ut ſententia ſit; Nunquam Thucydides locum inter oratores habuit, celebris eſt tantum hiſtorici nomine: non continuo tamen, ſi hiſtoriam non ſcripſiſſet, oblivioni fuiſſe traditus, ſi quidem & nobilitate & honoribus Athenis inclaruit. In aliis editionibus particula negans ſupprimitur. *Idem*.

(18) *Omnibus terris*) Poſt hæc verba vulgati omnes virgulam adſcribunt, quæ videtur delenda eſſe, ut ſic ordinentur voces: *Ergo Gallia una non ardet incendio communi terris omnibus*. Poteſt enim ſcribi, *ex omnibus terris*, quo modo ante Victorianam editionem vetuſtiores habuerant. *Olivetus*.

(19) *Una Gallia*) Trajecturus in Africam Cæſar adverſus Catonem & Scipionem, Bruto Galliam Ciſalpinam, magna illius provinciæ felicitate, commiſit. *Plutarchus* in *M. Bruto*. Idem.

(20) *In Italia luce*) In Gallia, quæ ſic lux Italiæ. Ad quod faciunt hæc in Antoniana tertia: *Nec vero de virtute, conſtantia, gravitate provinciæ Galliæ taceri poteſt. Eſt enim ille flos Italiæ, illud firmamentum imperii populi Romani, illud ornamentum dignitatis*. Illic Italiæ florem Galliam, hic optimorum civium florem: illic imperii firmamen-

vel robore. Jam quantum illud eſt, quod in maximis occupationibus (21) nunquam intermittis ſtudia doctrinæ? ſemper aut ipſe ſcribis aliquid, aut me vocas ad ſcribendum?

Itaque hoc ſum aggreſſus ſtatim Catone abſoluto (22): quem ipſum nunquam attigiſſem, tempora timens inimica virtuti, niſi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas eſſe duxiſſem. Sed teſtificor, me a te rogatum, & recuſantem, hæc ſcribere eſſe auſum. Volo enim mihi tecum commune eſſe crimen, ut, ſi ſuſtinere tantam quæſtionem non potuero, injuſti oneris impoſiti tua culpa ſit, mea recepti. In quo tamen (23) judicii noſtri errorem laus tibi dati muneris compenſabit.

XI. Sed in omni re difficillimum eſt, formam (quod χαρακτήρ Græce dicitur) exponere optimi: quod aliud aliis videtur optimum. Ennio delector, ait quiſpiam, quod non diſcedit a communi more verborum; Pacuvio, inquit alius: omnes apud hunc ornati, elaboratique ſunt verſus; multa apud alterum negligentius. Fac alium Accio. Varia enim ſunt judicia, ut in Græcis: nec facilis explicatio, quæ forma maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, & opaca: contra alios nitida, læta, colluſtrata delectant. Quid eſt, quo præſcriptum (24) aliquod, aut formulam exprimas, cum in ſuo quodque genere præſtet, & genera plura ſint? Hac ego religione non ſum ab hoc conatu repulſus: exiſtimavique, in omnibus rebus eſſe aliquid optimum, etiam ſi lateret: idque ab eo poſſe, qui ejus rei gnarus eſſet, judicari.

Sed quoniam plura ſunt orationum genera, eaque diverſa, neque in unam formam cadunt omnia: laudationum, qualem Iſocrates fecit Panegyricum (25), multique alii, qui ſunt nominati ſophiſtæ, reliquarumque rerum, quæ abſunt a forenſi contentione, ejuſque totius generis, quod Græce ἐπιδεικτικὸν (26) nominatur, quod, quaſi ad inſpiciendum, delectationis cau-

mentum, hic optimorum civium robur varie dixit: *Strebaus*.

(21) *In maximis occupationibus*) Adeo ſtudio literarum deditum fuiſſe Brutum ſeribit Plutarchus, ut in caſtris daret operam legendis libris, & paulo ante Pharſalicam pugnam, aliis de eventu pugnæ ſollicitis, ipſe Polybii epitomen componeret. *Pruſteus*.

(22) *Catone abſoluto*) Non eſt hic *Cato major*, ſeu liber de Senectute, ſed laudatio Catonis Uticenſis, qui ne veniret in poteſtatem Cæſaris, ipſe ſibi manus attulerat: in quem Cæſar Anticatones edidit, ut Ciceronem refutaret. *Strebaus*.

(23) *In quo tamen*) Si culpatur judicium meum, quod opus aggreſſus ſim, cum efficiendo non eram idoneus: laudabitur quidem voluntas dandi hujus tibi muneris. *Anonymus*.

(24) *Praſcriptum*) Literarum characteres prius ſcripti, quos ludi magiſter pueris imitandos proponit. *Pruſteus*.

(25) *Panegyricum*) In quo elaborando decem aut etiam quindecim annos Iſocratem conſumpſiſſe tradunt. Oratio ex ſuaſione & laudatione mixta, cujus prima parte laudes Athenienſium perſequitur, altera eoſdem ad bellum regi Perſarum inferendum impellit. *Idem*.

26) Ἐπιδεικτικὸν) Quod quid differat a laudatione, Quintilianus, III. 4. oſtendit his verbis: Sed mihi ἐπιδεικτικὸν non ita demonſtrationis vim habere, quam oſtentationis videtur, & multum ab illo encomiaſtico differre. Nam ut continet laudativum in ſe genus, ita non intra hoc ſolum conſiſtit. An quiſquam negaverit panegyricos ἐπιδεικτικοὺς eſſe? Atqui formam ſuadendi habent, & plerumque de utilitatibus Græciæ loquuntur. Hæc

Digitized by Google

cauſa comparatum eſt; formam non complectar hoc tempore: non quo negligenda ſit: eſt enim illa quaſi nutrix ejus oratoris, quem informare volumus, & de quo molimur aliquid exquiſitius dicere.

XII. Ab hac & verborum copia alitur, & eorum conſtructio, & numerus liberiore quadam fruitur licentia. Datur etiam venia concinnitati ſententiarum: & arguti certique & circumſcripti verborum ambitus conceduntur: de induſtriaque, non ex inſidiis, ſed aperte, ac palam elaboratur, ut verba verbis quaſi demenſa, & paria reſpondeant; ut crebro conferantur pugnantia, comparenturque contraria; & ut pariter extrema terminentur, eundemque referant in cadendo ſonum: quæ in veritate cauſarum & rarius multo facimus, & certe occultius. In Panathenaico (27) autem Iſocrates ea ſtudioſe conſectatum fatetur. Non enim ad judiciorum certamen, ſed ad voluptatem aurium ſcripſerat.

Hæc tractaſſe Thraſymachum Chalcedonium, primum, & Leontinum ferunt Gorgiam: Theodorum inde Byzantium, multoſque alios, quos λογοδαιδάλυς (28) appellat in Phædro Socrates: quorum ſatis arguta multa, ſed ut modo primumque naſcentia, minuta, & (*) verſiculorum ſimilia quædam, nimiumque depicta. Quo magis ſunt Herodotus, Thucydideſque mirabiles: quorum ætas cum in eorum tempora, quos nominavi, incidiſſet, longiſſime tamen ipſi a talibus deliciis, vel potius ineptiis, abſuerunt. Alter enim ſine ullis ſalebris quaſi ſedatus amnis fluit: alter incitatior fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodam modo bellicum: primiſque ab his (ut ait Theophraſtus) hiſtoria commota eſt, ut auderet uberius, quam ſuperiores, & ornatius dicere.

XIII. Horum ætati ſucceſſit Iſocrates, qui præter cæteros ejuſdem generis laudarur ſemper a nobis, nonnunquam, Brute, leviter & erudite (29) repugnante te. Sed credas mihi fortaſſe, ſi, quid in eo laudem, cognoveris. Nam cum conciſus ei Thraſymachus minutis numeris videretur, & Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam verba (*) junxiſſe; Thucydides autem præfractior, nec ſatis (ut ita dicam) rotundus: primus inſtituit dilatare verbis, & mollioribus numeris explere ſententias. In quo cum doceret eos, qui partim in dicendo, partim in ſcribendo principes exſtiterunt, domus ejus officina habita eloquentiæ eſt. Itaque ut ego, cum a noſtro Catone laudabar, vel reprehendi me a cæteris facile patiebar:

Hæc ille. Unde ſcias ἐπιδεικτικὸν genus latius patere, quam quod laudativum vocatur. *Strebaus*.

(27) *Panathenaico*) Iſocratis oratione ſic appellata, vel quod habita fuerit Panathenæis ſolemnibus feriis, vel quod Athenienſium omnia egregie facta, eorumque laudes ab ultima origine repetit. Eam orationem ſcripſit annos natus nonaginta quattor, & in exordio fatetur Iſocrates juniorum ſe rhetorum floſculos ſtudioſius conquiſiviſſe. *Pruſteus*.

(28) A λογοδαιδάλυς) Id eſt, artificioſi ſermonis fabricatores.

(*) *Verſiculorum*) Lamb. *verſicolorium*.

(29) *Leviter & erudite*) Quid ſi pro *leviter* legas *leniter*? Hujus quidem adverbii ſignificatio accommodata eſt ad naturam M. Bruti, qui benignitate ſumma fuit. Quod Cicero in hoc libro teſtatus eſt. *Muretus*.

(*) *Junxiſſe*) Grut. *vinxiſſe*.

bar: ſic Iſocrates videtur teſtimonio Platonis aliorum judicia debere contemnere. Eſt enim (ut ſcis) quaſi in extrema pagina Phædri his ipſis verbis loquens Socrates. „ Adoleſcens etiam nunc, o Phædre, Iſocrates eſt; ſed „ quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem? inquit ille. Majore „ mihi ingenio videtur eſſe, quam ut cum orationibus Lyſiæ comparetur. „ Præterea ad virtutem major indoles: ut minime mirum futurum ſit, ſi, „ cum ætate proceſſerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc ſtudet, „ tantum, quantum pueris, reliquis præſtet omnibus, qui unquam orationes attigerunt; aut, ſi contentus his non fuerit, divino aliquo animi „ motu majora concupiſcat. Ineſt enim natura philoſophia in hujus viri „ mente quædam. “ Hæc de adoleſcente Socrates auguratur. At ea de ſeniore ſcribit Plato, & ſcribit æqualis, & quidem exagitator omnium rhetorum. Hunc miratur unum. Me autem, qui Iſocratem non diligunt, una cum Socrate, & cum Platone errare patiantur.

Dulce igitur orationis genus, & ſolutum, & effluens, ſententiis argutum, verbis ſonans, eſt in illo epidictico genere, quod diximus proprium ſophiſtarum; pompæ, quam pugnæ aptius; gymnaſiis & palæſtræ dicatum; ſpretum & pulſum foro. Sed quod educata hujus nutrimentis eloquentia, ipſa ſe poſtea colorat, & roborat, non alienum fuit de oratoris quaſi incunabulis dicere. Verum hæc, ludorum, atque pompæ: nos autem jam in aciem, dimicationemque veniamus.

XIV. Quoniam tria videnda ſunt oratori, quid dicat, & quo quidque loco, & quomodo; dicendum omnino eſt, quid ſit optimum in ſingulis, ſed aliquanto ſecus atque in tradenda arte dici ſolet. Nulla præcepta ponemus, (neque enim id ſuſcepimus) ſed excellentis eloquentiæ ſpeciem & formam adumbrabimus: nec, quibus rebus ea paretur, exponemus; ſed qualis nobis eſſe videatur.

Ac duo breviter prima. Sunt enim non tam inſignia ad maximam laudem, quam neceſſaria, & tamen cum multis pene communia. Nam & invenire, & judicare, quid dicas, magna illa quidem ſunt, & tanquam animi inſtar in corpore: ſed propria magis prudentiæ, quam eloquentiæ: qua tamen in cauſa eſt vacua prudentia (30)? Noverit igitur hic quidem orator, quem ſummum eſſe volumus, argumentorum & rationum locos. Nam quoniam, quidquid eſt quod in controverſia aut in contentione verſetur, in eo, aut ſitne, aut quid ſit, aut quale ſit, quæritur: ſitne, ſignis: quid ſit, definitionibus: quale ſit, recti, pravique partibus: quibus ut uti poſſit orator, non ille vulgaris, ſed hic excellens, a propriis per-

(30) *Qua tamen in cauſa eſt vacua prudentia?*) Locum ſane difficilem ſic opinor poſſe explicari: ut ſit correctio. Dixit invenire, judicare, propria magis prudentiæ eſſe, quam eloquentiæ. Tum ſubjungit, quaſi corrigendo: Sed tamen qua in cauſa eſſe poteſt eloquentia ſine prudentia? Nulla cauſa eſt, nullum genus dicendi, in quo eloquentia eſſe poſſit vacua, deſtituta prudentia. Eſt enim, quemadmodum infra dicetur cap. 21. *eloquentia, ſicut cæterarum rerum, fundamentum ſapientia.* Anonymus.

perſonis & temporibus ſemper, ſi poteſt, avocat controverſiam. Latius enim de genere, quam de parte, diſceptare licet: ut, quod in univerſo ſit probatum, id in parte ſit probari neceſſe. Hæc igitur quæſtio a propriis perſonis & temporibus, ad univerſi generis orationem traducta, appellatur *theſis*. In hac Ariſtoteles adoleſcentes, non ad philoſophorum morem tenuiter diſſerendi, ſed ad copiam rhetorum, in utramque partem, ut ornatius, & uberius dici poſſit (31), exercuit: idemque locos, (ſic enim appellat) quaſi argumentorum notas, tradidit, unde omnis in utramque partem traheretur oratio.

XV. Facile igitur hic noſter, (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, ſed doctiſſimum & perfectiſſimum quærimus) quoniam loci certi traduntur, percurret omnes; utetur aptis generatim; diſcet ex quo emanent etiam, qui communes appellantur loci. Nec vero utetur imprudenter hac copia, ſed omnia expendet, & feliget. Non enim ſemper, nec in omnibus cauſis, ex iiſdem eadem argumentorum momenta ſunt.

Judicium igitur adhibebit: nec inveniet ſolum quid dicat, ſed etiam expendet. Nihil enim eſt feracius ingeniis, iis præſertim, quæ diſciplinis exculta ſunt. Sed ut ſegetes fecundæ & uberes, non ſolum fruges, verum herbas etiam effundunt inimiciſſimas frugibus: ſic interdum ex illis locis, aut levia quædam, aut cauſis aliena, aut non utilia gignuntur; quorum ab oratoris judicio delectus magnus adhibebitur. Alioqui quonam modo ille in bonis hærebit, & habitabit ſuis? aut molliet dura, aut occultabit quæ dilui non poterunt, atque omnino opprimet, ſi licebit, aut abducet animos? aut aliud afferet, quod oppoſitum probabilius ſit, quam illud, quod obſtabit?

Jam vero ea, quæ invenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id ſecundum erat de tribus. Veſtibula nimirum honeſta, aditusque ad cauſam faciet illuſtres: cumque animos prima aggreſſione occupaverit, infirmabit, excludetque contraria; de firmiſſimis alia prima ponet, alia poſtrema, inculcabitque leviora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis eſſet, ſummatim breviterque deſcripſimus.

XVI. Sed, ut ante dictum eſt, in his partibus (etſi graves atque magnæ ſunt) minus & artis eſt, & laboris. Cum autem, quid, & quo loco, dicat, invenerit, illud eſt longe maximum, videre, quonam modo. Scitum eſt enim, quod Carneades noſter dicere ſolebat, Clitomachum eadem dicere, Charmadam autem eodem etiam modo dicere. Quod ſi in philoſophia tantum intereſt quemadmodum dicas, ubi res ſpectatur, non verba penduntur: quid tandem in cauſis exiſtimandum eſt, quibus totis moderatur oratio?

Quod

(31) *Ut ornatius & uberius dici poſſit*) Lego, *poſſet*, ut melius ſe habeat ratio Latinæ linguæ, quia in conſtructione præcedit, *exercuit*, verbum perfecti temporis. Et ita legitur in Mſ. Harlejenſi, qui penes eſt honoratiſſimum Comitem Oxonii. *Pearcius*.

Quod quidem ego, Brute, ex tuis literis ſentiebam, non te id ſciſcitari, qualem ego in inveniendo & in collocando ſummum eſſe oratorem vellem: ſed id mihi quærere videbare, quod genus ipſius orationis optimum judicarem. Rem difficilem, dii immortales! atque omnium difficillimam. Nam cum eſt oratio mollis, & tenera, & ita flexibilis, ut ſequatur quocumque torqueas: tum & naturæ variæ, & voluntates, multum inter ſe diſtantia effecerunt genera dicendi. Flumen aliis verborum, volubilitaſque cordi eſt, qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Diſtincta alios, & interpuncta intervalla, moræ, reſpirationeſque delectant. Quid poteſt eſſe tam diverſum? Tamen eſt in utroque aliquid excellens. Elaborant alii in lenitate & æquabilitate, & puro quaſi quodam & candido genere dicendi. Ecce aliqui duritatem, & ſeveritatem quandam verbis, & orationis quaſi mœſtitiam ſequuntur: quodque paulo ante diviſimus, ut alii graves, alii tenues, alii temperati vellent videri: quot orationum genera eſſe diximus, totidem oratorum reperiuntur.

XVII. Et, quoniam cœpi jam cumulatius hoc munus augere, quam a te poſtulatum eſt, (tibi enim tantum de orationis genere quærenti, reſpondi etiam breviter de inveniendo & collocando) ne nunc quidem ſolum de orationis modo dicam, ſed etiam de actionis: ita prætermiſſa pars nulla erit: quandoquidem de memoria nihil eſt hoc loco diendum, quæ communis eſt multarum artium.

Quo modo autem dicatur, id eſt in duobus, in agendo, & in eloquendo. Eſt enim actio quaſi corporis quædam eloquentia, cum conſtet e voce atque motu. Vocis mutationes totidem ſunt, quot animorum, qui maxime voce commoventur. Itaque ille perfectus, quem jamdudum noſtra indicat oratio, utcumque ſe affectum videri, & animum audientis moveri volet, ita certum vocis admovebit ſonum: de quo plura dicerem, ſi hoc præcipiendi tempus eſſet, aut ſi tu hoc quæreres. Dicerem etiam de geſtu, cum quo junctus eſt vultus. Quibus omnibus, dici vix poteſt, quantum interſit; quemadmodum utatur orator. Nam & infantes (32), actionis dignitate, eloquentiæ ſæpe fructum tulerunt: & diſerti, deformitate agendi, multi infantes putati ſunt: ut jam non ſine cauſa Demoſthenes tribuerit, & primas, & ſecundas, & tertias actioni. Si enim eloquentia nulla ſine hac; hæc autem ſine eloquentia, tanta eſt; certe plurimum in dicendo poteſt. Volet igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet, & contenta voce, atrociter dicere: & ſummiſſa, leniter: & inclinata, videri gravis; & inflexa, miſerabilis. Mira eſt enim quædam natura vocis: cujus quidem, e tribus omni-

(32) *Nam & infantes*) Actionem plurimum valere probant eventus. Nam & *infantes*, id eſt, infacundi viri, rudeſque dicendi, ut Cn. Lentulus, actionis dignitate, bona & decora pronuntiatione, eloquentiæ fructum & gloriam tulerunt. Et *diſerti*, quibus e diverſo opponuntur infantes, deformitate agendi, hoc eſt indecora & fœda pronuntiatione, a multis infantes & indiſerti putati ſunt: cujuſmodi L. Cottam dieit Cicero fuiſſe. *Strebaus*.

Digitized by Google

omnino ſonis, inflexo, acuto, gravi, tanta ſit, & tam ſuavis varietas perfecta in cantibus.

XVIII. Eſt autem in dicendo etiam quidam cantus (33) obſcurior, non hic e Phrygia, & Curia rhetorum epilogus, pene canticum; ſed ille, quem ſignificat Demoſthenes, & Æſchines, cum alter alteri objicit vocis flexiones. Dicit plura etiam Demoſthenes, illumque ſæpe dicit voce dulci & clara fuiſſe. In quo illud etiam notandum mihi videtur ad ſtudium perſequendæ ſuavitatis in vocibus. Ipſa enim natura (34), quaſi modularetur hominum orationem, in omni verbo poſuit acutam vocem, nec una plus, nec a poſtrema ſyllaba citra tertiam: quo magis naturam ducem ad aurium voluptatem ſequatur induſtria.

Ac vocis quidem bonitas optanda eſt. Non eſt enim in nobis, ſed tractatio atque uſus in nobis. Ergo ille princeps variabit, & mutabit; omnes ſonorum, tum intendens, tum remittens, perſequetur gradus, idemque motu ſic utetur, nihil ut ſuperſit in geſtu. Status erectus & celſus: rarus inceſſus, nec ita longus: excurſio moderata, eaque rara: nulla mollitia cervicum (35), nullæ argutiæ digitorum, non ad numerum articulus cadens: trunco magis toto ſe ipſe moderans, & virili laterum flexione, brachii projectione in contentionibus, contractione in remiſſis.

Vultus vero, qui ſecundum vocem plurimum poteſt, quantam affert tum dignitatem, tum venuſtatem? in quo cum effeceris, ne quid ineptum, aut vultuoſum ſit, tum oculorum eſt quædam magna moderatio. Nam ut imago eſt animi, vultus; ſic indices oculi: quorum & hilaritatis, & viciſſim triſtitiæ modum res ipſæ, de quibus, agetur, temperabunt.

XIX.

---

(33) *Eſt autem cantus*) A natura datur vox, ab arte flexus, a flexu gignitur cantus. Qui ſi temperatus eſt in actione, decet oratorem maxime in affectibus movendis. *Idem*.

(34) *Ipſa enim natura*) Cantus hic in oratione, ſicut cætera omnia, cepit a natura ſeminarium, arte & humana induſtria colendum. Natura modulata eſt hominum orationem, certaſque voces ad agendum dedit: & ut impetu quodam proferrentur animo concepta, & aurem ferirent, in omni verbo poſuit acutam vocem, nec una plus, ut eſſet varietas: nec a poſtrema ſyllaba citra tertiam, ne quid ſpiritus laboraret. Omne verbum aut unius eſt ſyllabæ, aut duarum, aut trium, pluriumve. Si in verbo trium ſyllabarum pluriumve fuerit accentus in tertia ab extrema, is ſemper erit acutus, ut φιλόσοφος, dominus, Si fuerit accentus in ſecunda a fine, qua acutus erit, ἀνδρώπῳ, virili, λόγος, deus: aut circumflexus, ut ϱωμαῖοι, ῥώμα, Romanus, Roma. Quod igitur inflexus ex acuto eſt & gravi, non defuerit acutus, ſi ponetur inflexus. In ultima nunc eſt acutus, βασιλεύς, dux: nunc circumflexus, βοῦς, bos. Nihil refert an unius ſint ſyllabæ verba, an vero plurium. Nunquam gravis erit ultima, niſi cum verbum acutum ceperit a lmio ab ultima ſedem, propter quod mutarit accentum, ut ὁ βασιλεὺς ἔφα, dux locutus eſt. Jam gravis hic eſt pro acuta. Ergo natura in omni verbo poſuit acutam vocem, quæ cum altius ederetur, & reliquæ ſummiſſius conſonarent, jucundam e varietate cieret modulationem. Interim unum verbum duos habet accentus acutos, ſed unum ab alio verbo ducit, ut φιλόσοφοί τε, dominive. An acutam vocem dicit eam quæ clarius auditur, magiſque ferit aures, num illam tantum, quam proprie dicimus acutam? *Idem*.

(35) *Nulla mollitia cervicum*) Dixit rectum caſum *mollitia*, non *mollities*, propter literam ſequentem, & *cervicum*, non *cervicis*, quod illud verbum ſingulariter rarius uſurparetur. Nam primus Hortenſius *cervicem* ſingulari numero dixiſſe fertur. *Idem*.

XIX. Sed jam illius perfecti oratoris, & ſummæ eloquentiæ ſpecies exprimenda eſt: quem hoc uno excellere, id eſt oratione, cætera in eo latere indicat nomen ipſum. Non enim inventor, aut compoſitor, aut actor, hæc complexus eſt omnia, ſed & Græce ab eloquendo ῥήτωρ, & Latine *eloquens* dictus eſt. Cæterarum enim rerum, quæ ſunt in oratore, partem aliquam aliquam ſibi quiſque vindicat: dicendi autem, id eſt eloquendi maxima vis, ſoli huic conceditur. Quanquam enim & philoſophi quidam ornate locuti ſunt, (ſiquidem & Theophraſtus divinitate loquendi nomen invenit, & Ariſtoteles Iſocratem ipſum laceſſivit (36), & Xenophontis voce Muſas quaſi locutas ferunt, & longe omnium, quicumque ſcripſerunt, aut locuti ſunt, exſtitit (*) & gravitate princeps Plato) tamen horum oratio neque nervos, neque aculeos oratorios, ac forenſes habet. Loquuntur cum doctis, quorum ſedare animos malunt, quam incitare. Sic de rebus placatis, ac minime turbulentis, docendi cauſa, non capiendi, loquuntur: ut in eo ipſo, quod delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quam neceſſe ſit, facere videantur. Ergo ab hoc genere non difficile eſt hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, ſecernere. Mollis eſt enim oratio philoſophorum & umbratilis, nec ſententiis, nec verbis inſtructa popularibus, nec vincta numeris, ſed ſoluta liberius. Nihil iratum (37) habet, nihil invidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil aſtutum: caſta, verecunda, virgo incorrupta quodam modo. Itaque ſermo potius, quam oratio, dicitur. Quanquam enim omnis locutio oratio eſt, tamen unius oratoris locutio hoc proprio ſignata nomine eſt.

Sophiſtarum, de quibus ſupra dixi, magis diſtinguenda ſimilitudo videtur, qui omnes eoſdem volunt flores, quos adhibet orator in cauſis, perſequi. Sed hoc differunt, quod cum ſit his propoſitum non perturbare animos, ſed placare potius, nec tam perſuadere, quam delectare: & apertius

(36) *Ariſtoteles Iſocratem ipſum laceſſivit*) Cicero de Orat. III. 35. hic de eadem (ut videtur) re loquitur: *Ariſtoteles, cum florere Iſocratem nobilitate diſcipulorum videret .... mutavit repente totam formam prope diſciplinæ ſuæ .... Itaque ornavit & illuſtravit doctrinam illam omnem, rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit.* Et in Tuſcul. L. 4. *ut Ariſtoteles .... cum motus eſſet Iſocratis rhetoris gloria, dicere etiam cœpit adoleſcentes docere.* Ex his duobus locis mihi videtur hic legendum eſſe, *Ariſtotelem Iſocrates ipſum laceſſivit.* Pearcius.

(*) *Et gravitate*) Lambinus una voce auctior, *& ſuavitate, & gravitate.* Velim ex Mſſ. Utut eſt, non diſplicet ſane.

(37) *Nihil iratum*) Id eſt, quod iram concitet audienti: nihil invidum, quod invidiam moveat: nihil atrox, quod exaggeret facinus: nihil mirabile, quod audienti afferat ſtuporem: nihil aſtutum, quod capiat fallatque diſceptatorem: ſed eſt caſta ſine popularium opinionum corruptela, cuſtos veritatis illius naturalis, virgo incorrupta quodam modo, ſimplex oratio, integerrimi virtutis indagatrix. Intellige orationem Platonis, Xenophontis, Theophraſti, & optimorum, non iſtorum qui ſe vocant philoſophos, cum ſint tamen infantiſſimi. Oratio eloquentis invadet, atrociter adauget, admirationes inducit, nolentem trahit, ſe commiſcet populari contagione, ut ad ſanitatem reducat: audax irrumpit, & tanquam virago & Amazonum fortiſſima aditum rumpit, quæritque victoriam. *Strebæus.*

id faciunt quam nos, & crebrius : concinnas magis ſententias exquirunt ; quam probabiles: a re ſæpe diſcedunt, intexunt fabulas, verba apertius transferunt, eaque ita diſponunt, ut pictores varietatem colorum : paria paribus referunt, adverſa contrariis, ſæpiſſimeque ſimiliter extrema definiunt.

XX. Huic generi hiſtoria finitima eſt, in qua & narratur ornate, & regio ſæpe aut pugna deſcribitur : interponuntur etiam conciones & hortationes: ſed in his tracta quædam & fluens expetitur, non hæc contorta & acris oratio. Ab his non multo ſecus, quam a poetis, hæc eloquentia, quam quærimus, ſevocanda eſt. Nam etiam poetæ quæſtionem (38) attulerunt, quidnam eſſet illud, quo ipſi differrent ab oratoribus. Numero maxime videbantur antea, & verſu: nunc apud oratores jam ipſe numerus increbuit.

Quidquid eſt enim, quod ſub aurium menſuram aliquam cadit, etiam ſi abeſt a verſu, (nam id quidem orationis eſt vitium) numerus vocatur, qui Græce ῥυθμὸς dicitur. Itaque video viſum eſſe nonnullis, Platonis, & Democriti locutionem, etſi abſit a verſu, tamen, quod incitatius feratur, & clariſſimis verborum luminibus utatur, potius poema putandum, quam comicorum poetarum: apud quos, niſi quod verſiculi ſunt, nihil eſt aliud quotidiani diſſimile ſermonis. Nec tamen id eſt poetæ maximum : etſi eſt eo laudabilior, quod virtutes oratoris perſequitur, cum verſu ſit adſtrictior.

Ego autem etiam ſi quorundam grandis & ornata vox eſt poetarum, tamen in ea cum licentiam ſtatuo majorem eſſe, quam in nobis faciendorum, jungendorumque verborum, tum etiam nonnullorum voluptati vocibus magis, quam rebus inſerviunt. Nec vero, ſi quid eſt (39) unum inter eos ſimile, (id autem eſt judicium, electioque verborum) propterea cæterarum rerum diſſimilitudo intelligi non poteſt: ſed id nec dubium eſt, &, ſi quid habet quæſtionis, hoc tamen ipſum ad id, quod propoſitum eſt, non eſt neceſſarium. Sejunctus igitur orator a philoſophorum eloquentia, a ſophiſtarum, ab hiſtoricorum, a poetarum, explicandus eſt nobis, qualis futurus ſit.

XXI.

(38) *Poeta quæſtionem*) Id eſt, ut dubitaremus effecerunt, quidnam eſſet illud quo ipſi differrent ab oratoribus. Numero maxime videbantur antea, & verſu, tunc cum Homerus, Heſiodus, Euripides, aliique veteres ſcripſerunt ante tempora Thraſymachi & Iſocratis, qui primi numeros invenerunt. Ut autem cætera, ſic etiam numerus poeticus ab oratorio differt. In illo certi atque numerati pedes. In hoc pedes quidem ſunt, ſed neque certi, neque numerati. In illo certa ſpatia, certi ordines, certique fines : oratorio numero neque certa ſpatia, neque certi ordines, neque certi fines, ſed ad aurium menſuram longis & brevibus ad finem uſque decurrit. *Idem*.

(39) *Nec vero, ſi quid eſt*) Unum inter eos ſimile eſt, judicium, electioque verborum, quod utrique, ut ante diximus, electis verbis, compoſitis, modificatis, numeroque comprehenſis utuntur. Quod accipe dictum de elocutione : alioqui multa ſunt inter eos ſimilia, multaque diſſimilia, tum in inventione, tum in collocatione. Sed id nihil habet quæſtionis, id eſt, controverſiæ : & ſi quid habet, ad id quod propoſitum eſt, non eſt neceſſarium : quoniam de elocutione, non de inventione, & diſpoſitione propoſita quæſtio eſt. *Idem*.

XXI. Erit igitur eloquens (hunc enim , auctore Antonio , quærimus) is, qui in foro cauſiſque civilibus ita dicet , ut probet , ut delectet , ut flectat . Probare , neceſſitatis eſt : delectare , ſuavitatis : flectere , victoriæ . Nam id unum ex omnibus ad obtinendas cauſas poteſt plurimum. Sed quot officia oratoris, tot ſunt genera dicendi. Subtile in probando , modicum in delectando, vehemens in flectendo: in quo uno vis omnis oratoris eſt.

Magni igitur judicii, ſummæ etiam facultatis eſſe debebit moderator ille, & quaſi temperator hujus tripartitæ varietatis. Nam & judicabit, quid cuique opus ſit ; & poterit , quocumque modo poſtulabit cauſa , dicere . Sed eſt eloquentiæ, ſicut reliquarum rerum , fundamentum , ſapientia. Ut enim in vita , ſic in oratione , nihil eſt difficilius , quam , quid deceat , videre . Πρέπον appellant hoc Græci : nos dicamus ſane decorum. De quo præclare, & multa præcipiuntur, & res eſt cognitione digniſſima . Hujus ignoratione non modo in vita, ſed ſæpiſſime & in poematis, & in oratione peccatur . Eſt autem, quid deceat , oratori videndum , non in ſententiis ſolum , ſed etiam in verbis. Non enim omnis fortuna , non omnis honos , non omnis auctoritas , non omnis ætas , nec vero locus , aut tempus , aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus eſt, aut ſententiarum : ſemperque in omni parte orationis , ut vitæ, quid deceat , eſt conſiderandum : quod & in re , de qua agitur , poſitum eſt, & in perſonis & eorum, qui dicunt, & eorum , qui audiunt . Itaque hunc locum, longe & late patentem, philoſophi ſolent in officiis tractare , (non cum de recto ipſo diſputant ; nam id quidem unum eſt) grammatici in poetis . eloquentes in omni & genere & parte cauſarum . Quam enim indecorum eſt, de ſtillicidiis cum apud unum judicem dicas , ampliſſimis verbis , & locis uti communibus : de majeſtate populi Romani ſummiſſe & ſubtiliter ? Hic genere toto.

XXII. At perſona alii peccant , aut ſua , aut judicum , aut etiam adverſariorum : nec re ſolum, ſed ſæpe verbo: etſi ſine re nulla vis verbi eſt, tamen eadem res ſæpe aut probatur , aut rejicitur , alio , atque alio elata verbo.

In omnibuſque rebus videndum eſt , quatenus . Etſi enim ſuus cuique modus eſt, tamen magis offendit nimium , quam parum . In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat , qui non ſentirent , quid eſſet ſatis . Magnus eſſet locus hic , Brute, quod te non fugit , & magnum volumen aliud deſiderat. Sed ad id , quod agitur , illud ſatis : cum hoc decere , quod ſemper uſurpamus in omnibus dictis & factis , minimis , & maximis; cum hoc, inquam, decere dicimus, illud non decere, & id uſquequaque , quantum ſit , appareat : in alioque ponatur , aliudque totum ſit, utrum *decere*, an *oportere* dicas. Oportere enim , perfectionem declarat officii, quo & ſemper utendum eſt, & omnibus : decere, quaſi aptum eſſe , conſentaneumque tempori , & perſonæ: quod cum in factis ſæpiſſime , tum in dictis valet, in vultu denique, & geſtu, & inceſſu: contraque item dedecere. Quod ſi poeta fugit, ut maximum vitium, qui peccat etiam, cum probam orationem affingit improbo , ſtultove ſapientis: ſi denique pictor il-

le (40) vidit, cum immolanda Iphigenia triſtis Calchas eſſet, mœſtior Ulyſſes, mœreret Menelaus; obvolvendum caput Agamemnonis eſſe, quoniam ſummum illum luctum penicillo non poſſet imitari: ſi denique hiſtrio: quid deceat, quærit: quid faciendum oratori putemus? Sed, cum hoc tantum ſit, quid in cauſis, earumque quaſi membris faciat, orator viderit. Illud quidem perſpicuum eſt, non modo partes orationis, ſed etiam cauſas totas, alias alia forma dicendi eſſe tractandas.

XXIII. Sequitur ut cujuſque generis nota quæratur, & formula. Magnum opus & arduum, ut ſæpe jam diximus: ſed ingredientibus conſiderandum fuit, quid ageremus; nunc quidem jam, quocumque ferimur, danda nimirum vela ſunt.

Ac primum informandus eſt ille nobis, quem ſolum quidam vocant Atticum. Summiſſus eſt, & humilis, conſuetudinem imitans, ab indiſertis re plus, quam opinione, differens. Itaque eum qui audiunt, quamvis ipſi infantes ſint, tamen illo modo confidunt ſe poſſe dicere. Nam orationis ſubtilitas illa quidem videtur eſſe exiſtimanti, ſed nihil eſt experienti minus. Etſi enim non plurimi ſanguinis eſt, habeat tamen ſuccum aliquem oportet, ut, etiam ſi illis maximis viribus careat, ſit (ut ita dicam) intégra valetudine.

Primum igitur eum tanquam e vinculis numerorum eximamus. Sunt enim quidam, ut ſcis, oratori numeri (de quibus mox agemus) obſervandi, ratione quadam, ſed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi. Solutum quiddam ſit, nec vagum tamen, ut ingredi libere, non ut licenter videatur errare. Verba etiam verbis quaſi coagmentare negligat. Habet enim ille tanquam hiatus concurſu vocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam, de re hominis, magis quam de verbis laborantis. Sed erit videndum de reliquis, cum hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatioque verborum. Illa enim ipſa contracta, & minuta, non negligenter tractanda ſunt, ſed quædam etiam negligentia eſt diligens. Nam ut mulieres eſſe dicuntur nonnullæ inornatæ, quas idipſum deceat: ſic hæc ſubtilis oratio etiam incompta delectat. Fit enim quiddam in utroque, quo ſit venuſtius, ſed non ut appareat. Tum removebitur omnis inſignis ornatus, quaſi margaritarum: ne calamiſtri quidem adhibebuntur: fucati vero medicamenta candoris, & ruboris, omnia repellentur: elegantia modo, & munditia remanebit. Sermo purus erit & Latinus: dilucide, planeque dicetur: quid deceat, circumſpicietur.

XXIV. Unum aderit, quod quartum numerat Theophraſtus in orationis laudibus, ornatum illud ſuave, & affluens (41): acutæ, crebræque ſententiæ

(40) *Pictor ille*) Timanthes pictor ingenioſiſſimus, cujus eſt tabella Iphigeniæ ſtantis ad aras & perituræ. De qua Plinius lib. xxxv. c. 10. *Pruſteus*.

(41) *Unum aderit, quod quartum numerat Theophraſtus in orationis laudibus, ornatum illud ſuave, &c.*) Lambinus vidit hanc vulgatam lectionem ferri non poſſe: repoſuit igitur (conjectura, opinor) *ornamentum illud ſuave*. At, cum Mſſ. habeant *orna-*

tiæ ponentur, & neſcio unde ex abdito erutæ, atque in hoc oratore dominabuntur. Verecundus erit uſus oratoriæ quaſi ſupellectilis. Supellex eſt enim quodam modo noſtra, quæ eſt in ornamentis, alia rerum, alia verborum. Ornatus autem verborum, duplex: unus ſimplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in propriis, uſitatiſque verbis, quod aut optime (*a*) ſonat, aut rem maxime explanat. In alienis, aut translatum, aut (*b*) factum aliunde, ut mutuo (42): aut factum ab ipſo: aut novum (43): aut priſcum & inuſitatum. Sed etiam inuſitata ac priſca ſunt in propriis, niſi quod raro utimur. Collocata autem verba habent ornatum, ſi aliquid concinnitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneant, manente ſententia. Nam ſententiarum ornamenta, quæ permanent, etiamſi verba mutaveris, ſunt illa quidem permulta, ſed, quæ emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo ſit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, & in transferendis verecundus, & parcus in priſcis, reliquiſque ornamentis & verborum, & ſententiarum demiſſior: tranſlatione fortaſſe crebior, qua frequentiſſime ſermo omnis utitur non modo urbanorum, ſed etiam ruſticorum. Siquidem eſt eorum, *gemmare vites*, *ſitire agros*, *lætas eſſe ſegetes luxurioſa frumenta*. Nihil horum parum audacter, ſed aut ſimile eſt illi, unde transferas: aut, ſi res ſuum nullum habet nomen, docendi cauſa ſumptum, non ludendi, videtur. Hoc ornamento liberius paulo, quam cæteris, utetur hic ſummiſſus: nec tam licenter tamen, quam ſi genere dicendi uteretur ampliſſimo.

XXV. Itaque illud indecorum (quod quale ſit, ex decoro debet intelligi) hic quoque apparet, cum verbum aliquod altius transfertur, idque in oratione humili ponitur, quod idem in alia deceret.

Illam autem concinnitatem, quæ verborum collocationem illuminat his luminibus, quæ Græci quaſi aliquos geſtus orationis σχήματα appellant, (quod idem verbum ab his etiam in ſententiarum ornamenta transfertur) ad-

natum, ſic legendum eſſe, punctis ſolum mutatis, cenſeo: *unum aderit, quod quartum numerat Theophraſtus in orationis laudibus ornatum, illud ſuave & affluens*. Potius enim Cicero videtur dixiſſe *quartum ornatum*, quam *ornatum ſuave*. Pearcius.

(a) *Sonat*) Lamb. *ſonant ... explanant*.

(b) *Factum*) Lamb. *ſumptum aliunde, ut mutuum*:

(42) *Aut translatum, aut factum aliunde, ut mutuo*) Suſpicor illam vocem *factum* natam eſſe ex ſequentibus, in quibus occurrit *aut factum ab ipſo*. Quamvis enim verba aliena ſecundi generis proprie dicantur *facta* eſſe, hæc de quibus Cicero jam loquitur, *aliunde ſumpta* potius, vel *ducta*, eſſe dicenda ſunt. Adde, quod non diverſæ ſunt res, id quod *factum* ſive *ſumptum* ſit *aliunde*; & id quod *translatum* ſit. Unde libenter aſſentior Lambino legenti, *aut translatum* & ſumptum *aliunde* &c. Quam quidem lectionem firmant ea, quæ Cicero dicit de Orat. III. 38. *Hæ translationes quaſi mutuationes ſunt; cum quod non habeas*, aliunde ſumas. *Idem*.

(43) *Aut factum ab ipſo, aut novum*) Disjungi non debere videntur voces *factum* & *novum*: quæ enim *facta* ſunt *ab ipſo* ideo ſunt *nova*. Nec aliter Cicero de Orat. III. 38. *Novantur verba quæ ab eo, qui dicit, ipſo gignuntur ac fiunt, vel conjungendis verbis .... vel ſine conjunctione*. Aut igitur legamus cum Lambino *ut novum*, aut (ut ego malim, & *novum*. Utrovis modo rectius ſe habebit ſententia, quam ſi ſequamur Mſſ. Harl. qui deleto, *aut*, exhibet *aut factum ab ipſo novum*. Idem.

adhibet quidem hic ſubtilis, (quem, niſi quod ſolum, cæteroquin recte quidem vocant Atticum,) ſed paulo parcius. Nam ſic ut in epularum apparatu, a magnificentia recedens, non ſe parcum ſolum, ſed etiam elegantem volet; eliget quibus utatur. Sunt enim pleræque aptæ hujus ipſius oratoris, de quo loquor, parſimoniæ. Nam illa, de quibus ante dixi, huic acuto fugienda ſunt, paria paribus relata (44), & ſimiliter concluſa (45), eodemque pacto cadentia: & immutatione literæ (46) quaſi quæſitæ venuſtates; ne elaborata concinnitas, & quoddam aucupium delectationis manifeſto deprehenſum appareat. Itemque ſi quæ verborum iterationes (47) contentionem aliquam & clamorem requirent, erunt ab hac ſummiſſione orationis alienæ: cæteris promiſcue poterit uti; continuationem verborum modo relaxet, & dividat, utaturque verbis quam uſitatiſſimis, translationibus quam molliſſimis: etiam illa ſententiarum lumina aſſumat, quæ non erunt vehementer illuſtria. Non faciet rempublicam loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec acervatim multa frequentans, una complexione devinciet. Valentiorum hæc laterum ſunt, nec ab hoc, quem informamus, aut exſpectanda, aut poſtulanda. Erit enim ut voce, ſic etiam oratione ſuppreſſior. Sed pleraque ex illis convenient etiam huic tenuitati: quanquam iiſdem ornamentis utetur horridius. Talem enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec ſcenæ, ſed modica jactatione corporis, vultu tamen multa conficiens: non hoc, quo dicuntur os ducere, ſed illo, quo ſignificant ingenue, quo ſenſu quidque pronuntient.

XXVI. Huic generi orationis adſpergentur etiam ſales, qui in dicendo mirum quantum valent: quorum duo genera ſunt, unum facetiarum, alterum, dicacitatis. Utetur utroque: ſed altero in narrando aliquid venuſte, altero in jaciendo, mittendoque ridiculo: cujus genera plura ſunt: ſed nunc aliud agimus.

Illud admonemus tamen, ridiculo ſic uſurum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne ſcurrile ſit: nec ſubobſcœno, ne mimicum: nec petulanti, ne improbum: nec in calamitatem, ne inhumanum: nec in facinus, ne odii locum riſus occupet: neque aut ſua perſona, aut judicum, aut tempore alienum. Hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quæſita, nec

(44) *Paria paribus relata*) Πάρισον Græci dicunt cum membrum unum alteri prope ex æquo reſpondet. Cujuſmodi eſt iſtud Ciceronis ad Quintum fratrem lib. II. epiſt. II. *Tu vero ut me appelles, & interpelles, & obloquare, & colloquare velim*. Pruſteus.

(45) *Similiter concluſa*) Cum voces ſimili ſono clauduntur, ut in illis verſiculis ab Hadriano Imperatore moriente, ut refert Spartianus, compoſitis:

Animula, vagula, blandula:
Hoſpes, comeſque corporis,
Quæ nunc abibis in loca
Pallidula, rigida, nudula,
Nec, ut ſoles, dabis jocos. Idem,

(46) *Immutatione literæ*) Quale eſt illud Ovidii de Arte Am. I. 244.

Et Venus in vinis, ignis in igne fuit.

(47) *Iterationes*) Qualis eſt hæc I. Catilinaria num. 4. *Vivis, & vivis non ad deponendam, ſed ad confirmandam audaciam*. Idem.

nec ex tempore ficta, ſed domo allata: quæ plerumque ſunt frigida. Parcet & amicitiis, & dignitatibus: vitabit inſanabiles contumelias: tantummodo adverſarios figet, nec eos tamen ſemper, nec omnes, nec omni modo. Quibus exceptis ſic utetur ſale & facetiis, ut ego ex iſtis novis Atticis talem cognoverim neminem, cum id certe ſit vel maxime Atticum.

Hanc ego judico formam ſummiſſi oratoris, ſed magni tamen, & germani Attici: quoniam, quidquid eſt falſum, aut ſalubre in oratione, id proprium Atticorum eſt. E quibus tamen non omnes faceti. Lyſias ſatis, & Hyperides: Demades præter cæteros fertur: Demoſthenes minus habetur: quo quidem mihi nihil videtur urbanius, ſed non tam dicax fuit, quam facetus. Eſt autem illud acerioris ingenii, hoc majoris artis.

Uberius eſt aliud, aliquantoque robuſtius, quam hoc humile, de quo dictum eſt: ſummiſſius autem, quam illud, de quo jam dicetur, ampliſſimum. Hoc in genere, nervorum vel minimum, ſuavitatis autem eſt vel plurimum. Eſt enim plenius, quam hoc enucleatum: quam autem illud ornatum, copioſumque, ſummiſſius.

XXVII. Huic omnia dicendi ornamenta conveniunt, plurimumque eſt, in hac orationis forma, ſuavitatis. In qua multi floruerunt apud Græcos: ſed Phalereus Demetrius meo judicio præſtitit cæteris; cujus oratio cum ſedate, placideque loquitur, tum illuſtrant eam, quaſi ſtellæ quædam, tralata verba, atque immutata. Tralata ea dico, ut ſæpe jam, quæ per ſimilitudinem ab alia re, aut ſuavitatis aut inopiæ cauſa, transferuntur. Mutata, in quibus pro verbo proprio ſubjicitur aliud, quod idem ſignificet, ſumptum ex re aliqua conſequenti. Quod quanquam transferendo fit, tamen alio modo tranſtulit (48), cum dixit Ennius *arcem & urbem orbas*: alio modo, ſi pro patria arcem dixiſſet: & *horridam Africam terribili tremere tumultu* cum dicit, pro Afris immutat Africam. Hanc hypallagen rhetores, quia quaſi ſummutantur verba pro verbis: metonymiam grammatici vocant, quod nomina transferuntur.

Ariſtoteles autem translationi hæc ipſa ſubjungit, & abuſionem, quam *κατάχρεσιν* vocant: ut cum *minutum* dicimus animum pro parvo, & abutimur verbis propinquis, ſi opus eſt, vel quod delectat, vel quod decet. Jam cum fluxerunt plures continuæ traslationes, alia plane fit oratio. Itaque genus hoc Græci appellant *ἀλληγορίαν*, nomine recte, genere melius ille, qui iſta omnia translationes vocat. Hæc frequentat Phalereus maxime, ſuntque dulciſſima: & quanquam traslatio eſt apud eum multa, tamen immutationes nuſquam crebriores.

In

(48) *Alio modo tranſtulit*) Alia eſt translatio, cum ſumit Ennius *arcem* pro Capitolio, alia, ſi ſumeret *arcem* pro patria. Primus translationis modus refertur ad ſynecdochen, qua genus ponitur pro ſpecie. Alter ad metaphoram, qua propter ſimilitudinem res una ſubſtituitur alteri: ut enim arx & defendit & defendi debet, ſic patria cives tuetur, eamque ſinguli debent tueri. Damus fortaſſe pluſculum conjecturæ, ſed quid aliud in evolvendis veterum fragmentis expectes? *Idem*.

Digitized by Google

In idem genus orationis (loquor enim de illa modica, ac temperata) verborum cadunt lumina omnia, multa etiam ſententiarum: latæ, eruditæque diſputationes ab eodem explicantur, & loci communes ſine contentione inducuntur. Quid multa? e philoſophorum ſcholis tales fere evadunt: &, niſi coram erit comparatus ille fortior, per ſe hic, quem dico, probabitur. Eſt enim quoddam etiam inſigne, & florens orationis, pictum, & expolitum genus, in quo omnes verborum, omnes ſententiarum illigantur lepores. Hoc totum e ſophiſtarum fontibus defluxit in forum, ſed ſpretum a ſubtilibus, repulſum a gravibus, in ea, de qua loquor, mediocritate conſedit.

XXVIII. Tertius eſt ille amplus, copioſus, gravis, ornatus, in quo profecto vis maxima eſt. Hic eſt enim, cujus ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in civitatibus plurimum valere paſſæ ſunt: ſed hanc eloquentiam, quæ curſu magno, ſonituque ferretur, quam ſuſpicerent omnes, quam admirarentur, quam ſe aſſequi poſſe diffiderent. Hujus eloquentiæ eſt tractare animos, hujus omni modo permovere. Hæc modo perfringit, modo irrepit in ſenſus; inſerit novas opiniones, evellit inſitas.

Sed multum intereſt inter hoc dicendi genus, & ſuperiora. Qui in illo ſubtili & acuto elaboravit, ut callide arguteque diceret, nec quidquam altius cogitaret: hoc uno perfecto, magnus orator eſt, ſi non maximus; minimeque in lubrico verſabitur, &, ſi ſemel conſtiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicum & temperatum voco, ſi modo ſuum illud ſatis inſtruxerit; non extimeſcet ancipites dicendi incertoſque caſus: etiam, ſi quando minus ſuccedet, ut ſæpe fit, magnum tamen periculum non adibit. Alte enim cadere non poteſt. At vero hic noſter, quem principem ponimus, gravis, acer, ardens, ſi ad hoc unum eſt natus, aut in hoc ſolo ſe exercuit, aut huic generi ſtudet uni, nec ſuam copiam cum illis duobus generibus temperavit: maxime eſt contemnendus. Ille enim ſummiſſus, quod acute & veteratorie dicit, ſapiens jam: medius, ſuavis: hic autem copioſiſſimus, ſi nihil eſt aliud, vix ſatis ſanus videri ſolet. Qui enim nihil poteſt tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, diſtincte, facete dicere, præſertim cum cauſæ partim totæ ſint eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ: ſi is non præparatis auribus inflammare rem cœpit, furere apud ſanos, & quaſi inter ſobrios bacchari vinolentus videtur. Tenemus igitur, Brute, quem quærimus: ſed animo. Nam manu ſi prehendiſſem, ne ipſe quidem ſua tanta eloquentia mihi perſuaſiſſet, ut ſe dimitterem.

XXIX. Sed inventus profecto eſt ille eloquens, quem nunquam vidit Antonius. Quis eſt igitur is? Complectar brevi, diſſeram pluribus. Is enim eſt eloquens, qui & humilia ſubtiliter, & magna graviter, & mediocria temperate poteſt dicere.

Nemo is, inquies, unquam fuit. Ne fuerit. Ego enim, quid deſiderem, non, quid viderim, diſputo: redeoque ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, & ſpeciem: quam etſi non cernimus, tamen animo tenere poſſu-

Digitized by Google

poſſumus. Non enim eloquentem quæro, neque quidquam mortale (49) & caducum, ſed illud ipſum, cujus qui ſit compos, ſit eloquens : quod nihil eſt aliud, niſi eloquentia ipſa, quam nullis, niſi mentis oculis videre poſſumus. Is erit igitur eloquens, (ut idem illud iteremus) qui poterit parva ſummiſſe, modica temperate, magna graviter dicere.

Tota mihi cauſa pro Cæcina, de verbis interdicti fuit, res involutas definiendo explicavimus: jus civile laudavimus : verba ambigua diſtinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompejus : temperata oratione ornandi copiam perſecuti ſumus. Jus omne retinendæ majeſtatis Rabirii cauſa continebatur : ergo in omni genere amplificationis exarſimus.

At hæc interdum temperanda, & varianda ſunt. Quod igitur in accuſationis ſeptem libris non reperitur genus ? quod in Aviti ? quod in Cornelii ? quod in plurimis noſtris defenſionibus ? quæ exempla ſelegiſſem, niſi vel nota eſſe arbitrarer, vel poſſe eligere, qui quærerent. Nulla eſt enim ullo in genere laus oratoris, cujus in noſtris orationibus non ſit aliqua, ſi non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. Non aſſequimur : at, quid deceat, videmus. Nec enim nunc de nobis, ſed de re dicimus : in quo tantum abeſt, ut noſtra miremur, ut uſque eo difficiles, ac moroſi ſimus, ut nobis non ſatisfaciat ipſe Demoſthenes; qui quanquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non ſemper implet aures meas. Ita ſunt avidæ & capaces : & ſemper aliquid immenſum infinitumque deſiderant.

XXX. Sed tamen, quoniam & hunc tu oratorem cum ejus ſtudioſiſſimo Pammene, cum eſſes Athenis, totum diligentiſſime cognoviſti : neque eum dimittis e manibus : & tamen noſtra etiam lectitas : vides profecto, illum multa perficere, nos multa conari : illum poſſe, nos velle, quocumque modo cauſa poſtulet, dicere. Sed ille magnus : nam & ſucceſſit ipſe magnis, & maximos oratores habuit æquales. Nos magnum feciſſemus, ſi quidem potuiſſemus, quo contendimus, pervenire, in ea urbe, in qua (ut ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. Atqui, ſi Antonio Craſſus eloquens viſus non eſt, aut ſibi ipſe ; nunquam Cotta viſus eſſet, nunquam Sulpicius, nunquam Hortenſius. Nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa graviter Hortenſius. Superiores magis ad omne genus apti, Craſſum dico & Antonium. Jejunas igitur hujus multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fuſæ orationis aures civitatis accepimus : eaſque nos primi, quicumque eramus, & quantulumcumque dicebamus, ad hujus generis dicendi, audiendi incredibilia ſtudia convertimus.

Quantis illa clamoribus adoleſcentuli diximus de ſupplicio parricidarum ? quæ nequaquam ſatis deferbuiſſe poſt aliquanto ſentire cœpimus :

(49) *Neque quidquam mortale*) Idea ex mente Platonis nec mutationi, nec corruptioni obnoxia eſt : orator autem caducus & mortalis. *idem*.

(50) *Quid enim tam commune, quam ſpiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? Ita vivunt, dum poſſunt, ut ducere animam de cælo non queant: ita moriuntur, ut eorum oſſa terra non tangat: ita jactantur fluctibus, ut nunquam alluantur: ita poſtremo ejiciuntur, ut ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant*, & quæ ſequuntur. Sunt enim omnia, ſicut adoleſcentis, non tam re & maturitate, quam ſpe & exſpectatione, laudati. Ab hac indole jam illa matura: (51) *Uxor generi, noverca filii, filiæ pellex*. Nec vero hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus. Ipſa enim illa pro Roſcio juvenilis redundantia, multa habet attenuata, quædam etiam paulo hilariora. At pro Avito, pro Cornelio, compluresque aliæ. Nemo enim orator tam multa, ne in Græco quidem otio, ſcripſit, quam multa ſunt noſtra: eaque hanc ipſam habent, quam probo, varietatem.

XXXI. An ego Homero, Ennio, reliquis poetis, & maxime tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroque mutarent, nonnunquam etiam ad quotidianum genus ſermonis accederent: ipſe nunquam ab illa acerrima contentione diſcederem? Sed quid poetas divino ingenio profero? Hiſtriones eos vidimus, quibus nihil poſſet in ſuo genere eſſe præſtantius, qui non ſolum in diſſimillimis perſonis ſatisfaciebant, cum tamen in ſuis verſarentur, ſed & comœdum in tragœdiis, & tragœdum in comœdiis admodum placere vidimus. Ego non elaborem? Cum dico me, te, Brute, dico. Nam in me quidem jampridem effectum eſt, quod futurum fuit. Tu autem eodem modo omnes cauſas ages? aut aliquod genus repudiabis? aut in iiſdem cauſis perpetuum, & eundem ſpiritum ſine ulla commutatione obtinebis? Demoſthenes quidem, cujus nuper inter imagines tuas, ac tuorum, (quod eum, credo, amares,) cum ad te in Tuſculanum veniſſem, imaginem ex ære vidi, nihil Lyſiæ ſubtilitate cedit, nihil argutiis & acumine Hyperidi, nihil lenitate Æſchini, & ſplendore verborum. Multæ ſunt ejus totæ orationes ſubtiles, ut contra Leptinem: multæ totæ graves, ut quædam Philippicæ: multæ variæ, ut contra Æſchinem, falſæ legationis, ut contra eundem pro cauſa Cteſiphontis. Jam illud medium quoties vult, arripit, & a graviſſimo diſcedens, eo potiſſimum delabitur. Clamores tamen tum movet, & tum in dicendo plurimum efficit, cum gravitatis locis utitur.

Sed ab hoc parumper abeamus, quandoquidem de genere, non de homine quærimus. Rei potius, id eſt, eloquentiæ vim & naturam explicemus. Illud tamen, quod jam ante diximus, meminerimus, nil nos præcipiendi cauſa eſſe dicturos: atque ita potius acturos, ut exiſtimatores videamur loqui, non magiſtri. In quo tamen longius progredimur, quod videmus non te hæc ſolum eſſe lecturum, qui ea multo, quam nos, qui quaſi docere videa-

(50) *Quid enim tam commune*) Pro Roſcio Amerino, cap. 26.
(51) *Uxor*) Pro Cluentio, c. 70.

videamur, habeas notiora: ſed hunc librum etiam ſi minus noſtra commendatione, tuo tamen nomine divulgari neceſſe eſt.

XXXII. Eſſe igitur perfecte eloquentis puto, non eam ſolum facultatem habere, quæ ſit ejus propria, fuſe, lateque dicendi, ſed etiam vicinam ejus, atque finitimam, dialecticorum ſcientiam aſſumere. (*) Quanquam aliud videtur oratio eſſe, aliud diſputatio: nec idem loqui eſſe, quod dicere: attamen utrumque in diſſerendo eſt. Diſputandi ratio, & loquendi, dialecticorum ſit: oratorum autem, dicendi, & ornandi. Zeno quidem ille, a quo diſciplina Stoicorum eſt, manu demonſtrare ſolebat, quid inter has artes intereſſet. Nam cum compreſſerat digitos, pugnumque fecerat, dialecticam ajebat ejuſmodi eſſe. Cum autem diduxerat, & manum dilataverat, palmæ illius ſimilem eloquentiam eſſe dicebat. Atque etiam ante hunc Ariſtoteles principio artis rhetoricæ dicit, illam artem quaſi ex altera parte reſpondere dialecticæ: ut hoc videlicet differant inter ſe, quod hæc ratio dicendi latior ſit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic ſummo omnem, quæ ad dicendum trahi poſſit, loquendi rationem eſſe notam: quæ quidem res (quod te his artibus eruditum minime fallit) duplicem habet docendi viam. Nam & ipſe Ariſtoteles tradidit præcepta plurima diſſerendi, & poſtea, qui dialectici dicuntur, ſpinoſiora multa pepererunt. Ergo eum cenſeo, qui eloquentiæ laude ducatur, non eſſe earum rerum omnino rudem; ſed vel illa antiqua, vel hac Chryſippi diſciplina inſtitutus, noverit primum vim, naturam, genera verborum, & ſimplicium & copulatorum: deinde quot modis quidque dicatur: qua ratione verum, falſumne ſit, judicetur: quid efficiatur e quoque: quid cui conſequens ſit, quidque contrarium; cumque ambigue multa dicantur, quomodo quidque eorum dividi, explanarique oporteat. Hæc tenenda ſunt oratori. Sæpe enim occurrunt. Sed quia ſua ſponte ſqualidiora ſunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor.

XXXIII. Et quoniam in omnibus, quæ ratione docentur & via, primum conſtituendum eſt, quid quidque ſit: (niſi enim inter eos, qui diſceptent, convenit, quid ſit illud, de quo ambigitur, nec recte diſſeri, nec unquam ad exitum perveniri poteſt) explicanda eſt ſæpe verbis mens noſtra de quaque re, atque involutæ rei notitia definiendo aperienda eſt: ſiquidem definitio eſt oratio, quæ, quid ſit id, de quo agitur, oſtendit quam breviſſime. Tum, ut ſcis, explicato genere cujuſque rei, videndum eſt, quæ ſint ejus generis ſive formæ (52) ſive partes, ut in eas tribuatur omnis oratio.

 Erit

(*) *Quanquam aliud*) Lamb. *Quanquam enim aliud videatur eſſe oratio, aliud diſputatio: nec idem loqui eſſe, quod dicere: & quanquam diſputandi ratio, & loquendi, dialecticorum ſit; oratorum autem, dicendi, & ornandi: attamen utrumque in diſſerendo eſt. Zeno quidem, &c.*

(52) *Ejus generis ſive formæ*) Generis cujuſque ſuæ ſunt partes. Logici ſpecies, formas appellant rhetores. Exempli gratia, virtus eſt genus, cui ſubſunt partes juſtitia, prudentia, fortitudo, & temperantia. *Idem.*

Erit igitur hæc facultas in eo, quem volumus eſſe eloquentem, ut definire rem poſſit, neque id faciat tam preſſe, & anguſte, quam in illis eruditiſſimis diſputationibus fieri ſolet: ſed cum explanatius, tum etiam uberius, & ad commune judicium, popularemque intelligentiam accommodatius. Idemque etiam, cum res poſtulabit, genus univerſum in ſpecies certas, ut nulla neque prætermittatur, neque redundet, partietur, ac dividet. Quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus: quoniam (ut ſupra dixi) judicem eſſe me, non doctorem volo.

Nec vero dialecticis modo ſit inſtructus, ſed habeat omnes philoſophiæ notos & tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriæ, nihil de bonis rebus aut malis, nihil de virtutibus aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus animi & erroribus, quæ ſæpe cadunt in cauſas, ſed jejunius aguntur: nihil, inquam, ſine ea ſcientia, quam dixi, graviter, ample, copioſe dici & explicari poteſt.

XXXIV. De materia loquor orationis etiam nunc, non ipſo de genere dicendi. Volo enim prius habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quam cogitet, quibus verbis quidque dicat, aut quomodo. Quem etiam, quo grandior ſit, & quodam modo excelſior, (ut de Pericle dixi ſupra) ne phyſicorum quidem eſſe ignarum volo. Omnia profecto, cum ſe a cæleſtibus rebus referet ad humanas, excelſius magnificentiuſque & dicet, & ſentiet. Cumque illa divina cognoverit, nolo ignoret ne hæc quidem humana. Jus civile teneat, quo egent cauſæ forenſes quotidie. Quid eſt enim turpius, quam legitimarum & civilium controverſiarum patrocinia ſuſcipere, cum ſis legum & civilis juris ignarus? Cognoſcat etiam rerum geſtarum & memoriæ veteris ordinem, maxime ſcilicet noſtræ civitatis: ſed & imperioſorum populorum, & regum illuſtrium: quem laborem nobis Attici noſtri levavit labor; qui conſervatis, notatiſque temporibus, nihil cum illuſtre prætermitteret, annorum ſeptingentorum memoriam uno libro colligavit. Neſcire autem, quid antea, quam natus ſis, acciderit, id eſt ſemper eſſe puerum. Quid enim eſt ætas hominis; niſi memoria rerum veterum cum ſuperiorum ætate contexitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumque prolatio, ſumma cum delectatione & auctoritatem orationi affert & fidem.

Sic igitur inſtructus veniet ad cauſas: quarum habebit genera primum ipſa cognita. Erit enim ei perſpectum, nihil ambigi poſſe, in quo non aut res controverſiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam ſi quando aliud in ſententia videtur eſſe, aliud verbis, genus eſt quoddam ambigui, quod ex præterito verbo fieri ſolet: in quo, quod eſt ambiguorum proprium, res duas ſignificari videmus.

XXXV. Cum tam pauca ſint genera cauſarum, etiam argumentorum præcepta pauca ſunt. Traditi ſunt, e quibus ea ducantur, duplices loci: uni e rebus ipſis, alteri aſſumpti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem. Nam ipſæ quidem res in perfacili cognitione verſantur.

tur. Quid enim jam ſequitur, quod quidem artis ſit, niſi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, aut paret ſe ad diſcendum? rem breviter exponere, & probabiliter, & aperte, ut, quid agatur, intelligi poſſit? ſua confirmare? adverſaria evertere? eaque efficere non perturbate, ſed ſingulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod ſit conſequens iis, quæ ſumentur ad quamque rem confirmandam? poſt omnia perorationem inflammantem, reſtinguentemve concludere? Has partes quemadmodum tractet ſingulas, difficile dictu eſt hoc loco. Nec enim ſemper tractantur uno modo. Quoniam autem non, quem doceam, quæro, ſed quem probem: probabo primum eum, qui, quid deceat, videbit. Hæc enim ſapientia maxime adhibenda eloquenti eſt, ut ſit temporum, perſonarumque moderator. Nam nec ſemper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror.

XXXVI. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcumque decebit, poterit accommodare orationem. Quod cum ſtatuerit, tum ut quidque erit dicendum, ita dicet: nec ſatura jejune, nec grandia minute, nec item contra, ſed erit rebus ipſis par & æqualis oratio. Principia verecunda, non elatis intenſa verbis, ſed acuta ſententiis, vel ad offenſionem adverſarii, vel ad commendationem ſui. Narrationes credibiles, nec hiſtorico, ſed prope quotidiano ſermone explicatæ dilucide. Dein ſi tenues cauſæ, tum etiam argumentandi tenue filum & in docendo, & in refellendo; idque ita tenebitur, ut, quanta ad rem, tanta ad orationem fiat acceſſio.

Cum vero cauſa ea inciderit, in qua vis eloquentiæ poſſit exprimi: tum ſe latius fundet orator, tum reget & flectet animos, & ſic afficiet, ut volet, id eſt, ut cauſæ natura, & ratio temporis poſtulabit. Sed erit duplex omnis ejus ornatus ille admirabilis, propter quem adſcendit in tantum honorem eloquentia. Nam cum omnis pars orationis eſſe debet laudabilis, ſic ut verbum nullum, niſi aut grave, aut elegans excidat; tum ſunt maxime luminoſæ, & quaſi actuoſæ partes duæ: quarum alteram in univerſi generis quæſtione pono, quam (ut ſupra dixi) Græci appellant θέσιν: alteram in augendis, amplificandiſque rebus, quæ ab iiſdem αὔξησις eſt nominata. Quæ etſi æquabiliter toto corpore orationis fuſa eſſe debet, tamen in communibus locis maxime excellet: qui communes appellati, quod videntur multarum iidem eſſe cauſarum, ſed proprii ſingularum eſſe debebunt. Ac vero illa pars orationis, quæ eſt de genere univerſo, totas cauſas ſæpe continet. Quidquid eſt enim illud, in quo quaſi certamen eſt controverſiæ, quod Græce κρινόμενον dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quæſtionem, atque ut de univerſo genere dicatur: niſi cum de vero ambigetur: quod quæri conjectura ſolet.

Dicetur autem non Peripateticorum more, (eſt enim illorum exercitatio elegans jam inde ab Ariſtotele conſtituta) ſed aliquanto nervoſius: & ita de re communia dicentur, ut & pro reis multa leniter dicantur, & in adverſarios aſpere. Augendis vero rebus, & contra abjiciendis nihil eſt, quod non perficere poſſit oratio: quod & inter media argumenta facien-

ciendum eſt, quotieſcumque dabitur vel amplificandi, vel minuendi locus, & pene infinite in perorando.

XXXVII. Duo ſunt, quæ bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciant: quorum alterum eſt, quod Græci ἠθικὸν vocant, ad naturas, & ad mores, & ad omnem vitæ conſuetudinem accommodatum: alterum, quod iidem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi & concitantur, in quo uno regnat oratio. Illud ſuperius, come, jucundum, ad benevolentiam conciliandam paratum: hoc, vehemens, incenſum, incitatum, quo cauſæ eripiuntur: quod cum rapide fertur, ſuſtineri nullo pacto poteſt. Quo genere nos mediocres, aut multo etiam minus, ſed magno ſemper uſi impetu, ſæpe adverſarios de ſtatu omni dejecimus. Nobis pro familiari reo (53) ſummus orator non reſpondit Hortenſius. A nobis homo audaciſſimus Catilina in ſenatu accuſatus obmutuit. Nobis privata in cauſa (54) magna & gravi, cum cœpiſſet Curio pater reſpondere, ſubito aſſedit, cum ſibi venenis ereptam memoriam diceret.

Quid ego de miſerationibus loquar? quibus eo ſum uſus pluribus, quod etiam ſi plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant. In quo ut viderer excellere, non ingenio, ſed dolore aſſequebar. Quæ qualiacumque in me ſunt: me enim ipſum non pœnitet, quanta ſint: ſed apparent in orationibus: etſi carent libri ſpiritu illo, propter quem majora eadem illa, cum aguntur, quam cum leguntur, videri ſolent.

XXXVIII. Nec vero miſeratione ſolum mens judicum permovenda eſt. (qua nos ita dolenter uti ſolemus, ut puerum infantem in manibus percurantes tenuerimus: ut alia in cauſa, excitato reo nobili, ſublato etiam filio parvo (55), plangore & lamentatione compleremus forum) ſed etiam eſt faciendum, ut iraſcatur judex, mitigetur, invideat, faveat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, ſatietate afficiatur, ſperet, metuat, lætetur, doleat: qua in varietate, duriorum, accuſatio ſuppeditabit exempla, mitiorum, defenſiones meæ. Nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri poteſt, qui modus a me non tentatus ſit. Dicerem perfectum, ſi ita judicarem, nec in veritate crimen arrogantiæ extimeſcerem. Sed (ut ſupra dixi) nulla me ingenii, ſed magna vis animi inflammat, ut me ipſe non teneam. Nec unquam is, qui audiret, incenderetur, niſi ardens ad eum perveniret oratio. Uterer exemplis domeſticis, niſi ea legiſſes: uterer alienis vel Latinis, ſi ulla reperirem; vel Græcis, ſi deceret. Sed Craſſi perpauca ſunt, nec ea judiciorum. Nihil Antonii, nihil Cottæ, nihil Sulpicii. Dicebat melius, quam ſcripſit, Hortenſius.

Verum hæc vis, quam quærimus, quanta ſit, ſuſpicemur, quoniam exem-

(53) *Pro familiari reo*) Pro Verre, qui familiaris erat Hortenſii.

(54) *Privata in cauſa*) Vide Cic. in Bruto, cap. 60.

(55) *Sublato etiam filio parvo*) Quod præſtitit, cum pro P. Sylla peroraret, (cap. 31.) *Hic vos orat, judices, parvus, ut ſe aliquando, ſi non integra fortuna, at afflicta patri ſuo gratulari ſinatis, &c.*

exemplum non habemus: aut, ſi exempla ſequimur, a Demoſthene ſumamus, & quidem perpetuæ dictionis, ex eo loco, unde, in Cteſiphontis judicio, de ſuis factis, conſiliis, meritis in rempublicam aggreſſus eſt dicere. Ea profecto oratio in eam formam, quæ eſt inſita in mentibus noſtris, includi ſic poteſt, ut major eloquentia non requiratur.

XXXIX. Sed jam forma ipſa reſtat, & character ille qui dicitur; qui qualis eſſe debeat, ex ipſis, quæ ſupra dicta ſunt, intelligi poteſt. Nam & ſingulorum verborum & collocatorum lumina attigimus: quibus ſic abundabit, ut verbum ex ore nullum, niſi aut elegans, aut grave exeat: ex omnique genere frequentiſſimæ tranſlationes erunt, quod eæ propter ſimilitudinem transferunt animos, & referunt, ac movent huc & illuc: qui motus cogitationis, celeriter agitatus, per ſe ipſe delectat.

Et reliqua, ex collocatione verborum (56), quæ ſumuntur quaſi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim ſimilia illis, quæ in amplo ornatu ſcenæ, aut fori appellantur inſignia: non quod ſola ornent, ſed quod excellant. Eadem ratio eſt horum, quæ ſunt orationis lumina, & quodam modo inſignia: cum aut duplicantur, iteranturque verba, aut breviter commutata ponuntur, aut ab eodem verbo ducitur ſæpius oratio, aut in idem conjicitur, aut in utrumque, aut adjungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur: aut continenter unum verbum non in eadem ſententia ponitur: aut cum ſimiliter vel cadunt verba, vel deſinunt: aut multis modis contrariis relata contraria: aut cum gradatim ſurſum verſus reditur: aut cum, demptis conjunctionibus, diſſolute plura dicuntur: aut cum aliquid prætereuntes, cur id faciamus, oſtendimus: aut cum corrigimus noſmetipſos, quaſi reprehendentes: aut ſi eſt aliqua exclamatio vel admirationis, vel conqueſtionis: aut cum ejuſdem nominis caſus ſæpius commutatur.

Sed ſententiarum ornamenta majora ſunt: quibus quia frequentiſſime Demoſthenes utitur, ſunt qui putent, idcirco ejus eloquentiam maxime eſſe laudabilem. Et vero nullus fere ab eo locus ſine quadam conformatione ſententiæ dicitur: nec aliud quidquam eſt, dicere, niſi omnes, aut certe pleraſque aliqua ſpecie illuminare ſententias: quas cum tu optime, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantum notetur locus.

XL. Sic igitur dicet ille, quem expetimus, ut verſet ſæpe multis modis eandem & unam rem; & hæreat in eadem, commoreturque ſententia: ſæpe etiam ut extenuet aliquid: ſæpe ut irrideat: ut declinet a propoſito, deflectatque ſententiam: ut proponat, quid dicturus ſit: ut, cum tranſegerit jam

(56) *Et reliqua, ex collocatione verborum*) Tullium ab his ipſis verbis ad finem uſque capitis, quod proxime ſequitur, deſcribit Quintilianus, IX. I. apud quem τεχνικὰ hæc omnia diligenter, ut ſolet, expendit vir ſingulari doctrina, Claudius Capperonnerius, quo non ἐντρεχέστερος alter.

jam aliquid, definiat: ut ſe ipſe revocet: ut, quod dixit, iteret: ut argumentum ratione concludat: ut interrogando urgeat: ut rurſus quaſi ad interrogata ſibi ipſe reſpondeat: ut contra, ac dicat, accipi, & ſentiri velit: ut addubitet, quid potius, aut quomodo dicat: ut dividat in partes: ut aliquid relinquat, ac negligat: ut ante præmuniat: ut in eo ipſo, in quo reprehendatur, culpam in adverſarium conferat: ut ſæpe cum iis, qui audiunt, nonnunquam etiam cum adverſario quaſi deliberet: ut hominum ſermones moreſque deſcribat: ut muta quædam loquentia inducat: ut ab eo, quod agitur, avertat animos: ut ſæpe in hilaritatem, riſumve convertat: ut ante occupet, quod videat opponi: ut comparet ſimilitudines: ut utatur exemplis: ut aliud alii tribuens diſpertiat; ut interpellatorem coerceat: ut aliquid reticere ſe dicat: ut denuntiet, quid caveat: ut liberius quid audeat: ut iraſcatur etiam; ut objurget aliquando: ut deprecetur: ut ſupplicet. ut medeatur: ut a propoſito declinet aliquantulum: ut optet, ut execretur: ut fiat iis, apud quos dicet, familiaris. Atque alias etiam dicendi quaſi virtutes ſequatur: brevitatem, ſi res petet: ſæpe etiam rem dicendo ſubjiciet oculis: ſæpe ſupra feret, quam fieri poſſit: ſignificatio ſæpe erit major, quam oratio; ſæpe hilaritas, ſæpe vitæ, naturarumque imitatio.

XLI. Hoc in genere (nam quaſi ſilvam vides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo. Sed hæc, niſi collocata, & quaſi ſtructa, & nexa verbis, ad eam laudem, quam volumus, adſpirare non poſſunt. De quo cum mihi deinceps viderem eſſe dicendum, etſi movebant jam me illa, quæ ſupra dixeram, tamen iis, quæ ſequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim, poſſe reperiri non invidos ſolum, quibus referta ſunt omnia, ſed fautores etiam mearum laudum, qui non cenſerent ejus viri eſſe, de cujus meritis tanta ſenatus judicia feciſſet, comprobante populo Romano, quanta de nullo, de artificio dicendi literis tam multa mandare. Quibus ſi nihil aliud reſponderem, niſi, me M. Bruto negare roganti noluiſſe, juſta eſſet excuſatio, cum & amiciſſimo & præſtantiſſimo viro, & recta & honeſta petenti, ſatisfacere voluiſſem. Sed ſi profitear (quod utinam poſſem!) me ſtudioſis dicendi præcepta, & quaſi vias, quæ ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem id juſtus rerum æſtimator reprehenderet? Nam quis unquam dubitavit, quin in republica noſtra primas eloquentia tenuerit ſemper, urbanis, pacatiſque rebus: ſecundas, juris ſcientia? cum in altera, gratiæ, gloriæ, præſidii plurimum eſſet: in altera, perſecutionum, cautionumque præceptio; quæ quidem ipſa auxilium ab eloquentia ſæpe peteret, ea vero repugnante vix ſuas regiones fineſque defenderet. Cur igitur jus civile docere ſemper pulchrum fuit, hominumque clariſſimorum diſcipulis floruerunt domus: ad dicendum ſi quis acuat, aut adjuvet in eo juventutem, vituperetur? Nam ſi vitioſum eſt dicere ornate, pellatur omnino e civitate eloquentia. Sin ea non modo eos ornat, penes quos eſt, ſed etiam univerſam rempublicam: cur aut diſcere turpe eſt, quod ſcire honeſtum eſt: aut, quod noſſe pulcherrimum eſt, id non glorioſum docere?

XLII. At alterum factitatum eſt, alterum novum. Fateor: ſed utriuſque

rei

rei cauſa eſt. Alteros enim reſpondentes audire ſat erat, ut ii, qui docerent, nullum ſibi ad eam rem tempus ipſi ſeponerent: ſed eodem tempore & diſcentibus ſatisfacerent, & conſulentibus. Alteri, cum domeſticum tempus in cognoſcendis, componendiſque cauſis, forenſe in agendis, reliquum in ſeipſis reficiendis omne conſumerent: quem habebant inſtituendi, aut docendi locum? Atque haud ſcio, an plerique noſtrorum oratorum ingenio plus valuerint, quam doctrina. Itaque illi dicere melius, quam præcipere: nos contra fortaſſe poſſumus.

At dignitatem docere non habet. Certe, ſi quaſi in ludo. Sed ſi monendo, ſi cohortando, ſi percontando, ſi communicando, ſi interdum etiam una legendo, audiendo: neſcio cur non docendo etiam aliquid aliquando, ſi poſſis meliores facere, cur nolis? An, quibus verbis ſacrorum alienatio fiat, docere honeſtum eſt, ut eſt: quibus ipſa ſacra retineri defendique poſſint, non honeſtum eſt?

At jus profitentur etiam qui neſciunt: eloquentiam autem illi ipſi, qui conſecuti ſunt, tamen ea ſe valere diſſimulant, propterea quod prudentia hominibus grata eſt, lingua ſuſpecta. Num igitur aut latere eloquentia poteſt: aut id, quod diſſimulat, effugit: aut eſt periculum, ne quis putet in magna arte & glorioſa, turpe eſſe docere alios id, quod ipſi fuerit honeſtiſſimum diſcere?

Ac fortaſſe cæteri tectiores: ego ſemper me didiciſſe præ me tuli. Quid enim poſſem? cum & abfuiſſem adoleſceas, & horum ſtudiorum cauſa mare tranſiſſem, & doctiſſimis hominibus referta domus eſſet, & aliquæ fortaſſe ineſſent in ſermone noſtro doctrinarum notæ: cumque vulgo ſcripta noſtra legerentur, diſſimularem me didiciſſe? Quid erat, cur probarem, niſi quod parum fortaſſe profeceram?

XLIII. Quod cum ita ſit: tamen ea, quæ ſupra dicta ſunt, plus in diſputando, quam ea, de quibus dicendum eſt, dignitatis habuerunt. De verbis enim componendis, & de ſyllabis propemodum dinumerandis, & dimetiendis loquemur: quæ etiamſi ſunt, ſicuti mihi videntur, neceſſaria, tamen fiunt magnificentius, quam docentur. Eſt id omnino verum, ſed proprie in hoc dicitur. Nam omnium magnarum artium, ſicut arborum, altitudo nos delectat; radices, ſtirpeſque non item: ſed eſſe illa ſine his non poteſt. Me autem, ſive pervagatiſſimus ille verſus, qui vetat,

Artem pudere proloqui, quam factites,

diſſimulare non ſinit quin delecter; ſive tuum ſtudium hoc a me volumen expreſſit: tamen eis, quos aliquid reprehenſuros ſuſpicabar, reſpondendum fuit.

Quod ſi ea, quæ dixi, non ita eſſent: quis tamen ſe tam durum agreſtemque præberet, qui hanc mihi non daret veniam, ut, cum meæ forenſes artes & actiones publicæ concidiſſent, non me aut deſidiæ, quod facere non poſſum; aut mœſtitiæ, cui reſiſto, potius quam literis, dederem? quæ quidem me antea in judicia, atque in curiam deducebant, nunc oblectant domi. Nec vero talibus modo rebus, quales hic liber continet, ſed multo etiam gravioribus & majoribus: quæ ſi erunt perfectæ, profecto forenſibus

noſtris rebus etiam domeſticæ literæ reſpondebunt. Sed ad inſtitutam diſputationem revertamur.

XLIV. Collocabuntur igitur verba, aut ut inter ſe quam aptiſsime cohæreant extrema cum primis, eaque ſint quam ſuaviſsimis vocibus: aut ut forma ipſa concinnitaſque verborum conficiat orbem ſuum: aut ut comprehenſio numeroſe & apte cadat. Atque illud primum videamus, quale ſit; quod vel maxime deſiderat diligentiam, ut fiat quaſi ſtructura quædam, nec tamen fiat operoſe: nam eſſet cum infinitus, tum puerilis labor; quod apud Lucilium ſcite exagitat in Albucio Scævola,

Quam lepide lexeis compoſtæ! ut teſſerulæ omnes
Arte pavimento, atque emblemate vermiculato (57).

Nolo tam minuta hæc conſtructio appareat: ſed tamen ſtylus exercitatus efficiet facile hanc viam componendi. Nam ut in legendo oculus, ſic animus in dicendo proſpiciet, quid ſequatur, ne extremorum verborum cum inſequentibus primis concurſus aut hiulcas voces efficiat, aut aſperas. Quamvis enim ſuaves, graveſque ſententiæ, tamen ſi inconditis verbis efferuntur, offendent aures: quarum eſt judicium ſuperbiſsimum. Quod quidem Latina lingua ſic obſervat, nemo ut tam ruſticus ſit, quin (58) vocales nolit conjungere. In quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quod eas literas tanto opere fugerit; etſi id magiſter ejus Iſocrates. At non Thucydides: ne ille quidem, haud paulo major ſcriptor, Plato: nec ſolum in his ſermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de induſtria id faciendum fuit, ſed in populari oratione, qua mos eſt Athenis laudari in concione eos, qui ſint in præliis interfecti: quæ ſic probata eſt, ut eam quotannis, ut ſcis, illo die recitari neceſſe ſit. In ea eſt crebra iſta (*a*) vocalium concurſio, quam magna ex parte, ut vitioſam, fugit Demoſthenes.

XLV. Sed Græci viderint: nobis, ne ſi cupiamus quidem, diſtrahere (*b*) vo-

(57) *Quam lepide lexeis*) Vide lib. III. Orat. cap. 43.

(58) *Quin* (lego, qui *vocales nolit conjungere*) Id valet quoties vocales concurrunt, quaſi de duabus unam facere, &, ut paulo poſt dicit, *contrahere*; ubi idem præcipit, cujus contrarium eſt *diſtrahere*. *Nobis*, inquit, *ne ſi cupiamus quidem, diſtrahere voces conceditur*. Eſt igitur hic *conjungere*, & *contrahere*, Græcis *συναλείφειν*, a quo eſt *συναλοιφή*, quod Euſtathius *κρᾶσιν* & *συναίρεσιν* recte interpretatus eſt, *diſtrahere* autem *διαιρεῖν*, & *διαχεῖν*, & *διασπᾶν*. Utriuſque rei luculentum exemplum eſt apud Demetrium in aureolo libro illo *περὶ ἑρμηνείας*, ubi *διαιρεθέντα δὲ καὶ συγχυθέντα*, inquit, *ἀφωνότερα, ὡς τὸ, πάντα μὲν τὰ νέα καὶ καλά ἐστιν. εἰ δὲ συναλείψας εἴποις, καλά 'στιν*. Hoc eo dixi, quod Victorius in variis lectionibus & commentariis in hunc Demetrium, & qui Victorium ſequitur Lambinus, corrigunt, & legunt in Cicerone, *Nemo ut tam ruſticus ſit, quin vocales nolit conjungere*. Video quid velint: quod ſi illis conceditur, quid fuerit Cicerone ipſo ruſticius? in ipſo ingreſſu primæ epiſt. ad Lentulum, *Ego omni officio ac potius pietate erga te*, & quæ ſequuntur; ut mittam alia ejuſmodi infinita. Ac prope eram oblitus Lambinum pro *vocum* & *voces* ibidem reponere *vocalium* & *vocales*. Certe immerito: ſic enim vocalis *I* in Auſonii monoſyllab. *vox*, & a Terentiano *E*, *vocula* dicitus: & ſic poeta vetus apud Athenæum in gryphis lib. x. *Τὸ ω τῶν ἑπτὰ φωνῶν*, &c. quippe quod eæ literæ, ut ait Plato in Theæteto, cum de vocalibus diſputaret, *φωνὴν μόνον ἔχουσι*. Faber, *in Acad.* I. t. Vide Victorii Var. Lect. XII. 17. & Turnebi Adv. VIII. 3.

(a) *Vocalium*) Fict. Grut. *vocum*.

(b) *Vocales*) Vict. Grut. *voces*.

Digitized by Google

vocales conceditur. Indicant orationes illæ ipſæ horridulæ Catonis, indicant omnes poetæ, præter eos, qui ut verſum facerent, ſæpe hiabant; ut Nævius:

Vos, qui accolitis Hiſtrum fluvium, atque Algidam.

Et ibidem:

Quam nunquam vobis Graii, atque Barbari.

At Ennius ſemel: --- *Scipio invicte* --- Et quidem nos:

Hoc motu radiantis Eteſiæ in vada ponti.

Hoc idem noſtri ſæpius non tuliſſent, quod Græci laudare etiam ſolent. Sed quid ego vocales? ſine vocalibus ſæpe brevitatis cauſa contrahebant, ut ita dicerent, *multi' modis*, *Vas' argenteis*, (*) *palm' & crinibus*, *tecti' fractis*. Quid vero licentius, quam quod hominum etiam nomina contrahebant, quo eſſent aptiora? nam ut *duellum*, bellum, & *duis*, bis: ſic *Duellium*, eum, qui Pœnos claſſe devicit, *Bellium* nominaverunt, cum ſuperiores appellati eſſent ſemper *Duellii*. Quin etiam verba ſæpe contrahuntur, non uſus cauſa, ſed aurium. Quomodo enim veſter *Axilla*, *Ala* factus eſt (59), niſi fuga literæ vaſtioris? quam literam etiam e *maxillis* (60), e *taxillis*, & *vexillo*, & *paxillo*, conſuetudo elegans Latini ſermonis evellit. Libenter etiam copulando verba jungebant, ut *ſodes*, pro, *ſi audes*: *ſis*, pro *ſi vis*. Jam in uno, *capſis*, tria verba ſunt: *ain'*, pro *aiſne?* *nequire*, pro, *non quire*: *malle*, pro *magis velle*: *nolle*, pro, *non velle*. *Dein* etiam ſæpe, & *exin*, pro *deinde* & *exinde* dicimus. Quid illud? non olet unde ſit, quod dicitur, *cum illis?* *cum* autem *nobis* non dicitur, ſed *nobiſcum?* quia ſi ita diceretur, obſcœnius concurrerent literæ, ut etiam modo, niſi, *autem* interpoſuiſſem, concurriſſent. Ex eo eſt *mecum* (61), & *tecum*: non, *cum me*, & *cum te*, ut eſſet ſimile illis *vobiſcum*, atque *nobiſcum*.

XLVI. Atque etiam a quibuſdam ſero jam emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt. Nam *Proh deum*, *atque hominum fidem*: *deorum* ajunt. Ita credo, hoc illi neſciebant: an dabat hanc licentiam conſuetudo? Itaque idem poeta, qui inuſitatius contraxerat: *Patris mei* (62) *meum factumpu-*

(*) *Palm' & crinibus*) Lamb. *paſſi' crinibus*.

(59) *Axillæ*, *Ala factus eſt*) Pleriſque lexicographis impoſuit hic locus. *Axillam* interpretati ſunt minutam alam, abſurde. Viri proprium nomen eſt, qui primum Axilla, deinde Ahala, poſtea Hala, denique Ala dictus eſt. *Veſter* Axilla appellatur a Tullio, quia librum hunc ſcripſerat ad Brutum, qui maternum genus referebat ad Servilium Alam. *Pruſteus*.

(60) *Maxillis*) Pro *maxillis* malas, pro *taxillis* talos, pro *vexillis* vela, pro *paxillis* palos dicimus. *Idem*.

(61) *Ex eo eſt mecum*) Quæret aliquis, cur ergo dicimus, *mecum*, *tecum*, *ſecum*, *quicum*, *vobiſcum*, & cætera id genus, quæ nullam fugiunt αἰσχρολογίαν: *Ut eſſet*, inquit, *ſimile illis nobiſcum* &c. Hoc igitur ad effugiendum cacophaton, illa ad analogiam quandam reperta ſunt. Cicero de Oratore: *Noluimus*, cum me, & cum te *dicere*, *ne eidem computationi adjungendum eſſet* cum nobis: *ſed potius* mecum & tecum, & ſecum, & nobiſcum *diximus*, cum præpoſitione, quæ facit obſcœnum aſſidue poſtpoſitis. *Strebæus*.

(62) *Patris mei*) De ſententia horum & ſequentium verſiculorum, auctore me, nemo vehementer laboraverit. Deſumpti ſunt ex veteribus poetis, quorum carmina maximam partem periere. *Pruſteus*.

Digitized by Google

det, pro *meorum factorum*: & *Texitur: exitium examen rapit*, pro, *exitiorum*: non dicit, *liberum*, ut plerique loquimur, cum *Cupidos liberum*, aut, *In liberum loco* dicimus: ſed ut iſti volunt:

Neque tuum unquam in gremium extollas liberorum ex te genus.

Et idem: — *Namque Æſculapi liberorum* — Et ille alter in Chryſe, non ſolum,

Cives, antiqui amici majorum meum,

quod erat uſitatum: ſed durius etiam,

Conſilium, augurium, atque extum interpretes.

Idemque pergit: — *Poſtquam prodigium horriferum, portentum pavos*: quæ non ſane ſunt in omnibus neutris uſitata. Nec enim dixerim tam libenter, *armum judicium*, etſi eſt apud eundem, — *Nihilne ad te de judicio armum accidit?* quam *armorum*. Jam (ut cenſoriæ tabulæ (63) loquuntur) *fabrum* & *procum* audeo dicere, non *fabrorum* & *procorum*. Planeque, *duorum virorum judicium*, aut *trium virorum capitalium*, aut *decem virorum litibus judicandis*, dico nunquam. Atqui dixit Accius: *Video ſepulcra dua* (64) *duorum corporum*. Idemque: *Mulier una duum virum*. Quid verum ſit, intelligo: ſed alias ita loquor, ut conceſſum eſt, ut hoc, vel, *Prob deum* dico, vel, *Prob deorum*: alias ut neceſſe eſt, cum *trium virum*, non *virorum*: cum *ſeſtertium nummum*, non *nummorum*: quod in his conſuetudo varia non eſt.

XLVII. Quid, quod ſic loqui, *noſſe*, *judicaſſe*, vetant: *noviſſe*, jubent, & *judicaviſſe*? quaſi vero neſciamus, in hoc genere & plenum verbum recte dici, & imminutum uſitate. Itaque utrumque Terentius, *Eho, tu cognatum tuum non noras?* Poſt idem, *Stilphonem, inquam, noveras?* *Sciet*, plenum eſt: *ſit*, imminutum (65). Licet utare utroque. Ergo ibidem:

Quam cara ſintque, poſt carendo intelligunt,
Quamque attinendi magni dominatus ſient.

Nec vero reprehenderim: *Scripſere alii rem*; & *ſcripſerunt*, eſſe verius ſentio: ſed conſuetudini auribus indulgenti libenter obſequor. *Idem campus habet*, inquit Ennius: & , *In templis iiſdem*, probavit. At, *eiſdem*, erat ve-

(63) *Cenſoriæ tabulæ*) Commentarii & literæ cenſorum, in quas referunt civium nomina, & ſingulorum cenſum. Sunt & cenſoriæ tabulæ, quibus ignominioſi notantur, in quos a cenſoribus ſubſcriptum eſt. *Strebæus*.

(64) *Dua*) Antiquo more dictum. Quam in rem Quintilianus lib. 1. cap. 5. *Quid quod, inquit, quædam, quæ ſingula procul dubio vitioſa ſunt, juncta ſine reprehenſione dicuntur? Nam & dua, & tre, & pondo, diverſorum generum ſunt barbariſmi: at duapondo, & trepondo uſque ad noſtram ætatem ab omnibus dictum eſt, & recte dici Meſſala confirmat*. Pruſteus.

(65) *Imminutum*) Imminuta & diminuta vim eandem habent apud Latinos ſcriptores, ſed a rhetoribus & grammaticis bifariam diſtribuuntur. *Imminuta* ſunt vocabula, quibus aliqua ſyllaba per ſyncopen ſeu conciſionem detracta eſt; quibus vocabulis reſpondent *plena*, ut *maxilla* plenum eſt, *mala* imminutum vocabulum. *Diminuta* minuunt ſignificationem rerum, & numerum augent ſyllabarum, ut *homulus*, *homunculus*, *homuncio*. Iis opponuntur *integra*, ut *homo*. Pruſteus.

verius: nec tamen, *eiſdem*, opimius. Male ſonabat, *iiſdem*. Impetratum eſt a conſuetudine, ut peccare ſuavitatis cauſa liceret. Et *pomeridianas quadrigas*, quam *poſtmeridianas*, libentius dixerim: & *mehercule*, quam *mehercules*. *Non ſcire* quidem, barbarum jam videtur: *neſcire* dulcius. Ipſum *meridiem*, cur non *medidiem*? credo, quod erat inſuavius.

Una præpoſitio eſt, ABS, eaque nunc tantum in accepti tabulis manet, ne his quidem omnium: in reliquo ſermone mutata eſt. Nam *amovit* dicimus, & *abegit*, & *abſtulit*, ut jam neſcias, *ab*ne verum ſit, an *abs*. Quid ſi etiam *abſugit* turpe viſum eſt; & *abfer* noluerunt, *aufer* maluerunt? quæ præpoſitio præter hæc duo verba nullo alio in verbo reperitur. *Noti* erant, & *navi*, & *nari*, quibus cum IN præponi oporteret, dulcius viſum eſt, *ignoti*, *ignavi*, *ignari*, dicere, quam ut veritas poſtulabat. *Ex uſu* dicunt, & *e republica*, quod in altero vocalis excipiebat, in altero eſſet aſperitas, niſi literam ſuſtuliſſes: ut, *exegit*, *edixit*, *effecit*, *extulit*, *edidit*: adjuncti verbi primam literam præpoſitio commutavit, ut *ſubegit*, *ſummutavit*, *ſuſtulit*.

XLVIII. Quid in verbis junctis? quam ſcite *inſipientem*, non *inſapientem*? *iniquum*, non *inæquum*? *tricipitem*, non *tricapitem*? *conciſum*, non *concæſum*? Ex quo quidam *pertiſum* etiam volunt: quod eadem conſuetudo non probavit. Quid vero hoc elegantius, quod non fit natura, ſed quodam inſtituto? *inclytus* (66) dicimus brevi prima litera, *inſanus* producta. *Inhumanus* brevi, *infelix* longa. Et, ne multis, quibus in verbis eæ primæ literæ ſunt, quæ in *ſapiente*, atque *felice*, producte dicitur; in cæteris omnibus, breviter. Itemque *compoſuit*, *conſuevit*, *concrepuit*, *confecit*: conſule veritatem, reprehendet: refer ad aures, probabunt. Quære, cur? ita ſe dicent juvari. Voluptati autem aurium morigerari debet oratio.

Quin ego ipſe, cum ſcirem ita majores locutos eſſe, ut nuſquam, niſi in vocali (67), aſpiratione uterentur, loquebar ſic, ut *pulcros*, *Cetegos*, *triumpos*, *Cartaginem* dicerem: aliquando, idque ſero (68), convicio aurium,

(66) *Inclytas*) Vide Gellium, lib. II. cap. 17. *Idem*.

(67) *Nuſquam niſi in vocali*) Huc pertinent quæ Fabius lib. 1. cap. 5. tradit de aſpiratione. *Parciſſime ea veteres uſi, etiam in vocalibus, cum* ædos, ircoſque *dicebant. Diu deinde ſervatum ne conſonantibus aſpiraretur, ut in* Græcis *&* triumpis. *Erupit brevi tempore nimius uſus, ut* choronæ, chenturiones, præcones *adhuc quibuſdam inſcriptionibus maneant. Qua de re Catulli nobile epigramma eſt:*

Chommoda dicebat, ſi quando commoda vellet
Dicere, & hinſidias Arrius inſidias.
&c. *Idem*.

(68) *Aliquando, idque ſero*) Conſuetudo & uſus aſpirandi veteribus Romanis fuit, ut nuſquam niſi in vocali aſpiratione uterentur, ut *homo*, *inhumanus*, *vehicula*, *trahebat*. Hanc veluti legem ſecutus Cicero, reclamante populo dicebat ſine aſpiratione *pulcros*, *Cetegos*, *triumpos*, *Cartaginem*, & cætera id genus. Aliquando tamen, idque ſero, cum veritas, id eſt vera loquendi ratio extorta eſſet homini aurium convicio, hoc eſt auribus ipſius indignantibus, & tacite conviciantibus illa ſicciora durioraque ſentiri, tum cœpit ire per viam publicam, & cum populo dicere *pulchros*, *Cethegos*, *triumphos*, *Carthaginem*, quæ nunc quoque ſcribendo ſervamus aſpiratione mollita: ſed ut plerisque pronunciatio eſt, aſpiratio non auditur.

Digitized by Google

rium, cum extorta mihi veritas eſſet, uſum loquendi populo conceſſi, ſcientiam mihi reſervavi. *Orcivios* tamen, & *Matones*, *Otones*, *Cæpiones*, *ſepulcra*, *coronas*, *lacrymas* dicimus, quia per aurium judicium ſemper licet. *Burrum* ſemper Ennius, nunquam *Pyrrum*. *Vi patefecerunt Bruges*, non *Phryges*, ipſius antiqui declarant libri. Nec enim Græcam literam adhibebant: nunc autem etiam duas: & cum *Phrygum*, & cum *Phrygibus* dicendum eſſet, abſurdum erat aut tantum barbaris caſibus Græcam literam adhibere, aut recto caſu ſolum Græce loqui, tamen & *Phryges*, & *Pyrrhum* aurium cauſa dicimus.

Quin etiam, quod jam ſubruſticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eædem erant poſtremæ duæ literæ, quæ ſunt in *optumus*, poſtremam literam detrahebant, niſi vocalis inſequebatur. Ita non erat offenſio in verſibus, quam nunc fugiunt poetæ novi. Ita enim loquebamur:

> *Qui eſt omnibu' princeps*. Non *omnibus princeps*, &c.
> *Vita illa dignu'*, *locoque*. Non, *dignus*.

Quod ſi indocta conſuetudo tam eſt artifex ſuavitatis, quid ab ipſa tandem arte & doctrina poſtulari putamus?

Hæc dixi brevius, quam ſi hac de re una diſputarem; (eſt enim hic locus late patens, de natura uſuque verborum) longius autem, quam inſtituta ratio poſtulabat.

XLIX. Sed quia rerum, verborumque judicium, prudentiæ eſt: vocum autem, & numerorum, aures ſunt judices, &, quod illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad voluptatem: in illis ratio invenit, in his ſenſus artem. Aut enim negligenda nobis ſuit voluptas eorum, quibus probari volebamus, aut ars ejus conciliandæ reperienda.

Duæ ſunt igitur res, quæ permulceant aures, *ſonus* & *numerus*. De numero mox, nunc de ſono quærimus. Verba (ut ſupra diximus) legenda ſunt potiſſimum bene ſonantia, ſed ea non ut poetæ, exquiſita ad ſonum, ſed ſumpta de medio. *Qua pontus Helles* (69) ...... Ar *Auratus aries Colchorum*..... ſplendidis nominibus illuminatus eſt verſus: ſed proximus inquinatus inſuaviſſima litera (70) finitus, *Frugifera, & ferta arva Aſiæ tenet*. Quare bonitate potius noſtrorum verborum utamur, quam ſplendore Græcorum, niſi forte ſic loqui pœnitet: *Qua tempeſtate Paris Helenam*, & quæ ſequuntur. Immo vero iſta ſequamur, aſperitatemque fugiamus:

---

ditur. *Uſum*, inquit, *populo conceſſi*, *ſcientiam mihi reſervavi*. Ex arte præceptiſque ſcientia comparatur, a qua ſi loquendi conſuetudo diſſentit, tum cenſet conſuetudini potius & auribus quam ſcientiæ parendum. *Strebæus*.

(69) *Qua pontus Helles*) Non dubium eſt, quin admittenda ſit ſcriptura, quam e Seneca eruit Lipſius noſter, Quæſt. epiſt. v. 5. & Senec. ep. 81. *Qua ponto ab Helles*. Gruterus.

(70) *Inſuaviſſima litera*) S nimirum, quæ, teſte Halicarnaſſeo, libro de compoſitione nominum, ingratum efficit ſonum. & ſi ſæpius uſurpetur, vehementer oſtendit: quare caute a veteribus adhibita eſt. Porro Aſias, ubi duplex S, genitivus eſt antiquus, ut familias, &c. *Pruſteus*.

Digitized by Google

mus: *Habeo iſtam ego perterricrepam* ..... Idemque, *Verſutiloquas malitias*.

Nec ſolum componentur verba ratione, ſed etiam finientur, quoniam id judicium eſſe alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compoſitione ipſa, & quaſi ſua ſponte, aut quodam genere verborum, in quibus ipſis concinnitas ineſt: quæ ſive caſus habent in exitu ſimiles, ſive paribus paria redduntur, ſive opponuntur contraria, ſuapte natura numeroſa ſunt, etiam ſi nihil eſt factum de induſtria.

In hujus concinnitatis conſectatione Gorgiam fuiſſe principem accepimus, quo de genere illa noſtra ſunt in Miloniana: *Eſt enim, judices, hæc non ſcripta, ſed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus: ad quam non docti, ſed facti; non inſtituti, ſed imbuti ſumus*. Hæc enim talia ſunt, ut, quia referuntur ad ea, ad quæ debent referri, intelligamus non quæſitum eſſe numerum, ſed ſecutum.

Quod fit item in contrariis referendis: ut illa ſunt, quibus non modo numeroſa oratio, ſed etiam verſus efficitur:

Eam, quam nihil accuſas, damnas.

Condemnas, dixiſſet, qui verſum effugere voluiſſet.

Bene quam meritam eſſe autumas, dicis male mereri.

Id quod ſcis, prodeſt nihil: id, quod neſcis, obeſt.

Verſum efficit ipſa relatio contrariorum. Id eſſet in oratione numeroſum,

Quod ſcis, nihil prodeſt: quod neſcis, multum obeſt.

L. Semper hæc, quæ Græci *ἀντίθετα* nominant, cum contrariis opponuntur contraria, numerum oratorium neceſſitate ipſa efficiunt, & eum ſine induſtria. Hoc genere antiqui, jam ante Iſocratem, delectabantur, & maxime Gorgias: cujus in oratione plerumque efficit numerum ipſa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes; ut illa ſunt in quarto Accuſationis: *Conferte hanc pacem cum illo bello: hujus prætoris adventum, cum illius imperatoris victoria: hujus cohortem impuram, cum illius exercitu invicto: hujus libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas; ab hoc, qui conſtitutas accepit, captas dicetis Syracuſas*. Ergo & hi numeri ſint cogniti.

Genus illud tertium explicetur, quale ſit, numeroſæ & aptæ orationis. Quod qui non ſentiunt, quas aures habeant, aut quid in his hominis ſimile ſit, neſcio. Meæ quidem & perfecto completoque verborum ambitu gaudent, & curta ſentiunt, nec amant redundantia. Quid dico meas? conciones ſæpe exclamare vidi, cum apte verba cecidiſſent. Id enim exſpectant aures, ut verbis colligentur ſententiæ. Non erat hoc apud antiquos. Et quidem nihil aliud fere non erat. Nam & verba eligebant, & ſententias graves & ſuaves reperiebant, ſed eas aut vinciebant, aut explebant parum.

Hoc me ipſum delectat, inquiunt. Quid ſi antiquiſſima illa pictura paucorum colorum, magis, quam hæc jam perfecta, delectet? illa nobis ſit, credo, repetenda: hæc ſcilicet repudianda. Nominibus veterum gloriantur.

Ha-

Digitized by Google

Habet autem, ut in ætatibus auctoritatem ſenectus, ſic in exemplis antiquitas: quæ quidem apud me ipſum valet plurimum. Nec ego id, quod deeſt antiquitati, flagito potius, quam laudo, quod eſt: præſertim cum ea majora judicem, quæ ſunt, quam illa, quæ deſunt. Plus eſt enim in verbis, & in ſententiis boni, quibus illi excellunt, quam in concluſione ſententiarum, quam non habent.

LI. Poſt inventa concluſio eſt, qua credo uſuros veteres illos fuiſſe, ſi jam nota, atque uſurpata res eſſet: qua inventa, omnes uſos magnos oratores videmus. Sed habet nomen invidiam, cum in oratione judiciali & forenſi numerus Latine, Græce ῥυθμὸς ineſſe dicitur. Nimis enim inſidiarum ad capiendas aures adhiberi videtur, ſi etiam in dicendo numeri ab oratore quæruntur. Hoc freti iſti, & ipſi infracta & amputata loquuntur, & eos vituperant, qui apta & finita pronuntiant. Si inanibus verbis, levibuſque ſententiis: jure. Sin probæ res, lecta verba: quid eſt cur claudicare, aut inſiſtere orationem malint, quam cum ſententia pariter excurrere? Hic enim invidioſus numerus nihil affert aliud, niſi ut ſit apte verbis comprehenſa ſententia: quod fit etiam ab antiquis, ſed plerumque caſu, ſæpe natura; & quæ valde laudantur apud illos, ea fere, quia ſunt concluſa, laudantur.

Et apud Græcos quidem jam anni prope quadringenti ſunt, cum hoc probatur; nos nuper agnovimus. Ergo Ennio licuit vetera contemnenti dicere.

Verſibu', quos olim Fauni, vateſque canebant:

mihi de antiquis eodem modo non licebit, præſertim cum dicturus non ſim, *Ante hunc*.... ut ille: nec quæ ſequuntur, *Nos auſi reſerare*.... Legi enim, audivique nonnullos, quorum propemodum abſolute concluderetur oratio. Quod qui non poſſunt, non eſt eis ſatis non contemni, laudari etiam volunt. Ego autem illos ipſos laudo, idque merito, quorum ſe iſti imitatores eſſe dicunt, etſi in eis aliquid deſidero: hos vero minime, qui nihil illorum, niſi vitium, ſequuntur, cum a bonis abſint longiſſime.

Quod ſi aures tam inhumanas tamque agreſtes habent, ne doctiſſimorum quidem virorum eos movebit auctoritas? Omitto Iſocratem, diſcipuloſque ejus, Ephorum, & Naucratem: quanquam orationis faciendæ & ornandæ auctores locupletiſſimi ſummique ipſi oratores eſſe debeant. Sed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus vel inveniendis, vel judicandis acrior Ariſtotele fuit? quis porro Iſocrati eſt adverſatus inſenſius? Is igitur verſum (71) in oratione vetat eſſe, numerum jubet. Ejus auditor Theodectes (72), in primis (ut Ariſtoteles ſæpe ſignificat) politus ſcriptor, atque

(71) *Is igitur verſum*) Ariſtoteles lib. III. Rhetor. cap. 8. de numero præcipit, *Ut dictionis forma neque verſibus conſtet, neque numero careat*. Idem.

(72) *Theodectes*) E Lycia orator, Platonis, Iſocratis, & Ariſtotelis diſcipulus. Scripſit verſu artem oratoriam: animum etiam ad poeſim tragicam ſumma laude appulit. Obiit anno ætatis XLI. Floruit Olympiade CIII. *Suidas*. Idem.

que artifex, hoc idem & ſentit & præcipit. Theophraſtus vero iiſdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo iſtos ferat, qui hos auctores non probent? niſi omnino hæc eſse ab his præcepta neſciunt.

Quod ſi ita eſt, nec vero aliter exiſtimo: quia ipſi ſuis ſenſibus (73) non moventur, nihilne eis inane videtur? nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In verſu quidem theatra tota exclamant, ſi fuit una ſyllaba brevior aut longior. Nec vero multitudo pedes novit, nec ullos numeros tenet: nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit: & tamen omnium longitudinum & brevitatum in ſonis, ſicut acutarum graviumque vocum, judicium ipſa natura in auribus noſtris collocavit.

LII. Viſne igitur, Brute, totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quam illi ipſi, qui & hæc, & alia nobis tradiderunt? An his contenti eſſe, quæ ab illis dicta ſunt, poſſumus? Sed quid quæro, veliſne: cum literis tuis eruditiſſime ſcriptis, te id vel maxime velle perſpexerim? Primum ergo origo, deinde cauſa, poſt natura, tum ad extremum uſus ipſe explicetur orationis aptæ, atque numeroſæ. Nam qui Iſocratem maxime mirantur, hoc in ejus ſummis laudibus ferunt, quod verbis ſolutis numeros primus adjunxerit. Cum enim videret, oratores cum ſeveritate audiri, poetas autem cum voluptate: tum dicitur numeros ſecutus, quibus etiam in oratione uteremur, cum jucunditatis cauſa, tum ut varietas occurreret ſatietati.

Quod ab his vere quadam ex parte, non totum, dicitur. Nam neminem in eo genere ſcientius verſatum Iſocrate, confitendum eſt: ſed princeps inveniendi fuit Thraſymachus; cujus omnia nimis etiam exſtant ſcripta numeroſe. Nam (ut paulo ante dixi) paria paribus adjuncta, & ſimiliter definita, itemque contrariis relata contraria, quæ ſua ſponte (etiam ſi id non agas) cadunt plerumque numeroſe, Gorgias primus invenit: ſed his eſt uſus intemperantius. Id autem eſt genus (74) (ut ante dictum eſt) ex tribus partibus collocationis alterum.

Horum uterque Iſocratem ætate præcurrit: ut eos ille moderatione, non inventione vicerit. Eſt enim, ut in transferendis, faciendiſque verbis tranquillior, ſic in ipſis numeris ſedatior. Gorgias autem avidior eſt generis ejus, & his feſtivitatibus (ſic enim ipſe cenſet) inſolentius abutitur: quas Iſocrates (cum tamen audiviſſet in Theſſalia adoleſcens ſenem jam Gorgiam) moderatius temperavit. Quin etiam ſe ipſe tantum, quantum ætate procedebat, (prope enim centum confecit annos) relaxarat a nimia neceſ-

 ſita-

(73) *Quia ipſi ſuis ſenſibus*) Eſt qui mallet, duce Lambino: *Quid? ipſi ſuis ſenſibus non moventur?*

(74) *Id autem eſt genus*) Collocationis verborum, ut ante Cicero explicuit cap. 44. triplex eſt genus: primum, ut inter ſe verba aptiſſime cohæreant extrema cum primis: alterum, de quo hic agitur, aut ipſa verborum concinnitas conficiat orbem ſuum: tertium, ut comprehenſio numeroſe cadat. *Truſleus*.

ſitate numerorum: quod declarat in eo libro (75) quem ad Philippum Macedonem ſcripſit, cum jam admodum eſſet ſenex: in quo dicit ſeſe minus jam ſervire numeris, quam ſolitus eſſet. Ita non modo ſuperiores, ſed etiam ſe ipſe correxerat.

LIII. Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos principes, auctoreſque, quos dicimus, & origo inventa eſt: cauſa quæratur. Quæ ſic aperta eſt, ut mirer, veteres non eſſe commotos, præſertim cum, ut ſit, fortuito ſæpe aliquid concluſe, apteque dicerent: quod cum animos hominum aureſque pepuliſſet, ut intelligi poſſet, id, quod caſus effudiſſet, cecidiſſe jucunde: notandum certe genus, atque ipſi ſibi imitandi fuerunt. Aures enim, vel animus aurium nuntio naturalem quandam in ſe continet vocum omnium menſionem. Itaque & longiora & breviora judicat, & perfecta ac moderata ſemper exſpectat. Mutila ſentit quædam, & quaſi decurtata: quibus, tanquam debito fraudetur, offenditur: productiora alia, & quaſi immoderatius excurrentia, quæ magis etiam aſpernantur aures: quod cum in pleriſque, tum in hoc genere nimium quod eſt, offendit vehementius, quam id, quod videtur parum. Ut igitur poetica & verſus inventus eſt terminatione aurium, obſervatione prudentium; ſic in oratione animadverſum eſt, multo illud quidem ſerius, ſed eadem natura admonente, eſſe quoſdam certos curſus, concluſioneſque verborum.

Quoniam igitur cauſam quoque oſtendimus: naturam nunc, (id enim erat tertium) ſi placet, explicemus: quæ diſputatio non hujus inſtituti ſermonis eſt, ſed artis intimæ. Quæri enim poteſt, qui ſit orationis numerus, & ubi poſitus, & natus ex quo: & is unuſne ſit, an duo, an plures, quaque ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, & quemadmodum adhibitus aliquid voluptatis afferat. Sed, ut in pleriſque rebus, ſic in hac, duplex eſt conſiderandi via; quarum altera eſt longior, brevior altera, eadem etiam planior.

LIV. Eſt autem longioris prima illa quæſtio, ſitne omnino ulla numeroſa oratio. Quibuſdam enim non videtur: quia nihil inſit in ea certi, ut in verſibus: & quod ipſi, qui affirmant eos eſſe numeros, rationem, cur ſint, non queant reddere. Deinde, ſi ſit numerus in oratione: qualis ſit, aut quales: & e poeticiſne numeris, an ex alio genere quodam: &, ſi e poeticis; quis eorum ſit, aut qui. Namque aliis unus modo, aliis plures, aliis omnes iidem videntur. Deinde, quicumque ſunt, ſive unus, ſive plures; communeſne ſint omni generi orationis: quoniam aliud genus eſt narrandi, aliud perſuadendi, aliud docendi: an diſpares numeri cuique orationis generi accommodentur. Si communes, qui ſint: ſi diſpares, quid interſit, & cur non æque in oratione, atque in verſu numerus appareat. Deinde, quod dicitur in oratione numeroſum, id utrum numero ſolum efficiatur,

(75) *In eo libro*) In oratione ad Philippum, qua eum hortatur, ut præcipuis Græciæ urbibus reconciliatis, bellum Perſis inferat. *Idem*.

tur, an etiam vel compoſitione quadam, vel genere verborum: an eſt ſuum cujuſque: ut numerus intervallis, compoſitio vocibus, genus ipſum verborum quaſi quædam forma, & lumen orationis appareat: ſitque omnium fons compoſitio, ex eaque & numerus efficiatur, & ea, quæ dicuntur orationis quaſi formæ & lumina, quæ (ut dixi) Græci vocant σχήματα.

At non eſt unum, nec idem, quod voce jucundum eſt, & quod moderatione abſolutum (76), & quod illuminatum genere verborum: quanquam id quidem finitimum eſt numero, quia per ſe plerumque perfectum eſt: compoſitio autem ab utroque differt, quæ tota ſervit gravitati vocum, aut ſuavitati. Hæc igitur fere ſunt, in quibus rei natura quærenda ſit.

Eſſe ergo in oratione numerum quendam, non eſt difficile cognoſcere. Judicat enim ſenſus: in quo iniquum eſt, quod accidit, non cognoſcere, ſi, cur id accidat, reperire nequeamus. Neque enim ipſe verſus ratione eſt cognitus (77), ſed natura atque ſenſu, quem dimenſa ratio docuit, quid acciderit. Ita notatio naturæ, & animadverſio peperit artem. Sed in verſibus res eſt apertior: quanquam etiam a modis quibuſdam, cantu remoto, ſoluta eſſe videatur oratio, maximeque id in optimo quoque eorum poetarum, qui λυρικοί a Græcis nominantur: quos cum cantu ſpoliaveris, nuda pene remanet oratio. Quorum ſimilia ſunt quædam etiam apud noſtros: velut illa in Thyeſte:

Quemnam te eſſe dicam? qui tarda in ſenectute,

& quæ ſequuntur: quæ, niſi cum tibicen acceſſit, orationi ſunt ſolutæ ſimillima. At comicorum ſenarii propter ſimilitudinem ſermonis ſic ſæpe ſunt abjecti, ut nonnunquam vix in his numerus & verſus intelligi poſſit: quo eſt ad inveniendum difficilior in oratione numerus, quam in verſibus.

Omnino duo ſunt, quæ condiant orationem; verborum, numerorumque jucunditas. In verbis ineſt quaſi materia quædam: in numero autem expolitio. Sed ut cæteris in rebus, neceſſitatis inventa antiquiora ſunt, quam voluptatis: ita & in hac re accidit, ut multis ſeculis ante oratio nuda, ac rudis ad ſolos animorum ſenſus exprimendos fuerit reperta, quam ratio numerorum, cauſa delectationis aurium, excogitata. Itaque & Herodotus, & eadem, ſuperiorque ætas (78) numero caruit, niſi quando temere, ac fortuito: & ſcriptores perveteres de numero nihil omnino, de oratione præcepta

(76) *Quod voce jucundum eſt, & quod moderatione abſolutum*) Fortaſſe, *modulatione*, ut lib. 1. de Orat. (cap. 60.) ubi omnes vulgati: *adſtrictus certa quadam numerorum* moderatione, *& pedum*. Hic etiam placeat, *modulatione*. Muretus.

(77) *Neque enim ipſe verſus ratione eſt cognitus*) Si rhythmus & metrum ratione cognita eſſent, ratio redderetur: ſed a natura parta ſunt, a ſenſu notata, ratione dimenſa. Quamobrem tantum dici poteſt, rationem menſura comprehendiſſe, quæ natura pepeririſſet. Ergo ratio verſum numerumque metitur, ſed non parit. *Strebaus*.

(78) *Eadem, ſuperiorque ætas*) Quintilianus, IX. 4. Ciceroni refragatur. *Nec mihi*, inquit, *quamlibet magnus auctor, Cicero perſuaſerit Lyſiam, Herodotum, Thucydidem parum ſtudioſos ejus numeri fuiſſe*. *Pruſteus*.

cepta multa nobis reliquerunt. Nam quod & facilius eſt, & magis neceſſarium, id ſemper ante cognoſcitur.

LIV. Itaque tralata, aut facta, aut juncta verba, facile ſunt cognita, quia ſumebantur e conſuetudine, quotidianoque ſermone. Numerus autem (*) nondum depromebatur, neque habebat aliquam neceſſitudinem, aut cognationem cum oratione. Itaque ſerius aliquanto notatus, & cognitus, quaſi quandam palæſtram, & extrema lineamenta orationi attulit.

Quod ſi & anguſta quædam atque conciſa, & alia eſt collatata & diffuſa oratio; neceſſe eſt id non literarum accidere natura, ſed intervallorum longorum & brevium varietate, quibus implicata atque permiſta oratio, quoniam tum ſtabilis eſt, tum volubilis, neceſſe eſt ejuſmodi naturam numeris contineri. Nam circuitus ille, quem ſæpe jam diximus, incitatior numero ipſo fertur & labitur, quoad perveniat ad finem, & inſiſtat. Perſpicuum eſt igitur, numeris adſtrictam orationem eſſe debere, carere verſibus.

Sed hi numeri poeticine ſint, an ex alio genere quodam, deinceps eſt videndum. Nullus eſt igitur numerus extra poeticos, propterea quod definita ſunt genera numerorum. Nam omnis talis eſt, ut unus ſit e tribus. Pes enim (79), qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, ut neceſſe ſit partem pedis aut æqualem eſſe alteri parti, aut altero tanto, aut ſeſqui eſſe majorem. Ita ſit æqualis dactylus, duplex jambus, (*) ſeſqui pæon; qui pedes in orationem non cadere qui poſſunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numeroſum ſit neceſſe eſt.

Sed quæritur, quo numero, aut quibus potiſſimum ſit utendum. Incidere vero omnes in orationem etiam ex hoc intelligi poteſt, quod verſus ſæpe in oratione per imprudentiam dicimus: quod vehementer eſt vitioſum (80): ſed non attendimus, neque exaudimus noſmetipſos. Senarios vero, & Hipponacteos effugere vix poſſumus. Magnam enim partem ex jambis no-

---

(*) *Nondum*) Sic Lambinus: ſed Victor. *non modo*: Man. & Grut. *non domo*.

(79) *Pes enim*) Cujus loci hæc eſt ſententia. Pedes ex quibus numeri conficiuntur, triplicis ſunt generis. Alii ſunt æquales, & unam partem habent æqualem alteri: tales ſunt ſpondei, qui conſtant ex duabus longis, tales dactyli, quorum prima longa duabus brevibus æqualis eſt. Alii duplices ſunt, quorum una pars altero tanto major eſt altera: ejuſmodi jambus eſt, brevis enim ſyllaba longa eſt dimidiata. Alii denique ſunt ſeſquiplices, quorum altera pars altera dimidio major eſt, ut pæon ſive pæan, qui longa una ſyllaba & tribus brevibus conſtat. At longa ſyllaba in temporum metricorum ratione duas breves æquare dicitur. Ita ſit ut tres breves longam unam dimidio ſuperent. Nam ternarius ad binarium relatus ſeſquialteram proportionem habet. Ita fere Budæus lib. 1. de Aſſe. *Idem*.

(*) *Seſquipaon*) Vict. *ſeſquipæan*, Lamb. *ſeſquiplex pæan*.

(80) *Quod vehementer eſt vitioſum*) Nec cavit Cicero, cui interdum verſus etiam heroici exciderunt: ut pro Archia,

In quo me non inficior mediocriter eſſe

Verſatum. Immo lib. III. de Oratore, quo vitium hoc exagitatur, inventum eſt integrum diſthicum. Sic enim loquitur Craſſus, cap. 5. *Ac mihi quidem veteres illi majus quiddam animo*

Complexi, plus multo etiam vidiſſe videntur,
Quam quantum noſtrorum ingeniorum acies

Intueri poſſit. Vide Voſſium lib. IV. Inſtitut. Orator. *Idem*.

noſtra conſtat oratio. Sed tamen eos verſus facile agnoſcit auditor. Sunt enim uſitatiſſimi. Inculcamus autem per imprudentiam ſæpe etiam minus uſitatos, ſed tamen verſus; vitioſum genus, & longa animi proviſione fugiendum. Elegit ex multis Iſocratis libris triginta fortaſſe verſus Hieronymus, peripateticus in primis nobilis, pleroſque ſenarios, ſed etiam anapæſta: quo quid poteſt eſſe turpius? etſi in eligendo fecit malitioſe. Prima enim ſyllaba dempta in primo verbo ſententiæ, poſtremum ad verbum primam rurſus ſyllabam adjunxit inſequentis. Ita factus eſt anapæſtus is, qui Ariſtophaneus nominatur. Quod ne accidat, obſervari nec poteſt, nec neceſſe eſt. Sed tamen hic corrector, in eo ipſo loco, quo reprehendit, (ut a me animadverſum eſt ſtudioſe inquirente in eum) emittit imprudens ipſe ſenarium. Sit igitur hoc cognitum, in ſolutis etiam verbis ineſſe numeros, eoſdemque eſſe oratorios, qui ſint poetici.

LVII. Sequitur ergo, ut, qui maxime cadant in orationem aptam numeri, videndum ſit. Sunt enim qui jambicum putent, quod ſit orationi ſimillimus: qua de cauſa fieri, ut is potiſſimum propter ſimilitudinem veritatis adhibeatur in fabulis; quod ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ ſit accommodatior. Ephorus autem, levis ipſe orator, ſed profectus ex optima diſciplina, pæona ſequitur, aut dactylum: fugit autem ſpondeum, & trochæum. Quod enim pæon habeat tres breves, dactylus autem duas, brevitate, & celeritate ſyllabarum labi putat verba proclivius: contraque accidere in ſpondeo, & trochæo, quod alter e longis conſtaret, alter e brevibus fieret: alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed & illi priores errant, & Ephorus in culpa eſt. Nam & qui pæona prætereunt, non vident molliſſimum a ſeſe numerum, eundemque ampliſſimum præteriri. Quod longe Ariſtoteli videtur ſecus, qui judicat, heroum numerum grandiorem, quam deſideret ſoluta oratio: jambum autem nimis e vulgari eſſe ſermone. Ita neque humilem, nec abjectam orationem, nec nimis altam & exaggeratam probat: plenam tamen eam vult eſſe gravitatis, ut eos, qui audient, ad majorem admirationem poſſit traducere. Trochæum autem, qui eſt eodem ſpatio, quo choreus, cordacem appellat, quia contractio & brevitas dignitatem non habeat. Ita pæona probat, eoque ait uti omnes, ſed ipſos non ſentire cum utantur: eſſe autem tertium, ac medium inter illos: ſed ita factos eos pedes eſse, ut in eis ſingulis modus inſit aut ſeſquiplex, aut duplex, aut par. Itaque illi, de quibus ante dixi, tantummodo commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. Jambus enim & dactylus in verſum cadunt maxime. Itaque ut verſum fugimus in oratione, ſic hi ſunt evitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam eſt oratio, nec quidquam inimicius quam illa verſibus. Pæon autem minime eſt aptus ad verſum: quo libentius eum recepit oratio. Ephorus vero ne ſpondeum quidem, quem fugit, intelligit eſſe æqualem dactylo (81), quem probat. Syllabis enim metiendos

(81) *Æqualem dactylo*) Æqualis eſt dactylo ſpondeus ratione non ſyllabarum, ſed intervallorum: ut enim quatuor habet ſpatia dactylus, duo priora ratione unius longæ, duo

dos pedes, non intervallis, exiſtimat: quod idem facit in trochæo, qui temporibus & intervallis eſt par jambo: ſed eo vitioſus in oratione, ſi ponatur extremus (82), quod verba melius in ſyllabas longiores cadunt. hæc, quæ ſunt apud Ariſtotelem, eadem a Theophraſto, Theodecteque de pæone dicuntur.

Ego autem ſentio, omnes in oratione eſſe quaſi permiſtos & confuſos pedes. Nec enim effugere poſſemus animadverſionem, ſi ſemper iiſdem uteremur: quia nec numeroſa eſſe, ut poema; neque extra numerum, ut ſermo vulgi eſt, debet oratio. Alterum nimis eſt vinctum, ut de induſtria factum appareat: alterum nimis diſſolutum, ut pervagatum, ac vulgare videatur: ut ab altero non delectere, alterum oderis. Sit igitur (ut ſupra dixi permiſta & temperata numeris, nec diſſoluta, nec tota numeroſa, pæone maxime, quoniam optimus auctor ita cenſet) ſed reliquis etiam numeris, quos ille præterit, temperata.

LVIII. Quos autem numeros, cum quibus, tanquam purpuram, miſceri oporteat, nunc dicendum eſt, atque etiam quibus orationis generibus ſint cuique accommodatiſſimi. Jambus enim frequentiſſimus eſt in iis, quæ demiſſo atque humili ſermone dicuntur. Pæon autem in amplioribus: in utroque dactylus. Ita in varia & perpetua oratione hi ſunt inter ſe miſcendi & temperandi. Sic minime animadvertetur delectationis aucupium, & quadrandæ orationis induſtria: quæ latebit eo magis, ſi & verborum & ſententiarum ponderibus utemur. Nam qui audiunt, hæc duo animadvertunt, & jucunda ſibi cenſent, verba dico & ſententias: eaque dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos, & prætervolat numerus: qui tamen ſi abeſſet, illa ipſa delectarent.

Nec vero nimius is curſus eſt numerorum, orationis dico, (nam eſt longe aliter in verſibus) nihil ut fiat extra modum. Nam id quidem eſſet poema. Sed omnis nec claudicans, nec quaſi fluctuans, & æqualiter, conſtanterque ingrediens, numeroſa habetur oratio. Atque id in dicendo numeroſum putatur, non quod totum conſtat e numeris, ſed quod ad numeros proxime accedit: quo etiam difficilius eſt oratione uti, quam verſibus: quod in illis certa quædam & definita lex eſt, quam ſequi ſit neceſſe; in dicendo autem nihil eſt propoſitum, niſi aut ne immoderata, aut anguſta, aut diſſoluta, aut fluens ſit oratio. Itaque non ſunt in ea tanquam tibicini percuſſionum modi, ſed univerſa comprehenſio & ſpecies orationis clauſa & terminata eſt: quod voluptate aurium judicatur.

LIX. Solet autem quæri, totone in ambitu verborum numeri tenendi ſint, an in primis partibus, atque in extremis. Plerique enim cenſent cadere

duo poſteriora ratione duarum brevium, ſic ſpondeo propter duas longas quatuor ſunt ſpatia. *Idem*.

(82) *Si ponatur extremus*) Numeroſum eſt hoc quare Catilinariæ exordium. *Video*, *P.C. in me omnium veſtrum ora atque oculos eſſe converſos*. Deſinat trochæo, *converſos eſſe* vel *eſſe converſos video*, mirum quantum deficiet. *Idem*.

dere tantum numeroſe oportere, terminarique ſententiam. Eſt autem, ut id maxime deceat, non id ſolum. Ponendus eſt enim ille ambitus, non abjiciendus. Quare cum aures extremum ſemper exſpectent, in eoque acquieſcant, id vacare numero non oportet: ſed ad hunc exitum tamen a principio ferri debet verborum illa comprehenſio, & tota a capite ita fluere, ut ad extremum veniens ipſa conſiſtat.

Id autem bona diſciplina exercitatis, qui & multa ſcripſerint, & quæcumque etiam ſine ſcripto dicerent, ſimilia ſcriptorum effecerint, non erit difficillimum. Ante enim circumſcribitur mente ſententia, confeſtimque verba concurrunt: quæ mens eadem, qua nihil eſt celerius, ſtatim dimittit, ut ſuo quodque loco reſpondeat: quorum deſcriptus ordo alias alia terminatione concluditur: atque omnia illa & prima & media verba ſpectare debent ad ultimum. Interdum enim curſus eſt in oratione incitatior, interdum moderata ingreſſio: ut jam a principio videndum ſit, quemadmodum velis venire ad extremum. Nec in numeris magis, quam in reliquis ornamentis orationis, eadem cum faciamus, quæ poetæ, effugimus tamen in oratione poematis ſimilitudinem. Eſt enim in utroque & materia, & tractatio: materia in verbis, tractatio in collocatione verborum. Ternæ autem ſunt utriuſque partes verborum: translatum, novum, priſcum. Nam de propriis nihil hoc loco dicimus.

LX. Collocationis autem, eæ, quas diximus, compoſitio, concinnitas, numerus; ſed in utroque frequentiores ſunt, & liberiores poetæ. Nam & transferunt verba cum crebrius, tum etiam audacius: & priſcis libentius utuntur, & liberius novis. Quod idem fit in numeris: in quibus quaſi neceſſitati parere coguntur. Sed tamen hæc nec nimis eſſe diverſa, nec ullo modo conjuncta intelligi licet. Ita fit, ut non item in oratione, ut in verſu, numerus exſtet: idque quod numeroſum in oratione dicitur, non ſemper numero fiat, ſed nonnunquam, aut concinnitate, aut conſtructione verborum.

Ita, ſi numerus orationis quæritur qui ſit; omnis eſt: ſed alius alio melior atque aptior. Si locus; in omni parte verborum. Si, unde ortus ſit; ex aurium voluptate. Si componendorum ratio; dicetur alio loco, quia pertinet ad uſum, quæ pars quarta & extrema nobis in dividendo fuit. Si, ad quam rem adhibeatur; ad delectationem. Si, quando; ſemper. Si, quo loco; in tota continuatione verborum. Si, quæ res efficiat voluptatem; eadem, quæ in verſibus, quorum modum notat ars, ſed aures ipſæ tacito eum ſenſu ſine arte definiunt.

LXI. Satis multa de natura: ſequitur uſus, de quo eſt accuratius diſputandum. In quo quæſitum eſt, in totone circuitu illo orationis, quem Græci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehenſionem, aut continuationem, aut circumſcriptionem dicimus: an in principiis ſolum, an in extremis, an in utraque parte numerus tenendus ſit. Deinde, cum aliud videatur eſſe numerus, aliud numeroſum: quid interſit. Tum autem in omnibuſne numeris æqualiter particulas deceat incidere, an facere alias breviores, alias longiores, idque quando, aut cur, quibuſque partibus: pluribuſ-

Digitized by Google

buſne, an ſingulis: imparibus, an æqualibus: & quando aut iſtis, aut illis ſit utendum: quæque inter ſe aptiſſime collocentur, & quomodo: an omnino nulla ſit in eo genere diſtinctio: quodque ad rem maxime pertinet, qua ratione numeroſa fiat oratio. Explicandum etiam eſt, unde orta ſit forma verborum: dicendumque, quantos circuitus facere deceat. Deque eorum particulis, & tanquam inciſionibus diſſerendum eſt, quærendumque, utrum una ſpecies & longitudo ſit earum, anne plures; &, ſi plures, quo loco, aut quando, quoque genere uti oporteat. Poſtremo totius generis utilitas explicanda eſt, quæ quidem patet latius. Non ad unam enim rem aliquam, ſed ad plures accommodatur.

Ac licet, non ad ſingulas res reſpondentem, de univerſo genere ſic dicere, ut etiam ſingulis ſatis reſponſum eſſe videatur. Remotis igitur reliquis generibus unum ſelegimus, hoc, quod in cauſis, foroque verſatur, de quo diceremus. Ergo in aliis, id eſt, in hiſtoria, & in eo, quod appellamus ἐπιδεικτικὸν, placet omnia dici Iſocrateo, Theopompeoque more, illa circumſcriptione, ambituque, ut tanquam in orbe incluſa currat oratio, quoad inſiſtat in ſingulis perfectis, abſolutiſque ſententiis. Itaque poſteaquam eſt nata hæc vel circumſcriptio, vel comprehenſio, vel continuatio, vel ambitus, ſi ita licet dicere: nemo, qui aliquo eſſet in numero, ſcripſit orationem generis ejus, quod eſſet ad delectationem comparatum, remotumque a judiciis forenſique certamine, quin redigeret omnes fere in quadrum numerumque ſententias. Nam cum is eſt auditor, qui non vereatur, ne compoſitæ orationis inſidiis ſua fides attentetur, gratiam quoque habet oratori, voluptati aurium ſervienti.

LXII. Genus autem hoc orationis neque totum aſſumendum eſt ad cauſas forenſes, neque omnino repudiandum. Si enim ſemper utare, cum ſatietatem affert, tum, quale ſit, etiam ab imperitis agnoſcitur. Detrahit præterea actionis dolorem, aufert humanum ſenſum actoris, tollit funditus veritatem & fidem. Sed, quoniam (*) adhibenda nonnunquam eſt, primum videndum eſt, quo loco, deinde quam diu retinenda ſit, tum quot modis commutanda.

Adhibenda eſt igitur numeroſa oratio, ſi aut laudandum eſt aliquid ornatius, ut nos in Accuſationis ſecundo de Siciliæ laude diximus; aut in ſenatu de conſulatu meo: aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis deſiderat, quam doloris, ut in quarto Accuſationis de Ennenſi Cerere, de Segeſtana Diana, de Syracuſarum ſitu diximus. Sæpe etiam in amplificanda re, conceſſu omnium funditur numeroſe & volubiliter oratio. Id nos fortaſſe non perfecimus, conati quidem ſæpiſſime ſumus: quod plurimis locis perorationes noſtræ voluiſſe nos, atque animo contendiſſe declarant. Id autem tum valet, cum is, qui audit, ab oratore jam obſeſſus eſt, ac tenetur. Non enim id agit, ut inſidietur & obſervet: ſed jam favet, pro-

(*) *Adhibenda*) Lamb. *adhibendum . . . retinendum . . . commutandum*.

Digitized by Google

proceſſumque vult, dicendique vim admirans, non inquirit quod reprehendat.

Hæc autem forma retinenda non diu eſt, nec dico in peroratione, quam ipſe includit (83), ſed in orationis reliquis partibus. Nam cum his locis uſus, quibus oſtendi licere, transferenda tota dictio eſt ad illa, quæ neſcio cur, cum Græci κόμματα & κῶλα (84) nominent, nos non recte inciſa & membra dicamus. Neque enim eſſe poſſunt, rebus ignotis, nota nomina; ſed cum verba aut ſuavitatis aut inopiæ cauſa transferre ſoleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut, cum id appellandum ſit, quod propter rerum ignorationem ipſarum, nullum habuerit ante nomen, neceſſitas cogat aut novum facere verbum, aut a ſimili mutuari.

LXIII. Quo autem pacto deceat inciſe, membratimve dici, jam videbimus: nunc, quot modis mutentur comprehenſiones, concluſioneſque, dicendum eſt. Fluit omnino numerus a primo tum incitatius, brevitate pedum (85), tum proceritate tardius. Curſum contentiones magis requirunt; expoſitiones rerum, tarditatem. Inſiſtit autem ambitus modis pluribus, e quibus unum eſt ſecuta Aſia maxime, qui dichoreus vocatur, cum duo extremi chorei ſunt, id eſt, e ſingulis longis, & brevibus. Explanandum eſt enim, quod ab aliis iidem pedes aliis nominantur vocabulis.

Dichoreus non eſt ille quidem ſua ſponte vitioſus in clauſulis, ſed in ora-

(83) *Quam ipſe includit*) Hæc verba arbitror non eſſe Ciceronis, ſed aliena, atque ab aliquo ad oram libri adſcripta, quibus ſignificabat ille, quiſquis fuerit, perorationem numeratam, & quodam modo incluſam eſſe in iis orationis partibus, in quibus numeroſe fuſam orationem locum habere dicit M. Tullius. Quod ſi quis contendat eſſe Ciceronis, ita eſſet legendum: *quam ipſe incluſi*: quod tamen loquendi genus non eſſet ſatis concinnum. Quod autem alii hæc verba, *quam ipſe includit*, ſic interpretantur, quam ipſe orator terminat, ut ſit hæc hujus loci ſententia; de peroratione non eſſe opus præcipere, quamdiu hæc numeroſa oratio in ea ſit retinenda; utpote quam ipſe orator includit ac terminat, ut longior eſſe non poſſit: multo minus probo. Dixiſſet enim potius, *quam ipſe finit ac terminat*, vel, *claudit ac terminat*. Lamb.

(84) Κόμματα & κῶλα) Κῶλον *membrum*, & κόμμα *inciſum*, nonniſi longitudine differre ſentit Hermogenes lib. IV. de Inventione. Periodus ſententiam comprehendit, in qua protaſis eſt, & apodoſis. Quæ autem ſententia eſt uniuſmodi, ſimplex, nec in ſe reflexa, ſi ultra verſus heroici longitudinem progrediatur, Hermogeni membrum dicitur, ut illud Ciceronis Philippica II. cap. 22. *Omnino nulla cauſa juſta cuiquam eſſe poteſt, contra patriam arma capiendi*. Quæ brevius concluditur ſententia, appellatur inciſum: ut *furor arma miniſtrat. Trahit ſua quemque voluptas*. Membratim dixit Cicero lib. III. in Verrem cap. 89. *Placent vobis hominum mores? placet ita geri magiſtratus, ut geruntur? placet ſocios ſic tractari, ut per hæc tempora tractatos videtis? Cur hæc a me opera conſumitur? quid ſedetis? cur non in media oratione conſurgitis, atque diſceditis? Vultis autem iſtorum audacias ac libidines aliqua ex parte reſecare? Deſinite dubitare, utrum ſit utilius, propter multos improbos uni parcere, an unius improbi ſupplicio multorum improbitatem coercere*. Pruſteus.

(85) *Tum incitatius, brevitate pedum*) Id præcipue patet in verſibus. Quid his Virgilii numeris incitatius?

Inde ubi clara dedit ſonitum tuba, finibus omnes
Haud mora proſiluere ſuis, ferit æthera clamor.

His autem quid tardius?

Belli ferratos rupit Saturnia poſtes.

Idem.

orationis numero nihil eſt tam vitioſum, quam ſi ſemper eſt idem. Cadit autem per ſe ille ipſe præclare, quo etiam ſatietas formidanda eſt magis. Me ſtante C. Carbo, C. filius, tribunus plebis, in concione dixit his verbis: *O Marce Druſe, patrem appello*. Hæc quidem duo (86) binis pedibus inciſim: dein membratim, *Tu dicere ſolebas, ſacram eſſe rempublicam*. Hæc item membra ternis (87). Poſt ambitus, *Quicumque eam violaviſſent, ab omnibus eſſe ei pœnas perſolutas*. Dichoreus (88). Nihil enim ad rem, extrema illa, longa ſit, an brevis. Deinde, *Patris dictum ſapiens, temeritas filii comprobavit*. Hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus eſt, ut admirabile eſſet. Quæro, nonne id numerus effecerit? Verborum ordinem immuta; fac ſic, *Comprobavit filii temeritas*: jam nihil erit, etſi temeritas ex tribus brevibus, & longa eſt: quem Ariſtoteles ut optimum probat, a quo diſſentio. At eadem verba, eadem ſententia. Animo iſtuc ſatis eſt, auribus non ſatis. Sed id crebrius fieri non oportet. Primum enim numerus agnoſcitur: deinde ſatiat: poſtea, cognita facilitate, contemnitur.

LXIV. Sed ſunt clauſulæ plures, quæ numeroſe & jucunde cadant. Nam & creticus, qui eſt e longa, & brevi, & longa; & ejus æqualis pæon, qui ſpatio par eſt, ſyllaba longior; quam commodiſſime putatur in ſolutam orationem illigari, cum ſit duplex. Nam aut e longa & tribus brevibus, qui numerus in primo viget, jacet in extremo: aut e totidem brevibus & longa, in quem optime cadere cenſent veteres: ego non plane rejicio: ſed alios antepono.

Ne ſpondeus quidem funditus eſt repudiandus. Etſi, quod eſt e longis duabus, hebetior videtur, & tardior, habet tamen ſtabilem quendam, & non expertem dignitatis gradum: in inciſionibus vero multo magis, & in membris (89). Paucitatem enim (a) pedum gravitatis ſuæ tarditate compenſat. Sed hos cum in clauſulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo. Adjungo (quod minimum ſit) proximum ſuperiorem, ſæpe etiam tertium.

Ne

(86) *Hæc quidem duo*) Nempe verba *O Marce Druſe*, & *patrem appello*, exprimuntur inciſim duobus pedibus, *O Marce* antibacchius eſt, *Druſe* choreus: *patrem appello* duplex ſpondeus, vel jambus & choreus. *Idem*.

(87) *Hæc item membra ternis*) Horum membrorum (*Tu dicere ſolebas*) & (*ſacram eſſe rempublicam*) primum quidem continet ſpondeum, tribrachyn, & ſpondeum; alterum autem, ſi nulla fiat eliſio, conſtat ex anapæſto, jambo, & dactylo. *Idem*.

(88) *Dichoreus*) Qui hoc vocabulo *perſolutas* habetur. Neque enim refert ultima ſyllaba longa ſit an brevis. Ex Terentiano Mauro, ut verſus, ſic

Commataque hoc ipſum juris habere volunt.

Idem.

(89) *In inciſionibus vero multo magis, & in membris*) Senſus indicat legendum: *Multo magis, quam membris*. Inciſa enim Cicero diſtinguit nominatim a membris, quod manifeſto exponet paulo poſterius. Et quod ſequitur, noſtram ſententiam confirmat: *Paucitatem enim pedum gravitate ſive tarditate compenſat*. Scilicet, cum in *inciſionibus* pauciores ſunt pedes, quam in *membris*, ſpondeus in illis compenſat *paucitatem ſua tarditate*. Etenim ſi ſpondeus aptus ſit *inciſionibus*, & *membris*, nullum video tertium, cui minus aptus eſſe poſſit. *Anonymus*.

(a) *Pedum*) Lamb. *ſyllabarum*.

Digitized by Google

Ne jambus quidem, qui eſt e brevi & longa; aut par (*b*) choreo, qui habet tres breves, ſed ſpatio par, non ſyllabis; aut etiam dactylus (90), qui eſt e longa & duabus brevibus, ſi eſt proximus a poſtremo, parum volubiliter pervenit ad extremum, ſi eſt extremus choreus, aut ſpondeus. Nunquam enim intereſt (91), uter ſit eorum in pede extremo. Sed iidem hi tres pedes male concludunt, ſi quis eorum in extremo locatus eſt, niſi cum pro cretico poſtremus eſt dactylus. Nihil enim intereſt, dactylus ſit extremus, an creticus: quia poſtrema ſyllaba brevis, an longa ſit, ne in verſis quidem refert.

Quare etiam pæona qui dixit aptiorem, in quo eſſet longa poſtrema, vidit parum: quoniam nihil ad rem eſt, poſtrema, quam longa ſit. Jam pæon, quod plures habeat ſyllabas, quam tres, numerus a quibuſdam (92), non pes habetur. Eſt quidem, ut inter omnes conſtat antiquos, Ariſtotelem, Theophraſtum, Theodectem, Ephorum, unus aptiſſimus orationi vel orienti, vel mediæ: putant illi etiam cadenti: quo loco mihi videtur aptior creticus. Dochmius (93) autem e quinque ſyllabis, brevi, duabus longis,

(b) *Choreo*) Lamb. *trochæus*, Man. *choreus*,

(90) *Dactylus*) Tradit hic Tullius dactylo & ſpondeo periodum volubiliter finiri. Qui congruit hæc præceptio cum iis quæ ſuperius dixit? & in Partitione oratoria cap. 72. expreſſis verbis ait, orationem circumſcribendam eſſe *numeroſe, non ad ſimilitudinem verſuum*. Qui convenit cum præcepto Quintiliani lib. IX. cap. 4. *Ne dactylus quidem ſpondeo bene præponitur, quia finem verſus damnamus in fine orationis*. Mihi quidem vitioſa tum videtur concluſio, quæ fit duabus vocibus, quarum vel altera ſit dactylus, altera ſpondeus, ut *Gaudia pelle*; vel altera ſit choreus, altera bacchius, ut, *Pelle timorem*: ſic enim vulgo deſinunt hexametri verſus. At ſi unico vocabulo comprehendantur & dactylus & ſpondeus, numeroſe claudet periodum, ut patet ex lib. III. in Verrem cap. 13. *Cum in tantis incommodis aratorum injuriiſque decumanorum, nullum ex iſto præclaro edicto non modo factum, ſed ne poſtulatum quidem judicium inveniatur*. Item eleganter claudet periodum vox ex duabus brevibus totidemque longis compoſita, præſertim ſi ex pluribus ſyllabis compoſitum vocabulum præcedat: ut oratione poſt reditum in Senatu cap. 9. *Qui mihi primus afflicto & jacenti conſularem fidem dexteramque porrexit: qui me a morte ad vitam, a deſperatione ad ſpem, ab exitio ad ſalutem revocavit*. Aurium enim judicio hujuſcemodi clauſulæ, licet in iis ſit dactylus & ſpondeus, vix ullam videntur habere cum verſu ſimilitudinem. *Pruſteus*.

(91) *Nunquam enim intereſt*) Diſſentit a Cicerone Fabius lib. IX. cap. 4. *Neque ego ignoro*, inquit, *in fine pro longa accipi brevem, quod videtur aliquid vacanti tempori ex eo quod inſequitur, accedere. Aures tamen conſulens meas, intelligo multum referre, utrum ne longa ſit quæ claudit, an pro longa. Neque enim tam plenum eſt dicere*, incipientem timere, *quam illud* auſus eſt con-fiteri. *Idem*.

(92) *A quibuſdam*) Quibus accedit Quintilianus lib. IX. cap. 4. ubi ait pedes non excedere tres ſyllabas, adeoque pæonem & dochimum numeros eſſe, non pedes. *Idem*.

(93) *Dochmius*) Vulgo *Dochimus*. Primam habet brevem, deinde duas longas, quartam brevem, ultimam longam, ut *amicos tenes*. Grammatici nonnulli volunt duas primas eſſe breves, ut *hyacinthini*. Turneb. Neſcio quo bonarum literarum fato factum fuiſſe dicam, ut poſt tot Fabianæ Inſtitutionis editiones a tot tamque doctis viris adornatas hæc barbara vox *Dochimus* huc uſque locum tenuerit τῷ *Dochmius*: quam veram eſſe lectionem, ſatis demonſtratur ex Hephæſtionis opuſculo περὶ μέτρων, & ex veteribus Grammaticis edit. Putſchii in quibus conſtanter legitur δόχμιος, *dochmios*, & *dochmius*. Vide Diomedem pag. 419. Cæſium Baſſum pag. 267., & Rufinum pag. 2714. Attamen pravæ lectionis illius *Dochimus* macula omnes, quas quidem viderim, Ciceronis ipſius editiones infecit. Quid? quod ipſe Voſſius, & ipſe Jovita Rapicius, qui de oratorio numero unus fere omnium optime ſcripſit, depravatam illam lectionem paſſim ſecuti ſunt. Fu-

tu-

gis, brevi, longa, ut eſt hoc: *Amicos tenes*; quovis loco aptus eſt, dum ſemel ponatur: iteratus, aut continuatus, numerum apertum, & nimis inſignem facit.

LXV. His igitur tot commutationibus, tamque variis ſi utemur: nec deprehendetur manifeſto, quid a nobis de induſtria fiat, & occurretur ſatietati. Et quia non numero ſolum numeroſa oratio, ſed & compoſitione fit, & genere (quod ante dictum eſt) concinnitatis: compoſitione poteſt intelligi, cum ita ſtructa verba ſunt, ut numerus non quæſitus, ſed ipſe ſecutus eſſe videatur; ut apud Craſſum: *Nam ubi libido dominatur, innocentiæ leve præſidium eſt*. Ordo enim verborum efficit numerum ſine ulla aperta oratoris induſtria. Itaque ſi quæ veteres illi (Herodotum dico & Thucydidem, totamque eam ætatem) apte, numeroſeque dixerunt: ea non numero quæſito, ſed verborum collocatione ceciderunt.

Formæ vero quædam ſunt orationis, in quibus ea concinnitas ineſt, ut ſequatur numerus neceſſario. Nam cum aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut, quæ ſimiliter cadunt verba, verbis comparantur: quidquid ita concluditur, plerumque fit ut numeroſe cadat. Quo de genere cum exemplis ſupra diximus, ut hæc quoque copia facultatem afferat non ſemper eodem modo deſinendi. Nec tamen hæc ita ſunt arcta & adſtricta, ut ea, cum velimus, laxare nequeamus. Multum intereſt, utrum numeroſa ſit, id eſt, ſimilis numerorum, an plane e numeris conſtet oratio. Alterum ſi ſit, intolerabile vitium eſt: alterum niſi ſit, diſſipata, & inculta, & fluens eſt oratio.

LXVI. Sed quoniam non modo non frequenter, verum etiam raro in veris cauſis, aut forenſibus circumſcripte, numeroſeque dicendum eſt: ſequi videtur, ut videamus, quæ ſint illa, quæ ſupra dixi inciſa, quæ membra. Hæc enim in veris cauſis maximam partem orationis obtinent. Conſtat enim ille ambitus & plena comprehenſio e quatuor fere partibus, quæ membra dicimus, ut & aures impleat, & ne brevior ſit, quam ſatis ſit, neque longior. Quanquam utrumque nonnunquam vel potius ſæpe accidit, ut aut citius inſiſtendum ſit, aut longius procedendum, ne brevitas defraudaſſe aures videatur, neve longitudo obtudiſſe. Sed habeo mediocritatis rationem. Nec enim loquor de verſu, & eſt liberior aliquanto oratio.

E quatuor igitur, quaſi hexametrorum inſtar verſuum quod ſit, conſtat fere plena comprehenſio. His igitur ſingulis verſibus quaſi nodi apparent continuationis, quos in ambitu conjungimus. Sin membratim volumus dicere, inſiſtimus: idque cum opus eſt, ab iſto curſu invidioſo facile nos, & ſæpe disjungimus. Sed nihil tam debet eſſe numeroſum, quam hoc, quod minime apparet, & valet plurimum. Ex hoc genere illud eſt Craſſi: *Miſ-*

turum jam ſpero, ut, qui oratorarum artium ſcriptores in lucem deinceps edituri ſunt, pro τῷ *Dochimus*, quod ferri nequit, τὸ *Dochmius* typis curent excudendum. *Capperonnerius*, ad Quint. IX. 4. num. 346. pag. 605.

ſi: *Miſſos faciant patronos : ipſi prodeant*. Niſi intervallo dixiſſet, -- *ipſi prodeant*, -- ſenſiſſent profecto effugiſſe ſenarium. Omnino melius caderet, *prodeant ipſi*. Sed de genere nunc diſputo. *Cur clandeſtinis conſiliis non oppugnant? cur de perfugis noſtris copias comparant contra nos?* Prima ſunt illa duo, quæ δέμματα Græci vocant, nos inciſa dicimus: deinde tertium, κῶλα illi, nos membrum. Sequitur non longa (ex duobus enim verſibus, id eſt, membris, eſt perfecta) comprehenſi: & in ſpondeos cadit: & Craſſus quidem ſic plerumque dicebat: idque ipſe genus dicendi maxime probo.

LXVII. Sed quæ inciſim, aut membratim efferuntur, ea vel aptiſſime cadere debent: ut eſt apud me: *Domus tibi deerat? at habebas. Pecunia ſuperabat? at egebas*. Hæc inciſe dicta ſunt quatuor. At membratim, quæ ſequuntur, duo: *Incurriſti amens in columnas: in alienos inſanus inſaniſti* (94). Deinde (*a*) omnia, tanquam crepidine (95) quadam, comprehenſione longiore ſuſtinentur, *Depreſſam, cæcam, jacentem domum pluris, quam te, & quam fortunas tuas æſtimaſti*. Dichoreo finitur. At diſpondeo proximum illud. Nam in iis, quibus, ut pugiunculis, uti oportet, brevitas facit ipſa liberiores pedes. Sæpe enim ſingulis utendum eſt, plerumque binis, (& utriſque addi pedis pars poteſt) non fere ternis amplius.

Inciſim autem, & membratim tractata (96) oratio in veris cauſis plurimum valet, maximeque his locis, cum aut arguas, aut refellas: ut noſtra in Corneliana ſecunda, *O callidos homines, o rem excogitatam, o ingenia metuenda!* Membratim adhuc: deinde cæſim diximus. Rurſus membratim, *Teſtes dare volumus*. Extrema ſequitur comprehenſio, ſed ex duobus membris, qua non poteſt eſſe brevior: *Quem, quæſo, noſtrum fefellit, ità vos eſſe facturos?*

Nec ullum genus eſt dicendi aut melius, aut fortius (*b*), quam binis, aut ternis ferire verbis (97), nonnunquam ſingulis, paulo alias pluribus (*c*): inter quas variis clauſulis interponit ſe raro numeroſa comprehenſio. Quam perverſe fugiens Hegeſias, dum ille quoque imitari Lyſiam vult, al-

(94) *In alienos inſanus inſaniſti*) Victorius lib. XVIII. cap. 9. Variarum Lectionum, non videre ſe ait quem locum hic habeat harum vocum ſecunda. *Pruſteus*.

(a) *Omnia*) Lamb. *omnis* . . . . *comprehenſio longior ſuſtinetur* . . . . *dichoreoque finitur*.

(95) *Tanquam crepidine*) Ad Græcorum imitationem Victorius ibidem oſtendit expreſſam hanc metaphoram. *Idem*.

(96) *Membratim tractata*) Legit Manutius *tracta*, quod verbum ad ſententiam & ad uſum Latinæ linguæ aptius exiſtimat. *Idem*.

(b) *Quam*) Omittunt Vict. Man. Grut.

(97) *Binis, aut ternis ferire verbis*) Exemplum in eo genere ſit illud ex I. Catilinaria cap. 1. O *tempora! o mores! Senatus hæc intelligit. Conſul videt: hic tamen vivit. Vivit? imo etiam in ſenatum venit: fit publici conſilii particeps: notat & deſignat oculis ad cædem unumquemque noſtrum. Nos autem viri fortes ſatisfacere reip. videmur, ſi iſtius furorem ac tela vitemus*. Vides Catilinam inciſis primum acriter urgeri; tum membra ſuccedere, quæ omnia denique periodo tanquam crepidine ſuſtinentur. *Idem*.

(c) *Inter quas*) Lamb. *inter qua*.

Digitized by Google

alterum pene Demoſthenem, ſaltat, incidens particulas. Et is quidem non minus ſententiis peccat, quam verbis: ut non quærat, quem appellet ineptum, qui illum cognoverit. Sed ego illa Craſſi, & noſtra poſui, ut qui vellet, auribus ipſis, quid numeroſum etiam in minimis particulis orationis eſſet, judicaret.

LXVIII. Et, quoniam plura de numeroſa oratione diximus, quam quiſquam ante nos, nunc de ejus generis utilitate dicemus. Nihil enim eſt aliud, Brute, (quod quidem tu minime omnium ignoras) pulchre, & oratorie dicere, niſi optimis ſententiis verbiſque lectiſſimis dicere. Et nec ſententia ulla eſt, quæ fructum oratori ferat, niſi apte expoſita, atque abſolute: nec verborum lumen apparet, niſi diligenter collocatorum: & horum utrumque numerus illuſtrat. Numerus autem (ſæpe enim hoc teſtandum eſt) non modo non poetice junctus, verum etiam fugiens illum, eique omnium diſſimillimus, (non quin iidem ſint numeri non modo oratorum & poetarum, verum omnino loquentium, denique etiam ſonantium omnium, quæ metiri auribus poſſumus) ſed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur, aut orationis, aut poematis ſimile videatur.

Hanc igitur ſive compoſitionem, ſive perfectionem, ſive numerum vocari placet, & adhibere neceſſe eſt, ſi ornate velis dicere, non ſolum, (quod ait Ariſtoteles & Theophraſtus) ne infinite feratur, ut flumen, oratio, quæ non aut ſpiritu pronuntiantis, aut interductu librarii (98), ſed numero coacta debet inſiſtere: verum etiam quod multo majorem habent apta vim, quam ſoluta. Ut enim athletas, nec multo ſecus gladiatores videmus nihil nec vitando facere caute, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palæſtram quandam; ut, quidquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad adſpectum etiam ſit venuſtum: ſic oratio nec plagam gravem facit, niſi petitio fuit apta; nec ſatis recte declinat impetum, niſi etiam in cedendo, quid deceat, intelligit.

Itaque, qualis eorum motus, quos ἀπαλαίστρους Græci vocant, talis horum mihi videtur oratio, qui non claudunt numeris ſententias: tantumque abeſt, ne, quod ii (99), qui hoc aut magiſtrorum inopia, aut ingenii tarditate, aut laboris fuga non ſunt aſſecuti, ſolent dicere, enervetur oratio compoſitione verborum, ut aliter in ea nec impetus ullus, nec vis eſſe poſſit.

LXIX. Sed magnam exercitationem res flagitat, ne quid eorum, qui ge-

---

(98) *Interductu librarii*) Id eſt virgula aut puncto quod figit is qui libros manu ſcribit. Non enim quia punctum eſt, quieſcit ſpiritus; ſed quia deſinit comprehenſio, ſignum interducitur. *Strebaus*.

(99) *Tantumque abeſt, ne, quod ii, &c.*) Legendum omnino: *Tantumque abeſt, ut, quod* .... Nam hoc loco *ne* ſtare non poteſt. Eſt hujus loci ſententia, Tantum abeſt, ut compoſitio verborum enervet orationem (quod ii ſolent dicere qui hoc .... non ſunt aſſecuti,) ut ſine compoſitione nec impetus ullus, nec vis in oratione eſſe poſſit. Sic enim Cicero ſæpe *ut* geminatum ponit cum ex formula *tantum abeſt*. Exempla ſuppeditat Godeſcalcus Stevvechius, in libro *de Particulis linguæ Latinæ*, v. *Tantum abeſt ut, ut*. Anonymus.

genus hoc ſecuti non tenuerunt, ſimile faciamus; ne aut verba trajiciamus aperte, quo melius aut cadat, aut volvatur oratio. Quod ſe L. Cœlius Antipater in procemio belli Punici, niſi neceſſario, facturum negat. O virum ſimplicem, qui nos nihil celat: ſapientem, qui ſerviendum neceſſitati putet! Sed hic omnino rudis. Nobis autem in ſcribendo atque in dicendo, neceſſitatis excuſatio non probatur. Nihil eſt enim neceſſe: & , ſi quid eſſet, id neceſſe tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc a Lælio, ad quem ſcripſit, cui ſe purgat, veniam petit, & utitur ea trajectione verborum, & nihilo tamen aptius explet, concluditque ſententias.

Apud alios autem, & Aſiaticos maxime, numero ſervientes, inculcata reperias inania quædam verba, quaſi complementa numerorum. Sunt etiam qui illo vitio, quod ab Hegeſia maxime fluxit, infringendis, concidendiſque numeris in quoddam genus abjectum incidant, Siculorum ſimillimum. Tertium eſt, in quo fuerunt fratres illi, Aſiaticorum rhetorum principes, Hierocles & Menecles, minime mea ſententia contemnendi. Etſi enim a forma veritatis & ab Atticorum regula abſunt, tamen hoc vitium compenſant vel facultate, vel copia: ſed apud eos varietas non erat, quod omnia fere concludebantur uno modo.

Quæ vitia qui fugerit, ut neque verbum ita trajiciat, ut id de induſtria factum intelligatur; neque inferciens verba, quaſi rimas expleat; nec minutos numeros ſequens, concidat, delumbetque ſententias; nec ſine ulla commutatione in eodem ſemper verſetur genere numerorum: is omnia fere vitia vitaverit. Nam de laudibus multa diximus, quibus ſunt alia perſpicue vitia contraria.

LXX. Quantum autem ſit apte dicere, experiri licet, ſi aut compoſiti oratoris bene ſtructam collocationem diſſolvas permutatione verborum. Corrumpatur enim tota res, ut & hæc noſtra in Corneliana, & deinceps omnia: *Neque me divitiæ movent, quibus omnes Africanos, & Lælios multi venalitii, mercatoreſque ſuperarunt*. Immuta paulum, ut ſit, *multi ſuperarunt mercatores, venalitiique*; perierit tota res. Et quæ ſequuntur: *Neque veſtis, aut cælatum aurum & argentum, quo noſtros veteres Marcellos, Maximoſque multi eunuchi e Syria Ægyptoque vicerunt*. Verba permuta ſic, ut ſit, *Vicerunt eunuchi e Syria, Ægyptoque*. Adde tertium: *Neque vero ornamenta iſta villarum, quibus L. Paulum, & L. Mummium, qui rebus his urbem, Italiamque omnem referſerunt, ab aliquo video perfacile Deliaco, aut Syro potuiſſe ſuperari*. Fac ita, *potuiſſe ſuperari ab aliquo Syro, aut Deliaco*. Videſne, ut ordine verborum paulum commutato, iiſdem verbis, ſtante ſententia, ad nihilum omnia recidant, cum ſint ex aptis diſſoluta? aut ſi alicujus inconditi arripias diſſipatam aliquam ſententiam, eamque, ordine verborum paulum commutato, in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerit antea diffluens, ac ſolutum. Age, ſume de Gracchis apud cenſores illud: *Abeſſe non poteſt, quin ejuſdem hominis ſit, probos improbare, qui improbos probet*. Quanto aptius, ſi ita dixiſſet, *quin ejuſdem hominis ſit, qui improbos probet, probos improbare*? Hoc modo dicere nemo unquam noluit: nemoque potuit, quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc

hoc aſſequi non potuerunt: ita facti ſunt repente Attici. Quaſi vero Trallianus (1) fuerit Demoſthenes: cujus non tam vibrarent fulmina illa, niſi numeris contorta ferrentur.

LXXI. Sed ſi quos (2) magis delectant ſoluta, ſequantur ea ſane, modo ſic, ut ſi quis Phidiæ clypeum (3) diſſolverit, collocationis univerſam ſpeciem ſuſtulerit, non ſingulorum operum venuſtatem: ut in Thucydide, orbem modo orationis deſidero, ornamenta comparent. Iſti autem cum diſſolvunt orationem, in qua nec res, nec verbum ullum eſt, niſi abjectum: non clypeum, ſed, ut in proverbio eſt (etſi humilius dictum eſt, tamen ſimile eſt) ſcopas (ut ita dicam) mihi videntur diſſolvere: atque, ut plane genus hoc, quod ego laudo,; contempſiſſe videantur, aut ſcribant aliquid vel Iſocrateo more, vel quo Æſchines, aut Demoſthenes utitur: tum illos exiſtimabo non deſperatione formidaviſſe genus hoc, ſed judicio refugiſse: aut reperiam, ipſa eadem conditione qui uti velit, ut aut dicat, aut ſcribat utra voles lingua, eo genere, quo illi volunt. Facilius eſt enim apta diſsolvere, quam diſſipata connectere.

Res autem ſe ſic habet, (ut breviſſime dicam quod ſentio) compoſite, & apte, ſine ſententiis dicere, inſania eſt: ſententioſe autem ſine verborum & ordine, & modo, infantia: ſed ejuſmodi tamen infantia, ut ea qui utantur non ſtulti homines haberi poſſint, etiam plerumque prudentes: quo qui eſt contentus, utatur. Eloquens vero, qui non approbationes ſolum, ſed admirationes, clamores, plauſus, ſi liceat, movere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe ſit, quidquam aut ſpectari, aut audiri libentius.

Habes meum de oratore, Brute, judicium: quod aut ſequere, ſi probaveris; aut tuo ſtabis, ſi aliud quoddam eſt tuum. In quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro aſſeveravi, unquam affirmabo eſſe verius, quam tuum. Poteſt enim non ſolum aliud mihi, ac tibi, ſed mihi ipſi aliud alias videri. Nec in hac modo re, quæ ad vulgi aſſenſum ſpectat, & ad aurium voluptatem: quæ duo ſunt ad judicandum leviſſima (4): ſed

(1) *Trallianus*) Trallis Ptolomæo Phrygiæ urbs, ubi corrupta & inquinata dictio, ab Atticorum elegantia longe remotiſſima. *Pruſtens*.

(2) *Sed ſi quos*) Hujus loci ſenſus eſt: Si quis preſſum, conciſum, & a numeris alienum dicendi genus uſurpare voluerit: uſurpet ſane: ea tamen conditione, ut ſingulis inciſis & membris ſubſtet laudabilis ſententia. Sit ejus dictio ſimilis clypeo Minervæ, quem ſculpſit Phidias: qui ſi diſſolvatur, tolletur quidem univerſa ſpecies clypei, at in ſingulis partibus, puta in ſua quam Phidias ipſe fabricatus eſt effigie, ſupererit venuſtas. Tolerabile eſt non abſolutas periodos conficere, ſi reliqua ſuppetant ornamenta, ut in Thucydide, cui præter orationis comprehenſionem & ambitum vix quicquam deeſt. *Idem*.

(3) *Phidiæ clypeum*) Phidias *clypeo Minervæ effigiem ſuam incluſit: qua convulſa, tota operis colligatio ſolveretur*. Valer. Maxim. lib. VIII. cap. 14. *Idem*.

(4) *Quæ duo ſunt ad judicandum leviſſima*) Ut vulgus, ſic inſtabile vulgi judicium, cui tamen probari debet orator. Deinde judicium aurium non modo ſuperbiſſimum ac faſtidioſiſſimum eſt, ſed etiam incertiſſimum. Aliud aliis placet, atque hinc non leves inter peritiſſimos artis magiſtros de numeris oratoriis controverſiæ. *Idem*.

Digitized by Google

ſed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc inveni firmius, quod tenerem, aut quo judicium meum dirigerem, quam id, quodcumque mihi quam ſimillimum veri videretur, cum ipſum illud verum in occulto lateret. Tu autem velim, ſi tibi ea, quæ diſputata ſunt, minus probabuntur, ut aut majus opus inſtitutum putes, quam effici potuerit; aut, dum tibi roganti voluerim obſequi, verecundia negandi, ſcribendi me impudentiam (5) ſuſcepiſſe.

---

(5) *Impudentiam*) Fortaſſe, *imprudentiam*, ut, unde eſt orſa, in eodem terminetur oratio. Hinc enim orſa eſt: *Malo* .... *deſiderari a te prudentiam meam*, &c. Muretus.

T O P I C A

AD C. TREBATIUM

A R G U M E N T U M.

Trebatii voluntati ſatisfacturus hoc quaſi compendium Topicorum Ariſtoteleorum fecit. Primo locis argumentorum, cum artificioſorum, tum ἀτέχνων *breviter enumeratis, definit quodque genus & exemplis illuſtrat*, cap. 2. 4. *Deinde fuſius de ſingulis diſſerit*: cap. 5. 20. *Poſtremo, de quæſtionibus, ac variis cauſarum generibus, quorum aliis alii loci ſunt aptiores, paucis diſſerit.* Ernestus.

I. MAJORES nos res ſcribere ingreſſos, C. Trebati, & iis libris, quos brevi tempore ſatis multos edidimus, digniores, e curſu ipſo revocavit voluntas tua. Cum enim mecum in Tuſculano eſſes, & in bibliotheca ſeparatim uterque noſtrum ad ſuum ſtudium libellos, quos vellet, evolveret, incidiſti in Ariſtotelis Topica quædam, quæ ſunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inſcriptione commotus, continuo a me eorum librorum ſententiam requiſiſti. Quam tibi cum expoſuiſſem, diſciplinam inveniendorum argumentorum, ut ſine ullo errore ad eam (*a*) rationem via perveniremus ab Ariſtotele inventa, libris illis contineri: verecunde tu quidem, ut omnia, ſed tamen ut facile cernerem te ardere ſtudio, mecum, ut tibi illa traderem, egiſti. Cum autem ego te non tam vitandi laboris mei cauſa, quam quod id tua intereſſe arbitrarer, vel ut eos per te ipſe le-

(*a*) *Rationem*) Lamb. *ratione & via*.

legeres, vel ut totam rationem a doctiſſimo quodam rhetore acciperes, hortatus eſſem: utrumque, ut a re audiebam, es expertus. Sed a libris te obſcuritas rejecit. Rhetor autem ille magnus, hæc, ut opinor, Ariſtotelica ſe ignorare reſpondit. Quod quidem minime ſum admiratus, eum philoſophum rhetori non eſſe cognitum, qui ab ipſis philoſophis, præter admodum paucos, ignoretur. Quibus eo minus ignoſcendum eſt, quod non modo rebus iis, quæ ab illo dictæ & inventæ ſunt, allici debuerunt: ſed dicendi quoque incredibili quædam cum copia, tum etiam ſuavitate. Non potui igitur tibi, ſæpius hoc roganti, & tamen verenti, ne mihi gravis eſſes, (facile enim id cernebam) debere diutius, ne ipſi juris interpreti fieri videretur injuria. Etenim cum tu mihi meiſque multa ſæpe ſcripſiſſes, veritus ſum, ne, ſi ego gravarer, aut ingratum id, aut ſuperbum videretur. Sed, dum fuimus una, tu optimus es teſtis, quam fuerim occupatus. Ut autem a te diſceſſi, in Græciam proficiſcens, cum opera mea nec reſpublica, nec amici uterentur, nec honeſte inter arma verſari poſſem, ne ſi tuto id quidem mihi liceret: ut veni Veliam, tuaque, & tuos vidi (1), admonitus hujus æris alieni, nolui deeſſe ne tacitæ quidem flagitationi tuæ. Itaque hæc, cum mecum libros non haberem, memoria repetita, in ipſa navigatione conſcripſi, tibique ex itinere miſi: ut mea diligentia mandatorum tuorum, te quoque, etſi admonitore non eges, ad memoriam noſtrarum rerum excitarem. Sed jam tempus eſt ad id quod inſtituimus, accedere.

II. Cum omnis ratio diligens diſſerendi duas habeat partes; unam inveniendi, alteram judicandi: utriuſque princeps, ut mihi quidem videtur, Ariſtoteles fuit. Stoici autem in altera elaboraverunt. Judicandi enim vias diligenter perſecuti ſunt, ea ſcientia, quam *Dialecticen* appellant. Inveniendi vero artem, quæ *Topice* dicitur, quæque ad uſum potior erat, & ordine naturæ certe prior, totam reliquerunt. Nos autem, quoniam in utraque ſumma utilitas eſt, & utramque, ſi erit otium, perſequi cogitamus, ab ea, quæ prior eſt, ordiemur.

Ut igitur earum rerum, quæ abſconditæ ſunt, demonſtrato, & notato loco, facilis inventio eſt: ſic, cum perveſtigare argumentum aliquod volumus, locos noſſe debemus. Sic enim appellatæ ab Ariſtotele ſunt hæ quaſi ſedes, e quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire, *Locum* eſſe argumenti ſedem: *Argumentum* autem, rationem, quæ rei dubiæ faciat fidem.

Sed ex his locis, in quibus argumenta incluſa ſunt, alii in eo ipſo, de quo agitur, hærent: alii aſſumuntur extrinſecus. In ipſo, tum ex toto, tum ex partibus ejus, tum ex nota, tum ex his rebus, quæ quodam modo affectæ ſunt ad id, de quo quæritur. Extrinſecus autem ea (2) dicuntur, quæ abſunt, longeque disjuncta ſunt.

(1) *Tuaque, & tuos vidi*) Trebatii paternæ poſſeſſiones Veliæ erant. Vide epiſt. Ciceronis ad Trebatium, Fam. VII. 19. & 20. *Goveanus.*

(2) *Dicuntur*) Lamb. *ducuntur.*

Sed ad id totum, de quo diſſeritur, tum definitio adhibetur, quæ quaſi involutum evolvit id, de quo quæritur. Ejus argumenti talis eſt formula: Jus civile eſt æquitas conſtituta iis, qui ejuſdem civitatis ſunt, ad res ſuas obtinendas: ejus autem æquitatis utilis eſt cognitio: utilis eſt ergo juris civilis ſcientia.

Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo: Si neque cenſu (2), neque vindicta, nec teſtamento liber factus eſt, non eſt liber. Neque eſt ulla earum rerum: non eſt igitur liber.

Tum notatio, cum ex vi verbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo: Cum lex aſſiduo (3) vindicem aſſiduum (4) eſſe jubeat, locupletem jubet locupleti. Locuples enim eſt aſſiduus, ut ait Ælius, appellatus ab (a) ære dando.

III. Ducuntur etiam argumenta ex iis rebus, quæ quodam modo affectæ ſunt ad id, de quo quæritur. Sed hoc genus in plures partes diſtributum eſt. Nam alia conjugata appellamus, alia ex genere, alia ex (b) forma, alia ex ſimilitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex adjunctis, alia ex antecedentibus, alia ex conſequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex cauſis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, aut parium, aut minorum.

Conjugata (5) dicuntur, quæ ſunt ex verbis generis ejuſdem. Ejuſdem autem generis verba ſunt, quæ orta ab uno varie commutantur, ut ſapiens, ſapienter, ſapientia. Hæc verborum conjugatio συζυγία dicitur, ex qua hujuſce modi eſt argumentum: Si compaſcuus ager eſt, jus eſt compaſcere.

A genere ſic ducitur: Quoniam argentum omne mulieri legatum eſt, non poteſt ea pecunia, quæ numerata domi relicta eſt, non eſſe legata.

For-

---

(2) *Si neque cenſu*) Ciceronis temporibus libertate donabantur ſervi triplici modo, cenſu, vindictis, teſtamento. *Cenſu* quidem, cum quis, jubente aut conſentiente domino, nomen deferebat in cenſum; ſoli enim cives Romani olim cenſebantur. *Vindicta*, cum lictor vindictam, quæ virgula eſt, manumittendi ſervi capiti imponens, eundem ſervum hac ſolemni verborum formula, *Liber eſto*, in libertatem vindicabat: quo tempore dominus ſervum alapa percuſſum circumagebat in gyrum, ut ſic intelligeret ſibi licitum in quamlibet partem abire. Denique *teſtamento* manumittebantur, cum quis ſervum ſuum teſtamento liberum eſſe juſſiſſet. *Pruſteus*.

(3) *Cum lex aſſiduo*) Hæc verba *Ælia Sentia*, quæ Victorius, Manutius, & Gruterus hic admiſerunt, inducenda cenſet ac tollenda Lambinus, quem Pruſteus ſecutus eſt. Præiverat Goveanus, qui certe non ignorabat *Æliam Sentiam* nonniſi multis poſt Ciceronis obitum annis ſancitam fuiſſe, anno ſcilicet DCCLV. An vero emendationem hanc ipſam divinaſſe viſus eſt ſibi nuper quidam Vicentinus, qui ſuas Epiſtolicas Diatribas edidit Venetiis? An ſine Goveano, Lambino, & Pruſteo, etſi poſt ipſos, vidit quod jam ante viderant? *Olivetus*.

(4) *Aſſiduum*) Lex eſt XII. Tab. quemadmodum teſtatur Gellius lib. XVI. cap. 10. iis verbis ſcripta, *Aſſiduo aſſiduus vindex eſto: Proletario civi quivis volet vindex eſto*. Cujus vis & ſententia hæc eſt: Locupleti fidejuſſor locuples ſit, inopi quivis. In quo ſumma æquitas eſt. Quem enim homo tenuis locupletem pro ſe fidejuſſorem inveniat? *Goveanus*.

(a) *Ære*) Lamb. *aſſe dando*.

(b) *Forma*) Vict. Man. Grut. *formula*.

(5) *Conjugata*) Locum hunc ut inutilem improbat Fabius lib. V. cap. 10. immerito, cum ſæpe vim ad perſuadendum habeat. Ut cum ait Tullius pro Marcello, cap. 32. *Ingratus eſt injuſtuſque civis, qui armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum*. *Pruſteus*.

Forma enim a genere, quoad ſuum nomen retinet (6), nunquam ſejungitur. Numerata autem pecunia nomen argenti retinet. Legata igitur videtur.

A forma generis: quam interdum, quo planius accipiatur, partem licet nominare, hoc modo: Si ita Fabiæ (7) pecunia legata eſt a viro, ſi ei viro materfamilias eſſet: ſi ea in manum viri non convenerat, nihil debetur. Genus enim eſt uxor: ejus duæ formæ; una matrumfamilias, earum, quæ in manum convenerunt; altera earum, quæ tantummodo uxores habentur. Qua in parte cum fuerit Fabia, legatum ei non videtur.

A ſimilitudine, hoc modo: Si ædes eæ corruerunt, vitiumve fecerunt, quarum uſusfructus legatus eſt, heres reſtituere non debet, nec reficere, non magis, quam ſervum reſtituere, ſi is, cujus uſusfructus legatus eſt, deperiſſet.

A differentia: Non, ſi uxori vir legavit omne argentum, quod ſuum eſſet; idcirco, quæ in nominibus fuerunt, legata ſunt. Multum enim differt, in arcane poſitum ſit argentum, an in tabulis debeatur.

Ex contrario autem, ſic: Non debet ea mulier, cui vir bonorum ſuorum uſumfructum legavit, cellis vinariis & oleariis (8) plenis relictis, putare id ad ſe pertinere. Uſus enim, non abuſus, legatus eſt. Ea ſunt inter ſe contraria.

IV. Ab adjunctis: Si ea mulier teſtamentum fecit, quæ ſe capite nunquam diminuit (9), non videtur ex edicto prætoris ſecundum eas tabulas poſ-

(6) *Quoad ſuum nomen retinet*) Forma quoad generis nomen retinet, nunquam a genere ſeparatur: tum ſeparatur, cum amiſit. Legavit vir uxori ligna omnia, arbores ſtantes non legavit. *Suum* pro *ejus*, non ſemel a Cicerone dicitur: niſi malis *ſuum nomen*, naturale eſſe nomen: ut numi argentei nomen naturale ſit *argentum*: quod quidem amittit, cum percuſſus eſt: tum enim *numus* dicitur. *Goveanus*.

(7) *Si ita Fabia*) Ut Ciceronis mens intelligatur, obſervandum ex Boetio, tribus modis apud veteres Romanos duci ſolitam uxorem, farre, uſu, & coemptione. Confarreatio ad Pontifices tantum pertinebat: erant ſacræ nuptiæ dictæ, ut ait Dionyſius in Romulo, quod eodem farre conjuges veſcerentur, quo etiam victimas reſpergerent. Uſu fiebat matrimonium, cum uxoris & mariti convictus per annum conſtans & ſtabilis fuerat, tumque dicebatur uxor uſucapta. Denique coemptio certis ſolemnitatibus peragebatur, & ſe ſe in coemendo invicem interrogabant. Vir ita, an ſibi mulier materfamilias eſſe vellet. Illa reſpondebat, velle. Item mulier interrogabat, an vir ſibi paterfamilias eſſe vellet: ille reſpondebat, velle. Itaque mulier viri conveniebat in manum, & vocabantur hæ nuptiæ per coëmptionem: quod, teſte Varrone, mulieres aſſem unum tanquam emendi cauſa marito darent. Jam vero ut ad exemplum a forma petitum redeamus, uxor genus eſt: ejus duæ formæ: altera matrumfamilias, altera uxorum tantum. Si cui uxori, quæ mater eſſet familias, legata ſit pecunia: a forma recte concludetur nihil ei jure deberi, quæ uxor tantummodo habetur. *Pruſteus*.

(8) *Cellis vinariis & oleariis*) Earum rerum quæ uſu conſumuntur, uſusfructus neque naturæ jure, neque vero civili conſtitui poteſt: cum *uſusfructus*, uti Paulus ad Vitellium ſcribit, aliud nihil ſit, *quam jus alienа re utendi fruendi, ſalva rei ſubſtantia*: ut re ſublata & conſumpta, tolli uſumfructum neceſſe ſit. Cum igitur oleum, vinum, frumentum, veſtimenta, quibus proxima eſt pecunia numerata, quæ & ipſa uſu & aſſidua permutatione quodam modo extinguitur, utendo conſumantur, neque in hoc rerum genere conſtitui uſusfructus poſſit: non debet ea mulier, cui vir bonorum ſuorum uſumfructum legavit, vino & oleo relictis, putare jus ſibi eſſe utendi fruendi. Uſus enim ei, non abuſus relictus eſt. *Goveanus*.

(9) *Se capite nunquam diminuit*) Capitis diminutio eſt prioris ſtatus permutatio. Triplex autem recenſetur. Tria enim, inquit Pau-

poſſeſſio dari. Adjungitur enim, ut ſecundum ſervorum, ſecundum exulum, ſecundum puerorum tabulas poſſeſſio videatur ex edicto dari.

Ab antecedentibus autem, & conſequentibus, & repugnantibus, hoc modo: Ab antecedentibus, Si viri culpa factum (10) eſt divortium, etſi mulier nuntium remiſit, tamen pro liberis manere nihil oportet.

A conſequentibus (11): Si mulier, cum fuiſſet nupta cum eo quicum connubii jus non eſſet, nuntium remiſit; quoniam qui nati ſunt, patrem non ſequuntur, pro liberis manere nihil oportet.

A repugnantibus: Si paterfamilias uxori ancillarum uſumfructum (12) legavit a filio, neque a ſecundo herede legavit, mortuo filio mulier uſumfructum non amittet. Quod enim ſemel teſtamento alicui datum eſt, id ab eo invito, cui datum eſt, auferri non poteſt. Repugnat enim recte accipere, & invitum reddere.

Ab efficientibus cauſis, hoc modo: Omnibus (13) eſt jus parietem directum ad parietem communem adjungere, vel ſolidum, vel fornicatum. At ſi quis in pariete communi demoliendo damni infecti promiſerit, non debebit præſtare quod fornix vitii fecerit. Non enim ejus vitio, qui demolitus eſt, damnum factum eſt, ſed ejus operis vitio, quod ita ædificatum eſt, ut ſuſpendi non poſſet.

Ab effectis rebus, hoc modo: Cum mulier viro in manum convenit, omnia, quæ mulieris fuerunt, viri fiunt dotis nomine.

Ex

Paulus, habemus, libertatem, civitatem, familiam. Cum hæc omnia amittimus, maxima eſt capitis diminutio. Cum civitate amiſſa, libertas retinetur, ut cum quis in colonias Latinas tranſmigrabat, erat media capitis diminutio. Minima autem, cum familia tantum mutabatur, cum quis adoptabatur, vel alieno juri ſubjiciebatur, vel emancipabatur. Mulieres autem antiquo jure tutela perpetua continebantur, nec recedebant a tutoris poteſtate, niſi in manum viri conveniſſent; atque ut tunc erat ſtatus prioris mutatio, ita dicebatur capite diminuta. Adde quod cum ejus familia uno capite, id eſt, una perſona diminuta eſſet, uxor in viri familiam tranſiens, diminuta capite non immerito vocaretur. *Pruſteus*.

(10) *Si viri culpa*) Queſtio eſt an mulier facto divortio debeat partem dotis viro relinquere, unde communes liberi alantur. Solvitur ab antecedentibus. Si viri culpa factum eſt divortium, verbi gratia, ſi conjugem aſperius tractaret, licet uxor ſeceſſerit a marito, eam nihil oportet relinquere liberis, qui in patria poteſtate ſunt. *Idem*.

(11) *A conſequentibus*) A conſequentibus ducitur argumentum, cum propoſitis duobus, a poſteriore argumentamur, hoc modo, Mulier ſervo cui imprudens nupſerat, nuntium remiſit: qui ex ea conjunctione nati ſunt, patrem non ſequuntur. Quare pro liberis ex dote apud patrem manere nihil oportet. Id quod ex eo collegi, quia patrem liberi non ſequerentur: quod e duobus quæ propoſui, poſterius eſt. *Gov.*

(12) *Ancillarum uſumfructum*) Uſusfructus ancillarum, omnis ea utilitas eſt, quæ ex ancillis percipi poteſt, præter earum partus, qui in fructu non ſunt, ſed ad proprietaris dominum pertinent: neque enim placuit homines in fructu eſſe, *quorum gratia rerum omnium fructus natura comparavit*. Idem.

(13) *Omnibus*) Exemplum hoc aliquanto obſcurius, ſtatu quæſtionis propoſito, ſic explicari poteſt. Jus eſt omnibus, ad parietem communem adjungere vel ſolidum vel cameratum parietem. Sempronius ad parietem ſibi cum Titio communem, pro ſuo jure fornicem adjunxit. Titius cum ſubinde vellet aliquid extruere, de pariete communi nonnihil demolitus eſt, pollicitus damnum, ſi quid ex ea demolitione contingeret, ſe reparaturum. Everſus eſt cum reliquo pariete fornix: poſtulatur damni Titius, quod parietem communem ſubverterit. Hic ab efficiente cauſa ſic ſe purgat: Niſi fornicem adjunxiſſet Sempronius, acciſus murus non corruiſſet; non igitur damnum præſtare debeo, quod meo vitio factum non eſt. *Pruſteus*.

Digitized by Google

Ex comparatione autem omnia valent, quæ ſunt ejuſmodi: Quod in re majore (14) valet, valeat in minore: ut ſi in urbe fines non reguntur, neque aqua in urbe arceatur. Item contra: Quod in minore valet, valeat in majore. Licet idem exemplum (15) convertere. Item: Quod in re pari valet, valeat in hac, quæ par eſt: ut, quoniam uſus (16) auctoritas fundi, biennium eſt, ſit etiam ædium. At in lege ædes non appellantur, & ſunt cæterarum omnium, quarum annuus eſt uſus. Valeat æquitas, quæ paribus in cauſis paria jura deſiderat.

Quæ autem extrinſecus aſſumuntur, ea maxime ex auctoritate ducuntur. Itaque Græci tales argumentationes ἀτέχνους vocant, id eſt, artis expertes: ut, ſi ita reſpondeas (17), Quoniam P. Scævola id ſolum eſſe ambitus (18) ædium dixerit, quod parietis communis tegendi cauſa tectum projiceretur, ex quo in tectum ejus, ædes qui protexiſſet (19), aqua deflueret, id tibi jus videri.

His igitur locis, qui ſunt expoſiti, ad omne argumentum reperiendum, tanquam elementis quibuſdam, ſignificatio, & demonſtratio datur. Utrum igitur hactenus ſatis eſt? Tibi quidem tam acuto, & tam occupato, puto.

V. Sed

(14) *Quod in re majore*) Hotomanno lib. 11. Obſerv. cap. 2. placet eorum ſententia, qui duplicem hic negationem deeſſe putant, ut locus ſic legatur: *Quod in re majore non valet, non valeat in minore*: quoniam, ut ex tertio Ariſtotelis Topicorum libro patet, argumentum ex majore ductum, tantum valet ad refellendum, & majus id dicitur, quod probabilius eſt. Itaque allatum a Cicerone exemplum, uni refutationi idoneum eſt, quaſi videlicet probabilius fuiſſet fines in ea urbe regi, quam aquam in eadem arceri. Hoc idem exemplum Cicero inferius ad ſimilium locum retulit. *Idem*.

(15) *Licet idem exemplum*) Exemplum ſuperius convertatur, fiet comparatio a minori ad majus, hoc modo. In ea civitate aqua arcetur; ergo multo magis fines reguntur. Minus enim quiddam eſt aquam arcere, quam fines regere. *Idem*.

(16) *Quoniam uſus*) Hæc eſt lex XII. Tabularum. *Uſus auctoritas fundi, biennium eſto: cæterarum omnium rerum uſus, annus eſto*. Hotomannus *pro biennium* definit reponendum eſſe *biennis*, & *annus* pro *annus*. Sed fruſtra, cum in oratione pro Cæcina cap. 19. etiam idem fere legatur. *Lex uſum & auctoritatem fundi jubet eſſe biennium: at utimur eodem jure in ædibus, quæ in lege non appellantur*. Hic *auctoritas* eſt jus dominii. Quod autem a pari ducatur argumentum, ex ipſis Tullii verbis & interpretatione noſtra manifeſtum eſt. In eo conveniunt ædes & fundi, quod ſint res non moventes. *Idem*.

(17) *Si ita reſpondeas*) Id eſt, *Si reſpondeas id æquum tibi videri, quod de ambitu ædium dixit Scævola; nempe id eſſe tantummodo ambitus ædis, quoad uterque vicinus communem parietem projecerit: unde divortium aquarum fiat, & in cujuſque alterum ædes aqua pluvia defluat*, nimirum ut dimidia parietis pars ad unum, altera ad alterum pertineat: & linea communem parietem æquabiliter ſecans, ambitum ædium utrinque deſignet. *Idem*.

(18) *Id ſolum eſſe ambitus*) Obſcurum & implicatum locum interpretati ſumus ex mente Hotomanni, qui lectionem ſic putat reſtituendam; ut *quoad* pro *quod* reponatur, & vox *tectum* tollatur. Cautum erat lege XII. Tabularum, ut inter vicinorum ædes ad circumeundi facultatem ſpatium eſſet pedis ſeſtertii, ſive, ut exponit Voluſius Mæcianus, duorum pedum & ſemis. Ejus ſtructuræ domus, inſulæ dicebantur, quarum ambitum definire cuivis facillimum erat. At juris controverſi fuit earum ædium ambitus, quæ communi pariete jungebantur. In interpretatione expoſuimus Scævolæ mentem, quæ Hotomanno videtur perquam obſcura. Illa enim ratione videretur Scævola ſignificare, non licere in communem parietem tigna immittere ultra lineam, quæ medium parietem interſecat; cum tamen aliud in jure definiatur. Fortaſſe ad eam controverſiam Scævolæ reſponſum pertinet, quo uterque vicinus communi pariete uti vult in ædificando, & ſuis trabibus pari eodemque loco immittendis. Quo caſu locus eſſet Q. Mucii ſententiæ, ut recte conjicit Hotomannus, Obſerv. lib. 11. cap. 3. *Idem*.

(19) *Protexiſſet*) Protegere eſt tectum projicere, inquit Budæus: protecta & projecta partes ſunt domus prominentes, qualia ſunt, meniana, & podia penſilia, unde aſpectus eſt nobis in vicos & plateas. *Idem*.

Digitized by Google

V. Sed quoniam avidum hominem ad has diſcendi epulas recepi, ſic accipiam, ut reliquiarum ſit potius aliquid, quam te hinc patiar non ſatiatum diſcedere. Quando ergo unuſquiſque eorum locorum, quos expoſui, ſua quædam membra habet, ea quam ſubtiliſſime perſequamur; & primum de ipſa definitione dicatur.

Definitio eſt oratio, quæ id, quod definitur, explicat, quid ſit. Definitionum autem duo ſunt genera prima. Unum earum rerum, quæ ſunt: alterum earum, quæ intelliguntur. Eſſe ea dico, quæ cerni, tangive poſſunt, ut fundum, ædes, parietem, ſtillicidium, mancipium, pecudem, ſupellectilem, penus, cætera: quo ex genere quædam interdum nobis definienda ſunt. Non eſſe rurſus ea dico, quæ tangi, demonſtrarive non poſſunt; cerni tamen animo, atque intelligi poſſunt: ut, ſi uſucapionem, ſi tutelam, ſi gentem, ſi agnationem definias, quarum rerum nullum ſubeſt quaſi corpus: eſt tamen quædam conformatio (20) inſignita, & impreſſa in intelligentia: quam notionem voco. Ea ſæpe in argumentando definitione explicanda ſunt.

Atque etiam definitiones, aliæ ſunt partitionum, aliæ diviſionum. Partitionum, cum res ea, quæ propoſita eſt, quaſi in membra diſcerpitur: ut, ſi quis jus civile dicat id eſſe, quod in legibus ſenatuſconſultis, rebus judicatis, juriſperitorum auctoritate, edictis magiſtratuum, more, æquitate conſiſtat. Diviſionum autem definitio formas omnes complectitur, quæ ſub eo genere ſunt, quod definitur; hoc modo: Abalienatio eſt ejus rei, quæ mancipi eſt (21), aut traditio alteri nexu (22, aut in jure ceſſio (23), inter quos ea jure civili fieri poſſunt (24).

VI. Sunt

(20) *Conformatio*) Pro eodem dicit M. Tullius *conformationem*, *notionem*, & *intelligentiam*: quam Græci ἐννοίας appellant. Tutelæ igitur corpus nullum ſubeſt: eſt tamen notio quædam in animis noſtris impreſſa, quæ ſæpe definienda eſt. Neque enim facile eſt intelligere id quod neque videtur, neque tangitur, niſi definitione explicetur. Neque tamen putandum eſt, ita dicere M. Tullium, rerum earum quarum nullum ſubeſt quaſi corpus, notiones eſſe, ut earum rerum quarum ſubſunt corpora, notiones eſſe neget. Cum enim hæ quoque res definiantur, nihilque niſi notio poſſit definiri: negari non poteſt, quin harum quoque rerum notiones ſint. Sed hoc intereſt inter fundum & tutelam, quod fundi & notio ſit, & corpus quoque aliquid ſubſit: tutelæ nullum quaſi corpus ſubeſt, notioque duntaxat eſt. *Goveanus*.

(21) *Quæ mancipi eſt*) Res mancipi dicuntur quæ ſunt in noſtra poteſtate, quas ex noſtro ad alterius dominium transferre poſſumus. Mancipi eſt indeclinabile in ſingulari & plurali. *Pruſteus*.

(22) *Nexu*) Nexum, vel nexus (utroque enim genere dicitur) eſt id quod per libram &, æs agebatur, quemadmodum ſcribit M. Tullius III. de Oratore. Agebatur autem ita, adhibitis non minus quam quinque teſtibus civibus Romanis puberibus, & præterea alio ejuſdem conditionis, qui libram æneam teneat, qui appellatur libripens. Is qui mancipium accipit, æs tenens ita dicit. *Hunc ego hominem ex jure Quiritium meum eſſe ajo*, iſque mihi emptus eſt hoc ære, æneaque libra. Deinde ære percutit libram: idque æs dat ei a quo mancipium accipit, quaſi pretii loco. *Goveanus*.

(23) *In jure ceſſio*) Hoc fiebat modo. Apud magiſtratum populi Romani, vel apud prætorem (hoc enim eſt, *in jure*) vel præſidem provinciæ, is cui in jure ceditur, rem tenens ita vindicat, *Hunc ego hominem ex jure Quiritium meum eſſe ajo*, Deinde poſtquam hic vendicaverit, prætor interrogat eum qui cedit, an contra vindicet. Quo negante, aut tacente, tunc ei qui vindicaverit, eam rem addicit: idque legis actio vocabatur. *Idem*.

(24) *Inter quos ea jure civili fieri poſſunt.*) Jure civili fieri aliquid non inter alios, niſi inter cives Romanos poteſt, quorum eſt etiam jus civile, quod duodecim Tabulis continetur. *Boetius*.

Digitized by Google

VI. Sunt & alia genera definitionum: ſed ad hujus libri inſtitutum illa nihil pertinent: tantum eſt dicendum, qui ſit definitionis modus. Sic igitur veteres præcipiunt; cum ſumpſeris ea, quæ ſunt ei rei, quam definire velis, cum aliis communia, uſque eo perſequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri poſſit. Ut hoc, *Hereditas eſt pecunia*. Commune adhuc. Multa enim genera ſunt pecuniæ. Adde quod ſequitur: *quæ morte alicujus ad quempiam pervenit*. Nondum eſt definitio. Multis enim modis ſine hereditate teneri mortuorum pecuniæ poſſunt. Unum adde verbum, *jure*. Jam a communitate res disjuncta videbitur, ut ſit explicata definitio, ſic: *Hereditas eſt pecunia, quæ morte alicujus ad quempiam pervenit jure*. Nondum eſt ſatis: adde, *nec ea aut legata teſtamento, aut poſſeſſione retenta*. Confectum eſt. Itaque, ut illud, *Gentiles ſunt, qui inter ſe eodem nomine ſunt*. Non eſt ſatis. *Qui ab ingenuis oriundi ſunt*. Ne id quidem ſatis eſt. *Quorum majorum nemo ſervitutem ſervivit*. Abeſt etiam nunc. *Qui capite non ſunt diminuti*. Hoc fortaſſe ſatis eſt. Nihil enim video Scævolam, pontificem, ad hanc definitionem addidiſſe. Atque hæc ratio valet in utroque genere definitionum, ſive id, quod eſt, ſive id, quod intelligitur, definiendum eſt.

Partitionum autem, & diviſionum genus quale eſſet, oſtendimus: ſed quid inter ſe differant, planius dicendum eſt.

In partitione quaſi membra ſunt: ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, cætera.

VII. In diviſione formæ ſunt, quas Græci ἰδέας vocant (25) noſtri, ſi qui hæc forte tractant, *ſpecies* appellant: non peſſime id quidem, ſed inutiliter ad mutandos caſus in dicendo. Nolim enim, ne ſi Latine quidem dici poſſit, *ſpecierum*, & *ſpeciebus* dicere: & ſæpe his caſibus utendum eſt: at *formis* & *formarum* velim. Cum autem utroque verbo idem ſignificetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendam.

Genus & formam definiunt hoc modo: Genus eſt notio ad plures differentias pertinens. Forma eſt notio, cujus differentia ad caput generis, & quaſi fontem referri poteſt. Notionem appello, quod Græci tum ἔννοιαν, tum πρόληψιν dicunt. Ea eſt inſita, & ante percepta cujuſque formæ cognitio, enodationis indigens. Formæ igitur ſunt hæ, in quas genus ſine ullius prætermiſ-

(25) *Græci ἰδέας vocant*) Plato princeps *ideas* induxit, eaſque, uti ſcribit M. Tullius, mirabiliter eſt amplexatus. Ideas autem vocabat, quædam veluti ſimulacra, exemplaria, typos, imagines rerum cæterarum: quas intuens Deus Opt. Maximus, ad earum ſimilitudines manum veluti in fingendis rebus dirigeret, nihilque niſi perfectum faceret. Dictæ itaque videntur ἰδέαι a verbo εἴδειν, quod eſt εἰσορᾶν & intueri: quoniam eas Deus faciens quid, ſemper intuetur. Qua eadem ratione *ſpecies* a Latinis ſunt appellatæ a verbo *ſpecire*, quod videre eſt: vimque Græcæ dictionis melius *ſpecies*, quam *forma*, exprimit: quanquam M. Tullius eodem nomine idem ſignificari putet, malitque formam quam ſpeciem dicere, propter duritiem quorumdam caſuum: teretes enim & molles ejus aures, *ſpecierum* & *ſpeciebus* audire non poſſunt, *formarum* & *formis* non reſpuunt. *Goveanus*.

miſſione dividitur: ut ſi quis jus in legem, morem, æquitatem dividat. Formas qui putat idem eſſe (26), quod partes, confundit artem: & ſimilitudine quadam conturbatus, non ſatis acute, quæ ſunt ſecernenda, diſtinguit.

Sæpe etiam definiunt & oratores & poetæ per tranſlationem verbi, ex ſimilitudine, cum quadam ſuavitate. Sed ego a veſtris exemplis, niſi neceſſario, non recedam. Solebat igitur Aquilius, collega & familiaris meus, cum de litoribus ageretur, quæ omnia publica eſſe vultis, quærentibus iis, ad quos id pertinebat, quid eſſet *litus*, ita definire, *qua fluctus eluderet*: hoc eſt, quaſi qui adoleſcentiam, florem ætatis; ſenectutem, occaſum vitæ, velit definire. Tranſlatione utens diſcedebat a verbis propriis rerum, ac ſuis. Quod ad definitiones attinet, hactenus. Reliqua videamus.

VIII. Partitione (27) autem ſic utendum eſt, nullam ut partem relinquas: ut ſi partiri velis tutelas, inſcienter facias, ſi ullam prætermittas. At ſi ſtipulationum, aut judiciorum formulas partiare, non eſt vitioſum in re infinita prætermittere aliquid. Quod idem in diviſione vitioſum eſt. Formarum enim certus eſt numerus, quæ cuique generi ſubjiciantur. Partium diſtributio ſæpe eſt infinitior, tanquam rivorum a fronte deductio.

Itaque in oratoriis (28) artibus, quæſtionis genere propoſito, quot ejus formæ ſint, ſubjungitur abſolute. At cum de ornamentis verborum, ſententiarumque præcipitur, quæ vocantur σχήματα, non fit idem. Res enim eſt infinitior, ut ex hoc quoque intelligatur, quod velimus inter partitionem, & diviſionem intereſſe. Quanquam enim vocabula prope idem valere videantur: tamen quia res differebant, nomina rerum diſtare voluerunt.

Multa etiam ex notatione ſumuntur. Ea eſt autem, cum ex vi nominis argumentum elicitur: quam Græci ἐτυμολογίαν vocant, id eſt, verbum ex verbo, veriloquium. Nos autem novitatem verbi non ſatis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia ſunt verba rerum notæ. Itaque hoc

(26) *Formas qui putat idem eſſe, quod partes*) Formæ ad *genus*, partes ad *totum* referuntur. Inter genus & totum hoc intereſt, quod genus de ſuis formis affirmatur, totum de partibus nunquam: genus ex ſuis formis non conſtat, totum ex ſuis partibus conſtituitur: genus formis prius natura eſt, totum partibus & tempore & natura poſterius: generis natura univerſa in unaquaque forma includitur, natura totius univerſa in nulla ſuarum partium ineſt.

(27) *Partitione*) Etſi vix quicquam eſt diſcriminis partitionem inter ac diviſionem, nonnihil tamen hic ex rhetorum inſtitutionibus ſtatuit Tullius. Partitionem vult eſſe totius in partes, diviſionem generis in formas. Cum totum infinitas aliquando partes habeat, in partitione minus inſignes omittere non eſt vitioſum. At cum certus ſit formarum numerus, quæ generi ſubjiciantur, in diviſione aliquas omittere vitioſum eſt. *Pruſteus.*

(28) *Itaque in oratoriis*) Sententiam exemplo probat Cicero. In arte oratoris quæſtionis genus dividendum proponatur: nefas erit vel unum præterire. Dicendum erit triplicem eſſe quæſtionis ſtatum: primum conjecturæ, alterum definitionis, tertium denique qualitatis. At ſi recenſendis elocutionis luminibus ac figuris partitionem volueris adhibere, non eſt neceſſe ſingula tum verborum, tum ſententiarum ornamenta perſequi: hoc enim infinitum foret; illuſtriora ſatis eſt enumerare. *Idem.*

Digitized by Google

hoc idem Ariſtoteles σύμβολον appellat: quod Latine eſt nota. Sed cum intelligitur, quid ſignificetur, minus laborandum eſt de nomine.

Multa igitur in diſputando notatione eliciuntur ex verbo, ut, cum quæritur, *Poſtliminium* quid ſit, non dico, quæ ſint poſtliminii. Nam id caderet in diviſionem, quæ talis eſt: Poſtliminio redunt hæc, homo, navis, mulus clitellarius, equus, equa, quæ frena recipere ſolet. Sed cum ipſius poſtliminii vis quæritur, & verbum ipſum notatur: in quo Servius noſter (ut opinor) nihil putat eſſe notandum, niſi *poſt*; & *liminium* illud, productionem eſſe verbi vult, ut in *finitimo*, *legitimo*, *æditimo*, non plus ineſſe *timum*, quam in *meditullio tullium*. Scævola autem, Publii filius, junctum putat eſſe verbum, ut ſit in eo, & *poſt*, & *limen*: ut quæ a nobis alienata ſunt, cum ad hoſtem pervenerint, & ex ſuo tanquam limine exierint, dein cum redierint poſt ad idem limen, poſtliminio videantur rediiſſe. Quo in genere etiam Mancini (29) cauſa defendi poteſt, poſtliminio rediiſſe: deditum non eſſe, quoniam non ſit receptus. Nam neque deditionem, neque donationem ſine acceptione intelligi poſſe.

IX. Sequitur is locus, qui conſtat ex iis rebus, quæ quodam modo affectæ ſunt ad id, de quo ambigitur: quem modo dixi in plures partes diſtributum. Cujus primus eſt locus ex conjugatione, quam Græci συζυγίαν vocant, finitimus notationi, de qua modo dictum eſt: ut, aquam pluviam (30) eam modo intelligeremus, quam imbri collectam videremus; veniret Mucius, qui, quia conjugata verba eſſent pluvia, & pluendo, diceret, omnem aquam oportere arceri, quæ pluendo creviſſet.

Cum autem a genere ducetur argumentum, non erit neceſſe id uſque a capite arceſſere. Sæpe etiam citra licet, dummodo ſupra ſit quod ſumitur, quam id, ad quod ſumitur: ut aqua pluvia (31) ultimo genere ea eſt, quæ de cælo veniens creſcit imbri: ſed priore loco, in quo quaſi jus arcendi continetur, genus eſt, aqua pluvia nocens: ejus generis formæ, loci vitio, & manu nocens: quarum altera jubetur ab arbitro coerceri, altera non jubetur.

Commode etiam tractatur hæc argumentatio, quæ ex genere ſumitur, cum ex toto (32) perſequare partes, hoc modo: Si dolus malus eſt, cum

Iii 2 aliud

(29) *Mancini*) Vide lib. 1. de Orat. cap. 40.

(30) *Aquam pluviam*) Definitur ab Ulpiano aqua pluvia, quæ de cælo cadit, atque imbre excreſcit, ſive per ſe hæc aqua cæleſtis noceat, ſive cum alia miſta ſit. Hinc poſſet aliquis argumento a conjugatis ducto ſic ratiocinari: Aquam pluviam licet arcere, ergo fluvium qui aqua pluvia crevit. *Idem*.

(31) *Ut aqua pluvia*) Argumenta non eſſe ab ultimo genere repetenda probat exemplo Tullius. Aqua pluvia genus eſt ultimum, cui ſubjiciuntur duæ ſpecies, aqua pluvia nocens, & aqua pluvia non nocens. Rurſus aqua pluvia nocens ſit genus, ejuſque ſpecies ſunt nocens loci vitio, & manu nocens, cum de induſtria alio derivatur ad alterius detrimentum. Si quis contendat arcendam eſſe aquam pluviam, generibus illis ſuperioribus prætermiſſis, hæreat in infimo, atque oſtendat aquam pluviam manu nocentem arceri oportere. *Idem*.

(32) *Cum ex toto*) Totum pro genere, partes pro formis ſeu ſpeciebus ſumuntur. Multum igitur ab enumeratione partium diſtat hic locus. *Idem*.

aliud agitur, aliud ſimulatur; enumerare licet, quibus id modis fiat: deinde in eorum aliquem id, quod arguas dolo malo factum, includere: quod genus argumenti in primis firmum videri ſolet.

X. Similitudo ſequitur, quæ late patet; ſed oratoribus & philoſophis magis, quam vobis. Etſi enim omnes loci ſunt omnium diſputationum ad argumenta ſuppeditanda, tamen aliis diſputationibus abundantius occurrunt, aliis anguſtius. Itaque genera tibi nota ſint: ubi autem his utare, quæſtiones ipſæ te admonebunt.

Sunt enim ſimilitudines, quæ ex pluribus collationibus perveniunt quo volunt, hoc modo: Si tutor fidem præſtare debet, ſi ſocius, ſi, cui mandaris, ſi qui fiduciam acceperit: debet etiam procurator. Hæc ex pluribus perveniens quo vult, appellatur inductio: quæ Græce παραγωγὴ nominatur; qua plurimum eſt uſus in ſermonibus Socrates.

Alterum ſimilitudinis genus collatione ſumitur, cum una res uni, par pari comparatur, hoc modo: Quemadmodum ſi in urbe (33) de finibus controverſia eſt, quia fines magis agrorum videntur eſſe, quam urbis, finibus regendis adigere arbitrum non poſſis: ſic, ſi aqua pluvia in urbe nocet, quoniam res tota magis agrorum eſt, aquæ pluviæ arcendæ adigere non poſſis arbitrum.

Ex eodem ſimilitudinis loco etiam exempla ſumuntur, ut Craſſus in Curiana cauſa (34) exemplis plurimis uſus eſt, agens de eo, qui teſtamento ſic heredem inſtituiſſet, ut, ſi filius natus eſſet in decem menſibus, iſque mortuus prius, quam in ſuam tutelam veniſſet; ſecundus heres hereditatem obtinuiſset. Quæ commemoratio exemplorum valuit, eaque vos in reſpondendo uti multum ſoletis.

Ficta etiam exempla ſimilitudinis habent vim: ſed ea oratoria magis ſunt, quam veſtra: quanquam uti etiam vos ſoletis, ſed hoc modo: Finge mancipio aliquem dediſse (35) id, quod mancipio dari non poteſt: num idcirco id ejus factum eſt, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem ſe ulla re obligavit? In hoc genere oratoribus, & philoſophis conceſsum eſt, ut muta etiam loquantur, ut mortui ab inferis excitentur, aut aliquid, quod fieri nullo modo poſſit, augendæ rei gratia dicatur, aut mi-

(33) *Si in urbe*) Si cum de finibus in urbe diſceptas, non potes uti arbitro finium regundorum, quia fines videntur agrorum magis quam urbis, ne arcendæ quidem in urbe aquæ, quia res tota magis agrorum eſt, arbitrum adigere poſſis. Arceri enim aquam in agris tantum dici ſolet, ut obſervat Boetius, ubi ſi ex aliquo loco aqua pluvia colligatur, & defluens in campos vicini paſcua frugeſve corrumpat, arbitri arcendæ aquæ a magiſtratibus ſtatuebantur. *Idem*.

(34) *In Curiana cauſa*) Vide lib. 1. de Orat. cap. 39.

(35) *Mancipio aliquem dediſſe*) Mancipio dare, eſt rem ita dare, ut evictionem præſtaturos nos ſpondeamus: mancipio accipere; eſt eadem lege emere: mancipium enim ſignificat dominii traditionem. Furtiva mancipio dari non poſſunt. Quare apud Plautum in Perſa, Actu IV. Scena III. de muliere furto abducta dicitur:

Ac ſuo periculo is emat qui eam mercabitur.
Mancipio neque promittet, neque quiſquam dabit.

Idem.

Digitized by Google

minuendæ, quæ *hyperbole* dicitur, & multa mirabilia alia. Sed latior eſt campus illorum. Eiſdem tamen ex locis (ut ante dixi) & in maximis, & in minimis quæſtionibus argumenta ducuntur.

XI. Sequitur ſimilitudinem differentia rei, maxime contraria ſuperiori: ſed eſt ejuſdem diſſimile & ſimile invenire. Ejus generis hæc ſunt: Non quemadmodum quod mulieri debeas (36), recte ipſi mulieri ſine tutore auctore ſolvas: ita quod aut pupillæ aut pupillo debeas, recte poſſis eodem modo ſolvere.

Deinceps locus eſt, qui a contrario ducitur. Contrariorum autem genera ſunt plura. Unum eorum, quæ in eodem genere plurimum differunt, ut ſapientia, & ſtultitia. Eodem autem genere dicuntur, quibus propoſitis occurrunt tanquam e regione quædam contraria, ut celeritati tarditas, non debilitas. Ex quibus contrariis argumenta talia exiſtunt: Si ſtultitiam fugimus, ſapientiam ſequamur: & bonitatem, ſi malitiam. Hæc, quæ ex eodem genere contraria ſunt, appellantur *adverſa*.

Sunt enim alia contraria, quæ *privantia* licet appellemus Latine, Græce appellantur στερητικὰ. Præpoſitio enim In, privat verbum ea vi, quam haberet, ſi In præpoſitum non fuiſset: ut *dignitas*, *indignitas*, *humanitas*, *inhumanitas*, & cætera generis ejuſdem. Quorum tractatio eſt eadem, quæ ſuperiorum, quæ adverſa dixi.

Nam alia quoque ſunt contrariorum genera, velut ea quæ cum aliquo conferuntur: ut duplum, ſimplum: multa, pauca: longum, breve: majus, minus. Sunt etiam valde contraria illa quæ appellantur *negantia*. Ea ἀποφατικὰ Græci, contraria ajentibus: ut, Si hoc eſt, illud non eſt (37). Quid enim opus exemplo eſt? Tantum intelligatur, argumento quærendo contrariis omnibus contraria non convenire.

Ab adjunctis autem poſui equidem exemplum paulo ante (38), multa ſci-

(36) *Non quemadmodum quod mulieri debeas*) Quanquam & mulieres & pupilli ſub tutoris poteſtate ſint, mulieri tamen recte ſolvi poteſt ſine tutoris auctoritate: pupillo qui ita ſolvit, non liberatur. Nam neque hæreditatem adire, neque bonorum poſſeſſionem petere, neque hæreditatem ex fideicommiſſo ſuſcipere aliter poſſunt, niſi tutoris auctoritate, quamvis illis lucroſa ſit, ne ullum ſcilicet damnum habeant. De mulierum perpetua tutela nihil in libris Pandectarum legimus: quin contra legimus, emancipari, ſuique juris fieri non aliter quam mares poſſe. Cicero tamen in Oratione pro Muræna his verbis ſcribit: *Mulieres omnes propter infirmitatem conſilii majores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt*: &c. Idem pro Cæcina, *Quod mulier ſine tutore auctore promiſit, non debetur*. De qua tutela legitima intelligendum puto Ciceronis illud in Oratione pro Flacco, *Uſu*, inquit, *non potuit: nihil enim potuit de tutela legitima ſine omnium tutorum auctoritate diminui*, loquens de muliere quæ omnia ſua bona doti dixerat. Dicendum igitur eſt, legibus XII. tabularum conſtitutam perpetuam hanc mulierum tutelam, ſublatam poſtea fuiſſe, ut pleraque alia. Plus tamen eſſe conſilii in fœmina 12. annorum, quam in mare 13. eædem leges XII. tabularum ſtatuebant: credo quod celerior ſit curſus fœminarum, ut pubertatis, ſic etiam prudentiæ. *Goveanus*.

(37) *Ut ſi hoc eſt, illud non eſt*) Locum corruptum eſſe arbitror, legendum autem ſic, *Ut eſt hoc illud, hoc illud non eſt*. Hæc enim ἀποφατικὰ ſunt, illa minime, cum idem de eodem in illis non affirmetur & negetur. *Idem*.

(38) *Exemplum paulo ante*) Repete ſupra, cap. 4.

ſcilicet adjungi, quæ ſuſcipienda eſſent, ſi ſtatuiſſemus, ex edicto ſecundum eas tabulas poſſeſſionem dari, quas is inſtituiſſet, cui teſtamenti factio nulla eſſet. Sed locus hic magis ad conjecturales cauſas, quæ verſantur in judiciis, valet: cum quæritur, quid aut ſit, aut evenerit, aut futurum ſit, aut quid omnino fieri poſſit. Ac loci quidem ipſius forma talis eſt.

XII. Admonet autem hic locus, ut quæratur, quid ante rem, quid cum re, quid poſt rem evenerit. Nihil hoc ad jus; ad Ciceronem, inquiebat Gallus (39) noſter, ſi quis ad eum tale quid retulerat, ut de facto quæreretur. Tu tamen patiere, nullum a me artis inſtitutæ locum præteriri, ne ſi nihil, niſi quod ad te pertineat, ſcribendum putaris (40), nimium te amare videare. Eſt igitur magna ex parte locus hic oratorius, non modo non juriſconſultorum, ſed ne philoſophorum quidem.

Ante rem enim quæruntur, quæ talia ſunt, apparatus, colloquia, locus, conſtitutum, convivium. Cum re autem, pedum crepitus, ſtrepitus hominum, corporum umbræ, & ſi quid ejuſmodi. At poſt rem, rubor, pallor, titubatio, & ſi qua alia ſigna conturbationis & conſcientiæ: præterea reſtinctus ignis, gladius cruentus, cæteraque, quæ ſuſpicionem facti poſſunt movere.

Deinceps eſt locus dialecticorum proprius ex conſequentibus, & antecedentibus, & repugnantibus, qui etiam ab adjunctis longe diverſus eſt. Nam adjuncta, de quibus paulo ante dictum eſt, non ſemper eveniunt: conſequentia autem ſemper. Ea enim dico conſequentia, quæ rem neceſſario conſequuntur. Itemque & antecedentia, & repugnantia. Quidquid enim antecedit quamque rem, id ejuſmodi eſt, ut cohærere nunquam poſſit.

XIII. Cum tripartito igitur diſtribuatur locus hic, in conſecutionem, anteceſſionem, repugnantiam: reperiendi argumenti locus ſimplex eſt, tractandi triplex. Nam quid intereſt, cum hoc ſumpſeris, pecuniam numeratam mulieri deberi, cui ſit omne argentum legatum, utrum hoc modo concludas argumentum? *Si pecunia ſignata argentum eſt, legata eſt mulieri. Eſt autem pecunia ſignata argentum. Legata igitur*: An illo modo? *Si numerata pecunia non eſt legata; non eſt numerata pecunia argentum. Eſt autem numerata pecunia argentum. Legata igitur eſt*: An illo modo? *Non & legatum argentum eſt, & non eſt legata numerata pecunia. Legatum autem argentum eſt. Legata igitur numerata pecunia eſt.*

Appellant autem dialectici eam concluſionem argumenti, in qua, cum primum aſſumpſeris (41), conſequitur id, quod annexum eſt, primum con-

(39) *Gallus*) C. Aquilius Gallus, de quo in Bruto.

(40) *Ne ſi nihil, niſi quod ad te pertineat, ſcribendum putaris*) Jocatur M. Tullius cum Trebatio, quem Epicureum eſſe ſciebat, cujus diſciplinæ erat ſe ipſum amare, & ſua cauſa omnia facere. Vide ad Fam. lib. VII. epiſt. 12. *Idem.*

(41) *Cum primum aſſumpſeris*) Septem ſyllogiſmorum hypotheticorum, ſeu conditionalium, ut vocant, modos hic ſubjicit Tullius. Ac primus quidem is eſt, quo cum aſſumpſeris id quod primum eſt, recte concludis quod conjunctum eſt: verbi gratia: Si juſtus eſt, jus ſuum unicuique reddit; atqui juſtus eſt; ergo jus ſuum unicuique reddit. *Pruſteus.*

concluſionis modum. Cum id, quod annexum eſt (42), negaris, ut id quoque, cui fuerit annexum, negandum ſit: ſecundus appellatur concludendi modus. Cum autem (43) aliqua conjuncta negaris, & his alia negatio rurſus adjungitur, & ex his primum ſumpſeris, ut, quod relinquitur, tollendum ſit. is tertius appellatur concluſionis modus.

Ex hoc illa rhetorum ſunt ex contrariis concluſa, quæ ipſi enthymemata (44) appellant: non quod non omnis ſententia proprio nomine enthymema dicatur, ſed, ut Homerus, propter excellentiam, commune poetarum nomen efficit apud Græcos ſuum; ſic, cum omnis ſententia enthymema dicatur, quia videtur ea, quæ ex contrariis conficiatur, acutiſſima, ſola proprie nomen commune poſſidet. Ejus generis hæc ſunt. *Hunc metuere, alterum in metu non ponere. Eam, quam nihil accuſas, damnas. Bene quam meritam eſſe autumas, dicis male mereri. Id, quod ſcis, prodeſt nihil: id, quod neſcis, obeſt.*

XIV. Hoc diſſerendi genus attingit omnino veſtras quoque in reſpondendo diſputationes: ſed philoſophorum magis; quibus eſt cum oratoribus illa ex repugnantibus ſententiis communis concluſio, quæ a dialecticis tertius modus, a rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures ſunt, qui ex disjunctionibus conſtant: *Aut hoc, aut illud* (45): *hoc autem: non igitur illud.* Itemque, *Aut hoc, aut illud* (46): *non autem hoc: illud igitur.* Quæ concluſiones idcirco ratæ ſunt, quod in disjunctione plus uno verum eſſe non poteſt.

Atque ex iis concluſionibus, quas ſupra ſcripſi, prior quartus, poſterior quintus a dialecticis modus appellatur. Deinde addunt conjunctionum negantiam, ſic: *Non & hoc* (47) *eſt, & illud: hoc autem: non igitur illud.*

(42) *Cum id, quod annexum eſt*) Alter ſyllogiſmi modus priori oppoſitus, quo cum negatum illud fuerit quod ennjunctum eſt, id quoque cui fuerit conjunctum negari oportet: ut, Si jus unicuique ſuum non reddit, juſtus non eſt: atqui jus ſuum unicuique non reddit: ergo juſtus non eſt. Improbabitur a ſeverioribus dialecticis hic argumentandi modus; contendunt enim ex propoſitionibus negantibus nihil poſſe colligi. At facile fuerit ad legitimam formam ſic revocare. Qui jus ſuum unicuique reddit, juſtus eſt; atqui hic jus ſuum unicuique non reddit; ergo hic juſtus non eſt. *Idem.*

(43) *Cum autem*) Tertius eſt hic argumentandi modus, quo, ut eaplicat Viſorius, pronuncisto connexo dupex negotio sdditur, quarum uns toti propoſitioni, altera poſteriori parti præfigitur: cum in aſſumptione prior pars affirmatur, uti in concluſione negetur poſterior: cujus hoc ſit exemplum: Non ſi jus ſuum unicuique reddit, non juſtus eſt; atqui jus ſuum unictiique reddit; juſtus eſt igitur. Ad primam argumentandi formam refertur hic ſyllogiſmus: duplex enim negatio vim habet affirmationis. *Idem.*

(44) *Enthymemata*) Vulgari notione ſignificat *enthymema* ſyllogiſmum imperfectum ex duabus conſtantem partibus, qualis eſt hic: Laudanda eſt omnis virtus, ergo & ipſa juſtitia. Hic autem enthymema ſumitur pro acuta ſententia, quæ ex contrariis conficitur. Tale eſt illud Ciceronis pro Milone: *Ejus igitur mortis ſedetis ultores, cujus vitam ſi putetis per vos reſtitui poſſe, nolitis?* Enthymema proprie eſt cogitatio, inventum, *ἀπὸ τοῦ ἐνθυμεῖσθαι, intelligere, concipere.* Idem.

(45) *Aut hoc, aut illud*) Quartus hic argumentsndi modus eſt hujuſmodi: Judex hic aut juſtus eſt aut injuſtus; eſt autem juſtus; non igitur injuſtus. *Idem.*

(46) *Aut hoc, aut illud*) Quintum hic exponit argumentandi modum, cujus hoc exemplum: Judex hic aut juſtus eſt aut injuſtus; non eſt autem juſtus: ergo eſt injuſtus. *Idem.*

(47) *Non & hoc*) Exemplum ſit: Non & juſtus eſt & injuſtus; eſt autem juſtus; non igitur injuſtus. *Idem.*

Digitized by Google

lud. Hic modus eſt ſextus. Septimus autem, *Non & hoc* (48), *& illud: non autem hoc: illud igitur*. Ex his modis concluſiones innumerabiles naſcuntur, in quo eſt fere tota dialectica. Sed ne eæ quidem, quas expoſui, ad hanc inſtitutionem ſunt neceſſariæ.

Proximus eſt locus rerum efficientium, quæ cauſæ appellantur: deinde rerum effectarum ab efficientibus cauſis. Harum exempla, ut reliquorum locorum, paulo ante poſui, & quidem ex jure civili: ſed hæc patent latius.

XV. Cauſarum igitur genera duo ſunt. Unum, quod vi ſua id, quod ſub ea ſubjectum eſt, certe efficit, ut ignis accendit. Alterum, quod naturam efficiendi non habeat, ſed ſine quo effici non poſſit: ut, ſi quis æs cauſam ſtatuæ velit dicere, quod ſine eo non poſſit effici.

Hujus generis cauſarum, ſine quo non efficitur, alia ſunt quieta, nihil agentia, ſtolida quodam modo; ut locus, tempus, materiæ, ferramenta, & cætera generis ejuſdem. Alia autem præcurſionem quandam adhibent ad efficiendum, & quædam afferunt per ſe adjuvantia, etſi non neceſſaria, ut amori congreſſio cauſam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere cauſarum, ex æternitate pendentium, fatum a Stoicis nectitur.

Atque ut earum cauſarum, ſine quibus effici non poteſt, genera diviſi, ſic etiam efficientium dividi poſſunt. Sunt enim aliæ cauſæ, quæ plane efficiant, nulla re adjuvante: aliæ, quæ adjuvari velint: ut ſapientia efficit ſapientes ſola per ſe: beatos efficiat necne ſola per ſe, quæſtio eſt. Quare, cum in diſputationem inciderit cauſa efficiens aliquid neceſſario, ſine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea cauſa, concludere.

XVI. Cum autem erit talis cauſa, ut in ea non ſit efficiendi neceſſitas; neceſſaria concluſio non ſequitur. Atque illud quidem genus cauſarum, quod habet vim efficiendi neceſſariam, errorem afferre non fere ſolet: hoc autem, ſine quo non efficitur, ſæpe conturbat. Non enim ſi ſine parentibus filii eſse non poſsunt, propterea cauſa fuit in parentibus gignendi neceſsaria.

Hoc igitur, ſine quo non fit, ab eo, in quo certe fit, diligenter eſt ſeparandum. Illud enim eſt tanquam:

Utinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes!

Niſi enim cecidiſsent abiegnæ ad terram trabes, Argo illa facta non eſset. Nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis neceſsaria. At cum in Ajacis navim *criſpiculcans igneum fulmen* injectum eſt, inflammatur navis neceſsario.

Atque etiam eſt cauſarum diſſimilitudo, quod aliæ ſunt, ut ſine ulla appetitione animi, ſine voluntate, ſine opinione, ſuum quaſi opus efficiant, ve-

(48) *Non & hoc*) Tale eſt illud: Non & juſtus eſt & injuſtus; non autem injuſtus; ergo juſtus. *Idem*.

Digitized by Google

velut, ut omne intereat, quod ortum eſt. Aliæ autem aut voluntate efficiunt, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut caſu. Voluntate, ut tu, cum hunc libellum legis. Perturbatione, ut ſi quis eventum horum temporum timeat. Habitu, ut facile & cito iraſcatur. Natura, ut vitium in dies creſcat. Arte, ut bene pingat. Caſu, ut proſpere naviget. Nihil horum ſine cauſa, nec quidquam omnino, ſed hujuſmodi cauſæ non neceſſariæ.

Omnium autem cauſarum in aliis ineſt conſtantia, in aliis non ineſt. In natura, & in arte conſtantia eſt, in cæteris nulla.

XVII. Sed tamen earum cauſarum, quæ non ſunt conſtantes, aliæ ſunt perſpicuæ, aliæ latent. Perſpicuæ ſunt, quæ appetitionem animi, judiciumque tangunt. Latent, quæ ſubjectæ ſunt fortunæ. Cum enim nihil ſine cauſa fiat; hoc ipſum eſt fortunæ eventus, obſcura cauſa, quæ latenter efficit.

Etiam ea, quæ fiunt, partim ſunt ignorata, partim voluntaria. Ignorata, quæ neceſſitate effecta ſunt. Voluntaria, quæ conſilio. Quæ autem fortuna, vel ignorata, vel voluntaria. Nam jacere telum, voluntatis eſt: ferire quem nolueris, fortunæ. Ex quo aries ille (49) ſubjicitur in veſtris actionibus: Si telum manu fugit magis, quam jecit. Cadunt etiam in ignorationem, atque in imprudentiam perturbationes animi: quæ quanquam ſint voluntariæ, (objurgatione enim, & admonitione dejiciuntur) tamen habent tantos motus, ut ea quæ voluntaria ſunt, aut neceſſaria interdum, aut certe ignorata videantur.

Toto igitur loco cauſarum explicato, ex earum differentia in magnis quidem cauſis vel oratorum, vel philoſophorum magna argumentorum ſuppetit copia. In veſtris autem ſi non uberior, aut fortaſſe ſubtilior. Privata enim judicia maximarum quidem rerum, in juriſconſultorum mihi videntur eſſe prudentia. Nam & adſunt multum, & adhibentur in conſilio: & patronis diligentibus, ad eorum prudentiam confugentibus, haſtas miniſtrant.

In omnibus igitur iis judiciis, in quibus, *Ex fide bona*, eſt additum: ubi vero etiam, *Ut inter bonos bene agier oportet*: imprimiſque in arbitrio rei uxoriæ (50), in quo eſt, *Quid æquius*, *melius*, parati eſſe debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum, bonum, illi quid ſocium ſocio, quid eum, qui negotia aliena curaſſet, ei, cujus ea negotia fuiſſent; quid eum, qui mandaſſet, eumve, cui mandatum eſſet, alterum alteri præſtare oporteret; quid virum uxori, quid uxorem viro, tradiderunt. Licebit igitur, diligenter cognitis argumentorum locis, non modo

 ora-

(49) *Ex quo aries ille*) Id eſt, ex quo firmiſſima illa defenſio. Metaphora ducta a machina bellica, quæ aries dicitur. *Idem.*

(50) *In arbitrio rei uxoria*) Arbitrium uxoriæ rei tunc erat, cum poſt divortium de dote controverſia oriebatur. Matrimonio contracto, dos penes virum erat; at ubi divortium contigiſſet, ſi viri culpa, bonum & æquum exigebat nihil apud virum manere: ſi mulieris, ipſa dotem amittebat. *Idem.*

Digitized by Google

oratoribus & philoſophis, ſed juris etiam peritis copioſe de conſultationibus ſuis diſputare.

XVIII. Conjunctus huic cauſarum loco locus ille eſt, qui efficitur ex cauſis. Ut enim cauſa quid ſit effectum indicat, ſic, quod effectum eſt, quæ fuerit cauſa, demonſtrat. Hic locus ſuppeditare ſolet oratoribus & poetis, ſæpe etiam philoſophis, ſed iis, qui ornate & copioſe loqui poſſunt, mirabilem copiam dicendi, cum denuntiant, quid ex quaque re ſit futurum. Cauſarum enim cognitio cognitionem eventorum facit.

Reliquus eſt comparationis locus, cujus genus & exemplum ſupra poſitum eſt, ut cæterorum: nunc explicanda tractatio eſt. Comparantur igitur ea, quæ aut majora, aut minora, aut paria dicuntur: in quibus ſpectantur hæc, numerus, ſpecies, vis, quædam etiam ad res aliquas affectio.

Numero ſic comparabuntur, ut plura bona, paucioribus bonis anteponantur: pauciora mala, malis pluribus: diuturniora bona, brevioribus: longe, & late (*) pervagata, anguſtis: ex quibus plura bona propagentur, quæque plures imitentur, & faciant.

Specie autem comparantur, ut anteponantur quæ propter ſe expetenda ſunt, iis, quæ propter aliud: & ut innata atque inſita, aſſumptis & adventitiis: integra, contaminatis: jucunda, minus jucundis: honeſta, ipſis etiam utilibus: proclivia, laborioſis: neceſſaria, non neceſſariis: ſua, alienis: rara, vulgaribus: deſiderabilia; iis, quibus facile carere poſſis: perfecta, inchoatis: tota, partibus: ratione utentia, rationis expertibus: voluntaria, neceſſariis: animata, inanimatis: naturalia, non naturalibus: artificioſa, non artificioſis.

Vis autem in comparatione ſic cernitur, efficiens cauſa gravior, quam non efficiens: quæ ſeipſis contenta ſunt, meliora, quam quæ egent aliis: quæ in noſtra, quam quæ in aliorum poteſtate ſunt: ſtabilia, incertis: quæ eripi non poſſunt, iis, quæ poſſunt.

Affectio autem ad res aliquas eſt hujuſmodi, principum commoda majora, quam reliquorum: itemque, quæ jucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoque laudata. Atque, ut hæc in comparatione meliora, ſic deteriora, quæ iis ſunt contraria.

Parium autem comparatio nec elationem habet, nec ſubmiſſionem. Eſt enim æqualis. Multa autem ſunt, quæ æqualitate ipſa comparantur: quæ ita fere concluduntur. Si conſilio juvare cives & auxilio, æqua in laude ponendum eſt: pari gloria debent eſſe ii, qui conſulunt, & ii, qui defendunt. At quod primum, eſt: quod ſequitur igitur.

Perfecta eſt omnis argumentorum inveniendorum præceptio, ut, cum profectus ſis a definitione, a partitione, a notatione, a conjugatis, a genere, a for-

(*) *Pervagata*) Lamb. *pervagata, ex quibus plura bona propagentur, quæque plures imitentur, & faciant, anguſtis.*

Digitized by Google

a forma, a ſimilitudine, a differentia, a contrariis, ab adjunctis, a conſequentibus, ab antecedentibus, a repugnantibus, a cauſis, ab effectis, a comparatione majorum, minorum, parium, nulla præterea ſedes argumenti quærenda ſit.

XIX. Sed quoniam ita a principio diviſimus, ut alios locos diceremus in eo ipſo, de quo ambigitur, hærere, de quibus ſatis eſt dictum: alios aſſumi extrinſecus; de iis pauca dicamus: etſi ea nihil omnino ad veſtras diſputationes pertinent; ſed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem cœpimus. Neque enim tu is es, quem nihil, niſi jus civile, delectet. Et, quoniam ad te hæc ita ſcribuntur, ut etiam in aliorum manus ſint ventura, detur opera, ut quam plurimum iis, quos recta ſtudia delectant, prodeſſe poſſimus.

Hæc ergo argumentatio, quæ dicitur artis expers, in teſtimonio poſita eſt. Teſtimonium autem nunc dicimus, omne, quod ab aliqua re externa ſumitur ab faciendam fidem. Perſona autem non qualiſcumque, teſtimonii pondus habet. Ad faciendam enim fidem auctoritas quæritur. Sed auctoritatem aut natura, aut tempus affert. Naturæ auctoritas in virtute ineſt maxime. In tempore autem multa ſunt, quæ afferant auctoritatem: ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, uſus, neceſſitas, concurſio etiam nonnunquam rerum fortuitarum. Nam & ingenioſos, & opulentos, & ætatis ſpatio probatos, dignos, quibus credatur, putant: non recte fortaſſe, ſed vulgi opinio mutari vix poteſt, ad eamque omnia dirigunt & qui judicant, & qui exiſtimant. Qui enim his rebus, quas dixi, excellunt, ipſa virtute videntur excellere. Sed reliquis quoque rebus, quas modo enumeravi, quanquam in iis nulla ſpecies virtutis eſt, tamen interdum confirmatur fides, ſi aut ars quædam adhibetur; magna enim eſt vis ad perſuadendum, ſcientiæ: aut uſus; plerumque enim creditur iis, qui experti ſunt.

XX. Facit etiam neceſſitas fidem, quæ cum a corporibus, tum ab animis naſcitur. Nam & verberibus, tormentis, igni fatigati, quæ dicunt, ea videtur veritas ipſa dicere, &, quæ a perturbationibus animi ſunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia neceſſitatis vim habent, afferunt auctoritatem & fidem. Cujus etiam generis illa ſunt, ex quibus verum nonnunquam invenitur, pueritia, ſomnus, imprudentia, vinolentia, inſania. Nam & pueri ſæpe indicaverunt aliquid, ad quod pertineret, ignari: & per ſomnum, vinum, inſaniam, multa ſæpe patefacta ſunt. Multi etiam in res odioſas imprudentes inciderunt, ut Staleno (51) nuper accidit: qui ea locutus eſt, bonis viris ſubauſcultantibus, pariete interpoſito, quibus patefa-

(51) *Ut Staleno*) Rem aliquanto fuſius narrat Cicero in Cluentiana cap. 28. *Illo ipſo tempore in ædes T. Annii hominis honeſtiſſimi, neceſſarii & amici mei noctu Stalenus accerſitus ab Oppianico venit. Jam cætera nota ſunt omnibus: ut cum illo Oppianicus egerit de pecunia: ut ille ſe redditurum dixerit; ut eorum ſermonem omnem audierint viri boni, qui tum conſulto prope in occulto ſtetiſſent: ut res patefacta atque in forum prolata, & pecunia omnis a Staleno extorta atque erepta ſit.* Vide Brutum cap. 241. *Idem.*

teſtatis, in judiciumque prolatis, rei capitalis jure damnatus eſt. Huic ſimile quiddam de Lacedæmonio (52) Pauſania accepimus.

Concurſio autem fortuitorum talis eſt, ut, ſi interventum eſt caſu, cum aut ageretur aliquid, quod proferendum non eſſet, aut diceretur. In hoc genere etiam illa eſt in Palamedem (53) conjecta ſuſpicionum proditionis multitudo: quod genus refutare interdum veritas vix poteſt. Hujus etiam generis eſt fama vulgi, quoddam multitudinis teſtimonium.

Quæ autem virtute fidem faciunt, ea bipartita ſunt. Ex quibus alterum, natura valet: alterum, induſtria. Deorum enim virtus natura excellit: hominum autem, induſtria.

Divina hæc fere ſunt teſtimonia. Primum orationis: oracula enim ex eo ipſo appellata ſunt, quod ineſt in his deorum oratio. Deinde rerum, in quibus inſunt quaſi opera divina quædam (54): primum ipſe mundus, ejuſque omnis ordo, & ornatus: deinceps aerei volatus avium, atque cantus: deinde ejuſdem aeris ſonitus & ardores, multarumque rerum in terra portenta: atque etiam per exta, inventa præſenſio. A dormientibus quoque multa ſignificata viſis. Quibus ex locis ſumi interdum ſolent ad fidem faciendam teſtimonia deorum.

In homine virtutis opinio valet plurimum. Opinio autem eſt, non modo eos virtutem habere, qui habeant, ſed eos etiam, qui habere videantur. Itaque, quos ingenio, quos ſtudio, quos doctrina præditos vident, quorumque vitam conſtantem, & probatam, ut Catonis, Lælii, Scipionis, aliorumque plurium, rentur eos eſſe, quales ſeipſi velint. Nec ſolum eos cenſent tales eſſe, qui in honoribus populi, atque in republica verſantur, ſed & oratores, & philoſophos, & poetas, & hiſtoricos: ex quorum & dictis, & ſcriptis ſæpe auctoritas petitur ad faciendam fidem.

XXI.

---

(52) *De Lacedæmonio*) Pauſanias Lacedæmonius cum de patria Perſarum regi tradenda cogitaret, Argilio adoleſcentulo epiſtolam ad Artabazum ferendam dedit. Argilius in ſuſpicionem venit aliquid in ea de ſe eſſe ſcriptum, quod nemo eorum rediiſſet, qui ſuper tali cauſa eodem miſſi erant: reſignata epiſtola cognovit, ſi pertuliſſet, ſibi eſſe pereundum. Erant in eadem epiſtola quæ ad ea pertinebant, quæ inter regem, Pauſaniamque convenerant. Has ille literas ephoris tradidit, qui Argilium juſſerunt ad aram in fanum Neptuni confugere: locum autem ſub terra fecerant, ex quo poſſet audiri, ſi quis quid loqueretur cum Argilio. Huc ex ephoris quidam deſcenderunt. Pauſanias audita cauſa cur Argilius ſupplex in ara ſederet, perturbatus orare cœpit, ne quid enunciaret, nec ſe meritum de illo optime proderet. His cognitis, ephori hominem ſuo convictum teſtimonio, in æde Minervæ concluſum fame necarunt. Anno 2. Olymp. LXXVIII. *Thucydid. lib. 1. & Cornelius Nepos*. Idem.

(53) *In Palamedem*) Hic Ulyſſis, qui, ne ad bellum Trojanum proficiſceretur, inſaniam ſimulabat, fraudem detexit. Irritatus ſubinde Ulyſſes, ſuppoſititias Priami ad Palamedem de prodendis Græcis literas fingit, quibus magnam ſe pecuniæ vim mittere ajebat Priamus. Accuſatur Palamedes, cujus interim in tentorio auri pondus furtim infodi curaverat Ulyſſes. Hic illius cauſam tueri ſe ſimulat, nec ante damnandum contendit, quam aurum a Priamo miſſum reperiretur. Auro reperto Palamedes quaſi reus lapidibus obrutus eſt. *Servius in 11. Æneidos*. Idem.

(54) *Quaſi opera divina quædam*) Quaſi *oracula* divina quædam, legendum puto. Dii enim per res mutas & inanimes (cujuſmodi mundus eſt, & ejus omnis ornatus) loqui nobiſcum videntur, & futura præmonſtrare: quemadmodum ſcribit Tullius in libris de Divinatione. *Goveanus*.

XXI. Expoſitis omnibus argumentandi locis, illud primum intelligendum eſt, nec ullam eſſe diſputationem, in quam non aliquis locus incurrat, nec fere omnes locos incidere in omnem quæſtionem, & quibuſdam quæſtionibus alios, quibuſdam eſſe alios aptiores locos. Quæſtionum duo ſunt genera: alterum infinitum, alterum definitum eſt. Difinitum eſt, quod ὑπόθεσιν Græci, nos *cauſam*; Infinitum, quod θέσιν illi appellant, nos *propoſitum* poſſumus nominare.

Cauſa certis perſonis, locis, temporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in pleriſque eorum. Propoſitum autem, in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque propoſitum, pars cauſæ eſt (55). Sed omnis quæſtio earum aliqua de re eſt, quibus cauſæ continentur, aut una, aut pluribus, aut nonnunquam omnibus.

Quæſtionum autem, quacumque de re ſint, duo ſunt genera: unum, cognitionis; alterum, actionis. Cognitionis ſunt hæ, quarum finis eſt ſcientia: ut, ſi quæratur, a naturane jus profectum ſit, an ab aliqua quaſi conditione hominum & pactione. Actionis autem hujuſmodi exempla ſunt: Sitne ſapientis ad rempublicam accedere.

Cognitionis quæſtiones tripartitæ ſunt, cum, an ſit: aut, quid ſit: aut, quale ſit, quæritur. Horum primum, conjectura: ſecundum, definitione: tertium, juris diſtinctione explicatur.

Conjecturæ ratio in quatuor partes diſtributa eſt. Quarum una eſt, cum quæritur, ſitne aliquid. Altera, unde ortum ſit. Tertia, quæ id cauſa effecerit. Quarta, in qua de mutatione rei quæritur, ſit, necne ſit; ſic: Ecquidnam honeſtum ſit, ecquid æquum re vera, an hæc tantum in opinione ſint. Unde autem ſit ortum, ut, cum quæritur, natura, an doctrina poſſit effici virtus. Cauſa autem efficiens ſic, ut, cum quæritur, quibus rebus eloquentia efficiatur. De commutatione, ſic: Poſſitne eloquentia commutatione aliqua converti in infantiam.

XXII. Cum autem, quid ſit, quæritur; notio explicanda eſt, & proprietas, & diviſio, & partitio. Hæc enim ſunt definitioni attributa. Additur etiam deſcriptio, quam Græci χαρακτῆρα vocant. Notio ſic quæritur: Sitne id æquum, quod ei, qui plus poteſt, utile eſt. Proprietas ſic: In hominemne ſolum cadat, an etiam in belluas ægritudo. Diviſio, & eodem pacto partitio, ſic: Triane genera bonorum ſint. Deſcriptio, Qualis ſit avarus, qualis aſſentator, cæteraque ejuſdem generis, in quibus natura & vita deſcribitur.

Cum autem quæritur, quale quid ſit: aut ſimpliciter quæritur, aut comparate. Simpliciter, Expetendane ſit gloria. Comparate, Præponendane ſit divitiis gloria. Simplicium tria genera ſunt: de expetendo, fugiendoque: de

(55) *Propoſitum pars cauſa eſt*) Eſt quaſi pars: videtur enim cauſa propoſitum includere. Verbi gratia hæc cauſa, *An bellum Romani debeant inferre Carthaginenſibus*, includit hanc quaſi partem, quod propoſitum eſt; An bellum inferri debeat. *Pruſteus*.

de æquo, & iniquo: de honeſto, & turpi. Comparationum autem duo, unum de eodem & alio: alterum de majore, & minore. De expetendo, & fugiendo, hujuſmodi: Si expetendæ divitiæ, ſi fugienda paupertas. De æquo & iniquo: Æquumne ſit ulciſci, a quocumque injuriam acceperis. De honeſto, & turpi: Honeſtumne ſit, pro patria mori. Ex altero autem genere, quod erat bipartitum, unum eſt de eodem, & alio: ut, ſi quæratur, quid interſit inter amicum, & aſſentatorem: regem, & tyrannum. Alterum de majore, & minore: ut, ſi quæratur, eloquentiane pluris ſit, an juris civilis ſcientia. De cognitionis quæſtionibus hactenus.

Actionis reliquæ ſunt: quarum duo ſunt genera: unum ad officium, alterum ad motum animi vel gignendum, vel ſedandum, planeve tollendum. Ad officium ſic; ut, cum quæritur, ſuſcipiendine ſint liberi. Ad movendos animos, cum fiunt cohortationes ad defendendam rempublicam, ad gloriam, & ad laudem: quo ex genere ſunt querelæ, incitationes, miſerationeſque flebiles, rurſuſque oratio cum iracundiam reſtinguens, tum metum eripiens, tum exultantem lætitiam comprimens, tum ægritudinem abſtergens. Hæc cum in propoſitis quæſtionibus genera ſint, eadem in cauſas transferuntur.

XXIII. Loci autem qui ad quaſque quæſtiones accommodati ſunt, deinceps eſt videndum. Omnes quidem illi, quos ſupra diximus, ad pleraſque ſunt: ſed alii ad alias, ut dixi, aptiores. Ad conjecturam igitur maxime apta, quæ ex cauſis, quæ ex effectis, quæ ex conjunctis ſumi poſſunt. Ad definitionem (56) autem pertinet ratio, & ſcientia definiendi. Atque huic generi finitimum eſt illud, quod appellari de eodem, & altero diximus: quod genus forma quædam definitionis eſt. Si enim quæratur, idem ne ſit pertinacia & perſeverantia, definitionibus judicandum eſt.

Loci autem convenient in ejus generis quæſtionem, conſequentes, antecedentes, repugnantes, adjunctis etiam duobus iis, qui ſumuntur ex cauſis & effectis. Nam ſi hanc rem illa ſequitur, hanc autem non ſequitur, aut ſi huic rei illa antecedit, huic non antecedit: aut ſi huic rei repugnat, illi non repugnat: aut ſi hujus rei hæc, illius alia cauſa eſt: aut ſi ex alio hoc, ex alio illud effectum eſt: ex quovis horum id, de quo quæritur, idemne, an aliud ſit, inveniri poteſt.

Ad tertium genus quæſtionis, in quo, quale ſit, quæritur, in comparationem ea cadunt, quæ paulo ante in comparationis loco enumerata ſunt. In illud autem genus, in quo de expetendo fugiendoque quæritur, adhibentur ea, quæ ſunt aut animi, aut corporis, aut externa vel commoda, vel incommoda. Itemque cum de honeſto, turpique quæritur, ad animi bona, vel mala, omnis dirigenda oratio eſt.

Cum autem de æquo & iniquo diſſeritur, æquitatis loci colliguntur. H cernuntur bipartito, & natura, & inſtituto. Natura partes habet duas, tui-

(56) *Ad definitionem*) Id eſt, ad ſtatum definitionis. *Idem*.

Digitized by Google

tuitionem ſui, & ulciſcendi jus. Inſtitutio autem æquitatis tripartita eſt. Una pars legitima (57) eſt, altera conveniens, tertia moris vetuſtate confirmata. Atque etiam rurſus æquitas tripartita dicitur eſſe: una ad ſuperos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. Prima, pietas: ſecunda, ſanctitas: tertia, juſtitia, aut æquitas nominatur.

XXIV. De propoſito ſatis multa: deinceps de cauſa pauciora dicenda ſunt. Pleraque enim ſunt ei cum propoſito communia. Tria ſunt igitur genera cauſarum, judicii, deliberationis, laudationis. Quarum fines ipſi declarant, quibus utendum locis ſit. Nam judicii finis eſt jus: ex quo etiam nomen. Juris autem partes tum expoſitæ, cum æquitatis. Deliberandi finis, utilitas: cujus hæ partes, quæ modo expoſitæ, rerum expetendarum. Laudationis finis, honeſtas: de qua item eſt ante dictum.

Sed definitæ quæſtiones a ſuis quæque locis, quaſi propriis, inſtituuntur, in accuſationem, defenſionemque partitæ. In quibus exſiſtunt hæc genera, ut accuſator perſonam arguat facti: defenſor aliquid opponat de tribus: aut non eſſe factum; aut ſi ſit factum, aliud ejus facti nomen eſſe; aut jure eſſe factum. Itaque aut inficialis, aut conjecturalis prima appelletur: definitiva, altera: tertia, quamvis moleſtum nomen hoc ſit, juridicialis vocetur.

Harum cauſarum propria argumenta ex iis ſumpta locis quos expoſuimus, in præceptis oratoriis explicata ſunt. Refutatio autem accuſationis, in qua eſt depulſio criminis, quæ Græce ςάσις dicitur, Latine appelletur *ſtatus*: in quo primum inſiſtit (58) quaſi ad repugnandum congreſſa defenſio. Atque etiam in deliberationibus & laudationibus iidem exiſtunt ſtatus. Nam & negantur ſæpe ea futura, quæ ab aliquo in ſententia dicta ſunt fore, ſi aut omnino fieri non poſſunt, aut ſine ſumma difficultate non poſſunt. In qua argumentatione ſtatus conjecturalis exſiſtit.

At, cum aliquid de utilitate, honeſtate, æquitate diſſeritur, deque iis rebus, quæ iis ſunt contrariæ: incurrunt ſtatus aut juris, aut nominis: quod idem contingit in laudationibus. Nam aut negari poteſt, id factum eſſe, quod laudetur; aut non eo nomine efficiendum, quo laudator effecerit; aut omnino non eſſe laudabile, quod non recte, non jure factum ſit. Quibus omnibus generibus uſus eſt nimis impudenter Cæſar contra Catonem meum (59).

Sed quæ ex ſtatu contentio efficitur, eam Græci *κρινόμενον* vocant. Mihi placet id, quoniam quidem ad te ſcribo, *qua de re agitur* (60), vocari. Qui-

(57) *Una pars legitima*) Jus inſtitutum tres in partes diſtribuitur: una pars legibus, altera pactis & conventis, tertia conſuetudine antiqua conſtat. *Idem*.

(58) *In quo primum inſiſtit*) Verbi gratia ſic procedat accuſatio, *Roſcius occidit patrem*; repugnabit defenſio, *Roſcius non occidit patrem*. Hic quodam modo hæret accuſatio. Hic ſtatus conjecturalis: inquirendum enim ulterius, an Roſcius patrem occiderit. Eadem eſt cæterorum ſtatuum ratio. *Idem*.

(59) *Contra Catonem meum*) Cujus Fragmenta Tomo III. pag. 431.

(60) *Qua de re agitur*) Quoniam ad jureconſultum ſcribit, jureconſultorum verbis lubenter utitur, quale eſt hoc, *Qua de re agitur*: quod nunc mavult, quam judicationem aut diſceptationem, quæ *κρινόμενον* propria tranſlatio eſt. *Goveanus*.

Digitized by Google

Quibus autem hoc, qua de re agitur, continetur, hæc *continentia* vocentur, quaſi firmamenta defenſionis: quibus ſublatis defenſio nulla ſit. Sed, quoniam lege firmius in controverſiis diſceptandis eſſe nihil debet, danda eſt opera, ut legem adjutricem & teſtem adhibeamus. In qua re alii quaſi ſtatus exſiſtent novi, qui appellantur legitimæ diſceptationes. Tum enim defenditur non id legem dicere, quod adverſarius velit, ſed aliud. Id autem contingit, cum ſcriptum ambiguum eſt, ut duæ differentes ſententiæ accipi poſſint. Tum opponitur ſcripto voluntas ſcriptoris, ut quæratur verbane plus, an ſententia valere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita ſunt tria genera, quæ controverſiam in omni ſcripto facere poſſunt, ambiguum, diſcrepantia ſcripti & voluntatis, ſcripta contraria.

XXV. Jam hoc perſpicuum eſt, non magis in legibus, quam in teſtamentis, in ſtipulationibus, in reliquis rebus, quæ ex ſcripto aguntur, poſſe controverſias eaſdem exſiſtere. Horum tractationes in aliis libris explicantur. Nec ſolum perpetuæ actionis, ſed etiam partes orationis iiſdem locis adjuvantur, partim propriis, partim communibus: ut in principiis, quibus ut benevoli, ut dociles, ut attenti ſint, qui audiant, efficiendum eſt propriis locis. Itemque narrationes, ut ad ſuos fines ſpectent, id eſt, ut planæ ſint, ut breves, ut evidentes, ut credibiles, ut (*) moratæ, ut cum dignitate: quæ quanquam in tota oratione eſſe debent, magis tamen ſunt propria narrandi.

Quæ autem conſequitur narrationem fides, ea perſuadendo quoniam efficitur, qui ad perſuadendum loci maxime valeant, dictum eſt in iis, in quibus de omni ratione dicendi. Peroratio autem & alia quædam habet, & maxime amplificationem: cujus effectus is debet eſſe, ut, aut perturbentur animi, aut tranquillentur: & ſi ita jam affecti ante ſunt, ut augeat eorum motus, aut ſedet oratio. Huic generi, in quo & miſericordia, & iracundia, & odium, & invidia, & cæteræ animi affectiones perturbantur, præcepta ſuppeditantur aliis in libris, quos poteris mecum legere, cum voles.

Ad id autem, quod te velle ſenſeram, cumulate ſatisfactum eſſe debet voluntati tuæ. Nam, ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura quam a te deſiderata erant, ſum complexus; fecique, quod ſæpe liberales venditores ſolent, ut, cum ædes, fundumve vendiderint, rutis cæſis receptis (61), concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi cauſa apte & loco poſitum eſſe videatur. Sic tibi nos ad id, quod quaſi mancipio dare (62) debuimus, ornamenta quædam voluimus non debita accedere.

ORA-

(*) Man. Grut. *moderata*.

(61) *Rutis cæſis receptis*) Q. Mutius libro ſingulari ὅρων. In rutis, inquit, & cæſis ea ſunt, quæ terra non tenentur, quæque opere ſtructili tectoriove non continentur. Recipere autem, eſt excipere & reſervare ſibi. *Idem*.

(62) *Quaſi mancipio dare*) Recte adjunxit particulam *quaſi*. Nam mancipio dare, eſt alienare, ita ut rem accipientis omnino faciamus. At ita liber hic datus erat Trebatio, ut in eum jus etiam Cicero retineret. *Pruſteus*.

ORATORIÆ PARTITIONES (*)

CUM ADNOTATIONIBUS JACOBI FACCIOLATI.

ARGUMENTUM OLIVETI.

Hic libellus eſt quoddam compendium eorum, quæ in libris Oratoriis cæteris fuſe docuerat. Omnem autem dicendi doctrinam in tres partes diſtribuit: in oratoris vim, orationem, & quæſtionem. Ad vim requirit inventionem, collocationem, elocutionem, & memoriam cum pronuntiatione: cap. 3. 7. *Orationis partes facit exordium, narrationem, confirmationem, & concluſionem:* cap. 8. 17. *De quæſtionibus eum infinitis, tum finitis, atque adeo de generibus cauſarum & conſtitionibus agit a* cap. 18. *uſque ad finem.* Ernestus.

Utra potior ſit inſcriptio, De Partione Oratoria, *an* Partitiones Oratoriæ, *diſputent otioſi interpretes. Utramque rectam eſſe conſtat.* Prusteus.

Quandoquidem habet hic libellus brevem duntaxat enumerationem eorum omnium, quæ multis hactenus de ratione dicendi, variiſque ſunt a Ci-

 cerone

(*) *Partitiones*) Libellus hic continet rhetoricam doctrinam nuda quanam & inornata partium diſtributione explicatam. Utitur more Academico & Platonico. Platonici enim rerum naturam dividendo explicabant, via quadam & ratione analytica; quemadmodum contra Ariſtotelici definiendo. Ab aliis inſcribitur opuſculum hoc *de Partitione Oratoria*.

cerone diſputationibus explicata; nihil eſſe in eo difficultatis poteſt, quod ſuperiorum jam librorum explanatio non expedierit: niſi forte quam affert ſocia brevitatis & comes obſcuritas. At hæc ipſa neminem vel morabitur, vel terrebit, quiſquis in libris hujus voluminis prioribus legendis fuerit bene ac diligenter verſatus. Ad hunc librum ſic paratus qui veniet, artem ſummi oratoris univerſam, præceptaque omnia regustabit cum voluptate; atque hoc agnoſcet quam non fruſtra ſit a me dictum in prologo, Ciceronis interpretem eſſe nullum Cicerone opportuniorem. *Si tamen explicationibus carere nequeunt juvenes, vel diſcipuli, vel magiſtri; habent in has Partitiones Commentarios uberes, ad puerilem inſtitutionem apprime accommodatos, a duobus adornatos eruditis hominibus, atque in hac palæſtra valde exercitatis, M. Ant. Majoragio, & Joan. Lud. Strebæo, quos deſcribere neque hujus inſtituti eſt, neque vero ſpatii.*

CICERO *pater*. CICERO *filius*.

I. FILIUS. (1) Studeo, mi pater, Latine ex te audire ea, quæ mihi tu de ratione dicendi (2) Græce tradidiſti; ſi modo tibi eſt otium, & ſi vis. PATER. An eſt, mi Cicero, quod ego malim, quam te quam doctiſſimum eſſe? Otium autem primum eſt ſummum; quoniam aliquando (3) Roma exeundi poteſtas data eſt: deinde iſta tua ſtudia vel maximis occupationibus meis anteferrem libenter. FILIUS. Viſne igitur, ut te me Græce ſoles ordine interrogare, ſic ego te viciſſim eiſdem de rebus Latine interrogem? PATER. Sane, ſi placet. Sic enim & ego te meminiſſe intelligam, quæ accepiſti: & tu ordine audies, quæ requiris. FILIUS. Quot in partes diſtribuenda eſt omnis doctrina dicendi? PATER. (4) In tres. FILIUS. Cedo quas? PATER. (5) Primum in ipſam vim oratoris, deinde in orationem, tum in quæſtionem. FILIUS. In quo eſt (6) *ipſa vis*? PATER. In rebus & verbis. Sed & res & verba invenienda ſunt & collocanda. Proprie autem in rebus invenire, in verbis eloqui dicitur. Collocare autem, etſi eſt commune, tamen ad inveniendum refertur. Vox, mo-

(1) *Filius*) M. Ciceronis filius qui inducitur interrogans, non fuit ita hebes, ut eum quidam faciunt. Nam & doctrinæ & urbanitatis plurimum habuit, & ſub Pompejo ſtipendia cum laude fecit, & Auguſti collega in Conſulatu fuit, & Syriam Proconſul obtinuit.

(2) *Græce tradidiſti*) Non eſt mirum, ſi Itali noſtri artium præcepta Latine tradunt, cum Latini Græce traderent.

(3) *Roma exeundi*) Ludis Sextilibus.

(4) *In tres*) Hæc ſunt tria ſumma artis capita, quæ ſingula rurſus in partes minores dividuntur.

(5) *Primum in ipſam &c.*) En tibi artifex, ideſt *orator*; opus, ideſt *oratio*; materia ideſt *quæſtio*.

(6) *Ipſa vis*) Vis & facultas *Oratoris* poſita eſt in inveniendo & collocando, quorum utrumque ad res & verba refertur. Partes his comitantur *ornatus*, *memoria*, *pronunciatio*. In his enim totus ſpectatur orator.

Digitized by Google

motus, vultus, atque omnis actio, eloquendi comes eſt, earumque rerum omnium cuſtos eſt memoria. FILIUS. Quid? (7) orationis quot ſunt partes? PATER. Quatuor. Earum duæ valent ad rem docendam; narratio, & confirmatio: ad impellendos animos duæ; principium, & peroratio. FILIUS. (8) Quid quæſtio? quaſnam habet partes? PATER. Infinitam, quam (9) conſultationem appello: & definitam, (10) quam cauſſam nomino.

II. FILIUS. Quoniam igitur invenire oratoris primum eſt, quid quæret? PATER. Ut inveniat, quemadmodum fidem faciat eis, quibus volet perſuadere, & quemadmodum motum eorum animis afferat. FILIUS. Quibus rebus fides fit? PATER. Argumentis, quæ ducuntur ex locis, aut in re ipſa inſitis, aut aſſumptis. FILIUS. Quos vocas locos? PATER. Eos, in quibus latent argumenta. FILIUS. Quid eſt argumentum? PATER. Probabile inventum ad faciendam fidem. FILIUS. Quomodo igitur duo genera iſta dividis? PATER. Quæ (11) ſine arte putantur, ea remota appello, ut teſtimonia. FILIUS. Quid inſita? PATER. Quæ inhærent in ipſa re. FILIUS. Teſtimoniorum quæ ſunt genera? PATER. Divinum, & humanum. Divinum, ut oracula, ut auſpicia, ut (12) vaticinationes, & (13) reſponſa ſacerdotum, haruſpicum, conjectorum. (14) Humanum, quod ſpectatur ex auctoritate, & ex voluntate, & ex oratione aut libera, aut expreſſa: (14): in quo inſunt ſcripta, pacta, promiſſa, jurata, quæſita. FILIUS. Quæ ſunt quæ dicis inſita? PATER (15). Quæ infixa ſunt rebus ipſis, ut definitio, ut contrarium, ut ea, quæ ſunt ipſi, contrariove ejus aut ſimilia, aut diſſimilia, aut conſentanea, aut diſſentanea, ut ea, quæ ſunt (16) quaſi conjuncta, aut ea, quæ ſunt quaſi pugnantia inter ſe, (17) ut earum rerum, de quibus agitur,

(7) *Orationis quot &c.*) Diviſo primo capite, nunc dividit alterum, ideſt *orationem*, & quidem in partes quatuor, quibus conficitur.

(8) *Quid quæſtio*) Tertii capitis, ideſt *quæſtionis* diviſio in partes duas.

(9) *Conſultationem*) quam in Topicis c. 21. *propoſitum* vocat.

(10) *Quam cauſſam*) Alii leg. *quam controverſiam*: Lambinus, *quam controverſiam, ſeu cauſſam*.

(11) *Sine arte*) quia non inveniuntur ab Oratore, ſed afferuntur ad illum.

12) *Vaticinationes*) eorum voces, qui futura ſe præcinere profitebantur.

(13) *Reſponſa*) eorum, qui de prodigiorum procuratione conſulebantur, qui de hoſtiarum extis divinabant, quique de viſis conjiciebant.

(14) *Humanum*) Teſtimonium humanum ducitur ex *auctoritate*, hoc eſt ex fide, fama, religione alicujus hominis; ex *voluntate*, hoc eſt ex eo, quod quis ſe velle declaravit; ex *oratione*, hoc eſt ex eo, quod ſponte dixit, vel dicere coactus fuit.

(14) *In quo*) In quo teſtimonii genere ex his tribus fontibus ducto continentur *ſcripta, pacta, promiſſa, jurata, quæſita*, ideſt quod quis ſcripſit, quod pactus eſt, quod promiſit, quod ſe facturum, vel daturum juravit, quod per vim & quæſtiones expreſſum eſt.

(15) *Quæ infixa ſunt &c.*) Poſt illa verba, neſcio quid in editionibus Victorii & Manutii legitur: quod Lambinus e Partitionibus amovit, ut ſupervacaneum, & huc translatum e Topicis. Neque a Lambino, quod mirum, diſſentit Gruterus. Ego igitur Lambino præclare admonenti parendum eſſe duxi. *Olivetus*.

(16) *Quaſi conjuncta*) Non ſolum ea, quæ propriæ conjuncta ſunt, ſed etiam illa, quæ quodammodo conjunguntur, fidem aliquam faciunt, & vim habent argumenti.

(17) *Ut earum rerum &c.*) Vulgo legebatur *aut*, ſed ſatis manifeſtum eſt, legendum

tur, (18) cauſſæ, aut cauſsarum eventus, d eſt quæ ſunt effecta de cauſ-ſis; ut diſtributiones, (19) ut genera partium, generumve partes, ut primordia rerum, & quaſi præcurrentia, in quibusin eſt aliquid argumenti; ut rerum contentiones, quid majus, quid par, quid minus ſit, in quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparantur.

III. FILIUS. Omnibuſne igitur ex his locis argumenta ſumemus? PATER. Immo vero ſcrutabimur, & quæremus ex omnibus: ſed adhibebimus judicium, ut levia ſemper rejiciamus, nonnunquam etiam communia prætermittamus, & non neceſſaria. FILIUS. Quoniam de fide reſpondiſti, volo audire de motu. PATER. Loco quidem quæris, ſed planius quod vis explicabitur, cum ad orationis ipſius quæſtionumque rationem venero. FILIUS. Quid ſequitur igitur? PATER. (20) Cum inveneris, collocare. Cujus in infinita quæſtione ordo eſt idem fere, quem expoſui locorum. In definita autem, adhibenda ſunt illa etiam, quæ ad motus animorum pertinent. FILIUS. Quomodo igitur iſta explicas? PATER. Habeo (21) communia præcepta fidem faciendi, & commovendi. Quoniam fides eſt firma opinio, motus autem, animi incitatio aut ad voluptatem, aut ad moleſtiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem (tot enim ſunt motus genera, partes plures generum ſingulorum) omnem collocationem ad finem accommodo quæſtionis. Nam eſt (22) in propoſito finis, fides; in cauſa & fides, & motus. Quare cum de cauſa dixero, in qua eſt propoſitum, de utroque dixero. FILIUS. Quid habes igitur de cauſa dicere? PATER. Auditorum eam genere diſtingui. Nam aut (23) auſcultator eſt modo qui audit, aut diſceptator, id eſt rei ſententiæque moderator; ita ut aut delectetur, aut ſtatuat aliquid. Statuit autem aut de præteritis, ut judex; aut de futuris, ut ſenatus. Sic tria ſunt genera, judicii, deliberationis, exornationis, quæ quia in laudationes maxime confertur, proprium habet jam (24) ex eo nomen.

IV.

---

dum eſſe *ut*; cum cauſſæ & effecta aliam quamdam claſſem efficiant, quæ non cohæret cum ſuperiori.

(18) *Cauſſæ aut cauſſarum eventus*) In tertio de Oratore cap. 5. dicuntur *cauſſæ rerum atque exitus*.

(19) *Ut diſtributiones, ut genera*) Malim *ut diſtributiones in genera*. Vel enim diſtributio fit in genera pro varietate partium quæ illis ſubjiciuntur, vel fit in partes, ex quibus genera componuntur. Ita in cap. ſeq. *tot ſunt motus genera, partes plures generum*: & cap. 4. *generum diſtributiones*.

(20) *Cum inveneris, collocare*) Explicata *inventione*, ſequitur *collocatio*; in qua idem ſervandus eſt ordo, ut a definitione incipiatur, atque hinc porro pergatur ad locos reliquos fidei faciendæ.

(21) *Communia præcepta*) Quia in idem recidunt, quamvis non eadem ſint.

(22) *In propoſito finis*) Ideſt in quæſtione infinita finis eſt fidem facere; in *cauſſa*, ideſt in quæſtione definita finis eſt ſimul fidem facere & monere. Porro infinita quæſtio includitur in definita: proindeque hac explicata, utraque explicata dici poteſt. Includitur, inquam: quia oratores a partibus ad genera tranſire ſolent, a ſingularibus ad univerſalia, ut latius diſputent.

(23) *Auſcultator*) in exornationibus, in quibus auſcultator non quærit niſi delectationem. Eſt autem *auſcultator* diligens quidam & cupidus auditor. V. Gellium lib. 1. cap. 15.

(24) *Ex eo nomen*) Ἐπιδεικτικόν, demonſtrativum. In Orat. cap. 11. *Quaſi ad inſpiciendum delectationis cauſſa comparatum*.

Digitized by Google

IV. FILIUS. (25) Quas res ſibi proponet in iſtis tribus generibus orator? PATER. Delectationem in exornatione; in judicio aut ſævitiam, aut clementiam judicis; in ſuaſione autem aut ſpem, aut reformidationem deliberantis. FILIUS. Cur igitur exponis hoc loco genera controverſiarum? PATER. Ut rationem collocandi ad finem cujuſque accommodem. FILIUS. Quonam tandem modo? PATER. Quia, quibus in orationibus delectatio finis eſt, varii ſunt ordines collocandi. Nam (26) aut temporum ſervantur gradus, aut generum diſtributiones, aut a minoribus ad majora adſcendimus, aut a majoribus ad minora delabimur, aut hæc inæquabili varietate diſtinguimus, cum parva magnis, ſimplicia conjunctis, obſcura dilucidis, læta triſtibus, incredibilia probabilibus inteximus, quæ in exornationem cadunt omnia. FILIUS. Quid? in deliberatione quid ſpectas? PATER (27). Principia, vel non longa, vel ſæpe nulla. Sunt enim ad audiendum qui deliberant, ſua cauſa parati. Nec multum ſane ſæpe narrandum eſt. Eſt enim narratio præteritarum rerum, aut præſentium: ſuaſio autem, futurarum. Quare ad fidem, & ad motum adhibenda eſt omnis oratio. FILIUS. Quid? in judiciis quæ eſt collocatio? PATER. Non eadem accuſatoris, & rei: quod accuſator (28) rerum ordinem proſequitur, & ſingula argumenta, quaſi haſta in manu collocata, vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, teſtimoniis, accuratiuſque in ſingulis commoratur; perorationiſque præceptis, quæ ad incitandos animos valent, & (29) in reliqua oratione paulum digrediens de curſu dicendi, utitur, & vehementius in perorando. Eſt enim propoſitum, ut iratum efficiat judicem.

V. FILIUS. Quid faciendum eſt contra reo? PATER. Omnia longe ſecus. Sumenda (30) principia ad benevolentiam conciliandam. Narrationes aut amputandæ, quæ lædunt; aut relinquendæ, ſi totæ ſunt moleſtæ. Firmamenta ad fidem poſita, aut (31) per ſe diluenda, aut obſcuranda, aut digreſſionibus obruenda. Perorationes autem, ad miſericordiam conferendæ. FILIUS. Semperne igitur ordinem collocandi, quem volumus, tenere poſſumus? PATER. Non ſane. Nam auditorum aures moderantur ora-

(25) *Quas res*) Quos fines, ut ad eos rerum ac verborum collocationem referat & accommodet.

(26) *Aut temporum*) Qui exornat aliquem, aut ejus vitam per ætatis gradus & tempora partitur; aut ejus bona & virtutes in ſua genera diſtribuit, eaque rerum ipſarum ordine perſequitur.

(27) *Principia &c.*) In deliberationibus excludit pene omnem exordii, & narrationis curam.

(28) *Rerum ordinem*) Accuſator ordinem ſervat in criminibus explicandis, & in ſingulis moratur, acriterque proponit, ut in aures judicum animoſque penitus inſerat.

(29) *In reliqua oratione*) Quamvis locus maxime proprius commovendi judicis ſit peroratio, tamen etiam in media oratione interdum brevi aliqua digreſſione incitare eum ſolet, ſi quid forte grave incideri.

(30) *Principia ad benevolentiam*) Quia reus accedit ad judicem accuſatoris oratione exaſperatum.

(31) *Per ſe diluenda*) Accuſatoris argumenta aut refellas tamquam falſa, aut dubia & ambigua facias, aut declinando ad alia digrediaris, quæ judicis animum avocent.

Digitized by Google

oratori prudenti, & provido; & quod reſpuunt, immutandum eſt. FILIUS. (32) Expone deinceps, quæ ipſius orationis, verborumque præcepta ſunt. PATER. Unum igitur genus eſt eloquendi ſua (33) ſponte fuſum; alterum (34) verſum, atque mutatum. Prima vis eſt in ſimplicibus verbis; in conjunctis ſecunda. Simplicia, invenienda ſunt; conjuncta, collocanda ſunt. Et ſimplicia verba partim nativa ſunt, partim reperta. Nativa ea, (35) quæ ſignificata ſunt ſenſu. Reperta, quæ ex his facta ſunt, & novata aut ſimilitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adjunctione verborum. Atque etiam eſt hæc diſtinctio in verbis: altera, natura; tractatione, altera. Natura, ut ſint alia conſonantiora, graviora, (36) leniora, & quodam modo nitidiora; alia contra. Tractatione autem, cum aut propria ſumuntur rerum vocabula, (37) aut addita ad nomen, aut nova, aut priſca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodam modo; (38) qualia ſunt ea, quæ transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tanquam abutimur, aut ea, quæ obſcuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæque mirabilius, quam ſermonis conſuetudo patitur, ornamus.

VI. FILIUS. Habeo de ſimplicibus verbis: nunc de conjunctione quæro. PATER. Numeri quidam ſunt in conjunctione ſervandi, (39) conſecutioque verborum. (40) Numeros aures ipſæ metiuntur, ne aut non compleas verbis quod propoſueris, aut redundes. Conſecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, perſonis, caſibus, perturbetur oratio. Nam, ut in ſimplicibus verbis, quod non eſt Latinum; ſic in conjunctis, quod non eſt conſequens, vituperandum eſt. Communia autem ſimplicium, conjunctorumque ſunt hæc quinque quaſi lumina, dilucidum, breve, probabile, illuſtre, ſuave. Dilucidum fit uſitatis verbis, propriis, (41) diſpoſitis aut circumſcriptione concluſa, aut intermiſſione, aut (42) conciſione verborum. Obſcurum autem, aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut (43) inflexione atque immutatione verborum. Brevitas

(32) *Expone deinceps*) Tranſit ad ornatum.

(33) *Sponte fuſum*) Elocutionis genus rectum & naturale, ortum ex ſimplicibus verbis.

(34) *Verſum*) Artificioſum & figuratum.

(35) *Quæ ſignificata ſunt ſenſu*) Quorum ſignificatio plana eſt, ſimplex, prima, obvia. Quintilianus dicit *ſignificata primo ſenſu*.

(36) *Leniora*) Alii minus recte legunt *leviora*.

(37) *Aut addita*) Quæ nominibus adjiciuntur ad vim & ornatum.

(38) *Qualia ſunt &c.*) Varia figurarum genera ooist.

(39) *Conſecutioque*) Quam ſyntaxim Græci dicunt.

(40) *Numeros aures*) Non enim orationis numeri certi ſunt, ut Poetici. Itaque eum oratio ſoluta numeris dicitur, non id abſolute intelligi debet: eſt enim illi ſuus quidam neceſſarius numerus, qui ex pedibus oritur; ſed in carmine certa eſt atque aperta pedum dimenſio, in oratione latens, & ad aurium judicium libera; carmen ubique ſimile ſibi una fertur clauditurque ratione, oratio modo breviorem circuitum habet, modo longiorem, tractuque omni atque ordine verborum varia eſt, ſibique diſſimilis.

(41) *Diſpoſitis &c.*) Ita diſtributis & collocatis, ut latius fuſa & concluſa ſit oratio, aut intermiſſa, & conciſa.

(42) *Conciſione verborum*) Vacat τὸ verborum. Quid enim ſignificat *oratio verbis diſpoſitis conciſione verborum*?

(43) *Inflexione*) Figuratis verbis.

tas autem conficitur ſimplicibus verbis; ſemel unaquaque re dicenda; nulli rei, niſi, ut dilucide dicas, ſerviendo. Probabile autem genus eſt orationis, ſi non nimis eſt comptum, atque expolitum, ſi eſt auctoritas & pondus in verbis, ſi ſententiæ vel graves, vel aptæ opinionibus hominum, & moribus. Illuſtris autem oratio eſt, ſi & verba gravitate delecta ponuntur, & translata, & ſuperlata, & ad nomen adjuncta, & duplicata, & idem ſignificantia, atque ab ipſa actione, atque imitatione rerum non abhorrentia. Eſt enim hæc pars orationis, quæ rem conſtituat pene ante oculos. Is enim maxime ſenſus attingitur; (44) ſed cæteri tamen, & maxime mens ipſa moveri poteſt. Sed quæ dicta ſunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illuſtrem omnia. Eſt enim plus aliquanto illuſtre, quam illud dilucidum. Altero fit ut intelligamus, altero vero, ut videre videamur. Suave autem genus erit dicendi, primum elegantia & jucunditate verborum ſonantium, & lenium; deinde conjunctione, quæ neque aſperos habeat concurſus, neque disjunctos, atque hiantes; & ſit circumſcripta non longo anfractu, ſed ad ſpiritum vocis apto, habeatque ſimilitudinem, æqualitatemque verborum; tum ex contrariis ſumpta verbis; (45) crebra crebris, paria paribus reſpondeant, relataque ad idem verbum; & geminata, atque duplicata, vel etiam ſæpius iterata ponantur; conſtructioque verborum tum conjunctionibus copuletur, tum diſſolutionibus relaxetur. Fit etiam ſuavis oratio, cum aliquid aut (46) inviſum, aut inauditum, aut novum dicas. Delectat enim quidquid eſt admirabile, maximeque movet ea, quæ motum aliquem animi miſcet, oratio; quæque ſignificat oratoris ipſius amabiles mores: qui exprimuntur, aut (47) ſignificando judicio ipſius ex animo humano ac liberali, aut (48) inflexione ſermonis, cum aut augendi alterius, aut minuendi ſui cauſa, alia dici ab oratore, alia exiſtimari videntur, idque comitate fieri magis, quam vanitate. Sed multa ſunt ſuavitatis præcepta, quæ orationem aut (49) magis obſcuram, aut minus probabilem faciunt. Itaque etiam hoc loco nobis eſt ipſis, quid cauſa poſtulet, judicandum.

VII. FILIUS. Reliquum eſt igitur, ut dicas de converſa oratione, atque mutata. PATER. Eſt itaque id genus totum ſitum in commutatione verborum: quæ ſimplicibus in verbis ita tractatur, ut aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio. (50) Ex verbo, cum aut proprium, aut

---

(44) *Sed ceteri tamen*) Quid eſt hoc, aut quo ſpectat? Malim *ſed & ceteri*, ideſt ceteri ſenſus.

(45) *Crebra crebris*) Videtur deeſſe *ut* ante *crebra*; ut cohæreat oratio, & recta feratur conſecutione.

(46) *inviſum*) Non viſum, inopinatum.

(47) *Significando judicio*) Aperiendo judicio ſuo de re aliqua, unde appareat ejus comitas.

(48) *Inflexione ſermonis*) Cum laudem ſuam minuit, atque alienam auget, ut contra exiſtimetur ab auditoribus.

(49) *Magis obſcuram, aut minus probabilem*) Malim *minus obſcuram, aut magis probabilem*: nec deſunt MSS. codices, qui confirment conjecturam hanc, ut obſervavit doctiſſimus Jeſuita Lagomarſinus, a nobis interrogatus.

(50) *Ex verbo*) In orationem.

aut idem ſignificans, aut factum verbum in plura verba diducitur. (51) Ex oratione, cum aut definitio ad unum verbum revocatur, aut aſſumpta verba removentur, aut (52) in circuitus diriguntur, aut in conjunctione fit unum verbum ex duobus. In conjunctis autem verbis (53) triplex adhiberi poteſt commutatio, non verborum, ſed ordinis tantummodo: ut, cum ſemel dictum ſit directe, ſicut natura ipſa tulerit, invertatur ordo, & idem quaſi ſurſum verſus, retroque dicatur; deinde idem interciſe, atque permiſte. Eloquendi autem exercitatio maxime in hoc toto convertendi genere verſatur. FILIUS. Actio igitur ſequitur, ut opinor. PATER. Eſt ita: quæ quidem oratori & cum rerum, & cum verborum (54) momentis commutanda maxime eſt. Facit enim & dilucidam orationem, & illuſtrem, & probabilem, & ſuavem, non verbis, ſed varietate vocum, motu corporis, vultu, quæ plurimum valebunt, ſi cum orationis genere conſentient, ejuſque vim ac varietatem ſubſequentur. FILIUS. Num quidnam de oratore ipſo reſtat? PATER. Nihil ſane, præter memoriam, quæ eſt (54) gemina literaturæ quodammodo, & in diſſimili genere perſimilis. Nam ut illa conſtat ex notis literarum, & ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ: ſic confectio memoriæ, tanquam cera, locis utitur, & in his imagines, ut literas, collocat.

VIII. FILIUS. Quoniam igitur vis oratoris omnis expoſita eſt, quid habes de orationis præceptis dicere? PATER. Quatuor eſſe ejus partes; quarum (55) prima, & poſtrema ad motum animi valet: is enim initiis eſt, & perorationibus concitandus. Secunda, narratio; & tertia, confirmatio, fidem facit orationi. Sed (56) amplificatio quanquam habet proprium locum, ſæpe etiam primum, poſtremum quidem fere ſemper, tamen reliquo in curſu orationis adhibenda eſt, maximeque cum aliquid aut confirmatum eſt, aut reprehenſum. Itaque ad fidem quoque vel plurimum valet. Eſt enim amplificatio vehemens quædam argumentatio, ut illa docendi cauſa ſit; hæc, commovendi. FILIUS. Perge igitur ordine quatuor mihi iſtas partes explicare. PATER. Faciam, & a principiis primum ordiar. Quæ quidem ducuntur aut ex perſonis, aut ex rebus ipſis. Sumuntur autem trium rerum gratia, ut amice, ut attente audiamur. Quorum primus locus eſt in perſonis noſtris, diſceptatorum, adverſariorum: e quibus initia benevolentiæ conciliandæ comparantur, aut meritis noſtris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maxime liberalitatis, officii, juſtitiæ, fidei

(51) *Ex oratione*) In verbum.
(52) *In circuitus*) Per periodum.
(53) *Triplex*) Vel rectus eſt ordo, vel inverſus, vel permixtus.
(54) *Momentis commutanda*) Aptanda rerum & verborum ſignificationibus.
(54) *Gemina literatura*) Velut altera literatura ſeu ſcriptio. Alii leg. *germana literatura*. Loquitur autem Cicero de memoria artificioſa.
(55) *Prima & poſtrema*) Exordium & peroratio.
(56) *Amplificatio*) Pertinet ad motum animi, & locum ſæpe habet in exordio, fere ſemper in peroratione, interdum in media oratione.

Digitized by Google

fidei ; contrariis rebus in adverſarios conferendis , & cum iis , (57) qui diſceptant , aliqua conjunctionis aut cauſa , aut ſpe ſignificanda ; &, ſi in nos aliquod odium , offenſiove collata ſit , tollenda ea , minuendave, aut diluendo , aut extenuando , aut (58) compenſando , aut deprecando. Intelligenter autem ut audiamur, & attente , a rebus ipſis oriendum eſt. Sed facillime auditor diſcit , &, quid agatur , intelligit, ſi complectare a principio genus, naturamque cauſæ, ſi definias, ſi dividas, ſi neque (59) prudentiam ejus impedias confuſione partium, nec memoriam multitudine: quæque mox de narratione dilucida dicentur , eadem etiam huc poterunt recte referri . Ut attente autem audiamur , trium rerum aliqua conſequemur. Nam aut magna quædam proponemus, aut neceſſaria, aut conjuncta cum ipſis , apud quos res agetur . Sit autem hoc etiam in præceptis, ut, ſi quando tempus ipſum, aut res, aut locus, aut interventus alicujus, aut interpellatio, aut ab adverſario dictum aliquod , & maxime in perorando, dederit occaſionem nobis aliquam, ut dicamus aliquid (60) ad tempus apte, ne derelinquamus: &, quæ ſuo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri.

IX. FILIUS . Quid ? in narratione quæ tandem obſervanda ſunt? PATER. Quoniam narratio eſt rerum explicatio, & quædam (61) quaſi ſedes ac fundamentum conſtituendæ fidei, ea ſunt in ea ſervanda maxime ; quæ etiam in reliquis fere dicendi partibus ; quæ partim ſunt neceſſaria , partim ſunt aſſumpta ad ornandum . Nam ut dilucide probabiliterque narremus, neceſſarium eſt; ſed aſſumimus etiam ſuavitatem . Ergo ad dilucide narrandum , eadem illa ſuperiora explicandi & illuſtrandi præcepta repetemus , in quibus eſt brevitas ; eaque ſæpiſſime in narratione laudatur , de qua ſupra dictum eſt. Probabilis autem erit, ſi perſonis , ſi temporibus, ſi locis ea , quæ narrabuntur , conſentient ; ſi cujuſque facti & eventi cauſa ponetur; ſi teſtata dici videbuntur; ſi cum hominum opinione, auctoritate, ſi cum lege, cum more, cum religione conjuncta; ſi probitas narrantis ſignificabitur, (61) ſi antiquitatis memoria, ſi orationis veritas, & vitæ fides. Suavis autem narratio eſt, quæ habet admirationes, exſpectationes, exitus inopinatos , interpoſitos motus animorum , colloquia perſonarum, dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates. Sed jam ad reliqua pergamus. FILIUS . Nempe ea ſequuntur , quæ ad faciendam fidem pertinent . PATER. Ita eſt: quæ quidem in confirmationem, & reprehenſionem dividuntur . Nam in confirmando noſtra probare volumus ; in reprehendendo redarguere contraria . Quoniam igitur omne , quod in controverſiam venit,

(57) *Qui diſceptant*) Cum iis, qui judicaturi ſunt, communicata cauſſa noſtra.

(58) *Compenſando*) Meritis commemoratis.

(59) *Prudentiam ejus*) Intellectum judicis.

(60) *Ad tempus apte*) Commode & urbane.

(61) *Quaſi ſedes &c.*) Narratio enim viam ſternit, & quaſi ſedem parat probationibus.

(61) *Si antiquitatis memoria*) Si vetuſta exempla commemorabit : quod facere ſolent graves & moris antiqui homines.

id aut (62) ſit, necne ſit; aut quid ſit; aut quale ſit, quæritur: in primo conjectura valet, in altero definitio, in tertio ratio. FILIUS. Teneo iſtam diſtributionem. Nunc conjecturæ locos quæro.

X. PATER. In veriſimilibus, & in (63) propriis rerum notis poſita eſt tota. Sed appellemus docendi gratia veriſimile, quod plerumque ita fiat; ut adoleſcentiam procliviorem eſſe ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod nunquam aliter fit, certumque declarat, ut fumus ignem. Veriſimilia reperiuntur ex partibus, & quaſi membris narrationis. Ea ſunt in perſonis, in locis, in temporibus, in factis, (64) in eventis, in rerum ipſarum negotiorumque naturis. In perſonis naturæ primum ſpectantur, valetudinis, figuræ, virium, ætatis, marium, fœminarum; atque hæc quidem in corpore: animi autem, aut quemadmodum affecti ſunt, virtutibus, vitiis, artibus, inertiis; aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, voluptate, moleſtia. Atque hæc quidem in natura ſpectantur. In fortuna, genus, amicitiæ, liberi, propinqui, affines, opes, honores, poteſtates, divitiæ, libertas, & ea, quæ ſunt iis contraria. In locis autem & illa naturalia, maritimi, an remoti a mari; plani, an montoſi; læves, an aſperi; ſalubres, an peſtilentes; opaci, an aprici: & illa fortuita, culti, an inculti; celebres, an deſerti; (65) coædificati, an vaſti; obſcuri, an rerum geſtarum veſtigiis nobilitati; conſecrati, an profani.

XI. In temporibus autem, præſentia, & præterita, & futura cernuntur. In his ipſis, vetuſta, recentia, inſtantia paullo poſt, aut aliquando futura. Inſunt etiam in temporibus illa, quæ temporis quaſi naturam notant, ut hiems, ver, æſtas, autumnus; aut anni tempora, ut menſis, ut dies, ut nox, hora, tempeſtas, quæ ſunt naturalia. Fortuita autem, ſacrificia, feſti dies, nuptiæ. Jam facta, & eventus, aut conſilii ſunt, aut imprudentiæ; quæ eſt aut in caſu, aut in quadam animi permotione: caſu, cum aliter accidit, ac putatum ſit: permotione, cum aut oblivio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis cauſa permovit. Eſt etiam (66) in imprudentia neceſſitas ponenda. Rerum autem bonarum & malarum tria ſunt genera. Nam aut in animis, aut in corporibus, aut extra eſſe poſſunt. Hujus igitur materiæ, ad argumentum ſubjectæ, perluſtrandæ animo partes erunt omnes, & ad id, quod agetur, ex ſingulis conjectura capienda. Eſt etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti (67) veſtigiis ſumitur, ut

(62) *Sit, necne ſit*) His tribus quæſtionibus ſi addas quartam *cur ſit*, Philoſophum ex Rhetore facies, ut eſt apud Ariſtotelem lib. 2. Poſteriorum Analyticorum cap. 1.

(63) *Propriis rerum notis*) Certis ſignis, quæ Ariſtoteles in primo Rhetoricorum *τεκμήρια* vocat, & potiſſima ſunt ad ſolvendam quæſtionem *an ſit*.

(64) *In eventis*) Hic *eventa* dicit, infra *eventus*, ideſt ea quæ ex factis eveniunt. Lucretius Lib. 1. v. 457. *eventa* vocat *τὰ συμβεβηκότα*, *accidentia*.

(65) *Coædificati*) Verbum *coædifico* uſurpavit Cicero etiam in lib. 13. ad Attic. ep. 33. quod cum Manutius concoquere non poſſet, locum illum mutare conatus eſt.

(66) *In imprudentia*) Ex ipſa quoque imprudentia oriuntur interdum eventus neceſſarii.

(67) *Veſtigiis*) Notis & ſignis.

ut telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconſtans, tremor, & eorum aliquid, quod ſenſu percipi poſſit: etiam, ſi præparatum aliquid, ſi communicatum cum aliquo, poſtea viſum, auditum, indicatum. Veriſimilia autem partim ſingula movent ſuo pondere; partim, etiam ſi videntur eſſe exigua per ſe, multum tamen, cum ſunt (68) coacervata, proficiunt. Atque in his veriſimilibus inſunt nonnunquam etiam certæ rerum & propriæ notæ. Maximam autem facit fidem ad ſimilitudinem veri, primum exemplum; deinde introducta rei (69) ſimilitudo; (70) fabula etiam nonnunquam, etſi ſit incredibilis, tamen homines commovet.

XII. FILIUS. Quid? definitionis quæ ratio eſt, & quæ via? PATER. Non dubium eſt id quidem, quin definitio genere declaretur, & (71) proprietate quadam, aut etiam communium frequentia, ex quibus proprium quid ſit, eluceat. Sed quoniam de propriis oritur plerumque magna diſſenſio, definiendum eſt ſæpe ex contrariis, ſæpe etiam ex diſſimilibus, ſæpe ex paribus. Quamobrem deſcriptiones quoque ſunt in hoc genere ſæpe aptæ, & enumeratio conſequentium; in primiſque commovet (72) explicatio vocabuli ac nominis. FILIUS. Sunt expoſita jam fere ea, quæ de facto, quæque de facti appellatione quæruntur. Nempe igitur ea reſtant, quæ, cum factum conſtet, & nomen, (73) qualia ſint, vocatur in dubium. PATER. Eſt ita, ut dicis. FILIUS. Quæ ſunt igitur in eo genere partes? PATER. Aut jure factum defenditur, aut ulciſcendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiæ, aut religionis, aut patriæ nomine, aut denique neceſſitate, inſcitia, caſu. Nam quæ motu animi, & perturbatione facta ſine ratione ſunt; ea defenſionem contra crimen, in legitimis judiciis non habent, in (74) liberis diſceptationibus hebere poſſunt. Hoc in genere, in quo, quale ſit, quæritur, (75) ex controverſia, jure & recte ne actum ſit, quæri ſolet: quorum diſputatio ex (76) locorum deſcriptione ſumenda eſt. FILIUS. Ageſis ergo, quoniam in confirmationem & reprehenſionem diviſeras orationis fidem, & dictum de altero eſt; expone nunc de reprehendendo. PATER. Aut totum eſt negandum, quod in argumentatione adverſarius ſumpſerit, ſi fictum, aut falſum eſſe poſſis docere: aut re-

(68) *Concervata*) Si enim valere nequeunt quia magna, valent quia multa, & induunt vim propriæ ac neceſſariæ notæ.

(69) *Similitudo*) Ad ſimilitudinem collatio pertinet, quæ definitur in lib. 1. de invent. cap. 30. *oratio rem cum re ex ſimilitudine conferens.*

(70) *Fabula*) Quam parabolam vocant.

(71) *Proprietate*) Hac voce naturalem intelligit rei differentiam, & affectionem neceſſariam, quæ ex differentia oritur, diciturque a Logicis *proprium quarto modo.*

(72) *Explicatio vocabuli*) notatio, & ea quæ a Scholaſticis *nominalis definitio* vocatur.

(73) *Qualia ſint*) Cum conſtat an ſit, & quid ſit, quærendum quale ſit.

(74) *Liberis diſceptationibus*) In quibus judices non ex juramento & lege ſententiam ferunt, ſed ex æquo & bono pro arbitrio judicant.

(75) *Ex controverſia*) Ex lite orta quæritur, num id quod factum eſſe conſtat, recte & jure factum ſit. Quæſtio porro hæc finita revocatur ad infinitam *quale ſit.*

(76) *Locorum deſcriptione*) Ex locis argumentorum, quos Rhetores deſcribunt.

redarguenda, ea, quæ pro veriſimilibus ſumpta ſunt; primum dubia ſumpta eſſe pro certis; deinde etiam in perſpicue falſis eadem poſſe dici: tum ex iis, quæ ſumpſerint, non effici, quæ velint. Accedere autem oportet (77) ad ſingula; ſic univerſa frangentur. Commemoranda ſunt etiam exempla, quibus ſimili in diſputatione creditum non ſit; conquerenda conditio communis periculi, ſi ingeniis hominum criminoſorum ſit expoſita vita innocentium.

XIII. FILIUS. Quoniam unde inveniuntur quæ ad fidem pertinent, habeo, quemadmodum in dicendo ſingula tractentur, exſpecto. PATER. Argumentationem quærere videris, quæ eſt argumenti explicatio; quæ ſumpta ex iis locis, qui ſunt expoſiti, conficienda, & (78) diſtinguenda dilucide eſt. FILIUS. Plane iſtuc ipſum deſidero. PATER. Eſt ergo (ut ſupra dictum eſt) explicatio argumenti, argumentatio: ſed ea conficitur, cum ſumpſeris aut non dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubium, aut minus probabile per ſe videtur. Argumentandi autem duo ſunt genera, quorum alterum ad fidem directo ſpectat; alterum ſe inflectit ad motum. (79) Dirigitur, cum propoſuit aliquid, quod probaret, (80) ſumpſitque ea, quibus uteretur; atque his confirmatis ad propoſitum ſeſe retulit, atque concluſit. Illa autem altera argumentatio, quaſi retro, & contra (81) prius ſumit quæ vult, eaque confirmat; deinde id, quod proponendum fuit, permotis animis jacit ad extremum. Eſt autem illa varietas in argumentando, & non injucunda diſtinctio: ut (82) cum interrogamus noſmetipſos, aut imperamus, aut optamus; quæ ſunt cum aliis compluribus ſententiarum ornamenta. (83) Vitare autem ſimilitudinem poterimus, non ſemper a propoſito ordientes; & ſi non omnia confirmando diſputabimus, breviterque interdum, quæ erunt ſatis aperta, ponemus; quodque ex his efficietur, ſi id apertum ſit, non habebimus neceſſe ſemper concludere.

XIV. FILIUS. Quid? illa, quæ ſine arte appellantur, quæ jamdudum aſſumpta dixiſti, ecquonam modo, ecquonam loco artis indigent? PATER. Illa vero indigent: nec eo dicuntur ſine arte, quod ita ſunt, ſed ea non parit oratoris ars, ſed foris ad ſe delata, tamen arte tractat, & maxime in teſtibus. Nam de toto genere teſtium, (84) quam id ſit infirmum, ſæpe

(77) *Ad ſingula*) Quia veriſimilia multa ſunt poſita, oportet ſingula evertere, ut redarguantur univerſa.

(78) *Diſtinguenda*) Per partes clare exponenda.

(79) *Dirigitur*) προτείνεται, unde πρότασις, *propoſitio*, quam Logici in ſcholis *majorem* vocant.

(80) *Sumpſitque*) Hæc eſt, quæ a Scholaſticis dicitur *minor*, a Latinis *ſumptio*, vel *aſſumptio*, Græce λῆψις. In hac igitur recta argumentatione proceditur ordine a propoſitione ad ſumptionem, a ſumptione ad concluſionem.

(81) *Prius ſumit*) Incipit a ſumptione, v. g. *Milo inſidiatorem Clodium interfecit*. Poſtea retro pergit ad propoſitionem, *omnis inſidiator jure interficitur*.

(82) *Cum interrogamus*) Cum argumentamur per interrogationem, aut per alias figuras, imperantes aliquid, aut optantes, unde oriatur vis argumenti.

(83) *Vitare*) Significat quæ omitti poſſunt in tribus argumentationis partibus, ut varietur oratio, modo fiat ſine incommodo cauſſæ noſtræ.

(84) *Quam ſit infirmum*) Dicendum argumenta a teſtimonio ducta eſſe infirma, nec re-

pe dicendum eſt: & argumenta rerum eſse propria; (85) teſtimonia, voluntatum; utendumque eſt exemplis, quibus teſtibus creditum non ſit: & (86) de ſingulis teſtibus, ſi natura vani, ſi leves, ſi cum ignominia, ſi ſpe, ſi metu, ſi iracundia, ſi miſericordia impulſi, ſi præmio, ſi gratia adducti; (87) comparandique ſuperiore cum auctoritate teſtium, quibus tamen creditum non ſit. Sæpe etiam quæſtionibus (88) reſiſtendum eſt, quod & dolorem fugientes multi in tormentis ementiti perſæpe ſunt, morique maluerunt falſum fatendo, quam inficiando dolere. Multi etiam ſuam vitam neglexerunt, ut eos, qui his cariores, quam ipſi ſibi eſſent, liberarent. Alii autem aut natura corporis, aut conſuetudine dolendi, aut metu ſupplicii, aut mortis, vim tormentorum pertulerunt. Alii ementiti ſunt in eos, quos oderant. Atque hæc exemplis firmanda ſunt. Neque eſt obſcurum, quin (quoniam (89) in utraque parte ſunt exempla, & item ad conjecturam faciendam loci) in contrariis contraria ſint ſumenda. Atque etiam incurrit alia quædam in teſtibus, & quæſtionibus ratio. Sæpe enim ea, quæ dicta ſunt, ſi aut ambigue, aut inconſtanter, aut incredibiliter dicta ſunt, aut etiam aliter ab alio dicta, ſubtiliter reprehenduntur.

XV. FILIUS. Extrema tibi pars reſtat orationis, quæ poſita in perorando eſt, de qua ſane velim audire. PATER. Facilior eſt explicatio perorationis. Nam eſt diviſa in duas partes, amplificationem & enumerationem. Augendi autem & hic eſt proprius locus in perorando; & in curſu ipſo orationis declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re aliqua, aut reprehenſa. Eſt igitur amplificatio gravior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem. Ea & verborum genere conficitur, & rerum. Verba ponenda ſunt, quæ vim habeant illuſtrandi, nec ab uſu ſint abhorrentia, gravia, plena, ſonantia, (90) juncta, (91) facta, cognominata, non vulgata, ſuperlata, in primiſque translata, (92) nec in ſingulis verbis, ſed in continentibus ſoluta, quæ dicuntur ſine conjunctione, ut plura videantur. Augent etiam (93) relata verba, iterata, duplicata, & ea, quæ adſcendunt gradatim ab humilioribus verbis ad ſuperiora: omni-

rerum natura niti, ſed ab hominum voluntate pendere.

(85) *Teſtimonia voluntatum*) Teſtes fere cupide loquuntur: ideoque per exempla oſtendendum, quam multis creditum non ſit.

(86) *De ſingulis*) Oppugnata in univerſum teſtium fide, ad ſingulos veniendum.

(87) *Comparandique*) Comparandi ſunt cum teſtibus dignioribus aliarum cauſſarum, quibus tamen recte fides negata eſt.

(88) *Reſiſtendum eſt*) Evertenda confeſſio tormentis expreſſa.

(89) *In utraque parte*) Malim *in utramque partem*. Significat enim & teſtimonia & quæſtiones per contraria confirmari poſſe, ſi ad cauſſam noſtram uti velimus. Sunt enim loci & exempla in partem utramque.

(90) *Juncta*) *Juncta* verba dicuntur, quæ compoſita ex aliis ſunt. Ita *juncta oratio* apud Quintilianum l. 9. c. 4. opponitur *incompoſitæ*.

(91) *Facta*) Quæ ab Oratore ipſo formantur.

(92) *Nec in ſingulis verbis*) Malim novam hinc periodum incipere, & pro *nec* legere *hæc*. Accedit fides MSS. codicis Florentini, quem inſpexit rogatu meo laudatus Lagomarſinus.

(93) *Relata &c.*) Hæc pertinent ad verborum figuras, cum alia aliis referuntur, iterantur, duplicantur.

Digitized by Google

omninoque ſemper quaſi (94) naturalis, & non explanata oratio, ſed gravibus referta verbis, ad augendum accommodatior. Hæc igitur in verbis; quibus actio voce, vultu, & geſtu congruens, & apta ad animos permovendos, accommodanda eſt. Sed & in verbis, & in actione (95) cauſa erit tenenda, & pro re agenda. Nam hæc, quia videntur perabſurda, cum graviora ſunt, quam cauſa fert; diligenter, quid quemque deceat, judicandum eſt.

XVI. Rerum amplificatio ſumitur eiſdem ex locis omnibus, quibus illa, quæ dicta ſunt ad fidem: maximeque definitiones valent conglobatæ, & (96) conſequentium frequentatio, & contrariarum, & diſſimilium, & inter ſe pugnantium rerum conflictio; & cauſæ, & ea, quæ ſunt de cauſis orta, maximeque ſimilitudines, & exempla; fictæ etiam perſonæ, muta denique loquantur; omninoque ea ſunt adhibenda, ſi cauſa patitur, quæ magna habentur: quorum eſt duplex genus. Alia enim magna natura videntur, alia uſu. Natura, (97) ut cæleſtia, ut divina, ut ea, (98) quorum obſcuræ cauſæ, ut, in terris, mundoque admirabilia quæ ſunt: ex quibus, ſimilibuſque, ſi attendas, ad augendum permulta ſuppetunt. Uſu, quæ videntur hominibus aut prodeſſe, aut obeſſe vehementius: quorum ſunt genera ad amplificandum tria. Nam aut caritate moventur homines; ut deorum, ut patriæ, ut parentum: aut amore; ut fratrum, ut conjugum, ut liberorum, ut familiarium: aut honeſtate; ut virtutum, maximeque earum, quæ ad communionem hominum & liberalitatem valent. Ex iis & cohortationes ſumuntur ad ea retinenda: & in eos, a quibus ea violata ſunt, odia incitantur, & miſeratio naſcitur.

XVII. Proprius locus augendi in his rebus aut amiſſis, aut amittendi periculo: nihil eſt enim tam miſerabile, quam ex beato miſer. Et hoc totum quidem moveat, ſi bona ex fortuna quis cadat; & a quorum caritate divellatur, quæ amittat, aut amiſerit: in quibus malis ſit, futuruſve ſit, (99) exprimatur breviter. Cito enim areſcit lacryma, præſertim in alienis malis. Nec quidquam in amplificatione nimis enucleandum eſt. Minuta eſt enim omnis diligentia: hic autem locus grandia requirit.

Illud jam eſt judicii, quo quaque in cauſa genere utamur augendi. In illis enim cauſis, quæ ad delectationem exornantur, ii loci tractandi ſunt, qui movere poſſunt exſpectationem, admirationem, voluptatem. In cohortationibus autem, bonorum ac malorum enumerationes & exempla valent plurimum. In judiciis accuſatori fere, quæ ad iracundiam; reo plerumque, quæ

(94) *Naturalis, & non explanata*) Sponte fluens, nec ſtudio complanata.

(95) *Cauſſa tenenda*) Cognoſcendum, quid cauſſa exigat: aliter, quæ gravia videntur, abſurda fiunt. In rebus omnibus videndum, quid, & quatenus deceat.

(96) *Conſequentium frequentatio*) Enumeratio malorum, quæ conſequi poſſunt.

(97) *Ut cæleſtia, ut divina*) Ideſt quæ in cælo apparent, quæque vates & aruſpices ex mente deorum aperiunt.

(98) *Quorum obſcura cauſa*) Oſtenta & prodigia.

(99) *Exprimatur breviter*) Ita in fine lib. 2. ad Herenn. *commiſerationem brevem eſſe oportet*.

quæ ad miſericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accuſator miſericordiam movere debet, & defenſor iracundiam. (100) Enumeratio reliqua eſt, nonnunquam laudatori, ſuaſori non ſæpe, accuſatori ſæpius, quam reo, neceſſaria. Hujus ipſa tempora duo ſunt, ſi aut memoriæ diffidas eorum, apud quos agas, vel intervallo temporis, vel longitudine orationis; aut (1) frequentatis firmamentis orationis, & breviter expoſitis, vim eſt habitura cauſa majorem. Et (2) reo rarius utendum eſt, quod ponenda ſunt contraria: quorum diſſolutio in brevitate latebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione vitandum, ne oſtentatio memoriæ ſuſcepta videatur eſſe puerilis. Id effugiet, qui non omnia minima repetet; ſed (3) brevia ſingula attingens, pondera rerum ipſa comprehendet.

XVIII. FILIUS. Quoniam & de ipſo oratore, & de oratione dixiſti, expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum propoſuiſti, quæſtionis locum. PATER. Duo ſunt, ut initio dixi, quæſtionum genera: quorum alterum finitum temporibus & perſonis, cauſam appello; alterum infinitum, nullis neque perſonis neque temporibus notatum, propoſitum voco. (4) Sed eſt conſultatio quaſi pars cauſæ quædam & controverſiæ. Ineſt enim infinitum in definito, & ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius de propoſito dicamus. Ejus genera ſunt duo; cognitionis alterum, cujus ſcientia eſt finis, ut (5) verine ſint ſenſus; alterum actionis, quod refertur ad efficiendum quid, ut, ſi quæratur, quibus officiis amicitia colenda ſit. Rurſus ſuperioris genera ſunt tria; ſit, necne; quid ſit: quale ſit. Sit, necne; ut, (6) jus in natura ſit, an in mora. Quid autem ſit; ſitne jus, id, (7) quod majori parti ſit utile. Quale autem ſit; (8) juſte vivere, ſit, necne utile. Actionis autem duo ſunt genera. Unum, ad perſequendum aliquid, aut declinandum: ut, quibus rebus adipiſci gloriam poſſis, aut quomodo invidia vitetur. Alterum, quod ad aliquod commodum uſumque refertur: ut, quemadmodum ſit reſpublica adminiſtranda, aut, quemadmodum in paupertate vivendum. Rurſus autem ex cognitionis conſultatione, ubi, ſit, necne ſit, aut fuerit, futurumve ſit, quæritur, unum genus eſt quæſtionis, poſſitne aliquid effici: ut, cum quæritur, ecquiſnam perfecte ſapiens eſſe poſſit. Alterum, quemadmodum quidque fiat: ut, quonam pacto virtus pariatur: naturane, an ratione, an uſu. Cujus generis
ſunt

(100) *Enumeratio*) Epilogus, quæ altera pars eſt perorationis.

(1) *Frequentis firmamentatis*) Recitatio per brevem enumerationem argumentis.

(2) *Reo rarius*) Quia reus contra ire debet, & objecta crimina diſſolvere. Cum autem objecta breviter, diſſolvi breviter non poſſint, aculeos relinquunt in animis judicum.

(3) *Brevia ſingula*) Fortaſſe legendum *levia ſingula*. Nam hæc modo attingenda. Manutius leg. *brevi*.

(4) *Sed eſt conſultatio*) Ideſt propoſitum. Nec deſunt Codices MSS. qui *propoſitum* habent.

(5) *Verine ſint ſenſus*) Ut ajebant Epicurei, qui in ſenſibus ponebant veritatis criterium.

(6) *Jus in natura*) Vide Lib. 1. de Leg.

(7) *Quod majori parti &c.*) Populo, an melioribus.

(8) *Juſte vivere &c.*) Quod in libris Officiorum a Cicerone ipſo examinatur.

ſunt omnes, in quibus, ut in obſcuris naturalibuſque quæſtionibus, cauſæ rationeſque rerum explicantur.

XIX. Illius autem generis, in quo, quid ſit id, de quo agitur, quæritur, duo ſunt genera; quorum in altero diſputandum eſt, (9) aliud, an idem ſit, ut pertinacia & perſeverantia: in altero autem deſcriptio generis alicujus, & quaſi imago exprimenda eſt, ut, qualis ſit avarus, aut quid ſit ſuperbia. Tertio autem in genere, in quo, quale ſit, quæritur, aut de honeſtate, aut de utilitate, aut de æquitate dicendum eſt. De honeſtate ſic; ut, Honeſtumne ſit pro amico periculum, aut invidiam ſubire. De utilitate autem ſic: ut, Sitne utile in republica adminiſtranda verſari. De æquitate vero ſic: ut, Sitne æquum, (10) amicos cognatis anteferre. Atque in hoc eodem genere, in quo, quale ſit, quæritur, exoritur aliud quoddam diſputandi genus. Non enim ſimpliciter ſolum quæritur, quid honeſtum ſit, quid utile, quid æquum; ſed etiam ex comparatione, quid honeſtius, quid utilius, quid æquius, atque etiam quid honeſtiſſimum, quid utiliſſimum, quid æquiſſimum: cujus generis illa ſunt, quæ præſtantiſſima ſit dignitas vitæ. Atque ea quidem, quæ dixi, cognitionis ſunt omnia. Reſtant actionis: cujus alterum eſt præcipiendi genus, quod ad rationem officii pertinet, ut, quemadmodum colendi ſint parentes: alterum autem ad ſedandos animos, & oratione ſanandos, ut in conſolandis mœroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium eſt diſputandi genus ad eoſdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione ſæpe faciendum eſt, vel gignendos vel concitandos. Atque hæc fere eſt partitio conſultationum.

XX. FILIUS. Cognovi: ſed quæ ratio eſt in his inveniendi, & diſponendi, requiro. PATER. Quid? tu aliamne cenſes, & non eandem eſſe, quæ eſt expoſita, ut ex eiſdem locis ad fidem, & ad inveniendum ducantur omnia? Collocandi autem quæ eſt expoſita in aliis ratio, eadem huc transfertur. Cognita igitur omni diſtributione propoſitarum conſultationum, cauſarum genera reſtant omnino. Et earum quidem forma duplex eſt: quarum altera delectationem ſectatur aurium; alterius, ut obtineat, probet, & efficiat quod agit, omnis eſt ſuſcepta contentio. Itaque illud ſuperius, exornatio dicitur: quod cum latum genus eſſe poteſt, ſaneque varium, unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros ſuſcepimus, & ad improbos vituperandos. Genus enim nullum eſt orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut utilius civitatibus eſſe poſſit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum, vitiorumque verſetur. Reliquum autem genus cauſarum, aut in proviſione poſteri temporis, aut in præteriti diſceptatione verſatur: quorum alterum deliberationis eſt, alterum judicii.

(9) *Aliud, an idem ſit*) In Topicis cap. 22. genus hoc appellatur *de eodem & alio*, diciturque finitimum definitioni.

(10) *Amicos-cognatis*) Vide lib. 1. de Offic. cap. 17. & de Amicit. cap. 5.

cii. Ex qua partitione tria genera cauſarum extiterunt: unum, quod (11) a meliori parte, laudationis eſt appellatum; deliberationis alterum; tertium judiciorum. Quamobrem de primo primum, ſi placet, diſputemus.
FILIUS. Mihi vero placet.

XXI. PATER. Ac laudandi vituperandique rationes, quæ non ad bene dicendum ſolum, ſed etiam ad honeſte vivendum valent, exponam breviter, atque a principiis exordiar & laudandi & vituperandi. Omnia enim ſunt profecto laudanda, quæ conjuncta cum virtute ſunt; & quæ cum vitiis, vituperanda. Quamobrem finis alterius eſt honeſtas, alterius turpitudo. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis exponendiſque factis, ſine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quam ad fidem faciendam, aut confirmandam accommodate. Non enim dubia firmantur, ſed ea, quæ certa, aut pro certis poſita ſunt, augentur. Quamobrem ex iis, quæ ante dicta ſunt, & narrandi, & augendi præcepta repetentur. Et, quoniam in his cauſis omnis ratio fere ad voluptatem auditoris & ad delectationem refertur, utendum erit iis in oratione ſingulorum (12) verborum inſignibus, quæ habent plurimum ſuavitatis: id eſt, ut factis verbis, aut vetuſtis, aut translatis frequenter utamur; & in ipſa conſtructione verborum, ut paria paribus, & ſimilia ſimilibus ſæpe referantur; ut contraria, ut geminata, ut circumſcripta numeroſe, non ad ſimilitudinem verſuum, ſed ad explendum aurium ſenſum, apto quaſi quodam verborum modo. Adhibendaque frequentius etiam illa ornamenta rerum ſunt, ſive quæ admirabilia, & nec opinata, ſive (13) ſignificata monſtris, prodigiis, & oraculis, ſive quæ videbuntur ei, de quo agimus, accidiſſe divina, atque fatalia. Omnis enim exſpectatio ejus, qui audit, & admiratio, & improviſi exitus, habent aliquam in audiendo voluptatem.

XXII. Sed quoniam in tribus generibus bona, malave verſantur, externis, corporis, & animi; prima ſunt externa, quæ ducuntur a genere: quo breviter modiceque (14) laudato, aut, ſi erit infame, prætermiſſo, ſi humile, vel præterito, vel ad augendam ejus, quem laudas, gloriam, tacto; deinceps, ſi res patiatur, de fortunis erit, & facultatibus dicendum. Poſtea de corporis bonis; in quibus quidem, quæ virtutem maxime ſignificat, facillime forma laudatur. Deinde eſt ad facta veniendum, quorum collocatio triplex eſt. Aut enim temporum ſervandus eſt ordo, aut in primis recentiſſimum quodque dicendum, aut multa & varia facta in propria virtu-

(11) *A meliori parte*) Quia melius eſt laudare, quam vituperare, genus hoc a primo nomen ſumpſit. Fortaſſe legendum *meliore*. Cicero enim caſus hujuſmodi efferre ſolet per *e*.

(12) *Verborum inſignibus*) Significat verborum figuras.

(13) *Significata monſtris &c.*) De omnibus fere antiquitatis viris, qui ad ſummum vel dignitatis, vel virtutis faſtigium pervenerunt, talia quædam narrari a laudatoribus ſolent.

(14) *Laudato*) Alii leg. *tacto*. Attingi autem poteſt genus humile, quemadmodum ſuum attingit Marius apud Saluſtium de Bello Jugurtino in concione ad Quirites.

tum genera ſunt dirigenda. Sed hic locus virtutum, atque vitiorum latiſſime patens, ex multis & variis diſputationibus nunc in quandam anguſtam & brevem concludetur. Eſt igitur vis virtutis duplex. (15) Aut enim ſcientia cernitur virtus, aut actione. Nam, quæ prudentia, quæ calliditas, quæque graviſſimo nomine ſapientia appellatur, hæc (16) ſcientia pollet una. Quæ vero moderandis cupiditatibus, regendiſque animi motibus laudatur, ejus eſt munus in agendo; cui temperantiæ nomen eſt. Atque illa prudentia in ſuis rebus, domeſtica; in publicis, civilis appellari ſolet. Temperantia autem in ſuas itidem res, & in communes diſtributa eſt, duobuſque modis in rebus commodis diſcernitur; & ea, quæ abſunt, non expetendo, & ab iis, quæ in poteſtate ſunt, abſtinendo. In rebus autem incommodis eſt itidem duplex. Nam quæ venientibus malis obſtat, fortitudo; quæ, quod jam adeſt, tolerat & perfert, patientia nominatur. Quæ autem hæc uno genere complectitur, magnitudo animi dicitur; (17) cujus eſt liberalitas in uſu pecuniæ; ſimulque altitudo animi in capiendis incommodis, & maxime injuriis, & omne quod eſt ejus generis, grave, ſedatum, non turbulentum. (18) In communione autem quæ poſita pars eſt, juſtitia dicitur; eaque erga deos (19) religio, erga parentes pietas, vulgo autem (20) bonitas; creditis in rebus, fides; in moderatione animadvertendi, lenitas, amicitia in benevolentia nominatur.

XXIII.] Atque hæ quidem virtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quaſi (21) miniſtræ, comiteſque ſapientiæ: quarum altera, quæ ſint in diſputando vera, atque falſa, quibuſque poſitis quid ſequatur, diſtinguit & judicat; quæ virtus omnis in ratione ſcientiaque diſputandi ſita eſt. Altera autem oratoria: nihil enim eſt aliud eloquentia, niſi copioſe loquens ſapientia; quæ ex eodem hauſta genere, quo illa, quæ in diſputando, uberior eſt, atque latior, & ad motus animorum, vulgique ſenſus accommodatior. Cuſtos vero virtutum omnium, dedecus fugiens, laudemque maxime conſequens, verecundia eſt. Atque hi ſunt quidem fere quaſi (22) quidam habitus animi, ſic affecti & conſtituti, ut ſint ſinguli inter ſe proprio virtutis genere diſtincti; a quibus ut quæque res geſta eſt, ita ſit honeſta neceſſe eſt, ſummeque laudabilis. (23) Sunt autem alii quidam per-

(15) *Aut ſcientia cernitur &c.*) Vide lib. 1. de Offic. cap. 5.

(16) *Scientia pollet una*) Tota ad cognitionem & veritatem refertur.

(17) *Cujus eſt liberalitas*) In lib. 1. Offic. cap. 14. liberalitatem refert ad juſtitiam.

(18) *In communione*) In ſocietate tuenda.

(19) *Religio*) Hæc ipſa refertur ad ſocietatem & juſtitiam. *Eſt enim* (lib. 1. de Natura Deorum cap. 41.) *pietas juſtitia adverſus Deos.*

(20) *Bonitas*) Ita in lib. 2. de Offic. cap. 9. juſtum eundem facit ac bonum.

(21) *Miniſtra*) Dialectica & Rhetorica ad ſcientiam & prudentiam pertinent tamquam comites ac miniſtræ. Sed ipſæ quoque valde conveniunt inter ſe, nec differunt niſi modo quodam.

(22) *Quidam habitus*) Virtutes omnes ſive ad cognitionem, ſive ad actionem referantur, habitus quidam ſunt per quos honeſte & laudabiliter agimus.

(23) *Sunt autem &c.*) Alii habitus, qui rectis ſtudiis & artibus hominem præparant ad virtutem.

perfecti animi habitus ad virtutem quaſi præculti & præparati rectis ſtudiis & artibus, ut (24) in ſuis rebus, ſtudia literarum, ut numerorum, ut ſonorum, ut menſuræ, ut ſiderum, ut equorum, ut venandi, ut armorum. (25) In communibus, propenſiora ſtudia in aliquo genere virtutis præcipue colendo, aut divinis rebus deſerviendo, aut parentibus, amicis, hoſpitibus, præcipue atque inſigniter diligendis. Atque hæc quidem virtutum. Vitiorum autem ſunt genera contraria. Cernenda autem ſunt diligenter; ne fallant ea nos vitia, quæ virtutem videntur imitari. Nam & prudentiam malitia, & temperantiam immanitas in voluptatibus aſpernandis, & magnitudinem animi ſuperbia in animis extollendis, & deſpicientia in contemnendis honoribus, & liberalitatem effuſio, & fortitudinem audacia imitatur, & patientiam duritia immanis, & juſtitiam acerbitas, & religionem ſuperſtitio, & lenitatem mollitia animi, & verecundiam timiditas, & illam (26) diſputandi prudentiam concertatio captatioque verborum, & hanc oratoriam vim inanis quædam profluentia loquendi. Studiis autem bonis ſimilia videntur ea, quæ ſunt in eodem genere (27) nimia. Quamobrem omnis vis laudandi vituperandique ex his ſumetur virtutum vitiorumque partibus: ſed in toto quaſi contextu orationis hæc erunt illuſtranda maxime, quemadmodum quiſque generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum inſtitutus, moratuſque fuerit: &, ſi quid cui magnum, aut incredibile acciderit, maximeque ſi id divinitus accidiſſe potuerit videri: tum quæ quiſque ſenſerit, dixerit, geſſerit, ad ea, quæ propoſita ſunt, virtutum genera accommodabuntur, ex illiſque iiſdem inveniendi locis cauſæ rerum, & eventus, & conſequentia requirentur. Neque vero mors eorum, quorum vita laudabitur, ſilentio præteriri debebit, ſi modo quid erit animadvertendum aut in ipſo genere mortis, aut in iis rebus, quæ poſt mortem erunt conſecutæ.

XXIV. FILIUS. Accepi iſta, didicique breviter, non ſolum quemadmodum laudarem alterum, ſed etiam quemadmodum eniterer, ut poſſem ipſe jure laudari. Videamus igitur deinceps, (28) in ſententia dicenda quam viam, & quæ præcepta teneamus. PATER. Eſt igitur in deliberando finis utilitas, ad quem omnia ita referuntur in conſilio dando, ſententiaque dicenda, ut illa prima ſint ſuaſori, aut diſſuaſori videnda, quid aut poſſit fieri, aut non poſſit, & quid aut neceſſe ſit, aut non neceſſe. Nam &, ſi quid effici non poteſt, deliberatio tollitur, quamvis utile ſit, &, ſi quid neceſſe eſt, (neceſſe autem id eſt, ſine quo ſalvi, liberive eſſe non poſſu-

Nnn 2

(24) *In ſuis rebus*) In rebus privatis. Grammatica enim, Arithmetica, Muſica, Geometria ad privatum commodum referuntur.

(25) *In communibus*) In iis, quæ ad ſocietatis bonum pertinent, verſantur habitus illi, qui nos ad juſtitiam præparant & ad virtutes reliquas juſtitiæ ſocias.

(26) *Diſputandi prudentiam*) Ideſt Dialecticam, quam imitatur Sophiſtica.

(27) *Nimia*) Exceſſus qui ſui generis virtutibus aſſimilantur.

(28) *In ſententia dicenda*) Ideſt in deliberationibus.

ſumus) id eſt reliquis & honeſtatibus in civili ratione , & commodis anteponendum . Cum autem quæritur , quid fieri poſſit , videndum etiam eſt , quam facile poſſit . Nam quæ perdifficilia ſunt, perinde habenda ſæpe ſunt, ac ſi effici non poſſint . Et cum de neceſſitate attendemus , etſi aliquid non neceſſarium videbitur, videndum tamen erit , quam ſit magnum. Quod enim permagni intereſt, pro neceſſario ſæpe habetur . Itaque cum conſtet hoc genus cauſarum ex ſuaſione, & diſſuaſione , ſuaſori proponitur ſimplex ratio; ſi & utile eſt, & fieri poteſt, fiat: diſſuaſori duplex ; una, ſi non utile eſt, ne fiat; altera , ſi fieri non poteſt , nec ſuſcipiatur . Sic (29) ſuaſori utrumque docendum eſt, diſſuaſori alterum infirmare ſat eſt . Quare, quoniam in his verſatur omne conſilium duobus , de utilitate ante dicamus, quæ in diſcernendis bonis , maliſque verſatur . Bonorum autem partim neceſſaria ſunt , ut vita , pudicitia , libertas , ut liberi, conjuges, germani, parentes ; partim non neceſſaria , quorum alia ſunt per ſe expetenda , ut ea , quæ ſita ſunt in officiis , atque virtutibus ; alia , quod aliquid commodi efficiunt , ut opes & copiæ . Eorum autem , quæ propter ſe expetuntur, partim honeſtate ipſa , partim commoditate aliqua expetuntur. Honeſtate ea , quæ proficiſcuntur ab iis virtutibus , de quibus paulo ante eſt dictum; quæ ſunt laudabilia ipſa per ſe : commoditate autem aliqua, quæ ſunt in corporis aut fortunæ bonis expetenda . Quorum alia ſunt quaſi quodam modo cum honeſtate conjuncta , ut honos , ut gloria ; alia diverſa, ut vires, forma, valetudo, nobilitas, divitiæ, clientelæ.

XXV. Eſt etiam quaſi quædam materies ſubjecta honeſtati ; quæ maxime ſpectatur in amicitiis . Amicitiæ autem caritate & amore cernuntur . Nam cum deorum , tum parentum, patriæque cultus, eorumque hominum , qui aut ſapientia , aut opibus excellunt , ad caritatem referri ſolet . Conjuges autem, & liberi, & fratres, & alii , quos uſus familiaritaſque conjunxit , quanquam etiam caritate ipſa , tamen amore maxime continentur . In his igitur rebus cum bona ſint , facile eſt intellectu , quæ ſint contraria . Quod ſi ſemper optima tenere poſſemus, haud ſane, quoniam quidem ea perſpicua ſunt , conſilio multum egeremus . Sed quia temporibus , quæ vim habent maximam, perſæpe evenit, ut (30) utilitas cum honeſtate certet , earumque rerum contentio plerumque deliberationes efficit ; ne aut opportuna propter dignitatem , aut honeſta propter utilitatem relinquantur , ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus . Et quoniam non ad veritatem ſolum , ſed etiam ad opiniones eorum , qui audiunt , accommodanda eſt oratio ; hoc primum intelligamus , hominum duo eſſe genera ; alterum indoctum & agreſte , quod anteferat ſemper utilitatem honeſtati ; alterum expolitum , quod rebus omnibus dignitatem anteponat . Itaque huic generi laus , honor , gloria , fides , juſtitia , omniſque virtus ; illi

(29) *Suaſori utrumque*) Et eſſe utile, & fieri poſſe.

(30) *Utilitas cum honeſtate &c.*) Vide lib. 2. de Offic. cap. 3.

illi autem alteri, quæſtus, emolumentum, fructuſque proponitur, atque etiam voluptas, quæ maxime eſt (31) inimica virtuti, bonique naturam fallaciter imitando adulterat, quam immaniſſimus quiſque accerrime ſequitur, neque ſolum honeſtis rebus, ſed etiam neceſſariis anteponit.

XXVI. In ſuadendo, cum (32) ei generi hominum conſilium des, ſæpe ſane laudanda eſt: (33) & illud videndum, quanto magis homines mala fugiant, quam ſequantur bona. (34) Nam neque honeſta tam expetunt, quam devitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis laudem, quis ullum decus tam unquam expetat, quam ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor gravis eſt. Eſt genus hominum ad honeſtatem natum, (35) malo cultu praviſque opinionibus corruptum. Quare in cohortando, atque ſuadendo propoſitum quidem nobis erit illud, ut doceamus, qua vi bona conſequi, malaque vitare poſſimus. Sed apud homines bene inſtitutos, plurimum de laude & de honeſtate dicemus; maximeque ea virtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum utilitate tuenda, augendaque verſantur. Sin apud indoctos imperitoſque dicemus; fructus, emolumenta, voluptates, vitationeſque dolorum proferantur; addantur etiam contumeliæ, atque ignominiæ. Nemo enim eſt tam agreſtis, quem non, ſi ipſa minus honeſtas, contumelia tamen & decus magnopere moveat. Quare quod ad utilitatem ſpectat, ex iis, quæ dicta ſunt, reperietur. Quod autem poſſit effici, necne poſſit, in quo etiam, quam facile poſſit, quamque expediat, quæri ſolet, maxime ex cauſis iis, quæ quamque rem efficiant, eſt videndum. Cauſarum autem genera ſunt plura. Nam ſunt aliæ, quæ ipſæ conficiunt; aliæ, quæ vim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaque illæ ſuperiores conficientes vocentur; hæ reliquæ ponantur in eo genere, ut ſine his confici non poſſit. Conficiens autem cauſa alia eſt abſoluta, & perfecta per ſe; alia aliquid adjuvans, & efficiendi ſocia quædam: cujus generis vis varia eſt, & ſæpe aut major, aut minor, ut & illa, quæ maximam vim habet, ſola ſæpe cauſa dicatur. Sunt autem aliæ cauſæ, quæ aut propter principium, aut (36) propter exitum, conficientes vocantur. Cum autem quæritur, quid ſit optimum factu; aut utilitas, aut ſpes efficiendi ad aſſentiendum impellit animos. Et, quoniam de utilitate jam diximus, de efficiendi ratione dicamus.

XXVII. Quo toto genere, quibuſcum, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus armorum, pecuniæ, ſociorum, earum-

(31) *Inimica virtuti*) Totum id fuſe explicatur in commentariolo de ſenectute cap. 12. & ſeq.

(32) *Ei generi*) Indoctis & agreſtibus.

(33) *Et illud*) Legendum puto *at illud*. His enim hominibus laudanda quidem voluptas eſt, quam conſequi poſſunt; at magis aperiendi dolores ſunt, quos effugient.

(34) *Nam neque &c.*) Nam illi ipſi homines, qui ſunt expoliti, magis moventur timore turpitudinis, quam amore honeſtatis.

(35) *Malo cultu*) Quidam bonam ſortiti naturam, mala educatione corrumpunt.

(36) *Propter exitum*) Nam etiam finis agenti propoſitus tantam vim habet, ut cauſſa conficiens dici poſſit.

rumve rerum, quæ ad quamque rem efficiendam pertinent, poſſimus uti, requirendum eſt. Neque ſolum ea ſunt, quæ nobis ſuppetunt, ſed etiam illa, quæ adverſantur, videnda. Et, ſi (37) ex contentione procliviora erunt noſtra, non ſolum effici poſſe quæ ſuademus, erit perſuadendum; ſed curandum etiam, ut illa facilia, proclivia, jucunda videantur. Diſſuadentibus autem, aut utilitas labefactanda eſt, aut efficiendi difficultates efferendæ, neque aliis ex præceptis, ſed iiſdem ex ſuaſionis locis. Uterque vero ad augendum habeat exemplorum aut recentium, quo notiora ſint, aut veterum, quo plus auctoritatis habeant, copiam: maximeque ſit in hoc genere meditatus, ut poſſit vel utilia ac neceſſaria ſæpe honeſtis, vel hæc illis anteferre. Ad commovendos autem animos maxime proficient, ſi incitandi erunt, hujuſmodi (38) ſententiæ, quæ ad explendas cupiditates, aut ad odium ſatiandum, aut ad ulciſcendas injurias pertinebunt. Sin autem reprimendi, de incerto ſtatu fortunæ, dubiiſque eventis rerum futurarum, & retinendis ſuis fortunis, ſi erunt ſecundæ; ſin autem adverſæ, de periculo commonendi. Atque hi quidem ſunt perorationis loci. Principia autem in ſententiis dicendis brevia eſſe debebunt. Non enim ſupplex ut ad judicem, venit orator, ſed hortator atque auctor. Quare proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus ſit, debet, hortarique ad ſe breviter dicentem audiendum. Tota autem oratio ſimplex, & gravis, & ſententiis debet ornatior eſſe, quam verbis.

XXVIII. FILIUS. Cognovi jam laudationis, & ſuaſionis locos. Nunc, quæ judiciis accommodata ſunt, exſpecto; idque nobis genus reſtare unum puto. PATER. Recte intelligis. Atque ejus quidem generis finis eſt (39) æquitas, quæ non ſimpliciter ſpectatur, ſed ex comparatione nonnunquam; ut, cum (40) de veriſſimo accuſatore diſputatur, aut cum hereditatis (41) ſine lege, aut ſine teſtamento petitur poſſeſſio: in quibus cauſis quid æquius, æquiſſimumve ſit, quæritur: quas ad cauſas facultas petitur argumentationum ex iis, de quibus mox dicetur, æquitatis locis. Atque etiam ante judicium de conſtituendo ipſo judicio ſolet eſſet contentio, cum aut (42) ſitne actio illi, qui agit, aut (43) jamne ſit, aut num jam eſſe deſierit, aut illane lege, hiſne verbis ſit actio, quæritur. Quæ etiam ſi ante quam res in judicium venit, aut concertata, aut dijudicata, aut confecta non ſunt; tamen in ipſis judiciis permagnum ſæpe habent pondus, cum ita dicitur: Plus petiſti: ſero petiſti: non fuit tua petitio: non a me, non hac

(37) *Ex contentione*) Ex comparatione.
(38) *Sententia*) Dicta quædam, quæ in communibus proverbiis verſantur.
(39) *Æquitas* quæ oritue ex interpretatione & ſententia judicis.
(40) *De veriſſimo accuſatore*) Cum agitur de optimo & fideliſſimo accuſatore conſtituendo, ut fie in Verrina prima, quæ Divinatio dicitur.
(41) *Sine lege*) Quia deſunt agnati.
(42) *Sitne actio*) Sitne actori jus perſequendi.
(43) *Jamne ſit*) An ſit hoc tempore.

hac lege, non his verbis, non hoc judicio. Quarum cauſarum genus eſt poſitum (44) in jure civili; quod eſt in privatarum, ac publicarum rerum lege, aut more poſitum; cujus ſcientia neglecta ab oratoribus pleriſque, nobis ad dicendum neceſſaria videtur. Quare de conſtituendis actionibus, accipiendis, ſubeundiſque judiciis, (45) de excipienda iniquitate actionis, (46) de comparanda æquitate, quod ea fere generis ejus ſunt, ut, quanquam in ipſum judicium ſæpe dilabantur, tamen ante judicium tractanda videantur, paululum ea ſeparo a judiciis, (47) tempore magis agendi, quam diſſimilitudine generis. Nam omnia, quæ de jure civili, aut de æquo & bono diſceptantur, (48) cadunt in eam formam, in qua, quale quid ſit, ambigitur, de qua dicturi ſumus: quæ in æquitate & jure maxime conſiſtit.

XXIX. In omnibus igitur cauſis tres ſunt gradus, ex quibus unus aliquis capiendus eſt, ſi plures non queas, ad reſiſtendum. Nam aut ita conſiſtendum eſt, ut, quod objicitur, factum neges: aut illud, quod factum fateare, neges eam vim habere, atque id eſſe, quod adverſarius criminetur: aut, ſi neque de facto, neque de facti appellatione ambigi poteſt, id, quod arguere, neges tale eſſe, quale ille dicat; & rectum eſſe quod feceris, concedendumve, defendas. Ita primus ille ſtatus, & quaſi conflictio cum adverſario, conjectura quadam; ſecundus autem definitione, atque deſcriptione, aut informatione verbi; tertius æqui, & veri, & recti, & humani ad ignoſcendum diſputatione tractandus eſt. Et quoniam ſemper is, qui defendit, non ſolum reſiſtat oportet, aliquo ſtatu, aut inficiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda: ſed etiam rationem ſubjiciat recuſationis ſuæ: primus ille ſtatus rationem habet (49) iniqui criminis, ipſam negationem, inficiationemque facti: ſecundus, quod non ſit in re, quod ab adverſario ponitur in verbo: tertius, quod id recte factum eſſe defendat, quod ſine ulla nominis controverſia factum fatetur. Deinde unicuique rationi (50) opponendum eſt ab accuſatore id, quod ſi non eſſet in accuſatione, cauſa omnino eſſe non poſſet. Itaque ea, quæ ſic referuntur, continentia cauſarum vocentur: quanquam non ea magis, quæ contra rationem defenſionis afferuntur, quam ipſæ defenſionis rationes, continent cauſas. Sed diſtinguendi gratia rationem appellamus eam, quæ affertur a reo ad recuſandum, depellendi criminis cauſa; quæ niſi eſſet, quid defende-

(44) *In jure civili*) Quod verſatur circa res privatas ac publicas, quæ lege aut conſuetudine reguntur.

(45) *De excipienda &c.*) Excipit & excludit reus actionem, qua actor per injuriam utitur.

(46) *De comparanda æquitate*) Cum quæritur, quid ſit æquius.

(47) *Tempore magis*) Quia judicium ipſum antecedunt.

(48) *Cadunt in eam formam*) Quæ qualitatis dicitur.

(49) *Iniqui criminis*) Primus ſtatus eſt iniquæ criminationis: negatur enim factum. In ſecundo negatur nomen facti. In tertio defenditur jure factum.

(50) *Opponendum eſt*) Rationes, quibus ſe reus purgat, per ea ſunt ab actore evertendæ, quæ accuſationis firmamenta vocantur, & cauſam continere dicuntur.

deret, non haberet: firmamentum autem, quod contra ad labefactandam rationem refertur, ſine quo accuſatio ſtare non poteſt.

XXX. Ex rationis autem, & ex firmamenti conflictione & quaſi concurſu, quæſtio exoritur quædam, (51) quam diſceptationem voco: in qua, quid deveniat in judicium, & de quo diſceptetur, quæri ſolet. Nam prima adverſariorum contentio diffuſam habet quæſtionem, aut in conjectura, Ceperitne pecunias (52) Decius. In definitione, Minueritne majeſtatem Norbanus. In æquitate, Jurene occiderit Opimius Gracchum. Hæc, quæ primam contentionem habent (53) ex arguendo & reſiſtendo, lata, ut dixi, & confuſa ſunt. Rationum, & firmamentorum contentio adducit in anguſtum diſceptationem. Ea in conjectura nulla eſt. Nemo enim ejus, quod negat factum, rationem aut poteſt, aut debet, aut ſolet reddere. Itaque in his cauſis eadem & prima quæſtio, & diſceptatio eſt extrema. In illis autem, ubi ita dicitur, (54) Non minuit majeſtatem, quod egit de Cæpione turbulentius; populi enim Romani dolor juſtus vim illam excitavit, non tribuni actio; majeſtas autem, quoniam eſt magnitudo quædam populi Romani in ejus poteſtate, ac jure retinendo, aucta eſt potius, quam diminuta: & ubi ita refertur, Majeſtas eſt (55) in imperii, atque in omni populi Romani dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad ſeditionem vocavit: exſiſtit illa diſceptatio, Minueritne majeſtatem, qui voluntate populi Romani rem gratam & æquam per vim egerit. In his autem cauſis, ubi aliquid recte factum (56) aut concedendum, eſſe factum defenditur, cum eſt facti ſubjecta ratio, ſicut ab Opimio, Jure feci, ſalutis omnium, & conſervandæ reipublicæ cauſa: relatumque eſt (57) a Decio, Ne ſceleratiſſimum quidem civem ſine judicio jure ullo necare potuiſti: oritur illa diſceptatio, Potueritne recte, ſalutis reipublicæ cauſa, civem, everſorem civitatis, indemnatum necare. Ita diſceptationes eæ, quæ in his controverſiis oriuntur, quæ ſunt certis perſonis, & temporibus notatæ, fiunt rurſus infinitæ, detractiſque temporibus & perſonis, rurſum ad conſultationis formam rationemque revocantur.

XXXI. Sed in graviſſimis (58) firmamentis, etiam illa ponenda ſunt, ſi qua

(51) *Quam diſceptationem &c.*) Prima quæſtio, quæ univerſalis eſt & late patens, intentio, ſeu contentio dicitur; ſecunda diſceptatio. Ordo iſtarum quæſtionum, & earum quæ illas excipiunt, explicatur in lib. 2. de Invent. cap. 29.

(52) *Decius*) De Decio, & Opimio habes in lib. 2. de Oratore cap. 30. & ſeq. De Norbano ibid. cap. 21.

(53) *Ex arguendo & reſiſtendo*) Prima contentio, *Feciſti: Jure feci*. Rationes porro, & firmamenta, quæ ſubinde afferuntur, pariunt quæſtionem, quæ dicitur conjecturæ. Quod ſi reus reſpondeat, *Non feci*, quæſtioni ſecundæ locus non eſt; quia negantis nulla ratio eſt.

(54) *Non minuit &c.*) Norbanus Tribunus non minuit majeſtatem populi Rom. cum Cæpionem ſeditioſis concionibus agitavit. Indulſit enim publicæ cauſæ & juſto dolori.

(55) *In imperii*) Placet mihi lectio Cod. Florent. MS. *in imperii* atque nominis *populi Romani dignitate*. Alii enim ponebant majeſtatem in *magnitudine*, alii in *dignitate imperii ac nominis*.

(56) *Aut concedendum eſſe factum*) Verba hæc omnia videntur redundare. Et ſane deſunt in tribus codicibus MSS. Florentinis, quos inſpexit pro ſua erga me bonitate Lagomarſinus.

(57) *Decio*) Accuſatore.

(58) *Firmamentis*) Argumentis accuſatoris.

Digitized by Google

ſi qua ex ſcripto legis, aut teſtamenti, aut verborum ipſius judicii, aut alicujus ſtipulationis, aut cautionis opponuntur defenſioni contraria. Ac ne hoc quidem genus in eas cauſas incurrit, (59) quæ conjectura continentur. Quod enim factum negatur, id argui non poteſt ſcripto. Ne in definitionem quidem venit (60) genere ſcripti ipſius. Nam etiam ſi verbum aliquid de ſcripto definiendum eſt, quam vim habeat: ut, cum ex teſtamentis, quid ſit penus, aut cum ex lege prædii quæritur, quæ ſunt ruta cæſa: non ſcripti genus, ſed verbi interpretatio controverſiam parit. Cum autem (61) plura ſignificantur ſcripto, propter verbi, aut verborum ambiguitatem, ut liceat ei, qui contra dicat, eo trahere ſignificationem ſcripti, quo expediat, aut velit; aut, etiam ſi ambigue ſcriptum non ſit, vel a verbis voluntatem & ſententiam ſcriptoris abducere; vel alio ſe eadem de re contrarie ſcripto defendere; cum diſceptatio ex ſcripti contentione exſiſtit: ut in ambiguis diſceptetur, quid maxime ſignificetur; in ſcripti ſententiæque contentione, utrum potius ſequatur judex; in contrariis ſcriptis, utrum magis ſit comprobandum. (62) Diſceptatio autem cum eſt conſtituta, propoſita eſſe debet oratori, quo omnes argumentationes repetitæ ex inveniendi locis conjiciantur. Quod quanquam ſatis eſt ei, qui videt, quid in quoque loco lateat, quique illos locos, tanquam theſauros aliquos argumentorum, notatos; tamen ea, quæ ſunt certarum cauſarum propria, tangemus.

XXXII. In conjectura igitur (63) cum eſt in inficiando reus, accuſatori hæc duo prima ſunt (ſed accuſatorem pro omni actore & petitore appello: poſſunt enim etiam ſine accuſatore in cauſis hæc eadem controverſiarum genera verſari) ſed hæc duo ſunt ei prima, cauſa, & eventus. Cauſam appello rationem efficiendi; eventum, id, quod eſt effectum. Atque ipſa quidem partitio cauſarum paulo ante in ſuaſionis locis diſtributa eſt. (64) Quæ enim in conſilio capiendo futuri temporis præcipiebantur, quamobrem aut utilitatem viderentur habitura, aut efficiendi facultatem; eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debebit, quamobrem & utilia illi, quem arguet, fuiſſe, & ab eo effici potuiſſe demonſtret. Utilitatis conjectura movetur, ſi illud, quod arguitur, aut ſpe bonorum, aut malorum metu feciſſe dicitur: quod fit acrius, quo illa in utroque genere majora ponuntur. Spectantur etiam ad cauſam facti, motus animorum, ſi ira recens, ſi odium vetus, ſi ulciſcendi ſtudium, ſi injuriæ dolor; ſi honoris, ſi gloriæ, ſi imperii, ſi pecuniæ cupiditas; ſi periculi timor, ſi æs alie-

(59) *Quæ conjectura*) Hic neque conjecturæ ſtatus, neque definitionis locum habet.

(60) *Genere ſcripti*) Pro genere ſcripti.

(61) *Plura ſignificantur*) Vel ſcriptum eſt ambiguum, vel pugnare videtur cum ſententia ſcriptoris, vel pugnat cum alio ſcripto.

(62) *Diſceptatio autem*) Quæ alio nomine *judicatio* dicitur, oriturque ex conflictu rationis ac firmamenti.

(63) *Cum eſt in inficiando*) Cum reus inficiatur.

(64) *Quæ enim &c.*) Quæ in deliberationibus præcipiuntur de futuro transferri poſſunt in judiciis ad præteritum.

alienum, ſi anguſtiæ rei familiaris; ſi audax, ſi levis, ſi crudelis, ſi impotens, ſi incautus, ſi inſipiens, ſi amans, ſi commota mente, ſi vinolentus, ſi cum ſpe efficiendi, ſi cum opinione celandi: aut, ſi patefactum eſſet, depellendi criminis, vel perrumpendi periculi, vel in longinquum tempus differendi: aut ſi judicii pœna levior, quam facti præmium: aut ſi facinoris voluptas major, quam damnationis dolor. His fere rebus facti ſuſpicio confirmatur, cum & voluntatis in reo cauſæ reperiuntur, & facultas. In voluntate autem utilitas ex adeptione alicujus commodi, vitationeque alicujus incommodi quæritur, ut aut ſpes, aut metus impuliſſe videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudem, quam ratio utilitatis, impellit. Quamobrem ſint hæc dicta de cauſis. FILIUS. Teneo, & quæro, qui ſint illi eventus, quos ex cauſis effici dixiſti.

XXXIII. PATER. (65) Conſequentia quædam ſigna præteriti, & quaſi impreſſa facti veſtigia; quæ quidem vel maxime ſuſpicionem movent, & quaſi tacita ſunt criminum teſtimonia. Atque hoc quidem graviora, quod cauſæ communiter videntur inſimulare, & arguere omnes poſſe, quorum modo interfuerit aliquid; hæc proprie attingunt eos ipſos, qui arguuntur, ut telum, ut veſtigium, ut cruor, ut deprehenſum aliquid, quod ablatum, ereptumve videatur, ut reſponſum inconſtanter, ut hæſitatum, ut titubatum, ut cum aliquo viſus, ex quo ſuſpicio oriatur, ut eo ipſo in loco viſus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut ſcriptum, aut obſignatum, aut depoſitum quippiam. Hæc enim, & talia ſunt, quæ aut in re ipſa, aut etiam (66) ante quam factum eſt, aut poſtea, ſuſpicioſum crimen efficiant. Quæ (67) ſi non erunt, tamen cauſis ipſis, & efficiendi facultatibus niti opportebit, adjuncta illa diſputatione communi, non fuiſſe illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare non poſſet; ut (68) ita apertus eſſet, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contra locus, audaciam temeritati, non prudentiæ, eſſe conjunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non eſſe exſpectandum, dum fateatur; argumentis peccata convinci; & hic etiam exempla ponentur.

XXXIV. Atque hæc quidem de argumentis. Sin autem erit etiam teſtium facultas: primum genus erit ipſum laudandum, dicendumque ne argumentis teneretur reus, ipſum ſua cautione feciſſe, teſtes effugere non potuiſſe. Deinde ſinguli laudentur. Quæ autem eſſent laudabilia, dictum eſt.

(65) *Conſequentia*) Ex conſequentibus firmior conjectura ducitur, quam ex cauſſis; quia cauſæ ad multos pertinere poſſunt, conſequentia, ideſt facti ſigna, proprie illum attingunt, qui reus eſt.

(66) *Antequam factum eſt*) Sunt enim quædam ſigna & indicia facti futuri, quæ proprie ad reum pertinent, & inter conſequentia referuntur, quamvis præcedant.

(67) *Si non erunt*) Si deſint ſigna, confugiendum ad cauſas.

(68) *Ita apertus*) Ita manifeſte audax. Sed argumentum hoc evertitur ex loco communi, quod audacia temeritati ſoleat eſſe conjuncta.

eſt. Deinde etiam argumento firmo, quia tamen ſæpe falſum eſt, poſſe recte non credi; viro bono & firmo, ſine vitio judicis, non poſſe non credi. Atqui etiam, ſi obſcuri teſtes erunt, aut tenues; dicendum erit, non eſſe ex fortuna fidem ponderandam, & eos eſſe cujuſque locupletiſſimos teſtes, qui id, de quo agatur, facillime ſcire poſſint. Sin quæſtiones habitæ, aut poſtulatio ut habeantur, cauſam adjuvabunt; confirmandum genus primum quæſtionum erit; dicendum de vi doloris; de opinione majorum, qui eam rem totam, niſi probaſſent, certe repudiaſſent; de inſtitutis Athenienſium, Rhodiorum, doctiſſimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbiſſimum eſt) liberi, civeſque torquentur; de noſtrorum etiam prudentiſſimorum hominum inſtitutis, qui cum de ſervis in domino (69) quæri noluiſſent, de inceſtu tamen, & conjuratione, quæ facta me conſule eſt, quærendum putaverunt. Irridenda etiam diſputatio eſt, qua ſolent uti ad infirmandas quæſtiones, & meditata, puerilisque dicenda. Tum facienda fides, diligenter eſſe, & ſine cupiditate quæſitum; (70) dictaque quæſtionis, argumentis, & conjectura ponderanda. Atque hæc accuſationis fere membra ſunt.

XXXV. Defenſionis autem primum infirmatio cauſarum: aut non fuiſſe, aut non tantas, aut (71) non ſibi ſoli, aut ſe (72) commodius potuiſſe idem conſequi; aut non iis eſſe moribus, non ea vita; aut nullos animi motus, aut non tam impotentes fuiſſe. Facultatum autem infirmatione utetur, ſi aut vires, aut animum, aut copias, aut opes abfuiſſe demonſtrabit; aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini; aut non ſe tam ineptum, ut id ſuſciperet, quod occultare non poſſet, neque tam amentem, ut pœnas, ac judicia contemneret. Conſequentia autem diluet, exponendo non eſſe illa certa indicia facti, quæ etiam nullo admiſſo conſequi poſſent; conſiſtetque in ſingulis: (73) & ea, aut eorum, quæ ipſe facta eſſe dicet, propria eſſe defendet potius, quam criminis; aut ſi ſibi cum accuſatore communia eſſent, pro periculo potius, quam contra ſalutem valere debere, teſtiumque, & quæſtionum genus univerſum, & quod poterit, in ſingulis, ex reprehenſionis locis, de quibus ante dictum eſt, refellet. Harum cauſarum (74) principia ſuſpicioſa ad acerbitatem ab accuſatore ponentur; denunciabiturque inſidiarum commune periculum, excitabunturque animi, ut attendant. A reo autem querela conflati criminis, collectarumque ſuſpicionum,

 & ac-

(69) *Quæri noluiſſent*) Tormentis adhibitis.

(70) *Dicta quæſtionis*) Quæ ſunt tormentis expreſſa.

(71) *Non ſibi ſoli*) Cauſſas illas, quibus impulſus dicitur reus ad flagitium, ſutile communes aliis.

(72) *Commodius &c.*) Commodius potuiſſe conſequi, quod volebat, ſine flagitio.

(73) *Et ea, aut eorum &c.*) Dicet, indicia, quæ ab accuſatore afferuntur, pertinere potius ad aliquid aliud, quam ad crimen: & ſi forte pertinere poſſint tam ad accuſandum, quam ad defendendum, contendet magis valere ad ſalutem debere.

(74) *Principia ſuſpicioſa*) Exordia accuſationis ſuſpicionem communis periculi moveant.

& accuſatoris inſidiæ, & item commune periculum proferetur, animique ad miſericordiam allicientur, & modice benevolentia judicum colligetur. Narratio autem accuſatoris erit (75) quaſi membratim geſti negotii ſuſpicioſa explicatio, ſparſis omnibus argumentis, obſcuratis defenſionibus. Defenſori, aut præteritis, aut obſcuratis ſuſpicionum argumentis, rerum ipſarum eventus erunt, caſuſque narrandi. In confirmandis autem noſtris argumentationibus, infirmandiſque contrariis, ſæpe erunt accuſatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atque hæc quidem utrique maxime in peroratione facienda; (76) alteri frequentatione argumentorum, & coacervatione univerſa; alteri, ſi plane cauſam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidque diluerit, & miſeratione ad extremum.

XXXVI. FILIUS. Scire mihi jam videor, quemadmodum conjectura tractanda ſit. Nunc de definitione audiamus. PATER. Communia dantur in iſto genere accuſatori, defenſorique præcepta. Uter enim definiendo, deſcribendoque verbo magis ad ſenſum judicis, opinionemque penetrarit, & uter ad communem verbi vim, & ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ii, qui audient, magis & propius acceſſerit, is vincat neceſſe eſt. Non enim argumentando hoc genus tractatur, ſed tanquam explicando excutiendoque verbo: ut, ſi in reo pecunia abſoluto, rurſuſque revocato, (77) prævaricationem accuſator eſſe definiat, omnem judicii corruptelam a reo; defenſor autem, non omnem, ſed tantummodo accuſatoris corruptelam a reo. Sit ergo hæc contentio prima verborum, in qua etiam ſi propius accedat ad conſuetudinem mentemque ſermonis defenſoris definitio, tamen accuſator ſententia legis nititur. Negat enim probari oportere, eos, qui leges ſcripſerunt, ratum habere judicium, ſi totum corruptum ſit; ſi unus accuſator corruptus ſit, reſcindere. Nititur æquitate: (78) ut illa quaſi ſcribenda lex ſic eſſet, quæque tamen complecteretur in judiciis corruptis, ea verbo uno prævaricationis comprehendiſſe dicitur. Defenſor autem teſtatur conſuetudinem ſermonis, verbique vim ex contrario reperiet quaſi ex vero accuſatore, cui contrarium eſt nomen prævaricatoris; ex conſequentibus, quod (79) ea litera de accuſatore ſoleat dari judici; (80) ex nomine ipſo, quod ſignificat eum, qui in contrariis cauſis

(75) *Quaſi membratim &c.*) Non late fuſa, & dilucide explicata.

(76) *Alteri frequentatione*) Ideſt accuſatori.

(77) *Prævaricationem*). Exemplum affert ex definitione prævaricationis. Si quis, corruptis judicibus, evaſerit, rurſuſque revocetur prævaricationis nomine, qui accuſat, dicet prævaricationem eſſe omnem judicii corruptelam; qui defendit, dicet prævaricationem eſſe non judicum, ſed accuſatoris corruptelam. Inchoata animis præceptio & conſuetudo ſermonis ſtat pro defenſore. Accuſator tamen negat irritum haberi a lege judicium, corrupto accuſatore; ratum, corruptis judicibus.

(78) *Ut illa quaſi ſcribenda &c.*) Sic ſcribenda lex fuit, quia corrumpitur fere accuſator: attamen corruptionem quamlibet prævaricationis voce legiſlator complexus eſt.

(79) *Ea litera*) Actio, & judicii titulus.

(80) *Ex ipſo nomine*) Eſt enim prævaricator quaſi varicator, quod prodito cliente, in contrariam partem inclinarit.

ſis quaſi vatie eſſe poſitua videatur. Sed huic tamen ipſi confugiendum eſt ad æquitatia locos, ad rerum judicatarum auctoritatem, (81) ad finem aliquem periculi: communeque ſit hoc præceptum, ut, cum uterque deſinierit, quam maxime potuerit ad communem ſenſum vimque verbi, tum ſimilibus, exempliſque eorum, qui ita locuti ſunt, ſuam definitionem ſententiamque confirmet. Atque accuſatori in hoc genere cauſarum locus ille communis, minime eſſe concedendum, ut is, qui de re confiteatur, verbi ſe interpretatione defendat. Defenſor autem & ea, quam propoſui, æquitate nitatur, &, ea cum ſecum faciat, non re, ſed depravatione verbi ſe urgeri queratur. Quo in genere percenſere poterit pleroſque inveniendi locos. Nam & ſimilibus utetur, & contrariis, & conſequentibus; quanquam uterque, tamen reua, niſi plane erit abſurda cauſa, frequentius. Amplificandi autem cauſa, quæ aut cum digredientur a cauſa, dici ſolent, aut cum perorabunt, hæc vel ad odium, vel ad miſericordiam, vel omnino ad animos judicum movendos ex iis, quæ ſunt ante poſita, ſumentur, ſi modo rerum magnitudo, hominumve aut invidia, aut dignitas poſtulabit.

XXXVII. FILIUS. Habeo iſta: nunc ea, quæ cum, quale ſit quippiam, diſceptatur, quæri ex utraque parte deceat, velim audire. PATER. Confitentur in iſto genere, qui arguuntur, ſe id feciſſe ipſum, in quo reprehenduntur; ſed, quoniam jure ſe feciſſe dicunt, juris eſt omnis ratio nobis explicanda. Quod dividitur in duas partes primas, naturam, atque legem; & utriuſque generis vis in divinum, & humanum jus eſt diſtributa: quorum æquitatis eſt unum; alterum religionis. Æquitatis autem vis eſt duplex: cujus altera, directi, & veri, & juſti, &, ut dicitur, æqui & boni ratione defenditur: altera ad viciſſitudinem referendæ gratiæ pertinet; quod in beneficio, gratia; in injuria, ultio nominatur. Atque hæc communia ſunt naturæ, atque legis: ſed propria legis & ea, quæ ſcripta ſunt, & ea, quæ ſine literis aut gentium jure, aut majorum more retinentur. Scriptorum autem privatum aliud eſt, publicum aliud. Publicum, lex, ſenatuſconſultum, fœdus. Privatum, tabulæ, (82) pactum conventum, ſtipulatio. Quæ autem ſcripta non ſunt, ea aut conſuetudine, aut conventis hominum, & quaſi conſenſu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut noſtros mores legeſque tueamur, quodammodo naturali jure præſcriptum eſt. Et quoniam breviter aperti fontes ſunt quaſi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc cauſarum genus eſſe debebunt ea, quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more majorum, de propulſanda injuria, de ulciſcenda, de omni parte juris. Si imprudenter, aut neceſſitate, aut caſu quippiam fecerit, quod non concederetur iis, qui ſua ſponte, & voluntate feciſſent; ad ejus facti deprecationem, ignoſcendi peten-

(81) *Ad finem &c.*) Oſtendet, exitum ſore periculoſum, ſi vox prævaricationis nova interpretatione ad alia transferatur.

(82) *Pactum conventum*) Ita fere duo hæc verba efferuntur. Interdum tamen conjungi ſolent per particulam *&*. Quoquo modo efferantur, conventionem ſignificant, quæ ſcripto continetur.

tenda venia eſt: quæ ſumetur ex plerisque locis æquitatis. Expoſitum eſt, ut potui breviſſime, de omni controverſiarum genere, niſi præterea tu quid requiris.

XXXVIII. FILIUS. Illud equidem, quod jam unum reſtare video, quale ſit, cum diſceptatio verſatur in ſcriptis. PATER. Recte intelligis. Eo enim expoſito, munus promiſſi omne confecero. Sunt igitur ambigui duobus adverſariis præcepta communia. Uterque enim hanc ſignificationem, qua utetur ipſe, dignam ſcriptoris prudentia eſſe defendet. Uterque id, quod adverſarius ex ambigue ſcripto intelligendum eſſe dicet, aut abſurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe eſſe defendet, aut etiam diſcrepare cum cæteris ſcriptis, vel aliorum, vel maxime, ſi poterit, ejuſdem: quamque defendet ipſe, eam rem, & ſententiam quemvis prudentem, & juſtum hominem, ſi integrum daretur, ſcripturum fuiſſe, ſed planius. Eamque ſententiam, quam ſignificari poſſe dicet, nihil habere aut captionis aut vitii; contrariam autem ſi probarit, fore ut multa vitia, ſtulta, iniqua, contraria conſequantur. Cum autem aliud ſcriptor ſenſiſſe videtur, & aliud ſcripto nitetur, eum, re expoſita, recitatione uti oportebit: deinde inſtare adverſario, iterare, renovare, interrogare, num aut ſcriptum neget, aut contra factum inficietur. Poſt, judicem ad vim ſcripti vocet. Hac confirmatione uſus, amplificet rem lege laudanda, audaciamque confutet ejus, qui cum palam contra fecerit, idque fateatur; adſit tamen, factumque defendat. Deinde infirmet defenſionem: cum adverſarius aliud voluiſſe, aliud ſenſiſſe ſcriptorem, aliud ſcripſiſſe dicat, non eſſe ferendum, a quoquam potius latoris ſenſum, quam a lege, explicari. Cur ita ſcripſerit, ſi ita non ſenſerit? Cur, cum ea, quæ plane ſcripta ſint, neglexerit; quæ nunquam ſcripta ſint, proferat? Cur prudentiſſimos in ſcribendo viros ſummæ ſtultitiæ putet eſſe damnandos? Quid impedierit ſcriptorem, quo minus exciperet illud, quod adverſarius, tanquam ſi exceptum eſſet, ita dicit ſe ſecutum? (83) Utetur exemplis iis, quibus idem ſcriptor; aut, ſi id non poterit, quibus alii, quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiam ratio eſt, ſi qua poterit inveniri, quare non ſit exceptum: (84) aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur; aut alia cauſa obtemperandi, alia abrogandi: diſſentire adverſarii vocem, atque legis. Deinde amplificandi cauſa, de conſervandis legibus, de periculo rerum publicarum, atque privatarum, cum aliis locis, tum in perorando maxime graviter erit, vehementerque dicendum.

XXXIX. Ille autem, qui ſe ſententia legis voluntateque defendet, in conſilio atque in mente ſcriptoris, non in verbis ac literis, vim legis poſitam.

(83) *Utetur exemplis*) Per exempla oſtendet, quomodo vel ipſe legis ſcriptor, vel alii legislatores exceperint, cum excipiendum exiſtimarunt.

(84) *Aut iniqua &c.*) Si legislator excepiſſet, aliis iniqua lex fuiſſet, aliis inutilis; alii ex illa cauſſam obtemperandi habuiſſent, alii cauſſam abrogandi quæſiſſent. Sed hoc loco turbatum eſt aliquid a librariis. Nec ſane MSS. codices conveniunt, quamvis nondum aliquem viderim, qui ſatisfaceret.

tam eſſe defendet: quodque nihil exceperit in lege, laudabit, ne diverticula peccatis darentur, atque ut ex facto cujuſque judex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbetur, ſi verbis legum, ac non ſententiis pareatur. Deinde genus ejuſmodi calliditatis & (85) calumniæ retrahatur in odium judicis, cum quadam invidioſa querela. Et, ſi incidet imprudentiæ cauſa, quæ non ad delictum, ſed ad caſum, neceſſitatemve pertineat, quod genus paulo ante attigimus; erit iiſdem æquitatis ſententiis contra acerbitatem verborum deprecandum. Sin ſcripta inter ſe diſſentient, (86) tanta ſeries artis eſt, & ſic inter ſe ſunt pleraque connexa & apta, ut, quæ paulo ante præcepta dedimus ambigui, quæque proxime ſententiæ & ſcripti, eadem ad hoc genus cauſæ tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam ſignificationem, quæ nos adjuvat, eiſdem in contrariis legibus noſtra lex defendenda eſt. Deinde eſt efficiendum, ut alterius ſcripti ſententiam, alterius verba defendamus. Ita quæ modo de ſcripto, ſententiaque præcepta ſunt, eadem huc omnia transferemus.

XL. Expoſitæ ſunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quæ quidem e media illa (87) noſtra Academia floruerunt; neque ſine ea aut inveniri, aut intelligi, aut tractari poſſunt. Nam & partiri ipſum, & definire, & ambigui partitiones dividere, & argumentorum locos noſſe, & argumentationem ipſam concludere, & videre, quæ ſumenda in argumentando ſint, quidque ex iis, quæ ſumpta ſunt, efficiatur; & vera a falſis, veriſimilia ab incredibilibus dijudicare & diſtinguere, & aut male ſumpta, aut male concluſa reprehendere, & eadem vel anguſte diſſerere, (88) ut dialectici qui appellantur, vel, ut oratorem decet, late exprimere; (89) illius exercitationis & ſubtiliter diſputandi, & copioſe dicendi artis eſt. De bonis vero rebus, & malis; æquis, iniquis; utilibus, inutilibus; honeſtis, turpibus, quam poteſt habere orator, ſine illis maximarum rerum artibus, facultatem, aut copiam? Quare hæc tibi ſint, mi Cicero, quæ expoſui, quaſi indicia fontium illorum: ad quos ſi nobis eiſdem ducibus, aliiſve, perveneris, tum & hæc ipſa melius, & multo majora alia cognoſces. FILIUS. Ego vero, ac magno quidem ſtudio, mi pater; multiſque ex tuis præclariſſimis muneribus nullum majus exſpecto.

DE

---

(85) *Calumnia*) Eos, qui per verba legis cavillantur, trahet in invidiam judicis, cujus eſt ambigua, ſi qua ſunt, interpretari.

(86) *Tanta ſeries artis*) Ita ſunt artis præcepta inter ſe apta & connexa, ut quæ de ambiguis verbis dicta ſunt, & de ſententia cum verbis pugnante, transferri poſſint ad ſcripta, quæ inter ſe diſſentiunt.

(87) *Noſtra Academia*) Hoc nomine intelligit Philoſophiam omnem. Nam Academia ipſam quoque Peripateticorum doctrinam complectebatur, quamvis interdum inter ſe diſtinguerentur, ſaltem nominibus, ut eſt in 1. Academ. cap. 4.

(88) *Ut Dialectici*) Ut eos decet, qui Dialectici appellantur.

(89) *Illius exercitationis*) Academici enim de rebus omnibus in partem utramque diſputabant: quod vel maxime artem dicendi peperit.

DE OPTIMO GENERE ORATORUM

ARGUMENTUM.

Hæc eſt præfatio, quam Cicero converſis a ſe ex Græco in Latinum ſermonem orationibus Æſchinis in Cteſiphontem, & Demoſthenis pro Cteſiphonte præmiſit. Quo conſilio id fecerit, cum ex ipſa hac ſcriptione intelligi poteſt, tum ex Quintiliano, lib. x. cap. 10. *ſcilicet ut horum reprehenſiones dilueret, qui ipſius dicendi genus nimis redundans, & Aſianum, atque vitioſum eſſe dicebant. Oſtendit ergo pleroſque, quid ſit Attice dicere, neſcire, atque optimum dicendi genus eſſe Atticum, hoc eſt, quod tenuja firmiter, mediocria mediocriter, ſumma graviter tractet.* Ernestus.

Hic liber, Chariſii teſtimonio, cui ſane multum tribuo, (nam Pædianus, in argumento orationis pro Milone, ita loquitur, ut non affirmet) Ciceronis eſt: mutilus tamen mihi videtur. Nam & ſuſpectam habeo brevitatem nimiam: & illa pars de converſis duabus Græcis orationibus, Demoſthenis, & Æſchinis, nullam cum hoc libro ſocietatem videtur habere poſſe. Aut enim proœmium hoc eſt, præpoſitum duabus illis orationibus; aut liber eſt de optimo genere Oratorum. Si proœmium: quorſum illa de Græcis oratoribus? quæ, ſi Chariſio credimus, ad librum pertinent. Sin liber eſt: unde illa de converſione orationum? Præterea, in parte, quæ ad oratores pertinet, oratio ſignificatur pro Milone habita, Cicerone jam ſeneſcente: at illas duas orationes non ſenior, ſed adoleſcens potius conver-

tiſſe

tiſſe Cicero videtur; ideoque Divus Hieronymus non admodum in ea converſione Ciceronis probavit induſtriam. MANUTIUS.

I. ORATORUM genera eſſe dicuntur tanquam poetarum. Id ſecus eſt. Nam alterum eſt multiplex. Poematis enim tragici, comici, epici, melici etiam, ac dithyrambici, quod magis eſt tractatum a Latinis (1), ſuum quodvis eſt diverſum a reliquis. Itaque & in tragœdia comicum vitioſum eſt, & in comœdia turpe tragicum: & in cæteris ſuus eſt cujuſque certus ſonus (2), & quædam intelligentibus nota vox. Oratorum autem ſi quis ita numerat plura genera, ut alios grandes, aut graves, aut copioſos: alios tenues, aut ſubtiles, aut breves: alios eis interjectos, & tanquam medios putet: de hominibus (3) dicet aliquid, de re parum. In re enim, quod optimum ſit, quæritur: in homine dicitur, quod eſt. Itaque licet dicere & Ennium, ſummum epicum poetam, ſi cui ita videtur; & Pacuvium tragicum; & Cæcilium fortaſſe, comicum.

Oratorem genere non divido (4). Perfectum enim quæro. Unum eſt autem genus perfecti, a quo qui abſunt, non genere differunt, ut ab Accio Terentius; ſed in eodem non ſunt pares. Optimus eſt enim orator, qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permovet. Docere, debitum eſt: delectare, honorarium: permovere, neceſſarium. Hæc ut alius melius, quam alius, concedendum eſt. Verum id fit non genere, ſed gradu. Optimum quidem unum eſt; & proximum, quod ei ſimi-

(1) *Quod magis eſt tractatum a Latinis*) Fortaſſe, *quod magis eſt tractatum* a Græcis, quam *a Latinis*. Muretus. Miror Ciceronem ſcripſiſſe dithyrambicum poema magis tractatum fuiſſe a Latinis, cum conſtet neminem unquam Latinorum carmen dithyrambicum compoſuiſſe. Itaque placeret, ſi hic locus ita legeretur, ut ex manuſcripti libri corrupta ſcriptura, amicus meus homo doctiſſimus emendavit: *Poematis enim tragici, comici, epici, melici, dithyrambici etiam ac jambici, quod magis eſt tractatum a Latinis*. Urſinus Memini, cum Romæ eſſem, hunc locum ſic a Romulo Amaſæo reſtitui: *quod* minus *eſt tractatum a Latinis*. Nam revera dithrambicum poema nemo unquam Latinus ſcripſit, ut ille dicebat. *Lambin.* Mirum, cum dithyambiei carminis genus dicatur maxime tractatum a Latinis, ejus monumenta omnia vel injuria temporum, vel veterum incuria periiſſe. Niſi cui forte magis arrideat interpretatio Turnebi, lib. 1. Adverſ. cap. 4. qui, *quod magis eſt tractatum a Latinis*, non ad dithyrambicum, ſed univerſim ad poematum genus referendum putat. *Pruſteus*.

(2) *Certus ſonus*) Sonus in hoc genere verbum Ciceroni uſurpatum in Brut. c. 26. ubi de Fannii oratione quadam ſic ſcrib. *Sed nec ejuſmodi eſt, ut a pluribus confuſa videatur; unius enim ſonus eſt totis orationis, & idem ſtylus*. Statius.

(3) *De hominibus*) Id eſt: Dicit aliquid de hominibus, quorum alius alius eſt dicendi character; pauca dicet de ipſa eloquentia, cujus idea perfectiſſimi quæritur. *Pruſteus*.

(4) *Oratorem genere non divido*) Oratoris munus eſt docere, delectare, permovere: qui ſi quis non fungatur, inter oratores non numerabitur. Ut autem id alius alio melius præſtet, non genere ipſo, ſed gradu diſtabit a cæteris. Poetæ differunt genere: qui enim in arte dramatica excellet, ſi minime ſit epopœiæ peritus, is ab epicorum poetarum genere excluſus locum inter comicos tenebit. *Idem*.

ſimillimum. Ex quo perſpicuum eſt, quod optimo diſſimillimum ſit, id eſſe deterrimum.

II. Nam quoniam eloquentia conſtat ex verbis & ſententiis, perficiendum eſt, ut pure, & emendate loquentes, quod eſt Latine: verborum præterea & propriorum & translatorum elegantiam perſequamur: in propriis, ut aptiſſima eligamus: in translatis, ut ſimilitudinem ſecuti, verecunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera ſunt, quot diximus eſſe laudum. Sunt enim docendi, acutæ: delectandi, quam argutæ: commovendi, graves. Sed & verborum eſt ſtructura quædam, duas res efficiens, numerum & lenitatem: & ſententiæ ſuam compoſitionem habent, & ad probandam rem accommodatum ordinem. Sed earum omnium rerum, ut ædificiorum, memoria eſt quaſi fundamentum, lumen actio.

Ea igitur omnia in quo ſumma, erit orator periciſſimus: in quo media, mediocris: in quo minima, deterrimus. Et appellabuntur omnes, oratores; ut pictores appellantur etiam mali: nec generibus inter ſeſe, ſed facultatibus different. Itaque nemo eſt orator, qui ſe Demoſthenis ſimilem eſſe nolit: at Menander, Homeri noluit. Genus enim erat aliud. Id non eſt in oratoribus: aut ſi eſt, ut alius gravitatem ſequens, ſubtilitatem fugiat: contra, alius acutiorem ſe, quam ornatiorem, velit, etiam ſi eſt in genere tolerabili, certe non eſt in optimo: ſiquidem, quod omnes laudes habet, id eſt optimum.

III. Hæc dixi brevius equidem, quam res petebat: ſed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Unum enim cum cum ſit genus, id quale ſit, quærimus. Eſt autem tale, quale floruit Athenis, ex quo Atticorum oratorum ipſa vis ignota eſt, nota gloria. Nam alterum multi viderunt, vitioſi nihil apud eos: alterum pauci, laudabilia eſſe multa. Eſt enim vitioſum in ſententia, ſi quid abſurdum, aut alienum, aut non acutum, aut ſubinſulſum eſt. In verbis, ſi inquinatum, ſi abjectum, ſi non aptúm, ſi durum, ſi longe petitum. Hæc vitaverunt fere omnes, qui aut Attici numerantur, aut dicunt Attice. Sed quatenus valuerunt *(5)*, ſani & ſicci duntaxat habeantur, ſed Ita, ut palæſtrice *ſpatiari in* xyſto iis liceat, non ab Olympiis coronam petant. Qui cum careant omni vitio, non ſunt contenti quaſi bona valetudine, ſed vires, lacertos, ſanguinem quærunt, quandam etiam ſuavitatem coloris. Eos imitemur, ſi poſſumus: ſin minus, illos potius, qui incorrupta ſanitate ſunt, (quod eſt proprium Atticorum) quam eos, quorum vitioſa abundantia eſt, quales Aſia multos tulit.

IV.

(5) *Sed quatenus valuerunt*) Edendum curavi, *Sed* qui hactenus *valuerunt*, libris omnibus reclamantibus, ſententia ipſa, & ratione poſtulante. Hoc enim ſentit Cicero: *Qui hactenus valuerunt*, ut vitia vitarent, *ſani duntaxat, & ſicci habeantur*, & liceat illis *palæſtrice in xyſto ſpatiari; non autem coronam ab Olympiis petant*; id eſt, non habeantur in principibus oratoribus; neque perfectæ eloquentiæ laudem ferant. *Lambin.*

IV. Quod cum faciemus, (ſi modo idipſum aſſequemur: eſt enim permagnum) imitemur, ſi poterimus, Lyſiam, & ejus quidem tenuitatem potiſſimum. Eſt enim multis in locis grandior. Sed quia & privatas ille pleraſque, & eas ipſas aliis, & parvarum rerum cauſulas ſcripſit, videtur eſſe jejunior, quoniam ſe ipſe conſulto ad minutarum genera cauſarum limaverit. Quod qui ita faciet, ut, ſi cupiat uberior eſſe, non poſſit, habeatur ſane orator, ſed de minoribus: magno autem oratori etiam illo modo ſæpe dicendum eſt in tali genere cauſarum. Ita fit, ut Demoſthenes certe poſſit ſummiſſe dicere: elate Lyſias fortaſſe non poſſit. Sed ſi eodem modo putant, exercitu in foro, & in omnibus templis, quæ circum forum ſunt, collocato, dici pro Milone decuiſſe, ut ſi de re privata ad unum judicem diceremus; vim eloquentiæ ſua facultate, non rei natura, metiuntur.

Quare quoniam nonnullorum ſermo jam increbruit, partim ſeipſos Attice dicere, partim neminem noſtrum dicere: alteros negligamus. Satis enim his res ipſa reſponder: cum aut non adhibeantur ad cauſas, aut adhibiti derideantur. Nam ſi arrideantur (6), eſſet idipſum Atticorum. Sed qui dici a nobis Attico more nolunt, ipſi autem ſe non oratores eſſe profitentur, ſi teretes aures habent, intelligenſque judicium: tanquam ad picturam probandam, adhibentur (7) etiam inſcii faciendi cum aliqua ſolertia judicandi. Sin autem intelligentiam ponunt in audiendi faſtidio, neque eos quidquam excelſum magnificumque delectat; dicant ſe ſubtile quiddam & politum velle, grave ornatumque contemnere: id vero deſinant dicere, qui ſubtiliter dicunt, eos ſolos Attice dicere, id eſt, quaſi ſicce, & integre. At ſi ample (8), & ornate, & copioſe cum eadem integritate, Atticorum eſt: quid? dubium eſt, utrum orationem noſtram tolerabilem tantum; an etiam admirabilem eſſe cupiamus? Non enim jam quærimus, quid ſit Attice, ſed quid ſit optime dicere. Ex quo intelligitur, quoniam Græcorum oratorum præſtantiſſimi ſunt ii, qui fuerunt Athenis; eorum autem princeps facile Demoſthenes: hunc ſi quis imitetur, eum & Attice dicturum, & optime: ut, quoniam Attici nobis propoſiti ſunt ad imitandum, bene dicere, id ſit Attice dicere.

V. Sed cum in eo magnus error eſſet, quale eſſet id dicendi genus: putavi mihi ſuſcipiendum laborem, utilem ſtudioſis, mihi quidem ipſi non neceſſarium. Converti enim ex Atticis, duorum eloquentiſſimorum nobiliſſimas orationes inter ſe contrarias, Æſchinis, Demoſtheniſque: nec converti ut interpres, ſed ut orator, ſententiis iiſdem, & earum formis,

 tan-

(6) *Nam ſi arrideantur*) Novum, opinor, loquendi genus: & malim, *arrideatur*. Manut.

(7) *Ad picturam probandam adhibentur*) Rectius puto, *adhibeantur*. Idem.

(8) *Quaſi ſicce & integre. At ſi ample*) Ita locum hunc Lambinus reſtituit, Victorius. *quaſi ſicce & integre: & ample &c.* Gruterus, *quaſi ſicce. At integre, & ample &c.* Fed. autem Morellus ita legit, & interpungit, *eos ſolos Attice dicere. Idcirco ſi ſicce & integre, & ample &c.* Judicium eſto doctorum.

tanquam figuris, verbis ad noſtram conſuetudinem aptis: in quibus non verbum pro verbo neceſſe habui reddere, ſed genus omnium verborum, vimque ſervavi. Non enim ea me annumerare lectori putavi oportere, ſed tanquam appendere.

Hic labor meus aſſequetur, ut noſtri homines, quid ab illis exigant, qui ſe Atticos volunt, & ad quam eos quaſi formulam dicendi revocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides. Ejus enim quidam eloquentiam admirantur. Id quidem recte: ſed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. Aliud eſt enim explicare res geſtas narrando, aliud argumentando criminari, crimenve diſſolvere, aliud narratione tenere auditorem, aliud concitare. At loquitur pulchre. Num melius, quam Plato? Neceſſe tamen eſt oratori, quem quærimus, controverſias explicare forenſes dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permovendum.

VI. Quare ſi quis erit, qui Thucydidio genere cauſas in foro dicturum ſe eſſe profiteatur, is abhorreat etiam a ſuſpicione ejus, quæ verſatur in re civili & forenſi: qui Thucydidem laudavit, adſcribat ſuæ noſtram ſententiam. Quin ipſum Iſocratem, quem divinus auctor Plato ſuum fere æqualem admirabiliter in Phædro laudari fecit a Socrate, quemque omnes docti ſummum oratorem eſſe dixerunt: tamen hunc in numero non repono. Non enim in acie verſatur, & ferro; ſed quaſi rudibus ejus eludit oratio. A me autem (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobiliſſimum inducitur. Æſchines (9), tanquam *Æſerninus* (ut ait Lucilius) non *ſpurcus homo*, ſed doctus & acer,

> *Cum Pacidiano hic componitur, optimu' longe*
> *Poſt homines natos.*

Nihil enim illo oratore arbitror cogitari poſſe divinius.

Huic labori noſtro duo genera reprehenſorum opponuntur: unum hoc, Verum melius Græci. A quo quæratur, ecquid poſſint ipſi melius Latine. Alterum, Quid iſtas potius legam, quam Græcas (10) Nec Andromacham

---

(9) *Æſchines, tanquam Æſerninus*) Hic Æſerninus fuit Samnis, id eſt, gladiator, & compoſitus cum præſtantiſſimo gladiatore Placidiano, ſeu Pacidiano, quem commemorat Horat. Satyr. II. 7. 96. Proferuntur autem hi verſus a Nonio Marcello ex Lucilio, c. 4. in *ſpatium*:

> *Æſerninu' fuit flacco ore:*
> *Samnis ſpurcus homo, vita illa dignu', locoque.*
> *Cum Placidiano componitur? optimu' longe*
> *Poſt homines natos gladiator qui fuit unus?*

Vide Tuſc. I. 24. & ad Q. Frat. III. 4. *Lamb.*

(10) *Quam Græcas*) Verborum ordo hic eſt apud Victorium, Manutium, & Gruterum: *quam Græcas. Iidem Andriam, & Synephebos: nec minus Terentium, & Cæcilium, quam Menandrum legunt: nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant: ſed tamen Ennium, & Pacuvium, & Accium potius, quam Euripidem & Sophoclem legunt. Quod igitur &c.*

cham igitur, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant. Sed tamen Ennium, & Pacuvium, & Accium potius, quam Euripidem & Sophoclem legunt. Iidem Andriam, & Synephebos: nec minus Terentium, & Cæcilium, quam Menandrum legunt. Quod igitur eſt eorum, in orationibus e Græco converſis, faſtidium, nullum cum ſit in verſibus?

VII. Sed aggrediamur jam quod ſuſcepimus, ſi prius expoſuerimus, quæ cauſa in judicium deducta ſit. Cum eſſet lex Athenis, *Ne quis populi ſcitum faceret, ut quiſquam corona donaretur in magiſtratu prius, quam rationes retuliſſet*: & altera lex, *Eos, qui a populo donarentur, in concione donari debere: qui a ſenatu* (11), *in ſenatu*, Demoſthenes curator muris reficiendis fuit, eoſque refecit pecunia ſua. De hoc igitur Creſiphon ſcitum fecit, nullis ab ipſo rationibus relatis, ut corona aurea donaretur: eaque donatio fieret in theatro, populo convocato: qui locus non eſt concionis legitimæ: atque ita prædicaretur, EUM DONARI VITUTIS ERGO, BENEVOLENTIÆQUE, QUAM ERGA POPULUM ATHENIENSEM HABERET.

Hunc igitur Cteſiphontem in judicium adduxit Æſchines, quod contra leges ſcripſiſſet, ut & rationibus non relatis corona donaretur, & ut in theatro, & quod de virtute ejus, & benevolentia, falſa ſcripſiſſet; quoniam Demoſthenes nec vir bonus eſſet, nec bene meritus de civitate. Cauſa ipſa abhorret illa quidem a formula conſuetudinis noſtræ: ſed eſt magna. Habet enim & legum interpretationem ſatis acutam in utramque partem, & meritorum in rempublicam contentionem ſane gravem. Itaque cauſa fuit Æſchini, quoniam ipſe a Demoſthene eſſet capitis accuſatus, quod legationem ementitus eſſet, ut ulciſcendi inimici cauſa, nomine Cteſiphontis, judicium fieret de factis, famaque Demoſthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quam de eo, quod civis improbus, ut optimus, laudatus eſſet. Hanc multam Æſchines a Cteſiphonte petiit quadriennio ante Philippi Macedonis mortem: ſed judicium factum eſt aliquot an-

(11) *Qui a ſenatu*) Vulgo, *quia in ſenatu. Demoſthenes &c.* Quam labem omnibus in editionibus inveteraſſe hactenus, eo mirere magis, quod anno jam M. D. XCVI. Federicus Morellus malo remedium attulerat, data in lucem hac opella, *cum inſigni*, ut ipſe inſcripſit, *emendatione loci hactenus deplorati*. Qui locus hic ipſe eſt, in quo nunc verſamur. Atque ita quidem Muretum emendaſſe, teſtis eſt liber a me olim inſpectus Romæ, de quo in præfatione admonui. Quid, quod eandem Petrus Faber, uti ex conjectura ſibi oblatam emendationem proponit, in commentario ad Ciceronis Lucullum, cap. 4. Quis igitur hanc lectionem primus conjiciendo divinaverit, incertum eſt: ſed negligere illam nec debuerant critici poſteriores, niſi forte ignorabant, neque ego volui. Duces hic ſane quatuor meos omitto: at fidem illis eatenus obligavi, ut fas mihi eſſet aliquando ab eorum recedere conſenſu; hoc eſt, ubi non poſſet videri dubium, quin a Cicerone ipſi recederent. Eſſe autem ab illius manu quod edendum curavi, ambiget nemo, qui Atticarum in Legum collectione, Tit. VI. n. 3. *De præmiis bene de Rep. meritorum*, eam viderit legem, quam hic Tullius reſpexit, & Latine ſic reddidit, ut prope verbum verbo: Ἐὰν μέν τινα ὁ δῆμος ὁ Ἀθηναίων στεφανοῖ, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὸν στέφανον ἀναγορεύεσθαι. ἐὰν δὲ ἡ βουλή, ἐν τῷ βουλευτηρίῳ. Olivetus.

Digitized by Google

annis poſt, Alexandro jam Aſiam tenente: ad quod judicium concurſus dicitur e tota Græcia factus eſſe. Quid enim aut tam viſendum, aut audiendum fuit, quam ſummorum oratorum in graviſſima cauſa, accurata, & inimicitiis incenſa contentio?

Quorum ergo orationes ſi, ut ſpero, ita expreſſero, virtutibus utens illorum omnibus, id eſt, ſententiis, & earum figuris, & rerum ordine, verba perſequens eatenus, ut ea non abhorreant a more noſtro, (quæ ſi e Græcis omnia converſa non erunt, tamen ut generis ejuſdem ſint, elaboravimus) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Attice volunt dicere. Sed de nobis ſatis. Aliquando enim Æſchinem ipſum Latine dicentem audiamus.

VARIÆ LECTIONES

E primariis quatuor Editionibus

VICTORII, MANUTII, LAMBINI, GRUTERI,

Collectæ: præter illas, quæ in Commentariis propoſitæ fuerunt.

Paginam indicat numerus prior: lineam poſterior.

1 3 *nam cum &*) V. M. nam & cum
6 *invenctam eſſe*) G. omittit *eſſe*
2 1 *tum facilius*) L. tum etiam facilius
7 *alitur*) G. dicitur
14 *atque optimus*) L. atque ab optimis
16 *more*) L. G. modo
20 *inſcitiam*) L. G. inſcientiam
24 *animis ineſſet*) M. L. in animis ineſſet . . . G. in animis eſſet
3 19 *parvas*) L. parvas
44 *eo quidem*) L. eo vero vehementius
4 6 *eorum certiſſimum*) L. omittit *eorum*
12 *ejus rei*) L. ejus artis
28 *intelligemus*) L. intelligimus
29 *appellabimus*) L. appellamus
5 1 *eas res*) G. omittit *res*
21 *modum : ecquid*) V. modum : ut, quid
22 *bonum præter*) L. bonum in vita præter
6 1 *Quæ ſit ſolis* L. G. omittunt *ſit*
14 *nobis rhetorica*) L. nobis artis rhetoricæ
28 *conjuncte*) L. conjunctim
7 11 *ne*) V. M. nec
20 *non quod de re ipſa non conveniat*) Grutero hæc ſpuria. L. *non quod de facto ipſo non conveniat*, & delet, *non quod de facto non conſtet*
8 4 *brevi*) L. breviter
16 *omnia*) L. omnino
31 *oportet non eſſe*) L. G. oportet, demonſtrationem & deliberationem nec eſſe
32 *eodem urgeb.*) L. eodem incommodo urgebitur
41 *altera aſſumpta*) L. altera autem aſſumpta
9 4 *aliquam*) G. aliquando
18 *ignoſcatur, poſtulat*) L. ignoſcatur ſibi poſtulat
10 20 *conjuncta, & ſi conjuncta*) G. juncta, & ſi juncta
29 *in ratione*) M. in oratione
11 3 *aliud quoque*) L. delet *quoque*
19 *relinquetur*) L. relinquitur
12 21 *in rationem*) V. M. G. in ratione
13 5 *cum tam diverſa*) L. quoniam diverſa G. quoniam tam diverſa
8 *perficiens*) L. efficiens
20 *&, ſi*) G. vel, ſi
22 *vel ſi uti*) G. ſin uti
30 *acciderint*) M. acciderunt
35 *divitiæ, cognatio*) L. divitiæ, gratia, cognatio
14 5 *eſſe aut*) L. eſſe, & aut
15 *eſt, hoc eſt, ut*) L. eſt, &, ut
20 *in oratorem*) M. G. in oratione
23 *interponi*) L. interponere
29 *deinde (cum leniores enim quæ audiet) demonſtrare*) Quæ ſunt uncis circumdata, M. & L. omittunt.
42 *putant*) M. putat, L. putent ſua
15 7 *re relevatur*) L. re levatur
26 *deſideret*) M. G. deſiderat
33 *in quo*) L. in quod
16 2 *memoria remota*) L. memoria propter vetuſtatem remota
12 *æquum & bonum*) L. G. æquumque & bonum
17 *ſumuntur*) L. G. ſumentur
17 27 *ad eandem rem*) L. ad eam rem
35 *leniri*) M. lenire
18 9 *pars*) L. partitio
21 *quid controverſia*) L. quid in controverſia
19 3 *inciderint*) L. inciderint
10 *itaque*) L. G. id quod
28 *deinde quid*) G. Poſthæc quid
37 *dividentur*) L. dividuntur
20 3 *confirmari*) M. L. G. confirmare
4 *omnes . . . confirmantur*) L. omnis . . . confirmatur
5 *perſonis has*) L. perſonis quidem has
7 *nomen &c*) L. nomen eſt certum & proprium uniuſcujuſque perſonæ vocabulum, quo quæque appellatur
11 *numeratur*) V. M. enumeratur
17 *corporis*) M. corpori : corpori,
18 *acutus*) M. animo, acutus
23 *apud quem*) L. G. apud quos
29 *ac ſi*) V. M. aut ſi, L. at ſi

Digitized by Google

38 *ut philoſophia poeeices &c.*) L. ut ad philoſophiam, poeticam &c.
21 3 *faciat*) G. faciet
4 *oratione*) L. ratione
8 *negotio ſunt*) G. omittit *ſunt*
17 *quaretur*) L. quæritur
28 *numerum*) M. numero
29 *&, qua jamdiu*) L. tum ea quæ iamenti jamdiu
31 *& qua*) L. tum quæ
32 *ſint . . . . inſtent*) L. ſunt . . . inſtant
— *ſiant . . . conſequantur*) L. fiunt . . . conſequuntur
40 *cum tempore*) L. a tempore
22 4 *Quare*) L. quare cum genere idem ſit, parte & ſpecie, ut diximus, differt.
23 6 *in his*) L. eo
21 *reprehendetur*) L. G. reprehenditur
22 *ſi*) L. G. ſin
34 *& ne*) V. G. ut ne
24 1 *verum. In eo*) V. M. verum. Verum in eo
4 *praparatas*) L. paratas
9 *locus ſine*) M. locus in mari ſine
31 *ob id, quod*) V. M. ub id factum, quod
32 *nihil geſſit*) G. nihil egiſſet
25 2 *tres*) V. & G. omittunt *tres*
14 *permixte*) V. L. permixtim
— *deſcripte*) G. diſcrete
16 *inventam*) L. G. inventum
26 1 *Age, inquit, ſi*) L. age vero, ſi
27 *quod maneimus*) L. G. delent.
31 *intelligatur*) V. G. intelligat
27 12 *cognoſcere*) M. agnoſcere
24 *rectum*) L. G. rectumne
32 *idem uſu*) L. idem in uſu
28 11 *propoſitio ſit*) L. propoſitio igitur ſit
16 *quendam ordinem*) L. omittit *quendam*
29 24 *eo quod conſtare*) L. M. & quod conſtare
31 *quidem quandam*) G. omittit *quidem*
36 *liquet*) L. licet
45 *oportet ſapere*) L. oportet velle ſapere
30 4 *ex re*) L. ex ſe
11 *approbationis. Hujuſmodi*) L. approbationis. Ea eſt hujuſmodi
28 *affirmatur*) L. confirmatur
31 *De una quoque*) G. V. De unaquaque
32 *argumentationem*) L. G. omittunt
38 *niſi*) L. quam
31 3 *reſpublicas*) L. G. rempublicam
7 *ſpectat*) L. G. ſpectet
12 *Quid magis Epaminondam*) L. G. cur rei magis Epaminondam
14 *atque antiquius*) G. aut antiquius
16 *Atque hoc*) L. at hoc

22 *partibus*) L. e partibus
28 *niſi quod*) L. G. niſi, id quod
32 *ne ſi extra*) V. niſi extra
32 4 *Ac primum*) G. Ac primo
5 *tertium*) L. G. tertio
7 *fide*) V. fidem
11 *& oportere*) L. omittit
32 *ex conductionibus*) L. aut ex conductionibus
33 14 *ſi ſolum id, quod inventum, ſpectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod eſſet excogitatum, referret*) L. ſi ſolum argumentum ſpectaretur, quod eſſet excogitatum, ac nihil quo pacto tractaretur, referret.
23 *ab approbatione*) L. a probatione
36 *levatur*) V. M. allevatur . . . . G. allevatur
34 3 *modos*) L. omnes modos
11 *judicium*) M. judicatum
15 *argumentandum*) L. argumentationem
27 *Curio*) M. Curius
33 *de qua quaritur, ejus rei legem*) L. de quo quæritur, ejus rei, qua de re agitur, legem
35 6 *hoc genus cujus,*) L. omittit *genus*
7 *demonſtrabitur*) L. demonſtrabimus
9 *indigemus*) L. indigebimus
10 *tractatur*) L. tractabitur
14 *difficilius & majus*) L. difficilius ad judicandum, & majus
17 *quod agatur*) G. quo de agatur
36 13 *reprehenditur*) L. reprehendetur
29 *continet*) L. obtinet
37 1 *cognitionis*) G. cogitationis
14 *Ac*) G. At
22 *pecunia*) L. G. pecunia
34 *plurimis*) L. pluribus
35 *Id ex iis*) L. id quod ex iis
38 1 *& quid ſumatur*) L. & quæ aſſumantur
3 *aut ſi non*) L. omittit *ſi*
4 *totum falſum*) M. omittit *totum*
12 *brevi*) L. breviter
16 *aut perſpicue*) G. aut ſi perſpicue
20 *petitur*) L. repetitur
31 *acquirenda*) L. G. quærendæ
32 *continens*) L. continet
33 *Eſt hac*) L. eſt hic
39 24 *pugnam*) L. G. pugnandum
— *hortetur*) L. cohortetur G. adhortetur
40 22 *verſatur*) G. verſabitur
24 *fateamur* L. fatemur
25 *demonſtremus*) L. demonſtramus
26 *de concluſione*) L. concluſionem
35 *non placet*) L. non placuit
— *in numero*) V. L. in numerum
41 11 *ſingillatim*) L. ſingulatim
42 11 *confirmandi* L. confirmationis
43 7 *conſtat*) V. M. conſtant
21 *patribus, aut*) M. omittit

26 *In hac*) M. delet *in*
29 *oratione*) V. M. ratione
30 *hominum*) L. auditoria
39 *proferuntur*) L. proſeruntur
42 *ponentur*) L. ponuntur
45 *adeptum*) L. adeptus
44 30 *ſatis, at videmur .... diximus*) L. ſatis videmur .... dixiſſe.
45 2 *Cum in primis*) L. Cum primis
46 4 *Neque tum eos*) M. neque tamen eos . . . L. neque eos
16 *quat vel'et*) V. quam vellet
18 *probata*) L. comprobatæ
21 *omnibus ex partibus*) L. G. omni ex parte
26 *nobis*) G. omittit
31 *ſi quo in vitio*) L. delet *in*
35 *vellent*) L. mallent
37 *inſcitia*) L. inſcientia
38 *quam illo in ſua pictura*) L. quam illius picturæ
47 2 *ex eo numero*) L. ex earum numero
13 *ut cateros*) L. ut & cæteros
38 *ut ne*) L. delet *ut*
48 7 *& judicationes*) V. M. omittunt
49 5 *cominatus*) G. conſecutus
7 *quandam*) G. eandem
--- *divertiſſent*) L. G. devertiſſent
14 *cruentum*) G. cruentatum
17 *ipſe gladium*) L. ipſum gladium
34 *vinilentia*) G. violentia
50 12 *ex aliqua*) L. ex alia aliqua
— *earum*) L. omittit
36 *oportet*) L. oportebit
44 *conſiderare*) L. conſiderari
51 9 *brevi*) L. breviter
10 *ut ne*) L. ut non
19 *leviſſime*) G. leniſſime
24 *magis*) L. majus
--- *magis*) L. majus
32 *tanta .... ſtultitia*) L. G. tanta ſtultitia
52 10 *vivat*) L. omittit
13 *cum poteſtate*) G. in poteſtate
21 *conſequuntur*) L. conſequuntur
24 *Item facta*) G. Jam facta
32 *adducetur*) L. G. adducetur
33 *interceſſerit*) L. interceſſit
37 *poterit*) L. potuerit
53 1 *ejuſdem*) V. M. L. ejus
3 *ſi quem*) V. M. ſi quis
13 *tantum*) G. tantundem
26 *faciet*) V. faciat
54 2 *dicetur*) M. L. dicentur
18 *poſſunt*) L. poſſint
28 *propter quas*) L. per quas
38 *eſt*) L. erit
55 4 *ecquo*) L. ecquid
11 *comitatum*) L. comitem
56 15 *dicitur*) G. dicetur
57 1. *in inventione*) L. delet *in*
58 4 *in qua*) G. in quam
39 *ſui*) L. in ſui.

59 14 *quos, qua lege*) L. quos, aut qua lege, aut qua pœna, aut quo crimine; aut quo tempore.
20 *ut cauſa* (V. ut a cauſa
26 *confirmentur*) L. confirmantur
29 *parricidii*) L. patricidii
31 *ut diu*) M. L. & diu
33 *eſſet*) L. G. eſſe
60 10 *extra quam in*) L. extra quam ſi in
12 *except. addi*) L. exceptionem illam addi
17 *judicetur*) L. judicatur
24 *quid aliud agatur*) G. omittit *aliud*
29 *agatur ... veniat*) L. G. agantur .... veniant
30 *alio*) L. aut alio crimine, aut
31 *rationem*) G. orationem
61 30 *qua jam*) L. quam jam
31 *aut ſi*) V. M. G. ac ſi
62 15 *in memoria*) L. delet *in*
16 *honorum*) L. honoris
20 *reveremur*) G. veremur
33 *in omnes*) V. inter omnes
37 *quiſque*) G. omittit.
38 *debebit*) G. oportebit
63 2 *ab auctoritate*) L. pro auctoritate
22 *ſtatuerint*) L. ſtatuerunt
64 6 *educeret*) L. abduceret
11 *aut conjecturalis*) L. aut hæc conjecturalis
65 13 *laudatur .... demonſtratur*) G. laudabitur .... demonſtrabitur
39 *atque ea*) L. atque eadem
66 3 *Curiatius*) V. M. Curiatibus
6 *indigne*) L. hoc indigne
11 *de fratris*) L. G. omittunt *de*
33 *fuiſſet*) L. G. fuiſſe
--- *omnino*) G. omnium
67 10 *refert*) L. referet
19 *levabitur . Primum*) L. levabitur ſic: primum
20 *verum omnino*) V. M. verum etiam
22 *in eam*) L. in eum
29 *accuſatoris*) L. ab accuſatore
68 5 *dimovetur*) L. removetur
16 *videri*) L. videre
69 6 *utriſque*) L. utrique
7 *Hi tamen*) L. Hi autem
19 *attamen*) L. G. at enim
71 37 *ais oportebit*) L. uti eorum hominum oportebit
72 24 *ex eo quoque*) L. ex uno quoque
73 6 *tamen dignum*) G. tam dignum
--- *virtute*) G. quam virtute
9 *ducere*) L. deducere
15 *dictum*) V. ductum
74 13 *beneficium proferet*) L. beneficia ſua reus proferet
16 *cum beneficiis*) L. cum pro beneficiis
25 *deductas*) L. ductus ... G. diductus
32 *aut concilio* (L. aut a concilio
36 *accommodetur*) L. accommodatur

Digitized by Google

75 8 *conſectatus*) L. inſectatus
9 *ut & in*) L. ut nec in
12 *& in quæſtione*) L. omittit *in*
18 *quærentur*) L. conſiderabuntur
21 *opitulatus ſit*) G. delet
26 *& ſi quid*) L. G. ecquid
76 11 *utrum copiane*) L. utrumne copia
77 12 *atque iis*) L. atque ex iis
18 *fictam exempli*) L. fictam legem exempli
20 *poſſet*) L. poſſit
23 *exitum facile*) L. exitum legis facilem
27 *neceſſarium demonſtrabimus*) L. neceſſarium eſſe demonſtrabimus
78 3 *utrique*) M. G. utrumque
11 *genitus*) L. genitur
13 *Tu mihi, dicebat, ſecundus*) L. tum mihi ille ſecundus.
23 *in eum*) L. in eo
27 *in eo qui*) L. in eo milite, qui;
28 *vetaret*) L. vetet
29 *conaretur*) L. conabatur.
79 6 *majore autem parte*) L. majorem autem partem
19 *quo hominem*) L. quod hominem
35 *indicium*) G. judicium
80 6 *dicendum: quam abſurdum non*) L. dicendum: abſurdum eſſe non
41 *cauſa in lege*) L. cauſa lege .... G. cauſa ex lege
81 8 *indignum*) V. M. indignius
15 *cujuſmodi*) L. cujus cujuſmodi ... G. cujuſcemodi
25 *aut ita*) L. aut ſi ita
26 *Conveniat*) V. M. eo veniat
82 5 *aut aliis*) L. aut ſi aliis.
29 *in ſermone*) L. delet *in*
83 28 *depoſcito*) M. poſcito
--- *concedito*) V. conceditor
84 11 *in utra*) L. delet *in*
12 *afficiatur*) L. ſtatuatur
13 *diligentiſſime ſancita*) V. diligentiſſima, & ſancita
18 *propius*) V. G. promptius
24 *ſcriptum*) M. G. deſcriptum
36 *inteſtato*) L. inteſtatus
--- *agnatorum*) V. agnatum
38 *et ſtatim*) V. M. & ſtatim
39 *inducta*) L. inditæ
85 12 *communes*) V. M. omittunt
16 *percontatione*) L. cum percunctatione
26 *affertur*) V. M. afferetur
30 *dictum*) V. M. prædictum
33 *diſſimilibus*) L. de diſſimilibus
86 8 *applicaverunt*) L. applicuerunt
9 *Poſtea*) L. Poſt
20 *autem*) M. item
23 *genus* L. G. omittunt
87 7 *inductos*) L. delet
10 *brevi*) L. breviter
20 *autem*) G. aut
37 *inſeruit*) L. inſerit
88 22 *invectionis*) L. inferioris
36 *reponemus*) L. reponuntur
89 2 *ad ſe*) V. L. omittunt
13 *conſiderandi*) V. conſiderandus.
20 *extraneis*) V. M. extrariis
24 *alia*) L. aliæ
32 *difficulter*) L. difficile
35 *fieri*) V. M. omittunt
90 20 *pariter autem*) V. L. præter hæc autem
--- *res neceſſitudinis*) L. neceſſitudines
35 *delibatum*) L. delibratum
91 2 *& in*) G. vel in
24 *extrarias*) L. extraneas.
28 *contraria quoque*) L. ut contrariis cognitis, contraria quoque intelligantur.
92 2 *hunc*) L. hoc & ſuperiore libro.
94 41 *Ac fuit*) M. L. ac fuit quidem
95 44 *conceſſum*) V. M. conceſſum eſſe
2 *cum*) L. tum.
7 *nam prima*) M. nam & prima
8 *& conſulatu*) L. & in conſulatu.
20 *quæ pueris*) L. quædam pueris
96 37 *ex Græcorum*) V. M. delent *ex*
97 14 *viam*) V. vim
38 *expromenda*) V. M. exprimenda
98 19 *videatur*) M. G. videtur
20 *propoſita*) L. poſita
23 *partitionem quandam*) L. partitionem jam quandam
99 2 *dici memini*) L. dici mihi memini
100 7 *&, quod*) V. Sed, quod.
8 *in herbam*) M. in herba
11 *conſediſſe dicebat. Ibi*) L. conſediſſe, ubi, ut
19 *vilis*) V. L. G. velit
26 *religiones*) M. religionem
32 *improbos* G. integros
101 8 *brevi* L. breviter.
23 *aut inſtituendis aut conſervandis*) L. aut inſtituendis, aut in conſervandis
28 *Tullio*) V. M. G. Tullo
45 *moreſque*) M. moſque
102 11 *tuo*) L. pro tuo
12 *in omnis ſermonis diſputatione*) L. in omni ſermone .... M. in omni ſermonis diſputatione
13 *praeſſem*) L. præeſſem
14 *manum* (V. M. G. manu
24 *negaret*) V. M. L. negare cogeret
103 2 *putas eſſe*) L. putaſſes
7 *conjungitur*) G. contingitur
10 *ut in ſententiis*) V. L. G. & ſententiis.
--- *ad perſuadendum*) L. omittit
104 4 *præclari*) L. clari
14 *ſtatuit*) M. ſtatuet
17 *omnium*) L. omittit
18 *morum*) M. moris
105 15 *compoſitam orationem*) L. compoſita oratio, & ornata, & ..... diſtincta.

16 ex-

16 *expeliatione*) V. explicatione
19 *nec ſcientia*) V. omittit
24 *& certarum*) M. & quaſi certarum
--- *forenſ. canes*) L. forenſibus quaſi canes
33 *putatur proprius*) G. proprius videtur
106 1 *artis*) L. artis ſuæ modo nomine
10 *Exangui*) V. M. exiguo
11 *hic eum omni*) M. hic omni tum gravitate, tum etiam jucunditate
14 *ac jam tum,*) L. at tum
34 *omni reip. genere*) L. omni republica
107 2 *in oratore*) L. in oratione
6 *dubitabo*) V. dubito
27 *propoſui*) L. G. poſui
30 *aut in uſu*) L. atque in uſu
108 24 *prope*) L. omittit
34 *libero digna*) M. libero homine dignæ
35 *earum rudes*) M. earum rerum rudes
109 1 *& qui*) L. & ut qui
3 *adhibentur*) L. adhibeantur
17 *facultatem*) V. L. G. facultates
45 *proconſul*) L. G. proconſule
110 5 *quiſque ut poterat*) M. quiſque eorum, quantum quiſque ... L. ut quiſque
26 *docebat*) V. dicebat
30 *libris*) G. libellis
34 *inſtituendis*) L. conſtituendis
111 3 *uti eorum*) M. uti qui audirent, ſic afficerentur animis, ut
4 *quod item*) L. quod ita fieri nullo modo poſſe ajebat, niſi
20 *blandiri ſuppliciter*) M. G. blandiri & ſuppliciter inſinuare iis
30 *ſeiſſe*) L. ſcire
113 18 *inſcitia*) L. inſcientia
22 *erectionibus*) V. M. conditionibus
114 9 *ponitis*) M. imponitis.
21 *jam*) L. omittit
115 4 *ratione,*) M. tractatione
11 *aſſentiri*) G. aſſentire
18 *ipſe, ne*) L. ipſe mihi, ne
22 *prenſando*) V. M. prehenſando
25 *ineptus eſſe*) L. ineptum me eſſe
116 6 *ſentio*) G. cenſeo
11 *Et ſi quis*) L. Sed ſi quis
24 *ficti*) L. facti
27 *quin*) L. qui non
35 *habnet*) M. L. habet
117 2 *cumulatus*) V. G. cumulandus
18 *expectationem*) M. judicia
40 *tum accideret*) L. tum illud ipſum accideret
118 28 *artificio per quam*) M. artificio & opera quam
119 26 *perfecte*) L. perfectum
29 *in ſuo genere*) L. in eo genere
120 6 *autem*) L. etiam
31 *diſponere*) G. componere
33 *his*) L. in his
121 2 *ejicio*) L. rejicio
5 *in ſtadium*) V. M. ad ſtadium
123 13 *quemcumque*) V. M. ſi quemcunque
23 *vix viderim*) M. non viderim
32 *illam, veniſſes*) G. villamque veniſſes
33 *tuque valde*) L. tu, qui valde
34 *nunc petes*) L. nunc quin petis... G. nunc petis
124 9 *quoniam*) L. quando
16 *An tu*) L. Ain' tu
24 *omittam innum.*) M. L. omittam, quæ ſunt innumerabilia
125 7 *putarim*) V. M. putarem
11 *eſſet*) G. erat
126 3 *& multis*) V. G. cum multis
18 *poſſe facile*) G. poſſe ſe facile
127 2 *aut ratorum*) G. omittit
7 *majores gub.*) L. majores naves gubernare
129 2 *in re*) L. delet
131 5 *inteſtato*) L. inteſtatus
132 24 *brevi*) L. brevius
133 3 *ut ei*) T. G. uti
11 *ſive quem*) V. ſi quam
--- *aliena*) M. hæc aliena
31 *rei*) L. delet
32 *vir*) L. ille vir
134 7 *hominibus*) G. omnibus
17 *reperiſſent*) M. peperiſſent
24 *a ſolitudine*) L. tum a ſolitudine...G. ab iſta ſolitudine
135 15 *qui primum*) L. primum qui.
16 *putaetur*) putaretur
22 *labentemque*) L. libantemque
29 *inſcientiam*) V. inſcitiam
36 *concitatus*) L. incitatus
136 16 *intelligas*) M. ſenties, intelligemus
38 *diſſenſerint*) L. diſſentiunt
137 2 *quæreremus*) G. quæremus
40 *illam*) V. G. aliquam
138 2 *non, etſi*) non, ſi
8 *is perficiet*) L. ita perficiet
10 *ſcriptis*) V. M. ſcrupis
— *juris civilis*) M. juriſconſulti
138 28 *ac rationes*) V. G. atque rationes
129 3 *ajunt*) V. L. G. delent
12 *per animos*) L. delet *per*
140 14 *idem Q. Ser.*) M. G. idemque Ser.
141 13 *Quod*) G. Quid
26 *ſed magiſter*) M. ut magiſter
142 12 *inſcitiam*) L. G. inſcientiam
29 *juris eundem*) V. juris civilis eundem
143 14 *herctum*) V. herciſceri ... M. herciſci
144 5 *ille*) M. illi
9 *fuit*) V. fuerit
16 *eſt*) L. eſſet
20 *quod*) M. quo de

21 *eſt*) M. L. eſſe
29 *Scævolæ*) M. delet
145 2 *dicendi vis*) M. dicendi certe vis
17 *lamentari*) L. lacrymari
— *coegiſſe*) M. coegiſſes
18 *nuncupaſſet*) M. L. nuncupaſſit
25 *poſſit*) V. poſſet
146 3 *Manilianas*) L. Manlianas.,.. V. Mamilianas
24 *poſſumus*) M. poſſimus
147 7 *diſtrahere*) M. diſtrahi
16 *quaſi*) L. delet
18 *præſcribitur*) V. G. perſcribitur
— *Munionem*) L. Minuritionem
148 7 *aliunde*) L. alicunde
21 *accederet*) L. accedet
26 *dicendi: quod*) V. M. G. dicendi: & quod
29 *audimus*) V. L. audivimus
32 *hoc*) L. delet
149 3 *Longino*) V. M. L. Longo
6 *videtur*) M. habere videntur
9 *adipiſcendum*) L. apiſcendum
12 *ſua*) L. ſuæ
22 *irrauſerit*) V. M. irraucuerit
34 *ſuperarit*) V. M. ſuperaret
41 *is*) M. id
— *in loco*) V. delet *in*
150 21 *conſtituiſſem*) V. M. conſtituiſſe
151 2 *non*) G. delet
17 *narravit*) L. narrarunt
152 7 *hoc novum*) L. novum (nam hoc jam
22 *ſepta*) L. ſeptum
28 *ad tantam*) V. M. G. in tantam
153 14 *jam*) V. jam me
28 *quiſnam*) M. quiſquam a
33 *adhortatione*) M. ratione
154 8 *intervenimus*) M. interveniemus
13 *magis*) L. magiſque
16 *mihi*) L. delet
25 *vereare*) L. verere
28 *ductum*) M. dictum
33 *eſſe*) M. delet
41 *Craſſe, qui*) L. Craſſe ii, qui
155 2 *inambulamus*) G. ambulamus
27 *ac*) V. M. G. atque
32 *teſtamenta tu*) L. teſtamenta merito tu
156 6 *neque ad ind.*) L. neque ſe ab ind.
20 *impetraro*) L. impetrabo
157 9 *alteutri*) L. alterutrum
10 *verum*) M. vero
28 *poſſim*) L. G. poſſem
33 *Qui*) M. Quis
— *moderata*) M. moderata
35 *in*) L. delet
158 2 *illuſtrata*) L. illuſtratæ
20 *ei*) V. M. G. delent
31 *doceant*) M. L. doceat
39 *cum*) M. L. tum
159 8 *inurbanum*) L. urbanitatis
34 *ſumuntur*) M. ſumentur
161 7 *ſi ut*) V. ſicut
13 *afferebatque*) L. referebatque
18 *Acuſilai*) L. Acuſilaus
26 *leni*) M. levi
162 32 *numero*) L. numero fuiſſe
23 *leniore*) V. leviore
163 13 *veſtros*) L. vero
17 *aliena*) M. G. alia
28 *quoniam*) L. quod
34 *excellant*) L. excellat
164 2 *nulla*) M. ulla
4 *admonita*) L. monita
5 *artibus*) M. partibus
10 *laudationes*) V. M. G. laudationis
18 *nota*) M. L. notatæ
165 3 *artis*) M. rei
4 *neceſſe eſſe*) L. G. neceſſe eſt,
5 *poſſe*) L. poteſt
6 *neque eſſe*) L. neque eſt
9 *reliqua non*) M. L. reliqua per ſe non
25 *operis*) L. opus
32 *ſciam*) M. ſcio
166 12 *dicendi*) L. delet
31 *denique*) V. deinde
167 11 *poſſum*) M. poſſim, cum ſim
168 5 *decet*) L. debet
8 *doctiores*) V. M. doctores
13 *Attamen*) L. Ut tamen
14 *gladiatori*) L. gladiatoria militi
— *ſed*) L. ſic
17 *potuero*) L. potero
19 *eum*) V. M. G. delent
21 *hortabor*) V. cohortabor
25 *moleſtum magn.*) L. moleſtus ei magn.
169 2 *cum*) V. G. delent
3 *aptum*) L. aptis
20 *intendiſſet*) V. G. incidiſſet
23 *imitetur*) M. imitemur
28 *vitioſe*) L. vitioſi
31 *tamen*) L. delet
42 *conſtent*) L. extent
170 7 *Itaque*) L. Atqui
— *Theopompi*) M. L. Theopompus, Ephorus, &c.
8 *inter ſe ſe, & magiſtri*) G. & inter ſe magiſter
20 *imitatur*) V. g. imitetur
171 15 *conſtituimus*) L. inſtituimus
23 *nihil*) M. delet
29 *multam exiſtimari*) M. L. multi æſtimari
172 10 *ambiguis*) L. ambigendi
27 *reſponderat*) L. reſpondebat
173 2 *uterque*) G. delet
19 *Itaque*) V. Idque
21 *defendimus*) L. defendemus
41 *noſtram*) L. aut noſtri, aut
147 7 *reperiuntur*) V. M. L. pariuntur
25 *oporteat*) V. G. oportet
45 *his ingeniis*) L. ejus ingenii
175 3 *Atque*) L. Itaque
5 *ſint*) M. ſunt
30 *diſſimillimi*) V. diſſimiles

170 39 *la-*

176 39 *latet*) V. lateat
177 33 *interemeris*) L. interfecerit
178 11 *ſunt, qui*) L. ſunt ii, qui
25 *multa*) V. M. multum
30 *gignitur*) L. genitur . . . G. genitus
— *tum ut*) L. tum mihi ille hæres eſto
179 10 *facile*) L. facilem
29 *intelligitur*) L. intelligeretur
180 1 *Ea*) V. M. Ea . . . . L. etenim
13 *ut*) V. G. &
20 *inquam, eum*) L. inquam, quæ cum
28 *pervolvatur*) V. revolvatur
32 *reliquum*) L. relictum
181 6 *argumentatio*) L. argumenti ratio . . . . G. argumenti via
7 *hanc*) L. hanc orationem
11 *putaram*) G. putaramus
18 *&, ſi palam*) L. nec, ſi palam
182 4 *Minime,*) L. Minime vero,
7 *ſuſpicionem*) L. ſuſpicionem omnem
11 *Diogenem*) L. Diogenem eum
26 *quod ſi quis*) V. L. G. quod ſi quid
29 *aurificis*) V. M. artificis
183 1 *habitarunt*) L. laborarunt
11 *ut nutrices*) V. ut ajunt
30 *attingat*) L. attingit
34 *veſtigabimus*) L. inveſtigabimus
185 14 *afficiet*) V. M. afficiat
16 *quid*) L. quicquid
36 *placet*) L. placeat
186 5 *vincendum*) V. dicendum
30 *facilitatemque*) V. M. facilitateque ſignificandi
187 21 *qua a me*) L. cum a me
29 *ardere*) L. incenſus eſſe
— *Neque*) L. Neque enim
188 24 *ſpondalia*) L. ſpondialia
27 *illud*) V. M. G. illum
190 37 *potuiſſem*) L. poſſem
191 4 *ſerpere occ.*) L. ſerpere eo occulte
8 *hac*) L. hoc
10 *quorum*) L. quorum tu
26 *velle*) G. omittit
41 *aut in bonos*) L. aut bonis viris, aut iis quos quiſque minime lædere debuerit, aut reip. tum excit.
192 10 *communis juris*) L. delet
13 *tanti*) L. tanta
23 *Jam*) L. At
33 *volumus*) L. delet
193 21 *propoſitis*) L. poſitis
24 *leniter*) V. M. leviter
195 3 *Scævola*) V. M. G. Scævolam
5 *luſit*) L. eluſit
— *Bruto*) M. Brutum
196 2 *lotum*) V. M. G. locutum
6 *funere*) M. delet . . . V. G. cum funere
197 13 *Juli*) V. illam
16 *cum*) V. M. quod
22 *videmur*) V. M. Videremur

34 *tamdiu*) L. jamdiu
36 *poſſit*) V. L. poſſet . . . . M. poſſint
198 15 *diſputationis*) L. diſputationis meæ
199 12 *enim*) V. M. G. delent
18 *niſi ſi ſe*) L. niſi ſe
200 4 *demonſtres*) L. demonſtreatur
12 *has ſere*) V. aſſero
201 14 *quam*) V. ipſe, quam
26 *& quod*) L. quod &
202 10 *velut in iiſdem*) L. velut iiſdem
17 *Spuri, ut*) V. G. Spuri? *& delent*, ut
18 *veniat*) V. veniet
204 4 *aliter enim*) V. L. G. alterum
12 *magiſque*) V. M. G. delent *qua*
13 *ut in*) M. ut illud in
14 *eum, cum in campum non veniſſet*) V. G. eum in campum non veniſſe
205 1 *aliud*) L. aliud quoque
8 *videns*) V. G. videt
206 6 *Statius*) V. ſatius . . . . M. ſocius
8 *clamoris*) V. M. clamoris eſt
208 18 *Scribonio*) L. Scribonio Liboni
21 *ebortem*) L. cohortem
209 5 *breviſſimum*) M. breves ſumus
14 *Ut illud M.*) L. Ut M.
210 18 *P.*) L. Sp.
212 26 *ego*) G. enim
215 2 *Albius*) M. Albucium Granius.
22 *Ejero*) L. ejuro
216 3 *Ab hoc vero Craſſo*) L. Hoc vero Craſſi
217 14 *illa*) L. illa quoque, quæ
15 *qui hoc*) M. qui in hoc
34 *diſſimulatum obruatur*) L. diſſimulatum ante obruatur
218 7 *conor*) coner
36 *quiſque*) L. quis
219 3 *quid intelligam*) L. delet
7 *quoddam*) V. M. quidem
15 *pollicitum*) M. L. pollicitus
33 *fit*) G. ſit
37 *rogatu*) M. L. rogatio
220 7 *in adv.*) L. delet *in*
10 *quo*) L. quod
39 *omnes*) L. homines
221 6 *agetur*) L. agitur
11 *atque*) L. quodque
12 *vel narr.*) L. vel re narrata atque expoſita
23 *occurratur*) L. ſuccurratur
28 *qua*) L. quæ æque
32 *poſtremum*) V. M. poſtremo
38 *admirari*) L. demirari
222 5 *reliquis*) L. in reliquum
8 *ſed*) L. quam
12 *lenioribus*) M. levioribus
22 *effloruiſſe*) V. M. defluxiſſe
24 *&*) L. aut communitionem
33 *infanda*) L. nefanda
38 *monens*) L. commonent
223 16 *proluſerunt*) L. præluſerunt
18 *redundet*) L. redundat

23 *Ut*) V. M. Videlicet . . . L. Videant illam
33 *probabilius quod*) L. probabilius, ſi, quod
35 *conſiſtitur*) V. M. conſtituitur
36 *cætera*) L. cæteris orationis partes
39 *argumento*) L. argumentando
224 2 *obcæcat*) L. excæcat
7 *narrari*) L. narrare
9 *narandus*) L. narrandum, videndum
15 *conjuncto*) L. conjuncta
225 4 *in tam*) M. in clara
10 *defendit*) M. defendet
11 *utilitates*) L. delet
12 *contrariorum*) L. contrariarum
13 *impellit*) V. M. impellet
33 *ſine multit.*) V. niſi multitudine
226 6 *laudationum*) L. delet
10 *Græci legendi*) V. G. Græci magis legendi, & delect.
36 *in ſe,*) L. delet
42 *Ferunt*) L. Feriunt
44 *laudari*) L. laudata
227 13 *virtutis*) L. virtuti
28 *inſignite*) V. M. inſigniter
35 *aut quod*) L. aut non
41 *Coo*) V. M. Chio . . . G. Cejo
228 9 *cubuiſſet*) L. recubuiſſet
22 *quid reſp.*) V. cui reſpoderint
230 14 *hunc*) V. M: G. delent
21 *An ſe neſcire*) L. An ſe hæc neſcite
39 *uti*) *eo*) M. ut in eo
231 2 *nomen ipſum*) L. nomen ſuum
233 2 *Septembris*) L. Septembribus
17 *dicta eſſer.*) L. dicta eſſe ferebantur
19 *pro pignore*) V. propugnare
— *putaris*) V. L. putares
20 *concidaris*) V. L. concideres
235 4 *imperatoriis*) L. imperatoris
11 *eſſe*) L. delet
236 14 *in integro*) L. integra
26 *ipſi*) L. ipſius
31. *audierit*) L. audierint . . . poſſint
237 2 *tum*) V. cum
3 *veniſſe*) V. M. G. veniſſet
6 *poſtmeridianum*) L. pomeridianum
10 *putem*) L. putem me
14 *conſiditur*) L. conſideret
17 *ſibi de iis*) L. ſibi ea, quæ
238 27 *oblectant*) G. obiectent
239 9 *quamquam*) quamque
240 22 *in*) L. delet
33 *conformaret*) V. confirmaret
241 8 *cognitionem*) G. cogitationem
242 21 *totum*) V. M. totam
22 *videtur*) V. G. videris
243 6 *Tum ille*) L. Tu vero, inquit ille, bonam monuit
244 28 *Verum*) L. Vero
35 *magis*) L. magis cum
245 11 *labore*) L. labori
23 *ipſi*) L. ipſi quidem
30 *Hic iis*) V. G. is. M. iis; *omiſſo* hic
246 18 *Eretriacorum*) M. G. Eretricorum
27 *præſertim*) V. M. præſertim;
247 7 *attamen*) L. & tandem
8 *poſſis*) V. G. poſſit L. poſſint
248 15 *Socratem*) G. Iſocratem
35 *unum*) L. unde viginti
249 13 *quamcumque*) L. quamque
24 *homines*) V. L. G. hominum
34 *ſententiam*) L. partem
250 17 *libris*) L. libris fuiſſe
251 13 *ætas*) L. ætas &
252 1 *diſcendum. Eadem*) G. diſcendum fuit. Eadem
253 3 *multo*) V. G. multum
14 *cuicuimodi*) V. G. qui cujuſmodi
254 21 *ſenſus*) L. ſenſu
255 13 *proximos*) M. proximo
256 18 *orationis*) L. oratione
257 6 *animos*) M. omnino
18 *infinite*) L. infinita
19 *quærentis*) L. quæſtione
258 7 *attentatum*) L. attactum
260 18 *haurimus*) L. hauriamus
31 *legerit*) V. M. G. cognorit
33 *labetur*) L. delabetur
39 *ratione*) L. genere
42 *continerentur*) L. continentur
44 *de naturis rerum*) M. delet
47 *dicerentur*) L. differuntur
262 32 *repetenda*) M. petenda
263 13 *Lyſis*) V. Lyſias
25 *Philothetn*) M. Philoctete
264 5 *loquendi*) M. L. eloquendi
265 32 *verum*) L. verumtamen
41 *eſſe a nobis*) V. eſt . . . L. eſſe nobis
261 1 *noſtra*) V. G. noſtra
9 *ex animato*) V. M. L. ex animo
10 *num non*) L. nunquid vero non
12 *ſenitus*) V. M. ſenſus difertus indigenitalis
13 *incurveſcere*) L. incurviſcere
22 *mutationes*) M. G. mutationes
27 *agnoſcitur*) V. agnoſcetur
267 8 *Fervet*) L. G. Fervit
10 *aut quo ſignificetur*) L. aut ſignificant magis rem totam, ſive
11 *occultantem*) L. occultantem rem
15 *exponi*) V. exprimi
17 *Atque*) L. delet
18 *delectantur*) L. delectentur
268 2 *diſſimilitudo*) L. diſſimilitudo, ut
14 *eſt verbi*) L. eſt in verbis transferendis
19 *comiſſationis*) V. M. comeſſationis
21 *fuiſſet*) M. L. G. delent
29 *irruiſſe*) L. irrupiſſe
269 31 *unum*) L. unus
32 *ante*) V. M. L. omittunt
37 *magna*) L. longa
370 13 *perſona*) L. perſonam

272 13 *carina*) V. M. G. carinæ
14 *mali?*) V. M. L. mali, quam reliqua!
22 *Capitolium*) G. delet
28 *poſſet*) V. M. poſſit
39 *paen*) V. L. pæan, *& ita ſemper*
273 17 *ſuſpicatur, ex*) G. ſuſpicatur, & ex
24 *ingeſta*) G. impolita
35 *membra*) V. M. verba
274 20 *carpenda*) V. M. capienda
24 *finiantur*) L. finiantur, verborumque conjunctio
275 41 *verba*) L. verba numeroſe
276 9 *decentiam*) V. M. G. condecentiam
12 *innumerabiles*) L. innumerabiliter
14 *tollitur*) L. tollitur venuſtas,
19 *lenitatem*) L. levitatem
277 3 *quoddam*) L. quoddam habens
30 *ſententiis*) L. ſententiarum.
278 43 *lene*) G. læve
45 *ſimilium*) L. omnium
279 5 *Impius*) L. ipſe
6 *Manderem*) L. mandem
281 13 *poſteritati*) V. M. poſteritatis
18 *Hinc*) M. huc
19 *&*) L. ſed
--- *firmandum*) L. firmandam
23 *quoque*) M. quo ... L. ad quod
282 7 *curamque*) L. curaque
284 9 *in*) L. delet
10 *magna*) L. magna bonorum ſapientiumque civium
286 10 *emetiar*) L. remetiar
13 *ſiti flos*) V. M. G. flos ſiti
17 *cum*) L. poſtquam
22 *ſe*) V. M. omittunt
23 *incomm. exact.*) L. incommodo tuo exact.
32 *hic*) L. id
35 *annalium*) V. rerum .... L. rerum noſtrarum
45 *potuero*) L. potero
287 16 *Etenim*) V. & dicere enim
32 *habeat*) V. M. G. habeant
288 21 *digreſſi*) L. G. degreſſi
289 41 *clarorum*) L. clariſſimorum
290 10 *tibi*) V. omittit
11 *& Coriol.*) L. & in Coriol.
41 *quis*) L. quis in
291 7 *tradit*) L. tradidit
13 *ſalubritatem*) L. delet.
15 *contemnendi*) L. contemnendi illi
17 *fuerint*) L. fuerunt
294 4 *Cethegus*) V. Cethegus Veturio Collega Philoni filius
7 *quidam*) L. quidem
11 *delibatus*) M. delibutus
20 *modo*) L. delet.
295 2 *niſi*) M. niſi ſi
9 *a plebe*) V. G. ad plebem
13 *fere*) G. veræ
34 *apertis, cum brevitate, tum nimio acumine officit*) L. apertis officit, *deletis cæteris.*

39 *non*) L. ne
40 *Catonis*) L. Catones
296 2 *amatur*) L. amantur
4 *potuit; & adde*) L. potuit; adde
39 *Accius*) G. Attius
297 12 *in vatibus*) L. delet *in*
299 2 *eloquentem*) L. eloquentem, M. illius ... G. eloquentem, M. alium illius
9 *& vere*) V. M. G. at vero
301 6 *egrederetur*) degrederetur
21 *Viriati*) L. Viriatico
303 1 *alii*) V. & G. delent.
4 *idque*) L. id quod
10 *illa*) L. illo
404 3 *paulum*) L. paululum
5 *appareat*) V. M. apparet
16 *contigit*) M. contingit
308 4 *pro ſe ... ipſe*) L. ipſe per ſeſe
309 8 *quoad*) V. M. quod .... G. quo
12 *Addebat*) M. delet
310 5 *Accio*) G. Attio
6 *illis*) L. illis, ſatis
9 *eſſet*) M. eſt
311 *fregit*) V. M. G. fecit
312 8 *quorum*) L. delet
--- *&*) L. delet
313 11 *tamen exile*) M. tamen & exile
317 16 *Caſulenus*) M. Cæſidenus
17 *injuria*) V. G. juſtitia
318 9 *dicendi*) V. in dicendo
17 *modo*) L. modo eo
320 22 *proprie*) L. propria
321 15 *vertebat*) M. convertebatur ... G. convertebat
--- *conqueſtionibus*) M. G. queſtionibus
35 *& in jure*) L. delet *in*
--- *paratiſſimum*) L. peritiſſimum
322 32 *quem*) L. quenquam
323 10 *ambigua*) V. M. ambiguam
12 *poſitis*) V. M. propoſitis
18 *diſcendi*) V. M. dicendi
325 6 *nobis*) V. G. nobis bis narr.
326 14 *& popul.*) V. etiam popularis
328 8 *etiam* M. L. autem
11 *idem*) L. id
332 1 *id laberas*) V. adlaboraſſe huic
27 *quid efficiatur; ego, etiam cur id efficiatur ...*) Sic ſupple lectionem. L. cur ita efficiatur
33 *perinde*) L. proinde
333 10 *omnium*) L. multorum
--- *millium*) V. me illum M. hæc illum
11 *approbatione*) L. approbationem
--- *ad ſenſum*) L. aſſenſum
--- *movere*) L. movere
19 *omnino tanquam*) L. omnino cum illo, tanquam
32 *quid, quemadmodum*) V. L. omittunt, *quid*
334 1 *tum & breviter*) V. L. G. cum ita breviter
14 *ſententias*) L. ſententias, mortuorumque voluntates.

27 *Amit-*

Digitized by Google

27 *amittatur*) L. omittatur
28 *amitti*) L. omitti
336 17 *relatum*) L. delatum
25 *ipſe*) L. ipſum
338 15 *preparari*) V. G. præparare
339 1 *oblivifcebatur*) M. G. obliviſceretur
4 *ductus e*) L. ductus eſſet e
15 *ſenatum*) V. G. ſenatu
341 1 *Cn. filium*) V. Cn. filios
7 *diſceſſiſſet*) L. diſceſſiſſet
10 *autem*) M. delet
342 23 *quidem*) M. L. quidam
26 *etiam*) M. delet
343 7 *majorem*) V. majoris
19 *ejus*) V. M. delent
26 *urgebat cum*) V. M. delent *cum*
344 2 *eliceretis*) V. eligeretis
345 2 *mirarere*) M. mirarer
346 4 *moroſe*) L. moroſo
8 *ex*) L. de
348 3 *Stalenus*) V. G. Stajenus
10 *hue*) V. huie
14 *ſecundarius*) M. ſecundarum
351 4 *liceat*) L. jaceat
15 *ſint*) L. ſunt
22 *æſtimatore*) V. L. exiſtimatore
35 *pro relicto*) L. pro derelicto
352 30 *nec*) L. nec aliqua barbarie domeſtica infuſcati fuerant, recte
353 1 *quidem*) M. L. quadam
5 *Chritilium*) M. L. Chirtilium
18 *etiam*) L. & magnificam & generoſam .... V. magnifica
22 *detracte*) V. M. detracta
24 *volunt*) L. volent
30 *jam*) L. imo
32 *ſi*) L. & ſi
354 12 *dignitas*) V. gravitas
357 23 *poſteaquam*) V. M. poſtea cum
358 13 *in ornatu*) L. delet
15 *&*) M. L. id
23 *devinciret*) M. devinceret ... L. demulceret
359 1 *modo*) M. delet
9 *quod veriſimile dixiſſet*) L. delet
29 *non*) V. M. delent
360 8 *deperdebat*) V. dependebat
23 *conſequebatur*) L. confectabatur
34 *orationes*) M. orationes, quas ſcribebat .... L. multas orationes ſcripſit, quas ſcribebat
361 11 *quaſe*) V. M. quaſi ... L. ergo
32 *proprium*) M. primum
40 *Tite*) L. Attice
362 32 *quo*) V. quoniam ... M. cum
34 *venio*) V. venis
37 *iſte ut*) L. delet
45 *detuliſti*) V. pepuliſti ... G. depuliſti
363 16 *Vero*) L. Ego vero
364 2 *nullo*) V. viro ... O. ullo
3 *cogitaviſſet*) L. excogitaviſſet
36 *tamen*) V. L. G. tantum
41 *quod*) V. M. delent.
43 *tamen*) V. M. ſed
365 9 *magis magiſque*) L. magiſque magiſque
10 *dicebant*) V. M. G. dicebat
36 *elaboratas*) V. elaboratas, etiam quam elucubr.
366 26 *reciderat*) L. reſederat
— *deferbuerat*) M. deſerverat ... G. reſerverat
367 16 *& in*) L. & cum in
22 *& prætor*) L. prætor &
— *populare*) L. populi
23 *in cauſis*) L. & in cauſis
369 10 *providit*) L. prævidit
33 *me tacente*) L. delet *me*
38 *vehementem*) V. vehementem .... L. volantem
39 *tangit*) L. angit
370 6 *conſtitiſſe*) L. extitiſſe
372 24 *Nam*) V. An
30 *ſe*) L. ſe ab
373 5 *ſpes*) L. aut ſpes
23 *cogitatam*) M. L. excogitatam
374 24 *poteſt*) V. M. poſſe
375 21 *at*) L. attamen
29 *limati*) L. & limata
33 *inter hos*) V. L. intermedius
376 3 *facilitatem*) V. L. facultatem
29 *adipata*) L. adipatum
38 *Ac tamen*) L. Attamen
377 18 *fulgere*) M. L. fulgurare
378 9 *non extaret*) L. M. G. delent *non*
27 *Ergo*) L. Ergo ex
379 14 *quod*) L. qui
15 *mulsa*) L. multo
19 *delectant*) V. G. delectat
— *que*) L. quod
21 *repulſus*) L. depulſus
380 8 *conferantur*) V. L. conferant
9 *comparenturque*) V. L. comparentque
12 *ea*) L. ea ſe
381 11 *Socrates*) L. Iſocrate Socrates
31 *quæ tamen in cauſa*) L. quæ tamen cauſa
382 7 *poſſit*) L. poſſet
13 *emanent*) V. M. emanant
22 *Alioqui quonam*) V. M. delent *alioqui* ... G. alioqui. Quonam
23 *aut*) L. ut
383 10 *aliis in*) L. delet *in*
384 13 *mutabit ; omnes*) L. mutabit & omnes
385 14 *Sic*) M. Sed ſi quidem
19 *vincta*) V. G. juncta
387 29 *ſæpe*) L. ſæpe etiam verbo: etſi enim
38 *docere*) L. delet *dicimus*, & alia quæ ſequuntur uſque ad *uſquequaque*
388 38 *ornatum*) L. ornamentum
389 1 *ponentur, &*) L. delet &
— *dominabantur*) V. M. dominabitur

390 2

390 2 *ſic*) V. V. M. ſi
9 *manifeſto*) L. manifeſte
19 *Accedit*) L. accedet
24 *mirum*) V. G. nimium
391 21 *Tralata*) M. L. Tranſlata
25 *arcem*) L. arce & urbe
32 *dicet*) V. M. licet
392 6 *eum*) M. quoddam & inſigne.... L. etiam quoddam inſigne
28 *ſtudet*) L. ſtuduit
— *cum illis*) L. delet *cum*
393 10 *in omni*) L. delet *in*
12 *ſeptem*) L. quinque
— *Aviti*) E. M. G. Habiti
16 *Non*) L. Si non
22 *quoniam*) V. quod jam
28 *magnum*) M. nimis magnum
394 7 *laudati*) L. laudata
395 18 *habet*) V. M. habuit
22 *inſtitutus*) V. G. inſtitutum. Noverit
30 *diſceptant*) M. diſceptant
396 21 *referet*) V. refert
30 *antea*) V. L. ante
31 *niſi*) V. M. niſi cum ..... L. niſi cum ea, memoria
38 *verba*) L. verba autem, aut
42 *pauca*) L. pauca tradita ſunt, e quibus ducantur
397 19 *intenſa*) G. incenſa
34 *appellati*) L. appellati ſunt eo,
36 *Ac vero*) G. At vero
398 3 *ſunt*) L. ſunt etiam
4 *faciant*) L. faciunt
— *naturas*) L. naturam
8 *hoc*) L. hoc vero
399 5 *non*) L. ne requiratur quidem
20 *in eadem*) L. in eaudem ſententiam
21 *aut*) L. aut eum ſunt contrariis
26 *conqueſtionis*) V. M. queſtionis
31 *dicitur*) V. G. edicitur
— *niſi*) L. quam
33 *tantum*) L. tantummodo
400 10 *videat*) L. putat
12 *caveat*) M. L. caveant
14 *ut optet*) M. hæc delet
— *dicet*) L. dicat
15 *ſequatur*) L. ſequetur
23 *etſi*) V. M. etſi non
34 *ſemper*) L. ſemper in
44 *glorioſum*) L. gloriolum eſt
401 12 *abfuiſſem*) L. abfuiſſem domo
— *mare*) L. maria
15 *didiciſſe*) M. didiciſſe: qui probarem
32 *Nam*) L. delet
402 1 *etiam*) L. &
402 7 *ut fiat*) V. M. eſt enim ſtructura quædam; nec id tamen fiet
11 *Arte*) L. Endo pavimento
13 *hanc viam*) L. hanc formam
16 *inconditis*) L. incondite poſitis
17 *ſuperbiſſimum*) L. ſubtiliſſimum

19 *quin*) V. M. L. qui
21 *id*) L. idem
403 16 *veſter*) M. noſter
403 1 *capite*) L. capiti
5 *Æſculapi*) V. M. Æſculapi ... L. Æſclapii
9 *Conſilium*) V. M. conſilium ſocii
10 *pavos*) L. pavor
13 *quam*) V. M. quam centuriam, ut
17 *dua*) L. duo
25 *inquam*) L. inquam, non
29 *&*) L. etſi
31 *eiſdem*) L. delet.
405 10 *reperitur*) L. reperietur
14 *effecit &c.*) V. G. refecit, retulit; reddidit
406 4 *nunquam*) L. nuſquam
32 *ferta*) L. fertilia arva Aſias
407 19 *dixiſſet*) V. M. G. dicet
— *voluiſſet*) V. M. G. vellet
25 *& eum*) L. etiam
28 *frequentes*) L. frequentes fuimus
33 *ſint cogniti*) L. ſunt cogniti etiam a Latinis genus
39 *colligentur*) L. colligetur ſententis
408 14 *claudicare*) G. claudere
17 *ſæpe*) L. ſæpe etiam
36 *infenſius*) G. impenſius
409 4 *quia*) M. L. quid;
18 *hoc in ejus*) L. in hoc eum
21 *utemur*) L. uteremur
36 *moderatius*) V. moderatius etiam
410 2 *minus*) M. jam minus
25 *quando*) L. quo modo
36 *omni*) V. omni genere .... L. omnis generis orationi
411 1 *an eſt*) L. an ſit ſuum cujuſque ut numerus in intervallis, compoſitio in vocibus, genus ipſum verborum in quadam quaſi forma & lumine orat. app.
20 *illa*) V. M. ille
412 8 *collatata*) L. dilatata
9 *accidere*) L. accidere tantum
413 7 *in primo*) L. ex primo
8 *anapæſtus*) L. anapæſticus
11 *ſtudioſe*) L. ſtudioſius
— *inquirente*) V. G. inquirenti
13 *orationes*) M. oratoris
25 *paona*) V. L. hic & alibi *paana*
29 *nec abjectam*) L. & abjectam
414 29 *habetur*) L. habeatur
30 *putatur*) L. putetur
33 *niſi aut ne*) L. niſi ne aut
415 21 *collocationis*) M. L. collocationes
44 *æqualiter*) M. L. æquabiliter
416 41 *inſidietur, & obſervet*) L. inſidiatorem obſervet
417 16 *modis*) L. pedibus
418 5 *membratim*) L. membratim ternis
— *Hec*) L. Deinde item membratim quaternis
24 *Etſi, quod*) L. etſi enim, quod
420 6 *compoſitione*) L. compoſitio

29 ne

29 *no*) V. neve
34 *igitur*) L. in
36 *volumus*) L. nolumus
421 2 *effugiſſe*) L. effluxiſſe
26 *quaſo*) V. quaſi
422 9 *lectiſſimis*) V. G. lectiſſime
19 *placet, & adhibere*) L. delet &
423 1 *ne aut verba*) L. ut verba
26 *Corrumpatur*) L. corrumpetur
37 *iiſdem*) L. iiſdem tamen
41 *fueris*) L. fuerat
45 *noluit*) M. L. voluit
424 4 *modo*) V. modo ſi quis . . . . L. modo cætera laudare poſſim ; ut ſi quis
10 *ſimile*) L. conſimile
13 *formidaviſſe*) L. reformidaviſſe
14 *ipſa*) M. ipſe
30 *ſpectat*) V. ſpectet
417 2 *ut a te*) L. G, ut ex te
3 *hac ne opinor*) V. M. L. omittunt
11 *ſcripſiſſet*) V. M. cavilles
ſi egogravarer) L. ſi eo gravarer
25 *ſunt, ea ſcient.*) L. ſunt, eamque ſcientiam dialecticam appellant
38 *ex nota*) L. ex notatione
429 5 *viri*) V. M. G. omittunt
15 *tabulis debeatur*) L. tabulis pateat
430 7 *connubii jus non*) V. M: G. connubium non
12 *Repugnat*) V. pugnat . . . . L. repugnant
431 5 *uſus*) L. uſu
13 *quo tectum ejus, ades*) L. quo tecto in ejus ædes
434 9 *eluderet*) L. alluderet
436 24 *obtinuiſſet*) M. L. obtineret
437 12 *quadam*) V. quadam
23 *contraria illa*) V. M. L. contraria alia
438 1 *edicto ſecundum*) L. edicto prætoris ſecundum
2 *factio nulla*) M. factio facto nulla
5 *Ae loci*) G. At loci
11 *videare*) V. M. videar
— *non modo*) L. nec modo
439 3 *negares*) L. everteris
440 30 *alia ſunt*) L. aliæ ejuſmodi ſunt
441 1 *efficiuntur*) V. M. G. efficiuntur
14 *efficit*) V. M. G. efficitur
19 *etiam*) M. L. enim
442 4 *quid ſit* (V. M. G. delent .
443 31 *iracundia*) L. ira
444 14 *aerei*) L. aerii
445 8 *certis*) L. in certis
9 *in omnibus, aut in*) L. delet *in*
19 *primum . . . ſecundum . . . tertium* L. prima . . . ſecunda . . . tertia
24 *in opinione*) M. delet *in*
27 *commutatione*) V. mutatione
446 3 *Si expetenda . . . ſi fugienda*) L. Sintne expetendæ . . . ſintne fugienda

30 *huic rei . . . huic*) hanc rem . . . hanc
448 1 *hac continentia*) G. ex continentia
5 *qui appellantur*) V. ſed appellentur . . . M. ſed appellantur
29 *perturbantur*) L. concitantur
450 9 *eiſdem de rebus*) L. his de rebus
11 *requiris*) L. requires
16 *autem*) L. tamen
451 6 *quam cauſam*) L. quam controverſiam, ſeu cauſam
452 26 *ſunt genera*) L. ſunt cauſarum genera
453 9 *inæquabili*) L. inæquali
454 10 *ſonſon. grav.*) L. ſonantiora, grandiora
455 14 *levium*) L. levium
456 7 *ſurſum verſus*) L. ſurſum verſum
22 *valet*) L. valent
25 *facit*) L. faciunt
457 3 *collata*) M. G. collocata
18 *obſervanda*) V. M. G. conſervanda
458 15 *poteſtates*) V. poteſtas
17 *montoſi*) L. montuoſi
22 *aliquando*) L. aliquanto
459 22 *defenditur*) V. M. G. depellitur
24 *inſcitia*) L. inſcientia
460 3 *ſumpſerunt . . . velint*) L. ſumpſerit . . . . velit
5 *conquerenda*) L. tum querenda
8 *inveniuntur*) L. inveniantur
10 *qua eſt*) G. quæ ſit
15 *videtur*) L. videretur
19 *ſe ſe*) G. omittit
21 *proponendum*) L. præponendum
33 *Nam de*) G. Nam & de
461 8 *quam inſit.*) L. quam vera inficiando
13 *in utraque parte*) G. in utramque partem
19 *Facilior*) L. Facilis
26 *gravia*) L. grandia
462 2 *gravibus*) L. grandibus
3 *voce*) V. M. G. vocis, vultus, & geſtus
4 *accommodanda*) V. M. G. accommodata
6 *fort, dilig.*) V. M. diligenter fere
11 *conflictio*) L. conflictatio
24 *incitantur*) L. concitantur
463 6 *vim eſt*) L. vim ſit
15 *perſonis cauſam*) L. perſonis controverſiam, ſeu cauſam
16 *notatum, propoſitum*) G. notatum, quod propoſitum
17 *Sed eſt conſultatio*) L. Sed eſt propoſitum
& controverſia) M, omittit
464 12 *ex cognitionis*) L. in cognitionis
25 *ratio eſt*) L. ratio ſit
29 *propoſitarum*) L. propoſitorum, ſeu conſultationum, controverſiarum, ſive cauſarum

24 *va-*

Digitized by Google

24 *varium, unum*) L. varium, tum unum

466 1 *dirigenda*) I. digerenda

13 *qua, quod jam*) I. quæ vero ea, quæ jam adſunt, tolerat

14 *complectitur*) I. amplectitur

16 *capiendis*) L. accipiendis

467 1 *perfecti*) L. omittit

3 *ut ſonorum*) V. M. G. ac ſonorum

10 *& deſpicientia*) I. & veræ gloriæ, laudiſque ſtudium, deſpicientia

21 *tum qua*) V. M. G. tum quod

468 6 *permagni intereſt*) L. permagnum eſt

17 *commod. aliqua*) L. commoditate etiam aliqua

19 *autem aliqua*) L. autem etiam aliqua

21 *quaſi*) L. omittit.

39 *alterum expolitum*) L. G. alterum humanum, expolitum

469 10 *Eſt genus*) L. Eſt omnino genus .... ſed malo

13 *qua vi*) L. qua via

21 *Quod autem*) L. Ecquid autem

35 *toto genere*) L. toto in genere

470 16 *commonendi*) L. erunt commonendi

24 *ſunt*) L. G. ſint

27 *diſputatur*) L. diſceptatur

36 *non a me, non*) L. non a me petere debuiſti, non

471 18 *arguere*) L. arguare

27 *ponitur*) L. ponatur .... fateatur

472 10 *confuſa*) M. fuſa ... L. diffuſa

--- *anguſtum*) V. M. anguſtam

473 2 *opponuntur*) L. opponi poſſunt

5 *genere ſcripti*) L. genus ſcripti.

7 *ſunt*) L. ſint

11 *quo expediat*) L. quo ei expediat

33 *quod fit*) L. quod eo fit

474 16 *Atque hoc*) V. M. Atque hæc

17 *quorum modo*) V. M. quorum non

22 *in quo*) L. in quo loco facinus factum fuerit, ut

31 *ponentur*) G. ponuntur

475 1 *Deinde etiam*) Deinde dicendum etiam

4 *& eos*) V. I. G. aut eos

476 30 *pravaricatoris*) V. M. G. prævaricationis

477 4 *potuerit ad*) L. potuerit accommodate ad

6 *accuſatori in*) L. accuſatori

8 *& ea quam*) M. ad ea quæ

478 10 *cum cæteris*) L. a cæteris

22 *aliud voluiſſe, aliud ſenſiſſe*) L. aliud voluiſſe & ſenſiſſe

479 5 *retrahatur*) L. retrahetur

18 *floruerunt*) L. fluxerunt

481 5 *ſuum quodvis*) M. ſuum cujuſque

482 14 *in quo ſumma*) L. in quo erunt ſumma

19 *aut ſi eſt*) V. M. L. aut etiamſi eſt

valuerunt) M. voluerunt

31 *Sed quatenus*) L. Sed qui hactenus

483 17 *arrideantur*) L. arriderentur

19 *habent*) V. haberent

484 2 *verbum pro verbo*) L. verbum verbo

6 *ſe Atticos*) L. ſe eſſe Atticos

14 *dicturum ſe eſſe*) V. M. dicturum eſſe

20 *ſed quaſi*) V. M. omittunt *ſed*

28 *poſſint ipſi*) M. poſſit ipſe

29 *Græcas*) V. M. G. Iidem Andriam, & Synephebos: nec minus Terentium & Cæcilium, quam Menandrum legunt. Nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant. Sed tamen Ennium, & Pacuvium: & Accium potius, quam Euripidem & Sophoclem legunt. Quod igitur

485 9 *retuliſſet* V. detuliſſet

23 *gravem. Itaque*) L. gravem. Cauſa autem fuit accuſandi Cteſiphontis, Æſchini, quoniam

486 2 *aut audiendum*) L. aut tam audiendum

FINIS TOMI PRIMI.

99 966189

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google